ΔΕΛΤΙΟ
ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ

ΤΟΜΟΣ 3

ΑΘΗΝΑ
1913

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΣΤΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ

ΚΩΣΤΑ ΓΟΥΝΑΡΗ

ΛΟΡΕΝΤΣΟ ΜΑΒΙΛΗ

ΧΡΙΣΤΟ ΜΑΚΡΗ

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟ ΜΑΝΟ

ΦΙΦΙΚΟ ΜΑΤΣΑ

ΠΟΥ ΠΕΘΑΝΑΝ ΓΙΑ ΝΑ ΜΕΓΑΛΩΣΟΥΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΣΑΝ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τ' ἀκόλουθα λόγια εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴ σύντομη εἰσαγωγὴ πού ἔκανε ἀπὸ μέρος τῆς Ἐπιτροπῆς ὁ κ. Δελμούζος στὶς φετινὲς ὁμιλίες τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (1913 - 1914). Ἡ εἰσαγωγὴ αὐτὴ μᾶς δίνει μὲ λίγα λόγια τὴ σχέση τῆς παιδείας μὲ ὅσα μεγάλα ἔγιναν τὰ δυὸ τελευταῖα χρόνια, τὴ σημασία τοῦ σχολείου γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ πρόγραμμα γιὰ τὴ δράση τοῦ Ὁμίλου.

Τέσσερα χρόνια τώρα ἐργάζεται ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος, καὶ ἡ ἐργασία του θεμελιώνεται στὴν πεποίθηση ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ *σημαντικοὺς παράγοντες γιὰ τὴν πρόοδο κάθε τόπου εἶναι καὶ* ἡ παιδεία του· ἡ δική μας παιδεία εἶναι μεσαιωνικὴ καὶ μὲ τέτοιο μεσαιωνισμὸ προκοπὴ δὲ γίνεται.

Καὶ ὅμως σ' ἕνα χρόνο μοναχὰ ὁ τόπος μας πρόκοψε, μεγάλωσε, ἔκανε θαύματα. Ἔτσι μποροῦσε κανεὶς νὰ νομίση πὼς αὐτὰ πού λέει ὁ Ὅμιλος ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ πράγματα. Μὰ ἡ ἀντίθεση αὐτὴ μόνο φαινομενικὴ εἶναι.

Δὲν ἀμφισβητοῦμε βέβαια τὴ μεγάλη σημασία πού ἔχουν τὰ τελευταῖα γεγονότα. Δὲν τὰ χαρακτηρίζομε τυχαῖα, οὔτε δίνομε σ' αὐτὰ μονάχα τὴ σημασία πού δίνει ὁ ἱστορικὸς σὲ πολεμικὰ κατορθώματα ἄλλων λαῶν, τῶν Οὔνων π. χ. ἢ τῶν Τούρκων.

Γιατὶ τὸ ἀπουδαῖο δὲν εἶναι τόσο πού μὲ τὸν πόλεμο μεγάλωσαν τὰ σύνορά μας καὶ φανέρωσε τέτοια ζωτικότητα ἡ φυλή μας, ὅσο τὸ ὅτι δείχτηκε πὼς ἡ ζωτικότητα αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ὑπεροχὴ καὶ ἄλλα ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ προτερήματα, στοιχεῖα δηλαδὴ ἀπαραίτητα γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς ἀνώτερου πολιτισμοῦ.

Ἀλλὰ μόνο τὰ στοιχεῖα καὶ τίποτε περισσότερο.

Γιατὶ εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς μὲ ὅλες του τὶς ἐκδηλώσεις εἶναι ἀπόμακρια ἀπὸ τὸν τόπο μας, ὅπως πάλι ἀλήθεια εἶναι πὼς ἐκεῖνο πού ἀνάγκασε τὴ φυλή μας νὰ δείξη τὴ ζωτικότητα καὶ τὰ πλούτη της, ἦταν κυρίως τὸ ἔνστικτο γιὰ τὴν αὐτοσυντήρησή της.

Χρόνια πολλὰ πλάκωνε τὴ χώρα μας βαρὺς λήθαργος, ὥσπου ἐσωτερικὰ κι ἐξωτερικὰ περιστατικὰ ἔσφιξαν τὸν ἑλληνικὸ λαὸ τόσο πού ξαναξύπνησε τέλος στὴ ζωή.

Ὁ λήθαργός του ἔχει λόγους πολλούς, μὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαν-

τικώτερους εἶναι καὶ ἡ παιδεία μας, ποὺ εἶχε φαρμακώσει μάλιστα τὴν ἀπάνω τάξη καὶ τὴν ἔκαμε νὰ κατρακυλήσῃ — μὲ λιγοστὲς ἐξαιρέσεις — «στὸ πιὸ βαθὺ σκαλοπάτι στοῦ κακοῦ τὴ σκάλα».

Ἔτσι παρ' ὅλα τὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ τ' ἄλλα ἰδεολογικά, πολιτικὰ καὶ κοινωνικά μας χάλια ἔγινε ὅ,τι μεγάλο εἴδαμε τώρα τελευταῖα. Ἀλλὰ καὶ ἡ σημασία του εἶναι, καθὼς εἴπαμε, περιορισμένη καὶ ἡ διάρκειά του ὑπάρχει κίνδυνος νὰ εἶναι σύντομη· γιατὶ κατέχει κανεὶς μόνο ὅτι μπορεῖ νὰ τὸ κατακτήσῃ κάθε στιγμή.

Γι' αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ κρατιέται τὸ ἔθνος μας στὴν ἴδια, ἢ σὲ παρόμοια ζωτικὴ ἔνταση, κι αὐτὸ πάλι εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἕνας ἀνώτερος πολιτισμός, πολιτισμὸς δικός μας, νεοελληνικός. Καὶ ἡ ἀξία ἑνὸς ἔθνους, ἴσως καὶ τὰ δικαιώματά του στὴ ζωή, εἶναι ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ πολιτισμοῦ του.

Γιὰ νὰ κρατήσωμε ὅμως τὴ ζωτικότητά μας σὲ διαρκῆ ἔνταση καὶ γιὰ νὰ δημιουργήσωμε κάτι πραγματικὰ μεγάλο καὶ δικό μας πρέπει νὰ συντρέξουν πολλοὶ παράγοντες καὶ μέσα σ' αὐτοὺς ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς εἶναι καὶ ἡ παιδεία μας.

Γι' αὐτὸ ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος Σᾶς καλεῖ σήμερα γιὰ νέα συνεργασία μὲ τὴν ἴδια πεποίθηση ἢ σωστότερα τὴν πίστη ὅτι πραγματικὴ ἐθνικὴ ἀναγέννηση θὰ ἰδοῦμε κυρίως μὲ τὴν πραγματικὴ ἐκπαιδευτική μας ἀναγέννηση, κι αὐτὴ πάλι μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ μόνο ἅμα στηριχτῇ ἀπάνω στὴν ἐθνικὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀληθινὴ ἐκδήλωσή της.

Μὲ τὴν ἐκπαίδευση ὅμως δὲν ἐννοοῦμε μόνο τὸ σχολεῖο, μὰ καὶ ὅλη τὴν ἰδεολογία, ποὺ ὅσο εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ πρώτου, ἄλλο τόσο εἶναι καὶ αἰτία στὴν κατάστασή του.

Ἔτσι βλέπομε τὴ σχέση τῆς παιδείας μὲ τὰ τελευταῖα γεγονότα, κι αὐτὸς εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μας ὁ μεγάλος προορισμός της.

Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἐργάστηκε ὁ Ὅμιλος ὡς τώρα καὶ ἔδωσε ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρνητική, καὶ θετικὴ ἐργασία σεβαστή. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐργασία — ἀπὸ τὴν ἐργασία ποὺ σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὰ σχολεῖα μας — τὰ προγράμματα δηλ. καὶ τὴν ὀργάνωσή τους — τὸ ἐπίσημο κράτος υἱοθέτησε καὶ τώρα σημαντικὸ μέρος, καὶ ἀρκετὲς ἀπαιτήσεις καὶ συστάσεις μας μπῆκαν κιόλας στὴν πραγματικότητα.

Μὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι κάτι ἐξωτερικό, ἢ σωστότερα γίνονται ἐξωτερικὸ στὰ χέρια τῶν ἐπισήμων καὶ τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου, καὶ ξεφεύγει συνειδητὰ ἢ ἀσύνειδα ἡ ψυχή, ἡ οὐσία, ἡ νέα ἰδεολογία,

ποὺ μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸ ἐπίσημο σχολεῖο, εἴτε ἑλληνικὸ τὸ ποῦμε, εἴτε ἀστικό. — Γι' αὐτὴ τὴν οὐσία αἰσθανόμαστε τὴν ὑποχρέωση ν' ἀγωνιστοῦμε ὥσπου νὰ ἐπιβληθῇ.

Καὶ ὁ ἀγῶνας τοῦ Ἐκπαιδευικοῦ Ὁμίλου θὰ παρουσιαστῇ καὶ τώρα ὅπως καὶ πρὶν διπλός: γραπτός, μὲ βιβλία δηλ. καὶ περιοδικά, καὶ προφορικός: μὲ συζητήσεις καὶ διαλέξεις· ἀλλὰ θὰ εἶναι πολυμερέστερος ἀπ' ὅτι ἔγινε ὡς τώρα.

α) Τὰ ἐκπαιδευτικά μας καὶ ἄλλα σχετικὰ ἢ καὶ γενικώτερα ζητήματα θὰ ἐξετάζωνται καὶ θὰ ἀναπτύσσωνται ὅπως καὶ πρὶν στὸ Δελτίο τοῦ Ὁμίλου, ποὺ θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ βγαίνῃ.

β) Ἡ ἰδέα ὅτι πολλοὶ γονεῖς ποὺ θέλουν νὰ στείλουν τὰ παιδιά τους στὴν ἰσοπεδωτικὴ μηχανὴ τῶν δημοτικῶν σχολείων δὲ βρίσκουν τὰ κατάλληλα ἀναγνωστικὰ γιὰ νὰ τὰ μορφώσουν στὸ σπίτι τους· ἡ ἀντίληψη ἀκόμα πὼς πρέπει νὰ δοθῇ καὶ στὸν τόπο μας τὸ πρότυπο σχολικὸ βιβλίο, μᾶς ἀνάγκασε ἀπὸ καιρὸ νὰ προκηρύξωμε διαγωνισμὸ γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς πρώτης τοῦ δημοτικοῦ. Πολλοὶ ὡς τώρα ἔστειλαν ἀναγνωσματάρια κι ἔτσι ἐλπίζομε τὸν ἐρχόμενο χρόνο νὰ τυπώσωμε τὸ πρῶτο διδακτικὸ βιβλίο, τὴν ἀρχὴ γιὰ ὁλόκληρη τὴ σειρὰ τῶν ἀναγνωστικῶν ποὺ χρειάζεται κάθε ἀληθινὰ ἐθνικὸ σχολεῖο*.

γ) Ἀπὸ καιρὸ εἶχε ὑποσχεθῇ ὁ Ὅμιλος ὅτι θὰ φροντίσῃ νὰ γραφοῦν μιὰ σειρὰ ἀπὸ παιδικὰ βιβλία γιὰ νὰ διαβάζωνται ἀπὸ τὰ παιδιά μας στὸ σπίτι τους. Τὴν πρωτοχρονιὰ θὰ κυκλοφορήσουν 4 τέτοια βιβλία ποὺ τὸ περιεχόμενό τους εἶναι παρμένο ἀπὸ τὸ φυσικὸ καὶ τὸν ἱστορικό, τὸ δικό μας ἱστορικὸ κόσμο*.

Τέτοια εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἡ δράση τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου μὲ τὰ βιβλία καὶ τὰ περιοδικά. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτὰ μεγάλη σημασία δίνει ὁ Ὅμιλος καὶ στὴν προφορικὴ προπαγάνδα γιὰ τὸ σκοπό του. Κι αὐτὴ θὰ εἶναι φέτος διπλή:

ι) Κάθε Πέμπτη τὸ ἀπόγεμα 6-8 γίνονται συζητήσεις εἰδικὲς γιὰ τοὺς δασκάλους, ὅπου ἀναπτύσσονται διάφορα ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσή μας καὶ ἄλλα γενικώτερα θέματα. Σ' αὐτὲς τὶς συζητήσεις μπορεῖ νὰ λάβῃ μέρος καὶ ὅποιος ἄλλος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ σχολεῖο. Καὶ τέλος:

---

* Γιὰ τὸ Διαγωνισμό μας γιὰ ἕνα Ἀλφαβητάριο βλέπεις περισσότερα στὴ σελ. 333. Γιὰ τὴν Παιδικὴ Βιβλιοθήκη κοίταξε στὴ σελ. 334 καὶ στὴ σελ. 3 τοῦ χρωματιστοῦ ἐξώφυλλου. Γιὰ τὶς Ὁμιλίες ποὺ ἔγιναν κτ. στὴ σελ. 333.

2) "Οπως τ' ἄλλα χρόνια, ἔτσι καὶ φέτος θὰ γίνη σειρὰ ἀπὸ ὁμιλίες μὲ θέματα γενικὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ ἄλλα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἰδεολογία τοῦ τόπου ἐν γένει, καὶ πολλοὶ δήλωσαν κιόλας τὰ θέματα γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ μιλήσουν*.

Μὲ ὅλα αὐτὰ καὶ ἰδίως μὲ τὶς ὁμιλίες ἐλπίζομε πὼς ὁ "Ομιλος θὰ φτάση γρηγορώτερα στὸ σκοπό του· κι αὐτὸς εἶναι — Νὰ νικήση ἡ Ἰδέα τοῦ Δημοτικισμοῦ. Νὰ σεβαστῆ τὸ "Εθνος τὴ γλῶσσα του, νὰ τὴν ἀγαπήση καὶ νὰ τὴν καθιερώση. Νὰ μορφωθῆ ὁ λαός μας. Νὰ μορφωθοῦν καὶ στὸν τόπο μας πλῆθος ἄτομα ποὺ θυσιάζουν ὄχι μόνο τὴ ζωή τους σὲ μιὰ στιγμή, μὰ τὴν ἡσυχία τους καὶ τὴν ἀνάπαυσή τους σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ γιὰ μιὰ συστηματικὴ ἐργασία σ' ὅλους τοὺς κλάδους. Γιατὶ ἔτσι μόνο δημιουργεῖται πολιτισμός, τὸ ὑπέρτερο χρέος κάθε ἔθνους.

Α΄ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΤΡΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΔΑΣΚΑΛΟΣ

Α. ΔΕΛΜΟΥΖΟΥ

Ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια ὁ πατριωτικὸς τύπος διαλάλησε πὼς στὸ Βόλο λειτουργοῦσε ἕνα Παρθεναγωγεῖο μαλλιαρό, μασονικό, ἀνήθικο, ἀναρχικὸ κλπ., κ' ἔπρεπε νὰ κλείση. Τὸ διαβόητο αὐτὸ σχολεῖο, ποὺ ἔγινε γνωστὸ μὲ τόσο θόρυβο καὶ τιμήθηκε μὲ μιὰ λαϊκὴ ἐπανάσταση καὶ μὲ ἐφετικὰ καὶ ἀρεοπαγιτικὰ βουλεύματα, ἄνοιξε ἀθόρυβα στὰ 1908 μὲ τὸν τίτλο «Ἀνώτερον Δημοτικὸν Παρθεναγωγεῖον Βόλου». Τὸ ἵδρυσε ὁ δῆμος Παγασῶν, ὕστερα ἀπὸ σοφὴ εἰσήγηση τοῦ δημοτικοῦ συμβούλου κ. Σαράτση, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ δίνη ἀνώτερη γενικὴ πραγματικὴ μόρφωση στὰ κορίτσια τῶν ἀστῶν ποὺ τελειώνουν τὰ ἑξατάξια δημοτικὰ σχολεῖα. Εἶχαν ὁρίσει νὰ γίνη τριτάξιο, ἄρχισε ὅμως μόνο μὲ μιὰ τάξη ἀπὸ 34 κορίτσια, τὸ δεύτερο χρόνο προστέθηκε καὶ ἄλλη, καὶ μόλις εἶχε πάρει τὴν τελειωτικὴ μορφή του τὸν τρίτο χρόνο ἔκλεισε τὸ Μάρτιο τοῦ 1911[1]. Εἶχα τὴν τιμὴ νὰ διευθύνω αὐτὸ τὸ Α. Δ. Παρθεναγωγεῖο τρία σχεδὸν χρόνια, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἄνοιξε ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ καταργήθηκε, καὶ τρία χρόνια δάσκαλος εἶδα κ' ἔμαθα τόσα πράματα ποὺ ἀξίζει νὰ γίνουν γνωστά· γιατὶ ἐνδιαφέρουν καθένα ποὺ βλέπει μακρύτερα ἀπὸ τὸ ἀτομικό του συμφέρον. Καὶ πρῶτα πρῶτα θὰ ἰδοῦμε:

ΠΩΣ ΠΗΡΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ[2]

"Οταν πρωτομπῆκα στὴν τάξη μου, βρῆκα ἐμπρός μου 25 μαθήτριες. "Ολες κάθονταν μὲ θαυμαστὴ ἡσυχία· τὰ χέρια σφιχτοδεμένα καὶ τὰ μάτια ἀνυπόμονα κωρφωμένα ἀπάνω μου· ἄλλα ἦταν περίεργα, ἄλλα φοβισμένα, καὶ ἄλλα ἐρευνοῦσαν εἰρωνικά, ἂν θὰ μποροῦσαν νὰ μὲ βάλουν στὸ χέρι. Ἀπὸ τὰ πρόσωπα τὰ πιὸ πολλὰ ὠχρά.

"Ηθελα νὰ ἰδῶ τί ξέρουν καὶ ἄρχισα νὰ τὶς ρωτῶ γιὰ τὰ διάφορα μαθήματα, ποὺ εἶχαν κάμει τὸν περασμένο χρόνο στ' ἄλλα σχολεῖα. Ρώτησα πρῶτα γιὰ τὴν Ἱστορία, καὶ μοῦ εἶπαν πὼς εἶχαν μάθει τὸν Κωσταντῖνο τὸν Παλαιολόγο, τὴν ἅλωση τῆς Κωσταντι-

[1] "Οποιος θέλει νὰ ἰδῆ τὸ πανηγυρικὸ κλείσιμο τοῦ σχολείου καὶ τὰ ἐπακόλουθά του, ἂς διαβάση τὸ βιβλίο μου «*Σὰν παραμύθι*» Ἀθήνα 1911, καὶ ἕνα *γράμμα* μου ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ "Ομίλου 1 (1911).

[2] Τὴν εἰκόνα αὐτὴ τῶν παιδιῶν τὴν ἔδωσα γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μιὰ διάλεξη ποὺ ἔκαμα τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1911 στὸν Ἐκπαιδευτικὸ "Ομιλο.

νουπόλεως, τὸν Καραϊσκάκη, τοὺς ἁρματωλοὺς καὶ κλέφτες, τὸν Κολοκοτρώνη, τὸ Λάμπρο Κατσώνη, τὸν Καποδίστρια, τὸ Δράμαλη, τὸν Κανάρη, τὸ Διάκο, τὴ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου κλπ. κλπ.

— «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως κάνατε;»

Γενικὴ ἀπάντηση: «Ὄχι!»

— «Ἔστω· γιὰ πέστε μου τί ξέρετε γιὰ τὴν ἅλωση τῆς Κωσταντινουπόλεως;»

Ὅλα τὰ χέρια πετάχτηκαν πρόθυμα. Ἡ μαθήτρια ποὺ ρώτησα, ἑτοιμάστηκε νὰ βγῇ ἔξω τρομαγμένη.

— «Μίλησε, παιδί μου, ἀπὸ τὴ θέση Σου».

Ἔβαλε τὰ χέρια σὲ στρατιωτικὴ προσοχὴ καὶ ἄρχισε: «*Ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων χίλια τετρακόσια πεντήκοντα τρία τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον τὸν Β' ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος χίλια τετρακόσια .... ὅστις μέχρι τοῦδε ἐκυβέρνα τὴν Πελοπόννησον μὲ τὸν τίτλον τοῦ Δεσπότου· ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἦτο δραστήριος γενναῖος φιλόπατρις καὶ μεγαλόψυχος· ἀφήσας τὸ δεσποτᾶτον του..*». Μὲ μιὰ συρτὴ καὶ λαχανιασμένη ἀπαγγελία, μὲ τὴν ἀναπνοὴ μισοκομμένη ἄφηνε τὴ γλῶσσα, τὶς κρίσεις καὶ τὰ γεγονότα νὰ τρέχουν σὰ νερό· μόνο ποὺ δὲν ἦταν τὰ γεγονότα ποὺ εἶχα ζητήσει. Εἶπα σὲ ἄλλη μαθήτρια νὰ ἐξακολουθήσῃ, καὶ τόνισα πὼς θέλω νὰ μάθω *γιὰ τὴν ἅλωση* τῆς Κωσταντινουπόλεως. Κι' αὐτὴ ὅμως πῆρε τὴ μισοτελειωμένη φράση τῆς πρώτης μαθήτριας καὶ ἄρχισε στὸν ἴδιο τόνο· «*ἀφήσας τὸ δεσποτᾶτον του εἰς τοὺς ἀδελφούς του Δημήτριον καὶ Θωμᾶν ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν ἀρχῇ τοῦ χίλια τετρακόσια σαράντα ... καὶ περιεβλήθη τὸ στέμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους· εὑρίσκετο δὲ τότε ἡ Κωνσταντινούπολις ...*». Γιὰ κάμποση ὥρα ὅπως τὸ ἄφηνε ἡ μία ἔτσι τὸ ἄρπαζε ἡ ἄλλη, καὶ θὰ ἐξακολουθοῦσε γιὰ πολὺ αὐτὴ ἡ κωμωδία, ἂν δὲν τὴν ἔκοβα ἀπότομα. Ρώτησα ποιὸς ἦταν αὐτοκράτορας στὴν Κωσταντινούπολη, ὅταν τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Τοῦρκοι.

Ἀπάντηση: «*Αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅταν τὴν ἐπολιόρκησαν οἱ Τοῦρκοι ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος δραστήριος γενναῖος φιλόπατρις καὶ μεγαλόψυχος· ἀφήσας τὸ δεσποτᾶτον του εἰς .....*»

— «Στάσου, παιδί μου, καὶ ν' ἀπαντᾶς μόνο σὲ ὅ,τι Σὲ ρωτῶ».

Καὶ ὅμως οἱ περισσότερες μαθήτριες δὲν μποροῦσαν ν' ἀπαντήσουν στὴν ἐρώτησή μου ἀπ' εὐθείας. Ἡ κάποια λέξη μου τοὺς θύμιζε τὸ σχετικὸ μέρος ἀπὸ τὸ βιβλίο καὶ ἄρχιζαν γραμμή, ἢ ἔπεφταν σὲ

ἀμηχανία, ἔτριβαν νευρικὰ τὰ χέρια τους καὶ σώπαιναν. Ἂν τύχαινε νὰ τοὺς ψιθυρίσῃ κάποια συμμαθήτριά τους τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὴν περίοδο, θυμόνταν τὴ συνέχεια καὶ ἄρχιζαν. Ἀδύνατο νὰ ξεκολλήσῃ τὸ μυαλὸ ἀπὸ τὴ φρασεολογία τοῦ βιβλίου.

— «Εἴπατε πὼς τὴν Κωσταντινούπολη τὴν ἔλεγαν ἄλλοτε Βυζάντιο· γιατί τῆς ἄλλαξαν ὄνομα;»

Μιὰ μαθήτρια: «ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν».

— «Πότε ἔζησε ὁ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας;»

Καμιὰ ἀπάντηση. Ρώτησα κάποια *Ἑλένη* πότε γιορτάζει· μοῦ ἀπαντᾶ: «τοῦ Ἁγίου Κωσταντίνου».

— «Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ ἅγιος Κωσταντῖνος;»

Ἡ μαθήτρια: «Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, ὁ ὁποῖος ἔκτισε τὴν Κωνσταντινούπολιν» ...

— «Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ἐκκλησία μας τὸν ἔκαμε ἅγιο, πρὶν ἀπὸ τὸ Χριστὸ ἔζησε ἢ ὕστερα;»

Ἀπὸ πολλὲς εἶχα τὴν ἀπάντηση «πρὸ Χριστοῦ».

Ἄνοιξα τὸ χάρτη κ' εἶπα νὰ μοῦ δείξουν τὴν Κωσταντινούπολη· ἀφοῦ πλανηθήκαμε καὶ στὴ Μαδρίτη ἀκόμα, τέλος τὴ βρήκαμε. Τὶς ρώτησα τί Γεωγραφία ἔκαναν πέρσι, καὶ μοῦ εἶπαν πὼς διδάχτηκαν τὴν Ἀσία, τὴν Ἀφρική, τὴν Ἀμερικὴ κλπ. Ἄφησα τὶς περιπλανήσεις στὰ ξένα καὶ θέλησα νὰ μάθω, ἂν ξέρουν τουλάχιστο τὸν τόπο τους. Ρώτησα γιὰ τὸ Ἡλιο κ' εἶπα νὰ μοῦ δείξουν μὲ τὸ χέρι τους ποῦ βρίσκεται. Γυρίσαμε κ' ἐδῶ σὲ νότο, ἀνατολὴ καὶ δύση ὡς ποὺ νὰ πετύχωμε τὴ σωστὴ διεύθυνση.

— «Τί εἶναι αὐτοῦ ποὺ δείχνεις;»

Ἀπάντηση: «ἀνατολή,.. δύσις, ὄχι! βορρᾶς!..»

— «Ἀπὸ ποῦ βγαίνει ὁ ἥλιος;»

Μόνο ἔτσι φτάσαμε στὴ ΒΑ διεύθυνση τοῦ Πηλίου.

*

Τὸ κουδούνι χτύπησε διάλειμμα καὶ ὅλες οἱ μαθήτριες βγῆκαν ἔξω. Ἄλλες ἄρχισαν τὸ τρέξιμο, τὸ παιγνίδι καὶ τὶς κραυγές, καὶ ἄλλες σὲ ὁμίλους ἔλεγαν μὲ ζωηρότητα τὶς ἐντυπώσεις τους γιὰ τὸν καινούριο δάσκαλο. Ἄνοιξα τὸ παράθυρο τοῦ γραφείου κ' ἔριξα μιὰ ματιὰ στὴν αὐλή. «Ὁ διευθυντής!» ψιθύρισαν τρομαγμένα καὶ ὅλα μονομιᾶς νεκρώθηκαν. Ἄλλες βιαστικὰ σὰν ἀγριοκάτσικα,

και ἄλλες σιγὰ σιγὰ ἀποτραβιόνταν σὲ μέρος ποὺ νὰ μὴν τὶς βλέπω. Βγῆκα ἔξω, μὰ τότε ἦταν ποὺ χάθηκε κάθε ἴχνος ἀπὸ κίνηση καὶ ζωή.

*

Τὴ δεύτερη ὥρα θέλησα νὰ μοῦ γράψουν κάποια ἔκθεση καὶ ρώτησα, ἂν ξέρουν κανένα παραμύθι· μερικὲς μοῦ εἶπαν «ὁ κόραξ καὶ ἡ ἀλώπηξ». Ἔβαλα δυὸ τρεῖς καὶ τὸ διηγήθηκαν, κ' ὕστερα ἄρχισαν ὅλες νὰ γράφουν. Ὅλες σχεδὸν εἶχαν πέσει καμπουριασμένες ἀπάνω στὰ θρανία, σ' ἄλλες ἡ σπονδυλικὴ στήλη λύγιζε σὰ φίδι, καὶ σ' ἄλλες ὁ δεξὴς ὦμος ἔφτανε τὸ ὕψος τοῦ αὐτιοῦ. Μὲ θαυμαστὴ ἐπιτηδειότητα ἔριχναν κλέφτικες ματιὲς στὰ πλαγινὰ καὶ μπροστινὰ τετράδια τῶν ἄλλων, ψιθύριζαν καὶ ρωτοῦσαν. Τὰ ἤξερα ὅλα ἀπὸ τὰ μαθητικά μου χρόνια, κ' ἔκανα πὼς δὲν ἔβλεπα.

Ἀπὸ τὶς 25 ἐκθέσεις ποὺ πῆρα μόνο μιὰ εἶναι καλή, σχεδὸν χωρὶς λάθος, καὶ 4—5 ὑποφερτές. Ἔχουν κι' αὐτὲς ἀκυρολεξίες καὶ ἀσυνταξίες, ὅπως: «*ἡ ἀλώπηξ ἠθέλησε νὰ λάβῃ τὸ κρέας — ὁ κόραξ μετέβη εἰς μίαν κορυφὴν ἑνὸς δένδρου ἢ εἴς τινα κορυφὴν δένδρου τινός — καὶ διὰ νὰ δείξῃ δέ ὅτι.. — εἶπεν εἰς αὐτὸν ἁρμόζεις νὰ γίνῃς βασιλεύς — ὦ κόραξ μόνον νὰ ἔχῃς φωνὴν θὰ ἦσο ὁ βασιλεὺς τῶν πτηνῶν — τότε θὰ ἦσουν ὁ βασιλεὺς τῶν πτηνῶν ἂν εἶχες μυελόν*» κλπ., εἶναι ὅμως, ὅπως εἶπα, ὑποφερτές. Τὶς ἄλλες τὶς χαρακτηρίζουν τ' ἀκόλουθα παραδείγματα:

1. *Μίαν φοράν εἷς Κόραξ ἁρπάξας κρέας, ἀνέβη ἐπί τινος δένδρου,. Ἀλώπηξ δέ διελθούσα ἐκεῖ, καὶ ἰδούσα αὐτὸν Θέλων δέ νά ἁρπάσῃ τό κρέας, εἶπεν ὅτι εἶναι τό καλύτερον ἐκ τῶν πτηνῶν καί κατά τήν μορφήν καί κατά τοῦ χρώματος τῶν πτερῶν, καί ἄν εἶχεν φωνήν ἔπρεπε νά ἐκλεχθῇ βασιλεύς τῶν πτηνῶν, ὁ δέ κόραξ κολακευθῆς ἐκ τῶν λόγων τῆς ἀλώπεκος καί Θέλων νά δείξῃ ὅτι ἔχει φωνήν ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ καί φωνάξας τρίς κρά - κρά - κρά, ἔπεσεν τό κρέας ἡ δέ ἀλώπηξ τό εἵρπασεν καί ἔφυγε.* [Εὐθαλία Α. Ζ' τάξη[1]].

2. *Μίαν φοράν εἷς κόραξ ἐκάθητο ἐπί τινος δένδρου κρατῶν εἰς τὸ ῥάμφος κρέας. Μία ἀλώπηξ ἡ ὁποῖα ἦτο ἐκεῖ εἶδεν τό κρέας καί ἤθελεν νά τό ἁρπάσῃ. Ἤρχισε δέ νά κολακεύει αὐτόν λέγων εἰς αὐτόν ὅτι ἔχει ὡραίαν κεφαλήν καί διά τό ὡραῖον χρῶμα τῶν πτερῶν του καί ὅτι τέλος θά ἐγίνετο βασιλεύς ἐάν εἶχεν καί φωνήν· ὁ δέ κόραξ διά νά δείξει ὅτι ἔχει φωνήν ἤνοιξεν τό στόμα του καί ἐφώναξεν κρᾶ κρᾶ· ἡ δέ ἀλώπηξ ἡ ὁποῖα τόσην ὥραν ἐπερίμενεν ἥρπασε τὸ κρέας τό ὁποῖον ἔπεσε εἰς τὴν γῆν ὁ δέ κόραξ ἐλυπήθη πολύ. ἡ δέ ἀλώπηξ στραφεὶς πρός αὐτόν εἶπε. πόσον ἀνόητος εἶσαι νά πιστεύεις ὅτι ἔχεις ὅλα αὐτά ἐνῶ δέν εἶσαι τίποτε.* [Μαρία Σχ.]

3. *Μίαν φοράν εἷς Κόραξ εἶχεν ἁρπάσῃ ὀλίγον κρέας τοῦτον ἰδοῦσα μία ἀλώπηξ ἠθέλησεν νά λάβῃ τό κρέας τοῦ Κόρακος τότε ἤρχισεν νά κολακεύῃ τὸν κόρακα καί νά τοῦ λέγει πόσον εὔμορφος εἶσαι, καί τί ὡραῖα χρώματα ἔχεις, ἐάν εἶχες ὅμως καί ὡραίαν φωνήν θὰ ἦσο βασιλεύς τῶν πτηνῶν τοῦτο ὅμως ἀκούσας ὁ Κόραξ ἠθέλησεν νά δείξῃ ὅτι ἔχει καί ὡραίαν φωνήν καί ἤρχισε νά κράζῃ «κρᾶ κρᾶ.» τότε ὅμως πίπτει τό κρέας ἐκ τοῦ στόματός του καί τό ἁρπάζει ἡ ἀλώπηξ νά τό φάγῃ τότε λοιπὸν ἡ ἀλώπηξ μετέβη ἀπέναντι τοῦ κόρακος καί ἤρχισε νά περιγελᾷ καί νά τόν λέγῃ ὅτι εἶνε τό χειρότερον τῶν ζώων. διότι ἐάν δὲν ἤκουεν τάς κολακείας τῆς ἀλώπεκος δέν θά ἔπιπτε τὸ κρέας καταγῆς.* [Εὐτυχία Β.]

4. *Ἡμέραν τινὰ εἷς Κοραξ εἶχε ἁρπάξει ἕν τεμαχιον κρέατος καί ἐπῆγεν εἰς ἕνα δένδρον ὅπου ἐκαθέσε νά τό φάγῃ. Κάτωθεν τοῦ δένδρου ἐπῆρξε μιὰ ἀλώπ(;)ξ ἡ ὁποῖα ἤρχεσαι νά τόν κωλακεύῃ καί νά τόν λέγῃ πόσον ὡραῖος εἶσαι; τί ὡραῖον χρωμα ἔχεις; τί ὡραῖας πτερυγας ἔχεις τί ὡραῖον σῶμα ἔχεις μόνον ἕνα σοῦ λείπει ἡ φωνή ἐάν ἔχεις καί αὐτήν θα εἶσω βασιλεύς τῶν πτηνῶν Ὁ δέ Κόραξ διά νά τῆς δείξῃ ὅτι ἔχει φωνήν ἔκανε κρά κρα κρα καί τοῦ ἔπεισε τό τεμάχιον τοῦ κρέατος τό ἥρπαξε ἡ Ἀλώπεκα καί ἐνῶ τό ἔτροχε τόν ἔλεγε πόσον ἀνόητος εἶσαι διά νά πιστεύῃς τὰ λόγια μου ταῦτα οὐτιδανός[1] Οὕτω λοιπόν ἐτιμωρήθη ὁ Κόραξ διά τήν ἀπερισκεψιαν του ταύτην* [Δανάη Σ. Τάξη Ζ'.]

5. *Ἡμέραν τινά εἰς κόραξ εἶχεν ἁρπάσει τεμάχιον κρέατος. ἀνέβη δέ εἰς τινα κορυφήν δένδρου τινος. κατά τύχην λοιπόν διέβαινεν μία ἀλώπηξ ἡ ὁποία μόλις εἶδε τόν κόρακα προσεπάθει διά τῶν κολακειῶν της νά φάγῃ τό κρέας ἤρχισε λοιπόν νά ἐπαινεῖ τόν κόρακα καί νὰ τόν λέγῃ ὅτι ἔχεις ὡραῖα πτερὰ ὡραῖον καὶ κομψὸν σῶμα*

[1] Πρὶν ἱδρυθῇ τὸ Α. Δ. Παρθεναγωγεῖο ὑπῆρχαν τρεῖς τάξεις, Ζ', Η' καὶ Θ', πρόσθετες σ' ἕνα κοινὸ ἑξατάξιο Παρθεναγωγεῖο τοῦ Βόλου. Μερικὲς μαθήτριές μου εἶχαν τελειώσει τὴν Ζ' ἀπ' αὐτὲς τὶς τάξεις, ὅπου δίδασκαν ἑλληνοδιδάσκαλοι καὶ καθηγηταὶ τοῦ Γυμνασίου. Σ' ὅσες μαθήτριες δὲν ἔχει σημειωθῇ ἡ τάξη τους θὰ πῇ πὼς εἶχαν τελειώσει μόνο τὸ ἑξατάξιο δημοτικό.

Ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν μαθητριῶν εἶναι πλαστά.

[1] «Τότε δέ τό ἥρπασεν ἡ Ἀλώπηξ καί τόν περιέπαιξεν καί τοῦ ἔλεγεν δέ πρέπει νά εἶσαι τόσον οὐτιδανός». [Μαρίνα Κλ.]

ἀλλά μόνον φωνήν δέν ἔχεις καλήν καί ἄν εἶχες φωνήν καλήν θά ἦσο βασιλεύς τῶν πτηνῶν. τότε ὁ κόραξ ἀπαντᾶ φωνήν δέν ἔχω νά χαθῆς περίμενε ὀλίγον θά σέ δείξω. καὶ πλατύς λάρυγξ ἀνοιγείς δύο τραχέα κρα! κρα! ἐβγάζει καί παφ! τό κρέας κατά γῆς καί χαπ! ἡ πονηρά τ' ἁρπάζει καί ἀκόμη τρέχει ς' τό βουνό καί ἀφοῦ ἔφαγε τό κρέας. γελόντες λέγει εἰς τό πτηνόν. μάθε ὦ φίλτατε πτηνόν ὅτι ἄν εἶχες νοῦν περισσότερον δέν θά ἐπάθενες αὐτά

Συμπέρασμα

ἐκ τοῦ μύθου Τούτου διδασκόμεθα ὅτι ὁ ταπεινῶν ἑαυτόν ταπεινοθήσεται. [Φαίδρα Δ.]

6. Κόοαξ τις ἥρπασεν κρέας καί μετέβη εἰς τήν κορυφήν ἑνός δένδρου διά νά τό φάγῃ μία ἀλώπηξ ἰδοῦσα αὐτόν καὶ ἐπιθυμοῦσα τό κρέας αὐτοῦ ἦλθεν εἰς τό μέρος ἔνθα ἔκειτο ἡ ἀλώπηξ καί μὲ εὐγένειαν πολύν χαιρετᾷ αὐτόν καί τοῦ λέγῃ καλῶς μᾶς ὅρισες ἐδῶ ἀέρα φίλτατε νά πάρῃς τρελένομαι, ὅταν σε βλέπω πόση κομψότης πόση χάρις τίς ἔχει τόσην ὡραιότητα τίς πτέρυγας ὡραιωτέρας τί κρίμα ἄν εἶχες καὶ φωνήν θά ἦσο τῶν πτηνῶν ὁ βασιλεὺς φωνὴν δέν ἔχω νά χαθῆς θά σέ δείξω περίμενε νά τρελαθῆς ἀφοῦ τό στόμα μου ἀνοίξω καί πλατύς λάρυγξ ἀνοιγείς δύο τραχέα κρᾶ ἐβγάζει καί παφ τό κρέας καταγής καταγής καί χαπ ἡ πονηρά τ' ἁρπάζει καί καί ἀφοῦ ἔφαγε τό κρέας λέγει εἰς τόν κόρακα τάς λέξεις ταύτας τελευταίας μάθε ὦ κόραξ ὅτι ἐάν εἶχες νοῦν περισσότερον δέν θά ἐπάθενες αὐτά [Εδα Λρ.]

7. Ἡμέραν τινά εἰς κόραξ εἶχεν ἁρπάσει τεμάχιον κρέατος καί ἀνέβη εἰς τινα κορυφήν δένδρου τινός κατά τύχην λοιπόν διέβαινεν ἐκεῖθεν μία ἀλώπηξ ἡ ὁποία μόλις εἶδεν τόν Κόρακα ἤρχισεν νά τόν κολακεύει καί νά λέγει εἰς αὐτόν. ὦ! πόσον ὡραῖον. κομψόν πτηνόν εἶσαι τὶ ὡραίας πτέριγας ἔχεις καί τί ὡραῖον χρῶμα φωνήν μόνον ἄν εἶχες θά ἦσο ὁ Βασιλεύς τῶν ζῷων τότε ὁ Κόραξ διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τήν ἀλώπεκα ὅτι εἶχεν καί ὡραίαν φωνήν ἀνοίγει τό ῥάμφος αὐτοῦ καί ἐκβάλλει μίαν δυνατήν φωνήν κρᾶ τότε πίπτει τό κρέας ἐκ τοῦ στόματός του τότε λαμβάνει αὐτό ἡ ἀλώπηξ καί τό τρώγει ἐνῷ δέ ἔτρωγεν αὐτό ἡ ἀλώπηξ εἶπεν εἰς τόν Κόρακα τότε γελῶντας λέγει εἰς τὸν Κόρακα τάς λέξεις ταύτας τελευταίας μάθε ὦ φίλτατε ὅτι ἄν εἶχες νοῦν περισσότερον δέν θά εἶχες πάθει τά πράγματα Ταῦτα.

Συμπέρασμα

ἐκ τῆς ἱστορίας ταύτης συμπερένομεν ὅτι ὁ ὑηροθείς ἑαυτόν ταπεινόνεται ὁ δέ ταπηνός ἑαυτόν ὑηροθήσεται. [Φανὴ Η.]

Ἀπὸ τίς ἑφτὰ αὐτὲς μαθήτριες ἡ Μαρία Σχ. πῆρε σὲ λίγο μία ἀπὸ τίς πρῶτες θέσεις στὴν τάξη της· οἱ ἄλλες ἀντιπροσωπεύουν τὸ γενικό, ἄς ποῦμε τὸ κέντρο. Οἱ ἐκθέσεις τους μᾶς δείχνουν πρῶτα πῶς ἤξεραν τὰ παιδιὰ τὴν ἐπίσημη γλῶσσα. Τίς ἀνορθογραφίες δὲν τίς λογαριάζω καθόλου[1]· τίς ἄφησα μόνο καὶ μόνο, γιατὶ τὰ σχολεῖα μας ἀκολουθώντας τὴν κοινὴ ἀντίληψη ἀνορθόγραφος = ἀγράμματος ἀφιερώνουν τὶς πιὸ πολλὲς ὧρες τῆς διδασκαλίας στὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας. Ἔπειτα βλέπομε στὶς ἐκθέσεις τους πόσο εἶχε καταστραφῆ τὸ δῶρο τῆς διηγήσεως, ποὺ τὸ βρίσκομε τόσο χτυπητὸ στὰ παιδιά μας — στὴν προσχολική τους βέβαια περίοδο — καὶ στοὺς πιὸ πολλοὺς ἀγραμμάτους· ἐδῶ σαχλότατη σύνδεση: *δέ - δέ - δέ ἤ τότε - τότε - τότε*, καὶ σαχλότατες ἐπαναλήψεις. Μὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ἡ σύγχυση τοῦ μυαλοῦ, τὸ χαντάκωμα τῆς προσοχῆς καὶ ὁ παπαγαλισμός, ὁ ριζωμένος βαθιά. Στίχοι ἀπὸ ποίημα ποὺ εἶχαν μάθει ἄλλοτε, στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὁρμοῦν στὴ μνήμη μερικῶν κι' ἀνακατεύονται, ὅπως εἴδαμε, ἔμμετρα καὶ πεζὰ χωρὶς καὶ τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ νὰ τὸ καταλάβουν[2], καὶ χωρὶς νὰ προσέξουν καθόλου στὸ περιεχόμενο. Ἀνάλογο φαινόμενο θὰ βροῦμε παρακάτω καὶ σὲ ἄλλες ἐκθέσεις γιὰ θέματα δυσκολώτερα, μὰ ἐδῶ φαίνεται παράξενο, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ἕνα παραμύθι, γιὰ μιὰ διήγηση ἁπλή.

---

[1] Μὲ τὴν ὀρθογραφία δὲν ἐννοῶ βέβαια καὶ τὴ στίξη, κόμματα δηλ. καὶ τελεῖες, γιατὶ αὐτὰ δὲν εἶναι κάτι τι μηχανικό, μὰ σχετίζονται μὲ τὴν τάξη ποὺ ἔχομε στὶς σκέψεις μας.

Ἂν μποροῦσα νὰ δώσω φωτοτυπικὰ ἀντίγραφα ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις, θὰ ἦταν καλύτερα, γιατὶ ἔτσι θὰ εἴχαμε πιστότερη τὴν ἀκαταστασία τῶν παιδιῶν: ὀρνιθοσκαλίσματα, σβησίματα καὶ παραγεμίσματα στὴ μέση ἀπὸ τὶς γραμμές, ἀπάνω, κάτω, δίπλα, παντοῦ. Μόνο τὰ «παροράματα» μπορῶ νὰ δώσω, κι' αὐτὰ τ' ἀφήνω, γιατὶ χαρακτηρίζουν κάπως τὴν κατάσταση τῆς προσοχῆς.

[2] Μιὰ μαθήτρια, ἡ Σωτηρία Κρ., βάζει στὴ διήγησή της στὴν ἀρχὴ μερικοὺς στίχους καὶ τὸ λέει πὼς εἶναι στίχοι, ἀδιάφορο ἂν δὲν ἐκφράζεται σωστά: «... *Τότε ἡ πονηρά ἤρχισε τάς κολακίας καὶ τοῦ εἶπεν τὸν ἑξῆς στίχον ὦ! τί ἔμορφον | τί πτέρυγας ποικιλοτέρας | τί κρίμα ἂν εἶχες καὶ φωνήν | Θά ἦσο τῶν πτηνῶν τό τέρας*»· ἀπὸ δῶ ὅμως καὶ κάτω ἀνακατώνει πεζὰ καὶ στίχους χωρὶς κι' αὐτὴ νὰ τὸ καταλάβῃ: «*ὁ Κόραξ εἶπε φωνήν δέν ἔχω νὰ χαθῆς ἐντύς τοῦ εἶπε να σὲ δείξω περίμενε νά τρελλαθῆς ἀφοῦ τὸ στόμα μου τότε ὁ Κόραξ ἐξέβαλε μίαν τραχεῖαν φωνήν κρα καὶ τότε τὸ κρέας τοῦ ἔπεσε κατά γῆς καὶ τό ἥρπασε ἡ ἀλωπηξ. Ἀφοῦ δέ ἔφαγε τὸ κρέας γελῶσα εἶπε πρός τό πτηνόν τάς λέξεις αὐτάς τάς λευταίας. Μάθε ὦ φίλτατον πουλί πῶς τῶν εὐπιστων ἡ φυλή τρέφει τό γένος τῶν κοράκων*».

*

Τὸ Σάββατο τὸ ἀπόγιομα ἔκανα μὲ τὶς μαθήτριές μου τὸν πρῶτο περίπατο σ' ἕνα ἐξοχικὸ μέρος. Δὲν τὶς ἔβαλα στὴ γραμμή, τὶς ἄφησα ἐλεύθερες, μὰ οἱ περισσότερες μὲ ἀπόφευγαν, ὅπως τὸν παλιὸ καιρὸ τὰ παιδιὰ τὸ χωροφύλακα. Λίγες ἔπαιρναν θάρρος, μὰ γρήγορα ἔβλεπα σὲ μερικὲς τὸ θάρρος νὰ γίνεται θράσος καὶ ἀναίδεια. Τὶς μάζεψα γύρω μου σὲ κάποιο ὕψωμα καὶ τὶς ρωτοῦσα γιὰ τὰ μέργη ποὺ βλέπαμε, γιὰ τὸν τόπο τους δηλαδή. Μὰ καμιὰ δὲ θυμοῦμαι νὰ μοῦ εἰπε ποιὰ π. χ. ἦταν τὰ βουνὰ ποὺ εἶχαν ἐμπρός τους, ἡ Γκούρα, τὰ παρακλάδια τοῦ Πηλίου κλπ. Μόνο τὸ Πήλιο ἤξεραν· τ' ἄλλα terra incognita. Τοὺς διάβασα κάποια ἱστορία καὶ προσπάθησα νὰ δώσω στὸν περίπατό μας ὅσο μποροῦσα περισσότερη ζωή.

Ὅταν γυρίσαμε σχολεῖο, ζήτησα νὰ συγκεντρώσω τὶς ἐντυπώσεις τους. Τί δυσκολία μοῦ παρουσίασε τέτοια ἐργασία τὸ καταλαβαίνει καθένας ὕστερα ἀπ' ὅσα εἶπα παραπάνω. Ρώτησα νὰ μοῦ ποῦν ποῦ πήγαμε.

Μιὰ μαθήτρια: «Μετέβημεν εἰς τὸν Ἄνω Βόλον εἰς τὴν ὁδὸν Πορταριᾶς» κλπ.

— «Τί εἴδαμε στὸ δρόμο, ὅταν γυρίζαμε;»

Ἀπάντηση: «καθ' ὁδὸν ὅταν ἐπιστρέφαμεν... ὅταν ἐπιστρέφομεν εἴδαμεν δύο παιδία τὰ ὁποῖα» καὶ δῶ κόμπιαζε.

— «Πές το, παιδί μου, ὅπως θὰ τὸ πῆς τὸ βράδυ στὴ μητέρα Σου, ὅπως θὰ τὸ ἔλεγες σὲ μιὰ φιλαινάδα Σου.»

Ἀπάντηση: «Ἦσαν δύο παιδάκια τὰ ὁποῖα ἐκτένιζον ὁ εἷς τὸ ἕτερον...» κλπ. κλπ.

Δὲν ἤθελαν, δὲν μποροῦσαν ν' ἀπαντήσουν ἁπλὰ καὶ φυσικά. Γύρευαν τὴ διατύπωση, δηλ. λέξεις, καὶ δὲ μοῦ ἔλεγαν τίποτα. Κι' αὐτὸ γινόταν, γιατὶ ἦταν στὰ θρανία, ἐμπρὸς στὸ δάσκαλο. Ἴξω, ἂν τὶς ρωτοῦσε κάθε ἄλλος, μόνο δάσκαλός τους νὰ μὴν ἦταν, εἶχαν νὰ εἰποῦν τόσα, καὶ θὰ τὰ ἔλεγαν μὲ τὴ χάρη ποὺ διηγοῦνται τὰ παιδιά. Στὴν τάξη ὅμως ἐμπρός μου ἦταν δεμένα καὶ γλῶσσα καὶ μυαλό. Τέλος πάντων ἔβγαλα μὲ τὸ τσιγκέλι μερικὲς ἐντυπώσεις τους, τὶς συγκεντρώσαμε, καὶ τοὺς εἶπα νὰ μοῦ γράψουν ἔκθεση γιὰ τὸν περίπατο ποὺ κάναμε.

*

Πῆρα 22 ἐκθέσεις. Ἂν ἐξαιρέσωμε τὴ μία, ὅλες οἱ ἄλλες εἶναι οἱ ἴδιες: *προχθὲς μετέβημεν εἰς περίπατον μετὰ τοῦ διευθυντοῦ ἡμῶν — διήλθομεν διὰ τῆς ὁδοῦ τάδε... ὅλα ὅσα εἶδαν καὶ ἄκουσαν ἦσαν*

ὡραῖα ἢ καταπληκτικῶς ὡραῖα ἢ ἀληθῶς μαγεία καὶ ὅλες γύρισαν σχολεῖο κατευχαριστημέναι ἐκ τοῦ περιπάτου ἢ κατενθουσιασμέναι ἐκ χαρᾶς». Ψάχνω νὰ βρῶ κάθε παιδὶ στὴν ἔκθεσή του, μὰ δὲ μοῦ παρουσιάζει τίποτα ἰδιαίτερο. Μόλα ταῦτα δυὸ τρεῖς εἶναι ἐξαιρετικές. Ἡ Λίνα Λ. π. χ. γράφει:

Ἐνθύμιον μαθητικοῦ βίου.

Ἦτο μὴν Ὀκτώμβριος, ὅτε ἀπεφασίσαμεν νὰ διοργανώσωμεν ἐκδρομήν τινά. Ὁ Ἥλιος ἔρριπτε πάνυ ἐνδεῶς τὰς ἀκτῖνας[1] καὶ ἡμεῖς μεθ' ὅλων τῶν συμμαθητριῶν μου καὶ τοῦ Διευθυντοῦ ἡμῶν, ἐξεκινήσαμεν. Ἡ ὥρα ἐπλησίαζεν 3 μ. μ. διήλθομεν διὰ τῆς πλέον κεντρικῆς ὁδοῦ τῆς πόλεώς μας, ὅτε εὑρέθημεν μεταξύ δύο δενδροστοιχιῶν. Τὸ θέαμα ἦτο καταπληκτικῶς ὡραῖον. Ἐκ τῶν δένδρων τὰ φύλλα ἄλλα μὲν ἦσαν πράσινα ἄλλα δὲ κιτρινωπὰ καὶ ἕτοιμα νὰ πέσωσιν. Τὸ ἔδαφος ἦτο πλῆρες φύλλων πιπτόντων ἐκ τῶν δένδρων καθὼς πάντοτε συμβαίνει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ φθινοπώρου. Ἀπέναντι ἔκειτο μικρός λοφίσκος καταπράσινος ἐκ τῆς χλόης.

Ἐμείναμεν ἐκεῖ περίπου μίαν ὥραν καὶ ἔπειτα κατήλθομεν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνωμεν καὶ περισσότερον ἕνεκα τῆς βριχύτητος τοῦ χρόνου. Κατερχόμεναι συνηντήσαμεν δύο μικρούς ἀδελφούς, οἵ ὁποῖοι ὑπό τῆς ἐμφύτου ἀδελφικῆς στοργῆς ὁδηγούμενοι, ἐναλόπιζεν ὁ εἷς τὸν ἄλλον. Τέλος περὶ τὴν 5ην μ. μ. ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἀγαπημένο μας σχολεῖον κατενθουσιασμέναι ἐκ χαρᾶς.

Ἂν ἀφήσωμε τὸν χωμικὸ ψευτορομαντισμό[2], ποὺ θὰ χτυπήση πιὸ πολὺ ἀργότερα, ὅταν γνωρίσωμε τὸν πραγματικὸ χαρακτῆρα τῆς Λίνας Λ., βρίσκομε στὴν παραπάνω ἔκθεση μερικὲς σωστὲς παρατηρήσεις. Περιορίζονται βέβαια κι' αὐτὲς σὲ λίγα γενικὰ γνωρίσματα τῆς φθινοπωρινῆς φύσεως καὶ στὴν εἰκόνα τῶν δυὸ παιδιῶν, ὅπως γίνεται στὶς πιὸ πολλὲς ἐκθέσεις, μὰ εἶναι σωστές. Σ' ἄλλες ὅμως δυὸ μαθήτριες ὁ ψευτορομαντισμὸς ἔφτασε σὲ τέτοιο σημεῖο, ποὺ

---

[1] Ἄλλη ὅμως ἔκθεση μᾶς πληροφορεῖ ὅτι: «Τὰ πάντα ἦσαν ὡραῖα, ὁ ἥλιος ζωηρὸς ἔρριπτε τὰς ἀκτῖνας του» [Μαρία Σχ.].

[2] Κάτι ἀνάλογο ἔχομε στὴν ἀκόλουθη ἔκθεση: «Ἡμέραν τινά, ἐν' ᾧ ὁ οὐρανὸς ἦτο καθαρώτατος καὶ ὁ ἥλιος λαμπρότατος ἐξήλθομεν μετὰ μεσημβρίαν εἰς περίπατον καὶ ἀφοῦ διήλθομεν διά καταπρασίνων λειμώνων ἐφθάσαμεν εἰς μέρος τι εἰς τὸ ὁποῖον ἦσαν κατεσπαρμένοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ βράχοι. Ἀφοῦ ἐσταματήσαμεν εἰς τὸ μέρος τοῦτον ὅλαι ἠσχολήθημεν εἰς τὸ νὰ θαυμάζωμεν τὴν πέριξ φύσιν, κλπ.» [Δανάη Σ. πρβλ. «κόραξ καὶ ἀλώπηξ» σελ. 5].

παραποίησε ὄχι μόνο τὸ χαρακτῆρα καὶ τῶν δύο, μὰ καὶ τὸ γύρω κόσμο, σὰν ποιητὴς λησμονημένης ἐποχῆς.

1. *Πρό τινων ἡμερῶν ἐξελθοῦσα μετ' ἄλλων συμμαθητριῶν μου εἰς ἐξοχικὸν περίπατον, εὑρέθην ἐν διλήμματι ἐνώπιον τοῦ ἀπείρου καὶ μαγευτικοῦ ἐκείνου θεάματος ὅπερ ἐπεκτείνετο ἐνώπιόν μας ἀποροῦσα τί νά θαυμάσω, τόν ζοφερόν πέπλον* [1] *τῶν ἐπεκτεινόμενον κάθ' ἅπασαν τήν φύσιν ὡς μόνον στόλισμα αὐτῆς κατά τήν φθινοπωρινήν ταύτην ἐποχήν, ἤ τόν ἀντιθέτως πρό ἡμῶν εὑρισκόμενον χλοερόν τάπητα ἐπί τοῦ ὁποίου ἤνθουν μικρά τινα ἀνθύλλια* [2] *καί ἐπί τοῦ ὁποίου ὡς χρυσαλλίδες πετῶσαι ἐπαίζομεν τά διάφορα παιγνίδια μας; Ἐξακολουθοῦσαι εἰσέτι τόν περίπατό μας εὑρέθημεν πρό ἕτι ἀξιοθαυμάστου θεάματος· μικρός τις παῖς ἐκάθητο μετά τῶν μικροτέρων ἀδελφῶν του ἔμπροσθεν τῆς θύρας μικρᾶς τινος καλύβης, καί μετά μεγίστης προσοχῆς καί ἐπιμελείας ἐκτένιζε τήν κόμην τῆς μικρᾶς του ἀδελφῆς ὡς ἂν ἤθελε πράξῃ τοῦτο μία καλή καί ἐπιμελής μήτηρ. Συνεχάρημεν τόν μικρόν παῖδα διά τήν ὄντως ἔξοχον πρᾶξιν του καί ἐπανήλθομεν καταμαγευμέναι ἐκ τοῦ θαυμασίου ἐκείνου περιπάτου, ἐπί τῇ μιᾷ ἐὐτυχεῖ πεποιθήσει ὅτι μετά τινας ἡμέρας ἠθέλομεν ἐπαλάβῃ πάλιν αὐτόν* [3]. [Σταματίνα Ρτ. Ζ' τάξη].

2. «Τῷ Σαββάτῳ τῆς παρελθούσης ἑβδομάδος τήν 3 ὥραν μετά μεσημβρίαν ἐξῆλθον εἰς περίπατον μετά τοῦ Κυρίου Διευθυντά καί τῆς κυρίας διευθύντριας [4] καί ὅλων τῶν μαθητριῶν εἰς τούς ἀγρούς ἐθαυμάσαμε δέ τά ἄνθη τοῦ ἀγροῦ [2] τήν ὡραιότητα αὐτοῦ ἐπήγαμεν ἐκεῖ καί ἐκαθήσαμεν ὅπου ἦλθε καί ὁ Κύριος Σαράτσης καί μᾶς ἐδιηγήθη ὁ Κύριος διευθυντής μίαν πολύ ὡραίαν ἱστορίαν καί ἐμείναμεν πολύ εὐχαριστημένοι ὅταν μᾶς ἐτελείωσε τήν ἱστορίαν ἐπερπατήσαμεν ὀλίγον εἰς τούς ἀγρούς καί ἐφήγαμεν ὅταν ἐκατηβέναμεν καθ' ὁδόν συντήσαμεν δύο ἀδελφάκια ὅπου ἐκάθητο τό ἓν ὄπισθεν τοῦ ἄλλου καί τό μικρόν ἔκτενιζε τήν ἀδελφήν του ὅπου ἐπλησιάσαμεν κοντά καί ἴδωμεν αὐτά δέ ἐφοβήθησαν ὀλίγον καί ἔφυγον.* [Ἀνδρονίκη Ντ.]

---

[1] Καί ὅμως: «ὁ οὐρανός ἦτο καθαρώτατος καί ὁ ἥλιος λαμπρότατος» Δανάη Σ.

[2] Παραλλαγή ἀπό ἄλλη ἔκθεση: «.. ἀν καί τά ἄνθη ἔπεσαν καί τά φύλλα ἤρχισαν ἤδη νά κιτρινίζουν ἐν τούτοις ηὐχαριστήθημεν τά μέγιστα». [Βασιλική Ν].

[3] Παραλλαγή: «.. ἐν τέλει ἐπιστρέψαμεν εἰς τήν σχολήν διαλυθεῖσαι ἡσύχως μέ τήν ἐλπίδα ὅτι ταχέως ἠθέλομεν ἐπαναλάβῃ τόν διασκεδαστικόν τοῦτον περίπατον». [Εὔα Λρ. πρβλ. «κόραξ καί ἀλώπηξ» σελ. 7].

[4] Πρόκειται γιά τή δασκάλα τῆς κοπτικῆς καί ραπτικῆς.

Οἱ ἐκθέσεις τῆς Λίνας Λ. καὶ τῆς Σταματίνας Ρτ. μὲ ὅλα τὰ κωμικὰ ἐλαττώματά τους ἀναιροῦν μόλα ταῦτα ὅ,τι εἴπαμε σχετικὰ μὲ τὴ γλῶσσα στὴ δοκιμαστικὴ ἔκθεση γιὰ τὸν κόρακα καὶ τὴν ἀλωπού. Γιατὶ καὶ οἱ δυὸ μαθήτριες γράφουν μιὰ καθαρεύουσα «ὑψηλήν», μὲ πλούσιο λεκτικὸ καὶ σύνδεση καλή. Καὶ ὅμως ἡ *εὑρεθεῖσα ἐν διλήμματι τί πρῶτον νὰ θαυμάσῃ* εἶχε γράψει στὴν πρώτη ἔκθεση ἔτσι:

Ἡμέραν τινά εἷς κόραξ ἥρπασε τεμάχιον κρέατος καί ἀνέβη ἐπί τινος δένδρου διά νά τό φάγῃ, κατά τύχην τόν εἶδε μία ἀλώπηξ καί ἤθελε νά τοῦ τό ἁρπάξῃ ἀλλ' ἐπειδή δέν ἠδύνατο ν' ἀνέβῃ ἔβλεπε αὐτόν ἤκουσε δέ μίαν φοράν ὅτι οἱ κόρακες κολακεύονται καί ἤρχισε νά ἐπαινεῖται ὁ κόραξ διά τά ὡραῖα του πτερά καί ὅτι εἶχε πολλά προτερήματα καί ὅτι ἤξιζε νά γίνῃ βασιλεύς τῶν πτηνῶν ἐάν εἶχε ὡραίαν φωνήν τότε ἤνοιξε τό στόμα του...

Τὴν ἀπότομη αὐτὴ μεταβολὴ στὴ γλῶσσα τὴ βλέπομε στὶς περισσότερες μαθήτριες· ἐξηγεῖται ὅμως, ἅμα συλλογιστοῦμε πῶς ἡ ἔκθεση γιὰ τὸν περίπατο γράφηκε στὸ σπίτι. Οἱ μαθήτριες, τὰ μεγαλύτερα ἀδέρφια τους, ἴσως καὶ οἱ γονεῖς συνεργάστηκαν, βρῆκαν βέβαια μεγάλη βοήθεια σὲ πρότυπα ἀπὸ παρόμοιες ἐκθέσεις ποὺ εἶχαν κρατήσει ἢ ἀποθηκέψει στὸ μυαλό τους ἀπὸ τ' ἄλλα σχολεῖα, κι' ἀπὸ τέτοια συνεργασία βγῆκαν οἱ μασκαράτες ποὺ εἴδαμε. Δὲν εἶναι μάλιστα ἀπίθανο νὰ βοήθησαν καὶ σχετικὰ βιβλία, ἀφοῦ ὁ ἀδερφὸς κάποιας μαθήτριας μοῦ παράγγειλε κάποτε, ἂν ἔχω νὰ τοῦ δώσω τυπωμένο ἐπιστολάριο! Τὸ φκιασίδι ὅμως, ὅπως εἴπαμε, δὲν κρύβεται. Ὅταν εἶπα στὴ Λίνα Λ. πῶς φράσεις ὅπως «ὁ Ἥλιος ἔρριπτε *πάνυ ἐνδεῶς* τὰς ἀκτῖνας» εἶναι πολὺ σχολαστικές, διώρθωσε τὸ *πάνυ ἐνδεῶς* σὲ *λίαν θερμῶς*.

Μετριοῦνται στὰ δάχτυλα οἱ μαθήτριες ποὺ ἔγραψαν μόνες τους ὅ,τι ἤξεραν καὶ ὅπως μποροῦσαν, καὶ τὰ γραπτά τους ἐπιβεβαιοῦν ὅ,τι εἴπαμε στὴν πρώτη ἔκθεση σχετικὰ μὲ τὴν προσοχή, τὴ διήγηση καὶ τὴ γλῶσσα [1]. Μία ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἡ Ἀνδρονίκη Ντ., καὶ στὴν

---

[1] Μερικὰ παραδείγματα: *1. Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς Προχθεσινῆς μας ἐκδρομῆς.*

«Κατὰ διαταγὴν τοῦ Κυρίου Διευθυντοῦ καὶ τῆς διδασκαλίσσης τῆς Κοπτικῆς κυρίας Εὐφ. Κ. ἐξήλθομεν Περίπατον μέχρι τοῦ Ἄνω Βόλου ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν ἔπειτα δέ ἦλθε καὶ ὁ κύριος Σαράτσης ἐκεῖ ἦτο ὀλίγη χλόη καὶ πολλὰ δένδρα ἐλαιῶν πλήρης καρπῶν ἐκεῖ ἀφοῦ συνηθροίσθημεν ὅλαι αἱ μαθήτριαι ἤρχισεν νά μᾶς διηγεῖται ὁ Κ. διευθ. μίαν ἱστορίαν περὶ ἑνός Πελαργοῦ καὶ Σκώληκος. Μετὰ δέ ταύτην τὴν ἱστορίαν διελύθημεν ἔπειτα δέ ἐπιστρέψαμεν εἰς τό Σχολεῖον κατά

ἔκθεσή της, καθρεφτίζεται ἡ ἐργασία τῶν καθολικῶν σχολῶν. Ἡ μαθήτρια *τοῦ Κυρίου Διευθυντά* καὶ *τῆς κυρίας Διευθύντριας* εἶχε βγῆ ἀπὸ τὴν 5ʹ τάξη τῆς καθολικῆς σχολῆς τοῦ Βόλου.

*

"Ολες εἶδαν πὼς δὲν μποροῦσαν νὰ μὲ γελάσουν εὔκολα, φρόντισα νὰ τοὺς ἀναπτύξω πόσο κακὸ ἦταν αὐτὸ ποὺ ἔκαναν καὶ πόσο τοὺς ζημίωνε, μὰ τοὺς εἶχε γίνει ἐσωτερικὴ ἀνάγκη νὰ γελοῦν καὶ τὸν ἑαυτό τους καὶ τὸ δάσκαλο, καὶ γρήγορα μοῦ ἀπόδειξαν πὼς ἐργασία στὸ σπίτι ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνῃ. Τοὺς ἔδωσα νὰ μοῦ γράψουν στὸ σπίτι μιὰ ἔκθεση γιὰ τοὺς *ἁρματωλοὺς καὶ κλέφτες*, θέμα ποὺ τὸ εἴχαμε ἀναπτύξει τρεῖς ὧρες στὴν Ἱστορία καὶ στὰ Νεοελλη-

τὴν ἐπιστροφὴν ἴδωμεν μίαν εἰκόναν ἡ ὁποία παρήστανε ἕνα παιδάκι τὸ ὁποῖον ἐκτένηζε τὴν μικρὰν ἀδελφήν του ἀφοῦ δὲ παρατηρήσαμεν αὐτὴν καλῶς ἐπιστρέψαμεν εἰς τὸ Σχολεῖον ἔνθα διελυθήκαμεν ὅλαι αἱ μαθήτριαι κατὰ εὐχαριστημέναι ἐκ τῆς Ἐκδρομῆς μας». [Φαίδρα Δ. πρβλ. ἐκθ. «κόραξ καὶ ἀλώπηξ» σελ. 6].

2. Ἐντυπώσεις τῆς ἐκδρομῆς.

«Τὸ παρελθόν Σάββατον μετέβημεν εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ ἠὐχαριστήθην πάρα πολὺ διότι εἰς τὸ μέρος τὸ ὁποῖον μετέβημεν ἦτο ἐκτεταμένον καὶ στολισμένον ἐξ ἐλαιῶν. Ἀφοῦ πρῶτον ἀναπαύθημεν ὀλίγον συνηθροίσθημεν ὅλαι αἱ μαθήτριαι εἰς ἕν μέρος διά νὰ ἀκούσωμεν τὸ διήγημα τοῦ διδασκάλου μας τὸ ὁποῖον μᾶς εὐχαρίστησεν πολύ. Εἰς τὴν ἀρχὴν δὲ τοῦ διηγήματος ἦλθεν ὁ Κὸς Σαράτσης ὅστις ἤκουσε τὸ διήγημα μετὰ μεγάλης προσοχῆς· ἐκ τοῦ διηγήματος δέ τοῦτου ἐδιδάχθημεν νὰ μὴ εἴμεθα ὑπερήφανοι. Ἀφοῦ ἐτελείωσαν ἡ διήγησις ἐσκορπήσθημεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μετὰ δὲ ἡμίσειαν περίπου ὥραν ἀναχωρήσαμεν καὶ εἰς τὸν δρόμον συναντήσαμεν δύο παιδία τὰ ὁποῖα ἐκάθηντο καὶ τὸ ἓν ἐκτένιζε τὸ ἄλλο καὶ παρίστανε μίαν ὡραίαν εἰκόνα ἔπειτα ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σχολεῖον καὶ ἀπ' ἐκεῖ διευθύνθημεν εἰς τὰς οἰκίας μας». Ὅταν τῆς εἶπα νὰ ξαναγράψῃ τὴν ἔκθεσή της διωρθωμένη, ἔγραψε γιὰ τίτλο· «ἐπιδιόρθωσις τῆς 1ης Ἐκθέσεως». [Βαλσαμὴ Μ.].

3. Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἐκδρομῆς.

«Τὸ παρελθόν σάββατον μετέβημεν εἰς περίπατον μετὰ τοῦ κ. Διευθυντοῦ τοῦ σχολείου μας καὶ τῆς διδασκαλίσσης τῆς Κοπτικῆς εἰς ἓν ὡραῖον μέρος ὅπου ἴδομεν πολλὰ δένδρα τῶν ὁποίων τὰ φύλλα αὐτῶν εἶχον μαρανθῇ, καὶ χλόη ὀλίγη ὑπῆρχεν ὡς ἐκ ταύτης τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς εὐχαριστήθημεν πάρα πολύ. Ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν εἰς ἓν ὡραῖον ὑψιλόν μέρος ὅπου ἐβλέπαμεν τὰ πέριξ π.χ. τὴν πόλιν τοῦ Βόλου τὰ χωρία τοῦ Πηλίου καὶ ἄλλα εὐχάριστα μέρη τὰ ὁποῖα μᾶς ἐμάγευσαν.

»Κατόπιν εἶλθεν ὁ κ. Σαράτσης, καὶ ὁ κ. Διευθυντής μᾶς εἶπεν μίαν ὡραίαν

νικὰ καὶ νόμιζα πὼς τὸ ἔμαθαν. Καὶ ὅμως ἀπὸ τὶς 30 μαθήτριες οἱ 25 ἀντιγράψανε ἀπὸ βιβλία παλαιά, γιατὶ στὸ σχολεῖο μας δὲν εἴχαμε βιβλία ἱστορίας. Μὰ σὲ λίγες ἡ ἀντιγραφὴ εἶναι ἀθῶα, δηλ. πιστή. Οἱ πιὸ πολλὲς πλαστογράφησαν τὸ κείμενο, ἄλλες ἄτεχνα καὶ ἄλλες μὲ τέτοια τέχνη, ποὺ χρειάζεται πολλὴ προσοχὴ γιὰ νὰ βγῇ στὴ μέση ἡ πλαστογραφία. Ἀναλύουν τὶς μετοχὲς τοῦ κειμένου ἢ συντομεύουν μὲ μετοχὲς τὶς ἀναλυτικὲς προτάσεις, ἑνώνουν δυὸ περιόδους σὲ μία παραλείποντας μερικὲς φράσεις ἢ καὶ προτάσεις ὁλόκληρες ἀπὸ τὸ κείμενο, ἀναποδογυρίζουν τὴ σειρὰ ποὺ ἀκολουθεῖ στὶς

ἱστορίαν. Ἔπειτα μετέβημεν εἰς διάφορα μέρη καὶ παρατηρήσαμεν πολλὰ ὡραῖα πράγματα. Μετὰ παρέλευσιν δύο ὡρῶν ἐπιστρέψαμεν. Καὶ ἐνῷ ἐπιστρέφαμεν κατευχαριστημέναι καὶ εὔθυμοι εἴδομεν ἓν ὡραῖον θέαμα. Εἰς ἓν μέρος ἐπὶ ὀλίγης χλόης ἐκάθηντο δύο μικρὰ ἀδελφάκια τὰ ὁποῖα ἐβύκνειον τὴν ἀδελφικὴν των ἀγάπην, ὁ μικρὸς ἀδελφός εἶχεν εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἕν μικρὸν κτένιον καὶ ἐκτένιζεν τὴν μικρὰν ἀδελφήν του». [Εὐθαλία Α.] Ὡς ἐδῶ ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκθεση τῆς ἴδιας μαθήτριας [Κόραξ καὶ ἀλώπηξ σελ. 4] εἶναι σημαντική· εἶχα συστήσει σ' ὅλες ν' ἀποφεύγουν τὶς μετοχὲς καὶ τὶς μεγάλες περιόδους, καὶ ἡ Εὐθαλία Α. ἀκολούθησε ἐν μέρει τὴ σύστασή μου. Ἀπὸ δῶ ὅμως καὶ κάτω, ὅταν προσπάθησε νὰ γράψῃ ξεχωριστὰ τὴν ἱστορία ποὺ τοὺς εἶχα διαβάσει, βρῆκε θέμα πιὸ πλούσιο, καὶ γιαυτὸ ἡ γλῶσσα της ἄρχισε νὰ τρικλίζῃ πιὸ πολύ· π.χ. «Ἡ δὲ μικρὰ οἰκία ἔμεινεν ἔρημος, αἱ δὲ περιπλοκάδαι εἶχον εἰσέλθη εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν παραθύρων καὶ ἐχρησίμευον διὰ σκεπάσματα αὐτῶν. Ἐκεῖ μέσα ἐπῆγεν καὶ κατῴκοισεν διὰ ἡσυχίαν του εἰς Πελαργὸς μετὰ τοῦ συζύγου του καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ» κλπ.

4. Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἐκδρομῆς.

«Τὸ παρελθόν Σάββατον κατὰ παραγγελίαν τοῦ κ. Διευθυντοῦ συνηθροίσθημεν εἰς τὸ σχολεῖον· ὅπως ὑπάγωμεν εἰς περίπατον, εἰς τὰς 2 λοιπόν μ. μ.... ἐξεκινήσαμεν καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ὁδὸν Ἄνω Βόλου... *Καταβαίνοντας* ἴδομεν δύο μικρὰ παιδία τῶν ὁποίων τὸ ἄρρεν ἐκράτει ἐπὶ τῶν γονάτων του τὴν μικροτέραν του ἀδελφὴν καὶ τὴν ἐκτένιζεν. Μᾶς ἔκαμεν ἐντύπωσιν μεγάλην ἡ ἀγάπη τῶν μικρῶν ἀδελφῶν. Καὶ *τοιουτοτρόπως ἐφθάσαμεν εἰς τοὺς ἐλαιῶνας*, ὅπου ἐμείναμεν ἀρκετὴν ὥραν. καὶ ἐδιασκεδάσαμεν. Μετ' ὀλίγον ἔφθασεν καὶ ὁ ἰατρὸς κ. Σαράτσης, ὅπου ὁ κ. Διευθυντὴς μᾶς διηγήθη μίαν ὡραίαν ἱστορίαν περὶ τοῦ ὄφεως καὶ τοῦ λελεκιοῦ. *κατόπιν κατήλθομεν* διὰ τοῦ ἰδίου δρόμου καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σχολεῖον τὴν 5 ὥραν κατευθουσιασμέναι ἐκ τῆς ὡραίας ταύτης ἐκδρομῆς». [Σεβαστὴ Θ.] Στὴν τελευταία αὐτὴ ἔκθεση συνεργάστηκαν καὶ ξένοι, ὅπως φαίνεται. ἀπὸ τὴ σύγκριση μὲ ἄλλες ἐκθέσεις τῆς ἴδιας μαθήτριας· μὰ ἡ συνεργασία περιωρίστηκε μόνο στὴ φρασεολογία, χωρὶς νὰ νοθέψῃ τὴν πρωτοβουλία καὶ τὸν εἰρμὸ στὶς σκέψεις καὶ τὶς ἐντυπώσεις τοῦ παιδιοῦ.

μικρὲς ἑνότητες τὸ βιβλίο κτλ.[1]. Φυσικὰ τέτοιες ἐκθέσεις δὲν μποροῦσα νὰ τὶς διορθώσω καὶ τὴν ἄλλη μέρα τοὺς εἶπα τὴν ἀνακάλυψή μου καὶ σύστησα νὰ σηκωθοῦν ἀπάνω ὅσες ἀντιγράφανε. Σηκώθηκαν

[1] α] *Τὸ βιβλίο* ('Ιστορία Βραχνοῦ):

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας πολλοὶ ἐκ τῶν 'Ελλήνων, μὴ ὑποφέροντες τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἔζων ἐλεύθεροι. Ὁ Ὄλυμπος, τὸ Πήλιον, τὰ Ἄγραφα, ἡ Ὄσσα καὶ ἄλλα τῆς 'Ελλάδος ὄρη ἐδέχθησαν τοὺς φιλελευθέρους καὶ ἀνδρείους Ἕλληνας. Τὰς κατοικίας των οὗτοι εἶχον εἰς μέρη ἀπρόσιτα καὶ ἄβατα, εἰς τὰς βάχεις δηλ., εἰς τοὺς βράχους καὶ εἰς τὰ σπήλαια· ὠνομάζοντο δὲ αἱ κατοικίαι των λιμέρια.

β] *Ἡ Κατίνα Τ.* [τάξη Ζ']

Πολλοὶ Ἕλληνες μὴ ὑποφέροντες τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, κατέφυγον εἰς τὰ ἀπρόσιτα καὶ ἄβατα ὄρη, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο λιμέρια.

γ] *Ἡ Βασιλικὴ Ν.* [τάξη Ζ'.]

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας πολλοὶ ἐκ τῶν 'Ελλήνων μὴ ὑποφέροντες τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐκεῖ ἔζων ἐλεύθεροι. Εἶχον τὰς κατοικίας των εἰς μέρη ἄβατα καὶ ἀπρόσιτα, εἰς τοὺς βράχους, εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς διάφορα ἄλλα μέρη. 'Ωνομάζοντο δὲ αἱ κατοικίαι των λιμέρια.

α] Οὗτοι ἦσαν οἱ περιώνυμοι κλέφται, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐνόουν κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Τὸ ὄνομα κλέφτης δὲν εἶχε κακὴν σημασίαν, ἀλλ' ἐσήμαινε τὸν ἀνδρεῖον καὶ μισότουρκον Ἕλληνα, ὁ ὁποῖος ἕνεκα τοῦ μίσους πρὸς τοὺς Τούρκους ἄφινε καὶ οἰκίαν καὶ γονεῖς καὶ ἔτρεχεν εἰς τὰ ὄρη.

β] Οὗτοι ἦσαν οἱ περιώνυμοι κλέφται, τὸ ὄνομα δὲ κλέφτης δὲν εἶχε κακὴν σημασίαν, ἀλλὰ ἐσήμαινε τὸν ἀνδρεῖον Ἕλληνα, ὁ ὁποῖος ἕνεκα τοῦ μίσους πρὸς τοὺς Τούρκους ἄφινε καὶ οἰκίαν καὶ γονεῖς καὶ ἔτρεχεν εἰς τὰ ὄρη. [Συνέχεια β*]

γ] Οὗτοι ἦσαν οἱ περιώνυμοι κλέφται, οἵτινες δὲν ὑπετάσσοντο κατ' οὐδένα τρόπον εἰς τοὺς Τούρκους.

α] Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πολλάκις ἐπεχείρησε διὰ διαφόρων μέσων νὰ ὑποτάξῃ τὰ δυσυπότακτα καὶ πτωχὰ ταῦτα τέκνα τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον. Ἕνεκα τούτου ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ ἀπεστέλλεσεν ἐξ αὐτῶν τάγματα ἔνοπλα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνέθηκε τὴν φύλαξιν τῆς χώρας καὶ τὴν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως. Τὰ τάγματα ταῦτα ὠνομάσθησαν ἀρματωλικὰ τάγματα καὶ οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὰ ὠνομάζοντο ἀρματωλοί. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀρματωλικοῦ τάγματος ὠνομάζετο καπετᾶνος, οἱ δὲ ἄνδρες τοῦ τάγματός του παλληκάρια καὶ ὁ πρῶτος κατὰ τὴν ἀνδρείαν μετὰ τὸν ἀρχηγὸν πρωτοπαλλήκαρον. Τὸ πρωτοπαλλήκαρον ἦτο ὑπαρχηγὸς ἢ ὑπασπιστὴς τοῦ ἀρχηγοῦ.

β**] Ἡ δὲ Ὑψηλὴ Πύλη συνθηκολογήσασα μὲ τοὺς κλέφτας τούτους συνέστησε τὰ διάφορα ἔνοπλα τάγματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐχορήγησε διάφορα προνόμια καὶ ἀνέθηκε τὴν ἐπιβλεψιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν στρατιωτικὴν φύλαξιν τῶν ἐπαρχιῶν. Τὰ ἔνοπλα ταῦτα τάγματα ὠνομάσθησαν ἀρματωλίκια καὶ οἱ ἀποτε-

οἱ περισσότερες, μερικὲς ὅμως ἔμειναν. Αὐτὲς πραγματικῶς δὲν εἶχαν ἀντιγράψει ἀπὸ βιβλίο, μὰ καταλαβαίνομε τί εἶχε γίνει στὸ μυαλό τους, ὅταν θυμηθοῦμε πῶς ἀπαντοῦσαν στὴν ἀρχὴ στὶς ἐρωτήσεις

λοῦντες αὐτὰ ὠνομάζοντο ἀρματωλοί. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀρματωλικοῦ τάγματος ὠνομάζετο καπετᾶνος, οἱ δὲ ἄνδρες τοῦ τάγματός του παλληκάρια.

γ] Οἱ Τοῦρκοι πολλάκις ἐπεχείρησαν νὰ καταστρέψωσι τοὺς κλέφτας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν. Ἕνεκα τούτου ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι μέ μερικούς κλέφτας τοὺς ὁποίους διώριζαν νὰ διοικῶσι διάφορα μέρη αὐτῶν. Τὰ μέρη ταῦτα ὠνομάζοντο ἀρματολίκια. Αὐτοὶ δὲ οἱ ὁποῖοι τὰ διῴκουν ὠνομάζοντο ἀμαρτωλοί.

α] Περιώνυμοι ἀρματωλοὶ ὑπῆρξαν ὁ Μπουκουβάλας, ὁ Βλαχάβας, ὁ Νῖκος Τσάρας, ὁ Κατσαντώνης καὶ ἄλλοι. Οἱ ἀμαρτωλοὶ ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Τούρκους πασσάδες, παρὰ τῶν ὁποίων ἐλάμβανον διαταγάς. Πολλάκις ὅμως οἱ πασσάδες ἐφθόνουν τοὺς ἀματωλούς καὶ διὰ τοῦτο μὲ πάντα τρόπαν ἐπεδίωκον τὴν καταστροφὴν αὐτῶν. Τότε οἱ ἀρματωλοὶ κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐγίνοντο πάλιν κλέφται. Διὰ τοῦτο τὰ ὀνόματα ἀρματωλὸς καὶ κλέφτης πολλάκις δὲν εἶχον οὐδεμίαν διαφοράν.

β***] Περιώνυμοι ἀρματωλοὶ ὑπῆρξαν ὁ Μπουκοβάλας ὁ Βλαχάβας καὶ ἄλλοι. ['Αφίνει τρεῖς περιόδους καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ κάτω ἀντιγράφει κατὰ λέξη.]

γ] Περιώνυμοι ἀρματωλοὶ ὑπῆρξαν ὁ Βλαχάβας, ὁ Νῖκος Τσάρας, ὁ Κατσαντώνης καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Πολλάκις οἱ πασσάδες ἐφθόνουν αὐτοὺς καὶ προσεπάθουν μὲ παντοίους τρόπους νὰ τοὺς καταστρέψωσι. Τότε οἱ ἀρματωλοὶ κατέφευγον πάλιν εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐγίνοντο πάλιν κλέφται. Διὰ τοῦτο κλέφτης καὶ ἀμαρτωλὸς δὲν ἔχουσι καμίαν διαφοράν.

α] Οἱ κλέφται ἀθιακόπως ἐγυμνάζοντο εἰς ποικίλας ἀσκήσεις, οἷον εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὸ ἅλμα, εἰς τὸν δίσκον *(λιθάρι)*, εἰς τὴν πάλην καὶ εἰς τὴν σκοποβολήν. Ὑπέμενον εὐκόλως τὴν πεῖναν, τὴν δίψαν, τὸ ψῦχος καὶ τὴν ἀϋπνίαν καὶ ἐν γένει πᾶσαν στέρησιν καὶ πᾶσαν κακουχίαν κλπ.

β*] Ἀδιακόπως δὲ οἱ κλέφται ἐγυμνάζοντο εἰς τὸ τρέξιμον, εἰς τὸ πήδημα, καὶ τὸ πάλαιμα καὶ εἰς τὴν σκοποβολήν. Ὑπέμενον εὐκόλως τὴν πεῖναν, τὴν δίψαν καὶ εἰς τὴν ἀϋπνίαν καὶ ἐν γένει πᾶσαν κακουχίαν. [Συνέχεια β**]

γ] Οἱ κλέφται καθημερινῶς ἐγυμνάζοντο ποικίλα γυμνάσματα. Ὑπέμενον εὐκόλως τὴν δίψαν, τὸ ψῦχος τὴν ἀϋπνίαν καὶ ἐν γένει πᾶσαν στέρησιν καὶ κακουχίαν. κλπ.

— Μιὰ μαθήτρια μάλιστα, *ἡ Φανὴ Η.* μετάφρασε τὴν καθαρεύουσα τοῦ βιβλίου σχεδὸν κατὰ λέξη σὲ δική της δημοτική, γιατί τοὺς εἶχα συστήσει νὰ γράφουν ἁπλά, ὅπως μιλοῦν· «Στὰ χρόνια τῶν Τούρκων, πολλοὶ Ἕλληνες ποὺ δὲ μποροῦσαν νὰ ὑποφέρουν τὴ σκλαβιὰ τῶν τούρκων, πηγαίναν στὰ βουνὰ καὶ ζοῦσαν ἐλεύθεροι, καὶ τοὺς ὁποίους τοὺς ἔλεγαν κλέφτες. οἱ τόποι δὲ ποὺ ζοῦσαν ἐλέγοντο λιμέρια. Κλέφτης δὲν εἶναι βδριατικὸ ὄνομα, ἀλλὰ ὁ ἀνδρεῖος Ἕλλην ποὺ ἄφινε καὶ γονεῖς, καὶ σπῆτι, καὶ πήγαινε στὰ βουνά... Οἱ Τοῦρκοι ποτὲ δὲ μποροῦσαν νὰ νικήσουν τὰ φτωχὰ αὐτὰ παιδιὰ ἀπ' τή φύσι καὶ πολλαῖς φοραῖς δοκίμασαν νὰ τοὺς νικήσουν, ἀλλὰ δὲ μπορέσαν. γιὰ αὐτὸ ἠναγκάζοντο νὰ φιλιώνονται μαζί τους κλπ. κλπ.»

μου γιὰ τὴν Κωσταντινούπολη κλπ. Ὅ,τι εἶχαν μάθει ἀπ' ἔξω στὰ ἄλλα σχολεῖα γιὰ τοὺς ἀρματωλοὺς καὶ κλέφτες ξαναῆρθε τώρα στὴ μνήμη τους μὲ τόση δύναμη, ὥστε νίκησε τὴ διδασκαλία τοῦ σχολείου μας καὶ ἀποτυπώθηκε στὸ χαρτί, χωρὶς καὶ τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ νὰ τὸ καταλάβουν.

*

Δίδασκα Ἱστορία, γιὰ τὶς συμφορὲς π.χ. ποὺ τραβοῦσαν οἱ Ἕλληνες στὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς. Προσπαθοῦσα μὲ τὴν κατάλληλη μέθοδο νὰ σκεφτοῦν τὰ παιδιὰ μόνα τους, νὰ δημιουργήσουν, νὰ συνεργαστοῦν στὸ θέμα ποὺ εἴχαμε. Διαιρούσαμε τὸ θέμα σὲ μικρότερες ἑνότητες καὶ γιὰ κάθε μία, ποὺ τὴν ἔλεγαν ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερες μαθήτριες, βρίσκαμε ἕνα σύντομο τίτλο. Στὸ τέλος τοῦ μαθήματος ἀντιγράφανε τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸν πίνακα στὸ τετράδιο τῆς Ἱστορίας τὴν ἀκόλουθη π.χ. συγκεντρωτικὴ περίληψη: *Β΄. Τὰ δεινοπαθήματα τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας· α΄)* διαρπαγὴ τῶν Ἑλλην. χωρῶν· *β΄)* φόροι (χαράτσι κ. ἄ)· *γ΄)* παιδομάζωμα (τάγμα Γενιτσάρων) κλπ. Ἐπειδὴ ἔλειψαν τὰ βιβλία, προσκολλήθηκαν στὶς περιλήψεις. Ὅταν στὸ ἄλλο μάθημα ζητοῦσα νὰ μοῦ ξαναποῦν τὸ ἴδιο θέμα μαθήτριες, ποὺ τὴν περασμένη φορὰ τὸ εἶχαν διηγηθῆ καλούτσικα, ἄρχιζαν μὲ τὸν παλιὸ γνωστὸ τόνο: Δεύτερον, Τὰ δεινοπαθήματα τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας· πρῶτον διαρπαγὴ τῶν Ἑλλ. χωρῶν, δεύτερον φόροι χαράτσι καὶ ἄλλα· τρίτον παιδομάζωμα τάγμα γενιτσάρων κλπ. Χρειαζόταν καιρός, ἐπιμονή, ὑπομονή, σωστὸς ἀγῶνας γιὰ νὰ λυτρωθῆ τὸ μυαλὸ καὶ ἡ γλῶσσα.

*

Ἀπ' ὅσα εἶπα παραπάνω φάνηκε τί βαθειὲς ρίζες εἶχε ἁπλώσει ὁ παπαγαλισμός, καὶ πόσο ἐμπόδιζε τὴν ἐλεύθερη ὁμιλία καὶ τὴν κανονικὴ σκέψη. Εἶχα δώσει νὰ μοῦ γράψουν — στὸ σχολεῖο πιά — «*περὶ σιδήρου*», θέμα ποὺ τὸ εἶχε ἀναπτύξει ὁ καθηγητὴς τῶν φυσιογνωστικῶν σὲ δύο ὧρες. Στὸ τέλος κάθε μαθήματος τοὺς ἔδινε συντομώτατη περίληψη, ὄχι σὲ συνεχῆ λόγο, γιὰ νὰ μὴν τὴ μαθαίνουν ἀπ' ἔξω, μὰ σὲ λίγες συγκεντρωτικὲς φράσεις. Καὶ ὅμως οἱ πιὸ πολλὲς ἐκθέσεις εἶναι τυχαῖο ἀνακάτωμα ἀπὸ τῆς γενικὲς γραμμὲς τῆς περιλήψεως καὶ τὴν ἐλεύθερη διήγηση. Μαθήτριες π.χ., ποὺ λίγους μῆνες ἀργότερα ἔδειξαν μοναδικὰ χαρίσματα, γράφουν τώρα:

1. *Ὁ σίδηρος εἶνε τὸ πολυτιμότερον μέταλλον. Ἐκ τοῦ σιδήρου*

κατασκευάζομεν βελόνας, γραφίδας, ψαλίδια, θερμάστραι, μηχαναί, τηλεβόλα, δοκοί, πλοῖα κλπ. Ὁ Σίδηρος ἔχει εἰδικὸν βάρος, 7,5. Ὁ Σίδηρος δὲν εὑρίσκεται μόνος ἐν τῇ γῇ ἀλλ' ἡνωμένος μετ' ἄλλων στοιχείων· ἤτοι μετά θείου καὶ ὀνομάζεται Σιδηροπυρίτης μετά ὀξυγόνου ἀνθρακικοῦ ὀξέος. Ὁ Σίδηρος ἔχει λάμψιν συνοχὴν ἐλαττόν τοῦ Σιδήρου, δὲν ἁπαντᾶ μεταλλικὸς ὀξείδιον τοῦ σιδήρου. Ὁ Σίδηρος ἔχει μεγίστην σημασίαν διά τὸν πολιτισμόν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Σίδηρος δὲν ἁπαντᾷ καθαρὸς ἀλλ' ἡνωμένος μετὰ ἄλλων σωμάτων κλπ. [Μαρία Σχ. πρβλ. σελ. 5 καὶ σημ. σελ. 9.]

2. *Ὁ σίδηρος ἔχει μεγίστην σημασίαν διά τήν ζωήν καί διά τόν πολυτισμόν τοῦ ἀνθρώπου ἐξ αὐτοῦ κατασκευάζονται τά χρησιμότερα ἀντικείμενα, ὡς γραφίδες, ψαλίδες, θερμάστραι, ἀλύσεις πλοίων, γεφύρας. Ὁ σίδηρος εἶναι μέταλλον. Λάμψις, συνοχή ἐλλατόν τοῦ σιδήρου. ὑφήν λεπτοκοκκώδη. Δέν ἁπαντᾷ μεταλλικῶς ἀλλ' ἡνωμένος μετ' ἄνθρακος καί ἄλλων οὐσιῶν. Ὁ σίδηρος καθαρίζεται εἰς τήν ὑψικάμινον ὅπου ὁ σίδηρος μεταβάλλεται εἰς ῥευστήν κατάστασιν* κλπ. κλπ. [Ζωὴ Β.]

Μὰ ὅταν πᾶμε σὲ κατώτερες μαθήτριες βλέπομε σύγχυση τραγική:

1. *Ὁ σίδηρος εἶναι μέταλλον. Ἔχει μεγάλην σημασίαν εἰς τήν ζωήν τοῦ ἀνθρώπου καί εἰς τόν πολιτισμόν, ἐκ τοῦ σιδήρου κατασκευάζονται ἀντικείμενα. πχ. γραφίδες, μάχεραι, τηλεβόλα, κ.τ.λ. Καί διά τοῦτο ὀνομάσθη σιδηρᾶ ἡ λιθίνη ἐποχή, ὁ σίδηρος δέν ἁπαντᾶ μεταλλικός, Ἀλλά ἡνωμένος μέ διαφόρους οὐσίας. Λαμβάνεται καί τίθετε ἐντός ὑψηλῶν καμείνων καί ἐξέρχετε ὁ χυτοσίδηρος.*

Κάτοθεν δέ αὐτοῦ θέτουσι πολλήν θέρμανσιν καί τίκεται ὁ σίδερος καί ἔχουσιν ὑψιλούς δεξαμινάς καί εἰσέρχεται ὁ χυτοσίδηρος ἐκ τοῦ χυτοσιδήρου κατασκευάζονται διάφορα χυτά ἀντικείμενα.

Ὁ χυτοσίδηρος ὑποβαλλόμενος εἰς νέαν θέρμανσιν ἀποβαίνει μαλακὸς ὡς ζύμη μίδροι δέ ἐκ τῆς ζύμης ταύτης κρούονται διά βαρέων σφυρῶν καί ἐξέρχεται ὁ σφυρήλατος.

μᾶς χρησιμεύει διά κατασκευήν βελόνες καρφίτσες κ.λ.π. ὁ χυτοσίδηρος ἁπαντᾶ ἐν σχήματι ῥάβδων ἢ εἰς πλάκας..

Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τοῦ σφυρηλάτου εἶναι ὁ χάλυψ κατασκευάζονται γεωργικὰ ἐργαλ(;)α ἐλατήρια ψαλίδια. Οὐδέν μέταλλον ἐξεργαζόμενον καθίσταται βαρυτημότερον τοῦ χάλυβος. [Σεβαστὴ Θ. πρβλ. σελ. 13 σημείωση.]

2. *Ὁ Σίδηρος εἶναι πολύ χρήσιμος διότι ἐξ αὐτοῦ κατασκευάζωμεν χρήσιμα πράγματα· βελόναι, μηχαναί, ψαλίδαι, πλοῖα, ἀτμο-*

λέβητες, μηχανήματα γεωργικά, ἄξονας, τροχῶν. ἀλύσεις κ.τ.λ. τέλος ὁ σίδηρος ἔχει μεγίστην ἐπίδρασιν εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Περὶ καμηνίας τοῦ σιδήρου

Τὸν σίδηρον τὸν θέττωμεν εἰς μεγάλους καμίνους οἱ ὁποῖοι εἶναι πολὺ μεγάλοι.—

χυτοσίδηρος

Τὸν χυτοσίδηρον τὸν λαμβάνομεν διὰ τῆς θερμάνσεως διὰ τῆς ὁποίας γίνεται χυτός καὶ κατασκευάζομεν διάφορα πράγματα.

Σφυρήλατος σίδηρος [Βαλσαμῆ Μπ. πρβλ. σελ. 12 σημ.]

Καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς μαθήτριες εἶναι βέβαια κατώτερες, ὅπως εἶπα, ἀπὸ τὶς δύο προηγούμενες, τὴ Μαρία Σχ. καὶ τὴ Ζωὴ Β., ὄχι ὅμως ἀπὸ τὶς χειρότερες στὴν τάξη τους. Ὕστερα μάλιστα ἀπὸ καιρὸ πῆραν καλὴ θέση ἀνάμεσα στὶς συμμαθήτριές τους κ' ἔδειξαν ἕνα μυαλὸ φρόνιμο καὶ ταχτοποιημένο· ἡ πρώτη μάλιστα, ἡ Σεβαστὴ Θ., ἔφτασε κάποτε στὴ διήγηση τὴν ἁπλότητα τῶν παραμυθιῶν. Πρέπει ἀκόμα νὰ προσθέσω ὅτι ἤξεραν ὑποφερτὰ τὸ θέμα ποὺ τοὺς ἔδωσα, ὅπως βεβαιώθηκα ἀργότερα, ὅταν τὶς ρώτησα γιὰ τὸ σίδηρο. Ἡ Σεβαστὴ Θ. π. χ. μοῦ εἶπε ποιὰ ὀνομάζομε λιθίνη ἐποχή, ποιὰ σιδηρᾶ καὶ γιατί κλπ. Ἡ Βαλσαμῆ Μπ. μίλησε γιὰ τὴν καμινεία τοῦ σιδήρου σωστὰ καὶ λεπτομερέστατα. Ἰδῶ ὅμως σ' αὐτὴ τὴν ἔκθεσή τους, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες, δείχνουν πὼς οὔτε τὸ θέμα κατέχουν, οὔτε τὴ γλῶσσα ξέρουν· πῆραν μόνο ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκάλου καὶ τὴν περίληψη σκόρπιες φράσεις μὰ σωστὲς καὶ στὸ περιεχόμενο καὶ στὴ μορφή τους,[1] κι' αὐτὲς τὶς κόλλησαν ἔτσι στὴν τύχη σὲ δικά τους γραμματικὰ καὶ οὐσιαστικὰ παραληρήματα. Καὶ τὰ τελευταῖα κυρίως εἶναι ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν, γιατί δείχνουν, προπάντων στὴ Σεβαστὴ Θ., ὄχι μόνο ἀδυναμία μὰ σωστὴ ἀρρώστια τῆς προσοχῆς καὶ τῆς βουλήσεως.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀρρώστια ἔπασχαν, ποιὲς λίγο ποιὲς πολύ, ὅλες σχεδὸν οἱ μαθήτριες. Μερικὲς συγκρατοῦν τὴ προσοχή τους γιὰ λίγο, γρήγορα ὅμως παραλύει. Ἔτσι π. χ. ἡ Εὐτυχία Β. κατώρθωσε νὰ συγκεντρωθῆ ὁπωσδήποτε ὡς τὴ μέση τοῦ θέματος κ' ἔγραφε καλούτσικα· «*Ὁ Σίδηρος ἔχει μεγίστην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὸν πολιτισμὸν τοῦ Ἀνθρώπου· διότι ὅπου καὶ ἂν στρέψωμεν τοὺς ὀφθαλμούς ἡμῶν δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ μὴ εἴδωμεν τὸν Σίδηρον*

[1] Στὴν ἔκθεση αὐτὴ παίζει σπουδαῖο ρόλο καὶ κάποιο ζήτημα τῆς Διδακτικῆς, ποὺ θὰ τὸ ἰδοῦμε ἀργότερα σὲ ἰδιαίτερο κεφάλαιο.

ἥλοι, βελόναι, πλοῖα, ἀλύσσεις, ἀτμολέβητες κ.λ.π. πάντα ταῦτα εἶναι Σιδηρᾶ....» ἀπὸ τὴ μέση ὅμως καὶ κάτω, καὶ μάλιστα στὸ τέλος, παράλυσε ἡ προσοχή της καὶ ἡ πένα γράφει μονάχη· «*Ὁ Σφυρήλατος σίδηρος ἐὰν τὸν θέσωμεν εἰς θέρμανσιν γίνεται μαλακός ὡς ζύμη μύδροι ἐκ τῆς ζύμης ταύτης κρούονται διά βαρέων σφυρῶν εἶναι εὔθραυστος συναικτικός συγκρούεται καὶ κατεργάζεται ἀπαντᾶ εἰς τὸ ἐμπόριον εἰς σχήματα ῥαβδῶν καὶ πλακῶν κατασκευάζονται ἀλύσσεις, πλοῖα ἄξονες τροχῶν γεωργικά ἐργαλεῖα κλπ.*

Ὁ χάλυψ εἶναι εἶδος τοῦ Σιδήρου πολυσύνθετος δηλ. ἀποτελεῖται ἀπό πολλάς οὐσίας· σκληρότατος ἐλαστικότατος· λεπτοκοκκώδης καὶ τέλος βάφεται ἡ κυανίζουσα χροιά τοῦ χάλυβος· κατασκευάζονται μάχαιραι, ἐργαλεια χειρουργικα, βῆναι, ψαλλίδες, ὑνίον ἀρότρων κλπ.» [πρβλ. Εὐτυχίας Β. «Κόραξ καὶ ἀλώπηξ» σελ. 5.]

Ἂν τώρα ἀπὸ περιέργεια θελήσωμε νὰ κατεβοῦμε πιὸ χαμηλά, τότε: «*τὸν σίδηρον τὸν θέτωμεν ἐντός καμηνείων αὐτά τά καμήνεια εἶναι πολύ μεγάλα ὅπου θέτωμεν τὸν σίδηρον — Τὸν χυτοσίδηρον τὸν θέτωμεν χῆμα ἐντὸς τῶν καμηνείων γίνεται χυτὸς τὸν θέτομεν δέ εἰς ὅ τι σχήμα θέλομεν καὶ λαμβάνει τό αὐτό σχῆμα· κατασκευάζομεν διάφορα καγκελα κλπ.*» [Ἀνδρονίκη Ντ. πρβλ. σελ. 10].

*

Ἀπὸ τὶς διάφορες ἐκθέσεις εἴδαμε πῶς ἤξεραν οἱ μαθήτριες τὴν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Συντάγματος. Γιὰ νὰ φανῆ ὅμως καλύτερα πῶς πετυχαίνουν τὰ σχολεῖα μας τὸ μοναδικὸ σκοπό τους, παίρνω κι' ἀπὸ τὰ τετράδια τῶν Ἑλληνικῶν μερικὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα: Κάναμε τὸ Λουκῆ Λάρα τοῦ Βικέλα, διαβάζαμε κάθε φορὰ ἀπὸ λίγο, τὸ χωρίζαμε σὲ μικρὲς ἑνότητες, καὶ γιὰ κάθε ἑνότητα βρίσκαμε μαζὶ μὲ τὰ παιδιὰ τὸν κατάλληλο τίτλο. Εἴχαμε προχωρήσει ἀρκετά, καὶ ἄρχισα νὰ τοὺς δίνω νὰ ἐργάζωνται καὶ στὸ σπίτι μόνες τους. Κάποτε σὲ εὔκολα μέρη ἔδινα ὡς δυὸ σελίδες ἀπὸ τὸ κείμενο, χωρισμένες σὲ μικρὰ κομμάτια, σύσταινα νὰ τὶς διαβάζουν μὲ προσοχή, νὰ προσπαθοῦν νὰ βρίσκουν γιὰ κάθε κομμάτι ἀπὸ ἕνα τίτλο καὶ νὰ τὸν γράφουν στὸ τετράδιό τους. Ἔτσι πῆρα τίτλους ὅπως οἱ ἀκόλουθοι:

Ὁ Λουκῆς ἐπί τῆς πρώρας καὶ παρατηρεῖ τά πέριξ αὐτοῦ.—Ἡ ἀποτροπή τῶν ψαριανῶν εἰς δέξιν τῶν φυγάδων.—Ἡ ἔρευνα τοῦ σώματος τῆς Ἀνδριάνης [θέλει νὰ πῆ πὼς ψάχνουν οἱ ναῦτες νὰ βροῦν τὴν Ἀνδριάνα ποὺ ἔπεσε μέσα στὴ θάλασσα] [Λίνα Λ. πρβλ. σελ. 9].

Ὁρμὴ τῆς Ἀνδριάνας εἰς τὴν οἰκίαν της καὶ προτροπή αὐτῆς νὰ φύγωσι. — Κρυβὴ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ σταύλου τῆς γραίας. — Μελαγχολικὴ μορφὴ τῆς Ἀνδριάνας. — Κατάβασις λέμβου εἰς τὴν θάλασσαν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς Ἀνδριάνης, ἀλλὰ ματαίως. [Βασιλικὴ Ν. τάξη Ζ'].

Παρατηρήσεις τῶν ψαρῶν ὑπὸ τοῦ Λουκῆ καὶ ἠγκυροβολισμός αὐτῶν. — Ὁ σταθμός τοῦ πλοίου καὶ παρατήρησις αὐτῶν μήπως ἴδωσι τὴν Ἀνδριάναν. — Εὔχεται ὁ Λουκῆς ὅπως μὴ οἱ γονεῖς του ὑποστῶσι καὶ αὐτοὶ τὰ μαρτύρια αὐτῶν. [Εὐθαλία Α. πρβλ. σελ. 4 καὶ 13 σημ.].

Ἡ μελαγχόλισις τῆς Ἀνδριάνας. [Κατίνα Τ.]

Ὁ κίνδυνος ὅστις διέτρεχεν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Λουκῆ. — Πολλῶν οἰκογενειῶν φευγόντων ἐκ τοῦ χωρίου. — Ἡ ἄφιξις μας παρὰ τὸν μικρὸν λιμένα τῆς Χίου εὑρισκόμενον ὀλίγον μακρόθεν αὐτῆς. [Φανὴ Η. πρβλ. σελ. 6.]

Αἱ ἀναπολήσεις τοῦ Λουκῆ Λάρα περὶ τῶν σκληρῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος. [Γαριφαλιὰ Γ. Ζ' τάξη] ἢ

Αἱ σκέψεις τοῦ Λουκῆ κατὰ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν [= ἀναπόλησις τῶν παιδικῶν χρόνων] *καὶ τρόμου συγχρόνως κραυγάς.* [Μαριγὼ Ι.]

Εἰσπήδησις τῶν ναυτῶν εἰς τὴν ξηράν. — Ἀντήχησις πυροβολισμῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων. — Ἡ ἀποβίβασις τῆς μητρὸς καὶ τοῦ πατρὸς ἐντὸς τῆς λέμβου καὶ εἰς τὸ κατάστρωμα ὅλοι. — Ἡ πλησίασις εἰς τὸν λιμένα. — Ἡ μετάβασις τοῦ Λουκῆ εἰς τὸ χωρίον καὶ ἐπώλει τὸ χαβιάριον μετὰ τοῦ ἀγωγιάτου του Παντελῆ. — Ὁ Λουκῆς μεταβαίνει εἰς τὴν Χίον καὶ ἡ συνάντησις μετὰ τοῦ Ζενάκη. [Μαρία Σχ. πρβλ. σελ. 5 καὶ 17] κλπ. κλπ. κλπ.

Ὅπως εἴπαμε, ἡ Λίνα Λ. καὶ ἡ Μαρία Σχ. ἦταν ἀπὸ τὶς καλύτερες μαθήτριες· τὸ ἴδιο ἡ Γαριφαλιὰ Γ. καὶ ἡ Βασιλικὴ Ν· ἡ τελευταία μάλιστα στὶς ἐκθέσεις της γιὰ τὸν κόρακα καὶ τὴν ἀλωποῦ καὶ γιὰ τὸ σίδηρο δὲν εἶχε σχεδὸν κανένα λάθος. Τὴ Μαριγὼ Ι. θὰ τὴ γνωρίσωμε καλύτερα ἀμέσως παρακάτω.

Κάποτε εἶχα δώσει νὰ διαβάσουν σπίτι ἕνα δύσκολο καὶ μπλεγμένο παράγραφο ἀπὸ τὸ Λουκὴ Λάρα. Τὴν ἄλλη μέρα ρώτησα ποιὲς τὸν κατάλαβαν, καὶ ὅλες σήκωσαν τὸ χέρι. Ἐπωφελήθηκα αὐτὴ τὴ στιγμὴ καὶ εἶπα νὰ μοῦ δώσουν στὰ τετράδιά τους τὸ νόημα μὲ ἄλλα λόγια δικά τους. Τὸ κείμενο ἔλεγε· «*Ὁ νοῦς τοῦ πατρὸς καὶ τῶν περὶ ἡμᾶς συγγενῶν ἢ φίλων καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ ἦτο ἀποκλειστικῶς προσηλωμένος εἰς τὸ ἔργον μας. Περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ τεκταινομένης ἐπαναστάσεως οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐγνωρίζαμεν. Συνησθανόμεθα μὲν ἀορίστως πως καὶ ἡμεῖς, μεθ' ὅλων τῶν τότε Ἑλλήνων, τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὀργασμόν, ἐβλέπαμεν εἰς Σμύρνην Εὐρωπαίους κρατοῦντας ὑψηλὰ τὴν κεφαλὴν καὶ μετὰ πικρίας ἐνδομύχου ἐμακαρίζαμεν τὰ αὐτόνομα χριστιανικὰ ἔθνη, εἴχαμεν ἀμυδράς τινας ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ νεφελώδεις τινὰς ἐλπίδας ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, στηριζομένας κυρίως εἰς τὴν ἐξ Ἄρκτου προσδοκωμένην βοήθειαν, τὰς δὲ ἑορτὰς συναντώμενοι ἐψάλλαμεν καὶ ἡμεῖς τοῦ Ῥήγα τὰ ᾄσματα· ἀλλὰ βεβαίως οὐδόλως ἐφανταζόμεθα ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς παραμονὰς ἐθνικῆς ἐκρήξεως.»* Ἡ Μαριγὼ Ι. μᾶς δίνει τὸ νόημα μὲ τὴν ἀκόλουθη φρασεολογία· «*Ὁ νοῦς καὶ τοῦ πατρός καὶ τῶν περὶ ἡμᾶς συγγενῶν ἢ φίλων καὶ τοῦ ἰδίου μου ἦτο ἀποκλειστικῶς ἀφιερωμένος (καρφωμένος, ἀνατεθειμένος) εἰς τὴν ἐργασίαν μας. Περὶ Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ παρασκευῆς ἐπαναστάσεως οὔτε τὸ παραμικρὸ ἠξεύραμε καὶ γνωρίζαμε. Ἀντιλαμβανόμεθα (καὶ γνωρίζαμε καὶ παρετηρούσαμεν) μέν ἀτάκτως, καὶ (κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀσαφῶς) καὶ ἡμεῖς, μεθ' ὅλων τῶν τότε Ἑλλήνων, τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν συσκευασμόν (διοργανισμόν καὶ ἐνέργειαν) παρατηρούσαμεν καὶ ἐβλέπαμε εἰς τὴν Σμύρνην Εὐρωπαίους ὑπερηφανευομένους (ἀλαζονευομένους) καὶ μετά πικρίας ἀποκρύφου (ὑπούλου καὶ κρυφίνους καὶ εὑρισκομένης εἰς τὰ ἐνδότατα), εὐτυχούσαμεν (ἐπαινούσαμεν, εὐδαιμονίζαμεν, καλοτυχίζαμεν) τὰ ἀνεξάρτητα (αὐτοδιοίκητα) χριστιανικὰ ἔθνη, εἴχαμεν σκοτεινάς (θαμπάς, δυσδιακρίτους, ἀδυνάτους καὶ ἀσθενεῖς) τινας ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ συννεφώδεις τινας ἐλπίδας ἐθνικῆς ἐγκαταστάσεως (καὶ ἐπαναφορᾶς) στυλωμένας (στερεωμένας) κυρίως εἰς τὴν ἐξ Ἄρκτου προσμενομένην (ἐνδεχομένην, περιμενομένην, ἀναμενομένην, συμπαιρενομένην) βοήθειαν (ὑπεράσπισιν, προστασίαν) τὰς δὲ ἑορτὰς ἀνταμωνόμενοι (συνδεόμενοι, συρρέοντες, συρρεόμενοι) ἐψάλλαμε καὶ ἡμεῖς τοῦ Ῥήγα τὰ ᾄσματα· ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἐσκεπτόμεθα οὐδ' ὅλως ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς παραμονὰς ἐθνικῆς διαρρήξεως (ξεσπάσματος).*

Ἡ μαθήτρια αὐτὴ ἦταν ἡ πιὸ γραμματισμένη στὴν τάξη. Εἶχε τελειώσει τὸ σχολαρχεῖο σ' ἕνα μεγαλώνυμο «Πρότυπον Ἰδιωτικὸν Ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον τῶν Ἀθηνῶν», ἤξερε ἀπ' ἔξω τὴ γραμματικὴ μὲ ὅλες τὶς ἐξαιρέσεις, καὶ κοίταζε τὶς ἄλλες συμμαθήτριές

της καὶ τὸν περίεργο δάσκαλό της μὲ οἰκτο καὶ περιφρόνηση. Μὲ τὰ συνώνυμα καὶ τὶς ἰσοδύναμες φράσεις, ποὺ ἀράδιασε στὶς παρενθέσεις, μᾶς δείχνει τί πρᾶμα ἦταν ὁ λεκτικὸς θησαυρὸς ποὺ εἶχε φορτωμένο στὴ μνήμη της. Ὁ τρόπος ὅμως ποὺ μεταχειρίστηκε γιὰ νὰ δώσῃ τὸ νόημα, καθρεφτίζει τὴ μέθοδο ποὺ ἐφαρμόζουν τὰ σχολεῖα μας ἀκόμα καὶ στὰ Νεοελληνικά· διδασκαλία Νεοελληνικῶν θὰ πῇ τεχνολογία καὶ μετάφραση. Γιαυτὸ ὅλες οἱ μαθήτριες ἔδωσαν τὸ νόημα μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, μεταφράζοντας δηλ. τὸ κείμενο. Μία μάλιστα χώρισε τὴ σελίδα κάθετα σὲ δυὸ μέρη, καὶ ἀντιγράφοντας στὸ ἕνα τὸ κείμενο ἔβαλε στὸ ἄλλο τὴ μετάφραση.

Μὲ τὴ μετάφρασή τους αὐτὴ ἔδωσαν ἀκόμα ἕνα μέτρο καλὸ γιὰ τὴν ἱκανότητά τους στὴν ἐπίσημη γλῶσσα: «*Περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς γενομένης ἐπαναστάσεως οὐδὲ τὸ παραμικρὸν δὲν ἐγνωρίζαμεν. Συνησθανόμεθα καὶ ἡμεῖς ἀορίστως μετὰ πάντων τῶν τότε Ἑλλήνων, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπιθυμίαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἐβλέπαμεν εἰς Σμύρνην τοὺς Εὐρωπαίους κρατοῦντας ὑπερήφανο τὴν κεφαλήν, καὶ μετὰ πικρίας ἐντὸς τῆς καρδίας ἐμπαιρίζαμεν τὰ χριστιανικὰ ἔθνη . . .* [Μαρία Σχ.] — «*Ἠσθανόμεθα καὶ ἡμεῖς ἄνευ πραγματικότητος τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐπιθυμίαν . .*» [Εὐδοκία Μ.] ἢ «*αἰσθανόμεθα ὁμοῦ ἀορίστως ὅτι καὶ ἡμεῖς μεθ' ὅλων τῶν τότε Ἑλλήνων τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν . . . εἴχομεν ἀναμιμνήσκοντες τινὰς ἐλπίδας ἐθνικῆς ἐλευθερίας . .*» [Σαπφὼ Πλ.] κλπ.[1]

*

Εἴδαμε παραπάνω πὼς προσπαθοῦσαν οἱ μαθήτριες στὰ γραπτά τους νὰ γελάσουν καὶ τὸν ἑαυτό τους καὶ τὸ δάσκαλο. Ἡ ἀνήθικη αὐτὴ τέχνη τοὺς εἶχε γίνει, ὅπως εἴπαμε, αἴσθημα καὶ τὴ μεταχειρίζονταν σὲ κάθε περίσταση, ἀδιάφορο ἂν ἦταν ἀνάγκη ἢ ὄχι. Ἐξεταζόταν π. χ. μιὰ μαθήτρια, καὶ οἱ διπλανές της ἢ ὅσες κάθονταν ἀπὸ πίσω, ἤξερε δὲν ἤξερε ἡ συμμαθήτριά τους, ἔπρεπε νὰ ψιθυρίσουν.

[1] Τὰ παραδείγματα αὐτὰ μᾶς δείχνουν ἀκόμα πῶς καταλαβαίνουν τὰ παιδιὰ τὰ διδακτικά τους βιβλία· γιατὶ ὅλα σχεδὸν τὰ διδακτικά, Γεωγραφία, Ἱστορία κλπ., εἶναι γραμμένα στὴν ἴδια γλῶσσα καὶ στὸ ἴδιο ὕφος, ὅπως καὶ τὸ κείμενο ποὺ εἴδαμε.

Γιὰ τὸ ζήτημα πῶς μαθαίνουν τὰ παιδιά μας τὴν ἐπίσημη γλῶσσα πρβλ. Μ. Τριανταφυλλίδη Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα της. Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας, Δελτίο Ἐκπ. Ὁμίλου 2 (1912) καὶ Α. Δελμούζου Τὸ πρότυπον δημοτικὸν σχολεῖον καὶ οἱ ἐπικριταί του, Δελτίο Ἐκπαιδ. Ὁμίλου 1 (1911).

Καὶ ὅτι δὲν τὶς παρακινοῦσε σ' αὐτὸ ἡ ἄμιλλα καὶ ἡ συνηθισμένη σὲ πολλὰ παιδιὰ ἀνυπομονησία νὰ δείξουν ὅ,τι ξέρουν, φαινόταν ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ ψιθύριζαν. Ἔνιωθαν πὼς ὅ,τι ἔκαναν δὲν ἦταν σωστὸ καὶ ζητοῦσαν νὰ κρυφτοῦν ἀπὸ τὸν κακό τους δαίμονα μὲ κάθε μέσο. Μὲ κοίταζαν κατάματα, τὰ χέρια ἦταν σὲ προσοχή, τὸ πρόσωπο ἀκινητοῦσε, καὶ ὅμως ἡ γλῶσσα δούλευε· ἢ ἔκαναν πῶς καθαρίζονται μὲ τὸ μαντίλι ἢ μὲ τὸ χέρι, ἢ ἔδιωχναν τάχα κάποια μίγα, ἢ ἔσκυβαν νὰ πάρουν τὸ μολύβι ποὺ ἔριχναν ἐπίτηδες κάτω, γιὰ νὰ μιλήσουν πιὸ ἐλεύθερα. Ἔπιανα μιὰ ποὺ μιλοῦσε, τῆς ἔκανα παρατήρηση καὶ, ἂν δὲν τῆς ἔκοβα ἀμέσως τὸ βῆχα, μποροῦσε δημηγορία ὁλόκληρη ν' ἀρχίσῃ, γιὰ νὰ μὲ πείσῃ ὅτι δὲν ἔκανε τίποτα. Ἡ ἀπάτη ἀδερφωμένη πάντα μὲ τὸ ψέμα.

Θυμοῦμαι τὶς πρῶτες μέρες στὸ μάθημα τῆς ἱχνογραφίας ἔπρεπε νὰ ἱχνογραφήσουν φύλλα ἀπὸ κισσό. Εἶχα πεῖ πὼς δὲν εἶναι σωστὸ νὰ βάζουν τὸ φύλλο ἀπάνω στὸ χαρτὶ καὶ νὰ τὸ ξεσηκώνουν ἢ νὰ παίρνουν μέτρα. Μὰ τὰ λόγια μου πήγαιναν χαμένα. Ἔκοψα μεγάλα τετράγωνα καρτόνια, γιὰ κάθε μαθήτρια ἀπὸ ἕνα, καὶ ἀπάνω σ' αὐτὰ κάρφωνα τὸ φύλλο μὲ μικρὰ καρφιά. Καὶ ὅμως καὶ τότε ἀκόμα μερικὲς ἀντιγράφανε, ἂν καὶ μποροῦσαν μόνες τους νὰ ἱχνογραφήσουν καλούτσικα. Τὶς ἔπιανα, πάλι τὸ ψέμα καὶ ἡ δικαιολογία πρόχειρα. — Δὲν ὑπῆρχε μαθήτρια ποὺ νὰ μὴ λέῃ ψέμα. Ἀκόμα ὁ σεβασμὸς στὴν ξένη ἰδιοκτησία ἦταν γιὰ ὅλες οὐτοπία, ἴσως καὶ μωρία· μόνο μιὰ μοναδικὴ ἐξαίρεση ὑπῆρχε. Σχετικὰ παραδείγματα θὰ ἰδοῦμε σ' ἄλλο μέρος.

*

Μία μέρα στὴν ἀρχὴ τοῦ σχολείου ἔγραψαν οἱ μαθήτριές μου, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν, ποιὰ ἰδέα καὶ ποιὸ ἰδανικὸ εἶχαν γιὰ τὸ φῦλο τους καὶ τί πρόσεχαν νὰ ἰδοῦν σὲ κάθε γυναῖκα. Τοὺς εἶπα νὰ γράψουν δέκα φράσεις ποὺ νὰ ἔχουν τ' ὄνομα: *ἡ γυνή*, σὲ ὅλες τὶς πτώσεις. Σὲ ὅλες τὶς μαθήτριες, χωρὶς ἐξαίρεση, ἡ ἔννοια τῆς γυναίκας προκάλεσε τὴν ἔννοια τοῦ ὡραίου καὶ σχεδὸν μόνο μ' αὐτὴ συνδέθηκε: *ἡ γυνὴ εἶναι ὡραία — αἱ γυναῖκες εἶναι ὡραῖαι. — τῇ γυναικὶ ἐδώρησεν ὁ θεὸς τὸ κάλλος. — ὦ γύναι πόσον ὡραία εἶσαι!* κλπ. Καὶ ὅταν ἀπὸ τὰ γενικὰ πῆγαν στὰ μερικά, ἀναφέρανε τὸ χρῶμα, τὰ μάτια, τὰ μαλλιά, τὰ παπούτσια καὶ πρὸ πάντων τὰ ροῦχα, κι' αὐτὰ πάλι τὰ χαρακτήρισαν μὲ τὸ ἐπίθετο ὡραῖος: *τῆς γυναικὸς τὸ χρῶμα εἶναι ὡραῖον — τῶν γυναικῶν οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι ὡραῖοι —*

ὦ γύναι, τί ὡραία κόμη πού ἔχεις! — τῆς γυναικός τὰ ὑποδήματα εἶναι ὡραῖα — τῆς γυναικός ἡ ἐσθὴς εἶναι ὡραία κλπ. Δυὸ τρεῖς ἐκφράσανε τὴν ἔννοια τοῦ ὡραίου μὲ ἄλλα ἐπίθετα: π. χ. *τῆς γυναικός τό φόρεμα εἶναι λευκόν — τῆς γυναικός ἡ ἐσθὴς εἶναι πολυτελής — τῶν γυναικῶν τά ἐνδύματα εἶναι πολυτελῆ — τῇ γυναικί τά ὑποδήματα εἶναι λευκά — τῆς γυναικός ὁ πίλος εἶναι μέγας.* Δυὸ μαθήτριες πρόσεξαν στὴ γυναῖκα καὶ κάτι καλύτερα ἀπὸ τὰ ροῦχα καὶ τὰ μάτια, τὰ προτερήματά της. Ἂν ὅμως μὲ τὴ λέξη αὐτὴ ἐννοοῦσαν τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὶς μερικότητες ποὺ ἀναφέρανε οἱ ἄλλες, τὰ ὡραῖα δηλ. μαλλιὰ καὶ τὰ ὡραῖα παπούτσια, δὲν ξέρω· γιατὶ ἔγραψαν ξερά, ἡ μία: *τῆς γυναικός τά προτερήματα εἶναι ὡραῖα,* καὶ ἡ ἄλλη: *τῆς γυναικός τά προτερήματα εἶναι πολλά.* Ἴσως ὅμως νὰ μποροῦμε νὰ ὑποτάξωμε ἐδῶ τὶς ἀκόλουθες φράσεις ποὺ βρίσκω σὲ τρία τετράδια: *ἡ γυνὴ εἶναι φιλόκαλος — ταῖς γυναιξὶν προσφιλεῖς αἱ καλαὶ ἐσθῆτες — τὴν γυναῖκα δυσκόλως τὴν ἀπατοῦν καὶ ὦ γυναῖκες πόσον ἀξιογάπητοι εἶσθαι!* Μὰ τρεῖς μαθήτριες ξέφυγαν σὲ μερικὲς πτώσεις ἀπὸ τὴ γενικὴ ὡραιοπάθεια καὶ δανείστηκαν ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη χαρακτηρισμοὺς ὅπως: *τῶν γυναικῶν ἡ ζηλοτυπία εἶναι σφοδρά — τῶν γυναικῶν ἡ φλυαρία εἶναι ἀνυπόφορος — τῇ γυναικὶ μὴ πείθου εὐκόλως καὶ ὦ γυναῖκες λέγετε τὴν ἀλήθειαν!* Μία προχώρησε σ' αὐτὸ πιὸ πολὺ κ' ἔγραψε: *τῆς γυναικός ὁ νοῦς εἶναι ὀλιγώτερος τοῦ ἀνδρός.* Κάτι ἀνάλογο νόμισα πὼς ἤθελε νὰ πῇ καὶ κάποια ἄλλη μὲ τὴ φράση της: *τοῦ πατρός αἱ σκέψεις εἶναι περισσότεραι τῆς μητρός,* μὰ ὅταν τὴ ρώτησα τί ἐννοοῦσε, ἄλλαξε τὴ λέξη *σκέψεις* μὲ τὴ λέξη *φροντίδες.* Πολλὰ ἀπ' ὅσα ἔγραψαν οἱ μαθήτριες γιὰ τὴ γυναῖκα δείχνουν πὼς δὲν πρέπει νὰ μᾶς φανῇ μόνο ἀτομικὴ ἡ γνώμη τῆς Ἀνδρονίκης Ντ.: *τῶν γυναικῶν αἱ ἀσχολίαι δέν εἶναι βάναυσοι!*

Τὸ ἴδιο πείραμα ἔγινε καὶ μὲ τὴ λέξη: «*πατήρ*». Χαρακτηριστικὲς ἀπ' αὐτὸ εἶναι οἱ φράσεις: *εἰς τοὺς πατέρας ἀξίζει ἡ αὐστηρότης — τῶν πατέρων αἱ ἐπιπλήξεις εἶναι δρυμεῖαι — τοῦ πατρός ἀπουσιάζοντος τά παιδία παίζουν — τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπουσιαζόντων παίζομεν,*

*

Ἀπὸ μερικὰ ποὺ εἴδαμε ὡς τώρα φάνηκε ἀκόμα τί ἦταν ὁ δάσκαλος γιὰ τὰ παιδιά. Στὴν ἔκθεση ποὺ εἶχαν γράψει γιὰ τὸν πρῶτο περίπατο μερικὲς μαθήτριες ἄρχισαν ἔτσι· «*κατὰ διαταγὴν* τοῦ κ. Διευθυντοῦ ἐξήλθομεν εἰς περίπατον». Ἐγὼ τὶς εἶχα ρωτήσει ἂν

ἤθελαν νὰ πᾶμε περίπατο, ποῦ καὶ πότε, συνεννοηθήκαμε μαζί, συμφωνήσαμε τὴν ὥρα, κ' ἔτσι πήγαμε. Καὶ ὅμως καὶ τὴ συνεννόηση καὶ τὴ συμφωνία γιὰ τὸν περίπατο, γιὰ τὸ παιχνίδι, μόνο ὡς διαταγὴ μποροῦσαν νὰ τὴν καταλάβουν. Ὁ δάσκαλος γι' αὐτὲς νὰ διατάζῃ μόνο πρέπει.

Στὰ 1908 εἶχα κάμει κάποια ἐγχείριση στὸ λαιμό μου, ἡ πληγὴ ἦταν ἀκόμα νωπὴ καὶ τὸ στόμα μου στράβωνε ἀρκετά, ὅταν μιλοῦσα. Τὶς πρῶτες μέρες ἔπιασα μαθήτρια ποὺ γυρίζοντας στὴν ἀπέναντί της προσπαθοῦσε νὰ μὲ μιμηθῇ στραβώνοντας τὸ στόμα της. Αὐτὸ ἔγινε μόνο μιὰ φορά, μόλα ταῦτα τὸ ἀναφέρω, γιατὶ ὁ δράστης ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς καλύτερες μαθήτριες.

Τὴ σχέση τους αὐτὴ πρὸς τὸ δάσκαλο τὴν ἐξηγεῖ κάπως τὸ ἀκόλουθο περιστατικό: κάποτε, στὴν ἀρχὴ ἀκόμα, ἔβαλα μιὰ μαθήτρια νὰ ξαναγράψῃ σπίτι της καλλιγραφικὰ κάτι ὀρνιθοσκαλίσματα ποὺ μοῦ εἶχε δώσει. Τὴν ἄλλη μέρα μοῦ ἔφερε τὸ γραπτό της σὲ ἰδιαίτερο τετράδιο μὲ τὸν τίτλο· «τετράδιον τιμωριῶν τῆς μαθητρίας τάδε». Τὴ ρώτησα γιατὶ ἔκαμε ξεχωριστὸ τετράδιο καὶ ἂν εἶχε σκοπὸ νὰ τιμωρηθῇ πολλὲς φορές. Τότε ἔμαθα κάτι ποὺ δὲν τὸ ἤξερα· σὲ ἄλλα παρθεναγωγεῖα κάθε μαθήτρια ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τετράδιο εἰδικὸ γιὰ τὶς τιμωρίες.

*

Στὸ μάθημα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας εἴδαμε ποιὰ ἦταν ἡ ἐθνική τους μόρφωση. Σχετικὰ μ' αὐτὴ βρίσκω στὶς σημειώσεις μου καὶ τ' ἀκόλουθα χαρακτηριστικά:

1. Τὴ δεύτερη μέρα ρώτησα ποιὲς ξέρουν τὸν ἐθνικό μας ὕμνο. Ὅλα τὰ χέρια πετάχτηκαν ψηλὰ μὲ προθυμία. Μιὰ δυὸ μαθήτριες μοῦ εἶπαν τὰ δυὸ πρῶτα τετράστιχα: *Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη — τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερὴ — σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη — ποὺ μὲ βία μετράει τὴ γῆ — ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη* κλπ.

Ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπαγγελία τους, ποὺ μοῦ θύμισε ἠθοποιοὺς τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ὕστερα ἀπὸ τὸ ἀνακάτωμα τῶν λέξεων καὶ τὴν ὁμολογία πὼς μόνο τὰ δυὸ τετράστιχα εἶχαν μάθει, νόμισα περιττὸ καὶ νὰ δοκιμάσω κάν, ἂν καταλάβαιναν τί ἔλεγαν. Ρώτησα μόνο ἀπὸ περιέργεια γιὰ τὸν ποιητὴ τοῦ ὕμνου. Ὅλες σώπασαν, καὶ ἀργὰ ὑψώθηκε δειλὰ ἕνα χέρι: «*ὁ Ραγκαβῆς*»!

2. Στὴν ἀρχὴ τοῦ σχολείου ὁ δάσκαλος τῆς ὠδικῆς θέλησε νὰ διδάξῃ τὸ γνωστὸ δημοτικὸ τραγούδι· «Ἐσεῖς βουνὰ τῶν Γρεβενῶν

και πεῦκα τοῦ Μετσόβου — λίγο γιὰ χαμηλώσετε . . .». Ὅλη ἡ τάξη ἐπαναστάτησε καὶ δὲν ἤθελε νὰ τραγουδήσῃ: «*τί; βλάχικα θὰ μάθωμε;*».

*

Ἀπὸ τὶς τριαντατέσσερες μαθήτριες οἱ περισσότερες ἦταν νευρικές. Ἂν ἔκανα σὲ κάποια παρατήρηση γιὰ ἕνα της λάθος, ἔσκυβε τὸ κεφάλι, τὸ ἔκρυβε μὲ τὰ χέρια της κ' ἔμεινε ἔτσι ὅσο βαστοῦσε τὸ μάθημα. Τὴ μάλωνα, ἄρχιζαν οἱ λυγμοὶ καὶ τὰ κλάματα. Κάποτε, ἅμα τὸ μάλωμα γινόταν σὲ αὐστηρότερο τόνο, ξεσποῦσαν σὲ νεῦρα. Σὲ μερικὲς μάλιστα τὰ νεῦρα ἔφταναν ὡς τὴ νευρασθένεια.

*

Τὰ νεῦρα μᾶς πληροφοροῦν καὶ γιὰ τὴ σωματική τους κατάσταση καὶ τὸ ψυχικό τους σθένος. Εἴδαμε πῶς ὅλες σχεδὸν καμπούριαζαν καὶ τὰ πιὸ πολλὰ πρόσωπα ἦταν χλωμιά. Θυμοῦμαι ἕναν ἀπὸ τοὺς πρώτους περιπάτους. Πήγαμε ὡς τὴ ρίζα κάποιου βουνοῦ, εἴκοσι λεπτὰ μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη. Μᾶς συνώδευε καὶ μιὰ κυρία ἀπὸ τὴν Ἐφορεία τοῦ σχολείου. Εἶπα ν' ἀνεβοῦμε στὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ, μὰ ὅλες κοίταζαν μὲ τρόμο τὸ ὕψος, τὸ κωμικὸ γιὰ τὴν ἡλικία τους· γιατὶ ἦταν 12-14 χρόνων κορίτσια.

—«Τί κοιτᾶτε; θ' ἀνεβοῦμε ἀπάνω!»

Ἀπάντηση γενική: «Δὲν μποροῦμε, θὰ καθίσωμε ἐδῶ μὲ τὴν Κυρία Κ.».

Ἀνέβηκα καμιὰ πενηνταριὰ μέτρα μὲ δυὸ τρεῖς μαθήτριες. Φώναξα ν' ἀνεβοῦν κ' οἱ ἄλλες. «Δὲν μποροῦμε!».— «Μπορεῖτε, θ' ἀνεβῆτε! Ἐλᾶτε ὡς ἐδῶ ποὺ εἴμαστε ἐμεῖς». — Κίνησαν ὅλες καὶ ἀνέβηκαν ὡς τὸ μέρος μας. Ἀπὸ ψηλὰ ὅλα κάνουν πιὸ πολλὴ ἐντύπωση, εἶδαν ἐμπρός τους νέον κόσμο, καὶ σὲ λίγο σκαρφάλωσαν ὡς τὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ πιὸ γρήγορα καὶ ἀπὸ μένα. «Ὡραῖα εἶναι ἐδῶ ἀπάνω!» — «Τὸ ξέρω, γιαυτὸ Σᾶς εἶπα ν' ἀνεβῆτε».

Τὸ κατέβασμα ἦταν φυσικὰ δυσκολώτερο. Ἔτρεμαν νὰ πηδήσουν ἀπὸ μισὸ μέτρο ὕψος, τὰ ἔχαναν ὅλως διόλου ὅταν ἔβρισκαν ἐμπρός τους μεγάλες πέτρες, καὶ ἂν ἔπεφτε καμία, περίμενε τὸ θάνατο.

*

Τελειώνω μὲ τὸ χαρακτηρισμὸ τῶν μαθητριῶν ποὺ ἔκανα στοὺς γονεῖς τους τὸ Νοέμβριο τοῦ 1908, ὅταν τοὺς κάλεσα σχολεῖο, γιὰ

νὰ τοὺς ἀναπτύξω τὸ σύστημα ποὺ θ' ἀκολουθοῦσε τὸ Α. Δ. Παρθεναγωγεῖο, καὶ νὰ ζητήσω τὴ συνεργασία τους. «Τὰ παιδιά σας εἶναι πλίνθοι καὶ λίθοι καὶ κέραμοι ἀτάκτως ἐρριμένοι. Ξέρουν λίγα ἀπ' ὅλα καὶ δὲν ξέρουν τίποτα· τίποτα δὲν κατέχουν σταθερὰ καὶ ὡρισμένο· στὸ μικρὸ μυαλό τους ἀβέβαιες καὶ σκοτεινὲς ἔννοιες καὶ παραστάσεις πλέουν μέσα σὲ χάος. Ὁ ἐγκέφαλός τους κακόμαθε καὶ δυσκολεύεται νὰ παρακολουθήσῃ καὶ τὸν ἁπλούστερο συλλογισμό. Ὁ παπαγαλισμὸς τοὺς ἔγινε συνήθεια καὶ ἡ αὐτοπεποίθησι τοὺς λείπει ἐντελῶς. Ἡ ἴδια τραγικὴ σύγχυση, ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς ἰδέες τους, ὑπάρχει καὶ στὴ γλῶσσα τους· οἱ μαθήτριες, ὅταν εἶναι ἐμπρός μας, δὲν ξέρουν καμιὰ γλῶσσα. Τὶς ρωτοῦμε, καὶ ἢ ξαναλένε σαχλότατα τὶς δικές μας φράσεις ἢ τὶς φράσεις τοῦ βιβλίου, ἢ προσπαθοῦν ν' ἀποδώσουν καὶ ὅ,τι πράγματι κατέχουν μὲ φρασεολογία ποὺ πληγώνει τὴν καλαισθησία, συχνότατα δὲ καὶ τὴ λογική. Ἀπὸ τοὺς λόγους τους λείπει ἡ συνοχή, τὸ αἴσθημα, ἡ ζωή. Ὅλη τους τὴν προσοχὴ τὴ σπαταλοῦν γιὰ νὰ βροῦν κατάλληλες λέξεις, μόνο τὸ μνημονικὸ ἐργάζεται, ἡ ψυχή τους ὅμως, ἂν δὲν τρέμῃ ἀπὸ ἀγωνία, μένει ἀπαθής. Ἂν θέλετε τώρα νὰ μάθετε καὶ γιὰ τὸ ἠθικό τους, τὰ παιδιά σας ὑποκρίνονται διαρκῶς καὶ προσπαθοῦν νὰ μᾶς γελάσουν. Ἐμπρός μας χάνουν κάθε φυσικότητα, μᾶς φοβοῦνται, μᾶς νομίζουν ἴσως ἐχθρούς τους· τὶς πρῶτες μάλιστα ἡμέρες θαρροῦσα πῶς ἤμουν ἱεροξεταστής. Ἂν προσθέσετε σ' αὐτὸ τὴ γενικὴ τάση γιὰ ἐπίδειξη, τὸ ἐλεεινὸ διάβασμα, τὴν ἀνυπόφορη κακογραφία καὶ τὶς ἀνορθογραφίες, τὴν ἀνθυγιεινὴ στάση τους στὰ θρανία, τὴν κιτρινάδα στὰ περισσότερα πρόσωπα καὶ τὴ νευρικότητα πολλῶν, ποὺ σὲ μερικὲς προχωρεῖ συχνὰ ὡς τὴ νευρασθένεια, ἔχετε πιστὴ ζωγραφιὰ ἀπὸ τὴ σωματική, τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ καχεξία τῶν μαθητριῶν μας. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς στηρίζεται σὲ συστηματικὴ μελέτη καὶ παρατηρήσεις τοῦ προσωπικοῦ, καὶ ἴσως νὰ εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἐξαιρέσεις βέβαια ὑπάρχουν, δυστυχῶς ὅμως μένουν πάντοτε ἐξαιρέσεις.»

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΖΩΗ

Η ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΜΑΣ

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

Τὸ γράψιμο, ἀποκρίθηκε ὁ γέροντας, εἶναι ζωγράφισμα ... Τὸ ἀλφάβητο κάθε γλώσσας πρέπει νὰ ἔχη τόσα ψηφιά, ὅσες εἶναι κι οἱ στοιχειακές του φωνές. Τὰ περισσότερα ἢ λιγώτερα δὲ φέρνουν ἄλλον καιρὸ στὸ γράψιμο ἀπὸ σύγχυση καὶ σκοτούρα ... Ἡ γλῶσσα πρέπει νὰ ὀρθογράφεται καὶ μιλιέται. Τέλος ὅσο δὲ λείψουν οἱ περίληψες τῶν λογιωτάτων, τὸ Γένος δὲ βλέπει ποτὲ του ἡμέρα.

Βηλαρᾶς

Χαίρετε, λοιπόν, θεῖοι τόνοι, ὀξεῖες, βαρεῖες, περισπωμένες! χαίρετε ψιλές, δασεῖες, στιγμές, μεσοστιγμές, ἐρωτηματικές, χαίρετε! Ὁ κόσμος τρέμει τὴ δύναμή σας, καὶ οὐδὲ ποιητής, οὐδὲ λογογράφος ἠμπορεῖ νὰ γράψη λέξη, χωρὶς πρῶτα νὰ σᾶς ὑποταχθῆ.

Σολωμὸς

Ω Ζεῦ καὶ Θεοὶ παντες, βγαλετε, σας ικετευω, τα πνευματα και τους τονους απο την νεωτεραν μας ελληνικην γλωσσαν...

Φαρδυς

Πολλῷ μείζονα δυσκολίαν [παρὰ ἡ δικήν μας] παρέχει τοῖς διδασκομένοις ἡ παρ' ἡμῖν ἀρχαιόθεν ἐπικρατοῦσα ἱστορικὴ ὀρθογραφία μετὰ τῶν διαφόρων διφθόγγων, τῶν μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, τῶν ποικίλων τόνων καὶ πνευμάτων, ὀξείας, βαρείας καὶ περισπωμένης, δασείας καὶ ψιλῆς, τῶν ἁπλῶν καὶ διπλῶν συμφώνων κτλ. Ταῦτα ὄντως βασανίζουσι μεγάλως καὶ ἐπὶ μακρὸν τοὺς παῖδας διδασκομένους καὶ μανθάνοντας αὐτὰ μηχανικῶς, ἄτε οὐδὲν τούτων αἰσθανομένους ἐν τῇ γλώσσῃ ἣν λαλοῦσι καὶ μανθάνουσιν. Καὶ ὅμως περὶ τῆς μεγίστης ἀληθῶς ταύτης κλήγῆς οὐδὲν λέγουσιν οἱ νεωτερισταί [δηλ. οἱ φίλοι τῆς δημοτικῆς].

Χατζιδάκις

Ἕνα ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, μικρὸ μέσα στὰ σπουδαιότερα, μὰ πρόβλημα πάντα, σοβαρὸ καὶ δυσκολόλυτο, εἶναι καὶ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας. Ὅλοι μας βλέπομε τὰ στραβά της, νιώθομε πὼς ἄδικα βασανίζονται μὲ αὐτὴν τὰ παιδιά μας, γενεὲς ὁλόκληρες ποὺ πέρασαν καὶ ποὺ θὰ ἔρθουν, κι ὅμως αἰσθανόμαστε πόσο ἀδύνατοι εἴμαστε ὁ καθένας μας μπρὸς στὴ δύναμη τὴν ἀκατανίκητη ποὺ μᾶς ἀναγκάζει νὰ κανονίζωμε τὴ γραφὴ τῆς γλώσσας μας σύμφωνα μ' ἕναν τρόπο ποὺ ὡρίστηκε καὶ συνηθίζεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ πρόγονοί μας ἦταν ἀκόμη εἰδωλολάτρες, ποὺ εἶχαν τοὺς σκλάβους τους, ποὺ ἡ γυναῖκα ἔμενε κλεισμένη σπίτι της καὶ ποὺ τόσες καὶ τόσες συνήθειες καὶ ἤθη ἦταν τόσο διαφορε-

Το πρόβλημα της νεοελληνικής ορθογραφίας

τικὰ ἀπὸ τὸ σημερινό μας πολιτισμό. Θὰ ἔλεγε μάλιστα κανεὶς πὼς ὅσο μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ἔνιωθε ἡ φυλὴ τὴν ἀλλοίωση ποὺ μοιραῖα, κι ὄχι πάντα μὲ βλάβη της, δοκίμαζε σὲ μερικὲς ἀπὸ τῆς ψυχῆς της τὶς πτυχὲς καὶ τὶς κοινωνικές της ἐκδηλώσεις, μὲ τόσο πιὸ ἐπίμονη προσήλωση προσπαθοῦσε, σὲ λιγώτερο σπουδαῖα καὶ περισσότερο τυπικὰ γνωρίσματα, νὰ σταματήση τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ νὰ διατηρήση, κιὰς ἦταν ἐξωτερικὰ κι ἐπιπόλαια, τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ὁμοιότητα μὲ τὰ περασμένα.

Ὁ δημοτικισμὸς καὶ ἡ ὀρθογραφία μας

Στὴν κατάσταση αὐτὴ φυσικὸ ἦταν ἂν ὁ δημοτικισμός, ποὺ ἔπειτα ἀπὸ αἰῶνες πνευματικῆς σκλαβιᾶς σήμανε γιὰ τὸ ἔθνος μας μιὰ πνευματικὴ ἐπανάσταση, ἀντίκρυζε καὶ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας, κιὰς ἦταν θεωρητικὰ μόνο, μὲ μιὰ καινούρια ἀντίληψη. Κι ἀλήθεια, μαζὶ μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς βλέπομε τὰ τελευταῖα δεκαπέντε χρόνια μιὰ προσεχτικώτερη καὶ πιὸ μελετημένη προσπάθεια γιὰ τὸν κανονισμὸ καὶ τὴν ἁπλοποίηση τῆς πολύπλοκης καὶ δυσκολομάθητης νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας κι ἔπειτα ἀπὸ πολυάριθμες δοκιμὲς, ποὺ συχνὰ ἔγιναν χωρὶς συνοχὴ μεταξύ τους, τελευταῖο παρουσιάστηκε τὸ νέο βιβλίο τοῦ Βλαστοῦ, Κριτικὰ ταξίδια (Ἀθήνα 1912, σελ. 216. σχ. 8ο). Σ' αὐτὸ ὁ συγγραφέας καταργεῖ τὰ πνεύ-

Μία νέα προσπάθεια γιὰ τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας μας

ματα (ακολούθησα, ο καιρός), ἀπὸ τοὺς τόνους βαστᾶ μόνο τὴν ὀξεῖα (λυπούμαι, θά σού πώ), περιορίζει τὴ χρήση τῶν διπλῶν συμφώνων μόνο στὶς ρίζες (ἐπιροή, γύφτισα - ἄλλος), μεταγράφει φωνητικὰ τὶς ξένες λέξεις καὶ τὶς περισσότερες καταλήξεις (βούλα, κολόνα, γραμένος, βουνίσιος), παραλείπει νὰ σημειώνη τὴν ὑποταχτικὴ καὶ τὴ (χρονικὴ) αὔξηση (νὰ πεῖς, συνόδευα) καὶ καταργεῖ τὴν ὑπογραμμένη. Τοὺς ὀρθογραφικοὺς αὐτοὺς νεωτερισμοὺς συνοδεύει, στὸ τέλος τοῦ βιβλίου (σ. 209 - 214) ἕνα σύντομο κεφάλαιο, «Ὀρθογραφικὸς ἐπίλογος», ὅπου τονίζεται ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση κι ἐκθέτονται οἱ λόγοι κι οἱ σκέψεις ποὺ ὡδήγησαν τὸ συγγραφέα σ' αὐτὸ τὸ «ἀσυνήθιστο σύστημα».

Δύσκολη ἡ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση

Εἶναι ἀλήθεια — ἀλήθεια ποὺ γρήγορα κατάλαβαν ὅσοι συλλογίστηκαν τ' ὀρθογραφικό μας ζήτημα — πὼς ἂν ἔχη τὰ μεγάλα του κακὰ ὁ κανονισμὸς τῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσας μας σύμφωνα μὲ τὴν καθιερωμένη βάση, οἱ δυσκολίες, οἱ θεωρητικὲς ἰδίως, πολλαπλασιάζονται ὅσο δοκιμάζομε νὰ τὴν κάνωμε ἁπλούστερη· κι εἶναι ἀκόμη σωστό, πὼς στὴ σημερινή μας μεταβατικὴ κατάσταση ἕνα νέο ὀρθογραφικὸ σύστημα ἔρχεται σὰν πρόωρο. Ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅμως μέρος, ἡ ἀνάγκη γιὰ κάποια μεταρρύθμιση φανερώνεται ὅλο καὶ

ἀπαιτητικώτερη, καὶ χρέος ἔχομε ἴσια ἴσια πρὶν λυθῇ πραχτικὰ καὶ τελειωτικὰ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ νὰ μελετήσωμε ἀπ' ὅλες τὶς μεριὲς τῆς ὀρθογραφίας τὸ ζήτημα καὶ νὰ δοκιμάσωμε ὅ,τι εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ.

Τ' ὀρθογρ. ζήτημα ἔπειτα ἀπὸ τὴν τελευταία ἐθνικὴ κίνηση ἀκόμη πιὸ ἐπιπιερο καὶ σπουδαῖο

Τώρα μάλιστα, ἔπειτα ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐθνικὴ κίνηση τῶν τελευταίων μηνῶν, ποὺ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ἄρχισε νὰ ἔρχεται σὲ εἰλικρινέστερη καὶ ἀρτιώτερη ἐπίγνωση τοῦ ἑαυτοῦ της· τώρα ποὺ ἡ πραγματικότητα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις της μᾶς ἔδειξε καθαρώτερα τὶς ἀνάγκες τῆς ἐθνικῆς ζωῆς· τώρα ποὺ τὸ νέο κράτος ἔχει νὰ καλοσυλλογιστῇ τὸ πρόβλημα, πῶς γλήγορα καὶ καλύτερα θ' ἀφομοιώσῃ γλωσσικὰ τοὺς καινούριους ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς ποὺ ἔκλεισε μέσα του, καὶ πῶς μὲ τὴ γλῶσσα του θ' ἀγωνιστῇ —ἀποφεύγοντας τὰ παλιὰ λάθη— κι ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορά του γιὰ τὴ διατήρησή του κι ἐπικράτησή, τὸ μεγάλο μας καὶ διπλὰ ἐθνικὸ ζήτημα, τὸ ἐκπαιδευτικό, παίρνει ἀκόμη μεγαλύτερη σπουδαιότητα παρὰ πρῶτα, καὶ κοντά του κερδίζει καὶ τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα σημασία.

Ἐπιστήμη καὶ Ζωή

Δὲν ἔρχεται λοιπὸν σὲ ἀκατάλληλη ὥρα τὸ βιβλίο τοῦ Βλαστοῦ καὶ δὲν πρέπει νὰ περάσῃ ἀπαρατήρητη ἡ προσπάθειά του γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τῆς ὀρθογραφίας. Γιαυτὸ θέλησα, πιστὸς στὴν ἰδέα ποὺ κήρυξα στὴν πρώτη μελέτη τῆς σειρᾶς αὐτῆς[1], νὰ ἐξετάσω ἐδῶ ἕνα ἐκπαιδευτικὸ ζήτημα ποὺ τόση σχέση ἔχει μὲ τὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴ Ζωή, καὶ νὰ βοηθήσω νὰ ξεκαθαριστοῦν τὰ μπερδεμένα καὶ σπουδαῖα ζητήματα ποὺ μᾶς παρουσιάζονται, ἅμα θελήσωμε νὰ γράψωμε τὴ γλῶσσα μας μὲ κάποια μεθοδολογημένη κι εὐκολοκίνητη ὀρθογραφία. Λογάριαζα νὰ ἐξέταζα ἀργότερα τὸ ζήτημα αὐτὸ διεξοδικὰ σὲ μεγαλύτερη μελέτη· μὰ κι ἔτσι δὲν πειράζει· γιὰ ἔπειτα θὰ μείνῃ τότε ἡ ἀνάγκη ἀπὸ ἕνα μικρὸ σύστημα ὀρθογραφίας γιὰ τὶς σημερινές μας ἀνάγκες, ἀφοῦ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ κανεὶς μιας ὡς τώρα δὲ δούλεψε συστηματικά[2]· ἀκόμη κι ἡ μοναδικὴ ὁμορφη μονογραφία γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσας μας ποὺ εἶδε τελευταῖα τὸ φῶς, γράφηκε ἀπὸ ξένο, τὸν Ὀλλαντὸ van Yzeren[3].

Ἀνάγκη ν' ἀνακινηθῇ τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα

Τὸ ζήτημα τ' ὀρθογραφικό, πραχτικὸ καὶ θεωρητικὸ μαζί, μὲ ὅλη τὴν ἐπιστημονικότητά του ἐξετάζεται μοιραῖα ἀπὸ τὸν καθένα, κι ἐπειδὴ ἔχει κοινωνικὴ σημασία καὶ κοινωνικὸ χαραχτῆρα εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μπορῇ νὰ κριθῇ ἀπὸ μιὰ φωτισμένη κοινὴ γνώμη ὑψωμένη ἀπάνω ἀπὸ τὶς προλήψεις. Γιαυτὸ ἐλπίζω πὼς μὲ τὴ μελέτη μου αὐτὴ θ' ἀνακινηθῇ σκόπιμα τὸ πρόβλημα αὐτὸ καὶ θὰ δοθῇ

ἀφορμὴ νὰ συλλογιστοῦμε βαθύτερα τὴν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση, τὴν ἀνάγκη της, τοὺς σκοπούς της, τὰ ὅριά της, τὸν τρόπο της. Κιὰν ἀκόμη δὲν ἔχωμε τὴν ἴδια γνώμη μὲ τὸ Βλαστὸ σὲ ὅλα τὰ καθέκαστα τοῦ δρόμου ποὺ ζήτησε νὰ πάρῃ, θὰ συμφωνήσωμε, πιστεύω, στ' ἀκόλουθα: «... ἦρθε πιά ο καιρός νά γίνει κάποια δοκιμή γιά ν' απλοποιήσουμε τήν ιστορική μας ορθογραφία. Τό βλέπω πώς είναι πολύ δύσκολο έργο καί πώς είναι αδύνατο νά βασιστεί κανείς στήν απόλυτη λογική πέρα πέρα. Τό πιό φρόνιμο μού φαίνεται είναι νά προσπαθήσουμε νά πλησιάσουμε πρός τό φωνητικό γράψιμο σέ όλα τά σημάδια όπου μπορούμε νά τό καταφέρουμε χωρίς ν' ἀναστατώσουμε ριζικά τήν ιστορική ορθογραφία καί μέ τό κέρδος πώς καθιερώνουμε ωφέλιμη ομοιομορφία. Ο καιρός μάς βιάζει. Δέ θά πολυαργήσει πιά η μέρα πού θά μάς γυρέψει τό αναμορφωμένο σκολιό μιά νόμιμη γραμματική καί μιάν απλή καί ξεσκλαβωμένη ὀρθογραφία ...» (σ. 211).

Ἡ γνώμη τοῦ Βλαστοῦ

II

Ἡ σημερινὴ μας ὀρθογραφία καθιερώθηκε στὰ 400 π. Χ.

Ἀπ' ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης ὁ ἑλληνικὸς ἔχει τὴν ἀρχαιότερη ὀρθογραφία. Ἀφοῦ στὸ τέλος τοῦ 5. π. Χρ. αἰῶνα —ἕνα χρόνο ἀφοῦ ἔφυγαν ἀπὸ τὶς Ἀθῆνες οἱ τύραννοι— καθιέρωσαν οἱ νέες ἀρχὲς τὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο κι αὐτοῦ ἡ χρήση γλήγορα γενικεύτηκε σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὡς σήμερα, σχεδὸν δυόμισυ χιλιάδες χρόνια, ἔπαθε ἡ γλῶσσα μας τὶς σημαντικώτατες μεταβολές, ἄλλαξε ἡ προφορά της σὲ βαθμὸ ποὺ ἔγινε ἀγνώριστη, χάθηκαν οἱ διαφορετικοὶ χρόνοι τῶν φωνηέντων (μακρὰ καὶ βραχέα), ἔλειψαν οἱ διαφορὲς τῶν τόνων, ἡ δασεῖα καὶ ἡ ψιλὴ ἔχασαν τὴ σημασία τους, οἱ ἀρχαῖοι δίφθογγοι ἐξαφανίστηκαν καὶ κατάντησαν μαζὶ μὲ ἄλλα φωνήεντα στὴν ἴδια προφορά, τὰ διπλὰ σύμφωνα ἁπλοποιήθηκαν, κι ὅμως ἐξακολουθοῦμε νὰ γράφωμε ἀκόμη καὶ σήμερα τὴ γλῶσσα μας ὄχι καθὼς σήμερα προφέρομε—λ. χ. Μιτιλίνι, ιποδιματοπιλον, ι γινέκα, κλέο, πέζο, σιμέα—μὰ μὲ τὸν τρόπο ποὺ πρόφεραν οἱ πρόγονοί μας δυόμισυ χιλιετηρίδες πίσω.

Ἰστορικὴ καὶ φωνητικὴ ὀρθογραφία

Δὲν εἴμαστε οἱ μόνοι ποὺ ἔχομε μιὰ τέτοια ἱστορική, καθὼς λέγουν, ὀρθογραφία· κι ἄλλα ἔθνη μὲ ἱστορία καὶ φιλολογία δὲν κατώρθωσαν οὔτε αὐτὰ ν' ἀποχτήσουν μιὰ ὀρθογραφία φωνητική, ὅπου δηλαδὴ ὁ κάθε ἦχος τῆς γλώσσας τους νὰ γράφεται μὲ τὸ ἴδιο πάντα γράμμα καὶ τὸ κάθε ψηφίο νὰ μὴ διαβάζεται παρὰ

Ἱστορικὴ ὀρθογραφία σὲ ἄλλους λαοὺς καὶ στὴν Ἑλλάδα

μ' ἕναν τρόπο. Μὰ σὲ κανένα ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου δὲν ἔγιναν οἱ διαφορὲς μεταξὺ προφορᾶς καὶ γραφῆς τόσο σημαντικὲς καὶ δὲ φορτώθηκε στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ἡ ὀρθογραφία μὲ τόσα περιττὰ σημάδια. Κι εἶναι μοναδικὸ τὸ φαινόμενο γλώσσας ὅπου ἕνας φθόγγος, ὁ *ἱ*, τονισμένος κι ἄτονος, μπορεῖ νὰ παρασταθῆ μὲ τέτοια ποικιλία σημαδιῶν, μὲ τόσο πολλοὺς διαφορετικοὺς τρόπους! *ι ἰ ἴ ῖ ἶ ἵ ἷ ΐ ῒ ῗ η ὴ ή ῆ ἢ ἤ ἣ ἦ ἧ ῃ ῄ ῂ ῇ υ ὺ ύ ῦ ὖ ὒ ὗ ῢ ϋ ει εἰ εί εῖ εἶ εἴ εἵ εἷ εἰ εἴ εἶ εῖ οι οἰ οί οῖ οἶ οἴ οἵ οἷ οἰ οἴ οἶ οῖ η ὴ ή ῆ ῃ ἢ ἤ* κτλ. *υι, υἰ, υί, υῖ, υἶ, υἷ* κτλ.

Πῶς ἁπλοποίησαν οἱ ἄλλοι λαοὶ τὴν ὀρθογραφία τους

Ἡ σύγκριση δὲ μᾶς φέρνει πάντα σὲ σωστὰ συμπεράσματα — *comparaison n'est pas raison*—κι οὔτε θὰ ἦταν ἀρκετὸ νὰ παρατηρήσωμε πὼς ὁ δεῖνα λαὸς ἁπλοποίησε χωρὶς μεγάλους δισταγμοὺς τὴν ὀρθογραφία του, γιὰ ν' ἀποφασίσωμε νὰ κάνωμε καὶ μεῖς ἀμέσως τὸ ἴδιο. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορικῆς γραφῆς εἶναι μία, μὰ τ' ἀποτελέσματα ποὺ ἡ ἀνόμοια ἐφαρμογή της εἶχε στὶς διάφορες γλῶσσες, διαφορετικὰ ἐξελιγμένες δὲν ἦταν παντοῦ τὰ ἴδια[4]. Κιὰν εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ τρόπος ποὺ διαμορφώθηκε ἡ ὀρθογραφία στὶς ἄλλες γλῶσσες κάνει συχνὰ τὴν ἁπλοποίηση δυσκολώτερη παρὰ στὴ δική μας[5], ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔχομε μεῖς στὴ σχέση μας μὲ τὴν ἀρχαία φιλολογία καὶ τὴ σημασία της γιὰ μᾶς ἕναν παράγοντα ποὺ ἀλλάζει σημαντικὰ τὴ θέση μας στ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα Ὡστόσο μποροῦμε γενικὰ νὰ παρατηρήσωμε πὼς δὲν ἔλειψαν στοὺς ἄλλους πολιτισμένους λαοὺς οἱ προσπάθειες νὰ κάνουν τὴν παλιωμένη τους ὀρθογραφία συγκαιρινώτερη, καὶ κοντὰ στοὺς Ἰταλούς, τοὺς Σέρβους, τοὺς Ρουμάνους καὶ τοὺς ἄλλους ποὺ ἔπειτα ἀπὸ ἀγῶνες κατώρθωσαν μὲ μιὰ γενναία μεταρρύθμιση ν' ἀποχτήσουν τὸ μεγάλο αὐτὸ εὐεργέτημα, μιὰ φωνητικὴ ὀρθογραφία, ἔχομε καὶ τοὺς Ἀμερικάνους, τοὺς Γερμανούς, τοὺς Ἑλβετούς, τοὺς Γερμανοαυστριακούς, τοὺς Γάλλους, ποὺ ἀναγκάστηκαν κι αὐτοί, ἰδίως γιὰ ἐκπαιδευτικοὺς λόγους, νὰ φροντίσουν πῶς θὰ κανονιστοῦν οἱ ὀρθογραφικοί τους κανόνες στὸ ἁπλούστερο. Ἐνῶ ὅμως στοὺς τελευταίους αὐτοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης τὸ κράτος τὸ ἴδιο ἀνάλαβε κι υἱοθέτησε τὸν κανονισμὸ τῆς καθιερωμένης ὀρθογραφίας, καὶ αὐτὴ ἔγινε μὲ δειλότερους νεωτερισμούς, στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς ἡ μεταρρύθμιση ἐπιχειρήθηκε τολμηρότερη ἀπὸ ἰδιῶτες καὶ συλλόγους, μὲ ὑπομνήματα καὶ διάφορα ἄλλα μέσα[6].

III

Ἡ δική μας ὀρθογραφία ἐξ ἀρχῆς συντηρητική

Γεννήθηκε καὶ στὴν Ἑλλάδα ζήτημα ὀρθογραφικό, καὶ πῶς λύθηκε; Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ δοκίμασε ἡ ζωντανὴ γλῶσσα τὶς μεγαλύτερες φωνητικὲς ἀλλαγὲς — τὴν ἐποχὴ τοῦ Χριστοῦ περίπου — ὡς τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς κι ὡς τὰ 1800, δηλαδὴ γιὰ 2000 χρόνια σχεδόν, κράτησε ἡ ὀρθογραφία, καθὼς ἡ γραφομένη ἡ ἴδια, τὴ μεγαλύτερη συντηρητικότητα, καὶ ξακολουθοῦσε νὰ γράφεται μὲ ὅλους τοὺς πολυποίκιλους κανόνες ποὺ εἶχαν μελετήσει κι ὁρίσει οἱ γραμματικοὶ στὴν Ἀλεξάντρεια. Μιὰ ὅμως καὶ χώρισε τέτοιο χάσμα τὴ ζωντανὴ λαλιὰ ἀπὸ τὴ γραφή της, μοιραῖα πιὰ παρουσιάζονται ἄπειρες ἀνορθογραφίες σὲ ὅσα γράφουν οἱ μισογραμματισμένοι, κι ἡ ὀρθογραφία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας γίνεται ὅλο καὶ πιὸ δυσκολώτερη[7], τόσο ποὺ στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ καταντᾶ ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα κεφάλαια ἑλληνικῆς παιδείας, καὶ Βυζαντινοὶ γραμματικοὶ προσπαθοῦν μὲ ποικιλότροπους κανόνες νὰ βοηθήσουν τὴ μνήμη ὅσων ἤθελαν νὰ κατέχουν αὐτὸ τὸ δυσκολοαπόχτητο στοιχεῖο ἑλληνικῆς γραμματικῆς[8]. Ἡ ὀρθογραφία ὅμως αὐτή, ἡ ἐπίσημη νὰ ποῦμε καὶ φιλολογική, δὲν μπόρεσε, καθὼς εὔκολα βλέπομε, νὰ ἐπικρατήση, καὶ ν' ἀποχτήση τὸ καθολικὸ κῦρος καὶ τὴν ἀναγνώριση ποὺ ἀπὸ τὶς σημερινὲς ἀναλογίες θὰ περιμέναμε[9]· ὄχι μόνο βρίσκομε συχνότατα πολυάριθμες, καὶ γιὰ τὴ σημερινή μας ἀντίληψη ἀνυπόφορες ἀνορθογραφίες στὰ βυζαντινὰ χειρόγραφα[10], μὰ λάθη ἀπροσδόκητα ὀρθογραφικὰ δὲ λείπουν ἀκόμη κι ἀπὸ κείμενα ἐπίσημα, ποὺ γράφηκαν μὲ κάποια ἰδιαίτερη φροντίδα καὶ προσοχή.

Ἡ ὀρθογραφία τῶν Βυζαντινῶν

Εἰσαγωγὴ τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου στὴν Κρήτη

Μιὰ μόνο, μοναδικὴ μὰ καὶ σπουδαιότατη ὀρθογραφικὴ καινοτομία ἀπαντοῦμε ἀργότερα στὴν Κρήτη. Τὴν ἐποχὴ ποὺ κι ἡ λογοτεχνία της κι ὁ πολιτισμός της δέχουνταν μιὰν εὐοίωνη ἐπίδραση ἀπὸ τὴ Δύση, μᾶς παρουσιάζονται, συνταγμένα προπάντων ἀπὸ τοὺς Ἐνετοκρατημένους Κρητικούς, κοντὰ σὲ συμβολαιογραφικὰ ἔγγραφα, κάμποσα ἔργα τῆς νέας φιλολογίας — μεταξύ τους κι ἡ Ἐρωφίλη (κτ. Ἐπίμετρο II 6) — γραμμένα φωνητικά, καὶ μάλιστα σὲ λατινικὸ ἀλφάβητο· μὰ ἡ τουρκικὴ κατάχτηση ἔπνιξε ἀπότομα τὸ ἄνθισμα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, κι ἔτσι ἔμεινε καὶ ἡ ὀρθογραφικὴ ἐκείνη μεταρρύθμιση χωρὶς συνέπειες[11].

Ἀποτυχαίνει ἡ κατάργηση τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας

Γύρω στὰ 1800, στὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ ἐθνικὴ συνείδηση ξυπνᾶ, οἱ φωτισμένοι ἄντρες, ποὺ μὲ βαθύτερη σκέψη ἀγκάλιασαν τὸν προορισμὸ τοῦ ἔθνους των καὶ κηρύχτηκαν γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς ζωντα-

νῆς γλώσσας, ζήτησαν καὶ τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας τὴν κατάργηση· οἱ ἄντρες αὐτοὶ ἦταν ὁ Καταρτζῆς καὶ ὁ Χριστόπουλος[12] στὸ Βουκουρέστι, ὁ Ψαλίδας[12a] καὶ ὁ μαθητής του Βηλαρᾶς στὰ Γιάννενα· τὸ ἔθνος ποὺ θ' ἄρχιζε τὴ «νέα ἐποχὴ τοῦ πολιτισμοῦ του» μὲ τὴν καθιέρωση τῆς ἐθνικῆς του γλώσσας, ἦταν σωστό, νόμιζαν, νὰ τὴ γράψῃ σύμφωνα μὲ τὴ νέα της προφορά, καὶ χωρὶς κανένα δεσμὸ μὲ τὴν ἱστορία τῆς γραφῆς. Ἕνας τους, ὁ Βηλαρᾶς, ὄχι μόνο θεωρητικὰ ὑποστήριξε τὴ νέα του φωνητικὴ ὀρθογραφία, μὰ καὶ πραχτικὰ ζήτησε νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ, γράφοντας σύμφωνα μὲ αὐτὴν ἄλλα, καὶ τὴ «Μηκρη ορμηνια για τα γραματα και ορθογραφηα της Ρομεικης γλοσας»[13] (κτ. κι Ἐπίμετρο Πγ). Μὰ οὔτε μιμήθηκε κανεὶς τὸ τολμηρὸ παράδειγμα τοῦ μυαλωμένου Γιαννιώτη γιατροῦ οὔτε καὶ πρόσεξαν τὴ φωνή του. Τὸ μικρὸ βασίλειο ποὺ μὲ τόσο αἷσιους οἰωνοὺς εἶδε τὸ φῶς τῆς ζωῆς νοσταλγοῦσε τὰ τολμηρότερα ὄνειρα, καὶ μαζὶ μὲ τὸν καθαρισμὸ ποὺ γλήγορα θὰ ἔφερνε τὴ γλῶσσα, καθὼς πίστευαν, στὶς περασμένες μορφές, καθιερώνουνταν ἀκόμη μιὰ φορά, καὶ τώρα ἐπισημότερα καὶ ἀποτελεσματικώτερα, ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Οὔτε νὰ περνοῦσε κανενὸς ἡ ἰδέα ν' ἄφηναν τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία στὰ καλὰ καθούμενα, ἐκεῖ ποὺ ὅλοι πίστευαν πὼς ὅπου καὶ νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα θὰ ἔφτανε στὸν Πλούταρχο καὶ στὸν Ξενοφῶντα. Κοντὰ σ' ἕνα τέτοιο ὄνειρο ἦταν νὰ συλλογίζεται κανεὶς τὶς ὀρθογραφικὲς δυσκολίες;[14] Καὶ δὲν ἦταν ἴσια ἴσια ἡ παλιὰ ὀρθογραφία ποὺ θὰ βοηθοῦσε τὸν καθαρισμό, ποὺ θὰ λιγόστευε τὴν ἀπόσταση καὶ ποὺ θὰ ἔδειχνε τὸ τέρμα σὰν πιὸ κοντά; Ἔτσι νικοῦσε ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία πέρα πέρα. Κι ἀργότερα, ὅταν ἄρχισαν νὰ ξυπνοῦν ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ὄνειρο καὶ νὰ λογαριάζουν προσεχτικώτερα τὶς ὀρθογραφικὲς δυσκολίες, κανεὶς δὲν ἔβρισκε γιατρειὰ σὲ κάτι ποὺ ἔμοιαζε μοιραῖο. Οἱ λίγοι ποὺ νοστάλγησαν κάποια ἁπλοποίηση, εἴτε ἔμειναν πλατωνικοὶ τῆς φίλοι, εἴτε τόλμησαν καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσουν, γελάστηκαν ἀπὸ τοὺς ἀνίδεους, πολεμήθηκαν ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες, καὶ τὰ λίγα ποὺ ἔγραψαν λησμονήθηκαν μαζὶ μ' αὐτούς. Ἔτσι ὁ Δέφνερ[15], ὁ Φαρδύς, ποὺ ἔγραφε χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα[16] (κτ. καὶ Ἐπίμετρο Πε ζ), κι ὁ Σκυλίτσης, ποὺ βάσταξε τὴ δασεῖα μόνο, τὴν ὀξεῖα καὶ τὴν περισπωμένη[16a] (κτ. Ἐπίμετρο Πη).

Βηλαρᾶς

Ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία καθιερώνεται τελειωτικά

Προσπάθειες γιὰ τὴν ἁπλοποίηση τοῦ τονισμοῦ.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ περασμένου αἰῶνα ἀρχίζουν οἱ λόγιοι νὰ κανονίζουν προσεχτικὰ τὴ νέα τους γραφομένη, τὴν καθαρεύουσα, σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ τὴν ἀναγνωρισμένη πιὰ ἀπ' ὅλους

κι εἶναι φυσικὸ νὰ βροῦμε πρῶτο στὴ δουλειὰ αὐτὴ τὸν Κοραῆ καὶ τοὺς φίλους του. Μαζὶ μὲ τὸν ἐξελληνισμὸ ποὺ ἔκαναν στ' ἄφθονα στοιχεῖα ποὺ ἔγραφαν ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ — σύμφωνα μὲ τὴ μέση τους ὁδὸ — κοίταζαν νὰ τοὺς δώσουν καὶ τὴν ἱστορική τους γραφὴ (λ. χ. *συκώτιον, παίρνω, κυττάζω ἢ κοιτάζω*)[17].

Κοραῆς

Ἂν πολλοὶ ἀνακατώνουν σήμερα ἀκόμη γλῶσσα ζωντανὴ καὶ γραφή, γλῶσσα κι ὀρθογραφία, δὲν εἶναι παράξενο πὼς στὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ποὺ ὅλοι πολεμοῦσαν, μὲ τὸν τρόπο του ὁ καθένας, νὰ διορθώσῃ τὸ κάθε χυδαῖο, ζήτησαν καὶ τῆς ὀρθογραφίας τὴ βοήθεια γιὰ νὰ πετύχουν τὸ ζωντάνεμα νεκρῶν πιὰ τύπων. Κιὰν ὁ Κρομμύδης, ὁ ἴδιος ποὺ παραμόρφωσε καὶ τὶς δημοτικὲς παροιμίες γιὰ νὰ τὶς κάνῃ ἑλληνικώτερες, γράφῃ, ἄξιος σ' αὐτὸ μαθητὴς τοῦ Κοραῆ, *τί 'ξεύρ' ὁ βράχος τί 'ναι τὸ σφογγάτον*, εἰκοσιπέντε χρόνια ἀργότερα γυρεύει ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος μὲ μιὰ ἀστεία θεωρία νὰ συστηματοποιηθοῦν οἱ γραφὲς αὐτές, περιμένοντας ὅτι μὲ τὸ *τ' ὀμμάτι'* (*τὸ μάτι*), *ὅποιος κεν ἔλθοι* (*ὅποιος κι ἂν ἔρθῃ*) καὶ τὰ τέτοια θὰ πετυχαίναμε γληγορώτερα νὰ φτάναμε μὲ τὴ γλῶσσα μας στ' ἀρχαῖα[18]. Παιδιάτικα ὀρθογραφικὰ τερτίπια τῶν λόγιων τοῦ νεογέννητου κράτους, ποὺ δὲν ξεχάστηκαν ὅμως οὔτε σήμερα[19].

Σκ. Βυζάντιος

Στὸν καιρὸ ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας ὡς σήμερα, ἡ ὀρθογραφία κανονίζεται διαρκῶς σύμφωνα μὲ τὴν *ἱστορικὴ ἀρχή*, καὶ στ' ὄνομά της ἔχομε παράλληλα μὲ τὴν πρόοδο τῆς νεοελληνικῆς γραμματικῆς καὶ τὶς ἐτυμολογικὲς γνῶμες καθενὸς καὶ κάθε ἐποχῆς, μιὰ συχνὴ ἀλλαγὴ στὶς γραφὲς τῶν νεωτερικῶν τύπων. Οἱ καινοτομίες αὐτὲς δὲ συνωδεύουνταν πάντα ἀπὸ τὸ ἀναγκαῖο κῦρος, κι οὔτε καὶ μπόρεσαν πάντοτε νὰ γενικευτοῦν καὶ νὰ καθιερωθοῦν, ὅλοι ὅμως, ὅ,τι κιὰν ἔγραφαν, καὶ ὅπως κιὰν ἔγραφαν, ἔμεναν πιστοὶ στὴ μοναδικὴ ἀρχή, πὼς ἡ γραφὴ πρέπει νὰ ὑποδηλώνῃ ὅσο γίνεται τὴν ἱστορία τοῦ κάθε τύπου.

Ἱστορικὴ ἀρχὴ

Στὰ 1880 ὁ Σπ. Λάμπρος, στὸν Πρόλογο τῶν Romans Grecs, μᾶς δείχνει πῶς ἀντίκρυζε τότε τὸ ζήτημα ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη. Σκοπὸς τῆς ὀρθογραφίας μένει, καθὼς καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα, νὰ δείχνῃ τὴν ἱστορία τῶν λέξεων, χωρὶς καμιὰ συλλογὴ γιὰ τὴν πραχτικὴ σκοπιμότητα· γιὰ τὴν ἐτυμολογία ὅμως καὶ τὴ σχέση τῶν νεωτερικῶν φαινομένων μὲ τ' ἀρχαιότερα πιστεύουνταν ἀκόμη πολλὰ στραβά[20].

Μιὰ ἀλλαγὴ ὅμως ἑτοιμάζεται στὰ χρόνια κεῖνα κι ἡ νέα ἐποχὴ εἶναι ἑνωμένη μὲ τ' ὄνομα τοῦ Χατζιδάκι. Ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπί-

Νέα ἐποχή. Χατζιδάκις

δοση πού πῆραν τότε οἱ σπουδὲς τῆς νέας μας γλώσσας σὲ καινούρια, ἐντελῶς ἐπιστημονικὴ βάση, ὁ ἀκούραστος ἐρευνητὴς τῆς δημοτικῆς κι ἀργότερα καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο, πρῶτος στοὺς πρώτους μελέτησε τὴ γλῶσσα μας, ἐξακρίβωσε νόμους καὶ φαινόμενα, ἀνασκεύασε πλάνες, καὶ σὲ πάμπολλες λέξεις βρῆκε μὲ μεγάλη ὀξύνοια τὴν ἐτυμολογία καὶ σωστὴ γραφή· ἔτσι σ' ἐποχὴ ποὺ ἄρχιζαν καὶ πραχτικὰ νὰ καλλιεργοῦν τὴ λαϊκὴ γλῶσσα ἦταν καλεσμένος ὁ Χατζιδάκις νὰ βοηθήσῃ τὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας της καὶ φυσικὸ ἦταν ἡ γνώμη του, μὲ τὸ κῦρος ποὺ εἶχε, νὰ βρίσκῃ ἀπήχηση, ἂν καὶ σὲ σχετικὰ μικρὸ κύκλο, στοὺς δασκάλους καὶ τὴν κοινωνία.

Γνώμη Χατζιδάκι γιὰ τὸ σημερινὸ πρόβλημα

Ὁ Χατζιδάκις κράτησε κι αὐτὸς πιστὰ τὴν ἱστορικὴ ἀρχή, καὶ πολέμησε ὅλους ὅσοι ζήτησαν νὰ τὴν ἀφήσουν, ἀκόμη καὶ στὸ παραμικρό· νεωτέρισε ὅμως στὴν ἐπιστημονικώτερη βάση ποὺ μπόρεσε νὰ δώσῃ στὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας, καθὼς καὶ στὸ ριζικὸ τρόπο ποὺ ἀκολούθησε στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς. Μὲ τὸ Χατζιδάκι παίρνει ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία τὴν κλασικώτερή της, καὶ νὰ πῶ ἔτσι, τὴν πιὸ ὀρθόδοξη μορφή. Κι ἐπειδὴ μᾶς παρουσιάζεται σὲ σύστημα ἐπιστημονικό, καλοσυλλογισμένο, καὶ σὰν ἰδανικὸ στὸ ὁποῖο ἀποβλέπει ἡ καθημερινὴ ὀρθογραφία, ποὺ τὶς ἀρχές της ἀκριβῶς ζητεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ, καὶ θεωρητικὰ συχνότατα ὑποστήριξε, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἐξεταστῇ πλατύτερα. Ἡ γνώμη τοῦ Χατζιδάκι γιὰ τ' ὀρθογραφικό μας πρόβλημα μπορεῖ νὰ συνοψιστῇ ἔπειτ' ἀπ' ὅσα σὲ διάφορες ἐποχὲς εἶπε στ' ἀκόλουθα:

Ἡ ὀρθογραφία μας εἶναι βασανίζονται πολὺ καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια, «μεγάλως καὶ ἐπὶ μακρόν», νὰ μάθουν πράματα ποὺ δὲν καταλαβαίνουν καὶ χωρὶς καμιὰ σημασία γιαυτά· ἔχει ἡ ὀρθογραφία μας «πολλαπλᾶς δυσχερείας», κι εἶναι ἀληθινὴ «πληγή». Μὰ ὅσο λογικὴ κιὰν θὰ ἦταν ἡ ἀλλαγή της, ἀκόμη καὶ οἱ δημοτικιστὲς δὲν τόλμησαν νὰ τὴν πειράξουν. Καὶ ἀλήθεια· μιὰ καὶ τὸ ἔθνος φορτώθηκε — σωστὰ ἢ στραβά, ἀδιάφορο — μαζὶ μὲ τὴν παλιὰ ὀρθογραφία τόσες θυσίες καὶ τόσα βάρη δὲν εἶναι πιὰ δυνατὸ ν' ἀφήσωμε τὴν ἱστορικὴ ἀρχή. Μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμιση, ποὺ θὰ μᾶς ἔφερνε στὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία, καὶ δυνατὴ νὰ τὴν ὑποθέ-

Ἡ ὀρθογραφία μας βάσανο γιὰ τὰ παιδιά μας

Μὰ οὔτε ριζικὴ μεταρρύθμιση

σωμε, εἶναι ἀμφίβολο «ἂν θὰ εἶναι ὠφέλιμον εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν». Δὲ μένει, θὰ ἔλεγε κανείς, παρὰ μιὰ συμβιβαστικὴ λύση, καὶ θὰ μπορούσαμε, βαστώντας τὴν ἱστορικὴ βάση, νὰ δοκιμάσωμε στὴν καθιερωμένη ὀρθογραφία τίποτε ἁπλοποιήσεις ποὺ νὰ τὴν κάνουν εὐκολώτερη. Μὰ κι αὐτὸ δὲ γίνεται.

οὔτε κι ἁπλοποίηση γίνεται

Καλύτερο νὰ ἐφαρμοστῇ ἡ ἱστορ. ἀρχὴ πέρα πέρα

Μιὰ καὶ δεχτήκαμε τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ κάθε προσπάθεια ν' ἁπλοποιήσωμε εἶναι ἄτοπη· τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ πρέπει νὰ ἐφαρμόσωμε ὡς τὶς τελικὲς συνέπειες· κάθε ἀνακίνηση ὀρθογραφικῶν νεωτερισμῶν καταντᾶ ἄσκοπη, καὶ μόνο δυσκολίες μπορεῖ «νὰ γεννήσῃ τοῖς διδασκομένοις νεανίσκοις» ποὺ θὰ μάθουν ἔπειτα καὶ ἀρχαῖα. Γράφοντας λοιπὸν παντοῦ κατὰ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία ὄχι μόνο δὲ γινόμαστε ἀνακόλουθοι, μὰ κι «αἱ ἐκ τῆς ὀρθογραφίας ταύτης ὠφέλειαι» θὰ «καταστῶσιν ὅσον οἷόν τε καθολικώταται. Τῶν ὠφελειῶν δὲ τούτων οὐχὶ ἐλαχίστη εἶναι ἀναντιλέκτως αὕτη, ὅτι διὰ τῆς ὀρθογραφίας καθίσταται τοῖς εἰδήμοσι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καταφανὴς οὐ μόνον ἡ ταυτότης καὶ ἡ συγγένεια τῶν νέων λέξεων πρὸς τὰς ἀρχαίας ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἄλλαι ἐγένοντο ἢ μετεπλάσθησαν». Ἄλλος λόγος νὰ βαστοῦμε τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία εἶναι πὼς ἔτσι εἶναι «εὔκολος ἡ ἀναζήτησις καὶ γνῶσις ἐν τοῖς ἀρχαίοις λεξικοῖς» τύπων καθὼς αὐτός, αὐγή, δρῦς, πόλις, δάκρυ, ποὺ ἂν γράφαμε λ. χ. ἀφτός, ἀβγή, δρῆς, πόλη, δάκρι, θὰ δυσκολευόμαστε νὰ τοὺς ψάχνωμε, ἢ θὰ ἔπρεπε «πρὸ πάσης αὐτῶν ἐν τῷ νεωτέρῳ λόγῳ χρήσεως νὰ συνταχθῶσι λεξικὰ» μὲ ὅλες τὶς ἀρχαῖες λέξεις στὴν καινούρια ὀρθογραφία. Μόνο σύγχυση λοιπὸν καὶ δυσκολίες θὰ ἔχωμε μὲ τὴν ἀλλαγή. Γιὰ μᾶς ὅμως «ἔργον τῆς ὀρθογραφίας τῶν λέξεων παρ' ἡμῖν εἶναι νὰ παριστᾷ ὅσον οἷόν τε ἀκριβέστατα» τὶς ἀλλαγὲς ποὺ ἔγιναν στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη[21].

Τί κερδίζομε. Εἴμαστε συνεπεῖς· γενικεύομε τὶς ὠφέλειες

ἀναγνωρίζομε τὶς ἀρχαῖες λέξεις

δὲν ἔχομε νὰ κάνωμε καινούριο λεξικὸ

Ἐπισκόπηση τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Χατζ.

Οἱ ὀρθογραφικὲς αὐτὲς θεωρίες δείχνουν τὰ ἴδια προτερήματα, μὰ καὶ τὰ ἴδια ἐλαττώματα, ποὺ εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴ θέση ποὺ ὁ εἰσηγητής τους πῆρε καὶ στὸ γλωσσικὸ ἀγῶνα. Δὲ δίστασε ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ νὰ τονίσῃ, ἰδίως ὅσο ἦταν νεώτερος, τὶς σημαντικὲς βλάβες ποὺ γεννᾶ ἡ σημερινὴ κατάσταση, καθὼς καὶ τὶς μεγάλες ὠφέλειες ποὺ θὰ ἔβγαιναν ἀπὸ μιὰ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση. Σὲ ἐποχὴ ὅμως καὶ περιβάλλον συντηρητικὰ ἀκολουθεῖ κι ὁ ἴδιος τὸν παλιὸ δρόμο· καὶ κεῖ ποὺ εἶχε δείξει, στὴν ἀρχή, πὼς αἰσθάνεται τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἰδίως σημασία μιᾶς μεταβολῆς στὴν ὀρθογραφία μας, ὄχι μόνο δὲ ζήτησε καμιὰ ἁπλοποίηση, μὰ καὶ δικαιολογώντας ὅτι ἔγινε χρησιμοποίησε τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο

γιὰ νὰ καταστρώση ἕνα σύστημα ποὺ ἐφαρμόζει ὡς τὶς τελικὲς συνέπειες, ἐνίοτε μὲ τρόπο ἀρκετὰ ὑποκειμενικό, τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία, ποὺ δὲ σταματᾶ οὔτε στοὺς πιὸ ἀσυνήθιστους νεωτερισμούς, καὶ ποὺ θυσιάζει στὸ ἀξίωμα τῆς αὐστηρῆς λογικῆς συνέπειας καὶ σὲ ἄλλες ὄμορφες θεωρίες κάθε πραχτικότητα κι εὐκολία [22].

Ἀπόκρουση κάθε νεωτερισμοῦ

Μὲ τὴ συντηρητικὴ αὐτὴ θέση — συντηρητική, γιατὶ διατηροῦσε ἀμετάβλητη τὴν ἱστορικὴ ἀρχή, ὄχι ὅμως καὶ πραχτικὰ συντηρητική, ἀφοῦ στ' ὄνομά της γίνουνταν διάφορες καινοτομίες — πολέμησε ὁ Χατζιδάκις ὅλους ὅσοι δοκίμασαν κάποια ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας. Καὶ τοῦ Σκυλίτση τὴν πρόταση καὶ τοῦ Φαρδὺ τὸ τονικὸ σύστημα βρῆκε — ἰδίως γιὰ τοὺς «ἱστορικοὺς» λόγους — ὄχι σκόπιμα, οὔτε ἐφαρμόσιμα [23], καὶ στὶς ἁπλοποιήσεις ποὺ τελευταῖα ἀκολούθησαν ὁ Ψυχάρης, ὁ Πάλλης κι ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς δημοτικῆς δείχτηκε ἀποκρουστικός. Ὅλα αὐτά, ὑποστήριξε, εἶναι «ἄμοιρα σήμερον πάσης σημασίας», ποὺ «μόνον ματαιόσχολός τις ἢ φιλόκαινος δύναται ν' ἀνακινῇ». Μόνο μερικοὶ «κενόσπουδοι» μποροῦ ν' ἀποφασίσουν νὰ γράψουν *ἁφτός, ἀβγή*, καὶ τὰ τέτοια ποὺ συντελοῦν κι αὐτὰ στὸ νὰ «διασπᾶται» ἡ ἐθνικὴ «ἑνότης», ποὺ φαίνεται πὼς εἶναι «σκοπὸς τῆς αἱρέσεως» [24]. Καὶ σὲ «παρελθόντας αἰῶνας» πρότειναν μερικὰ ὅμοια, καὶ βγῆκε μάλιστα καὶ τὸ δίστιχο

τὸ τάφτα γράφεται μὲ φι καὶ τὸ σταβρὸς μὲ βῆτα
καὶ τὸ ἐναζμενίζομαι μ' ἕνα ζευγάρι ζῆτα

μὰ «καὶ ἡ καινοτομία αὐτή, ὅπως καὶ τοσαῦται ἄλλαι, ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ ἔθνους, τοῦ πιστῶς ἐμμένοντος τοῖς καθεστῶσι, διὸ καὶ περιέπεσεν εἰς λήθην, ἧς ἦτο ἀξία· ἦν ἄρα περιττὸν νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ πάλιν» [25]. Οὔτε εἶναι δυνατὸ «ἡ μακρὰ παράδοσις τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν χιλιάδων ἐγγραμμάτων» νὰ «ἐπείθετο νὰ ἐπιτρέψῃ τοιαύτην ὁλοσχερῆ μεταβολὴν τοῦ ἀπ' αἰῶνας καθεστῶτος». Τοῦ Χατζιδάκι ἡ ἐντελῶς ἀντιδραστικὴ στάση σὲ κάθε ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση χαραχτηρίζεται μὲ τ' ἀκόλουθα λόγια του: «εἶναι ἀντικρυς ἐθνοφθόρος πασα πρότασις περὶ διαφόρου ὀρθογραφίας τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης περὶ τοὺς τόνους, τὰ πνεύματα, τὰς διφθόγγους κτλ. κτλ.» [26].

Δὲν εἶναι βέβαια εὔκολο, οὔτε ἀναγκαῖο, νὰ συμφωνήσωμε στὶς παραπάνω πολεμικές, οὔτε νὰ ἐπιδοκιμάσωμε τὶς κατηγορίες ποὺ μὲ τέτοιο τρόπο διατυπώνονται, ἀκόμη κιὰν ἀναγνωρίζωμε τὴν πρόταση τοῦ Σκυλίτση μισερή, καὶ τοῦ Ψυχάρη τὴν καινοτομία στὸ

ἁφτός, ἀβγὴ ἄτυχη, κι ὄχι καὶ τόσο δικαιολογημένη ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἄλλη του συντηρητικότητα. Οὔτε μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῇ πὼς τὸ σύστημα τοῦ Χατζιδάκι παρουσιάζει τὴ μεγαλύτερη ἀκολουθία [27] καὶ τὴν τελειότερη ἐφαρμογὴ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς, κι ἔχει προτερήματα ποὺ θὰ τὸ ἔκαναν ἰδανικό, ἂν ὁ λόγος ἦταν γιὰ μιὰ γλῶσσα ποὺ θὰ μελετούσαμε μόνο στὰ λεξικὰ καὶ σ' ἐπιστημονικὲς μελέτες. Ἂν τὸ σύστημα αὐτὸ ἔχῃ λάθος, τὸ λάθος του εἶναι βαθύτερο καὶ γενικό, βγαίνει ἀπὸ τὴ γενικώτερη ψυχολογία μὲ τὴν ὁποίαν ἀντικρύζει ὁ ὑποστηριχτής του τὸ πρόβλημα τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας· κι ἐπειδὴ ἐδῶ ἔχομε νὰ κάνωμε ὄχι τόσο μ' ἕνα προσωπικὸ ὀρθογραφικὸ σύστημα, μὰ μὲ τὴ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία στὶς βάσεις ποὺ τὴν ἔστησαν οἱ τελευταῖες γενεές, καὶ μὲ τὴν ἀντίληψη ποὺ τὴν ἐφαρμόζει ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη καὶ σκέψη, σκόπιμο εἶναι, ἂν θέλωμε νὰ προσανατολιστοῦμε στὸ σημερινὸ πρόβλημα καὶ νὰ κρίνωμε τὴ λύση ποὺ τοῦ δόθηκε, νὰ σταματήσωμε στὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Χατζιδάκι, καὶ νὰ δοῦμε πῶς ἕνας ἀπὸ τοὺς ἁρμοδιώτερους ὀπαδοὺς τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας ζήτησε νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ. Ἐδῶ πρώτη φορὰ παρουσιάζεται τόσο συνειδητὰ τὸ πρόβλημα μὲ τὶς δυσκολίες ποὺ γεννήθηκαν ἔπειτα ἀπὸ τὴ λύση ποὺ προτίμησε τὸ ἔθνος, καὶ δῶ πρώτη φορὰ ἔτσι καθαρὰ βρίσκομε διατυπωμένη, μαζὶ μὲ τὴ μεγαλύτερη συντηρητικότητα καὶ φανατικὴ πίστη στὴν παράδοση καὶ στοὺς τύπους της, τέλεια ἀντιδραστικότητα σὲ κάθε νεωτερισμὸ ποὺ θ' ἀπειλοῦσε νὰ τὴν παραβιάσῃ.

Προτερήματα στὸ σύστημα τοῦ Χ.

Τὰ προβλήματα

Δὲν ἔχει, λέει σωστὰ ὁ Χατζιδάκις, ἡ ὀρθογραφία μας χρησιμότητα πραγματικὴ κι εἶναι μὲ ὅλες της τὶς δυσκολίες βάσανο καὶ «πληγὴ» γιὰ τὰ παιδιά μας. Μὰ ποιὰ ἀνάγκη τότε νὰ μεγαλώνωμε, καὶ σπρώχνωμε τὶς δυσκολίες αὐτὲς στὸ ἀπροχώρητο, ἐνῶ θὰ μπορούσαμε μὲ μερικὲς ἁπλοποιήσεις καὶ μεταρρυθμίσεις νὰ τὴν κάνωμε σημαντικὰ εὐκολώτερη;

Ὁ Χ. ἀντιπροσωπεύει τὴ σύγχρονη νεοελλ. συντηρητικὴ ἀντίληψη

Ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία, παρατηρεῖ φωτεινὰ ὁ Χατζιδάκις, ἔχει γιὰ μᾶς σήμερα μόνο *ἱστορικὴ* σημασία. Μὰ τότε πῶς ὑψώνεται ἔξαφνα ἡ ἐτυμολογικὴ διαφάνεια καὶ τ' ἄλλα της ἀσήμαντα πλεονεχτήματα σὲ κύριο κι ἀπαραίτητο σκοπὸ τῆς γραφῆς καὶ προτείνονται οἱ πιὸ ἄβολες κι ἄχρηστες καινοτομίες;

Ἔχομε τὴν ἀρχαία φιλολογία μὲ τὴν ὀρθογραφία της καὶ δὲ θέλομε ἢ δὲν μποροῦμε νὰ δημιουργήσωμε καινούρια ὀρθογραφία γιὰ τὴ νέα μας γλῶσσα. Μὰ ὡς ποῦ θὰ ἐξακολουθοῦμε ν' ἀκολουθοῦμε τὴν ὀρθογραφικὴ παράδοση; Μέσα σ' ἕναν ὁλόκληρο λαὸ ποὺ

διψᾶ γιὰ παιδεία κι ἔχει νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα του, ἔχομε καὶ μιὰ μειοψηφία ποὺ θὰ μάθῃ κι ἀρχαῖα ἑλληνικά. Εἶναι δίκαιο, εἶναι ἐθνικό, ν' ἀποφεύγωμε σωτήριες ἁπλοποιήσεις — γιὰ παράδειγμα ἀναφέρω τὴν ἁπλοποίηση τοῦ τόνου — καὶ νὰ θυσιάζωμε ὁλόκληρο τὸ λαὸ στοὺς «νεανίσκους» ἐκείνους, ποὺ ἀπὸ τὴν κοινωνική τους θέση εἶναι καλεσμένοι νὰ γνωρίσουν καὶ τὰ θρανία τῆς κλασικῆς παιδείας; Καὶ νὰ μὴν ὑπάρχῃ τρόπος νὰ ἐλαττωθοῦν οἱ δυσκολίες τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας χωρὶς νὰ ἐμποδιστῇ «ἡ διὰ τῶν ἀρχαίων βιβλίων ποικίλη μόρφωσις τῶν ἐπερχομένων γενεῶν», καὶ χωρὶς νὰ φοβηθοῦμε πὼς κι ἡ πιὸ καλοπροαίρετη τέτοια πρόταση θὰ κινδυνεύῃ ἔξαφνα νὰ χαραχτηριστῇ «ἄντικρυς ἐθνοφθόρος»;[28]

Ἡ νεοελλ. ὀρθογραφία σύμφωνη μὲ τὴν ἰδεολογία τῆς φυλῆς

Καθαρὰ μᾶς παρουσιάζεται ἐδῶ τὸ δίλημμα ποὺ εἶχε ν' ἀποφασίσῃ ἡ νεοελληνικὴ φυλή, καὶ ξέρομε ποιὸ δρόμο ἀκολούθησε σύμφωνα μὲ τὴ συντηρητική της ἰδεολογία. Ἐδῶ θὰ βροῦμε καὶ τὴν ἀληθινώτερη αἰτία, μὲ τὴ μεγαλύτερη πειστικότητα, γιὰ τὴν καθιερωμένη ὀρθογραφία, κι ὄχι στ' ἄλλα ἐπιχειρήματα τῆς πλούσιας συνηγορίας τοῦ Χατζιδάκι· αὐτά, καθὼς κι οἱ δυσκολίες ποὺ βλέπομε μπρὸς στὴ μεταρρύθμιση, ἔρχονται κάπως ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ δικαιολογήσουν τὴ συντηρητική μιας θέση. Ἄφησε ποὺ ὅλοι οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες καὶ κάθε κοινωνικὴ δράση θὰ ἔπαυε, ἂν μας σταματοῦσε κάθε τόσο ἡ σκέψη πὼς καὶ πρὶν ἀπὸ μιᾶς κάποιος ἄλλος συλλογίστηκε κάποτε ἢ δοκίμασε τὸ ἴδιο, χωρὶς βέβαιο νὰ τὸ πετύχῃ. Σὲ ζητήματα ἄλλωστε μὲ τόση ἀνυπολόγιστη πραχτικὴ σημασία, καθὼς ἡ ὀρθογραφία μιᾶς γλώσσας, ἡ συνέπεια κι ἡ θεωρητικὴ ἀξία τῶν ἐπιχειρημάτων δὲν εἶναι ἀρκετά, ἀκόμη κι ὅταν πλαισιώνωνται μὲ γενικώτερους φιλοσοφικοὺς ἀφορισμούς· ἡ ἀληθινή τους πραχτικὴ σημασία θὰ κριθῇ μόνο ἀπὸ τὴν ἐφαρμογή τους. Τ' ἀκόλουθα δείγματα τῆς ὀρθογραφίας τοῦ Χατζιδάκι, εἶναι παρμένα σχεδὸν ὅλα, ἀπὸ τὰ Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ (τόμ. Ι 1905, ΙΙ 1907), ὅπου ὑπάρχουν οἱ περισσότερές του μελέτες, παλιὲς καὶ καινούριες, γιὰ τὴ νέα μας γλῶσσα.

Τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὸ καθεστὼς δὲν πρέπει νὰ ὑπερτιμηθοῦν

Δείγματα ἀπὸ τὴν ὀρθογραφία τοῦ Χατζ.

ἀετός, ἐννεάμερα, κοπρεά, κοπριρεά, ξυλεά, Γεώργις, Κρητικεά, ἀγαπητικεά, νεραντζιές· Ρωμαῖος, παλαιὸς, δίπλα— γυναικούλλα, ξαρθούλλα, παιδούλλα, μικρούλλης, κοντούλλης, μικρούλλικος, φραουλλι —λάθηα, στήθηα, χείλια—ἀγαπᾷει, πετᾷει, περνᾷει, μελετᾷει, βοιτᾷει, μιλᾷει, χτυπᾷει, πουλᾷει· φορᾷω, ζητᾷω, βοιτᾷω, ἀγαπᾷω — θἀ 'χῃς, θὰ 'βγῇ, θὰ 'υρῇ, τὰ 'υρῆκα—βμέγω, βνιοῶμαι, τὰ βλῆς· 'γκαρδιακός, 'γιαλός, 'ντροπὴ—βαλί, βορτή, βατρός—βχτρός, βμορφος—ἀνεβοκατ-

βαίνω, ἀνοιγωκλείνω, στριφωγυρίζω, περνωδιαβαίνω, μεθωκοπῶ, γραφωκοπῶ, γεννωβολῶ, τρεχωκοπῶ (μὰ σφυροκοπῶ, φεγγοβολῶ, ξυλοκοπῶ, πυροβολῶ)· χαμώγελο — κἄμμιά, κἄμποσος, κἄποιος — Ῥάφτης — τοὶς γυναῖκες, τοὶς λάσπες, τοὶς φωτιὲς — κατώγει, ἀνώγει, τσώφλοι, τὸ φιλεῖ, τὸ φαγεῖ, τὸ ἀποφάγει, τοῦ φιλειοῦ, τοῦ τσώφλοιου — Σωτήρις, Γεώργις, Ἀντώνις, Καραϊσκάκις, Βασίλεις, μαυρογένεις· γέρως, διάκως, Χάρως, δράκως, κουτόγερως, λαγώς· Κριάρις, καρβουνιάρις — καβαλλάροιδες, βαρκάροιδες — ψαίλνω, σφαίλνω, παραγγέλνω — λαδικό — Μᾶρκος, τὸ πᾶχτος, ἡ σκᾶλα, ἡ στρᾶτα· κωλλήγας μποττίλια, τημώνι, κουφέττο, πετσέττα, κουρέλλι, κουρελλοῦ, κουρελλῆς, κουρελλάκι, καπέλλα, κωστίζω, λοτταρία, μακαράνι, τρατταρία, φασσαρία.

Γραφὲς καθὼς αὐτές, ἐφαρμοσμένες στ' ὄνομα τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας—ἂν καὶ πάντοτε δὲν μποροῦν μὲ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ νὰ δικαιολογηθοῦν ἐπίσης καλὰ — δὲ βρῆκαν πάντοτε μίμηση, εἴτε γιατὶ δὲ βγῆκαν σὲ πλατύτερους κύκλους, εἴτε γιατὶ ἡ ἀσυνήθιστη κι ἰδιόρρυθμη μορφή τους ἔκανε αἰσθητότερο πόσο ἄσκοπος ἦταν ὁ νεωτερισμός. Ἴσως καὶ νὰ μὴ νομίζουνταν ὅλες τους τὸ ἴδιο ἀπαραίτητες ἀπὸ τὸν εἰσηγητή τους, ἢ καὶ κάποτε νὰ ἦταν παροδικὲς προσπάθειες γιὰ νὰ βρεθῇ ἡ πιστότερη ἐφαρμογὴ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς. Εἶναι ἀκόμη φανερὸ πὼς ἀποφασίζοντας ὁ σοφὸς μέσ' ἀπὸ τὸ γραφεῖο του, ξεχνιέται εὔκολα ἀπὸ τὰ θεωρητικὰ κι ἐπαγγελματικά, νὰ ποῦμε, ἐνδιαφέροντα[29], καὶ δὲ θέλει νὰ θυμηθῇ πὼς οἱ ὀρθογραφίες δὲν προορίζονται γιὰ τὰ στενὰ ὅρια μιᾶς φιλολογικῆς διατριβῆς, σήμερα μάλιστα, ποὺ ἡ ζωὴ τῶν ἀτόμων καθὼς καὶ τῶν ἐθνῶν ἔγινε ἀπαιτητικώτερη, δημοκρατικώτερη κι ἐντονώτερη ἀπὸ ἄλλοτε[30].

Ἀμφιβολίες γιὰ τὴ σκοπιμότητα τῆς καθιερωμένης ὀρθογραφίας

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, τὸ σύστημα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, ἰδίως καθὼς ὁ Χατζιδάκις ζήτησε νὰ τὸ ἀνεβάσῃ στὸ «σωστό» του ἰδανικὸ τύπο, παρουσιάζει τέτοια ἀντίθεση στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ζωῆς, καὶ τόσο ἀμφισβητήσιμη φαίνεται ἡ σκοπιμότητά του, ὥστε ὄχι μόνο διστάζει κανεὶς ν' ἀκολουθήσῃ τὸ Χατζιδάκι στὶς τολμηρότερές του καινοτομίες, μὰ ἀρχίζει ν' ἀμφιβάλλῃ καὶ γιὰ τὴν ἀποδεικτικότητα τῶν ἄλλων ἐπιχειρημάτων· καὶ συλλογίζεται, ἀφοῦ ἔτσι ἢ ἀλλιῶς πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ κανεὶς μερικὲς ἀρχές, μὴν κι ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ ἡ ἴδια καὶ ὁ τρόπος ποὺ γενικὰ σήμερα ἐφαρμόζονται οἱ κανόνες της, δὲ θέλουν κι αὐτὰ κάποια ἀναθεώρηση.

Ἡ ὀρθογραφ. μεταρρύθμιση κι ἡ ἐκπαιδευτική της σημασία

Ὅποιος νιώθει τὴ σημασία ποὺ ἔχει γιὰ τὴν εὐημερία ἑνὸς λαοῦ ἡ μόρφωσή του κι ἡ παιδεία του, κι ὅποιος ξέρει πῶς ἡ ὀρθογραφία εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐφιάλτης τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, αὐτὸς δὲ θὰ ὑποτιμήσῃ τὴν ἐκπαιδευτικὴ σημασία ποὺ θὰ εἶχε μιὰ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση, καὶ θ' ἀπορήσῃ πόσο λίγο τὴ συλλογίζονται ὅσοι κρίνουν τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα. Καὶ δῶ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμε ὅτι τὸ ἐπιστημονικὰ ἀρτιώτερο σύστημα τοῦ Χατζιδάκι δὲν ἔδωσε καμιὰ προσοχὴ στὴν ἐκπαιδευτικὴ αὐτὴ ἄποψη.

Πολύτιμη ἡ γνώμη τῶν δασκάλων

Ἐδῶ ἔπρεπε πρὶν ἀπ' ὅλα ν' ἀκουστῇ ἡ γνώμη τῶν παιδαγωγῶν, κι ἀκόμη καλύτερα τῶν δημοδιδασκάλων. Λυπηρὸ ὅμως εἶναι, ἂν καὶ ὄχι κι ἀπροσδόκητο γιὰ ὅσους ξέρουν πόσο ἀδιάφορη ἢ μοιρολατρικὴ θέση πῆρε ὡς τώρα ἡ ἑλληνικὴ παιδαγωγικὴ σὲ ζητήματα γλωσσικά, πῶς κανεὶς ὡς τώρα δὲ ζήτησε νὰ ἰσιωθοῦμε στὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας μας τὸ σχολεῖο καὶ τὶς χιλιάδες ἑλληνόπουλα, τὰ σημερινὰ καὶ τ' αὐριανά. Μοναδικὴ ἐξαίρεση κάνει ἡ πρόσφατη διαμαρτυρία ἑνὸς παιδαγωγοῦ ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ποὺ σ' ἕνα καλομελετημένο ἄρθρο ἔφερε κατηγορηματικὲς ἀντιρρήσεις γιὰ ἕνα σύστημα ποὺ γεννᾶ «μεγίστην σύγχυσιν» καὶ «ἀβεβαιότητα» στὴ σχολικὴ ὀρθογραφία [81].

Στάδιο ἱστορισμοῦ

Μὲ τὸ Χατζιδάκι, ἂν καὶ ἡ γλωσσική του ἐργασία δὲν ἔγινε δυστυχῶς ὅσο ἔπρεπε γνωστὴ σὲ πλατύτερους κύκλους, πέρασε πιὰ ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία τὸ στάδιο ἐκεῖνο τῆς ἀναρχίας ποὺ δοκίμασαν κι ἄλλες γλῶσσες σὲ περασμένες ἐποχές [82]. Στάθηκε ὅμως στὸ στάδιο τοῦ *ἱστορισμοῦ*, μιὰ μορφὴ ποὺ καὶ ἄλλες χῶρες πέρασαν καὶ χαραχτηρίζεται ἀπὸ τὴν προσπάθεια ν' ἀποτυπώσωμε ὅσο γίνεται περισσότερο μὲ τὴ βοήθεια τῆς γραφῆς τὴν ἱστορία τῶν λέξεων, στ' ὄνομα πάντα τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς καὶ σὲ βάρος τῆς πραχτικῆς εὐκολίας [83]. Τὰ προβλήματα ὅμως ἔγιναν ὡριμώτερα καὶ συνειδητότερα, καὶ μαζὶ μὲ τὴ νέα σκέψη ποὺ τὰ τελευταῖα χρόνια ἄρχισε ν' ἀτενίζῃ τὰ προβλήματα τῆς φυλῆς μας, ὁ δημοτικισμὸς ἔφερε καὶ στὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας μιὰ νέα ἀντίληψη. Ἡ ἴδια ἰδέα ποῦ ζήτησε ν' ἀποσπάσῃ τὴ φυλὴ ἀπὸ τὴν ἀσύμμετρη προσκόλληση στὰ περασμένα γιὰ νὰ τὴν ἐναρμονίσῃ στὸ παρὸν καὶ σὲ μιὰ ἐθνικώτερη ζωή, δὲν μποροῦσε νὰ μὴν ἀναθεωρήσῃ καὶ τὴ λύση ποὺ εἶχε δοθῇ στὸ πρόβλημα τῆς ὀρθογραφίας.

Νέα ἀντίληψη στ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα

Ἂν οἱ ἐπιστήμονες ποὺ θεωρητικὰ μελετοῦν τὴ γλῶσσα μας θεωρητικοὺς κυρίως λόγους ἀκολουθοῦν στὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας της [84], μὲ μεγαλύτερη ἀγάπη καὶ λιγώτερη συντηρητικότητα τὸν καταπιάστηκε ὁ δημοτικισμός, κι ἀπὸ δῶ ἔχομε τὰ τελευταῖα χρόνια πολυάριθμες προσπάθειες γιὰ κάποιο ξαλάφρωμα τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας. Δὲ δείχτηκαν ὅμως ἐδῶ οἱ δημοτικιστὲς ἀνεξάρτητοι καὶ τολμηροὶ ὅσο καὶ στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, καί, τουλάχιστο στὴν πράξη, ἀναγκάστηκαν νὰ δειχτοῦν ἐπιφυλαχτικοί, ἀφοῦ εἶχαν νὰ νικήσουν στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας τόσες ἐξωτερικὲς κι ἐσωτερικὲς δυσκολίες.

Δημοτικισμὸς

Ἂν τὸ σύστημα ποὺ γιὰ χαραχτηριστικό του ἀντιπρόσωπο πῆρε τὸ Χατζιδάκι εἶχε τοὺς ὀπαδούς του στοὺς ἐπιστημονικοὺς ἰδίως κύκλους, οἱ λογοτέχνες κι ἄλλοι φίλοι τοῦ δημοτικισμοῦ προτίμησαν συνήθως τὶς γραφὲς τοῦ Ψυχάρη. Ὁ Ψυχάρης ἀναγνωρίζει τὴ μεγάλη ἐκπαιδευτικὴ κι ἐθνικὴ ἀνάγκη γιὰ μιὰ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση κι ἐλπίζει πῶς μπορεῖ μιὰ μέρα νὰ καταντήσῃ ἡ ὀρθογραφία μας φωνητική. Ἀλλὰ κοντὰ στὴν ἀμεσώτερη ἀνάγκη τῆς γλωσσικῆς μεταρρύθμισης κι ὅλες τὶς δυσκολίες ποὺ τὴ συνοδεύουν θεωρεῖ κάθε ριζικὴ ἀλλαγὴ στὴν ὀρθογραφία πρόωρη κι ἐπιζήμια καὶ προσπαθεῖ, ἀποφεύγοντας τὶς ξενότροπες καινοτομίες τοῦ Χατζιδάκι, ν' ἁπλοποιῇ ὅσο ἐπιτρέπει ἡ ἱστορικὴ βάση, καὶ νὰ μὴ μεγαλώνῃ τὶς δυσκολίες της χωρὶς λόγο. Στὸ σύνολο ὅμως μένει συντηρητικός· ἔξω ἀπὸ τὸν κάπως ἄτυχο νεωτερισμὸ *ἀφτός, ἀβγή*, ποὺ κι ὁ ἴδιος, στὴν ἀρχὴ τουλάχιστο, δὲ νόμιζε καὶ τόσο ἀναπόφευγο, καὶ τοὺς ἀναύξητους ρηματικοὺς τύπους *εἴμουνα, συνόδευα* κτλ., βάσταξε γραφὲς ἀναχρονιστικὲς καθὼς *θάῤῥος ῥωτῶ* καὶ δὲ συμπάθησε τὶς κάπως τολμηρότερες καινοτομίες ποὺ δοκίμασαν φίλοι του [86]. Νεωτεριστικὴ ὀρθογραφία ἀκολούθησαν κοντὰ σὲ ἄλλους ὁ Πάλλης, ὁ Εὐρώτας, ὁ Χατζόπουλος, ὁ Φυτίλης, ὁ Βλαστός [86] (κτ. κι Ἐπίμετρο II δ, θ, ι). Περισσότερους ὅμως θὰ βροῦμε πάντα τοὺς δημοτικιστὲς πού, καθὼς ὁ Ψυχάρης, δὲ βγῆκαν ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς καθιερωμένης ὀρθογραφίας, ἂν καὶ θεωρητικὰ κηρύχτηκαν γιὰ μιὰ μεταρρύθμιση· ἔτσι ὁ Κονεμένος, ὁ Ἀντρεάδης, ὁ Φιλήντας κι ἄλλοι [87].

Ψυχάρης

Οἱ ἄλλοι δημοτικιστὲς

Αὐτὴ εἶναι σύντομα ἡ ἱστορία τῆς ὀρθογραφίας μας καὶ τῶν δοκιμῶν ποὺ ἔγιναν γιὰ νὰ κανονιστῇ καὶ ν' ἁπλοποιηθῇ. Πρὶν τώρα μελετήσωμε τοὺς ὅρους μὲ τοὺς ὁποίους σκοπιμώτερα θὰ κατωρθώναμε αὐτό, καλὸ εἶναι νὰ γνωρίσωμε σὲ τί θέση βρίσκεται σήμερα ἡ ὀρθογραφία μας, στὴ γλῶσσα ποὺ γράφομε κάθε μέρα.

IV

'Η θέση τοῦ ἔθνους μας στὴν ὀρθογραφία τῆς γλώσσας του

'Η θέση ποὺ παίρνει σήμερα τὸ ἔθνος μας ἀπέναντι τῆς ὀρθογραφίας τῆς γλώσσας του παρουσιάζει μιὰ διαφορὰ ἀρκετὰ σημαντικὴ στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη. Ἂν κανεὶς δὲν πιστεύη πὼς μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμιση εἶναι σήμερα πραγματοποιήσιμη, ἀρκετοὶ ἐπιθυμοῦν μαζὶ μὲ τὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας μιὰ ἁπλοποίηση ποὺ νὰ τὴν ἔκαναν πιὸ εὐκολομάθητη. Μὰ κι αὐτοὶ δὲν ξέρουν καλὰ καλὰ ποιὰ θὰ ἦταν τὰ ὅριά της, τί θὰ ἦταν σωστὸ καὶ δυνατὸ νὰ καταργηθῆ ἢ ν' ἀλλαχτῆ, ποιὰ εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὀρθογραφικὴ παράδοση καὶ ποιὰ ἡ σχέση ὀρθογραφίας καὶ γλώσσας. Λείπει ἀκόμη κι ἡ πρωτοβουλία καὶ ἡ συνεννόηση ποὺ θὰ εὐώδιναν μιὰ μεταρρύθμιση μὲ κοινωνικὸ χαραχτῆρα καθὼς ἡ ὀρθογραφική. Κοντὰ σ' αὐτοὺς ὅμως εἶναι περισσότεροι ἐκεῖνοι, ποὺ χωρὶς ν' ἀρνιοῦνται κι αὐτοὶ πὼς ἡ σχολική μας ὀρθογραφία εἶναι μεγάλο βάρος καὶ βάσανο, τὴ θεωροῦν σὰν κάτι ἱερό, κάτι σὰν τὴν ἴδια τὴν ἀρχαία γλῶσσα, ποὺ δὲν μπορεῖ ποτὲ ν' ἀγγιχτῆ. Αὐτὸ γενικὰ κι ὅσο μένομε στὴ θεωρία. Γιατὶ ἅμα κοιτάξωμε καὶ τὴν πραχτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, βλέπομε πὼς ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μὲ ὅλο τὸ φετιχισμὸ ποὺ δείχνομε γιὰ ὅτι βρίσκεται γραμμένο, καὶ μὲ ὅλη τὴ δυσανάλογη ἰδέα ποὺ σὰ γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν Βυζαντινῶν δίνομε τῆς ὀρθογραφίας στὰ σχολεῖα μας, δὲν κατορθώνει ν' ἀκολουθήση τὴν ὀρθογραφία ποὺ θεωρητικὰ παραδέχεται, κι ἀποδείχνει κάθε μέρα πειστικώτατα πὼς ἡ ὀρθογραφία ἡ σχολικὴ εἶναι ἕνα ἰδανικὸ ποὺ ποτὲ δὲ θὰ γίνη δυνατὸ νὰ πάρη σάρκα στὴν πραγματικότητα. Λίγοι εἶναι, ἀκόμη καὶ μέσα στοὺς ἀπόφοιτους τοῦ γυμνάσιου καὶ τοῦ Πανεπιστήμιου, ὅσοι ἀληθινὰ ξέρουν νὰ γράφουν χωρὶς λάθη. Κι ἐνῶ *δὲν ὑπάρχει λαὸς ποὺ νὰ βασανίζουν τὰ παιδιά του μὲ τὴν ὀρθογραφία περισσότερο ἀπὸ τὸν ἑλληνικό* —ὀρθογραφία μαθαίνομε ἕξι κι ἑφτὰ χρονῶν παιδιά, κι ὀρθογραφικοὶ κανόνες ἀτέλειωτοι ἀποστηθίζονται κιόλας στὴ Β' τοῦ Δημοτικοῦ— *κανεὶς λαὸς δὲν εἶναι τόσο ἀνορθόγραφος σὰν καὶ μᾶς, καὶ σὲ κανένα μέρος δὲ διαβάζει κανεὶς τόσα ὀρθογραφικὰ λάθη ὅσα* στὴν Ἑλλάδα ἀκόμη καὶ στὶς πιὸ «μορφωμένες» κοινωνικὲς τάξεις, καὶ πάμπολλες κυρίες ποὺ γράφουν πολὺ σωστὰ ὅσες ξένες γλῶσσες γνωρίζουν, δὲν μποροῦν νὰ γράψουν χωρὶς ἀνυπόφορα λάθη τὴ γλῶσσα τους. Ὀρθογραφικὰ λάθη βρίσκει κανεὶς καὶ σὲ γράμματα, καὶ σὲ διαφημίσεις κι ἀγγελίες στοὺς τοίχους[38], καὶ σ' ἐπιγραφὲς

'Η ἀχολιὴ ὀρθογραφία ἰδανικὸ ἀναφάρμοστο

Παντοῦ ἀνορθογραφίες

καταστημάτων, καὶ σὲ βιβλία — ἅμα δὲ γράφονται μὲ τὴ βοήθεια εἰδικῶν—καὶ σὲ κάθε εἶδους διαγωνισμούς, κι ἀκόμη καὶ σ' ἐπίσημα κείμενα κι ἔγγραφα[39]. Ὑπάρχουν μάλιστα γραφές, ποὺ ἂν καὶ ἀνήκουν σὲ κοινότατες λέξεις, εἶναι προωρισμένες, θὰ ἔλεγες, νὰ γράφωνται πάντα στραβά, γνωστὲς μόνο σὲ μιὰ περιωρισμένη ὀλιγαρχία ἀπὸ δασκάλους, κι ἄλλους μερικούς, ποὺ τὸ ἔκαναν κι αὐτοὶ δουλειά τους νὰ τὰ θυμοῦνται. Πόσοι εἶναι μεταξύ μας — κυρίες, ἐπιστήμονες, ἐφημεριδογράφοι— ποὺ νὰ ξέρουν ἂν θέλουν ὀξεῖα ἢ περισπωμένη τὰ *θλιψις, τυψις, καρκινος, ἔχινος, θρυλος, στυλος, γυρος, γριφος, σχινος, τυφος, συκα, ξιφος, ριγος, στιφος, λυρα, σφυρα, λυπαι, τρυπα, νικαι, μαζα, πινα, βαθμιδα, σφραγιδα, ἄψιδα, κηλιδα, δραμα, χρισμα, πρισμα, πραγμα, θωραξ, αυλαξ,* ποὺ νὰ θυμοῦνται νὰ ἐφαρμόσουν τοὺς κανόνες γιὰ τὴν κατάληξη τῶν συγκριτικῶν στὰ *ἔνδοξος, τίμιος, πολύτιμος, καθαρός, μικρός, δυνατός,* ποὺ νὰ ξέρουν ἂν θέλη ὑπογραμμένη ἡ *παρωδία* καὶ ἡ *χασμωδία* καὶ τὸ *σώζω ἔσωσα,* ἂν παίρνουν κορωνίδα τὰ *ταυτίζω ταυτόσημος,* ἂν θέλουν δασεῖα ἢ ψιλὴ τόσες καὶ τόσες λέξεις κτλ. κτλ., γιὰ νὰ περιοριστῶ στὶς ἀνορθογραφίες ποὺ συχνότερα ἀπαντοῦμε, καὶ στοὺς τύπους μόνο ποὺ ἔχει βαστάξει ἡ γλῶσσα μας ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχή;[40]

Φταίει ἡ ἐκπαίδευσή μας;

Γιὰ ὅλα αὐτὰ ἴσως νὰ φταίη ὡς σ' ἕνα βαθμὸ τὸ σημερινὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα· δὲ θ' ἀρνηθῶ τουλάχιστο πὼς μεθοδικώτερη διδασκαλία θὰ ἔφερνε καλύτερα ἀποτελέσματα[41]. Μὰ δὲν εἶναι δίκαιο νὰ φορτώνωμε στοὺς δασκάλους τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ σημερινὴ κατάσταση καὶ νὰ κατηγοροῦμε αὐτούς, ἂν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν μπορῆ νὰ γράψη σωστὰ μιὰ γλῶσσα ποὺ τὰ ψηφία της καὶ τ' ἄλλα της γραφικὰ σημάδια ἔλαβαν τὴ φωνητική τους σημασία ἐδῶ καὶ δυὸ χιλιάδες χρόνια. Κι ἡ παραμικρὴ σύγκριση μὲ τὶς ἄλλες γλῶσσες πείθει πὼς καὶ σχετικὰ κι ἀπόλυτα εἶναι ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία δυσκολώτατη, καθὼς δὰ συχνὰ κι ἄλλοι παραδέχτηκαν, ὑποστηρίζοντας μάλιστα πὼς οἱ ὀρθογραφικές μας δυσκολίες εἶναι μεγαλύτερες ἀπὸ τὶς γραμματικὲς τῆς ἐπίσημης γραφομένης[42].

'Η ὀρθογραφία μας εἶναι δυσκολώτατη

'Η ἀνορθογραφία μεγαλύτερη στοὺς νεωτερικ. τύπους

Ἂν τέτοια εἶναι ἡ ὀρθογραφία τῆς σημερινῆς γραφομένης ὡς πρὸς τὰ πολυάριθμα ἀρχαῖα της στοιχεῖα, θὰ δοῦμε τὴν ἀβεβαιότητα νὰ μεγαλώνη ἅμα πρόκειται γιὰ τοὺς νεωτερικούς της τύπους. Ἐκεῖ ἰδίως παρουσιάζεται ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία ἀκανόνιστη ἀκόμη κι ὄχι ἐνιαία. Αὐτὸ γίνεται γιὰ τὶς ἀκόλουθες αἰτίες:

1. Μὲ ὅλο τὸ ἀκαταγώνιστο κῦρος τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς, ἂν καὶ ἡ πιστήμη ἀπὸ καιρὸ ἀναγνώρισε τὴν ἐτυμολογία καὶ τὴ γένεση πολλῶν

νεωτερικῶν τύπων, οἱ «σωστὲς γραφὲς» δὲν μπόρεσαν νὰ γενικευτοῦν κι ἀναγνωριστοῦν ἀπὸ τὸ πολὺ κοινό. Ἔξω ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς ἰδίως μελέτες διαβάζει κανεὶς καθημερινὰ σὲ ποιήματα, διηγήματα, χρονογραφήματα, ἐφημερίδες, περιοδικά, βιβλία — ἀκόμη κι ὅσα εἶναι τυπωμένα μ' ἐπιμέλεια καὶ διαλεχτὸ περιεχόμενο — κοντὰ στὶς σωστές, τὶς ποικιλώτερες, καὶ παραδοξότερες γραφές, καὶ τὶς πιὸ ἀδικαιολόγητες κι ἀπαρχαιωμένες ὀρθογραφίες λ. χ. *νειᾶτα, νηᾶτα, νηᾶτα, νεᾶτα, νιᾶτα, νειάτα, νιάτα, νηάτα* κτλ. — *βασιληᾶς, βασιληᾶς, βασιλειᾶς, βασιλεᾶς, βασιλιᾶς, βασιλιάς* κτλ. — *ὄμμορφος, ὤμμορφος, ὤμορφος, ὄμορφος* — *πρωτήτερος, πρωτήτερος, πρωτίτερος, πρωτύτερος, πρωτήτερος* κτλ. — *μαζύ, μαζῆ, μαζῇ, μαζί* κτλ. κτλ. [48]. Ἡ κατάσταση αὐτή, ἢ καλύτερα ἡ ἀκαταστασία, δείχνει χαρακτηριστικὰ πόσο λίγη ἐπαφὴ ἔχει ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴ ζωή, πρᾶμα ποὺ θὰ μᾶς ἐξηγήσῃ ὄχι μόνο ὁ ἀτομικιστικὸς κι ἀκοινώνητος χαρακτῆρας τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστήμης, μὰ καὶ ἡ ἔλλειψη κοινῆς γνώμης ποὺ νὰ νιώθῃ τὴν ἀνάγκη νὰ τρέφεται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη.

2. Μερικὰ νεωτερικὰ στοιχεῖα δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐξακριβωμένη ἐτυμολογία, ἢ τουλάχιστον ὅλοι δὲν τὴν ἀναγνωρίζουν, ἢ δὲν ἐφαρμόζουν τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, κι ἔτσι γράφει ὁ καθένας σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἔμαθε ἢ ποὺ ὁ ἴδιος προτείνει· *κυτάζω* ὁ Χατζιδάκις καὶ οἱ μαθητές του, *κοιτάζω*, ὁ Ψυχάρης κι οἱ φίλοι του, κοντὰ στὸ παλιότερο *κυτπίζω· πρωτύτερα* ὁ Χατζιδάκις, *πρωτήτερα* ὁ Ψυχάρης, *πρωτίτερα* ὁ Βερναρδάκης κτλ., *καβαλλίρια* ὁ Χατζιδάκις, *καβαλλίρηδες* ὁ Ψυχάρης, *καβαλλίριδες* ἄλλοι, *καβαλάρηδες* μερικοὶ κτλ. [49]

Ἡ ὀρθογραφία τῶν ἐπιστήμων ἀναγνωστικῶν

Ὁ καλύτερος καθρέφτης τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας εἶναι τὰ ἐπίσημα ἀναγνωσματάρια τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Μ' ἕνα ἁπλὸ ξεφύλλισμα πείθεσαι ὄχι μόνο γιὰ τὶς μεγάλες δυσκολίες ποὺ ἔχει τὸ κάθε ἑλληνόπουλο ν' ἀντικρύσῃ ἀπὸ τὶς πρῶτες ἑβδομάδες ποὺ ἀρχίζει καὶ πηγαίνει στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο, μὰ καὶ γιὰ τὴ μεγάλη ἀκαταστασία ποὺ βασιλεύει ἀκόμη στὴ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία. Τὴ μεγαλύτερη ἀπόδειξη τῆς ἀκαταστασίας αὐτῆς καὶ τὸ πιὸ ἀσυχώρετο καὶ λυπηρὸ σύμπτωμα βρίσκομε μέσα στὰ «ἐγκεκριμένα» ἀναγνωστικά, ποὺ βραβευτὴς κι ἐκδότης τους εἶναι τὸ ἴδιο τὸ κράτος. ***Εἶναι συνταγμένα καὶ τυπωμένα μὲ τὴ μεγαλύτερη ἀμέλεια, καὶ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἕνας σχεδὸν κανόνας ποὺ νὰ ἐφαρμόζεται συστηματικὰ καὶ χωρὶς ἐξαίρεση.*** Μιὰ διεξοδικώτερη ἀνάλυση τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, καθὼς παρουσιάζεται στ' ἀναγνωστικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, βρίσκεται στὸ τέλος τῆς μελέτης αὐτῆς (Ἐπίμετρο Ι). Ὅποιος τὴ διαβάσῃ, γιὰ βέβαιο δὲ θὰ διστάσῃ νὰ συμμεριστῇ τὴ γνώμη μου. Δύσκολο νὰ βροῦμε ἄλλο λαό, ποὺ τὰ παιδιά του νὰ βρίσκουν τόσες δυσοίωνες δυσκολίες ἀπὸ τὰ πρῶτα τους σχολικὰ βήματα. Νὰ μένῃ ἄραγε ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία πὼς μαζὶ μὲ τὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς ἀπαραίτητη εἶναι καὶ ἡ ἁπλοποίησή της, ὥστε νὰ γίνῃ πιὸ γερὴ κι ἀληθινώτερη ἡ λαϊκὴ μόρφωση;

Μὲ τὴν ἁπλοποίηση τῆς γραφομένης μεγαλώνουν οἱ ὀρθογραφ. δυσκολίες

Ἂν αὐτὸς εἶναι σήμερα ὁ ἀπολογισμὸς τῆς ὀρθογραφίας μας πρέπει νὰ συλλογιστοῦμε πὼς μὲ τὸν καιρὸ οἱ δυσκολίες της μεγαλώνουν, χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ ἐλπίζωμε πὼς θὰ καλυτερέψῃ τὸ κακό. Κοντὰ στὴν ἐπιστημονικὴ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς μας καὶ τὴν ἐπίδοση τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας, ὅσο ἁπλώνεται στὴν καθημερινὴ ζωὴ ἡ νέα γραφομένη κι ὅσο ἁπλούστερη γίνεται ἡ τεχνητὴ γλῶσσα, τόσο θὰ πολλαπλασιάζωνται οἱ ὀρθογραφικοὶ κανόνες κι οἱ ἐξαιρέσεις τους. Καὶ τὸν ἀντίχτυπο πρῶτα πρῶτα θὰ αἰσθανθῇ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ποὺ ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξη κι οἱ διδαχτικὲς ἀνάγκες τὸ σπρώχνουν ἀδιάκοπα στὴν ἁπλὴ γλῶσσα. Μὴν ξεχνοῦμε ἀκόμη, πὼς ὅσο ἐφαρμόζομε τὶς ὀρθογραφικὲς ἀρχὲς ποὺ ἀναγνωρίζομε σήμερα, θ' ἀναγκαζώμαστε συχνὰ νὰ μεγαλώνωμε, χωρὶς πρακτικὸ λόγο, τὶς σημερινὲς δυσκολίες.

Γιατὶ κιὰν ὑποθέσωμε λ. χ. πὼς κι ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ μᾶς δικαιολογεῖ ἅμα προτιμήσωμε τὸ ἁπλούστερο *γεμάτος* ἀντὶ *γεμᾶτος*, κιὰν ἀποκρούσωμε τὶς ἀμφισβητήσιμες τοῦ Χατζιδάκι γραφὲς *Βασίλεις, διάκως, γελᾷει*, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι, μένοντας πιστοὶ στὸ σύστημά μας, νὰ γράψωμε *ἀγώρι* ἀντὶ *ἀγόρι, ἀκκουμπῶ* ἀντὶ *ἀκουμπῶ, πανί*, (ἔτσι καὶ ὁ Ψυχάρης κι ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες), ἀφοῦ αὐτὲς οἱ γραφὲς εἶναι οἱ μόνες ποὺ συμφωνοῦν μὲ τὴν ἱστορία τῶν λέξεων αὐτῶν *(ἄωρος, ἄγωρος — accumbo — pannus)*, πρέπει ἀκόμη νὰ γράψωμε *τραυῶ* ἀντὶ *τραβῶ, τραύα, τραύηξα, τώρα* ἀντὶ *τώρα* ἢ *τόρα, χτήριο* ἀντὶ *χτίριο*, σύμφωνα μὲ τὶς τελευταῖες ὄμορφες ἐτυμολογίες τοῦ Χατζιδάκι, καὶ πρέπει καὶ αὔριο νὰ περιμένωμε πὼς καινούριες μελέτες θὰ μᾶς φέρουν σὲ καινοτομίες, ποὺ ἀπὸ πρακτικὴ ἄποψη κάθε ἄλλο μπορεῖ νὰ εἶναι, ὄχι ὅμως σκόπιμες καὶ δικαιολογημένες.

Ἀνακεφαλαίωση

Εἴδαμε πὼς τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν κατορθώνει νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ὀρθογραφία ὅπως θέλησε νὰ τὴν παραδεχτῇ θεωρητικά, ἰδίως μὲ τοὺς

πνευματικούς του ἀρχηγούς· εἴδαμε πὼς ἡ μεγάλη μας ἀβεβαιότητα στὰ ὀρθογραφικὰ ζητήματα δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ ἀπὸ τὴν ἀτελῆ διδασκαλία· κι εἴδαμε πὼς ἡ ὀρθογραφία μας δὲν εἶναι οὔτε τέλεια κανονισμένη, οὔτε ἐνιαία, ὅτι οἱ ὀρθογραφικὲς ἀκαταστασίες καὶ δυσκολίες παρουσιάζουν τὶς ὀδυνηρότερες δυσκολίες στ' ἀναγνωστικά μας καὶ τὴν παιδεία μας, κι ὅτι ὅσο μένουν τὰ πράματα ἔτσι, μόνο νὰ χειροτερέψουν μποροῦν.

Νὰ κρατήσωμε τὴν ἱστορικὴ βάση, μὰ νὰ δεχτοῦμε κάθε δυνατὴ ἁπλοποίηση

Τὸ συμπέρασμα εἶναι πὼς εἶναι ἀναγκαῖο κι ἀπαραίτητο νὰ συμφωνήσωμε σ' ἕναν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας μας. Κι ἀφοῦ γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ πρέπει νὰ στηριχτοῦμε σὲ κάποια βάση καὶ νὰ τοῦ δώσωμε ἕνα σκοπὸ καὶ μιὰ κατεύθυνση, θὰ ὥριζα, σύμφωνα μὲ ὅσα παραπάνω εἴδαμε, γιὰ βάση τὸ σύστημα ποὺ σήμερα ἀναγνωρίζομε, μὲ κάθε ἁπλοποίηση ποὺ φαίνεται σήμερα κατορθωτή. Ἔτσι παρουσιάζεται ἡ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση σὰν κάτι ἀναγκαῖο. Πρὶν ὅμως ἐξεταστῇ μὲ τί τρόπο θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν πετύχωμε, νομίζω καλὸ σὲ μερικὲς *Θέσεις* νὰ ξεκαθαρίσω προλήψεις ποὺ μᾶς δυσκολεύουν ν' ἀντικρύζωμε τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα ὅπως πρέπει.

V

Ἡ σημερινή μας ὀρθογραφία δὲν εἶναι ἀρχαία

Α. Πρὶν ἀπ' ὅλα δὲν εἶναι σωστὸ νὰ νομίζωμε, καθὼς καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διαβασμένους ἀκόμη κάνουν, πὼς μένοντας σήμερα πιστοὶ στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία γράφομε καθὼς ἔγραφαν οἱ ἀρχαῖοι. Καὶ πρῶτα ποιοὶ ἀρχαῖοι; Ὅταν ἔμαθαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Φοίνικες τὴ γραφὴ — κοντὰ στὰ 1000 π. Χρ. — κι ἄρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται τὰ *φοινικήια σήματα Κάδμου*, γιὰ αἰῶνες ὁλόκληρους δὲν ἔγραφαν τὰ διπλὰ σύμφωνα (στὴν Ἀττικὴ γράφουν καὶ στὸν 5. αἰῶνα *ἄλος* ἀντὶ *ἄλλος*), καὶ δὲν εἶχαν ξεχωριστὰ ψηφία γιὰ τὰ μακρὰ *η*, *ω*, οὔτε γιὰ τὰ *φ*, *χ*, *ψ*. Τὰ νέα αὐτὰ γράμματα πρωτοχρησιμοποιήθηκαν στὴν Ἰωνία—ἴσως στὴ Μίλητο, τὸν 8. αἰῶνα—ἄργησαν ὅμως νὰ διαδοθοῦν καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Τοῦ Σόλωνα οἱ νόμοι γράφηκαν ἀκόμη στὸ παλιὸ ἀττικὸ ἀλφάβητο, ποὺ ἔγραφε *χο* γιὰ τὸ *ξ*, *φο* γιὰ τὸ *ψ*, *ε* γιὰ τὰ *ε*, *η* καὶ τὸ (νόθο) *ει* (λ.χ. *ἐμὶ* ἀντὶ *εἰμί*), *ο* γιὰ τὸ *ο*, *ω* καὶ τὸ (νόθο) *ου* (λ. χ. *τὸς* ἀντὶ *τοὺς*), καὶ ξακολούθησε νὰ εἶναι σὲ χρήση στὶς Ἀθῆνες—τουλάχιστον ἀπὸ τὸ ἐπίσημο κράτος—ὡς τὰ 403 π.Χ. (κοίταξε Ἐπίμετρο ΙΙα), τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ ἕνας ἀπὸ κεῖνους ποὺ εἶχαν διώξει τοὺς τριάκοντα τυράννους, ὁ Ἄρχινος, σὲ μιὰ

ἀξιομνημόνευτη διατριβὴ σύσταινε στοὺς Ἀθηναίους τὴν ἰωνικὴ ὀρθογραφία, καὶ σύμφωνα μ' ἕνα της ψήφισμα ἀποφάσιζε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου — ἐπὶ ἄρχοντος Εὐκλείδου — αὐτὴν νὰ δεχτῇ καὶ τὸ ἐπίσημο κράτος[46]· οἱ συντηρητικοὶ κι ἀντιδραστικοὶ Ἀθηναῖοι, ποὺ πολεμοῦσαν στὶς τέχνες καὶ τὸν ἄλλο πνευματικὸ βίο τὴν ἰωνικὴ ἐπίδραση εἶχαν ξεθυμάνει πιά, καὶ τὸ νέο ἀλφάβητο, μαζὶ μὲ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὸ ἄπλωμα τῆς παιδείας διαδόθηκε στὸ χρόνο ποὺ ἀκολούθησε σὲ ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Ἰωνικὸ ἀλφάβητο

Ἡ ἀρχαία ὀρθογραφία ἔμενε φωνητική

Μὰ καὶ πάλι δὲν πρέπει νὰ νομίσωμε πὼς ἀπὸ τότε κληρονομήσαμε ἀπαράλλαχτα τὸν τρόπο ποὺ γράφομε σήμερα· γιὰ κάμποσο καιρὸ ἀκόμη ἐξακολούθησε ἡ νεοκαθιερωμένη ἰωνικὴ ὀρθογραφία νὰ μένῃ φωνητική. Ἅμα λ. χ. ἄρχισε νὰ μὴν προφέρεται τὸ «προσγεγραμμένον» *ι* (ἡ σημερινὴ ὑπογραμμένη), ἔπαυσε καὶ νὰ σημειώνεται. Κιόλας πρὶν ἀπὸ τὰ 300 π. Χρ. γράφεται *η* ἀντὶ *ηι* καὶ λίγο ἀργότερα καὶ *α*, *ω*, ἀντὶ *αι*, *ωι*. Ὑστερώτερα μόνο ξανασημειώθηκε, χωρὶς πιὰ καὶ νὰ προφέρεται, τὸ *ι*. Οἱ μεσαιωνικοὶ κώδικες, ὅπου τὸ εἶχαν, τὸ σημείωναν μικρότερο, ψηλότερα ἀπὸ τὸ πρῶτο φωνῆεν, ἢ χαμηλότερα κι ἀπὸ κάτω, καὶ ἀργὰ μόνο συνηθίστηκε νὰ τὸ ὑπογράφουν. Στὴν ἐποχὴ π. Χ. ἀκόμη, ἀφοῦ τὸ *ει* εἶχε πάρει τὴν προφορὰ τοῦ *ῑ*, μὲ *ει* συνήθιζαν νὰ γράφουν κάθε *ῑ*, κι ἔγραφαν λ.χ. ὄχι μόνο *εἷς*, *νεῖκος* μὰ καὶ *νείκη*, *πολείτης*, *Σαλαμεῖνος*, *οἰκτείρω*. Ἀργότερα μόνο ξανάφεραν τὶς ἱστορικὲς γραφές, καὶ στοὺς Ἀλεξαντρινοὺς γραμματικοὺς χρωστοῦμε πολλὰ ἀπὸ τὴ σημερινὴ ὀρθογραφία. Αὐτοὶ ἐπινόησαν — σὲ μετακλασικὴ ἐποχὴ λοιπὸν — καὶ τὰ σημάδια τῶν τόνων καὶ τὰ χρησιμοποίησαν μαζὶ μὲ τὰ πνεύματα στὶς φιλολογικές τους ἐκδόσεις γιὰ τοὺς δύσκολους, διαλεχτικοὺς παλαιότερους ποιητὲς (λ. χ. Ὅμηρο, Ἀλκμᾶνα κτλ.). Ἔξω ὅμως ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ τῶν γραμματικῶν, ποὺ εἶχαν σὲ κάθε συλλαβὴ ἀπὸ ἕναν τόνο (βαρεῖα ὅπου δὲ χρειάζουνταν τόνος ἄλλος), κανένα βιβλίο δὲ γράφηκε στὴν ἀρχαιότητα, ὡς κι ἔπειτα ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ, μὲ τόνους, καὶ ποτὲ δὲν τοὺς μεταχειρίστηκαν οἱ πρόγονοί μας γράφοντας τὴ γλῶσσα τους· οὔτε οἱ ἐπιγραφές, οὔτε οἱ πάπυροι—γραμμένοι ἄλλωστε μὲ κεφαλαῖα (ἀκριβέστερα, στὴ *μεγαλογράμματη* γραφή) — δὲν τοὺς ἔχουν, κι ἀκόμη καὶ τὰ μεσαιωνικὰ χειρόγραφα ἀρχίζουν νὰ ἔχουν τόνους καὶ πνεύματα μόλις στὸν 7. αἰῶνα, ποὺ τὰ σημείωναν οἱ λόγιοι, οἱ μόνοι σχεδὸν ποὺ ἔγραφαν· γενικεύεται ὅμως ἡ γραφή τους μόλις ἀπὸ τὰ 800 μ. Χρ. καὶ κάτω, μαζὶ μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς μικρογράμματης γραφῆς. Οἱ εἰδικώτεροι μάλιστα κανό-

Οἱ τόνοι

νες γιὰ τὸν τονισμὸ καὶ πνευματισμὸ εἶναι ἀκόμη πιὸ νέοι· τὰ χειρόγραφα, καθὼς καὶ τὰ παλιότερα βιβλία — μερικὰ ἀκόμη καὶ γύρω στὰ 1800 — σημειώνουν συνήθως τὸν τόνο καὶ τὸ πνεῦμα στὸ πρῶτο φωνῆεν τῶν διφθόγγων, ποὺ εἶναι καὶ πιὸ σωστό[46]. Κοντὰ σ' αὐτὰ εἶναι μεταγενέστερα, κι ὄχι ἀρχαῖα, τὰ σημεῖα γιὰ τὴ στίξη, κόμματα, μεσοστιγμὲς καὶ τελεῖες, τὰ θαυμαστικὰ κι ἐρωτηματικὰ κι ὁ ἀπόστροφος, καθὼς καὶ ἡ συνήθεια νὰ γράφωμε τὶς λέξεις τὴν καθεμιὰ χωριστά· οἱ ἀρχαῖοι δὲν τὶς χώριζαν.

Ἄλλο γλῶσσα κι ἄλλο γραφὴ καὶ ὀρθογραφία

Β. Ἔπειτα εἶναι ἄτοπο ν' ἀνακατώνωμε, καὶ τὸ λάθος αὐτὸ εἶναι συχνότατο, γλῶσσα καὶ γραφή, νομίζοντας πὼς μιὰ ὀρθογραφικὴ καινοτομία — ἔξω ἀπὸ ἐντελῶς ἐξαιρετικὲς περιστάσεις — ἀλλάζει ἢ πειράζει τὴ γλῶσσα. Γλῶσσα εἶναι συνομιλία, ὅ,τι μιλοῦμε καὶ προφέρομε· ὀρθογραφία εἶναι ὁ τρόπος ποὺ τὸ ἀποτυπώνομε στὸ χαρτί. Τὴ γλῶσσα δὲν εἶναι στὸ χέρι μας νὰ τὴν ἀλλάξωμε, καὶ νὰ κάνωμε λ. χ. τὸ νερὸ *ἴδωρ*, τὴ μουστάρδα *ἀθηνάϊκη*, τὸ τώρα *νῦν*· μὰ ἡ ὀρθογραφία εἶναι κάτι ὁλότελα συνειδητὸ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν κοινὴ μιας θέλησι, κι ἀρκεῖ νὰ συμφωνήσωμε μεταξύ μας γιὰ ν' ἀλλάξη· μποροῦμε τότε νὰ γράφωμε τώρα, τώρα ἢ τώρα, ἀκόμη καὶ *ναιρὸ* καὶ *μουστάρδα*, χωρὶς ἡ γλῶσσα μας ν' ἀλλάξη, ἀφοῦ θὰ ἐξακολουθοῦμε νὰ προφέρωμε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο *νερό, lara, mustarda*. Ἔτσι καὶ ὅταν ὁ Ψυχάρης ἔγραφε ἀφτός, *Εὐρώπη* δὲν πείραξε καθόλου τὴ γλῶσσα, κι ἔτσι ἔμεινε ἡ γλῶσσα μας ἡ ἴδια καὶ ἀφοῦ ἄρχισαν νὰ καθιερώνωνται καινούριες, σωστότερες γραφές, *σπίβλος* (ἀπὸ τὸ λατινικὸ *stabulum*) ἀντὶ *σταῦλος*, *καβγᾶς* ἀντὶ *καυγᾶς*, *μαζὶ* ἀντὶ *μαζῆ μαζῆ μαζύ*, *μεγαλύτερος* κτλ., ἢ τώρα ποὺ ἀναγνωρίστηκαν γιὰ σωστότερες οἱ γραφὲς *μπατὸς, φιλονικία, οἰκτίρω*. Μπορεῖ λοιπὸν νὰ μείνῃ κανεὶς συντηρητικώτατος στὴ γλῶσσα τὴν ἴδια, κι ἔμως ἐπαναστατώντας στὴν ὀρθογραφία νὰ γράφῃ *ἰδορ* ἀντὶ *ἴδωρ - νερύ*, *τλι* ἀντὶ *τύλη - μπιξιλλάρι*, καθὼς πάλι μπορεῖ νὰ μεταχειρίζεται γράφοντας τὸν τελευταῖο καὶ νεώτατο γλωσσικὸ τύπο, μὰ νὰ βαστᾶ συντηρητικώτατη ὀρθογραφία: τὸ *φιλεῖ*, ὁ *Γεώργις*.

Ἂν τόση ἀπόσταση χωρίζῃ τὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴν ὀρθογραφία της, περιττὸ νὰ προστεθῇ ὅτι ἀκόμη λιγώτερο, ἂν εἶναι δυνατό, μπορεῖ νὰ ἔχῃ μιὰ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση κακὴ ἐπίδρασι στὸ πνεῦμα τῆς γλώσσας, τὴ σαφήνειά της, τὴν ὁμορφιά της. Αὐτά, γιὰ νὰ ξαναπῶ τὰ ὄμορφα λόγια τοῦ Γάλλου ὑπουργοῦ τῆς παιδείας, δὲ βρίσκονται κρυμμένα μέσα σὲ ὀρθογραφικὲς ἰδιοτροπίες, μὰ στὰ μεγάλα ἔργα τῶν ρητόρων καὶ συγγραφέων[47].

Ἔπειτα ἀπὸ τὰ γενικὰ αὐτὰ καιρὸς νὰ δοῦμε ποιὸς ὁ σκοπὸς τῆς ὀρθογραφίας, ὥστε νὰ ἔχωμε καὶ τὸ ἀντικειμενικώτερο μέτρο νὰ ἐχτιμήσωμε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τ' ὀρθογραφικὸ σύστημα:

Σκοπὸς τῆς ὀρθογραφίας ναποτυπώνῃ τὴ λαλιά μας

Γ. Ἀφοῦ γράφομε γιὰ ν' ἀποτυπώσωμε ὅσο πιστότερα μποροῦμε ὅσα λέμε, καλύτερη ὀρθογραφία θὰ εἶναι ἐκείνη ποὺ μὲ τὸν ἁπλούστερο τρόπο — μὲ ὅλα τ' ἀναγκαῖα, ὄχι ὅμως καὶ μὲ περιττὰ σημάδια — μᾶς βοηθεῖ νὰ πετύχωμε τὸ σκοπὸ αὐτό. Ὅπου ἡ ὀρθογραφία δὲν παρακολούθησε τὴ γλωσσικὴ ἐξέλιξη κι ἔγινε *ἱστορική*, φυσικὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν ἰδανικὸ αὐτῆς τύπο. Ὁ ἀρχικός της ὅμως σκοπὸς μένει πρῶτος καὶ κύριος· καὶ ἡ ὀρθογραφία ἔχει πάντα ἔργο — καθὼς εἶπε κι ὁ Raunier στοὺς Γερμανοὺς δασκάλους ποὺ ἤθελαν νὰ ἐφαρμόσουν τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία πέρα πέρα — νὰ ἐξυπηρετῇ τὰ σημερινὰ πραχτικὰ συμφέροντα, κι ὄχι νὰ μᾶς μαθαίνῃ τὰ πορίσματα τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης — ἢ νὰ παρουσιάζῃ τὰ περισσότερα πλεονεχτήματα σὲ φιλολογικὲς ἐκδόσεις. Δὲν εἶναι ἡ ὀρθογραφία πολυτέλεια καὶ λοῦσο προωρισμένο γιὰ τοὺς λόγιους μόνο ἢ τοὺς διαβασμένους ποὺ ἔχουν καιρὸ καὶ διάθεση νὰ μαθαίνουν καὶ νὰ θυμοῦνται κανόνες, μὰ γιὰ ὅλο τὸ λαό, γιὰ ὁλόκληρο τὸ ἔθνος. Καθὼς ἔχει ἕνα ἔθνος πολύτιμο δικαίωμα νὰ καταλαβαίνῃ, νὰ μιλᾶ καὶ νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα τοῦ κράτους του, ἔτσι ἔχει δικαίωμα καὶ στὴν ὀρθογραφία του· πρέπει αὐτὴ νὰ εἶναι τέτοια, ὥστε χωρὶς μεγάλες δυσκολίες νὰ τὴν ξέρῃ κι ὁ τελευταῖος πολίτης ποὺ φοίτησε στὸ δημοτικὸ σχολειό· καὶ δὲ χρωστᾶ τίποτε ἕνας ὁλόκληρος λαὸς νὰ βασανίζεται καὶ νὰ θυσιάζῃ ἄδικα πολυτιμότατη ἐνέργεια πνευματική, ποὺ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴ μόρφωσή του καὶ τοῦ αὐξάνει τὶς δυσκολίες γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς[48]. Ἂν οἱ ἱστορικὲς γραφὲς μᾶς βοηθοῦν νὰ καταλαβαίνωμε καλύτερα τὴν ἱστορία τῆς γλώσσας καὶ νὰ μᾶς θυμίζουν ἀπὸ ποῦ ἔρχεται καὶ πῶς ἄλλαξε μιὰ λέξη, αὐτή τους ἡ *ἐτυμολογικὴ διαφάνεια δὲν ἔχει νὰ κάνῃ τίποτε μὲ τὸ σκοπὸ τῆς γραφῆς*· εἶναι ἀναγκαῖο μόνο, κι ὠφέλιμο βέβαια, ἐπακόλουθο στὸ μεγάλο καὶ δυσκολοβάσταχτο βάρος τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. «Γάχα, ρωτᾶ σωστὰ ὁ Χριστόπουλος, ταῖς λέξαις τῆς γλώσσας ταῖς ἔχομεν, διὰ νὰ ἠξεύρομεν πόθεν παράγονται, ἢ διὰ νὰ φανερώνομεν μ' αὐταῖς τὰ νοήματά μας; ἂς παράγονται ἀπ' ὅπου θέλουν». Γιὰ νὰ ξαναθυμούμαστε ὅμως τὴν καταγωγὴ τῆς κάθε λέξης θ' ἀρκοῦσε, καθὼς εἶπε ὁ Κονεμένος, «νὰ συνταχθῇ ἕνα Λεξικό, ποὺ θὰ τὸ ὀνομάζαμε Ἐτυμολογικὸ τῆς Γλώσσας κι' ὁποῦ ἐκεῖ θὰ εὑρίσκαμε τὴν

Ἡ ἐτυμολογικὴ ὀρθογραφία ἔχει μόνο σχετικὴ ἀξία

καὶ νὰ ἐξυπηρετῇ τὰ πραχτικὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ

κάθε λέξι γραμμένη κατὰ τὸ ἀρχαῖο σύστημα καὶ συντροφεμμένη μὲ ὅ,τι ἔχουν εἰπεῖ καὶ ἔχουν ὑποθέσει γιὰ τὴν λέξιν αὐτὴ οἱ κατὰ καιροὺς φιλόλογοι. Στὸ τέλος τέλος, οἱ ἱστορικὲς γραφές, πεῖρα μὲ ει καὶ Ἰλιάδης, μὲ α καὶ τὴν ὑπογραμμένη κοντά του, μὲ δασεία, ὀξεῖα καὶ μ εἶναι σημάδια ποὺ μᾶς κληρονόμησε ἡ παράδοση, χωρὶς καμιὰ ἀξία ἐσωτερική, καὶ σπουδαία μορφωτικὴ δύναμη [49], μποροῦμε λοιπὸν στὴν ἀνάγκη νὰ τὰ μεταχειριστοῦμε καὶ παραβαίνοντας τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἂν ἔτσι ἐξυπηρετοῦμε καλύτερα τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους μας, ποὺ εἶναι ἡ summa lex, μποροῦμε ἀκόμη, ὄχι μόνο νὰ μὴν ἐφαρμόσωμε τὶς ἐτυμολογικὲς γραφὲς ὡς τὶς τελικὲς συνέπειες, μιὰ καὶ νὰ τὶς περιορίσωμε στ' ἀπολύτως ἀναγκαῖα [50].

'Ανώτατος ρυθμιστὴς τῆς ὀρθογραφίας ὅ,τι συμφέρει στὸ ἔθνος

Καμιὰ ἀνάγκη νὰ εἶναι ἡ ὀρθογραφία λογικὴ καὶ συνεπὴς πέρα πέρα

Δ. Κοντὰ ὅμως στὴν τελευταία αὐτὴ ἀλήθεια εἶναι ἀνάγκη γιὰ νὰ ἐχτιμήσωμε σωστὰ τ' ὀρθογραφικὸ πρόβλημα ν' ἀναγνωρίσωμε καὶ τὴν ἀκόλουθη, ὅτι ὅπλα δὴ κοντὰ στὴν πραχτικότητα ποὺ πρέπει νὰ ἔχῃ μιὰ ὀρθογραφία, δὲν ἔχει σπουδαῖα σημασία ἂν θὰ εἶναι σὲ ὅλα αὐστηρή, λογικὴ καὶ συνεπής· πρῶτα πρῶτα ἔρχεται τ' γενικὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, καὶ τὸ αἴτημα τῆς συνέπειας, ὅσο προβάλλεται μὲ θεωρητικὴ μόνη σημασία, δὲν ἔχει καμιὰ ἀποδεικτικότητα. Σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς γλῶσσες τῶν μεγάλων πολιτισμένων ἐθνῶν δὲ θὰ βροῦμε τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ ἐφαρμοσμένη πέρα πέρα, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπαίτηση τοῦ Χατζιδάκι «ἀκολούθως, ἤτοι αὐστηρῶς, λογικῶς σκεπτόμενοι νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἐπὶ πάντα τὰ δυνατὰ» (Μεσαιων. Ι, σ. 614) καὶ βέβαια δὲν εἶναι ἀπαραίτητο αὐτὸ γιὰ νὰ φανῇ τὸ «λογικὸν» καὶ «ὠφέλιμον» ἢ «ἐπιβλαβὲς» μιᾶς καινοτομίας κι ἑνὸς συστήματος ὀρθογραφικοῦ. Αὐτὸ δὲ θὰ τὸ βροῦμε οὔτε στὰ γαλλικά, οὔτε στὰ γερμανικά, οὔτε στ' ἀγγλικά—ὅλες αὐτὲς οἱ γλῶσσες ἔχουν καθὼς ὅμορφα παρατηρεῖ ὁ Κρούμπαχερ «ὀρθογραφία ἱστορικῶς *κεχρωματισμένη*» [51]— καὶ κεῖ ἀκόμη ποὺ δοκίμασαν μιὰν ἁπλοποίηση, οὔτε ριζικὴ ἔγινε συνήθως αὐτή, τουλάχιστο ἀμέσως, οὔτε, ὅπου οἱ ἀλλαγὲς ἔγιναν ἡπιώτερες, ἐνεργήθηκαν μὲ ἀκαμπτη λογικὴ συνέπεια· χαραχτηριστικὸ παράδειγμα μᾶς ἔδωσε τελευταῖα ὁ Σύλλογος γιὰ τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἀμερική, ποὺ ἱδρύθηκε γιὰ νὰ βοηθήσῃ μὲ συστηματικὲς καὶ συνεχεῖς προσπάθειες τὴ βαθμιαία ἁπλοποίηση καὶ τὸν κανονισμὸ τῆς ἀγγλικῆς ὀρθογραφίας, κι ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ συζητήσιμα καὶ διφορούμενα σιγὰ σιγὰ προχώρησε καὶ σὲ ριζικώτερους νεωτερισμούς [52]. Ὅσο γιὰ τὴ γλῶσσά μας καὶ τὴν ὀρθογρα-

Παραδείγματα ἀπὸ τὶς ἄλλες γλῶσσες

Ὁ Σύλλογος γιὰ τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἀμερική

φία ποὺ σήμερα τῆς συνηθίζομε, οὔτε στοῦ Χατζιδάκι τὸ σύστημα, ποὺ ἐντονώτατα πολέμησε τὴν ἀνακολουθία [53], μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστῇ—ἀπὸ ἀνάγκη ἀναπόδραστη—πέρα πέρα, καὶ στοὺς ξένους ἐπιστήμονες ὅσοι μελέτησαν τὸ ζήτημά μας θὰ βροῦμε κάποια θυσία τῆς συνέπειας στὴν πραχτικότητα [54]. Περιττὸ νὰ προσθέσω πὼς δὲ συνηγορῶ μὲ αὐτὰ γιὰ ἕνα *σύστημα* ὅπου ὅλα, φωνητικὴ κι ἱστορικὴ ἀρχὴ νὰ «συμφύρωνται», καθὼς λέει ὁ Χατζιδάκις, «οὐδενὶ ξὺν νῷ», οὔτε εἶναι ἀνάγκη «ἡ τάσις πρὸς εὐκολίαν» νὰ μᾶς πάῃ χωρὶς νὰ θέλωμε στὴν «ἀπειλουμένην ἀκολασίαν». Εἶμαι ὅμως γιὰ μιὰ λογισμένη ἀλλαγή, κι αὐτὴ νομίζω τὴν ἁρμοδιώτερη λύση στὴ σημερινὴ κατάσταση κι ἀκολασία. Θέλω μιὰ λύση ποὺ νὰ δίνῃ περισσότερη βαρύτητα καὶ μεγαλύτερη ἀγάπη στὸ ἄπλωμα ἀληθινῆς παιδείας καὶ τὴ μόρφωση ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ, παρὰ στὸ νὰ σώζωνται ὅμορφες ἀρχὲς καὶ νὰ ἐφαρμόζωνται δυσκολοκίνητες θεωρίες. Ἔτσι, γιὰ νὰ φέρω ἕνα παράδειγμα, δὲ θὰ ἔβρισκα, καθὼς ὅσοι ἀκολουθοῦν πιστὰ τὴν ἱστορικὴ ἀρχή, πὼς «γελοῖα καὶ ὅλως παράλογος εἶναι καὶ ἡ ὀρθογραφία *τὶς ἄλλες* διὰ τοῦ ι, ἀφοῦ οὐδέποτε ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι τὸ ε μεταξὺ συμφώνων τρέπεται εἰς ι, ὀρθὴ δὲ διὰ τοῦ οι διότι οἱ *γυναῖκες, τοὶς γυναῖκες*, τ.ἔ. ὁ φθόγγος ι *(οἱ)* εἰσήλασεν ἀπὸ τῆς ὀνομαστικῆς εἰς τὴν αἰτιατικήν» [55], ἂν γιὰ πραχτικοὺς λόγους, μὲ ὅλη τὴν ἱστορική μας ὀρθογραφία, προκρίνω τὸ ἁπλό, κιόλας γνώριμο τίς, ἀπὸ τὸν ἄσκοπο, δυσκολοκίνητο καὶ βαρὺ νεωτερισμὸ *τοὶς λάσπες, τοὶς κοπέλες, τοὶς μικροῦλες*.

Τί πρέπει νὰ γίνῃ σὲ μᾶς

Ε. Ἂν τώρα ἔχωμε πειστῇ πὼς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξακολουθήσωμε γράφοντας σύμφωνα μὲ τὴν παλιὰ ὀρθογραφία καὶ θέλωμε νὰ βοηθήσωμε μιὰν ἀλλαγή, δὲν ὠφελεῖ νὰ κηρυχτοῦμε καὶ νὰ ἐνθουσιαστοῦμε γιὰ μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμιση, λ. χ. τὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία, ἢ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο, ἂν πρόκειται νὰ σταματήσωμε στὸν ἐνθουσιασμὸ καὶ τὰ πράματα δείχνουν πὼς αὐτὸ θὰ ἦταν ἀνεφάρμοστο. Ἐπιμένοντας μάλιστα σὲ κάτι τέτοιο εἶναι σὰ νὰ μὴ θέλωμε ἀληθινὰ καμιὰν ἀλλαγή. Ἂν μιὰ καινούρια, ἐπαναστατικὴ ὀρθογραφία δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ καθιερωθῇ σήμερα στὴν Ἑλλάδα, κιὰν τὴν κάποια μεταβολὴ τῆς καθιερωμένης ὀρθογραφίας ἀπαιτῇ ἡ σημερινὴ πεῖρα, δὲ μένει παρὰ νὰ συλλογιστοῦμε μὲ τί τρόπο εἶναι δυνατὸ νὰ βρεθῇ μιὰ *συμβιβαστικὴ λύση* [56]. Γενικὲς γνῶμες καὶ παροιμίες δὲν ἔχουν ποτὲ καθολικὸ κῦρος, ποῦ ἄλλοῦ ὅμως θὰ ταίριαζε καλύτερα ὅ,τι κάπου παρατήρησε γιὰ τὴ γλῶσσα ὁ Χατζιδά-

Πρέπει νὰ ἐπιδιώξωμε ἁπλοποιήσεις ἐφαρμόσιμες

κις (1892), «ὅπως συνήθως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἡ ἀλήθεια κεῖται παρ' οὐδετέρους, ἀλλ' ἐν τῇ χρυσῇ μέσῃ ὁδῷ»;

Ἀδύνατο νὰ μείνῃ ἡ σημερινὴ κατάσταση

Ζ. Θὰ ἔλεγε ἴσως κανείς: Δὲν μποροῦμε νὰ μείνωμε εὐχαριστημένοι ποὺ ἀναγνωρίσαμε πὼς λογικὴ ἀκολουθία δὲν εἶναι ἀπαραίτητη στὴν ὀρθογραφία, καὶ ν' ἀφήσωμε τὰ πράματα ὅπως εἶναι ἀντὶ νὰ τ' ἀναστατώνωμε μὲ νεωτερισμούς; Μὰ πρέπει νὰ θυμηθοῦμε πὼς καὶ μόνο ἂν ζητήσωμε νὰ κανονίσωμε τὴ σημερινὴ ὀρθογραφία, μιὰ καὶ συνηθίζει διπλὲς καὶ τριπλὲς γραφὲς καὶ κλείνει μέσα της ἀντιφάσεις, πάντα θ' ἀναγκαστοῦμε, κιὰν ἀκόμη δὲ ζητήσωμε νὰ τὴν κάνωμε ἁπλούστερη, νὰ συμφωνήσωμε στὶς σωστὲς γραφές, ν' ἀποκλείσωμε ἄλλες καὶ νὰ δεχτοῦμε καὶ καινούριες. Ὕστερα, οἱ νεωτερισμοὶ στὴν ὀρθογραφία, ὅσο κιὰν στὴν ἀρχὴ παραξενοφαίνωνται, μὲ τὸν καιρὸ συνηθίζονται. Τὸ εἴδαμε καὶ μεῖς στὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες, ὅπου μερικὲς ἀπὸ τοῦ Χατζιδάκι τὶς καινοτομίες καθὼς λ. χ. τὰ παραθετικὰ σὲ *-ύτερος - ύτατος* διαδόθηκαν μὲ τὰ σχολεῖα, καὶ μᾶς ἔγιναν, σὲ ὅσους ἔτσι τὶς διδαχτήκαμε, φυσικώτατες. Καὶ κάθε τόσο προτείνονται ἀπὸ τὸ Χατζιδάκι κι ἀπὸ ἄλλους, γιὰ χάρη τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, καινούριες ἀσυνήθιστες γραφές· καὶ σὲ μᾶς λοιπὸν καθὼς κι ἀλλοῦ *orthographia quoque consuetudini servit ideoque saepe mutata est*[57]. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι λοιπὸν ἂν εἶναι δυνατὸ ἢ ἀναγκαῖο νὰ δεχτοῦμε καινοτομίες, καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀρνηθοῦμε νὰ κάνωμε ἀκόμη μιὰ φορὰ κάτι ποὺ καὶ χτὲς καὶ προχτὲς τόσες φορὲς δοκιμάστηκε, μά, τὸ σπουδαιότατο ἐκεῖνο, μὲ τί λόγο καὶ σκοπὸ τὶς κάνομε καὶ πρὸς ποιὰ διεύθυνση θὰ γίνουν. Κριτήριο γιὰ ν' ἀποφασιστῇ ἡ ἀλλαγὴ ἑνὸς τύπου δὲν πρέπει νὰ εἶναι λοιπὸν μόνο τὸ ἂν ἐμεῖς σήμερα δυσκολευόμαστε ἢ ὄχι νὰ συνηθίσωμε τὴν καινούρια ὀπτικὴ εἰκόνα ποὺ θὰ ἔχωμε μὲ τὴ νέα ὀρθογραφία, μὰ καὶ ἂν αὐτὴ θὰ εἶναι ἁπλή, κανονική, εὐκολομνημόνευτη, ἂν συναρμόζεται σὲ ἁπλὸ κανόνα κτλ. Ἅμα λ. χ. βλέπομε νὰ προτείνεται, γιὰ λόγους ἐπιστημονικοὺς καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορικὴ ἀρχή, νὰ γίνῃ τὸ *παν*ί, *πανάκι, πανένος, Πανᾶς* κτλ., *πανγί, πανγίκι, πανγένος, Πανγᾶς, πανιόπαννο, καραβόπαννο* κτλ. καὶ τὸ *πουλί* κτλ. *πουλλί, πουλλί μου, πουλλάκι, πουλλάδα, πουλλερικό, ἀρχοντόπουλλο, βιολοπούλλα, ἑλληνόπουλλο, ὀρνιθόπουλλο, διαβολόπουλλο, παιδόπουλλο, πουλλολόγος, πουλλόπουλλο, Πουλλόπουλλος, Δασκαλόπουλλος, Ἀρβανιτόπουλλος, Διαμαντόπουλλος* κτλ., ἐπειδὴ τὸ *παν*ί ἔρχεται ἀπὸ τὸ λατινικὸ *pannus* καὶ πειστήκαμε πὼς καὶ τὸ *πουλ*ί δὲν εἶναι ὁ ἀρχαῖος *πῶλος*,

Οἱ ὀρθογραφ. νεωτερισμοὶ σιγὰ σιγὰ συνηθίζονται

Κριτήριο τοῦ νεωτερισμοῦ εἶναι ἡ σκοπιμότητα

μὰ ὁ *pullus* τῶν «Γραικορρωμαίων», δὲν ἐνθουσιαζόμαστε γιὰ μιὰν ἄσκοπη κι ἐπιζήμια ἀλλαγή, γιὰ τὴν ὁποία θὰ ξοδέψῃ σήμερα τὸ ἔθνος πνευματικὴ δύναμη, καὶ ἀργότερα θὰ κληρονομήσουν οἱ αὐριανὲς γενεὲς μιὰν ἀκόμη δυσκολία στὴν ὀρθογραφία τους; καὶ δὲ θὰ ἦταν σκοπιμώτερο τὴν ἴδια ἐνέργεια νὰ κάνωμε γιὰ ν' ἁπλοποιήσωμε ὅπου μποροῦμε τὰ διπλὰ σύμφωνα, κι ἀντὶ νὰ καθιερώσωμε τὸ *πουλλί* καὶ τ' ἄλλα μὲ τὸ διπλὸ λ, νὰ γράψωμε καὶ *σέλα, καβάλα, κάγκελο, μαξιλάρι, βούλα, πινέλο, τρελός, παληκάρι, τάληρο, μαλλί* μὲ ἕνα λ, ἀντὶς τὰ δυὸ ποὺ σήμερα συνηθίζονται, ἂν γιὰ ἄλλους λόγους αὐτὸ φανῇ πὼς μπορεῖ νὰ γίνῃ; Τέτοιες ἀλλαγὲς δὲ θὰ δικαιολογοῦσαν τὸν κόπο μας, καὶ δὲ θὰ ἦταν πιὸ δικαιολογημένες ἀπὸ τὶς μετατροπὲς τοῦ *πουλιοῦ* σὲ *πουλλί*, τῆς *μικρούλας* σὲ *μικρούλλα*, καὶ τῆς *κοπέλας* σὲ *κωπέλλα*, ποὺ γίνονται, καθὼς σωστὰ παρατήρησε ὁ Χατζιδάκις, μόνο καὶ μόνο «ἵνα μὴ φαινώμεθα ἀνακόλουθοι» καὶ «ἵνα αἱ... ὠφέλειαι—ποὺ ἔχουν ὅμως καὶ τόσους μπελάδες—καταστῶσιν ὅσον οἷόν τε καθολικώταται»;

Ἡ ὀρθογραφία εἶναι κοινωνικὴ συνθήκη

Η. Καὶ ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ νεοελληνικὲς συνθῆκες πρέπει νὰ τονιστῇ ἀκόμη ὁ κοινωνικὸς χαραχτῆρας τῆς συμφωνίας μεταξὺ τῶν δημόγλωσσων ποὺ λέγεται ὀρθογραφία. Ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία εἶναι τόσο πολύπλοκο πρᾶμα, ὥστε ἂν καὶ στὰ γενικὰ καὶ κύρια δὲν μποροῦν παρὰ νὰ συμφωνήσουν οἱ ὀπαδοί της, θὰ μένουν πάντα λέξεις δυσετυμολόγητες, τύποι ποὺ ἂν καὶ ἡ γένεσή τους εἶναι φανερή, ἡ ὀρθογραφία τους μένει ἀμφισβητήσιμη (ἐδῶ ὁ Χατζιδάκις Μεσ. Ι, σ. 562 ἐφαρμόζει τὴν *τεχνική*, καθὼς λέει, ὀρθογραφία), κι ἔτσι ἀναγκαστικὰ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συμφωνήσουν ὅλοι σ' ὅλα. Κι ἀληθινά, ὡς τώρα, ὁ κάθε λόγιος ποὺ γράφει, ζήτησε μὲ τὴν ὀρθογραφία του νὰ κυρώσῃ τὶς δικές του ἐτυμολογίες κι ὀρθογραφικὲς θεωρίες—ἄλλοτε διάβαζε κανεὶς καὶ γραφὲς καθὼς ἀκόμι, ἴνε, ἰξεύρω — καὶ δὲν εἶναι κάποτε δύσκολο, ἀπὸ ὡρισμένες γραφὲς νὰ μαντέψῃς τὸ συγγραφέα. Μιὰ καὶ δεχτήκαμε ὅμως πὼς ὀρθογραφία εἶναι συνεννόηση καὶ συμφωνία γιὰ ὡρισμένο σκοπό, εἶναι ὁλοφάνερο πόσο ἀντικοινωνικὸ καὶ ἄσκοπο εἶναι ν' ἀκολουθῇ ὁ καθένας τὶς γραφὲς ποὺ νομίζει σωστότερες. Διαφορετικὰ θὰ ἦταν βέβαια ἂν εἴχαμε μιὰν Ἀκαδημία ἢ ἄλλη ἀναγνωρισμένη ἀρχή, ποὺ ν' ἀποφάσιζε ἀπὸ περίσταση σὲ περίσταση· μὰ κι ἔτσι, μιὰ καὶ συμφωνοῦμε στὶς γενικὲς ἀρχὲς τοῦ κανονισμοῦ, σωστὸ θὰ ἦταν νὰ μὴ μεταχειρίζεται πιὰ ὁ καθένας προσωπικές του ὀρθογραφίες[58].

Ἄτοπο ν' ἀκολουθῇ κάθε λόγιος δικό του σύστημα

VI

Τίνος γλωσσικοῦ τύπου θὰ ρυθμιστῇ ἡ ὀρθογραφία

Ἀφοῦ ξεκαθαρίστηκαν τὰ ζητήματα αὐτά, καιρὸς εἶναι νὰ δοῦμε μὲ τί τρόπο μπορεῖ νὰ ρυθμιστῇ ἡ ὀρθογραφία μας. Μὰ πρῶτα ἔχομε ν' ἀποφασίσωμε γιὰ ποιὰ γλῶσσα πρόκειται, καὶ ποιὸς εἶναι ὁ γλωσσικὸς τύπος ποὺ τὴ γραφτή του μορφὴ θέλομε νὰ κανονίσωμε. Γιὰ νὰ λυθῇ δηλαδὴ τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα, πρέπει νὰ καθορίσωμε τὴ θέση μας στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό. Λύτὸ ὄχι μόνο ἀπὸ τὸν εἰδικὸ καὶ πραχτικὸ λόγο, ποὺ ἀμεσώτατα σχετίζονται γραφὴ κι ὀρθογραφία, μὰ καὶ γιὰ τὸ γενικώτερο, πὼς ἡ λύση ποὺ θὰ δώσωμε στ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα κρέμεται ἀπὸ τὴ θέση ποὺ παίρνομε οἱ τωρινοὶ στὰ περασμένα, καὶ τὴ δύναμη καὶ ζωτικότητα ποὺ ἀναγνωρίζομε ἀκόμη στὴν παράδοση. Ἰδῶ μᾶς παρουσιάζονται οἱ ἀκόλουθες λύσεις:

[α] Ἀναγνωρίζομε μόνο τὴν καθαρεύουσα, ἐπίσημη ἢ ἁπλή, γιὰ γραφτὴ γλῶσσα.

[β] Γράφομε μόνο τὴ δημοτική, καθαρὴ ἢ ὄχι, καὶ αὐτῆς τὴν ὀρθογραφία θέλομε νὰ κανονίσωμε.

Ἀπὸ τὴν καθαρευουσιάνικη ἀντίληψη δύσκολη ἡ μεταρρύθμιση

Γιὰ ὅσους παραδέχονται τὴν περίπτωση [α] ὀρθογραφικὸ ζήτημα σχεδὸν δὲν ὑπάρχει. Δηλαδὴ ὑπάρχει, μὰ ἡ ἀντιδραστικὴ θέση ποὺ βαστοῦν καὶ στὸ γλωσσικὸ καὶ σὲ ἄλλα γενικώτερα ζητήματα δύσκολα ἀφήνει λύση διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν καθιερωμένη. Ἡ μόνη δυνατή, κι ἀρκετὰ οπουδαία ἁπλοποίηση, θὰ ἦταν νὰ καταργηθοῦν τὰ πνεύματα κι οἱ τόνοι (ἢ καὶ ἡ διατήρηση τῆς ὀξείας), ἴσως κι ἡ ὑπογραμμένη, καὶ νὰ μεταρρυθμιστοῦν ἴσως δυὸ τρεῖς ἀκόμη ὑπότοι. Κάθε ἄλλο θὰ εἶναι δυσκολοεφάρμοστο, καὶ τὸ κυριώτερο, ἀντίκειτο μὲ τὸ πνεῦμα τῆς γραφομένης. Ἀκόμη καὶ τοῦ τονισμοῦ ἡ μεταρρύθμιση μοιάζει σὰν ἀντινομία ποὺ ἀναιρεῖ τὴν καθαρεύουσα, καὶ δὲν εἶναι σύμπτωση μόνο πὼς σὲ παλιότερα χρόνια βρῆκε ἡ πρόταση τοῦ Φαρδὺ τέτοια γενικὴ ἀδιαφορία. Καλὰ παρατήρησε ὁ Χατζιδάκις «τὸ ἔθνος... προθύμως ὑπεδύθη εἰς τόσα βάρη καὶ τόσας θυσίας χάριν τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας», καὶ θὰ θεωροῦσε, ἂν ἔπρεπε νὰ συμμεριστῇ τὴν ἀντίληψη τοῦ ἴδιου, «ἐθνοφθόρον» κάθε πρόταση γιὰ τὴν παραμικρὴ λοξοδρόμηση ἀπὸ τὴ συνηθισμένη ὀρθογραφία. Κι ἔπειτα μὴν ξεχνοῦμε πὼς ἡ καθαρεύουσα, κατ' ἐξοχὴν γλῶσσα χάρτινη, βαστᾶ συχνὰ στὴ ζωὴ — τὴ χάρτινη — στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας γλώσσας μόνο μὲ τὴ βοήθεια γραφικῶν μέσων, τόσο ποὺ χωρὶς τὰ ὀρθογραφικὰ αὐτὰ σημάδια δὲ θὰ μπορούσαμε κἂν νὰ τὰ διακρίνωμε. Ὥστι τὸ ἡμεῖς καὶ ὑμεῖς — μοναδικὸ βέβαια φαινόμενο στὴν ἱστορία

Ἡ καθαρεύουσα στηρίζεται καὶ σὲ ὀρθογραφ. διακρίσεις

τῶν γλωσσῶν, ποὺ μόνο ἡ νεοελληνικὴ γραφομένη ἦταν γραφτὸ νὰ παρουσιάσῃ — ἡ ἴδια λέξη *imís* σημαίνει καὶ τὸ ἐγὼ καὶ τὸ ἐσύ, τὸ α' καὶ τὸ β' πρόσωπο τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας στὸν πληθυντικό. Ἔτσι καὶ τὰ ἐξ, ἕξ, αἵξ, τὰ εἰς, εἶς, ὗς, ἧς, οἷς, ἷς κτλ., ἔτσι κι ὅλα τ' ἄλλα ποὺ ἅμα ἐξωμοιώθηκαν στὴν προφορά, σοφὰ ἀντικατάστησε ἡ ζωντανὴ γλῶσσα μὲ διαφορετικὲς μεταξύ τους λέξεις[69].

Ἡ ἄποψη τῆς δημοτικῆς. Τὰ ἐμπόδια στὴν ἁπλοποίηση

Ἀπὸ τὴ μεριὰ πάλι τῆς δημοτικῆς μᾶς παρουσιάζεται τὸ ἀκόλουθο ζήτημα: Ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ μιὰν ὀρθογραφία ἁπλὴ κι εὐκολομάθητη· μὰ στὴν ἁπλοποίηση τῆς σημερινῆς ὀρθογραφίας στέκεται ἐμπόδιο: 1) ἡ ἀρχαία γλῶσσα, μὲ τὴν ὀρθογραφία της, καὶ τὴν πάντα ἀξιοσέβαστη θέση της στὸν ἐθνικὸ βίο· 2) ἡ ἐπίσημη γλῶσσα μὲ τὴ θέση ποὺ ἔχει, καὶ θὰ ἔχῃ ὅσο βαστοῦν οἱ σημερινὲς ἰδέες, στὸ κράτος καὶ τὸ σχολεῖο, ἀκόμη καὶ τὸ δημοτικό· (ἐδῶ λογαριάζω τὶς δυὸ τελευταῖες τάξεις ἀπὸ τὶς ἕξι).

Ἡ μεγάλη δυσκολία λοιπὸν ποὺ παρουσιάζεται a limine στὴν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση, εἶναι ἡ ἀντίθεση τῆς ἀρχαίας ὀρθογραφίας μὲ τὶς σημερινὲς παιδαγωγικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀνάγκες. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ ἀρχαία καὶ ἡ ἐπίσημη γλῶσσα μὲ τὶς ἱστορικὲς πιὰ γραφές τους κι ἡ γενετικὴ γραφὴ ποὺ ἐφαρμοσμένη στὴ σημερινὴ γλῶσσα ἐξωτερικὰ δείχνει τὶς μεγαλύτερες ἀσυνέπειες καὶ δυσκολίες, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ζωντανὴ ἐθνικὴ γλῶσσα μὲ τὰ δικαιώματά της. Ἀπὸ τὴ μιὰ ἡ ἀνάγκη νὰ ἔχωμε ὅσο τὸ δυνατὸ λιγώτερες ἀντιθέσεις μὲ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ ἀληθινὰ σεβαστὸ ἄξίωμα μιᾶς ἰδανικῆς ὀρθογραφίας: γράφε ὅπως ἀκριβῶς προφέρεις· ὁ ἴδιος ἦχος, τὸ ἴδιο γράμμα· λίγοι, εὐκολομάθητοι κανόνες· ὅσο γίνεται λιγώτερες ἐξαιρέσεις. Ἔχομε τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτήσωμε ἀπ' ὅλες τὶς ἐρχόμενες γενεὲς τῶν ἑλληνόπουλων νὰ διαιωνίζουν τὸ παλιὸ μαρτύριο τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, κι αὐτὸ ἀμέσως ἀπὸ τὰ πρῶτα πρῶτα χρόνια ποὺ προσπαθοῦμε νὰ τὰ μορφώσωμε; Ἢ θὰ προτιμήσωμε ν' ἀρχίσωμε μὲ μιὰν ἁπλὴ ὀρθογραφία, ἀκόμη κιὰν ἔτσι ὄχι μόνο δὲ θὰ ἐλαττώνουνταν, μὰ καὶ θὰ πολλαπλασιάζουνταν οἱ δυσκολίες ἀργότερα, μὲ τὴν ἐπίσημη γλῶσσα καὶ μὲ τ' ἀρχαῖα; Τί εἶναι προτιμότερο, νὰ μαθαίνῃ τὸ παιδὶ στὸ δημοτικὸ πὼς ὅλα τὰ ὀνόματα σὲ *-ίδα, άλυσιδα, ἀχτιδα, ἀψιδα, βαθμιδα, βιδα, γαριδα, καραβίδα, μαρίδα, πατρίδα, συναγρίδα, σφραγιδα* κτλ. παίρνουν ὀξεῖα, κι ἀργότερα, μὲ τὴν καθαρεύουσα, ἢ μὲ τ' ἀρχαῖα, νὰ μαθαίνῃ τὶς γραφὲς *ἀκτῖνος, ἀψῖδος γραφῖδος, κηλῖδος, νησῖδος* καὶ τὸν κανόνα τῶν

18 *ἐξημημένων* σὲ *-ίς -ίδος* ποὺ ἔχουν τὸ δίχρονο μακρό, ἢ νὰ πελαγώνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ ὀρθογραφικοὺς κανόνες ποὺ θὰ ξεχωρίζουν ἀρχαίους καὶ νεωτερικοὺς τύπους καὶ θὰ ὁρίζουν τὸ χρόνο ποὺ εἶχε στὴν ἀρχαία γλῶσσα τὸ δίχρονο; Πότε θὰ σαστίζῃ τὸ παιδὶ λιγώτερο, καὶ πόσα ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ παιδιὰ θὰ μάθουν ἀργότερα κι ἀρχαῖα ἑλληνικά; Καὶ πῶς θὰ μάθῃ νὰ τονίζῃ ὁ μαθητὴς τοῦ δημοτικοῦ τὰ βαρύτονα θηλυκὰ σὲ *α*, *καμῆλα*, *σκᾶλα*, *σκοῦπα* ἢ καλύτερα *καμήλα*, *σκάλα*, *σκούπα*; καὶ κοντὰ σ' αὐτά, καὶ τ' ἄλλα δμοια, *ἀράχνα*, *ἀρκούδα*, *κορώνα*, *κούπα*, *στάμνα*, *φλούδα*, *φάρδα* κτλ. καὶ τ' ἀρχαῖα *λαύρα*, *σαύρα* κτλ., θὰ διδαχτῇ *γλῶσσα* μὲ περισπωμένη, *μοῦσα*, *μοῦρα*, *οὐρᾶ* κτλ. ἢ τὰ ἴδια μὲ ὀξεῖα — μὲ *ὀξεία*; Ἂν μὲ περισπωμένη, μὲ ποιοῦ κανόνα τὴ βοήθεια θὰ τὰ θυμᾶται; κιὰν μὲ ὀξεῖα, δὲ θ' ἀνεκατωθοῦν στὴ μνήμη του οἱ δυὸ ὀπτικὲς εἰκόνες; Καὶ πῶς θὰ τονιστοῦν οἱ συχνότατοι τύποι καθὼς *τρίβε*, *τρυφε*, *λυσε*, *φτυσε*, *παρε*, *σκυψε*, *πτυσε*, *πλενε*, *δυτες*, *νεροχυτες*, *τρυπες*, *λυπες*, *σκυπες*, *δικες*, *απομγυτες*, *ἀξυνες*, *τρωχτες*, *θαλασσοπνιχτες*;

Ἡ λύση

Δυὸ τρία παραδείγματα παρμένα στὴν τύχη φανερώνουν τοῦ τονισμοῦ τὸ λαβύρινθο καὶ δείχνουν μαζὶ μὲ τὶς δυσκολίες ποὺ ἔχει τὸ ζήτημα, τὴ σφραγῖδα τῆς ὑποκειμενικότητας καὶ τὶς μοιραίες ἀτέλειες κι ἀντιφάσεις ποὺ θὰ ἔχῃ κάθε προσπάθεια συμβιβαστικὴ καὶ κάθε μέση λύση. Καὶ ὅμως, μιὰ τέτοια λύση εἶναι γιὰ τὴν τωρινὴ ἐποχὴ ἡ μόνη ποὺ συμβιβάζει κάπως τὴν παράδοση μὲ τὶς σημερινὲς ἀνάγκες, ἡ μόνη λοιπὸν ποὺ μπορεῖ καὶ ποὺ πρέπει νὰ ἐφαρμοστῇ. Ἡ λύση ποὺ θεωρῶ κατάλληλη γιὰ τ' ὀρθογραφικό μας πρόβλημα, βαστώντας τὴ βάση τῆς καθιερωμένης ὀρθογραφίας ἐφαρμόζει τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ κυρίως μόνο ὅπου τὸ ἀπαιτεῖ ἡ ὀρθογραφία τῆς ἀρχαίας γλώσσας, καὶ κεῖ ἀκόμη μπορεῖ νὰ τὴν παραβαίνῃ, ἅμα δὲν ἔρχεται ἔτσι σὲ ριζικὴ ἀντίθεση μὲ αὐτή. Τ' ἀκόλουθα παραδείγματα θὰ ἐξηγήσουν τὴν πρότασή μου καλύτερα:

Τί γίνεται σήμερα σὲ ὄνομα τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς

Ἂν δὲν ἀποφασίζωμε σήμερα νὰ γράφωμε *μίλο*, *πιδί*, *κέ*, *πιδό*, *σμέα*, αὐτὸ γίνεται γιατὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔγραφαν — καὶ πρόφεραν — *μῆλον*, *παῖς*, *παιδίον*, *καί*, *πηδῶ*, *σημεῖα* καὶ δὲ νομίζομε σκόπιμο νὰ δεχτοῦμε γιὰ τὴ σημερινὴ μιὰς γλῶσσα γραφὲς τόσο ἀντίθετες μὲ τὶς ἀρχαῖες. Τί γίνεται ὅμως μὲ τύπους καθὼς *ἀγόρι*, *κανέλα*, *καβαλλάρηδες*, *λιώνω*, *κοπέλα*, *μάνα*, *μικρούλης*, *μικρούλικος*, *πανί*, *πουλί*, *ραβδί*, *φτειάνω* κτλ. ποὺ γράφονται ἢ ἀρχίζουν σήμερα καὶ γράφονται μὲ τοὺς πολυπλοκώτερους τρόπους *ἀγώρι* κι *ἀγῶρι*, *καννέλλα*, *κανέλλα* καὶ *καννέλα*,

καβαλλάρηδες καὶ *καβαλλάροιδες*, *λειώνω*, *κοπέλλα* καὶ *κωπέλλα*, *μάννα*, *μικρούλλης*, *μικρούλλικος*, *πανί*, *πουλλί*, *τσιρῶτο*, *τσιρόττο* καὶ *τσιρῶττο*, *φτειάνω*; Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχαν τὶς λέξεις αὐτές, κιὰν ἐμεῖς ἀποφεύγωμε τοὺς ἁπλούστερους γραφικοὺς τύπους τὸ κάνομε ὄχι γιὰ νὰ μὴν ἔρθωμε σὲ σύγκρουση μὲ ὅμοιους τύπους, μὰ γιατὶ ζητοῦμε νὰ ἐφαρμόσωμε μονοκόμματη τὴν ἱστορικὴ ἀρχή, κι εἴπαμε: ἀφοῦ ἡ γλῶσσα μας μοιάζει σὲ τέτοιο βαθμὸ μὲ τ' ἀρχαῖα, ὥστε νὰ εἶναι ἀσύμφορη ἡ ὀρθογραφικὴ διάσπαση, σωστὸ κι ἀπαραίτητο εἶναι νὰ γενικέψωμε καὶ καθιερώσωμε τὴν ἱστορικὴ γραφὴ γιὰ ὅλα της τὰ στοιχεῖα. Καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ προχωρήσαμε ἀκόμη παρακάτω: *κελαηδῶ* μὲ *η*, *ἤσκιος*, μὲ *ἥ* θὰ πρέπῃ σύμφωνα μὲ τὴν ἀναγνωρισμένη ὀρθογραφία νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιά μας. Γιατὶ ὄχι *κελαϊδῶ*, *ἴσκιος*, ἀφοῦ εἶναι εὐκολώτερα κι ἁπλούστερα, καὶ οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχαν παρὰ *κελαδῶ*, *σκιά*; Γιατὶ τὸ *κελαηδῶ* χρωστᾶ τὸ *ἰ* του στὸ *ἀηδόνι* ποὺ *κελαηδάει*, καὶ ὁ *ἤσκιος* εἶναι πάντα ἀντίθετος στὸν *ἥλιο*, ποὺ τὸν γεννάει. Μὰ ἂν γράψωμε *ἴσκιος*, *κελάιδημα* δὲν ἁπλοποιοῦμε χωρὶς νὰ ζημιώσωμε καθόλου τὴν ὀρθογραφία τῶν ἀρχαίων λέξεων; κιὰν στὰ παραπάνω παραδείγματα γράφαμε *ἀγόρι*, *ἀκόμη*, *κανέλα*, *κολίγας*, *κοπέλα*, *λιώνω*, *μικρούλικος*, *πανί*, *πουλί*, *ραβδί

Ἀδύνατο νἀπλοποιήσωμε χωρὶς νὰ παραξώσωμε τὴν παλιὰ ὀρθογραφία

αὐτὴ σχημάτισα ἔπειτα ἀπὸ ὥριμη σκέψη καὶ ἀφοῦ ζύγιασα ὅλα τὰ ὑπὲρ καὶ κατά — πῶς μιὰ σοβαρὴ προσπάθεια γιὰ τὸν κανονισμὸ καὶ τὴ μεταρρύθμιση τῆς ὀρθογραφίας σύμφωνα μὲ τὶς μετριοπαθέστερες σημερινές μας ἀνάγκες, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνῃ παρὰ ἂν θυσιάσωμε μερικὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας ὀρθογραφίας. Ἡ μεταρρύθμιση δὲ θὰ ἐφαρμοστῇ ἄλλωστε μόνο σὲ λέξεις καὶ καταλήξεις ποὺ ἀγνοοῦσε ἡ ἀρχαία, μὰ καὶ σὲ τύπους κοινούς, κι ἀκόμη γενικώτερα, σὲ στοιχεῖα γραφικὰ καθὼς ὑπογραμμένες, τονικὰ σημάδια κτλ. ποὺ ἀνήκουν στὸν ὀργανισμὸ τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος.

Παραδείγματα. Ἡ κατάληξη -ᾶδες

Ἂς πάρωμε γιὰ παράδειγμα τὴν κατάληξη (ὀνομ. πληθ.) *-άδες*. Αὐτὴ εἶναι τριπλῆ στὴ γλῶσσα μας· ἔρχεται: α) ἀπὸ τὴν ἀρχαία *-ας* (γεν. *-άδος*), νεοελλ. (λόγιοι τύποι σὲ *-ας, νομὰς - νομάδες*), *-άδα* (*-άδας*), καθὼς *ἀγελάδες, ἀμάδες, λαμπάδες, ὁμάδες*· β) ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα *ψωμάδες, βασιλάδες, καβγάδες*· γ) ἀπὸ τὰ ξενικὰ σὲ *-άδα* (βενετσιάνικο *-ada*): *γλυκάδες, νοταμπάδες, σαραντάδες*. Ἂν σήμερα γράφωνται συνήθως οἱ τύποι *ψωμάδες* κτλ. μὲ περισπωμένη, αὐτὸ γίνεται γιατὶ τὸ *α* ἦταν μακρό[60]. Μὰ γιατί νὰ μὴν ἀποφασίσωμε νὰ βάλωμε καὶ δῶ, καθὼς καὶ σὲ ὅλα τ' ἄλλα *-άδες* ὀξεῖα, ἀφοῦ ἔτσι δὲν ἐρχόμαστε σὲ ἄμεση ἀντίθεση μὲ τὴν ὀρθογραφία τῶν κλασικῶν συγγραφέων, κι ἔχομε μιὰ δυσκολία λιγώτερο γράφοντας τὴ νέα μας γλῶσσα; Θὰ εἴχαμε τότε ὄχι μόνο *ἀγελάδες, λαμπάδες, λαγάδες, νομάδες* κτλ. ποὺ καὶ σήμερα ὀξύνονται, μὰ καὶ *βασιλάδες, βαρελάδες, γιαλατάδες, γυναικάδες, καβγάδες, καλιμερνάδες, κριμαντελάδες, μασκαράδες, μπελάδες, ντολμάδες, παπάδες, σαρμάδες, παιάνες, φυλακάδες, φανελάδες, ψωμάδες· ψηλάδες· διαπασάδες, σημαιοστάδες, ραφτάδες, ψαλτάδες—ἀδερφάδες, καμαράδες, μανάδες, νυφάδες, χηράδες*[61] κτλ.

Ἡ καταλήξη *-ῆρι -ῖρι*

Ἄλλο παράδειγμα. Κοντὰ στ' ἀρχαῖα ὀνόματα σὲ *-ήριον, -ῆρι* καθὼς *βουλευτήριο, δημοσιογραφεῖο, δικαστήριο - βαφτιστήρι, κλαδευτήρι, ποτήρι, πατητήρι, σκαλιστήρι, τραχαντήρι* ἔχομε μερικὲς ὄμοιες ξένες λέξεις: *ἐλεξήριο, καπνιστήρι, μπακτήρι, τσιμπήρι, χατήρι*. Γι' αὐτὲς δικαιολογημένη γραφὴ θὰ ἦταν μόνο μὲ *ι* (*ἐλεξίριο, τσιμπίρι*), ἔξω ὅμως ἀπὸ τοὺς λίγους ποὺ τὸ πράσεξαν, οἱ περισσότεροι, γελασμένοι ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ὄμοια, γράφουν *-ήρι(ον)*. Ἂν τώρα ἀναγνωρίσωμε τὴν ἀνιστόρητη, μὰ πρακτικὰ χρήσιμη γραφὴ μὲ *η*, ὑποβοηθοῦμε κι ἐνισχύομε τὸν ψυχολογικὸ εἱρμὸ ποὺ ἄθελα μέσα μας ὅλοι κάνομε, καὶ γλιτώνομε μερικὲς ἐξαιρέσεις στὸν κανόνα πῶς ὅλα τὰ ὀνόματα σὲ *-ήρι* γράφονται μὲ *η*, ὑποτάσσοντας ἔτσι τὴν ἐτυμολογικὴ ἀλήθεια στὸν ἀνώτατο σκοπὸ τῆς ὀρθογραφίας. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο προκρίνω τὶς ἀνιστόρητες μὰ συνηθισμένες σήμερα γραφὲς *πολυθρόνα* (ἀντὶ *πολιθρόνα, poltrona*), *συνάφι, συντριβάνι*, (ἀντὶ *σινάφι, σιντριβάνι*), ποὺ σχετίστηκαν μὲ τὸ *πολύ, σύν, συνάφεια, συντρίβω*[62].

Πεπατυμολογημένες γραφές

Ἡ ὀρθογραφία μας — Μερικοὶ κανόνες 61

Κανόνες νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας

Αὐτὲς εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ ἀρχὲς ποὺ νομίζω πὼς πρέπει νὰ μᾶς ὁδηγήσουν στὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας τῆς νέας μας γλώσσας. Μὲ τοὺς παρακάτω κανόνες δείχνω συστηματικώτερα — χωρὶς βέβαια τὴν ἀξίωση νὰ δώσω ὁλόκληρο ὀρθογραφικὸ σύστημα, καὶ νὰ ἐξαντλήσω ὅλα τὰ σχετικὰ ζητήματα — πῶς θὰ πετύχωμε αὐτὸ κι ὡς σὲ ποιὸ σημεῖο νομίζω δυνατὸ σήμερα ν' ἁπλοποιήσωμε.

VII

Οἱ νέοι φθόγγοι γράφονται μὲ τὸν ἁπλούστερο τρόπο

1. Κάθε καινούριος φθόγγος ποὺ παρουσιάζεται στὴ γλῶσσα μας στοὺς νεωτερικούς της τύπους γράφεται, ὅσο δὲν ὑπάρχει ἄλλος λόγος, μὲ τὸν ἁπλούστερο τρόπο, δηλαδὴ μὲ *ι, ε, ο, β*, ὀξεῖα (κι ὄχι *η, υ*, διφθόγγους, *ω, υ* (στὸ *αυ, ευ*), περισπωμένη): *γαβγίζω* κι ὄχι *γαυγίζω*· *ἔξι* κι ὄχι *ἕξη, ὅμορφος (ὥμορφος) ὁμορφιά, Μανόλης (Μανώλης), ἀβγὸ (αὐγὸ) ἀβγολέμονο ἀβγουλᾶς* κτλ., *κλάμα (κλᾶμα), θάμα (θᾶμα)· βεζίρης* κι ὄχι *βεζύρης* κτλ.[63]

Ὅπου μποροῦμε νὰ διαλέξωμε προτιμοῦμε τὴν ἁπλούστερη γραφή

2. Ὅπου ἡ ἐτυμολογία καὶ ἡ γραμματικὴ δὲν μποροῦν νὰ ἐξακριβώσουν πῶς γεννήθηκε ἕνας τύπος, ἢ ὅπου ὑπάρχει ἀμφιβολία ἢ χωροῦν δυὸ ἐξηγήσεις προτιμοῦμε τὴν ἁπλούστερη γραφή· αὐτὸ ἐφαρμόζεται καὶ σὲ λέξεις ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ παραδόθηκαν μὲ διπλῆ γραφή: Μεταξὺ στὰ *καμμιὰ* καὶ *καμιὰ* προτιμοῦμε τὸ *καμιά*, ἀπὸ τὸ *μαντήλι* καὶ *μαντίλι* προτιμότερο τὸ *μαντίλι*, ἀπὸ τὸ *Δαυΐδ* καὶ *Δαβίδ*, ποὺ καὶ τὰ δυό τους βρίσκονται στοὺς Ο', καλύτερο τὸ *Δαβίδ*· καλύτερα *κρέβατι, σάκος* παρὰ *κρεββάτι, σάκκος*, καλύτερα *ἀλλιῶς, ἀλλιώτικα, Ἀράχοβα* παρὰ *ἀλλοιῶς, ἀλλοιώτικα, Ἀράχωβα*.

Γενικὰ δεχόμαστε καὶ στοὺς νεωτερικοὺς τύπους τὴν ἱστορικὴ γραφὴ

3. Σὲ ὅλους τοὺς νεωτερικοὺς τύπους τῆς γλώσσας μας προτιμοῦμε τὴν ἱστορικὴ γραφή, ἂν δὲν ἔχωμε ἰδιαίτερο λόγο νὰ καθιερώσωμε καμιὰν ἄλλη (δὲς κανόνα 5, 6, 4 κ. ἀ.). Ἔτσι γράφομε:

α) *ὅμορφος, πρᾶμα, τάμα, μαγεμένος, φυτεμένος, ἡλιοβασίλεμα, ρεματιά* κτλ. καὶ ὄχι *ὄμμορφος, πρᾶμμα, τάμμα, μαγεμμένος, ἡλιοβασίλεμμα* κτλ., γιατὶ σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς τύπους ἔπεσε τὸ πρῶτο σύμφωνο χωρὶς ἴσως νὰ γίνῃ ἀφομοίωση πρὸς τὸ κατοπινὸ *μ* (δὲς καὶ κανόνα 2).

6) *αἰτός, μηλιά, νυίτα, πιά, τριανταφυλλιά· γριά, ἐλιά, παλιός, Ρωμιός, ὥριος* κτλ., *κι ὄχι αἰτός, νηίτα ἢ νειάτα, γρηὰ ἢ γρηά* κτλ. Γιατὶ τὰ συμπλέγματα *ja je jo* γεννήθηκαν ἅμα ἐλαττώθηκε τὸ φωνῆεν *ε* καὶ *ι* σὲ ἡμίφωνο *j* — ποὺ ἁπλούστερα καὶ κανονικὰ γράφομε *ι* — κι ὄχι μὲ τὴν τροπή του σὲ κανέναν ἄλλο φθόγγο· ὅσο γιὰ τὶς ἐτυμολογικὲς γραφὲς *ἐλιαί, μηλειά, γρηιά, Ῥωμιούς* δὲν ἔχουν πραχτικὸ λόγο· (γιὰ τὸ σημεῖο τῆς συνίζησης δὲς κανόνα 8) [61].

γ) *τὄπα, τὄκανε τἄδαμε* (ἢ *τόπα, τόκανε, τάδαμε*· δὲς κανόνα 15) κτλ. Ἀφοῦ οἱ συναλοιφὲς αὐτὲς εἶναι καινούριες κι ὄχι ἀρχαῖες δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ σημειώνεται ἡ κράση σύμφωνα μὲ ἀρχαία φωνητικὴ καὶ τοὺς ἀρχαίους κανόνες (*τ᾽ὄπα, τ᾽ὄκανε, τ᾽ἄδαμε* κτ. καὶ κανόνα 1). Ὅμοια ἀδικαιολόγητες εἶναι γραφὲς καθὼς *ὄμορφος, ὠμορφιὰ* κτλ. ἀντὶ *ὅμορφος, ὁμορφιά, ὁμορφονιός.*

Τὶς γραφὲς αὐτὲς ἔχουν παραδεχτῆ σήμερα ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ ἀντίθετες, καθὼς *βασιλιᾶς, νηᾶτα, τὄπα*, δὲν ἔχουν κανένα λόγο. Στηρίζονται σὲ στραβὲς θεωρίες καὶ παλιωμένες ἐξηγήσεις, ἢ τὶς γέννησε ἡ προσπάθεια νὰ συσχετιστοῦν ἐξωτερικὰ ἡ ὀρθογραφία τῆς ἀρχαίας γλώσσας καὶ τὰ ἐντελῶς διαφορετικὰ φαινόμενα τῆς γλώσσας μας τῆς σημερινῆς.

Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο εἶναι σωστὸ νὰ γράφομε *οἱ γυναῖκες, οἱ ὧρες, οἱ νῖκες* κι ὄχι *ἡ ὥραις, ἡ νίκαις, ἡ τιμὶς ἢ τιμῆς* κτλ., *τὶς τιμὲς* καὶ ὄχι *τῆς τιμαίς*. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο δεχόμαστε καὶ τὶς ἱστορικὲς γραφὲς *γέρνω - ἔγειρα - γεῖρε* κι ὄχι *ἔγυρα - γύρε, ἔγυνε* κι ὄχι *ἔγεινα, σβήνω ἔσβησα σβῆσαι* κι ὄχι *σβόνω ἔσβοσα, ἀβγατίζω* (ὄχι *αὐγατίζω*), *ἀνεβάζω, ἀνεβαίνω* (ὄχι *ἀναβάζω, ἀναβένω*), *γλυστρῶ* (*γλυστρῶ*), *κατεβαίνω* (*καταβαίνω*), *πρίγκιπας, πριγκιπόπουλο, πιλαλῶ* (*πηλαλῶ*), *τρελὸς τρελαίνομαι τρελάθηκα* (*τρελλὸς*) κτλ. κτλ.

Οἱ ξένες λέξεις μεταγράφονται φωνητικά

4. Οἱ ξένες λέξεις τῆς γλώσσας μας γράφονται μὲ τὰ ψηφία ποὺ ἔχομε στὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο[60], καὶ μεταγράφονται φωνητικά, δηλαδὴ ὅπως προφέρονται στὴ δική τους γλῶσσα, καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὴν ἐτυμολογία τους καὶ τὴ γραφή τους[66]. Ἔτσι γράφομε τὶς ξένες λέξεις:

α] μὲ ἁπλὰ σύμφωνα, κι ὄχι μὲ διπλά: *ββ, δδ, κκ, λλ, μμ, νν, ππ ρρ, σσ, ττ, φφ* [67].

β] μὲ *β*, ὅπου μεταγράφεται ὁ ξένος ἦχος ν, κι ὄχι μὲ *ν*.

γ] μὲ *γκ* κι ὄχι μὲ *γγ*, γιὰ ν᾽ ἀποδοθῆ ὁ ἦχος *g*, *ng*.

δ] μὲ *ε, ι, ο* κι ὄχι μὲ *αι, η, υ, ω*.

ε] μὲ ὅσο τὸ δυνατὸ ἁπλούστερο τονισμό, σύμφωνα μὲ τοὺς σχετικοὺς κανόνες (δὲς παρακάτω), καὶ μὲ ψιλή, ἀντὶ δασεῖα, ὅπου τυχὸν ἡ ἀντίστοιχη ξένη λέξη γράφεται μὲ *h*.

Ἀκολουθοῦν παραδείγματα:

α] Ἁπλὰ σύμφωνα: *β*: *ἀβίζο, ραβίνος* — *δ*: *βονδισμὸς* — *κ*: *ἀκουμπῶ, βούκα, κόκα, κοκεταρία, μπαράκα, μπουκώνω, ρόκα σιρόκος, στόκος, ταμπάκος, τραμποῦκος, τσουκάλι* — *λ*: *βούλα, καβάλα, καβαλικεύω, κάγκελο, κολάρο, κολέγας, λίβελος, μαξιλάρι, πορτοκάλι, πουλί, σέλα, τάλιρο, τροῦλος, φλαγελάντω* — *μ*: *κομοδίνο, κόμοδος, φλάμουρο* — *ν*: *γούνα, κανέλα, κάνουλα, κολόνα, νονός, πανί, πένα* — *π*: *κάπα, καπέλο, καπούτσα, καπουτσίνος, κούπα* — *ρ*: *ἀμπάριζα, ἀριβάρω, κάρο, μπάρα, σαβούρα, ταράτσα* — *σ*: *ἄσος, γρανιτόσα, κάσα, κλασικός, μασόνος, μισεύω, μπαλάσι, μπούσουλας, πασατέμπο, φασαρία, φουσάτο* — *τ*: *βλατί, γάτα, λοταρία, λότο, μπότα, πίτα, βασιλόπιτα, σαῖτα, σκαρλάτος, τρατέρνω* — *φ*: *καφές, ραφινάτος, σκούφια* κτλ. κτλ.

Μὲ ἁπλὰ σύμφωνα γράφονται καὶ οἱ ἀκόλουθες καταλήξεις (σὲ ξένες ἢ ἑλληνικὲς λέξεις): *-έλα* (ἀντὶ *-έλλα*): *κανέλα, κασέλα, κοπέλα, μασέλα, μπροστέλα, σαρδέλα, σκουτέλα* — *-έλι, -έλο*: *καπέλο, καπιστέλι, κουνέλι, κουρέλι, παστέλι, πινέλο, τσερβέλο* — *-έσα*: *κοντέσα, πριγκιπέσα* — *-έτα*: *μαντινέτα, μπερέτα, ὀπερέτα, τρουμπέτα* — *-έτο*: *καβαλέτο, κλαρινέτο, κουφέτο, παραπέτο, στιλέτο.* — *-ότο*: *βαρελότο, μπισκότο, ταιρότο* — *-ούλα, -ούλης, -ούλι, -ούλικος*: *βαρκούλα, καρδούλα, νυφούλα, νοστιμούλα, χωριατοπούλα· μικρούλης, κοντορεβιθούλης· βαβούλι, φασούλι· μικρούλικος, νοστιμούλικος* — *-πουλος, -πουλο, -πούλι*: *ναυτόπουλο, παιδόπουλο, σπιτόπουλο, θαλασσοπούλι, μαυροπούλι* κτλ. [68]

β] *β, φ* ἀντὶ *υ*: *ζεβζέκης, καβγάς, παλάβρα παλαβός, στάβλος, Σλάβος· Γεβγελή*: ἀλλιῶστε σὲ πολλὲς ἀπὸ τὶς λέξεις αὐτὲς ἡ γραφὴ μὲ *β* εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψη ἡ μόνη σωστὴ (κτ. κανόνα 1).

γ] *γκ* γιὰ τὸν ξένο φθόγγο *(n)g*: *Ἀτσίγκανος, γκέμι, γκιόσα, γκιουβέτσι, γκιρλάντα, γκιόνης, γκρίζος, γκρίνια, κάγκελο, καγκελάριος, κίγκλα, μαγκλάβι, (μαγκούρι), μάγκας, μαγκούφης, μέγκλαρος, ξίγκι, οὐγκιά, πάγκος, πουγκί, πρίγκιπας, ρέγκα, τσαγκάρης, φράγκο, Φράγκος*, κτλ.

δ] Ἁπλὰ φωνήεντα: *ε*: *τρένο, πορτρέτο* — *η*: *τάλιρο* — *ο*: *κλοτσιά, κολέγας, κοστίζω, μόλος, ροδάκινο, ρομάντζο, ρομανικός, ρομαντικός, ρόμι, σοβινισμός.*

Μὲ τὰ ἴδια φωνήεντα γράφονται καὶ οἱ ἀκόλουθες καταλήξεις: *-ίσιος, -ίσιο* (ἀντὶ *-ήσιος -ήσιο*): *ἀλογίσιο(ς), ἀρνίσιο(ς), βουνίσιο(ς),*

γαϊδουρίσιο(ς), γουρουνίσιο(ς), μουλαρίσιο(ς), παιδιακίσιο(ς), παλικαρίσιο(ς), πελαγίσιο(ς), ποταμίσιο(ς), χωριάτικο(ς), τραγίσιο(ς) — *-όνι: μακαρόνι, παπόνι, χαρόνι, τιμόνι* — *-όνος: βαρόνος, μαιόνος* — *-ότο (ἀντὶς -ῶτο): ταιρῶτο κτλ.* — *-όρος: λιμαδόρος, λιμοκοντόρος, τορεαδόρος.*

εἰ μὲ ὀξεῖα ἀντὶς περισπωμένη: -άδος: κοντιάδος — *-άνος: μεγαλοσπάνος, χρυσοποπάνος, Ρουμάνος, Ηρωδιζάνος* — *-άτος: ἀφρᾶτος, γερᾶτος, δροσᾶτος, μαρμαρᾶτος, τρεχᾶτος, φευγᾶτος, χορτᾶτος*— *-άτο, -άτα: μαντᾶτο, καρδᾶτο, κατρᾶτο, κυδωνᾶτο, μαντολᾶτο κλεφτᾶτα, τρεχᾶτα* — *-ίνα: καμῆνα, κοντρῆνα, σαντῆνα ἀλογίνα, γερακίνα, λαφίνα, λαγίνα, χρυσαφίνα γυαλίνα Κατερίνα, Μαρίνα, Διαμαντίνα, Νικολίνα* — *-ίνο: κομπόδινο μαρμαρίνο* — *-ίνος: ἀρλεκίνος, καπουτσίνος, κολεγίνος, ραδίνος, φίνος.*

Ὠφέλειες καὶ δυσκολίες

Εἶναι φανερὴ ἡ ὠφέλεια ποὺ κερδίζομε μὲ τοὺς κανόνες αὐτούς, ἁπλοποιώντας εὐκολώτατα τὴν ὀρθογραφία σὲ ἑκατοντάδες τύπους συχνοὺς στὴ νέα μας γλῶσσα. Οἱ ἁπλοποιήσεις αὐτὲς φέρνουν χωρὶς καμιὰ δυσκολία τόσο στὶς ξένες λέξεις ποὺ σήμερα πρωτογράφονται, καθὼς τρία, σαμπάνια, γαϊδούρι, μαγαζέλι, ντεμοναζέλι—ἄσχετα φυσικὰ μὲ τὸ ζήτημα ἂν εἶναι σωστὸ κι ἀναγκαῖο νὰ κολιτογραφηθοῦν — ὅσο καὶ στὶς μεσαιωνικὲς ἢ νεώτερες ξένες λέξεις τῆς γλώσσας μας, *ἀλαβικές, τοῦρκικες, Ἰταλικές, ἀραβικὲς* κτλ. Δυσκολίες στὴ φωνητικὴ μεταγραφὴ παρουσιάζουν μερικὲς ἀπὸ τὶς παλαιότερες ξένες λέξεις, ὅπου συχνὰ ἔχει ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία καὶ πραγματικὴ σημασία, ἀφοῦ εἶχαν γραφῆ τότε οἱ λέξεις αὐτὲς σύμφωνα μὲ τὴν προφορά τους. Καὶ θὰ ἦταν σωστὸ νὰ μὴν ἐφαρμοστῆ ὁ κανόνας αὐτὸς σὲ πολὺ ἀρχαίους δανεισμούς. Ὄχι μόνο οἱ ἑβραϊκὲς λέξεις μάνουν μὲ τὴν ὀρθογραφία ποὺ τὶς ἔκλεισε τοὺς συνηθίζει, ἀρμαθιά, ἀλλήλουια, ἀμήν, παλλάκι κτλ. μὰ κι ἡ καθαρευουσιάνη γραφὴ καλὸ εἶναι νὰ διατηρήσωμε καὶ σὲ μερικὲς λατινικὲς λέξεις, ἰδίως ὅταν καὶ στὴν ἐπίσημη γραφομένη ἔτσι συνηθίζονται (*κάπιερ, σπασιόρης, Ρώμη - Ρωμιός, ρήγας*). Ὁ κανονισμὸς εἶναι εὔκολος καὶ σὲ πολλὰ κύρια ὀνόματα, ἐθνικά, βαφτιστικά, γεωγραφικά — κι ὄχι μόνο τὰ λατινικὰ (λ. χ. *Κωνσταντῖνος, Κοσιφῆς* κοντὰ στὸ *κοπανίζω, Γιάλλη* μὲ διπλὸ *λ, Ἀγγλία* ποὺ ἄλλοτε γράφονταν κι *Ἀγγλία*)· ἐδῶ καὶ σήμερα ὑπάρχει κάποιος σάλος, μὰ νομίζω καλὸ γιὰ τὴν ὥρα τουλάχιστο ν' ἀκολουθήσωμε ὅσο γίνεται τὶς γραφὲς ποὺ συνηθίζονται[69].

Ἁπλοποίηση σὲ νεωτερικοὺς τύπους

5. Λέξεις νεωτερικὲς ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τ' ἀρχαῖα μὰ ποὺ μεταμορφώθηκαν σὲ μεσαιωνικοὺς ἢ νεώτερους χρόνους (*λύκος*) καὶ ποὺ ἡ φωνητική τους ἀλλοίωση κρύβει τὴ σχέση τους μὲ τοὺς προγενέστερους τύπους (*ἀγόρι* ἀπὸ τὸ ἀρχ. *ἄωρος ἄγουρος*, μεσαιων. *ἄγωρος* καὶ νεοελλ. *ἄγουρος νέος*), ἢ ποὺ δὲ σχετίζονται ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς δημόγλωσσους ἄμεσα μὲ τοὺς προγενέστερους τύπους, ἄγνωστους στὰ γνωστὰ κλασικὰ κείμενα (*μάνα, ψυχή, ψωμί* ἀπὸ τὸ *εὐθειασα, εὐθείασα, εὐθειάζω*), μποροῦν νὰ γραφοῦν μὲ τὸν ἁπλού-

στερο τρόπο: ἀγόρι (ἀντὶς ἀγώρι), (ἀ)γρικῶ (ἀγροικῶ), γλιστρίδα (γλυστρίδα), γλιτώνω (γλυτώνω), ἴσκιος (ἴσκιος), κι (κ', κι'),[70] *κόκαλο (κόκκαλο), κουκί (κουκκί), κουκούτσι (κουκκούτσι), κουλούρι (κουλλούρι), κουλὸς (κουλλός), λιώνω (λειώνω), λιμέρι, μάνα, νιώθω ἔνιωθα, ξιπάζω, πασαλείφω, παλικάρι, παπάς, πούλια (πούλεια), στριμώνω, τραβῶ (τραυῶ), τσόφλι (τσώφλοιο), φτιάνω, χινόπωρο, τὶς (ἄρθρο).*

Ὅρια καθαρὰ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ βάλωμε στὴν ἀρχὴ αὐτή· οὔτε μποροῦν νὰ καθιερωθοῦν μὲ τὴν ἴδια εὐκολία οἱ τύποι ὅσοι ἀνήκουν ἐδῶ. Εἶναι ὅμως φανερὸ πὼς μὲ τὴν ἀναγνώρισή της πετυχαίνομε εὔκολα σημαντικὲς ὠφέλειες, κι ἁπλοποιοῦμε τὴ γραφὴ σὲ κάμποσους ἀπὸ τοὺς συχνότερους νεωτερικοὺς τύπους τῆς σημερινῆς γλώσσας. Ἐδῶ περιωρίστηκα νὰ δρίσω ἕνα μικρὸ κατάλογο ἀπὸ λέξεις ποὺ γράφονται κιόλας — ἂν κι ὄχι πάντα, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες ποὺ ξέρουν ἢ ἀναγνωρίζουν τὴν ἐτυμολογία τους — μὲ τὴν ἁπλούστερη κι ὄχι ἱστορικὴ γραφή, κι ὅπου δὲν πρόκειται τόσο γιὰ καινοτομίες ὀρθογραφικὲς στὴν καθιέρωση τῆς εὐκολώτερης γραφῆς, ὅσο γιὰ τὴ θεωρητικὴ της ἀναγνώριση. Γιὰ νὰ ἐφαρμοστῆ ἀργότερα ἡ ἁπλοποίηση αὐτὴ σὲ πολὺ πλατύτερο κύκλο, θὰ πρέπη νὰ βγῆ, ἀφοῦ μελετηθῆ, ἕνας μεγάλος κατάλογος μὲ τὶς λέξεις καὶ τοὺς τύπους, ποὺ θὰ μποροῦσαν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ αὐτή, ν' ἁπλοποιηθοῦν.

Γενικώτερες μεταρρυθμίσεις

Ὡς ἐδῶ εἴχαμε ὡρισμένες λέξεις ἢ ὡρισμένους τύπους, ποὺ ὁ κανονισμὸς κι ἡ ἁπλοποίησή τους δὲν ἐπηρέαζαν ἄμεσα τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία· τώρα θὰ μελετήσωμε μερικὲς γενικώτερες μεταρρυθμίσεις ἢ κανονισμούς, ποὺ ἀποβλέπουν σὲ ὁλόκληρο τὸ μηχανισμὸ τῆς γραφομένης, καὶ σχετίζονται ἔτσι κάποτε καὶ μὲ τὴν ὀρθογραφία τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς ἐπίσημης γλώσσας.

6. Ὁ ἦχος *g*, ἔρρινος ἢ ὄχι, γράφεται μὲ *γγ* μόνο στὶς λέξεις ποὺ γράφουνταν ἔτσι καὶ στὴν ἀρχαία γλῶσσα. Παντοῦ ἀλλοῦ, εἴτε ἀρχαία κληρονομιὰ εἶναι, εἴτε σὲ ξένες λέξεις βρίσκεται, εἴτε ἀπὸ ἑλληνικὰ στοιχεῖα γεννήθηκε, στὴ νέα μας γλῶσσα γράφεται μὲ *γκ*. Παραδείγματα: *γγ* ἢ *γκ*

Μὲ *γγ*: *ἀγγαρεία, ἀγγεῖο, ἄγγελος, ἀγγίζω, ἐγγόνι, ἔγγραφο, ἐγγύηση, μαγγανεία, παραγγελιά, στραγγίζω, στρογγυλός, συγγενής, συγγραφέας, σφίγγα, σφίγγω, σφουγγαρίζω, σφουγγίζω, φεγγάρι, φέγγω, φθόγγος.*

Μὲ *γκ*: (ἀρχαῖες:) *ἀγκαλιά, ἄγκυρα, ἀγκίστρι, ἀγκύλα, ἀγκῶνας, ἀναγκάζω, ἀνάγκη, γκαστρώνω, γκαρδιακός, γκόρφι, ἐγκαινιάζω, ἐγκάρδιος, ἐγκαταλείπω, ἐγκέφαλος, ἔγκλημα, ἔγκλιση, ἐγκρίνω, ἐγκυκλοπαιδικός, ἔγκυος, ἐγκώμιο, θριγκός, ὄγκος, πάγκαλος, πάγκοινος, σύγκαιρος, σύγκαλα, συγκατάθεση, συγκεντρώνω, συγκεφαλαιώνω, συγκινῶ, σύγκλητος, συγκοινωνία, σύγκορμος, σύγκριση*—(νεώτερες:)

ἀγκάθι, ἀγκαλά, ἀγκομαχῶ, ἀγκοίνη, ἀγκούσα, ἀφουγκράζομαι, βογκῶ, γκαβός, γκαμήλα, γκαρίζω, γκρεμνός, δαγκάνα, λόξιγκας, μαγκώνω, μερμήγκι, μουγκρίζω, σάλιαγκος, σπαράγκι, σφῆγκα, τσουγκρανά— (ξένες: *μαραγκός* κτλ. δὲς κανόνα 4).

Εἶναι φανερὸ πὼς ἀπὸ τὰ δυὸ συμπλέγματα *γγ, γκ* ποὺ ἔχομε στὴ διάθεσή μας γιὰ νὰ ἐκφράσωμε τὸν ἦχο (*ng*, δσο α) δὲν ἀποφασίζομε νὰ πάρωμε κι ἕνα καινούριο ψηφίο, δσο β) δὲν μποροῦμε νὰ εἰδικέψωμε τὴ χρήση τῶν δυὸ καθιερωμένων συμπλεγμάτων, καὶ γ) δὰ θέλομε νὰ καταργήσωμε ὁλότελα τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δυό, *γράφοντας* παντοῦ, καὶ στὶς ἀρχαῖες λέξεις, (λ.χ. *ἄγγελος, ἄγκυρα*), ἢ μόνο *γγ*, ἢ μόνο *γκ*, ἡ μόνη ἁπλοποίηση ποὺ ἔχομε νὰ κάνωμε εἶναι νὰ περιορίσωμε δσο γίνεται τὴ χρήση τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ δυὸ καὶ νὰ προτιμήσωμε τὸ ἄλλο γιὰ νὰ δηλώνωμε τὸ νεωτερικὸ (*n*)*g*. Προτιμότερο νομίζω τὸ *γκ*, κι ὄχι τὸ *γγ*, γιὰ τὶς ἀκόλουθες αἰτίες: 1) φαίνεται συχνότερο ἀπὸ τὸ *γγ* στὶς ἀρχαῖες λέξεις τῆς σημερινῆς γλώσσας (ἰδίως γιὰ τ' ἀρχαῖα σύνθετα ἀπὸ *ἐγ-, συγ-*) 2) στοὺς νεωτερικοὺς ἀλλοιωμένους τύπους ὁ ἦχος (*n*)*g* ἦρθε συνήθως ἀπὸ τὸ *κ* (κι ὄχι τὸ *γ*) καὶ καὶ ἡ γραφὴ *γκ* εἶναι κανονικὴ (*ἄκανθα-ἀγκάθι, δάκτυλο-δαγκάνα*)· 3) στὴν ἀρχὴ λέξης θὰ ἦταν ἄσκημο νὰ γράφωμε *γγ*, κι ἔχομε κάμποσες τέτοιες λέξεις (*γκώφος* κτλ. μὰ *γγίζω*)· 4) ἀπὸ τὶς λατινικὲς καὶ ἰταλικὲς λέξεις στὴ νέα μας γλῶσσα οἱ περισσότερες μεταγράφονται κανονικὰ μὲ *γκ*, καὶ μόνο σὲ ἐλάχιστες θὰ ἦταν σωστὴ ἡ γραφὴ *γγ* (*κόγγλα, ξύγγι, πουγγί*).

ρ καὶ *ρρ*

7. Μὲ διπλὸ *ρ* γράφονται ὅσες λέξεις, ἁπλὲς ἢ σύνθετες, κληρονομήθηκαν ἔτσι γραμμένες ἀπὸ τ' ἀρχαῖα: *θάρρος, ἄρρωστος, ἀμπαρωγία, ἀπόρρητος, ἀνάρρωση, παλίρροια, ἀορρησία, περίρρηση, σύρραξη, συρροή* κτλ. Μὲ ἁπλὸ *ρ* γράφονται:

α] ὅλα τὰ νεωτερικὰ σύνθετα: *ἀρχιμαΐτης, ἀστροβόρυχα, Βλαχορουμάνα, γεωμορουμελιώτης, γλυκορουφῶ, δακορουμανικός, ἑλληνορουμανικός, ἐμπορραφτης, κακορίζικος, μπαρμπαγιαμένος, μπορμπαλιασμένος, ξενορίβω, παλιορωμιόπιπο, περιπαιγνιδιάρικος, σηκορουφῶ, σκουπόραβδο, συχνορωτῶ, ψευτορωμαντικός* κτλ.

β] οἱ ρηματικοὶ τύποι μὲ τὸ πρόθημα *ξε-*: *ξεμπίβω, ξεριζώνω, ξερογιάζω, ξερωτῶ* κτλ., σὲ ὅλους τοὺς σχηματισμούς.

γ] ὅλα τὰ ρήματα ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ *ρ*, στοὺς αὐξημένους τύπους. Ἐδῶ ἀνήκουν:

1. Πολλὰ ρήματα ὑπερδισύλλαβα ἢ δισύλλαβα περισπώμενα: *ραγίζω, ραχατεύω, ρεζιλεύω, ρεμπελεύω, ρεύγομαι, ρηγώνω, ρημάζω, ρητορεύω, ριζώνω, ρογιάζω, ρουκαλίζω, ρουθουνίζω, ρουφῶ, ρουχαλίζω, ρωτῶ.*

2. Λίγα δισύλλαβα ρήματα τονισμένα στὴν παραλήγουσα: *ρίχνω, ἔριχνα, ἔριξα, ράβω, ρέω.*

Μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν ἀκολουθοῦμε νομίζω τὸν καλύτερο κι ὁμαλώτερο δρόμο.

Μιὰ καὶ δὲν μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε παντοῦ τὴν ἴδια γραφὴ — παντοῦ ἁπλὸ *ρ* θὰ μᾶς πήγαινε μακριά, παντοῦ διπλὸ θὰ γενίκευε ἄσκοπα μιὰ γραφὴ ποὺ καὶ σήμερα μένει περιωρισμένη (λ. χ. δὲ γράφομε οὔτε σήμερα *ἐρρεζίλεψα, ἐρρήγωσε, γλυκορρουφῶ, γερορρουμελιώτης*) κι ἀναγκαστικὰ θὰ εἶχε κι ἐξαιρέσεις (λ.χ. *ἐρήμαξα, ξερωτῶ*)—σωστὸ εἶναι νὰ περιορίσωμε τὴ χρήση τοῦ διπλοῦ *ρ* στὸ ἐλάχιστο ἀναγκαῖο. Σὲ μικρὴ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία μᾶς φέρνουν οἱ τύποι *ἔριχνα, ἔραψα* ποὺ θὰ μποροῦσαν ἐπιτέλους νὰ γραφοῦν καὶ μὲ τὸ διπλὸ *ρ*, μὰ νομίζω καὶ δῶ τὶς ἁπλούστερες γραφὲς μὲ τὸ ἕνα *ρ* προτιμότερες. Ἀπὸ τοὺς τύπους (γ 1) λίγοι εἶναι οἱ ἀρχαῖοι, (ποὺ καὶ στὴν ἀρχαία γλῶσσα ν' ἄρχιζαν ἀπὸ *ρ*), μὰ ὅλοι τοὺς συνηθίζονται περισσότερο στὴ νέα μας γραφομένη στὸν τύπο χωρὶς τὴ χρονικὴ αὔξηση, σύμφωνα μὲ τοῦ Ψυχάρη τὸ παράδειγμα.

8. Τὸ ἀρχικὸ *ρ* καὶ τὸ διπλὸ *ρρ* μέσα σὲ λέξη δὲν παίρνουν *ρ, ρρ* κι ὄχι *ῥ, ῤῥ* κανένα πνεῦμα: *ρόδο, ρωτῶ, ράφτης, ρετσίνα· θάρρος, ἀρρώστια, ἰσορροπία, παλίρροια* κτλ.

Οἱ γραφὲς *ῥέω, θάῤῥος*, ποὺ στὴν ἀρχαιότητα δικαιολογοῦνταν ἀπὸ τὴν ξεχωριστή τους προφορά[11], ποτὲ δὲ γράφηκαν συστηματικὰ στὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες, καὶ τὶς ἀμελοῦμε ταχτικὰ σχεδὸν στὴν καθημερινὴ χρήση, μὲ ὅλες τὶς ἀντίθετες προσπάθειες τῶν γραμματικῶν, λεξικογράφων, ἀναγνωστικῶν κτλ. Οἱ γραφὲς μὲ τὰ πνεύματα εἶναι ἐντελῶς περιττὲς κι ἄσκοπες, καὶ καταντοῦν ἀστεῖες σὲ νεωτερικοὺς τύπους καθὼς *ῥέγκα, ῥέστα, ῥετσινάτο, ἐῤῥεμπέλεψε, γλυκορῥουφῶ* κτλ.

β καὶ *φ*, ἢ *υ*

9. *β* καὶ *φ* γράφεται ἀντὶ *υ* μόνο στοὺς ἀκόλουθους τύπους:

α] σὲ ξένες λέξεις, καθὼς *Σλάβος, σλαβικός, σκλαβιά, καβγάς, Γεβγελή, Ἀφγανιστάν* κτλ. (δὲς καὶ κανόνα 4).

β] σὲ καινούριες λέξεις καθὼς *γαβγίζω, ἀβγό* (δὲς κανόνα 1).

γ] στοὺς ἀρχαίους μὰ ἀλλοιωμένους σχηματισμοὺς τῆς νέας μας γλώσσας, ὅπου ὁ ἦχος ποὺ παράσταινε τὸ *υ* βρίσκεται τώρα στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης ἢ τοῦ β' συνθετικοῦ, κι ἔτσι γίνεται ἡ φωνητικὴ γραφὴ (μὲ *β, φ*) εὔκολη ἢ ἀναγκαία. Δ. χ. *βρῆκα, βρέθηκα, βρῶ, βροῦμε, βρές*, (γιὰ τὴ γραφὴ νὰ *ὑρῇ* τοῦ Χατζιδάκι δὲς παραπάνω) *ἤβρα, ἔβρισκα, δυσκολόβρετος, κακόβρετος, ἔφτιασα* (ἀπὸ τὸ *εὐθείασα*) *φτιάνω, κακοφτιασμένος, φτηνὸς* (ἀπὸ τὸ *εὐθηνός*· γράφουν ὅμως καὶ σήμερα *ἐφθηνός*), *φτήνεια, βλογῶ, βλογιά, ἀβλόγητος, ἀνεμοβλογιὰ* (μὰ *εὐλογία*), *καταβόδιο, καταβοδώνω, προβοδίζω, ξεπροβοδίζω* κτλ.[12]

[11] Ὁ νεωτερισμὸς τοῦ Ψυχάρη ποὺ γράφει συστηματικὰ *ἀβγή, ἀφτὸς* κι ὅμοια ὅλες τὶς ἀρχαῖες λέξεις, ἂν καὶ θεωρητικὰ μπορεῖ νὰ ὑποστηριχτῇ, στὴν ἐφαρμογὴ ὅμως, ἐπειδὴ ἀγγίζει στὴ ρίζα λέξεις ἀρχαῖες καὶ οἰκεῖες, εἶναι τολμηρότερος ἀπ' ὅ,τι θὰ μποροῦσε νὰ πετύχῃ σήμερα, κι ἀκόμη καὶ μέσα στὸ ἴδιο σύστημα τοῦ Ψυχάρη ὄχι ἀναγκαῖος. Χαραχτηριστικὴ εἶναι κι ἡ μεγάλη ἀντίδραση ποὺ γέννησαν οἱ γραφὲς αὐτές, ποὺ οὔτε μέσα στοὺς δημοτικιστικοὺς κύκλους κατώρθωσαν ν' ἀγαπηθοῦν[13].

Η ὑπογραμμένη

10. Η ὑπογραμμένη δὲ σημειώνεται κι ἀντὶς *ᾳ, ῃ, ῳ* θὰ γράφωμε *α, η, ο*.

Α. Στὶς καταλήξεις· ἐδῶ ἔχομε:

1) τοὺς ρηματικοὺς τύπους τῆς ὑποταχτικῆς σὲ *-ῆς, -ῇ, -ῃς, -ῃ, -ᾶς, -ᾷ: νὰ λύνῃς, νὰ λύσῃς, νὰ πῇς, νὰ πῇ, θὰ γελᾶς, θὰ γελᾷ.*

2) τοὺς ρηματικοὺς τύπους τῆς ὁριστικῆς στὰ περισπώμενα σὲ *-ᾶς, -ᾷ, (-άεις, -άει): γελᾶς, γελᾷ, πετᾷ, ἀγαπάει.*

Β. Στὶς ρίζες: *ἄδης, ἅπαι, διαδί, κάν, λάδι, λαδιᾶς, λαδικό, μουρουνόλαδο, ξιδόλαδο* κτλ.— *λησμῆς, πεζῇ, συνηρημένος* κτλ.— *ἀθῶος, ἐνόλω, ἐνόσω, ἐνῶ, ἐπαίζω, ζῶο, ζωοτεχνία, ἡρῶο, κοιμωδία, παλιωδία, παρωδία, πλώρη, σώζω, τραγωδία, τοιοῦτι, ὠδικὸς* κτλ.

Η ὑπογραμμένη εἶναι ἀπὸ τὰ ἀνοχλητικώτερα καὶ πιὸ περιττὰ σημάδια τῆς ὀρθογραφίας μας. Στὰ κεφαλαῖα συνήθως τὴν παραλείπομε καὶ σήμερα, ἀνῶ στὴ ρίζα τῶν λέξεων πολλοὶ τὴν ξεχνοῦν ἢ κι ἐπίτηδες ὅλον τὴ βάζουν, ἢ τὴ μεταχειρίζονται στραβά· ὄχι μόνο ἐφημερίδες κι ἄλλα ἔντυπα ποὺ δὲν τυπώνονται μὲ τὴν ἀναγκαία προσοχή, μὰ καὶ τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικὰ τοῦ κράτους (δὲς Ἐπίμετρο 1 k). ὥστε μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς λάθος στὴν ὑπογραμμένη δὲ νομίζεται σήμερα *λάθος* — ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ ἴδιως τοὺς μαθητικοὺς διαγωνισμούς. Γιὰ τὰ συχνότατα αὐτὰ λάθη εἶχε διαμαρτυρηθῇ κιόλας πρὸ 80 χρόνων ὁ Κόντος, μὰ καὶ ὅ,τι δὲν μποροῦσε νὰ ἔχῃ ἡ διδασκαλία του καλύτερο ἀποτέλεσμα παρὰ σὲ ἄλλα ὀρθογραφικὰ καὶ γλωσσικὰ ζητήματα [11]. Η χρήση τῆς ὑπογραμμένης δὲν εἶναι κἂν ἀρχαία καὶ μόνιμη, καὶ γιαυτὸ προτάθηκε τελευταῖα νὰ τὴ βγάλουν ἀπὸ τ' ἀρχαῖα καθίσματα [12]. Τέλος ἂς σημειωθῇ καὶ τοῦτο, πὼς μὲ τὴν κατάργηση τῆς ὑπογραμμένης ἀνακουφίζονται κι εὐκολύνονται σημαντικώτατα ἡ ἑλληνικὴ τυπογραφία [13].

Οἱ ἀρχαῖοι διφθόγγοι.

11. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους διφθόγγους βαστοῦμε τοὺς ἑξῆς: *αι, αυ, ει, ευ, οι, ου.* Ἀπὸ τοὺς ἄλλους οἱ τρεῖς *καταχρηστικοὶ ᾳ, ῃ, ῳ,* χάνονται, μιὰ καὶ δὲ σημειώνεται πιὰ ἡ ὑπογραμμένη, κι ἔτσι μένουν ἀκόμη οἱ ἀκόλουθοι τρεῖς:

ηυ: δὲν ὑπάρχει πιὰ στὰ νέα ἑλληνικά, (ἔξω ἀπὸ ἰδιωματικοὺς αὐξημένους ρηματικοὺς τύπους καθὼς *ηὐχήθηκα*): ἔτσι γράφομε *εὐτύχησα, εὐτυχισμένος, εὐχήθηκα, ἠβρα - βρέθηκα.*

ωυ: δὲν εἶναι δίφθογγος στὴ γλῶσσα μας, καθὼς ἦταν καὶ στὴν ἀρχαία ἀττικὴ ἄγνωστος (γιὰ τὸ *ζωύφιο, Μωυσῆς* κτ. κανόνα 14).

υι: στὴ θέση του γράφομε, καθὼς κιόλας μερικοὶ συνηθίζουν: *γιός, μοναχογιός, παραγιός, ψυχογιός, γιώτας, μίγια, μιγίτσα, τυφλόμυγα, μυγοχάφτης, μυγιάζομαι* μὲ *ι* καλύτερα νὰ γραφτοῦν κι οἱ παλιότεροι τύποι *μητριός, μητριά, ὀργιά.* Μὲ *υι* μένει τότε τὸ *υἱοθετῶ, υἱοθεσία, υἱικός,* ὅσο κρίνεται ἀναγκαία αὐτὴ τους ἡ φωνητικὴ μορφή.

Οἱ νέοι

Οἱ καινούριοι δίφθογγοι τῆς γλώσσας μας γράφονται σύμφωνα

μὲ τὴ γένεσή τους. Γιὰ τοὺς τύπους *ἐλιά, μιλιά, πιὰ* κτ. κανόνα 36, γιὰ τὶς νεωτερικὲς γραφὲς *ἀλήθια, μιάζω* κτ. παρακάτω.

Ἀπόστροφος

12. Τὴν ἔκθλιψη σημειώνομε μόνο ὅπου σύμφωνα μὲ τὸν παλιὸ κανόνα *ἐκθλίβεται* τὸ τελικὸ φωνῆεν μπρὸς στὸ ἀκόλουθο ἀρχικό: *σ' αὐτό, μ' ἕναν.* Ὅπου ὅμως γίνεται συγκοπὴ τοῦ τελικοῦ μπρὸς σ' ἀκόλουθο σύμφωνο, νομίζω πὼς μποροῦμε ν' ἀποφύγωμε νὰ τὴ σημειώνωμε. Λοιπόν: *ἀπ τό, ἀπ τοὺς* (ἢ *ἀπτό, ἀπτούς*), *μὲς στά, ποῦ εἶν τος ποῦ 'ντος* κι ὄχι *ἀπ' τό, μεσ' στά, ποῦ εἶν' τος* κτλ.

Τὸν ἀπόστροφο σημειώνομε ἀκόμη ὅπου γίνεται ἀφαίρεση, δηλαδὴ ὅπου πέφτει τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν σὲ μιὰ λέξη ποὺ ἀκολουθεῖ τελικὸ φωνῆεν. Αὐτὸ ὅμως μόνο σὲ τύπους ποὺ κανονικὰ παρουσιάζονται ἀκέραιοι λ. χ. *ποῦ 'ναι τος,* (συνήθως *εἶναι*), ὄχι ὅμως καὶ *'ξέρω, 'μπορῶ, 'νοικιάζω, 'δέν.*

Ἀπόστροφο δὲ σημειώνομε στὸ σύνδεσμο *κι (καί): κι ἔπειτα, κι ὡστόσο'* (δὲς κανόνα 5).

Κράση—κορωνίδα

13. Δυὸ λέξεις ποὺ ἔπαθαν στ' ἀρχαῖα ἢ ἀργότερα συναλοιφὴ καὶ σήμερα ἀποτελοῦν κανονικὰ μιὰ λέξη *(κράση)* δὲν παίρνουν κορωνίδα. Λ. χ. *κάν, σάν, κανείς, καμιά, κάποιος, τουλάχιστο* κτλ.· *μολαταῦτα, μολονότι* κτλ.

Η κορωνίδα δὲ σημειώνεται οὔτε στὶς καινούριες συναλοιφές, *τάλλο, τόφαγα, μούδωσε, ναλλάξω, θάμαστε* (καθὼς καὶ *ξανᾶμαι* κτλ.), ἂν καὶ οἱ τύποι αὐτοὶ μποροῦν νὰ γράφωνται ὅπου γίνεται σὲ δυὸ λέξεις, *τ' ἄλλο, ν' ἀλλάξω, σ' αὐτό.* Τὴν κορωνίδα μποροῦμε νὰ σημειώνωμε μόνο ὅπου νομίζομε πὼς ἀλλιῶς θὰ γεννιοῦνταν ἀσάφεια [14]. (Ἀπὸ τ' ἀρχαῖα πολὺ λίγες λέξεις μὲ κράση, καὶ κορωνίδα, βαστάξαμε στὴ νέα μας γλῶσσα, ὥστε ἡ παράληψή της ἐδῶ δὲ θὰ ἔφερνε ἀντίθεση σημαντικὴ μὲ τὴν ὀρθογραφία τῆς ἀρχαίας).

Τονισμὸς

Γιὰ τὸν τονισμό, τὸ φωνῆεν ποὺ γίνεται ἀπὸ τὴ συναλοιφὴ δὲ νομίζεται, καθὼς στ' ἀρχαῖα, μακρό, μὰ ὁ τόνος του κανονίζεται σύμφωνα μὲ τοὺς γενικοὺς κανόνες (καν. 31, 32). Καθὼς εἴπαμε παραπάνω (καν. 3 γ) ἡ ὑπογραμμένη δὲ σημειώνεται.

Διαλυτικὰ

14. Τὰ διαλυτικὰ μεταχειριζόμαστε μόνο ὅπου εἶναι ἀπαραίτητα· αὐτὸ γίνεται ὅπου τὰ συστατικὰ τῶν ἀρχαίων διφθόγγων προφέρονται ξεχωριστά, ἂς εἶναι καὶ σὲ νεωτερικὸ τύπο, καὶ δὲ συμβαίνει νὰ ἔχῃ τὸ πρῶτο φωνῆεν τόνο ἢ πνεῦμα: *βοϊδάκι, γαϊδούρι, λεϊμόνι, προϋποθέτω, χαϊδεύω.*

Τὰ διαλυτικὰ παραλείπονται (ἀντίθετα μὲ κεῖνο ποὺ συνηθίζεται σήμερα):

1) ὅταν τὰ φωνήεντα ποὺ ζητοῦμε νὰ διαλύσωμε δὲν ἀποτελοῦν ἀρχαῖο δίφθογγο: *ηρωί, ηρώιμος, ηρωικός, ηρωΐδα, ηρωικός, ηρωισμός, γήινος, ἀθηναίικος, ρωμαίικος, αἰνοπαία* ἔτσι καὶ τὸ *ζωύφιο, Μωυσῆς* (δὲς κανόνα 11).

2) ἅμα τὸ πρῶτο φωνῆεν ἀνήκει σὲ προηγούμενο δίφθογγο: *Βεδουΐνος.*

3) ὅταν τὸ πρῶτο φωνῆεν ἔχη τόνο ἢ πνεῦμα, κι ἔτσι φαίνεται πὼς προφέρομε τὸ δίφθογγο ἀναλυτικά: *χάϊδι, γάϊδαρος, κορόϊδο, νεράϊδα, ρολόϊ, ὁμιένα, ἄϋλος.*

Ἑνωτικό

15. Τὸ σημειο γιὰ τὴ συνίζηση, τὸ «ὑφέν», δὲ σημειώνεται παρὰ ὅπου εἶναι ἀπαραίτητο νὰ δηλώσωμε πὼς τὰ δυὸ φωνήεντα θὰ προφερθοῦν μαζί. Σὲ τύπους ὅμως καθὼς *αὐτός, αὐτόπουλο, ἐλαί, ρομποπούλα, παλιός, παιδιά, μπάμιες, μπαίνω* κτλ., ἀφοῦ κανονικὰ προφέρονται μὲ συνίζηση, εἶναι ἐντελῶς περιττὸ κι ἄσκοπο νὰ σημειώνεται τὸ ἑνωτικό. Σὲ περιστάσεις ὅπου τυχαίνει νὰ μὴ γίνεται ἡ κανονικὴ συνίζηση, (λ. χ. σὲ στίχους μὲ ἀρχαϊκοὺς τύπους ἢ σὲ λόγιες λέξεις), χρησιμοποιοῦμε, ἂν θέλωμε, τὰ διαλυτικά.

Μιὰ ἢ δυὸ λέξεις;

16. Γράφονται σὲ μιὰ λέξη κι ὄχι χωρισμένα, σύμφωνα καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς γραμματικῆς, ἐπιρρήματα καὶ σύνδεσμοι ποὺ δὲν αἰσθανόμαστε πιὰ χωριστὰ τὰ συνθετικά τους: *ἀφοῦ, ἀφότου, γιατί, γιατί, δηλαδή, εἰδεμή, ἐνόσω, ἐνῶ, ἐνίσης, καόλως, μολονότι, πρωτοῦ, τοὐντι,* κι ἀκόμη σχηματισμοὶ καθὼς *ἀπαρχῆς, ἐξαρχῆς, διαμιᾶς, ἐπιτέλους, καλημέρα (καλημερίζω), καληνύχτα, καλημόρα, ὁσονούπω.* Ἑνωμένα μποροῦμε ἀκόμη νὰ γράφωμε καὶ τὰ συχνὰ *καὶν (καὶ ἂν, κι ἂν), γιαυτό, στόν, στὴν* κτλ. *ἀπτὸ ἀπτὴ* κτλ. (μὰ καὶ *ἀπ τό·* δὲς κανόνα 12).

Συλλαβισμὸς

17. Δυὸ ἢ τρία σύμφωνα συλλαβίζονται ὅλα μὲ τὴν κατοπινὴ συλλαβὴ ἅμα ἀρχίζει λέξη τῆς γλώσσας μας ἀπὸ τὸ σύμπλεγμά τους: *λά-στιχη (στέρνα), ἐ-βγῆκα (βγαίνω), μὲ ὁρ-μή.*

Στὸ ζήτημα τοῦτο τοῦ χωρισμοῦ τῶν συλλαβῶν βλέπομε μὲ τὸ διδακτικώτατο τρόπο πῶς κάποτε, ἴσια ἴσια ἅμα θέλομε νὰ ἐφαρμόσωμε καὶ στὴ νέα νέα γλῶσσα ἕναν κανόνα τῆς ἀρχαίας ὀρθογραφίας, δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ ἔρθωμε σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν παράδοση. Μιὰ καὶ τὰ συμπλέγματα τῶν συμφώνων (εἴτε στὴν ἀρχή, εἴτε στὴ μέση τῶν λέξεων) δὲν εἶναι πιὰ τὰ ἴδια σήμερα καθὼς στ' ἀρχαῖα, κι ἀφοῦ καὶ ἡ φωνητικὴ ἀξία τῶν ἀρχαίων ἤχων ἄλλαξε, θὰ ἦταν ἀδικαιολόγητος ἀναχρονισμὸς ἂν ἀκολουθούσαμε στὴ σημερινὴ γραφομένη τὸν ἀρχαῖο συλλαβισμὸ στὶς λεπτομέρειες τῆς ἐφαρμογῆς του, ποὺ θὰ ἦταν πιὰ καὶ μεγαλύτερη ἄρνηση τοῦ πνεύματός του. Γιατί νὰ μὴ χωρίσωμε *ἐ-βγῆκα, Ἀ-βγαλτος, ἀ-βγό,* μιὰ καὶ λέμε *βγαίνω, βγάζω, βγάλσιμο* (φυσικὰ θὰ συλ-

λαβίζωμε πάντα *ψεύ-της, κοντὰ στὸ κακο-φτιασμένος*), καὶ γιατὶ νὰ μὴ χωριστῆ λ. χ. *πη-χτός, φά-σγανο, ἀφοῦ* λέμε *χτεσινός, σγουρός, σγόμπος, σγάρα,* κιὰς μὴν εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι λέξεις ἀπὸ *χτ, σγ;* Φυσικὰ πρέπει νὰ συλλαβίζωμε καὶ *ἀριθ-μός, τάγ-μα, δάφ-νη* καὶ ὄχι *ἀρι-θμός, τά-γμα, δά-φνη,* ποὺ χώριζαν οἱ ἀρχαῖοι ἔτσι γιὰ τὰ ὅμοια (μὲ τὴν τότε προφορὰ) *τμῆμα, κμητός, πνέω.* Νομίζω ἀκόμη πὼς καὶ γραφὲς καθὼς *λα-γκάδι, ἔ-μπα* πρέπει νὰ ἐπιτρέπωνται, μιὰ καὶ λέμε *γκρεμίζω, μπαίνω,* ἂν καὶ δὲν εἶναι δῶ εὔκολο νὰ καθιερωθοῦν οἱ γραφὲς αὐτὲς γιὰ κανονικές. Καλὸ εἶναι ὡστόσο νὰ μείνουν οἱ κανόνες τοῦ συλλαβισμοῦ, ἀντίθετα μὲ τοὺς ἀρχαίους, λίγοι καὶ ἁπλοί, καὶ ὡς ἕνα σημεῖο νὰ ὑπάρχη — ὄχι μόνο ἐδῶ, μὰ καὶ σὲ ἄλλα δευτερεύοντα ὀρθογραφικὰ ζητηματάκια (κτ. καὶ κανόνες 26, 16)— ἐλευθερία ὥστε νὰ μὴ βασανίζωνται τὰ παιδιὰ χωρὶς λόγο μὲ δυσκολομνημόνευτους κανόνες.

Καταλήξεις

Ἂς δοῦμε τώρα πῶς θὰ κανονιστῆ ἡ ὀρθογραφία στὶς καταλήξεις, καὶ μάλιστα σὲ μερικοὺς ἀναλογικὰ ἐξομαλισμένους τύπους. Καὶ δῶ πραχτικοὶ λόγοι θὰ μᾶς ὁδηγήσουν ὥστε ν' ἀποχτήσωμε ὅσο τὸ δυνατὸν μεγαλύτερη ὁμοιομορφία, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ἀρχὴ ποὺ ὡρίστηκε στὸν κανόνα 5. Χωρὶς ὅμως νὰ μπορῶ ν' ἀκολουθήσω ἐδῶ τοῦ Ψυχάρη τὸ ἀφομοιωτικὸ σύστημα, ποὺ γράφει λ. χ. *δάκρι καὶ πολὺς ἀντὶς δάκρι, πολὺς* — οἱ γραφὲς αὐτὲς ἂν καὶ εὐκολώτερες, καὶ σωστὲς ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς νέας γλώσσας εἶναι γιὰ σήμερα ἄκαιρες καὶ πρόωρες — δὲν ἐφαρμόζω οὔτε τοῦ Χατζιδάκι τὴ διδασκαλία, ποὺ γράφει *διάκως, Βασίλεις, Δημήτρις, φιλεῖ,* ἂν καὶ συχνὰ συμφωνῶ μαζί του στὸν τρόπο ποὺ ἐξηγεῖ τὴ γένεσή τους [78].

Ὀνόματα

18. Τὰ θηλυκὰ σὲ *-ί* γράφονται ὅλα μὲ *η*, ὅποια κιὰν εἶναι ἡ καταγωγή τους· *νίκη, τιμή· βρύση, ἄνοιξη, πλύση, στύψη, φύση, καλοπέραση, λέξη, ἀπόφαση· καλή· ἁπλή, χρυσή* (δὲς καὶ καν. 30)· *πήχη, ἑκατοστή.*

Ἔτσι ἐξομοιώνονται οἱ ἀρχαῖοι τύποι σὲ *-η (-ή, -ῆ), -ις, υς (-ύς)* κι ἀποφεύγομε τὴν ἄσκοπη ποικιλία τῶν τύπων *νίκη—βρύσι, λέξι—πῆχυ, ἑκατοστό.* Γιὰ τὸ παιδὶ εἶναι μεγάλη εὐκολία νὰ γράφη ὅλα τὰ θηλυκὰ αὐτὰ μὲ *η*, καὶ ἅμα ἀργότερα μάθη καὶ τ' ἀρχαῖα, ἡ διαφορὰ στὴν κατάληξη *(-ις -υς* ἀπὸ *-η)* δὲν τὸ μπερδεύει, ὥστε νὰ μεταφέρη καὶ κεῖ τὸ *η* τῶν δημοτικῶν τύπων.

19. Τὰ θηλυκὰ ἐπίθετα σὲ *-γιά* γράφονται μὲ *ει* ἅμα ἔχουν τ' ἀντίστοιχά τους στ' ἀρχαῖα σὲ *-εῖα*, ἢ ἅμα τοὺς μοιάζουν: *βαρειά, γλυκειά, πλατειά, μακρειά, φαρδειά.*

Ἡ γραφὴ αὐτὴ δὲν εἶναι ἴσως γιὰ βέβαιο ἡ σωστότερη ἐτυμολογικά, παρουσιάζει ὅμως μεγαλύτερη συμφωνία μὲ τοὺς ἀρχαίους τύπους, ποὺ συνηθίζει καὶ ἡ καθαρεύουσα, καὶ βοηθεῖ τὸ ξεχώρισμα ἀπὸ τοὺς ὁμόηχους οὐδέτερους κι ἐπιρρηματικοὺς τύπους (*μακριά·* δὲς καν. 27). Νὰ εἶναι ὅμως τὸ ξεχώρισμα αὐτὸ τόσο ἀναγκαῖο γιὰ νὰ ὑποδηλώνωμε γραφικά; (δὲς σημ. 87).

Όλα τ' ἄλλα θηλυκὰ ἐπίθετα σὲ -jά, γράφονται μὲ *ι*: (ὁ Χατζιδάκις τὰ γράφει σύμφωνα μὲ τὸ σχηματισμό τους μὲ *ει*): *ἀγαπητιά, ἀρραβωνιαστικιά, εὐγενικιά, κακιά, πατρικιά*. Μὲ *-ιά* γράφονται καὶ τὰ οὐσιαστικὰ *βραδιά, θηλιά*.

20. Ὁ πληθυντικὸς τῶν ἀρσενικῶν σὲ *-ίδες*, τονισμένος κι ἄτονος, γράφεται μὲ *η*: *περιβολάρηδες, καβαλάρηδες, γκαρσιάρηδες· χατζῆδες, καφετζῆδες* [79].

21. Ἀπὸ τὰ οὐδέτερα σὲ *-ί* γράφονται μὲ *ν* τ' ἀρχαῖα ἢ τὰ ὁμοιά τους: *δάκρυ, στάχυ, δίχτυ, βράδυ, πολύ, πλατύ, φαρδύ, μακρύ*. Ὅλα τ' ἄλλα γράφονται μὲ *-ι (-ί)*: *παιδί, σκαμνί · φιλί, φαγί* (ἀπὸ τὸ *φιλεῖ(ν), φαγεῖ(ν)* κτλ.), *ταψάλι (ταψάλιον), χιλιοστή, σταχτί, κανελί, βυσσινί, πορτοκαλί*.

Ἔτσι καὶ δῶ γιὰ νὰ πετύχωμε τὴ μεγαλύτερη ὁμαλότητα, κανονίζομε παντοῦ μὲ *ι*, ἔξω ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς τύπους καὶ τοὺς ὁμοιούς των τῆς ἀρχαίας γλώσσας ποὺ ὁ κανονισμός τους θὰ μᾶς ἔφερνε σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία [80].

Παραθετικά

22. Τὰ παραθετικὰ σὲ *-ύτερος, -ύτατος, -ώτερος, -ώτατος* γράφονται μὲ *ο* ἢ μὲ *ω* σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς. Τὰ παραθετικὰ σὲ *-ύτερος, -ύτατος, (-ύτερα, -ύτατα)* γράφονται μὲ *υ*: *φαρδύτερος, μεγαλύτερος, καλύτερα, γλυκύτατος* [81].

Ρήματα

23. Οἱ ἄκλιτοι ρηματικοὶ τύποι σὲ *-ί (ἔχω) γράψει, πεῖ, (ἔχει) γραφῆ, (θὰ εἶχε) μελετηθῆ* γράφονται μὲ *ῆ* ὅμια ἔρχονται ἀπὸ τὸ ἀπαρέμφατο σὲ *-ῆναι (διαβῆναι, ὁμιληθῆναι)*, καὶ μὲ *ει* στὶς ἄλλες περιστάσεις *(γράψει-ν, (εἰ)πεῖ-ν)*.

Οἱ γραφὲς αὐτὲς συνηθίζονται καὶ σήμερα ἀπὸ τοὺς περισσότερους, ὅσοι τουλάχιστον ξέρουν ἢ παραδέχονται πῶς οἱ τύποι αὐτοὶ γεννήθηκαν ἀπὸ τ' ἀντιστοιχα ἀπαρέμφατα. Ἄλλοι γράφουν παντοῦ *-η, ἢ -ῃ (ἔχω γράψῃ, ἔχει διαβῇ)*. Ὅσο βαστοῦμε τὴν ὀρθογραφικὴ διάκριση τῆς ὑποταχτικῆς *θὰ λέγῃς* (ἢ *θὰ λέγῃ*) κι ὄχι *θὰ λέγεις, νὰ πῇς* κι ὄχι *νὰ πεῖς, θὰ μιληθῇ* κτλ.), νομίζω προτιμότερο νὰ κρατήσωμε καὶ τὶς γραφὲς *ἔχω γράψει, ἔχει διαβῆ*. Ἅμα ὅμως ἀφομοιωθῇ καὶ ἡ γραφὴ τῆς ὑποταχτικῆς μὲ τὴν ὁριστική *(θὰ πεῖς, θὰ διαβεῖ)*, τότε θὰν ὑπάρχει λόγος νὰ μὴ γράφωνται κι οἱ ἄκλιτοι αὐτοὶ ρηματικοὶ τύποι ὅλοι μὲ *ει*: *ἔχω γράψει, ἔχει γραφεῖ*. Τὸν κανονισμὸ αὐτὸν μπορεῖ νὰ δεχτῇ χωρὶς πραχτικὴ δυσκολία καὶ ἡ καθαρεύουσα [82].

24. Τὰ ρήματα σὲ *-ώνω* γράφονται μὲ ω. Μὲ *ο* γράφονται καὶ οἱ τύποι σὲ *-ομα, -οπή, -οπός, -ονιά, -ομός*: *βόμα, χαμόγελο, γρήγορα, μάλωμα· καλαμπόκι, σηκωτός, ἀγκιδωτός· κλειδονιά, παγωνιά· σκοτωμός, μαλωμός, μαζωμὸς* κτλ.· μὰ *ἐρχομός*.

Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἱστορικὰ σωστὴ γραφὴ κι ὄχι μὲ *ο*, *(χαρῳώνω, βρώνω ξηλώνω, κατὰ τὰ χώνω, πρώνω)* γιατὶ ὁ μετασχηματισμὸς *δηλῶ δηλώνω*, ἔγινε

κατὰ τὸ *(στρωννύω) στρώννω, (χωννύω) χώννω*, ποὺ μαζί τους εἶχαν κοινὸ τὸν ἀόριστο *ἐδήλωσα, ἴδρωσα ἔστρωσα, ἔχωσα*. Ἡ ἐτυμολογικὴ ὀρθογραφία θ' ἀπαιτοῦσε λοιπὸν ἴσως δυό *ν*: *καρφώννω, ξηλώννω, ἱδρώννω* κτλ., μὰ τέτοιες γραφὲς θὰ ἦταν ἄσκοπος νεωτερισμός· τὴ γραφὴ *-ώνω* θεωρῶ προτιμότερη ἀπὸ τὴν *-όνω* καὶ γιὰ λόγους εὐκολίας, γιατὶ τὸ ω βρίσκεται καὶ στοὺς τύπους *-ωσα, -ωμένος* [83].

25. Οἱ ρηματικοὶ τύποι σὲ *-ιοῦμαι* ἢ *-ιέμαι, -ιέσαι, -ιέται* κτλ. γράφονται μὲ *ι* (κι ὄχι μὲ *ει* σύμφωνα μὲ τὴ γένεσή τους): *ἀγαπιέμαι, φιλιοῦμαι, φιλιέστε*.

26. Οἱ ἀόριστα σὲ *-ίσα* γράφονται μὲ *η*, ἅμα ὁ ἐνεστῶτας τους εἶναι σὲ *-ῶ*, μὲ *ι* ἅμα εἶναι σὲ *-ίζω*, καὶ μὲ *υ (ει, οι)*, ἅμα εἶναι σὲ *υ (ει, οι)*: *τσαλαπάτησα, χαιρέτησα, λάλησα — βόισα, πότισα, βάφτισα —δάκρυσα, δάνεισα*. Στὰ ρήματα μὲ διπλὸ ἐνεστωτικὸ τύπο γράφεις ὅπως θέλεις καὶ τὸν ἀόριστο *(σκόρπισα* ἢ καὶ *σκόρπησα)*· *ψήφισα* εἶναι ὁ ἀόριστος τοῦ *ψηφίζω, ψήφησα* τοῦ *ψηφῶ*· τοῦ *χαιρετῶ* ὁ ἀόρ. γράφεται *χαιρέτησα*.

27. Τὰ ἐπιρρήματα σὲ *-jά* γράφονται, καθὼς καὶ τὰ ὁμώνυμά τους οὐδέτερα, μὲ *ι* (κι ὄχι μὲ *ει*, ποὺ οὔτε σωστὸ δὲν εἶναι) *φαρδιά, πλατιά, μακριά, πλατιά*. Ἐπιρρήματα

28. Στὸ ζήτημα τῶν πνευμάτων μένομε, ὅπως εἶναι σήμερα τὰ πράματα, πιστοὶ στὴν παράδοση. Τὸ ζήτημά τους θὰ λυθῇ μιὰ μέρα μαζὶ μὲ μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμιση τοῦ τονισμοῦ· γιὰ τὴν ὥρα προσπαθοῦμε (κτ. καὶ κανόνα 1) μᾶλλον νὰ ἐλαττώνωμε παρὰ ν' αὐξάνωμε τὸν ἀριθμὸ τῶν τύπων ποὺ παίρνουν δασεῖα. Πνεύματα

Ἔτσι βάζομε φιλή:

1) στοὺς νεωτερικοὺς σχηματισμοὺς ἅμα ἡ φωνητική τους ἀλλοίωση δὲ μᾶς ἀναγκάζει νὰ τοὺς συσχετίσωμε μὲ τοὺς παλιοὺς τύπους ποὺ παίρνουν δασεῖα: *ἁμάδα (ὁμάδα), ἁμεῖς (ἡμεῖς), ἁλάκερος, ἁρπαλός, Ὀβριός*, (μὰ *ἑνωμένος - ἑνώνω*).

2) στὶς ξένες λέξεις ποὺ στὴ γλῶσσα τους ἀρχίζουν ἀπὸ *h*.

3) ψιλὴ παίρνουν ἀκόμη τὸ *ἔβρισα (ὕβρισα) - βρίζω, ἤβρα (ηὗρα) βρίσκω*· στὴ νέα μας γλῶσσα οἱ αὐξημένοι αὐτοὶ τύποι σχετίζονται μὲ τύπους ἐνεστωτικοὺς ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ σύμφωνο, κι ἔτσι μοιάζει τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν σὰν αὔξηση συλλαβική.

Ὅμοιες μὲ τὶς παραπάνω ἀρχὲς θὰ ἐφαρμοστοῦν καὶ στὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ: θὰ κοιτάξωμε νὰ ἔχωμε ὅσο εἶναι δυνατὸ λίγους, εὐκολομάθητους κανόνες καὶ λίγες περισπωμένες. Οἱ ἀκόλουθοι κανόνες ταχτοποιοῦν τὸν τονισμὸ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ νέα ἰδίως στοιχεῖα τῆς καινούριας γραφομένης· ὅσα ἀρχαῖα στοιχεῖα μένουν ἔξω ἀπὸ τοὺς κανόνες αὐτοὺς διατηροῦν τὸν ἀρχαῖο τονισμό. Τόνοι

Περισπωμένη στὴ λήγουσα

29. Ἡ τονισμένη λήγουσα παίρνει περισπωμένη:

α] σὲ ὅλους τοὺς ὀνομ. τύπους τῆς γενικῆς ποὺ τελειώνουν σὲ *-οῦ, -ῆς, -ᾶς, -ῶν*: *καλοῦ παππού, τοῦ παιδιοῦ, τῆς διπλῆς χαρᾶς, αὐτοῦ, σπιτιῶν, ἐχτρῶν.*

β] σὲ μερικὲς ἀρχαῖες ὀνομαστικὲς ἑν. ἀρσ. σὲ *-ῆς*, αἰτ. σὲ *-ῆ*, καὶ πληθ. ὀνομ. σὲ *-εῖς*: *Περικλῆς, συγγενῆ, συγγενεῖς, τρεῖς.*

γ] σὲ ὅλους τοὺς ρηματικοὺς τύπους μὲ *-η, (ῃ)*, *-ω, -ει, -ου, -αι, -ᾳ, (ᾳ)*: *νικῶ, σβήνῃ, βρῶ, ρθῶ, τρῶς, βρῇ, πῇ, σβηεῖ, ἀκοῦς, φωτοῦν, φταῖς, κλαῖς, γελᾷ, γελᾶν, πᾶς πᾶν.*

δ] στὰ τοπικὰ ἐπιρρήματα μὲ μακρὸ στὴ λήγουσα· *αὐτοῦ, ἀλλοῦ, παντοῦ, ἐκεῖ, ἐδῶ.*

Ὀξεῖα στὴ λήγουσα

30. Ἡ τονισμένη λήγουσα παίρνει ὀξεῖα (ἢ βαρεῖα):

Στὰ ἀρσεν. ὀνόματα σὲ *-ης, -ις* (ἔξω ἀπὸ τὰ *Περικλῆς, Μοσθοῆς* κτλ.), σὲ ὅλες τὶς ἰσοσύλλαβες πτώσεις ὅσες διατηροῦν τὸ ἴδιο φωνῆεν: *νικητής, μαθητής, παρελής, καφετζής, θαλασσής, κιφετής, βιασανής, σταχτής· λαφρύς, βαρύς.*

Στὰ ἀρσεν. σὲ *-ας*, σὲ ὅλες τὶς πτώσεις: *ὁ ψωμάς, τοῦ ψωμά, τὸν ψωμά, (ψωμάδες* κτλ. δὲς κανόνα 32)· *βασιλιάς, βασιλιά, ἀλευριάς, ἁμαξάς, βαρελάς, γαναμπατάς, ραπτομηχάς, γυναικάς, ζευγάς, κοσκινάς, ρολογιάς, ψαριάς, μυλωνάς, γαλατάς, ψαράς, καλιαρδάς, καλαμαριάς, κολοκυθάς, μαρμαριάς, σφουγγαράς, χαλκωματάς, χτενάς, φουστανελάς.*

Στὰ θηλ. σὲ *-α, -η, -ου, -ω*, (στὴν ὀνομ. κι αἰτιατ.). *καρδιά, ἀκά, τιμή, μαϊμοῦ, ἀλεπού, Μαριγώ*· ἔτσι καὶ τὰ παλιὰ συνηρημένα ἐπίθετα: *ἁπλή, χρυσῆ, διπλῆ ἐξαίρεση: γῆ, Ἀθηνᾶ, Ναυσικᾶ* κτλ.

Σὲ ὅλα τὰ ἐπιρρήματα σὲ *-α*: *καλά, καπά, πρωΐ, δεξιά, ἀριστερά.*

Στὰ οὐδέτερα σὲ *-α*: *καλὰ παιδιά, ἁπλᾶ, διπλᾶ, ἀργυρᾶ*· ὀξεῖα παίρνουν καὶ τ' ἀρσενικὰ *ἁπλοῖ, χρυσοῖ* κτλ.

Μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν περιορίζεται στὴ λήγουσα τῶν ὀνομάτων ἡ περισπωμένη στὸ ἐλάχιστο ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάνωμε ἡ ἀρχαία τονισμός. Θὰ τονίζωμε τώρα:

ὁ παπᾶς	*καφετζῆς*	*νικητής*	*παπποῦς*	*τῶν νικητῶν*
τοῦ παπᾶ	*καφετζῆ*	*νικητῆ*	*παππού*	*» παιδιῶν*
τὸν παπᾶ	*καφετζῆ*	*νικητῆ*	*παππού*	*» τιμῶν κτλ.*
ἡ τιμὴ	*ἀκὰ*	*ἀλεποῦ*	*Γρηᾶ*	
τῆς τιμῆς	*ἀκᾶς*	*ἀλεπούς*	*Γρηᾶς*	
τὴν τιμὴ	*ἀκά*	*ἀλεπού*	*Γρηᾶ*	

ἐνῶ ἀκολουθώντας τὸν τονισμὸ ποὺ πρατιμοῦν σήμερα οἱ περισσότεροι θὰ γράφαμε ὄχι μόνο *τοῦ καλοῦ παππού, τῆς διπλῆς ἀκας, τῶν παιδιῶν*, μὰ καὶ *ὁ παπᾶς, τοῦ παπᾶ, ὁ καφετζῆς, τοῦ καφετζῆ, τοῦ νικητῆ (τὸ νικητή), ὁ παππούς· τὸν παππού, ἡ ἀκᾶ, ἡ ἀλεποῦ τὴν ἀλεποῦ* κτλ.

Περισπωμένη στὴν παραλήγουσα

31. Ἡ τονισμένη παραλήγουσα παίρνει περισπωμένη στὶς λέξεις ποὺ ἔχουν στὴν παραλήγουσα *η, ω, ου, ει, αι* (δηλαδὴ ἀληθινὰ μακρό, κι ὄχι δίχρονο *α, ι, υ*) καὶ στὴ λήγουσα *ε, ο, αι, οι* (δηλαδὴ ἀληθινὰ ἀρχαῖο βραχύ).

Ἔτσι κοντὰ στ' ἀρχαῖα *οἱ αἰῶνες, μῆνες, οἱ γυναῖκες* ἔχομε καὶ τοὺς *αἰῶνες, μῆνες, τὶς γυναῖκες, οἱ* καὶ *τὶς μοῖρες, ἀρκοῦδες, φλοῦδες, καρδοῦλες, βοῦλες, καμῆλες, παπαροῦνες, ναῖσκε, οἱ* καὶ *τοὺς νησιῶτες, στῆσε, ζοῦνε, τραγουδοῦμε.* Ὁ κανόνας αὐτὸς ἐφαρμόζεται καὶ κεῖ ποὺ ὁ νεωτερικὸς τύπος γεννήθηκε ἀπὸ συγκοπὴ τοῦ παλαιότερου, ποὺ ὡς τότε κανονικὰ ἔπαιρνε ὀξεῖα· ἔτσι γράφομε: *φταῖμε, τρῶμε, φταῖτε, ἀκοῦμε, ξυπνῆστε, ἀγαπῆστε, δῶστε, μαθῆτρες.* Πολλοὶ γράφουν τὶς τελευταῖες αὐτὲς λέξεις *φταίμε, τρώμε, δώστε* κτλ., μὰ τόσο ἔχει κρυσταλλωθῆ στὸ μάτι μας ἡ ἀνάγκη τῆς περισπωμένης στοὺς τύπους μὲ τὸ καθαρὸ μακρὸ (δηλαδὴ *η, ω, αι, ου* κτλ.) μπρὸς σὲ καθαρὸ βραχύ, ὥστε ὅσο διατηροῦμε τὴν περισπωμένη στὸ *μῆλο, μῆνες* κτλ. εἶναι σκοπιμώτερο νὰ τὴ βάζωμε καὶ στοὺς ἐξωτερικὰ ἀνάλογους νεωτερικοὺς τύπους, ἂν δὲ θέλωμε νὰ πολλαπλασιάσωμε τὶς δυσκολίες τῆς σημερινῆς ὀρθογραφίας.

Ὀξεῖα στὴν παραλήγουσα

32. Στὶς ἄλλες περιστάσεις βάζομε στὴν παραλήγουσα ὅπου μποροῦμε ὀξεῖα, δίνοντας στὰ δίχρονα τὴν ποσότητα ἐκείνη, ποὺ σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχαίους κανόνες θὰ ὥριζε ὀξεῖα. (Ἂν σημειώσωμε τὸ ἀρχαῖο δίχρονο μ' ἕνα * ἔχομε δῶ τὶς ἀκόλουθες τρεῖς περιπτώσεις *́ ∪, *́ *, ⊿ *).

Ἡ τονισμένη παραλήγουσα παίρνει λοιπὸν ὀξεῖα:

α] στὰ ὀνόματα μὲ πληθ. σὲ *-άδες*: *καβγάδες, παπάδες, ψωμάδες, πρασινάδες, λαμπάδες, κυράδες.*

β] στὰ ὀνόματα σὲ *-άδος -άτος, -άτο, άνος, -ίνος*: *κουνιάδος, γεμάτος, τρεχάτος, κομιτάτο, πρωτευουσιάνος, ραβίνος* κτλ. (δὲς κανόνα 4 ε).

γ] στὰ θηλυκὰ τὰ νεωτερικὰ σὲ *-α* (*-ούδα, -ούλα, -ούρα* κτλ.): *ἀρκούδα, φλούδα, κοπελούδα, μικρούλα, νοστιμούλα, καρδούλα, καμήλα, κορώνα, κούπα, λεύκα, δούλα, φαγούρα.*

δ] στὰ οὐδέτερα σὲ *-ι*: *παραμύθι, ποτήρι, ζευγάρι, πετεινάρι, μικρούλι, χερούλι, φασούλι, φρύδι* κτλ[84].

ε] στὰ ἀριθμητικὰ σὲ *-άντα* καὶ *-ήντα*: *τριάντα, σαράντα, πενήντα, ἑξήντα* κτλ.

ς] οἱ μετοχὲς σὲ *-ώντας*: *πηδώντας, γελώντας, κρατώντας.*

Ὀξεῖα παίρνουν καὶ τὰ ὀνόματα σὲ *-άκος, -άκι*: *φιλαράκος, μικράκι, φυλλαράκι, παιδάκι.*

33. Βαστοῦμε τὸν ἀρχαῖο τονισμὸ στὶς λέξεις τοῦ τύπου *ἡ γλῶσσα τῆς γλώσσας, ἡ μοῖρα, ἡ γυναῖκα τῆς γυναίκας, ὁ κλητῆρας τοῦ κλητῆρα, ὁ ἰδρῶτας, ὁ χειμῶνας* κτλ.

Οἱ γραφὲς αὐτὲς εἶναι πολὺ μπόσικες, καὶ πολλοὶ σήμερα ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ Ψυχάρη, ποὺ τὶς ἄφησε ἔπειτα ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ Ταξιδιοῦ του, γράφουν μαζί του *γλώσσα*· μὰ ὁ νεωτερισμὸς ἐδῶ θὰ γεννοῦσε περισσότερες δυσκολίες ἀργότερα σὲ κεῖνον ποὺ θὰ ἔγραφε τὴν καθαρεύουσα, καὶ γιαυτὸ προτιμῶ τὸν παλιὸ τονισμό.

34. Γιὰ λόγους εὐκολίας προτιμῶ περισπωμένη ἀντὶς τὴν ὀξεῖα ποὺ συχνὰ κανονικὰ θὰ βάζαμε, σὲ ὅλους τοὺς ρηματικοὺς σχηματισμούς:

1) τοῦ τύπου **ω*: *γελᾶτε, τρεχᾶτε, ἐλᾶτε, πηδᾶμε, τραβᾶμε, χαρετᾶμε, θυμᾶμαι, θυμᾶσαι, θυμᾶται, θυμᾶστε, πηδᾶνε, πᾶμε, πᾶτε, φᾶμε, φᾶνε, ρουφᾶνε.*

2) τοῦ τύπου — *** : *πῆρα, πῆγα, ἤρθα, εἶχα, εἶδα, ρωτοῦσα, νικοῦσα, ἀγαποῦσαν, ρωτιοῦνταν, ἀγαπιοῦνταν, βγῆκαν, γυρῆκαν* [85].

Ἀπὸ τὰ παραπάνω παραδείγματα γίνεται φανερὸ πὼς οἱ νεωτερικοὶ τύποι θὰ τονίζωνται σὲ μερικὲς περιστάσεις ὅπως γιὰ λόγους πρακτικοὺς φαίνεται βολικώτερο, καὶ ὅπου ἔτυχε ν' ἀλλάξῃ · ἀπὸ ἀνάπτυξῃ, προσθήκη ἢ ἀποκοπή· ἡ σχετικὴ θέση τῶν συλλαβῶν ὁ τονισμὸς κανονίζεται σύμφωνα μὲ τὴν ποιότητα τῶν καινούριων συλλαβῶν καὶ τὴ σχετική τους θέση: *γελᾶει ὄχι γελᾰεῖ, ἀκοῦς ὄχι ἀκούς, δούμουν ὄχι δοῦμουν* κτλ. (κτ. καὶ κανόνα 31).

Μὲ τοὺς παραπάνω κανόνες, ὅσο κιὰν δὲν εἶναι παντοῦ εὔκολο νὰ δριστοῦν τὰ ὅρια τῆς ἐφαρμογῆς τους, κατορθώνεται ν' ἁπλοποιήσωμε λίγο τὴν ὀρθογραφία τῆς νέας μας γλώσσας, ἐνῶ ἀλλιῶς θὰ εἴχαμε μιὰν ἀτέλειωτη ποικιλία στὶς γραφὲς αὐτές: *διᾶκος (διάκονος), τριᾶντα (τριάκοντα, ἰωνικὰ τριήκοντα), μὰ σαράντα*, ἴσως καὶ *κελλᾶρι*, (λατ. *-arium, -ārium*) κοντὰ στὸ *λειτερᾶρι, ἀσβάρι* (ἀρχ. ἑλλην. ὑποκορ. *-ᾶριον*).

Ἔγκλιση

35. Ἡ ἔγκλιση σημειώνεται μόνο ὅταν ἔχῃ φωνητικὴ σημασία, καὶ ὄχι ἱστορική, δηλαδὴ ὅπου πραγματικὰ σήμερα μιλώντας ἐγκλίνομε τὸν τόνο τῆς συνακόλουθης λέξης· ἔτσι *οἱ ἄνθρωποί μας, τ' ἀμπελοχώραφά του, βλέποντάς τον, χάρηκά σου, ἀγόρασέ μου το μὰ τὰ παπούτσια μου, τὸ δίκιο του, ἡ γυναῖκα του, ἡ μοῖρα σου.*

Βαστοῦμε τὴν παραδομένη γραφὴ καὶ σὲ τύπους καθὼς τὰ *παιδιά της, πές μας.* Γράφομε ὅμως, χωρὶς νὰ σημειώνωμε ἔγκλιση: *δὲ θὰ σοῦ τὸ πῶ, ἂν δὲ θὰ μᾶς τὸ ἔδινες, πῶς νὰ σᾶς τὴ φέρω, ἂς τοὺς τὸ ξηγήσῃ* κτλ.

Σημειώνεται ἀκόμη ἡ ἔγκλιση στοὺς νεωτερικοὺς σχηματισμούς, σύμφωνα μὲ τὴν προφορά, σὲ παραδείγματα καθὼς τ' ἀκόλουθα: *ἐγὼ εἶμαι, θά ἤτανε, μοῦ δωσε, μοῦ στειλε, τώρα ἤρθε* (ὅπου τονίζομε ἔτσι), *πές μου το, γράψε μού το, γράψετέ μας το, γράψτε μάς το.*

Φυσικά, στὸ *ποτέ*, ποὺ στὴν ἀρχαία ἦταν ἐγκλιτικό, σήμερα σημειώνομε πάντοτε τὸν τόνο *(δὲ θέλησα ποτὲ)*, ἀφοῦ σήμερα καὶ τὴ σημασία του ἄλλαξε, καὶ τὸν τόνο του ἔπαυσε νὰ χάνῃ.

Οἱ κανόνες γιὰ τὴν ἔγκλιση εἶναι ἀπὸ τοὺς πιὸ ἄσκοπους ποὺ ἔχει ἡ ἐπίσημη γραφομένη· κουράζουν τὸ μαθητὴ χωρὶς λόγο καὶ σπάνιο εἶναι νὰ θυμηθῇ νὰ τοὺς ἐφαρμόσῃ ὅπως πρέπει[86]. Φυσικὰ τὰ λάθη εἶναι συχνότατα καὶ κανονικὰ στὶς ἐφημερίδες. Ἡ ἁπλοποίηση τῶν ἐγκλιτικῶν κανόνων εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴ νέα μας γραφομένη.

Οἱ τόνοι διακριτικὰ σημάδια

36. Σὲ μερικὲς λέξεις ὁμόηχες μὰ μὲ διαφορετικὴ ἔννοια μεταχειριζόμαστε δυὸ διαφορετικοὺς τόνους (ὀξεῖα καὶ περισπωμένη, βαρεῖα καὶ περισπωμένη, ἢ βαρεῖα καὶ ὀξεῖα) γιὰ νὰ καταλαβαίνῃ ὁ ἀναγνώστης εὐκολώτερα τὴ σημασία τους, σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ ἀρχή, ποὺ βλέπομε νὰ ἐφαρμόζεται καὶ σὲ ἄλλες γλῶσσες, στὴν ὀρθογραφία τους. Ἔτσι ξεχωρίζομε τὸ *πῶς, ποῦ* (ἐρωτηματικά), ἀπὸ τὸ *πὼς, ποὺ* (ἀναφορικά), τὸ *γιατὶ* καὶ *γιατί*, τὸ *μὰ* καὶ *μά*, τὸ *γιὰ* καὶ *γιά*, τὸ *νὰ* καὶ *νά* [87].

Οἱ δυσκολίες τοῦ τονισμοῦ

Ὅποιος προσπαθεῖ νὰ ρυθμίσῃ τὰ τονικὰ αὐτὰ ζητήματα νιώθει γλήγορα πόσο δύσκολα συμβιβάζονται οἱ πατροπαράδοτοι ἀρχαῖοι κανόνες μὲ μιὰ λογική, κάπως εὔκολη καὶ moderne ὀρθογραφία· ἔτσι μένει τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ τὸ μεγαλύτερο βάσανο τῆς ὀρθογραφίας μας καὶ οἱ χίλιες μικροδυσκολίες ποὺ κρύβει[88] κάνουν νὰ φαίνεται κάθε κανονισμὸς ποὺ γίνεται ἀπάνω στὴ βάση αὐτὴ πρόσκαιρος καὶ παροδικός. Μόνο ἕνα γιατρικό, κι αὐτὸ ριζικὸ ὑπάρχει: νὰ καταργηθοῦν ὅλοι οἱ τόνοι, ἢ νὰ διατηρηθῇ μόνο ἡ ὀξεῖα. Ὅπως ὅμως εἶναι σήμερα ἡ πνευματικὴ κατάσταση τῆς κοινωνίας μας φοβοῦμαι μήπως δὲν εἶναι σκόπιμο νὰ ἐπιδιώξῃ ὁ δημοτικισμὸς τὴ μεταρρύθμιση αὐτὴ τὴν τόσο ἐθνική, καὶ ἴσως εἶναι καλύτερο νὰ περιμένωμε τὴν πρωτοβουλία ἀπὸ τὸ κράτος, ἀπὸ κανένα συνέδριο ἐκπαιδευτικό, ἢ καμιὰ ἄλλη μερίδα τῆς κοινωνίας, ποὺ θὰ ἐφάρμοζαν τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση πρῶτα στὴν ἐπίσημη γλῶσσα, καὶ μὲ λιγώτερο κίνδυνο νὰ δυσφημιστῇ καὶ ὁ ἑαυτός τους καὶ ἡ μεταρρύθμιση ἡ ἴδια. Ἴσως νὰ μὴν ἀργήσῃ ἡ ὥρα αὐτή, ἀφοῦ πληθαίνουν ὁλοένα μεταξύ μας ὅσοι δὲ θεωροῦν ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐθνική μας εὐημερία καὶ πρόοδο νὰ διατηροῦμε τοὺς ἀρχαίους τόνους καὶ τὰ πνεύματα. Φτάσαμε ὅμως στὸ σημεῖο ὅπου ἡ ἀντίληψη κι ἡ ἐχτίμηση τοῦ σκοποῦ νὰ μᾶς φέρνῃ εὔκολα καὶ χωρὶς δισταγμὸ ἀπὸ τὴ θεωρία στὴν ἐφαρμογή;

Κατάργηση τῶν τόνων

VIII

Μὲ τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ περάσαμε τὰ ὅρια ἐκείνου ποὺ χωρὶς ριζικώτερη μεταρρύθμιση — χωρὶς νὰ βγοῦμε σημαντικὰ ἔξω ἀπ' ὅ,τι συνηθίζεται, καὶ χωρὶς νὰ ἔρθωμε σὲ χτυπητὴ ἀντίθεση μὲ τὴν παλιὰ ὀρθογραφία — μποροῦμε σήμερα εὔκολα ν' ἁπλοποιήσωμε. Φυσικὰ ὅμως, ὅσο τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα ἐξετάζεται ἀπὸ τὶς πραγματικὲς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ μιας, ἄσχετα μὲ συνήθειες ποὺ εὔκολα δὲν ἀλλάζουν καὶ μὲ τὶς προλήψεις τῆς πνευματικῆς του ἀριστοκρατίας, ποὺ τοῦ φόρτωσε καὶ τὴ σημερινὴ ὀρθογραφία, γίνεται φανερὸ πὼς ἡ μεταρρύθμιση θὰ ἔπρεπε νὰ προβῆ ἀκόμη μακρύτερα, ὥστε νὰ προσαρμοστῆ τελειότερα ἡ ὀρθογραφία μας στὴν ἐθνική μας ζωή· τὴν ἀνάγκη αὐτὴ μαρτυροῦν κοντὰ στ' ἄλλα ποὺ εἴδαμε, οἱ συχνὲς προσπάθειες τῶν τελευταίων χρόνων, ποὺ βρῆκαν μερικὲς φορές, καθὼς λ. χ. στὴν κατάργηση τῆς ὑποταχτικῆς, συχνοὺς μιμητές· θὰ ἐξετάσω ἐδῶ σύντομα, τὰ ὅρια τῆς ριζικώτερης αὐτῆς μεταρρύθμισης, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ζήτημα τοῦ τόνου, ποὺ τελευταῖα μελετήσαμε· (μαζὶ μὲ τοὺς τόνους λογαριάζω γιὰ εὐκολία καὶ τὰ πνεύματα).

Ἀνάγκη γιὰ μεγαλύτερη ἁπλοποίηση

Διάφορες φορὲς εἴχαμε τὴν εὐκαιρία σ' αὐτὴν τὴ μελέτη νὰ γνωρίσωμε τὶς ἀνώφελες δυσκολίες ποὺ μᾶς ἑτοιμάζει ἡ ποικιλία τῶν ἀρχαίων τόνων· εἴδαμε ὅτι οἱ ἀνορθογραφίες ἀπὸ λάθη στὸν τονισμὸ εἶναι οἱ πιὸ συχνές, ὅτι οἱ τονικοὶ κανόνες εἶναι οἱ πιὸ δυσκολομάθητοι, ὅτι εἶναι ἀφθονώτατες οἱ λέξεις ποὺ σχεδὸν κανεὶς μας δὲν μπορεῖ νὰ θυμηθῆ τί τόνο χρειάζονται, ὅτι πολλὲς λέξεις γράφονται πιὰ καθημερινὰ καὶ ταχτικὰ μὲ τὸ στραβὸ τόνο, εἴδαμε ἀκόμη πὼς οἱ ἀρχαῖοι δὲ χρησιμοποιοῦσαν τοὺς δικούς μας τόνους, ἔξω ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους γραμματικούς, ποὺ τοὺς ἤθελαν γιὰ τὶς φιλολογικές τους ἐκδόσεις, κι ἀκόμη καταλάβαμε στὸ τέλος πόσο δύσκολο εἶναι νὰ μεταχειριστοῦμε μὲ κάποια λογικὴ τὸν ἀρχαῖο τονισμὸ στοὺς νεωτερικοὺς τύπους τῆς γλώσσας μας, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει καταντήση ἄσκοπη πολυτέλεια, ποὺ χωρὶς λόγο κι ὠφέλεια δυσκολεύει σημαντικὰ τὶς δυσκολίες τῆς δύσκολης κιόλας ὀρθογραφίας μας. Ἂν ἔμενε ἀκόμη καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀνάγκη κάποιας ἀλλαγῆς, ὁ ἀγῶνας ποὺ γίνεται στὰ δημοτικά μας σχολεῖα γιὰ νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ νὰ τονίζουν σωστά, τὰ φτωχὰ ἀποτελέσματα ποὺ βγαίνουν, καὶ ἀκόμη οἱ ἔντονες, κατηγορηματικὲς κι ὁμόφωνες γνῶμες ποὺ ἀκούστηκαν γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ μέσα ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν δημοδιδασκάλων, ἅμα τελευταῖα ἀνακινήθηκε τὸ ζήτημα

Οἱ ἀγιάτρευτες δυσκολίες τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ

αὐτό [89], πρέπει νὰ μᾶς πείσουν πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ ξαναμελετηθῆ τὸ ζήτημα τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ. (μαζὶ μὲ τοὺς τόνους λογαριάζω γιὰ εὐκολία καὶ τὰ πνεύματα).

Γιατί δὲν τὸν ἀφήνομε;

Ἂν τώρα ἐξετάσωμε γιὰ ποιὸν λόγο ἐξακολουθοῦν ὅλα αὐτά, θὰ δοῦμε πὼς δὲν ὑπάρχει σοβαρὸς λόγος νὰ διαιωνίζεται ἡ σημερινὴ κατάσταση. Δυὸ πράματα στέκονται ὅμως ἐμπόδιο στὴν τονικὴ μεταρρύθμιση, τὸ ἕνα θεωρητικὸ κυρίως ἐπιχείρημα, τὸ δεύτερο πραχτικὴ δυσκολία. Φοβοῦνται δηλαδὴ μήπως ἔτσι χαθῆ ἀπὸ τὴ γλῶσσα ποὺ γράφεται ἡ συνοχὴ καὶ ὁμοιότητα ποὺ ἔχει μὲ τὴν ἀρχαία, κι ἔπειτα, τόση εἶναι τῆς συνήθειας ἡ δύναμη, ποὺ ἀπὸ μικροὶ βλέπομε κάθε μας λέξη νὰ στολίζεται μ' ἕνα δυὸ ἀπὸ τὰ ποικιλότροπα αὐτὰ σημαδάκια, ὥστε δὲν μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε κὰν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα χωρὶς αὐτά, κι οὔτε θέλομε νὰ δοῦμε τὶς πραχτικὲς ὠφέλειες ποὺ θὰ μᾶς χάριζε ἡ ἀπουσία τους.

Ἡ δύναμη τῆς συνήθειας

Εἶναι ὅμως καὶ ἡ ὀρθογραφία σὰν τὴ μόδα, καθὼς σωστὰ παρατήρησε ὁ Louis Havet, καὶ δὲν εἶναι δύσκολο ν' ἀγαπήση κανεὶς καὶ μία νέα ὀρθογραφία· κι ὁ αἰχμάλωτος τοῦ Chillon, λέει, ἅμα λευτερώθηκε ἀπὸ τὰ δεσμά του καὶ ξαναβγῆκε στὸ φῶς δυσκολεύουνταν στὴν ἀρχὴ νὰ συνηθίση στὴ ζωή, ὅσο ποὺ τὴν ξαναγάπησε. Ἔτσι καὶ ἡ νέα τονικὴ *συνήθεια*, ἅμα τὴ συνηθίσωμε, θὰ φανῆ ὅμοια σωστή, ὁμορφη καὶ δικαιολογημένη, ὥστε νὰ μὴν ἔχουν μεγαλύτερη σημασία ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ στηρίζονται ἐδῶ ἀπάνω, ὅση πειστικότητα κιὰν ἔχουν σήμερα γιὰ κείνους ποὺ εἶναι συνηθισμένοι νὰ μὴ συλλογίζωνται. Περισσότερο δικαιολογημένος φαίνεται ὁ ἄλλος λόγος, κι ὁ Χατζιδάκις τὸν ἐμεταχειρίστηκε γιὰ κύριο ἐπιχείρημα, πὼς ὅσο μεγάλα κιὰν εἶναι τὰ καλὰ ποὺ μᾶς ὑπόσχεται ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση καὶ τὰ κακὰ ἀπτὰ ὁποῖα θὰ μᾶς γλιτώση, ἐμεῖς δὲν μποροῦμε νὰ τὴν τολμήσωμε ὅσο τ' ἀρχαῖα κείμενα ἐξακολουθοῦν νὰ τυπώνωνται ἀπὸ τὸν Teubner καὶ τοὺς ἄλλους ἐκδότες τῶν κλασικῶν συγγραφέων μὲ ὅλες τὶς περισπωμένες καὶ τὶς δασεῖες στὰ φωνήεντα καὶ τὰ ῥ καὶ τὶς ὑπογραμμένες ποὺ συνηθίζονται σήμερα, γιατὶ ἀλλιῶς θὰ χωριστοῦμε ἀπὸ «τῆς γλώσσης ἐκείνης ἥτις θεωρεῖται κοινὸν κτῆμα παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου» [90].

Ὁ φόβος μὴ χωριστοῦμε ἀπὸ τ' ἀρχαῖα

Εἶναι βέβαια αὐτὸ μιὰ γνώμη ποὺ πιθανὸ νὰ συμμερίζωνται κι ἄλλοι. Ἀπὸ ἐντελῶς διαφορετικὴ καὶ γενικώτερη ἄποψη κρίνοντας τὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ ἔλεγα πὼς σὲ ζήτημα μὲ τέτοια ἄμεση σπουδαιότητα γιὰ τὴν ἐθνικὴ παιδεία δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξαρτηθοῦμε ἀπὸ τὸ ἂν θ' ἀποφασίση ὁ Teubner νὰ νεωτερίση στὸν τονι-

Ἡ δική μου ἄποψη

σμὸ γιὰ νὰ παρατήσωμε καὶ μεῖς τὰ ἐνοχλητικὰ αὐτὰ σημάδια, οὔτε νὰ περιμένωμε τὴ μεταβολὴ ποὺ γιὰ τὴν ὥρα οὔτε πιθανὴ φαίνεται [91], γιὰ ν' ἀποφασίσωμε μιὰ τόσο σημαντικὴ γιὰ μᾶς μεταρρύθμιση. Ἄφησε ποὺ δὲ φαίνεται καὶ τόσο αὐταπόδειχτος καὶ βέβαιος ὁ ἰσχυρισμὸς πὼς νεωτερίζοντας στὸ ζήτημα τοῦ τόνου θὰ «ἀποχωρισθοῦμε» ἀπὸ τὴ γλῶσσα ἐκείνη, ποὺ ἄλλοι λαοί, χωρὶς νὰ παραλάβουν τοὺς τόνους της στὴ γλῶσσα τους, καὶ χωρὶς κἂν νὰ ἔχουν τὴν ἴδια γλῶσσα, κατώρθωσαν μὲ τέτοιο τρόπο νὰ νιώσουν τὶς ὁμορφιές της, ν' ἀγαπήσουν τὴ φιλολογία της καὶ νὰ ζωντανέψουν ὅ,τι χρήσιμο βρῆκαν στὰ διδάγματά της. Ὅτι, ὅσα ἐπιχειρήματα ἄκουσα ὡς τώρα δὲν κατώρθωσαν νὰ μὲ μεταπείσουν, ὥστε ν' ἀγαπήσω τὴ σημερινὴ τονικὴ χρήση, καὶ βρίσκω πὼς χρειάζονται ἀποδειχτικώτερες δικαιολογίες γιὰ τὸ σημερινὸ καθεστὼς ἀπὸ ἀφορισμοὺς γενικούς, — κι ἐπικίνδυνους, ἅμα ἀποτείνονται στὴν ἑλληνικὴ κοινὴ γνώμη — σὰν τὸν παραπάνω λ. χ. πὼς κάθε πρόταση γιὰ τὴν τροποποίηση τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ εἶναι «ἐθναφθόρος» [92].

Οἱ δυνατὲς τονικὲς μεταρρυθμίσεις

Ἅμα θελήσωμε ν' ἁπλοποιήσωμε ριζικώτερα τὸ σημερινὸ τονικὸ σύστημα παρουσιάζονται στὴ σειρὰ οἱ ἀκόλουθες βαθμίδες:

α| καταργοῦμε τὴ βαρεῖα καὶ στὴ θέση της βάζομε ὀξεῖα·

β| καταργοῦμε τὴ βαρεῖα (Σκυλίτσης)·

γ| καταργοῦμε περισπωμένη καὶ βαρεῖα· σημειώνομε ἕνα μόνο τόνο σὲ κάθε τονισμένη συλλαβή, μιὰν ὀξεῖα (ἢ κανένα ἄλλο σημάδι) (Πάλλης, Βλαστὸς κι ἄλλοι)·

δ| σημειώνομε τὸν τόνο (ὀξεῖα ἢ ἄλλο σημάδι) μόνο ἅμα τονίζεται ἡ παραλήγουσα ἢ ἡ προπαραλήγουσα (Πάλλης), ἢ σημειώνομε μιὰ ὀξεῖα μόνο στὶς δισύλλαβες καὶ ὑπερδισύλλαβες λέξεις, στὴ συλλαβὴ ποὺ τονίζονται (Φαρδούς).

ε| καταργοῦμε ὅλους τοὺς τόνους· ἕνα διακριτικὸ σημάδι, ὀξεῖα, ἢ ὅ,τι ἄλλο, σημειώνομε μόνο ὅπου εἶναι ἰδιαίτερη ἀνάγκη (Βηλαρᾶς, Φαρδούς). Ἰδοὺ ὁ Πάλλης σκέφτηκε, γιὰ νὰ ξεγελαστῇ τὸ μάτι ποὺ συνήθισε νὰ βλέπῃ σὲ κάθε λέξῃ μὲ μικρὰ ψηφία κι ἕναν τόνο, νὰ μεταχειριστῇ στὸ τύπωμα ψηφία μὲ ἀρχαϊκώτερη μορφή, ποὺ μοιάζουν μὲ κεφαλαῖα.

Ὅσο γιὰ τὰ πνεύματα, ἡ παράλειψη τῆς ψιλῆς μόνο, μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστῇ στὶς περιστάσεις β καὶ γ (Σκυλίτσης), ἡ κατάργηση ψιλῆς καὶ δασείας στὶς κατηγορίες γ, δ καὶ ε (Φαρδούς, Πάλλης, Βλαστὸς κτλ.) [93] (κτ. Ἐπίμετρο II).

Ἡ ἀξία τους

Ἡ περίπτωση (α) εἶναι ἀσήμαντη· τὴν ἐφαρμόζουν ἄλλωστε καὶ

σήμερα πολλοί, καθὼς πάλι ἄλλοι, σὲ περασμένες δεκαετίες, ἀντικατάσταιναν παντοῦ στὴ λήγουσα τὴν ὀξεῖα μὲ τὴ βαρεῖα [94].

Ἡ πρόταση τοῦ Σκυλίτση (β) στέκεται θεωρητικὰ εὔκολα, κι ἔχει κάποια ἐπίφαση συντηρητικότητας. Δὲν καταργῶ, λέει ὁ εἰσηγητής της, τίποτε· μόνο ποὺ δὲ σημειώνεται, ὅ,τι καταλαβαίνεται. Πρακτικὰ ὅμως, κι αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο, εἶναι σὲ πολλὰ κατώτερη ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη περίπτωση.

Τὸ σύστημα τοῦ Βλαστοῦ (γ) μοιάζει γιὰ λογικώτερο, ἅμα δεχτοῦμε πὼς καλὸ εἶναι νὰ σημειώνωμε σὲ κάθε λέξη τὴ συλλαβὴ ποὺ τονίζεται, καὶ δὲν εἶναι καὶ τόσο ριζοσπαστικό. Γλιτώνομε τοὺς πολύπλοκους ὀρθογραφικοὺς κανόνες, καὶ δὲ μοιάζουν κι οἱ λέξεις φαλακρές, σὰν κάτι νὰ τοὺς λείπῃ, γιατὶ τὸ μάτι βρίσκει στὴν καθεμιά της τὸν τόνο ποὺ ἀποζητᾶ. Τὸ σύστημα αὐτὸ ἀκολούθησαν ὡς τώρα καὶ οἱ περισσότεροι ἀπ' ὅσους νεωτέρισαν στὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ. Ἕνας μόνο τόνος;

Μιὰ ὅμως καὶ φτάσαμε στὸ σημεῖο νὰ πειστοῦμε πὼς ἕνα εἶδος τόνου μᾶς ἀρκεῖ: *μήλο, ναί, ἄλλού*, φυσικὸ εἶναι νὰ μᾶς γεννηθῇ ἡ ἀπορία: μὰ εἶναι ἀνάγκη σὲ κάθε λέξη νὰ σημειώνωμε τὸν τόνο της; Κοντὰ στὰ μονοσύλλαβα, ποὺ καὶ σήμερα μένουν ἄτονα *(ὁ, ἡ, εἰς)*, μὴ δὲν ἔχομε κι ἄλλα ποὺ σήμερα τονίζονται, χωρὶς κανένα λόγο περισσότερο *(τό, τά, πρός)*; καὶ τί λόγο ἔχει καὶ σὲ ὅλα τ' ἄλλα μονοσύλλαβα ὁ τόνος, ἀφοῦ καὶ νὰ μὴν τὸν ἐσημειώναμε πάλι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο θὰ διαβαστοῦν; κιὰν σκοπὸς τοῦ τονισμοῦ εἶναι νὰ ξέρωμε ποῦ θὰ τονίσωμε τὴν κάθε λέξη, δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ παραλείπωμε τὸν τόνο ἀπὸ κάθε τονισμένη λήγουσα, ἀφοῦ ἡ ἀπουσία του θὰ μᾶς ἔδειχνε ἴσια ἴσια πὼς τονίζεται; Οἱ λόγοι αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀβάσιμοι [95], καὶ γιαυτὸ βρῆκε κι ἡ περίπτωση (δ) στὸν Πάλλη τὸν ὑπερασπιστή της [96]. (Τοῦ Φαρδοῦ ἡ τροποποίηση, χωρὶς νὰ εἶναι λιγώτερο σωστὴ ἀπὸ τοῦ Πάλλη τὴ δοκιμή, ἔχει καὶ αὐτὴ μαζί της ὅμοια ἐλαττώματα).

Ἔχει ὅμως τὸ σύστημα αὐτὸ κάποιες μικρὲς δυσκολίες, ἰδίως ἅμα πρόκειται ὄχι γιὰ βιβλία ποὺ θὰ διαβάζωνται τυπωμένα, μὰ γιὰ τὴ χρήση τῶν τόνων στὸ καθημερινὸ γράψιμο. Τὸ νὰ συλλογίζεται κανεὶς γράφοντας, ἂν μιὰ λέξη τονίζεται ἢ ὄχι στὴ λήγουσα, ὥστε νὰ τὴν ἐφοδιάσῃ ἢ ὄχι μὲ τόνο, γυρεύει μοῦ φαίνεται, γιὰ καιρὸ τουλάχιστο, κάποια σκέψη καὶ κάποια συνειδητὴ ἀπασχόληση ποὺ σταματᾶ τὸ γράψιμο· κι ἀκόμη, ξενίζει κάπως ἡ ὀξεῖα ποὺ ἔρχεται ἔξαφνα σὲ λέξεις γνώριμες καὶ γνωστὲς μὲ περισπωμένη (γ, δ) [97]. Ἡ κανέναςτόνος;

Ἐκεῖ λοιπὸν ποὺ θὰ ἔγραφε κανεὶς *μήλο, εἴδα, ἐκεί* (ἢ *ἔκει*) συλλογίζεται: Ποιὰ ἀνάγκη νὰ ἔχῃ κάθε λέξῃ ἕναν τόνο; Μήπως γίνεται αὐτὸ στὰ γαλλικὰ ἢ στὰ γερμανικά, ἢ τ' ἀγγλικὰ ἢ τὰ ρωσικά, ἢ σὲ καμιὰν ἄλλη ἀπὸ τὶς γνωστὲς γλῶσσες; Ἢ μήπως εἶναι οἱ τονικοὶ νόμοι τῆς γλώσσας μας δυσκολώτεροι; Καλά, τὰ μονοσύλλαβα καὶ τὰ ὀξύτονα θὰ διαβαστοῦν πάντοτε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, κι ἀναγνωρίσαμε πὼς καὶ χωρὶς τόνο διαβάζονται ὅμοια εὔκολα· μήπως ὅμως κι οἱ ἄλλες μας λέξεις, στὴ μεγάλη τους πλειονότητα δὲ διαβάζονται κι αὐτὲς χωρὶς καμιὰ δυσκολία κι ἅμα τοὺς λείπει ὁ τόνος; καὶ πῶς ἀλλιῶς θὰ διαβαστῇ *αμα τους λειπει ο τονος, ἢ τα μονοσυλλαβα θα διαβαστουν παντοτε με τον ιδιο τροπο* ἢ ὅ,τι ἄλλο; Ἂν μερικὲς σπάνιες λέξεις *νόμος* καὶ *νομός, φόρα* καὶ *φορά*, θὰ γεννήσουν ἔτσι ἀσάφεια, ἂν ἔχωμε ὁμόηχες λέξεις *(πῶς - πὼς, γιατί - γιατί)*, ποὺ νομίζομε καλὸ νὰ ξεχωρίσωμε μὲ τὴ γραφή, ἢ ἂν στὴ σημερινὴ μεταβατικὴ κατάσταση, δὲν καθιερώθηκαν ἀκόμη παντοῦ στὴ νέα μας γραφομένη ἐνιαῖοι τύποι *(ἀνθρώπου - ἄνθρωπου, τελείωσα - τέλειωσα, αἰχμαλώτων - αἰχμάλωτων)* καὶ δῶ ὁ τόνος εἶναι χρήσιμος, μποροῦμε γι' αὐτὲς νὰ βαστάξωμε κάποιο διακριτικὸ σημάδι[98], καθὼς δὰ καὶ σὲ ἄλλες γλῶσσες γίνεται. Μὰ γιατί νὰ ἐπιμείνωμε νὰ ἔχῃ κάθε λέξῃ τὸν τόνο της; μήπως γιὰ τοὺς ξένους ποὺ θὰ μάθουν τὴ γλῶσσα μας, ἢ γιὰ τὰ παιδιά μας, ποὺ δὲν τὴν ξέρουν ἀκόμη καλά; Δὲν εἶναι λοιπὸν καλύτερα, ἂν θέλωμε νὰ μεταρρυθμίσωμε τὸ σημερινό μας τονισμὸ νὰ καταργήσωμε ὁλότελα τοὺς τόνους (ε) — ἔξω ἀπὸ τὶς περιστάσεις ποὺ εἴδαμε — παρὰ νὰ καθιερώσωμε ἕνα ἄλλο ἀπὸ τὰ μεταβατικὰ συστήματα;

Προτιμότερο νὰ καταργηθοῦν τόνοι καὶ πνεύματα

Ὅπως κιὰν εἶναι, τὸ ὅτι μᾶς παρουσιάζονται πολλὲς λύσεις, δὲν εἶναι λόγος μένοντας στὴν παλιὰ συνήθεια νὰ μὴν προτιμήσωμε καμιά τους, ἀφοῦ μὲ ὁποιαν κιὰν διαλέξωμε ἐξαφανίζομε τὶς τονικὲς δυσκολίες. Ὅσο γιὰ μένα ἡ ἀπόφαση δὲ μοῦ φαίνεται δύσκολη. Εὐκολώτερο θὰ φανῇ σὲ πολλούς, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ εἴδαμε παραπάνω, νὰ περιοριστοῦν στὴν ὀξεῖα, παρὰ ν' ἀποφασίσουν νὰ παρατήσουν κάθε τόνο. Ἅμα ὅμως σκεφτοῦμε πὼς ἡ ἀνάγκη νὰ βλέπωμε σὲ κάθε λέξῃ τὸν τόνο της — κι ὅταν ἀρχίζῃ ἀπὸ φωνῆεν, καὶ τὸ πνεῦμα της — εἶναι ἀπαίτηση μᾶλλον τοῦ κακοσυνηθισμένου ματιοῦ, ποὺ σαστίζει ὅσο ποὺ νὰ ξεμάθῃ, παρὰ ἀνάγκη βαθύτερη, πραγματικώτερη, ψυχολογικὴ λοιπὸν μόνο κι ὄχι γλωσσική[99], τότε, νομίζω, θὰ πᾶμε μὲ τὴ γνώμη, πὼς ἂν πρόκειται νὰ διαλέξωμε ἕνα νέο τονικὸ σύστημα, ἀντὶ νὰ βαστάξωμε ἕναν τόνο (ὃ) ἢ καὶ νὰ

τὸν σημειώνωμε μόνο στὶς μὴ ὀξύτονες λέξεις, καλύτερα μιὰ καὶ καλὴ νὰ χειραφετηθοῦμε ὁλότελα, βαστώντας τον μόνο γιὰ τὶς σπάνιες περιστάσεις ὅπου ἀληθινὰ χρειάζεται (ε)[100].

Γιὰ τὰ πνεύματα, ἅμα συλλογιστοῦμε μὲ ὅμοιο τρόπο, θὰ δοῦμε πὼς εἶναι περιττὸ νὰ παρατήσωμε τὴν ψιλὴ μόνο, ἀφοῦ ἔτσι θὰ ἔπρεπε νὰ βαστάξωμε τοὺς κανόνες τοῦ πνευματισμοῦ, καὶ πὼς καλὸ εἶναι νὰ συνηθίσῃ τὸ μάτι νὰ μὴ βλέπῃ κανένα πνεῦμα. Δὲν ἔχουν πιὰ κανένα προορισμὸ οὔτε οἱ δασεῖες, οὔτε οἱ ψιλές, καὶ μαζὶ μὲ τοὺς κανόνες γιὰ τὸν τονισμὸ καὶ τὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχέα, ἀποτελοῦν οἱ κατάλογοι «τῶν δασυνομένων λέξεων» τὸ ὀπισθοδρομικώτερο καὶ λυπηρότερο κεφάλαιο τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας καὶ διδασκαλίας.

Οἱ ὠφέλειες ἀπὸ τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση

Ἡ κατάργηση τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων (ἢ ὁ περιορισμός τους στὴν ὀξεῖα), εἶναι ἡ σημαντικώτατη κι ὠφελιμώτατη ὀρθογραφικὴ καινοτομία στὴν ὁποία μποροῦμε ν' ἀποβλέπωμε. Μὲ μιὰ εὔκολη σχετικῶς ἀλλαγὴ καὶ χωρὶς κὰν νὰ ἔρθωμε σὲ σοβαρὴ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία (καθὼς λ. χ. ἅμα θὰ γράφαμε τὸ παίζω *πέζο*), γλιτώνομε ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο σταύρωμα τῶν παιδικῶν βάθρων καὶ τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας. Εἶναι ἀκόμη νεωτερισμός, ποὺ καθὼς εἴδαμε ἐφαρμόζεται εὔκολα καὶ στὴν ἐπίσημη γλῶσσα τὴν ἴδια, χωρὶς καμιὰν ἄλλη θυσία σὲ ἀρχὲς φιλελευθερώτερες, καὶ μπορεῖ ἔτσι νὰ ἔχῃ ἄμεση τὴν ἐφαρμογή. Καὶ ἀκόμη, εἶναι μιὰ μεταρρύθμιση ποὺ θὰ ἔχῃ καὶ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ τυπογραφία μιὰ σημαντικώτατη ὠφέλεια, ποὺ δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ὑποτιμήσωμε[101]. Ἂς ἐλπίζωμε λοιπὸν πὼς γλήγορα θὰ βρεθῇ ἡ κοινὴ γνώμη ὥριμη νὰ ζητήσῃ ἢ δεχτῇ τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση. Ὡς τότε καλὸ νὰ δοκιμαστοῦν σὲ μερικὰ βιβλία τὰ διάφορα τονικὰ συστήματα, ὥστε νὰ συνηθίσῃ τὸ μάτι καὶ νὰ γίνῃ πειστικώτερη ἡ σύγκριση.

IX

Ἄλλες δυνατὲς τροποποιήσεις

Αὐτὰ γιὰ τὸ ζήτημα τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων. Ἀπὸ τὶς ἄλλες δυνατὲς ἁπλοποιήσεις σημειώνω ἀκόμη μερικές, ποὺ οἱ περισσότερές τους συνηθίζονται κιόλας ἀπὸ πολλούς.

Ἡ χρονικὴ αὔξηση

Κατάργηση — κι αὐτὸ στὴ γραφικὴ ὑποδήλωση, ἀφοῦ στὴ γλῶσσα ἔχει γίνει ἀπὸ καιρὸ — τῆς χρονικῆς αὐξησης καὶ τοῦ χρονικοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ: *ὁρίζω - ὥριζα - ὥρισα - ὁρίστηκα - ὁρισμένος - προορισμέ-*

νος - (προορισμός), περιορισμένος, ἐνόχλησα, κατόρθωσα, προσδευμένος, συνάδευα κτλ. [103].

Ἡ ὑποταχτική

Κατάργηση τῆς ὑποταχτικῆς. Ὅσοι δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς τύπους της ταυτίζονται στὴν προφορὰ μὲ τὴν ὁριστική, νὰ μὴ γράφωνται μὲ τὴν παλιά τους γραφή, μὰ ὅμοια μὲ τοὺς τύπους τῆς ὁριστικῆς: *θὰ παίζομε, θὰ παίξομε, θὰ δέχονται, νὰ γράφεις, νὰ γράψεις* κι ἀκόμη *νὰ πεῖς, ἂς μιλήθεῖ, ἂς τρελαθεῖ· ζεῖς, ζεῖ, δεσμευτεῖτε, γκρεμιστεῖτε.* Σήμερα κιόλας συνηθίζεται τὸ *νὰ λεγόμαστε, νὰ δεχόσαστε* μὲ *ο*, καὶ δῶ εἶναι περιττό, νομίζω, καὶ τώρα νὰ προτιμήσωμε τὸ *νὰ λεγώμαστε, νὰ δεχώσαστε* κτλ.

Τὸ μόνο ἐμπόδιο ποὺ βλέπω γιὰ τὴν κατάργηση τῆς ὑποταχτικῆς εἶναι πὼς τὰ παιδιὰ θὰ μπερδεύονται ὅσο ἡ ἁπλούστερη γλῶσσα ἀξακολουθεῖ νὰ τὴ σημειώνη στὴ γραμματική της. Μιὰ ὅμως καὶ φύγη ἀπὸ κεῖ, καὶ παύσουν νὰ γράφουν *νὰ λέγηται, θὰ δέχηθε, θὰ δηλῶται,* θὰ εἶναι δυνατὸ ν' ἀποφασιστοῦν καὶ γιὰ τὴν καθαρεύουσα οἱ τύποι τῆς ὁριστικῆς [103].

Τὰ παραθετικὰ

Ὁμοιόμορφη γραφὴ γιὰ ὅλα τὰ παραθετικὰ σὲ *- ότερος - ότατος*, μὲ *ο: ἐνδοξότερος, ζεστότερος, δυνατότερος, λιγότερος, πατριωτικότερος, σαχλότατος, ὁμορφότατος.*

Οἱ καταλήξεις

Ἁπλοποίηση σὲ κάμποσες καταλήξεις, καθὼς *-ωσύνη* (ἀντὶ *-οσύνη* καὶ *-ωσύνη*), *μένος* (ἀντὶ *- μένος* καὶ *- μμένος*), *- ιαι* (καὶ *- ηαι*), *- ια* (καὶ *- εια*), *- έβω* (καὶ *- εύω*) *- οντας* (καὶ *- ῶντας*) κτλ. κτλ. [104].

Θὰ ἔμενε ἀκόμη νὰ γίνη πολὺ πλατύτερη χρήση τῆς φωνητικῆς γραφῆς στοὺς νεωτερικούς μας τύπους, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ ποὺ διατύπωσα παραπάνω (κανόνας Ι), καθὼς κι ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ ἁπλοῦ *ι* στὰ συμπλέγματα *- εια -, οια -* κτλ. *(ἀλήθια, μαΐζω, πιὸς* κτλ). Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖο αὐτό, ἂν καὶ θεωρητικοὶ λόγοι μποροῦν νὰ μᾶς δικαιολογήσουν τὸ νεωτερισμό, πραχτικὰ δὲν τὸν βρίσκω τόσο σκόπιμο στὴ σημερινὴ μορφὴ τῆς γλώσσας μας καὶ τῆς ὀρθογραφίας της, γιατὶ οἱ ὠφέλειές του ἐλαττώνονται κοντὰ στὶς ἀντιθέσεις καὶ ἀντιφάσεις ποὺ θὰ γεννιοῦνταν· γιαυτὸ τὸν νόμισα πρόωρο κι οὔτε τὸν ἐδέχτηκα στοὺς σημερινούς μου κανόνες [105]. Χρησιμώτερο ἴσως θὰ ἦταν νὰ συλλογιστοῦμε ποιὰ νέα ψηφία θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήση ἡ ἑλληνικὴ τυπογραφία γιὰ μερικοὺς νεοελληνικούς — ἢ ξένους κάποτε — ἤχους, ὥστε νὰ προσαρμοστῆ τὸ νεολληνικὸ ἀλφάβητο καλύτερα στὸ σκοπό του, μὰ καὶ δῶ γιὰ τὴν ὥρα μόνο γιὰ σκέψεις καὶ δοκιμὲς ὑπάρχει θέση [106].

Τὸ ἡμίφωνο *ι*

Ἀνάγκη γιὰ νέα ψηφία

Αὐτὲς εἶναι οἱ κυριώτερες ἁπλοποιήσεις ποὺ μποροῦν ἀκόμη νὰ γίνουν χωρὶς νὰ ἐγκαταλειφτῆ ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας

καὶ χωρὶς νὰ καταντήση ἡ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία ἄμετρη. Γιὰ τὴν ὥρα ὅμως κρίνω καὶ αὐτές, μερικές τους τουλάχιστο, ἀνεφάρμοστες καὶ πρόωρες, κι οὔτε μ' ἔκανε ν' ἀλλάξω ἰδέα ἡ πραχτική τους ἐφαρμογὴ ἀπὸ τὸ Βλαστό. Πρόωροι εἶναι ἴδιως οἱ νεωτερισμοὶ αὐτοὶ σὲ βιβλία ποὺ βγαίνουν γιὰ παιδιά, καὶ κεῖ βρίσκω καὶ τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση ἄσκοπη, ὅσο δὲν ἀποφασίζεται γενικὰ ἡ καθιέρωσή της ἀπὸ τὸ κράτος γιὰ ὅλα τ' ἀναγνωστικά.

Χ

Δὲ θὰ ἤθελα, μὲ ὅσα τελευταῖα εἶπα ν' ἀρνηθῶ — οὔτε θὰ ὠφελοῦσε ἄλλωστε — κάθε καινοτομία ποὺ θὰ μποροῦσε καὶ στὸ μέλλον νὰ παρουσιαστῆ, κι ἴσια ἴσια νομίζω πὼς ἀπὸ τέτοιες δοκιμὲς δυνατὸ εἶναι νὰ βγοῦν χρήσιμα διδάγματα, καθὼς καὶ τὸ βιβλίο τοῦ Βλαστοῦ σήμερα μᾶς ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσωμε καὶ πραχτικὰ τοὺς νεωτερισμοὺς ποὺ προτείνει. Μερικοί τους μοιάζουν λίγο πολὺ ὑποκειμενικοὶ καὶ πρόχειροι, κι ὄχι πάντα ὅμοια πραχτικοί· κάποτε σὰ νὰ προχωρῆ καὶ πολὺ μακριά. Ἄλλοῦ ὅμως, καθὼς φάνηκε κι ἀπ' ὅσα παραπάνω εἶπα, μόνο νὰ ἐπιδοκιμάσω μπορῶ τὸ «δοκιμαστικό» του σύστημα [107], καὶ στὸ νεωτερισμὸ τοῦ τονισμοῦ καὶ τῶν πνευμάτων τὴν κατάργηση ἔχομε ἕνα καλοπρόσδεχτο πείραμα, ποὺ καλὸ εἶναι νὰ τὸ ἀκολουθήσουν καὶ ἄλλοι.

Οἱ ὀρθογραφ. νεωτερισμοὶ τοῦ Βλαστοῦ

Τὸ Βλαστὸ εἴχαμε γνωρίσει ὡς τώρα ἀπὸ τὰ σονέτα του, τὰ παραμύθια του στὸν *ἴσκιο τῆς συκιᾶς* καὶ τὶς *κριτικές* του *ἀναποδιές*· καὶ θ' ἀπορήσουν ἴσως πολλοὶ βλέποντας ν' ἀνακατώνεται ἕνας ποιητὴς σὲ ζήτημα ποὺ ἀπαιτεῖ κάποια εἰδικότητα. Μὰ δείχτηκε ὡς τώρα πὼς ἀπὸ τὴν πρωτοβουλία τῶν καλεσμένων νὰ ἐργαστοῦν πρῶτοι στὸ ἐθνικὸ αὐτὸ ἔργο δὲν ἔχομε νὰ περιμένωμε πολλά, εἴτε γιατὶ δὲν πολυπροσέχουν τέτοια πραχτικὰ ζητήματα, εἴτε γιατὶ τοὺς φοβίζουν οἱ δυσκολίες κι οἱ ἀναπόφευγες ἀτέλειες, εἴτε γιατὶ δόθηκε ἡ προσοχή τους σὲ σημαντικώτερα. Ἂς μὴν ξεχνοῦμε ὅμως ἀκόμη, πὼς κι ὁ ποιητής, ὅσο κιὰν ζῆ στοὺς δικούς του κόσμους, μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ τῆς πραγματικότητας, νιώθει συχνὰ βαθύτερα τὶς ἀνάγκες της καὶ μὲ διαίσθηση μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ σαφὸ τοῦ γραφείου, καθὼς δὰ τὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ τοῦ Βλαστοῦ ἡ προσπάθεια. Οὔτε εἶναι πρώτη φορὰ ποὺ βλέπομε ποιητὴ νὰ καταπιάνεται ἔργο, ποὺ τόσο λίγο εἶναι δουλειά του. Ἂς ἀφήσωμε τὴ Γαλλία, ὅπου ὁ Corneille μαζὶ μὲ τὸ Βολταῖρο βοήθησαν μὲ τοὺς

Ὁ ποιητὴς μεταρρυθμιστὴς τῆς ὀρθογραφίας

νεωτερισμούς των τὸ ἄπλωμα μιᾶς νέας ὀρθογραφίας, καθὼς καὶ τὴ Σερβία, ὅπου ἡ νέα μεταρρυθμισμένη ὀρθογραφία ἀπὸ λογοτέχνες πρωτοβγῆκε κι ἀπ' αὐτοὺς πρωτοδοκιμάστηκε. Καὶ σὲ παλιότερα χρόνια ποιητὴς ἔνωσε τ' ὄνομά του μὲ πετυχημένες ὀρθογραφικὲς μεταρρυθμίσεις. Στὴν παλιὰ Ἑλλάδα, ἂν πιστέψωμε διάφορες ἀρχαῖες μαρτυρίες, ὁ μεγάλος λυρικὸς Σιμωνίδης εἶναι κεῖνος ποὺ πλούτισε τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο μὲ χρησιμώτατα ψηφία. Καὶ ἀργότερα, στὴν παλιὰ Ρώμη, ἂν δὲ βρῆκαν ἀπήχηση τοῦ Λουκίλιου καὶ τοῦ Ἄκκιου οἱ ὀρθογραφικὲς προτάσεις, ὁ Ἔννιος ὅμως, ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐπικῆς ποίησης στὸ Λάτιο, σ' ἐποχὴ ποὺ εἶχε κάποια ὁμοιότητα μὲ τὴ δική μας τὴ σημερινή, ἀναγκασμένος ἀπὸ ποιητὴς νὰ γίνῃ καὶ γραμματικὸς καὶ δάσκαλος, κανόνισε καὶ τὴν κυμαινόμενη ὀρθογραφία, καὶ ἀπ' αὐτὸν ἀρχίζει κι ἡ γραφὴ τῶν διπλῶν συμφώνων, σύμφωνα μὲ τὴν προφορὰ τοῦ καιροῦ του. Ὁ Βλαστὸς σήμερα γυρεύει, στ' ὀνομα πάλι τῆς ἀλλιώτικης προφορᾶς ν' ἁπλοποιήσωμε τὰ διπλά· θὰ ἔχῃ ἄραγε ἡ πρότασή του τὴν ἴδια ἐπιτυχία;

Ἀνησυχία. Χαιρετισμὸς τῆς ὀρθογραφικῆς μεταρρύθμισης

Ἦταν μακρὺς ὁ ὁρόμιος ποὺ μᾶς ἔφερε στὸ τέλος τῆς μελέτης αὐτῆς, καὶ τὸ θέμα ἀναγκαστικὰ ἔγινε ἐδῶ καὶ κεῖ ἀνιαρό· μὰ ζητήματα ὀρθογραφικὰ ποτὲ δὲν ἦταν ξεχωριστὰ τερπνά· κι ἴσια ἴσια ἡ ἀνιαρότητά τους εἶναι ποὺ δικαιολογεῖ τὴν ἀνακίνησή τους καὶ τὴ λύση τους. Καθὼς κάποιος ἔλεγε, συνήγορος τῆς μεταρρυθμισμένης ὀρθογραφίας στὴ Γερμανία, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σβήσωμε ἀπὸ τὰ ζητήματά μας τὴν ὀρθογραφία, μιὰ κι ὑπάρχει, καὶ νὰ σταματήσωμε τὴν πέτρα ποὺ ἄρχισε καὶ κυλᾶ. Καὶ στὴν κατάσταση ποὺ βρίσκεται ἡ ὀρθογραφία μας κάθε βῆμα ποὺ μᾶς φέρνει μπρὸς πρέπει νὰ τὸ ἀναγνωρίζωμε καὶ νὰ τὸ χαιρετοῦμε εὐφρόσυνα. Ἡ μεταρρύθμιση τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας εἶναι γιὰ μᾶς σήμερα ἀνάγκη, ποὺ πρῶτος θὰ αἰσθανθῇ ὁ δημοδιδάσκαλος, ὁ πρῶτος πλάστης τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Δὲ λείπουν βέβαια καὶ οἱ συντηρητικοὶ κι ἄτολμοι, ποὺ παίρνουν γιὰ σύμβολό τους τὸ μεσαιωνικὸ «φυλάξεις δὲ ἃ παρέλαβες ἀπ' αὐτοῦ, μήτε προστιθεὶς ἐπ' αὐτοῖς, μήτε ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῶν», καὶ ποὺ γιὰ τὴν παραμικρὴ ἀλλαγὴ κι ἁπλοποίηση τρομάζουν καὶ βλέπουν χίλιες δυὸ δυσκολίες, κι ἔχουν ἕτοιμα ἄλλα τόσα ἐπιχειρήματα. Μὰ συχνὰ στοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνες τὰ ἐπιχειρήματα δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράματα, μὰ τὰ βρίσκομε γιὰ νὰ δικαιολογήσωμε τὴ θέση ποὺ ἀπὸ ἰδιοσυγκρασία καὶ ψυχολογία ἀτομικὴ μοιραῖα κι ἄθελα παίρνομε στὸν ἀγῶνα. Δυσκολίες φυσικὰ ὑπάρχουν, κι ὅποιος τυχὸν τὶς μάντευε μόνο, θὰ τὶς ἔνιωσε καλύτερα διαβάζον-

Οἱ συντηρητικοὶ καὶ ἡ ψυχολογία τους

τας τὴ μελέτη αὐτὴ καὶ βλέποντας τὶς μοιραῖες της ἀτέλειες. Μὰ μὴν ξεχνοῦμε πὼς μιὰ μεταρρύθμιση καὶ τὴ σκοπιμότητά της θὰ τὰ κρίνωμε ὄχι μόνο, ἀπὸ τὶς δυσκολίες καὶ τὰ ἐμπόδια ποὺ ἔχει νὰ νικήσῃ, μὰ πρὶν ἀπ' ὅλα ἀπὸ τ' ἀγαθὰ ποὺ μὲ αὐτὴν θὰ πετύχωμε· ἑλληνικὰ εἶναι ἄλλωστε — καὶ χριστιανικά — καὶ τὰ λόγια «ὅπου πλείων κόπος, πολὺ κέρδος»· καὶ τὸ κέρδος δὲν εἶναι μικρό· ἀποβλέπει ὁλόκληρο τὸ ἔθνος μας καὶ τὴ μόρφωσή του, ὄχι γιὰ λίγα χρόνια, μὰ γιὰ αἰῶνες, γιὰ πάντα. Ἂς θυμηθοῦμε ἀκόμη πὼς οἱ δυσκολίες ποὺ θὰ εἴχαμε νὰ νικήσωμε ἐμεῖς συνηθίζοντας μιὰ νέα μεταρρυθμισμένη ὀρθογραφία, θὰ εἶναι πολὺ μικρότερες γιὰ τὰ παιδιά μας, ποὺ ἐξαρχῆς θὰ μάθαιναν μόνο τὴ νέα, χωρὶς τίποτε νὰ ξεμάθουν. Καὶ ἡ κάποια ἀκαταστασία ποὺ θὰ φέρῃ ἡ μεταβατικὴ ἐποχὴ τῆς ἀλλαγῆς θὰ εἶναι πρόσκαιρη καὶ χωρὶς καμιὰ σημασία ἀπέναντι ἐκείνου ποὺ θὰ κατορθωθῇ. Ἂν ἔτσι φωτεινὰ ἐχτιμήσωμε τὸ σκοπὸ καὶ τ' ἀποτελέσματα μιᾶς νέας ὀρθογραφίας, θὰ βρεθῇ χωρὶς ἄλλο κι ὁ τρόπος νὰ νικηθοῦν οἱ δυσκολίες [108].

Πῶς θὰ κρίνωμε τὴ σκοπιμότητα ἑνὸς νεωτερισμοῦ

Οἱ δυσκολίες λιγώτερες γιὰ τὰ παιδιά μας

Τὸ ζήτημα τοῦ κανονισμοῦ τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, ὅσο κιὰν μοιάζῃ δευτερεῦον, εἶναι κι αὐτὸ σὰν τὸ γλωσσικὸ ζήτημα πολιτισμοῦ. Τὰ πολλὰ ὀρθογραφικὰ σημάδια ποὺ ἄσκοπα σέρνομε χωρὶς αἰτία στὴ γλῶσσα ποὺ γράφομε καὶ στὴν κοινωνική μας ζωή, δείχνουν κι αὐτὰ πόσο ὑπερβολικὰ εἴμαστε ἀκόμη δεμένοι μὲ τὸ παρελθόν. Γραφὲς καθὼς 'ψάρι' καὶ 'νά, ποὺ συνήθιζαν ἄλλοτε, ἢ 'μιλῶ, 'μισόαβυστη, 'λίγη, 'φρύδια, 'ντύθηκε, 'ξέρω, 'βρέθηκε, 'γιαλός, 'ψαρεύω, ἔχετε 'γειὰ 'ψηλὰ βουνὰ ποὺ ἔχουν σήμερα τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικά, καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ οἱ ὑπογραμμένες καὶ οἱ περισπωμένες καὶ οἱ βαρεῖες καὶ οἱ δασεῖες καὶ οἱ ψιλές, γιὰ νὰ περιοριστοῦμε στὰ πιὸ ἄσκοπα σημάδια ποὺ χωρὶς ἀντίσταση μᾶς κληρονόμησε ἡ γραφτὴ παράδοση τῆς γλώσσας μας, δείχνουν πόσο ἡ ἀτροφικὴ ἀκόμη νεοελληνικὴ σκέψη εἶναι κολλημένη σὲ τύπους νεκροὺς καὶ ἄγονους τῶν περασμένων. Γιαυτὸ τ' ὀρθογραφικό, ζήτημα θὰ λυθῇ μόνο παράλληλα καὶ μαζὶ μὲ τὴ βαθμιαία μεταβολὴ στὶς ἰδέες τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας. Ὅσο περισσότερο αἰσθανόμαστε τὴν ἀσύγκριτη σημασία ποὺ ἔχει μιὰ πλέρια ἐθνικὴ ζωὴ στὸ παρόν, τόσο θὰ ἐλαττωθοῦν τὰ περιττὰ σημάδια τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, καὶ θὰ περιοριστῇ τῆς παράδοσης ἡ δύναμη σὲ ὅ,τι θὰ αἰσθανθοῦμε γιὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖο. Κι ἅμα φτάσωμε σὲ θέση νὰ ζητήσωμε μιὰ ριζικὴ ἀναθεώρηση στὶς γνῶμες μας γιὰ τὸ ζήτημα τῆς νέας μας γλώσσας καὶ τῆς ἀρχαίας της ὀρθογραφίας, ποὺ ἔχει δυὸ ὁλό-

Ἡ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση ζήτημα πολιτισμοῦ

Τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα θὰ λυθῇ μόνο μὲ τὸν καιρό

κληρες χιλιάδες χρόνια στὴ ράχη της, τότε θὰ σκεφτοῦμε ὄχι μόνο τὶς δυσκολίες ποὺ φυσικὰ θ' ἀπαντοῦν τὰ παιδιὰ τῶν νέων Ἑλλήνων, ὅσα ἀργότερα θὰ ριχνωνται στὴ μελέτη τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητας, μὰ καὶ τὶς ἀντιπαιδαγωγικὲς ἰδιότητες, ποὺ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς διδασκαλίας ἀναγκαστικὰ σκορπίζει ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, ἅμα ἡ ὀρθογραφία της κρύβει τόσες ἀνεξήγητες κι ἀνυπόφορες ἀντιφάσεις. Σὲ ἄλλα μέρη ὅπου βρέθηκαν σὲ ἀνάλογες δυσκολίες ἄρχισαν νὰ τὸ νιώθουν. Ἄμποτε νὰ φανῆ καὶ γιὰ τὴ νέα Ἑλλάδα ἡ μέρα, ποὺ μιὰ ἀνάλογη πνευματικὴ ἀκμὴ θὰ μᾶς κάνη δυνατοὺς μὲ ὅμοια διορατικότητα κι ἐνατένιση τοῦ σκοποῦ νὰ ζητήσωμε τὴ θεραπεία του.

Τὸ κράτος δὲν μερώνεται τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα

Τὴ σχέση τῆς ὀρθογραφίας μὲ τὴν πνευματικὴ κατάσταση τῆς κοινωνίας τὴ δείχνει, ἂν ὄχι ἄλλο, ἡ ἀκαταστασία της, καθὼς κι ἡ ἔλλειψη κάθε φροντίδας ἀπὸ τὸ κράτος νὰ ποδηγετήση τὸν κανονισμό της καὶ νὰ τὴ στηρίξη σὲ γερές, πραχτικὲς κι ἐθνικὲς ἀρχές. Κιὰν καὶ στοὺς γειτόνες βρίσκη κανεὶς διδαχτικὰ μαθήματα δὲ θὰ ἦταν ἄσκοπο νὰ θυμηθοῦμε τὸ δρόμο ποὺ ἀκολούθησε, μὲ ὅλες τὶς ἀνομοιότητες ποὺ φυσικὰ παρουσιάζει κάθε τέτοια σύγκριση, ἡ ὀρθογραφία τῆς ρουμανικῆς γλώσσας. Καὶ κεῖ δοκιμάστηκαν διάφορα συστήματα· καὶ κεῖ, στὴν ἀκμὴ τοῦ «καθαρισμοῦ» ποὺ ἐφαρμόστηκε καὶ στὴ ρουμανικὴ γραφομένη [109], τὴν ἐποχὴ ποὺ κυριαρχοῦσαν τὰ λατινοεθνικιστικὰ ἰδανικά, ζήτησαν νὰ ἐφαρμόσουν καὶ στὴν ὀρθογραφία τὴ συστηματικὴ ἱστορικοετυμολογικὴ ἀρχή. Μὰ γλήγορα ἡ κοινωνία ξύπνησε κι ἀρνήθηκε ν' ἀκολουθήση, καὶ ἀφοῦ συγγραφεῖς καὶ λόγιοι ὠργανώθηκαν στὴν «Ἀκαδημία» τους, καὶ τὸ ἴδιο τὸ κράτος τὴν ἀναγνώρισε γιὰ «ἐθνική», περιωρίστηκε σημαντικὰ ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ τῆς «λατινικῆς» ὀρθογραφίας, ὥσότου στὰ 1904 μ' ἕνα γενναῖο βῆμα παράτησαν κάθε ἐτυμολογικὴ γραφή, κι ἔγινε ἡ ὀρθογραφία τους ἐντελῶς σύγχρονη καὶ νεωτερική [110]. Ἀξίζει νὰ τοὺς ζηλεύωμε· ὄχι μόνο γιατὶ ἐπιτέλους κατώρθωσαν κάτι μεγάλο κι ὄμορφο κι ἐθνικό, μὰ καὶ γιατὶ ἐμεῖς δὲ θὰ μπορέσωμε ἴσως ποτὲ νὰ σπάσωμε τὶς ἁλυσίδες ποὺ σέρνομε. Χίλια χρυσὰ νήματα μᾶς ἑνώνουν μ' ἕνα μεγάλο παρελθόν, καὶ εἴμαστε καταδικασμένοι στὴν τύχη ἐκείνων ποὺ πολὺ ἀγαπήθηκαν.

Διδάγματα ἀπὸ τὴ Ρουμανία

Τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα θὰ τὸ λύση ὄχι τὸ κράτος, ἀλλὰ μιὰ φωτισμένη κοινὴ γνώμη

Τὸ ζήτημα τ' ὀρθογραφικὸ εἶναι κοινωνικὸ κι ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἄποψη. Πῶς δὲ θὰ λυθῆ ἀπὸ τὸ κράτος, παρὰ μόνο ἅμα στὴν κοινωνία ὡριμάση, τουλάχιστο σ' ἕνα φωτισμένο της μέρος [111]. Γιαυτὸ καὶ δὲ νόμισα ἀπαραίτητο νὰ δώσω σήμερα ἕνα ὁλόκληρο σύστημα, ποὺ

θὰ ἤρχουνταν μὲ τὴν ἀξίωση νὰ τὸ ἀκολουθήσουν. Πρῶτο καὶ κύριο, σύμφωνα μὲ τὸν κοινωνικὸ χαραχτῆρα τῆς ὀρθογραφίας, νομίζω πὼς εἶναι νὰ φωτιστῆ ἡ κοινὴ γνώμη καὶ νὰ δοθῆ εὐκαιρία κι ἀφορμὲς νὰ γεννηθοῦν καὶ ν' ἀνταλλαχτοῦν γόνιμες σκέψεις.

Ἂς ζυγιάση ὁ καθένας τὶς προσπάθειες ποὺ γίνονται στ' ἄλλα ἔθνη. Ἂς βάλη τὸ χέρι στὴν καρδιά, κιὰς ρωτήση τὸν ἑαυτό του, ἂν ξέρη ὁ ἴδιος τὴν ὀρθογραφία τῆς γλώσσας του, σύμφωνα μὲ τὸ σημερινό μας ἰδανικὸ γιὰ τὴν «καλὴ μόρφωση» καὶ καθὼς τὸ κράτος ἀπαιτεῖ νὰ διδάσκεται, μὲ ὅλες τὶς περισπωμένες καὶ τὶς δασεῖες καὶ τὶς τονικὲς ἐγκλίσεις καὶ τὶς ὑπογραμμένες. Ἂς θυμηθῆ ἀκόμη ὅλες τὶς βαρετὲς ὧρες ποὺ πέρασε παιδί, κι ὅλους τοὺς κόπους ποὺ ἔκανε γιὰ νὰ μάθη ἀπέξω ἀνούσιους ὀρθογραφικοὺς κανόνες καὶ ἀδικαιολόγητες ἐξαιρέσεις, ἀπὸ τὰ τρυφερώτερά του χρόνια, μόλις ἄλλαξε τὴ ζεστασιά τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ σχολικὰ βάθρα.

Γιατί ἡ ἀντίσταση

Πρᾶμα περίεργο, ὅσο καὶ φυσικό! Ἴσια ἴσια ἡ μεγάλη ἀντίδραση ποὺ βρίσκει στοὺς περισσότερους ἡ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση μαρτυρεῖ πόσο εἶναι σκόπιμη κι ἀναγκαία. Καθὼς σὲ ἄλλα θέματα, λ. χ. στὴν ἠθική, οἱ πολὺ ἠθικοὶ χαραχτῆρες κι οἱ ἐμπαθεῖς ἀγῶνες στῆς ἠθικῆς τ' ὄνομα σκεπάζουν τὶς μεγαλύτερες ὁρμές, ποὺ φροντίζουν ἴσια ἴσια νὰ προστατευτοῦν χαρακωμένες πίσω ἀπὸ τ' ἀπλόνητα ἠθικὰ ἀξιώματα, ἔτσι καὶ ὅω, ἂν τὸ καλοξετάσωμε, ἀπὸ ὅμοια πηγὴ βγαίνει ἡ ἀντίσταση στὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας. Μιὰ ποὺ βασανιστήκαμε ὁ καθένας μας στὰ καλύτερά του χρόνια γιὰ νὰ κουτσομάθη τὴν ὀρθογραφία του, μαζὶ μὲ τὸν κόπο του στερεώνεται μὲ ἀγάπη ἡ πεποίθηση πὼς αὐτὴ εἶναι ἀναγκαῖο κι ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιὰ τὸν ἀνθρωπισμὸ καὶ τὴ μόρφωση, κι ἀπαιτοῦμε πιὰ ἀπ' ὅλους, κι ἀπὸ τὰ παιδιά μας ἀκόμη, νὰ κάνουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς δουλειά, ὥστε νὰ μὴν πάη ὁ δικός μας κόπος ἄδικα, ὁ τόσο δυσανάλογος πρὸς τὸ ἀπόχτημα.

Ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση στὴν Τουρκία καὶ στὴν Κίνα

Εἴδαμε πὼς ἡ προσπάθεια γιὰ μιὰ ὅπως κιὰν εἶναι σύγχρονη ὀρθογραφία εἶναι ἀνάγκη τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ κατώρθωσαν ἀπὸ τοὺς γειτόνες μας νὰ λύσουν σκόπιμα οἱ Σέρβοι κι οἱ Ρουμάνοι. Τελευταῖα μαθαίνομε πὼς μαζὶ μὲ τοὺς Τούρκους [112] ἀποφάσισαν κι οἱ Κινέζοι, ποὺ ἡ συντηρητικότητά τους κι ἡ προσήλωση στὰ περασμένα κατάντησε πιὰ παροιμία, πὼς κι οἱ Κινέζοι, ποὺ τὰ τελευταῖα χρόνια ἔδειξαν κάποια σαλέματα πρὸς τὴν ἐθνική τους ἀναγέννηση, ἀποφάσισαν νὰ παρατήσουν τὴν ἀπαρχαιωμένη τους ὀρθογραφία καὶ στὴ θέση τῶν χιλιάδων ἱερογλυφικῶν ποὺ ἔχουν στὸ ἀλφάβητό τους

νὰ καθιερώσουν ἕνα νέο, σύγχρονο, εὐρωπαϊκό, φωνητικό, μέ λίγες δεκάδες ψηφία, ὅπου βρίσκονται μάλιστα καὶ μερικὰ παρμένα κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὰ ἑλληνικά. Ἀπὸ τοὺς Κινέζους μᾶς χωρίζουν βέβαια πολλὲς διαφορές, μὰ ἡ ὀρθογραφία μας εἶναι δύσκολη. Καὶ ὅσο κιὰν εἶναι εὐκολώτερη ἀπὸ τὴν παλιὰ κινέζικη, μπορεῖ καὶ πρέπει, χωρὶς βέβαια νὰ καταντήσῃ φωνητικὴ σὰν ἐκείνη, ν' ἁπλοποιηθῇ καὶ νὰ γίνῃ εὐκολώτερη. Εἶναι αὐτὸ χρέος μας πρὸς τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ποὺ μπαίνει σὲ καινούρια ζωή, νὰ τοῦ δώσωμε μόρφωση γερὴ κι ἀληθινή, καὶ ἄφθονα τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ τὸν ἀναδείξουν στὸ συναγωνισμὸ μὲ τοὺς γειτονές του. Γιατὶ πρὶν ἀπ' ὅλα χρειάζεται τὴ ζωντανή του γλῶσσα μὲ μιὰν εὐκολομάθητη ὀρθογραφία. Μερικοὶ νεωτερισμοί, λ. χ. ἡ κατάργηση τῶν πνευμάτων καὶ τῶν τόνων, ὅσο κιὰν στὴν ἀρχὴ φαίνωνται παράξενοι κι ἀδύνατοι, ἀρκεῖ νὰ μὴ χάσωμε τὴν ὑπομονὴ διαβάζοντας μερικὲς ὧρες, καὶ βλέπομε, τὸ ξέρουν ὅσοι τὸ δοκίμασαν, ἡ μεταρρύθμιση εἶναι εὐκολώτερη πολὺ ἀπ' ὅ,τι τὴν πρώτη στιγμὴ φανταζόμαστε. Ἀρκεῖ νὰ νικήσωμε τὴν πρώτη μας δυστροπία καὶ νὰ μὴ σταματήσωμε στὸ πρῶτο, τόσο φυσικὸ ἄλλωστε καὶ δικαιολογημένο ξάφνισμα, ἀρκεῖ νὰ μὴ στρέψωμε νοσταλγικὰ τὴ ματιὰ σὲ δεσμιά, ποὺ μόνο ἡ πολύχρονη μαζί τους οἰκειότητα τοὺς δίνει μιὰν ὁμορφιὰ ἀνύπαρχτη [113].

Ἡ ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας χρέος μας στὸν ἑλληνικὸ λαό

Εἶναι σήμερα ἀργά;

Λέγουν πολλοί, ὅταν ἀκούσουν γιὰ μιὰν ἀλλαγὴ τῆς ὀρθογραφίας μας, «εἶναι πιὰ σήμερα πολὺ ἀργά»· καὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ συμφωνήσουν μὲ κάθε ἀλλαγὴ ποὺ θὰ εἶχε προταθῇ πρὸ ἑκατὸ χρόνων· μιὰ αὐτὸ εἶναι μόνο ὁμολογία καὶ δικαιολογία ματαιόσχολη τῆς συντηρητικότητάς τους. Ἂν ἡ ἁπλοποίηση ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐπιθυμητὴ κι εὐκολοκατόρθωτη, τόσο τὸ χειρότερο ποὺ δὲν ἔγινε. Ἂν ζοῦσαν τότε, ὅσοι νομίζουν τὸ σήμερα ἀργά, συντηρητικοὶ καθὼς εἶναι, θὰ γύρευαν καὶ τότε ἄλλη πρόφαση, καὶ ἴσως νὰ τὸ ἔβρισκαν πολὺ νωρίς [114].

Ζωὴ κι ἱστορία. Ὄχι τί δὲν ἔγινε, μὰ τί ἔχει νὰ γίνῃ

Ὅπως κιὰν εἶναι, μιὰ τέτοια ἀνασκόπηση τῶν περασμένων εἶναι ἄσκοπη, ἀφοῦ ἡ ἱστορία δὲν ξεγίνεται. Ἔθνος μὲ ζωή, μὲ πνευματικὴ κίνηση καὶ σκέψη δὲν ξέρει οὔτε ἀργὰ οὔτε νωρίς, παρὰ μόνο προσαρμογὴ στὶς ἀνάγκες τὶς σημερινές. Καὶ τὴν ἱστορία του τὴ μελετᾶ ὄχι γιὰ νὰ δικαιολογῇ τὴν ἀδράνειά του, μὰ γιὰ ν' ἀντλῇ διδάγματα, ν' ἀποφεύγῃ τὰ λάθη καὶ νὰ προχωρῇ φωτισμένο μπροστά. Ἀργὰ γιὰ ν' ἀποφασίσωμε τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας μας θὰ εἶναι μόνο ἅμα ἡ ἐθνικὴ παιδεία σβήσῃ πίσω ἀπὸ ἄγονους τύπους, κι ἡ πνευματικὴ νέκρα σαβανώσῃ κάθε ἐκδήλωση τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Τότε

Ἡ ἐθνικὴ ζωὴ ἐγγυητὴς γιὰ τὴν πνευματικὴ κίνηση

μόνο θὰ μποροῦσε ν' ἀληθέψουν τὰ λόγια τοῦ v. Yzeren (κτ. σημ. 3), ποὺ ἐλπίζει κι αὐτὸς πὼς θ' ἁπλοποιηθῇ μιὰ μέρα ἡ ὀρθογραφία μας: παράβαλαν τὴν ὀρθογραφία καὶ τὴ σχέση της μὲ τὴ γλῶσσα, μ' ἕνα ρολόι, ποὺ πάντα ἔχει τὴν τάση νὰ πάῃ πίσω· μὰ τὰ ρολόγια ποὺ σταμάτησαν γιὰ καιρό, κάποτε δὲν ξανακουρντίζονται.

Νὰ ἔχῃ φτάσῃ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία; Ὄχι, βέβαια ὄχι. Καὶ ἂν καὶ στὴν ἀκαταστασία τῆς ὀρθογραφίας μας δὲ μᾶς ἔφταιξε, καθὼς ἀλλοῦ, οὔτε ἡ ἀνύπαρχτη σχεδὸν διαλεχτικὴ ποικιλία τῆς νέας γραφομένης, οὔτε ἡ ἐθνική μας διάσπαση, μποροῦμε ὅμως νὰ ἐλπίζωμε, πὼς καθὼς στὴ Γερμανία ἡ ἐθνικὴ ἕνωση κι ἀποκατάσταση, ποὺ συντελέστηκε ἔπειτα ἀπὸ τοὺς νικηφόρους ἀγῶνες τοῦ 1870, εἶχε τὸν ἀντίχτυπό της καὶ στὴ γερμανικὴ ὀρθογραφία, κι ἑτοίμασε τὸν τελειωτικό της κανονισμὸ καὶ τὴν ἁπλοποίησή της [115], ἔτσι καὶ στὴ νέα μεγαλωμένη Ἑλλάδα, ἡ πνευματικὴ κι ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση, ποὺ θὰ ἔρθῃ νὰ συνεχίσῃ κι ἐπιστεγάσῃ τοὺς ἀγῶνες τοῦ αἵματος ποὺ ἐγκαίνιασαν μιὰν καινούρια ἐποχὴ στὴν ἐθνικὴ ζωή, θὰ σημειώσῃ κι ἕνα νέο σταθμὸ στὴν ἱστορία τῆς ὀρθογραφίας μας, συμφωνότερο μὲ τὸν ἀληθινό της σκοπό, συμφωνότερο καὶ μὲ τ' ἀληθινὰ συμφέροντα τῆς φυλῆς.

Δυὸ ὄνειρα

Μόλις ἔκλεισαν ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ἕνας ποιητὴς τῆς Νέας Ἑλλάδας, ἐκεῖνος ποὺ οἱ συγκαιρινοί του ὠνόμαζαν ὁ *νέος Ἀνακρέων* εἶχε δεῖ ἕνα ὄνειρο. Δυὸ γυναῖκες ζητοῦσαν, καθὼς μᾶς λέει ὁ ἴδιος, νὰ κερδίσουν τὴ συμπάθειά του. Ἡ μιὰ ἦταν «πολύλογη», «ὡς τὸν λαιμὸν στιβαγμένη ἁρμαθιαῖς γενικαῖς ἀπόλυταις, δοτικαῖς, ἀπαρέμφατα, αὔξησαις, παραύξησαις, διπλασιασμοὺς καὶ ἄλλα τέτοια ἱερογλυφικά»· τὴν ἄλλη πάλι μᾶς τὴν περιγράφει «σιωπηλήν, στιγμένην ζουνάρια, ψιλαῖς, δασείαις, βαρείαις, ὀξείαις, περισπωμέναις, ζευγάρια βήταις, κάππαις, λάμδαις καὶ τὰ λοιπὰ γράμματα».

Τὶς δυὸ αὐτὲς γυναῖκες ὁ ἀναγνώστης θὰ τὶς ἀναγνώρισε βέβαια ἀμέσως, ἂν καὶ ὁ ποιητὴς δὲ φαίνεται νὰ τὶς ἔνιωσε καθὼς ἦταν «γυμνὲς» καὶ «μουντζουρωμένες πατόκορφα». Εἶναι οἱ δυὸ μητριὲς τοῦ ἐθνικοῦ μας σχολείου, ἡ «Μιξοβάρβαρος γλῶσσα» μὲ τὴ γραμματική της, καὶ ἡ «Ὀρθογραφία» της. Γελάστηκε ὅμως ὁ Χριστόπουλος νομίζοντας πὼς ἦταν ὄνειρο ὅσα εἶδε κι ἄκουσε, καὶ εἶναι γιὰ ὅλους μας ἀληθινὰ τὰ λόγια ποὺ μὲ καμάρι τοῦ εἶπαν οἱ γυναῖκες στ' ὄνειρο: «ἀπ' οὗ ἐγεννήθη, τοῦ εἶπαν μιλῶντας τὰ *διορθωμένα ρωμαῖκα* τοῦ καιροῦ τους, ἡμεῖς αἱ δύω ἐντάμα... ἐπιμεληθεῖσαι

τὸν ἀνεθρέψαμεν μὲ τὸ ἰδικόν μας γάλα». Μαζὶ μὲ τὸν ποιητὴ ἡ ἴδια μοῖρα περίμενε καὶ στὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα χιλιάδες καὶ χιλιάδες ἑλληνόπουλα, καὶ αὐτὴ ἡ στραβὴ ἀντίληψη τοῦ κλασικισμοῦ ἦταν μιὰ κατάρα ποὺ γιὰ καιρὸ ἔπνιξε τὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ μας. Ἀργὰ μόνο καὶ σιγὰ σιγὰ ἄρχισε νὰ θαμποφαίνεται μιὰ ἀλλαγή, ὅσο ποὺ καταλάβαμε πιὰ πὼς *νεοελληνικὴ μόρφωση* μπορεῖ νὰ πῆ καὶ κάτι ἄλλο παρὰ ἀρχαῖο τυπικὸ καὶ ὀρθογραφία. Ἔτσι ἄρχισε ἡ ἀρχαία γραμματικὴ νὰ συμμαζεύεται ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο. Ἂν τ' ἀπαρέμφατα καὶ ὁ διϊκὸς εἶναι πιὰ κιόλας ἄγνωστα στὴν σημερινὴ γενεά, στὴ γλῶσσα τοῦ σημιερινοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἄρχισαν νὰ γίνωνται ἀραιότερες καὶ οἱ δοτικές, ἡ ἀττικὴ κλίση καὶ οἱ διπλασιασμοί, καὶ νιώθομε τώρα, ἅμα ἀντικρύσωμε τὴ γύρω ζωή, πὼς δὲν εἶναι πιὰ μακριὰ ἡ μέρα ὅπου ἡ ἀρχαία γλῶσσα θὰ περιοριστῆ στὸ κλασικὸ σχολεῖο, γιὰ νὰ μπορέσῃ τέλος ἡ δημοτικὴ παιδεία νὰ γίνῃ ἀληθινὰ ἐθνική. Δὲ θὰ ἔρθῃ ἄραγε καὶ ἡ μέρα τῆς Ὀρθογραφίας, ποὺ ὡς τώρα μὲ τόσο πεῖσμα ἔμεινε στὴν παλιά της θέση, ἡ «σοβαρὰ καὶ σεμνή», «ἡ ἀνέκαθεν τιμηθεῖσα παρὰ τῶν λαμπρῶν θιασώτων της, καὶ ἐπεξεργασθεῖσα μὲ τοσούτους ὑψηλοτάτους, καὶ κριτικοτάτους κανόνας, διὰ νὰ ἐμποροῦσι νὰ τὴν ἀποκτῶσιν ἁπαξάπαντες»;...[116]. Νὰ μποροῦν νὰ τὴν καταλαβαίνουν «ἁπαξάπαντες»,... ὅλοι ὅλοι,... χωρὶς καμιὰ καμιὰ ἐξαίρεση, ὅλοι ὅσοι ξέρουν γράμματα,--κι ἀφοῦ πιὰ ἀγράμματοι δὲ θὰ ὑπάρχουν--ὅλος ὁ λαός, ὁλόκληρο τὸ ἔθνος!

Ἂν μιὰ μέρα γίνῃ καὶ αὐτό, τότε θὰ δικαιώσωμε ἴσως τὸν ποιητὴ καὶ στὸ ἄλλο, καὶ θὰ δοῦμε πὼς τ' ὄνειρό του ἦταν ἀληθινό, γιατὶ ἦταν προφητικό. Κι ἀλήθεια σὰν κάτι περασμένο γιὰ πάντα καὶ πολὺ μακρινό, σὰν ὄνειρο θὰ φαίνεται τότε καὶ στοὺς δικούς μας ἀπόγονους ἡ «Μιξοβάρβαρος γλῶσσα» καὶ ἡ ἀπαρχαιωμένη της Ὀρθογραφία, ποὺ γαλούχησαν μιὰ γενεὰ ἀνίκανη νὰ βρῇ τὸ μέτρο καὶ νὰ συμβιβάσῃ τὴν παράδοση μὲ τὴ ζωή.

Ἕνα τέτοιο κατόρθωμα θὰ εἶναι καὶ τὸ καλύτερο μνημόσυνο γιὰ τοὺς φωτισμένους ἄντρες, ποὺ ἐνῶ ἑτοιμάζουνταν ἡ Μεγάλη Ἐπανάσταση, αὐτοὶ δούλευαν γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ λαοῦ των. Ἂν δὲν κατώρθωσαν τότε νὰ τοῦ χαρίσουν γλῶσσα καὶ φιλολογία καὶ πολιτισμό, καὶ νὰ συγκομίσουν τοὺς πλούσιους καρποὺς ποὺ ὠνειρεύουνταν, ἂς μὴν τοὺς κατηγορήσωμε· εἶχαν ἔρθει πολὺ νωρίς, σὲ καιροὺς ποὺ ἡ δημιουργία ἦταν πρόωρη. In magnis et voluisse sat. Διπλὰ τιμημένοι, ποὺ ἡ σκέψη τους ἀναγκάστηκε

γιὰ νὰ βρῇ τὴν ἀλήθεια, νὰ ἔρθῃ σὲ τέτοια ἀντίθεση μὲ κόσμο ποὺ τοὺς εἶδε σὰν ξένους· ἔδειξαν τὸ δρόμο ποὺ ἀκολουθοῦν ὅσοι ὕστερ' ἀπ' αὐτοὺς βαδίζουν καὶ θὰ βαδίσουν πρὸς τὸν ἴδιο μεγάλο σκοπό.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΠΡΩΤΟ

(Η ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ)

Χαραχτήρισα παραπάνω (κτ. σ. 46) σύντομα τὴν ὀρθογραφία τῶν ἐγκεκριμένων ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ νομίζω ἀναγκαῖο νὰ δικαιολογήσω ἐδῶ πλατύτερα τὴ γνώμη μου ἐκείνη. Γιὰ νὰ διατηρήσω καλύτερα τὴν ἑνότητα τῆς Μελέτης προτίμησα νὰ παραθέσω ἐκεῖ τὰ συμπεράσματά μου μόνο, κι ἔτσι δίνω ἐδῶ χωριστὰ μιὰ πρόχειρη ἀνάλυση τῆς ὀρθογραφίας τῶν ἀναγνωστικῶν[117].

Τὶς παρατηρήσεις μου τὶς χώρισα σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο θὰ δοῦμε τὶς ὀρθογραφικές μας δυσκολίες, καθὼς πρωτοπαρουσιάζονται σ' ἕνα ἑλληνόπουλο ἕξι κι ἑφτὰ χρονῶν, μόλις ἀρχίζει καὶ διαβάζει, ἢ ἅμα πάῃ σχολεῖο καὶ κάνῃ τὰ πρῶτα του, δειλὰ ἀκόμη βήματα στὸ Ἀλφαβητάριο. Στὸ δεύτερο μέρος ἔχομε μιὰ συνολικώτερη καὶ λεπτομερέστερη εἰκόνα ἀπὸ τὶς διάφορες γραφὲς ποὺ τὸ κράτος παρουσιάζει στοὺς αὐριανούς του πολίτες μέσα στὰ ἕξι χρόνια ποὺ ὑπόσχεται νὰ τοὺς μορφώσῃ μὲ τὴ δημοτικὴ παιδεία, καὶ μὲ τὸ μοναδικὸ βιβλίο τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τὰ ἕξι ἀναγνωσματάρια. Ἀκολουθεῖ στὸ τρίτο μέρος μιὰ σύντομη κριτικὴ τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς. Τέλος, σ' ἕνα τέταρτο μέρος, σὰ σὲ παράρτημα, θέλησα νὰ δώσω ἔπειτα ἀπὸ τόσες θεωρίες καὶ μιὰ μικρὴ εἰκόνα τῆς ὀρθογραφίας ποὺ πραχτικὰ ἀκολουθοῦν οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου στὴν Ἑλλάδα.

Α

Κάθε ἑλληνόπουλο ἀρχίζει νὰ μαθαίνῃ τὴ γλῶσσα του μ' ἕνα ὑποχρεωτικὸ βιβλίο ποὺ ἔχει ἐγκριθῇ ἀπὸ τὸ κράτος «πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου»· ἀρχὴ ἀρχὴ βρίσκονται ἐκεῖ στὴ σειρὰ τ' ἀκόλουθα:

ι α ΐ α ΐα ω α ὼ ὰ ὼὰ ὼά.

Δηλαδή, γιὰ τοὺς τρεῖς (3) πρώτους φθόγγους ποὺ ἔχουν νὰ διαβάσουν τὰ παιδιά μας εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ μάθουν ἑφτὰ (7) σημάδια.

Ἀκολουθεῖ ἀμέσως παρακάτω: *ζ ω α ζωα ζ ῶ α ζῶα ᾠὰ ζῷα.*

Ἔτσι ὁ φθόγγος *ο* ἀπὸ *ω* καὶ *ῶ* γίνεται τώρα *ῳ* στὸ *ᾠὰ* (ποὺ γιὰ νὰ μὴ διδαχτῇ ἀμέσως ἔτσι, ἔμεινε στὸ πρῶτο μάθημα στραβογραμμένο, χωρὶς τὴν ὑπογραμμένη), κι ἀκόμη *ῷ* στὸ *ζῷα*. Κι ἡ ὑπογραμμένη, τὸ *ι* ἐκεῖνο ποὺ γιὰ αἰῶνες οὔτε προφέρουνταν οὔτε γράφουνταν, καὶ ποὺ μόλις τὶς τελευταῖες ἑκατονταετηρίδες πῆρε τὴ σημερινή του θέση, τ' ὀρθογραφικὸ αὐτὸ σημιαδάκι, ποὺ πολλοὶ λίγοι σήμερα ξέρουν νὰ τὸ γράφουν ὅπου χρειάζεται — πόσοι μας γράφουν τὸ *ζῷον* ἔτσι, καὶ πόσοι μας ἔγραψαν ποτὲ στὴ ζωή τους τὸ *ᾠόν*, κιὰς εἶναι καὶ χωρὶς τὴν ὑπογραμμένη;—κι ἀκόμη λιγώτεροι ξέρουν τὴ σημασία του, παρουσιάζεται κιόλας στὴ δεύτερη καὶ τρίτη λέξη ποὺ ὑποχρεώνονται νὰ μάθουν χιλιάδες ἑλληνόπουλα κάθε χρόνο. Ἐννοεῖται πὼς δὲ λείπει ἡ ὑπογραμμένη οὔτε παρακάτω. Γιατί ἀκολουθεῖ: *ζ η ζ ῆ ζῆ* καὶ παραπέρα: *μιλᾷ, ζητᾷ.*

Μὰ δὲν εἶναι μόνο ἡ ὑπογραμμένη ποὺ ἔρχεται τόσο γλήγορα νὰ πάρῃ τὸ φόρο της ἀπὸ τὴ σκέψη καὶ τὴν προσοχὴ τῶν παιδιῶν μας. Πολὺ γλήγορα, στὸ ἔχτο μάθημα, παρουσιάζεται καὶ τὸ *ῥ* στὴν ἀρχὴ λέξεων, συνωδευμένο ἀπὸ μιὰν ἀχώριστη δασεία: *ῥίζα.*

Παρακάτω στὴ σελίδα 18, παρουσιάζεται καὶ ὁ δίφθογγος *υι*: *υἱός, μυῖα, ἀγυιά·* λείπουν μόνο ἡ *ὀργυιά* καὶ οἱ *ἅμαξαι*, γιὰ νὰ ἔχωμε ὁλόκληρη τὴν οἰκογένεια.

Στὸ ἴδιο ἀλφαβητάριο, στὶς δύο πρῶτες σελίδες χρησιμοποιοῦνται μὲ τὴ σειρὰ τ' ἀκόλουθα γράμματα: *ι, α, ω, ζ, η, ν, ῥ* (*ι* καὶ *η* φυσικὰ γιὰ τὸν ἴδιο ἦχο).

Δὲν ἀρκοῦν ὅμως αὐτὰ τὰ ψηφία γιὰ νὰ σχηματιστοῦν μερικὲς λέξεις. Σύμφωνα μὲ τὶς ὀρθογραφικὲς ἀπαιτήσεις τῆς γλώσσας μας, πρέπει νὰ προταχτοῦν κάμποσες ἀκόμη τροποποιήσεις τῶν ψηφίων αὐτῶν (πνεύματα, τόνοι, ὑπογραμμένες). Ἴσως, ἔξω ἀπὸ τὰ δυὸ σύμφωνα *ζ, ν*, ποὺ μένουν πάντοτε τὰ ἴδια, χρειάζονται καὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ τ' ἀκόλουθα:

ι	*ἴ*	*ἰ*		γιὰ	νὰ	σχηματιστῇ	τὸ *ἴα* *ῥίζα*
α	*ἀ*			»	»	»	» *ᾀὰ νιὰ*
ω	*ᾠ*	⟨*ῶ*⟩*	*ῷ ᾧ ώ*	»	»	»	» *ᾠὰ ζῶα ᾠὰ ζώνη*
η	*ἠ*	*ἤ*	⟨*ῆ*⟩* *ῇ ή*	»	»	»	» *ζωὴ ἡ ζῇ ζωή*
ῥ	*ῥ̓*			»	»	»	» *ῥίζα ῥίζα*

* Τὰ ψηφία μέσα στὶς ἀγκύλες δὲ δίνονται ἀκόμη στὸ ἀλφαβητάριο, μὰ πρέπει νὰ τὰ προϋποθέσῃ τὸ παιδὶ ποὺ θὰ μάθῃ τὰ συνακόλουθά τους σημάδια.

Ἔχομε λοιπὸν ὅλες ὅλες 10 λέξεις, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν μαζὶ 6 ἤχους. Ἂν ἀπὸ αὐτοὺς ἀφαιρέσωμε τοὺς ἤχους *ν, ζ*, γιὰ τοὺς ἄλλους 4 ἤχους χρειάζονται 19 σημάδια. Γιὰ τὶς ἴδιες αὐτὲς λέξεις θ' ἀρκοῦσαν 15 σημάδια (ἀντὶ 19), ἂν τὶς γράφαμε σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες ποὺ ὥρισα παραπάνω (μὴ σημειώνοντας δηλαδὴ ἰδιαίτερα τὰ *ῶ, ᾧ, ῆ, ᾗ*), 9 σημάδια ἂν καταργούσαμε τὰ πνεύματα καὶ βαστούσαμε τὴν ὀξεῖα, καὶ 5 μόνο ἂν ἀφήναμε καὶ τὴν ὀξεῖα· (θὰ μᾶς ἔμενε δηλαδὴ ἀκόμη περιττὸ (γιὰ μιὰ φωνητικὴ γραφὴ) τὸ *η*, ποὺ θ' ἀντιπροσώπευε κι αὐτό, καθὼς τὸ *ι*, τὸν ἦχο *ί*).

Δὲ βαστᾶ βέβαια σὲ ὅλο τὸ ἀναγνωστικὸ ἡ ἴδια σχέση μεταξὺ φθόγγων νέων καὶ ψηφίων—οὔτε θὰ ἦταν δυνατὸ αὐτὸ—μὰ καὶ δὲν τελειώνουν τόσο γλήγορα οἱ δυσκολίες. Ἔχομε παρακάτω στὶς σελ. 5 καὶ 6 τέσσερα (4) νέα γράμματα, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τέσσερεις (4) ἤχους, *λ, μ, ε, ο*. Γι' αὐτοὺς ἔχει τὸ παιδὶ νὰ μάθῃ τ' ἀκόλουθα σημάδια γιὰ τὶς ἀκόλουθες λέξεις:

σ. 5.	*λ*	*ῆ*	*λωῆ μῆλα*		
		ἦ	*ἦ*	*λωρί, λινῆ, μῆλα, ἦ, μιλᾷ,*	
		ᾷ	*μιλᾷ*	*ὦμά, μωρά.*	
		ά	*μωρά*		
σ. 6.	*μ*	*ε*	*έ*	*μέλι*	
			ἔ	*ἔλα*	
			ὲ	*μὲ*	*μέλι, ἔλα, νερά, μέ, ἕνα, ἐμέ,*
			ἕ	*ἕνα*	*ὄρη, μόνη, μένω.*
			ἐ	*ἐμὲ*	
		ο	*ὄ*	*ὄρη*	
			ό	*μόνη*	

Δηλαδὴ γιὰ νὰ διαβαστοῦν 16 νέες λέξεις, ἐκεῖ ποὺ μαθαίνονται 3 νέοι ἤχοι (*λ, μ, ε*) καὶ τέσσερα καινούρια ψηφία (*λ, μ, ε, ο*) χρειάζονται ἀκόμη 15 νέα διαφορετικὰ σημάδια. Μὲ τὴν ὀξεῖα μόνο θὰ μᾶς χρειάζουνταν μόνο 6 (*λ, μ, ε, έ, ο, ό*), καὶ χωρὶς αὐτὴν μόνο 3 νέα σημάδια.

Τὸ συμπέρασμά μου τὸ εἶπα κιόλας παραπάνω: οἱ δυσκολίες τῆς ὀρθογραφίας μας εἶναι μεγάλες καὶ δυστυχῶς εἶναι ὑποχρεωμένα τὰ ἑλληνόπουλα νὰ τὶς ἀντικρύσουν ἀπὸ τὰ πρῶτα σχολικὰ βήματα.

Β

Μέσα στὰ ἑφτὰ βιβλιαράκια ποὺ χρησιμεύουν γι' ἀναγνωστικὰ στὶς ἕξι τάξεις τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου [118] βρίσκονται καὶ οἱ ἀκόλουθες γραφές*.

(a) Αα. ρῖψε, κηλῖδας, κλῖναι, γλαῦξ, τρῆπας, γλαῦκας, σῦριγξ, σκνῖπες... — Αβ. σπουργῖται, μύλος, γῦπες, πρᾶγμα... — Β. κύπτον, πρᾶττε... — Γ. κλῖναι, κρῖνοι... — Δ. ρῖφον, μᾶλις, γῦριν, γῦρον, ψῦχος, στῖφος, τεχνῖται, σπῖνος, χτύποι, πλῦνε, μᾶζα, δεσμίδας, πυξίδος, τὰ λινᾶ καὶ τὰ βαμβακερά... — Ε. τρίγλαι, σπουργῖται, Ὀλυμπιονῖκαι, πολῖται, λῦσαν, προσπίπτον, κύτος, γύψος, στίλβον, μύρα, ἀναβλῦσαν συναγρίδες... — Τ. ἀξῖναι, ἀκτῖνας, σφῦραι, ὅλαι, ξίφος, κληματίδας, μολῦνον, ὀδύναι, Ἑλλανοδῖκαι, ῥακενδύται, σκῦψε (κοντὰ στὸ *κύπτον* Β, ποὺ εἶναι καὶ λάθος) μῖγμα...**

Λα. Νῖκος 23, Μᾶρκος 24, Χριστος — Αβ. λουλοῦδι 41, νοικοκυρᾶ 47, τρεχᾶτος 22, μυρωδᾶτο 41, γεμᾶται 51, καρδερῖνα 59 — Β. Μᾶρκος, κρεββᾶτι 24 — Γ. παραμῦθι 166, φουρτοῦνα 139, μανναῦλα 149, ἐνδιάμεσον 89, μεμβρᾶνα 76 — Δ. κανθῆλι 123, 192, Σοῦλι 187, πεταλοῦδα 82, Μαρουλᾶ 182, κυρᾶλα 168, Γκιώνα 58, μανάβες 185, καπετᾶνε 186 — Ε. χνοῦδι 154, τραγοῦδι 154, φασοῦλι 129, σακκοῦλι 129, σαυλτανῖναν 74, φαράδες 138, τσολιγκᾶτον 156, Σαββάτο — Τ. Νεοχῶρι 97, δροσοῦλα 240, Κουβᾶ 68, ζητιᾶνο 252, Παπῖνος 251, χιονᾶτο 200, νομᾶτοι 289.

(b) Αβ. 'μμάτια 10, 'ξυπνᾷ 10, 'ξαπλωτὸ 10, 'πηδοῦσα 10, 'νύχι 11, 'ψηφοῦσε 24, 'σὰν 'βρέθηκε 25, 'μπαίνει 29, 'ς 29, 'πῆγαν 29, 'ξεύρουν 34, 'ποῦ 34, 'ντυθῇ 47, μεσ' 'ς τὸ 48... — Β. καλὴ 'μέρα, εἰς τὸν δρόμον 'που πηγαίναμεν, 'δυνάμωσε... — Γ. 'μμάτια 6, 141, 'σφαλίσῃ 6, 'ποῦ 7, 51, 52, 107, 161, 'ς 7, 32, 51, 52, 107 'δικός, -ό, 7, 51, 112, 161, 'περήφανο 31, 'γῶ 31, 'μαρόνυχτα 31, 'πλάκωσε 32, 'σὰν 32, 'λίγος, 'λίγη, 'σκέφθηκε, 'γιαλός, 'βρῆκε, 'λιγάκι, 'ποὺ-βλεπε, 'λυπήθη, 'κάθισε, 'πῆγαν, 'ψηλά, 'ξεύρεις... — Δ. μεσ' 'ς τὸν 82, 48, 'βρέει 32, 'ξέρεις 85, 'δὲς 33, 'σὰν 85, (σὰν 198), 'μάτια 121, 201, 205, 'φυόναγε 91, 'ζήλεψε 91, 'ψηλὰ 91, 121, 'ποῦ 91, 122... 'ψηλὰ 92, 'μπῶ 92, 'τοιμάσου 92, 'π' ἔφτασαν 92, 'κυνήγησαν 92, 'μιλοῦν 153, 'γιάνω 154, 'μπορῶ 154, 'λευθεριὰ 185, 187, μέσ' 'ς 185, 196, 'μουδιάσαμε 186, 'σωριάσθηκε 186, 'μιλεῖ 186, 'βγαίνει 186, 'μισόσβυστη 186, 'ντύθηκ' 197, 'ποῦ 287..., 'μέρας 187, 'ς τὰ 'ψηλὰ 187, 'σένα 196, 'λίγο 197, 'περηφάνεια 197, 'δικῆ 197, 'πίσω 198, 'ποθάνω 198, 'ς τὴν καρδιά 'μου 198, 'μάτια 204, 205, 'κει 205 — Ε. 'μιλοῦν 9, 'γρήγορα 10, 'δῇ 13, 'ς 53, 'ψηλὰ 53, -ῆ 158, 'ξέρεις 54, 'δικοὺς 54, 'μοιάζουν 54, -εις 158, 'ποῦ 54, 158, νύχτα-'μέρα 54, 55, νὰ 'βροῦν 55, 'πάνω 55, 139, 'λίγο 89, 'μπρὸς 90, 'ντροπῆ 107, 'περηφάνεια 107, 'σὰν 107, 163, 'ξαπέστειλαν 107, εἶν' πλειό 139, ἀπ' τῆς 139, 'φάρια 134, 136, 141, 'φαροκυνηγοί 138, 'φαράδες 139, 'φάρευε 139, 'ψαρικῆ 139, 'ψαρικαῖς 140, 'μιλοῦνε 139, 'ξύπνησαν 139, -α 140, 'μέρα 139, 'βρίζεις 139, 'ξηγήσεις 139, 'δειπνήσαμε 139, 'γλυκάθηκε 139, 'μάτωσε 140, 'τίναξα 140, 'φοβήθηκα 140, 'ξωτικὸ 140, 'ξεκαρφωσα 140, 'ποῦχω 140, 'πὲς 141, 'βγῇ 141, 'περήφανα 157, 'ξάφνου 158, 'ματοβαμμένο 162, 'ξέβρασες 163, 'σκόρπιζα 163, 'μάτια 163, 171, 'μιλιὰ 168, 'κιτρίνισε 164, 'χλώμιασε 164, 'βροντολόγησα 164, 'ζήτησες 170, 'ξέρω 170, 'πέρασεν 170, 'ξακουστὰ 170, νὰ 'ποδμ' ἀπὸ 173, 'πηδοῦσαν 174, 'σκορπισμένα 189, 'ξυπνήσω 221, 'πῶ 221 — Τ. 'μπαίνει 27, 'ρημοκκλῆσι 27, 'νυχτώθηκε 27, 'φυσοῦσε 27, 'πεινοῦσε 27, 'διάζουνταν 27, 'πεθαίνω 28, 'ποῦχε 28, 'ξέρω 28, 'μπορῇς 28, 'κεῖ 28, 'ποῦ 28, 'βρέθηκε 28, 'πατοῦσε 28, 'μιλᾶτε 28, 'σὰν 29, 'φάνηκε 29, 'σπλαχνικὸ 29, 'μπροστὰ 111, 'ματοβαμμένο 111, 'ματωμένα 113, 'δόντια 113, 'νίκησε 114, 'βγῆκε 114, 'περήφανος 114, 'μπρὸς 114, 'λῃόφυλλα 114, 'ξέρω 114, 'κείνη 114, 'ξακουστὴ 115, 'γνώρισαν 119, 'στόλισαν 120, 'λίγη 142, 'φρύδια 142, 'μοιάζουν 142, 'ξυπνάει 142, 'μιλιὰ 142, 'μαυρισμένος 142, 'ξιππάσουν 151, 'μᾶς 177, νύχτα-'μέρα 177, 'ζωσμένον 190, 'νύχια 191, 'γιαλοῦ 194, 'θέριεψε 195, 'βαρέθηκε 195, 'φόρτωσες 196, 'σκοτείνιασε 200, 'ψηλὰ 240, 'δούλεψαν 240, 'κύτταζ' 240.

Αα μάτι* 14 — Αβ. πῆς 48 — Β. σκόρπισε 48, μπορῆτε 24 — Γ. σπλαχνικὰ 172 — Δ. ξεχνῶ 48, ξεφτέρια 185 — Ε. ματώνη 54, αὐτὰ 'ν ὅλα 139, φαρεύουσιν 134, ψαρικῆ 139, ψηλὰ 174, γλυτώσῃ 174 — Τ. ξεπεράσῃς 111.

(c) Ε. ἐνεακοσίους 10, γαιώδεις 102, καλοσύνη 120, πείναν 195, τσυθίδας 209 — Ζ. πῦον 24, χλαμιδοποιίας 135, Ὑμηττοῦ 214 — στύλος (συχνό) [119].

(d) Λα δόσε 14, πράμματα 33 — Γ. κυττάξετε 108, ὥμορφο 112, πῶτρεχες 161 — Δ. ἔμμορφη 196, κύττα 33, κυττάζει 121, κυττάζω 48, πῶχει 197, τῶχουν 197, τωλόξανθο 186, ἐλῃὰ 197, 122, πλειὸ 48, πλειὰ 186, φωναῖς 185, κατάραις 185 — Ε. ῥέμματα 78, ψέμματα 139, μαγεμμένο 140, παληοὺς 54, παληὸ 139, ἐλῃὰ 89, γρῃὰ 139, σπηλῃαῖς 172, τῶχει 53, τῶμορφο 39, τῶνειρο 140, τῶρριξε 140, τῶφερε 170, κυττάζει 171, ἡ Νεράϊδες 107, ἡ νύχταις 139, μακρυὰ 139, πλειὰ 107, Καραβασαρᾷ 207 — Ζ. καντίλι 151, κύτταξε 28, κυττάζουν 111, 178, τῶδωσε 27, 29, πῶδινε 22, τῶνα 112, 243, τῶνα 113, ὠμορφονειὸ 114, τῷδα 115, ὠμορφιὰ 115, 151, σῶγλυφα 195, πῶχει 199, τῶνειρο 199,

---

* Τὰ κεφαλαῖα Α, Β κτλ. φανερώνουν τ' ἀναγνωστικὰ τῆς Α΄, Β΄ κτλ. Δημοτικοῦ· Αα σημαίνει ἀλφαβητάριο, Αβ τὸ ἀναγνωσματάριο τῆς Α΄ Δημοτικοῦ. Ὁ ἀριθμὸς κοντὰ στὸ κεφαλαῖο δείχνει τὴ σελίδα. — Δὲν ἀντιγράφηκαν συστηματικὰ ὅλα τὰ σχετικὰ παραδείγματα, οὔτε κἂν μποροῦσα διαβάζοντας τ' ἀναγνωστικὰ νὰ προβλέψω πάντοτε τί θὰ μποροῦσε νὰ χρειαστῇ. — Ἦταν δύσκολο νὰ ξεχωριστοῦν τ' ἀληθινὰ τυπογραφικὰ λάθη. Ὅπως ἔμοιαζε τὸ πρᾶμα βέβαιο δὲν τὰ σημείωσα· λ. χ. *ἐν εἴδῃ λεπίων* Δ 48. Φυσικὰ μπορεῖ νὰ βρίσκωνται τέτοια καὶ στὸν κατάλογό μου· μὰ μὲ τὴν ἀπροσεξία ποὺ εἶναι τυπωμένα τ' ἀναγνωστικὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ξέρωμε τί εἶναι ἀμέλεια τοῦ συντάχτη καὶ τί λάθος τυπογραφικό. Ἄλλωστε στ' ἀναγνωσματάρια σχολείου δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχουν τυπογραφικὰ λάθη.

** Κοντὰ στὰ παραδείγματα αὐτά, λίγα ἀπὸ πολλά, ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ λογαριαστοῦν ἀκόμη καὶ ἄλλα, σὰ *θάμακος, θρίδακες, ἐργάτιδες, πίδακες* κτλ., ὅπου τυχαίνει νὰ μὴν παρουσιάζωνται στὸ βιβλίο οἱ λέξεις μὲ τὸν τύπο ποὺ θὰ εἶχα τὸ δύσκολο τονισμό.

* Σημειώνω μόνο λίγα ἀπὸ τὰ πολλά, κι ἀφήνω ὁλότελα τύπους καθὼς *δὲν (οὐδέν, 'δὲν)* κτλ.

τῶσφιξε 241, ληόφυλλα 114, ἐλιγά 114, φωναῖς 244, ἀβελφαῖς 111, ἡ παλάμαις 113, ἡ κνῆμες 113, χτυπιαῖς 244, τὴς λύπες 177, τὴς χαρᾶς 175, γονειὸ 115, γηοὶ 142, μακρυὰ 111, ἀγγινάρα 32.

Α6 παλιόπαιδον 16, τομάτες 26, μπάμιες 26, μελιτζάνες 26 — Ε. φωλιὰ 53, πανώριο 163 — ς. λιοντάρι 199, ζηλεμένο 252.

(e) Γ. κορβέττα 29, κουλλούρα 52, ναυτόπουλλο 149, ταρόφαλλον 160. — Ε. ναυτόπουλλα 107, 137, διαβολόπουλλα 9, βαρέλλιον 103, Οὐγγαρία 48, κάννα 163, μαξιλλάρα 220, φανέλλας 116 — ς. σιγαρέττων 211, κολώνα 111, μάννα 248, ταννίνη 161, 178.

πουλὶ Ε 51, κι ἀλλοῦ συχνότατα.

(f) Αα γυρε, σβύνω· χήνα 10 — Α6. μακρυὰ 18, πανία 31, νοικοκυροῦλα 47 — Β. ροδακινέαν 79 — Γ. ροδάκινον· κουρέλια 29, ἀκουμπᾷς 32, ἀκουμβήσω 172, ἀκουμπᾷ 114 — Δ. τρελλὸς 8, κάπα 186, 'μισόσβυστη 186, καῖμένα 153, βαρκοῦλες 159, κυροῦλα 158, πονιοῦνται 90, βαρειὰ (ἠπίρρ.) 130, ταχειὰ 92 — Ε. καῖμὸς 32, τρελλὴ 53, βαθειὰ γηρατειὰ 89, κοίτεσαι 163, κοίτομαι 164, πάνινον 77, πανίων 87, τραβοῦμια 107, γαλάτα 151, πάρα 187, βαρειὰ (οὐδετ. ἢ ἐπίρρ.) 162, 163 — ς. καῖμένα 23, καταποντίρας 196, ξιπάσουν 151, βαρειὰ 111, βαθειὰ 142.

(g) τραπεζομάνδηλον Α6 35, μανδήλιον Δ 4, μανδήλια Ε 220, σάκκον Ε 69, σακκοῦλι 129 — (ἀένναον Τ 54).

(h) Λαύριον Δ 22, Ε 95, Λαρίσης Δ 16, Κηφισσὸς Δ 64, Κηφισσίας ς 218.

Γ. ταξιδεύει 68, ταξιδεύουσι 22, ταξίδιον 72, συνταξιδιώτας 93 — Δ. ταξιδεύσῃ 22 — Ε. ταξιδίου 111, ταξίδια 8, 18, ταξιδιῶται 18, ταξιδεύσουσιν 20 — Τ ταξιδίου 69, ταξιδιώτην 96.

ὀπόξυνος Δ 168, ὄξυνον Τ 137, ὀξύνισμα 163 — Ε φαιδιατὸς 164, Γαλαξειδιον 105 — Τ ὀξειδιον 226, ὀξειδωθῇ 228.

φιλόνεικος Α6 11, ἐφιλονείκει Α6 13, -ῆ 12, -οῦν 16, φιλονεικία Α6 14, 16. φιλονικία Δ 89, ἐφιλονίκει Δ 74, διαφιλονικοῦσι Τ 212.

οἰκτείρω Δ 129.

μάτι Αα 14 'μάτια Α6 10. γαλανομάτα Τ 200. 'μάτια Δ 121, 204, 205. Τ 28, 112, 151. 'μάτιασας Κ 68.

μαζί Γ 54. μαζὸ Ε 132, 178, 178. Τ 251.

καλοσύνη Ε 120. καλωσύνη Ε 221. Τ 23.

βορριᾶς Γ 149. βοριᾶς Δ 120. Τ 27, 194.

γάτα Αα 8... Β 74. γατὶ Αα 8. γάττα Α6 6, 7... Γ 66, 111. γάττος Α6 9, Β 88, 104.

σκύλος Αα 25. σκύλλος Α6 14... Β 70... Γ 66, 66, 114, 114. σκυλλὶ Α6 33, 34. σκυλλάκι Α6 11, 13...

σταθλος Α6 47. Δ 14, 78, 180. Τ 6. σταύλου Δ. 80.

ψίχαλα Β 85. ψύχαλα Β 74.

μακρινὸς Γ 140. μακρυνὰς Δ 47. μακρινὰ Κ 21.

παντοτινὰ Ε 89. παντοτεινὰ Ε 221.

πορτοκαλλίου Δ 95. πορτοκαλέα Δ 193.

ἴσκιος Α6 50. ἥσκιο Ε 89, Τ 200.

λειώνει Γ 51. ἐλυώσανε Τ 200.

συνηθίζω (;) ... συνειθίζω Δ 79, συνειθίσει 133, συνειθισμένον Τ 251.

βγαίνω Γ 32. Δ. 121, 185. 'βγαίνει Δ 186. (δὲς καὶ (b).

μακρυὰ Α6 18. Ε 139. βαρειὰ Δ. 120, 162, 163.

πέρνῃ ... Δ 197. παίρνει Δ 204.

τοπεῖα Τ 175. τοπίον Τ 94.

βαλάντιον Ε 183, Τ 191. βαλλάντιον Δ 177.

κάθιδρος Γ. κάθιδρως Δ 164.

μασσῶν Γ 123. μασᾶτε Γ 182, ἀμάσητος 132, μασῶνται 132.

συμμειγνύονται Δ 187. ἀναμεμιγμένος Γ 168, ἀναμιγνύονται Δ 74, 163, ἀναμίξεως Δ 66, 179, ἀναμιχθῇ Ε 159, ἀμιγῆ 203, ἀναμεμιγμένη 35, 100, μίγματα 95, ἀναμεμιγμένοι Τ 8, ἀναμὶξ 34, μῖγμα 36, σμίγουν 113.

(i) κἂν Α6 7. Γ 158. Δ. 187 Ε 176. κάμπόσος ς 22.

κάπου Τ 240.

κάτι Γ 66.

κάπως Δ 17. Ε. 186.

κάποτε Α6 11, Γ 55. Δ 57, 131. Ε 80, 48, 215. Τ 59.

κανένα Ε 139. κανείς Δ 152. Ε 168. κανὲν Δ 111. Τ 202.

σᾶν Δ 198. 'σᾶν Γ 32. Δ. 85, 186. σὰν (;) ...

ταυτοχρόνως Τ 227. ταυτοχρόνως Ε 87.

τἀνάπαλιν Ε 198. Τ 159. τανάπαλιν Ε 123.

τουλάχιστον Δ 167, 180. Ε 21 34, 65, 116. τουλάχιστον Ε 116, 207. Τ 180.

τουναντίον Δ 55. Ε 21, 85, 125. τουναντίον Ε 115, 128, 146, 204, 206, 213. Τ 163, 179, 202.

προὐξένησε Δ 112. προυξένησεν Δ 19.

προὐξένησαν Ε 153. προυξένησαν Ε 48.

προὐτίμα Ε 196. προυκάλουν Τ 81, προυθυμεῖτο 222. προυχώρει Τ 39, προύχοντας Ε 185.

τἀνάκτορα Δ 54. καλεῖσε Δ 200.

τῶνα Τ 111. τἀγιασμένο 127.

θἄνε Δ 198. νᾶσαι Ε 178. τῶδα Τ 515. νᾶνε Τ 111, 115.

(j) πρὸ τοῦ Α6 45. Γ 39. Ε 89. προτοῦ Β 97, 104. Γ 42, 59, 74. Δ 16. Ε 54. Τ 28.

δῆλα δή Δ 37, 38, 47, 123, 188. — δηλαδή Δ 70, 95, 114, 116, 156, 202. Ε 8, 27, 45, 121, 123, 180, 180, 209. Ϛ 104, 125, 203, 208, 227, 239.

ἐν ᾧ Ε 153, 211. Ϛ 34, 109, 164, 178, 247. — ἐνῷ Α6 4, 24, 26, 35, 39, 42... Δ 109, 188, 199. Ε 36, 39, 44, 51, 68, 84, 121, 152, 187, 220. Ϛ 64, 84, 95, 95, 100, 145, 183, 232.

ἀφ' οὗ Δ 6, 76, 86. Ε 199. Ϛ 44, 141, 141, 188. — ἀφοῦ Α6 24, 48, 55... Δ 189, 198. Ε 8, 51, 83, 87, 96. Ϛ 164, 181, 205, 224, 227.

(k) Α6. πρωὶ πρωὶ 47, πρωΐαν 44, 45, πρωΐας 48 — Β. πρωΐαν 1, πρωὶ 14, πρωινὴ 18—Γ. πρωὶ 159—Ε. πρωὶ 3, Βεδουΐναν 64, ἡρωΐδα 157—Ϛ. ἡρωϊκῶς 51.

Β. ζῳθφιον 39. — Δ. πρωΐας 4, 25, πρωϊνός 61, πρωϊνὰς 105, πρώϊμος 160, πρώϊμοι 156, ζωθφια 47, υἱϊκὴν 93 — Ε. πρωΐ 77, πρωΐαν 108, 116, 190, ἡρωϊκῶν 106, ἡρωϊκοὶ 181, ἡρωϊκῶς 189, ἡρωΐκαι 106, σλαυϊκῶν 201, Μάϊον 77, Νεραΐδες 107, ζῳθφίων 49, Βεδουΐνων 65 — Ϛ. πρωΐμως 9, πρωϊμώτερον 9, ζῳϊκὰ 124, ζῳθφια 46, Μάϊον 70, Μολδαυΐας 186.

(l) Γ. ᾄσμα 19, ᾠδικῶν 20, ᾠὰ 21, ζῳικὰ 27, ψηλαφᾷ 35, ἀποθνῄσκει 56, ᾄδει 69, σᾴζει 72, λῃστὰς 92, λῃσταυθέντα 94, πρᾷρα 144, ἀποθνῄσκουσι 153, θνῄσκε 168, ἄσῳσα 139, κύκλῳ 137, ζῳθφια 170.

ἀκουμπᾶς 32, γύρω 154.

Δ. σᾴζονται 3, ζῳων 7, ζῷα 110, ᾠῶν 44, ᾠὰ 168, ᾠαρίων 171, κύκλῳ 24, 60, 61, 94, 100, διασᾴζωσι 51, ᾄσμα 61, Ἀχελῷος 64, ἀθῴου 71, ᾠαρίων 88, σᾴους 93, ἐπᾴδειν 101, καλῳδίων 150, 151, ᾠὰ 170, κιθαρῳδοῦ 131, πρᾷος 152, ἀθῷα 204.

ζωῳφιον 47, 172, πραότητος 80, διασωθῶσιν 93, πραΰνεται καταπραΰνεται 98, 200, γύρω τριγύρω 205.

Ε. ζῷα 14, 134, 192, ζῳῳφίων 49, ἐπῳαστήρων 50, ῳοτοκία 63, ἐπῳασμός 68, λῃστρικῶν 65. ῳοειδὲς 113, Κῷοι 132, σᾴζεται 144, 164, σᾴζει 159, σᾴζονται 215, πρᾷραν 150, δᾴς 182, κύκλῳ 166, ᾠδικὴν 189, ζῳϊκὴν 193, ζῳοτεχνία 209, σᾴσω 160, σᾴσωσι 167 (σώσαντα 156, σώσῃ 176, ἐσώθη 177, ἔσωσεν 185, ἐσώθησαν 52), γύρῳ 139, 163, 164.

ἀγουρόλαδον 86, ἐλαιολάδου 219, ζωογονεῖ 114, ζωογονήσει 172, πραότατος 147, περισσώζοντο 195.

Ϛ. σᾴζονται 26, ζῳθφια 46, θνῄσκοντα 49, δῳώσεις 91, σῳζομένων 118, ζῳϊκὰ 124, ᾄδοντες 176, πραότητα 218, πρᾷοι 219, ψαλμῳδίαι 219, γύρῳ 142, τριγύρῳ 252.

Ἡρῳδιὰς 85, ἐλαιολάδου 151, ἐζωογονοῦντο 176, ἔσωσεν 221, ἐξειδωθῇ 228.

(m) Γ κι' ἀψηφᾷ 88. Ε κι' ἅγια 31, κι' ἀκούστηκε 89. — Α6 κι ἀπό. Γ κι ἀστράφτει 106, κι ἀφρίζει 107.

(n) ἀνάγ-καις Γ 4, ἐξόγ-κωμα Γ 34. — ἀνά-γκη Δ 178.
ἐν-τὸς Δ 200.
βρυχη-θμοὺς Γ 95, αἰ-χμαλώτων Ε 152, — ἀτ-μήρης Ϛ 65.
λυ-γμοὶς Ϛ 78.
διάτα-γμα 79, πλή-γματα 107 — ἀμυ-γδαλέλαιον Ϛ 151.

(o) Α6. ἐνόησαν 6, 43, ἐνόει 32, 33. — Δ. ἐνόησε 70, ἐνόησαν 189. — Ϛ. ἐνόουν 53, ἐνόησαν 285, ἐνόησεν 238. — Ε. ἐνόησαν 31, ἐνόησα 87, ἐνόησες 111, ἐνόησε 69, 177.

Δ. ἐννοῶ 75, ἐννοοῦσαν 108. — Ε. ἐννοήσωσιν 28, ἐννοήσῃ 30, ἐννοοῦμεν 193, ἐννοηθῇ 195, ἐννοεῖται 205. — Ϛ. ἐννοήσῃς 170, ἐννοεῖται 240.

Γ

Ἡ πρώτη μας ἐντύπωση διαβάζοντας ὅλες αὐτὲς τὶς γραφὲς εἶναι ποὺ βεβαιωνόμαστε πόσο δυσκολομάθητη εἶναι ἡ ὀρθογραφία μας, ἰδίως γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ· τὰ παραδείγματα (a), παρμένα στὴν τύχη λίγα ἀπὸ πολλά, δείχνουν πόσους κανόνες, ἐξαιρέσεις κι ἐτυμολογίες πρέπει νὰ μάθῃ τὸ κάθε ἑλληνόπουλο, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ θυμᾶται τὸ «σωστὸ» τόνο στὴν κάθε λέξη. Μὰ καὶ κάτι ἄλλο νιώθομε μὲ τὴν πρώτη ματιὰ ποὺ ρίχνομε στ' ἀναγνωστικά· πῶς ἔλειψε καὶ ἡ παραμικρὴ φροντίδα νὰ γίνῃ ἡ ὀρθογραφία τους εὐκολώτερη. Ὄχι μόνο οἱ ὑπογραμμένες δὲ λείπουν (m), ὄχι μόνο οἱ περισπωμένες καὶ τὰ διαλυτικὰ βάζονται κι ὅπου θὰ ἦταν περιττά (k), μὰ καὶ τὸ ἀρχικὸ ρ συνοδεύεται ἀχώριστα ἀπὸ τὴ δασεῖα του (*ῥέω, ῥῆνα, Ῥούμελη, Ῥούμελι - Καβάκ, ῥαγιᾶς*) ἅμα δὲν ξεχνιέται ἀπὸ τὸν τυπογράφο, καὶ τὸ ἀρχαῖο σημεῖο γιὰ τὴν ἐκθλιψη δὲ λείπει ἀπὸ καμιὰ λέξη τῆς μητρικῆς μας γλώσσας, ποὺ ἔτυχε παλαιότερα νὰ ἔχῃ τύπο ἀκεραιότερο στὴν ἀρχὴ (b). Ἡ ἀρχαιοπρέπεια τῶν γραφῶν αὐτῶν καὶ ἡ εὐλαβητικὴ διατήρηση ὀρθογραφικῶν σημαδιῶν χωρὶς σημασία εἶναι ἀπὸ τὰ χαραχτηριστικώτερα τοῦ νεοελληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ: *'μάτι, 'ψάρι, 'νύχι, 'ξεύρω, 'ξυπνῶ, 'μιλῶ, 'ψαρεύω, 'ποῦ, 'σὰν* καὶ χίλια ἄλλα· *τὰ 'μάτια τὰ 'δικά μου Γ 161, δὲν 'βρίσκω 'ς τὴ δουλειὰ 'ντροπὴ Ε 89, 'πάνω 'ς τὰ φύκια 'ξαπλωτὸς κοντὰ 'ς τὸ περιγιάλι 140, 'σὰν 'πλαγιάσαμε 140, 'γλυκάθηκε καὶ 'ταλμπησε καὶ 'πιάστηκε 'ς ταγκίστρι 140, πολὺ 'πεινοῦσε, 'διάζονταν νὰ πάῃ 'ς τὸ 'ρημοκλῆσι Ϛ 27, 'σὰν 'κεῖνου 'ποῦ 'πεθαίνει 28, 'κεῖ 'ποῦ 'βρέθηκε 29, 'ποῦ 'νίκησε καὶ 'ς ὅλα 'βγῆκε πρῶτος 114, 'σὰν 'κεῖνον 'ποῦ 'ναυάγησε 199.* Γιὰ βέβαιο οἱ γραφὲς αὐτές, ποὺ τοὺς λείπει κι ὁλότελα ἡ πραχτικὴ σημασία, δὲ θὰ κάνουν τὸ ἑλληνόπουλο νὰ νιώσῃ καλύτερα, καθὼς δὰ τὸ ἀπαιτεῖ καὶ τὸ ἐπίσημο πρόγραμμα, τὴν ὁμορφιὰ τῆς γλώσσας του [120].

Ἕνα ἄλλο ποὺ ἔχει κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ εἶναι πῶς κοντὰ σὲ μερικὰ ἀραιὰ λάθη σὲ λέξεις ἀρχαῖες *ἐνεακοσίους*, τευθίδας κτλ. (c), ὑπάρχουν ἀφθονώτατα τὰ λάθη στοὺς νεωτερικοὺς τύπους τῆς γλώσσας μας (d): *ἄμορφος, νειός, παληός, ἡ νύχταις,*

τῆς χαρές, φωναῖς, κτλ. δὲν εἶναι παρὰ λάθη ἀσυχώρετα, κι εἶναι ν' ἀπορήσῃ κανεὶς πῶς ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπίδοσῃ τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν στὴν Εὐρώπη, κι ἀφοῦ ὁ Χατζιδάκις 30 χρόνια τώρα δίδαξε καὶ στὴν Ἑλλάδα τὴν ἱστορία τῆς μητρικῆς γλώσσας, τὸ ἑλληνικὸ κράτος διατηρεῖ ἀκόμη στ' ἀναγνωστικά του τέτοιες γραφὲς καὶ θεωρίες, μὲ παλαιοντολογικὴ πιὰ μόνο ἀξία, ποὺ κοντὰ στ' ἄλλα καὶ χωρὶς κανένα ἄλλο κέρδος, δίνουν στὸ μαθητὴ ἀργότερα στραβὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ γένεση τῶν τύπων τῆς μητρικῆς γλώσσας. Μὲ τὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς ὀρθογραφίας μας εἶναι βέβαια δύσκολο νὰ ἐφαρμοστῇ, ἔξω ἀπὸ εἰδικούς, μιὰ μελετημένη καὶ μεθοδολογημένη ὀρθογραφία· στ' ἀναγνωστικά μας ὅμως δὲ βλέπει κανεὶς οὔτε τὴν προσπάθεια νὰ στηριχτῇ ἡ ὀρθογραφία τους σὲ κάποιες ἀρχές. Ἄλλοῦ, καθὼς εἴδαμε, ἀκολουθοῦν γραφὲς παλιωμένες καὶ στραβές *(ὠμορφονειός)*, ἀλλοῦ ἔξαφνα παρουσιάζονται ἀπροσδόκητες καινοτομίες *(ναυτόπουλλο, κουλλούρα)*, ἄλλοτε πάλι, δέχονται τὶς γραφὲς ποὺ συνηθίζονται, κιὰς μὴν εἶναι σωστὲς *(γῦρε)*, κάποτε καὶ μὲ μιὰ συνειδητή, θὰ ἔλεγε ὁ ἀνίδεος, προσπάθεια γιὰ τὴν ἁπλοποίηση (*χήνα* κτλ.· δὲς Β f). Γιατί ὅμως *χήνα*, *καταποτήρας*, μὲ ὀξεῖα, ἀφοῦ γράφεται *γυναῖκα*, γιατί *Μαροῦλα*, *δροσοῦλα* κοντὰ στὸ *κυρούλα*, *νυφούλα*, γιατί *καρδερίνα* μὲ *Παπᾶνος*, γιατί *πάρε μὰ Νῖκος*, γιατί *κάννα*, *βαρέλλια*, *κορβέττα*, *σιγαρέττα*, μὲ *κάπα κουρέλια*, *γολέτα*, γιατί *κολώνα* μὲ *ω*, ὄχι ὅμως καὶ μὲ δυὸ *ν*, δὲν εἶναι εὔκολο νὰ βροῦμε τὴν ἀπάντηση.

Ὄχι μόνο ὅμοια γλωσσικὰ φαινόμενα δὲν ὀρθογραφοῦνται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, μὰ κι οὔτε ἡ ἴδια λέξη γράφεται παντοῦ, οὔτε κὰν στὸ ἴδιο ἀναγνωστικό, οὔτε κὰν πάντοτε στὴν ἴδια σελίδα μὲ τὴν ἴδια γραφή (g): *Λάρισα* μὰ *Κηφισσός*, *ταξίδιον*, *ταξιδεύω*, *ταξιδιώτης*, *συνταξιδιώτης* μὰ *ὀξείδιον*, *Γαλαξείδιον*, *φειδωτός*· *μάτι*, *'μάτι* καὶ *'μμάτι*, *γάτα* καὶ *γατὶ* στὸ ἀλφαβητάριο, μὰ καὶ *γάττα* στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς ἴδιας χρονιᾶς· *γάττα*, *γάττος* στὶς ἄλλες τάξεις· *σκύλος*, *σκυλλί*, *σκυλλάκι* στὴν Α', μὰ καὶ *σκύλλος* στὴν Α' κι ἀργότερα· *ἴσκιος* καὶ *ἥσκιος*, *συνηθίζω* καὶ *συνειθίζω*, *μαζὶ* καὶ *μαζύ*, *ψίχαλα* καὶ *ψύχαλα*, στὸ ἴδιο βιβλίο, *βοριᾶς* καὶ *βορριᾶς*, *μακρινὸς* καὶ *μακρυνός*, *λειώνω* καὶ *λιώνω*, *παντοτινὸς* καὶ *παντοτεινός*, στὸ ἴδιο βιβλίο, *πορτοκάλλιον* καὶ *πορτοκαλέα*, *στάβλος* συχνότατα κι ἔξαφνα καὶ *σταῦλος*.

Ἂν αὐτὰ γίνωνται στὶς νεωτερικὲς λέξεις, ἀπὸ τὴν ὀρθογραφικὴ αὐτὴ πληγὴ δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένοι καὶ οἱ ἀρχαϊκώτεροι τύποι.

Κάθιδρος καὶ *κάθιδρως*, *τοπίον* καὶ *τοπεῖον*, *βαλάντιον* καὶ *βαλλάντιον*, *μασσῶ* καὶ *μασῶ*, *φιλονικῶ* καὶ *φιλονεικῶ*, *ἀναμιγνύω*, *ἀνάμιξις*, *μῖγμα*, *ἀναμίξ*, κι ἔξαφνα κι ἕνα *συμμειγνύονται*. Στὶς περιστάσεις πάλι ποὺ κι οἱ δυὸ ἀρχαῖες γραφὲς μοιάζουν ὅμοια σωστές, δὲν εἶναι σπάνιο νὰ προτιμηθῇ ἡ πολυπλοκώτερη: *μανδήλιον* καὶ ὄχι *μανδίλιον* (h).

Ἂν στοὺς παρόμοιους τύπους ἀπαντοῦμε τέτοια ἀδιαφορία γιὰ νὰ δοθοῦν στὸ μαθητὴ ἂν ὄχι οἱ σωστότεροι ἢ οἱ ἁπλούστεροι, μὰ τουλάχιστο ἐνιαῖοι τύποι, δὲν ἔχομε νὰ περιμένωμε μεγαλύτερη φροντίδα γιὰ ζητήματα ὀρθογραφικὰ λιγώτερο σημαντικά, μὰ ποῦ γιαυτὸ ἴσως τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικὰ δὲ θεώρησαν καλὸ νὰ τὰ ἐξαφανίσουν ὁλότελα καταργώντας τὰ σχετικὰ σημάδια.

Ἡ κορωνίδα θὰ σημειώνεται ἢ ὄχι; Καὶ ποῦ; μόνο στὶς παλιὲς κράσεις ἢ καὶ στὶς καινούριες; καὶ σ' αὐτές, μόνο ὅπου ἐφαρμόζονται οἱ παλιοὶ κανόνες, ἢ παντοῦ καὶ πάντα; Ἀδύνατο νὰ ἔβγῃ ἀπ' τ' ἀναγνωστικὰ ὁ παραμικρὸς κανόνας (i): *κἄν*, *πάντα* μὲ κορωνίδα, *κἀνείς*, μὰ συνήθως *κανείς*, *κάμποσος*, *κάπου*, *κάπως*, *κάποτε*, *κάτι* χωρὶς, *σᾶν*, μὰ συχνότερα *σὰν* καὶ *'σάν*, *ταυτοχρόνως* μὰ καὶ *ταὐτοχρόνως*, *τἀνάπαλιν*, μὰ καὶ *τανάπαλιν*, στὸ ἴδιο βιβλίο, *τουλάχιστον* συχνό, μὰ καὶ *τοὐλάχιστον* ἀκόμη συχνότερο, *τοὐναντίον* σπάνιο, *τουναντίον* συνηθέστατο, *κακεῖσε* χωρὶς κορωνίδα, μὰ καὶ *τἀνάκτορα*, *προυξένησε* μὰ καὶ στὸ ἴδιο βιβλίο *προὐξένησε*, *προύχοντας* σὲ ἄλλο βιβλίο, μὰ καὶ στὸ ἴδιο καὶ σὲ ἄλλα καὶ *προὔχοντας*, *προὐτίμα*, *προὐθυμεῖτο*, *προὐκάλουν* μὰ καὶ *προυχώρει*, κι ὅλοι αὐτοὶ πάντα οἱ ἀρχαῖοι τύποι σὲ νεοελληνικὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου.

Τὰ διαλυτικὰ θὰ σημειώνωνται ἢ ὄχι, ὅπου καὶ χωρὶς νὰ τὰ σημειώσωμε δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ στραβοπροφέρωμε; Ὁ κοινὸς νοῦς θὰ τὰ ἔβρισκε περιττά· μὰ γιαυτὸ ἴσως τὰ θεωροῦν τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικὰ ἀναγκαῖα κι ἀπαραίτητα. Καὶ δῶ γίνεται ὅμως ἡ ἐφαρμογὴ μὲ ἰδιαίτερο τρόπο (j). Στὴν Α' τάξη ἔχωμε ἀκόμη *πρωί*, *πρωίαν*, *πρωίας*, χωρὶς νὰ κάμουν βέβαια τὰ παιδάκια λάθος καὶ νὰ διαβάσουν *pro prian*, ἢ τίποτε ὅμοιο. Στὴ Β' ἔχωμε ἀκόμη *πρωί*, *πρωία*, μὰ ξεμυτίζουν καὶ τὰ διαλυτικά: *ζωΰφιον*. Στὴν Δ' τὰ διαλυτικὰ φανερώνονται πιὰ σὲ ὅλη τὴ γραμμή· ὄχι μόνο *πρωΐα*, μὰ καὶ *πρώϊμος*. μὰ καὶ *διϊκή*, στὴν Ε' σὰ νὰ μετάνιωσαν γιὰ τὰ περιττὰ σημάδια, ἔχομε ὄχι μόνο *Βεδουΐνους* μὰ καὶ *Βεδουίνους*, *ἡρωϊκῶς* μὰ καὶ *ἡρωίδα* καὶ κοντὰ στὶς *Νεραΐδες* καὶ τὸ *Μάϊο* καὶ τὸ *πρωΐ* τῆς Α' καὶ Β', ἔχομε ἀκόμη, καθὼς καὶ στὴν Ϛ' καὶ τὸ *ζωΰφιο*.

Πιὸ συστηματικὰ μοιάζει σὰ νὰ σημειώνεται ἡ ὑπογραμμένη,

καὶ μὲ τόση προσοχή, ὥστε νὰ ξαναγεννιοῦνται ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ μπερδέβουν τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία· μὰ καὶ δῶ δύσκολα εἶναι νὰ μάθωμε ποῦ καὶ πότε ἀκριβῶς θὰ σημειώνεται. Ἔξω ἀπὸ τὶς σπάνιες τυπογραφικὲς ἀβλεψίες ποὺ μᾶς τὴν παραλείπουν στὴν ὑποταχτική, μᾶς λείπει κι ὅπου θὰ τὴν περιμέναμε, τὴ βρίσκομε καὶ κεῖ ποὺ δὲν ἔχει θέση, κι αὐτὸ ὄχι πάντοτε, μὰ πότε ἔτσι καὶ πότε ἀλλιῶς, καὶ ἀκόμη κι ἔτσι κι ἀλλιῶς καὶ σὲ περιστάσεις ποὺ καὶ ἡ ἀρχαία γραφὴ εἶναι ἀμφισβητήσιμη. Ἔτσι διαβάζομε: (k) *ψηλαφᾷ, μιλᾷ* μὰ *ἀκουμπᾶς, σῴζει* μὰ *ἔσωζον*, μὰ καὶ *σῴσω, σῴσωσι*, κοντὰ στὸ *ἔσωσεν, γύρω* στὴν Γ′, *γύρω τριγύρω* στὴν Δ′, μὰ *γύρω* στὴν Ε′, *γύρῳ τριγύρῳ* στὴν Ϛ′, *πραότητος* στὴν Δ′, μὰ *πρᾳότητα* στὴ Ϛ′.

Λεξοῦλες καθὼς *ἐνῶ, ἀφοῦ, δηλαδὴ* κτλ. θὰ γράφωνται σὲ μιὰ ἢ σὲ δυὸ λέξεις; Καὶ δῶ δὲν ἔχουν ξεκαθαρισμένη γνώμη τ' ἀναγνωστικά μας (l), ἀφοῦ ἀνάκατα μᾶς παρουσιάζουν ὅλους τοὺς τύπους, χωρὶς δισταγμὸ μάλιστα πλάι πλάι (*ἐνῷ* Ε 152, *ἐν ᾧ* Ε 153 *ἐνῶ δῆλα δὴ* Δ 188, μὰ *δηλαδὴ* Δ 156, 202 κτλ.), κι οὔτε καὶ τὸ ζήτημα τοῦ συλλαβισμοῦ τὸ θεωροῦν σπουδαῖο (m), ὥστε νὰ τὸ προσέξουν στὸ τύπωμα.

Ἀκόμη καὶ ὁ ἀπόστροφος ποὺ παρακολουθεῖ μὲ τόση θρησκευτικὴ εὐλάβεια τὴν ἐκβολὴ τῶν φωνηέντων δὲ σημειώνεται προσεχτικὰ καὶ παντοῦ· ἔχομε συχνότατα *'σάν*, ταχτικώτατα *'ποῦ*, μὰ ποτέ, ἂν καλοπρόσεξα, *'δέν*, ἔχομε, κάποτε καὶ γραφὲς καθὼς *εἶν' τῆς* (Ε 173), μπρὸς σὲ σύμφωνο, μὰ καὶ *αὐτὰ 'ν ἄλλα*, μπρὸς σὲ φωνῆεν, ἔχομε καὶ τὶς γραφὲς *απλαγχνικός*, μὰ καὶ *'απλαγχνικός*, *μπορεῖτε* μὰ καὶ *'μπορῶ, πὲς* μὰ καὶ *'πές, ξεφτέρια, ψαρικήν*, μὰ *'ψαροκυνηγοί*.

Δὲ θὰ ἦταν βέβαια σωστὸ νὰ παραπροσέχῃ κανεὶς κάθε τέτοια λεπτομέρεια, οὔτε πρέπει νὰ δίνωνται στὸ μαθητὴ πολὺ στενόκαρδοι κανόνες· ἕνας διαφορετικὸς συλλαβισμός, ἡ γραφὴ *πρὸ τοῦ* ἢ *προτοῦ* δὲν εἶναι καμιὰ ἀνάγκη νὰ νομίζωνται λάθη. Μὰ αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς μὲ τὴν ἴδια ἀδιαφορία μποροῦν νὰ τυπώνωνται τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικά. Κι ἔπειτα αὐτὰ μᾶς παρουσιάζουν, θὰ ἔλεγες, μιὰ συστηματικὴ καταστρατήγηση στοὺς κανόνες τους, ἢ στὶς στραβογραφίες ποὺ ταχτικὰ μεταχειρίζονται: Τὸ μόνο στὸ ὁποῖο οἱ συντάχτες τῶν ἀναγνωστικῶν δὲ δείχτηκαν συντηρητικοί, εἶναι τὰ πνεύματα τῶν διπλῶν *ρ*, μὲς στὴ λέξη· ἔτσι ἔχομε ἀπὸ τὴν Α′ ὡς τὴν Ϛ′ τάξη ταχτικὰ κι ὅμορφα *ἄρρωστος θάρρος, θαρρεῖτε, ἐρριζωμένα* κτλ. κτλ· ἔξαφνα στὸ Ϛ κοντὰ στὸ *ἀπορρέουσι* 207, *ἀπόρροια* 207, *ἀπορρέουσιν* 207 παρουσιάζεται κι ἕνα

ἀποῤῥέει. Σὲ ὅλα τὰ βιβλία ἔχομε ἀδιάκοπα τὶς ἀνυπόφορες ἀνορθογραφίες *φωναίς, κατάραις, ἀδελφαῖς, ἐλπά, γρμά, παληός, ὠμορφονειὸς τὴς λύπες, ἢ νύχταις*, κι ὅμως αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει νὰ ξεπροβάλουν ἄξαφνα καὶ κάτι σωστὰ *μπάμιες, νεράϊδες, φωλιά, λιοντάρι, παλιόπαιδον, πανώριο, ζηλεμένο*, ἀκόμη κι ἕνα *πουλί*, μὲ ἕνα λ, ἔπειτα ἀπὸ τὸ *ναυτόπουλλο, διαβολόπουλλο* κτλ. Μὲ μιὰ λέξη, ἅμα πρόκειται γιὰ τοὺς τύπους κυρίως τῆς νέας μας γλώσσας, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἕνας ὀρθογραφικὸς κανόνας, ἔξω ἴσως ἀπὸ τὸ *εἶνε* (ποὺ σὲ κανένα ἀπὸ τὰ 7 ἀναγνωστικὰ δὲ βρίσκεται γραμμένο *εἶναι*) ποὺ νὰ ἐφαρμόζεται πέρα πέρα χωρὶς ἀπροσεξία καὶ χωρὶς ἐξαίρεση. Ἀκόμη καὶ ἡ ὑπογραμμένη σημειώνεται κάπου ἔπειτα ἀπὸ τὴν κράση (ο)[121], κι ἀκόμη κι ὁ ἀπόστροφος, ποὺ μὲ τόση εὐσέβεια εἶναι καθισμένος μπρὸς στοὺς νεωτερικοὺς τύπους τῆς γλώσσας μας γιὰ νὰ στιγματιστῇ ὁ ἀκρωτηριασμός τους, ξεχνιέται κάπου κάπου κι αὐτός.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ὀρθογραφία ποὺ τὸ κράτος ἐγκρίνει, βραβεύει καὶ παραδίνει στοὺς αὐριανούς του πολίτες, κι αὐτὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὸ σχολεῖο τὸ ἑλληνικὸ κανονίζει κι ἐξομαλύνει τὶς δυσκολίες τῆς ὀρθογραφίας μας[122]. Φαίνεται πὼς τὸ κακὸ ἔγινε χειρότερο ἐπειδὴ τὸ κάθε ἀναγνωστικὸ ἔχει ἀπαρτιστῇ ἀπὸ τρία χειρόγραφα, ποὺ ὁ κάθε συντάχτης τους πάλι εἶχε σταχυολογήσει ἀπὸ διάφορα κείμενα, ποὺ τὸ καθένα του εἶχε καὶ διαφορετικὴ ὀρθογραφία. Φυσικὰ ὅμως ὅλα αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ ἐνδιαφέρουν τρίτους, κι ἀκόμη λιγώτερο τις χιλιάδες παιδιὰ ποὺ θὰ μεταχειριστοῦν τ' ἀναγνωσματάρια. Χρέος ἦταν καὶ τοῦ κάθε συντάχτη, χρέος καὶ τῆς ἐπιτροπῆς, χρέος καὶ τοῦ κράτους νὰ μὴν ἔβγουν τὰ ἐγκεκριμένα βιβλία μὲ τέτοια *ἀνορθογραφία*. Θὰ ἦταν ἴσως πολὺ ν' ἀπαιτήσῃ κανεὶς προσανατολισμὸ κι ἐνημερότητα σὲ μιὰ καλύτερη ἀντίληψη τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, οὔτε εἶναι τρομερὸ ἐπιτέλους νὰ τυπώνεται λ. χ. γραφὲς καθὼς *κοίτεσαι* Ε 163, *κοίτωμαι* Ε 164. Μὰ δὲν πρόκειται γιαυτό. Ἡ ὀρθογραφία τῶν ἀναγνωστικῶν μας δείχνει μιὰ πρωτοφανέρωτη βαβυλωνία, δυσοίωνη γιὰ κεῖνον ποὺ θὰ ἤθελε νὰ κρίνῃ ἀπὸ ἐδῶ καὶ τὴν ἄλλη μας παιδαγωγικὴ καὶ πνευματικὴ κίνηση. Οὔτε ὁ μαθητὴς θὰ μπορέσῃ νὰ μάθῃ μὲ πόσα τ γράφεται ὁ *γάτος*, τὸ *γατὶ* καὶ τὸ *γατάκι*, οὔτε κανεὶς δάσκαλος θὰ καταλάβῃ ποτὲ ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ ἂν εἶναι σωστὸ τὸ *'μμάτι, τὸ 'μάτι, ἢ τὸ μάτι*, μιὰ καὶ πείστηκε, πὼς μπορεῖ κι αὐτὸ νὰ γράφεται κοντὰ στὰ *μάτιον, ὄμματιον, ὄμμα* κι ὀφθαλμός. Ἔτσι μοιραῖα εἶναι κατα-

δικασμένα τὰ παιδιά μας ἀπὸ τὴν Α' τάξη τοῦ Δημοτικοῦ νὰ νιώθουν πὼς ἔχομε ὄχι μόνο γλωσσικὸ μὰ κι ὀρθογραφικὸ ζήτημα, καὶ δὲ θὰ μπορέση ποτὲ ὁ δάσκαλος νὰ ἐξηγήση στὸ μαθητὴ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ σωστό, ἀφοῦ ἡ πολιτεία ἡ ἴδια ἔτσι ἀσυλλόγιστα ἐγκρίνει τὴν ἀναρχία. Αὐτὰ γίνονται σὲ μᾶς. Σὲ ἄλλα κράτη, πιὸ προχωρημένα στὸν πολιτισμό, δίνουν μεγαλύτερη φροντίδα καὶ στὸ ζήτημα αὐτό, καὶ παίρνουν ἄλλα μέτρα, ὥστε τὸ σχολεῖο νὰ παρουσιάζη στὸ μαθητὴ ὀρθογραφία μελετημένη, ἐνιαία, κι ὅσο γίνεται ἁπλή [128].

Δ

Οἱ ἀκόλουθες ἐκθέσεις εἶναι ἀπὸ τὴν Γ' τάξη τοῦ Δημοτικοῦ σὲ μιὰ μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλη, ἢ καλύτερα ἕνα μεγάλο χωριὸ στὴν Πελοπόννησο. Τὶς ἔγραψαν οἱ μαθητὲς σπίτι τους, ἀφοῦ μοῦ δηγήθηκαν οἱ ἴδιοι τὸ θέμα κι ἔγινε καὶ ἡ σχετικὴ συγκέντρωση. Ἔχω δεῖ κι ἄλλα γραφτὰ ἀπὸ μαθητὲς ἑλληνικῶν σχολείων, καὶ νομίζω πὼς δὲ θὰ ἦταν ὑπερβολικὸ νὰ πῶ πὼς ἡ ὀρθογραφία στὶς ἐκθέσεις ποὺ πῆρα καθρεφτίζει γενικὰ τὴν ὀρθογραφία ποὺ μαθαίνουν τὰ περισσότερα ἑλληνόπουλα στὸ σχολεῖο καὶ παίρνουν μαζί τους καὶ στὴ ζωή. Ἂν τυχὸν ἔχωμε στὶς πόλεις καλύτερα ἀποτελέσματα, αὐτὸ εἶναι ἀδιάφορο· οὔτε σημαίνει πολύ, γιὰ τὴ θλιβερὴ εἰκόνα ποὺ βλέπομε, πὼς ἡ γλῶσσα τῶν ἐκθέσεων εἶναι ἁπλούστερη — γύρεψα ὁ ἴδιος νὰ γραφτοῦν στὴ φυσικὴ γλῶσσα τοῦ σπιτιοῦ — ἀπὸ τὴ συνηθισμένη τοῦ σχολείου. Γενικά, ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ γυρέψωμε ἀπὸ τὸ σχολεῖο μας, νὰ μᾶς μάθη τὴν ὀρθογραφία τῆς γλώσσας, καθὼς θὰ τὴ χρειαστοῦμε κι ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Μᾶλλον, δὲν παρουσιάζουν πολὺ καλύτερα ἀποτελέσματα καὶ τὰ γραφτὰ στὴν καθαρεύουσα ἢ στ' ἀρχαῖα, ποὺ ἐξετάζονται παρακάτω, κι ἀκόμη καὶ στὶς ἐκθέσεις ποὺ πρόκειται ἔχομε τὶς πιὸ ἀδικαιολόγητες ἀνορθογραφίες *(ἑτοιμάση τὰ ἀλῶνια, εἰς τὴν ἀποθήκειν, τὰς μηχανᾶς, δύο φορρᾶς, κατ' ὄπην, ἡ σταφῆς, διλαδὶ, εἰ μὲ τὰ πόδια εἶ μὲ τὸ πιεστήριον, σταφήλει, ὅταν ὁριμάσι, θὰ ἀρχῆσουμε)*, ἀπ' ὅλους τοὺς μαθητές, χωρὶς ἐξαίρεση, σὲ τύπους ποὺ ἔπρεπε πιὰ νὰ εἶχαν γίνει οἰκεῖοι μέσα στὰ 5-5½ σχολικὰ χρόνια*.

1. *Πῶς κατασκευάζεται ἡ σταφίς.— Τὴ σταφίδα τὴν ἀφινομεν καὶ ὁριμάζη ἔπειτα τὴν τριγᾶμεν πρὶν τὴν τριγήσομεν ἔχουμε ἑτοιμάση τὰ ἀλῶνια δὲ τὰ ἔχουμε περάση μὲ βουλιθιά. Ἀφοῦ δὲ τὴν τριγήσομεν καὶ τὴν ἁπλόσομεν τὴν ἀφινομεν 8 ἕως 10 ἡμέρας τῆ λαγανίζομεν ἔπειτα τὴν ἀφινομεν 2 ἕως 3 ἡμέρας καὶ ξερένεται καλά· τὴν μαζέβομεν σορῶ ἔπειτα τὴν σακιάζομεν καὶ τὴν πᾶμε εἰς τὴν ἀποθήκειν καὶ τὴν πουλᾶμαι.*

* Σὲ κανένα ἀπὸ τὰ γραφτὰ δὲν εἶδα νὰ γίνεται προσεχτικὰ ξεχώρισμα βαρείας κι ὀξείας· ὄχι μόνο συχνότατα βρίσκεται ἡ ὀξεῖα στὴ λήγουσα (κτ. σημ. 94) μὰ καὶ συχνὰ ἡ βαρεῖα στὴν παραλήγουσα καὶ τὴν προπαραλήγουσα. Σύστησα γιαυτὸ στὸ στοιχειοθέτη νὰ βάλη παντοῦ ὀξεῖα. Σὲ μερικὲς ὅμως ἐκθέσεις προσπάθησα νὰ διατηρήση τὸν τονισμὸ ποὺ εἶχαν τὰ τετράδια.

Ὁ σταφιδεμπορος ἔχη ἐργάτας τούς ὁποῖος τούς πληρώνη. αὐτῆ Ἀφοῦ τήν μακινήσουν τήν ρήνουν εἰς τάς γυναίκας καί τήν διάλέγουν ἀφοῦ τήν διαλέξουν τήν πάνε εἰς τούς πατιτάδας τήν πατᾶναι ἡ μέ τά πόδια ἡ μέ τήν μηχανήν Ἀφοῦ τήν πατίσουνε τήν καρφόνουνε τήν μαρκάρουν καί τήν πέρνουν τά κάρα καί τήν πάνε εἰς τὴν βάρκαν ἡ βαρκα τὴν πέρνῃ καί τήν πάῃ εἰς τό καύκῃ, ἀποκή τήν πέρνη τό καύκη καί τήν πάῃ εἰς τήν πάτραν ἀπό τήν πάτραν τήν πέρνουν καί τήν πάνε εἰς τήν ἀγλίαν καί κείθεν εἰς τήν γερμανείαν.

2. *Ἡ σταφίδα θά ὡριμάσῃ κατ' ὅπην θά τήν τρυγύσωμεν θὰ καθαρήσωμε τό ἀλόνι κατ' ὅπην θά τήν βουλιθίσωμεν κατ' ὅπην θὰ πάρωμεν μία μία σταφίδα καὶ θὰ τὴν ἁπλώσωμεν, κατ' ὅπην θὰ τὴν λαγανίσωμεν κατ' ὅπην θὰ τήν μαζεύωμεν εἰς σορὸν θά τήν πάρωσιν οἱ ἔμποροι καί θά τὴν κουβαλίσωμεν εἰς τάς μηχανᾶς κοντά θά τήν πάρωσι οἱ ἐργάτοιδες καί θά τήν καθαρίσωσιν αὐτὴν κατ' ὅπην θά τήν ῥίξωσιν εἰς τάς κάσας δύο φορρᾶς καί θά τήν πατίσωσι μέ τήν πατιτή θά τήν καρφώσωμεν θά τῆς βάλωσι τή μάρκα. κατ' ὅπην θά τήν πάρῃ ἡ βάρκα θά τήν μεταφέρῃ εἰς τὸ πλοῖον τὸ πλοῖον θά τήν πάῃ εἰς τάς πάτρας θά τήν πάρῃ τό ἀτιμόπλιον καί θά τὴν πάῃ εἰς τήν Γερμανίαν.*

3. *Πῶς κατασκευάζεται ἡ σταφίς.— 1). Θά ἑτοιμάσομεν τό ἀλόνι μέ βουληθο. 2) Θά τρυγήσουμε τῆ σταφίδα καί θά τήν ἁπλοσουμε ἕνα ἕνα σταφίλη. 3) Καί ὅταν ξεραθῆ θά τήν καθαρίσουμε καί θά τήν τρίψουμε. 4) Θά τήν συμφωνήσομεν μέ τόν ἔμπορα. 5) Θά τήν σακιάσουμε καί θά τήν πᾶμε εἰς τήν ἀποθήκη.*

6) Ὁ ἔμπορας ἀφοῦ τήν παριλάβῃ θά τήν περναση μέ τήν μηχανὴ καί μέ τό μπουρᾶτο. 7) Θά τήν διαλέξουν οἱ ἐργάτες. 8) Θά τήν βάλη εἰς τῆς κάσες θά τήν πατηκόσουν μέ τήν μηχανή καί θά τήν καρφόσουν. 9) Ἔπειτα θά τήν ζυγιάσουν θά τήν μαρκάρουν καί θά τήν βάλουν εἰς τό πλοῖο.

10) Τὸ πλοῖο θά τήν πάῃ εἰς τάς Πάτρας. Ἐκεῖ θά τήν παραλάβη μεγαλύτερος ἔμπορας. 11) Ἔπειτα θά τήν πάρουν τά παπόρια καί θά τήν πᾶνε εἰς τούς διαφόρους Πόλεις τῆς Εὐρώπης προπαντὸς εἰς τήν Ἀγγλία. Εὐρυπίδης (τ' ὄνομα τοῦ μαθητή).

4. *Ἡ σταφῆς. — Ὅταν ἡ σταφὴδα οὐργάσῃ, τὴν τριγάμεν καὶ κατόπην τὴν λαγανὴζομεν διλαδὶ βγάνομεν τὰ κόσταλα. ἔπειτα τὴν σορόνομεν, καὶ κατόπην τὴν σακάζομεν καὶ τὴν πάμε εἰς τὸν ἔμποραν καὶ τὴν πολοῦμεν. Ὁ ἔμπορας τὴν περνάῃ ἀπὸ ἕνα μηχάνημα. διὰ νὰ βγοῦνε τὰ ξύλα καὶ τὰ λιθάγριά, κατόπιν τὴν διαλέναι ἡ ἐργάτες τὴν πατάῃ εἶμὲ τά πόδια εἶμέ τὸ πιεστὴριον, τὴν καρφόνῃ ταῖς ζηάζονε καιτὴν φορτο εἰς τὰ κάρα καὶ τῆς πέρνῃ τὸ πλοῖον καὶ τὴν πάῃ εἰς τὴν πάρταν, ἀπὸ ἐκεῖ τὴν πέρνῃ τὸ ἀτμόπλοκον καὶ τὴν πάῃ εἰς ὅλα τὰ μέρῃ προπαντὸς εἰς τὴν γερνανὴαν.*

5. *Πῶς γίνεται ἡ σταφίς.* —"Οταν ὡριμάσουν τὰ σταφύλεια, τὰ τριγάμε καὶ ἀφοῦ τακτοποιέσωμεν πρῶτα τό ἀλώνι ἁπλόνωμεν αὐτὰ ἕνα ἕνα σταφύλει καὶ θὰ τὴν ἀφήσωμεν 10-15 ἡμέρας καὶ θὰ τὴν τρίψωμεν καὶ θὰ τὴν σορδσωμεν. Ἀοιπὸν Θά τὴν πάρωμεν μὲ τὰ ζάμιας καὶ Θά τὴν πάμεν εἰς τὸν Ἔμπορον, ὁδὲ Ἔμπορος Θὰ τὴν πάρῃ καὶ Θὰ τὴν βίξῃ εἰς τὴν μοιχανὴν καὶ Θὰ τὴν δώσῃ εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ ἀπὸ τοὺς ἐργάτας εἰς τὰς κάσας καὶ τῆς κάσες εἰς τὴν πατητὴρα ἤ μὲ τοὺς πόδας μας Θὰ τὴν τσουπόσουμε καὶ Θὰ τὴν καρφόσωμεν καὶ Θὰ τὴν μα-ργαρόσωμεν. Ὁ Ἔμπορος Θὰ τὴν στίλῃ εἰς Πάτρας ὅπου Θὰ τὴν πάρουν μεγαλύτεροι Ἔμποροι οἱ ὁποῖοι Θὰ τὴν δόσουν εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ Βασίλεια.

6. *Ἡ Σταφίς.* —"Οταν ὡριμάσει ἡ σταφὶς Θὰ τὴν τριγύσουμε καὶ Θὰ τὴν ἁπλώσουμε ἕνα ἕνα σταφύλι εἰς τὰ ἀλώνια. Τότε τὰς ἀφήνωμεν 8 ἕως 10 ἡμέρας καὶ ψηώνονται. Καὶ ὅτε ψηθοῦν Θὰ τὴν τρίψωμεν καὶ ἔπειτα Θὰ τὴν σακιάσωμεν καὶ Θὰ τήν ὑπάγωμεν εἰς τὸν Ἔμπορον. Τότε ὁ Ἔμπορος Θὰ τὴν βίξει εἰς τὴν Μηχανὴν καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς ἐργάτας διὰ νὰ τὴν διαλέξουν. Καὶ ἔπειτα εἰς τὴν πατητύραν καὶ ἔπειτα Θὰ τὰς καρφώσουμε καὶ Θὰ τὰς μαρκαρίσουμε καὶ ἔπειτα Θὰ τὰς ὑπάγωμεν εἰς τὸ πλοῖον καὶ ἀπὸ τό πλοῖον εἰς τὴν Πάτραν.

7. *"Οταν ὡριμάσι ἡ σταφίδα πρότον Θά βουλιθώσουμε τὰ ἀλώνια καὶ ἔπειτα Θὰ ἀρχῆσουμε νά τριγάμε καὶ τὴν ρίνουμε εἰς τό ἀλώνι καὶ τήν ἁπλ-όνουμε ἕνα ἕνα σταφίλι καὶ ἅμα ξεραθῇ τήν λαγανίζουμε καὶ τήν φορτόνουμε εἰς τά ζᾶ καὶ τήν πηγένουμε εἰς τήν μηχανή καθαρίζουνε καὶ τήν βάνουνε εἰς τῆς κάσες καὶ ἀλη τήν πατάνε μέ τήν πατητίρα καὶ ἀλη μέ τα πόδια καὶ ὕστερα τήν κουβαλάνε μέ τό κάρο εἰς τὴν Θάλασσα καὶ τήν πέρνει ἡ βάρκα καὶ τήν πάῃ εἰς τό καΐκι καὶ τήν πέρνη καὶ τήν πάι εἰς τήν πάτρα καὶ τήν παραλαβένουν μεγαλύτερι ἔμπ-όρι καὶ στέλνουν εἰς τά διάφορα μέρη τῆς ευρόπης καὶ προπαντός εἰς τήν ἀγλίαν.*

8. *Ἡ Σταφίς.* —"Οταν ὡριμάσει ἡ Σταφὶς Θά τήν τριγύσουμε καὶ Θά τήν ἁπλώσουμαι ἕνα ἕνα σταφίλι εἰς τό ἀλώνι. Πρῶτον ἔχωμεν παρασκευάσι τὸ ἀλώνι μὲ βούλιθα. Καὶ Θὰ τὰς ἀφήσωμεν 8-10 ἡμέρας νὰ ψιθῇ καὶ ἔπειτα Θὰ τῆς τρίψωμεν καὶ ἔπειτα Θὰ τῆς Σακιάσωμεν καὶ Θὰ τῆς ὑπάγωμεν εἰς τὸν Ἔμπορα. Ὁ Ἔμπορας Θὰ τὴν βίξει εἰς τήν μηχανήν καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ ἀφοῦ οἱ ἐργᾶται Θὰ τὴν διαλέξουν Θὰ τὴν πατήσουν ἤ μὲ τὰ πόδια ἤ μὲ τὴν πατητήρα καὶ ἔπειτα τὴν Καρφώνουν τὴν ζυγιάζουν τὴν Μαρκαρίζουν τὴν πέρνουν τὰ καϊκεια. Καὶ τὴν πάνε στὴν Πάτρα.

9. *Θὰ ἑτοιμάσωμεν τὸ ἀλώνι ἔπειτα Θά τό περνάσωμεν μέ βούλιθα. καὶ Θά ἀρχινήσωμεν τὸ τρῖγος Θὰ τά ἁπλόνωμεν ἕνα ἕνα σταφίλι*

καὶ ὅταν ξεραθῇ Θὰ τὴν λαγανήσωμεν καί ἔπειτα Θὰ τὴν καθαρήσωμεν καί Θὰ τὴν μαζέψουμεν. ἔπειτα Θά τήν σακιάσωμεν Θά τὴν φορτώσωμεν καὶ Θά τήν φέρωμεν εἰς τόν ἔμπορα.

Ὁ ἔμπορας Θά τὴν περνάση ἀπό τήν μιχανή κοντὰ Θὰ τήν δώσῃ εἰς ταὶς γυναῖκες διά νά τήν καθαρήσουν "Οταν τὴν καθαρήσουν Θὰ τὴν βάλουν εἰς τὴν κάσα καὶ Θά τὴν πατήσουν μέ τήν πατητήρα ἔπειτα Θά τὴν καρφώσουν Θὰ τὴν μαρκάρουν Θά τὴν ζηγήσουν Θά τὴν βάλλουν εἰς τό καΐκη καί τό καΐκη Θὰ τήν πάη στήν πάτρα καὶ εἰς τήν πάτρα εἶνε μεγαλύτεροι ἔμποροι καί Θά τὴν στήλουν εἰς τήν ἀγκλία.

*

Στὸ ἴδιο μέρος ὑπάρχει κι ἕνα Ἑλληνικὸ σχολειό, ποὺ στὴν κάθε του τάξη ἔχει συχνὰ ἑξήντα κι ἀγδόντα μαθητές. Ὁ σχολάρχης εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δώσῃ ἀπὸ τὶς περσινὲς ἐξετάσεις τῆς Γ' τάξης τὰ πρῶτα δέκα τετράδια, μὲ αὔξοντα ἀριθμὸ 1-10, κι ἀπὸ αὐτὰ σταχυολογήθηκε τὸ ἀκόλουθο ὀρθογραφικὸ ἀπάνθισμα*. Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης τὰ λάθη εἶναι πολλά, ὅσο καὶ ἀπροσδόκητα γι' αὐτὴν τὴν τάξη. Τὰ συχνότερα ἀπὸ αὐτὰ γίνονται στὴν ὁποταχτική, στὴν αὔξηση [ἀπὸ τοὺς 10 γράφουν οἱ 4 χωρὶς αὔξηση, *ὀδήγησαν* (2) καὶ *δδήγησαν* (2)], στὰ παραθετικὰ σὲ *-οτερος* (στὸ κείμενο βρίσκονται δυό, τὸ *προθυμότερος* καὶ τὸ *ἀθλιώτατος*· τὸ α' μόνο μιὰ φορὰ τὸ σημείωσα στραβογραμμένο, τὸ β', ἂν καὶ ὁ κανόνας τῶν *-ίος* εἶναι γνωστότατος βρίσκεται στραβογραμμένο ἀπὸ τοὺς 6 (60 %), στὰ πνεύματα (συχνότερες εἶναι οἱ δασεῖες στὴ θέση τῆς ψιλῆς· ὁ Ι. μόνο ἔχει: *ἠχθέσθη, ὀργισθείς, ἐκκλησίαν, ἄστυ, ἀπροσδοκήτως, ἦτει, ἰσχυρός*· ἄλλοι γράφουν *ἰδικούς των, ἄλλους, Ἐλευσῖνα* κτλ.), στὸ συλλαβισμό, στὸ ἀνακάτωμα ἁπλῶν καὶ διπλῶν συμφώνων, στὴν περίσταση τοῦ ἰωτακισμοῦ καὶ στοὺς τόνους (μαζὶ καὶ ἡ ἔγκλιση). Οἱ δυὸ τελευταῖες κατηγορίες παρουσιάζουν καὶ τὰ πιὸ ἀπίστευτα λάθη, σπαρμένα ὄχι σὲ ἕνα καὶ δυό, μὰ σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ γραφτά.: *ταπηνοί* (4 στοὺς 10), *αἰξεῖς κοπιλατῶν* (3) καὶ *κοπιλατῶν* (4), νὰ *συμφιλιῶσι* (2) καὶ *συμφιλιόση* (1), *ἀπροσδοκήτως* (1) *ἀπροσδοκίτως* (2) καὶ *ἀπροσδοκίτος* (2), *ἐπιορκίας στῷ γιαλῷ, πλείστα, οἰκούντας, λαβῶν, φοιτῆσας, νήσος, δῶσῃς, πολὴ* κτλ. κτλ.

1. (α. Κείμενο διδαγμένο.) *τολμήσαντος, ὀργησθείς, ἀθλιοτάτους, φάσκών τε, κατά γε τῷ ἑαυτοῦ δυνατὸν διαλάξειν, πέμψας τριήρεις εἰς Λακεδαίμονα ἔπεἰ χρήματα, ἐκκλησίαν, ὦ μιλίσιοι* — (β. ἡ Μετάφρασή του:) *ὀργησθεὶς* — (γ. Ἀδίδαχτο) *ἄστυ, συνεκάθοιντο, οὐ χρῇ,*

* Δὲ σημειώθηκαν λάθη λιγώτερο σημαντικά, λ.χ. ἅμα λείπει ἡ κορωνίδα ἢ ἡ ὑπογραμμένη, μικρὰ ἀντὶ κεφαλαῖα *(πέρσαι, ἕλληνας, ἔφεσον)*, αὐτοῦ ἀντὶ *αὑτοῦ*, βαρεῖα ἀντὶς ὀξεῖα καὶ τ' ἀνάποδο, ἢ ἄλλα ὅμοια.

Ἂς πῶ ἀκόμη, πῶς τὸ κάθε γραφτὸ δὲ γεμίζει κἂν μιὰ κόλλα μεγάλη, κι ὅτι τὰ λάθη ποὺ σημειώνω δὲν εἶναι ὅλα· περιωρίστηκα ν' ἀντιγράψω τὰ μολυβιασμένα ἀπὸ τὸ δάσκαλο, καὶ πρόσθεσα κι ἀπὸ τ' ἄλλα (κυρίως στὰ νεοελληνικὰ κείμενα) ὅσα πῆρε τὸ μάτι μου.

τῷ Θρασυβούλλῳ, ὅσοι δὲ ἐπίστευον μὴ ἰδικικέναι, οἱ ἐρεθ-εντες, τῶν ἐν ἄστυ (δασεῖα διωρθωμένη). (δ. ἡ Μετάφρασή του στ' ἀρχαῖα:) *ὡδήγησαν, ἔρημοι, ἐντόνος* — (ε. Θέμα:) *Ἀγισίλαον, πολὶν χάριν, ἐπείρχετο, ἀπροσδοκίτως.*— (ζ. ἡ Μεταφορά του στ' ἀρχαῖα.) *ἠχθέοθη, στέλειν, ἀπροσδοκίτος* — (η. Παρατηρήσεις:) *ἦτει, διαλάξειν, διαλάξω, ὥστε ὁ Κῦρος νὰ διατηρῇ (ῆ;) τὶν στολίν, Καλικρατίδας, ἰσχυρὸς* — (θ. Ἔκθεση:) *ἦτο-ἦτο, ἓν μικρὸν κοράσιον, ὃ πάτερ μου, σκέψην.*

2. α: *ἄλλο τί, Κύρον* — β: *ἄλλο τί, νὰ συμφιλιῶσι τοὺς Ἀθηναίους* κτλ. — γ: *ἀλλήλους, εἵλοντο* — δ: *ὡδήγησαν* — ζ: *τῷ Τισαφέρνῃ, αἰφνειδίως* — θ: *Γεώ-εργιος, ὡδήγει.*

3. α: *ἄλλο τί* — β: *θὰ πράττῃ* (διωρθωμένο), *ὀργίσθη, θὰ φροντίσει, νὰ πείθομαι, διότι κατοικῆτε* — γ: *ἐντόνος, εἵλοντο, ἐπεμελο-ντο τῶν ἐν ἄστυ* κτλ. — δ: *ὡδήγησαν, ἐντόνος* — ε: *Ἀγισήλαος, ἐπή-ρχετο, ἀπρο-σδοκήτως* — ζ: *πλείατα* — η: *ὥριζον, διαλάξειν, διαλάττω* — θ: *φιλελεημοσύνη-φιλελευμοσύνην.*

4. α: *ἄλλο τί, τίς οἶκοι* (διωρθωμ.) *πειθεσθαι[ι] ποιεῖν τε ἐφ' ᾧ οἶκοι, ἦτει, Καλλικρατήδας, ἀθλιοτάτα[ς], διαλάξειν, Μήλιτον, ἀνάγγη, οἰκούντας* — β: *νὰ πράτῃ, Καλλικρατήδας, πολάκις, ἐλίψεως, ἐὰν σωθῇ καὶ ἐπιστ[ρ]έψῃ, συμφιλιώσῃ, Μήλιτον, ἀπεινέ, Μηλίσιοι, ἀνάγγη, σάς, πολὰ* — γ: *τοὺς ἑαυτῶν, τῇ δ' ἠστεραία, ταπηνοί, συναιδρίῳ, ἀλήλους, ἐντόνος, ἔλεγον ὅτι οὐ χρῇ, ἀπολῦναι τὴν πόλιν, Ἐλευσίνα* — δ: *ἰδικούς των, ἐπομένειν, ταπηνοὶ καὶ μόνιτον (μόνοι των), ἄναγγη* — ε: *λαβῶν, ἀσθενεσταίραν, ἐπωρκίσας, συμάχους, λαβῶν, ἐπείρχετο* — ζ: *λαβῶν, ἀπελθῆναι (!) τῆς Ἀσσίας, σύμαχοι, ἀσθενεσταίραν, ἐκέλευσε τοὶς πρόσθεσι ἀναγγήλειν, οἰδείη (εἰδείη), ἐπιορκίσας, λαβῶν, ἐπείρχετο* — η: *αἱ αἰξεῖς λέξεις, οἶκοι (οἴκοι), Καλλικρατήδας, Μήλιτος, ἐνεργητικοῦ οἶκοι εἶναι ἐπίρημα τροπικόν, ἦτει, ὁ φοιτῆσας, διαλλάτω, συμαχήσῃ, Μήλιτος, πολεμικὰ* — θ: *νὰ ἀνταμίψει, γραίαν* (3 φορές), *παρακαλῶ, νὰ τι δῶσῃς, ἔδοκεν* (2 φορές), *γραία, κάμε τὸ καλὸ καὶ ρίψτω στῷ γειλῷ.*

5. α: *τοῖς οἶκοι πειθεσθαι ποιεῖν τε ἐφ' ᾧ οἶκει, ἀθλιοτάτους, διαλλάξειν, τοῖς οἶκοι* — β: *διατάσουν, περιμήγῃ, νὰ εἶσθαι* — γ: *ταπηνή, τεταγ-μένοι, ἐπεποιήκεσαν τι ἄδικον, ἀπολύνει, Ἐλευσίνα, ἐπεμέλλοντο, πραγ-μάτων* — δ: *ταπηνοί, μεγαλοφόνος, φιλὴν (φυλήν), Ἐλευσίνα* — ε: *σύμαχοι, ὅτι ... γνωρίζῃ, ἐπιορκίσας, πρίγ-ματα* — ζ: *τῷ Τισσαφέρνῃ, ἐπιορκίσας, ἀν-ήγγειλε* — η: *οἶκοι εἶναι ἐπίρρημα τοπικόν, διαλάξειν* — θ: *εὐσπλαχνήσθη.*

6. α: *φοιτύσεσιν, ἀθλιοτάτους, φάσκων τε, Μιλησίων, Μιλήσιοι* — β: *νὰ πράττει, περιμήγῃ, ἀθλιότατοι, Θὰ συμφιλιῶσι* — γ: *ἵνα, ἔριμοι, ἐντώνως, ἀπολλῦναι, εἵλοντο, ἐρεθέντες, ὑπάρχοις (ἱππάρχοις)* — δ: *ἔριμοι, ὑποχωρίσωσι* — ε: *Ἀγισήλαον, ἀπέκτησαι, ἀπρο-σδοκήτως* — ζ: *φοιτύσεσιν, φοίτυσις, νήσος, φιλέλην* — η: *πᾶτερ.*

7. α: *φυτήσεσιν, Μιλισσίων, Μιλίσσιοι οἶκοι, προθυμωτάτους* — β: *φύτησιν Μιλισσίων, Μιλίσσιοι, νὰ εἶσθαι, (προθυμότατοι)* — γ: *ἐντόνος, ὑποχωρεῖν Θρασυβούλῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτῶν, εἰδικεικέναι, ἀπολλῦναι, ἐλλέσθαι, ἐρεθέντες* — δ: *ὡδήγησαν* — ε: *ἐπιορκίσας, νὰ παρασκευάζονται, ἀπροσδοκίτως* — ζ: *ἐπιορκίσας, ἀπέκτεισεν (;), ἀπροσδοκίτως* — η: *φυτήσεσιν, ἐπίρημα, φύτιας, ἔφερον τρὶς σειρὰς κοπιλατῶν* — θ: *ἀνταμοίψῃ, γραίαν, ὁδηγεῖ, θὰ δώσουμαι (δώσωμε), καλλύτερον, δώσουμαι, δυστυχὴν γραίαν, καλλή, εὐχαριστιθεις, καλλὴν πρᾶξιν.*

8. α: *ἄλλο τι εἰπεῖν εἴ (ἤ), ἦκει, Κύρον, ἦττει, ἀθλιοτάτους, ἕνεκα, φάσ-κων, σοθῇ διαλάξειν, ἀνά-γκη* — β: *νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς ἐν τῇ πατρίδι ἄρχοντας καὶ νὰ πράττει, Κύρον, (Κῦρος), φυτήσεως, ἀθλιότατοι, ἕνεκα, κατοικεῖται, (6ʹ πληθ. πρ.)* — γ: *τῇ δ' ὑστερέᾳ, ταπηνοὶ καὶ ἔριμοι, συνεδ-ρίῳ, τεταγ-μένοι, ἀπολῦναι, ἤλοντο (εἵλοντο), αἱρεθέντες, τῶν ἐν ἄστυ πραγμάτων* — δ: *ὡδήγησαν, ταπηνοὶ καὶ ἔριμοι, ἄλλους (;)* — ε: *παρήγγηλεν (εἰς τὸν Ἀγησίλαον), Ἀγησήλαος (2), πολὴν χάριν, ἐπιορκίσας* — ζ: *(ἤγγειλε), Ἀγησιλάῳ, Ἀγησήλαος, πολήν, ἤγγελε, παρασ-κευάζεσθαι* — η: *γραματικαί, διαλάξεις, ἐζήττη, ἐπίρημα, ἦτει, ἐζήττη, κοπιλατῶν, Καλικρατίδας* — θ: *ἔδοσεν (2) περισότερον.*

9. α: *ἄλλο τί, τοῖς οἶκοι, ἀθλιοτάτους, φάσκων τέ, κατά γε τῷ ἑαυτοῦ δυνατὸν διαλάξειν, τᾶδε, ἐμοῖ μέν, τοῖς οἶκοι, οἰκούντας* — δ: *νὰ πράττει, ἀθλιότατοι, νὰ συμφιλιῶσι, διὰ χρήμα, νὰ πείθομαι, ἀξίοσιν, διότι κατοικῆτε* — γ: *τῇ δ' ὑστεραῖα* — δ: *νὰ πείθονται, ὑπάρχους (ἱππάρχους)* — ε: *ἀπροσδοκίτως* — ζ: *ἀναγγείλεσθαι τῷ Τισσαφέρνῃ, ἀπροσδοκίτως* — η: *οἶκοι, διαλάξειν, τρεῖς συρὰς κοπιλατῶν* — θ: *νὰ τὸν ἀμείψει, ὁδηγοῦσαν, θὰ δώσομεν, ἵνα συντηρεῖ.*

10. α: *ἄλλο τι εἰπεῖν εἴ τις οἶκει πείθεσθαι ποιεῖν τε ἐφ' ᾧ ἦκει ἐλθὼν παρὰ Κῦρον ἤτοι μισθὸν* (διδαγμένο), *φοιτοίσεσιν, κατά γε τῷ ἑαυτοῦ δυνατὸν διαλάξειν, ἀνάγκη τοῖς ἥκει πείθεσθαι, διὰ τῷ (τὸ) ... πεποιθέναι* — δ: *Θὰ ἐπιστρέψει, νὰ πείθομαι, νὰ φανῆται, οἱ κατοικούντες* — γ: *ταπηνοί, τοῖς περὶ αὐτῶν, μὴ ἀδηκεικεναι, ἀπολλῦναι, ἐψηφήσαντο, Ἐλευσῖνα, οἱ ... ἐρεθέντες ... ἐπεμέλλοντο σὺν τοῖς ὑπάρχοις (ἱππ.) τῶν ἐν ἄστυ πραγμάτων* — δ: *ὡδήγησαν, ταπηνοί, Θρασύβουλλον, νὰ πείθονται, Ἐλευσῖνα* — ε: *παρήγγηλεν, νὰ ἀναγγείλλωσιν, πολλὴν χάριν, ἐπιορκίσας, ἀπροσδοκίτως* — ζ: *πολὴν χάριν, ἐπιορκίσας, ἀπροσδοκίτως* — η: *ἦτοι (= ἤτει) εἶνε ῥῆμα, συρὰς κοπυλατῶν* — θ: *ἀμοίψῃ, εὐχαριστιθείς.*

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

(ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ)

α

Ἡ ὀρθογραφία τῶν Ἀθηναίων στὴν κλασικὴ ἐποχή, ὡσότου νὰ καθιερωθῇ τὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο (403 π. Χ.).

Οἱ λέξεις δὲ χωρίζονται ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὑπάρχουν μόνο κεφαλαῖα ψηφία χωρὶς τόνους καὶ χωρὶς ἄλλα σημάδια γιὰ τὴ στίξη. Ἡ δασεῖα εἶναι ξεχωριστὸς ἧχος μὲ ἰδιαίτερο γράμμα (Η), μὰ ἡ ψιλὴ δὲ σημειώνεται· ἡ ὑπογραμμένη προφέρεται καὶ σημειώνεται μ' ἕνα Ι (τὸ προσγεγραμμένον ι). Τὰ διπλὰ σύμφωνα δὲ σημειώνονται πάντοτε. Λείπουν ἀπὸ τ' ἀλφάβητο τὰ ψηφία Η (γιὰ τὸ σημερινό μας η), Ξ, Ψ, Ω καὶ στὴ θέση τους γράφονται Ε, ΧΣ, ΦΣ, Ο. Τὸ Ε καὶ Ο ἐκφράζουν ἀκόμη καὶ τοὺς διφθόγγους *ει*, *ου* ὅταν εἶναι *κάθοι*, ὅπου δηλαδὴ γεννήθηκαν ἀπὸ συναίρεση δυὸ *ε* ἢ δυὸ *ο*, ἢ ἀπὸ ἀναπληρωτικὴ ἔκταση τοῦ *ε* καὶ *ο*.

Τὸ ἀκόλουθο κείμενο εἶναι ἀντίγραφο ἀπὸ ἕνα ψήφισμα τοῦ δήμου Ἀθηναίων ποὺ γράφηκε στὸ τέλος τοῦ 5. αἰῶνα, κι ἔχει τὴν ἀπόφαση νὰ γυρίσουν πίσω τὰ χρήματα ποὺ εἶχαν πάρει ἀπὸ τοὺς ναούς, γιὰ νὰ τὰ μεταχειρισθοῦν στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο. Τὸ ψήφισμα αὐτὸ ἦταν γραμμένο, δηλαδὴ σκαλισμένο, καθὼς συνήθιζαν τότε, σὲ μιὰ πλάκα ἀπὸ μάρμαρο ποὺ βρέθηκε στὸ ἱερὸ μιᾶς ἐκκλησίτσας στὸ Χαρβάτι, πίσω ἀπὸ τὸν Ὑμηττό, καὶ ποὺ σήμερα βρίσκεται στὸ Παρίσι, στὸ μουσεῖο. Τὸ *πανομοιότυπό* της δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Boeck στὸ Corpus Inscriptionum graecarum I, 1, σ. 116, καὶ ἀρχίζει ἔτσι:

ΕΔΟΧΣΕΝΤΕΙΒΟΛΕΙΚΑΙΤΟΙΔΕΜΟΙΚΕΚΡΟΠΙΣΕΠΡΥΤΑΝΕΥΕΜΝΕΣΙΘΕΟΣΕ
ΛΡΑΜΜΑΤΕΥΕΕΥΠΕΙΘΕΣΕΠΕΣΤΑΤΕΚΑΛΛΙΑΣΕΙΠΕΑΠΟΔΟΝΑΙΤΟΙΣΘΕΟΙΣ
ΤΑΧΡΕΜΑΤΑΤΑΟΦΕΛΟΜΕΝΑΕΠΕΙΔΕΤΕΙΑΘΕΝΑΙΑΙΤΑΤΡΙΕΧΙΛΙΑΤΑΛΑΝΤΑ
ΑΝΕΝΕΛΚΤΑΙΕΣΠΟΛΙΝΗΑΕΦΣΕΦΙΣΤΟΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣΗΕΜΕΔΑΠΟΑΠΟΛΙΔ
ΟΝΑΙΔΕΑΠΟΤΟΝΧΡΕΜΑΤΟΝΑΕΣΑΠΟΔΟΣΙΝΕΣΤΙΝΤΟΙΣΘΕΟΙΣΕΦΣΕΦΙΣΜΕ
ΝΑΤΑΤΕΠΑΡΑΤΟΙΣΕΛΛΕΝΟΤΑΜΙΑΙΣΟΝΤΑΝΥΝΚΑΙΤΑΛΛΑΑΕΣΤΙΤΟΥΤΟΝ . . .

Ἂν τώρα μεταγράψωμε τὴν ἐπιγραφὴ αὐτὴ μὲ τὰ συνηθισμένα μικρὰ ψηφία καὶ χωρίσωμε καὶ τὶς λέξεις, γιὰ νὰ διαβάζονται εὐκολώτερα, ἔχομε τὸ ἀκόλουθο ἀντίγραφο: (Στὸ μισὸ κείμενο πρόσθεσα τοὺς τόνους καὶ τὴν ψιλή, καθὼς τὸ ἔκαμε στὴν ἀναδημοσίευση τῆς ἐπιγραφῆς ὁ Dittenberger στὴ Sylloge Inscriptionum graecarum I, σ. 28.):

Εδοχσεν τει βολει και τοι δεμοι. Κεκροπις επρυτανευε, Μνησιθεος εγραμματευε, Ευπειθες επεστατε. Καλλιας εἰπε· Αποδοναι τοις θεοις τα χρηματα τα οφελομενα, επειδε τει Αθεναιαι τα τρισχιλια ταλαντα ανενεγκται ες πολιν, ἡα εφσεφισατο, νομισματος ἡεμεδαπο. Αποδιδοναι δε απο τον χρεματον α ες αποδοσιν εστιν τοις θεοις εφσεφισμενα, τα τε παρα τοις Ελλενοταμιαις οντα νυν και ταλλα α εστι τουτον τον χρεματον, και τα εκ τες δεκατες επειδαν πραθει. Λογισασθον δε ἡοι λογιστai ἡοιπερ νυν τα οφελομενα τοις θεοις ακριβος, συναγογες δε τολ λογιστον ε βολε αυτοκρατορ εστο. Αποδοντον δε τα χρεματα ἡοι πρυτανες μετα τες βολες και εχσαλειφοντον επειδαν αποδοσιν, ζετεσαντες τα τε πινακια και τα γραμματεια και εαμ πο ἄλλοθι ει γεγραμμενα αποφαινοντον δε τα γεγραμμενα ἡοι τε ἡιερες και ἡοι ἡιεροποιοι και ει τις αλλος οιδεν

Ταμίας δὲ ἀποκυαμεύεν τούτον τῶν χρεμάτων ὅταμ περ τὰς ἄλλας ἀρχάς, καθάπερ τὸς τῶν ἱερῶν τῶν τῆς Ἀθεναίας. Οὗτοι δὲ ταμιευόντον ἐμ πόλει ἐν τῶι ὀπισθοδόμοι τὰ τῶν θεῶν χρέματα ὅσα δυνατὸν καὶ ὅσιον, καὶ συνανοιγόντον καὶ συγκλειόντον τὰς θύρας τῶ ὀπισθοδόμο καὶ συσσεμαινόσθον τοῖς τῶν τῆς Ἀθεναίας ταμίαις . . . Καὶ τὸ λοιπὸν ἀναγραφόντον ὁι αἰεὶ ταμίαι ἐς στέλεν . . . τὰς δὲ στέλας ἐν αἷς ἂν ἀναγράφσοσι τὰ χρέματα τὰ ἱερά, θέντον ἐμ πόλει ὁι ταμίαι. Ἐπειδὰν δὲ ἀποδεδομένα ἒι τοῖς θεοῖς τὰ χρέματα, ἐς τὸ νεόριον καὶ τὰ τείχε τοῖς περιῶσι χρῆσθαι χρέμασιν - - -

Τὸ ἴδιο κείμενο ἂν εἶχε γραφῆ ἀργότερα — 150 χρόνια νὰ ποῦμε — στὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο καὶ μὲ τὰ γνώριμά μας κεφαλαῖα (γιατὶ τὰ μικρὰ ψηφία δὲν συνηθίζουνταν) θὰ ἦταν ἔτσι:

ΕΔΟΞΕΝ ΤΗΙ ΒΟΥΛΗΙ ΚΑΙ ΤΩΙ ΔΗΜΩΙ κτλ.

Στὴ γραφὴ ὅμως ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς τῶν σχολείων μας παίρνει τὸ κείμενο αὐτὸ τὴν ἀκόλουθη μορφή:

ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ. Κεκροπὶς ἐπρυτάνευε, Μνησίθεος ἐγραμμάτευε. Εὐπείθης ἐπεστάτει, Καλλίας εἶπε: Ἀποδοῦναι τοῖς θεοῖς τὰ χρήματα τὰ ὀφειλόμενα, ἐπειδὴ τῇ Ἀθηναίᾳ τὰ τρισχίλια τάλαντα ἀνένεγκται ἐς πόλιν, ἃ ἐψήφιστο, νομίσματος ἡμεδαποῦ κτλ.

Τύποι καθὼς *ἡοταμ περ (= ὅταν περ), εμ πολει (ἐν πόλει), τολ λογιστον (τῶν λογιστῶν), εαμ πο (ἐάν που)* δὲν εἶναι κυρίως ὀρθογραφικὲς παραξενιὲς ἢ παραλλαγές, μὰ πιστὴ ἀπόδοση τῶν ἀντίστοιχων ἤχων, γιατὶ ἔτσι προφέρουνταν τότε οἱ λέξεις αὐτές, καθὼς δὰ λέμε καὶ σήμερα *τὸνπατέρα* δηλ. *τομπατέρα, τὸντραβῶ, τὸγκαιρὸ* κτλ. κτλ.

Καλὸ εἶναι ἀκόμη νὰ σημειωθῇ πὼς ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἔγραφαν προτοῦ καθιερωθῇ τὸ ἰωνικὸ ἀλφάβητο ἔτσι, σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας εἶχαν στὸν ἴδιο καιρὸ ἀλλιώτικη ὀρθογραφία, σὲ προγενέστερη μάλιστα ἐποχὴ ἦταν τὰ διάφορα ἑλληνικὰ ἀλφάβητα ἀκόμη διαφορετικώτερα. Ἔτσι ἔχομε λ. χ. τὸ ἀκόλουθο δεῖγμα σὲ μιὰ ἀρχαϊκὴ γραφή:

ΙƎƎΙΑΜΟΤΙΦΠΑΜΟΒΞΙΝΒΜΟΤƎ⅃
ΑΡΙΜΜΤΟΝΜΕΦΕΚΕΚΑΙΤΕΒΟΙΑΚΑΙΚΑ⅃⊥ΙΚ
ΙΟ⅃⅃ΘΜΟΒΜƎΡΤΑΥΝΧΑΞΧΙΜΑΥΑΙΑΚΑΞ⅃

Εἶναι γραμμένη *βουστροφηδόν*, δηλ. ἡ α', γ' σειρὰ κτλ. διαβάζεται ἀπὸ τὰ δεξιὰ στ' ἀριστερά, ἡ β', δ' κτλ. ἀνάποδα. Μερικά της ψηφία ἔχουν ἐντελῶς ἀρχαϊκὴ μορφή, καὶ ἄλλα τῆς λείπουν ὁλότελα, λ. χ. τὸ *φ* (ΑΠΘΙΤΟΣ= *ἄφθιτος*). Τὰ γράμματά της τυπώθηκαν ἀπὸ τυπογραφικὴ ἀνάγκη κανονικώτερα ἀπ' ὅτι βρίσκονται χαραγμένα, καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόδοση τοῦ Boeck στὸ Corpus κτλ. I, I, σ. 2.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ λέει:

ΛΕΤΟΣΗΥΙΕΗΟΣΑΡΘΙΤΟΣΑΙΕΕΙ
ΑΡΙΣΕΣΤΩΝΣΕΘΕΚΕΚΑΙΤΕΒΟΙΑΚΑΙΚΑΛΛΙΚ
ΛΕΙΑΚΑΙΑΓΑΣΙΘΕΑΘΥΓΑΤΡΕΣΩΣΦΙΛΟΙ

δηλαδή: *Λητοῦς υἱέ, ὃς ἄφθιτος αἰεὶ εἶ*
Ἄριστον σ' ἔθηκε καὶ τε Βοία καὶ Καλλικλεια καὶ Ἀγασιθέα θυγάτρες, ὧς φίλοι.

6

Τὸ λατινοϊταλικὸ φωνητικὸ ἀλφάβητο στὴν Κρήτη στὸ 17. αἰῶνα

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Ἐροφίλη (γραμμένη στὸ κρητικὸ ἰδίωμα*). Βρίσκεται τυπωμένο στὴν Érophile tragédie en cinq actes de Georges Chortatzis. Texte du manuscrit autographe du poëte publié pour la première fois par Émile Legrand. Épreuves tirées à vingt exemplaires. Παρίσι 1875.

α) Ἀπὸ τὸ Intermedio Deplitero: (σ. 30) .... missengussi i stratigi me to Rinaldo, chi erchiete i Armida, chie legi: β) Ἀπὸ τὴν Praxis Triti, Schigni Proti (σ. 32).

α) *Armida*

Spudhaetica ossou iboro me pethimmia megagli
giriso stu Rinaldonu ti mirismegni agagli,
ghiglies fores ta nostima ghigli na tu fighlisso
ghiglies dhrosses sta meglimu tu pothu na gnorisso.
Ma piane tuta apu thoro ta cataxeschismena
rugha, chie tuta ta theria pios taghi scotomena?
Ta rugha tu Rinaldonu tuta pos in gnorisso,
chie crino na figie apodho, ogli na tremo arghiso;...

β) *Kerphigli managhi*

Ta gieglia me ta chaimata, me ti gharan i prica
mnian horan esparthicassi chie amadhi egiegnithica,
giaftos masi girisussi, chie to ena t'alo alassi,
chie opios egiela to taghi, elegi prighu nradhiassi;
giachino ulepo ti ghara chie ego tin edhiehinu
pos tha girissi s'ametri prica chie pedomimu;
chie steeome trenamegni sa nacha na perasso
mnia thimomeni thalassa gi agrio chianena dhasso.
Mira caehi chie adidhiehi tiragnismegni mira,
pia pathi apu ton Êrota, pies priehies dhen epira?
Potes tus anastenanus gi potes t'oghoimena
ta ghiglinu escolassassi ta poglipricamena!
Potes chi eme t'amatia nu mnian horan estegnossa,
potes gliehia ta sfaglissa chi anapapsi nu edhossa?
Sti dhulepsi chi ci caimus mieri perrissa chica,
c'agapis ola ta caca chie pedomes n'eurica.

* Λ. χ. *missengussi*=μασσέγγουσι, *mnian*=μιαίαν, *pethimmia*=πεθυμιά=πεθυμά, *μνιὰ*=μιά, *ἐσπαρθήκασι*=ἐσπαρθῆκαν, *στιγνῶσι*=στιγνῶσιν *πρίκα*=πίκρα, *πρίκιες*=πίκριες.

Γ

Τοῦ Βηλαρᾶ ἡ φωνητικὴ ὀρθογραφία (1814).

Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Βηλαρᾶ γιὰ τὸ σύστημά του, ἀπὸ τὶς Φιλολογικες του Γραφες, πού δημοσιεύτηκαν τελευταῖα ἀπὸ τὸ Βλαχογιάννη στὸ περιοδικό του Προπύλαια 1 (1900-1908) σ. 186-187.

Παραξενεβομε, φηλε μου! ακομα κε σ' τ' αλο το ανοητοτερο κε παραξενοτερο φηλιασμα, οπου κανουν της γλοσας μας γραφοντας τη με την αλοτεσνη ορθογραφηα, η οπηα για τη γλοσα μας την τορεσνη γινεται στραβογραφηα· επηδης μεταχηρηζοντε ψηφια περσοτερα ἀπο τες απλες φονες, οπου εχη η γλοσα μας, κε διφθογκες αλοτεσνες, οπου τορα δε φανερονουν τηποτες· κε δεν περνουν παραδηγμα απο τους προγονους μας, η οπηη τα προτα 16 ψηφια τα αβγατησαν κανοντας τα 19, κε για γληγοραδα στο γραψημο επροσθεσαν κε πεντε δηπλα, το *η* αντης *εε*, το *ω* αντης *οο*, το *ξ* αντης *κσ*, το *ψ* αντης *πσ*, το *ζ* αντης *σδ*· ... Κε αν δεν τους αρεγη το παραδηγμα τον προγονον μας... ας παρουν παραδηγμα απο τους Μοσκοβους, η οπηη απο το παλιο τους τ' αλφαβητο, οπου ηχε 44 ψηφια, εριξαν 11 κε εμηναν 33· επηδης στην τορεσνη Μοσκοβηκη γλοσα τοσα χρηαζοντε κε τοσα ηνε αρκετα για να παραστησουν καθε απλη φονη της γλοσας τους.

Κε εμης ληπον, για να γραψομε τη φησηκη μας γλοσα, πρεπη να ρηξομε το *ω* και το *υ*· κε στον τοπο του *υ* να βαλομε την παλια δηφθογκο, κε να γενη τ' αλφαβητο μας με 23 ψηφια τα οπηα ηνε αρκετα... να ρηξομε κε τες παλιες δηφθογκες κε τρηφθογκες κε να μεταχηρηστουμε τες εδηκες μας τεσερες κηριες· *αι, ει, οι, ουι.* επηδης ακουοντε 'σ αφτες δυο φονες διαφορετηκες σε μια σηλαβη... *αιτος, χαιδεβο, πεται, λειμονι, λει, ελειμοσηνη, ροιδο, ακουι... πεδια, πιε, αξιη, σκολιο, ψομιου*· κε ετση το *ι* στ' αλφαβητο μας δε χρησι μεβη σ' αλο παρα στες δηφθογκες μοναχα· μας χρηαζοντε ακομα κε τρηα σημαδια, η αποστροφο, η ηποδηαστολη κε ο τονος· κε ο τονος οχη παντου, αλα μοναχα στα αμφηβολα· καθος: *ἄλα* κε *αλά*, *πόλη* κε *πολή*, *πέδια* κε *πεδιά*...

Αλ' ημπορη κανης να μου ηπη οτη, πος 'μπορουμε τορα ν' ἀφηκομε την αλοτεσνη ορθογραφηα, 'πουνε με ταφτη τοσα ρομεικα βηβληα τηπομενα και για να ξανατηποθουν με την τορεσνην ορθογραφηα θελουν απηρα εξοδα; Τουτος, αν καλολογαριαζε, αφτο δε θα το ελεγε· επηδης βηβληα ρομεικα δεν εχομε πολα χορια απο τεσερα, τον Ερωτοκρητο, οπου ηνε αλος Ομηρος, τον Χρηστοπουλο,

οπουνε νεος Ανακρεοντας, την Εροφηλη κε τη Βοσκοπουλα, κι' αν ηνε κε αλο κανενα δεν το ηδα... Κε αν ξανατηποθουν με την ορθογραφηα της γλοσας μας, οληγα εξοδα χρηαζοντε· τ' αλα ομος, οπου γκηλιουντε εδο κ' εκη κε οπου λεγοντε ρωμεικα, χωρια απο ρωμεικα κε ελληνηκα ο,τη αλο θελης ηνε· επηδης απ' αφτα καθε κατεβατο εχη κι' αλη γλοσα ἡ διοτρης, ηγουν ψεφτοατηκη, Φρανιζεζηκη κε Ηταλληκη... ξανατηπορια δε θελουν, αλ' οπιος ταχη ἡ ας τα καψη, ἡ ας τα δοκη να κλουριαζουν τηρη κε χαβιαρη, αν δεν τα θελη για στολη της βηβληοθηκης του.

δ

Τὸ φωνητικὸ σύστημα τοῦ Ἐμιλίου Ἐβρότα (1906).

Ὅμοιο μὲ τὸ σύστημα τοῦ Βηλαρᾶ, μόνο ποὺ βαστᾶ τὸν τονισμὸ (ὀξεῖα καὶ βαρεῖα μόνο), καὶ μεταχειρίζεται τὸ ι ἐκεῖ ποὺ ὁ Βηλαρᾶς προτίμησε τὸ η. Τὰ ἀκόλουθο ποίημα εἶναι ἀπὸ τὴ συλλογὴ Νεκρὰ φιλίματα. Ἐν Ἀθήνες 1906 σ. 6 ἀ.

Ἡ ἀραχλι τὸ διάταξε
Κὲ ἰ φαρμακέρτρα Μίρα
Τἰν γλίκα τὸν φιλιὸν ποτὲ
Νὰ μἰν ἰδοὺν δὸ κάτω·
Κὲ ὁταν τοὺ γάμου χτίπισαν
Αργὰ τἰν νίχτια θίρα,
Στὰ χίλι τους απλόθικε
Γαλίνι τοὺ θανάτου

Μὰ τόρα, σὰν ψιλὲς κοριφὲς
Ατάραχι κὲ κίνι
Στὶς σιγαλιὰς τὸ απέραντο
Κρεβάτι ποὺ κιμοῦντε
Βγένουν στὰ ταφομάρμαρα
Μαζὶ μὲ τἰν σελίνι,
Κὲ αναγελοῦν τἰ μίρα τους
Κι' αχορταγα φιλιοῦντε.

ε

Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ Φαρδὺ ποὺ κατάργησε τόνους καὶ πνεύματα (1884).

Ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση, ποὺ δημοσιεύτηκαν στὶς δυό του μελέτες Λιατριβὴ καὶ Περὶ ατονον (δὲς σημ. 16).

Μεταχειριζομενος και προβαλλων την ατονον κει απνευματισταν γραφην της ελληνικης μας γλωσσης μου φαινεται οτι της αφαιρω μιαν σπουδαιαν δυσκολιαν χωρις ουδαμως να την ωφωτηριασω.

Τα σημεια του τονισμου, πνευματισμου... ειναι εφευρεσις σχετικως πολυ μεταγενεστερα... η οποια ουδολως εξεπληρωσε τον σκοπον δια τον οποιον επενοηθη... τα σημεια ταυτα εν τη νεωτερα ελληνικη γλωσση ειναι οχι μονον περιττα αλλα και επιβλαβη... Ιδιαν δε το περιττον κατ' αναγκην ειναι και επιβλαβες, και μαλιστα εις ζωσαν γλωσσαν, η οποια χρεωστει να ειναι οσον το δυνατον απλουστερα.

Θεωρω περιττον να ειπω οτι αι γραμματικαι και τα λεξικα της ελληνικης γλωσσης πρεπει να τυπονωνται παντοτε με τους πρεποντας τονους και τα πνευματα των.

Δυνασθε να με αποδειξετε... οτι το εν τριτον της δυσκολιας της γλωσσης μας δεν το παρεχουσιν εις αυτην ο τονισμος των λεξεων;

ζ

Ἡ δεύτερη πρόταση τοῦ Φαρδύ. Νὰ τονίζωνται μὲ ὀξεῖα οἱ δισύλλαβες μόνο καὶ ὑπερδισύλλαβες λέξεις (1889).

Τὴν ὑποχώρηση αὐτὴ ἔκαμε ὁ Φαρδὺς ἅμα εἶδε τὴν ἀδιαφορία ποὺ βρῆκε ἡ πρόταση του γιὰ νὰ καταργηθῆ ὁ τονισμός. Στὸ τέλος τῆς δεύτερής του Μελέτης Περὶ ατονου λέει τ' ἀκόλουθα γραμμένα σύμφωνα μὲ τὴν πρότασή του:

Ο τελευταίος λόγος μου επί του ζητήματος τούτου.

Επρότεινα και υπεστήριξα, εφ' όσον μου ήτο δυνατόν, την αφαίρεσιν των τόνων καὶ των πνευμάτων εκ της νεωτέρας ελληνικής γλώσσης, και απέδειξα ότι η ρίζα των λέξεων, εκ της αφαιρέσεως ταύτης ουδέν πάσχει. Επειδή όμως τινές νομίζουν ότι αφαιρουμένων των σημείων του τονισμού, θα επέλθη δυσκολία εις την ανάγνωσιν, διά τούτο, προς ἐξομάλυνσιν παντός προσκόμματος, δύναται να γίνη χρήσις ενός και μόνου σημείου, μιάς οξείας λόγου χάριν, διά την τονιζομένην συλλαβήν των δισυλλάβων και υπερδισυλλάβων λέξεων... Ούτω δε, ουδείς πλέον ποτέ θα δύναται να αντιτάξη τι.

η

Ἡ ἁπλοποίηση τοῦ Ἰσιδωρίδη Σκυλίτση, ποὺ καταργοῦσε τὴ βαρεῖα καὶ τὴν ψιλή (1886).

Ἀπὸ τὸ ἄρθρο του Αἱ γραφικαὶ προτάσεις, δημοσιευμένο στὸν «Αἰῶνα» 48 (1886) ἀρ. 4816, 6 Νοεμβρίου.

...Απέδειξα ὅτι ἡ ψιλη και ἡ βαρεῖα, επειδη, και αν λείψωσι, μαρτυροῦνται ὑπὸ τῶν ἄλλων τόνων, τῶν διατηρουμένων, δύνανται και να μη σημειῶνται· ἐξ οὗ θα ωφεληθῆ τα μέγιστα ἡ τυπογραφικη και προ πάντων ἡ εφημεριδογραφία, διότι αἱ κυψέλαι τῆς ἑλλ. στοιχειοθήκης θα ηλαττοῦντο απο 114 εις 54 μόνον... Ἡ μεταρρύθμισις αὕτη ουδεν έχει το τολμηρόν... Δεν προτείνω κατάργησιν, αλλ' ἁπλῆν ἄρσιν δύο σημείων τῆς γραφῆς εκ περισσοῦ τιθεμένων εν αυτῇ, αφοῦ ὅ,τι θέλουν να σημάνωσι τα

σημεῖα ταῦτα σημαίνεται διά τε τῆς απουσίας των και τῆς παρουσίας τῶν ἄλλων σημείων, τούτων διατηρουμένων εν τῇ θέσει των... Πᾶσα αντίρρησις, αφ' ἑαυτῆς, θα ανηρεῖτο ὡς εθελόκακος η σχολαία... Καιρος ν' αφαιρέσωμεν την περικεφαλαίαν εκείνην απο τῆς κούτρας τῶν ψιλῶν φωνηέντων, και να τ' αφίσωμεν αληθῶς ψιλα καθως θέλουν. Αυτα το θέλουν· ἕκαστον... κράζει εις πάντα γράφοντα. Θέλω να εἶμαι ψιλόν! δηλαδη θέλω να εἶμαι ῥάζο! κουτρούλικο θέλω να εἶμαι! τίποτε να μη φορῶ. Τί βάλλεις αυτην την περροῦκα επάνω εις το κεφάλι μου; Λεν μοῦ χρησιμεύει εις τίποτε... Καθως εν τοῖς πνεύμασι, τηροῦντες την δασεῖαν μόνην, δεν χάνομεν τον τόπον τῆς ψιλῆς, αλλα μάλιστα χαρακτηρίζομεν αυτην εκ τῆς απουσίας τῆς δασείας, οὕτω και εν τοῖς τόνοις, τηροῦντες την οξεῖαν και την περισπωμένην δεν χάνομεν τον τόπον τῆς βαρείας... Ἡ βαρεῖα ὅταν λείψῃ θα ἦναι μάλιστα αυταγγελτοτέρα τῆς ψιλῆς. Δεν εἶναι δε προφανεστάτη ἡ ματαιοσπουδία τῆς βαρυτονίας ιδίως εις τα βαρυτονούμενα μονοσύλλαβα, *τον, την, το, τους, τας, τά*; τας προθέσεις *συν, με, προς, πρό*; τους συνδέσμους *μεν, δε, και*; τα επιρρήματα *δεν, πλην, ναι, μη, γέ*; τα μόρια *θα, να* κτλ. κτλ. καθως και πλείστας μονοσυλλάβους και βαρυτονουμένας ἄλλας λέξεις;

0

Τοῦ Πάλλη τὸ τονικὸ σύστημα. Ὁ τόνος (ὀξεῖα) σημειώνεται μόνο ἅμα δὲν τονίζεται ἡ λήγουσα. Ἀπὸ τὰ πνεύματα δὲ σημειώνεται κανένα (1910).

Ἀπὸ τὴ συλλογὴ του «Ταμπουρὰς καὶ κόπανος», 2 ἔκδ., Τυβίγγη 1910, σ. 60.

Καινίρης

Ὅλη η βουλη των προεστων στο μολο συναγμένη
εἰπε πως ὅξω στη στεριὰ τους Τούρκους θὰ προσμένει.
Τότε ἐβγαλα το φέσι
και να μιλήσω θάρρεψα προβάλλοντας στη μέση
«Τίποτα, αρχόντοι, δε φελα, μονέχα το καρέβι».
Σα μ' ἄκουσε ένα απ' τα τρανα καλπάκια μας, ανάβει
και το φαρμάκι χύνει
«Πιος εἶναι αφτος, και πώς τον λεν, που συβουλες μας δίνει;»
Νά τα Ψαρα πώς χάθηκαν. Κι εγω φωτια στο χέρι
πήρα, και πέρα τράβηξα κατα της Χιος τα μέρη,
κι' εἶπα απο κει — δε βάσταξα — με χείλια πικραμένα
«Νά! πὼς με λεν εμένα!»

θθ

Τοῦ Πάλλη ὁ νεωτερισμὸς στὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα. Λείπουν οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα ὁλότελα (1910).

Ἀπὸ τὴ Μετάφραση τῆς Νέας Διαθήκης, 2. ἔκδ. 62.

"Τοτε θα μιασει η Βασιλεια των ουρανων με δεκα κορες που πηραν τα λυχναρια τους και βγηκαν ν'απαντησουν το γαμπρο, κι'ειταν οι πεντε τους ασυλλογιστες κι'οι πεντε γνωστικες. Τι οι ασυλλογιστες σαν πηραν τα λυχναρια τους, δεν πηρανε μαζι τους λαδι· οι γνωστικες ως τοσο πηρανε μεσα στους λαδολογους λαδι με τους λυχνους τους μαζι. Κι'αργωντας ο γαμπρος, νυσταξαν ολες και κοιμουνταν. Κι'ακουστη τα μεσανυχτα φωνη Να ο γαμπρος· βγατε ναν τον απαντησετε. Τοτες οι κορες σηκωθηκανε ολες και διορθωσανε τους λυχνους τους. Κι'ειπαν οι ασυλλογιστες στις γνωστικες Δωστε μας απο το λαδι σας, γιατι οι λυχνοι μας σβυνουν. Κι'απαντησαν οι γνωστικες· και λεν Ισως δε σωσει για τις δυο· πηγαινετε καλυτερα στους πουλητάδες κι'αγορασετε για τα σας. Κι'ενω πηγαιναν ν'αγορασουν, εφτασε ο γαμπρος, και μπηκανε μαζι του στις χαρες οι ετοιμες και κλειστηκε η πορτα. Κι'ερχουνται υστερα κι'οι αλλες κορες κι'ελεγαν Αφεντη αφεντη, ανοιξε μας. Και εκεινος αποκριθη κι'ειπε Αληθινα σας λεω, δε σας ξερω. Ξαργυπνατε λοιπον, τι δεν ξερτε τη μερα μητε την ωρα.

ι

Τὸ σύστημα τοῦ Βλαστοῦ. Μένει ἕνας μόνο τόνος, ἡ ὀξεῖα, σὲ κάθε λέξη· τὰ πνεύματα δὲ σημειώνονται. Ἐφαρμόζονται καὶ ἄλλες σημαντικὲς ἁπλοποιήσεις (1912).

Ἀπὸ τὰ Κριτικὰ Ταξίδια, κεφ. Ο Δράκος τῆς Δημοτικῆς (1912).

Ὄχι. Εμεῖς μικροί δέ θά γίνουμε. Οὔτε τό θέμε οὔτε τό μπορούμε. Οὔτε εἶναι ἀλήθεια κεῖνο πού λές πώς εμεῖς θέμε νά ἀγνοήσουμε τόν Ἑλληνισμό καί νά βασιστούμε στή Ρωμιοσύνη καί μόνο. Εμεῖς τίποτε δέν ἀγνοούμε θεληματικά. Ὅλα τά θέμε, φτάνει νά εἶναι ἀκόμα ζωντανά. Κι ὅ,τι ἔμεινε ζωντανό ἀπό τήν Ἑλλάδα τήν ἀρχαία κι ἀπό τό Βυζάντιο τό ἀκριτικό κι ἀπό ὅλη τή ρωμαίϊκη ζωή, ὅλα τά θέμε γιά νά φτειάσουμε τήν καινούρια φυλή τοῦ ἔθνους. Ἐσύ μάς λές πώς εἶναι ἀργά. Μά τί σοῦ φταίμε εμεῖς ἂν ἀκόμα δέν καλοξύπνησες καί παίρνεις τή χαραυγή γιά βασίλεμα; Μάς λές — μάς κάνεις τήν τιμή νά μάς λές — πώς τό δικό μας φῶς εἶναι πολύ δυνατό γιά τά σκοτινιασμένα μάτια τοῦ Ρωμιοῦ καί πώς ἂν ἀναβλέψει καί τό ἀντικρίσει θά τυφλωθεῖ. Μά τόσο καλός ματογιατρός μάς ἔγινες πού ξέρεις νά μάς πεῖς καί πόσο φῶς βαστοῦνε τά μάτια τοῦ ἔθνους; Καί ποιά ἐπιστήμη ἀλάθευτη καί μαντική σέ βοήθησε νά κρίνεις — ὦ ζακυθινή Κασσάντρα! — πώς τό ἔθνος πρέπει νά μείνει καταδικασμένο σέ μισοσκότειδο καί νά παρακυλάει μέσα στίς θολούρες τῆς ψεφτιᾶς; Γιατί νά χρησμοδοτεῖς, ὦ Πυθία μας, πώς ἡ δημοτική θά τό ἀφάνιζε τό ἔθνος ἢ τουλάχιστο πώς θά τό ζημίωνε σημαντικά, καί δέν ἀποτελειώνεις τό χρησμό σου λέγοντας — ἢ τουλάχιστο θά τό ἔσωζε;

....Λυποῦμαι πού ἀναγκάστηκα νά μιλήσω μέ τόση ὁρμητική εἰλικρίνεια. Καθώς ξήγησα καί στήν ἀρχή, δέν εἶναι ἀτομικές γνῶμες γιά ὁρισμένα πρόσωπα ἢ βιβλία πού μέ κάνανε νά βγῶ ἀπό τά ἀλώνι. Εἶναι ἡ ἀντίληψη τῆς ἐθνικῆς ζωῆς πού μᾶς παρουσίασες, φίλε κύριε*, καί πού φοβοῦμαι ὅτι σέ ἀρκετούς ἄλλους εἶναι γνώριμη καί βολική, εἶναι ἡ ἀπρόσωπη αὐτή ἀντίληψη πού μέ ἔφερε νά σοῦ θυμίσω πώς τό ἔθνος δέν εἶναι διά τόσο ψῶφιο πού τό φαντάζονται μερικοί, καί πώς ἀλήθεια ἔτσι νά ἦτανε, πάλι χρέος στέκεται κάθε ἀνθρώπου δυνατοῦ καί γενναιόκαρδου νά πολεμᾶ ὡς τό τέλος γιά τήν ἀλήθεια καί τήν πεποίθησή του ἀδιαφορώντας περιφρονητικά ἂν τά πράματα τά σημερινά κ' οἱ τριγύρω μοιρολάτρες ἄνθρωποι τόνε δικαιολογοῦν ἢ ὄχι.

κ

Ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση σύμφωνα μὲ τὴ δική μου πρόταση.

Τὰ πνεύματα καταργοῦνται, κι ἀπὸ τοὺς τόνους μεταχειριζόμαστε τὴν ὀξεῖα μόνο ὅπου μπορεῖ νὰ γεννηθῇ ἀσάφεια, εἴτε γιατὶ δυὸ διαφορετικὲς λέξεις γράφονται ὅμοια, εἴτε γιατὶ ἀλλιῶς μένει ἀμφίβολο σὲ ποιὰ συλλαβὴ θὰ ἔπρεπε νὰ τονιστῇ ἡ λέξη.

Τὸ ἀκόλουθο κείμενο εἶναι τὸ ἴδιο τοῦ Βλαστοῦ, Ο Δράκος τῆς δημοτικῆς, μὰ μὲ τὴ δική μου ὀρθογρ. Γιὰ τὴ σύγκριση τῶν δυὸ συστημάτων κτ. σημ. 107.

Οχι. Εμεις μικροι δε θα γινουμε. Ουτε το θεμε ουτε το μπορουμε. Ουτε ειναι αληθεια κεινο που λες, πως εμεις θεμε να αγνοησουμε τον Ελληνισμο και να βασιστουμε στη Ρωμιοσυνη και μονο. Εμεις τιποτα δεν αγνοουμε θεληματικα. Ολα τα θεμε, φτανει να ειναι ακομα ζωντανα. Κι οτι εμεινε ζωντανο απο την Ελλαδα την αρχαια κι απο το Βυζαντιο το ακριτικο κι απο ολη τη ρωμαικη ζωη, ολα τα θεμε για να φτιασουμε την καινουρια φυλη του Εθνους. Εσυ μας λες πως ειναι αργα. Μα τι σου φταιμε εμεις, αν ακομα δεν καλοξυπνησες και παιρνης τη χαραυγη για βασιλεμα; Μας λες — μας κανεις την τιμη να μας λες—πως το δικο μας φως ειναι πολυ δυνατο για τα σκοτεινιασμένα ματια του Ρωμιου, και πως αν αναβλεψη και το αντικρυση θα τυφλωθη. Μα τοσο καλος ματογιατρος μας εγινες, που ξερεις να μας πης και ποσο φως βαστουνε τα ματια του Εθνους; Και ποια επιστημη αλαθευτη και μαντικη σε βοηθησε να κρινης — ω ζακυθινη Κασσαντρα! — πως το εθνος πρεπει να μεινη καταδικασμενο σε μισοσκοτειδο και να παρακυλαη μεσα στις θολουρες της ψεφτιας; Γιατί να χρησμοδοτης, ω Πυθια μας, πως η δημοτικη θα το αφανιζε το εθνος ή τουλαχιστο πως θα το ζημίωνε σημαντικα, και δεν αποτελειωνεις το χρησμο σου λεγοντας — ή τουλαχιστο θα το εσωζε;

.... Λυπουμαι που αναγκαστηκα να μιλησω με τοση ορμητικη ειλικρινεια. Καθως ξηγησα και στην αρχη, δεν ειναι ατομικες γνωμες για ωρισμενα προσωπα ή βιβλια που με κανανε να βγω στο αλωνι. Ειναι η αντιληψη της εθνικης ζωης που μας παρουσιασες, φιλε κυριε*, και που φοβουμαι οτι σε αρκετους αλλους ειναι γνωριμη και βολικη, ειναι η απροσωπη αυτη αντιληψη που με εφερε να σου, θυμισω πως το εθνος δεν ειναι δα τοσο ψοφιο που το φανταζουνται μερικοι, και πως αληθεια ετσι να ηταν, παλι χρεος στεκεται καθε ανθρώπου δυνατου και γενναιοκαρδου να πολεμαη ως τα τελος για την αληθεια και την πεποιθηση του, αδιαφορωντας περιφρονητικα αν τα πραματα τα σημερινα κι οι τριγυρω μοιρολατρες ανθρωποι τονε δικαιολογουν ή οχι.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] (σ. 30). Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἕνα βιβλίο γιὰ τὴ γλῶσσα μας. Ἀθήνα 1912, 21 σελ. Πρωτοτυπώθηκε στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδ. Ὁμίλου 2 (1912) σ. 41-65.

[2] (σ. 30). Λεξικὸ ὀρθογραφικὸ τῆς νέας μας γλώσσας ἢ ὀρθογραφικὸ σύστημα δὲ βγῆκε ἀκόμη. Ὑπάρχουν ὅμως ὀρθογραφ. λεξικὰ ἢ συστήματα τῆς «ἑλληνικῆς» γλώσσας, καθὼς τιτλοφοροῦνται, μὲ γλωσσικὸ ὑλικὸ ἀπ' τ' ἀρχαῖα καὶ τὴ σημερινὴ γραφομένη· ἀπὸ τὴ ζωντανὴ γλῶσσα βρίσκει κανεὶς πάρα πολὺ λίγα πράματα, ἀκόμη κι ἅμα ρητὰ ἀναφέρεται στὸ λεξικό κι ἡ «καθωμιλημένη». Σημειώνω ἐδῶ τὰ ὀρθογραφικὰ βοηθήματα ποὺ ξέρω: Σαλιβέρου, Πρόχειρον ὀρθογραφικὸν λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀθῆναι 1913, 14 εἰσ.+400 σελ., σχ. 16ο. Θὰ ἦταν πολὺ πρακτικό, ἂν δὲν εἶχε μερικὰ λάθη, ἐλλείψεις καὶ ἀτέλειες· (λ. χ. ἐκεῖ ποὺ θὰ θέλαμε νὰ ξέρωμε ἂν τὸ *τριβὲ, τριφε τριφτον* ἔχη ῐ ἢ ῑ, σημειώνεται μόνο: *τρίβω, ἔτριβον, θὰ τρίψω, ἔτριψα, τρίβομαι, ἐτριβόμην, θὰ τριφθῶ, ἐτρίφθην*). — Καρακατσάνη, Σύστημα Ὀρθογραφίας ἤτοι ἐφαρμογὴ τῶν κυριωτέρων κανόνων τῆς ὀρθογραφίας ἐπὶ φράσεων τῆς ἀρχαίας καὶ καθωμιλημένης γλώσσης, ἔκδ. 16., Ἀθῆναι 1913, 160 σελ. (Μέρος Α')+92 (Μέρ. Β')+32 (Μέρ. Γ'). — Ἀποστολίδου, Ὀρθογραφικὸν ἐγκόλπιον, Ἀθῆναι 1912, 112 σελ., σχ. 32ο, λεπτ. 60. Χρήσιμο βιβλιαράκι γιὰ κάμποσες ὀρθογραφικὲς δυσκολίες τῆς γραφομένης. — Ζηκίδου, Λεξικὸν ὀρθογραφικὸν καὶ χρηστικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τῆς τε ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας. Ἀθῆναι 1899, 72 εἰσ.+552 σελ., σχ. 16ο. Ὁ συγγρ. καταχωρίζει «πρὸς ταῖς ἀρχαίαις λέξεσι καὶ ἐνίας ἐκ τῆς δημώδους, ἃς, λέγει, σημειούμεθα διὰ σταυροῦ». Τὸ λεξικὸ αὐτὸ ἔχει περισσότερα πράματα ἀπὸ τ' ἄλλα κι εἶναι τὸ σχετικῶς καλύτερο.

Ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες ποὺ ἀναγκάστηκαν ν' ἀκολουθήσουν ἕνα σύστημα σὲ ὅσα στὴ δημοτικὴ ἢ στὴν καθαρεύουσα ἔγραφαν, βρίσκομε συχνὰ στὰ ἔργα τους νύξεις ἢ κι ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ὀρθογραφία ποὺ ἀκολούθησαν. Σημειώνω πρόχειρα τ' ἀξιολογώτερα: Χατζιδάκις, Ὀρθογραφικά, ἤτοι περὶ τῆς ὀρθογραφίας τῶν κατὰ συνεκδρομὴν γενομένων λέξεων καὶ τύπων ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῇ, στὰ Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ Ι, Ἀθῆναι 1905, σ. 561-654.· κτ. καὶ τὸν Πίνακα πραγμάτων στὸν τόμο ΙΙ, σ. 753 ἀ. Ὀρθογραφικαὶ σημειώσεις, στὴν Ἑβδομάδα 9 (1892) ἀρ. 17, σ. 8-9. Μελέτη ἐπὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἢ βάσανος τοῦ ἐλέγχου τοῦ Ψευδαττικισμοῦ 1884, σ. 27, 36). Κτ. καὶ τῆς Μελέτης αὐτῆς σημ. 16α, 21-29, 53, 56, 57, 59, 79, 84, 88, 89 κ. ἀ. — Ψυχάρης, Essai de grammaire historique II, σ. 52. Questions d'histoire et de linguistique 1888, σ. 451 (=Ρόδα καὶ μῆλα Α', Ἀθήνα 1902, σ. 80). Ρόδα καὶ μῆλα Β', Ἀθήνα 1903, σ. 369 κ. ἀ. Γ' (Ἀπολογία) 1905, σ. 199-202, 203. Δ' 1906, σ. 32-33· καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη. — Συστηματικώτερα μελετᾶ ὁ Ψυχάρης μερικὰ ζητήματα ὀρθογραφικὰ κρίνοντας τὴν Ἰλιάδα τοῦ Πάλλη σὲ μιὰ βιβλιοκρισία του: A. Pallis, L'Iliade d'Homère, Revue Critique 35 (1901) ἀρ. 24, 17 Ἰουνίου· — Φιλήντας, Γραμματικὴ τῆς Ρωμαϊκῆς γλώσσας Ι, Ἀθήνα 1907, σ. 154-52-53 κτλ. — Πάλλης, Ἡ Ἰλιάδα μεταφρασμένη Ι, 1892, σ. 3. Γιὰ τὸ Δάμπρο κτ. σημ. 20.

Ἀπὸ ξενόγλωσσα βιβλία μὲ περιεχόμενο γιὰ τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία κοίταξε ἀκόμη: Thumb, Handbuch der Neugriechischen Volkssprache, 2. ἔκδ., Στρασβοῦργο 1912, σ. 16 εἰσ. καὶ σ. 4.—Pernot, Grammaire Grecque Moderne. Παρίσι, σ. 29 εἰσ. — Legrand-Pernot, Chrestomathie Grecque Moderne. Παρίσι 1899, σ. 7 εἰσ.

[3] (σ. 30). Καθὼς καὶ σὲ τόσα ἄλλα ζητήματα οἱ ξένοι ἐργάστηκαν πρὶν ἀπὸ μᾶς σὲ θέματα, ποὺ πρῶτα ἐμεῖς ἔπρεπε ν' ἀνοίξωμε τὸ δρόμο, ἔτσι καὶ στὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας φάνηκε τελευταῖα μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ τὸν Ὁλλαντὸ Johannes van Yzeren. Εἶναι μιὰ ὁμιλία ποὺ διαβάστηκε στὸ 6. Συνέδριο τῶν Ὁλλαντῶν φιλόλογων στὸ Leyden (31 Μαρτίου 1910) καὶ τυπώθηκε μὲ ἀσήμαντες ἀλλαγὲς γερμανικά: v. Yzeren, Zur Geschichte der Griechischen Orthographie, ἀνατύπωση ἀπὸ τὰ Neue Jahrbücher für das klassische Altertum Geschichte und Deutsche Literatur 27 (1911) σ. 89-101. Τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἄρθρο αὐτὸ (σ. 101) δείχνει πῶς κρίνει ὁ συγγρ. τὴ σημερινή μας ὀρθογραφικὴ κρίση: «...Στὰ τελευταῖα ὅμως 25 χρόνια βρίσκει κανεὶς ὅλο καὶ περισσότερο καὶ στὴν Ἑλλάδα τοὺς μυαλωμένους ἄντρες, ποὺ μὲ τὴ γερή τους ἀντίληψη γιὰ τὴ γλωσσικὴ ἐξέλιξη καταντοῦν στὴν πεποίθηση πὼς ἡ ὀρθογραφία ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι σὲ γενικὴ χρήση ἔχει μόνο ἀρχαιολογικὴ ἀξία. Ἔχουν ὅμως γιὰ τὴν ὥρα τόσο πολὺ νὰ κάνουν μὲ τὸν κυρίως γλωσσικὸ ἀγῶνα, ὥστε δὲν μποροῦν ν' ἀφιερωθοῦν στ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα. Κι ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πολλοὶ τὸ νομίζουν ἄσκοπο νὰ βασανίζωνται δίχως τελειωμὸ μὲ τὶς μεγάλες δυσκολίες τοῦ καθιερωμένου συστήματος. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πὼς μένουν ὅλα ὅπως ἦταν, ἐνῶ βασιλεύει ἡ τρομερώτερη ἀνακατωσούρα σὲ χίλια μικροζητηματάκια· γιὰ τὸ ἀνακάτωμα αὐτὸ παραπονιοῦνται πολὺ οἱ ἐπιστημονικοὶ κύκλοι, καθὼς καὶ οἱ πιστοὶ ὀπαδοὶ τῶν νέων ἰδεῶν στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Γενικὴ εἶναι ἡ ἐπιθυμία γιὰ μιὰ ἑνότητα, συνήθως ὅμως θέλουν τὴν ἑνότητα μὲ βάση τὴν παράδοση. Ἀκόμη κι ὁ Κρούμπαχερ, ποὺ βέβαια εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὴν ὑποψία πὼς συμπαθοῦσε τὴν ἀρχαϊστικὴ κίνηση, νόμιζε πὼς ἡ μοναδικὴ σωτηρία εἶναι νὰ γυρίση κανεὶς ὅσο γίνεται συνεπέστερα στὴν ἱστορικὴ ἀρχή, καὶ δὲ δέχτηκε οὔτε τοὺς ἁρπαχτὰ ἀσήμαντους νεωτερισμούς, ποὺ δοκίμασε λ. χ. ὁ Ψυχάρης. Πῶς οἱ δυσκολίες ἑνὸς ὀρθογραφικοῦ συστήματος ποὺ ζῆ 24 αἰῶνες τώρα δὲν εἶναι καὶ τόσο σπουδαῖες, πὼς κι οὔτε οἱ Γάλλοι οὔτε οἱ Ἄγγλοι δὲν πολυαισθάνονται τὸ βάρος καὶ τὰ δυσάρεστα μιᾶς ὀρθογραφίας ποὺ παραεῖναι ἱστορικὰ χρωματισμένη, δὲν μπορῶ τόσο εὔκολα νὰ τὸ παραδεχτῶ καὶ νὰ συμφωνήσω μὲ τὸ σοφὸ ποὺ τόσο νωρὶς πέθανε. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως μεριὰ μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμιση τῆς ἑλληνικῆς ὀρθογραφίας θ' ἀπαιτοῦσε τόσο βαθειὲς μεταβολές, ποὺ μὲ τὸ δίκιο του ἀμφιβάλλει κανείς, μὴ δὲν πέρασε ἀπὸ καιρὸ ἡ περίσταση ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ γίνη αὐτό...».

[4] (σ. 32). Λ. χ. ἱστορικὴ ὀρθογραφία ἔχουν καὶ τὰ γερμανικά, κι ὄχι βέβαια φωνητική· μὰ ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ ἐφαρμόζεται σὲ πολὺ μικρότερο βαθμὸ παρὰ στὰ γαλλικὰ λ. χ. ἢ τ' ἀγγλικά. Ἂν ἀποτύπωναν οἱ Γερμανοὶ στὴ γραφὴ τὴν ἱστορία τῶν σημερινῶν τύπων καθὼς οἱ γειτονές τους, θὰ ἔγραφαν λ. χ. *Jungfer* μὰ *junevrauwe*.

Ἡ σχέση τῆς ὀρθογραφίας πρὸς τὴ γλῶσσα ποὺ ἀλλοιώνεται φωνητικὰ γίνεται φανερώτερη ἀπὸ τ' ἀκόλουθα: Ἐνῶ ἕνας ἦχος, ἢ ἕνα σύνολο ἀπὸ ἤχους, ἄλλαξαν στὴν προφορά, ἡ γραφική τους εἰκόνα μένει ἀμετάβλητη (Α), ἢ ἀλλάζει κι αὐτὴ (Β):

Α. α] Τὰ ψηφία ἐξακολουθοῦν νὰ γράφωνται, μὰ δὲν προφέρονται: λ. χ. τὸ γαλλικὸ *avons* (προφέρουνταν ἄλλοτε καὶ τὸ *s*, *αβόνς*—καθὼς καὶ σήμερα ἀκόμη, στὴ liaison!)· ἔτσι καὶ τὸ νεοελλ. *ἄλλος* (προφ. *ἄλος*), *Πέμπτη* (προφ. *Πέμτη*)· ἔτσι θὰ ἦταν καὶ σὲ μᾶς τὸ *παιδί*, ἂν ἐξακολουθούσαμε νὰ τὸ γράφωμε ἀρχαιοτροπώτερα *παιδίον* ἢ *παιδίν*, νὰ προφέρωμε ὅμως *παιδί*. — β] Διαφορετικοὶ ἦχοι καταντοῦν ὅμοιοι· διατηροῦνται ὅμως τ' ἀντίστοιχα ψηφία, ποὺ ἔτσι ἀποχτοῦν τὴν ἴδια φωνητικὴ ἀξία· λ. χ. ὅλα τὰ νεοελληνικὰ *ι* (*ι*, *η*, *υ* . . . *οι* . . ., *ί*, *ή* . . . ἐνῶ τὰ γαλλικὰ *e*, *é*, *è*, *ê*, *aí*, *aî*, δὲν ἐξωμοιώθηκαν στὴν προφορά).

Β. α] Τὰ ψηφία δὲ γράφονται, ἅμα δὲν προφέρονται πιά: *παιδὶ (παιδίον)*, *ξεύρω (ἐξεύρω)*. — β] Ἡ γραφικὴ εἰκόνα ἀλλάζει, ἐνῶ ἕνας ἦχος ἔμεινε σὲ ὡρισμένες περιστάσεις ὁ ἴδιος, γιατὶ συνηθέστερα ἄλλαξε, κι ἔτσι πῆρε καὶ τὸ ἀντίστοιχο ψηφίο τὴ νέα προφορά: *ἄντρας* μὰ *δυό*, ὅπου τὸ *δ* βάσταξε στὸ *ἄντρας* τὴν παλιά του προφορά *(ντ)*. Καὶ ἀκόμη γ] Γιὰ ἀναλογικοὺς λόγους ἀλλάζουν καὶ ψηφία ποὺ δὲν ἄλλαξε ἡ προφορά τους: *ρίχη* ἀντὶ *ρίχι*, κατὰ τὸ *νίκη*.

[b] (σ. 32). Ὁ λόγος εἶναι ὁ ἀκόλουθος: Σὲ μᾶς μπορεῖ ὁ ἴδιος φθόγγος νὰ γράφεται μὲ διαφορετικοὺς τρόπους (λ. χ. τὸ *ι* μὲ τὸ *ε*, *αι*, τὸ *ο* μὲ τὸ *ο*, *ω*, *φ*), μὰ τὸ ἴδιο γράμμα ἀντιπροσωπεύει κανονικὰ τὸν ἴδιο πάντα φθόγγο, (λ. χ. τὸ *ι*, τὸ *η*, τὸ *ει* πάντα *ί* σημαίνουν), ἔξω ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις (λ. χ. ὅταν τὸ *σ* προφέρεται καὶ σὰ *ζ* στὸ *σβήνω*, *σμίγω*, *Σμύρνη* ἢ ὅταν τὸ *υ* προφέρεται καὶ σὰ *β*, *φ* στὸ *αὐρι*, *αὐτός*). Ἐνῶ σὲ κάμποσες ἄλλες γλῶσσες, ὄχι μόνο ὁ ἴδιος φθόγγος μπορεῖ νὰ γραφῆ μὲ πολλοὺς τρόπους, μὰ καὶ τὸ ἴδιο ψηφίο, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις μπορεῖ νὰ πάρη διαφορετικὲς προφορές. Στὰ γαλλικὰ λ. χ. τὸ *ent* ἔχει 4 διαφορετικὲς προφορὲς στὸ *quotient*, *ils chantent*, *il entretient*, *entretient-il*. Στ' ἀγγλικὰ ἀποδίνεται ὁ φθόγγος *i* στὶς ἀκόλουθες λέξεις μὲ 11 διαφορετικοὺς τρόπους: *mete*, *meet*, *meat*, *people*, *chief*, *receive*, *quay*, *key*, *aether*, *Phoebus*, *marine*, ἐνῶ ἀπτὸ ἄλλο μέρος τὸ γράμμα *a* ἔχει 5 διαφορετικὲς προφορὲς στὰ *fate*, *fall*, *far*, *fat*, *want*, (Κτ. τὸ κεφάλαιο Anomalies of the english letter system στοῦ Mason, English Grammar, 14. ἔκδ., Λονδίνο 1901, σ. 13-15). Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, μιὰ μεταρρύθμιση ποὺ θὰ καθιέρωνε σὲ μᾶς λ. χ. τὸ *ι* γιὰ κάθε φθόγγο *ί*, ὅσο δυσκολοεφάρμοστη κιὰν εἶναι, καὶ ὅσο παράξενους—στὴν ἀρχὴ τουλάχιστο—τύπους κιὰν θὰ γεννοῦσε, θεωρητικὰ ὅμως εἶναι εὔκολη κι ἁπλή, καὶ δὲ θὰ ἔφερνε στὴ γραφομένη τὴν ἀναστάτωση καὶ τὸ ἀνακάτωμα ποὺ ὅμοια καινοτομία θὰ ἔφερνε στ' ἀγγλικὰ ἢ στὰ γαλλικά.

[c] (σ. 32). Γιὰ ὅσους τυχὸν θὰ ἤθελαν νὰ μάθουν περισσότερα γιὰ τὸ *τί ζήτησαν καὶ τί κατώρθωσαν ν' ἁπλοποιήσουν στ' ἄλλα ἔθνη* σημειώνω τ' ἀκόλουθα βιβλία καὶ φυλλάδια· (πληροφορίες γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ κίνηση ἀλλοῦ βρίσκεις καὶ παρακάτω, ἰδίως στὶς σημειώσεις ἀρ. 31, 32, 33, 35, 47, 48, 49, 51, 52, 56, 58, κ. ἀ.:

Γιὰ τὰ ρουμανικά: Academia Română. Regule Ortografice. Βουκουρέστι 1904, 22 σελ. Ἀπὸ τὸν πρόλογο (σ. 3-4) τοῦ βιβλίου αὐτοῦ μᾶς ἐνδιαφέρουν τ' ἀκόλουθα: "Οταν ἱδρύθηκε, στὰ 1866, ἡ Ρουμανικὴ Ἀκαδημία ἡ πρώτη

εἰδικὴ ἐντολὴ ποὺ τῆς δόθηκε ἦταν «ὁ κανονισμὸς τῆς ρουμανικῆς ὀρθογραφίας». Ἀπὸ τὰ 1867 ὡς τὰ 1869 οἱ μακρινότερες καὶ ζωηρότερες συζητήσεις ποὺ ἔγιναν ἦταν γιὰ τὴν ὀρθογραφία. Σὲ μιὰ δεύτερη περίοδο ἄρχισαν συστηματικὰ νὰ καθιερώνουν τὶς ἐτυμολογικὲς γραφὲς στόνομα τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ τυπώθηκε τὸ μεγάλο «Λεξικό» (1871-76), μὰ οἱ λογοτέχνες, οἱ συγγραφεῖς καὶ τὸ κοινὸ γενικώτερα δὲν ἀκολούθησαν τὸ δρόμο αὐτό. Ἅμα στὰ 1879 ὑψώθηκε ἡ Ἀκαδημία σὲ ἐθνικὸ ἵδρυμα ξανάρχισε τὴ συζήτηση γιὰ τὴν ὀρθογραφία (1880-81)· αὐτὴν τὴ φορὰ ἄφησαν τὸ ἐκλατινιστικὸ σύστημα γιὰ ἕνα ἱστορικὸ πάντα, μὰ ἁπλούστερο· «περιωρίστηκαν στὰ ὅρια τῆς ρουμανικῆς ἐτυμολογίας». Καὶ πάλι στὰ 1895 ἀποφασίστηκαν μερικὲς ἀλλαγές.

Μὰ τὸ κοινό, οἱ συγγραφεῖς κι οἱ φοιτητές, δὲν ἔμειναν οἱ περισσότεροί τους εὐχαριστημένοι· ζητοῦσαν ὀρθογραφία εὐκολώτερη κι ἁπλούστερη, βασισμένη στὴ φωνητικὴ ἀρχή, καὶ πολλοί τους μάλιστα τὴ μεταχειρίζουνταν κιόλας. Ἔτσι ἀναγκάστηκε στὰ 1904 καὶ ἡ Ἀκαδημία νὰ κάνη πάλι ἕνα μεγάλο βῆμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς φιλολογικῆς γραφῆς τῆς ρουμανικῆς γλώσσας. Παράτησε ἐντελῶς τὴν ἐτυμολογικὴ ἀρχή, καὶ δέχτηκε νὰ γράφεται ἡ γλῶσσα, καθὼς κιόλας συχνὰ γίνουνταν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τὴ φωνητική: *οἱ ἦχοι γράφονται μὲ ψηφία ἕνα γιὰ τὸν καθένα τους*, κιὰς ἔρχεται ὁ ἦχος ποὺ γράφεται ἀπὸ ἕναν ἄλλο, ἀλλοιωμένο φωνητικά.

Γιὰ τὰ γερμανικά: Regeln für die deutsche Rechtschreibung nebst Wörterverzeichnis. Βερολίνο 1905. Βγαλμένο μ' ἐντολὴ τοῦ πρωσικοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας κτλ. — Regeln für die deutsche Rechtschreibung κτλ. Μόναχο. Βγαλμένο ἀπὸ τὸ βαβαρικὸ ὑπουργεῖο, σύμφωνα μὲ τὶς κοινὲς ἀποφάσεις μὲ τὶς γερμανικὲς κυβερνήσεις καὶ τὴν Αὐστρία. — Ἡ ἱστορία τῆς γερμανικῆς ὀρθογραφίας βρίσκεται στὸ ἀξιόλογο βιβλίο τοῦ Lay, Führer durch den Rechtschreibunterricht gegründet auf psychologische Versuche und verbunden mit einer Kritik des ersten Sach-und Sprachunterrichts, 4. ἔκδ., Λειψία 1913, σ. 5-32. Μιὰ σύντομη ἱστορικὴ ἐπισκόπηση γιὰ τὶς τελευταῖες μεταρρυθμίσεις ἔχομε στὸν Πρόλογο τοῦ ὀρθογραφικοῦ λεξικοῦ τοῦ Duden, Orthographisches Wörterbuch, 7. ἔκδ., 1903. — Ἕναν κατάλογο μὲ τὰ βαφτιστικὰ ὀνόματα σύμφωνα μὲ τὴ νέα ὀρθογραφία ἔχει τοῦ Khull, Vornamen-Verzeichnis, (ἔκδοση τοῦ Γενικοῦ Γερμανικοῦ Γλωσσικοῦ Συλλόγου), συστημένο ἀπὸ τὸ πρωσικὸ ὑπουργεῖο. Στὴ Γερμανία, ἀπὸ τὸ ἐπίσημο κράτος πρῶτο τὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας ἐγκλπώθηκε τὸν κανονισμὸ καὶ τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας, κι ἀργότερα μόνο χρησιμοποιήθηκε καὶ στοὺς διοικητικοὺς κλάδους ἡ καινούρια — ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη — σχολικὴ ὀρθογραφία. Προηγήθηκαν ὅμως μακρινὲς συζητήσεις καὶ τὰ διάφορα κράτη τῆς αὐτοκρατορίας ἔκαναν πολλὲς συσκέψεις καὶ συνεννοήσεις, ὥσότου συμφώνησαν, στ' Ὀρθογραφικὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου (17-19 Ἰουνίου 1901), καὶ κυρώθηκε ἡ νέα ἐνιαία ὀρθογραφία γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὴ διοίκηση τῆς αὐτοκρατορίας. Στὸ συνέδριο εἶχε στείλει ἀντιπρόσωπο καὶ ἡ Αὐστρία, καὶ ἀργότερα δέχτηκε κι αὐτὴ τὶς γερμανικὲς μεταρρυθμίσεις. Τὸ ἴδιο κι ἡ Ἑλβετία—ἡ γερμανόγλωσση—ποὺ ἀναγνώρισε καὶ τοὺς τελευταίους νεωτερισμοὺς τῆς ἐπίσημης γερμ. ὀρθογραφίας, δηλαδὴ *k*, *s* ἀντὶ *c* στὶς λατινοελληνικὲς λέξεις, *sch* ἀντὶ *ch* στὶς γαλλικές, καὶ *t*, *p* ἀντὶ *th*, *ph* σὲ ὅλες τὶς «γερμανικὲς» λέξεις *(Konzert* ἀντὶ *Concert*, *Konzentration*, *Tal* ἀντὶ *Thal*, *Ton*, *Tor*, *Träne*, *Türe*,

Taler, Efeu ἀντὶ *Ephеu, Rudolf, Elefant, Elfenbein, Fasan).* — Γιὰ τὶς προσπάθειες νὰ κανονιστῇ ἡ γερμανικὴ ὀρθογραφία σὲ παλαιότερες δεκαετηρίδες κτ. στὸ βιβλίο τοῦ *Lay*, σ. 28 ἀ. — Τὴν ἁπλοποίηση τῆς γερμανικῆς ὀρθογραφίας γυρεύει ριζικώτερη, ἀλλὰ μὲ πολὺ περιορισμένη ἐνέργεια, ὁ σύλλογος Allgemeiner Verein für vereinfachte Rechtschreibung. Ὁ Σύλλογος βγάζει, μαζὶ μὲ τὸ Σύλλογο Verein für Altschrift (=τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο), ἕνα μικρὸ περιοδικὸ φύλλο, Reform, μὲ ἐκδότη τὸν καθηγητὴ Kewitsch στὸ Freiburg i. B. Ἄλλος Σύλλογος εἶναι καθὼς φαίνεται ὁ Verein für vereinfachte Rechtschreibung.

Γιὰ τὰ γαλλικά: H. Heim, Die amtlichen Schriftstücke zur Reform der französischen Syntax und Orthographie. (Τὰ ἐπίσημα κείμενα γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τῆς γαλλικῆς σύνταξης κι ὀρθογραφίας· γιὰ τοὺς Γερμανοὺς δασκάλους τῶν γαλλικῶν). Μαρβούργο 1901. — A. Renard, διάφορα ἄρθρα στὴ Revue des Revues τοῦ 1900, ἀρ. 1, 16, 17, 19. — Bréal, Causeries sur l'Orthographe, 2. ἐκδ., 1898. — Havet, Simplification de l'Orthographe et l'esthétique, στὴ Revue Bleue 1899, 23 Νοεμβρ., κι ἕνα ὁμόρφο ἄρθρο, La simplification de l'Orthographe στὴ Revue Bleue 1905, 11 Μαρτ., ποὺ θὰ ἦταν καλὸ νὰ μεταφραστῇ. Στὸν ἴδιο ἀριθμὸ τῆς Revue Bleue βρίσκεται μιὰ σύντομη ἀπάντηση τοῦ καθηγητῆ τῆς γλωσσολογίας Bréal, καὶ μιὰ ἀναφορὰ συγγραφέων στὸν Ὑπουργὸ γιὰ τὴν «Ὑπεράσπιση τῆς Ὀρθογραφίας». — Gréard, Note présentée à la commission du Dictionnaire de l'Académie française. Στὴ Γαλλία ἔγιναν σὲ διάφορες ἐποχὲς ὀρθογραφικὲς μεταρρυθμίσεις, πάντα μὲ τὴν προσπάθεια νὰ πλησιάσῃ ἡ γραφὴ στὴν προφορά. Τὶς μεταρρυθμίσεις αὐτὲς ἐνέργησε ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία, ἔτσι στὰ 1740, στὰ 1835 καὶ στὰ 1878· ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ δημοσίεψε τὰ ἔργα του σὲ τρεῖς διαφορετικὲς ὀρθογραφίες.

Γιὰ τ' ἀγγλικά: Hermann Jantzen, Eine Reform der englischen Orthographie στὴν Internationale Wochenschrift für Wissenschaft Kunst und Technik 2 (1908) σ. 879-890. — Simplified Spelling Board Circular ἀρ. 1, 1906 κ. ἀ. καθὼς καὶ τὸ Simplified Spelling Bulletin ποὺ βγάζει ὁ Simplified Spelling Board στὴ Νέα Γιόρκη Madison Avenue 1. Στὸ δελτίο αὐτὸ καθὼς καὶ τὶς ἐγκυκλίους βρίσκει κανεὶς κοντὰ στ' ἄλλα καὶ διάφορες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐργασία καὶ τὴν πρόοδο τοῦ Συλλόγου. Κτ. καὶ τὶς σημ. 52, κτλ. τῆς Μελέτης αὐτῆς. — Στὸ τέλος τῆς Μελέτης (κεφ. X), καθὼς καὶ στὶς σημειώσεις 110, 112, βρίσκεις καὶ μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴ Βουλγαρία, στὴ Σερβία, στὴν Τουρκία καὶ στὴν Κίνα.

[2] (σ. 88). Ὅμορφα δείγματα τῆς «ὀρθογραφίας» ποὺ μεταχειρίζουνταν στοὺς πρώτους αἰῶνες μ. Χ. ἔσοι δὲν ἦταν διαβασμένοι βρίσκομε στ' ἀκόλουθα δυὸ γράμματα, ποὺ βρέθηκαν σὲ παπύρους (Grenfell καὶ Hunt, The Oxyrhynchus Papyri, Λονδίνο, 9, σ. 259· 1, σ. 186)· τὸ πρῶτο θὰ γράφηκε στὸν 2. ἢ 3. αἰῶνα μ.Χ., τὸ δεύτερο ἀργότερα· (οἱ τόνοι, ἡ στίξη καὶ οἱ ὑπογραμμένες ἔχουν προστεθῇ):

α) *Σινθονις Τίμῃ τῷ ἀδελφῷ χαίρειν.*

καλῶς ποιήσεις ἐλθὼν πρὸς αὐτοὺς ἄχρι τὰ κριθάρια κατασπερῇ, εἰὰν δ' ἄρα μὴ μὴ ἀπέλθῃς εἰς τὸ Σατύρου, αἰκεῖ γὰρ ἀκούομεν ὅτι καικὰ μέλλι κρίσιν. ἀσπάζεταί σου Σαραπίων. *Διρωθὶ σου Τῦβι κ.*

β) *Τῇ ἀδελφῇ Ἑρμιόνι χαίρειν*

Λοιπὸν τί σου γράφω οὐκ οἶδα, ἀναίκωμαι γάρ σου ἀδιαπαύστων λόγων καὶ οὐκ ἀνα-

κούεις. χρὴ γάρ τινα ὁρῶντα αἰαυτὸν ἐν δυστυχίᾳ κἂν ἀναχωρῖν καὶ μὴ ἁπλῶς μάχαισθαι τῷ δεδογμένῳ. μετρίων γάρ, δυστυχῶν γένεσιν αἴχοντες οὐδὲ οὕτω αἰαυτοῖς προσαίχομεν· τέως μὲν οὖν οὐδὲν οὐδέπω παίπρακται κἂν ὥσπερ μέλι σοι ἀποστίλόν μοί τινα ἢ Γοῦνθον ἢ Ἀμμώνιον παραμένοντά μοι ἄχρις ἂν γνῶ πῶς τὰ κατ' αἰμαὶ ἀποτίθαιται. μὴ ἄρα παρέλκομαι ἢ καὶ εἴργομαι ἐστ' ἂν ὁ θεὸς ἡμᾶς αἰλαίσῃ; καὶ γὰρ Ἑρμείας αἰπείγεται ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἀλλὰ αὐτὸν ἀξιώσας παραμῖναι οὐκ αἰβουλήθη, λέγων ὅτι ἀναγκαῖόν τι ἔχω καὶ δῖ μαι ἀνελθεῖν, καὶ υἱὸς δὲ Γενν̣άδιος οὐκ ὄός τέ ἐστιν προσαιδρεύειν κτήσι, μάλιστα ἐπεὶ ξένης καὶ παρὰ τῇ τάξι ὄντα. τὰ κατὰ σὲ διοίκησον ὡς πρέπον ἐστίν, μὴ τέλεον ἀνατραπῶμεν. οὐ δέδοκται γὰρ ἡμῖν αἴχιν τι δυστυχοῦντες. Ἔρρωσό μοι διὰ παντὸς εὖ πράσσουσα.

Τέτοια λάθη ἦταν ἀδύνατα στὸν 4. αἰῶνα π. Χρ., ποὺ ἔγραφαν *φωνητικά*, καθὼς δηλαδὴ πρόφεραν. — Ὅμοια διδαχτικὰ εἶναι καὶ τὰ μαθητικὰ γυμνάσματα στὴ γραμματική, ποὺ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Kenyon στὸ Journal of Hellenic Studies 29 (1909) σ. 29 ἀ.

[3] (σ. 33). Κτ. Krumbacher, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφραση Σωτηριάδη, τόμ. Β'. Ἀθῆναι 1900, σ. 546 (πρωτότυπ. σ. 580). — Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς (ἑλλ. μετάφρ.), Ἀθῆναι 1905, σ. 62.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς γραμματικοὺς στὸ Βυζάντιο εἶναι καὶ ὁ Θεόγνωστος, ποὺ ἔζησε στὰ 900, τὸν καιρὸ τοῦ Λέοντα τοῦ Σοφοῦ. Ἀπὸ καιρὸ εἶχε καταγίνει μὲ τὰ ὀρθογραφικὰ ζητήματα καὶ τὰ φιλοκοσκίνιζε μὲ κείνους ποὺ τὸν ἄκουαν —«πάλαι γάρ μοι, λέει, διαπονουμένῳ τὰ γραμματικὰ καὶ ἑκάστης λέξεως τὸν ἁρμόδιον κανόνα ἀπὸ τῶν φοιτητῶν ἀπαραιτήτως εἰσπραττομένῳ μοι» — καὶ μὲ τὴ βοήθεια παλιότερων βιβλίων, καὶ μάλιστα τοῦ Ἡρωδιανοῦ (2. αἰῶν. μ. Χρ.) ἔβγαλε στὸ τέλος τοὺς Κανόνες του—«κανόνας κατὰ τοὺς χιλίους συντεταχώς»· — τὸ σύγγραμμά του ἀφιέρωσε στὸν αὐτοκράτορα. Ἀκολουθοῦν παραδείγματα: «Ἡ αι διφθόγγος ἐν ἀρχῇ λέξεως πρὸ τοῦ *γ* οὐχ εὑρίσκεται πλὴν τῶν γεγονότων παρὰ τὸ *ἀίασω*, ὡς ἔχει τὸ *αἰγίς· αἴγυπτος· αἰγιαλός· αἰγίλιψ·* διὰ δὲ τοῦ ε *ἔγρω· ἐγείρω*». — «Πᾶσα λέξις ἀπὸ τῆς κε συλλαβῆς ἀρχομένη, διὰ τοῦ ε φιλοῦ γράφεται· οἷον, *κεραυνός· κεράστης· κέρας· κέλευθος· κελύφιον· Κέκροψ· Κέναγρον* ὄνομα τόπου· σεσημείωται τὸ *καινὸς* ὃ σημαίνει τὸ νέον, καὶ τὸ *Καινεὺς* ὄνομα κύριον, καὶ τὸ *καιρός· καῖσαρ* καὶ ὅσα παρ' αὐτοῖς· *καίριος· ἄκαιρος· . . . Καισαρεύς· Καισάρεια*». — «Πρὸ τοῦ χ ἢ αι διφθόγγος ἐν ἁπλῇ καὶ ἀκινήτῳ λέξει οὐχ εὑρίσκεται· ἔχω· *λέχος·* τὸ *πέπαιχα* ἐκ κινήσεως τοῦ *παίζω·* τὸ *ναίχι* κατ' ἐπέκτασιν». Ἀκολουθοῦν ἀκόμη μερικοὶ κανόνες ἄλλων γραμματικῶν: «Περὶ τοῦ ἐν ταῖς πλαγίαις τῶν ὀνομάτων τόνου. Πᾶσα γενικὴ καὶ δοτικὴ μακροκατάληκτος ἐφ' ἑαυτῆς τέλους ἔχουσα τὸν τόνον περισπᾶται, ἑνική τε καὶ δυϊκὴ καὶ πληθυντική, *καλοῦ καλῷ καλοῖν καλοῖς, τοῦ Φιλητᾶ τῷ Φιλητᾷ τοῖν Φιλητᾶν τῶν Φιλητῶν τοῖς Φιλησταῖς, τῆς καλῆς τῇ καλῇ ταῖν καλαῖν τῶν καλῶν ταῖς καλαῖς, ἐμοῦ ἐμῷ ἐμοῖν ἐμῶν ἐμοῖς.* Σεσημείωνται ἐν ταῖς ἀντωνυμίαις ἡ ἐμοὶ καὶ σοὶ δοτικαὶ ὀξυνόμεναι· ἡ γὰρ τοῦ τρίτου οἱ περισπᾶται. Ὑποκείσθω δὲ καὶ τὰ Ἀττικὰ τοῦ *νεὼ* τοῦ *λεὼ* ὀξυνόμενα . . .». — «Τὰ διὰ τοῦ *αριον* ὑποκοριστικὰ παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησι συστέλλει τὸ α, *ἱππάριον, πλοιάριον, φυτάριον.* Ἡ μέντοι νῦν συνήθεια ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων διαλέκτου πολλὰ ἐπίσταται διὰ τοῦ *αριον* ἐκτεταμένα, *σουδάριον* λέγουσα καὶ *κελλάριον*».—«Τὸ ε πρὸ τοῦ ξ, ὑποστελλομένων τῶν παρὰ τὴν ἓξ πράθεσιν, θέλει δασύνεσθαι, *ἕξις, ἕξῃς, ἕξω.* Οὕτως καὶ

τὸ *Ἐξάδιος* (Α 264 [=Ἰλιάδας Α] πρὸς τὸν χαρακτῆρα ἐχρῆν δασύνεσθαι, χωρὶς εἰ μὴ λέγοι τις διὰ τὴν ἰδιότητα τὸ πνεῦμα μεταπεπτωκέναι».—«Πᾶν φωνῆεν πρὸ τοῦ χ ψιλοῦται, *ἔχω, ἄχος, ἠχώ*. Τὸ γὰρ *ἦχι* δασύνεται, ὅτι κατ' ἐπέκτασίν ἐστι τῆς *χι*. Τὸ δὲ υ καθαρὸν ἐν ἀρχῇ λέξεως παρὰ πᾶσιν Ἕλλησι πρὸ τοῦ *χι* εἶναι ἀπείρηται. Καὶ τὸ αἴτιον ἐχυρόν. Πᾶν γὰρ φωνῆεν πρὸ τοῦ χ ψιλοῦται καὶ τὸ υ ἐν ἀρχῇ λέξεως δασύνεται, δύο οὖν κανόνων ἀλλήλους ἀνθισταμένων ἐξέφυγεν τὸ υ πρὸ τοῦ χ καθαρὸν εὑρίσκεσθαι». Κτ. [Ἡρωδιανός] ἐκδ. Lentz I, σ. 405, 534, 543, 537. "Ομοιους ὀρθογραφικοὺς κανόνας εἶχαν ἀκόμη οἱ ἑλληνικὲς γραμματικὲς καὶ στὸν περασμένον αἰῶνα' κτ. λ. χ. Κούμα, Γραμματικὴ διὰ Σχολεῖα, 4. ἔκδ., Ἀθῆναι 1845, σ. 192-198. Κτ. ἀκόμη καὶ Καρακατσάνη, Σύστημα ὀρθογραφίας (δὲς σημ. 2).

[9] (σ. 33). Τὴν παρατήρηση αὐτὴ ἔκαμε ὁ Κρουμπαχερ Ein serbisch-byzantinischer Verlobungsring, (καὶ στὰ Sitzungsber. d. philos.-philol. u. d. hist. Kl. d. Kgl. Bayer. Akad. d. W.). Μόναχο 1906, σ. 428-434. Στὶς σελίδες αὐτὲς μᾶς δίνει ὁ σοφὸς Βυζαντινολόγος μερικὰς βαθυστόχαστες σκέψεις γιὰ τὴν ὀρθογραφία ποὺ συνήθιζαν οἱ Βυζαντινοί, ἂν καὶ παρατηρεῖ πὼς εἶναι μόνο ἕνα «βιαστικὸ σκίτσο» μὲ τὴ «γενικὴ ἐντύπωση τῆς πολύχρονης πείρας του», χωρὶς καμιὰ ἀξίωση «νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα».

[10] (σ. 33). Γιὰ παράδειγμα τῆς «ἀνορθογραφίας» ποὺ ἦταν συχνὴ στὰ βυζαντινὰ χρόνια καὶ ἀργότερα, παραθέτω λίγους στίχους ἀπὸ ἕνα χειρόγραφο γραμμένο λίγο ἔπειτα ἀπὸ τὰ 1500. Ἰμπέριος καὶ Μαργαρώνα εἶναι οἱ ἥρωες τῆς ποιητικῆς ἱστορίας ποὺ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Σπ. Λάμπρο στὴ γνωστὴ συλλογή του Collection de romans Grecs, σ. 217-270.

Εἷς μίαν οὖν τωνημερῶν ὁ ρέγας ὁ πατήρ της.
λαλεῖ τὴν κόρην καὶ ἦχεται, αὐτὴ καὶ ἐρωτᾶ την
καὶ λόγους καλοκαίματος ἤρξατο πατὴν λέγῃ·
«Υἱέ μου, τὸ παιδάκι μου κεφὸς μου κε ζωή μου,
τὸ πῶς οὐ καταδαίχασε ἄνδρα διὰ νὰ λάβῃς,
τὸ ἔναι ὠνεύμος παντοχοῦ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον,
νὰ τιμᾶσενα δοξασθῇς κερίγενα νὰ γένῃς,
ὅτι καὶ ἐμὲν ὁ χρόνος μου ἀπονέχῃ τοῦ θανάτου,
μιὰποθάνω ἄπρακτος καὶ ὅλη μὲ κατακρίνου·
Θέλο ἀπεταίμερον νατέοις τὸ θέλημά μου,
νατιμεθῇς, νὰ δοξασθῇς, παιδί μου, εἰς τὸν κόσμον.
Ῥηγάδες μὲ ἐμίνησαν θελο νασε ταιρκγο
καὶ νὰ χαρῶ καὶ νὰ φραυθῶ καὶ νασπορεμινεῖσο
ναμὶ μέχι ὁ λογισμός νασυρανθῇ ἡμιχή μου.

[11] (σ. 33). Χωρὶς τὴν τούρκικη κατάχτηση στὴν Κρήτη δὲν ξέρομε ἂν δὲ θὰ ἦταν σήμερα ἐντελῶς ἀλλιώτικη ἡ ἐξέλιξη τῆς γραφτῆς μας γλώσσας, καὶ ἴσως ἴσως ἡ κρητικὴ ἐπίδραση νὰ φανερώνουνταν τότε ὄχι μόνο στὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς μὰ καὶ τῆς ὀρθογραφίας τῆς ἴδιας.

Ἡ ἰδέα εἶναι τοῦ Labaste, στὸ ἄρθρο του Une comédie crétoise inédite, ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν Byzantinische Zeitschrift 13 (1904) σ. 596: «Εἶναι βέβαιο πὼς τὸ 17. αἰῶνα τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο κόντεψε ἀπὸ λίγο νὰ πάρῃ τὴ θέση τοῦ ἑλληνικοῦ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ποὺ ἴσως νὰ μὴν ἤμενα ἀδικημένη

ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀλλαγή... "Αλλωστε ἡ ὀρθογραφία τῶν κειμένων αὐτῶν [στὴν Κρήτη, ποὺ εἶναι γραμμένα μὲ λατινικὰ γράμματα] μόνο τὴν πρώτη στιγμὴ παραξενεύει». Πρέπει ἄλλωστε νὰ σημειωθῇ, κι εὔκολα βεβαιώνεται καθένας ἀπὸ τὸ δεῖγμα στὸ Ἐπίμετρο (Ι 6), πὼς τὰ λατινικὰ ψηφία χρησιμοποιήθηκαν σύμφωνα μὲ τὴ φωνητική τους ἀξία στὰ ἰταλικά.

[12] (σ. 34). Γιὰ τὸ Χριστόπουλο μᾶς πληροφορεῖ ἕνας παλιός του ἐκδότης πὼς «ἐσπούδασε νὰ εἰσάξῃ νέον σύστημα ὀρθογραφίας», ὅσο γνωρίζω ὅμως δὲ βγῆκε τίποτε δικό του τυπωμένο σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές του, οὔτε ξέρω ἂν ἐννοῇ τὴν ὀρθογραφία του, (ἢ μήπως πιθανώτερα τὸ γλωσσικὸ τύπο), γράφοντας στὰ 1811 στὸν Ψαλίδα κοντὰ στ' ἄλλα καὶ τ' ἀκόλουθα: «Τὰ λυρικά μου ἦταν ὅλα ἁπλογραμμένα, ἤγουν χωρὶς τὴν στραβογραφίαν τὴν Ἑλληνικήν, πλὴν μὲ τὰ τύπωσαν, νὰ κουρεύωνται, καθὼς τὰ βλέπεις' ἂς εἶνε' ἀγάλια καὶ τοῦτο κατορθόνεται» (Ποιήματα, ἔκδ. 1880, σ. 13). Ὁ καμινάρης καὶ λογοθέτης στὸ Βουκουρέστι δὲν ἄφηνε μολαυτὰ εὐκαιρία νὰ πῇ τὴ γνώμη του γιὰ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία καὶ κρίνω καλὸ νὰ βάλω ἐδῶ μερικὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα, ἀπὸ τ' Ὄνειρο, τὴ γνωστὴ εἰσαγωγὴ στὰ Λυρικά του, ὅπου μιλᾶ στὸν ὕπνο του μὲ δυὸ κυρίες, μὲ τὴ Διορθωμένη γλῶσσα καὶ μὲ τὴν Ὀρθογραφία (Λυρικά, ἔκδ. 1811, σ. 27-29): «...Ἂς εἶναι! ἂς σὲ ἔχει ἡ παλαιὰ Ἑλληνικὴ γλῶσσα' ἴσως αὐτὴ σὲ χρειάζεται' ἐμεῖς ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι... διὰ τί ζητεῖς, νὰ σὲ λατρεύομεν, καὶ νὰ κατεξοδεύομεν τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας μας, διὰ νὰ σὲ ἀξιωθοῦμεν, σὲ παρακαλῶ! τί χρησιμεύεις εἰς τὴν γλῶσσαν μας; τοι γὰρ χωρὶς ἐσένα δὲν θάμας καταλαμβάνουν, ὅταν λαλοῦμεν, καὶ ποιὸς ποιὸν ὁμιλῶντας, ἀπὸ ἐσένα τὸν καταλαμβάνει, τί λαλεῖ; ἢ πῶς ὅσοι δέν σε ἠξεύρουν, ὅταν συνομιλοῦν, ἀνάμεσά τους καταλαμβάνονται; Ναί, λέγει [ἡ Ὀρθογραφία] πλὴν πῶς χωρὶς ἐμένα θὰ καταλάβετε τὴν λέξιν τῆς γλώσσας σας, πόθεν παράγεται; Καὶ τάχα, λέγω, ταῖς λέξαις τῆς γλώσσας ταῖς ἔχομεν, διὰ νὰ ἠξεύρομεν πόθεν παράγονται, ἢ διὰ νὰ φανερώνομεν μ' αὐταῖς τὰ νοήματά μας; ἂς παράγονται ἀπόπου θέλουν' τί μ' ὠφελεῖ, σ' ἐρωτῶ, νὰ ἠξεύρω, πῶς ὁ *Δαίμονας*, ὁποῦ γράφεται μὲ *αι*, παράγεται ἀπὸ τὸ παλαιὸν *Δαίμων* καὶ τοῦτο ἀπὸ τὸ παλαιότερον *Δαῖμων*; δι' αὐτὸ καὶ μόνον νὰ χάνω τὸν καιρόν μου; τὸν καιρόν μου ὁποῦ πλέον δὲν τὸν εὑρίσκω; ἂν γράφω τὸ *τρώγω τρόγο*, μήπως γίνεται *πίνω*; ἢ ἂν γράφω τὸ *ἄνριων ἄβριον*, μήπως γίνεται *σήμερον*; ἢ ἂν τὸ *ἀυτὸς αφτός*, τάχα γίνετ' *ἐκεῖνος*; ἢ τέλος ἂν βάνω παντοῦ τὴν ὀξείαν μόνον, δὲν θὰ τονίζει καθὼς ἡ περισπωμένη; τί λοιπὸν σὲ θέλομεν; Καλά! λέγει' δὲν βλέπεις τοὺς Φραντζέζους; ὁποῦ εἶναι σοφὰ γένη, καὶ τόσο μὲ σέβονται; Νά νοῦς! λέγω, νὰ μάλαμα! οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες, τίσα φαίνονται; δὲν ἦταν σοφοί; Ἦταν ὅμως εἰδωλολάτραι. Τί λοιπὸν ἀπορεῖς, ἂν καὶ οἱ Φραντζέζοι, κ' οἱ Ἐγκλέζοι ὄντας εἰς πολλ' ἄλλα σοφοί, εἶν' εἰς τοῦτο μάταιοι;»

Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἡ ὀρθογραφία στὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι ἡ συνηθισμένη τῆς ἐποχῆς, μὲ τὶς κανονικὲς γιὰ τότε ἀνορθογραφίες καὶ κάμποσες ἴσως τυπογραφικὲς ἀπροσεξίες. Στὴν ἔκδ. τοῦ 1833 ἔχω σημειώσει, κοντὰ στὴ γραφὴ *Ἐγκλέζοι* (σ. λγ', λδ', ξζ'); τὶς ἀκόλουθες: *ἐξεφτελίζει* (νγ'), *ἀπαντάι* σ. 18, *φυσάϊ* 28, *γερνᾶι* 99, *καλνάι* 81, *χτυπᾶι* 81. Οἱ γραφὲς αὐτὲς ἔχουν τὸ συμπλήρωμά τους στὶς γραφὲς *μιάζω, ἀλήθια* μερικῶν νεώτερων.

[12a] (σ. 34). Τὴ γνώμη τοῦ Ψαλίδα, τοῦ σοφοῦ δασκάλου στὰ Γιάννενα, ἔχομε σ' ἕνα του γράμμα πρὸς τὸ Ζαμπέλιο, ὅπου τοῦ ἀπαντοῦσε σὲ μερικὰ ρωτή-

ματα ποὺ τοῦ εἶχε κάνει γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας κι ἄλλα. Τὸ γράμμα αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ 1812 καὶ δημοσιεύτηκε στὴν Ἑστία 7 (1879) σ. 150: «Ἂν ἡ παροιμία λέγῃ «δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι», σοφώτεροι βέβαια θέλει εἶμεθα καὶ ἡμεῖς... ἐὰν διορθώσωμεν τὴν γλῶσσαν, καθὼς ἀπαιτεῖ ὁ λόγος. Ἀποβλέπει ὁ λόγος μου εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ὀρθογραφίας, ἀναγκαίας εἰς τὴν παλαιὰν καὶ περιττὴς εἰς τὴν νέαν τῶν Γραικῶν γλῶσσαν, καὶ πολλῶν ἀκόμη γραμμάτων, ἀχρήστων εἰς ἡμᾶς...». Καὶ παρατηρεῖ ἀκόμη: «Τὸ φυσικὸν τῆς γλώσσας μας κάλλος δὲν στέργει νὰ προέρχηται κατασχηματισμένον ἀπὸ στολισμοὺς ἀνοικείους, οἵτινες ἀμορφίαν φέρουν ἀντὶ εὐπρεπείας. Ἕλληνες ἦσαν οἱ Ἕλληνες καὶ πρὸ τῆς εὑρέσεως τοῦ η καὶ τοῦ ω· Ἕλληνες θέλουν εἶναι πάλιν, ὄχι ἂν τὰ φυλάξουν χωρὶς νὰ χρειάζωνται, ἀλλ' ἂν τ' ἀπορρίψουν ὡς περιττά». Μὲ κάποιο αἴσθημα θαυμασμοῦ καὶ στοργῆς βλέπομε σήμερα ἔπειτα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια, πῶς λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα συλλογίζονται κι ἀλληλογραφοῦν γιὰ τὰ γλωσσικὰ ζητήματα οἱ φωτισμένοι ἄντρες ποὺ νοσταλγοῦσαν τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους των.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῆ ἐδῶ, πλάι σὲ κεῖνους ποὺ θέλησαν νὰ δώσουν στὸ ἔθνος τους μιὰ εὔκολη ὀρθογραφία, καὶ τ' ὄνομα τοῦ Σοφιανοῦ. Ὁ Κερκυραῖος ποὺ 250 χρόνια πρωτύτερα εἶχε *ἀνακινήσει* κι αὐτὸς τὴ σημασία τῆς δημοτικῆς γλώσσας γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση, εἶχε προσπαθήσει, ἂν καὶ ὄχι συστηματικά, οὔτε μὲ ὡρισμένο πρόγραμμα—τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα δὲν ἦταν ἀκόμη ξεκαθαρισμένο κι ἡ σημασία του ὁλότελα σκεπασμένη—νὰ κάνῃ καὶ τὴν ὀρθογραφία της κάπως εὐκολώτερη.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία ποὺ ἀκολούθησε ὁ Σοφιανὸς ἔγραψε τ' ἀκόλουθα ὁ ἐκδότης τῆς Γραμματικῆς του Legrand, N. Sophianos, Grammaire du Grec vulgaire et traduction en grec vulgaire du traité de Plutarque, σ. 90. «Sophianos s'était créé un système d'orthographie pour le grec vulgaire, système qui s'était déjà produit dans sa grammaire... Le but qu'il se proposait était, je crois, de rendre, en la simplifiant légèrement, l'orthographe du grec plus accessible au peuple. Les *anorthographies* ne doivent donc pas être mises sur le compte de l'ignorance...; elles sont le résultat d'un essai malheureux, qui devait nécessairement échouer pour une foule de raisons...». (Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Legrand γιὰ τὴν προσπάθεια τοῦ Σοφιανοῦ εἶναι ἄτυχα στὴ διατύπωση). Γιὰ περιέργεια παραθέτω μερικὲς ἀπὸ τὶς γραφὲς τοῦ Σοφιανοῦ: (ὑποταχτική): *νἄξετάσομεν, νὰ συντάσσει, νὰ διδάσκει, ἂς ξεκαθαρίσωμεν, ἂς γράφει, ἂς ἔχει γραμμένον, ἐὰν γράφης-η-ωμεν, ἐὰν ἔχης-η-ωμεν γραμμένον, νὰ γράφεις-ει-ομεν, νἄχεις-ει-ομεν, νὰ γράψεις-ει-ομεν**. — (εὐκτική): *ἄμποτε νὰ γράφοις-οι-ωμεν-αιτε, ἄμποτε νὰ εἶχα γράφοι.*—(ὑποτακτική): *μὴ βαρυγομήσῃ, ἂν δώσῃ, ἐὰν γράψῃς, ἐὰν γραφθῆς, ἐὰν γραφθῇ, ἐὰν γραφῇς, ἐὰν γραφῇ, πόσω μᾶλλον—κρατεισόσουν ἐὰν κρατειῶμαι—θέλω γράψει, εἶχα γραφθῇ—γρυκοῦν, λογάριασαι, σχολίον* (ἴσως ἀπροσεξία), *τὰ λόγιά του.*

* Φαίνεται πὼς ἡ ἀρχαία ὑποταχτικὴ σημειώνεται μόνο ὅπου τὸ μόριο ποὺ πάει μπροστά της εἶναι τὸ ἴδιο ἀρχαῖο: *ἐὰν γράφῃς, μὰ νἄχεις, ἂς γράφει ἐὰν γραφῶμεθα, ἐὰν γράφωμαι μὰ νὰ γράφωμαι, νὰ γραφώμεθα; νὰ γράφονται ἐὰν κρατῆς μὰ νὰ κρατεῖς.*

[18] (σ. 34). Τὸ φωνητικό του σύστημα ἐξηγεῖ κι ὑποστηρίζει ὁ ἴδιος ὁ Βηλαράς στὸ κομμάτι ποὺ γιὰ δεῖγμα τῆς ὀρθογραφίας του ἔβαλα στὸ Ἐπίμετρο (II γ). Γιὰ τὴν ὀρθογραφία καὶ τὸ σύστημά του μιλᾶ ἀκόμη ὁ Β. στὶς Φηλολογηκες του γραφες (Βλαχογιάννη, Προπύλαια σ. 204, 212 κι ἀλλοῦ). Ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ 1827 νομίζω ἀκόμη καλὸ νὰ βάλω ἐδῶ τ' ἀκόλουθα σχετικά· (ἡ γλῶσσα του εἶναι «διωρθωμένη» καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸν ἐκδότη· τὶς λίγες λέξεις ποὺ πρόταξα στὴν ἀρχὴ τῆς Μελέτης τὶς κανόνισα πρὸς τὴ δημοτική): (Ὁ Λογιότατος ταξιδιότης σ. 222) «.... θελὰ σὲ παρακαλέσω, εἶπε τοῦ Γέροντα, νὰ μοῦ φανερώσῃς τὴ γνώμη σου καὶ σὲ τοῦτο, τί λογῇς νὰ ὀρθογράφωμε. — Τὸ γράψιμο, ἀποκρίθηκε ὁ Γέροντας εἶναι ζωγράφισμα· ἕνας ὁπαῦ γράφει, ζωγραφίζει μὲ τὰ ψηφιὰ ταῖς λέξαις, ὁποῦ παρασταίνουν ταῖς ἰδέαις, καθὼς ὁ ζωγράφος ἱστορίζει τὴν εἰκόνα ἑνοῦ εἴδους μὲ ταῖς βαφαῖς· τώρα, καθὼς ὁ ζωγράφος στὸ ἱστόρισμα τῆς εἰκόνας μεταχειρίζεται τῆς βαφαῖς, ὁποῦ χρειάζονται γιὰ νὰ γνωρίσῃ πασέναις ὁποῦ τὴν βλέπει, πῶς αὐτὸ παρασταίνει σωστὰ τὸ εἶδος, ὁποῦ ὁ ζωγράφος ἐβουλιόνταν νὰ δείξῃ, ἔτζι καὶ ἐκεῖνος ὁποῦ γράφει, πρέπει νὰ μεταχειρίζεται τὰ ἀνάλογα ψηφιά, ὁποῦ παρασταίνουν τῆς φωναῖς εἰς τὴν λέξη ὁποῦ σημαδεύει, ἂν ὁ σκοπός του εἶναι ν' ἀπεικάζῃ καθέναις τὸ γραμμένο, καὶ νὰ τὸ διαβάζῃ μὲ εὐκολίαν. Τὸ ἀλφάβητον κάθε γλώσσας πρέπει νὰ ἔχῃ τόσα ψηφιά, ὅσες εἶναι κι' ἡ στοιχιακαῖς του φωναῖς. τὰ περισσότερα, ἢ ὀλιγώτερα δὲν φέρουν ἄλλον καρπὸ στὸ γράψιμο ἀπὸ σύγχυσιν καὶ σκοτούραν. ὀρθογραμμένη λέξις εἶναι ἐκείνη, ὁποῦ ἡ προφορά, ἀπὸ τὸ ἀράδιασμα τῶν ψηφιῶν της, δὲν παραλλάζει ἀπὸ ἐκείνην, ὁποῦ συνηθίεται στὴν ὁμιλίαν. ὁποιος γράφει ἀλλοιῶς ἀπὸ ὅτι προφέρει, δὲν ὀρθογράφει. κι ὁποιος γράφει ἀλλαιῶς ἀπ' ὅτι κραίνει, καὶ προφέρει τὰ γραμμένα σὰν πῶς δὲν κραίνει, κάνει διπλὸν κι' ἀνωφέλευτον κόπον, ζωγραφίζει γαλάζιο τριαντάφυλλο, ὁποῦ δὲν εἶναι στὸν κόσμο, γιὰ νὰ ἔχῃ χρείαν ἀπὸ κόκκινα ματογιάλια γιὰ νὰ τὸ ἰδῇ, καθὼς θελὰ τὸ ἤβλεπε μὲ γυμνὰ τὰ μάτια στὸ φυσικό του χρῶμα».

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τοῦ Βηλαρᾶ γράφει στὰ 1827 ὁ Π. Πετρίδης στὴν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὸν Ἀ. Πολίτη, στὸν Πρόλογο: «η ρομεηκη γλοσσα... ἐξεδόθη χωρὶς τὸν τρόπον τοῦ γράφειν ὁποῦ ὀνομάζομεν ὀρθογραφίαν, μεταχειριζόμενος μόνον τόσα γράμματα, ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐκφώνησιν τῆς γλώσσης. Ἀλλὰ φαίνεται ν' ἄλλαξε σκοπὸν ἀπὸ τότε...». Γιὰ τὸ σύστημα τοῦ Βηλαρᾶ ἔγραψε ὄμορφα, καθὼς καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν ὀρθογραφία μας, ὁ Κονεμένος, Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας, Κέρκυρα 1873, σ. 50-52. Ἀλλιώτικα πάλι ἔκρινε τὴν προσπάθεια τοῦ Βηλαρᾶ ὁ Χατζιδάκις, καθὼς λ.χ. ἅμα λέει γιὰ τὸ Βερναρδάκη (στὴ Μελέτη, σ. 27) «ἐν τούτοις μὲν φαίνεται ἐν μέρει μόνον ἐραστὴς τῆς ὀρθογραφίας τις *ρομεϊκις* (γρ. *της ρομεικης*) *γλοσσας*, κατωτέρω δὲ θὰ ἀναφανῇ τέλειος ὀπαδὸς τῆς χυδαιολογίας καὶ μάλιστα τῆς ἐσχάτης». Καὶ λίγα χρόνια πρωτύτερα ἔγραφε γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα ὁ Ν. Ἀραγούμης, Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, Ἀθῆναι 1879, I, σ. 174. «Αἱ περὶ γλώσσης ὅμως καὶ περὶ ὀρθογραφίας ἰδέαι τοῦ Ἠπειρώτου φιλολόγου ἦσαν πάντη ἰδιόρρυθμοι... Ν' ἀποσκορακίζῃ καὶ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τόνους καὶ πνεύματα, τοῦτο τῇ ἀληθείᾳ τεκμηριοῖ παράδοξόν τι νόσημα τῆς κριτικῆς τοῦ ἀνδρὸς δυνάμεως». Γιὰ τὸ Βηλαρᾶ μίλησε καὶ ὁ Κρούμπαχερ, Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς σ. 63. Ἀπ' ὅσα ἔγραψε ὁ Βηλαρᾶς εἶναι γραμμένα μὲ τὸ σύστημά του τ' ὀρθογραφικὸ τ' ἀκόλουθα, ὅσο ξέρω: Μηκρη ορμηνια για τα γραματα και ορθογραφηα

της Ρωμαϊκης γλωσσας, Ζάκυνθος 1857). Η φιλολογικες γραφες του Βηλαρα, στό περιοδικό του Βλαχογιάννη, Προπύλαια, Ἀθήνα 1 (1900-1908) σ. 177 ἑ. (Ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ μερικὰ ἀνέκδοτα στὰ χέρια τοῦ Βλαχογιάννη, δὲς Τριανταφυλλίδη, Διδαχτικὰ βιβλία τοῦ Βηλαρᾶ ἀνέκδοτα, στό Δελτίο Ἐκπαιδ. Ὁμίλου 3 (1913), Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ βρίσκονται ξανατυπωμένα στὰ Ἅπαντα Ἰωάννου Βηλαρᾶ, ἤτοι ποιήματα καὶ πεζά τινα, 2 ἔκδ., Ζάκυνθος 1871.

Ὁ Βηλαρᾶς δὲν ἦταν καθὼς φαίνεται ὁ μόνος ποὺ ζήτησε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὶς ἰδέες του γιὰ τὴ ριζικὴ μεταρρύθμιση τῆς ὀρθογραφίας. Ὁ κ. Βλαχογιάννης εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δείξῃ ἕνα βιβλιαράκι μὲ πολλὴ σημασία, Μιχάλοβιτς, Προδιδακτικὸν τῶν γραμμάτων. Ἐρμουπόλις 1811. Μαθαίνει τὰ πρῶτα γράμματα στὰ παιδιὰ μὲ φωνητικὴ ὀρθογραφία, καὶ φυσικὰ στὴ δημοτική. Ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει στὸν πρόλογο τὴ σπουδαιότητα ποὺ ἔχει ἡ μεταρρύθμιση αὐτή.

[14] (σ. 34). Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα σχετικὰ κιόλας πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση λέει ὁ συντάχτης μιᾶς γραμματικῆς, Σταματέλος, Γραμματική, Βενετία 1819. Περὶ ὀρθογραφίας, σ. 182-197. Ἀφοῦ σὲ 16 σελίδες προσπάθησε νὰ καταστρώσῃ τοὺς κυριώτερους ὀρθογραφικοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς κι ἔφτασε στὸ συμπέρασμα πὼς οἱ πολλοὶ κανόνες «οὐ μόνον μηδὲν τὸ ὄφελος, ἀλλὰ καὶ βλάβην οὐ τὴν τυχοῦσαν εἰς τὴν ἀπὶ τὰ πρόσω τῆς Γραμματικῆς ἐπίδοσιν προξενεῖν», προσθέτει: «Δεῖ δὲ τὸν βουλόμενον μετ' ἀκριβείας ὀρθογραφεῖν, ἐτυμολογικὸν εἶναι τὰ μάλιστα, καὶ ἀκριβῆ γνώστην τῆς χρήσεως... Τοιοῦτοι τοίνυν ὄντες, οὕτως ἂν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ὀρθογραφίας γενοίμεθα».

[15] (σ. 34). Κτ. τὴν προσθήκη ποὺ βρίσκεται στὶς σημειώσεις αὐτὲς στὸ τέλος.

[16] (σ. 34). Τὶς ἰδέες του γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση ἔγραψε ὁ Β. Φαρδὺς σὲ δύο ἀξιολογώτατες μελέτες. Διατριβὴ περὶ ατονου καὶ απνευματιστου γραφης της ἑλληνικης γλωσσης υπο Ν. Β. Φαρδυ του Σαμοθρακος. Μασσαλια 1884, 10+20 σελ., σχ. 8ο, καὶ Περὶ ατονου καὶ απνευματιστου γραφης της νεωτερας ελληνικης γλωσσης μαρτυριαι και αποδειξεις... Ἀθηναι 1889, 68 σελ., σχ. 8ο. Καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς μελέτες — ποὺ δὲν ὑπάρχουν στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη — εἶναι γραμμένες μὲ χάρη καὶ παιστικότητα, καὶ παρακολουθεῖ μ' ἐνδιαφέρον κανεὶς μέσα τους τὸ φωτισμένο καὶ πολύμαθο δάσκαλο ποὺ τὰ βάζει μὲ τὸ «σχολαστικον και δυσκολον νουν των γραμματοπαικτων αισατι Βυζαντινων», καὶ ἀγωνίζεται νὰ πείσῃ τοὺς πατριῶτας του γιὰ μιὰ τόσο εὐεργετικὴ μεταρρύθμιση. Στὴ 6' Μελέτη ἔχομε τὴν ἀνασκευὴ τῶν — συνήθως ἀστείων — ἐπιχειρημάτων ποὺ γράφηκαν ἐναντίον τοῦ Φαρδύ. Καθὼς μᾶς δηγεῖται ὁ ἴδιος (σ. 5 τῆς 6' Διατριβῆς) δὲ γλίτωσε ἀπὸ κεῖνο ποὺ φοβοῦνταν: «Ἐκ πρωτης οψεως του φυλλαδιου μου — λεγω οψεως και ουχι αναγνωσεως, διοτι εκ των υστερων καταδειχθη οτι πολλοι με επεκριναν χωρις κἂν να ιδουν το φυλλαδιον μου — και παπαδες, και δασκαλοι, και δη και αρθογραφοι εφημεριδων λαβροι επεπεσον κατ' εμου, μη κρινοντες αξιον ουδε κἂν να συζητησωσι σπουδαιως περι τοιαυτης τινος βεβηλου υποθεσεως, διοτι ενομισαν, φαινεται, οτι παρεβλαπτετο αυτο το ομοουσιον της ελληνικης γλωσσης». Τοῦ ἔλεγαν πὼς ἔτσι ἔμοιαζε ἡ γλῶσσα μας μὲ ἄνθρωπο, χωρὶς κεφάλι ἢ χωρὶς πόδια, ὅτι κοντὰ στ' ἄλλα, πνεύματα καὶ τόνοι «επεχουν... και τοπον κοσμηματος... ανευ του οποιου η γραφη της γλωσσης μας καθισταται ειδεχθεστατη» κτλ. «Ἐμπαιγμοι» καὶ κριτικὲς δημοσιεύτηκαν διάφορες (κτ. 6' Διατριβὴ

σ. 6 κ. ἑ.). Νά καὶ μερικὰ χαρακτηριστικὰ λόγια, ἀπὸ τὶς σοβαρώτερες κρίσεις ποὺ τοῦ ἔγιναν: «Ἡ προαίρεσις... νὰ ὑποδείξῃ διευκόλυνσίν τινα εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς εἶναι ἀγαθή, δὲν ἐπιτυγχάνει ὅμως τοῦ σκοποῦ του παντάπασιν... Πλανᾶται... νομίζων ὅτι ἡ δυσκολία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἔγκειται μόνον καὶ μόνον ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ τῶν λέξεων· ἡ δυσκολία ἔγκειται ἐν γένει εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, ἥτις καὶ μόνη χρησιμεύει... εἰς τὴν σπουδὴν τῆς νέας... Πᾶσα... μεταβολὴ τῆς ὀρθογραφίας οὐδὲ πρέπουσα εἶναι οὐδὲ κατορθωτή, οὐδὲ προσθέτει κέρδος τι καὶ εὐκολίαν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσης». (Βιβλιοκρισία στό Δελτίον Ἑστίας 10 (1885) ἀρ. 425). Ἡ ἀπάντηση τοῦ Φαρδὺ βρίσκεται στό Δελτίο ἀρ. 429. Ἡ ἐπιτροπὴ πάλι τοῦ περιοδικοῦ «Παρνασσός» ἀφοῦ καταχώρισε ἕνα ἄρθρο τοῦ Φαρδὺ μὲ τὴν ὀρθογραφία του παρατηρεῖ 10 (1886-1887) σ. 192: «Τὸ ἀρθρον του ελλογιμου κ. Ν. Β. Φαρδυ καταχωριζεται ανευ πνευματων και τονων κατα παρακλησιν αυτου, παραδοξως επιμενοντος εις το δυσχρηστον τουτο συστημα». Καὶ ρωτᾶ ὁ Φ. (στὴ 6' Μελέτη, σ. 17) «Δυσχρηστον το συστημα μου! Διατι; Μήπως υπαρχει ανθρωπος, και απλην μονον αναγνωσιν γνωριζων, ο οποιος να μη αναγινωσκῃ ορθως και να μη εννοῃ τα γραφομενα μου; Ἢ μήπως ο στοιχειοθετης δαπανα περισσοτερον χρονον δια να συνθεσῃ τα ανευ τονων και πνευματων γεγραμμενα;... Τοιαυτη εἶναι ἡ δικαιοσυνη των πολλων: Σε καταδικάζουν χωρις να σε κρινουν». Πολλὰ ἀξιόλογα καὶ λογικώτατα ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν κατάργηση τόνων καὶ πνευμάτων βρίσκει κανεὶς στὶς δυὸ μελέτες τοῦ Φαρδὺ (δὲς κι Ἐπίμετρο II ε) ἰδίως στὴ Β', σ. 18. Ὁ Φαρδὺς ἔγραφε πολλά, δὲν ἦταν ὅμως πάντα εὔκολο νὰ καταφέρῃ νὰ τυπώνωνται τ' ἄρθρα του μὲ τὸ σύστημά του. Τὸ περιοδικὸ «Ἑστία» δέχτηκε τὴν ἀξιόλογη μελέτη του γιὰ τοὺς «εν Κορσικῃ Ελληνας» μόνο μὲ τὸν ὅρο νὰ βάλῃ τόνους, καὶ ἀλλιῶς συχνά, καθὼς μᾶς λέει, «τα ατομικα... συμφεροντα παρεβλαφθησαν» «ενεκα της επιμονης του» τοῦ ἐκαναν ατιμωτικης προσβολας» γιατὶ οἱ μελετες του ηταν «αιρετικως γεγραμμεναι» (Κτ. 6' Μελ., σ. 69). Μὲ τὸ σύστημά του τύπωσε ὁ Φαρδὺς ἔξω ἀπὸ τὶς δυὸ ὀρθογραφικές του μελέτες καὶ τὴ μελέτη του «Τα Ζγοραφα ως κεντρον των σεισμων της Σαμοθρακης και λειψανον τεσσαρων νησων του Θρακικου πελαγους προ αμνημονευτων χρονων καταποντισθεισαι» στὴ Θρακικὴ Ἐπετηρίδα 1897, σ. 45-54. Γιὰ τὸ Φαρδὺ κοίτα καὶ τὸ σχετικὸ κεφάλαιο στὸ βιβλίο τοῦ Ἴδα, Σαμοθράκη, Ἀθήνα 1909, σ. 85-95.

[16α] (σ. 34). Τὶς ἰδέες του γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση εἶπε ὁ Σκυλίτσης στὴ μελέτη του «Περὶ ἄρσεως ματαιοπονίας ἐν τῷ γράφειν, τυπογραφεῖν καὶ στοιχειοχυτεῖν», ποὺ διαβάστηκε στὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο Παρνασσὸ στὶς 4 Νοεμβρ. 1886, καὶ τυπώθηκε στ' ὁμώνυμο περιοδικὸ 10 (1886-1887) σ. 105-117. Γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα εἶχε γράψει στὸ μεταξὺ καὶ στὸν Αἰῶνα 48 (1886) ἀρ. 4816· τὰ ἐπιχειρήματα του βλέπεις μαζὶ μὲ τὸ σύστημά του στὸ Ἐπίμετρο II η. Τὴ γνώμη τοῦ Σκυλίτση δὲ δέχτηκε κανείς, κι ὁ Χατζιδάκις τὴν ἀνασκεύασε στὴν Ἑβδομάδα 3 (1886) σ. 522-523, Μετὰ βαρείας καὶ ψιλῆς ἢ ἄνευ αὐτῶν· ὁ Σκυλίτσης δημοσίεψε ἀνταπάντηση «Και ψιλην και βαρεταν αὐτῶν· ὁ Σκυλίτσης δημοσίεψε ἀνταπάντηση «Και ψιλην και βαρεταν ανευ ψιλης και βαρειας στὴν Ἑβδομάδα 3 (1886) 548. Τὴ δεύτερη ἐπίκριση τοῦ Χατζιδάκι, Μετὰ ψιλῆς καὶ βαρείας οὐχὶ δ' ἄνευ ψιλῆς καὶ βαρείας βλέπεις στὴ σημ. 23. Πρὶν ἀπὸ τὸ Σκυλίτση εἶχε κάνει μιὰ ὅμοια πρόταση στὴ Γερμανία ὁ A. Meingast, Über das Wesen des griechischen

Accentes, Κλαγενφούρτη 1880. Γιά θεωρητικούς λόγους ζητοῦσε νά μὴ σημειώνεται στ' ἀρχαῖα κείμενα ἡ ψιλή, κι ἀντίς βαρεῖα νά θέτωμε ὀξεῖα.

[11] (σ. 35). Ἔτσι γράφει ὁ Δάρβαρις, Γραμματικὴ ἁπλοελληνική, Βιέννη 1806, σ. 46 ... Ὅθεν εἶναι πασίδηλον, ὅτι πρέπει νά γράφωνται ... [τά *βεστιάρις, πορτάρις, καρβουνιάρις* κτλ.] εἰς τὸ ἑξῆς διὰ τοῦ *ι*, οὐχὶ διὰ τοῦ *η*, καθὼς μέχρι τοῦδε. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι πάντως καὶ τὰ εἰς *-ις* κύρια ὀνόματα ὅπου γίνονται ὁμοίως ἀπὸ τὴν τρίτην κλίσιν κατὰ συγκοπήν, οἷον: *Ἀθηνάϊς, Γεώργις, Δημήτρις* κτλ. ἀντὶ *Ἀθανάσιος, Γεώργιος, Δημήτριος*, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰ πρέπει νὰ γράφωνται διὰ τοῦ *ι*, ὡς δῆλόν ἐστι παντὶ τῷ καλῶς σκοπουμένῳ καὶ ὀρθῶς κρίνοντι. Καὶ σ. 219 ἀ: «Περὶ Ὀρθογραφίας... Ἐκείνας τὰς λέξεις, τὰς ὁποίας ἡ καλὴ προφορὰ ἀφίνει ἀμφιβόλους, πρέπει ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ ἐτυμολογία νὰ τὰς ἀποφασίζῃ. Οὕτω *κηπάζω, κειτάζω, κοιτάζω, κυτάζω*, ἔχουσι τὴν αὐτὴν προφοράν, ἀλλὰ πρέπει νὰ γράφεται *κυτάζω*, ὅτι εἶναι ἀπὸ τοῦ *κυπαρίζω*, σκόπτω νὰ ἰδῶ, ἀποβολῇ τοῦ *π* ... Ἐκεῖναι αἱ λέξεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ὁμοιότητα ἡ μία μὲ τὴν ἄλλην, πρέπει νὰ γράφωνται μὲ ὅμοιον τρόπον ... *Γλυκύτης* διὰ τοῦ *υ* ψιλοῦ, ἐπειδὴ καὶ τὸ *ἡδύτης* οὕτω γράφεται ...». Ὅμοια παρατηρεῖ καὶ ὁ Γ. Κ[ρομμύδης]. Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἀνασυστάσεως κοινῆς ἡμῶν γλώσσης. Μόσχα 1808. «*Κοιτάζω* φαμέν, ἀντὶ τοῦ βλέπω, ἢ θεωρῶ, ἀφορῶ, ἀνασχολοῦμαι, προσέχω καὶ περιποιοῦμαι· οἷον, τί μὲ κοιτάζεις ἔτζι ἄγρια; καὶ ἐν τῇ παροιμίᾳ «μὲ κοιτάζει σὰν ὁ λύκος τὸ φεγγάρι». Κοίταζα τὴν δουλειάν σου καὶ μὴν χάσκῃς. Κοίταξε καλά, μὴ μᾶς γέλασεν. Τὸν κοίταξε στὰ γηρατεῖα του, ἀντὶ τοῦ, ἀγηροκόμησεν. Ἅπαντες αὐτὸ μετὰ τοῖς *οι* διφθόγγου γράφομεν, (διατί δέ, ἐγὼ μὲν εἰπεῖν οὐκ ἔχω) καὶ ταῦτα εἰδότες, ὅτι ἡ τῆς τοῦ, *Κοίτη*, σημασίας ἑταιροιότης, τοῦ τε *κοιτάζω** (Ἐν τῷ περὶ Καίσαρος διαγωγῆς Νικόλαος ὁ δαμασκηνός φησι—«κοιτάζεσθαί τε ἔνθα καὶ πρότερον, ἐν τῷ αὐτῷ σωματείῳ») *κοιτάζομαι*, τὸ καθεύδω, καὶ τυφλῇ ὡς εἰπεῖν δήλῃ» (σ. 81). Καὶ παρακάτω: «*Κυτάζω*, ἀντὶ τοῦ θεωρῶ, ἢ ἀφορῶ, καὶ ἀντὶ τοῦ περιποιοῦμαι, ἢ προσέχω, ἢ ἐνοχλοῦμαι, ἀκλαμβανόμενον. Ἀνέγνως ἀνωτέρω, ὦ φιλότης, τὴν ἐμὴν ἀπορίαν ἐν τῷ *κοιτάζω*, διατί παρὰ πᾶσιν γράφεται μετὰ διφθόγγου· ἔπειτι λοιπὸν καὶ τὴν ἡδ' σελίδα τῶν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης στοχασμῶν τοῦ Κοραῆ, ἵνα εἴδῃς. ὡς ἄρτι κἠγώ, ὅτι γραπτέον τοῦτο μετὰ τοῦ *υ* καὶ δύο *τ* αἰολικῶς *κυττάζω*» (σ. 100). Καὶ ἀλλοῦ: «*Πέρνω*, ἀντὶ τοῦ λαμβάνω ... Τοῦτο τὸ βαρβαρόμορφον τῆς συνηθείας ῥῆμα ἅπαντες σχεδὸν οὕτω γράφομεν, διφθογγογραπτέον δ' ἴσως *παίρνω*, παρὰ τὸ *λαίρω*, χυδαΐκῃ ἀποβολῇ τοῦ ἀρχικοῦ *λ* καὶ παρενθέσει τοῦ *ν* (σ. 142). Ὁ ἴδιος παρατηρεῖ στὴν «Ἀκολουθία τῆς διατριβῆς» (1811): τὸ δ' *ἤπαρ* ἡ συνήθεια *συχνότ* λέγει ἐκ τοῦ ἐπιθέτου *συκωτόν ἧπαρ* τὸ ἐνδόσιμον δή που λαβοῦσα (ἴδε Πρόδρ. Ἑλλ. Βιβλ. Κοραῆ, σελ. 86 καὶ Διατρ. 188). Ὁ δὲ νέος ἡμῶν Λεξικογράφος Γ', οὐκ οἶδ' ὅθεν λαβών (λέξ. *Ἧπαρ*) ἐκ τοῦ *Σηκὸς* παράγει αὐτὴν καὶ τῷ *η* γραφεῖ, *Σηκότ· ἀλλ'* οὐδὲν κοινὸν κυνὶ καὶ βαλανείῳ ἡ παροιμία φησί» (σ. 12). — Ὁμοίως *ἰατρικὲς* γραφὲς καθορίζει συχνότατα κι ὁ Κοραῆς (ἂν καὶ δὲν πετυχαίνει *πάντοτε* τὴ σωστὴ ἐτυμολογία). Λ. χ. «*Ἐξηλόνω*, διαλύω τὸ ἑνωμένον ... κακῶς γράφουν τὰ λεξικὰ *ξυλόνω* καὶ *ἀποξυλόνω*, διὰ τοῦ *υ*, γραφὴν τῆς ὁποίας καὶ ἡ σημασία εἶναι διάφορος ... Τὸ *ἐξηλόνω* εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ *ἐξηλάω*, σύνθετον ἀπὸ τὴν πρόθεσιν *ἐξ* καὶ τὸ ῥῆμα *ἠλάω*, τὸ καρφόνω ... Ὅτι δὲ αὐτὴ εἶναι ἡ παραγωγὴ καὶ ἐτυμολογία του, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ ἐναντίον του, *προσηλόνω* ...» (Ἄτακτα Β', Παρίσι 1829, σ. 129).

[18] (σ. 35). Δέει ὁ Σκ. Βυζάντιος στὸ Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, 3. ἔκδ., 1874, σ. ιε'-ις', (τὰ Προλεγόμενα πρωτογράφηκαν στὰ 1835). «... Τί μ' ἐμποδίζει 'νὰ γράφω ἀντὶ *γιαλί, γεράκι, φκιασίδι· ὐαλί, ἱεράκι, φυκιασίδι*; ἀντὶ *ἡ ῥάχη σου, ἡ ῥάχις σου*; ἀντὶ *ὅποιος κἂν ἔλθῃ, ὅποιός κεν ἔλθοι*, ἀφ' οὗ 'δὲν ἀλλάζει διόλου ἡ προφορά; πρὸς τοῦτο συμβάλλει παραπολὺ καὶ ἡ ἀκριβὴς ὀρθογραφία τῶν λέξεων, καὶ μάλιστα τὸ σημεῖον τῆς ἀποστρόφου, ἐπιτιθέμενον εἰς τὰς συγκοπὰς καὶ ἀποκοπάς: *τ' ὁμιάτι'*, καὶ *τ' ἀδόντι'*, καὶ *τὸ φαγεῖ'* καὶ *τ' ὁμάρι*, κτλ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διεγείρεται ἡ περιέργεια τοῦ ἀναγινώσκοντος, καί, ζητῶν τὴν αἰτίαν τῆς καινοφανοῦς ταύτης γραφῆς, εὑρίσκει τὴν ἀρχὴν καὶ παραγωγὴν τῆς λέξεως ... καὶ συνηθίζουν ἀνεπαισθήτως πρῶτον τὰ 'μάτιαι καὶ μὲ τὸν καιρὸν καὶ τὰ ὦτα 'μας, τὴν ἀκριβῆ προφορὰν καὶ ὀρθογραφίαν τῆς γλώσσης... Καὶ ἰδοὺ τί φρονῶ διόρθωσιν γλώσσης τῷ ὄντι: τὸ 'νὰ πλησιάσωμεν βαθμηδὸν τὴν νέαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, τῆς ὁποίας 'δὲν ἀπέχει, καθὼς εἴδομεν, πολύ».

[19] (σ. 35). Αὐτὸ γίνεται κάθε ποὺ παρουσιάζεται ἀνάγκη νὰ νομιμοποιηθῇ ἡ χρῆση κανενὸς σημερινοῦ τύπου, ποὺ δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἀρχαῖος στὰ μάτια τῶν ὀρθοδόξων καθαρευουσιάνων. Ἕνα ἀπὸ τὰ συχνότερα παραδείγματα εἶναι τὸ *σημείωσε*, ποὺ γράφεται *σημείωσαι*, (ἀντὶς *σημείωσον*), σὰ νὰ ἦταν τύπος τοῦ μέσου *ἐσημειωσάμην*. Ἔτσι μένει ἡ γλῶσσα μας παστρική. Ἀλλὰ τὸ πιὸ ὄμορφο δεῖγμα γιὰ τὸ σύστημα αὐτὸ ἔχομε στὸ ῥῆμα *ἐννοῶ ἐννοοῦσα ἐννόησα*, ποὺ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κόντου, ἂν δὲ γελιέμαι, γράφεται ταχτικὰ *ἐνοῶ ἐνόουν ἐνόησα*, ἂν καὶ φυσικὰ οἱ «καθαρώτερες» αὐτὲς γραφὲς εἶναι ἀνιστόρητες. Χαρακτηριστικὴ κι ἡ ἀκόλουθη δικαιολογία τους ἀπὸ ἕνα νέο γραμματικό. (Καρακατσάνη, μέρος Β' τῶν 'Ορθ. ἀσκ., σ. 41): «Περὶ τοῦ ῥήματος *ἐννοῶ*. Ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ κακῶς κλίνεται τὸ ῥῆμα τοῦτο γραφόμενον διὰ δύο *ν*, ὅπου πρέπει νὰ γράφηται δι' ἑνὸς καὶ τἀνάπαλιν. Ἡ ὀρθὴ κλίσις αὐτοῦ ἔχει ὡς ἑξῆς: *ἐννοῶ, ἐννοεῖς, ἐννοεῖ* κτλ. (ἐννοῶ)· *ἐνόουν, ἐνόεις* (νοῶ)· *ἐννοήσω* (ἐννοῶ)· *ἐνόησα*, ὑποτ. *ἐννοήσω* (νοῶ καὶ ἐννοῶ)· *ἐννενόηκα* [γιατί ὄχι καὶ *νενόηκα*;] (ἐννοῶ)· *ἐνενοήκειν* (νοῶ)». Κι ἐξακολουθεῖ: «Δῆλα δὴ ἐν τῷ ῥήματι τούτῳ συμβαίνει τὸ ἑξῆς: ἐπειδὴ τὸ *νοῶ* καὶ τὸ σύνθετον *ἐννοῶ* ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημασίαν, διὰ ν' ἀποφύγωμεν ἐν τῇ καθωμιλημένῃ τοὺς τύπους *ἐνενόουν, ἐνενόησα, νοῶ, νενόηκα*, κλπ. ἄλλους μὲν χρόνους σχηματίζομεν ἐκ τοῦ *νοῶ*, ἄλλους δ' ἐκ τοῦ *ἐννοῶ* κατὰ τὸν ἀνωτέρω τύπον». Ἔτσι τὸ *ἐννόησα* τῆς κοινῆς γλώσσας σώθηκε ἀπὸ τὴν προγραφὴ μόνο ἐπειδὴ γράφοντάς το μποροῦμε νὰ τοῦ ἀφαιρέσωμε τὸ ἕνα *ν*. Ἡ χάρτινη γλῶσσα δὲν μποροῦσε νὰ καθρεφτιστῇ καλύτερα! Ἐννοεῖται πὼς ἡ ὀρθόδοξη αὐτὴ ἀντίληψη τοῦ *ἐν-νοῶ* βρίσκεται καὶ στὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικά (Κτ. Ἐπίμετρο Ι, Βο).

[20] (σ. 35). Ἡ γνώμη τοῦ Λάμπρου γιὰ τὴν ὀρθογραφία μας βρίσκεται στὸ Sp. Lambros, Collection de romans grecs. Παρίσι 1880, σ. 61-62 εἰσαγ.. «Θέλησα νὰ μένω πάντοτε ὅσο κοντύτερα μποροῦσα στὴν ἐτυμολογία τῶν λέξεων καὶ τὴν ἱστορία τους. Γιαυτὸ προσπάθησα μὲ τὴν ὀρθογραφία νὰ δείξω ὅσο γίνουνταν τὴν πρώτη φάση τῆς ἀλλαγμένης λέξης... Γράφω λοιπὸν *'ταίρι... 'παίρνω, 'παίζασιν, 'ποῦ, 'σάν, 'τ'* (=ὅτι)... *ζοδόσταμμα... ἐβδῇ* (=ἐμβῇ)... *ἐλᾶστενε, εἶδενε, ἤβγενε, εἶχενε, ἤτονε*... Δὲ θ' ἀναγνωρίζαμε εὔκολα τὶς γραφὲς εἶχενε, ἐλάστενε, ἤβγενε, εἶχενε, ἤτονε... Δὲ θ' ἀναγνωρίζαμε εὔκολα τὶς γραφὲς ποὺ ἔπαθαν οἱ λέξεις, δὲ θὰ δηγοῦνταν... οὔτε αὐτὲς θὰ ἔδειχναν τὶς μεταβολὲς ποὺ ἔπαθαν οἱ λέξεις, δὲ θὰ δηγοῦνταν... τὴν ἱστορία τους. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσω πὼς ἡ περισπωμένη αὐτὴ στὴν προ-

παραλήγουσα δὲ μὲ πειράζει καθόλου... Μὲ ὅλη μου τὴ δύναμη προσπάθησα λοιπὸν νὰ κάνω τὶς λέξεις, μὲ τὴν ὀρθογραφία, ν' ἀνέβουν στὸ παρελθόν, καὶ ν' ἀνακαινίσω τὰ ἐρείπια ποὺ συχνὰ εἶναι ἀρχαιότερα ἀπ' ὅ,τι θὰ τὸ νόμιζε κανεὶς στὴν ἀρχή...» Γιὰ τὸ σύστημα αὐτὸ ἔγραψε κρίνοντας τὰ Romans Grecs ὁ *Κρούμπαχερ*, Blätter f. d. Bayer. Gymnasial- u. Realschulwesen 17 (1881) σ. 221 - 223.

Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶναι κοντὰ σὲ ἄλλα καὶ τοῦ ὑφηγητὴ τῆς γλωσσολογίας Δέφνερ τὸ ἄρθρο 'Ετυμολογικὰ καὶ 'Ορθογραφικὰ στὸ 'Αθήναιον 2 (1873) σ. 282-287 κ. παρακάτω. Ὑποστηρίζονται μὲ ἐπιχειρήματα «γλωσσολογικὰ» οἱ γραφὲς *ἔτραγ, ἀλλήμονον, ἀλ(λ)ή, κυπάζω* κι ἀλλοῦ (Sprachliche Zustände in Hellas, στὴ Neue Hellas) οἱ γραφὲς *εἶχα γράψη, εἶχα στείλη*.

Γενικώτερα, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς στὸ γράψιμο τῶν νεωτερικῶν τύπων τῆς γλώσσας μιας ἕνας μόνο ἔφερε, ὅσο ξέρω, ἀντίρρηση, ὁ [Α. Βερναρδάκης] Ψευδαττικισμοῦ ἔλεγχος, Τριέστι 1884. Λέει ἐκεῖ, πολεμώντας τὶς γραφὲς τοῦ Κόντου *ἐρετικός, λαντερνός* μὲ ι, πὼς οἱ ὀρθογραφικοί του κανόνες ἔγιναν γιὰ τ' ἀρχαῖα, καὶ δὲν εἶναι σωστὸ νὰ θέλῃ «νὰ ἐπιβάλῃ ἀρχαίους ὀρθογραφικοὺς κανόνας εἰς λέξεις *νέας* καὶ εἰς γλῶσσαν, ἥτις δὲν τοὺς ἀναγνωρίζει» (σ. 352)· καὶ προσθέτει λίγο παρακάτω, καθαρώτερα: «Δι' ἡμᾶς εἶναι ὅλως ἀδιάφορον ὁποτέρως καὶ ἂν θέλῃ νὰ γράφῃ τις τὰς δημοτικὰς ταύτας λέξεις, διότι, καθ' ἃ προεῖπομεν, ἡ σημερινὴ γλῶσσα οὔτε ἔχει οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ τοιούτους ὀρθογραφικοὺς κανόνας διὰ τὰς ἀποκλειστικῶς δημοτικὰς λέξεις. Ἀντὶ δὲ νὰ συγκατακρίνωμεν μετὰ τοῦ κ. Κόντου τὸν Ἀσώπιον γράφαντα ἄλλοτε μὲν *παντοτινὸς* ἄλλοτε δὲ *παντοπαντὸς*, λέγομεν ὅτι κάλλιστα ἔπραξε, διότι διὰ τῆς διπλῆς ταύτης γραφῆς ἠθέλησε νὰ δείξῃ ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ γράφῃ τις ὁποτέρως θέλει». Μένει κανεὶς ἀπ' αὐτὰ κι ὅσα ἄλλα λέγονται στὸ ἴδιο μέρος μὲ τὴν ἐντύπωση πὼς ὁ συντάχτης τῶν πολεμικῶν τῆς Νέας Ἡμέρας —γιατὶ ἐκεῖ πρωτοδημοσιεύτηκε ἡ μελέτη αὐτή— δὲν πρόφτασε νὰ καλοχωνέψῃ τὶς θεωρίες αὐτές, ἢ τουλάχιστο νὰ μᾶς τὶς κρυσταλλώσῃ σὲ σύστημα ὀπτικώτερο κι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ γλωσσολογικὲς ἀνακρίβειες. Κάτι σὰ νὰ θέλῃ νὰ πῇ, ποὺ θὰ μποροῦσε καὶ νὰ ὑποστηριχτῇ, ὅ,τι ὅμως λέει δὲν εἶναι σωστό. Τὴν ἀνασκευὴ ἔκανε ὁ Χατζιδάκις, Μελέτη ἐπὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς, Ἀθῆναι, 1884, σ. 22 ἀ., ἴδίως σ. 27.

[29] (σ. 37). Κοίταξε Χατζιδάκι, Μεσαιωνικὰ 1 σ. 561. Κτ. ἀκόμη γιὰ τὶς ἄλλες παραπάνω γνῶμες: Ἐφημερὶς 14 (1887) ἀρ. 29, σελ. 3, στ. 2. «...ἡμεῖς ἀκολουθοῦντες ἀλλοτρίᾳ ἡμῶν χρήσει ἐν τε τῇ ὀρθογραφίᾳ καὶ τῷ τονισμῷ, ἀνάγκη πολλὰς καὶ ποικίλας νὰ ὑφιστάμεθα δυσκολίας. Ἀλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα ἄλλως· ἀνάγκη ἢ πάντα νὰ παραλάβωμεν ὅπως μὴ ἐπέλθῃ διάσπασις τῆς γλωσσικῆς ἑνότητος καὶ ἐν τῇ γραφῇ, ἢ ἀποσοβάντες τὴν ἀρχὴν τῆς εὐκολίας καὶ προάδου ὅπως αἱ ματαβολαὶ ὀνομάζονται, ν' ἀφροντιστήσωμεν παντάπασι περὶ ἱστορικῆς παραδόσεως...». Καὶ στὸ ἴδιο μέρος: «Τὸ ἔθνος ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς εὐκολίας τῶν λύσεων τούτων [τοῦ Βηλαρᾶ καὶ Φαρδῆ]. Δὲν διατείνομαι ὅτι ἔπραξαν ἄριστα, διότι δὲν θὰ καθίσω δικαστήριον, πιστῶ δὲ ἁπλῶς τὸ γεγονός... Τὸ ἔθνος... προθύμως ὑπεβλήθη εἰς τόσα βάρη καὶ τόσας θυσίας χάριν τῆς παλαιᾶς ὀρθογραφίας. Ἀφοῦ δὲ οὕτως ἐξενίκησαν ἡ περὶ τούτου γνώμη τοῦ ἔθνους, ὁμολογῶ, ὅτι δὲν βλέπω τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς ἀνακινήσεως

τοιούτων ζητημάτων, ἐκτὸς ἂν τις νομίζῃ, ὅτι σπουδαῖα ἐπιτελεῖ κυλίων ἀδιαλείπτως κατὰ Διογένην τὸν πίθον». Ἑβδομὰς 4 (1887) (;): «...ἂν ἠκολουθοῦμεν τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα τοῦ Γιάννη Βηλαρᾶ *τῆς ρομέηκης γλόσας* [γρ. *της ρομεικης γλοσας*], ἢ ἂν μετεχειριζόμεθα τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον [καθὼς στὴν Κρήτη]... μὰ τὴν ἀλήθειαν ἐγὼ δὲν θὰ ἐλυποῦμην πολύ, ἂν τοῦτο εἶχε συμβῇ. Ἀλλὰ δὲν συνέβη, καὶ θὰ ἔχῃ βέβαια τοὺς λόγους του, λόγους ἱστορικοὺς ἀκαταγωνίστους, ἢ τοὐλάχιστον δυσκαταγωνίστους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐμποδίσθη, ἂν καὶ ἡ εὐκολία αὐτοῦ ἦτο φανερά, νὰ ἐπικρατήσῃ, καὶ δι' οὓς ἐνομίσθη συμφορώτερον νὰ ὑποβαλλώμεθα πάντες ὑπὸ τὸν βαρύν, ἂν θέλετε, ζυγὸν τῆς παλαιᾶς πολυπλόκου ὀρθογραφίας». Ἀθηνᾶ, 2 (1890), σ. 192: «Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ διδασκαλία ἐν τοῖς σχολείοις τῆς καθ' ἡμᾶς γλώσσης θὰ ἦτο κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Βιλλαρᾶ (τοῦ καταργήσαντος ὡς γνωστὸν τὴν ὀρθογραφίαν), πολὺ εὐκολωτέρα ἢ νῦν». Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς ὑπὸ K. Krumbacher καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γ. Χατζιδάκι, Ἀθῆναι 1905 (Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ) σ. 834: «Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι, ἂν κατίσχυεν ἡ τῶν Κρητῶν ἢ ἡ τοῦ Βηλαρᾶ ὀρθογραφία, ἡ ριζικῶς καὶ ἀληθῶς ἀπαλάσσουσα τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τοσούτου περιττοῦ φορτίου, ἡ διδασκαλία καὶ μάθησις αὐτῆς ἐν τοῖς σχολείοις θὰ ἦτο πολὺ εὐκολωτέρα. Καὶ ὅμως πάντα ταῦτα, καίπερ λογικά, παρ' οὐδενὸς ἔτυχον ὑποδοχῆς». Ἀπάντησις κτλ. σ. 603: «...Ὁμολογουμένως τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι, τὰ μακρά, τὰ βραχέα καὶ τὰ δίχρονα, αἱ δίφθογγοι, τὰ παλαὶ *ι* (*ῖ, υ, η, οι, ει, ῃ, υι*), τὰ διπλᾶ σύμφωνα κλπ. οὐδένα μὲν ἄλλον ἢ ἱστορικὸν λόγον ἔχουσι, δύσκολον δὲ τὴν μάθησιν τῆς ἡμετέρας γλώσσης καθιστῶσι... Καὶ ὅμως ἂς ἀναλογισθῇ ἕκαστος τί θὰ προέκυπτεν, ἂν ἠθέλομεν νὰ ὑπολογίσωμεν τὸν χρόνον καὶ τὴν δαπάνην τῆς γραφῆς τῶν περιττῶν τούτων, διφθόγγων, φωνηέντων, πνευμάτων, τόνων, κλπ. ὅπως ἔπραξε Γάλλος τις ὑπολογίσας τὴν δαπάνην καὶ τὸν χρόνον τῆς γραφῆς τοῦ ἀφώνου *e* καὶ ὅτι ἀπαιτεῖται ἓν δευτερόλεπτον εἰς γραφὴν ἢ στοιχειοθέτησιν ἑκάστου, τότε ἀπόλλυνται 400,000,000' καθ' ἑκάστην, τ. ἔ. πλέον ἢ 6,000,000', ἤτοι 100,000 ὧραι. Ὑπολογιζομένης δὲ ἑκάστης ἐργασίμου ὥρας πρὸς πεντήκοντα χρυσᾶ λεπτὰ ἡ Γαλλία, ἀποβάλλει καθ' ἕκαστον ἔτος 18,000,000 φρ...». Ἀπάντησις σ. 797-8: Ἂν ἀποφασίζαμε νὰ γράφωμε *πόλη, ἀφτός, ἄβγή*, [στὴ σελ. 370 - 371 ὀνομάζονται οἱ τελευταῖες γραφὲς «ὀρθογραφικὰ παίγνια] «ἔδει πρὸ πάσης αὐτῶν ἐν τῷ νεωτέρῳ λόγῳ χρήσεως» νὰ συντάξωμε καινούρια λεξικὰ τῆς νέας γλώσσας μὲ τὴν καινούρια ὀρθογραφία. Ἐπειδὴ ὅμως ἐξακολουθοῦμε νὰ πλουτίζωμε τὴ γλῶσσα ἀπὸ τ' ἀρχαῖα, καὶ «οὐδεὶς ἐπίσταται τίνες λέξεις θὰ γένηται ἑκάστοτε χρεία νὰ παραληφθῶσιν», θὰ ἔπρεπε νὰ «μεταγραφῇ» «ἅπας ὁ λεξικολογικὸς καὶ τυπικὸς θησαυρὸς τῆς ἀρχαίας γλώσσης»· ἔτσι θὰ μπαίνωμε σὲ ἀτέλειωτους μπελάδες. — Κτ. ἀκόμη, κοντὰ στὶς ἀκόλουθες σημειώσεις καὶ τὶς σχετικὲς παραπομπὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴ σημ. 4.

[29] (σ. 38). Οἱ ἀσυνήθιστοι ὀρθογραφικοὶ νεωτερισμοὶ τοῦ Χατζιδάκι ποὺ γεννοῦν δυσκολίες στὴν πρακτική τους ἐφαρμογὴ εἶναι κυρίως ἐκεῖνοι ποὺ ζήτησε νὰ καθιερώσῃ στοὺς ἀναλογικοὺς σχηματισμοὺς τῆς γλώσσας μας, σύμφωνα μὲ τοὺς ἀκόλουθους κανόνες: «Αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι, ὧν δι' ἀναλογίας, ὁλικῆς ἢ τυπικῆς, ἠλλοιώθησαν καὶ οἱ φθόγγοι... κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ ὀρθογραφῶνται ὅπως τὰ πρότυπα καθ' ἃ ἡ ἀλλοίωσις ἐγένετο, ἵνα οὕτω δεικνύηται καὶ ἡ ὁδός, δι' ἧς ἐχώρησε τὸ μεταμορφοῦν πνεῦμα» (Μεσαιων. I, σ. 568).

«... τό μεταβληθέν, εἴτε φωνῆεν, εἴτε τόνος, εἴτε ὁ,τιδήποτε εἶναι, ὀφείλει νά κανονίζηται καί παριστᾶται κατά τό φωνῆεν, τόν τόνον κτλ. τῶν λέξεων ἤ τύπων ἐκείνων, οἷς ἀναμφιλέκτως συνεξέδραμεν» (Μεσ. Ι σ. 566). Αὐτό ὀνομάζει ὁ Χατζ. «τεχνικήν ὀρθογραφίαν», ποὺ συμβιβάζει τή δήλωση τοῦ ἀρχαίου τύπου, τοῦ «ἑτύμου» μέ τή δήλωση «τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπῆλθεν ἡ μεταβολή» (Μεσ. Ι, σ. 562). «Ἂν δέ ἐκρίθη συμφέρον, ἵνα πάντα τάλλα τῶν λέξεων μέρη γράφωνται σήμερον καθ' ὃν τρόπον καί τό πάλαι, δίκαιον εἶναι νά ἐπικρατήσῃ ἡ ἀρχή αὕτη καί ἐν ταῖς καταλήξεσιν...» (Ἀθηνᾶ 12 (1900) σ. 300). «Ὅτι δ' ὅμως πανταχοῦ, ὅπου διά τῆς ἀναλογίας μετεβλήθησαν μέν ἄλλα, οὐχί δέ καί ὁ φθόγγος τῆς λέξεως, ὀφείλομεν νά ὀρθογραφῶμεν τάς λέξεις συμφώνως πρός τό ἔτυμον, τοῦτο φαίνεταί μοι ἀναπόδεκτον ἀντιρρήσεως». Σύμφωνα μέ τόν τελευταῖο αὐτό κανόνα γράφει ὁ Χατζιδάκις *χέλμα, πετζέτ, τσιφλίκι, φατζᾶ, γέρως, βρύση, Βασίλεις, Δημήτρις βαρκάροιδες* κτλ. (δές τά παραδείγματα στή σελ. τῆς Μελάτης 40-41) ἀκολουθώντας τήν παραπάνω ἀρχή, ὅτι οἱ φθόγγοι ποὺ δέν παιράχτηκαν ἀπό τήν ἀναλογία πρέπει νά μείνουν ὅπως γράφουνταν καί πρίν *.

Ὅσο γιά τίς γραφές *Δημήτρις, Σωτήρις* κτλ. κοντά στό Δάρβαρι ποὺ τίς εἶχε ὑποστηρίξει πρωτύτερα (δές σημ. 17), ζήτησε τήν καθιέρωσή τους πρίν ἀπό τό Χατζιδάκι καί ὁ Δέφνερ στά Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα.

Τό σύστημα αὐτό δέ φαίνεται ἐντελῶς «ἀναπόδεκτον ἀντιρρήσεως». Θ' ἀναφέρω μόνο μιά πρακτική, μιά καί σπουδαιότατη, γιά μέ. Ἐνῶ σήμερα ἔχει ὁ μαθητής — ἅμα μαθαίνει τή μητρική του γλῶσσα — οὐδέτερα λ. χ. μόνο σέ *-ι* (*παιδί, χέρι*) καί σέ *-ο* (*βράδυ, δίχτυ* ποὺ ὁ Ψυχάρης γράφει κι αὐτά ἁπλούστερα μέ *ι*, *βράδι, δίχτι, δίχτια*), θά ἔχῃ μέ τό νέο σύστημα καί σέ *-ει* (*φιλεῖ, φιλεῖ, ἀποφάγει*) καί σέ *-οι* (*τσιφλοί*), καί ἀρσενικά ὄχι μόνο σέ *-ης* καί *-ὸς* (ὅσο τουλάχιστο βαστοῦμε τίς γραφές *μπαμπάς, φαμπὸς*) μά καί *-ις* (*Φαναίος*) καί *-εις* (*Βασίλεις*). Παρακάτω βλέπομε τή γνώμη ἑνός παιδαγωγοῦ (σημ. 31)· σέ ἄλλες ἀντιρρήσεις ἀπάντησε κιόλας ὁ Χατζιδάκις, καί τά ἐπιχειρήματά του βλέπεις στή σημ. 78.

[35] (σ. 38). Γιά τήν κατάργηση τῶν τόνων μιλεῖ ὁ Χατζιδάκις ἀλλοῦ καί στήν Ἐφημερίδα 14 (1887) ἀρ. 28, σ. 3, στ. 2, ὅπου ὑποστηρίζει πώς λείποντας οἱ τόνοι θά κάνουν «οἱ παῖδες» ἄπειρα λάθη, γιά τό πλῆθος τῶν «ποικίλως τονιζομένων καί ἀγνώστων αὐτοῖς λέξεων τῆς γραφομένης». Τό ἐπιχείρημα αὐτό εἶναι ὡς σ' ἕνα σημεῖο δικαιολογημένο κι ἐπιβεβαιώνει τή γνώμη πώς ἀπό τήν ἄποψη τῆς καθαρεύουσας δύσκολη εἶναι κάθε ριζικώτερη μεταρρύθμιση (δές σ. 56 τῆς Μελάτης). Ὡστόσο ἀργότερα παραδέχτηκε ὁ Χατζιδ. πώς οἱ ἄγνωστες λέξεις τῆς γραφομένης δέν εἶναι πιά καί τόσο πολλές. Διεξοδικώτερα μίλησε ὁ Χατζιδ. γιά τήν τονική μεταρρύθμιση πολεμώντας τό σύστημα τοῦ Σκυλίτση. Τήν ἐπιχειρησή του αὐτή βρίσκομε στήν Ἑβδομάδα 3 (1886) σ. 522-3 (κτ. σημ. 16α) καί (τήν ἀνταπάντηση) στήν Ἐφημερίδα 14 (1887) ἀρ. 28 καί ἀρ. 29. Ἐκεῖ βρί-

* Ἐφαρμόζοντας τήν ἴδια ἀρχή κι ὁ Λάμπρος στά τοπωνυμικά σέ *-ι* ποὺ γεννήθηκαν ἀπό ὀνόματα προσώπων τά γράφει μέ *-η*' κτ. Παρνασσός 1 (1898) 160 ἑ. «Κακῶς κάκιστα γράφεται *Χαλκούτσι* τό *Χαλκούτση*, ἔτι δέ χεῖρον *Καπανδρίτσιον* τό *Καπανδρίτσι*... Πρέπει νά γράφωνται διά τοῦ *η*, ἅτε προφανῶς προερχόμενα ἐκ τῆς γενικῆς τῶν ὀνομάτων εἰς *-ης*». Ἔτσι γράφει ὁ Λάμπρος *Κομπότη, Καστέλη, Μάζη, Περιστέρη, Τσιγγάνη, Μαμαλέλη, Πικέρνη, Παγκράτη, Τατόη, Κορωπῆ, Στεφανίδη, Χασεκή, Χαϊδάρη* κτλ. καί κοντά σ' αὐτά τό *Σπύλι, Μενίδι* κτλ. Μά πῶς θά ἔγραφε τίς γενικές *τοῦ Ταϋγέτου, Περιστερίου* κτλ.;

σκομε (ἀρ. 29) καί τ' ἀκόλουθα ἐπιχειρήματα ἐναντίο στήν πρόταση τοῦ Σκυλίτση: 1) οἱ ἀναφορικές ἀντωνυμίες θ' ἀνακατώνωνται μέ τ' ἄρθρα. 2) Ἄν, ὅπως θέλει ὁ Σκυλίτσης, τονίζωνται στή λήγουσα ὅσες λέξεις δέ θά σημειώνωνται μέ τόνο *(ἔμπαθης και ὁρμητικος ανηρ εἶπεν ὅτι καλοι και αγαθοί τινες)* «οἱ παῖδες θά περιπίπτωσιν εἰς ἀπειρίαν σφαλμάτων κατά τήν ἀνάγνωσιν», γιατί καί πολύ εὐκίνητος εἶναι ὁ τόνος τῆς ἀρχαίας καί τῆς γραφομένης, καί μεγάλο τό πλῆθος τῶν «ποικίλως τονιζομένων ἀγνώστων λέξεων τῆς γραφομένης». 3) θ' ἀποροῦν τά παιδιά ὅταν βλέπουν τήν ποικιλία τοῦ τονισμοῦ στήν ἴδια λέξη *(χειρ χειρος χεῖρα, καλος καλοῦ καλον)*, καί θά ἔχωμε καί στήν ἔγκλιση πολλές μπερδεψιές. 4) (ἀρ. 28) ἀφοῦ ὁ Meingast «εἰ καί δι' ἐπιστημονικῶν πειστικῶν λόγων ἠγωνίσθη δέν κατώρθωσε νά εἰσακουσθῇ παρ' οὐδενός», καί ἀφοῦ ἔτσι «πειραματικῶς ἀπεδείχθη τό ἀνεφάρμοστον τῆς προτάσεως» βέβαια δέ θά πετύχουν περισσότερο τώρα ὅσα προτείνει ὁ Σκυλίτσης. Στήν κριτική αὐτή δείχνει ὁ Χατζιδάκις ἰδιαίτερη φροντίδα γιά τήν ἐκπαιδευτική σημασία ποὺ πρέπει νά ἔχῃ, κι ἔχει ἀληθινά ἡ ὀρθογραφική μεταρρύθμιση. Δέ θά βοηθοῦσε ὅμως καλύτερα τήν ὀρθογρ. ἁπλοποίηση καί τή σχολική διδασκαλία, ἂν τροποποιοῦσε στό πραχτικώτερο τήν πρόταση τοῦ Σκυλίτση, ἤ πρότεινε λ. χ. νά καταργηθῇ ὁλότελα ὁ τόνος ἤ νά περιοριστοῦμε στήν ὀξεῖα, ἀντί νά σταματήσῃ σέ ἐργασία ἀρνητική καί νά παραδεχτῇ, ὄχι καί χωρίς δίκαιο, πῶς «σφόδρα μοι φαίνονται ἀμφίβολοι αἱ πολλαί ἐπαγγελλόμεναι τοῦ καινοῦ τούτου νομίσματος ὠφέλειαι»; Ὅσο γιά τό τελευταῖο ἐπιχείρημα καί τήν ἀποτυχία ποὺ εἶχε ἡ γνώμη τοῦ Meingast στή Γερμανία δέν εἶναι, νομίζω, ὁμοια ἡ περίσταση· γιά τήν Ἑλλάδα ἔχει ἡ τονική μεταρρύθμιση πολύ ἀμεσώτερη καί ἀσύγκριτα μεγαλύτερη πραχτική σημασία, παρά στή Γερμανία, ὅπου δέν πρόκειται γιά τή γλῶσσα ποὺ καθημερινά καί παντοῦ γράφεται παρά μόνο γιά ἕνα ἰδίωμα ποὺ μαθαίνουν στά κλασικά γυμνάσια καί στό Πανεπιστήμιο. (Κτ. κι ὅ,τι λέω παρακάτω στή σελ. 40).

[36] (σ. 38). Κτ. Χατζιδάκι, Μεσαιων. Ι σ. 609, 614. Ὅμοια ζήτησε ὁ Χατζ. ν' ἀποκρούσῃ καί κάθε ἄλλη καινοτομία ὀρθογραφική ποὺ προτάθηκε ἀπό τούς ὀπαδούς τοῦ δημοτικισμοῦ, ἐνῶ ἴσως αὐτοί δέ συμφωνοῦσαν πάντοτε καί τίς ἀρχές ποὺ ἀκολουθεῖ ὁ Χατζιδάκις. Ἡ γραφή *εἶτο* ἀντί *ἦτο* εἶναι «ἐσχάτως ἄτοπος» καί «ἄλογος καινοτομία» (Μεσαιων. Ι, σ. 653)· τό *τίς* ἀντί *τοίς* εἶναι ὀρθογραφία «γελοία καί ὅλως παράλογος» (Παρνασσός 16 (1894) σ. 338).

[37] (σ. 38). Κτ. Χατζιδάκι, Μεσαιων. Ι 616. Ἀλλιώτικα πάλι κρίνει τό ἴδιο ζήτημα ὁ Γεωργακάκης (δές σημ. 31) σ. 18. «Αἱ ἀπόπειραι αὐτῶν ἐκτός μικροῦ καί περιωρισμένου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων στοιχούντων ταῖς ἀρχαῖς αὐτῶν, παρ' οἷς ἐπεκράτησαν, δύνανται νά θεωρηθῶσι, μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον, ἀποτυχοῦσαι· εἰς τήν ἀποτυχίαν ταύτην πολλοί καί ποικίλοι συνετέλεσαν λόγοι... Ἴσως εἰς ἀπωτέραν ἐποχήν στεφθῶσιν ὑπό ἐπιτυχίας· εἰς τήν πιθανότητα ταύτην ἄγουσιν ἡμᾶς τά ἀλλαχοῦ καί ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ ἀπό πολλοῦ συμβαίνοντα...» Τή συνηθισμένη σκέψη στ' ὀρθογραφικό ζήτημα δείχνουν καί τ' ἀκόλουθα λόγια τοῦ Χατζιδάκι (Ἐφημερίς, ὅπου παραπ.): «ὅτι δ' οὕτως [μέ τό σύστημα τοῦ Σκυλίτση] ἀποχωριζόμεθα ὁπωσδήποτε, καί ταῦτα ἄνευ ἀνάγκης τινός ἀπό τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων... κατανοεῖ ἕκαστος... Ἡμεῖς ἀπερισκέπτως θέλομεν νά ἀποβάλωμεν ὅσα αἰῶνες ἤδη ἐκύρωσαν, ἵνα οὕτω τοῦ λοιποῦ «Δένος βασιλεύει ἐξελάσας τόν Δία». Κάθε ἀλλαγή ἔχει φυσικά τόν κίνδυνό της,

αὐτὸ ὅμως δὲν τὸ νομίζω ἀρκετὸ γιὰ νὰ τρομάζωμε καὶ τὴν ἀλλαγή. Ἂν μὲ ὅμοιο τρόπο ἀγιοποιοῦσε κάθε λαός ὅ,τι οἱ «αἰῶνες ἐκύρωσαν», ποτὲ δὲ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ δοκιμάσῃ ὄχι μόνο μιὰ ὁποια κιὰν εἶναι ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμισι, μὰ καμιὰν ἀπολύτως ἀλλαγὴ σὲ καμιὰ κοινωνικὴ συνήθεια ἢ ἐκδήλωσι· ἐνῶ ἴσια ἴσια κάθε πρόοδος εἶναι ἀλλαγή, ποὺ γιὰ νὰ τὴν κάνωμε, πρέπει νὰ ἔχωμε τὸ θάρρος νὰ θυσιάσωμε συνήθειες ἀγαπητὲς καὶ παλιές. Ἂν ἔτσι κατορθώσωμε καὶ ξεκολλήσωμε ἀπ' ὅ,τι μᾶς δεσμεύει, θὰ βρεθῇ πάντα καὶ ὁ τρόπος νὰ προσαρμοστοῦμε στὴ νέα κατάστασι χωρὶς νὰ φοβηθοῦμε ὑπερβολικὰ μήπως ἐξελαθῇ καὶ ὁ θεός ... ποὺ μολαυτὰ δὲ βρίσκεται πιὰ στὸν Ὄλυμπο.

[26] (σ. 38). Χατζιδάκι, Γλωσσολογικαὶ Μελέται I, Ἀθῆναι 1901, σ. 525 ὑποσημ. Ὁλόκληρη ἡ σχετικὴ περικοπὴ εἶναι ἔτσι: «... συχνάκις ἀκούομεν διαφόρων εἰσηγουμένων καινὰ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν δαιμόνια, οἷον τὴν κατάργησιν τῆς δασείας, τῆς περισπωμένης, τῆς βαρείας κλπ. κλπ. Ἀγνοοῦσι δ' ὡς φαίνεται, οὗτοι ὅτι, ἀφοῦ τὰ ἀρχαῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μνημεῖα δὲν δύνανται νὰ τυπῶνται καὶ ἀναγινώσκωνται ἄλλως ἢ ὅπως νῦν γίνεται, εἶναι ἄντικρυς ἐθνοφθόρος πᾶσα πρότασις περὶ διαφόρου ὀρθογραφίας τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης περὶ τοὺς τόνους, τὰ πνεύματα, τοὺς διφθόγγους κτλ. κτλ. Διότι διαφόρου οὕτω γενομένου καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχαίας οἱ νέοι θ' ἀναγκάζωνται νὰ μανθάνωσιν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ τὴν τῆς ἀρχαίας γλώσσης ὀρθογραφίαν· οὕτω δὲ οὐ μόνον μεγάλως θὰ κοπιῶσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς πλημμελήματα περὶ ταύτην θὰ περιπίπτωσι, καὶ τὸ μέγιστον τῆς νέας γλώσσης καταστάσης οὕτω διαφόρου τῆς ἀρχαίας, θέλει μεγάλως παρακωλύεσθαι ἡ διὰ τῶν ἀρχαίων βιβλίων ποικίλη μόρφωσις τῶν ἐπερχομένων γενεῶν».

[27] (σ. 39). Τὴ συνέπεια βρίσκομε κυρίως στὴ διατύπωση καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τοῦ Χατζιδάκι, ὄχι ὅμως πάντοτε καὶ σὲ μερικὲς λεπτομέρειες τῆς θεωρητικῆς του δικαιολογίας· ἐκεῖ φανερώνονται κάποτε καὶ κατὰ τὶς διάφορες ἐποχὲς ἀντιθέσεις περίεργες καὶ κάπιες ὑπερβολὲς στὴ διατύπωση τῶν ἐπιχειρημάτων, ποὺ ξενίζουν ὅμα ἔρχονται ἀπὸ ἐπιστήμονα μὲ τὴν περιωπὴ τοῦ Χατζιδάκι· ἴσως πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦν ἀπὸ τὸν ὑπερβολικὸ ζῆλο νὰ δοθῇ μεγαλύτερη ἀποδεικτικότητα στὰ ἐπιχειρήματα κάθε φορᾶς. Ὅταν γιὰ παράδειγμα ἡ κατάργηση τῆς δασείας ἢ καὶ τῆς ψιλῆς, ἡ κατάργηση τῆς βαρείας ἢ καὶ τῆς περισπωμένης, ἀφοῦ εἶναι βέβαιο πὼς θὰ εὐεργατήσῃ ἀμεσώτατα τὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευση καὶ τὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ, μπορεῖ νὰ βλάψουν τόσο τρομερὰ τὴν ἄλλη μόρφωση τοῦ ἔθνους ἢ τῶν λογάδων του, ὥστε νὰ ποῦμε μὲ κάποιο δίκαιο, πὼς ἀκόμη καὶ ἡ πρόταση νὰ καταργηθοῦν τὰ σημάδια αὐτά, εἶναι «ἄντικρυς ἐθνοφθόρος», δηλαδὴ καταστρέφουν ὁλόισα τὸ ἔθνος;

[28] (σ. 40). Ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται κυρίως πὼς φοβᾶται ὁ Χατζιδάκις εἶναι μήπως ἡ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμισι μᾶς κάνῃ καὶ χάσωμε τὴν ἑνότητα μὲ τὴν ἀρχαία γλῶσσα. Γιατί λέει (Ἐφημερὶς 14 (1887) ἀρ. 28.) «ἀφοῦ τὰ τῆς γλώσσης ἡμῶν ἔχουσιν ὅπως ἔχουσιν, τ. ἐ. ἀφοῦ δουλεύομεν... τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ἐκ τῆς γλώσσης αὐτῶν ἐξαρτώμεθα γλωσσικῶς, τὸ ζήτημα κυρίως δὲν εἶνε, ὁποῖον ἐτέθη [ἀπὸ τὸ Σκιλίτση], περὶ δυσκολίας ἢ εὐκολίας, ἄλλως τε καὶ τοσοῦτον εὐτελοῦς καὶ ἀμφιβόλου, ἀλλὰ περὶ ἑνότητος ἢ διασπασμοῦ τῆς γλώσσης».

Καθαρώτερα ἀκόμη καὶ σὰν προγραμματικὰ διατυπώνεται στ' ἀκόλουθα

λόγια—μὲ κάποια σημαντικὴ ὑπερτίμηση τῆς σημασίας ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχῃ γιὰ μᾶς σήμερα ἡ παράδοση—ἡ σχέση μας μὲ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία, καὶ γενικώτερα μὲ τὸν ἀρχαῖο πολιτισμό: (Ἀθηνᾶ 2 (1890) σ. 192): «Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ διδασκαλία ἐν τοῖς σχολείοις τῆς καθ' ἡμᾶς γλώσσης θὰ ἦτο κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο [τοῦ Βηλαρᾶ] κατὰ πολὺ εὐκολωτέρα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐντεῦθεν εὐκολία ἐκρίθη ἀπείρως ἐλάττων τῶν ὠφελειῶν, τὰς ὁποίας ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς νέας πρὸς τὴν ἀρχαίαν τὸ ἔθνος περιμένει καὶ ἐπειδὴ ὁμολογουμένως καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ ὡς πρὸς τὴν τέχνην καὶ ὡς πρὸς τὴν φιλολογίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς τύχας οἱ Ἕλληνες ὀφείλομεν ν' ἀποβλέπωμεν πρὸς τὸ ἔνδοξον καὶ ἐπίζηλον ἡμῶν παρελθόν, ὡς πρὸς λαμπρὸν πολικὸν ἀστέρα, πρὸς ὃν ἀπέβλεψαν πάντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ καὶ εἰς ὃ τοσαῦτα ὀφείλουσι, διὰ ταῦτα πάντα δὲν ἐνεκρίθη ἡ πρότασις αὕτη».

[29] (σ. 41). Κοῖτα Χατζιδάκι, Μεσαιων. Ι. σ. 629. «Τὰ προτεινόμενα [*Βασίλεις, Ἀντώνις* κτλ.] ... θὰ κατισχύσωσιν; τοῦτο εἶναι ἄλλο ζήτημα ὅπερ μικρόν μοι διαφέρει. Σκοπός μου δὲν εἶναι ... νὰ προσηλυτίσω τινὰς ὑπὲρ τούτου ἢ ὑπὲρ ἐκείνου, οὐδὲ νὰ φροντίσω νὰ τύχωσι πρακτικῆς ἐφαρμογῆς καὶ χρήσεως τὰ γινωσκόμενα, ἀλλὰ νὰ ἀνεύρω τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀρχὴν τῶν λέξεων καὶ τύπων καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν προῆλθον, ἐξετάζων δ' ἔπειτα τὰ φαινόμενα συλλήβδην τε καὶ καθ' ἕκαστα ν' ἀναζητήσω τοὺς γενικοὺς νόμους, τοὺς διήκοντας δι' αὐτῶν, ...». Ἐδῶ μοιάζει σὰ ν' ἀνακατώνωνται κάπως ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ πράξη, ἐτυμολογία καὶ ὀρθογραφία, τὴν ἴδια στιγμὴ ποὺ σὰ νὰ ξεχωρίζωνται.

[30] (σ. 41). Μὲ ὅσα παραπάνω παρατήρησα δὲν ἐλαττώνεται ἡ μεγάλη σημασία ποὺ εἶχαν γιὰ τὴν ἐπιστήμη οἱ ἐτυμολογικὲς καὶ ἄλλες γλωσσικὲς μελέτες τοῦ Χατζιδάκι, ποὺ τόσο βοήθησαν νὰ καθοριστῇ ἡ ἱστορία πολλῶν τύπων καὶ λέξεων, κι αὐτὸ μάλιστα, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη μόλις κατορθώνει νὰ σηκωθῇ μὲ τὸ κῦρος της ἀπάνω ἀπὸ τὶς διάφορες γλωσσολογικὲς ἐρασιτεχνίες. Πῶς ἕνα μεγάλο μέρος τῆς — φωτισμένης — κοινῆς γνώμης κρίνει ἀκόμη ζητήματα γλωσσικὰ καὶ ὀρθογραφικὰ δείχνουν σχετικὰ μὲ τὶς γραφὲς *οἱ πατάτες, οἱ γυναῖκες* καὶ τ' ἀκόλουθα λόγια τοῦ *Βλάχου*· (Λεξικὸν Ἑλληνογαλλικόν, 1. ἔκδ., Ἀθῆναι 1897, σ. 11 εἰσ.) «... ὡς πρὸς τὴν νεοφανῆ ὀρθογραφίαν τύπων τινῶν τῆς δημώδους γλώσσης, ἣν προσπαθεῖ ἀπό τινος νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς γράφοντας ἡ γλωσσολογική, ὡς λέγεται, ἐπιστήμη. Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τοῦ καινοτόμου δόγματος καθ' ὅ, πλὴν ἄλλων, καὶ *αἱ* γυναῖκες μεταβάλλονται εἰς ἄνδρας ἢ εἰς ἀόριστον ὕπαρξιν (*οἱ* γυναῖκες, *τὶς* γυναῖκες), ὁμολογεῖ ταπεινῶς ὁ γράφων ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ πεισθῇ.» (Κτ. καὶ σ. 46 τῆς Μελέτης αὐτῆς.). Γιὰ τὸ ἄρθρο ἄλλωστε *οἱ (γυναῖκες)*, εἶχε ἀπὸ νωρίτερα ζητήσει τὴ σωστὴ γραφὴ ὁ Deffner (Sprachliche Zustände in Hellas, στὸ περιοδικὸ Neue Hellas), κι εἶχε δείξει πὼς ὅμοιο φαινόμενο ἀπαντοῦμε καὶ σὲ ἄλλες γλῶσσες (παλαιὰ γερμαν. (ἀρσ. πληθ.) *diê*, (θηλ.) *dio*, (οὐδ.) *diu*· μεσ. γερμ. (ἀρσ. θηλ.) *die*, (οὐδ.) *diu*· νέα γερμ. *die* γιὰ τὰ 3 γένη — ἰταλ. (ἀρσ.) *i*, (θηλ.) *le* — γαλλ. *les* — ἀρχ. ἑλλ. (δυϊκ.) *τὼ, τοῖν*). Τὴ γραφὴ *οἱ* βρίσκομε παλιότερα κιόλας στὸ Σοφιανό, κατακρίνεται ὅμως καὶ ἀπὸ τὸν Portius καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸ Legrand (Σοφιανοῦ Γραμματική, Πα-

ρίσι — Ἀθῆναι 1870, σ. 30.) «*οἱ*, au féminin pluriel; orthographe fautive alors en usage pour *ἡ*. Portios, à la p. 22 de la Grammaire, après avoir correctement écrit ce mot, ajoute avec raison: «Ex his facile colligi potest quam male alii notent in plurali articulum foemininum per *οἱ* diphthongum, quae soli masculino generi convenire debet».

[31] (σ. 42). Σχετικὰ μὲ τὶς δυσκολίες ποὺ γεννᾶ στὴ διδασκαλία ἡ ἱστορικὴ μας ὀρθογραφία, ἂν καθιερωθῇ ἡ ὀρθογραφία τοῦ Χατζιδάκι, παρατηρεῖ ὁ Δ. Γεωργακάκης, (Συμβολὴ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὀρθογραφίας, Ἐπετηρὶς τοῦ ἐν Σμύρνῃ Ἑλληνογερμανικοῦ Λυκείου 1912, σ. 19). «Ἡ τάσις ἡ ἀπό τινος ἐπικρατήσασα, τῇ εἰσηγήσει παρ' ἡμῖν τοῦ σεβαστοῦ μοι καὶ σοφοῦ καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας κ. Γ. Χατζιδάκι, τάσις ἥτις ἐπὶ πολὺ καὶ ἐμὲ προσείλκυσε, νὰ τονίζωμεν καὶ γράφωμεν τὰς λέξεις ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν οὐχὶ τὸ ἑκάστοτε ὁρώμενον, ἀλλὰ τὸ πόθεν τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἑκάστη λέξις ἔχει, ὁμολογῶ ὅτι ἐπέφερε, κατὰ τὰς ἐμὰς καὶ πολλῶν συναδέλφων παρατηρήσεις, μεγίστην σύγχυσιν, εἰς ἣν οὐκ ὀλίγον ὀφείλεται ἡ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἀβεβαιότης τῶν πλείστων τῶν νῦν μαθητῶν. Πῶς θὰ δυνηθῇ μαθητής τις, ἰδίᾳ τῶν τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, νὰ ἔχῃ βεβαιότητά τινα περὶ τὴν γραφὴν τῶν εἰς ης κυρίων ὀνομάτων, ὅταν βλέπῃ ὅτι τοῦ μὲν *Ἰωάννης* ἡ λήγουσα γράφεται διὰ τοῦ *η*, τοῦ δὲ *Βασίλειος* διὰ τοῦ *ι* καὶ τοῦ *Δημήτριος* διὰ τοῦ *ι*; Πῶς θὰ ἀποκτήσῃ παραιτέρω βεβαιότητά τινα περὶ τὸν τονισμὸν τῆς μακρᾶς τονιζομένης παραληγούσης πρὸ τῆς βραχείας ληγούσης, ὅταν μανθάνῃ μὲν διὰ πολλῶν παραδειγμάτων, ὅτι μακρὰ παραλήγουσα πρὸ βραχείας ληγούσης τονιζομένη περισπᾶται, βλέπῃ δ' εἶτα *ψαλτήρι, μαχαίρι* καὶ ἄλλα ὅμοια; Ἐὰν τὸ πρᾶγμα φαίνεται εὔκολον εἰς ἡμᾶς, οἵτινες γνωρίζοντες τοὺς πλήρεις τύπους εὐχερῶς καθοδηγούμεθα εἰς τὴν γραφὴν τῶν συντετμημένων, διὰ τὸν μικρὸν παῖδα τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀδιανόητον, καταντᾷ ἀληθὲς βασανιστήριον, καὶ φέρει αὐτὸν εἰς θάσιν νὰ νομίζῃ, ὅτι πάνυ' ὅσα μανθάνει οὐδεμίαν σημασίαν κέκτηνται, ἀφοῦ δὲν ἔχουσι γενικὸν κῦρος». (Διορθώσεις ὅσα ἀναγράφονται ἐδῶ, μὰ δὲν εἶναι πετυχημένα τὰ παραδείγματα τοῦ τύπου *ψαλτήρι μαχαίρι* δὲς σημ. 84. Ὅσο γιὰ τὴν «ἀβεβαιότητα» τῶν μαθητῶν, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὀρθογραφίας τῶν νεωτερικῶν τύπων, μικρὴ ἀκόμη σήμερα, ποὺ ἡ γλῶσσα τοῦ σχολείου εἶναι ἀκόμη ξερὴ καὶ ἀρχαϊκή, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μεγαλώσῃ ὅσο γίνεται ἡ γλῶσσα ἁπλούστερη).

Γιὰ τὸ ζήτημα τ' ὀρθογραφικὸ δὲν ἔγινε λόγος οὔτε στὸ Πρῶτον Ἑλληνικὸν Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον (Ἀθῆναι 1904)· ἂν καὶ ἔγινε ἰδιαίτερη συζήτηση γιὰ τὴ βελτίωση τῶν διδακτικῶν καὶ τὴ μορφή τους. Μεταξὺ ὅμως στὶς προτάσεις ποὺ εἶχαν γίνει ἦταν καὶ ἡ ἀκόλουθη, ἀπὸ ἕναν καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο: «νὰ ληφθῇ πᾶν συντελεστικὸν μέσον, ὅπως ἀπὸ τῆς στοιχειώδους ἤδη ἐκπαιδεύσεως διέπῃ τὴν διδασκαλίαν ἡ κατὰ δύναμιν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων προτύπων ἐρειδομένη καθαρεύουσα ἑλληνικὴ γλῶσσα» (σ. 208).

Γιὰ τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειξαν στὴ Γερμανία γιὰ τὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας οἱ δάσκαλοι καὶ τὴν ἐργασία ποὺ οἱ ἴδιοι ἔκαναν κτ. Lay, Führer κτλ. σ. 28. Στὴ Γαλλία παρουσίασε στὴν Ἀκαδημία πρὸ χρόνων (1891) ὁ Λουδ. Πανετ μιὰν ἀναφορὰ ὑπογραμμένη ἀπὸ 7000 δασκάλους καὶ

δασκάλισσες, ποὺ ζητοῦσαν τὴν ἁπλοποίηση τῆς γαλλικῆς ὀρθογραφίας.

Ἀπὸ γενικώτερη παιδαγωγικὴ ἄποψη γιὰ τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας ἑλληνικὲς ἐργασίες ξέρω τὴν ἀξιόλογη μελέτη τοῦ Γεωργακάκη (δὲς ὑποσημ. 25) καὶ τὸ ἄρθρο «Διδασκαλία ὀρθογραφίας» καταχωρισμένο στὸ Παιδαγωγικὸ Περιοδικὸ «Δημοτ. Ἐκπαίδευσις» 4 (1904-1905) σ. 251-254, 269-272.

[32] (σ. 42). Στὶς ἄλλες καλλιεργημένες γλῶσσες ἡ ὀρθογραφικὴ ἀκαταστασία φανερώθηκε ἰδίως ἅμα ἄρχισε νὰ διαδίνεται ἡ τυπογραφία. Στὴ Γαλλία, ἀτὸ 16. αἰῶνα «τόσο κυμαίνουνταν ἡ ὀρθογραφία, ὥστε μερικὰ χρόνια ἀρκοῦσαν ν' ἀλλάξουν ὅλες τὶς τυπογραφικὲς συνήθειες»· κτ. Person στὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ Du Bellay, La deffense et illustration de la langue francoyse. Παρίσι, 1892 σ. 36.

[33] (σ. 42). Τὸ φαινόμενο τοῦ ἱστορισμοῦ στὴν ἱστορία τῆς ὀρθογραφίας εἶναι δικαιολογημένη ὑπερβολὴ ὅπου καταντοῦν ὅσοι τὴν κανονίζουν στὴν ἐποχὴ ποὺ πρωτοακμάζουν στὴν πατρίδα τους οἱ γραμματικὲς σπουδές. Ἔλειψε ὅμως ἀλλοῦ ὁ στενὸς δεσμὸς ποὺ εἶχε ἡ δική μας γραφομένη μὲ τὰ περασμένα, κι ἔτσι καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ δὲν πῆρε στὴν ὀρθογραφία τους τὴ σημασία ποὺ πῆρε στὴ δική μας, οὔτε ἐφαρμόστηκε πάντα σωστὰ ἢ μὲ τὴν ἴδια συνέπεια.

Στὰ Γερμανικὰ εἶχε γίνει τῆς μόδας μιὰ αὐστηρὴ ἱστορικὴ ὀρθογραφία ἔπειτα ἀπὸ τὴ συστηματοποίηση τῆς γερμανιστικῆς, δηλ. τῆς γερμανικῆς γραμματικῆς καὶ φιλολογίας. Ἔπειτα ἀπὸ τοὺς παλιότερους γραμματικοὺς ποὺ κοντὰ στὴ χρήση ἀκολουθοῦσαν τὴ φωνητικὴ καὶ λογικὴ ὀρθογραφία, ἔρχεται ὁ I. Grimm, ὁ πατέρας τῆς γερμανικῆς γραμματικῆς, κι ἐφαρμόζοντας τὴν ἱστορικὴ ἀρχὴ γυρεύει νὰ πλησιάσῃ ἡ μορφὴ τῆς νεογερμανικῆς γραφομένης στὴ μέση γερμανικὴ καὶ νὰ παραμεριστοῦν οἱ ἀσυνέπειες καὶ τὰ λάθη ποὺ ὡς τότε γίνουνταν γιατὶ δὲν καλοήξεραν τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη. Ἔπρεπε λ. χ. νὰ φύγουν τὸ *e* καὶ τὸ *h* ὅπου ἦταν ὀρθογραφικὰ μόνο σημάδια κι ὄχι *ὀργανικά*, καὶ νὰ γράφουν *stihlt, nil, eil (stiehlt, viel, eilt)*. Συστηματικώτερα ζήτησε νὰ ἐφαρμοστοῦν οἱ *ἱστορικὲς* γραφὲς κοντὰ σὲ ἄλλους ὁ Weinhold, Über die Rechtschreibung 1852· προσπάθησε νὰ δείξῃ μὲ διαφορετικὲς γραφὲς παλιὲς προφορὲς ποὺ εἶχαν ποιὰ ἐξομοιωθῇ στὴ συγκαιρινὴ γλῶσσα (λ. χ. *etzen* (ἀντὶ *essen*): *esse*, γιὰ τὰ μεσ. γερμ. *essen : esse*), κι ἀκόμη ἔγραφε ἱστορικά, ἐκεῖ ποὺ ἡ νέα προφορὰ εἶχε ἀλλάξει *(Leffel* ἀντὶ *Löffel)*. Κατὰ βάθος οἱ τέτοιες γραφὲς καλλιεργοῦσαν τὴν ἐλπίδα πὼς σιγὰ σιγὰ θὰ διορθώνουνταν ἡ προφορὰ ἡ νέα σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιότερη, πὼς θὰ ἔπεφτε ὁ μεσότοιχος μεταξὺ νέας καὶ μέσης γερμανικῆς καὶ θὰ γίνουνταν εὐκολώτερη ἡ μελέτη τῆς γερμανικῆς ἀρχαιολογίας. «Ἡ ἱστορικὴ τάση στὴν ὀρθογραφία στηρίζεται στὴ γνώση τῆς παλιᾶς γλώσσας, τὴν καταλαβαίνουν μόνο οἱ λόγιοι καὶ πολλαπλασιάζει τὶς δυσκολίες τῆς γραφῆς· γιαυτὸ καὶ τὴ μιμήθηκαν μόνο σὲ ἀνώτερες σχολές». Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐχτρούς της ὁ Rudolph von Raumer παρατήρησε: «Ἡ ἱστορικὴ διεύθυνση παραγνωρίζει τὴν ἀξία τῆς νεογερμανικῆς γραφομένης, ὅπως μορφώθηκε καὶ βρίσκεται ἕτοιμη... Καὶ (ὑπογραμμίζω ἐγώ), μιὰ λιγώτερο καλὴ ὀρθογραφία εἶναι προτιμότερη ἀπὸ μιὰ τελειότερη, ἀρκεῖ νὰ συμφωνῇ ὅλη ἡ Γερμανία...». Ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ ἐφαρμόζεται, μποροῦμε νὰ ποῦμε, σήμερα ἀκόμη στὰ γερμανικά, σύμφωνα μὲ

τοὺς περιορισμοὺς τοῦ παλιοῦ γραμματικοῦ Adelung: Λογαριάζεται στὴν ἐτυμολογικὴ γραφὴ μόνο ἡ ἀμέσως προηγούμενη, βάσαιη κι ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἀναγνωρισμένη καταγωγὴ ἑνός τύπου, καὶ μόνο ὅσο δὲν ἐπηρεάζεται ἡ προφορὰ (κτ. Lay, Führer κτλ. σ. 25-27 καὶ τὸ ἄρθρο Rechtschreibung στοῦ Schmidt, Enzykopädie der... Unterrichtsschule VI, σ. 868).

Στὴ Ρουμανία, τὴν ἐποχὴ ποὺ ἂν καὶ πρόσκαιρα εἶχαν νικήσει στὴν Ἀκαδημία οἱ ἰδέες τῶν ἐκλατινιστῶν Laurian καὶ Massim, μαζὶ μὲ τὴ γλῶσσα εἶχε ἐκλατινιστὴ κι ἡ ὀρθογραφία, μὲ τὸ καθιέρωμα γραφῶν ποὺ εἰκόνιζαν τὴν ἱστορία κι ἐτυμολογία τῶν λατινογενῶν τύπων. (Κτ. σημ. 6). Γιὰ τὴ Βουλγαρία κτ. σημ. 110.

Σχετικὰ μὲ τὴν ὀνομασία «ἱστορικὴ ὀρθογραφία» ἤθελα ἀκόμη νὰ πῶ ἐδῶ, πὼς ὅταν γιὰ χάρη της καὶ χατήρι γίνονται τόσες καινοτομίες καθὼς σὲ μᾶς, καὶ ζητιέται νὰ καθιερωθοῦν *ἀνισύρητες* γραφές, ποὺ ἀγνοεῖ ὁλόκληρη ἡ γραφτὴ παράδοση, συλλογίζεται κανεὶς μὴ δὲν ἔχασε πιὰ ἡ λέξη τὴ σημασία της· θὰ ταίριαζε περισσότερο νὰ λέγαμε ἐτυμολογικὴ ἢ γανατικὴ ὀρθογραφία.

[84] (σ. 42). Σὲ ἐπιστημονικὸ ἔργο εἶμαι, νομίζω, ὁ πρῶτος ποὺ δοκίμασα στὴν ὀρθογραφία μιὰ μεγαλύτερη ἁπλοποίηση, ποὺ νὰ ἔρχεται σὲ κάποια ἀντίθεση μὲ τὴν ἱστορικὴ ἀρχή, καθὼς σήμερα συνηθίζεται*. Στὸ βιβλίο M. Triandaphyllidis, Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur, Στρασβοῦργο 1909, ἔγραφα στὸν πρόλογο, σ. 14ά, τ' ἀκόλουθα γιὰ τὴν ὀρθογραφία: Προσπάθησα πάντοτε — κι ἀπὸ ἕνα ἀπιτόλαιη διάβασμα αὐτὴ ἡ ἐντύπωση θὰ γεννηθῇ — ν' ἁπλοποιήσω τὴν ὀρθογραφία τῶν νεοελληνικῶν, μὲ ὅλο τὸ δυνατὸ σεβασμὸ τῆς ἱστορικῆς γραφῆς. Καὶ θέλω ἐδῶ νὰ ξεσηκώσω μερικὲς ἀπὸ τὶς ἀρχές μου στὸ ζήτημα τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας, ποὺ σὲ ἄλλο μέρος θὰ πῶ διεξοδικώτερα: α) γιὰ τὶς ἀρχαιότερες ξένες λέξεις τῶν Βυζαντινῶν (κυρίως λατινικὲς) βάσταξα τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία** γραφὲς καθὼς *καρδιδάτος, καστελλάνος, κομρόνι* μὲ ὀξεῖα δὲν εἶναι ἀσυνεπεῖς, ἀφοῦ τὸν καιρὸ ποὺ πάρθηκαν οἱ λέξεις αὐτὲς εἶχαν πάρει οἱ περισσότερες τουλάχιστο βραχὺ φωνῆεν καὶ ὀξεῖα. Τὰ διπλὰ σύμφωνα ἁπλοποίησα μόνο στὸ πλάι ἑνὸς (παλιοῦ ἢ δευτερογενοῦς) σύμφωνου (*ἀπαλικάο, τούρλα, βλαντί*). b) γιὰ τὶς νεώτερες μεσαιωνικὲς ξένες λέξεις βάσταξα τὴ φωνητικὴ γραφή· ἔγραψα λοιπὸν *κ, ο*, γιὰ κάθε *κ, ο*, ἁπλὰ σύμφωνα, παράλειψα τὴ δασεῖα κτλ. (*ἀμπασαδόρος, καντέλα, ὁμάντζι* (ἀντὶ *ἀμπασσαδόρος, καντέλλα, ὁμμάντζι*). c) στοὺς μεσαιωνικοὺς καὶ νεοελληνικοὺς τύπους ἁπλοποίησα ὅσο μπόρεσα· ἔγραψα λ. χ. *καπουρίζικος, σκοπιόμπιδον*, μ' ἕνα *μ*. d) ὅπου σήμερα μεταχειρίζονται ὅλοι

* Ὅμοιο περίπου σύστημα ἀκολούθησε ὁ Μπαμπινιώτης στὸ τελευταῖο του βιβλίο, Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἑρμηνευόμενα. Ἀθῆναι 1912. Κτ. σελ. 221 καὶ 181-186. «Παρέκβασις δευτέρα, Περὶ τῆς ὀρθογραφίας τῶν εἰς *-ης* κυρίων ὀνομάτων καὶ ἐπωνύμων καὶ περὶ τοῦ ἐπωνύμου *Χατζιδάκης*».

** Δίσταζα τότε ν' ἁπλώσω ὡς καὶ στὶς λατινικὲς λέξεις τὴν ἴδια ἁπλοποίηση γιατὶ ἡ μελέτη μου κείνη ἔχει λεξικογραφικὸ χαραχτῆρα, καὶ νόμισα σωστότερο ν' ἀκολουθοῦσα σὲ γραφὲς ποὺ ἔχουν καὶ ἱστορικὴ σημασία τὴ χρήση. Γιαυτὸ ἔγραψα καὶ *παῦλλος*, κοντὰ στὸ συνηθισμένο *πουλί*. Θὰ μποροῦσε ὅμως κανεὶς καὶ ὧδε ἀκόμη νὰ πῇ πὼς καὶ σὲ τέτοιες καθαρὰ ἐπιστημονικὲς μελέτες χρωστοῦμε πρῶτα πρῶτα νὰ συλλογιστοῦμε γενικώτερους πρακτικοὺς λόγους.

μιὰ γραφή, καθὼς *πουλί, -πουλος, μικρούλης* τὸ βρῆκα περιττὸ καὶ ἄσκοπο νὰ γράφωμε στὴ θέση τους τύπους ποὺ εἶναι γιὰ τὸ γλωσσολόγο σωστότεροι.

Οἱ νεωτερισμοὶ αὐτοὶ ποὺ ἔρχονται σὲ τέτοια ἀντίθεση μὲ τὴν καθιερωμένη ὀρθογραφία καὶ κυρίως τὴ θεωρητική της δικαιολογία φυσικὸ ἦταν νὰ μὴν ἐγκριθοῦν ἀπὸ τοὺς συντηρητικοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους, ποὺ αὐτὴν ἀκολουθοῦν καὶ ὑπερασπίζονται. Στὴ βιβλιοκρισία ποὺ ἔγραψε ὁ Χατζιδάκις γιὰ τὸ βιβλίο μου ἐκεῖνο βρίσκεται καὶ ἡ ἐπίκριση τοῦ ὀρθογραφικοῦ νεωτερισμοῦ, ἰδίως ὡς πρὸς τὶς ξένες λέξεις· (δημοσιεύτηκε στὶς Indogermanische Forschungen, κι ἔπειτα καὶ ἑλληνικὰ στὴν Ἀθηνᾶ 23 (1911) σελ. 152-160. Ἐπειδὴ τὸ σύστημα ποὺ ἀκολουθῶ στὴ Μελέτη μου αὐτὴ (κτ. ἰδίως σελ. 51-55, 58-61) δὲν εἶναι παρὰ πλατύτερη ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν ποὺ ἐκεῖ διατύπωσα νομίζω καλὸ νὰ βάλω ἐδῶ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Χατζιδάκι· θὰ γίνῃ ἔτσι δυνατὸ νὰ κριθῇ τὸ σύστημά μου ἀντικειμενικώτερα, καὶ ν' ἀκουστοῦν οἱ ἀντιρρήσεις ποὺ καὶ πλατύτερα — ἂν καὶ δὲ διατυπώθηκαν — θὰ γέννησε στοὺς κύκλους ποὺ εἶπα παραπάνω.

Γενικὰ τονίζει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Χατζιδάκις τὴ σημασία ποὺ ἔχει ἡ διαφορετικὴ ἀντίληψη στὸ ζήτημα αὐτό, (εἶναι «διαφόρου γνώμης ὡς πρός τινα οὐσιώδη ζητήματα τῆς ἐρεύνης»), κι ἀποτρέπει τοὺς ἄλλους νὰ τὸ ἀκολουθήσουν, («βλέπει ἕκαστος ὅτι οἱ ὀρθογραφικοὶ οὗτοι νεωτερισμοὶ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ γένωνται ἀποδεκτοί»)· τὸ σύστημά μου δὲν εἶναι «ἐπιστημονικῶς» σωστό, καὶ εἶναι καὶ «πρακτικῶς καὶ θεωρητικῶς» ἀπαράδεκτο γιὰ τοὺς ἀκόλουθους εἰδικώτερους λόγους:

1) «Οἱ Κύπριοι καὶ ἄλλοι τινὲς νησιῶται ἐκφωνοῦσι τὰ διπλᾶ σύμφωνα μέχρι σήμερον εὐκρινῶς, ἐν Ἀστυπαλαίᾳ μάλιστα ἐκφωνεῖται *λτ* ἀντὶ *λλ* καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ ὁμοίως *dd* ἀντὶ *λλ*. Ἀπαγγέλλεται ἄρα *πουλλί, πουλτί, πουδδί, μικρούλλα, μικρούλτα, μικρούδδα*». Γιαυτὸ δὲν εἶναι σωστὸ νὰ γράφωμε μ' ἕνα *λ, καντέλα, κελί* κτλ., «ἀφοῦ τοσοῦτοι Ἕλληνες λέγουσι *κελλί, κελλάρι, σακελλάριος, σαΐττα, Βαλλέττας* κλπ.»

2) Ἔτσι «τὸ ἔτυμον τῶν λέξεων τούτων ἄνευ τινὸς λόγου ἐπισκοτεῖται, *cella - κελλίον - κελλί...*»· δηλ. τὸ *κελί* μ' ἕνα *λ* δὲ σχετίζεται πιὰ τόσο εὔκολα μὲ τὴν *cella* ποὺ ἔχει δυό, καὶ δὲν καλοκαταλαβαίνει πιὰ κανεὶς ἀπὸ ποῦ μᾶς ἔρχεται.

3) Οἱ μαρτυρίες παλιῶν γραμματικῶν μᾶς πληροφοροῦν πὼς καὶ τότε πολλοὶ τύποι ἔπαιρναν περισπωμένη· σύμφωνα μὲ ὅσα λέει ὁ Ἡρωδιανὸς πρέπει νὰ τονίσωμε *σατανᾶς, κατσικᾶς* καὶ ὄχι *σατανάς, κατσικάς, κουρτῖνα* καὶ ὄχι *κουρτίνα*. Καὶ ἀφοῦ κιόλας ὁ Πολύβιος ἔγραφε *Δεντᾶτος, Τορκουᾶτος, Πακᾶτος*, πῶς μποροῦμε ἁπλᾶς σήμερα νὰ τονίσωμε *Πιλάτος, δουκάτον* κτλ.;

4) Ἂν βάλωμε ὅρια γιὰ τὶς ξένες λέξεις, ὥστε ἀνάλογα νὰ κανονίζωμε καὶ τὴν ὀρθογραφία τους θὰ πρέπῃ κάθε τόσο νὰ ἐξατάζωμε πότε πρωτομπῆκαν στὴ γλῶσσα· καὶ ἂν ὅπως ἐνίοτε συμβαίνει, «μὴ δυνώμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸν χρόνον τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης; ἢ ἐὰν διὰ νέων μαρτυρίων ἀποδειχθῇ ὅτι λέξις τις, περὶ ἧς ἐνομίζομεν ὅτι εἰσήχθη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, κατ' ἀλήθειαν εἰσήχθη κατὰ τοὺς πρώτους Βυζαντιακοὺς χρόνους, ἢ τἀνάπαλιν, τότε θὰ μεταβάλλωμεν τὴν ὀρθογραφίαν της; Φαίνεται. Τοῦ λοιποῦ ἄρα οὐχὶ ἐκ τοῦ ἐτύμου, τοῦ συνήθους καὶ κατὰ κανόνα ἀμεταβλήτου, ἀλλὰ ἐκ τῶν ἡμε-

τέρων σπουδῶν, τῶν πάντοτε ἐλλειπῶν θὰ ἐξαρτᾶται ἡ ὀρθογραφία τῶν λέξεων».

β) Ἂν προτιμήσουμε νὰ γράφουμε τὰ διπλὰ σύμφωνα καὶ ὄχι τὸ ἕνα, αὐτὸ ταιριάζει καλύτερα μὲ τὸν τονισμὸ στὴν παραλήγουσα ποὺ ἔχουν οἱ λέξεις αὐτές· «ὁ ἐπὶ τῆς παραληγούσης τονισμὸς *φωτιὰ, μικρούλλα, Κομμένος, τρομπέττα*, διὰ τῆς γραφῆς τῶν δύο συμφώνων φαίνεται αἰτιολογούμενός πως».

Τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ εἶναι σύμφωνα μὲ ὅσα συχνὰ καὶ ἀλλοῦ ἔγραψε ὁ Χατζιδάκις ὑποστηρίζοντας τὴν παράδοση κι ἀρνούμενος κάθε νεωτερισμό· θὰ ἦταν λοιπὸν περιττὸ νὰ προσθέσω τίποτε, ἀφοῦ δόθηκε κιόλας συχνὰ ἡ εὐκαιρία νὰ δειχτῇ ἡ δική μου ἀντίληψη· ὡστόσο, ἐπειδὴ οἱ τροποποιήσεις μου προτείνονται συστηματικώτερα στὴ Μελέτη μου αὐτὴ κι ἐπειδὴ ἡ ἐπιχείρηση ἐκείνη ἔχει τὶς *κυριώτερες ἀντιρρήσεις ποὺ θὰ μποροῦσε* κανεὶς καὶ τώρα νὰ φέρῃ, κι ἔρχονται ἀπὸ τὸν ἀρμοδιώτερο ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ μιλήσῃ στὸ ζήτημα αὐτό, κρίνω καλὸ νὰ ξανατονίσω ἀδῶ, ἁπλῶς στὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Χατζιδάκι τὸν τρόπο ποὺ βλέπω τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα. Ἔτσι θὰ εἶναι εὐκολώτερο καὶ στοὺς ἄλλους νὰ κρίνουν:

1) Τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας εἶναι κατ' ἐξοχὴν πρακτικὸ ζήτημα· τὸ πῶς μιλοῦν στὴν Κύπρο, καὶ πῶς προφέρουν στὴ μεσημβρινὴ Ἰταλία, ἂν στὴν Ἀστυπάλαια λὲν *σπιτί*, κι ἀλλοῦ *μικρούλλα*, αὐτὸ εἶναι κυρίως θεωρητικὸ κι ἐπιστημονικὸ ζήτημα, τουλάχιστο δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἄμεση σχέση μὲ τὸν κόσμο τὸν πολύ, καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τὸ συλλογιστοῦμε ἅμα ἔχουμε ν' ἀποφασίσουμε γιὰ τὴν κοινὴ μας γλῶσσα, τὴν ὀρθογραφία της καὶ τὴν ἁπλοποίησή της. Μὲ τὸ ἴδιο δικαίωμα θὰ πρότεινε τότε ἕνας ἄλλος νὰ γράφουμε *φωτιὰ μὰ μηλιά, ρουβακιανεί*, ἀφοῦ καὶ οἱ λέξεις αὐτὲς *προφέρονται ἀκόμη ὅτοι σὲ μερικοὺς τόπους, καὶ δὲν εἶναι σωστὸ νὰ παραβλέψουμε ὅ,τι «τοσοῦτοι Ἕλληνες λέγουσι»*. Ἔτσι ὅμως οὔτε κοινὴ γραφομένη οὔτε ὀρθογραφία μπορεῖ ποτὲ νὰ μορφωθῇ*.

2) Οὔτε σκοτίζεται πολὺ ἡ ἐτυμολογία τοῦ *κελιοῦ* ἀπὸ τὴν *cella* ἅμα τὸ γράφουμε ἔτσι καὶ ὄχι *κελλί*, μὲ δυὸ λ,** οὔτε κιὰν ἀληθινὰ «ἐπισκοτεῖται» εἶναι

λόγος νὰ ἐνοχληθοῦμε· ἡ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση δὲ γίνεται «ἄνευ λόγου», μὰ ἀκριβῶς γιὰ ν' ἁπλοποιήσουμε, καὶ εἶναι φανερὸ πῶς αὐτὸ τὸ κατορθώνουμε.

3) Οἱ *μαρτυρίες τῶν γραμματικῶν* δὲν ἔχουν σημασία, ἅμα *δεχτοῦμε πῶς μποροῦμε ν' ἁπλοποιήσουμε ἀκόμη κιὰν παραβοῦμε γραφὲς ἱστορικὰ βεβαιωμένες*. Ὁ *φαγᾶς*, λέει ὁ Ἡρωδιανός, τὰ «ἐπὶ σκώμματος τασσόμενα» κι ἄλλα, θέλουν περισπωμένη*· αὐτὸ ὅμως δὲν τὸ νομίζω ἀρκετό, γιὰ νὰ τονίζωμε καὶ μεῖς οἱ σημερινοὶ τὰ πολυάριθμα ὀνόματα σὲ -ας ὅμοια (βὲς σ. 74). Κι ἔπειτα ἀκόμη καὶ ἂν θελήσωμε νὰ μείνωμε πιστότεροι στὴν ἱστορικὴ ἀρχή, μήπως, ἐπειδὴ κιόλας ὁ Πολύβιος μεταχειρίζεται μερικὰ ὀνόματα, κύρια καὶ ἄλλα, μὲ περισπωμένη, ποὺ φυσικὰ τότε προφέρνουνταν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμε ὅτι *καὶ ὅλα τὰ λατινικὰ σὲ -ατος*, ποὺ πλημμύρησαν ἀργότερα τὴ γλῶσσα στὴ ρωμαϊκὴ κατάχτηση, μπῆκαν ὅλα τους, ἢ τὰ περισσότερα, σὲ ἐποχὴ ποὺ ἡ περισπωμένη εἶχε ἀκόμη τὴ σημασία της;**

4) στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας ἔγινε κανονικώτατα καὶ ὡς σὲ ὑπερβολή, καὶ ἀκόμη δὰ γίνεται, νὰ «ἐξαρτᾶται ἡ ὀρθογραφία τῶν λέξεων» «ἐκ τῶν ἡμετέρων σπουδῶν»· (βὲς σ. 46, 54-55)· στὸν ἴδιο τὸ Χατζ. χρωστοῦμε ποὺ μᾶς φώτισε γιὰ τὴν ἐτυμολογία — καὶ τὴν ὀρθογραφία — τόσων καὶ τόσων λέξεων, καὶ κάθε μέρα μποροῦμε νὰ περιμένωμε πῶς «ἐὰν διὰ νέων μαρτυριῶν ἀποδειχθῇ» μιὰ καινούρια ἐτυμολογία, θὰ πρέπῃ ν' ἀλλάξωμε καὶ τὴν ὀρθογραφία· *τώρα, χτήριο*, ἄρχισε τὶς προάλλες νὰ γράφῃ ὁ Χατζιδάκις καὶ τελευταῖα μαθαίνομε ἀπὸ τὸν Ψάλτη πῶς τὸ σωστὸ εἶναι *σκολαρίκια, ἀπὸ τὰ σχολαρίκια*, κι ὄχι *σκολλαρίκια, ἀπὸ τὸ σκόλλυς*, καθὼς πιστεύαμε πρὶν μαζὶ μὲ τὸ Χατζιδάκι***.

Καὶ δῶ λοιπόν, μὲ τὴν παλιά — ἡ συντηρητική, νὰ πῶ — ὀρθογραφικὴ ἀντίληψη *ἄλλαζε κάθε τόσο καὶ ἀλλάζει ἀκόμη ἡ ὀρθογραφία τῶν λέξεων* ἀφοῦ τὸ «ἔτυμον» δὲν εἶναι «συνήθως καὶ κατὰ κανόνα ἀμετάβλητον», μὰ «ἐξαρτᾶται» «ἐκ τῶν ἡμετέρων σπουδῶν τῶν πάντοτε ἐλλιπῶν»·

---

* Ἀκόμη κάτι *πρέπει νὰ εἰπωθῇ*. Ἀκολουθώντας τὸν παλιὸ τρόπο, μεταγράφομε τὶς ἰταλικὲς λέξεις σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθογραφία τους στὰ κοινὰ ἰταλικά· οἱ περισσότερές τους ὅμως ἔρχονται ἀπὸ τὰ βενετσιάνικα, ὅπου συνήθως ἔχουν ἁπλὰ σύμφωνα, κι ὄχι διπλά. Εἶναι τότε σωστὸ νὰ τὰ γράφωμε ἐμεῖς μὲ διπλὰ γιὰ χάρη τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς; καὶ θὰ εἶναι ἀκόμη εὔκολο νὰ ψάχνωμε κάθε φορὰ ἂν ἀπὸ τὰ βενετσιάνικα, τὰ γενοβέζικα ἢ τὰ κοινὰ ἰταλικὰ μᾶς ἦρθε ἡ τάδε λέξη, ὥστε ἀνάλογα νὰ τὴν ὀρθογραφήσωμε; Κι εἶναι καὶ σήμερα πάντα δυνατὸ νὰ βεβαιωθοῦμε ἂν μιὰ λέξη εἶναι ἰταλικὴ ἢ γαλλική, ὥστε νὰ κανονίσωμε ἀνάλογα τὴν ὀρθογραφία της;

(Ἀπ' ὅσα λέει ὁ Χατζιδ. στὶς Γλωσσολογικές του Μελέτες Ι 1910, σ. 154 φαίνεται σὰν καὶ οἱ ἰταλικὲς λέξεις νὰ προφέρνωνται στὰ μέρη αὐτὰ μὲ διπλά. Ἴσως τὸ ζήτημα αὐτὸ νὰ πρέπῃ νὰ μελετηθῇ καλύτερα· ἀλλὰ πόσο λίγο πρέπει νὰ συλλογιζόμαστε τέτοια ζητήματα ἅμα ἔχομε νὰ κανονίσωμε τὴν ὀρθογραφία τῆς κοινῆς μας γλώσσας δείχνει ἴσια ἴσια καὶ ὁ σάλος τῆς προφορᾶς στοὺς τύπους αὐτούς. Τάχα νὰ πρέπῃ νὰ γράφωμε καὶ μεῖς *κριμάλλα, καβάλλα, μαυρήλλα* κτλ. (Χατζ., ἴδ. μ., σ. 166) μὲ διπλὰ σύμφωνα, γιὰ νὰ μὴν ἀπομακρυνθοῦμε ἀπ' ὅτι «τοσοῦτοι Ἕλληνες λέγουσι»;).

** Οἱ λέξεις *κελλί, κελλάρι, σπίτια, ακεφαλλίρικος* δὲν ἔχουν γραφὴ στὴ Μελέτη μου ἐκείνη μὲ ἁπλά, ἀλλὰ μὲ διπλὰ σύμφωνα.

* Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῶν τύπων σὲ -ᾶς καὶ -ῆνα λέει ὁ Ἡρωδιανὸς τ' ἀκόλουθα (Lentz I, σ. 51, 258): «Ἔτι δὲ περισπῶνται ταῦτα μόνως κύρια ἢ ὑποκοριστικά, *Ἑρμᾶς, Ἄργᾶς, Αἴγᾶς* ποταμός... *Μηνᾶς, Ζηνᾶς, Μητρᾶς, δστρακᾶς, πινακᾶς, λαχανᾶς*, ἢ ἐπὶ σκώμματος τασσόμενα *φαγᾶς καταφαγᾶς δακνᾶς* ἢ τὰ ἀπὸ συμβεβηκότος οἷον *τρεσᾶς*... οὐδέποτε δὲ ὀξύνεται, χωρὶς εἰ μὴ ὦσιν ἀπὸ παθητικοῦ παρακειμένου σύνθετα διὰ μόνου τοῦ τ κλινόμενα οἷον *χαλκοκρὰς* καὶ *γαλακτοκρὰς* καὶ *νεοκρᾶς*. Ὅθεν τὸ *ἱμὰς* καὶ *ἀνδριὰς* ὡς ἐκτεταμένον ἔχοντα τὸ *ας* σημειούμεθα παραλόγως ὀξυνόμενα. Οὐκ ἀγνοῶ δὲ ὅτι Ἡλιόδωρος ἐβούλετο ταῦτα περισπᾶν. Τὸ δ' αὐτὸ ἠξίου καὶ Δράκων ὁ Στρατονικεύς, ἔτι δὲ καὶ Τυραννίων». «Τὰ εἰς -να ὑπερδισύλλαβα φωνήεντι παραμιγνύμενα προπαροξύνονται... Τὰ δὲ Ἰταλικὰ προπερισπῶνται, *Σαβῖνα, Φαυστῖνα, Ἰουστῖνα, Κωνσταντῖνα, Πλωτῖνα· Τερῖνα* πόλις Ἰταλίας καὶ ποταμὸς ὁμώνυμος» κτλ.

** Αὐτὸ τὸ λέω ἐκ περισσοῦ καὶ γιὰ νὰ ἐξηγήσω μιὰ μου φράση ποὺ παρεξηγήθηκε· γιὰ τὸ ζήτημά μας ὅμως ἔχει αὐτὸ ἐντελῶς δευτερεύουσα σημασία.

*** Γιατὶ καὶ πολὺ σωστὰ κι ἀληθινὰ εἶναι τὰ λόγια — γράφηκαν ἀπὸ τὸ Χατζιδάκι — «ἀφοῦ διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἀρχῆς ταύτης (τῆς ἱστορικῆς) πολλαὶ ἐπῆλθον καὶ σήμερον ἀκόμη ἐπέρχονται μεταβολαὶ τῆς γραφῆς εἰς τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον, κανονιζόμενον ἀδιαλείπτως κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν...» (Μεσαιων. Ι, σ. 561). Ἦταν ὅμως οἱ νεωτερισμοὶ σὲ περασμένες ἐποχὲς κάπως εὐκολώτεροι γιατὶ τότε διάβαζαν λιγώτερο.

γιαυτό δὲ βλέπω νὰ προσθέτη ἡ δική μου πρόταση κανένα καινούριο κακό, ποὺ ὡς τώρα νὰ μὴ συνηθίζουνταν. Καὶ ἀκριβῶς γιατὶ νιώθω πὼς ἡ ἀδιάκοπη αὐτὴ ἀλλαγὴ τῆς ὀρθογραφίας μας δὲν ἔχει πραχτικὴ ὠφέλεια ὅσο δὲ φέρνει καὶ πραγματικὴ εὐκολία, εἶπα (σ. 55) πὼς δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθήση αὐτὸ καὶ στὸ μέλλον, μιὰ καὶ συμφωνήσαμε σ' ἕνα σύστημα.

β) καθὼς καὶ παραπάνω τόνισα, ξεροὶ θεωρητικοὶ λόγοι δὲν μποροῦν νὰ παίρνουν γιὰ μὲ οὔτε τὴν πρώτη, οὔτε τὴ δεύτερη θέση γιὰ τὴν ἐχτίμηση τῆς ὀρθογραφίας, ὅπου πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἔχομε νὰ κοιτάξωμε νὰ εἶναι αὐτὴ πραχτική· κατὰ βάθος ἐδῶ εἶναι καὶ ὅλο τὸ ζήτημα, καὶ ὄχι στὰ διάφορα ἐπιχειρήματα ποὺ ἔρχονται νὰ δικαιολογήσουν μᾶλλον τὴ δεσπόζουσα αὐτὴ ἀντίληψη. Ἅμα εἶναι κανεὶς συντηρητικός, καὶ θέλει κατ' ἀρχὴν νὰ διατηρηθῇ μὲ κάθε τρόπο ἡ παλιὰ κατάσταση καὶ ὅ,τι «ἐκήρυσσαν οἱ αἰῶνες» πάντα θὰ βρῇ λόγους γιὰ τὴν ἄποψή του. Θὰ μποροῦσε κανεὶς στὸ τέλος νὰ ὑποστηρίξῃ μὲ κάποιο δίκαιο πάντα, πὼς πρέπει νὰ ὀρθογραφοῦμε τὸν *δυνατὸν βασιλέα* (ἀνῶ προφέρομε τὸ *δυνατό*) γιατὶ σὲ ἄλλες περιστάσεις λέμε μὲ *τὸν κακὸν ἄνθρωπο* αὐτὸ ἄλλωστε κάνουν οἱ Γάλλοι ποὺ γράφουν λ. χ. *nous voulons donner* χωρὶς νὰ προφέρουν τὰ δυὸ τελικὰ *s*, μὰ *nous avons aimé*, ὅπου τὰ προφέρουν, καὶ τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ἀκούστηκε ἐκεῖ, ἅμα μερικοὶ ζήτησαν νὰ μὴ σημειώνεται πιὰ τὸ τελικὸ *s* ὅπου δὲν προφέρεται. Γίνεται φανερὸ λοιπὸν πὼς ὅλα μποροῦν νὰ ὑποστηριχτοῦν καὶ ὅλα μποροῦν νὰ γίνουν· τὸ τί θὰ γίνῃ τὸ ἀποφασίζει σ' ἕνα ἔθνος κάθε φορὰ κάποια πλειοψηφία, καὶ τὸ πειὸ τῆς ψυχολογίας της τὸ συντηρητικό της ἢ φιλελεύθερο. Θὰ ἦταν κρίμα μόνο ἂν σὲ κοινωνία ὑπερβολικὰ συντηρητική, καθὼς τὴ δική μας σήμερα, δὲ νικοῦσε ὡς τὸ τέλος κάποια φιλελευθεριώτερη ἀντίληψη.

[88] (σ. 43). Γιὰ τὸν περίφημο πιὰ νεωτερισμὸ *αυ, ευ : αφ, αβ, εφ, εβ* λέει τ' ἀκόλουθα ὁ Ψυχάρης στὰ Ρόδα καὶ Μῆλα Β', σ. 370: «...Πάντα θἀναγκαστοῦμε νὰ γράφουμε *βρίσκω* μὲ *β*, *φτηνὸς* μὲ *φ*· κι ἅμα σπουδάξουμε τὴν ἀρχαία, θὰ μάθουμε πῶς τὸ *εὑρίσκω* θέλει *εὑ*, πῶς τὸ *εὐθηνὸς* θέλει *εὐ*· τὸ ἴδιο τὸ μαθαίνουμε λοιπὸν καὶ γιὰ τὴν *αὐγὴ* κτλ.». Γιὰ τὸ ἴδιο κτ. ἀκόμη καὶ Ρόδα καὶ μ. Γ' σ. 203 καὶ Ποιδου Μαλέται (Βιβλιοθ. Φέξη), Ἀθῆναι 1918, σελ. 43. Ἐκεῖ σ' ἕνα γράμμα του πρὸς τὸ Ποιδὴ ἐξηγεῖ ὁ Ψυχάρης πῶς τὸ ἀποφάσισε νὰ γράψῃ *ἄβριο, ἀφτός*, καὶ λέει κι ἄλλα γενικώτερα γιὰ τ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα. Γιὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα τοῦ Ψυχάρη καὶ γενικὰ γιὰ τὴν ὀρθογραφία μας κοίτα ἀκόμη Ρόδα κ. μ. Β', σ. 360-370, Ρόδα Γ', σ. 199 ἑ, 203. Γιὰ τὸ *αβ, αφ* κτλ. κτ. καὶ σημ. 73. (Πρὶν ἀπὸ τὸν Ψυχάρη εἶχε ζητήσει νὰ κανονίσῃ μερικὰ ὀρθογρ. ζητήματα καὶ ὁ Λασκαράτος· κτ. Παρνασσὸ Ι (1877) σ. 921, καθὼς καὶ σημ. 87 τῆς Μαλέτης αὐτῆς).

Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὼς ὅμοια μὲ τὸν Ψυχάρη ἦταν συντηρητικὸς στὴν ὀρθογραφία κι ὁ Γάλλος Joachim du Bellay, ποὺ βγῆκε στὸ 16. αἰῶνα ὑπερασπιστὴς καὶ συνήγορος τῆς καταφρονεμένης μητρικῆς του γλώσσας. Διαβάζω στὸ περίφημο βιβλίο του La deffense et illustration de la langue francoyse 1549 (τελευταία ἔκδοση ποὺ ξέρω τοῦ H. Pernon, 1892, στὸν δεύτερόλογο, σ. 164): «Quand à l'Orthographe, i'ay plus suyny le commun et antiq' vsaige, que la Raison, d'autant que cete nouuelle (mais legitime à mon iugement) facon d'écrire est si mal receue en beaucoup de

lieux, que la nouueauté d'icelle eust peu rendre l'Oeuure, non gueres de soy recommendable, mal plaisant, voyre contemptible, aux Lecteurs». Κι ἀλλοῦ λέει ὁ ἴδιος γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα: «J'approuue et loue grandement les raisons de ceux qui l'ont voulu reformer: mais voyant que telle nouueauté desplaist autant aux doctes comme aux indoctes, i'ayme beaucoup mieulx louer leur iuuention que de la suyure...».

Περίεργο εἶναι πὼς κι ὁ μακαρίτης ὁ Κρούμπαχερ, ποὺ μὲ τέτοια διορατικότητα καὶ ὀξύνοια ἤξερε ν' ἀντικρύζῃ τὰ μεγάλα μας ζητήματα, στὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας ἦταν καθὼς καὶ προφορικά μοῦ τόνισε, γιὰ τὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ τῆς ἱστορικῆς ἀρχῆς. Κτ. Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς (ἑλλ. μετάφρ.), Ἀθῆναι 1905, σ. 161, ὅπου ἀποκρούει τὶς γραφὲς *ἀρτός, μιάζω*, ἂν καὶ σωστὰ τονίζει τὴν ἀντίφαση τῆς γραφῆς *αὐ, εὐ, πρὸς τὴν προφορὰ ἀυ, ἐυ* *. Νομίζω πὼς ὁ Κρούμπαχερ ἐπηρεάζουνταν πολύ, καθὼς κι οἱ περισσότεροι γλωσσοδίφες καὶ φιλόλογοι ἀπὸ ἐπαγγελματικοὺς λόγους· ἡ σκέψη πῶς θὰ γίνουν οἱ φιλολογικὲς ἐκδόσεις τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεοελληνικῶν κειμένων τὸν ἔκανε νὰ παραβλέπῃ ἢ νὰ ὑποτιμᾷ τοὺς γενικοὺς πραχτικοὺς λόγους· (δὲς καὶ σημ. 50). Ὡστόσο θυμοῦμαι ποὺ μιὰ φορὰ δυσανασχέτησε κάπως ἅμα τοῦ παρατήρησα πὼς ἡ ὀρθογραφία μας ἀπαιτοῦσε νὰ τονίσωμε *Σλαῦος* ἀντὶ *Σλάυος*. Φυσικὰ αὐτὸ νὰ παραξενεύῃ ἕναν ξένο ποὺ ξέρει ἀπὸ τὶς ἄλλες γλῶσσες τὸ *Slaven (Slāven), Slaves (Slāves)*. Γιὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Κρούμπαχερ κτ. καὶ ὅσα λέει ὁ V. Vzeren (σημ. 3).

[89] (σ. 43). Κιόλας στὰ 1892 προσπάθησε ν' ἁπλοποιήσῃ ὁ Πάλλης τὴν ὀρθογραφία στὴ μετάφραση τῆς Ἰλιάδας: «παραιτῶντας τὴ χρονικὴ ἄφεσή καὶ τὴ χωριστὴ ὑποταχτικὴ κατάληξη... καὶ γράφοντας... ἴδια παντοῦ ὅπου *ι* ἢ *ε* μπροστὰ στὰ φωνήεντα ἔγινε τώρα σύφωνο» (Γιὰ τὴν ἐπίκριση τοῦ Ψυχάρη κτ. σημ. 2). Στὸν πρόλογο τῆς Ἰλιάδας (Ι, 1912, σ. 3) βρίσκονται καὶ μερικὰ ὄμορφα λόγια γιὰ τὶς ὀρθογραφικές μας ἀνάγκες. Ὁ Πάλλης εἶναι ἀπὸ τοὺς δημοτικιστὲς ποὺ ἐπιμονώτερα θέλησαν νὰ βοηθήσουν τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας· γιὰ τὶς τονικές του καινοτομίες· (κτ. σημ, 93, 95, 96 κι Ἐπίμετρο ΙΙ θ, θθ).

Ὁ Εὐρώτας (φιλολογικὸ ὄνομα τοῦ σχολάρχη Παναγόπουλου), ἀκολούθησε τὸ φωνητικὸ σύστημα τοῦ Βηλαρᾶ· μὰ μεταχειρίζεται τὸ *ι* γιὰ τὸν ἦχο *ί*, καὶ βάσταξε κι ἕναν τόνο. Κτ. κι Ἐπίμετρο ΙΙ δ.

Ὁ Πέτρος Βασιλικὸς (Κώστας Χατζόπουλος) σὲ δηγήματα καὶ ἄρθρα του ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸ Νουμᾶ βάσταξε ἕναν τόνο κι ἀκολούθησε κι ἄλλες ἁπλοποιήσεις.

Δεῖγμα τῆς ὀρθογραφίας τοῦ Φωτίλη ἔχομε στὸ δρᾶμα του: Νίτσα, Πόλη, 1909, ὅπου βρίσκονται οἱ ἀκόλουθες ἁπλοποιήσεις: *β, φ* ἀντὶ *υ: νεβρική, αφτός, μαντέβεις, εφτυχής* — ἁπλοποιοῦνται τὰ διπλὰ σύμφωνα: *καλιτέχνες, κομένο, δασκάλισα, κόκινο, συλογίζομαι, ἐλατόνει* — καταργοῦνται τὰ πνεύματα: *άντρας εφτυ-*

---

* Τὸ νεωτερισμὸ αὐτὸ θεωρεῖ «ἐντελῶς ἐσφαλμένον... διὰ τὴν τεραστίαν σημασίαν τῆς παραδόσεως ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ», καὶ λέει πὼς ἀντὶ νὰ γραφῇ *αὐ, εφ* θὰ ἔπρεπε «ἢ νὰ παραληφθῇ ἡ γραφὴ *δουλεύω* κ. ὁ. ἐφ. ἢ καλύτερον ν' ἀνεχθῶσιν ἁπλῶς τὴν ἀντίφασιν τῆς ἱστορικῆς γραφῆς πρὸς τὴν προφοράν». Κτ. ἀκόμη καὶ στὸ Πρόβλημα κτλ. σ. 63, ὅπου μιλᾶ γιὰ τὸ Βηλαρᾶ καὶ τὸ σύστημά του.

χής, όχι — ἀπὸ τούς τόνους μένει ἡ ὀξεια: *εσχιχιό σπίτι στὸ Βόσπορο, χρονό, αφού, φαντασείς* — ὁ τόνος δὲ σημειώνεται στ' ἄτονα καὶ προκλιτικά: *ότι δεν τανε θέλω, δε μπορώ, ας τον το πεί, τους τούγμαγες, τούς* (καὶ τὸ ἐρωτηματικὸ) ἁπλοποίηση παρουσιάζουν ἀκόμη τύποι καθώς: *γελόντας, τσιμπάνε, ἀμυγδαλοτά, καταλαβένεις.* Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔχομε καὶ συντηρητικὲς γραφὲς καθώς *γυιός (υι), κύτερα, κεγώ, τούγμαγα* (μὲ κορωνίδα) - *αμοΐ αμοΐ* — νεωτερισμοὺς ἀσκόπους στὰ ἐγκλιτικὰ καθώς *γενάτσιον, γυιόσιον, ο άντρασμου, τίς συμβουλέσου, ξαδερφόσου** καὶ λάθη τυπογραφικά.

[37] (σ. 43). Κονεμένου, Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας, Κέρκυρα, 1878, σ. 48-50. Ἀντρεάδη, Ἡ γλῶσσα μας, Ἀθήνα, 1903, σ. 8, 368. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς Ρωμαϊκης γλώσσας, Ἀθήνα, 1907, σ. 52. Γενικὰ γιὰ τὴ θέση τῶν δημοτικιστῶν κτ. καὶ τὰ λόγια τοῦ van Vreen στὴ σημ. 3.

[38] (σ. 44). Ταξιδεύοντας μὲ τὸ ἠλεκτρικὸ τράμ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴ διασταύρωση στὰ 1903, εἶχα τὴν περιέργεια καὶ τὴν ὑπομονὴ ν' ἀντιγράφω τὶς ἀκόλουθες ἀγγελίες (οἱ τόνοι συνήθως ἔλειπαν): *Ὅπως ἦτε ὁ... - εἰδικὸν γκελοτήριον — κάτοθεν Ἀμαλίου — τὰ ἐνθύμιά σας στοῦ Φωτούλου — μαλοῦζε Ἀμερικης — σουλοῦνια κάλτσες — πωλεῖται φετινὸς ξύλινος Σαινοπωλεῖον — καφφεκοπτηρ — ἀδιαπροχα — ἐλαχειυθῆτε — τὸ καλοπαίγνιον καὶ εὐθηνώτερον.* Ἂν αὐτὰ βρίσκωνται τυπωμένα μὲ μεγάλα χοντρὰ γράμματα στὰ πρόθυρα τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ πόσα καὶ πόσα γράφονται ἀπὸ τὸ λαό μας στὴν ἀνεξέλεγκτη καθημερινή ζωή.

[39] (σ. 45). Στὰ τελευταῖα χαρτονομίσματα ποὺ τύπωσε ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα διαβάζει κανεὶς «ἔκδοσις ἐννάτη» ἀντὶ *ἐνάτη*, μ' ἕνα ν, λάθος ἄλλωστε ποὺ ταχτικὰ ἀπὸ πολλοὺς γίνεται. — Τὰ κρητικὰ νομίσματα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀρριστείας ἔχουν «Πριγκηψ Γεώργιος» ἀντὶ *πρίγκιψ*, μὲ *ι*, ποὺ θὰ ἦταν τὸ σωστό. — Οἱ πινακίδες ἄλες στὴν ὁδὸ Κηφισιᾶς γράφουν «Κηφισιάς», μὲ διπλὸ ἀντὶ μὲ ἁπλὸ *σ (Κηφισιᾶς)*.

[40] (σ. 45) Τὴν ὀρθογραφικὴ ἀβεβαιότητα ποὺ δείχνουν οἱ νέοι Ἕλληνες βεβαίωσαν ἄλοι σχεδὸν ὅσοι ἔγραψαν γιὰ τὴν ὀρθογραφία μας, καὶ ὁμολόγησαν τὴ νεοελληνικὴ «ἀνορθογραφία». Ἀκολουθοῦν μερικὲς μαρτυρίες:

«Ἀλλὰ τί δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ τοῖς νέοις Ἕλλησι, παρ' οἷς οὐ μόνον σὺν δεμιᾷ φροντίδος ἡ ὀρθογραφία ἀξιοῦται, ἀλλὰ καὶ πολλαπλῶς ἡ περὶ αὐτὴν ἐπιμέλεια διασύρεται ὡς φανερὰ μικρολογία ἥκιστα τοῖς σπουδαίοις ἀνδράσι καὶ φιλοκάλοις συγγραφεῦσι ἁρμόττουσα». Κόντου, Γλωσσικαὶ Παρατηρήσεις, Ἀθῆναι 1882, σ. 155. «Ἐλαχίστην οἱ νέοι Ἕλληνες ὑπ' ὀλιγωρίας ἢ καὶ ἀβελτερίας ποιοῦμενοι σπουδὴν περὶ τοὺς τύπους τῶν λέξεων παντοδαποῖς ἑκάστοτε περιπίπτουσιν σφάλμασιν, ἀλλ' ὀλίγα τούτων εἶναι οὕτως αἰσχρὰ καὶ ἐπονείδιστα, ὡς ἡ διὰ τοῦ ἁπλοῦ *μ* ἀκριβῆ τοῦ *διακεκριμένος* καὶ *συγκεκριμένος*, οἷον *διακεκριμμένος* καὶ *συγκεκριμμένος*» ἔ. μέρ. σ. 86.— «Βασιλεύει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γένει ἡ ὀρθογραφικὴ ἀβεβαιότης παρὰ μικροῖς καὶ μεγάλοις, παρ' ἀποφοίτοις τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων καὶ

* Παρόμοιους τύπους ἀπαντοῦμε συχνὰ σὲ παρακμάζουσες ἐποχές. Ἔτσι λ. χ. βρίσκομε *πατέρατον, ἀπὸ τὰ μπρόσω, πατρίδατον, ἀμιλίατον γνώσεώντου, δίδωτέστην* κτλ. στὸν πρόλογο τῶν ἔργων τοῦ Βηλαρᾶ (1827).

αὐτοῖς πολλάκις τοῖς ἐπιστήμοσι». Γεωργακάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἐπετηρίδα (δὲς σημ. 31) σ. 22. — «Παρὰ τοῖς νέοις Ἕλλησι... ἡ ὀρθογραφία... μικροῦ λόγου ἀξία νομιζομένη περιφρονεῖται ἡ δ' ἀκρίβωσις αὐτῆς κρίνεται ἔργον ἴδιον διδασκάλων καὶ καθηγητῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης... Ἡ περὶ τὴν ὀρθογραφίαν ἐπιμέλεια διασύρεται μικροῦ λόγου ἀξία νομιζομένη»—Ζηκίδου, Λεξικὸν ὀρθογραφικὸν κτλ., σ. 9 εἰσ. —Ἀντρεάδη, Ἡ γλῶσσα μας σ. 48. — Ὅμοια παρατηρεῖ ὁ Χατζιδάκι, Μελέτη ἐπὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς, Ἀθῆναι 1884, σ. 36 πὼς «τὰ τῆς *τεχνητῆς ἡμῶν γλώσσης* [ἐννοεῖ τὴν καθαρεύουσα] ἐπειδὴ οὐχὶ σπανίως δι' ἀμάθειαν... ἐκ τῆς ἀρχαίας παρελήφθησαν ἡμαρτημένως εἴτε... εἴτε... εἴτε ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν... δι' αὐτὸ καὶ διορθώσεως συχνὰ ἔχουσι χρείαν...», καὶ προσθέτει ἀκόμη πὼς «ἐπειδὴ εἶναι εὔχρηστα παρ' ὀλίγοις μόνοις... εὐκόλως καὶ ταχέως μεταβάλλονται, ὅταν ἅπαξ ἢ καὶ ἐπανειλημμένως ὑπ' ἀνδρῶν ἐχόντων τὸ ἀπαιτούμενον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κῦρος διαχθῶσι τάληθῆ». Τὰ τελευταῖα αὐτὰ φυσικὰ μόνο *cum grano salis* εἶναι ἀληθινά, καὶ πρέπει μᾶλλον νὰ τὰ πάρωμε γιὰ *εὐσεβῆ εὐχή*. Ὄχι μόνο γιατὶ μερικὲς ἀπὸ τὶς δυσκολίες τῆς σημερινῆς μας ὀρθογραφίας εἶναι τέτοιες ποὺ κανενὸς ἀνδρὸς κῦρος δὲν μπορεῖ νὰ τὶς ἐλαττώσῃ, μὰ γιατὶ καὶ κεῖ ποὺ θὰ περίμενε κανεὶς τὴν ἀλλαγὴ εὐκολώτερη βλέπει πὼς οὔτε τοῦ Κόντου οἱ ἀφορισμοὶ οὔτε κανενὸς ἄλλου οἱ συμβουλὲς ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα. Δίδαξε λ. χ. πρὸ καιροῦ ὁ Κόντος πὼς «συχνάκις δ'... ἐκφέρονται διὰ διττοῦ συμφώνου λέξεις ὀφείλουσαι δι' ἑνὸς νὰ ἐκφέρωνται, οἷον *Κηφισσός, Ἰλισσός... Λάρισσα... ἀτθάσσος, ἄλυσσις... μασσῶ... Ὀρυλλῶ, ψιμμύθιον, ἐριννύς, ἔννατος* καὶ *ἐννενήκοντα*... καὶ τοὐναντίον γράφονται δι' ἑνὸς συμφώνου λέξεις ὀφείλουσαι διὰ διττοῦ νὰ γράφωνται, οἷον *Ὑμηττός, Λυκαβητός...*» (Γλωσσ. Παρατηρ., σ. 9 εἰσ.) καὶ ὅμως ἀκόμη καὶ τὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικὰ τοῦ κράτους γράφουν ἔπειτα ἀπὸ τριάντα χρόνια ἀκόμη *Κηφισσός, μασσῶ, ἐνακόσιοι, Ὑμηττός* (κτ. Ἐπίμετρο I B c, k) καὶ μὲ ὅλες τὶς διδαχὲς τοῦ Κόντου ποῦ καὶ πῶς πρέπει νὰ σημειώνεται ἡ ὑπογραμμένη (κτ. σημ. 74), διαβάζομε στὰ ἴδια τ' ἀναγνωστικὰ *ἔσωζον, σῴσω, ἔσωσα* καὶ ἄλλα διάφορα (κτ. Ἐπίμετρο I B l). Ἐδῶ βλέπομε πὼς μαζὶ μὲ τὸν κόσμο τόν πολὺ καὶ τὸ ἴδιο τὸ κράτος δὲν καταφέρνει ν' ἀκολουθήσῃ τὴν διδασκαλία τῆς «ἐπιστήμης».

Καλὸ ἀκόμη νὰ σημειωθῇ πὼς καὶ στὴν καθημερινὴ ὀρθογραφία, ποὺ εἶναι ὁ καλύτερος καθρέφτης γιὰ ὅ,τι συνηθίζουν νὰ γράφουν οἱ γραμματισμένοι, δὲ φαίνεται ἡ ἐπίδραση τοῦ Κόντου μεγαλύτερη. Ἂν πάρωμε στὴ σειρὰ τ' ἀκόλουθα ζευγάρια γραφικοὺς τύπους ποὺ βρίσκονται στὶς Γλωσσικὲς Παρατηρήσεις θὰ βροῦμε δύσκολα νὰ ἔχῃ ἐπικρατήσει σήμερα ὁ σωστός· πολὺ φοβοῦμαι μάλιστα πὼς καὶ ὁ ἀναγνώστης συχνὰ θὰ δυσκολευτῇ νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ: *καταχώρισις καταχώρησις, διακεκριμένος διακεκριμμένος, ἀνηλεῶς ἀνιλεῶς, τρανώτερος τρανότερος* κτλ., *χριστιανωσύνη χριστιανοσύνη, ἀκριβώτερος ἀκριβότερος, τοὺς στάχεις στάχυς, ἡγεμονεία ἡγεμονία, κηδεμονεία κηδεμονία, ἁλαζονεία ἀλαζονία, εἰρωνεία εἰρονία, κηδεστεία κηδεστία, δικτάτορος δικτάτωρος, λογύδριον λογίδριον, ἀστυκὸς ἀστικός, Σαξωνία Σαξονία, Ἰάσωνα Ἰάσονα, Στρυμῶνα Στρυμόνα, ὑπερβαλλόντως ὑπερβαλόντως, βεβαρυμένος βεβαρυμμένος βεβαρημένος, ἐφετεινὸς ἐφετινός, παρεισέφρυσε παρεισέφρησε.*

[41] (σ. 45). Στὴν ὁμιορφη μελέτη τοῦ Γεωργακάκη (κτ. σημ. 31) σ. 22 κ. ἑ., γίνεται λόγος γιὰ τὸν τρόπο ποὺ θὰ καλυτερέψη ἡ σημερινὴ κατάστασι· γενικώτερα γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα βλ. τὸ βιβλίο τοῦ Lay (κτ. σημ. 6).

[42] (σ. 45). Γιὰ τὶς μεγάλες δυσκολίες τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας κτ. καὶ τὶς ἀκόλουθες μαρτυρίες: Ζηκίδου, Ὀρθογρ. λεξικόν, σ. 6-9 εἰσ. «Ἡ ὀρθογραφία καὶ μάλιστα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν εἶναι τῶν εὐχερῶν οὐδὲ τῶν παντὶ ἀνθρώπῳ δυνατῶν, ἂν μή τις ἀσκήσῃ ἑαυτὸν περὶ ταύτην καὶ προσκτήσηται τὰς εἰς τοῦτο μεγάλως συμβαλλομένας γνώσεις. Τούτου δ' ἕνεκα βλέπομεν καὶ καθηγητὰς ἐν τῇ πανεπιστημίῳ οὐ μόνον τῶν ἄλλων σχολῶν ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς φιλολογίας δεινῶς ἐσφ' ὅτε ἀνορθογραφοῦντας καὶ ἀσυγγνώστοις περιπίπτοντας ἁμαρτήμασιν .... Μνημονεύω μόνον τοῦ μακαρίτου Φιλίππου Ἰωάννου, ὅστις καίπερ κράτιστος ὢν ἑλληνιστὴς ὅμως ἐφωράτο ὑπὸ συναδέλφου αὐτοῦ ἁμαρτάνων δεινῶς περὶ τὴν προσῳδίαν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν.» Ἀποστολίδου, Ὀρθογραφικὸν Ἐγκόλπιον, σ. 2: «Παρὰ πάντων τῶν περὶ τὰ γράμματα καὶ τὴν διδακτικὴν ἀσχολουμένων ὁμοφώνως ὁμολογεῖται ὅτι ἡ μεγαλυτέρα δυσχέρεια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης περιορίζεται εἰς τὸ ὀρθογραφικὸν αὐτῆς μέρος, καθόσον, ἐνῷ τὸ συντακτικὸν καὶ τὸ φρασιολογικὸν ἡμέρα ἀπλοποιοῦνται καὶ ὁ λόγος καθίσταται ὁμαλώτερος, τὸ ὀρθογραφικὸν καὶ δὴ ὁ τονισμὸς τῶν λέξεων παραμένει πάντοτε δυσπαράκλητος σκόπελος». (Εἰδικώτερα γιὰ τὸν τονισμὸ κτ. σημ. 89). —Χατζιδάκι, Ἀπάντησις κτλ. σ. 8814. «Ὁρωτῶ, εἶναι λογικόν, ἡ μὲν δεινοτέρα, ἡ τῆς ὀρθογραφίας δυσκολία νὰ καταλείπηται ἄθικτος, περὶ δὲ τῆς ἐλάσσονος, τῆς τῶν τύπων νὰ ἐγείρηται τηλικοῦτος θόρυβος;» (Εἶναι ὅμως φανερὰ πὼς δὲν εἶναι ἡ ὀρθογραφικὴ δυσκολία ἡ μεγαλύτερη, ἂν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ συγκρίνωμε πράματα τόσο ἀνόμοια). Κτ. ἀκόμη καὶ τ' ἀκόλουθα, κάπως ὑπερβολικὰ λόγια τοῦ ποιητῆ τῆς Μαρόπης. «Πολλὴ μείζονα δυσκολίαν [παρὰ ἡ δίγλωσσία μας] παρέχει τοῖς διδασκομένοις ἡ παρ' ἡμῖν ἀρχαιόθεν ἐπικρατοῦσα ἱστορικὴ ὀρθογραφία ... Ἀλλ' ὁ σημερινὸς Ἕλλην ... διὰ νὰ μάθῃ ὄχι τὴν γλῶσσάν του, ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ γράφῃ μίαν μόνον λέξιν, ἀναγκάζεται πολλάκις ὑπὸ τῶν σχολαστικῶν καὶ ἀκριτων λογιωτάτων νὰ καταβάλῃ τόσους κόπους, ὅσοι θὰ ἤρκουν πολλάκις εἰς τὸ νὰ μάθῃ ὁλόκληρον μίαν ξένην γλῶσσαν. Καὶ ταῦτα πάντα «χάριν τῆς Ἐκάβης»! χάριν τῆς ὀρθογραφίας, χάριν πράγματος δηλονότι, ὅπερ σήμερον δι' ἡμᾶς δὲν ἔχει παρὰ φιλήν τινα καὶ ἱστορικὴν μόνον ἀξίαν» (Περναδάκης, Ψευδαττικισμοὶ Ἕλληνος, Τριέστι 1884, σ. 261). Γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα μιλώντας ὁ ἀρθογράφος τῆς Νέας Ἡμέρας τοῦ Τριεστίου 19 (1893) 2/14 Ὀχτωβρ. ἀναγνωρίζει πὼς ἀκόμη καὶ τὸ Πανεπιστήμιο βγάζει ἀνορθόγραφους, καὶ συμβουλεύει, γιὰ νὰ διορθωθῇ ἡ σημερινὴ κατάστασι, ν' ἀπαιτῶν ἀπὸ τὸ μαθητὴ καὶ στὸ δημοτικὸ καὶ στὸ ἑλληνικὸ καὶ στὸ γυμνάσιο ν' ἀντιγράφῃ κάθε μέρα «μετὰ προσοχῆς καὶ ἀπταίστως» μιὰ ὡς δυὸ σελίδες, κι ἀκόμη καὶ οἱ τιμωρίες νὰ εἶναι ἀντιγραφές.—Ἐδῶ πιὰ ἀλλάζει τὸ δίλημμα ἂν πρέπῃ νὰ ζῇ κανεὶς πρὶν ἢ νὰ φιλοσοφῇ, καὶ τῆς φιλοσοφίας τὴ θάση τὴν παίρνει ἡ ὀρθογραφία.

Ἡ ὀρθογραφία μας εἶναι λοιπὸν δύσκολη καὶ καθὼς βλέπομε δεύτερη γνώμη δὲν ὑπάρχει. Μόνο ποὺ μερικοὶ κάποτε νομίζουν πὼς φταίν κυρίως ἐκεῖνοι ποὺ κάνουν τὰ λάθη, σὰ νὰ ἦταν δυνατὸ ν' ἀπαιτήσῃ κανεὶς ἀπὸ ὁλόκληρο λαὸ ποὺ ζῇ νὰ κάνῃ πρώτη του φροντίδα ν' ἀπομνημονεύῃ τοὺς ποικιλότροπους καὶ δυσκολοθύμητους κανόνες τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας.

Ἔτσι εἶπε ὁ Κόντος, Λόγιος Ἑρμῆς 1 (1866) σ. 2: «καὶ περὶ τὰ πνεύματα δὲ καὶ τοὺς χρόνους καὶ τοὺς τόνους καὶ τὸ ὑπογεγραμμένον ἰῶτα καὶ τινα ἄλλα τῆς ὀρθογραφίας δὲν φαίνεται ἐν αὐτοῖς [στὰ βιβλία ποὺ διαβάζομε, τὰ «πρὸς διδαχὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπάρχοντα»] πολλὴ φροντὶς καὶ ἀκρίβεια, ἀμέλεια δὲ πολλάκις καὶ ὀλιγωρία ἀσύγγνωστος».

Καὶ ὅμως, καθὼς κι ἄλλοῦ παρατηρῶ, καὶ γιὰ τοὺς ξενόφωνους καὶ ξενόγλωσσους ποὺ μαθαίνουν τὴ γλῶσσα μας εἶναι ζήτημα σπουδαιότατο νὰ μὴν εἶναι ἡ ὀρθογραφία της δύσκολη. Τί ἐντύπωσι νὰ κάνῃ στὰ ξενόφωνα ἑλληνόπουλα ἡ ὀρθογραφία μας μὲ ὅλα της τὰ βάρη καὶ στολίδια, μάλιστα ἅμα τὴ συγκρίνουν μὲ τὶς ἄλλες γνώριμές τους γλῶσσες; Οἱ δυσκολίες αὐτὲς ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ γιὰ γραμματισμένους ξένους καὶ λόγιους κι εἶναι διδαχτικὰ τὰ λόγια ποὺ ἔγραφε σ' ἕνα φίλο του Ἕλληνα ὁ Ὁλλαντὸς H. C. Müller, ὁ γραμματέας τοῦ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου στὸ Ἀμστελόδαμο, ποὺ ζητοῦσε νὰ διαδώσῃ στὴν πατρίδα του Ὁλλαντία τὶς νεοελληνικὲς σπουδὲς καὶ τὴ νεοελληνικὴ προφορά: «Εἶναι δὲ μεγίστη δυσκολία ἡ ὀρθογραφία καὶ διὰ τοῦτο παρακαλῶ πάντας τοὺς Ἕλληνας φίλους μου νὰ ἀνακοινώσωσί μοι τὴν μέθοδον διὰ τῆς ὁποίας αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἤδη ἐν τοῖς σχολείοις δύνανται ν' ἀποφύγωσι τὴν σύγχυσιν τῶν φθόγγων καὶ ἐν γένει τὴν κακογραφίαν» (Ἀκρόπολις, 5 Σεπτ. 1888. Κτ. καὶ Ἀκρόπολη 9 Νοεμβρ. ὡ. χρον.). Θὰ πῇ τώρα κανεὶς: νὰ βρίσκουν οἱ ξένοι λιγώτερες δυσκολίες στὴν ὀρθογραφία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν παρὰ ἐμεῖς στὴ γλῶσσα μας; Αὐτὸ δίχως ἄλλο· καὶ συχνὰ παρατηρήθηκε πὼς οἱ ξένοι ἔχουν μεγαλύτερη βεβαιότητα παρὰ ἐμεῖς· σ' αὐτὸ τοὺς βοηθεῖ πρῶτα ἡ καλύτερη σχολικὴ τους μόρφωσι, κι ἡ ἐρασμιακὴ προφορά, ποὺ διακρίνει ὅσα ψηφία ἐμεῖς μὲ τὴ δική μας προφορὰ ἀνακατώνομε. Ἔπειτα ὅμως κι ἕνα ἄλλο, πὼς κάνουν πολὺ περιωρισμένη χρῆσι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας (ἰδίως γράφοντας). Μὲ τὸ νὰ διαβάσουν λ. χ. μερικὲς φορὲς *πρᾶγμα, σφραγῖδα, νῆσι, αἰφνιδίως, διακεκριμένος, ζῷον*, τοὺς ἐντυπώνεται τὸ γραφτὸ εἴδωλο τῶν τύπων αὐτῶν, κι ἔτσι τὸ θυμοῦνται· ἐνῶ ἐμεῖς, καὶ σωστὰ νὰ τὰ μάθαμε στὴν ἀρχή, τόσο συχνὰ διαβάζομε σ' ἐφημερίδες, βιβλία, γράμματα κτλ. *πράγμα, σφραγίδα, αἰφνιδίως, διακεκριμένος, ζῶον*, ὥστε δὲν ἀργοῦμε νὰ σαστίσωμε, καὶ στὴν ἀμφιβολία ἡ ὀπτικὴ μνήμη δὲ μᾶς βοηθεῖ πιὰ σὲ τίποτε.

[43] (σ. 46). Τέτοιες κι ὅμοιες ἀσύστατες γραφὲς βρίσκονται ἀκόμη καὶ σὲ περιοδικὰ καθὼς τὰ «Παναθήναια» καὶ τὰ «Γράμματα» (Ἀλεξάντρεια) στὶς ἐκδόσεις τοῦ Φέξη (μεταφράσεις ἀρχαίων ποιητῶν κτλ.), μ' ἕνα λόγο παντοῦ. Ἀναφέρω ἐδῶ μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ δυὸ λεξικὰ τοῦ Βλάχου (Λεξικὸν Ἑλληνογαλλικόν, 1. ἔκδ., Ἀθῆναι 1897) καὶ τοῦ Ἠπίτη (Λεξικὸν Ἑλληνογαλλικὸν καὶ Γαλλοελληνικὸν τῆς λαλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης ἤτοι καθαρευούσης καὶ δημώδους, Ἀθῆναι 1908), ποὺ βγῆκαν τὰ τελευταῖα χρόνια: (Βλάχος) *ἀγριλιός, ἀκαταίβατα, ἀκέρηος, ἀλληῶς, ἀτέρμαστος, ἀνηψιός, ἀποκρηά, ἄρτεμμα*—(Ἠπίτης) *ἀητουρουλιὰ* κτλ. Κτ. ἀκόμη καὶ σημ. 30.

[44] (σ. 46). Κοντὰ στοὺς λόγους αὐτοὺς εἶναι κι ἕνας ἄλλος: Ἅμα ἡ ὀρθογραφία ἔχει τὶς ρίζες της 2500 χρόνια πίσω, πολλὲς φορές, σύμφωνα ἀκριβῶς μὲ τοὺς κανόνες καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς θὰ πρέπη νὰ νεωτερίσῃ κανεὶς στὴ γραφή, κι ἔτσι νὰ παραδῇ τὴν παράδοσι, ἂν θέλῃ νὰ τῆς μείνῃ

πιστός. Αὐτό γίνεται λ. χ. στό συλλαβισμό, ὅπου ἡ διαφορετική φωνητική τῆς σημερινῆς γλώσσας κάνει ἀδύνατο νά ἐφαρμόσωμε ἀπαράλλαχτους τούς ἀρχαίους κανόνες (κτ. κανόνα 17)· ὅπου τυχόν δοκιμάστηκε αὐτό (κτ. λ. χ. Καρακατσάνη, Σύστημα ὀρθογραφίας κτλ. σ. 9, 14), γίνεται ὁλοφάνερο πόσο ἄστοχο εἶναι ν' ἀκολουθοῦμε κατά γράμμα τήν ἀρχαία γραμματική. Τό ἴδιο ἔχομε καί στίς σύνθετες πιά σήμερα λέξεις (*ὑπό, ἀφαῖ* κτλ.), πού θά ἔπρεπε πιά νά γραφοῦν σά μιά λέξη (κτ. κανόνα 16), κι ὅμοια πρέπει νά κρίνωμε μερικά τονικά ζητήματα καί ἄλλα.

Σήν καθαρεύουσα μένουν καί ἄλλοι ἀκόμη τύποι μέ ὀρθογραφία διπλή ἡ ἀμφίβολη· τουλάχιστο δέν καθιερώθηκε ποτέ μιά ἑνιαία γραφή, οὔτε διδάχτηκε στή γραμματική της· λ. χ. *ἴσως θἄλει ἡ ἴσως θἄλῃ (ἴσως ἔρθῃ), ὅποιος λέει ἡ ὅποιος λέῃ (ὅποιος πῇ), ἂν πρόκειται (ἂν πρόκηται), τόν ρώτησα ἂν θἄλῃ* (*ἂν θέλει* κτ. σημ. 119).

[45] (σ. 49). Οἱ πληροφορίες πού μᾶς ἦρθαν γιά τόν Ἄρχτνο βρίσκονται μαζεμένες στό ἄρθρο τοῦ Hermanni Usenери lectiones graecae στό Rheinisches Museum für Philologie 25 (1870) σ. 590-2· γιά τήν ὀρθογραφία πού συνήθιζαν οἱ Ἀθηναῖοι στόν 5. αἰῶνα κι ἀργότερα βρίσκεις ὅσα χρειάζονται στοῦ Jannaris, An historical Greek Grammar, Λονδίνο 1907, σ. 581. Ἐκεῖ βρίσκεται μαζί μέ ἄλλες ἀρχαῖες πληροφορίες κι ἡ ἀκόλουθη (ἀπό τ' Ἀνέκδοτα τοῦ Bekker, 788, 22) «Ἄλλοι παρ' ἄλλοις εἰσί χαρακτῆρες τῶν στοιχείων. Οἷς δέ νῦν χρώμεθα εἰσίν Ἰωνικοί, εἰσανέγκαντος Ἀρχίνου παρά Θηβαίοις (διάβαζε: παρ' Ἀθηναίοις) ψήφισμα τούς γραμματιστάς ἧγουν τούς διδασκάλους παιδεύειν τήν Ἰωνικήν γραμματικήν ἧγουν τά γράμματα». Ὅσο γιά τό ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς ὀρθογραφίας στήν κλασική ἐποχή, πού ἦταν φωνητική, κτ. ὅσα ὄμορφα λέει στ' ὄνειρό του ὁ Χριστόπουλος, Λυρικά, ἔκδ. 1811, σ. 25-27.

[46] (σ. 50). Ἡ Διαθήκη, στήν παλιά ἔκδοση τοῦ Ἐράσμου, γράφει *ἐμι, ἀποῦ, ὦ, εἰσέλθοσιν, ἐις, ἤ τις*, νά καί ἡ περίφημη πολύγλωσση Βίβλος τοῦ Ἱσπανοῦ καρδινάλιου Σιμένες στήν Ἀλκάλα (1514-1517) τονίζει ἄμα ἔχει τόνους — συνήθως τό πρῶτο φωνῆεν: *ἐιμι, ἐστιν, τοῦτο* μά καί *εἶπα*, κάποτε καί *εἰπε* ὅμοια γράφουν καί τά παλιά χειρόγραφα τῆς Διαθήκης τοῦ Tischendorf: *Ἰησοῦ, ἀφηγούμενος, ἐρῶ, τοὺς, τοῦ*, Χαναναίου, καί τοῦ Βατικανοῦ: *ὁυκ, κἀι, αὐτὸν, ὁυχ ὅτος ὁι, χοῦς, ἀυτὸυς*. Ὅμοιες γραφές βρίσκονται ἀκόμη σέ βιβλία νεοελληνικά πού βγῆκαν πρό ἑκατό χρόνων· (κτ. καί σημ. 12, στιχ. 18, 26, 31 σ' ἕνα κείμενο τυπωμένο μέ τέτοιες γραφές στά 1811). Ὅσο γιά τά κεφαλαῖα οἱ παλιοί τυπογράφοι, ὅπου δέ χωροῦσε πνεῦμα καί τόνος ἀπό πάνω τους, τά ἔβαζαν ἔπειτα ἀπό αὐτά, κι ὄχι ἀριστερά τους, καθώς σήμερα. Κτ. Eb. Nestle, Zur griechischen Akzentuation bei Diphthongen, στό Neues Korrespondenz-Blatt für die Gelehrten und Realschulen Württembergs 11 (1904) 367-371. Ε. Θόμψων (μεταφρ. Λάμπρου), Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καί λατινικῆς Παλαιογραφίας, Ἀθῆναι 1903, σ. 134 ἑ., Kenyon, Paleography of Greek Papyri, Λονδίνο 1899, κ. ἄλλα.

[47] (σ. 50). Στήν ἐγκύκλιό του πρός τούς γυμνασιάρχες τοῦ κράτους εἶπε ὁ ὑπουργός γιά τή Δημόσια ἐκπαίδευση καί τίς Καλές τέχνες στή Γαλλία καί τ' ἀκόλουθα λόγια γιά τή σχέση γλώσσας καί ὀρθογραφίας:

«Ἡ μεταρρύθμιση θέλει μόνο νά κάνῃ σαφέστερη κι εὐκολώτερη στά παιδιά

καί στούς ξένους τήν πρώτη διδασκαλία τῶν γαλλικῶν, ἐξαφανίζοντας ἀνώφελες δυσκολίες... Ἡ συνταχτική μεταρρύθμιση, ὅπως τήν πραγματοποιοῦμε, δέ σημαίνει μέ κανέναν τρόπο πώς πρέπει ν' ἀφιερώνωνται λιγώτερες ὧρες καί λιγώτερες φροντίδες γιά τή σπουδή τῶν γαλλικῶν· ἴσια ἴσια. Τό πνεῦμα μιᾶς γλώσσας, ἡ εὐστροφία της, ἡ χάρη της καί ἡ σαφήνειά της δέ βρίσκονται κρυμμένες σέ ὀρθογραφικές ἰδιοτροπίες· τίς βρίσκομε στά ἔργα τῶν μεγάλων ρητόρων καί τῶν μεγάλων συγγραφέων... Ὁ καιρός πού κερδίζομε μέ τήν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας θά χρησιμοποιηθῇ ὠφελιμώτερα στό διάβασμα καί τήν ἐξήγηση τῶν διαλεχτῶν κειμένων καί στίς ἐκθέσεις, τίς μόνες ἀσκήσεις πού εἶναι ἱκανές νά διδάξουν τίς πλούσιες πηγές τῆς γλώσσας καί τή χρήση της.

Σᾶς παρακαλῶ, κύριε γυμνασιάρχη, νά λάβετε τ' ἀναγκαῖα μέτρα ὥστε ἡ ἐγκλειστή ἀπόφαση νά ἐφαρμοστῇ ἀμέσως. Νά τή γνωστοποιήσετε στούς κ. κ. ἐπιθεωρητές.... τῆς δικαιοδοσίας σας, στούς σχολάρχες, στούς προέδρους τῶν ἐξεταστικῶν ἐπιτροπῶν, καί νά φροντίσετε νά καταχωριστῇ τό κείμενό της στά δελτία τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως».

[48] (σ. 51). Τό δικαίωμα τοῦ λαοῦ γιά μιάν ἁπλή κι εὔκολομάθητη ὀρθογραφία ὑποστηρίχτηκε μέ τ' ἀκόλουθα λόγια ἀπό ἕνα γερμανικό σύλλογο γιά τήν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας (Verein für vereinfachte Rechtschreibung). Ζητοῦμε, λέει ἡ προκήρυξή, σύστημα γραφῆς, τό ὁποῖον νά ἠμπορῇ εὔκολα καί καλά νά μαθαίνῃ καί νά μεταχειρίζεται ὄχι μόνον ὁ λόγιος, ἀλλά καί ἕνας κοινός ἄνθρωπος ἀπό τόν λαόν· ἐπειδή ἡ καθιερωμένη ὀρθογραφία εἶναι τέτοια, ὥστε νά μήν ἠμπορῇ νά τήν μάθῃ κανείς ἀπό ἐκείνους, ὅσοι δέν εἶναι εἰς θέσιν νά περάσουν ὅλην τήν νεότητά των εἰς τά θρανία τοῦ σχολείου, καί ἐδῶ ἀνήκει ἡ μεγάλη πλειονοψηφία τῶν συμπολιτῶν μας ἀπό τόν λαόν. Ἡ καθιερωμένη μας γραφή δέν εἶναι παρά μία ἀθικία πού διαπράττουν ἀπό ἄνανδρη ρουτίνα, οἱ ὀλίγοι, οἱ ὁποῖοι θά ἦσαν εἰς θέσιν νά τήν ἀλλάξουν ἤ νά ὑποβοηθήσουν τήν μεταβολήν της, ἤ καλύτερα ὅσοι εἶναι εἰς θέσιν νά κρίνουν, ἐναντίον τοῦ μεγάλου πλήθους καί τῶν ἑκατομμυρίων γερμανοπαίδων, τά ὁποῖα ὑποχρεώνονται νά θυσιάσουν τά καλύτερα καί ὡραιότερά των χρόνια διά νά μάθουν καί γυμνασθοῦν εἰς κανόνας καί ἐξαιρέσεις ἀβασίμους, αὐθαιρέτους, ἀσυνεπεῖς καί ἀνοήτους.... Ζητοῦμεν νά σώσωμεν τήν νεολαίαν ἀπό τό σταύρωμα τοῦ χειροτέρου εἴδους καί νά ἀπαλλάξωμεν τόν ἀπέριττον πολίτην ἀπό τή ντροπή νά φαίνεται ἀγράμματος, ἐπειδή δέν ἠμπορεῖ νά ἐνθυμηθῇ τίς ἀνόητες παραξενιές τῆς καθιερωμένης ὀρθογραφίας (Μ. Τριανταφυλλίδου, Ξενηλασία ἢ Ἰσοτέλεια, Ι 2, Ἀθῆναι 1907, σ. 329, ὑποσημ. 3.). «Μπορεῖ κάποτε, λέει καί ὁ Lay, Führer durch den Rechtschreibunterricht, σ. 3, νά κλείνῃ μιά κακή ὀρθογραφία τό δρόμο σέ κεῖνον πού γυρεύει νά βρῇ καλύτερη θέση στή ζωή. Ἡ ὀρθογραφία βαυθεῖ νά καταλαβαίνωμε ὅ,τι γράφηκε...' μέ τήν εὐκολία καί βεβαιότητα στή μορφή βοηθοῦμε ἄμεσα τήν ἔκφραση τῆς ἰδέας. Πόσοι δέν παραλείπουν νά γράψουν κάτι, ἀπό φόβο μήν τούς ξεφύγουν τίποτε ὀρθογραφικά λάθη». Κτ. καί τ' ἀκόλουθα λόγια παρμένα ἀπό τήν ἔκθεση πού παρουσίασε στή Γαλλία ὁ εἰσηγητής τῆς Ἐπιτροπῆς πού εἶχε ἀναλάβει ν' ἁπλοποιήσῃ τή διδασκαλία τῆς σύνταξης καί ὀρθογραφίας στά δημοτικά καί μέσα σχολεῖα. «... Ἡ μεταρρύθμιση θά εἶναι εὐεργετική πρῶτα πρῶτα στά παιδιά,

πού θά γίνη ή έργασία τους λιγώτερο βαρετή καί πιό ένδιαφέρουσα· άντί νά φορτώνουν τό μνημονικό τους μέ άνώφελους κανόνες πού κοιτάζουν έπειτα νά τούς ξεχάσουν μιά ώρα άρχύτερα, θά μποροῦν νά διαβάζουν καί νά έρμηνεύουν πολύ περισσότερα γαλλικά καίμενα. Έπειτα, σέ μιά έποχή όπου τῶν γαλλικῶν τό άπλωμα γίνεται όλο καί δυσκολώτερο, μποροῦμε νά έλπίσωμε πώς μιά συντομώτερη, σαφέστερη καί άπλούστερη γραμματική θά βοηθήση νά μεγαλώση ό άριθμός έκείνων πού θά μάθουν τή γλῶσσα μας...»

Σχετικά μέ τή δική μας όρθογραφία καί τήν άπλοποίησή της λέει κοντά σέ άλλα ό Άντρεάδης, Ή γλῶσσα μας κτλ., σ. 350): «Ύστερα πρέπει νά μήν ξεχάσουνε πῶς άπό τούς δικούς μας μονάχα ό ένας θά σπουδάζη τά παλαιά Έλληνικά. Καί γιά νά μή δυσκολευτῆ τάχατες αὐτός ό ένας, πρέπει νά τραβᾶνε τό διάβολο μέ τήν όρθογραφία οἱ 24 πού δέ θά μάθουνε τά παλαιά Έλληνικά;... Πολλοί στό ἔθνος μας, παραπάνω άπό ένα έκατομμύριο, δέ μιλᾶνε Έλληνικά, καί πρέπει νᾶνε πολύ εὔκολη ἡ γλῶσσα μας, γιά νά μπορέσουνε νά τή μάθουνε. Πρέπει νά μήν ξεχάσουνε άκόμη κ' έκεινούς πού βρίσκονται στό έξωτερικό, καί δέ μποροῦν οἱ δυστυχισμένοι μήτε σκολειά νάχουνε καί εἶναι κάπου 500,000 κι αὐτοί. Ή γλῶσσα μας πρέπει νᾶνε πολύ εὔκολη... νά τή μαθαίνουνε κι αὐτοί, καί νά μή χάσουνε τόν έθνισμό τους...». Γιά τό σκοπό τῆς όρθογραφίας κτ. κι όσα όμορφα εἶπε ό Βηλαράς (σημ. 18 καί Έπίμετρο II γ).

[49] (σ. 52). Δέ θά ἦταν ἄσκημο νά θυμηθοῦμε έδῶ κ' άληθινά λόγια τοῦ Gaston Paris (Clédat, Grammaire raisonnée. Πρόλογος): «Je suis parfois tenté de dire que si Pascal, La Fontaine, Bossuet, Voltaire, ont si admirablement écrit le français, c'est qu'ils n'avaient pas eu à apprendre la grammaire. Il est vrai qu'ils faisaient tous des «fautes d'orthographe» qui les auraient fait refuser sur deux lignes de leur copie à l'examen primaire le plus inférieur, mais ils avaient peut-être employé à un meilleur usage les heures que nos écoliers consument à apprendre que *corps* veut un *p* (et les maîtres instruits enseignent que c'est parce qu'il vient de *corpus*), mais que *corsage* n'en prend pas; à se mettre dans la tête (je n'ai jamais pu y arriver) les cas où il faut écrire *fond* ou *fonds;* à distinguer les mots en *ou* ou en *eu* qui «forment leur pluriel» avec un *x* ou un *s*, et à retenir les doubles listes des verbes en *dre* qui prennent un *d* ou un *t* à la troisième personne de l'indicatif». Καί προσθέτει ό Γερμανός Heine πού τό σχολιάζει (Die amtlichen Schriftstücke der Reform κτλ. σ. 11) «Μά τέτοια μικρολογήματα σπαταλοῦμε στά σχολεῖα μας όλα άνεκτίμητο κεφάλαιο άπό καιρό, δύναμη καί νεῦρα μαθητῶν καί δασκάλων, καί συλλογίζεται κανείς μέ πόσες βασανισμένες ὧρες πρέπει ν' άποχτήσουν τά παιδιά μας τό μηδαμινό αὐτό άγαθό πού όνομάζομε όρθογραφία... Δέν εἶναι έκεῖνος ό δάσκαλος ό καλύτερος, πού μπορεῖ νά έπιδείξη τά καθαρώτερα κι ύποδειγματικώτερα τετράδια, μά έκεῖνος πού χαίρονται οἱ μαθητές του ὅταν ἔρχεται τό μάθημά του...» Γνωστό εἶναι πώς κι ό Göthe καί ό Schiller συμβουλεύονταν συχνά τούς φίλους τους γιά νά μήν τούς ξεφύγουν όρθογραφικά λάθη.

Ἴσως ἀξίζει νά παραθέσω έδῶ ένα δείγμα τῆς όρθογραφίας πού ἔγραφε ό Μεγάλος Φριδερίκος (κι εἶναι γνωστό πώς γλῶσσα του ἀγαπημένη καί γλῶσσα τῆς αὐλῆς του ἦταν τά γαλλικά):

«Mon cher Duhan Je vous *promais* que quand *jaurez* mon propre argent en main, je Vous *donnerez annuelement* 2400 *ecus* par an, et je vous *aimerais toujour encor* un peu plus *q'asteure* (q'à cette heure) s'il me l'est (m' est) *posible*. Friderie P. R.

Potsdam le 20 de juin 1727».

[50] (σ. 52). Ή ἀρχή αὐτή εἶναι καινούρια στά συστήματα τῆς νεοελληνικῆς όρθογραφίας, ἰδίως ἅμα άποβλέψωμε στήν κατηγορηματική της καί κάπως τολμηρή διατύπωση· μέ τόν τρόπο ὅμως πού έφαρμόζεται ἡ ἱστορική μας όρθογραφία στήν καθημερινή ζωή ἡ ἀρχή μου αὐτή παρουσιάζει πολύ μικρότερη άντίφαση. Μά καί κοντά στούς έπιστήμονες πού άκολουθοῦν ένα *ἱστορικώτερο* σύστημα (λ. χ. τό Χατζιδάκι, Άμπρο, Πολίτη, Κρούμπαχερ) βρίσκομε κάποτε καί κείνους πού σά νά μή θέλουν ν' άναγνωρίσουν τήν ἱστορική ἀρχή πέρα πέρα. Ό Ψυχάρης μεταχειρίζεται κάποτε τίς άπλούστερες γραφές ἄν καί φαίνεται νά τίς δικαιολογῆ μέ έτυμολογίες πού φαίνονται λιγώτερο πιθανές (λ. χ. *πουλί*)· καθαρώτερη εἶναι δῶ ἡ συμβιβαστική στάση πού παίρνει ό Thumb (δές σημ. 54)· γενικά ὅμως ὅλοι τούς άκολουθοῦν, μποροῦμε νά ποῦμε, τήν ἱστορική ἀρχή. Κι εἶναι ἀληθινά δύσκολο γιά ένα γλωσσολόγο νά νομοθετήση ένα όρθογραφικό σύστημα ὅπου νά καταπατιέται, κιάς εἶναι καί γιά πραχτικώτατους λόγους, ἡ ἀλήθεια τῆς έπιστήμης του· τό γενικό συμφέρον τοῦ λαοῦ του τό βλέπει θολά μέ τήν προοπτική πού τοῦ δίνει ἡ ἱστορία τῆς γλώσσας· ἔτσι ὅμως καταλαβαίνει κανείς καί τό δυσκολοκίνητο καί ὄχι πραχτικό τῆς όρθογραφίας — ἰδίως τῆς έλληνικῆς — πού άναγκαστικά άπό έπιστήμονες κανονίζεται καί περιμένει νά κανονιστῆ. Πιστός ἔτσι ό Χατζιδάκις στήν ἱστορική γραφή βρίσκει τούς άπλοποιημένους τύπους *εἴμουν, ὅριζα, νά γράφεις, θά πεῖς* κτλ. άνιστόρητους, λανθασμένους καί γελοίους· κι ό Ψυχάρης, έφαρμόζοντας άλλοῦ κι άλλιώτικα τήν ἴδια ἰδέα λέει (στή γαλλική βιβλιοκρισία γιά τήν όρθογραφία τοῦ Πάλλη) γιά τό *κι' ὄξω κι' εἶναι* πού ἔγραψε ό Πάλλης άντί τῶν *κι ὄξω κ' εἶναι* πού θέλει ό ἴδιος: δέν καταλαβαίνω πῶς μπορεῖ κανείς ν' άπλοποίηση διαβλέποντας τήν πλάνη, κάνοντας δηλαδή νά γίνεται άδύνατη ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς ένότητας τῶν φαινομένων. Γραμματικός θά πρέπη βέβαια πάντα νά βοηθήση τόν κανονισμό τῆς όρθογραφίας, μά νά μήν ξεχνᾶ τοῦ Κόιντου τά σοφά λόγια *inter virtutes grammatici habebitur aliqua nescire* (κτ. καί σημ. 85).

[51] (σ. 52). Κρούμπαχερ, Τό πρόβλημα κτλ., σ. 161.—Σέ πολλές γλῶσσες μέ ἱστορική όρθογραφία ἔχει δειχτῆ σήμερα πώς πολλές λέξεις γράφονται άνιστόρητα καί στραβά, καί ὄχι σύμφωνα μέ τούς κανόνες πού ὥρισαν τή γραφή τῶν ὁμοιων λέξεων. Οἱ Γάλλοι γράφουν *doigt*, ἄν καί ποτέ δέν προφέρθηκε τό *gt* στό τέλος, μόνο καί μόνο γιατί οἱ γραμματικοί πού τό κανόνισαν ἤθελαν νά δείξουν πῶς ἔρχεται άπό τό λατινικό *digitus· corps* γράφεται μέ *p* γιά παρόμοιο λόγο (λατ. *corpus*), ὄχι ὅμως καί τό *corsage*, πού θά ἔπρεπε νά γράφουνταν κι αὐτό *corpsage*· άκόμη καλύτερα ὅμως θά ἦταν *cors* κοντά στό *corsage*. Στά γερμανικά πάλι τό *swimmen, slafen, sniden, spiln, steln* πού συνηθίζουνταν στό 14. αἰώνα, ἐνῶ όλα τους δάσυναν τό άρχικό *s* σέ *sch*, γράφονται σήμερα *schwimmen,*

schlafen, μὰ ὄχι καὶ *schpiln*, *schteln*, μὰ *spielen*, *stehlen*. Λουναπέστατα σημειώνονται τὰ φωνήεντα ποὺ ἔγιναν μακρὰ στὰ νέα γερμανικά: διπλασιάζεται τὸ φωνῆεν (*Haar*, *Schnee*), τοῦ προσθέτουν ἕνα *e* (*viel*) ἢ ἕνα *h* (*Ruhm*, *ihn*), ἢ μένει ὅπως εἶναι (*klar*, *Rat*). Κτ. ἀκόμη Lay. ὅπ. παραπ., σ. 19-20 καὶ 32, ἀρ. 8.

[52] (σ. 52). Ὁ πρῶτος κατάλογος ποὺ βγῆκε στὰ 1906 γιὰ τὴν ἁπλοποιημένη ὀρθογραφία, «Οἱ τρακόσιες λέξεις» σύσταινε τὴν ἁπλούστερη γραφὴ σὲ τύπους ποὺ συνηθίζουνταν ὡς τότε μὲ πολλαπλὲς γραφές. (λ. χ. *acknowledgment* ἀντὶ *acknowledgement*, *altho although*, *anemia - anaemia*, *antipyrin - antipyrine*, *blest - blessed*). Ὁ 6ος κατάλογος, στὰ 1908, νεωτέριζε σὲ λέξεις ποὺ καὶ παλιότερα γράφουνταν ἁπλούστερα λ. χ. *alfabet*, *diafram - diaphragm*, *paragraf*, *gardian*, *iland (island)*. Μὲ τὸν γ' κατάλογον (1909) ἁπλοποιήθηκαν διάφορες κατηγορίες ἀπὸ λέξεις καθὼς *etiquet*, *omelet*, *quartet* (ἀντὶ —*ette*), *autum*, *colum*, *solem* (ἀντὶ —*mn*) κτλ. Καὶ τελευταῖα, στὰ 1913 Μάρτ., προτείνονται τύποι καθὼς *scool*, *caracter*, *colera*, *hav*, *giv*, *forgiv*, *ar*, *gon* (κτ. τὴν ἐγκύκλιο 25.) τοῦ Simplified Spelling Board).

Καὶ στὴ Γερμανία εἴχαμε ἔπαιτα ἀπὸ τὸν κανονισμὸ τοῦ 1880 (κτ. σημ. 6, 115) τὴ μεταρρύθμιση τοῦ 1901, ποὺ κι αὐτὴ παριστάνει μόνο ἕνα σκαλοπάτι στὴν ἐξέλιξη τῆς γερμ. ὀρθογραφίας, ποὺ μὲ κανέναν τρόπο δὲν εἶναι τελειωμένη, οὔτε ἔπαιτα ἀπὸ τὴ νέα σχολικὴ ὀρθογραφία (Lay, Führer κτλ., σ. 31).

Στὴ Γαλλία, ἕνας ἀπὸ τοὺς θερμοὺς ὑποστηρικτὰς τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας εἶναι ὁ καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας στὸ Παρίσι Passy· ἂν καὶ φίλος ὅμως τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας, ζήτησε κι αὐτὸς γιὰ τὴν ὥρα μιὰ ὄχι καὶ πολὺ ριζικὴ μεταρρύθμιση: ἁπλοποιοῦνται τὰ διπλὰ σύμφωνα, ὅπου δὲν προφέρονται σὰ δυό, μερικοὶ φθόγγοι γράφονται σὲ μερικὲς περιστάσεις φωνητικά, ἀντὶ *e* γράφεται *é* κτλ. λ. χ. Ün éfet, ce n' est pas deus degrès de force qu'il faudrait distinguer, mais un grand nombre. Les silabes que nous avons reconu come fortes ne sont pas absolument égales entre éles. (Passy, Les sons du français σ. 47).

[53] (σ. 53) Κτ. Χατζιδάκι, Μεσαιωνικὰ Ι σ. 616. «Ἀλλὰ καὶ ἡ καινοτομία αὐτὴ [λ. χ. *ἀφιὸς αὐτός*], ὅπως καὶ τοσαῦται ἄλλαι, ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ ἔθνους, τοῦ πιστῶς ἐμμένοντος τοῖς καθεστῶσι... θὰ ἐπιτραπῇ ἡμῖν τοῖς πολλοῖς νὰ μὴ ἀσπαζώμεθα μηδὲ μεταχειριζώμεθα αὐτήν, φρονοῦντες ὅτι, ἂν ποτε ἦθελε παρ' ἡμῖν κριθῇ ἀναγκαῖον νὰ ἀποβληθῇ μὲν ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία, εἰσαχθῇ δὲ ἡ κατὰ τὴν νεωτέραν ἡμῶν προφοράν.... ἀναγκαίως ἔχει ἵνα τοῦτο γένηται οὐχὶ ἀνακολούθως καὶ τμηματικῶς, ἀλλὰ συστηματικῶς καὶ κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν ἵνα τοὐλάχιστον τὰ ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης ὠφελήματα ἀντισηκώσωσιν τὰς μελλούσας νὰ προκύψωσι βλάβας, οὐχὶ δ' ἡμιτελῶς ὅπως προτείνουσί τινες, ὅτε τὰ μὲν δύσκολα τῆς παραδόσεως οὐδαμῶς αἴρονται, καὶ δύο συγχρόνως καὶ ἀλλήλοις ἐναντία συστήματα, τό τῆς ἱστορικῆς καὶ τὸ τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας, συμφύρονται οὐδενὶ ξὺν νῷ». Κτ. ἀκόμη Μισ. Ι, 630: «Ἐν παντὶ καὶ πάντοτε ἡ ἀνακολουθία καὶ ταραχὴ εἶναι αἰσχρὸν καὶ φευκτέον. Ἀφοῦ δὲ ἴδιον λογικοῦ καὶ σκεπτομένου ἀνθρώπου εἶναι νὰ μὴ βαυλίζῃ καὶ ὑποχωρῇ ἐνώπιον οὐδενὸς συμπεράσματος τῶν ἅπαξ μετὰ ὥριμον σκέψιν τεθειμένων ἀρχῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι νὰ κανονίζῃ τὰς ἑαυτοῦ πράξεις κατὰ τὰς ἀρχάς ταύτας οὐδενὶ ἄλλῳ πειθόμενος ἢ τῷ αἱροῦντι λόγῳ, καὶ ἀφοῦ οὐδὲ λόγοι πρακτικοὶ ἀλλ' ἁπλῶς συνηθείας κωλύουσι τὴν παραδοχὴν τῆς προτεινομένης

ὀρθογραφίας, δι' αὐτὰ κρίνω ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἀποδοχὴ καὶ μάλιστα πιθανή» (πρόκειται γιὰ τὶς γραφὲς *Βασίλεις*, *Ἀντώνις* κτλ.).

[54] (σ. 53) Λέει ὁ Thumb γιὰ τὴν ὀρθογραφία ποὺ ἀκολούθησε, στὸν Πρόλογο τῆς Γραμματικῆς του (κτ. σημ. 2) τ' ἀκόλουθα περίπου: Προσπάθησα νὰ γράφω σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία, μὰ *κοίταξα* (ὑπογραμμίζω ἐγὼ) *καὶ ν' ἁπλοποιῶ ὅπου μποροῦσα, ἢ νὰ βρίσκω κάποιο συμβιβασμὸ μεταξὺ τῆς ὀρθογραφίας ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἐπιστήμη καὶ κείνης ποὺ συνηθίζεται σήμερα.... Ἀπόφυγα γραφὲς ἀσυνήθιστες καθὼς τοὶς ἀντὶ τίς, κι οὔτε δέχτηκα γραφὲς καθὼς -στουλλο, πουλλί, ποὺ θέλει ὁ Χατζιδάκις σωστὰ γιὰ γλωσσοϊστορικοὺς λόγους... Συχνὰ προσπάθησα ν' ἁπλοποιήσω τὴν ὀρθογραφία, γράφοντας λ. χ. ἔχω δεθεῖ (ἀντὶ δεθῆ) κοντὰ στὸ ἔχω δέσει, ἔχω δεῖ».*

Φυσικὰ τώρα ὁ Thumb, δσο κιὰν τὸ νόμιζε σωστὸ δὲν μποροῦσε ν' ἁπλοποιήσῃ προβαίνοντας σὲ νεωτερισμοὺς ἀσυνήθιστους, ἀφοῦ ὁ λόγος ἦταν γιὰ μιὰ ξένη γλῶσσα ἄλλου λαοῦ· ἔτσι περιωρίστηκε κυρίως στὸ νὰ προτιμήσῃ τὴν ἁπλούστερη γραφή, ὅπου αὐτὴ κιόλας συνηθίζουνταν.

Κτ. ἀκόμη Thumb, Mitteilungen στὸν Anzeiger τῶν Indogermanische Forschungen 15 (1903-4) σ. 198-9, ὅπου μιλᾶ γενικὰ γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία «... θὰ προτιμοῦσα ἀντὶς *φαγεῖ* τὸ *φαγί*, ποὺ εἶναι ἁπλούστερο... Μὲ τέτοιες προτάσεις δὲ βγαίνομε ἔξω ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἀρχή. Κι ὁ Pernot, Grammaire σ. 30 εἰσ., προτιμᾶ, λέει, τὴ γραφὴ *ταίρι*, κι ὄχι *ταῖρι* γιὰ ὅμοιο λόγο.

[55] (σ. 53). Χατζιδάκις, Παρνασσὸς 16 (1894) σ. 388.

[56] (σ. 53). Κτ. τί εἶπε γιαυτὸ ὁ Χατζιδάκις στὴ σημ. 34.

[57] (σ. 54). Τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι τόσο καθαρό, ὥστε νομίζω περιττὸ νὰ πῇ κανεὶς περισσότερα. Σημείωσε καὶ τ' ἀκόλουθα λόγια τοῦ Gabelenz, Sprachwissenschaft σ. 68 (Χατζιδ., Ἀπάντησις σ. 884): «Ὅσῳ μεῖζων ἡ ἀπόστασις τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ τῶν φθόγγων τοῦ προφορικοῦ λόγου, τοσούτῳ μειζων (γρ. *μεῖζον*) ὤφειλε νὰ εἶναι τὸ πήδημα, δι' οὗ ἔμελλε νὰ ταχθῇ ἡ ὀρθογραφία παρὰ τὴν ἀληθῆ προφοράν. Ἀλλὰ πηδήματα δυσκόλως ἀνέχεται ἡ ἱστορία, καὶ ὅπου διὰ τῆς βίας ἀποσπῶνται ἀπ' αὐτῆς ἀπότομοι μεταβολαί, αὐτὴ ἐπίσταται νὰ ἐκδικῆται». Στὴ Γαλλία εἴδαμε πῶς ὁ γλωσσολόγος Passy ποὺ θὰ ἤθελε τὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία, πρότεινε κι αὐτὸς μιὰ συμβιβαστικὴ λύση· στὴ Γερμανία ζήτησε μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμιση ὁ Frike καὶ ὁ Allgemeiner ferein für fereinfahte Deutse rehtsreibung καὶ βρῆκε φίλους ἰδίως στὸ δημοτικὸ σχολεῖο· ἄλλα πάλι κράτη, ἰδίως τὰ μικρότερα, κατώρθωσαν, καθὼς εἴδαμε (σημ. 6 κτ. καὶ σημ. 110, 112), ν' ἀντικαταστήσουν τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία μὲ τὴ φωνητική. Στὴν Ἑλλάδα ὅμως, ἰδίως στὴ σημερινὴ ἐποχή, εἶναι κάτι παρόμοιο ἀνεφάρμοστο. Γιαυτὸ ἀπορῶ πῶς ὁ Χατζιδάκις ποὺ ἀνάφερε καὶ τὰ παραπάνω λόγια τοῦ Gabelenz λέει ὅτι «μία μόνη ὑπάρχει θεραπεία» νὰ γλιτώσωμε ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα τὰ «ἀναγκαιότατα καὶ ἀπαραίτητα προϊόντα πάσης ἱστορικῆς ὀρθογραφίας» κι αὐτὴ εἶναι «ἡ ἀποβολὴ σύμπαντος τοῦ συστήματος τῆς ἱστορικῆς καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ τῆς φωνητικῆς» (Ἀπάντησις, σ. 611)· τὴν ἴδια γνώμη ὑποστήριξε μολαυτὰ καὶ ἄλλοῦ.

[58] (σ. 55). Ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅμως μέρος νομίζω πῶς δὲν εἶναι σωστὸ καὶ τὸ ἄλλο ποὺ γίνεται σήμερα, ν' ἀλλάζωμε κάθε τόσο κι ἀπὸ ἕναν τύπο

ἡ μιὰ λέξη σύμφωνα μὲ τὶς τελευταῖες γλωσσολογικὲς ἀνακαλύψεις. Μιὰ καὶ κανονιστὴ ἡ σημερινὴ ὀρθογραφία, δὲ σημαίνει ἂν θὰ καθιερωθοῦν καὶ γραφὲς ἀνιστόρητες· ἡ παιδεία καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἑνὸς ἔθνους χρειάζονται ἡσυχία καὶ δὲν πρέπει νὰ ταράσσωνται κάθε τόσο χωρὶς λόγο σημαντικὸ ἢ πρακτικὸ σκοπό. Καὶ σὲ ἄλλους λαοὺς βρῆκαν, ἀφοῦ διαμορφώθηκε ἡ ὀρθογραφία τους, σωστότερες ἐτυμολογίες, καὶ κατάλαβαν πὼς πολλὰ τῆς γράφουνταν στραβά, μὰ δὲ δοκίμασαν, μιὰ καὶ βγῆκαν ἀπὸ τὸν ἀργόσχολο *μεσαιωνισμό*, νὰ σπαταλοῦν πολύτιμες ἐθνικὲς δυνάμεις γιὰ ν' ἀναστατώνουν τὴν ὀρθογραφία καὶ νὰ καθιερώνουν νέες γραφὲς «σωστότερες».

Κάποια διαφορὰ παρουσιάζει βέβαια ἡ δική μας γλῶσσα ὡς πρὸς τὸ ἀκόλουθο, ὅτι ἐπειδὴ αὐτὴ βρίσκεται σὲ κάποια ἄμεση ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν ἀρχαία φιλολογία, ἔχει καὶ ἡ ὀρθογραφία της ἄμεση σχέση μὲ κείνην. Ἔτσι λ. χ. μιὰ καὶ γράφεται πιὰ στ' ἀρχαῖα κείμενα *οἰκτίρω* κι ὄχι *οἰκτείρω*, *μεῖγμι*, *ἀνάμεικτος*, *φιλονικῶ* κι ὄχι *μίγμα*, *ἀνάμικτος*, *φιλονικῶ* μπαίζει σωστὸ νὰ γράφωμε καὶ μεῖς τοὺς ἴδιους ἢ ὅμοιους νεοελληνικοὺς τύπους ἀνάλογα (ἔτσι καὶ *κρεοπώλης* ἀντὶ *κρεωπώλης* κτλ)· αὐτὰ ὅμως ὅλα εἶναι λεπτομέρειες, κι οὔτε εἶναι πιθανὸ πὼς θὰ ἔχωμε καὶ στὸ μέλλον πολλὲς ὅμοιες ἀλλαγές.

Σχετικὰ μὲ τὸν κοινωνικὸ χαρακτῆρα τῆς ὀρθογραφίας νομίζω καλὸ νὰ πῶ ἐδῶ δυὸ λόγια γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων. Ταχτικὰ παρατηρεῖ κανεὶς στὴν Ἑλλάδα νὰ παραμορφώνεται σωτηριατικὰ γιὰ χατῆρι τῶν διαφόρων ὀρθογραφικῶν συστημάτων ὁ τρόπος ποὺ ἀρέσει στὸν καθένα μας νὰ γράφῃ τὸ οἰκογενειακό του ὄνομα. Ὁ Πλαχογιάννης γράφει τὸ Βηλαρᾶ *Βιλλαρᾶ* (Προπύλαια I (1900-1908) σ. 678), ὁ Χατζιδάκις τὸ Μιστριώτη *Μυστριώτη* (Γλωσσολογικαὶ Μελέται 1901, σ. 201), τὸν Κόνσολα *Κόντολα*, τὸν Ψυχάρη *Ψεχάρι* — ἀκόμη καὶ τὸν Μπούτουρα *Βούτουρα* — ὁ Ψυχάρης τὸ Χατζιδάκι *Χατζηδάκη*, *Χατζηδάκη* γράφει τὸ Χατζιδάκι καὶ ὁ Μπούτουρας, καὶ αὐτιφωνα μὲ τὴν ἴδια ἀρχὴ εἶδαν ἔξαφνα τὰ ὀνόματά τους νὰ γίνωνται *Δημητρόπουλλος*, *Σταυρόπουλλος*, *Πουλλόπουλλος*, *Κωστόπουλλος* κτλ. ἐκεῖνοι ποὺ τὰ συνήθιζαν κι ἐννοοῦν νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ τὰ γράφουν μ' ἕνα λ. Καὶ ὅμως δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία πὼς τὸ οἰκογενειακό μας ὄνομα εἶναι ἡ πιὸ μιὰς ἀναφαίρετη ἰδιοκτησία, καὶ καθὼς εἶναι ἐλεύθερος λ χ. ὁ Ἀσλάνογλους νὰ γίνεται *Ἀσλάνης*, *Ἀσλανίδου*, *Ἀσλανίδης* ἢ *Ἀσλανόπουλος*, ἔτσι καὶ ἡ ὀρθογραφία του εἶναι — ἔξω ἴσως ἀπὸ τὸν τονισμὸ καὶ τὴν κατάληξη* — ζήτημα προσωπικό, κι ἔχει δικαίωμα νὰ γράφεται ὁ φαρὰς *Ψαρρᾶς* ἢ *Ψαρμᾶς*, ὁ κρασᾶς *Κρασσᾶς*, ὁ ραφτόπουλος *Ραπτόπουλος*, κι ὁ μυστριώτης *Μιστριώτης*. Ὅποιο κι ἂν εἶναι τ' ὀρθογραφικὸ σύστημα ποὺ θὰ προκρίνωμε. Κοντὰ στ' ἄλλα ὁ ναυτερισμὸς ἐδῶ χωρὶς τὴ θέληση ἐκείνου ποὺ τοῦ ἄνηκει τ' ὄνομα εἶναι κι ἀνιστόρητος, ὅταν λ. χ. γίνεται ὁ Βηλαρᾶς *Βιλλαρᾶς*, καὶ δείχνει μόνο τὸν αὐθαίρετο ἀκδιασμὸ καὶ τὸν ἀντικοινωνικὸ χαραχτῆρα ποὺ κρύβουν τέτοιες γραφές. Ἔχομε τὸ δικαίωμα

* Ἐννοεῖται πὼς ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία στὴ γραφὴ τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων δὲν μπορεῖ νὰ πάῃ ὡς τὸ σημεῖο νὰ πατήσῃ τοὺς γενικώτερους ὀρθογραφικοὺς κανόνας. Ἂν λ. χ. ἡ νέα ὀρθογραφία δεχτῇ πὼς τὸ διπλὸ ρ μὲς στὴ λέξη γράφεται χωρὶς τὰ διπλὰ πνεύματα, τότε εἶναι ἐλεύθεροι οἱ Σαρῆδες νὰ γράφωνται *Σαρρῆς*, *Σαρὴς*, ἢ *Σαρῆς* ὄχι ὅμως *Σαρίδης*.

νὰ κάνωμε τὸν Κοραῆ *Κορραΐ* γιὰ τὸ λόγο πὼς τ' ὄνομα του ἔρχεται ἀπὸ τὸ *Κορραδῖνος*; (κτ. Χατζιδάκι, Μεσαιωνικὰ ΙΙ, σ. 69)*.

Ἐλευθερία στὴ γραφὴ τῶν ἐπιθέτων ἀναγνωρίζει κάθε πολιτισμένος λαός. Ποιὸς Γάλλος σκέφτηκε ποτὲ ν' ἀλλάξῃ τὰ ὀνόματα φίλων του ἐπειδὴ ἡ ὀρθογραφία τους δὲν ἦταν σωστή; καὶ τί θὰ γίνουνταν ἂν ἀρχίζαν στὴ Γερμανία οἱ διάφοροι *Meyer*, *Mayer*, *Meier*, *Maier*, *Meyr*, *Mayr*, *Meir*, *Mair* ν' ἀλλάξουν τὶς ὀρθογραφίες τους βασιζόμενοι σ' ἐτυμολογικὲς καὶ προγονικὲς μελέτες; «Τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα» λέει ὁ Duden, Orthographisches Wörterbuch 1903, σ. 7 εἰσ. «δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τ' ἀγγλίξωμε, καὶ γραφὲς καθὼς *Göthe* ἀντὶ *Goethe*, *Bismark* ἀντὶ *Bismarck* μᾶς ξενίζουν κι εἶναι, νὰ πῶ, ἀνιστόρητες»**.

Ἀλλιώτικα παρουσιάζεται τὸ ζήτημα πῶς θὰ ὀρθογραφοῦμε τὰ βαφτιστικὰ ὀνόματα· ἐδῶ σωστὸ εἶναι ν' ἀκολουθοῦν οἱ κάτοχοί τους τὴ γραφὴ ποὺ θ' ἀποφασιστῇ γιὰ σωστή. Στὴ Γερμανία μάλιστα, ὅπου μὲ φροντίδα σχεδὸν σχολαστικὴ προβλέπονται καὶ τὰ παραμικρά, τὸ κράτος ὥρισε καὶ τὴν ὀρθογραφία τῶν βαφτιστικῶν, ποὺ μόνη ἐπιτρέπεται στὰ μητρῶα, τοὺς ἐπισήμους κατάλογους κτλ.· (γιὰ τὸ βιβλιαράκι μὲ τὸν πίνακα ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ κτ. σημ. 3).

[50] (σ. 57). Ἔτσι λ. χ. φέρνει ὁ Χατζιδάκις, Μετὰ βαρείας κτλ., Ἑβδομὰς 3 (1885) σ. 522 καὶ τὸ ἀκόλουθο ἐπιχείρημα γιὰ νὰ μὴν ἁπλοποιηθῇ ὁ τονισμός καθὼς πρότεινε ὁ Σκυλίτσης: «αἱ ἀναφορικαὶ ἀντωνυμίαι ἥ οἵ αἵ θὰ συγχέωνται τότε μετὰ τῶν ἄρθρων, ὥστε ἡ κατάληψις θὰ ἀποβῇ πολλάκις δυσχερὴς εἰς τοὺς ἀπειροτέρους, π. χ. *ἡ θάλασσα, ἡ ἀπὸ τῆς Συρίας μέχρι .... ἐκτείνεται, ὀνομάζεται ...*»· τὸ δεύτερο ἡ εἶναι τὸ ἀναφορικὸ ἡ.—Ὅμορφα μιλᾶ γιὰ τὸ ζήτημα τῶν δημώνυμων τῆς νεοελληνικῆς τεχνητῆς γλώσσας ὁ Βερναρδάκης σὲ μιὰ του παλιὰ πολεμικὴ στὴ Νέα Ἡμέρα (1885), ἀρ. 554, σελ. 2-3, στήλ. 8-9: «Ἂν τῆς γραφομένης γλώσσης σκοπὸς εἶνε νὰ τὴν ἀναγινώσκωσι μόνον οἱ ἄνθρωποι, ὄχι καὶ νὰ τὴν ἀκούωσι, δύνανται οἱ γράφοντες νὰ γράφουν ὅ,τι θέλουσιν. Ἀλλ' ἂν μέλλωμεν ὄχι μόνον νὰ γράφωμεν καὶ ἀναγινώσκωμεν, ἀλλὰ καὶ ν' ἀπαγγέλλωμεν καὶ ν' ἀκούωμεν τὴν καθαρεύουσαν, ὡς ὀνομάζεται, γλῶσσαν μας, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσάγωμεν εἰς αὐτὴν τοιαῦτα μονοσύλλαβα καὶ μονογράμματα λεξείδια, ἅτινα εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ καὶ ὁ κράτιστος ἑλληνιστὴς ἀκούων ἀπαγγελ-

* Ἀλλιῶς βέβαια πρέπει νὰ κρίνωμε τὶς μεταγραφὲς αὐτὲς ἅμα γίνονται ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ εἶναι ὄνομά του· ἐκεῖ καὶ ἡ φωνητικὴ ἀλλοίωση μπορεῖ ἐπιτέλους νὰ δικαιολογηθῇ, ὅσο τουλάχιστο ὑπάρχει ἡ προϋπόθεση πὼς μποροῦμε νὰ τὴν ἐφαρμόσωμε ὄχι μόνο γράφοντας μὰ καὶ στὴ ζωντανὴ γλῶσσα. Ὅμορφα παραδείγματα ἀπὸ τὰ ἀσφαλωνίτικα βλέπεις στὴ μελέτη τοῦ Λορεντζάτου, Κεφαλλήνων ὀνόματα, στὴ Λαογραφία 2 (1910).

** Γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ὀρθογραφίας τῶν οἰκογενειακῶν ἔγραψε τελευταῖα ὁ Μπούτουρας, Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα, σ. 183· μὲ κυρίως πολεμᾶ τὶς καινοτομίες τοῦ Χατζιδάκι σὲ ὡρισμένες περιστάσεις ὡς ἀδικαιολόγητες, ἐνῶ παρουσιάζεται μᾶλλον συνήγορος κατ' ἀρχὴν στὴν ταχτικὴ αὐτή. Στὸ ἴδιο μέρος, σ. 183, κατακρίνει ὁ Μπούτουρας τὶς «ἀτομικὲς θεωρίες» στ' ὀρθογραφικὸ ζήτημα καὶ τονίζει σωστὰ πὼς ἡ ὀρθογραφία εἶναι «κοινωνικὴ συνθήκη» ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν τροποποιῇ ὁ κάθε λόγιος σύμφωνα μὲ τὶς ἰδέες του· κτ. ἀκόμη μιὰ του γνώμη στὴ σημ. 111 τῆς Μελέτης αὐτῆς.

λόμενα, ἐὰν δὲν τὰ ἴδη γραμμένα, καὶ μάλιστα ὄχι ἁπλῶς γραμμένα, ἀλλὰ καὶ φέροντα πλήρη καὶ ὁλόκληρον τὴν ἀποσκευὴν τῶν πνευμάτων, τῶν τόνων, τῶν ὑπαγεγραμμένων ἰῶτα κτλ. Καὶ ταῦτα πάντα ἐν ᾧ περιέχει ἤδη ἡ ζῶσα γλῶσσα τοιαῦτα λεξείδια συγχεόμενα; Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ἔχομεν τὰ ἑξῆς· *εἰ, εἶ (εἰμί), εἴ (εἶμι), εἷ* (δωρ.=ἕ), *ᾗ, εἰ* (σύνδ.), *ᾖ* (ἐπιφων.), *ᾗ, ἦ* (=ἦν), *ᾗ* (=ἔφη), *ᾗ* (γ' πρ. ὑποτ. τοῦ *εἰμί*), *ἦ, ἤ* (βοτ.), *ἤ* (μορ.), *οἱ, οἳ, οἱ, οὗ, αἱ, οἱ* (ἐπιρρ.), *ὗ*—τὸ ὅλον εἴκοσι καὶ ἕν διάφορα λεξείδια, ἀκατάληπτα καὶ εἰς τοῦ σοφωτάτου ἀνδρὸς τὴν ἀκοὴν σήμερον! Ἐν τῇ καθομιλουμένῃ ἔχομεν τὰ ἄρθρα *ἡ* καὶ *οἱ*, καὶ τὸν διαζευκτικὸν σύνδεσμον *ἤ*. Τὸ ἔθνος ἔπραξε σοφώτατα, ἀποσκορακίσαν ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀκατάληπτα λεξείδια, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν σύνδεσμον *ἤ* μετέπλασεν εἰς *ἢ* πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν δμοιηχούντων ἄρθρων· ἀλλ' ἡμεῖς, ἀφ' οὗ εἴχομεν ἤδη τὸ *ἡ, οἱ, ἤ*, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὸ ὅτι ἐξεθάψαμεν τὰς ἀναφορικὰς ἀντωνυμίας *ἥ, οἵ, ἧ* καὶ τὸ ὑποθετικὸν *εἰ*, ἅτινα πάντα ἐπὶ μὲν τοῦ χάρτου ἔχουσι καλῶς, καὶ εἰς τὴν ὅρασιν εἶναι καταληπτά, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπαγγελίαν καὶ ἀκοὴν εἶναι κίβδηλα ἀλαλάζοντα, ὅπερ σημαίνει ὅλως ἄχρηστα διὰ γλῶσσαν λογικῶν ὄντων, σοφώτεροι τοῦ ἔθνους, ἐξεθάψαμεν ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ τὸ *ᾗ* [ὑπὲρ σημασίαν *ποιᾷ*] μόνον καὶ μόνον ὅπως καὶ τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χρῆσιν αὐτοῦ φωτίσωμεν, καὶ τὴν ἀσάφειαν τοῦ λόγου ἔτι μᾶλλον αὐξήσωμεν, καὶ εἰς τὴν γλωσσικὴν σύγχυσιν ἐπιθέσωμεν τὸν κολοφῶνα. Καὶ ταῦτα πάντα διατί; Διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Κοραῆ μᾶς ἐφαίνετο πτωχὴ καὶ δημοτική, καὶ ἐθρωμοῦσε *ζωρωπούτην*, ἐν ᾧ ἡμεῖς μεταβαλόντες τὸ ὄνομα καὶ ἀπὸ *Ἕλληνοι* καὶ *Ῥωμιοὶ* μετονομασθέντες *Ἕλληνες*, ἔπρεπε νὰ σωφρονισθῶμεν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἣν ἐλάλει ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ *Ἕλληνας* καὶ ἡ μήτηρ ἡμῶν ἡ *Ῥωμιά*, νὰ ὁμιλῶμεν δὲ τοῦ λοιποῦ ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες!

Ἂς φροντίσωμεν λοιπὸν τώρα, διὰ νὰ λαλῶμεν τὴν χαριτόβρυτον ταύτην καθαρεύουσαν, καὶ ἀπαγγέλλομεν τὸ *ᾗ* καὶ πάντα τὰ ὁμοια μ' αὐτό· σκωληκόβρωτα καὶ σὴρωτιῶντα τιμοῦμορυχήματα *τί, οἱ, ᾗ, ᾖ*, μετὰ τῶν ζώντων ἄρθρων *ἡ* καὶ *οἱ*, καὶ τοῦ διαζευκτικοῦ συνδέσμου *ἤ*, νὰ ἔχωμεν πρόχειρον καὶ ἕνα πίνακα, ὅπου νὰ γράφωμεν τὴν λέξιν διὰ νὰ ἐννοῶσιν οἱ ἀκούοντες τί ἐκ τῶν πολλῶν τούτων Ι λέγομεν, ἢ προφέροντες τὸ Ι τοῦτο νὰ παριστῶμεν συγχρόνως εἰς τοὺς ἀκροωμένους διὰ μὲν τῆς ἑτέρας χειρὸς τὴν ψιλὴν διὰ δὲ τῆς ἑτέρας τὴν βαρεῖαν. Ἡ μέθοδος εἶναι τοῦ μακαρίτου Ἀχαλινίδου, ὅστις ὑπαναγαίρων καθ' ἓν χρόνον ἐλάλει τὸν λίχανον δάκτυλον τῆς χειρός, παρίστα δι' αὐτοῦ τὸ ὑπογεγραμμένον ἰῶτα, δηλοῦν ὅτι τὸ ἠλυκὸν ὄνομα, ὅπερ ἔλεγε κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἦτο δοτικὴ καὶ ὄχι ὀνομαστική, οἷον *τιμῇ, χαρᾷ* κτλ. ὄχι *τιμή, χαρά* κτλ.».

Σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο ζήτημα κτ. καὶ ὅσα νόστιμα λέει ὁ Ψυχάρης, Τὸ ταξίδι μου, 1. ἔκδ., 1888, σ. 240-242 καὶ 246-251. Κτ. ἀκόμη καὶ τ' ἀκόλουθα, Φουστάνου, Ηὐλιοκρισία ἐπὶ τοῦ νέου ἐν τῇ ἀγγλικῇ γλώσσῃ Ἰατρικοῦ Λεξικοῦ τοῦ Th. L. Stedman (Παράρτημα τῆς «Ἰατρικῆς Προόδου», Ἰανουαρ. 1912), σ. 12. «Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δέχεται τοιαύτας ἁπλοποιήσεις ἐν τῇ γραφῇ τῶν λέξεων αὐτῆς· ὁ πλοῦτος δ' ἀκριβῶς τῶν λέξεων αὐτῆς κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἰδίαν κεκανονισμένην γραφὴν τῶν λέξεων, δυνάμει τῆς ὁποίας διακρίνονται αἱ διάφοροι ἔννοιαι τῶν ὁμοειδῶν καὶ ὁμοιοπροφέρτων λέξεων. Ὁ δ' ἐπιχειρῶν ἐπὶ ἑλληνικῶν λέξεων ἁπλοποιήσεις γραφικὰς ἐπιχειρεῖ ἔργον ἀμαθοῦς ἐπικινδυνότατον ἀκτιθὲν εἰς δημιουργίαν ἀληθοῦς κυκεῶνος λέξεων καὶ ἐννοιῶν. Τοιαύτας ἁπλοποιήσεις πιθανὸν νὰ δέχηται πᾶσα ἄλλη

γλῶσσα, ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ οὐδαμῶς οὐδέποτε ἐπιτρέπει.» *Habemus confitentem!*

Στὴν δμωνυμία ποὺ μὲ τὴ μεσαιωνικὴ (καὶ νεοελληνικὴ) προφορὰ κατάντησαν πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας γλώσσας, στηρίζεται τὸ ἀκόλουθο διήγημα τοῦ Πλανούδη, ἑνὸς λόγιου μοναχοῦ στὸ 13. αἰῶνα ποὺ ἐργάστηκε φιλολογικὰ γιὰ διδαχτικοὺς σκοπούς· τὸ διήγημα βρίσκεται στοὺς κώδικες Vindob. CXXII καὶ Marcian. CDLXXXI, καὶ τυπώθηκε στὸ βιβλιαράκι τοῦ Treu, Maximi monachi Planudis epistulae, Μπρέσλαου 1890 (καὶ στὸ περιοδικὸ Ἑλλὰς 2 (1890), σ. 307)· καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης verbis ludit, quae varie scribuntur, eodem sono ab itacistis enuntiantur. «Ἐρήμην ποτὲ καταδικασθεὶς ἐπὶ τὸν δικαστὴν ἦειν καὶ οὐχ εὗρον ὃν ἂν ἐροίμην, τίς ποτε χῶρος αἱρεῖ μιν. Καὶ δὲ τὴν πρὸς ἐκεῖνον φέρουσαν ἀγνοῶν πρὸς ἐμαυτὸν ἔλεγον· εἰ μή τις ἐρεῖ μιν, αἱροίμην ἂν καταδεδικάσθαι μᾶλλον ἢ πλανᾶσθαι ἀνήνυτα. Καύματος οὖν ἐπιγενομένου κατὰ γῆς ἐρριμμένην καὶ ἀπεγνωσκον, πῶς ἂν ἐκεῖθεν αἱροίμην, πηγὴν μέν τοι πλησίον οὖσαν αἰσθόμενος μόλις τε πρὸς αὐτὴν εἵρπυσα κἀκεῖθεν αὖθις ἀναστὰς ὡδοιπόρουν, καὶ γὰρ αὖθι καὶ πέπωκα καὶ ἐρρύμην καὶ ἀνέψυξα καὶ ἐμαυτὸν θανάτου ἐρρύμην, ταῦτα δὲ πάντα οὐκ ἂν μοι συνέβη, αἴ ρύμην ἐβάδιζον πόλεως». Ἐννοεῖται πῶς μιὰ ζωντανὴ γλῶσσα δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ τόσο πολλὰ συνώνυμα, ποὺ μόνο στὸ χαρτὶ ξεχωρίζονται.

[80] (σ. 60). Οἱ ὑποκοριστικοὶ τύποι τῶν κυρίων σὲ *-ᾶς*, γεν. *-ᾶ (Ἐπαφρᾶς, Ἐπικτᾶς)*, σχηματίστηκαν στὴν Ἰωνία, κατὰ τὰ ὀνόματα σὲ *-άς* γεν. *-άδος (νομάδος, δρομάδος)* σὲ *-ᾶς, -ᾶδος (Βοττᾶδος, Μηνᾶδος)*· ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τύπους βγῆκαν ἀργότερα οἱ τύποι σὲ *-ᾶδες*. Κτ. Meyer, Griechische Gramm.[3], σ. 448.

[81] (σ. 60). Κτ. κανόνα 32.

[82] (σ. 61). Ἐννοεῖται πῶς μὲ αὐτὰ δὲ συνηγορῶ γιὰ κάθε παρετυμολογημένη ἀνορθογραφία, ἂν καὶ ὁ ρόλος τῆς παρετυμολογίας εἶναι στὶς γραφὲς τῶν νεωτερικῶν τύπων μεγαλύτερος ἀπ' ὅ,τι φανταζόμαστε. Τὸ *Λοιδωρίκιον (Λιδυρίκι)* γράφηκε σὰ νὰ ἔρχουνταν ἀπὸ τὸ *λοιδωρῶ*, ἡ *Καρίτενα* καὶ τὸ *Ζιτούνι* παρετυμολογήθηκαν ἐπίσης *(Καρύταινα, Ζητούνι)*· ἡ *Ρωμυλία* μάλιστα (ἀντὶ *Ρουμελία*, ἀπτὸ *Ρούμ-ιλί)* ἀλλάχτηκε καὶ φωνητικά, σὰ νὰ συγγένευε μὲ τὸ *Ρωμανία, Ρωμιός, Ρώμη, Ρωμύλος*. (Κτ. καὶ Χατζῆ, οἱ Ῥαούλ, Ῥάλ, Ῥάλαι, Kirchhain 1909, σ. 7 ὑποσημ.).

Ἀπάνω στὶς «ὀρθογραφικὲς» αὐτὲς παρετυμολογίες καὶ γραφὲς καθὼς *βεζύρης, συνάφι, συντέφι, Μόλυβος* (στὴ Μυτιλήνη) *φυτίλι, συντριβάνι, ξύδι* ἀντὶς *βεζίρης, σινάφι, σιντέφι, Μόλιβος, φιτίλι, σιντριβάνι, ξίδι* ἔχει γράφει ἕνα ὁμορφο ἄρθρο ὁ Α. Ε[φταλιώτης], Ὑφιλομανία, στὸ Νουμᾶ 8 (1910) σ. 235-6. «Πρέπει, λέει, νὰ τριγυρίζουνε θηλαδὴ στὸ μνημονικό μας, σὰν ἀόριστες κι ἀβέβαιες εἰκόνες, κάποιες λέξεις ποῦ μισοφέγγει μέσα τους ἕνα ὑψιλόν, κι ἅμα μᾶς παρουσιαστῇ ἡ ξενικιά, ἡ ἀσυνήθιστη ἡ λέξη, μᾶς θυμίζει κάποια δμόηχη θησαυρισμένη λέξη ποῦ στολίζεται μὲ τὸ χαδεμένο ψηφὶ [τὸ *υ*]». Ὁ Ἐφταλιώτης ψυχολογεῖ καλὰ τὸ φαινόμενο αὐτό, μὰ ἴσια ἴσια γιὰ τοὺς λόγους ποὺ παραπάνω εἶπα, βρίσκω ὑπερβολικὴ τὴν κατάκριση ποὺ τοῦ κάνει.

[83] (σ. 61). *Λύγο* ἔρχεται, καθὼς ἔδειξε πρῶτος ὁ Roy ἀπὸ τό: τὰ ὠά, *ταωβά, τα(ω)βγά)*· *Μανόλης* ἀπὸ τὸ *Μανουήλης, Μανόηλης*. Ὁ *βεζίρης* μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὰ τούρκικα, καὶ τὸ *υ* του ἐξηγεῖ μόνο μιὰ ἀδικαιολόγητη καθα-

ρευουσιάνικη προτίμηση, γιατί φαντάζονται ἴσως πώς ἔτσι γίνεται ἑλληνικώτερο, (κτ. σημ. 62). Μιὰ ὅμοια παραξενιὰ εἶναι νὰ γράφωμε σὲ κάμποσες λέξεις διφθογγικὰ *αυ, ευ* ἀντὶ *αὐ, αφ, εὐ, εφ*· αὐτὸ γίνεται ὅπου ἀκολουθεῖ ἄλλο σύμφωνο, κι ἔτσι κατορθώνομε ν' ἀποφύγωμε στὸ χαρτὶ ἕνα σύμπλεγμα (*βγ, φγ*) ποὺ θὰ ἔμοιαζε ἀνελλήνιστο. Οἱ γραφὲς αὗτὲς ἦταν συχνότατες στὰ μεσαιωνικὰ χειρόγραφα, κι ἀκόμη καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Κοραῆ φαίνεται πὼς ἦταν κανονικὲς καὶ «σωστές». Κτ. λ. χ. Κοραῆ, Ἄτακτα II, σ. 139): «*εὐγάζω, εὐγάλλω ἢ ἐβγάλλω* ἀπὸ τὸ *ἐκβάλλω*, κατὰ μετάθεσιν καὶ ἀναλλαγὴν τῶν γραμμάτων βάρβαρον» καὶ IV 1, 141: «οἱ παρασιμένοι *χρόνοι, εὔγαξα, εὔγανα, εὔγαλλα, εὔγασα, εὔγαλα . . . εὐγαίνω, εὔγανα ἢ ηὔγενα, ηὔγα, εὐγῆκα ἢ ηὐγῆκα* . . .» κτλ. Τὶς γραφὲς αὗτὲς βρίσκομε κι ἀργότερα, μὰ λιγώτερο συχνά· λ. χ. στὴν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Βηλαρᾶ (1827): *εὐγῆκε, ἐκκεύθηκε, Ἴγκυπτ· εὔγα* γράφει ἀργότερα ὁ Τερτσέτης, κτλ. — Γιὰ τὰ ξένα *καθιές, ζενζέλης* κτ. παραπάνω σ. 63.

[64] (σ. 62). Ὡς τώρα ἔχομε βασταξέι γενικὰ τὴ συνήθεια στὴν ὀρθογραφία μας — ἂν καὶ εἶναι ἱστορική — ἅμα ἕνας ἦχος ἀρχίζει καὶ προφέρεται διαφορετικά, νὰ τὸν γράφωμε σύμφωνα μὲ τὴ νέα του ἀξία (βὲς καὶ σημ. 4)· γιαυτὸ προτιμότερες εἶναι οἱ γραφὲς *Ρωμιός, μηλιά* κτλ., ἐνῶ τὰ *Ρωμαίικος, μηλεά* κτλ., θὰ ἔκαναν τὴν ὀρθογραφία μας πιὸ συντηρητικὴ καὶ δύσκολη ἀπὸ κεῖνο ποὺ εἶναι σήμερα. Γιαυτὸ βὲ συμφωνῶ μὲ ὅσους θέλουν νὰ γράφωμε *νύκτα, αχυνί, χονδρός, χθεσινός, φθάνω* κτλ., κι ἂς προφέρωμε *νίχτα, αχουνί, χοντρός, χτεσινός, φτάνω*. Κοντὰ στ' ἄλλα θὰ φέρη αὐτὸ καὶ κάποια σύγχυση, γιατὶ ἡ σημερινὴ φωνολογία δὲν ἔχει καταταλάξει ἀκόμη, καὶ ὑπάρχουν καὶ περιστάσεις ὅπου ἀληθινὰ λέμε, καὶ θέλομε νὰ προφέρωμε τὰ συμπλέγματα *φθ, χθ, σθ, πτ* κτλ. Πρέπει, νομίζω, ὅσο γίνεται νὰ βασταξέωμε τὴν ἀρχὴ πὼς θὰ γράφωμε ὅπως μιλοῦμε, χωρὶς νὰ πολλαπλασιάσωμε τὶς περιστάσεις ὅπου τὸ ἴδιο ψηφίο θ' ἀντιπροσωπεύη διάφορους ἤχους (κτ. σημ. 4)· σποτὲ νὰ γράφωμε λ. χ. *πυρπαγιά*, καθὼς κι *Λοχόλος* (ἂν προφέρωμε *αχ*)· στοὺς τύπους πάλι *αὐγοβόλο, συμφωνῶ* δικαιολογεῖται ἡ διατήρηση τοῦ *μ*, γιατὶ προφέρομε ἕνα ἐλαττωμένο ἔρρινο. Ἀλλοῦ, καθὼς λ. χ. στὶς λέξεις *αὐριανὸς, αὐριανὴ, Ἀθῆνα* (ὁ Ψυχάρης τὰ γράφει μὲ *μ*), μοῦ φαίνεται προτιμότερο νὰ γράφωμε ἀκόμη τὸ *π*, ἂν καὶ δὲν τὸ προφέρομε.

Ἡ ἰδέα νὰ γράφωνται μὲ ἀρχαϊκώτερη μορφὴ νεωτερικοὶ τύποι τῆς νέας γλώσσας ἦταν συχνότερη σὲ περασμένα χρόνια, στοὺς κύκλους ποὺ ἔλπιζαν νὰ διορθωθῆ ἡ γλῶσσα *βαθμηδόν*. Ἔτσι μᾶς λέει ὁ Σκ. Βυζάντιος, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, Ἀθῆναι 1856, σ. 9 εἰσ. «Ὄχι μόνον φρονῶ ἀδύνατον τὸ 'νὰ γράφωμεν καθὼς ὁμιλοῦμεν, ἀλλὰ γνωμοδοτῶ μάλιστα καὶ τὸ ἐναντίον, 'νὰ μὴν ὁμιλῶμεν οὔτε 'νὰ ἀναγινώσκωμεν καθὼς γράφομεν, καὶ μάλιστα παρόντων ἀκροατῶν ἀμαθῶν (sic). Ἐπειδὴ τί πειράζει, ἂν, γράφοντες μέν, γράφωμεν, καθ' ὑπόθεσιν, *διά, ἡμεῖς, νιός, καῦ* κτλ. ἀναγινώσκοντες δέ, προφέρωμεν *γιά, ἐμεῖς, γυιός, καῦ* κτλ.».

Συνηθίζουνταν οἱ «ὀρθογραφικὲς» αὐτὲς γραφές, ποὺ δὲν ἔχουν γλωσσικὴ σημασία — καὶ ἀπὸ λογοτέχνες καθὼς ὁ Σολωμός, ὁ Βαλαωρίτης κτλ., καὶ αὐτὸ νομίζω πὼς πρέπει νὰ λογαριαστῆ ἅμα πρόκειται νὰ ἐχτιμηθῆ ἡ γλωσσικὴ μορφὴ τῶν ἔργων ποὺ ἔγραψαν. Τὰ τελευταῖα πάλι χρόνια ξαναζωντάνεψε τὴν ἰδέα αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία νὰ συμβιβαστῆ κάπως ὁ δημοτικισμὸς μὲ

τὶς καθαρευουσιάνικες προλήψεις καὶ συνήθειες. Ἔτσι ἔδωσε καὶ ὁ Κρούμπαχερ, Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης Ἑλληνικῆς, 1905, σ. 161 (μετάφραση) τὴν ἀκόλουθη συμβουλή: «Θὰ ἦτο δυνατὸν εἰρηνικῶς διά τινος ἐν τῇ γραφῇ πλάνης, νὰ διαλυθῇ ἡ φιλονικία περὶ τοῦ κατὰ τὴν προφορὰν μὴ ἀκουομένου τελικοῦ -ν καὶ τινων ἄλλων». Μὰ καθὼς εἶπα παραπάνω, ἡ συμβουλὴ αὐτὴ χωρὶς νὰ εἶναι πάντα πραχτικὴ κι ἐφαρμόσιμη καταντᾶ κάποτε κι ἐπικίνδυνη. Θὰ τὴ δέχουμουν σὲ τύπους καθὼς *σύμπτωμα* ἢ *ἐκτιμῶ* ὅπου ἡ διαφορετικὴ γραφὴ δὲν μπορεῖ τόσο εὔκολα νὰ ἐπηρεάση καὶ στραβώση τὴν προφορά· (καθὼς λ. χ. ἅμα γραφῇ *φθάνω* ἀντὶ *φτάνω*).

[65] (σ. 62). Πολλοὶ ὡς τώρα ἔκριναν ἀναγκαῖο νὰ χρησιμοποιήσωμε μερικὰ νέα ψηφία στὴ γραφομένη μας γιὰ ν' ἀποδοθοῦν μερικοὶ νεωτερικοὶ ἢ ξένοι φθόγγοι σὲ λέξεις ἑλληνικὲς πιὰ ἢ καὶ ξένες (λ. χ. κύρια ὀνόματα), αὐτὸ ὅμως δὲν κατωρθώθηκε γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ δὲν πέτυχε ὡς τώρα σὲ μᾶς καμιὰ γενικώτερη ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση. Μιὰ συζήτηση ποὺ εἶχε γίνει ἄλλοτε γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ βλέπεις στὴν ἐφημερίδα Ἐλπίς, 1861, ἀρ. 1096, καὶ στὴν Πανδώρα 12 (1862) 142-143 (Περὶ προσθήκης στοιχείων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον), καὶ 13 (1863) 166-167. Στὴν Ἐλπίδα πρότεινε ὁ ἀρθρογράφος γραφὲς καθὼς *Δύμας* (Dumas), Κόμης δ' Ὀ (D'Eu), *Οδιλγων* (Odillon), Καλδινῆς (Cialdini) κτλ.· οἱ ἄλλοι πρότειναν: *Σαττωπριάν, Τσιαλδίνης, Γαριπάλδης, Διουμᾶς*.

[66] (σ. 62). Λαὸς μὲ τόση ὑπερτροφία στὴν ἀντίληψη τῆς σημασίας ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχῃ ὅ,τι εἶναι *γραμμένο* καὶ μὲ τέτοια ὑπερτίμηση τῆς γλώσσας τοῦ χαρτιοῦ, φυσικὸ ἦταν νὰ δειχτῇ καὶ στὴ μεταγραφὴ τῶν ξένων λέξεων πιστὸς ὄχι στὴ φωνητικὴ ἀρχὴ μιὰ στὸ μεταχαραχτηρισμὸ γράμμα πρὸς γράμμα. Τὸ ζήτημα πῶς θὰ γραφοῦν στὴ γλῶσσα μας οἱ ξένες λέξεις ἀπασχόλησε καὶ τοὺς κοραϊστές, μὲ ὅλη τὴν ἀντιπάθειά τους γιὰ τὶς λέξεις αὐτές, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ τὸ νόμιζαν ἀναγκαῖο νὰ πολιτογραφήσουν στὴ γραφομένη περισσότερες παρ' ὅ,τι ἀργότερα ἔγινε· ἀξίζει ἴσως νὰ σημειωθοῦν ἐδῶ τὰ λόγια τοῦ Δάρβαρι, στὴν Ἁπλοελληνικὴ Γραμματικὴ 1806, σ. 222. «Ἐὰν μία ἐξ ἀρχῆς ξένη λέξις συνεθίζηται εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον καὶ καταλαμβάνηται, λέγεται ὅτι ἠξιώθη τοῦ γραικικοῦ πολιτεύματος. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν λέξις πρέπει ὡς μία γνησία κοινὴ λέξις νὰ γράφηται κατὰ τὴν γραικικὴν προφοράν»... «Αἱ λέξεις *ἀρραβών, σίκλος, σάββατον* εἶναι ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου, καὶ αἱ λέξεις *βέργα, δηνάριον, κανδήλα, μονέδα, οὐγκία, σούβλα, τίτλος, φάβα* εἶναι ἐκ τῆς Λατινικῆς. Ἀλλ' ἠξιώθησαν ἤδη τοῦ γραικικοῦ πολιτεύματος· ἄρα πρέπει νὰ γράφωνται κατὰ τὴν γραικικὴν προφοράν». «Αἱ ξέναι λέξεις πρέπει νὰ γράφωνται μὲ τὰ ἴδια γράμματα, τὰ ὁποῖα ἔχουσιν εἰς τὴν γλῶσσάν των». «Οὕτω γράφομεν τὰς λατινικὰς λέξεις: *ἀσσάριον, κλάσσις, κομμέρκιον, μεμβράνα, ὄφφικιον, βέδα, ταβέρνα, ἀκκουμβῶ, δεφεντεύω* κτλ.».

Ἡ τάση αὐτὴ νὰ γράφωμε τὶς ξένες λέξεις καθὼς καὶ στὴ γλῶσσα τους γράφονται, γράμμα πρὸς γράμμα κι ὄχι φωνητικά, εἶναι τέτοια ὥστε συχνὰ βλέπει κανεὶς, σ' ἐφημερίδας ἰδίως, τύπους ψυχολογικὰ ὄμορφους, ὄχι ὅμως καὶ γραμματικὰ δικαιολογημένους· *ἐμπροκαίσιον* (τὸ ἀγγλ. *embrocation*, ὅπου τὸ *a* προφέρεται *ē*) *σκαίτινγ* (ἀγγλ. *scating*), *χώλλ* (ἀγγλ. *hall*), ἀκόμη καὶ *σωφὲρ* (γαλλ. *chauffeur*) *Σωπενχάουερ* (*Schoppenhauer*) κτλ.

[67] (σ. 62). Τά διπλά σύμφωνα ὡς τώρα ἁπλοποιοῦνταν μόνο ὅπου βρίσκονται ἢ κι ἀναπτύσσονται κοντά τους κι ἄλλα σύμφωνα: *ἀπλικεύω* (μὰ κι *ἁπλικεύω*), *τροῦλλος - τούρλι, φλάμπουρο - φλάμπορο*· (ἔτσι καὶ οἱ ἐγχώριες λέξεις *γουλλώνω — γουρλώνω, παραγγέλνω, στέλνω, φέλνω*). Εἶναι φανερὸ πὼς αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ μὴ φανῇ ἡ μορφὴ τῶν τύπων αὐτῶν ἀνελλήνιστη (μ' ὅλο τὸ *ἐκκλησία* κτλ.) Ἐνίοτε γράφονται καὶ ἁπλὰ *ό, γ' (σκούπα)* ἀντὶς τὰ διπλά, γιατὶ καὶ αὐτὰ δὲ συνηθίζονται στ' ἀρχαῖα.

[68] (σ. 63). Ἀπὸ ταὺς τύπους αὐτοὺς ποὺ γράφονται στὴν ἀρχική τους γλῶσσα μὲ διπλὸ σύμφωνο, ἑλληνικὰ συνηθίζονται ἀρκετοὶ συχνὰ καὶ μ' ἕνα, ἰδίως ὅσοι ἔρχονται ἀπὸ τὰ ἰταλικά. Γιὰ τὸ ζήτημα ἂν θὰ ἦταν σωστὸ νὰ γράφωμε τὶς ξένες λέξεις μ' ἕνα ἢ μὲ δυό σύμφωνα κτ. τὴ σημ. 34.

[69] (σ. 64). Τὸ ζήτημα πῶς πρέπει νὰ μεταγράφωμε στὴ γλῶσσα μας τὰ ξένα ὀνόματα εἶναι ἀρκετὰ πολύπλοκο, καὶ θὰ χρειάζουνταν ἰδιαίτερη μελέτη· ὡστόσο ὁρισες δυσκολίες ἔχουν καὶ οἱ ἄλλες γλῶσσες. «Ὁ συλλογός μας, λέει σὲ μιά του προκήρυξη ὁ σύλλογος γιὰ τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἀμερική, δὲ σκοπεύει νὰ κάνῃ ἢ νὰ σωστήσῃ καμιὰν ἀλλαγὴ στὴν ὀρθογραφία τῶν κυρίων μας ὀνομάτων, προπάντων τῶν ἐπιθέτων. Δὲν εἶναι δουλειά του. Τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα θέλουν συχνὰ κανονισμό, μιὰ ὑπάρχουν ἑταιρεῖες καὶ σύλλογοι νὰ φροντίσουν γιαυτό». (Circular 14, σ. 4).

Γιὰ τὸ ζήτημα πῶς «Θὰ μεταγράφωνται δι' ἑλληνικῆς γραφῆς» τ' «ἀλλόγλωσσα γεωγραφικὰ ὀνόματα» ἔδωσε τελευταία προσοχὴ τὸ ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας στὴν προκήρυξη διαγωνισμοῦ πρὸς συγγραφὴν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. (Κτ. Παράρτ. Ἐφημ. Κυβερνήσ., Τεῦχ. Β' 1911, 30 Λὴγ., ἀρ. 128, σ. 624 - 624α). Γιὰ τὴ μεταγραφὴ τῶν τοπωνυμιῶν κι ὀνομάτων προσώπων κοίτα καὶ ὅσα εἶπε ὁ Λάμπρος στὸν Πρόλογο τοῦ Βερτολίνη, Ρωμαϊκὴ Ἱστορία, 1893, σ. 8 - 9 εἰσ.

[70] (σ. 65). Καθὼς παρατηρῶ καὶ ἀλλοῦ, εὐκολώτερο θὰ ἦταν ν' ἀποφασίσωμε μερικὲς ἁπλοποιήσεις, ἂν μελετούσαμε πρὶν ποιὰ λάθη συνηθίζουν τὰ παιδιὰ στὸ δημοτικό, κι ἔτσι μαθαίναμε ποῦ βρίσκουν τὶς μεγαλύτερες δυσκολίες. "Οσο γιὰ τὴ γραφὴ τοῦ *κι (καί, κι', κ')* πρέπει νὰ πῶ ἐδῶ πὼς ἡ ἑνιαία γραφὴ *κι* μπρὸς σὲ ὅλα τὰ φωνήεντα *(κι ὑστερός, κι εἶπα, κι ὅμως)* ποὺ συνηθίζω, δὲν εἶναι βέβαια ἂν ἀκριβολογήσωμε σωστή, ἀφοῦ στὴν προφορὰ τὴν ξεχωρίζομε· τὸ ζήτημα εἶναι ὅμως, νομίζω, ἂν πραχτικὰ χρησιμεύῃ νὰ διακρίνωμε γράφοντας τοὺς δυὸ διαφορετικοὺς φωνητικοὺς τύπους. Γιὰ βέβαιο τὰ παιδιὰ εὐκολύνονται γράφοντας παντοῦ *κι* γιὰ τὸν ἐλαττωμένο *καί*, χωρὶς νὰ ἔχουν νὰ προσέχουν τί εἶδος φωνήεντα ἀκολουθοῦν· καὶ ὁ σύνδεσμος αὐτὸς εἶναι τόσο συχνός, ὥστε ἀξίζει, νομίζω, τὸν κόπο. Ὁ φίλος μου Α. Δελμοῦζος μὲ βεβαίωσε μάλιστα, πὼς στὶς ἐκθέσεις τοῦ Ἀνώτερου Παρθεναγωγείου στὸ Βόλο εἶδε συχνὰ νὰ τοῦ γράφουν παντοῦ *κι*, ἂν καὶ εἶχε διδάξει κι ἀπαιτήσει καὶ τὶς δυὸ γραφὲς *κι* καὶ *κ'*. Μένει μιὰ ἀντίρρηση: μήπως γράφοντας *κι ὕστερα, κι ἔπειτα* ἀντὶ *κ' ὕστερα, κ' ἔπειτα* δημιουργήσωμε καὶ στὴ ζωντανὴ γλῶσσα προφορὰ ποὺ δὲν ξέρει· αὐτὸ μοῦ ἔλεγε ὁ φίλος Π. Βλαστός, μὰ ὁ φόβος μοῦ φαίνεται ἀδικαιολόγητος.

Ὡς πρὸς τὸ ἄλλο ζήτημα, ἂν πρέπῃ νὰ προτιμήσωμε τὸ *κι* ἢ τὸ *κι'*, κτ. Σταματιάδη, Ἀπορίες, στὸ Νουμᾶ 6 (1908) ἀρ. 306. Ἡ ἄλλη, Ὁ φίλος *καί*,

στὸ Νουμᾶ 6 (1908), ἀρ. 290. Ψυχάρη Ρόδα καὶ μ., Ε' 1908 σ. 65-104. Ἀκολουθώντας τὸ *κι* γλιτώνομε καὶ ἀπὸ τὸν κόπο νὰ προσθέτωμε κάθε λίγο καὶ λιγάκι τὸν ἀπόστροφο. Γιὰ παράδειγμα παίρνω τὶς δυὸ σελίδες 100 καὶ 101, ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Πάλλη (δὲς σημ. 93), ποὺ τυπώθηκε μὲ ψηφία ἰδιαίτερα ὥστε νὰ μὴν παραφαίνεται πὼς λείπουν οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα· δὲ σημειώνεται οὔτε ἡ κορωνίδα· ἔτσι ἔχομε μοναδικὸ σημεῖο τὸν ἀπόστροφο, ποὺ στὶς δυὸ σελίδες παρουσιάζεται 36 φορές· ἀπ' αὐτὲς οἱ 19 εἶναι γιὰ τὸ *κι'*, κι οἱ ὑπόλοιπες 17 γι' ἄλλες ἐκθλίψεις (*βγάλ'* (1), *κύρ'* (2), *στ'* (2), *τ'* (7), *θ'* (1), *ἀπ'* (1), *σ'* (1), *μ'* (1)). Ἀλλοῦ πάλι (σ. 77-81) σὲ πέντε σελίδες (μὲ 31 στίχους τὴν καθεμιὰ) σημείωσα 58 *κι'* καὶ 15 ἀκόμη ἄλλες ἐκθλίψεις (λ. χ. *τ' ἀκάθαρτο, μ' ἐξουσία*). Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ συμπλεχτικὸς σύνδεσμος παρουσιάζεται στὸ εὐαγγέλιο σὲ ἀναλογία μεγαλύτερη παρὰ ἀλλοῦ, μὰ κι ἔτσι εἶναι φανερὸ πόσο ἄσκοπο καὶ περιττὸ εἶναι νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὸν ἀπόστροφο.

[71] (σ. 67). Δὲν ξέρομε γιὰ βέβαιο γιὰ ποιὸ λόγο ἔγραφαν *ῤ, ῥῤ*· ἴσως γιατὶ τὸ *ῥ* τῶν ἀρχαίων ἦταν ἠχηρό, καὶ στὴν ἀρχὴ τῶν πιότερων λέξεων, καθὼς καὶ μέσα τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ διπλά, ἦταν ἄηχο· κτ. G. Meyer, Griechische Grammatik, 3. ἔκδ., Λιψία 1896, σ. 239 ἀ. (καὶ Brugmann, Griechische Grammatik, Μόναχο 1900, σ. 123, 148 - 149).

[72] (σ. 67). Γιὰ τὸ *καταβόδιο, καταβοδιάνω* κτλ. κτ. καὶ Νέα Ἡμέρα 1885, ἀρ. 551, ὅπου ὁ Δ. Βερναρδάκης ὑποστηρίζει, χωρὶς ὅμως νὰ πείθῃ, πὼς οἱ γραφὲς μὲ *β* εἶναι καὶ ἱστορικὰ σωστότερες.

[73] (σ. 67). Τὸν καιρὸ ποὺ συνηθίζαν γραφὲς καθὼς *εἴγα, εἴτανε* ἦταν καὶ οἱ ἀνάποδοι τύποι *ἐξαφτελίζω* (κτ. καὶ σημ. 12) κτλ. ὄχι ὁλότελα ἀσυνήθιστοι. *Ἄβριο, ἀφτὸς* ἔγραφε φυσικὰ καὶ ὁ Βηλαρᾶς, κι ἔπειτα ἀπὸ τὸν Ψυχάρη (κτ. σημ. 35) ὁ Πάλλης, ὁ Βλαστὸς καὶ ἄλλοι. Ὁ Χατζιδάκις πολέμησε τὴ γραφὴ αὐτὴ στὰ Μεσαιωνικὰ Ι, σ. 609 - 617 (κτ. σημ. 24).

[74] (68). "Εγραψε ὁ Κόντος γιὰ τὸ ζήτημα τὶς ὑπογραμμένης στὰ 1882 (Γλωσσικαὶ Παρατηρήσεις, σ. 8 εἰσαγ). «Ὀλίγης φροντίδος τὰ τοῦ ὑπογεγραμμένου ἰῶτα ἀξιοῦνται ὑπὸ τῶν νέων Ἑλλήνων· ὅθεν ἄλλοτε μὲν παραλείπεται παρὰ τὸ προσῆκον, οἷον *κύκλω, διάττοντες, ὠόν, ζῶον, καλώδιον, λαγώδιον*, παρὰ τὸ προσῆκον, ἄλλοτε δὲ προστίθεται ἄνευ λόγου, οἷον *ἰδεί, θρησκεία, λαφρός, χαμηρδία, κληδονισμός, Θῆρες, Ἀθήνησιν, ἀπεφηνάμην, ἤρθη, κἄν*. Ὁ Ἀσώπιος ψέγει ἐν τοῖς Σουτσείοις τὸν Σοῦτσον γράψαντα *μελωδίαν* ἀντὶ τοῦ *μελῳδίαν* καὶ *ὠδοποιὸς* ἀντὶ τοῦ *ᾠδοποιούς*, ἀλλὰ περιπίπτει καὶ αὐτὸς ὁμοίοις σφάλμασιν, οἷον *ἀρκτώας* ἀντὶ τοῦ *ἀρκτῴας* καὶ *Ἀχελῶος* ἀντὶ τοῦ *Ἀχελῷος* καὶ *Κῶοι* ἀντὶ τοῦ *Κῷοι* καὶ *Τρῶες* ἀντὶ τοῦ *Τρῷες*. Παρατηρητέον δ' ὅτι γράφεται συνήθως *πρώρα* ἢ *πρῶρα* ὅπερ ἧκιστ' ἀποδεκτόν· διότι ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶναι *πρῷρα* ...» "Οτι ὅμως οὔτε κὰν οἱ μαθητὲς τηροῦν τόσο σωστὰ τὴν ὑπογραμμένη πάει κανεὶς νὰ τὸ νομίσῃ βέβαιο ἅμα θὰ τὰ ὅμοια λάθη ποὺ βρίσκονται στ' ἀναγνωστικὰ τὰ ἐγκεκριμένα (κτ. Ἐπίμετρο Ι Βi καὶ Γ). Γιὰ τ' ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας τοῦ Κόντου στὴ νεοελληνικὴ ὀρθογραφία κτ. καὶ σημ. 40. Γιὰ τὴν ὑπογραμμένη παρατηρεῖ καὶ ὁ Βλάχος, Λεξικὸν Ἑλληνογαλλικόν, 1. ἔκδ., 1897, σ. 11 εἰσ. «... πᾶν ἄλλο ἢ γενικὴ ὑπῆρξεν ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῆς, καὶ σήμερον δὲ σπανίως πλέον καὶ κατ' ἐξαίρεσιν μόνον παρὰ τῶν ἀκριβολογούντων γράφεται *ζῷον, λῃστής*, κ.λ.».

[75] (σ. 68). Ἡ χρήση τῆς ὑπογραμμένης δὲν εἶναι ἀρχαία ὅσο συνήθως νομίζουν. Κιόλας στὰ 300 π. Χρ. βρίσκομε τύπους *πάθη, εἶπη, ἀναγραφῆ* ἀντὶ *πάθηι (= πάθῃ), εἴπηι* κι ἀργότερα καὶ *τραγωδία* κτλ. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ καὶ ἀργότερα, ὅταν οἱ γραμματικοὶ ξαναφέραν τὴ χρήση τοῦ ι, αὐτὸ ἦταν πάντα *προσγεγραμμένον*, δηλαδὴ γράφουνταν κοντὰ στὸ προηγούμενο φωνῆεν (*εἴπηι* κτλ. δὲς κι Ἐπίμ. Π α)· ἔτσι στὶς ἐπιγραφές, σὲ παπύρους καὶ παλιοὺς κώδικες (καὶ σήμερα ἀκόμη στὰ κεφαλαῖα, λ. χ. Ἅιδης)· ἡ σημερινὴ συνήθεια εἶναι λοιπὸν πολὺ νέα. Κτ. G. Meyer, Griechische Grammatik, 3. ἔκδ., Λειψία 1896, σ. 130, 186 ἀ. Τελευταῖα ζήτησε νὰ φύγῃ ἡ ὑπογραμμένη ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τῶν κλασικῶν συγγραφέων στὸ ὑπόμνημά του γιὰ τὸ μάθημα τῶν ἑλληνικῶν στὰ γερμανικὰ γυμνάσια (δὲς σημ. 91), ὁ v. Wilamowitz-Moellendorff. «Πράπει ἀκόμη ν' ἀφήσομε κατὰ μέρος καὶ τὸ ὑπογραμμένο ι ποὺ μεταχειριζόμαστε καταχρηστικά· μόνο ἀπὸ τὸ τέλος τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων σημειώνεται· ἀντὶς αὐτὸ θὰ μαθαίνομε στὰ παιδιὰ πῶς ἔπειτα ἀπὸ τὰ μακρὰ *α ε ο* μᾶς εἶναι δύσκολο νὰ προφέρομε ἕνα ι, καὶ γιαυτὸ δὲν τὸ λέμε, καθὼς τὸ ἔκαμαν συχνὰ κι οἱ Ἕλληνες. (Wilamowitz, Der Griechische Unterricht auf dem Gymnasium. Als Manuscript gedruckt, σ. 15). Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους παραλείπουν τὴν ὑπογραμμένη ὁ Σοφιανὸς (δὲς σημ. 12α), ὁ Χριστόπουλος, τουλάχιστο σ' ἕνα δυό του βιβλία, φυσικὰ καὶ ὁ Βηλαρᾶς (κτ. Ἐπίμετρο Π γ). Ἀπὸ τοὺς νεώτερους ὁ Βλάχος (Λεξικὸν κτλ. σ. 11 εἰσ.) τὴ βάσταξε μόνο στὴν κατάληξη.

[76] (σ. 68). Ἡ τυπογραφικὴ ἄποψη δὲν μπορεῖ φυσικὰ νὰ ἔχῃ τὴν πρώτη θέση στὴν κρίση μιας γιὰ τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας, δὲ σημαίνει ὅμως πὼς μ' αὐτὸ δὲν ἔχει καὶ καμιὰ σημασία καὶ πὼς δὲν ἀξίζει νὰ τὴ λογαριάσωμε· ἀρκεῖ νὰ συλλογιστοῦμε πόσο μεγάλη θέση παίρνει σήμερα σ' ἕνα πολιτισμένο κράτος ἡ ἐφημερίδα καὶ τὸ βιβλίο, καὶ ἀκόμη τί σπουδαία οἰκονομία σὲ τυπογραφικὰ σημάδια πετυχαίνομε μὲ ὄχι τόσο δυσκολοκατόρθωτους νεωτερισμούς, καθὼς λ. χ. ἂμα μεταρρυθμίσωμε τὸν τονισμὸ καὶ καταργήσωμε τὰ πνεύματα καὶ τὴ ὑπογραμμένη. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσω πὼς μὲ τὴν κατάργηση μόνο τῆς ὑπογραμμένης ἡ γραμματοθήκη ἑνὸς ἑλληνικοῦ τυπογραφείου ποὺ ἔχει 212 σπιτάκουλα γλιτώνει ἀπὸ τριάντα ἕξι (36) ᾳ, ᾴ, ῃ, ῄ, ῆ, ῇ, ῄ, ῂ, ῃ̃, ῳ, ῴ, ῶ, ῷ, ῴ, ῲ, ῳ̃, ᾼ, ῌ, ῼ, ᾐ, ᾑ, ᾠ, ᾡ, ᾤ, ᾥ, ᾢ, ᾣ, ᾠ̃, ᾡ̃, ᾠ, ᾧ, ᾤ, ᾥ, ᾦ, ᾣ, ᾢ, ᾡ, ᾯ, ᾮ, ᾭ, ᾬ, ᾫ, ᾪ. Αὐτὸ χωρὶς νὰ λογαριάσωμε τὰ κεφαλαῖα *Ἀ, Ἠ, Ὠ*. Γιὰ τὴν τυπογραφικὴ σημασία ποὺ ἔχει ἡ κατάργηση τῶν τόνων κτ. σημ. 101.

[77] (σ. 69). Ὅσο θυμοῦμαι μόνο τὸν Πάλλη εἶδα νὰ μὴ σημειώνῃ τὴν κορωνίδα, λ. χ. *θάκαθα, μοίφερνε* στὴ μετάφραση τοῦ Σάξπηρ, Ἔμπορος τῆς Βενετίας (ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ Νουμᾶ), καθὼς καὶ στὶς ταλευταῖες ἐκδόσεις μὲ κεφαλαῖα· ὡστόσο νομίζω πὼς γλήγορα συνηθίζει τὸ μάτι στὴν ἀπουσία τους καὶ πὼς σὲ πολὺ λίγες περιστάσεις χρειάζεται ἀληθινά.

[78] (σ. 71). Γιὰ τὶς γραφὲς τοῦ Χατζιδάκι *ὁ Ἀντώνης, ὁ Παύλης, τὸ φιλεῖ, τὴν πόλι, ἡ πόλι, ἡ πῆχυ* κτλ. μίλησα παραπάνω, σημ. 22, 29, ὅπου βρίσκονται καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Χατζιδάκι· ἐδῶ θὰ προσθέσω ὅσα συστηματικώτερα ἔγραψε ὁ ἴδιος ὁ Χατζ. γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὶς γραφές του στὴν Ἀθηνᾶ 11 (1899) σ. 386-9, 12 (1900) σ. 300-1, 13 (1901) σ. 231-5, (Μεσ. Ι, σ. 617 κ. ἑ.) πολεμώντας τὴν ἀντίθετη γνώμη ἄλλων καὶ τοῦ Γυδάνναρη, Greek Grammar,

σ. 114, 220-1, Ἀθηνᾶ 13 (1900) σ. 216-8. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Χατζ. γιὰ τὶς δικές του γραφὲς *(Βασίλεις, Ἀντώνις* κτλ.) εἶναι τ' ἀκόλουθα:

1) Ὅποιος γράφει *Βασίλης, Ἀντώνης, ὁ δρῆς τοῦ δρῆ*, ἔπρεπε νὰ γράφῃ καὶ *ὁ γλυκῆς τοῦ γλυκῆ, ὁ βαρῆς τοῦ βαρῆ*, ἀφοῦ κι αὐτὰ εἶναι πρωτόκλιτα καθὼς *ὁ νικητὴς τοῦ νικητή*· ἔπρεπε νὰ γράφῃ καὶ τὸ *δίχτι*, κι ὄχι τὸ *δίχτυ*, ἀφοῦ γράφομε τὸ *μάτι*. Καὶ καθὼς γράφομε *εἶδα, εἶπα . . . ὕπνος, ποῖος* κτλ., ἔτσι «ὀφείλομεν, ἂν θέλωμεν νὰ εἴμεθα ἀκόλουθοι, διαφυλάττοντες τὴν ἀρχαίαν ὀρθογραφίαν νὰ γράφωμεν *ὁ ποιητής, ὁ νικητής, ὁ ὄφις . . . ὁ Βασίλεις . . . ἡ πόλη, ἡ πῆχυ*» κλπ.

2) Οἱ γραφὲς *Ἀντώνης* κτλ. γεννοῦν πολλὲς δυσκολίες, σύγχυση κι ἀνακολουθίες, κι ἔτσι δὲν ὠφελεῖ τίποτε ἡ ἐνιαία γραφὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἁπλοποίηση. Ἔτσι ἕνας «σοφὸς ἄλλως ἀνὴρ» [ὁ Κρουμπάχερ] διάβασε «τραγογένης σπανός» καὶ νόμισε πὼς ὁ σπανὸς εἶχε τὴν καταγωγή του ἀπὸ τράγο, ἐνῶ ἂν ἦταν γραμμένο *τραγογένεις* θὰ καταλάβαινε τὴν ἀληθινὴ σημασία.

3) ἡ «παλαιοτέρα, ἡ διὰ τῶν ἐπιγραφῶν πεπιστωμένη . . . ὀρθογραφία εἶναι ἡ σύμφωνος πρὸς τὸ ἔτυμον», καὶ μόνο «πολὺ βραδύτερον οἱ ἀμαθεῖς ἀποβλέποντες εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τῆς κλίσεως τύπον, ἀδιαφοροῦντες δὲ περὶ τοῦ ἐτύμου ἐκανόνισαν αὐτὰ ὁμοιομόρφως». Σὲ μᾶς ὅμως ἐπιβάλλεται «ἀφοῦ πᾶσαν τὴν γλῶσσαν ἡμῶν καὶ αὐτὴν τὴν δημιῶδη κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν τῶν παλαιῶν, τῶν διαστελλόντων ἐν τῇ ἐκφωνήσει τοὺς φθόγγους τούτους, κανονίζομεν, ν' ἀκολουθήσωμεν αὐτοῖς καὶ εἰς τοῦτο, οὐχὶ δὲ τοῖς μεσαιωνικοῖς, τοῖς συγχέουσι ταῦτα ἐν τῇ προφορᾷ».

4) Ἂν γράψωμε σήμερα «χάριν ἁπλοποιήσεως» *κοκκινογένης, Ἀντώνης* κτλ. αὔριο θὰ προτείνῃ ἕνας ἄλλος «μετὰ τοῦ αὐτοῦ δικαίου» νὰ γράφηται καὶ *Βαρθολομὲς* κατὰ τὸ *καιρές, καινηρές, ντερεκὲς* κλπ. Ἵνα καὶ εἰς ταῦτα εἰσέλθῃ ἐνιαῖον σύστημα», καὶ τότε ποῦ πᾶμε; Θὰ ἔπρεπε ἀκόμη «ἵνα εἶναι τις ἀκόλουθος ἑαυτῷ» νὰ γράφῃ καὶ *ἡ Σάμω, ἡ Κόρθω, ἡ Νάξω, ἡ Πάρω, ἡ Νιό, τῆς Σάμως, τῆς Κόρθως* κτλ. κατὰ τὸ *ἡ Σαπφώ, τῆς Σαπφῶς*, καὶ νὰ γράφῃ καὶ *ἡ Χρυσώ, ἡ Ἀργυρώ, ἡ Ἑλενώ* κοντὰ στὸ *Χρυσό, τὸ Ἀργυρό, τὸ Ἑλενό*. Ἀφοῦ ὅμως δὲν τολμοῦν νὰ γράφουν *ἡ Σάμω* ὅσοι γράφουν *ὁ Γρηγόρης, ἡ πόλη* «περιπίπτουσιν εἰς ἀνακολουθίας ὅλως ἀδικαιολογήτους».

5) νὰ γράφωμε στὴ γλῶσσα μας *ἡ πόλη, ἡ πῆχυ* κι ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, *ἡ πόλις, ὁ πῆχυς* κτλ. γιὰ τ' ἀρχαῖα, μποροῦν νὰ τὸ φαντάζωνται «ἁπλοῦν καὶ εὔκολον» «οἱ μακρὰν τοῦ ἀληθοῦς βίου τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν Ἑλλήνων ζῶντες», [δηλαδὴ ὁ Ψυχάρης, ὁ Πάλλης κτλ.], εἶναι ὅμως «παγχάλεπον καὶ ἄντικρυς τῶν ἀδυνάτων». Τόσο μοιάζουν οἱ δυὸ γλωσσικοὶ τύποι, ἡ γλῶσσα μας καὶ τ' ἀρχαῖα, καὶ τόσο μεγάλη ἡ καθημερινὴ ἐπίδρασι αὐτῶν στὴ νέα μας γλῶσσα ποὺ εἶναι γεμάτη ἀρχαϊσμούς, ὥστε θὰ βρισκόμαστε σὲ ἀδιάκοπη ἀπορία «ἂν κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἢ κατὰ τὸν νεώτερον τρόπον ἔκλινεν ἤ ἤθελε νὰ κλίνῃ τὰς λέξεις ὁ λέγων», ὥστε νὰ ὀρθογραφήσωμε «*τὴν πόλην*» [δηλ. *πόλη*] ἢ *τὴν πόλιν*, κτλ. Γιὰ ἀπόδειξη ἔχομε καὶ τὸ «χειρόγραφον βιβλίον καταδίκου τινὸς τῶν ἐν τῇ Ἀβερωφείῳ ἐφηβείῳ διαιτωμένων· ὁ νεανίας εἶχε καταγράψει ἐν αὐτῇ ὅσα ὑπὸ τοῦ αὐπαιδεύτου ἐφημερίου τοῦ Ἐφηβείου ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ εἶχε διδαχθῇ. Τὸ βιβλίον ἔβριθεν ἀνορθογραφιῶν καὶ ἀσυνταξιῶν, ἀλλ' οἱ γραμματικοὶ τύποι ἦσαν σχεδόν τι πάντες ἀρχαῖοι». Ἔτσι, ὁ νέος ποὺ εἶχε μπῇ

στὴ φυλακὴ «ἐντελῶς ἀναλφάβητος» καὶ καὶ ἔμαθε «ἁπλῶς τὴν τέχνην τοῦ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν», μάθαινε μαζὶ μὲ τὰ νέα πράματα καὶ τὶς νέες γνῶμες «καὶ τὸ ἀρχαῖον τυπικόν», κι ἔτσι εἶχε φτιάξει τὸ «σύμμεικτον, εἴπωμεν μᾶλλον ἀρχαΐζον τυπικὸν τῆς γλώσσης αὐτοῦ». Εἶναι λοιπὸν δυνατὸ μὲ τέτοια κατάσταση νὰ θέλομε νὰ χωρίσωμε τὴ νέα ὀρθογραφία ἀπὸ τὴν ἀρχαία;

6) οἱ νέοι θὰ γελαστοῦν ἀπὸ τὸ ἡ πόλη, ὁ ἄρης καὶ θ' ἀρχίσουν νὰ γράφουν ὅμοια καὶ τὴν ἀρχαία γλῶσσα. Ἔτσι καὶ σήμερα ὅσα παιδιὰ ἔμαθαν νὰ γράφουν κἄνε, γράφουν στραβὰ τὸ ἀρχαῖο ἀπαρέμφατο εἶναι.

7) Γράφοντας παντοῦ η «οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ καὶ ἐπικρατήσῃ μία τις τάξις καὶ ἓν τι σύστημα». Ἕνας ποὺ ἔγραφε ἡ πόλη, ἡ Κυβέρνηση, ὁ Παχῆς κτλ. θὰ ξεχνιέται σὲ λίγο καὶ θὰ γράψῃ καὶ ὁ ἄρις, τοῦ ἄρι, τὸν ἄρι, ὁ ἰχθύς, τοῦ ἰχθῦ ... κι ἔτσι «θὰ περιπέσωμεν ἀπὸ ἀνακολουθίας εἰς ἀνακολουθίαν καὶ οὔτε τὴν ἱστορικὴν οὔτε τὴν φωνητικὴν ὀρθογραφίαν θὰ δύνανται νὰ ἐφαρμόζωσι προσηκόντως ποτέ».

Μπρὸς σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ καλὰ ποὺ περιλάβομε καὶ τὰ κακὰ ποὺ ἀποφεύγομε νομίζει ὁ Χατζ. πὼς δὲν πειράζει ἂν «διασπᾶται ... ἡ ἑνότης τῆς κλίσεως, ἅτε τῶν ὀνομάτων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κλίσεως, οὕτω διὰ ποικίλων τρόπων γραφομένων» (λ.χ. *νίκη - πόλι*) καὶ νομίζει τὸ κακὸ αὐτὸ «πολὺ μικρότερον τῆς ἐπισκιάσεως καὶ πολλάκις πλήρους καὶ τελείας ἐξαφανίσεως τοῦ ἐτύμου».

[111] (σ. 72). Σκέφτηκα πολὺ ἂν δὲ θὰ ἦταν ἁπλούστερο νὰ γράφουνταν ὅλοι οἱ πληθυντικοὶ σὲ *-ίδες, (ήδες, ῆδες)* με *ι (-ιδες, -ίδες)*· προτίμησα ὅμως τὸ η γιατὶ ἔτσι βαστοῦμε τὴν ἑνότητα στὸ κλιτικὸ σύστημα, ποὺ στὸν ἑνικὸ ἔχει κιόλας η. Μόνο μελετώντας τὴν ὀρθογραφία παιδιῶν τοῦ δημοτικοῦ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ βεβαιωθῇ κανεὶς ἀφῶ, καθὼς καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ὀρθογραφικὰ μικροζητηματάκια, ποιὰ γραφὴ εἶναι εὐκολώτερη. *Καφετζίδες, Παυλίδες, Παυλίδαινα*, γράφει ὁ Χατζιδάκις, μὰ καὶ *παβαλλάδαις, καφετζῆς, καβαλλάρηδες*· τὸ η παντοῦ ὑποστηρίζει ὁ Μανώτομπας. Τὰ νεοελληνικὰ κύρια κτλ., σ. 186, ἐνῶ ὁ Thumb γράφει *χατζήδες, ἀπόμηδες* μὰ *καπιδοκύρηδες*.

[112] (σ. 72). Γιὰ ὅποιον γράφει ἡ πόλη, ὁ Δημήτρης κτλ. μὲ η στὴ λήγουσα, εἶναι κάπως φυσικὸ ν' ἀποφασίσῃ τὶς γραφὲς τὸ δίκιο, τὸ ὁποῖον μὲ ι, καθὼς ζήτησε ὁ Χατζιδάκις· κι ἔτσι γράφει ἀληθινὰ ὁ Ψυχάρης. Ἡ γραφὴ αὐτὴ εἶναι παλιὰ καὶ διαβάζομε γι' αὐτὴν τ' ἀκόλουθα στὸ Χριστόπουλο, Γραμματική, Βιέννη 1805, σ. 82: «Ἡ κοινὴ συνήθεια τὰ εἰς η οὐδέτερα κλίνει εἰς τὴν ι καταλήξιν τῶν οὐδετέρων τῆς Γ' κλίσεως· τὸ βαθύ, τοῦ βαθυοῦ λέγοντας· καθὼς καὶ τ' ἀρσενικά, ὁ βαθύς, τοῦ βαθυοῦ ... . Γιὰ τὰ θηλ. σὲ -η (ἀρχ. τριτόκλ. σὲ -ις) λέει κιόλας ὁ Λασκαράτος, «Δοκίμιον Ποιητικῆς», Παρνασσὸς I (1887) σ. 929. «Τὰ περιττοσύλλαβα λίξη, πόλη, ναύξη κτλ. τὰ γράφω μὲ η, ἐπειδὴ ἔμεις κλίνομεν τῆς λίξης, τῆς πόλης, τῆς ναύξης κτλ.».

[113] (σ. 72). Γιὰ τὰ παραθετικὰ σὲ *-ύτερος -ύτατος* κτ. Χατζιδάκι, περὶ τῶν συγκριτικῶν εἰς *-ύτερος*, Μεσαιων. Ι σ. 577 - 585. Οἱ γραφὲς αὐτὲς πολεμήθηκαν ἀπὸ τὸ Γρ. Βερναρδάκη καὶ ἄλλους. Ὁ Ψυχάρης γράφει *μεγαλήτερος, καλήτερος* κτλ.

[114] (σ. 72). Γιὰ τὴ γένεση καὶ γραφὴ τῶν τύπων *θέλω γράφω, ἔχω αὐτί, ἔχει δεκῆ* κτ. Χατζιδάκι, Μεσ. Ι, σ. 585 - 598, 598 - 603.

[115] (σ. 73). Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῶν ρημάτων σὲ *-ώνω* κτ. Χατζιδάκι, Μεσ. Ι, σ. 631 - 635.

[84] (σ. 75). Γράφουν πολλοὶ μὲ περισπωμένη: *παραμῦθι, φασοῦλι, σκαλιστῆρι, ποτιστῆρι, φρῦδι, λουλοῦδι* κτλ. Τὶς γραφὲς αὐτὲς νομίζω ἄτοπες καὶ γιὰ θεωρητικοὺς καὶ γιὰ πραχτικοὺς ἰδίως λόγους· δηλαδή: 1) πολλαπλασιάζομε τὴ χρήση τῆς περισπωμένης χωρὶς λόγο· οὔτε ἔχει σημασία πὼς τὰ οὐδέτερα ἔχουν τὸ ι στὸ τέλος. 2) ὅταν οἱ τύποι αὐτοὶ γεννήθηκαν εἶναι πιθανώτατο πὼς ἡ περισπωμένη δὲν προφέρνουνταν πιά, καὶ δὲν ἔγινε ποτὲ νὰ προφέρῃ ἀληθινὰ ἑλληνικὸ στόμα *φρῦδιν, δημῆτρις* μὲ περισπωμένη (δὲς καὶ Χατζιδ., Περὶ σχηματῶν ὀνομάτων εἰς *-ις -ιν* ἀντὶ *-ιος -ιον* στὴν Ἀθηνᾶ 12 (1900) σ. 302 - 303).

[85] (σ. 76). Οἱ τύποι αὐτοὶ θὰ μποροῦσαν νὰ γράφωνται ὅλοι μὲ ὀξεῖα· νόμισα ὅμως προτιμότερη τὴν περισπωμένη γιατὶ ἔτσι ἐξοικονομοῦμε καλύτερα καὶ τοὺς παλιοὺς τύπους *γελᾶτε* κτλ. κι ἔχομε τὴν περισπωμένη πέρα πέρα, μαζὶ μὲ τ' ἄλλα παραδείγματα: *πηδῶ, πηδᾶς, πηδᾶ, πηδοῦμε, πηδοῦν, πηδᾶν, ρωτ(ι)οῦμαι, ρωτᾶσαι, ρωτᾶται.*

[86] (σ. 77). Κτ. μερικὰ παραδείγματα στὸ Ἐπίμετρο Ι Δ.

[87] (σ. 77). Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς λογικῆς ἀρχῆς στὴν ὀρθογραφία νομίζω πὼς πρέπει νὰ προσπαθοῦμε νὰ ξεχωρίζωμε γραφικὰ ὄχι κάθε ζευγάρι συνώνυμα, μὰ μόνο ὅσες δημόσιες λέξεις ἢ τύπους μᾶς εἶναι χρήσιμο ν' ἀναγνωρίζωμε ἀμέσως, ἰδίως ἅμα θὰ ἔπρεπε νὰ διαβαστοῦν ἀλλιώτικα· γλήγορη ἀντίληψη καὶ σωστὸ διάβασμα, αὐτὸ θὰ εἶναι λοιπὸν ὁ σκοπός μας. Εἶναι λ.χ. περιττὸ νὰ ξεχωριστοῦν γραφικὰ τὸ *δῶ (ἐδῶ, ἐδὼ)* καὶ *δῶ (ἰδῶ)*, ἢ τὸ *ὡς (ὡς ἐκεῖ)* καὶ *ὡς* (σύνδεσμος)*, καὶ σὲ μερικὰ ἀκόμη καὶ ἂν γίνεται διάκριση μπορεῖ νὰ εἶναι τυπογραφικὴ μόνο, νὰ ἐφαρμόζεται δηλαδὴ μόνο σὲ ὅσα τυπώνονται — ἔτσι καὶ στὰ γαλλικὰ τὰ κεφαλαῖα φωνήεντα τονίζονται μόνο τυπωμένα. — Μόνο ὅπου εἶναι ἡ ἀνάγκη πραγματικώτερη νομίζω σκόπιμο νὰ ἐπιμένωμε στὴ διάκριση — καὶ νὰ γυρεύωμε νὰ τὴν ἀκολουθῇ καὶ ὁ μαθητής, χωρὶς ἴσως πάλι νὰ λογαριάζωμε στὶς μικρὲς τάξεις λάθος τὴν παράβασή τους. — Ἐδῶ λογαριάζω τοὺς τύπους *πως, που, γιατι, για, να, μα* καθὼς λ.χ. μᾶς παρουσιάζονται στ' ἀκόλουθα παραδείγματα:

πῶς εἶπες;	*μοῦ εἶπε πὼς ὁ Ἴδιος ἔφταιγε*
μοῦ εἶπε πῶς θὰ ἤθελε (πόσο)	*μοῦ εἶπε πὼς θὰ ἤθελε*
μοῦ ξήγησε πῶς τὸν κατάφερε	*κατακὼς*
ἀπόρησε πῶς μποροῦσε	*ἀπόρησε πὼς μποροῦσε*
σοῦ εἶπε πῶς τὸν ἀγαπᾶ	*τοῦ εἶπες πὼς τὸν ἀγαπᾶ*
ποῦ βρίσκεται	*τὸν εἶδα ποὺ γύρευε*
μοῦ εἶπε ποῦ βρῆκε (σὲ ποιὸ μέρος)	*μοῦ εἶπε ποὺ βρῆκε (πὼς, ὅτι)*
ποῦ νὰ πιστέψῃ αὐτὸς	*δὲν εἶναι τέτοιος ποὺ νὰ πιστέψῃ ...*
γύρεψα νὰ τὸν πείσω, μὰ ποῦ αὐτὰς	
ποῦ καὶ ποῦ, ποῦ ποῦ	
γιατί τὸ εἶπες;	*γιατὶ ἔτσι, γιατὶ ἔπρεπε*
γιατί ἦρθες;	*γιατὶ ἦρθες;*

* Οἱ περισσότεροι γράφουν σήμερα *ὡς ἐκεῖ, ὡς αὐτὸ τὸ μέρος* ἀντὶ *ὣς, ὣς σ.*, Περιττὴ ἦταν καὶ ἡ διάκριση ποὺ πρότεινε ὁ Λασκαράτος στὸ «Δοκίμιον Ποιητικῆς» στὰ εἰσαγωγικὰ λόγια, Παρνασσὸς Ι (1887) σ. 921 ἑ.: «Τὸ ἄρθρον τοῦς μὲ περισπωμένη. Δὲν εἶναι λάθος. Ἀποκάτω εἰς τὸ σχῆμα τῆς αἰτιατικῆς δὲν εἶναι παρὰ δοτική. Τὴν ἴδια διάκριση ἔκαμα καὶ εἰς τὰ *μας* καὶ *σας*, γράφοντας *μὰς (=ἡμᾶς) ἐπεριποιήθηκε, μᾶς (=ἡμῖν) ἔδωσε ἕνα ἄνθος, σὰς (=ὑμᾶς) ἔστειλε ἀπίσω, σᾶς (=ὑμῖν) ἔστειλε καρπούς*».

γιά σέ̓ς μου *γιὰ τοῦτο*
γιά νὰ σοῦ πῶ *γιὰ νὰ σοῦ πῶ*
γιά ἐγὼ γιά ἐσύ

νά μας' νά, πάρε το *νὰ ἔρθῃς.*

μά τὸ Θεὸ *μὰ τὸ παιδί μας τί νὰ ἔγινε;*

Πόσο πραχτικό εἶναι νὰ ξεχωρίζωμε τὶς τέτοιες λεξοῦλες — γιὰ τοὺς τύπους *μακρυά - μακρειά* κτ. κανόνα 19 — τὸ ἔνιωσε ὅποιος προσεχτικὰ κοίταξε τὰ παραδείγματα ποὺ τοῦ παρουσιάζονται κάθε φορά. Οἱ ἀκόλουθοι στίχοι, τυπωμένοι ἔτσι σ' ἕνα ἀναγνωστικὸ τοῦ Δημοτικοῦ, δύσκολα θὰ διαβαστοῦν σύμφωνα μὲ τὸ νόημά τους: *Ἄχ! τὰ δένδρα ἐκεῖνα ποῦναι, — ποῦ ακούζουν τὰ τερὶ σου, — ποῦ τ' ἀηδόνια, ὁποῦ λαλοῦνε — βράδυ, βράδυ 'ς τὴ δρυσιά σου.* Ἀκόμη χειρότερα ἂν εἴχαμε κι ἕνα τρίτο *'ποῦ*, στὴ θέση τοῦ ἀτονου *ὁποῦ*. — Ἰρβλ. ἀκόμη: «θαρρῶ πῶς κατάλαβα πῶς τὸ θέλετε καὶ πῶς τὸ φαντάζεστε...», ποὺ καλύτερα εἶναι: «θαρρῶ πὼς κατάλαβα πῶς τὸ κτλ. (ἐχτὸς ἂν τὸ νόημα εἶναι: πὼς τὸ θέλετε ἔτσι κι ἔτσι)· ἢ: «σαν ἔρθει μεσημέρι μὴν το ξεχνας, παρακαλω, *που τρωμε:*» ἢ (σ. 53 τῆς Μελέτης μου): «γενικὲς γνῶμες καὶ παροιμίες δὲν ἔχουν ποτὲ καθολικὸ κῦρος, που ἀλλοῦ ὅμως θὰ ταίριαζε καλύτερα...». Καὶ ὁ Πάλλης ξεχωρίζει τὸ *νά - νά* στὴ μετάφραση τῆς Κ. Διαθήκης λ. χ. (σ. 81, 1. ἔκδ.) *νά ἀπαντήσανε, καὶ νά ἔγινε, νά πηγαίνει, νά μερικοί, νά αὖς εἶπα.* Κτ. καὶ σημ. 66.

Ὁ πρῶτος ποὺ ξεχώρισε μὲ τὸ διαφορετικὸ τόνο τὸ *ποὺ, πὼς* καὶ τὸ *ποῦ, πῶς* εἶναι νομίζω ὁ Στ. Σταματιάδης (Ε. Γιαννίδης). Ἡ *λογικὴ* αὐτὴ *ἀρχὴ* βρίσκεται καὶ σὲ ἄλλες γλῶσσες, στὴν *ὀρθογραφία* τους, ἔτσι λ. χ. στὰ γαλλικὰ *ou - où*, ἢ στὰ γερμανικὰ *Moor - Mohr, ihm - im, Wagen - Waagen* κτλ., ὅπου φυσικὰ οἱ διαφορετικὲς γραφὲς δὲν ἔχουν ἱστορικὸ λόγο, μὰ ἀποβλέπουν μόνο στὴ μεγαλύτερη σαφήνεια.

[88] (σ. 77). Γιὰ κείνους ποὺ μαθαίνουν τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ μὲ τὴν ἀρσμιακὴ προφορά, ἐνῶ οἱ δυσκολίες οἱ ὀρθογραφικὲς ἐλαττώνονται σημαντικά, οἱ δυσκολίες ἀπὸ τὴν ποικιλία τοῦ ἀρχαίου τονισμοῦ παίρνουν μεγαλύτερη σχετικῶς θέση, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἀπὸ κεῖνες ποὺ ἡ ἀρσμιακὴ προφορὰ ἀφήνει ἀνεπηρέαστες· κι ἄλλοῦ ὅμως καταλάβαν πιὰ πὼς ἀπὸ τέτοια μικροζητήματάκια δὲν κρίνεται ἡ ἀληθινὴ μόρφωση. Ἴσως διαβάζω στὸ τελευταῖο ἐπίσημο πρόγραμμα τῶν Πρωσικῶν σχολείων, Preussische Lehrpläne σ. 34: «Λάθη τονισμοῦ δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται σπουδαῖα» «Fehlern gegen die Akzentlehre ist bei der Beurteilung dieser Arbeiten (δηλ. τῶν μεταφράσεων σὲ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ) eine entscheidende Rolle nicht beizulegen»). Γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα στὴν Ἀλλάδα κτ. σημ. 93.

[89] (σ. 79). Γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ νεοελληνικοῦ τονισμοῦ σχετικὰ μὲ τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο ἔδωσε ἀφορμὴ ν' ἀκούσωμε τὴ γνώμη πολλῶν δημοδιδασκάλων ἕνα ἄρθρακι ποὺ δημοσεύτηκε στὰ 1909 μὲ τὸν τίτλο «Ἄνευ τόνων» ἀπὸ τὸν Γ. Παπασωτηρίου (σήμερα τμηματάρχη στὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας) στὴν Ἐφημερίδα «Σάλπιγξ. Ἐκπαιδευτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἑβδομαδιαία ἐφημερὶς ὄργανον τῆς ἑνώσεως τῶν Ἑλλήνων δημοδιδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν

φύλλων» (ἀρ. 4, 13 Δεκεμβρ.)*. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἔλεγε κοντὰ στ' ἄλλα τ' ἀκόλουθα:

Ἕνα ἀπὸ τὰ μαθήματα ποὺ ἀφήνουν τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο ἀδιάφορα «ὥστε δι' ἀπειλῶν ποινῶν ἀναγκάζουσιν αὐτοὺς οἱ διδάσκαλοι νὰ προσέχωσιν» εἶναι καὶ τὸ μάθημα «τῆς γραμματικῆς τῆς γλώσσης τῶν προγόνων» μαζὶ μὲ τὴν ὀρθογραφία της, ποὺ «ἡ διδασκαλία της ἐπιβάλλεται κατὰ πολλοὺς τρόπους καὶ διὰ διαφόρων μέσων». Τὸ Ἀναλυτικὸ πρόγραμμα ὁρίζει: «Α' τάξις: Οἱ τόνοι, τὰ πνεύματα**. Β' τάξις: Διαίρεσις τῶν λέξεων εἰς ὀξυτόνους, παροξυτόνους, προπαροξυτόνους, περισπωμένας, προπερισπωμένας. Τονισμὸς προπαραληγούσης καὶ βραχειῶν συλλαβῶν. Γ': Τονισμὸς παραληγούσης καὶ ληγούσης κτλ». Καὶ προσθέτει «Βασανίζετε λοιπὸν τὰ παιδία διὰ νὰ μάθωσι πότε θὰ μεταχειρίζωνται ὀξεῖαν καὶ πότε περισπωμένην, ἀγνοεῖτε δ' ὅτι διδάσκοντες μαθήματα τοιαῦτα κατατρίβετε χρόνον, τὸν ὁποῖον θὰ ἠδύναντο ἐπωφελέστερον νὰ χρησιμοποιήσωσι καὶ, τὸ σπουδαιότερον, συντελεῖτε εἰς τὸ νὰ γεννηθῇ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδίων βδελυγμία πρὸ τὸ μανθάνειν. Ἐπὶ τέλους νομίζετε ὅτι ἐπιτυγχάνετε τοῦ σκοποῦ ὃν ἐπιδιώκετε; Κάμνουσι δηλ. ὀρθὴν χρῆσιν τῶν σημείων ´ ^ οἱ ἀπολυόμενοι ἀπὸ δημοτικοῦ σχολείου; — Βεβαιότατα ὄχι...» καὶ τελειώνει ὁ ἀρθρογράφος προτείνοντας νὰ καταργηθοῦν οἱ τόνοι, καὶ ἂν ὑπάρχῃ φόβος μήπως τότε στραβοτονίζουν τὰ παιδιὰ μερικὲς λέξεις, τότε νὰ τυπώνωνται τ' ἀναγνωστικὰ μὲ μιὰ τελεία πάνω στὸ φωνῆεν ποὺ τονίζεται». Κτ. ἀκόμη τοῦ ἴδιου: Ἡ περὶ τονισμοῦ τῶν λέξεων διδασκαλία ἐν τῇ δημοτικῇ σχολείῳ, στὴν ἴδ. ἐφημ., ἀρ. 8.

Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀκολούθησαν κάμποσα ἄλλα γραμμένα ἀπὸ διαφόρους δημοδιδάσκαλους, στ' ἀκόλουθα φύλλα τῆς Σάλπιγγας (1909-1910, ἀρ. 4, 8, 9, 10, 13) Παραθέτω ἐδῶ ἀπ' αὐτὰ μερικὰ ἀποσπάσματα:

«Κατὰ τὸ στάδιον τῆς διδασκαλικῆς μου ἐναργείας κατεῖδον καὶ ἐγὼ ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Γραμματικῆς εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς προσκρούει κατὰ ἀνυπερβλήτου σκοπέλου, τῶν τριῶν δηλ. τόνων καὶ τῆς ἀπεραντολογίας τῶν εἰς τούτους ἀναγομένων κανόνων καὶ ἐξαιρέσεων, οἵτινες τὸ τρίτον περίπου τῆς Γραμματικῆς καταλαμβάνοντες τὸν μὲν διδάσκαλον καταπονοῦσιν ἀσκόπως ἐμπνέοντες αὐτῷ τὴν ἀνίαν, τῶν δὲ μαθητῶν τὴν διάνοιαν ἀποσκοτίζουσι καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶν καταμαραίνουσι, ἐμβάλλοντες εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ βδελυγμίαν καὶ ἀποστροφὴν πρὸς τὸ σχολεῖον... Φρονῶ ὅμως ὅτι ἡ ἀποβολὴ ἐκ τῆς γλώσσης τῶν δύο τονικῶν σημείων δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὰ βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, ἀλλὰ νὰ εἶναι καθολική, ἀφοῦ εἶναι ἀποδεδειγμένον τὸ ἄσκοπον αὐτῶν. Διότι πλὴν τῆς ἀνάγκης τῆς ὁμοιομορφίας ἐν

---

* Τ' ἄρθρα αὐτὰ τὰ γνώρισα μόνο ἅμα ἄρχισαν τὰ τυπώνωνται οἱ σημειώσεις τῆς Μελέτης αὐτῆς· κι ἤθελα καὶ θὰ νὰ εὐχαριστήσω τοὺς κ. κ. Κ. Βακανάκη καὶ Σπ. Κόσκο δημοδιδάσκαλους στὸ Ξυλόκαστρο, ποὺ μ' ἔκαναν νὰ τὰ προσέξω.

** Τὸ νέο Ἀναλυτικὸ πρόγραμμα ὁρίζει τ' ἀκόλουθα: «Α' τάξις ... Ὀρθογραφικαὶ ἀσκήσεις: Διάκρισις καὶ ὀνομασία τῶν τόνων, τῶν πνευμάτων, καὶ τῶν διαφόρων γραφῶν τῶν φωνηέντων (ε - αι, ο - ω, ι - η - ει κλπ.). Ὀρθογραφικὴ ἐξέτασις λέξεων καὶ φράσεων τῆς ἀναγνώσεως, γραφὴ αὐτῶν ἀπὸ μνήμης. Διάκρισις κόμματος, τελείας στιγμῆς, ἐρωτηματικοῦ. Τονισμὸς τοῦ ε καὶ ο καὶ τῆς προπαραληγούσης». Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως 1913, ἀρ. 174, 10 Σεπτ., Α' τεῦχος, σ. 585. (= Προγράμματα, Ὡρολόγια καὶ Ἀναλυτικὰ παντὸς εἴδους πλήρων δημοτ. σχολείων ἀρρένων καὶ θηλέων. Ἀθῆναι 1913 σ. 128).

τῇ γραφῇ, ἵνα μὴ σὺν τῇ διγλωσσίᾳ δημιουργήσωμεν καὶ διγραφίαν) οἱ μὲ ἓν τονικὸν σημεῖον ἐν τῇ σχολείῳ ἐξοικειωθέντες μαθηταὶ θὰ ἀπαντῶσι δυσχέρειαν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ θὰ φαίνωνται αὐτοῖς ἄθθεις αἱ λέξεις αἱ μὲ δύο τονικὰ σημεῖα γεγραμμέναι... Τοὐλάχιστον ἐν τῷ μέλλοντι ὀφείλομεν νὰ παραδίδωμεν εἰς τὰς νέας γενεὰς βιβλία μὲ ἓν τονικὸν σημεῖον.

Δὲν πιστεύω δὲ ὅτι θὰ εὑρεθῇ τις γλωσσολόγος «ἄγαν πατριώτης», ὅστις θὰ διδῃ ἐν τῷ νεωτερισμῷ τούτῳ ξενικὸν δάκτυλον καὶ θὰ ἐγκολάψῃ ἡμῖν τὴν μομφὴν τοῦ ἱεροσύλου τῆς πατρίου ἡμῶν γλώσσης, ἡ ὁποία ὡς γνωστόν, τὸ πάλαι δὲν εἶχε τόνους». Γ. Παπαδημητρίου (δημοδιδάσκαλος ἀπὸ τὸ Βαλγαρέλι), Περὶ ἁπλοποιήσεως τοῦ τονισμοῦ, Σάλπιγξ 2 (1909 - 1910) ἀρ. 8, 10 Ἰανουαρίου, σ. 3, στ. 1.

«Τὸ περὶ τονισμοῦ... εἶνε σπουδαιότατον, διότι πλεῖστος χρόνος καὶ κόπος διατίθεται διὰ τὴν ἐκμάθησιν τοῦ ὀρθοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων, ὡς καὶ διὰ τὸ ἕτερον ὁμοίως ἀμφιβόλου ἀνάγκης ζήτημα τοῦ ὀρθοῦ πνευματισμοῦ... ἂν δὲν πρέπῃ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα καὶ τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου τῶν διχρόνων φωνηέντων καὶ δὴ ἐν τοῖς παραθετικοῖς τῶν ἐπιθέτων...» Καὶ ξακολουθεῖ παρακάτω «Ὅτι εἶνε ἀνιαρὸν τὸ περὶ τόνου μάθημα καὶ ἀνούσιον, καὶ κατ' ἐμὲ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, πολλάκις δὲ πρόξενον ἀπορρίψεως ἐπὶ μαθητῶν πρὸ πάντων κατὰ τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις ἐν ταῖς κλασικοῖς λεγομένοις σχολείοις. Ἡ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ τονισμοῦ προκύπτουσα ὠφέλεια διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς κρίσεως καὶ τῆς μνήμης, εἶναι ἀσήμαντος ἀπέναντι τοῦ καταναλισκομένου κόπου καὶ χρόνου, τῆς προκαλουμένης ἀνίας καὶ τῆς οὐχὶ σπανίως ἐπερχομένης ἀπογοητεύσεως καὶ πνευματικῆς πράδυνσης». Τρακάκης, Τὸ ζήτημα τοῦ τονισμοῦ, Σάλπιγξ ἀρ. 9.

«Πρὸ πολλοῦ ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν ἐξοβελισθῇ ἡ βαρεῖα καὶ περισπωμένη καὶ νὰ μείνῃ μόνη ἡ ὀξεῖα. Δυστυχῶς ὅμως τοῦτο δὲν ἐγένατο καὶ γενεαὶ ὁλόκληροι ἐβασανίσθησαν μὲ τοὺς μικροσκοπικοὺς αὐτοὺς διαβόλους, καὶ κωμῳδίαι εἰς βάρος τῶν ἀρχαιοτέρων συναδέλφων ἀπαίχθησαν. Ἀλλὰ κάλλιο ἀργὰ παρὰ ποτέ. Ἂς φροντίσωμεν τώρα ν' ἀπαλλάξωμεν καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ἀνιαρᾶς διδασκαλίας καὶ τοὺς μαθητάς μας μαθημάτων οὐ μόνον ἀνωφελῶν ἀλλὰ καὶ βλαβερῶν διά τὸ ἀνούσιον καὶ ἄχρηστον αὐτῶν. Ἂς ἀφιερώσωμεν δὲ τὰς ὥρας τῶν τόνων εἰς εὐρυτέραν γλωσσικὴν ἄσκησιν, ἀσκοῦντες τοὺς μαθητάς μας μᾶλλον εἰς τὸ ἐκθέτειν τὰς ἰδέας των ἢ εἰς τὸ μακρὰ παραλήγουσα κτλ.». Τσιμπεράς, Τὸ ζήτημα τῶν τόνων, Σάλπιγξ, ἀρ. 13.

Στὸ φύλλο ἀρ. 21 (25 Ἀπρ.) τῆς Σάλπιγγας ἐδ. χρόν. καταχωρίζεται καὶ μιὰ πρόταση τοῦ Χατζιδάκι, σύμφωνη μὲ τὶς παραπάνω γνῶμες τῶν δημοδιδασκάλων, παρμένη ἀπὸ τὰ «Ἑλληνικὰ μελετήματα», ποὺ εἶναι ἀναθημοσίευση, ὑποθέτω, ἀπὸ τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Πανεπιστημίου.

[99] (σ. 79) Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Χατζιδάκις. Μετὰ φιλῆς καὶ βαρείας ἢ ἄνευ αὐτῶν, Ἑβδομὰς 3 (1886) σ. 523: «ἀναντιλέκτως ἂν τὰ παρὰ τῷ Teubner, Weidmann, Didot ἐκτυπούμενα ἑλληνικὰ βιβλία ἐξετυποῦντο» μὲ ἁπλοποιημένο τόνο καὶ πνεύματα «οὐδεμίαν δυσκολίαν ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν ἡμεῖς νὰ ἀκολουθήσωμεν τῇ αὐτῇ γραφῇ... Ἀλλὰ τώρα δὲν συμφέρει ν' ἀποχωρισθῶμεν ἡμεῖς τῆς γλώσσης ἐκείνης ἥτις θεωρεῖται κοινὸν κτῆμα παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου».

[1] (σ. 80) Ἤθελα νὰ σημειώσω ἐδῶ τὶς προτάσεις καὶ τὶ προσπάθειες ποὺ ἔγιναν στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη γιὰ νὰ χειραφετηθοῦν οἱ ἀρχαῖες καὶ μεσαιωνικὲς ἐκδόσεις ἀπὸ τὴν παραδομένη ὀρθογραφία καὶ ἰδίως τόν τονισμό της. Γιὰ τὶς γραφὲς τῶν προκλιτικῶν καὶ ἐγκλιτικῶν σὲ μεσαιωνικὰ κείμενα καθὼς *ἐπιπλέον, ταυτῶν, ἀνήρ δε, ἀνήρ γαρ, ἀνὴρ οὖν, εὐ τευχικῶς* κτ. Krumbacher, Ein serbisch-byzantinischer Verlobungsring, Μόναχο 1906, σ. 431, ὑποσημ. 2. Ὁ νέος βυζαντινολόγος P. Maas στὶς τελευταῖες του μετρικὲς ἐκδόσεις βυζαντινῶν μεταχειρίζεται ἕνα μόνο τόνο, κι αὐτὸν μόνο ὅπου νομίζει πὼς ἀληθινὰ προφέρουνταν *τόνος*. Κτ. λ.χ. Maas Frühbyzantinische Kirchenpoesie I (Kleine texte für theol. und phil. Vorlesungen und Übungen, Βόνα, 1910, σ. 4. «*Ἡ ἀσώματος φύσις των Χερουβὶμ | Ἀσιγήτοις σε ὕμνοις δοξολογεῖ· | Ἑξαπτέρυγα ζόφα, τα Σεραφίμ, | Ταις ἀπαύστοις φωναῖς σε ὑπερυψοῖ. | Των ἀγγέλων δε πᾶσαι αἱ στρατιαὶ | Τρισαγίοις σε ἄσμασιν εὐφημεῖ· | Προ γαρ πάντων ὑπάρχεις ὁ ὢν πατήρ...*

Γιὰ τὸν τονισμὸ τῶν ἀρχαίων κειμένων, κοντὰ στὴν πρόταση τοῦ Meingast (δὲς σημ. 16α) ἔχομε τελευταῖα τὴν πρόταση τοῦ μεγάλου φιλολόγου κι ἑλληνιστῆ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, ποὺ νομίζει πὼς «ἕνα μέσο μὲ τὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ πετύχωμε ἕνα σπουδαιότατο ἐλάφρωμα στὴ γραμματικὴ» εἶναι «ἡ κατάργηση τῆς διδασκαλίας καθὼς καὶ τῆς γραφῆς τῶν τόνων ἀπὸ τοὺς μαθητές». «Δὲ θὰ ἔπρεπε οὔτε νὰ κάνῃ κανεὶς λόγο γιαυτό, πὼς οἱ μαθητὲς δὲν πρέπει νὰ σημειώνουν ὅ,τι κανεὶς Ἕλληνας δὲ σημείωσε ποτέ' μποροῦν λοιπὸν νὰ χρησιμοποιοῦν στὰ βιβλία ποὺ διαβάζουν αὐτὰ τὰ βολικὰ βοηθητικὰ σημαδάκια, κι ἀπάνω τους νὰ κανονίζουν καθὼς καὶ οἱ δάσκαλοι τὸ διάβασμα, μὰ πρέπει νὰ ἐξαφανιστοῦν ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ σχολείου τ' ἀπόκρυφα τῶν περισπωμένων καὶ τῶν παροξυτόνων, ἡ ἔγκλιση καὶ τ' ἄτονα. Στὴν τελευταία τάξη τοῦ γυμνασίου μποροῦν νὰ διδαχτοῦν τὸ σύστημα αὐτό, τὰ γενικὰ γλωσσολογικὰ διδάγματα, καθὼς γίνεται καὶ στὰ λατινικὰ καὶ τὰ γερμανικά· μὰ ὁ μαθητὴς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ σημειώνῃ οὔτε ἕναν τόνο, οὔτε ἕνα πνεῦμα... Θὰ φορτωθοῦν βέβαια οἱ καθηγητὲς τῆς φιλολογίας ἕνα βάσανο περισσότερο, ἄμα θὰ πρέπῃ νὰ μάθουν στοὺς φοιτητὲς τοὺς τόνους, ποὺ πρέπει νὰ τοὺς κατέχῃ ὁ φιλόλογος' μὰ γιὰ βέβαιο εἶναι βαρύτερο τὸ βάρος ποὺ θὰ βγάλωμε ἀπὸ τῶν παιδιῶν τὴ ράχη». v. Wilamowitz, Der griechische Unterricht auf dem Gymnasium (Als Manuskript gedruckt), 2. Anlage, Die Lesezeichen der griechischen Schrift, σ. 7, 14. (Γιὰ τὴ λίγη σημασία ποὺ δίνουν σὲ λάθη τονικὰ στὰ γερμανικὰ γυμνάσια κτ. σημ. 68 τῆς Μελέτης αὐτῆς).

Ἄλλη πάλι ἦταν ἡ πρόταση ποὺ εἶχε διατυπωθῇ ἀπὸ τὸν ἴδιο στὰ 1900, *στὸ Συνέδριο τῶν Ἀνατολιστῶν* στὴ Ρώμη, ἐξ ἀφορμῆς τῶν παπύρων, ποὺ εἶχε ἀποφασίσει ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου νὰ ἐκδώσῃ πανομοιότυπα, μὲ νέο εἶδος τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ χωρὶς τονικὰ σημάδια. Γιὰ τὴν πρόταση αὐτὴ καὶ τὴ σχετικὴ συζήτηση ἔγραψε τ' ἀκόλουθα ὁ καθηγητὴς Λάμπρος, Μικταὶ σελίδες, Ἀθῆναι 1905, σελ. 192-193. «Ἐρωτηθεὶς δὲ ὑπ' ἐμοῦ [ὁ Wilamowitz], ἂν ὁ τοιοῦτος τυπογραφικὸς νεωτερισμὸς [στὴν ἔκδοση τῶν παπύρων] θὰ ἐπεκταθῇ τυχὸν ἐν τῷ μέλλοντι καὶ εἰς τὰς στερεοτύπους ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ὑπέδειξεν, ὅτι καὶ τοῦτο δὲν

εἶναι ἀδύνατον νὰ γείνῃ. Ὁμολογῶ δέ, ὅτι ἀπεύχομαι τὸ τοιοῦτον, οὐδὲ θεωρῶ αὐτὸ συντελοῦν εἰς τὴν ἐν ἑνότητι γνῶσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Θὰ ἔχωμεν λοιπὸν ἄλλην γραφὴν διὰ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον καὶ ἄλλην διὰ τὸν μεταγενέστερον καὶ μεσαιωνικόν; Τοιοῦτος νεωτερισμὸς ἤθελεν ἀντιστοιχήσει πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐρασμιακῆς προφορᾶς ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν ἑλληνιστὶ γεγραμμένων. Ὁ θιασμὸς θὰ ἠδύνατο, τὸ κακὸν θὰ ἐπεδεινοῦτο, ἡ ἑνότης θὰ διεσπᾶτο. Καὶ ἐθνικῶς μὲν δὲν συμφέρει εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ τοιαύτη εἰσαγωγὴ ἀρχαϊκῆς γραφῆς εἰς τὰ ἐν τῇ σχολείῳ ἀναγινωσκόμενα κείμενα, ὅσον καὶ ἂν ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ἐπιστημονικῶς ὀρθὸς ὁ νεωτερισμός. Τοιαύτης δὲ γνώμης εἶναι καὶ ὁ φίλος κ. Krumbacher, μεθ' οὗ ἀντηλλάξαμεν τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου σκέψεις ἡμῶν». Καὶ ὅμως φοβοῦμαι μὴ ὑπερισχύσῃ ποτὲ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ γνώμη τοῦ κ. Wilamowitz...» (κτ. καὶ σημ. 114).

[92] (σ. 80). Κτ. σημ. 24, 26, 27. Ὡστόσο φαίνεται πὼς ἀπὸ τότε ἄλλαξε εὐτυχῶς καὶ ὁ Χατζιδάκις γνώμη, καθὼς μὲ χαρὰ εἶδα τελευταῖα διαβάζοντας τὴν ἀπολογία του πρόταση, δημοσιευμένη 15 χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὴν παλιά του πολεμική, στὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τοῦ Πανεπιστημίου (1909-1910), Ἀθήνα 1911., Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα περὶ τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου, σ. 85: «Τολμῶ νὰ εἰπω ὅτι, ἐπειδή, ὡς γνωστόν, τὰς μεγίστας δυσκολίας εὑρίσκουσιν οἱ μικροὶ μαθηταὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς γραμματικῆς, τ. ἔ. ἐν τοῖς διδάγμασι περὶ πνευμάτων καὶ τόνων, μεθ' ὧν συνάπτονται τὰ περὶ μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, τὰ περὶ ἐγκλίσεως κτι., διὰ τοῦτο (ὑπογραμμίζω ἐγὼ) εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, ἂν τὸ διδακτικὸν τὸ προσδιορισμένον διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἐξετυποῦτο ἄνευ τῶν σημείων τούτων, ἁπλῶς δὲ δι' ἑνὸς σημείου, οἷον σταυροῦ, ἀστερίσκου ἢ ἄλλου τινὸς ὁπωσδήποτε διακριτικοῦ, ἄνωθεν τῆς τονουμένης συλλαβῆς κειμένου, ἐδηλοῦτο ἡ θέσις τοῦ τόνου. Οὕτω θὰ ἀπηλλάσσοντο οἱ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μαθηταὶ τῶν πλείστων κανόνων περὶ ψιλῆς καὶ δασείας, περὶ ὀξείας, βαρείας καὶ περισπωμένης, περὶ μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, περὶ ἐγκλίσεως τόνου κλπ., περὶ ὧν, ἐπειδὴ ἐν τῷ προφορικῷ ἡμῶν λόγῳ οὐδὲν τούτων ἔχομεν, οὐδὲν αἰσθάνονται οἱ διδασκόμενοι, ἀναγκάζονται δὲ ν' ἀποστηθίζωσι μηχανικῶς πάντα. Οὕτως ἡ διδασκαλία... θὰ ἀπέβαινε κατὰ πολλὰ εὐκολωτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα».

Τόσο σωστὰ εἶναι ὅσα προτείνονται ἐδῶ ὥστε ὁ καθένας ποὺ πονεῖ γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ μας θὰ ἦταν ἕτοιμος νὰ τὰ ὑποστηρίξῃ μὲ χαρά, βέβαιος πὼς ὁ σκοπός τους εἶναι μεγάλος καὶ δὲν κρύβει τίποτε ποὺ νὰ ἔχῃ νὰ κάνῃ μὲ τοὺ ἔθνους μας τὴ διάσπαση καὶ τὸν ὄλεθρο. Κρίμα ποὺ πέρασαν τὰ λόγια αὐτὰ τόσο ἀπαρατήρητα, ἀκόμη καὶ ἀπερατήρητα παρὰ τοῦ Φαρδῦ καὶ τοῦ Σκυλίτση οἱ προτάσεις, ποὺ ἐπιτέλους εἶχαν γεννήσει γιὰ μιὰ στιγμὴ κάποιο θόρυβο. Ἴσως ὅμως νὰ φταίῃ λίγο καὶ ἡ πρόταση ἡ ἴδια, ποὺ εἶναι σὰ νὰ τῆς λείπῃ κάποιο σθένος, καὶ ἡ σαφήνεια σὲ κεῖνο ποὺ γυρεύει. Προτείνεται νὰ καταργηθοῦν οἱ τόνοι ἀπὸ τὴ γλῶσσα ποὺ γράφεται σήμερα ἢ ὄχι; Γιατὶ παρακάτω διαβάζομε πὼς «ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως θὰ ἐδιδάσκοντο κατόκιν τὴν χρῆσιν τῶν σημείων τούτων, ὅσοι ἐκ τῶν πολλῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἤθελον φοιτήσει εἰς αὐτά»· μὰ πόσα ἑλληνόπουλα προορίζονται γιὰ ἐκεῖ; Στὸ δημοτικὸ πηγαίνουν — πρέπει τουλάχιστο νὰ πηγαίνουν — ὅλοι, οἱ «πολλοί», οἱ πολῖτες τοῦ κράτους μας· νὰ εἶναι κὰν 10% ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ θὰ πᾶν παρακάτω, καὶ μάλιστα σὲ κλασικὲς σχολές; καὶ οἱ ἄλλοι 90% θὰ γράφουν αὔριο στὴν κοινωνία μέσα τὸν ἕνα τόνο ποὺ διδάχτηκαν, χωρὶς νὰ νομίζωνται ἀγράμματοι; Καὶ τί λόγο θὰ ἔχῃ πιὰ τότε νὰ διατηροῦν οἱ ἄλλοι, ποὺ θὰ ξέρουν τ' ἀρχαῖα, τὸν ἀρχαῖο τονισμό; Θ' ἀνοίξωμε λοιπὸν ἕνα καινούριο χάσμα στὴν κοινωνία μας, μὲ διακριτικὸ γνώρισμα τὴν ὀξεῖα ἢ τοὺς τρεῖς τόνους; Μὴ γελιούμαστε. Ἀπὸ τὸ δημοτικὸ θ' ἀρχίσῃ βέβαια κάθε ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση, μὰ vitae non scholae discimus, κι ἔτσι δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀποβλέπῃ τὴ γλῶσσα μας κι ἄσχετα μὲ τὸ σχολεῖο· κι αὐτὸ πρέπει ἐξαρχῆς νὰ ξεκαθαριστῇ. Ἔχει ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία τὴ θέλησῃ νὰ παρατήσῃ τὴν ποικιλία τοῦ ἀρχαίου τονισμοῦ, κι ἔχουν οἱ ἐπίσημοι τὴ δύναμῃ καὶ τὴ θέλησῃ νὰ τῆς τὴ συμβουλέψουν ἢ νὰ τὴν ἐπιβάλουν;

Θὰ ἔλεγε ὅμως κανεὶς ἂν ἔπρεπε νὰ κρίνῃ ἐξ ὄψεως πὼς οἱ μεγαλύτερες δυσκολίες σὲ κάθε μεταρρύθμιση εἶναι γραμμένο νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο καὶ τοὺς ἀντιπρόσωπους τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Καλὰ καλὰ δὲν ξεχάστηκε ἀκόμη τὸ veto τοῦ Χατζιδάκι κι ἕνας ἄλλος καθηγητὴς τῆς φιλολογίας ἔρχεται ν' ἀνανεώσῃ τὴν ἀπαγόρευσῃ καὶ νὰ συστήσῃ νὰ μείνωμε πιστοὶ στὴν παράδοσῃ τῶν τόνων· εἶναι ὁ Σκιᾶς, Περὶ τῆς προταθείσης ἁπλοποιήσεως τῆς γραφομένης ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου, 1912-1913, Ἀθῆναι 1913. Ὁ συγγραφέας, καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο, ἀνασκευάζοντας τὶς τελευταῖες προτάσεις τοῦ Χατζιδάκι γιὰ τὴ μεταρρύθμιση τῆς γραφομένης μας καὶ τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ, μιλεῖ διεξοδικὰ καὶ γιὰ τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση. Τὴ μελέτη αὐτὴ πρέπει νὰ τὴν προσέξωμε ὄχι μόνο γιατὶ μᾶς παρουσιάζεται μὲ μιὰ εἰλικρίνεια καὶ μιὰ καλὴ πίστη ἀσυνήθιστη στοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνες, μὰ καὶ γιατὶ ἐκεῖ ποὺ ὡς τώρα σχεδὸν μόνο ὁ Χατζιδάκις παρουσιάζουνταν κάθε φορὰ ἐπικριτὴς σὲ κάθε ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση, κι ἔτσι ἡ συντηρητικὴ ἄποψη ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἔπαιρνε κάποιο δυσκολοξεχώριστο ὑποκειμενικὸ χρωματισμό, τώρα μποροῦμε νὰ τὴν κρίνωμε λίγο ἀντικειμενικώτερα, μιὰ καὶ παρουσιάζεται νέος συνήγορος — ἂν καὶ τυχαίνει ἐδῶ πιὰ νὰ βρίσκεται ἀντιμέτωπος τοῦ Χατζιδάκι — μὲ πλούσια ἐπιχειρήματα γιὰ τὸ βυζαντινὸ τονισμό. Οὔτε φαντάζουμε γράφοντας τὴ γνώμη μου παραπάνω, πὼς θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ φανερώνουνταν τὴν τελευταία στιγμὴ τόσο πλούσια συνηγορία· ἂς δοῦμε ἂν εἶναι τέτοια ὥστε νὰ μᾶς ἀλλάξῃ τὴ γνώμη. Ὁ Σκιᾶς ἀποκρούει τὴν παλιὰ πρόταση τοῦ Βηλαρᾶ, τοῦ Φαρδῦ καὶ τῶν ἄλλων, καθὼς ἀνανεώθηκε ἀπὸ τὸ Χατζιδάκι (δὲς σημ. 91), γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς:

1) «Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰς μεγίστας δυσκολίας εὑρίσκουσιν οἱ μαθηταὶ ἐν τοῖς περὶ πνευμάτων, τόνων καὶ χρόνου τῶν φωνηέντων διδάγμασι· πολὺ δυσκολώτερο εἶναι νὰ μαθαίνουν τὰ διάφορα φωνήεντα καὶ τοὺς διφθόγγους, ποὺ προφέρονται σήμερα ὅμοια (λ. χ. η, ι, υ, αι, ει, υι)

2) μὲ τὴν ἁπλοποίηση τοῦ τονισμοῦ γίνεται μεγαλύτερη ἡ δυσκολία αὐτὴ (τοῦ ἠτακισμοῦ). Ἐπειδὴ «παραλειπομένης πάσης περὶ χρόνου τῶν φωνηέντων διδασκαλίας ταῦτα θὰ φαίνωνται ὅλως ἀκατανόητα, παράλογα καὶ ἀκανόνιστα, ἑπομένως δὲ καὶ δυσμαθητότερα ἢ σήμερον».

3) «κατ' ἀνάγκην λοιπόν» ἂν θέλωμε νὰ νεωτερίσωμε στὸ ζήτημα τῶν τόνων καὶ πνευμάτων, πρέπει κι αὐτὰ νὰ «ὑπαχθῶσι» στὸ γενικώτερο ὀρθογραφικὸ ζήτημα.

4) καὶ στὴν Ἀμερικὴ «πρὸ μικροῦ ἔτι», ἡ ὑπὸ τοῦ προέδρου τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν Ροῦσβελτ γενομένη ἀπόπειρα» γιὰ ν' ἁπλοποιηθῇ ἡ ἀγγλικὴ ὀρθογραφία «ἀπέτυχεν ὁλοσχερῶς καὶ ἀνεκλήθη ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ροῦσβελτ».

5) Ἂν ἀκολουθήσωμε τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση ποὺ θέλει ὁ Χατζ. θὰ ἔχωμε «ἀναπόφευκτον τὴν κατὰ τὰς δοξασίας τοῦ Βηλαρᾶ γενικὴν ἀνατροπὴν τῆς ὀρθογραφίας» ἐπειδὴ μιὰ καὶ λείψουν οἱ τρεῖς τόνοι καὶ γίνῃ ἕται δυσκολώτερη ἡ ἄλλη ὀρθογραφία (ἐπιχείρημα 2), «πάντες οἱ μὴ φοιτήσαντες εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα θὰ γίνωσι πολὺ ἀνορθογραφώτεροι ἢ σήμερον», καὶ αὐτοὶ θὰ κολλήσουν μὲ τὴν ἀνορθογραφία τους καὶ τοὺς ἄλλους.

6) οἱ λίγοι ποὺ θὰ μαθαίνουν ἀργότερα στὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τὸν ἀρχαῖο τονισμό, θὰ δυσκολευτοῦν νὰ ξεμάθουν τὸν ἕνα τόνο ποὺ διδάχτηκαν πρὶν στὸ δημοτικὸ [λ. χ. *οὗτος, ἀντὶ ὅμως, μῆλο ἀντὶ μῆλο*].

7) ὁ Χατζ. λέει πὼς παρατώντας τὸ σημερινὸ τονισμὸ ἀφήνομε μόνο «τὰ ὑπὸ μεταγενεστέρων μεσαιωνικῶν λογίων ἐπινοηθέντα ὀρθογραφικὰ ταῦτα σημεῖα» καὶ ξαναγυρνοῦμε σὲ ἀρχαιότερο τύπο γραφῆς. Μὰ ἡ γνώμη αὐτὴ δὲν εἶναι ὀρθή, γιατί «τὰ σημεῖα ταῦτα, καίπερ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις εὑρεθέντα, ὑπῆρξαν σπουδαία τελειοποίησις τῆς ὀρθογραφίας». Καὶ γιαυτὸ κι ὁ Χατζ. δὲ γυρεύει νὰ ξαναγυρίσωμε στὸν ἀρχαῖο τρόπο, ποὺ δὲν εἶχε τόνους, μὰ νὰ σημειώνωμε ἕνα σταυρὸ ἢ ἀστεράκο, κάτι δηλαδὴ ποὺ δὲν εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι.

8) δὲν ἀρκεῖ ἕνα τονικὸ σημεῖο, ἀφοῦ ἔχομε στὴ σημερινὴ προφορὰ δυὸ τόνους (λ. χ. *ἄνθρωπός μου*), κιὰν πρόκειται νὰ μεταχειριστοῦμε δυὸ διαφορετικὰ σημάδια, τότε τί κερδίσαμε;

9) γιαυτὰ τὰ δυὸ εἴδη τοῦ τόνου *πρέπει* νὰ μιλήσῃ ἡ γραμματική.

10) καὶ σήμερα ἀκόμη «ἰσχύει» ὁ παλιὸς κανόνας, πὼς ἡ μακρὰ λήγουσα κατεβάζει τὸν τόνο ἀπὸ τὴν προπαραλήγουσα, ὄχι μόνο στὴν καθαρεύουσα μὰ «πλειστάκις» καὶ στὴ δημοτική· «οἷον *Κυπρίου, γερόντους, ἀνθρώπου ... ἐμχώμουν, κυρία*»· ἂν ὅμως ἡ γραμματικὴ δὲ μιλήσῃ γιὰ μακρὰ καὶ βραχέα ὅλοι αὐτοὶ οἱ «πολυαριθμότατοι καὶ εὐχρηστότατοι τοιοῦτοι τύποι καθίστανται τελείως ἀναξήγητοι».

11) ἔχομε καὶ στὴ δημοτικὴ καὶ στὴν καθαρεύουσα τύπους ὅπου «εἴτε ἐν συνθέσει, εἴτε κατ' ἐκθλιψιν, μετατρέπουσι φιλόν τι ἄφωνον εἰς δασὺ ἕνεκα τοῦ ἀκολουθοῦντος δασέος πνεύματος, οἷον *καθημερινός, καθ' ἡμέραν, καθ-εἷς, καθ-ένας, τὰ καθ-ἑκαστα, καθ-εξῆς, καθιέρωσις, καθίδρυμα, καθοδηγῶ, καθαπτῶ, καθ' ὅλου, ἐφαρμόζω, ἕδρα, ἑφτὰ, ἑφτάκις, ἐφελκύω, ἐγκυμόνησα, ὑφίσταμαι* κτλ.»· καὶ οἱ τύποι αὐτοὶ θὰ γίνουνταν «ὁμοίως ἀκατανόητοι, ἂν ἀν τῇ γραμματικῇ δὲν ἤθελε γίνει λόγος περὶ πνευμάτων».

Στὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ θὰ μποροῦσε κανεὶς ν' ἀντιτείνῃ τ' ἀκόλουθα:

1) Ὡς τώρα, κάθε φορὰ ποὺ ὁ δημοτικισμὸς ζήτησε σύμφωνα μὲ τὸ ἐθνικό του πρόγραμμα καὶ τὴ γενικώτερή του ἰδεολογία νὰ πετύχῃ κάποια τροποποίηση κι ἁπλοποίηση στὴ γραμματικὴ παρουσιάζεται ἕξαφνα ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τὸ συντηρητικὸ κάποιος ἀπὸ τοὺς σοφοὺς κι ἐπιστήμονες καὶ λέει: Καλέ, τί κάνετε; Γιατί τόσοι κόποι γιὰ τόσο ἀσήμαντο πρᾶμα; Αὐτὸ ποὺ θέλετε καὶ

καλὰ ν' ἁπλοποιήσετε δὲν ἔχει τὶς δυσκολίες ποὺ 'τοῦ φαντάζεστε καὶ ποὺ νομίζετε πὼς νιώθετε· ἄλλοῦ εἶναι αὐτές· δὲν τὶς βλέπετε; νά τις. Καὶ ἀρχίζει νὰ σᾶς περιγράφῃ «τὶς μεγάλες» δυσκολίες τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς, ποὺ χωρὶς νὰ εἶναι ποτὲ οἱ ἴδιες δὲν τυχαίνει ὅμως καμιὰ φορὰ νὰ εἶναι ἐκεῖνες ποὺ ζητοῦν τὴν ὥρα ἐκείνη νὰ καταργήσουν *.

Τὸ ζήτημα ὅμως δὲν εἶναι ποιὲς εἶναι οἱ μεγαλύτερες δυσκολίες ποὺ ἔχει ἡ γλῶσσα μας, καὶ τὸ ρώτημα αὐτὸ καταντᾶ ματαιόσχολο, ἀφοῦ ποτὲ δὲ θὰ συμφωνήσωμε ὅλοι σὲ αὐτό, οὔτε κιὰν συμφωνήσωμε θὰ κατορθώσωμε εὐκολώτερα νὰ τὶς παραμερίσωμε, οὔτε ἐπιτέλους εἶναι ἀνάγκη μιὰ δύσκολη γλῶσσα νὰ ἔχῃ «μεγαλύτερες» δυσκολίες. Στὴ σημερινὴ περίσταση ἔχομε μιὰ ὁμόφωνη καὶ κατηγορηματικὴ διαμαρτυρία ἀπὸ δασκάλους ποὺ γυρεύουν νὰ καταργηθῇ ὁ τονισμός, ἢ τουλάχιστο νὰ καταργηθῇ ἡ ποικιλία του, καὶ παραδέχονται καὶ ἄλλοι πολλοὶ πὼς ἐδῶ ἔχομε τὴ μεγαλύτερη, ἢ μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες δυσκολίες τῆς ὀρθογραφίας μας, ἢ τέλος πάντων μιὰ ἀπὸ τὶς δυσκολίες τῆς γραμματικῆς μας. Αὐτὸ ἀρκεῖ γιὰ νὰ βοηθήσωμε τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση, ἂν νομίζωμε πὼς γίνεται· τὸ τί θὰ γίνουν οἱ ἄλλες μεγαλύτερες καὶ μικρότερες δυσκολίες — κανεὶς ποτὲ δὲν εἶπε πὼς οἱ τόνοι καὶ τὰ πνεύματα εἶναι ἡ μοναδικὴ δυσκολία — εἶναι ἄλλος λογαριασμός. Ὁ καλύτε-

---

* Τόσο συχνὰ βλέπομε καὶ ξανακούμε τὸ ἐπιχείρημα αὐτό, καὶ τόσο χαρακτηριστικὸ εἶναι γιὰ τὴν πολεμικὴ ποὺ γίνεται σὲ κάθε μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια, ὥστε ἀξίζει νὰ τὸ προσέξωμε καλύτερα.

Προτείνει ὁ Σκυλίτσης στὰ 1886 νὰ καταργήσωμε γιὰ εὐκολία τὶς ψιλές· (δὲς σημ. 16α). Δὲν ἀξίζει τὸν κόπο, τοῦ λέει ὁ Χατζιδάκις· ἐδῶ ἔχομε στὴν ὀρθογραφία μας μεγάλες καὶ τρομερὲς δυσκολίες καὶ σὺ μᾶς ἔρχεσαι μὲ τέτοιες μικροπροτάσεις; «ἀπέναντι τοῦ ὠκεανοῦ τῶν δυσκολιῶν αὐτῶν ὁμολογῶ ὅτι δὲν διακρίνω πλέον τὴν σταγόνα τῆς... εὐκολίας τῆς ἐκ τῆς ἀποβολῆς τῆς ψιλῆς καὶ βαρείας προερχομένης» (Ἐφημερὶς 14 (1887) ἀρ. 29· κτ. καὶ σημ. 23, 90).

Πάει ὁ Φαρδὺς ν' ἁπλοποιήσῃ τὶς τονικὲς δυσκολίες καὶ λέει πὼς ἡ ποικιλία τοῦ τονισμοῦ κάνει γιὰ τὸ ἑλληνόπουλο τὸ τρίτο τῆς δυσκολίας στὴ νεοελληνικὴ γραμματική. "Οχι, τοῦ λὲν οἱ σοφοὶ *ἐπιστήμονες* καὶ οἱ ἄλλοι συντηρητικοί, γελάστηκες ἐδῶ καὶ ἄφησε τοὺς τόνους ἡσυχους· ἡ μεγάλη δυσκολία δὲν «ἔγκειται μόνον καὶ μόνον [ποιὸς τὸ εἶπε αὐτὸ] ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ τῶν λέξεων», μὰ «ἐν γένει εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν», καὶ ἡ ὀρθογραφικὴ ἁπλοποίηση δὲν «προσθέτει κέρδος τι ἢ εὐκολίαν» (κτ. σημ. 16).

Ἀρχίζει σὲ λίγο ν' ἁπλώνεται ὁ δημοτικισμὸς καὶ ἀφήνουν οἱ ὀπαδοί του ἐπίτηδες τὴν καθιερωμένη ὀρθογραφία ἀνέγγιχτη, γιὰ νὰ μὴν πολλαπλασιάσουν τὶς δυσκολίες καὶ γεννήσουν πρόωρα ἄλλα ζητήματα. Τοὺς βλέπετε, φωνάζει ὁ Χατζιδάκις, τὰ ἔβαλαν μὲ τὴ γλῶσσα, ποὺ καὶ μόνη της θ' ἁπλοποιηθῇ σιγὰ σιγὰ ὅταν ἔρθῃ ὁ καιρός της, καὶ κάνουν πὼς δὲ βλέπουν τὶς δυσκολίες τῆς σχολικῆς ὀρθογραφίας ποὺ εἶναι μεγίστη ἀληθῶς πληγὴ (δὲς σημ. 21).

Ξαναφανερώνεται τώρα ἡ παλιὰ τοῦ Φαρδοῦ πρόταση ἀπὸ τῶν κύκλο τῶν δημοδιδασκάλων, φαίνεται πὼς ἴσως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χατζιδάκις θὰ μποροῦσε σήμερα νὰ υἱοθετήσῃ τὴν ἁπλοποίηση τοῦ τονισμοῦ καὶ παρουσιάζεται ἕνας ἄλλος καθηγητὴς ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο, καὶ αὐτὸς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, ὁ Σκιᾶς, γιὰ νὰ προλάβῃ τὸ κακὸ ποὺ ἑτοιμάζεται. Καλὲ τί κάνετε; οἱ τόνοι τί σᾶς ἔφταιξαν; Ἄλλοῦ εἶναι ἡ μεγάλη δυσκολία, εἶναι στὰ μακρὰ καὶ τὰ βραχέα, στὰ *ε, η, υ, οι, ει, υι, η*, κι αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ μάθῃ τὸ παιδί· τί ὠφελεῖ νὰ καταργήσωμε τὶς δασεῖες καὶ τὶς περισπωμένες, ἀφοῦ θὰ πρέπει πάντα νὰ τοῦ ἐξηγοῦμε πὼς ὦ μ ὸ ς γράφεται μὲ ω στὴν ἀρχὴ καὶ *ὅμως* μὲ ω στὸ τέλος;

ρος δμως τρόπος γιὰ νὰ ἐξακολουθήσωμε νὰ ἔχωμε ὅλες τὶς σημερινὲς δυσκολίες εἶναι ἂν κάθε φορὰ ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ δοκιμάσωμε μιὰν ἁπλοποίηση, ἀρχίζαμε νὰ λυπούμαστε γιὰ τὶς ἄλλες, τὶς μεγαλύτερες, ποὺ θὰ μείνουν ἀναπλοποίητες.

2) Ἄλλοτα, λέει ὁ Σκιᾶς, βάζαμε περισπωμένη στὸ *μῆλο*, καὶ μάθαινε τὸ παιδὶ πὼς τὸ *η* εἶναι μακρό· τώρα, ἅμα καταργηθοῦν οἱ περισπωμένες, καὶ δὲ μαθαίνουν πιὰ τὰ παιδιὰ γιὰ μακρὰ καὶ βραχέα, καθὼς εἶπε ὁ Χατζιδάκις, ὅλα τὰ παράξενα ποὺ ἔχει σήμερα ἡ ὀρθογραφία μας θὰ φαίνωνται ἀκόμη πιὸ παράξενα, καὶ θὰ μαθαίνονται ἀκόμη τὰ *η, ι, υ, αι, ει, τὰ ε, αι* κτλ. ἀκόμη πιὸ δύσκολα.

Ἐδῶ, νομίζω, ἀνακατώνονται χωρὶς λόγο ἡ πραχτικὴ ἄποψη τῆς ὀρθογραφίας μὲ κάτι ποὺ ἔχει θεωρητικὴ μόνο σημασία στὴ διδασκαλία· (ἴσως νὰ φταίη στὴν παρεξήγηση αὐτὴ καὶ ὁ τρόπος ποὺ ζήτησε νὰ δικαιολογήση τὴ μεταρρύθμιση ὁ Χατζιδάκις). Ἡ σημερινὴ ποικιλία τοῦ τονισμοῦ στηρίζεται βέβαια στὴ διαφορὰ τοῦ χρόνου τῶν ἀρχαίων, καὶ εἶναι ἀλήθεια πὼς γιὰ νὰ τονίσωμε σήμερα σωστὰ μᾶς χρειάζονται διάφοροι δυσκολοθύμητοι κανόνες μὲ τὶς ἐξαιρέσεις τους, ποὺ θὰ λείψουν μόλις μεταρρυθμιστῆ ὁ τονισμός. Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ πῆ πὼς γιαντὸ δὲ θὰ μιλήσωμε ποτὲ στὸ παιδὶ — στὸ δημοτικὸ σχολεῖο συντομώτατα βέβαια — γιὰ τὴ σημασία ποὺ εἶχαν στὴν προγονικὴ γλῶσσα τὰ σημερινά της φῶτα, ποὺ ἀπόμειναν σήμερα μὲ ἱστορικὴ μόνο σημασία*. Ἡ διδασκαλία ὅμως αὐτὴ ἔχει κυρίως θεωρητικὸ χαραχτῆρα· ἀπὸ δῶ ὡς τὸ σημεῖο ν' ἀπαιτοῦμε νὰ πιστοποιῆται καὶ νὰ ἐπιβεβαιώνεται πραχτικὰ μὲ τὴ δυσκολοθύμητη ποικιλία τοῦ τονισμοῦ κάθε μέρα καὶ στὸ καθετὶ ἀπὸ ὁλόκληρο λαὸ ποὺ γράφει ἡ σημασία ποὺ εἶχε στὴν ἀρχαιότητα ὁ χρόνος προϋποθέτει ἀπόλυτη παραγνώριση τῆς ὀρθογραφίας καὶ τοῦ σκοποῦ της, κι εἶναι ἀξίωση ποὺ δὲν ἔχομε δικαίωμα νὰ θέσωμε στὴν ἐθνικὴ δημοτικὴ παιδεία. Κι ἔπειτα μήπως εἶναι ἀλήθεια πὼς ἂν γράψωμε λ. χ. *αιμα, μηλο, πολιται*, θὰ φαίνωνται οἱ τύποι αὐτοὶ «ὅλως ἀκατανόητοι» καὶ «δυσμαθητότεροι» ἀπὸ πρὶν ποὺ γράφουνταν ὁ καθένας τους μὲ μιὰ περισπωμένη; Κι ἀκόμη δὲν εἶναι ἴσια ἴσια ὁ ἀρχαῖος τονισμὸς — μάλιστα, ὅταν τὸν ἐφαρμόσωμε καὶ στὴ νέα γραφομένη — ποὺ γίνεται συχνότατα ἀκατανόητος καὶ παράλογος;

3) Ὅμοιο ἐπιχείρημα εἶχε μεταχειριστῆ ἄλλοτε καὶ ὁ Χατζιδάκις γιὰ νὰ πολεμήση τὴν ἁπλοποίηση τοῦ τονισμοῦ· μὰ καὶ κεῖνος φαίνεται πὼς πείστηκε σήμερα ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ γίνη ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση χωρὶς ν' ἀλλάξωμε ριζικώτερα τὴν ὀρθογραφία μας. Ἄλλωστε ἡ «ὑπαγωγὴ» αὐτὴ μιᾶς ἀλλαγῆς σὲ δυσκολώτερες καινοτομίες ποὺ φυσικὰ δὲν μποροῦν τόσο εὔκολα νὰ δοκιμαστοῦν εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος γιὰ νὰ μὴ γίνη τίποτε, οὔτε μικρὸ οὔτε μεγάλο.

* Εἶναι ὠφέλιμο νὰ συγκρίνη κανεὶς τὴν ἀντίληψη αὐτὴ ποὺ παρουσιάζει ὁ Ἕλληνας φιλόλογος μὲ τὴν ἐντελῶς διαφορετικὴ ποὺ μᾶς δείχνει ὁ Wilamovitz, (κτ. τὴν παραπάνω σημείωση). Προτείνει, κι αὐτὸ χωρὶς νὰ πρόκειται γιὰ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ του, οὔτε μιὰ γλῶσσα ποὺ θὰ διδαχτῆ στὸ δημοτικό, νὰ μὴ γράφουν οἱ μαθητὲς τοὺς τόνους οὔτε νὰ μαθαίνωνται οἱ κανόνες τους, καὶ μόνο στὴν τελευταία τάξη τοῦ γυμνασίου νὰ μαθαίνουν τὰ «γενικὰ γλωσσολογικὰ διδάγματα».

4) Γιὰ τὴν ἀπόπειρα ποὺ ἔκανε ὁ «πρόεδρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν» στὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴν πανηγυρική της «ἀποτυχία» δὲν μπορῶ νὰ κρίνω, γιατὶ δὲν ἔτυχε νὰ μάθω ἀπὸ πηγὴ ἐξακριβωμένη τίποτε σχετικό. Ἂν ὅμως πρόκειται γιὰ τὴν κίνηση ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ Simplified Spelling Board καὶ ποὺ μέλος του ἴσως νὰ εἶναι καὶ ὁ Ροὺζβελτ, πάλι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι σωστὲς οἱ παραπάνω πληροφορίες. Οὔτε ὁ Ροὺζβελτ μποροῦσε ν' «ἀνακαλέση» μιὰ κίνηση κοινωνική, ἀφοῦ μόνο μέλος θὰ εἶναι στὸ σύλλογο ποὺ εἶπα (τὸ πολὺ πολὺ νὰ μὴν κατώρθωσε νὰ ἐφαρμόση τὴ μεταρρυθμισμένη ὀρθογραφία στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα), οὔτε ὅσο ξέρω ἔχει ἀποτύχει ἡ προσπάθειά του. Τουλάχιστο ἐξακολουθοῦν νὰ βγαίνουν δημοσιεύματά του, καθὼς λ. χ. τὸ περιοδικὸ τοῦ Δελτίου (Bulletin, κτ. σημ. 6, 52, 117) καὶ τελευταῖα ἔλαβα ἀπὸ τὴν «Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Συλλόγου γιὰ τὴν Ἁπλοποιημένη ὀρθογραφία, ἕνα ἔντυπο γράμμα χρονολογημένο ἀπὸ τὶς 24 Μαρτ. 1913 (A letter to the Signers of the Promis), ποὺ ἔχει κοντὰ στάλλα καὶ τὶς ἀκόλουθες πληροφορίες: «... Πενήντα χιλιάδες ἄντρες καὶ γυναῖκες ἔχουν ὑπογράψει τὸ δελτάριο κι ἔχουν συναινέσει νὰ μεταχειρίζωνται γράφοντας τοὺς ἁπλούστερους ὀρθογραφικοὺς τύπους ποὺ σύστησε ὁ Simplified Spelling Board. Μεταξύ τους ὑπάρχουν πολλοὶ δάσκαλοι στὰ πανεπιστήμια καὶ τὰ colleges, στὰ σχολεῖα τοῦ κράτους, καὶ στὰ δημοτικὰ καὶ στ' ἀνώτερα ... Ἡ πλειοψηφία τῶν καλύτερων φιλόλογων καὶ τῶν πρώτων παιδαγωγῶν ἑνώθηκαν μαζί μας. Διευθυντὲς σὲ λύκεια, ἐπόπτες στὰ μεγάλα σχολεῖα, λόγιοι, γιατροί, δικηγόροι παπάδες, ἔμποροι μᾶς ἔχουν ἐκφράσει σὲ μεγάλο ἀριθμὸ τὴν ἐπιδοκιμασία τους ... Ὅμοια πρόοδος ἄρχισε νὰ φαίνεται καὶ στὴ Μεγάλη Βρετανία [ὅπου ἱδρύθηκε ἡ Simplified Spelling Society] ....». Ἴσως ὅλα αὐτὰ νὰ εἶναι κάπως ὑπερβολικά, μὰ δὲν πρόκειται βέβαια γιὰ κίνηση ποὺ «ἀπέτυχεν ὁλοσχερῶς καὶ ἀνεκλήθη».

5) Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ στηρίζεται στὸ (2).

6) Ἔχει ἡ γνώμη αὐτὴ κάποια ἀλήθεια· γιατὶ κυρίως προτείνουν μερικοὶ ἀντὶς ὀξεῖα ἕνα ἄλλο τονικὸ σημάδι (βὲς σημ. 93)· φυσικὰ ὅμως ἡ δυσκολία ἐξομαλύνεται ὁλότελα ἂν καταργήσωμε ὁλότελα τὸν τονισμό. Ὅσο γιὰ τ' ἀρχαῖα, δὲ νομίζω πὼς ἡ συλλογή τους καὶ ἡ κάποια δυσκολία ποὺ θὰ βρίσκωμε — ὅσοι μας δηλαδὴ θὰ τὰ ἔγραφαν κοντὰ στὴ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποὺ στὴ ζωή του γράφει μόνο τὴ γλῶσσα του — μπορεῖ νὰ μᾶς ἀποτρέψη ἀπὸ τὴ μεταρρύθμιση. Κι ἔπειτα γιατὶ νὰ μὴν καταργήσωμε τὸν τόνο κι ὅταν γράφωμε ἀρχαῖα;*

7) Εἶπε ὁ Χατζιδάκις πὼς ἂν καταργήσωμε τοὺς σημερινοὺς τόνους ξαναγυρίζομε στὴν ἀρχαία ὀρθογραφία, ἀφοῦ καὶ οἱ ἀρχαῖοι τόνους δὲν σημειώναν· καὶ ρωτᾶ ὁ Σκιᾶς: μὰ τότε λοιπὸν πῶς μᾶς προτείνεις ἐσύ νὰ καθίζωμε σὲ κάθε λέξη ἀπὸ ἕναν ἀστερίσκο, ποὺ οἱ ἀρχαῖοι δὲν τὸν εἶχαν; — Δὲν ξέρω ἂν ἡ ἀπορία αὐτὴ εἶναι δικαιολογημένη ἢ ὄχι· μὰ εἶναι ἐντελῶς στραβὸ νὰ κρίνεται ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση ἀπάνω σὲ τέτοια βάση. Ἐκεῖνο ποὺ μόνο μπορεῖ σήμερα νὰ ἐνδιαφέρη τὸν ἑλληνικὸ λαὸ εἶναι ἂν οἱ τρεῖς τόνοι καὶ τὰ δύο πνεύματα τοῦ χρειά-

* Στὴ σημ. 91 βλέπεις τὴν πρόταση τοῦ Wilamovitz γιὰ νὰ καταργηθοῦν οἱ τόνοι καὶ ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες ἐκδόσεις, κι ὁ Λάμπρος, καθὼς εἴδαμε, τρόμαξε, γιατὶ ἔτσι θὰ ξεχώριζαν τ' ἀρχαῖα ἀπὸ τὰ μεσαιωνικὰ ποὺ τὰ γράφομε μὲ τόνους.

ζωνται ἅμα γράφει, ἂν μὲ τὴν κατάργησή τους γίνεται ἡ μόρφωσή του εὐκολώτερη, κιὰν ἀκόμη ἡ κατάργησή τους θὰ ἔκανε τυχὸν ἀδύνατο ἢ δύσκολο νὰ μάθαινε κανεὶς τὴν ἀρχαία γλῶσσα. Ποιὰ εἶναι τώρα ἡ παράδοση καὶ ποιὰ ἀκριβῶς ἡ ἀρχαία συνήθεια, αὐτὰ ἔχουν μόνο θεωρητικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς δασκάλους, χωρὶς ὅμως νὰ τοὺς δίνεται μὲ αὐτὸ τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτοῦν τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον ἀπ' ὅλο τὸ λαό τους, καὶ μάλιστα πραχτικὰ ἐφαρμοσμένο στὴν καθημερινὴ ὀρθογραφία.

8) Ἡ γραφὴ εἶναι ζωγράφισμα τῆς λαλιᾶς μας, ὄχι ὅμως καὶ φωτογραφία. Ἄπειρες χρωματωσιὲς καὶ διαφορὲς στὴν προφορὰ δὲ σημειώνονται, κι οὔτε δυνατὸ θὰ ἦταν' *παιδάκι* καὶ *φιλαράκος* δὲν ἔχουν οὔτε τὸ ἴδιο ἀκριβῶς *κ*, οὔτε τὸ ἴδιο *α* κοντά του' γιὰ ποιὸν ὅμως λόγο θὰ τὰ γράφαμε διαφορετικά; Καὶ ὅμως φαίνεται νὰ νοσταλγῇ κάτι τέτοιο ὁ κ. Σκιᾶς γυρεύοντας ἕνα δεύτερο τονικὸ σημεῖο γιὰ τὴν ἔγκλιση. Μὰ ποιὰ ἡ ἀνάγκη; Ἂν βαστάξωμε τὸν ἕνα τόνο, μὲ τὸ ἴδιο τονικὸ σημάδι θὰ σημαδεύωμε καὶ τὴν ἔγκλιση, ὅπου γίνεται πραγματικὰ (δὲς κανόνα 35)' ἂν πάλι καταργήσωμε ὅλους τοὺς τόνους, περιττὸ μοῦ φαίνεται νὰ σημειώνωμε καὶ τὴν ἔγκλιση' τουλάχιστο μποροῦμε νὰ τὴν περιορίσωμε γιὰ τὶς περιστάσεις ὅπου ἀλλιῶς θὰ εἴχαμε ἀσάφεια.

9) Καὶ δῶ θὰ ποῦμε ὅ,τι καὶ στὸ ἐπιχείρημα (2): ὁ δάσκαλος θὰ κάνῃ προσεχτικὸ τὸ παιδὶ στὴν ἔγκλιση καὶ τὴ φύση της, καὶ θὰ πάρῃ μάλιστα τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴ ζωντανὴ γλῶσσα, ὥστε τὰ παιδιὰ νὰ νιώσουν πῶς πρόκειται γιὰ κάτι ζωντανό. Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ πῇ πῶς πρέπει νὰ ἐφαρμόζωμε σὲ ὅλη μας τὴ ζωὴ στὴ γλῶσσα μας τοὺς ἀστεῖους πιὰ ἐγκλιτικοὺς κανόνες τῆς ἀρχαίας γλώσσας, ποὺ μὲ τόσο κόπο καὶ τόσο πενιχρὰ ἀποτελέσματα ἐφαρμόζονται μέσα στὸ σχολεῖο κι ἔξω του' (γιὰ τὴν ἔγκλιση δὲς σημ. 44 καὶ κανόνα 35).

10-11) Καὶ δῶ τὸ ἴδιο θὰ παρατηρήσωμε. Τὰ φωνητικὰ ἢ γραμματικὰ φαινόμενα λ. χ. μακρὰ λήγουσα καὶ κατέβασμα τοῦ τόνου (*Κυπάβου*), δασὺ φωνῆεν καὶ τροπὴ τοῦ συμφώνου (*καθάρας*) καθιερωτίζονται φυσικὰ στὴν ὀρθογραφία καὶ μάλιστα τὴν ἱστορική' ἡ σχέση ὅμως ὀρθογραφίας καὶ γραμματικῆς δὲν εἶναι λόγος νὰ μὴν ἁπλοποιοῦμε ὅπου μποροῦμε τὴ γραφή. Ἡ γραμματικὴ θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ μιλῇ γιὰ τὰ διάφορα φαινόμενα' δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸ αἰτία νὰ τῆς γίνῃ σκλάβα ἡ ὀρθογραφία, τελειοποιημένη πιὰ σὲ μνημοτεχνικὴ ἐπιστήμη. Ὁ δάσκαλος θὰ ἐξηγήσῃ μιὰ φορὰ τὸ *θ* τοῦ *καθημερινὸς* καὶ τὸ *φ* τοῦ *ἀηφορίζω*, *ἐφεδρος*, ἀκόμη καὶ τοῦ *ἐμέτος*, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τυραννιοῦνται τὰ παιδιὰ μὲ τοὺς ἀτέλειωτους καταλόγους γιὰ τὶς λέξεις ποὺ παίρνουν δασεῖα. Γιὰ βέβαιο δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ ποῦν ποτὲ *κατημερινὸς* ἢ *ἐπέτος* καὶ αὐτὸ θὰ ἦταν ὁ μόνος λόγος γιὰ νὰ μᾶς ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὴν ἁπλοποίηση.

[9η] (σ. 80) Ἀπ' ὅσα βιβλία ἢ ἄρθρα δημοσιεύτηκαν μὲ μεταρρυθμισμένο τονισμό, ἀναφέρω πρόχειρα τ' ἀκόλουθα:

Σύστημα Σκυλίτση: Αἱ γραφικαὶ προτάσεις στὸν Λιῶνα 18 (1886) ἀρ. 4816 (δὲς Ἐπίμετρο Π η), κι ὅσα ἄλλα ἀναφέρονται στὴ σημ. 16α.

Σύστημα Βλαστοῦ: Φυτίλης (δὲς σημ. 36), — Χατζόπουλος (δὲς σημ. 36) — Π. Βλαστός, Φυσικὴ μεταφρασμένη ἀπό τ' ἀγγλικά. Ἀθήνα 1912 — Π. Βλαστός, Κριτικὰ ταξίδια. Ἀθήνα 1912.

Σύστημα Πάλλη: Ταμπουρας καὶ κοπανος τραγούδια, 2. ἐκδ., Γυθίγγη 1910. — Πάλλη, Ἡλιοφέγγαρο, 2. ἐκδ., Ἀθήνα 1910.

Σύστημα Φαρδύ: Βηλαρᾶς (διάφορα, δὲς σημ. 13). — Φαρδὺς (διάφορα, δὲς σημ. 16). — Πάλλη Ἡ περιφημη ιστορια του Εμπορου της Βενετιας... γραμμενη απο τον Αγγλο ποιητη Γουιλιαμ Σεξπηρο και μεταφρασμενη πιστα και ρυθμικα. Αθηνα 1910, 4ο. Μὲ τὴν ἀρχαϊκὴ γραφὴ καὶ χωρὶς τόνους ἔβγαλε ὁ Πάλλης τὴ Νέα Διαθήκη (μεταφρ., 2 ἔκδ., 1912) καὶ τὴν Ἰλιάδα (μεταφρ. 1912).

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς μορφῆς ποὺ θὰ ἔχῃ ὁ ἕνας τόνος μιὰ καὶ καταργηθῇ ἡ ποικιλία τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ, μερικοὶ προκρίνουν ἕνα καινούριο τονικὸ σημάδι, ἀντὶς τὴν ὀξεῖα ποὺ ἀλλιῶς θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ προτιμήσωμε, ἀφοῦ εἶναι ὁ συχνότερος ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς τόνους' ἔτσι προτείνει ὁ Πορφύρης στὸ Νουμᾶ (δὲς σημ. 97): «νὰ μὴν εἶναι οὔτε σὰν ὀξεῖα οὔτε σὰ βαρεῖα, οὔτε σὰν περισπωμένη, παρὰ κάτι πιὸ μικρό, σὰν τριγωνη κουκίδα λόγου χάρη, κι ὄχι σὰν τώρα ποὺ ἔχει ἡ ὀξεία μας ὕψος ὅσο καὶ τὸ γράμμα ποὺ σημαδεύει. Ἔτσι θὰ ἔχουμε, ἀπὸ τυπογραφικὴ ἔποψη καὶ πιώτερη ὠμορφιὰ καὶ πιώτερη εὐκολία». Στιγμὴ στὴ θέση τῆς ὀξείας προτάθηκε καὶ στὴ Σάλπιγγα (κτ. καὶ σημ. 94), καὶ ὁ Χατζιδάκις (δὲς σημ. 92) προτείνει ἀστερίσκο ἢ στιγμή.

[9η] (σ. 81) Ὁ λαός, ὁ πολὺς κόσμος, δὲν πολυπροσέχει οὔτε σήμερα στὴ βαρεῖα, κι ἀκόμη καὶ σὲ μαθητὲς σχολείων βλέπομε ταχτικὰ νὰ βάζουν στὴ θέση της τὴν ὀξεῖα, ἢ καὶ τὸ ἀνάποδο, νὰ βάζουν στὴν παραλήγουσα καὶ προπαραλήγουσα βαρεῖα ἀντὶς ὀξεῖα (κτ. κι Ἐπίμετρο Ι Δ)' Κάποια ἀδιαφορία ἄλλωστε στὸ μεταχείρισμα τῆς βαρείας βρίσκει κανεὶς κάποτε — ἢ συχνά; — καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς δασκάλους. Κτ. καὶ τ' ἀκόλουθα λόγια ἑνὸς δημοδιδασκάλου ποὺ δημοσιεύτηκαν στὴ Σάλπιγγα 2 (1909-1910) ἀρ. 10, ἅμα ἀνακινήθηκε τὸ τονικὸ ζήτημα: Κούκουρας, Ἡ γραμματική, οὐχὶ θεὰ ἀλλὰ δούλη: «Κάλλιστα εἶνε δυνατὸν οἱ τόνοι νὰ ἐκλίπωσιν ἐκ τῶν λέξεων ἢ νὰ ἀντικατασταθῶσι δι' ἁπλῶν στιγμῶν. Ὅτε ἤμην μαθητὴς ἐδιδασκόμην ὅτι οἱ τόνοι εἶνε τρεῖς καὶ εἰς τοὺς θέτοντας ὀξεῖαν ἀντὶ βαρείας κατελογίζετο λάθος. Ἤδη ὅμως διδάσκαλος ὢν διδάσκω, ὅτι οἱ τόνοι εἶνε δύο καὶ ἐάν τις τῶν μαθητῶν μου θέτῃ ὀξεῖαν ἀντὶ περισπωμένης δὲν ἐξανίσταμαι οὐδὲ θεωρῶ τοῦτο ἁμάρτημα προκαλοῦν φωνὰς καὶ ἀπειλὰς καὶ τιμωρίας ὡς ἄλλοτε ἐγίνετο». Τὴν κατάργηση αὐτὴ τῆς βαρείας εἶναι σήμερα πολλοὶ ποὺ τὴ θέλουν.

Ἡ κατάργηση τῆς βαρείας φαίνεται πὼς ὑποστηρίχτηκε καὶ σὲ πολὺ παλαιότερη ἐποχή. «Ἆρ' οὖν ἐκλείψει παντελῶς ἡ βαρεῖα; ἀλλ' οὐκέτι φημὶ τοῦτο», διαβάζομε στὸν Bekker, Anecdota Graeca II, 1816 σ. 689.

[9η] (σ. 81). Τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα δείχνει καλύτερα ἐκεῖνο ποὺ ἐννοῶ. Στοῦ Βλαστοῦ τὰ Κριτικὰ ταξίδια, γραμμένα καθὼς εἴπαμε μόνο μὲ ὀξεῖα παντοῦ ὅπου συνηθίζομε καὶ περισπωμένη καὶ βαρεῖα, ἔχομε στὴ σελίδα 152 32 σειρὲς γεμάτες, μὲ 302 λέξεις. Μὲ τὸ σύστημά του γλιτώνει ὁ Βλαστὸς 76 πνεύματα (15 δασεῖες, χωρὶς νὰ λογαριαστοῦν καὶ τὰ ῥ στὴν ἀρχὴ λέξης), 24 περισπωμένες (ἢ 18 ἂν λογαριάσωμε τὸ σύστημα του ποὺ ξεφεύγει μερικές, γράφοντας λ. χ. *γλώσσα*' περισπωμένη βρίσκεται μόνο 1, στὸ τροπικὸ *πῶς*) καὶ 107 βαρεῖες. Ἄτονες ἀφήνει μόνο 20 λέξεις ποὺ καὶ μεῖς συνηθίζομε χωρὶς τόνο (*ο, η* (ἄρθρο) κτλ., ἐγκλιτικές). Κάνει ὅμως ἐντύπωση μόλις ρίξωμε μιὰ ματιὰ στὸ κείμενο πόσο πολλὲς εἶναι οἱ μονοσύλλαβες μὲ τόνο (87). Δὲ θὰ ἦταν σκόπιμο, μιὰ κι ἁπλοποιήθηκε ὁ τονισμὸς ὡς τὸ σημεῖο αὐτό, νὰ παραλείπαμε τὸν τόνο καὶ στὰ μονοσύλλαβα αὐτά; Καὶ νὰ μὴν τὸν παραλεί-

παμε τότε καὶ σὲ ὅλες τὶς λέξεις μὲ τονισμένη λήγουσα; (στὴν περίπτωσή μας εἶναι αὐτὸς 106, δηλαδὴ 19 χωρὶς τὶς τονισμένες μονοσύλλαβες).

Σημειώνω ἐδῶ τὰ μονοσύλλαβα μὲ περιττὸ τόνο ποὺ βρίσκονται στὴ σ. 152 (ὅλα μαζὶ 87), καὶ σ. 8 (97): *καί* (13 φορὲς στὴ σ. 152, καὶ 21 φορὲς στὴ σ. 8), *νά* (11-7), *μά* (2-3), *μέ* (4-1), *ἄν* (1-1), *δέ(ν)* (4-6), *γιά* (2-5), *τούς* (3-9), *τή(ν)* (9-10), *τόν* (1-2), *τῶ* (4-4), *νά* (7-5) *τῶν* (0-1), *τό* (4-11), *τίς* (1-4), *τοῦ* (2-4), *πῶς* (4-1), *μοῦ* (2-0), *τοῦ* (0-1), *δῶ* (1-0), *τῆς* (4-0), *αἰ* (2-0), *πρὸς* (1-0), *μοῦ* (1-0), *σεῖ* (1-0), *πιά* (1-1), *θά* (1-1)· *κοντά σ' αὐτά* κι ἀπὸ ἕνα *πῶς* (1-0), *ἤ* (0-1), *ἄν πως* (0-1).

[98] (σ. 81) Παίρνω γιὰ παράδειγμα μερικὲς σελίδες ἀπὸ τοῦ Π ά λ λ η τὸ Ἡλιοφέγγαρο, 2. χιλιάδα, ὅπου ἐφαρμόστηκε τὸ σύστημα αὐτό. Στὸν παρακάτω πίνακα φαίνεται πόσοι τόνοι μένουν ἀκόμη, πόσοι θὰ σημειώνονται πιά, (κοντά τους καὶ μερικὰ ἐγκλιτικά), πόσα πνεύματα καὶ ὅσων νὰ σημειώνονται, κι ἀκόμη τί μᾶς μένει ἀπὸ τὶς κορωνίδες, τὸν ἀπόστροφο, χωριστὰ τὸ *κι'* (δὲς σημ. 70).

σελ.	Τόνοι σημειώνονται	Τόνοι λείπουν	ἐγκλιτ.	Πνεύματα (λείπουν)	Κορωνίδα (ὑπάρχει)	ἀπόστροφ.	κι'
9	84	120	1	65	3	.	1
49	113	102	1	47	.	1	2
64	105	100	.	62	.	.	3
97	110	108	.	58	1	2	4
112	103	117	.	50	4	.	5
	515	547	2	282	8	3	15

Οἱ σελίδες αὐτὲς ἔχουν ἀπὸ 27 στίχους μὲ 50 γράμματα τὸν καθένα, δηλαδὴ 1350 ψηφία, καὶ οἱ πέντε μαζὶ ἔχουν περίπου 6750 ψηφία· καὶ ὁ μέσος ὅρος ποὺ μᾶς δίνουν εἶναι ὁ ἀκόλουθος: ὁ τόνος περιορίζεται μὲ τὸ νέο σύστημα σὲ λιγώτερο ἀπὸ τὸ μισό, ἐνῶ μαζὶ μὲ τὰ πνεύματα ποὺ γλιτώνομε, τὰ τονικὰ σημάδια περιορίζονται σχεδὸν στὸ τρίτο.

[97] (σ. 81). Γιὰ τὸ τονικὸ σύστημα τοῦ Π ά λ λ η διημοσιεύτηκε ἕνα κριτικὸ ἀρθράκι ἀπὸ τὸν Κ. Καλλικράτη (Ν. Π ο ρ ι ώ τ η), Τονικὸ ζήτημα, στὸ Νουμᾶ 8 (1910) ἀρ. 407, σ. 141-2. Τὸ σύστημα αὐτὸ δὲ βρίσκεται «οὔτε πολὺ ὄμορφο, οὔτε πολὺ πρακτικό» γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους: 1) «Οἱ ὀξεῖες πρὶν ἀπὸ τὰ κεφαλαῖα ('Οχι, 'Θλα, 'Λλλα) φαίνουνται σὲ ἀσυνήθιστο μάτι σὰν τυπογραφικὰ λάθη, ἀντὶς γιὰ φιλὲς» ὁ ἀπαριτὴς προτείνει νὰ «προστεθοῦνε στὴν ἁπλοποιημένη τυπογραφικὴ κάσα ἔρτὰ τονισμένα κεφαλαῖα φωνήεντα».—2) Οἱ τόνοι στὴν παραλήγουσα μόνο καὶ τὴν προπαραλήγουσα μπερδεύουν· «εὐκολώτερα διαβάζω κείμενο τονισμένο μὲ κεφαλαῖα, δίχως καθόλου τόνους. Ἅμα ὅμως μοῦ βάλουνε μιὰ φορὰ τὸν τυφλοπόντη, τὸ μυαλό μου ἀπαιτεῖ νὰ τονέ βρίσκῃ τὸ μάτι μου παντοῦ ὅπου πρέπει νὰ τονίσω, γιατὶ ἀλλιῶς σκοντάφτει τὸ μάτι μου καὶ μπερδεύεται τὸ στόμα μου... Νομίζω πὼς ἤ πρέπει νὰ λείψουνε ὁλότελα οἱ τόνοι καὶ νὰ δουλεύῃ τὸ μυαλὸ τοῦ ἀναγνώστη, ἤ ἅμα μπῇ σ' ἐνέργεια τὸ μηχανικὸ μέσο, νὰ ἐνεργῇ παντοῦ, γιὰ νὰ εἶναι εὐκολώτερο καὶ πρακτικώτερο».—3. Στὴ γλῶσσα μας εἶναι φυσικώτερος ὁ τονισμὸς στὴν παραλήγουσα καὶ τὴν προπαραλήγουσα, κι ἔτσι αὐτὲς ἴσια ἴσια οἱ συλλαβὲς θὰ χρειάζουνταν λιγώτερο σημάδια βιαίτερο.—4. Γιατὶ καλύτερα νὰ βαστούσαμε σὰν τοὺς Ἰταλοὺς τὸν τόνο, «γιὰ τὴ λήγουσα μόνο καὶ τὶς λέξες

ποὺ, διπλοτονούμενες ἢ ὄχι, γράφουνται τὸ ἴδιο κ' ἔχουνε διπλὴ σημασία».—5. Ἔτσι «θὰ κερδίζαμε ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ μέλλο ἕνα βῆμα πρὸς τὴ γραφὴ μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο ποὺ πάει νὰ γίνῃ πραγκόσμιο, καὶ γιὰ τὸ παρὸ θὰ τὰ μπερδεύαμε λιγώτερο στὰ ἐγκλινόμενα» (λ. χ. *για σας και φεύγω* εἶναι γιὰ σᾶς *καὶ* φεύγω ἢ *γιά* σας *καὶ* φεύγω;) Συμπέρασμα: φυσικώτερο γιὰ τοὺς Ρωμιοὺς» θὰ ἦταν νὰ βαστούσαμε τὸ σημάδι τοῦ τόνου γιὰ τὴν τονισμένη λήγουσα· μὰ «βολικώτερο κι εὐκολώτερο, γιατὶ ἐντελῶς μηχανικὸ θὰ εἴτανε νὰ μπαίνῃ τὸ σημάδι τοῦ τόνου στὴν τονούμενη συλλαβὴ τῆς λέξης, ὅποια κιὰν εἶναι».

[98] (σ. 82). Γιὰ τὴν περίπτωση *πὼς - πῶς* (ποὺ θὰ γράφουνταν τώρα *πως - πώς*) κτ. τὴ σημ. 87· μὰ καὶ γιὰ τὶς λέξεις *νόμως - νομώς, γέρος - γερὸς* κτλ. νομίζω πὼς ἡ ἀνάγκη νὰ τὰ ξεχωρίσωμε δὲν εἶναι ὅσο συχνὴ καὶ μεγάλη φαντάζεται κανεὶς ἀρχή· κτ. γιαυτὸ ὅσα λέει ὁ Ψαρδὺς στὴ δεύτερή του Μελέτη σ. 45 ἀ., 50 ἀ.[*]. Συχνότερη θὰ εἶναι ἴδιως σήμερα μὲ τὴ μεταβατικὴ γλωσσικὴ κατάσταση ἡ ἀνάγκη νὰ τονιστοῦν μερικοὶ τύποι καθὼς *ανθρωπου, βοηθα, τελειωσε, δυο*, ὅπου ἡ θέση τοῦ τόνου δὲν εἶναι μόνιμη, τουλάχιστο δὲν καθιερώθηκε ὁ κοινότερος θηλυκὸς τύπος. Στὸ 'Επίμετρο II ι, κ βλέπεις καὶ πρακτικὰ ἐφαρμοσμένο τὸ σύστημα αὐτὸ ἀπὸ μένα. 'Αφοῦ ἀφαίρεσα τοὺς τόνους ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Βλαστοῦ τοὺς βάταξα στὶς λέξεις ποὺ μοῦ φάνηκαν χρήσιμοι, καὶ κεῖ λ.χ. ποὺ εἶχε ὁ Βλαστὸς σὲ μιὰ σελίδα 107 λέξεις τονισμένες — κοντά τους καὶ 7 ἄτονες (τρία *η* (*ἤ*), τρία *κι κ* ἕνα *κ'*) — ἐγὼ βάταξα μόνο 8, δηλαδὴ οὔτε 8 % τὶς ἀκόλουθες: ἕνα *τί* (ἐρωτημ.), ἕνα *γιατί* (ἐρωτημ.), τέσσερα *ἤ* (συνδεσμ.) ἕνα *ὅτι* (συνδ.), καὶ τὸ *ἀνθρώπου*. Τὸ *γενναιοκαρδον* μοῦ φάνηκε περιττὸ νὰ τὸ σημειώσω ἀφοῦ μᾶς δείχνει τὸ γλωσσικὸ αἴσθημα, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ πρέπει νὰ συλλογιστοῦμε, πὼς στὸ *γιατί* πετυχαίνομε μιὰ διάκριση ποὺ ὁ Βλάστὰς δὲν κάνει· τόνισα τὸ *ὅτι* γιὰ νὰ τὸ ξεχωρίσω ἀπὸ τὴν ἀντωνυμία (ποὺ συνηθίζομε ὅ,τι). Στὸ ἴδιο κείμενο ἀκόμη ἄφησα ἄτονες κάμποσες λέξεις (*σου, πως, να, οτι, για μα*) ποὺ οἱ ὁμώνυμές τους ὅμως θὰ τονίζουνταν γιὰ διάκριση (κτ. σημ. 87).

[99] (σ. 82) Φυσικά, ἀφοῦ ἀπὸ μικροὶ πάντοτε μὲ τόνους διαβάζομε δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν παραξενευτοῦμε στὴν ἀρχή. Πείθεσαι ὅμως πὼς οἱ τόνοι δὲ χρειάζονται ἅμα διαβάσῃς μερικὲς σελίδες σὰν ἐκεῖνες ποὺ βρίσκονται στὸ 'Επίμετρο II γ, ε, κ' λίγο μόνο νὰ διαβάσῃς καὶ τὸ μάτι ἀρχίζει νὰ μὴν ἀποζητᾶ τὸν τόνο. Αὐτὸ γίνεται ἀκοπώτερα σὲ ψηφία ὄχι σὰν τὰ παλιὰ καὶ γνώριμα, καθὼς μεταχειρίστηκε λ.χ. ὁ Πάλλης (κτ. 'Επίμετρο II 00), ἢ στὸ λατινικὸ ἀλφάβητο (6).

[100] (σ. 83). Κρίνω καλὸ νὰ ἐξηγήσω ἐδῶ σὲ ποιὲς περιστάσεις χρησιμοποιοῦν τὸ σημάδι τοῦ τόνου σὲ δυὸ γλῶσσες λίγο γνωστές, τὰ καταλάνικα καὶ τὰ προβεντσάλικα. Στὰ *καταλάνικα*, κάθε λέξη ποὺ τελειώνει σὲ φωνῆεν, σὲ δίφθογγο αὔξουσα (ποὺ προφέρεται δηλαδὴ δυνατώτερα τὸ πρῶτο της φωνῆεν), σὲ *n* ἔπειτα ἀπὸ φωνῆεν, σὲ *s* ἔπειτα ἀπὸ φωνῆεν ἢ δίφθογγο φθίνουσα τονί-

[*] Γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ ὁ Ψαρδὺς ὁμώνυμα καθὼς *ἡ ἤ, μὲ* (συνδ.) *μὲ* (ἀντων.), *ες, ἀν, ἐξ* κτλ. μεταχειρίζεται (Β' μελέτη σ. 65), τὸ σημεῖο τῆς ὑποδιαστολῆς (,) λ. χ. *η, ουτος* καὶ *η ουτως*, —*η, αλλως* καὶ *η ἄλλως*, —*τα χρηματα της, εχουσης* λ. χ. *η, ουτος* καὶ *η ουτως*, —*η, αλλως* καὶ *η ἄλλως*, —*τα χρηματα της, εχουσης* καὶ *αλλα* καὶ *τα χρηματα της εχουσης* καὶ *αλλα*,—*ο εχων, με τον αυτον παντοτε* καὶ *ο εχων με τον αυτον παντοτε*. Φυσικὰ στὴν καθαρεύουσα χρειάζεται πολὺ συχνότερα τὸ διακριτικὸ σημάδι παρὰ στὴ ζωντανὴ γλῶσσα· (δὲς καὶ σ. 56-57).

ζεται στήν παραλήγουσα: *casa, home, gloria, especies.* Κάθε λέξη πού τελειώνει σέ δίφθογγο φθίνουσα, σέ *n* ἔπειτα ἀπό σύμφωνο, σέ *s* ἔπειτα ἀπό σύμφωνο ἤ δίφθογγο, σέ σύμφωνο ἄλλο ἀπό τό *n* καί *s* τονίζεται στή λήγουσα *desmaí, escàn, infern, filosop.* Κάθε λέξη πού δέ συνταιριάζεται στούς κανόνες αὐτούς σημειώνεται μ' ἕναν τόνο στήν τονισμένη συλλαβή· ὀξεῖα ἄν ὁ ἦχος εἶναι κλειστός καί βαρεῖα ἄν εἶναι ἀνοιχτός: *companyí, època, cambiá, comprèn, artístic, telègraf, catàleg, carácter.* Βλ. Foulché-Delbosc, Abrégé de Grammaire Catalane, Βαρκελόνα 1902, σ. 18.

Καί στά προβεντσάλικα ἔχομε κάτι ὅμοιο. Ἐκεῖ τονίζεται κανονικά ἡ λήγουσα, ἔξω ἀπό τίς περιπτώσεις ὅπου ἡ λέξη ἔχει στή λήγουσα *e, i, o* ἄφωνα, καί τότε τονίζεται ἡ παραλήγουσα. Ὁ τόνος σημειώνεται ἀναλόγως στήν παραλήγουσα (ἄμα ἡ λήγουσα ἔχει ἄφωνο) ἤ στή λήγουσα: *cante* τραγουδῶ *cantè* τραγούδησε, *rendes* (tu rends) *rendès* (vous rendez) *rendrés* (vous rendrez). Ἔχομε ἀκόμη στά προβεντσάλικα *à a, á, à* καί *e, é, è* καί *e, i* καί *í* ὅπου οἱ τόνοι δέν ἔχουν πάντα ὅμοια σημασία· λ. χ. τό *à* γράφεται μόνο στήν παραλήγουσα ὅταν ἡ λήγουσα εἶναι ἄτονο *i* λ. χ. *gràci gràcies,* (μά *ame* ἀγαπῶ *sabes* ξέρεις, *canta, mando*). Τό *í* γράφεται ἄμα τό *i* τονίζεται καί δέ σχηματίζει δίφθογγο μέ τό ἀκόλουθο φωνῆεν: *patrís, marís.* Βλ. Koschwitz, Gramm. historique de la langue des Félibres Greifswald 1894, σ. I. à.

[101] (σ. 83). Ἡ ἑλληνική τυπογραφία ἔχει σήμερα 213 ξεχωριστά σπιτόπουλα καί ἄν βγάλωμε τά διάφορα σημεῖα γιά εἰσαγωγικά, παρενθέσεις, ἀριθμούς κτλ.· μᾶς μένουν 177 ἐκεῖ πού οἱ ξένες γλῶσσες χρειάζονται πολύ λιγώτερα (λ. χ. τά γαρμανικά μόνο 78). Ἀπό τά 177 αὐτά σημάδια ἔχομε 24 γιά τά κεφαλαῖα, 30 ὑπογραμμένες (τονισμένα καί ἄτονα φωνήεντα), 71 τονισμένα φωνήεντα (μέ τά πνεύματα μαζί), 24 ἁπλά, 11 πνεύματα, καί τόνους, 2! τά *ρ* μέ πνεῦμα καί 6 τά διαλυτικά (ϊ, ϋ κτλ.). Ἄν τώρα καταργήσωμε πνεύματα καί ὑπογραμμένες καί βασταξωμε μιά ὀξεῖα καί τό *ρ* σκέτο θά χρειαστοῦν (30 + 65 + 11 + 14 + 2)=123 σημάδια λιγώτερο, δηλαδή μόνο 54: Τήν ὠφέλεια αὐτή τῆς τυπογραφίας ἀπό τήν τονική μεταρρύθμιση τήν τόνισε καί ὁ Σκυλίτσης (δές Ἐπίμετρο ΙΙ λ), μόνος αὐτός ὅσο ξέρω.

[102] (σ. 84). Τήν αὔξηση τήν ἄφησε πρῶτος νομίζω ὁ Ψυχάρης — κιόλας στό Ταξίδι του ἔγραφε *εἶμουν* — καί τόν ἐμιμήθηκαν ὁ Πάλλης, ὁ Ἐφταλιώτης καί ἄλλοι πολλοί. Ὁ Ψυχάρης ὅστόσο βάσταξε τήν ὑποταχτική, ἐνῶ νομίζω πώς σέ ὅμοιες δυσκολίες σκοντάφτουν καί τά δυό. Τό *εἶμουν* τό πολέμησε ὁ Χατζιδάκις (κτ. σημ. 24).

[103] (σ. 84). Τήν ὑποταχτική δέν τή σημείωνε φυσικά ὁ Βηλαράς καί συχνά τήν ἄφηναν ἀδήλωτη ὁ Σοφιανός (δές σημ. 13) καί ὁ Χριστόπουλος. Ὁ Ψυχάρης τή βάσταξε καί τήν ὑπεράσπισε (στά Ρώδα καί Μήλα), ἄμα ὁ Πάλλης (κτ. σημ. 36) καί ἄλλοι ζήτησαν νά τήν ἀφήσωμε· φυσικά δέ δέχτηκε τήν κατάργησή της, ἄν καί γι' ἄλλους λόγους, οὔτε ὁ Χατζιδάκις. Καί ὅμως ἡ διατήρηση τῆς ὑποταχτικῆς στήν ὀρθογραφία, εἶναι ἀπό τά πιό ἄσκοπα πράματα πού κάνομε σήμερα. Φαίνεται πώς καί οἱ μαθητές σκοντάφτουν ὑπερβολικά, καί στό καινούριο πρόγραμμα (δές σημ. 89, ὑποσημ. 2) τῶν Δημοτικῶν σχολείων γίνεται ξεχωριστή μνεία γιά τό ζήτημα αὐτό· «Ι' τάξις ... Ὀρθογραφικαί ἀσκήσεις ... Ὀρθογραφική διάκρισις τῶν προσωπικῶν καταλήξεων τοῦ ἐνεστῶτος καί τοῦ μέλλοντος. Ἄλλαι λέξεις μεθ' ἃς αἱ προσωπικαί καταλήξεις γράφονται ὅπως καί μετά τό *θά* (νά κτλ.).» σ. 586).

[104] (σ. 84). Στίς λέξεις σέ *-σύνη* θά μπορούσαμε ἴσως νά περιορίσωμε γιά τήν ὥρα τό *ω* σέ κεῖνες πού μᾶς ἔμειναν ἀπό τ' ἀρχαῖα· ἀντίς τότε νά ἔχη τό παιδί νά ἐφαρμόζη ἕναν κανόνα πού δέν εἶναι πάντα εὔκολος, θά εἶχε νά μάθη πῶς γράφονται μέ *ω* ἀντί μέ *ο*, ἤ τάδε καί τάδε λέξη πού καί στ' ἀρχαῖα ἔτσι γράφουνταν. Τούς τόπους σέ *-ωντας* τούς συνήθιζαν μερικοί πρό ἑκατό χρόνων μέ *ω* (*λέγωντας, δείχνωντας*)· φυσικά σήμερα θά προτιμούσαμε νά γράψωμε μέ *ο* καί τό *-ωντας (μετρόντας).*

[105] (σ. 84). Πρῶτος νομίζω ἔγραψε *μιάζω, ἀλήθια* κτλ. ὁ Πάλλης (δές σημ. 36), μά ὁ Ψυχάρης δέν ἔμεινε σύμφωνος μέ τό νεωτερισμό αὐτό, καί καθώς εἶπα ἔχω καί γώ τίς ἀμφιβολίες μου. Θά ἔπρεπε νά γράφωμε *βοήθια* μά *βοηθειά* σου καί πολλά ἄλλα τέτοια.

[106] (σ. 84). Βλ. σημ. 65. Γιά τήν ὥρα ὅμως μεταχειρίζονται ταχτικά τό λατινικό ἀλφάβητο σέ ἐπιστημονικές ἐκδόσεις γιά νεοελληνικά διαλεχτικά κείμενα λ. χ. τά τσακώνικα, τά καππαδοκικά κτλ.

[107] (σ. 85). Σημειώνω ἐδῶ πλάι πλάι τίς ὀρθογραφικές διαφορές πού παρουσιάζει τό σύστημα τοῦ Βλαστοῦ καί τό δικό μου, στό κείμενο πού ἔβαλα στό 'Ἐπίμετρο' στόν τονισμό ἀκολουθῶ τούς κανόνες τῆς Μελέτης: *ρωμαΐκη* (Βλαστός) — *ρωμαίικη* (ἐγώ), *φτειάσουμε — φτιάσουμε, φταίμε βαστούνε — φταῖμε βαστοῦνε, ἀλάθεφτη χαραβγὴ ἀφτὴ — ἀλάθευτη χαραυγὴ αὐτή, σκοτινιασμένη — σκοτεινιασμένη, ὁρισμένα εἴτανε — ὡρισμένα ἦτανε, ἀναβλέψει ἀντικρίσει τυφλωθεί* κτλ. — *ἀναβλέψη ἀντικρύση* κτλ.

[108] (σ. 87). Κτ. τί λέει κι ὁ φιλόσοφος Ostwald (στή γαλλική μετάφραση τοῦ ἔργου του), Dorolle-Ostwald, Esquisse d'une philosophie des Sciences σ. 98. Γιά νά μιλήσω θετικώτερα καί πιό συγκεκριμένα, ἐπειδή παραπάνω συνηγόρησα γιά τή μεταρρύθμιση τοῦ τονικοῦ μας συστήματος, ἤθελα γιά παράδειγμα νά πῶ ἐδῶ ἀκόμη δυό λόγια γιά τόν τρόπο πού θά ἐφαρμοστῆ ἡ τονική μεταρρύθμιση, εἴτε εἴμαστε γιά τήν κατάργηση ὅλων τῶν τόνων, εἴτε θά προτιμήσωμε νά βαστάξωμε ἕνα τονικό σημάδι.

Ἅμα ἀποφασιστῆ αὐτό ἀπό τό κράτος — παράλληλα ἤ καί ἀπό πρίν θά δώσουν ἴσως τό παράδειγμα μερικοί λογοτέχνες — θά παύση ἀμέσως ἡ διδασκαλία τῶν σχετικῶν κανόνων, δέ θά λογαριάζωνται τά ὀρθογραφικά λάθη, καί κοντά στ' ἀναγνωστικά τοῦ δημοτικοῦ, πού θά βγοῦν στή μεταρρυθμισμένη ἔκδοση, θά τυπωθοῦν, μέσα σέ ὡρισμένα χρόνια, ἄς ποῦμε 5 ἤ 10, ὅλα τά σχολικά βιβλία στή νέα ὀρθογραφία. Ἀπό τότε καί μπρός ἡ ὀρθογραφία αὐτή θά ἐφαρμόζεται, καί στά ἐπίσημα ἔγγραφα. Φυσικά ἡ νέα γενεά δέ θά δυσκολευτῆ καθόλου· νομίζω πώς καί τούς σημερινούς δέ θά εἶναι δύσκολο νά προσανατολιστοῦν στή νέα κατάσταση, μά ἐπί τέλους αὐτοί, ἄν βρίσκουν εὐκολώτερο, ἄς ἐξακολουθοῦν νά γράφουν ὅπως πρωτόμαθαν. Αὐτό θά εἶναι πάντα ζήτημα μιᾶς γενεᾶς, καί δέν μπορεῖ νά ἐπηρεάση τή σκοπιμότητα ἤ ὄχι πού ἔχει μιά τέτοια μεταρρύθμιση.

[109] (σ. 88). Γιά τό γλωσσικό καθαρισμό στά ρουμανικά κοίτα Μ. Τριανταφυλλίδου, Ξενηλασία ἤ Ἰσοτέλεια ΙΙ, Ἀθῆναι 1907, σ. 363-368.

[110] (σ. 88). Γιά τήν ὀρθογρ. μεταρρύθμιση στά ρουμανικά κτ. σημ. 6· γιά τή θέση πού βρίσκεται τ' ὀρθογραφικό ζήτημα στή Βουλγαρία

βρίσκω τις ἀκόλουθες πληροφορίες τοῦ G. Weigand, Bulgarische Grammatik, Λειψία 1907: «Καὶ στὴν ὀρθογραφία εἶναι ὅλα ἀκόμη ἀπατάστατα· ἀκολούθησα τὴν ὀρθογραφία ποὺ εἶναι ὡρισμένη γιὰ τὰ σχολεῖα, ποὺ δὲν ἔχει ὅμως καθόλου γενικευτῆ. Ὁ κόσμος εἶναι ἀκόμη πολὺ προσκολλημένος στὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία ποὺ κληρονομήθηκε ἀπὸ τὰ παλιὰ βουλγαρικά» (σ. 4). «Ἀφοῦ ἀκόμη δὲν καθιερώθηκε ἡ... ὀρθογραφικὴ χρήση» (σ. 4 εἰσ.). «Δὲν πρέπει νὰ παραξενεύεται κανεὶς ἂν σ' ἕνα τόσο νέο κράτος καθὼς ἡ Βουλγαρία δὲν πῆρε ἀκόμη ἡ γλῶσσα στὴν προφορά, τὸν τονισμὸ καὶ τὴν ὀρθογραφία ἕνα ὡρισμένο κι ἑνιαῖο κανόνα» (σ. 3).

[111] (σ. 88). Γιὰ τὸν κοινωνικὸ χαρακτῆρα τῆς ὀρθογραφίας μίλησα καὶ παραπάνω, σ. 55· κτ. καὶ ὅσα ἔγραψε τελευταῖα ὁ Μπούτουρας, Τὰ Νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα, Ἀθῆναι 1912, σ. 182. «Ὁποιαδήποτε γενικωτέρα ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμισις προϋποθέτει ἀφ' ἑνὸς μὲν τέλειον σύστημα ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπικράτησιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ τούτου συστήματος πορισμάτων...»· γιατί «τότε μόνον θὰ ἐννοηθῇ καὶ θὰ ἐφαρμοσθῇ ὀρθογραφικὴ τις μεταρρύθμισις καὶ χωρὶς κίνδυνον ἀσυναρτησιῶν ἐπιστημονικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀντιδράσεων... Τῆς ὀρθογραφικῆς μεταρρυθμίσεως πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ τελεία λύσις τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος καὶ ἐπιστημονικῶς καὶ κοινωνικῶς».

[112] (σ. 89). Δὲν ξέρω ἂν καὶ ἄλλοτε δοκιμάστηκε ἢ πέτυχε ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμιση στὰ τούρκικα. Τελευταῖα ὅμως, μαζὶ μὲ τὴ λύση τοῦ (τούρκικου) γλωσσικοῦ ζητήματος ζήτησαν τὴ «χρήση, ὅσο τὸ δυνατό, φωνητικῆς ὀρθογραφίας» ἢ ὄχι μόνο γλωσσικὴ καὶ φιλολογικὴ μὰ καὶ κοινωνικὴ ἕνωση τῆς Νέας Ζωῆς (Γενὶ - Χαγιάτ) στὴ Θεσσαλονίκη. Κτ. τὸ ἄρθρο τοῦ Risal στὸ Mercure de France, 16 Αὔγ. 1912, συνοψισμένο στὴν ἀλεξαντρινὴ Νέα Ζωὴ 7 (1912) 480 - 482.

[113] (σ. 90). Εἶπα καὶ παραπάνω μιλώντας γιὰ τὸν τόνο, πὼς κάθε ἀλλαγὴ στὶς γραφικὲς εἰκόνες φυσικὸ εἶναι νὰ μᾶς ξενίση στὴν ἀρχή· μὰ δὲν πρέπει γιαυτὸ νὰ βιαστοῦμε νὰ κρίνωμε. Εἶναι εὔκολο νὰ συνηθίση κανεὶς καὶ στὴν καινούρια γραφή· φυσικὰ ὅσοι θὰ μάθουν ἐξ ἀρχῆς τὴ νέα ὀρθογραφία δὲ θὰ ἔχουν πιὰ τὴν ἴδια δυσκολία. Ὡστόσο οἱ περισσότεροι παρασύρωνται σὲ μιὰν ἄδικη κρίση ἀπὸ τὴν πρώτη τους ἐντύπωση. Ἔτσι λ.χ. κρίνοντας κάποιος τελευταῖα στὴ Νέα Ζωὴ 7 (1911-12) σ. 478 τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση τοῦ Βλαστοῦ λέει πὼς ἔτσι ἀντὶ νὰ «εὐκολυνθεῖ ἡ ἀνάγνωση καὶ ἡ γραφὴ στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη», κατώρθωσε ὁ συγγραφέας τὸ ἐναντίο «νὰ δυσκολέψει βλακωδῶς πολὺ καὶ ἰδίως γιὰ τὸ λαὸ ποὺ εἶναι ὀλιγώτερο μορφωμένος, τὴν ἀνάγνωση τοῦ βιβλίου του» (κτ. στὴ σημ. 16 τί λέει ὁ Φαρδὺς γιὰ νὰ πολεμήση τὴν ἴδια ἀντίρρηση). Περισσότερο δικαιολογημένα φαίνονται τὰ λόγια τοῦ Βλαχογιάννη, Ἀρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη II, σ. 44 εἰσ.: «Τοῦ Ἰωάννου Βλλαρᾶ τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα... κατέστησέ τινα τῶν ἔργων του ἐξόχου τούτου λογίου καὶ ποιητοῦ ἐν πολλοῖς δυσανάγνωστα καὶ ἀπέκλεισεν ἀπὸ τῆς χρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ». Μὰ καὶ δῶ δὲ μοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ὀρθογραφία ὁ κύριος λόγος ποὺ δὲ διαδόστηκε ὁ Βηλαρᾶς κι ὑποθέτω ἀκόμη, πὼς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ποὺ τόσο δυσκολεύεται νὰ μάθη τὴν ὀρθογραφία δὲ νιώθει τὴν ἴδια ἀδεβαιότητα μὲ τοὺς μορφωμένους, ἀντικρύζοντας ἕνα σύστημα ποὺ ἡ «ἀνορθογραφία» ἔγινε σύστημα.

[114] (σ. 90). Δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετο μὲν τὴν παρατήρηση αὐτή, τὸ ἀκόλουθο περιστατικό· μοῦ φαίνεται πὼς ἐπιθυμιάζει τὴν ἰδέα μου, ὅτι ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη συντηρητικὴ κι ἀριστοκρατικὴ στὴ φύση της δείχνεται ἀμέτοχη ἢ ἀντιδραστικὴ σὲ πραχτικοὺς ὠφέλιμους νεωτερισμούς, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀλλάζει σύμφωνα μὲ τὴν περίσταση τὰ ἐπιχειρήματά της. Στὰ 1887 κι ἀργότερα πολέμησε ὁ Χατζιδάκις, καθὼς εἴπαμε (σ. 38) τὴν τονικὴ μεταρρύθμιση, ὑποστηρίζοντας πρὶν ἀπ' ὅλα πὼς δὲν μποροῦμε νὰ σκεφτοῦμε ἕνα τέτοιο πρᾶμα, ὅσο οἱ ξένοι τυπώνουν τ' ἀρχαῖα μὲ τόνους καὶ πνεύματα, γιὰ νὰ μὴν «ἀποχωριαθῶμεν», καθὼς νομίζει, ἀπὸ τὶς ὠφέλειες ποὺ μᾶς δίνει ἡ ἀρχαία γλῶσσα. Στὸ μεταξύ, ὅταν ὁ Wilamovitz παρουσιάστηκε μὲ τὴν πρότασή του γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν παπύρων, μόλις γεννήθηκε ἡ ὑποψία πὼς ἴσως στὸ μέλλον θὰ εἴχαμε καὶ τὶς σχολικὲς ἐκδόσεις τῶν κλασικῶν χωρὶς τόνους καὶ πνεύματα, ἕνας ἄλλος ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης κι ἰδεολογίας, ποὺ κι αὐτὸς ἔχει δείξει ἄλλοτε πόσο λίγο ἐνιωθε τὴν ἀνάγκη μιᾶς πραχτικῆς ὀρθογραφίας, ὁ καθηγητὴς Λάμπρος (βὲς σημ. 20), ἔγραψε πὼς εἴχεται αὐτὸ νὰ μὴ γίνη, γιατὶ ἂν καὶ ἐπιστημονικὰ σωστό, εἶναι ἐθνικὰ ἐπιζήμιο (βὲς σημ. 91). Τὸ πρόσωπο δὲν εἶναι βέβαια τὸ ἴδιο, κι ἔχει καὶ κάποια δικαιολογία τοῦ Λάμπρου ἡ ἀντίρρηση· μὲ αὐτὰ ὅμως δὲν ἀλλάζει τὸ πρᾶμα· καὶ εἴδαμε καὶ παραπάνω (σημ. 92) πῶς καὶ μὲ πόση ἐπιτυχία ἐφαρμόστηκε ἡ μέθοδος τῶν «μεγίστων» δυσκολιῶν γιὰ νὰ διαιωνίζεται ἡ σημερινὴ κατάσταση.

[115] (σ. 91). Πόσο δυσκόλευαν στὴ Γερμανία οἱ διάλεχτοι, ποὺ ἀναγκαστικὰ ἐπηρέαζαν τὴ νέα γραφομένη, νὰ μορφωθῇ μιὰ ἑνιαία ὀρθογραφία, κτ. Lay, ὅ. π., σ. 13· γιὰ τὴν ἀνακίνηση τῆς ὀρθογραφίας στὰ 1872 κτ. Lay, σ. 28. Ὁ ὑπουργὸς Falke ἐπιφόρτισε τότε τὸ Raumer, στ' ὄνομα ὅλων τῶν γερμανικῶν κυβερνήσεων, νὰ ἑτοιμάση τὸ σχέδιο γιὰ μιὰ νέα γερμ. ὀρθογραφία. Οἱ προτάσεις τοῦ Raumer συζητήθηκαν ἔπειτα στὸ Βερολίνο, μὰ ὅσα ἀποφάσισε ἡ ἐπιτροπὴ δὲν τὰ δέχτηκε ἀμέσως τὸ κράτος, καὶ πολεμήθηκαν πολὺ στὸν τύπο κι ἀλλοῦ. Χαραχτηριστικὸ εἶναι πὼς τὰ πολέμησε, στὰ 1880, κι ὁ περίφημος γλωσσολόγος καὶ καθηγητὴς σήμερα τῆς γερμανικῆς γραμματικῆς στὸ Μόναχο Paul· ἀρνήθηκε στὸ σχολεῖο τὸ δικαίωμα τῶν ὀρθογραφικῶν νεωτερισμῶν, καὶ φοβοῦνταν μήπως γεννηθῇ «χάσμα μεταξὺ σχολείου καὶ φιλολογίας». Κι ὅμως στὰ 1899 τυπώνουνταν κιόλας τὰ $^{6}/_{6}$ ἀπὸ τὰ βιβλία καὶ τὰ $^{3}/_{6}$ ἀπὸ τὰ περιοδικὰ στὴν ὀρθογραφία τοῦ 1880· «ἐνώθηκαν οἱ ἐπιθυμίες τοῦ κοινοῦ καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἐμπορίου τῶν βιβλίων, κι οἱ ἐκδότες πῆγαν μὲ τὸ μέρος τῆς νέας ὀρθογραφίας». Στὰ 1901 ἔγινε ἀκόμη ἕνα βῆμα παραπέρα καὶ ἀκολούθησε ἡ νέα μεταρρύθμιση.

[116] (σ. 92). Κτ. Χριστοπούλου, Λυρικά, ἔκδ. 1811, εἰσαγ.

[117] (σ. 93). Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας σχετικὰ μὲ τὸ σχολεῖο μας ἔγραψα λίγα λόγια στὴ μελέτη Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα της, 1. Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας, 2. ἔκδ., Ἀθῆνα 1913, σ. 9 ἀ καὶ σ. 34. (=Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδ. Ὁμίλου 2 (1212) σ. 279, 305) Κτ. ἀκόμη γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα τὶς ἐκθέσεις ποὺ πῆρε ὁ Δελμούζος ἀπὸ τὶς μαθήτριες του, ἀπόφοιτες τῶν ἄλλων σχολείων, ποὺ τυπώθηκαν στὸ Δελτίο 3 (1913) (καὶ στὴ χωριστὴ Μελέτη «Τρία χρόνια δάσκαλος») σ. 4-6 καὶ ἀ., καθὼς κι ὅ,τι παρατηρεῖ στὴ σ. 7 ἰδ. μέρ. Ὅμοιες ἐκθέσεις ἔχω πάρει καὶ γὼ πρὸ μερικῶν χρόνων.

Γιὰ νὰ κριθῆ καλύτερα τὸ ζήτημα τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας σχετικὰ μὲ τὸ σχολεῖο μας κρίνω καλὸ νὰ βάλω ἐδῶ τ' ἀκόλουθα λόγια ποὺ ἀκούστηκαν τελευταῖα στὴν Ἀμερικὴ καὶ μᾶς δείχνουν καὶ πῶς ἐργάζονται ἐκεῖ γιὰ τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας τους· εἶναι παρμένα ἀπὸ μιὰ ὁμιλία ὠνομασμένη Ἡ ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμιστῆ ἡ ὀρθογραφία στὰ σχολεῖα κι ἔγινε ἀπὸ τὸν W. Maxwelle, γενικὸ ἐπιθεωρητὴ τῶν σχολείων τῆς, Νέας Γόρκης (δημοσιεύτηκε στὴν 25. ἐγκύκλιο τοῦ Simplified Spelling Board, 25 Μαΐου 1911):

«Κύριε Πρόεδρε, Κυρίες καὶ Κύριοι. Ἀπὸ συνήθεια κι ἰδιοσυγκρασία εἶμαι ἐναντίος στὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας. Γιὰ περισσότερο ἀπὸ πενήντα χρόνια συνήθισαν τὰ μάτια μου τὴ συνηθισμένη μορφὴ τῶν ἀγγλικῶν μας λέξεων. Δὲ μοῦ ἀρέσουν καινούριοι τύποι καὶ μισῶ τὸ *thru* ἀντὶς τὸ *through*. Γιατί τότε νὰ συνηγορῶ γιὰ τὴ χρήση ἁπλοποιημένης ὀρθογραφίας στὰ σχολεῖα; Γ'ιὰ τ ὸ κ α λ ὸ ὅ λ ω ν μ α ς. Γιατὶ τὸ αἰσθάνομαι κι εἶμαι βέβαιος πὼς ἅμα γενικευτῆ ἡ χρήση της, θὰ βροῦμε πὼς θὰ γίνη ἀφορμὴ σὲ μιὰ πολὺ μεγάλη ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ καλυτέρεψη. Μὰ ἀφοῦ πείστηκα πὼς ἡ ἁπλοποιημένη ὀρθογραφία εἶναι ἀναγκαία στὴν προσωπικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ πρόοδο ἀνάμεσα στὰ πλήθη τοῦ λαοῦ στὸ μεγάλο ἑτερογενῆ πληθυσμὸ τῆς πόλης μας, τὸ αἰσθάνομαι σὰν καθῆκον ποὺ τὸ χρωστῶ, καὶ ποὺ τὸ χρωστᾶ στὴν κοινωνία του κάθε ἄνθρωπος ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ προκόψουν οἱ πατριῶτες του, νὰ παρατήσω ἀτομικὲς προλήψεις καὶ νὰ ἔβγω συνήγορος γιὰ κεῖνο ποὺ θὰ βοηθήση τὴν κοινὴ εὐημερία.

Τὸ σπουδαιότερο πρᾶμα ποὺ ἔχει νὰ κάνη τὸ ἀμερικάνικο σχολεῖο γι' αὐτὰ τὰ ξένα παιδιὰ ποὺ προσπαθοῦμε νὰ κάνωμε πολίτες Ἀμερικάνους, ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ γεννημένα ἀμερικανόπαιδα, εἶναι νὰ τὰ μάθωμε νὰ διαβάζουν καὶ νὰ νιώθουν καὶ νὰ καταλαβαίνουν ἐκεῖνο ποὺ διαβάζουν. Ἀνάγνωση εἶναι τὸ πιὸ σπουδαιότατο μάθημα γιὰ τὸν πολὺ κόσμο, ἀφοῦ βρισκόμαστε σὲ μιὰ χώρα ποὺ αὐτοκυβερνιέται. Ἀφοῦ ἔχει νὰ συλλογίζεται γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τὶς γνώσεις ποὺ μαζεύει νὰ δόξη τὴ σκέψη του, πρέπει τὸ παιδὶ νὰ μαθαίνη μιὰ ὥρα ἀρχύτερα νὰ ξάρη τί λέει ὅ,τι βρίσκεται τυπωμένο. «Δουλειά μας εἶναι, εἶπε ὁ Δρ. Χάρις, ὁ μεγαλύτερός μας παιδαγωγοφιλόσοφος, περισσότερο γναπτύσσωμε τὴν ἱκανότητα παρὰ νὰ δίνωμε ὅλο γνώσεις ποὺ νὰ ἐξαντλοῦν τὸ θέμα. Τὸ τυπωμένο εἶναι ἡ παντοδύναμη λάμπα τοῦ Ἀλαδίνου ποὺ δίνει στὸν πιὸ ἀσήμαντο πολίτη τὴ δύναμη νὰ ρίξη μάγια σὲ χρόνο καὶ τόπο» ... Ὑποστήριζα πὼς μὲ τὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία θὰ κερδίζαμε ἕνα ἢ δύο χρόνια σχολεῖο γιὰ τὸ μέσο ὅρο τῶν παιδιῶν. Εἶναι βέβαιο πὼς τὰ γερμανόπαιδα ξεπερνοῦν τὰ δικά μας τουλάχιστο δυὸ χρόνια στὴν ἀπόχτηση τῶν σχολικῶν τους γνώσεων ... Αὐτὸ γίνεται πρῶτα πρῶτα γιὰ τὸ λόγο ποὺ τὰ γερμανικὰ ἀπαρτίζονται κυρίως ἀπὸ λέξεις ποὺ γράφονται καθὼς προφέρονται. Δὲν εἶμαι βέβαιος πὼς μὲ τὴν καθαρὴ φωνητικὴ ὀρθογραφία θὰ κερδίζαμε δυὸ χρόνια γιὰ τὰ παιδιά μας, γιατὶ εἶναι καὶ ἄλλοι λόγοι ἔξω ἀπὸ τὴν αὐθαίρετη ὀρθογραφία ποὺ ἀργοπορεῖν τὴν πρόοδο τῶν ἀμερικανόπαιδων στὸ σχολεῖο, ἅμα συγκριθοῦν μὲ γερμανόπαιδα. Μὰ ἔχω τὴν πεποίθηση, πὼς θὰ κερδίζαμε τουλάχιστο ἕνα χρόνο ἂν μεταχειριζόμαστε φωνητικὴ ὀρθογραφία ... Τὸ χασομέρημα, ἂν καὶ κακό, δὲν εἶναι τὸ μόνο ποὺ ἡ ἀνεπιστημονικὴ ὀρθογραφία φορτώνει στὴ ράχη τῶν σχολείων μας. Μιὰ καὶ γίνη ἡ ἀπομνημόνευση ἀναγκαία σὲ κεῖνον ποὺ μαθαίνει νὰ διαβάζη καὶ νὰ γράφη μᾶς κάνει νὰ δυσπιστοῦμε στὴ λογικὴ ὡς μέσο γιὰ νὰ μαθαίνωμε, καὶ χάνομε τὴν ἐμπιστοσύνη στὰ συμπεράσματα ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὴ σκέψη ... Μὲ τὸ νὰ κάνη καὶ νὰ ξανακάνη γελοῖα λάθη τὸ παιδὶ ποὺ ἔμαθε νὰ κάνη ὀρθογραφικοὺς συλλογισμοὺς κι ἀναλογίες, καταντᾶ νὰ φοβᾶται κι ὅταν συλλογίζεται στὴν ἀριθμητική, γεωγραφία, ἱστορία καὶ γραμματική. Ἡ συνήθεια νὰ στηρίζεται κανεὶς ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴ μνήμη γιὰ τὰ ὀρθογραφικὰ ζητήματα, κάνει καὶ συνηθίζει κανεὶς νὰ στηρίζεται ἀπὸ τὴ μνήμη σὲ κάθε ἄλλη σπουδή, κι ἔτσι πολὺ σιγὰ προοδεύουν τὰ παιδιὰ στὸ νὰ μαθαίνουν νὰ συλλογίζωνται μόνα τους. Ἂν εἴχαμε ἀναγνωστικά, ποὺ κάθε λέξη τους νὰ γράφουνταν καθὼς προφέρεται, χωρὶς ὑπερβολή, τὸ καθένα ἀπὸ τὶς 700,000 παιδιὰ τῶν public schools σ' αὐτὴν τὴν πόλη θὰ προώδευαν στὶς σπουδές τους πολὺ περισσότερο καὶ θ' ἀποχτοῦσαν μεγαλύτερη δύναμη νὰ συλλογίζωνται καὶ νὰ ἐνεργοῦν γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Θὰ ἦταν χρησιμώτεροι στὸν ἑαυτό τους καὶ χρησιμώτεροι στὴν κοινωνία.

«Δὲν πολυπροσέξαμε μοῦ φαίνεται τὰ μέσα ποὺ θ' ἀνοίξουν τὸ δρόμο στὴν ἁπλοποιημένη ὀρθογραφία μέσα στὰ public schools. Σ' ἕνα του ἄρθρο, δημοσιευμένο ἐδῶ κι ὀχτὼ χρόνια λέει ὁ καθηγητὴς Brander Matteus πὼς γιὰ νὰ τὸ πετύχη κανεὶς πρέπει ν' ἀρχίση μὲ τὴν ἀνατροφὴ τῆς κοινῆς γνώμης. Κι ἔχει δίχως ἄλλο δίκαιο λέγοντας πὼς «μὲ τὸ ἅπλωμα τῶν γνώσεων θὰ λιγοστέψουν οἱ προλήψεις»· μὰ ἔτσι προχωροῦμε πολὺ σιγά. Ἴσως νὰ εἶναι αὐτὸ ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ πραγματωθῆ μιὰ μεταρρύθμιση στὰ μεγάλα μας πανεπιστήμια ποὺ εἶναι πέρα πέρα συντηρητικά· μὰ τὰ public schools ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ δόξηγοῦν κι ὄχι ν' ἀκολοθοῦν τὴν κοινὴ γνώμη. Μέσα σ' ἕνα πειστικὸ «Γράμμα σὲ Δασκάλους» ποὺ βγῆκε τελευταῖα σὲ μιὰν ἐγκύκλιο τοῦ Simplified Spelling Board ἔδειξε ὁ καθηγητὴς Calvin Thomas πῶς μποροῦν οἱ δάσκαλοι ν' ἀρχίσουν νὰ δόξηγοῦν τὴν κοινὴ γνώμη, διδάσκοντας κι ἐφαρμόζοντας ἀπὸ τώρα ὅ,τι μιὰ μέρα θὰ παραδεχτοῦν ὅλοι.

Ἅμα μιὰ μεταρρύθμιση ἔμπη στὰ public schools, ἂν εἶναι ἀληθινή, ὅση ἀντιπολίτεψη κιὰν βρίσκει στὴν ἀρχή, ἡ κοινὴ γνώμη στὸ τέλος θὰ ἔρθη — εἶναι ὁ κανόνας — νὰ τὴν ὑποστηρίξη. Τέτοια εἶναι ἡ ἱστορία κάθε μεγάλης μεταρρύθμισης ποὺ καθιερώθηκε στὰ σχολεῖα αὐτὰ τὴν περασμένη μισὴ ἑκατονταετηρίδα. Ὅταν ὁ Horace Mann συνηγόρησε γιὰ νὰ καταργηθῆ ἡ σωματικὴ τιμωρία στὴ Μασαχουσέτη, τὸν κατάγγειλαν γιὰ αἱρετικὸ κι αἰσθηματία. Κι ὅμως χρόνια τώρα θεωρεῖται αὐτὸ παράνομο στὰ σχολεῖα τῆς πόλης μας, καὶ κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ ξαναγυρίσωμε πίσω ἔσπασε μπρὸς στὴ δύναμη τῆς κοινῆς γνώμης.

... Ἔτσι θὰ γίνη καὶ μὲ τὴν ἁπλοποιημένη ὀρθογραφία. Τὸ πρῶτο ποὺ ἔχομε νὰ κάνωμε εἶναι ν' ἀσφαλίσωμε ἀπὸ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ νὰ διδάσκεται στὰ σχολεῖα. Ἐκεῖ, ἂν ἀληθινὰ μ' αὐτὴν πραγματοποιοῦνται ὅσα πιστεύομε καὶ περιμένομε, ἂν θὰ μᾶς κάνη νὰ κερδίσωμε καιρὸ καὶ δουλειὰ μιᾶς χρονιᾶς, γιὰ νὰ μαθαίνη κανεὶς νὰ διαβάζη καὶ νὰ γράφη, ἂν θὰ προετοιμάση τὰ παιδιά μας ν' ἁρματωθοῦν καλύτερα μὲ τὴ δύναμη στὴ σκέψη ποὺ χρειάζεται στὸν κάθε πολίτη σὲ μιὰ χώρα ποὺ αὐτοκυβερνιέται, ἂν θὰ βοηθήση τὰ παιδιά μας νὰ μάθουν νὰ συλλογίζωνται κι ἔτσι ν' ἀποχτήσουν τὴν πεποίθηση στὸν ἑαυτό τους ἂν θὰ κάνη ἀπὸ κάθε παιδὶ ἕνα χρησιμώτερο ἄνθρωπο — γιατὶ αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ τέλος ποὺ πρέπει ν' ἀποβλέπη κάθε σχολικὴ μεταρρύθμιση, — τότε

ἡ δουλειὰ τοῦ σχολείου θὰ μορφώση τὴν κοινὴ γνώμη, καὶ θὰ ἔχη τὴ βοήθεια καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν πολιτῶν ἀπὸ κάθε τάξη καὶ εἶδος ...

Τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ κάνη πραγματικὴ πρόοδο στὰ δημοτικὰ σχολεῖα ὅσο δὲν ἀνάγεται σὲ μιὰ εὐκολομεταχείριστη μορφὴ διδασκαλίας, μ' ἄλλα λόγια, ὅσο δὲν μπαίνει μέσα σ' ἕνα καλὸ ἀναγνωστικό. Ὅσα ἔγραψαν οἱ μεγάλοι λογοτέχνες, ὅσοι βρίσκονται μαζί μας σ' αὐτὴν τὴν αἴθουσα, καὶ κεῖνοι ποὺ εἶναι μαζί μας στὴ σκέψη, ἦταν ἀνεχτίμητο γιὰ τὴν ἑτοιμασία τοῦ δρόμου. Πηγαίνουν μπρός μας καὶ ἰσιώνουν τὸ δρόμο. Ἔκαναν πολύ, μὰ θὰ κάνουν ἀσυγκριτα περισσότερο ἂν βγάλουν, μὲ ὅλο τὸ κῦρος τῶν μεγάλων τους ὀνομάτων, ἕνα ἀναγνωστικὸ μὲ ἁπλοποιημένη ὀρθογραφία, ποὺ στὴ διδαχτικὴ μέθοδο θὰ ξεπερνᾶ κάθε ἀναγνωστικὸ ἀπ' ὅσα πουλιοῦνται τώρα. Κάθε θρησκεία ποὺ ἔπανε μ' ἐπιτυχία τὸ δρόμο της στὸν κόσμο, ἔβαλε τὰ δόγματά της σὲ μιὰ κατήχηση γιὰ τοὺς νέους· τὸ καθετὶ ποὺ μὲ ἐπιτυχία μαθαίνεται στὸ σχολεῖο ἔχει τὸ βιβλίο του γιὰ τοὺς δασκάλους καὶ τὰ κείμενά του γιὰ τὸ μαθητή. Κι ἔτσι πρέπει νὰ εἶναι καὶ μὲ τὴν ἁπλοποιημένη ὀρθογραφία. Θὰ γελάσουν μερικοί ... ἅμα ἀκούσουν πὼς ἡ ἑταιρεία αὐτή, ποὺ ἔχει μέλη της τόσα μεγάλα ὀνόματα, λογαριάζει νὰ βγάλη ἕνα τόσο ἀσήμαντο φαινομενικὰ πρᾶμα καθὼς ἕνα ἀλφαβητάριο κι ἕνα ἀναγνωστικό. Κι ἴσως νὰ ἔχουν ἀρκετὴ μάθηση ὥστε νὰ κρίνουν μ' ἐπιείκεια καὶ νὰ μᾶς ποῦν πὼς ὥδινεν ὄρος καὶ ἔτεκε μῦν. Μὰ ξεχνοῦν πὼς τὸ ἀναγνωστικὸ εἶναι ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τοῦ σημερινοῦ μας πολιτισμοῦ καὶ πὼς ἀπὸ δῶ πρέπει ν' ἀρχίση ὅποιος θέλει νὰ πολεμήση τὴν ἀμάθεια καὶ τὴν πρόληψη».

[118] (σ. 96). Ἑλληνικὸν Ἀναγνωσματάριον πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Μέρος πρῶτον. Ἀλφαβητάριον ἀποτελεσθὲν ἀπὸ τῆς Ἀπὸ Κριτικῆς Ἐπιτροπείας τῶν διδακτικῶν βιβλίων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐγκριθέντων ἀναγνωσματαρίων ... Ἀθῆναι 1910, 34 (+ 12), σελ., σχ. 8ο. — Ἑλληνικὸν Ἀναγνωσματάριον πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Μέρος δεύτερον κτλ. Ἀθῆναι 1910, 68 (+ 12) σελ. σχ. 8ο. Ἑλληνικὸν Ἀναγνωσματάριον κτλ. (γιὰ τὴν Γ' Δημοτικοῦ) 176 σελ. — Ἑλληνικὸν Ἀναγνωσμ. κτλ. (γιὰ τὴν Δ'), 208 σελ. — Τὸ ἴδιο γιὰ τὴν Ε', 224 σελ. — Τὸ ἴδιο γιὰ τὴν Ϛ', 256 σελ.

[119] (σ. 97). Θὰ μπορούσαμε νὰ καταταξωμε ἐδῶ καὶ τὴ χρήση τοῦ ἀποφηματικοῦ κι ἐρωτηματικοῦ ἂν μὲ ὁριστική, καθὼς *ποιὸς ἠξεύρει, ἂν ἔχει σήμερον νὰ φάγῃ* Γ' 44, *ἴνα ἀκούσῃ, ἂν ἀπελείπετο ἀπὸ κινδύνου* Γ' 116, *κρίνει, ἂν πρέπει* Ε 86, *νὰ ἐξετασθῇ... ἂν ὑπάρχει* 211, *νὰν δὲ τὸ κάτσαμε εἰς μικρόν, δὲν ἔχει δηλαδὴ...* Ε 180. Ἐδῶ ὅμως ἔχομε, φαίνεται, ὄχι ὀρθογραφικὸ μὰ γλωσσικὸ λάθος, ἂν πειστοῦμε στὸ *ἂν ὑπάρχουσι* Ε 211 *. Γιὰ τὴ χρήση αὐτὴ κοίτα τί ἔγραψε ὁ Χατζιδάκις στὴν Ἀθηνᾶ 13 (1901) σ. 479-481 καὶ στὰ Μεσαιωνικὰ 1, σ. 658, ὅπου χαραχτηρίζονται: «τὰ ὑπὲρ τῆς χρήσεως τῆς ὁριστικῆς ἐν ταῖς φράσεσι ταύταις λεγόμενα» *ἄοκλα φλυαρήματα*.

[120] (σ. 101). Αὐτὸ πολὺ σωστὰ γυρεύει ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ καὶ ἡ τελευταία προκήρυξη τοῦ διαγωνισμοῦ στὸ Παράρτ. τῆς Ἐφημ. Κυβερν. 1912, Τεῦχος Β', ἀρ. 208, σ. 1000 κ. ἑ. Πρέπει νὰ συντελέσουν «εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συναισθήματος τῆς γλωσσικῆς ὀρθότητος τῶν μαθητῶν» καὶ «τοῦ συναισθήματος τῆς γλωσσικῆς ὡραιότητος».

[121] (σ. 105). Ἂν τέτοια ἀπροσεξία βασιλεύῃ στὰ ἐπίσημα ἀναγνωστικὰ ἅμα πρόκειται γιὰ μικροζητηματάκια καθὼς τὰ διαλυτικά, τὶς ὑπογραμμένες, τὴν κορωνίδα κτλ., ἡ «ὀρθογραφία» τους μπερδεύεται περισσότερο ἅμα γίνῃ νὰ συμπέσουν στὴν ἴδια λέξη δυὸ ἀπὸ τὰ σημαδάκια αὐτά. Ἔτσι ἔχομε *νῆνε* μὲ ὑπογραμμένη καὶ χωρὶς κορωνίδα, καὶ *θῆνε νᾶσαι, τοῦδα* μὲ κορωνίδα μὰ χωρὶς ὑπογραμμένη· *σᾶν* μὲ κορωνίδα καὶ χωρὶς ἀπόστροφο, *᾽σὰν* χωρὶς κορωνίδα καὶ μὲ ἀπόστροφο, *ζωῆφιον* καὶ *ζᾠφιον*, *ζωϊκὸ* καὶ *ζῳικό*, *τᾶνε* καὶ *τἄγιασμένο*.

[122] (σ. 105). Γιὰ νὰ εἴμαστε δίκαιοι πρέπει νὰ παρατηρήσωμε πὼς τὸ κράτος φρόντισε γιὰ τὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας τῶν ἀναγνωστικῶν — τουλάχιστο δοκίμασε νὰ φροντίση — περισσότερο ἀπ' ὅτι θὰ φαντάζουνταν κανεὶς ἔπειτα ἀπ' ὅσα εἴδαμε. Καταχωρίζω ἐδῶ μερικὰ διατάγματα καὶ προκηρύξεις διαγωνισμῶν (γιὰ τὴ στοιχειώδη καὶ μέση ἐκπαίδευση), ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὴν ὀρθογραφία· τὰ σχετικὰ χωρία εἶχαν τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ τὰ ὑποδείξουν οἱ κ. κ. Φ. Γεωργαντᾶς καὶ Γ. Δροσίνης, τμηματάρχες στὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας.

«Τὰ νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα ... θὰ παρατίθενται ἀμετάβλητα, ἐπιτρεπομένης μόνον ... τῆς μεταβολῆς τῆς ὀρθογραφίας». Ἐφημερ. τῆς Κυβερν. 1907, 12 Ἰουλ. ἀρ. 139, τεῦχ. Α', σ. 569. Προκήρυξις διαγωνισμοῦ ... διδακτικῶν ... μέσης ἐκπαιδεύσεως.— «Ἡ ἐπιτροπεία οὐδὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ ἐν τῷ κειμένῳ τῶν ἐγκεκριμένων βιβλίων, πλὴν τῆς ὀρθογραφίας, ἣν ἀφομοιοῖ καθ' ὃν τρόπον ἐγκρίνει, ἵνα μὴ ἐν τοῖς διαφόροις βιβλίοις φέρωνται διαφόρως γραμμένοι τύποι ἢ λέξεις». Διάταγμα 9 Ἀπρ. 1909, Ἐκτελ. Νόμου ΓΤΑΕ', Περὶ συγγραφῆς καὶ ἐκτυπώσεως διδακτικῶν βιβλίων. Ἄρθρ. 5. — «Ἡ καθεστῶσα ὀρθογραφία θὰ τηρῆται αὐστηρῶς, ἐπιτρεπομένης μόνον τῆς παραλείψεως τῆς ὑπογεγραμμένης μέχρι τῆς διδασκαλίας τῶν καταχρηστικῶν διφθόγγων». Προκήρυξις Διαγωνισμοῦ πρὸς συγγραφὴν διδακτικῶν βιβλίων τῆς Δημοτικῆς ἢ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Παράρτ. τῆς Ἐφημερ. τῆς Κυβερν. 1912, τεῦχ. Β', ἀρ. 208, σ. 1004. — «Τὰ νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα θὰ περιέχωσιν ἐκλογὰς τεμαχίων πρωτοτύπων ἔργων Ἑλλήνων λογογράφων καὶ ποιητῶν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ... καὶ δημώδη ᾄσματα. Τὰ τεμάχια ταῦτα θὰ παρατίθενται ἀμετάβλητα καὶ ἐπιτρεπομένης μόνον ... τῆς μεταβολῆς τῆς ὀρθογραφίας». Παράρτημα τῆς Ἐφημ. τῆς Κυβερν. τεῦχ. Β', 1911, ἀρ. 128· (30 Αὐγ.), σ. 619.

Καθὼς βλέπομε συνήθως τὸ κράτος μιλεῖ γιὰ τὴν ὀρθογραφία, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ μᾶς πῇ πὼς *ἐπιτρέπεται* νὰ τὴν ἀλλάξωμε. Μὰ εἶναι αὐτὸ ἀρκετό; Δὲν εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ ἐπιβάλλεται, τουλάχιστο ὡς σ' ἕνα σημεῖο, ὁ κανονισμός της; Ὅσο γιὰ τὸν τρόπο ποὺ χρησιμοποιήθηκε ἡ ἄδεια αὐτή, τὸν καμαρώσαμε παραπάνω· συνήθως μένει ἡ γραφὴ ποὺ ἔτυχε νὰ ἔχῃ ὁ κάθε συγγραφέας, βαλμένη κι ἀπ' αὐτὸν συνήθως στὴν τύχη, καὶ σπάνια μόνο ἔχει «κανονιστῆ», καθὼς λ. χ. ὅταν ἔπειτα ἀπὸ διάφορα *πουλιὰ* καὶ *-πούλια* παρουσιάζονται *διαβολόπουλα* στὸ γνωστὸ δήγημα τοῦ Κορᾶῃ γιὰ τὸν Παπατρέχα *διαβολόπουλλα*.

Ἂν αὐτὴ εἶναι ἡ φροντίδα ποὺ δείχνει τὸ κράτος γιὰ τὴ σχολικὴ ὀρθογραφία, ἕνα παράδειγμα ἀκόμη γιὰ νὰ φανῇ πόσο ἀλλιώτικα φαντά-

* Ἔχομε ὅμως ἀλλοῦ καὶ τὴν ὑποταχτική: *ἂν ἡ τύχη βοηθῇ ... δὲν ἔπιαι, ὅτι* κτλ. Ε 97.

ζεται τὴ σημασία της ὁ δημοτικισμός. Ὡς τώρα ἕνας μόνο διαγωνισμὸς ἔχει γίνει ἀπὸ δημοτικιστὲς γιὰ τὴ σύνταξη ἑνὸς ἀναγνωστικοῦ τῆς ζωντανῆς γλώσσας, καὶ ἡ κρίση του τυπώθηκε στὸ Νουμᾶ 4 (1906) ἀρ. 197. Τὸ ἕνα ἀπὸ τ' ἀναγνωσματάρια ἦταν γραμμένο σὲ σημαντικὰ ἁπλοποιημένη ὀρθογραφία, ποὺ ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως τὴ βρῆκε πρόωρη· τ' ἀναγνωστικὰ ὅλα κρίθηκαν καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ὀρθογραφίας τους, καὶ γιὰ κεῖνο ποὺ βραβεύτηκε σημειώθηκαν ἰδιαίτερα τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη ποὺ χρειάζουνταν διόρθωμα: *πανί* γρ. *πανν', κώχη* γρ. *κώχη, χατήρι* γρ. *χατίρι, φέτα* γρ. *φέττα, πίτα* γρ. *πίττα, ἀγόρι* γρ. *ἀγώρι, βαρέλι* γρ. *βαρέλλι, σαΐτα* γρ. *σαΐττα λουλοῦδι* γρ. γρ. *λουλούδι, φείδι* γρ. *φίδι, ἀλεῦρι* γρ. *ἀλεύρι, κουκοῦτσι* γρ. *κουκούτσι, καλοκαῖρι* γρ. *καλοκαίρι, φλῶρι* γρ. *φλώρι, φλαμοῦρι φλαμουριὰ* γρ. *φλαμούρι φλαμμουριά, ἀνῶφλι καὶ κατῶφλι* γρ. *ἀνώφλι καὶ κατώφλι, κ' ἀγάλια* γρ. *κι ἀγάλια, μανοῦλα* γρ. *μανοῦλα, κόττα* γρ. *κόπα*. Κριτὲς ἦταν ὁ Ψυχάρης, ὁ Πάλλης κι ὁ Ἐφταλιώτης. — Ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴν ὀρθογραφία ἔδειξε καὶ ὁ «Διαγωνισμὸς γιὰ τὴ γλῶσσα» ποὺ προκήρυξε ὁ Ψυχάρης (κτ. Ῥόδα κ. Μ. 1903, σ. 310). Τέλος μὲ δίφωνα φροντίδα τυπώνονται τώρα καὶ τὰ Βιβλία γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου.

[128] (σ. 106). Γιὰ τὴ διοικητικὴ καὶ σχολικὴ ἀναγνώριση τῆς νέας ὀρθογραφίας ὅπως κανονίστηκε καὶ ἁπλοποιήθηκε τελευταῖα στὴ Βαβαρία φρόντισε τὸ κράτος μόλις ἀποφασίστηκε ἡ καινοτομία, μὲ τὶς ἀκόλουθες δυὸ ὑπουργικὲς δηλώσεις ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸ ἐπίσημο διοικητικὸ φύλλο. Ἡ πρώτη, ὑπογραμμένη ἀπ' ὅλους τοὺς ὑπουργούς, παρεχτὸς τῆς Παιδείας, ὥριζε πὼς ἀπὸ τὴν 1 Ἰανουαρίου 1903 θὰ *καθιερώνουνταν* ἡ νέα ὀρθογραφία σὲ ὅλη τὴ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τῆς Βαβαρίας· ἡ δεύτερη, τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, ὥριζε τὴν εἰσαγωγή της στὰ σχολεῖα μαζὶ μὲ τὸ νέο σχολικὸ ἔτος. Ἐγκαίρως ἔπρεπε κάθε δημοτικὸ σχολεῖο νὰ προμηθευτῇ τὸ βιβλιαράκι μὲ τοὺς κανόνες καὶ τὸ λεξιλόγιο τῆς νέας ὀρθογραφίας — κόστιζε 15 λεπτά, καὶ 25 δεμένο — καὶ τὰ σχολικὰ βιβλία ἔπρεπε νὰ ξανατυπωθοῦν σύμφωνα μὲ τὴ νέα ὀρθογραφία, πρὶν περάσουν τέσσερα χρόνια. Γιὰ τὸν πρῶτο χρόνο δὲ θ' ἀπαιτοῦσαν στὶς εἰσιτήριες ἐξετάσεις τῶν σχολείων γιὰ τὴ μέση ἐκπαίδευση ἀπὸ τοὺς ἀπόφοιτους τῶν δημοτικῶν τὴν καινούρια ὀρθογραφία. Περισσότερα βλέπεις στὴν Bekanntmachung, Die einheitliche Gestaltung der deutschen Rechtschreibung betreffend, στὸ Regeln für die deutsche Rechtschreibung, 5. ἔκδ., Μόναχο, σ. 1-4. Ἀπὸ τὴν Zeitschrift des allgemeinen deutschen Sprachvereins 26 (1911) σ. 78 μαθαίνομε ἀκόμη πὼς τελευταῖα δόθηκε ἐντολὴ σὲ ὅλες τὶς γερμανικὲς ἀρχὲς νὰ μεταχειρίζωνται στὶς ἀναφορές τους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τὴ νέα ὀρθογραφία. Πῶς καὶ στὴ Βουλγαρία προσπάθησε τὸ σχολεῖο νὰ βοηθήσῃ τὸν κανονισμὸ τῆς ὀρθογραφίας τὸ εἴδαμε στὴ σημ. 109.

= Προσθῆκες =

Στὴ σημ. 15. Στὴν ἐποχὴ μεταξὺ 1875 καὶ 1880 εἶχε γράψει ὁ Δέφνερ προτείνοντας τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας μας, ἡ πρότασή του ὅμως πολεμήθηκε ἀπὸ τοὺς κριτικούς. Δυστυχῶς δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ τί ἔγραψε, κι οὔτε ὁ ἴδιος θυμοῦνταν νὰ μοῦ δώσῃ περισσότερες πληροφορίες.

σημ. 18. Στὰ δείγματα τῆς ὀρθογραφίας τοῦ Βυζαντίου μποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ τ' ἀκόλουθα ἀπὸ τὸ Λεξικό του (ἔκδ. 1835, σ. 324 α' στήλη): «*'τὸν ἀγαπᾶ 'σὰν τὰ 'μμάτια του, 'τὸν κυττάζουν 'σὰ' θεῷ, 'σὰ' φουντούκια, 'σὰ' 'μερα, μεγάλο' καὶ πολύτιμο*».

σημ. 20. Ὁ Κρουμπάχερ, στὴν κριτικὴ του τῆς ὀρθογραφίας τοῦ Ἀμπρου βρίσκει πὼς αὐτὴ 1) γεννᾶ στραβὲς ἰδέες καὶ 2) εἶναι ἄσκοπη.

σημ. 65 (ἢ 104). Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόδοση τῶν ξένων ἤχων στὴ γλῶσσα μας πρέπει νὰ σημειωθῇ πὼς γιὰ τυπογραφικοὺς ἰδίως λόγους δὲ θὰ ἦταν καλὸ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ξένα στοιχεῖα, ποὺ παρουσιάζουν κάτι ξενότροπο κοντὰ στὰ συνηθισμένα τὰ δικά μας. Νὰ προτιμήσῃ τότε κανεὶς τὶς κουκκίδες ἀπάνω στὰ γνώριμά μας *ὶ, ὺ* κτλ.; Δὲν ξέρω ἂν αὐτὸ θὰ ἦταν πραχτικὸ ἄμα γράφῃ κανείς, ὡστόσο δὲν πειράζει νὰ θυμηθοῦμε ἐδῶ καὶ τὸ σύστημα ποὺ ἐφαρμόστηκε ἀπὸ τὸν Κουλουριώτη, Ἀλβανικὸν Ἀλφαβητάριον κατὰ τὸ ἐν Ἑλλάδι ὁμιλούμενον ἀλβανικὸν ἰδίωμα ἐκκαθαρισθὲν καὶ ἐπιδιορθωθὲν . . . Ἀθῆναι 1882, σ. 8 εἰσ. Ἀντὶ νὰ μεταχειριστῇ λατινικὰ στοιχεῖα ἢ νὰ ἐπινοήσῃ νέα γιὰ τοὺς νέους ἀλβανικοὺς ἤχους προτίμησε νὰ μεταχειριστῇ τὰ ἴδια νεοελληνικὰ ψηφία, μὰ ἀνάπτδα, δηλ. ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τ' ἀριστερά· («παρέλαβον αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον φοινικικὸν βουστροφηδὸν ἀλφάβητον τοῦ Κάδμου κατὰ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ φάσιν . . . Ἀντέστρεψα ἕνια τῶν στοιχείων πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐλλειπόντων»).

σημ. 89. Ὁ κ. Ἠλ. Βλάχος διευθυντὴς Δημοτικοῦ Σχολείου στὴν Ἀθήνα εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δώσῃ τὶς ἀκόλουθες πληροφορίες: Τὸ τονικὸ ζήτημα συζητήθηκε στὸ συνέδριο τῶν δημοδιδασκάλων στὸ Γύθειο, μὲ ἐπιθεωρητὴ τὸν κ. Προφαντόπουλο, στὶς ἀρχὲς τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου ΑΤΜΘ' καὶ συμφώνησαν στὸ τέλος πὼς ἔξω ἀπὸ λιγοστὲς περιστάσεις καθὼς *Χίος - Χῖος* οἱ τόνοι δὲ χρειάζονται, καὶ πὼς πρέπει ν' ἀντικατασταθοῦν, ἢ μ' ἕναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἢ μὲ μιὰ κουκκίδα. Καὶ γιὰ τὰ πνεύματα ἀποφάσισαν πὼς εἶναι περιττά.

σημ. 93. Τελευταῖα ἐπιχείρησε τὴν κατάργηση τῆς ψιλῆς μόνο, ὁ ἀρχαιολόγος Β. Λεονάρδος· (κτ. Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, περιοδ. 3., 1913, σ. 106).

= Λάθη =

		ἀντὶ	διάβαζε
σ. 46	περιθώριο	*ἐπισήμων*	*ἐπίσημων*
σ. 64, στ. 4	. . . . .	*τσιρῶττο*	*τσιρότο*
σ. 145, στ. 1 ἀπὸ κάτω	. . . . .	*συνήθους*	*συνήθως*

Ἡ Μελέτη αὐτὴ θὰ βγῇ καὶ χωριστά, συνωδευμένη ἀπὸ πίνακα ὀνομάτων καὶ πίνακα ὀρθογραφικό.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΟ ΣΚΟΛΕΙΟ

Μ. ΚΑΛΟΜΟΙΡΗ

Τὴν παιδαγωγικὴ σπουδαιότητα τῆς μουσικῆς νομίζω πὼς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν ἐξετάσω ἐδῶ· εἶναι ἀποδειγμένη καὶ ἀναγνωρισμένη ἀπὸ τοὺς καλύτερους παιδαγωγούς, δικούς μας καὶ ξένους· στὴν Εὐρώπη ἡ μουσικὴ στὸ σκολειό, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ὠδική, διδάσκεται μὲ τόση τουλάχιστο προσοχὴ μὲ ὅση καὶ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας ἢ τῆς γεωγραφίας· στὰ δικά μας σκολειὰ ἡ μουσικὴ ἢ δὲ διδάσκεται ὁλότελα ἢ ἂν διδάσκεται, αὐτὸ γίνεται συχνὰ μόνο καὶ μόνο μὲ τὸ σκοπὸ νὰ μάθουνε τὰ παιδιὰ ἕνα δυὸ ψευτοτραγουδάκια γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦνε σὲ καμιὰ μαθητικὴ «ἐπίδειξη»· ἔπειτα ὅσοι διδάσκουνε τὸ μάθημα αὐτὸ στὰ σκολειά μας ἢ δὲν ἔχουνε σοβαρὴ μουσικὴ μόρφωση ἢ κι ἂν ἔχουνε τοὺς λείπει ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωση στὸ ἔργο· τὸ θεωροῦνε σὰ νὰ τοὺς κατεβάζῃ τὴ μουσικὴ ἀξία καὶ δεινότητα. Ὑπάρχουν, τὸ ξέρω, κι ἐξαιρέσεις, μὰ εἶναι λιγοστὲς κι ἐμποδίζονται ἀπὸ τὴ ρουτίνα τῶν «σχολικῶν ἐπιδείξεων» ποὺ φέρνουνε ἀποτελέσματα ὄχι πολὺ διαφορετικά. Μᾶς λείπουνε ἀκόμη καὶ οἱ εἰδικοὶ μουσικοδασκάλοι. Οἱ μουσικοδασκάλοι ἐκεῖνοι ποὺ μαζὶ μὲ τὴν ἀπαιτούμενη μουσικὴ μόρφωση θὰ ἔχουνε καὶ τὴ θέληση καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ νὰ μεταδώσουνε στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν μας τὴν ἀγάπη στὴ μουσικὴ γενικά, καὶ ἰδιαίτερα στὸ τραγούδι, ποὺ θὰ τὰ μάθουνε νὰ δροσίζουνε τὴν καρδιὰ καὶ τὴν ψυχή τους στὶς ἀγνότερες μουσικὲς πηγές, στὶς ἐθνικὲς καὶ στὶς ξένες.

*

Κατὰ τὴ γνώμη μου ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς στὰ σκολειά μας πρέπει νὰ εἶναι διπλός. Ὁ πρῶτος βέβαια θὰ εἶναι ὁ παιδαγωγικὸς καὶ ἠθοπλαστικὸς σκοπὸς ποὺ ἔχει ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς καὶ στὰ ξένα σκολειά· ὁ δεύτερος ὅμως πρέπει νὰ εἶναι πῶς νὰ διατηρήσουμε καὶ νὰ καλλιεργήσουμε τὸ ἐθνικὸ μουσικὸ αἴσθημα στὰ παιδιά μας*. Σήμερα ὄχι μόνο τὸ παραμελοῦμε αὐτό, μὰ κι ἀφήνομε χωρὶς καμιὰν ἀντίδραση νὰ διαδίνωνται στὸ πολὺ κοινό, στὶς πολιτεῖες τουλάχιστο, λογιῶν λογιῶν εὐκολοτραγούδιστα ξένα τραγούδια ἀπὸ ἐπιθεωρήσεις καὶ ὀπερέτες, ποὺ τοῦ χαλοῦνε σιγὰ σιγὰ τὸ ἄγνό του ἐθνικὸ μουσικὸ αἴσθημα.

Ὅπως γίνεται σήμερα ἡ μουσικὴ ἀγωγὴ στὰ σκολειά μας μοῦ φαίνεται πὼς οὔτε τὸν πρῶτο καθαρὰ παιδαγωγικὸ σκοπὸ κατορθώνει οὔτε τὸ δεύτερο, τὸν ἐθνικό· χρειάζεται μιὰ ριζικὴ ἀναμόρφωση σὲ βάσεις πιὸ ἐπιστημονικές, μὰ καὶ πρὸ πάντων πιὸ ἐθνικές· νὰ προσέξωμε τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς στὴν Εὐρώπη**, νὰ μελετήσωμε καὶ τὰ δικά μας μουσικὰ ζητήματα καὶ τὶς ἰδιαίτερες μουσικὲς καὶ παιδαγωγικὲς συνθῆκες μας καὶ νὰ σχηματίσωμε ἕνα δικό μας μουσικοπαιδαγωγικὸ σύστημα μ' ἐπιστημονικὴ κι ἐθνικὴ βάση***.

*

Κάθε τέτοια ἀναδιοργανωτικὴ ἐργασία πρέπει ν' ἀρχίσῃ μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴ διδασκαλία τῆς ὠδικῆς στὰ σκολειά μας ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο ὡς τὸ γυμνάσιο (συμπεριλαμβανόμενο), μὲ ἀρκετὲς ὧρες τὴν ἑβδομάδα γιὰ κάθε τάξη (τουλάχιστο δυό)****. Ἀλλὰ

* Τὰ εὐρωπαϊκὰ σκολειὰ ἐξυπηρετοῦνε θαυμάσια καὶ τὸ δεύτερο αὐτὸ σκοπό, λ. χ. στὰ γερμανικὰ σκολειὰ δὲ θἄνουνε σκεβρὸν τίποτε ἄλλο ἀπὸ γερμανικὴ μουσική, δημοτικὴ ἢ συνθετική· αὐτὸ γίνεται τόσο φυσικὰ κι αὐτόματα, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ, ὥστε νὰ μὴν καταλαβαίνωμε τὴ συστηματικὴ προσπάθεια ποὺ γίνεται.

** Νὰ τὸν μελετήσωμε, νὰ ὠφεληθοῦμε ἀπὸ αὐτὸν ὄχι ὅμως καὶ νὰ τὸν ἀντιγράψωμε στὰ τυφλά· δὲν ὑπάρχει τίποτε χειρότερο ἀπὸ τὸν πιθηκισμό, καὶ μάλιστα σὲ ζητήματα τέχνης. Καὶ τὸ ταλαιπότερο ξένο σύστημα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ βλάψῃ ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ, ὅταν μεταφυτεύεται ἔτσι ἄψυχα κι ἀμελέτητα.

*** Ἡ Μελέτη μου αὐτὴ δὲν ἔχει τὴν ἀξίωση πὼς λύνει τὸ ζήτημα· θέλει μόνο νὰ δώσῃ μιὰ ὕλησιν, χωρὶς νὰ νομίζω πὼς ὅτι λέω ἐδῶ εἶναι ἀλάθητο. Ὑποθέτω πὼς ἄλλοι εἰδικώτεροί μου στὰ παιδαγωγικὰ θὰ εἶχανε πολλὰ νὰ παρατηρήσουν καὶ νὰ συμπληρώσουν· κι ἔτσι θὰ μποροῦσε ἡ Μελέτη μου αὐτὴ νὰ χρησιμέψῃ γιὰ βάση στὴ σχολικὴ μουσικὴ ἐκπαίδευψη, ἀφοῦ συμπληρωθοῦνε τὰ κενὰ καὶ διορθωθοῦνε οἱ ἐλλείψεις της.

**** Γιαυτὸ τὸ ζήτημα κοίταξε ὅσα σοφὰ λέει τὸ ὑπόμνημα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ Δελτίο του 2 (1912) σ. 229 ἑ. Στὸ τέλος τῆς Μελέτης μου αὐτῆς βλέπεις κι ἕνα σημείωμα τοῦ παιδαγωγοῦ μας κ. Α. Δελμούζου γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, ποὺ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ δώσῃ ὁ κ. Μ. Τριανταφυλλίδης.

καὶ μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴ διδασκαλία δὲ θὰ κατορθώσωμε μεγάλα πράματα ὅσο δὲ μορφώσωμε κατάλληλο προσωπικὸ καὶ ὕλη διδασκαλίας.

Αὐτὰ τὰ δυὸ εἶναι τὰ σπουδαιότερα μέσα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ μας· ὁ δάσκαλος εἶναι ὁ στρατιώτης τὸ ὅπλο ἡ ὕλη· μᾶς χρειάζονται καὶ καλοὶ στρατιῶτες καὶ καλὰ ὅπλα.

*

Κατὰ τὴ γνώμη μου μποροῦνε νὰ χρησιμοποιηθοῦνε στὴ διδασκαλία τῆς ὠδικῆς καὶ δασκάλοι (ἰδιαίτερα δημοδιδάσκαλοι) καὶ μουσικοὶ ἐπαγγελματικοί· γιὰ νὰ εἴμαστε ὅμως βέβαιοι πὼς τόσο οἱ δημοδιδάσκαλοι ὅσο κι οἱ μουσικοὶ κατέχουνε τὶς γνώσεις ποὺ χρειάζονται στὸ σκοπό μας καλά, νομίζω πὼς θάπρεπε, γιὰ νὰ πάρη κανεὶς τὸ δικαίωμα τῆς διδασκαλίας, νὰ περνάη ἀπὸ μιὰ μόνιμη ἐπιτροπὴ διωρισμένη ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας*. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ ἀφοῦ ἐξέταζε πρῶτα τὴ γενικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση τοῦ ἐξεταζόμενου θὰ ζητοῦσε γιὰ νὰ βεβαιώση τὴ μουσική του ἱκανότητα τ' ἀκόλουθα:

1) νὰ κατέχη τέλεια τὴ θεωρία τῆς μουσικῆς (ρυθμικὲς διαιρέσεις, διαστήματα, κλίμακες) καθὼς καὶ στοιχεῖα ἁρμονίας (τρίφωνες συγχορδίες, συγχορδίες τῆς δεσποζούσης μὲ 7ην, ἁπλὴ ἐναρμόνιση δοσμένης εὔκολης μελωδίας κτλ.).

2) σολφαΐσμὸς (solfège)**.

3) καλὴ καὶ καθαρὴ μουσικὴ γραφή.

4) νὰ κατέχη ἀρκετὰ καλὰ ἕνα μουσικὸ ὄργανο κατάλληλο γιὰ συνοδεία τραγουδιῶν***.

5) νὰ διδάξη πραχτικὰ μπροστὰ στὴν ἐπιτροπὴ ἕνα τραγούδι

* Ἐπιτροπὴ ἀπὸ δυὸ μουσικοὺς κι ἕναν παιδαγωγό. Θὰ ἤθελα τὴν ἐπιτροπὴ μόνιμη, καὶ θὰ ἤθελα νὰ μὴν ἐξαρτᾶται παρὰ μόνο ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας, μακριὰ καὶ ψηλότερα ἀπὸ κάθε ἐπήρεια δασκαλικῶν ἢ μουσικῶν κύκλων.

** Ὁ σολφαΐσμός, δηλαδὴ τὸ τραγουδιστὸ διάβασμα μιᾶς μελωδίας χωρὶς τὴ βοήθεια ἀπὸ κανένα ὄργανο, εἶναι ἀναγκαιότατος στὸ δάσκαλο, κι ἐξὸν ποὺ τὸν βοηθάει πολὺ στὴ διδασκαλία δείχνει καὶ κατὰ πόσο ὁ δάσκαλος ἔχει *καλὸ αὐτί*.

*** Κατὰ τὴ γνώμη μου αὐτὴ τὸ ὄργανο πρέπει νὰ εἶναι τὸ πιάνο ἢ τὸ ἁρμόνιο. Ὑπάρχουνε ἀρκετοί, Θαρρῶ, ποὺ προτιμοῦνε γιὰ ὄργανο συνοδείας τῶν σχολικῶν τραγουδιῶν τὸ βιολὶ· καὶ στὸ περσινὸ Ὑπόμνημα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας, ὁρίζεται πὼς οἱ μαθήτριες στὸ Διδασκαλεῖο «μαθαίνουν ὑποχρεωτικὰ ἕνα ὄργανο, προπάντων βιολὶ» (Δελτίο 2 (1912) σ. 262). Μὰ τὸ βιολὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῆ γιὰ νὰ συνοδέψη τραγούδια καὶ μάλιστα σχολικά: 1) γιατὶ καθὼς εἶναι ὄργανο κυρίως μονόφωνο δύσκολα μπορεῖ νὰ δώση τὴν ἁρμονικὴ βάση ποὺ τὸ σημερινό μας μουσικὸ αἴσθημα γυρεύει, ἂς εἶναι κι ἀπὸ τὸ πιὸ ἁπλὸ καὶ παιδικὸ τραγούδι. 2) ἐξ αἰτίας τῆς δυσκολίας τοῦ συντονισμοῦ του (intonation). Στὰ χέρια μέτριων ἐκτελεστῶν, ὅπως θὰ εἶναι βέβαια οἱ περισσότεροι μουσικοδασκάλοι, τὸ βιολί, μὲ τὰ *φάλτσα* καὶ τοὺς παρατονισμοὺς ποὺ θὰ δίνη, θὰ καταστρέφη μᾶλλον τὴν ἀκοὴ τῶν μαθητῶν παρὰ ποὺ θὰ τὴ διορθώνη. Ὅσο γιὰ τὴν ἰδέα νὰ εἰσαχτῆ τὸ μαντολίνο καθὼς ἄκουσα κάτι τέτοιο, γιὰ τὸ Ἀρσάκειο νομίζω, τὴ θεωρῶ ἁπλούστατα ἀστεία.

Τὸ πιάνο εἶναι τὸ «κατ' ἐξοχὴν» ἁρμονικὸ ὄργανο, τὸ καταλληλότερο γιὰ κάθε εἶδος συνοδεία. Ἔχει γιὰ προτέρημα, σπουδαιότατο γιὰ τὸ σκοπό μας, τὸν καθαρὸ τόνο, ἀφοῦ δὲν τὸν παράγει ὁ ἐκτελεστής, ὅπως στὸ βιολί· ἀκόμη κι ἕνας μέτριος ἐκτελεστὴς φτάνει νάχη μόνο γερὸ ρυθμικὸ αἴσθημα, μπορεῖ λαμπρὰ νὰ συνοδέψη ἕνα παιδικὸ τραγούδι. Τὸ μόνο κακὸ τοῦ πιάνου γιὰ τὸ σκοπό μας αὐτὸν εἶναι πὼς εἶναι ἀκριβό. Ὅσα σκολειὰ θὰ δυσκολευόντανε γιὰ οἰκονομικοὺς λόγους νὰ προμηθευτοῦνε πιάνο θὰ μπορούσανε στὴν ἀνάγκη νὰ τὸ ἀντικαταστήσουνε μὲ μικρὸ ἁρμόνιο (ζήτημα ἀπὸ 70-300 δρ.).

Τὸ ἁρμόνιο ἔχει ἀπάνω κάτω τὰ ἴδια προτερήματα μὲ τὸ πιάνο, καὶ μπορεῖ ὁ κάθε πιανίστας μὲ πολὺ μικρὴ τριβὴ νὰ παίζη στὸ ἁρμόνιο, ὅσο τοῦ χρειάζεται γιὰ τὴ συνοδεία σχολικῶν τραγουδιῶν.

* Θὰ μποροῦσε νὰ ζητηθῆ καὶ ἡ ἁπλὴ αὐτοσχέδια συνοδεία στὸ πιάνο μιᾶς γνωστῆς μελωδίας· εἶναι ὅμως ἀρκετὰ δύσκολο καὶ γιαυτὸ μπορεῖ στὶς ἀρχὲς τουλάχιστο νὰ παραβλεφτῆ.

** Ἡ ἐπιτροπὴ θὰ πρόσεχε πολὺ νὰ μὴ δημιουργήση ἀπὸ περισσὴν ἐπιείκεια ἕνα proletariat μουσικοδάσκαλους, ποὺ θὰ κατέβαζε σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς βιοπάλης καὶ τοὺς καλοὺς στὸ ἐπίπεδο τῶν μέτριων, καθὼς κοντεύει νὰ γίνη σήμερα καὶ μὲ τοὺς δασκάλους τοῦ πιάνου.

τῆς ἐκλογῆς του κι ἕνα ἄλλο ἄγνωστό του, ποὺ θὰ τοῦ ὁρίζη ἡ ἐπιτροπή*.

Μόνο μὲ τέτοιες ἐξετάσεις, αὐστηρὲς καὶ δίκαιες, θ' ἀποφύγωμε τὸ ἄτοπο νὰ διδάσκη τὴ μουσικὴ στὰ σκολειά μας ὁ πρῶτος τυχὸν δημοδιδάσκαλος ποὺ ἔμαθε τὸ μουσικὸ πεντάγραμμο ἢ ὁ πρῶτος τυχὸν πιανίστας, κοντραμπασίστας ἢ καὶ στρατιωτικὸς σαλπιστής, καλοὶ καὶ ἄξιοι στὸν κλάδο τους μὰ χωρὶς καμιὰν εἰδικότητα γιὰ τὴ σκολικὴ μουσική**.

*

Ἂν ὑστεροῦμε πολὺ στὸ προσωπικὸ διδασκαλίας, στὴν ὕλη διδασκαλίας βρισκόμαστε ἀκόμη πιὸ πίσω· μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς σχεδὸν ὁλότελα δὲν ἔχομε. Ὑπάρχουνε κάτι συλλογὲς μὲ μεταφρασμένα, γερμανικὰ τὰ περισσότερα, τραγούδια, μὰ οὔτε ἡ ἐκλογή τους οὔτε ἡ μετάφραση ἀνταποκρίνονται στὸ φυσικὸ παιδαγωγικὸ

σκοπό μας*. Μᾶς χρειάζεται δημιουργία ὑλικοῦ διδασκαλίας συστηματικῆς, ἐπιστημονικῆ καὶ μὲ βάση τὸν ἐθνικό μας μουσικὸ χαραχτῆρα.

Τὸ ὑλικὸ ποὺ θάπρεπε νὰ δημιουργήσωμε τὸ διαιρῶ σὲ τρεῖς κατηγορίες: 1) πρωτότυπα παιδικὰ τραγούδια ἀπὸ Ἕλληνες συνθέτες 2) δημοτικὰ τραγούδια κατάλληλα γιὰ παιδιά· καὶ 3) ξένα παιδικὰ τραγούδια μεταφρασμένα ἑλληνικὰ καὶ κατάλληλα γιὰ ἑλληνόπουλα.

Τὴν πρωτότυπη δημιουργικὴ ἑλληνικὴ ἐργασία θεωρῶ σπουδαιότατη γιὰ τὴ φυσικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν μας· τὸ παιδικὸ ποὺ ζητοῦμε ἀπὸ ἕνα παιδικὸ τραγούδι σὲ λιγοστὰ δημοτικά μας τραγούδια θὰ τὸ ἀπαντήσωμε, καὶ τὸ *ἑλληνικὸ* ποὺ ζητοῦμε ἀπὸ ἕνα ἑλληνικὸ παιδικὸ τραγούδι βέβαια δὲ θὰ τὸ βροῦμε σ' ἕνα ξένο παιδικὸ τραγούδι, ὅσο ἀριστοτεχνικὸ κι ἂν εἶναι. Γιαυτὸ νομίζω πὼς ἡ πρώτη μας δουλειά, ἂν θέλωμε ν' ἀποχτήσωμε τὸ μουσικοπαιδαγωγικό μας ὑλικό, πρέπει νὰ εἶναι τὸ πῶς θὰ

* Μιὰ συλλογὴ ποὺ τώρα τελευταία βγῆκε (Γ. Χωραφᾶ, Ἀθῆναι 1912, σελ. 64, σχ. 80) παρουσιάζει κάποιαν ἀπόπειρα γιὰ παιδαγωγικώτερη ἐργασία μὲ τὸ νὰ παίρνῃ καὶ δημοτικὰ τραγούδια καθὼς κι ἄλλα πρωτότυπα ἑλληνικά· δυστυχῶς καὶ ἡ συλλογὴ αὐτὴ δὲν εἶναι ἀκόμη ἐκείνη ποὺ μᾶς χρειάζεται. Μέσα σὲ καλὰ παιδικὰ τραγούδια βρίσκεις κι ἄλλα πολὺ μέτρια καθὼς καὶ καθάρια μονωδιακὰ (ἄλλο *μονοδιακό* solistique, κι ἄλλο *μονόφωνο χορικό*), ἀκατάλληλα γιὰ παιδικά, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι χορωδιακά. Στὴ συλλογὴ αὐτὴ λείπει ἡ συνοδεία πρᾶμα πολὺ ἄπραχτο γιὰ τὸ σκοπό μας. Στὴ Γερμανία ὑπάρχουνε βέβαια πολλὲς παιδικὲς συλλογὲς χωρὶς συνοδεία, μὰ αὐτὲς ἢ ἔχουνε τραγούδια ποὺ δὲ χρειάζονται συνοδεία, ἢ εἶναι ξανατυπώματα τῆς μελωδίας ἀπὸ μεγάλες συλλογὲς μὲ συνοδεία γιὰ οἰκονομικὴ εὐκολία τῶν παιδιῶν. Ἔχω μπροστά μου καὶ τὶς συλλογὲς Μάλτου, Δέλλιου καὶ Πρωτου (Φῆμις καὶ Δαμασκηνός)· ἡ τελευταία εἶναι συλλογὴ ἀπὸ δημοτικὰ τραγούδια κι ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα· καὶ θὰ μᾶς χρησίμευε πολὺ ἂν ἡ μεταγραφὴ ἤτανε πιὸ πιστὴ καὶ ἡ ἐναρμόνιση πιὸ ἐπιστημονική. Ἡ συλλογὴ τοῦ κ. Μάλτου (Μελπομένη, ἤτοι συλλογὴ ἐκλεκτῶν παιδικῶν ᾀσμάτων, Ἐκκλ. Ι., Ὁδησσὸς 1887, σελ. 28), μᾶς δίνει τὰ πιὸ ἀπαρχαιωμένα ξένα παιδικὰ τραγούδια σὲ μιὰ φριχτὴ μετάφραση τὰ περισσότερα, μ' ἕνα σωρὸ λάθη στὴν ἀπαγγελία καὶ μιὰν ἀνυπόφορη καθαρεύουσα· ἔχει μᾶλλον ἀρχαιολογικὴ ἀξία σήμερα. Ἡ συλλογὴ τοῦ κ. Δέλλιου (Συλλογὴ ἐκλεκτῶν χορῳδιῶν διὰ τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῶν παρθεναγωγείων, Ἀθῆναι 1911, σελ. 28), ἔχει τὸ προτέρημα πὼς εἶναι προσεχτικώτερη μετάφραση στὴ δημοτική· καὶ ὅπου ὅμως βρίσκει κανεὶς κάμποσα λάθη μουσικῆς ἀπαγγελίας. Ἡ συλλογή—δὲν ἔχει κι αὐτὴ παρὰ μόνο ξένα τραγούδια—εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη σὲ ὄγκο, δυστυχῶς ὅμως τὰ καλὰ καὶ χρήσιμα γιὰ τὸ σκοπό μας τραγούδια εἶναι λιγοστά, ἰδίως τὰ εὐκολώτερα· (εἶναι πολλὰ τὰ τρίφωνα, κι αὐτὰ καταλληλότερα γιὰ μεγάλες γυναικεῖες χορῳδίες).

ἐνθαρρύνωμε τὴ δημιουργία ἑλληνικῶν παιδικῶν τραγουδιῶν ἀπὸ τὰ παιδικώτερα καὶ ἁπλούστερα ὡς τὰ συνθετώτερα γιὰ μαθητὲς καὶ μαθήτριες ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο ὡς τὸ γυμνάσιο καὶ τὸ ἀρσάκειο.

Γιὰ νὰ εὐκολύνωμε τὴ δημιουργία αὐτὴ θάπρεπε ν' ἀφήσωμε ἀπόλυτη ἐλευθερία στὴν καλλιτεχνικὴ ἐργασία μ' ἕνα μόνο περιορισμό: τὸν ἑλληνικὸ χαραχτῆρα. Τὸ πῶς θὰ δώσῃ ὁ συνθέτης τὸν ἑλληνικὸ αὐτὸ χαραχτῆρα δὲ θὰ τὸ καθορίσω ἐδῶ· ἂν καὶ στὴ δημιουργία καὶ τὴν τεχνοτροπία μου τὴν ἀτομικὴ ἔχω ἀποκρυσταλλώσει ὁλότελα αὐτὸ τὸ *πῶς*, παραδέχομαι πὼς πολλοὶ δρόμοι βγάζουνε στὴ Ρώμη, φτάνει νάχῃ κανεὶς τὴν πίστη, τὴ δύναμη καὶ τὴ θέληση νὰ φτάσῃ.

Ἐκεῖνο μόνο ποὺ πρέπει ἐδῶ νὰ τονίσω εἶναι πὼς τὸ ἑλληνικὸ αὐτὸ στὴ μουσικὴ δημιουργία οὔτε ἀνάγκη εἶναι μὰ οὔτε καὶ σωστὸ νὰ περιοριστῇ σὲ μιὰ δουλικὴ μίμηση τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ καθὼς πολλοὶ νομίζουνε· τὸ σπουδαῖο εἶναι ὁ συνθέτης νὰ κατορθώσῃ νὰ δείξῃ στὴ δημιουργία του τὴν ἑλληνικὴ ψυχή. Ἕνα μέσο (μαζὶ μὲ πολλὰ ἄλλα) εἶναι καμιὰ φορὰ κι ἡ μίμηση στὸ χαραχτῆρα τοῦ δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ δὲν εἶναι ὅμως τὸ μόνο· τὸ κύριο εἶναι ***νὰ κλείσῃ μέσα του τὴν Ἑλλάδα****.

*

Τὰ δημοτικά μας τραγούδια, ἁγνὰ καὶ καθαρὰ μεταγραμμένα, πρέπει νὰ παίξουνε κι αὐτὰ μεγάλο καὶ σπουδαῖο ρόλο στὴν παιδικὴ μουσικὴ διδασκαλία· αὐτὰ θὰ διατηρήσουνε, θὰ τονώσουνε καὶ θ' ἀναγεννήσουνε** τὸ ἐθνικὸ μουσικὸ αἴσθημα τῶν παιδιῶν μας καὶ θὰ μείνουνε πάντα ἡ ἁγνότερη μουσικὴ ἀμβροσία ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ τοὺς προσφέρωμε.

* Πῶς μόνο ἡ μίμηση τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ δὲν κάνει ἑλληνικὴ μουσικὴ τὸ ἀποδείχνουνε οἱ ξένοι ποὺ μεταχειρίστηκαν ἑλληνικὰ θέματα χωρὶς γιαυτὸ νὰ πῇ κανεὶς πὼς γράφουνε κι ἑλληνικὴ μουσικὴ (λ. χ. ὁ Glazounow ποὺ ἔγραψε δυὸ εἰσαγωγὲς σ' ἑλληνικὰ θέματα· καὶ οἱ δυὸ εἶναι ὅμως χαραχτηριστικὲ ρωσικές).

** Στὰ χωριὰ τὸ ἐθνικὸ μουσικὸ αἴσθημα μένει ἀχάλαστο ἀκόμη, στὶς πολιτεῖες ὅμως, καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἀθήνα, εἶναι πιὰ δυστυχῶς πολὺ χαλασμένο ἀπὸ τὶς διάφορες ἐπιθεωρήσεις, ὀπερέτες κτλ. Ἕνα παιδάκι ἐδῶ στὴν Ἀθήνα λ. χ. θὰ τραγουδήσῃ εὐκολώτερα κι ἀκοπώτερα κάτι γραμμένο στὸ εὐρωπαϊκὸ τονικὸ σύστημα παρὰ στὸ ἑλληνικό· τὸ ἀντίθετο συμβαίνει εὐτυχῶς ἀκόμα στὰ χωριά, καὶ χρειάζεται ἐργασία μεγάλη γιὰ ν' ἀναγεννηθῇ στὶς χῶρες καὶ νὰ διατηρηθῇ στὰ χωριά, πρὶν καὶ κεῖ χαλάσῃ.

Χρειάζεται ὅμως μεγάλη προσοχὴ στὴν ἐκλογὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ποὺ θὰ δώσωμε στὰ σκολειά μας· πολλά, τὰ περισσότερα μάλιστα ἀπὸ τὰ δημοτικά μας τραγούδια τραγουδᾶνε πάθη καὶ ψυχολογικὲς καταστάσεις μεγάλων. Πρέπει πολὺ νὰ προσέξωμε ὥστε τὰ τραγούδια ποὺ θὰ διαλέξωμε νάναι τόσο στὴν ποίηση ὅσο καὶ στὴ μουσικὴ κατάλληλα γιὰ παιδιά, οὔτε βρίσκω σωστὸ ν' ἀλλάξωμε τὴν ποίηση καὶ νὰ τὴν κάνωμε παιδική, γιατὶ αὐτὸ θὰ εἶχε συνέπειες πολὺ κακὲς γιὰ τὴ δημοτική μας μουσικὴ καὶ ποίηση· θὰ δημιουργούσαμε τεχνητὲς παραλλαγές, ποὺ καθὼς θὰ βοηθιοῦνται ἀπὸ τὸ σκολειὸ ἐπικρατούσανε καὶ θὰ παραγκωνιάζανε τὸ πρωτότυπο.

Ἔπειτα τραγούδια μὲ καθαρὸ *μονωδιακὸ* χαραχτήρα δὲν μποροῦνε νὰ μᾶς χρησιμέψουνε· ὅσο κι ἂν εἶναι ὄμορφα τὰ σχολικὰ τραγούδια πρέπει νὰ ἔχουνε καθαρὸ *χορωδιακὸ* χαραχτῆρα, καὶ δὲν εἶναι οὔτε μουσικοπαιδαγωγικά, οὔτε κι αἰσθητικὰ σωστὸ ἕνα μονωδιακὸ τραγούδι νὰ τὸ μετατρέπῃ κανεὶς σὲ χορωδιακὸ μονόφωνο βάζοντας τὰ παιδιὰ νὰ τὸ τραγουδᾶνε ὅλα ὁμάδι*. Τραγούδια μὲ μεγάλες ρυθμικὲς δυσκολίες ἢ δυσκολίες συντονισμοῦ (intonation) θάπρεπε ἢ ὁλότελα νὰ μὴν τὰ παραδεχτοῦμε ἢ νὰ τ' ἀφήσωμε γιὰ τὶς ἀνώτερες ὠδικὲς τάξεις. Μᾶς χρειάζεται καὶ μιὰ σχολικὴ συλλογὴ ἀπὸ δημοτικὰ τραγούδια διαλεγμένα μὲ μεγάλη προσοχή, μὲ μιὰν ἁπλούστατη, ἀλλὰ καλὰ ἐναρμονισμένη συνοδεία· τότε τὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι θὰ πιάσῃ τὴν ἴδια θέση στὴ σχολικὴ μουσικὴ ἐκπαίδευση ποὺ ἔχει στὴ Γερμανία στὸ γερμανικὸ Volkslied.

*

Ὅσο ὑλικὸ κι ἂν μᾶς ἔδιναν τὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ οἱ Ἕλληνες συνθέτες δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ περιφρονήσωμε καὶ τὴν ξένη σχολικὴ μουσικὴ παραγωγή. Πρῶτο γιατὶ μὲ πολλὰ χρόνια τὸ δικό μας μουσικοπαιδαγωγικὸ ὑλικό, ὅση ἐργασία κι ἂν καταβάλωμε, δὲ θὰ ἐπαρκῇ ποσοτικὰ στὶς σχολικὲς ἀνάγκες, καὶ δεύτερο γιατὶ ὑπάρχουνε τόσα ξένα ἀριστουργήματα (στὸ εἶδος τους), ποὺ θὰ ἤτανε παράλογος σοβινισμὸς νὰ τὰ παραγκωνίσωμε· καὶ δῶ ὅμως χρειάζεται μεγάλη προσοχή, τόσο στὴν ἐκλογὴ ὅσο καὶ στὴ

* Μονόφωνο χορωδιακό: τραγούδι γραμμένο γιὰ νὰ τραγουδιέται ἀπὸ πολλοὺς ὁμάδι· τὸ ἴδιο μονωδιακὸ γιὰ νὰ τραγουδιέται ἀπὸ ἕνι μόνο. Δὲν ἀποκλείνω ὅμως τραγούδια ἀνάμεικτα ἀπὸ σόλα καὶ χορωδία· τέτοια μποροῦνε πολὺ νὰ χρησιμέψουνε.

μετάφραση. Τραγούδια μὲ πολὺ τονισμένο τὸν ἐθνικό τους χαραχτῆρα, εἴτε στὴ μουσική τους τεχνοτροπία εἴτε καὶ στὴν ποίησή τους ἀκόμα θάπρεπε ν' ἀποκλειστοῦνε, καθὼς καὶ μελωδίες δυσκολονόητες γιὰ τὸ δικό μας μουσικὸ χαραχτῆρα.

Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε καὶ πὼς τὸ ξένο σχολικὸ μουσικὸ δὲν ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ ἀριστουργήματα· βρίσκεται κι ἀρκετή, πάρα ἀρκετὴ μάλιστα, σαβούρα. Ἡ ἐκλογή μας πρέπει νὰ περιοριστῇ μόνο στὰ καλύτερα· τὰ μέτρια καὶ τὰ κατώτερα οὔτε μᾶς χρειάζονται, οὔτε θὰ μᾶς ὠφελήσουνε.

Σπουδαιότατο ζήτημα εἶναι καὶ ἡ μετάφραση τῶν ξένων αὐτῶν τραγουδιῶν ποὺ θὰ διαλέξωμε· πρέπει νὰ γίνῃ μὲ μεγάλη προσοχὴ κι εὐσυνειδησία. Λάθη στὸν τονισμὸ ἢ στὴν προσωδία, χασμωδίες κτλ. καταστρέφουνε τὸ τραγούδι καὶ δυσκολεύουνε μαθητὴ καὶ δάσκαλο· ἡ μετάφραση πρέπει νὰ εἶναι καὶ μουσικὰ καὶ φιλολογικὰ τέλεια. Πὼς ἡ μετάφραση πρέπει νὰ γίνεται στὴ δημοτικὴ δὲν εἶναι ἀνάγκη οὔτε νὰ συζητηθῇ, πιστεύω· ἀφήνω ποὺ εἶναι ἡ ἀναγνωρισμένη ποιητικὴ μας γλῶσσα, ἀφήνω καὶ τοὺς παιδαγωγικοὺς λόγους ποὺ συντρέχουνε καὶ τονίζω ἐδῶ πὼς καὶ γιὰ μουσικοὺς λόγους καθάρια τεχνικοὺς ἡ καθαρεύουσα εἶναι ἀδύνατο νὰ χρησιμέψῃ γιὰ μουσικὴ γλῶσσα*.

*

Ὅλο αὐτὸ τὸ ὑλικὸ θάπρεπε νὰ βγῇ σὲ διπλὲς φτηνὲς ἐκδόσεις· τὴν πρώτη μὲ συνοδεία πιάνου γιὰ τοὺς δασκάλους καὶ τὴ δεύτερη, φτηνότερη, χωρὶς τὴ συνοδεία γιὰ τὰ παιδιά.

Γιὰ νὰ μαζευτῇ ὅλο τὸ ἀπαιτούμενο αὐτὸ ὑλικὸ θὰ περάσουνε βέβαια χρόνια ἀκόμη. Μιὰ καλὴ ἀρχὴ θὰ ἤτανε κι ἕνα γερὸ βοήθημα στὴ σχολική μας ἐκπαίδεψη, ἂν κατωρθώναμε νὰ σχηματίσωμε γιὰ τὴν ὥρα τρεῖς μικρὲς συλλογὲς ἀπὸ 15-25 τραγούδια τὴν καθεμιά: μιὰ μὲ τραγούδια πρωτότυπα ἑλληνικά**, μιὰν ἄλλη μὲ δημοτικὰ

* Πρῶτο ἀπ' ὅλα γιὰ φθογγολογικοὺς λόγους: τὰ πολλὰ τὰ *ν* στὸ τέλος τὰ πολλὰ τὰ *-ις*, γενικὰ τὰ πολλὰ τὰ *ί*, τὰ *ευσθ*, τὰ *φσ* κι ἕνα σωρὸ ἄλλα εἶναι ἀντιμουσικώτατα καὶ δυσκολεύουνε φοβερὰ τὸ τραγούδι, ἔπειτα λόγια σὰν τὸ *Ορλίξ, αἴξ, ἐξανδραποδισθέντων, κύων* κι ἄπειρα ἄλλα.

** Τὸ Ὠδεῖον Ἀθηνῶν βράβεψε πρόπερσι 13 σχολικὰ τραγούδια ποὺ προσεχῶς ἐλπίζω νὰ βγοῦνε. Τὸ ἴδιο ἐκδίδει καὶ μιὰ καλὴ συλλογὴ ἀπὸ δημοτικὰ τραγούδια. Ἀπὸ αὐτὴ κι ἀπὸ τὶς ἄλλες γνωστὲς θὰ βρίσκαμε ἀμέσως ἀρκετὸ ὑλικὸ γιὰ τὴ συλλογή μας αὐτή.

τραγούδια καὶ μιὰ τρίτη μὲ κατάλληλα ξένα, μεταφρασμένα. Γιὰ τὴν πρώτη θὰ ὠφελοῦσε διαγωνισμὸς ἢ καὶ πρόσκληση στοὺς Ἕλληνες συνθέτες νὰ συνεργαστοῦνε. ἡ δεύτερη καὶ τρίτη θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀπὸ μιὰ ἐπιτροπὴ καὶ μὲ τὴ συνεργασία εἰδικῶν*. Στὶς ἐκδόσεις αὐτὲς καλὸ θὰ ἤτανε νὰ γίνῃ ἡ ἀκόλουθη διαβάθμιση τῆς δυσκολίας τῶν τραγουδιῶν: πολὺ εὔκολα (νηπιαγωγεῖο), εὔκολα (δημοτικὸ σχολεῖο), δυσκολούτσικα (ἑλληνικὸ σχολεῖο) καὶ δύσκολα (γυμνάσιο).

*

Κοντὰ στ' ἄλλα θὰ χρειαζόντανε καὶ μιὰ ριζικὴ μεταβολὴ στὸν τρόπο ποὺ διδάσκεται ἡ ᾠδικὴ στὰ σχολειά μας· πρέπει νὰ γίνεται μὲ τρόπο ποὺ τὸ παιδὶ νὰ θεωρῇ αὐτὸ τὸ μάθημα τὴν πιὸ εὐχάριστή του διασκέδαση καὶ ψυχαγωγία, νὰ διδάσκεται τὶς ἀπαραίτητες θεωρητικὲς γνώσεις ἄκοπα καὶ χωρὶς καμιὰ περιττὴ σχολαστικότητα· πρέπει νὰ θυμᾶται ὁ δάσκαλος πάντα πὼς ὁ σκοπὸς τῆς μουσικῆς στὰ σχολειά μας εἶναι καθαυτὸ πρακτικὸς γιαυτὸ καὶ ἡ διδασκαλία του πρέπει νὰ βασίζεται πάντα στὴν πράξη. Στὸ νηπιαγωγεῖο καθὼς καὶ στὶς πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ ἐννοεῖται δὲ χρειάζεται καμιὰ θεωρητικὴ ἐξήγηση· ἀρκεῖ ἡ πράξη καὶ τὸ αὐτὶ τοῦ μικροῦ μαθητή**· παραπάνω βέβαια πρέπει νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς νὰ διαβάζῃ χωρὶς λάθος στὸ κλειδὶ τοῦ σόλ· ἀργότερα σολφαΐσμός. Στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο νὰ ἐξακολουθήσῃ γερὰ ὁ σολφαΐσμὸς καὶ στοιχεῖα θεωρίας (κλίμακες καὶ διαστήματα). Στὸ γυμνάσιο περιττὸ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ θεωρία, ἀφοῦ στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο πρέπει νὰ ἔχῃ μάθει ὁ μαθητὴς ὅσα τοῦ χρειάζονται· καλύτερα νὰ τελειοποιῆται στὸ σολφαΐσμὸ καὶ τὴ χορωδία γενικὰ παρὰ νὰ χάνῃ τὸν καιρό του σὲ περιττὲς πιὰ γι' αὐτόν, θεωρητικὲς γνώσεις· στὸ γυμνάσιο θὰ μποροῦσε νὰ διδαχτοῦνε καὶ τραγούδια τρίφωνα ἢ τετράφωνα ἀσυνόδευτα (à capella).

Τὸ μάθημα τῆς ᾠδικῆς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ γίνεται μὲ σκοπὸ τὴ δημόσια ἐπίδειξη· εἶναι πολὺ βλαβερὸ νὰ δίνωνται τραγούδια δυσανάλογα γιὰ τὴ μουσικὴ δύναμη τῶν παιδιῶν καὶ νὰ κοπανιῶνται

* Δὲν μπορῶ νὰ μὴν ἀναφέρω τ' ὄνομα τοῦ κ. Ψάχου εἰδικώτατου καὶ πολύτιμου γιὰ τὴ δημοτικὴ μας μουσική, καθὼς καὶ τοῦ κ. Πορφύρη καὶ τῆς κ. Παπαδημητρίου (στὴν Ὀδησσὸ) γιὰ τὴ μεταφραστικὴ ἐργασία.

** Ἁπλούστατες ἀκουστικὲς ἀσκήσεις θὰ ἤτανε ἀπαραίτητες ἀκόμα κι ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο· νὰ γίνωνται ὅμως μὲ τόση ἁπλότητα ποὺ νὰ φαίνωνται στὸ παιδὶ σὰν παιχνίδι.

ὁλάκεροι μῆνες μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ κάμουνε φιγούρα δάσκαλος καὶ σκολειό· τὰ παιδιὰ μποροῦνε, καὶ πρέπει, νὰ τραγουδᾶνε δημόσια· πάντα ὅμως τραγούδια ἀνάλογα στὴ μουσική τους δύναμη καὶ χωρὶς νὰ τοὺς παίρνῃ αὐτὸ ὑπερβολικὸ κόπο καὶ καιρό.

Ὁ δάσκαλος δὲν πρέπει νὰ εἰρωνεύεται ἢ νὰ μαλώνῃ παιδιὰ ποὺ φαλτσάρουν ὄχι ἀπὸ ἀπροσεξία παρὰ ἐπειδὴ δὲν ἔχουνε καλὸ αὐτί*· δὲν πρέπει ὅμως καὶ ν' ἀφήνῃ νὰ τοῦ ξεφεύγουν τὰ φάλτσα αὐτά· ἀλίμονο στὸ δάσκαλο ποὺ τὰ παιδιὰ θὰ νομίσουν πὼς δὲν ἀκούει· ἔχασε ὅλη τὴν ἐπιβολή του καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν παιδιῶν στὴ μουσική του ἱκανότητα.

*

Ἂν αὐτὰ ὅλα μποροῦσανε νὰ ἐφαρμοστοῦνε στὰ σκολειά μας ὑποθέτω πὼς θὰ εἴχαμε σὲ πέντε δέκα χρόνια μιὰ μουσικὴ ἄνθιση ἀφάνταστη· θὰ μαθαίναμε ν' ἀγαπᾶμε καὶ νὰ νιώθωμε τὴ μουσική, τὸ ἐθνικό μας τραγούδι θὰ χυνόταν παντοῦ σὲ καλύβες καὶ σὲ παλάτια, ταλέντα κρυμμένα ὁ ἐμπνευσμένος δάσκαλος θὰ τὰ βοηθοῦσε νὰ γνωριστοῦνε, νὰ σπουδάσουνε εἰδικώτερα καὶ ν' ἀναδειχτοῦνε· τὸ νεκρωμένο μουσικὸ ἐθνικό μας αἴσθημα θ' ἀναστηθῇ καὶ θὰ καρποβολήσῃ**.

Τοῦ Σταυροῦ 1913.

Τὸ σημείωμα τοῦ κ. Δελμούζου γιὰ τὸ ὁποῖο μίλησα παραπάνω εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΟΥ ΣΩΣΤΟΤΕΡΑ Η ΩΔΙΚΗ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΑΣ

Α'. Ὁ σκοπὸς τῆς μουσικῆς στὰ σχολεῖα. Ἡ οὐσία τῆς μουσικῆς καὶ ἡ ἐπίδρασή της στὴ μόρφωση καὶ τὴν ἠθικὴ καὶ καλαισθητικὴ ἀνύψωση κάθε ἀνθρώπου. Ἡ ἐπίδρασή της στὸ παιδί, ἑπομένως ἡ ἀναγκαιότητα τοῦ μαθήματος αὐτοῦ στὰ σχολεῖα μας, ὄχι μόνο στὰ δημοτικὰ μὰ καὶ στ' ἀνώτερα.

* Μεγάλη προσοχὴ χρειάζεται σὲ παιδιὰ στὴ μεταβατικὴ κατάσταση τῆς φωνῆς τους (mutation)· αὐτὰ καλύτερα νὰ μὴν τραγουδᾶνε ὁλότελα τὴν ἐποχὴ αὐτή.

** Δὲν ὑπάρχει λόγος, πὼς μόνο ἡ φωνητικὴ μουσικὴ πρέπει νὰ διδάσκεται ὑποχρεωτικὰ στὰ σκολειά μας· παράλληλα ὅμως μὲ τὴ φωνητικὴ σύμφωνο μὲ τὸ σκοπό μας θὰ ἤτανε ἂν ἐνθαρρύναμε, ὅσο κι ὅπου εἶναι δυνατὸ τὴν προαιρετικὴ διδασκαλία τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς· ἔτσι λ.χ. στὰ γυμνάσια θὰ σχηματίζαμε σιγὰ σιγὰ καὶ μικρὲς ὀρχῆτρες (μάλιστα μικρὲς μπάντες). Στ' Ἀρσάκεια θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποστηριχτῇ ἡ προαιρετικὴ διδασκαλία τοῦ πιάνου καὶ τοῦ βιολιοῦ.

Μουσική, ὀργανική καὶ φωνητική μαζί, εἶναι ἀδύνατο νὰ διδαχτῆ σὲ σχολεῖο· γιατί ἡ πρώτη διδάσκεται μόνο ἀτομικὰ καὶ ὄχι ὁμαδικά· ἔτσι μένει ἡ διδασκαλία τῆς ὠδικῆς, δηλ. τοῦ τραγουδιοῦ. Σκοπός της νὰ μορφώσῃ τὸ αὐτί καὶ τὴ φωνὴ τῶν παιδιῶν, καὶ νὰ συντελέσῃ στὴ μόρφωση τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος, τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, τοῦ χαρακτῆρα

Β'. Μέσα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ. Γιὰ νὰ πετύχῃ τὸ σκοπό του τὸ μάθημα τῆς ὠδικῆς χρειάζονται:

α) Ὁ δάσκαλος νὰ ἔχῃ γενικὴ μουσικὴ μόρφωση, καὶ εἰδικὰ νὰ μπορῇ νὰ τραγουδᾷ ὁ ἴδιος καὶ νὰ συνοδεύῃ τὸ τραγούδι του μ' ἕνα ὄργανο (πιάνο, ἁρμόνιο ἢ βιολί)· ἀκόμη νὰ ξέρῃ νὰ γράφῃ καὶ νὰ διαβάζῃ τὴ μουσική.

β) Τὸ τραγούδι ποὺ θὰ διδαχτῆ νὰ εἶναι ὡραῖο καὶ ὡς ποίημα καὶ ὡς σκοπός, καὶ ν' ἀνταποκρίνεται στὴν πνευματικὴ καὶ τὴν ψυχολογικὴ κατάσταση τοῦ παιδιοῦ, καθὼς καὶ στὴν ἱκανότητα τῶν φωνητικῶν του ὀργάνων. Τὸ μικρὸ παιδὶ θέλει λόγια, ρυθμὸ καὶ σκοπὸ ἁπλά, εὔκολα, γεμάτα κίνηση καὶ ζωή· ὅσο μεγαλώνει μπορεῖ νὰ αἰσθανθῇ καὶ νὰ τραγουδήσῃ συνθετώτερα τραγούδια· τὸν ἔφηβο συγκινεῖ ὁ ζωηρὸς ρυθμὸς τὸ ἴδιο μὲ τὸν ἀργὸ καὶ μελαγχολικό. Λόγια, σκοπὸς καὶ ρυθμὸς γιὰ νὰ ἔχουν ἐπίδραση πρέπει νὰ συγκινήσουν, καὶ γιὰ νὰ συγκινήσουν τὴν ψυχή, πρέπει νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ψυχή, νὰ εἶναι δηλαδὴ ἀληθινὰ καὶ αὐθόρμητα. Μὲ ὅλο τὸν κοσμοπολιτισμό της ἡ μουσικὴ ἔχει πάντα ἐθνικὸ χαρακτῆρα, καὶ ὁ Ρῶσος αἰσθάνεται βαθύτερα τὴ ρωσικὴ μουσική, ὁ Γάλλος τὴ γαλλικὴ κλπ. Γιαυτὸ καὶ μεῖς θὰ αἰσθανθοῦμε βαθύτερα καὶ θὰ συγκινηθοῦμε πιὸ πολὺ μὲ τὴ δική μας μουσική, μὲ τὴ μουσικὴ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ψυχή.

Γ'. Ἡ κατάσταση τῶν σχολείων μας σχετικὰ μὲ τὸ μάθημα τῆς ὠδικῆς.

α) Διδάσκεται μόνο στὰ δημοτικὰ σχολεῖα, καὶ μάλιστα ἀπὸ δασκάλους αὐτοδίδακτους· τὸ τραγούδι σπανιώτατα συνοδεύεται ἀπὸ ὄργανο, καὶ ἡ διδασκαλία του γίνεται πραχτικὰ καὶ μηχανικὰ χωρὶς ἀνάγνωση καὶ γραφή.

β) Τὰ τραγούδια ποὺ δίνονται στὰ παιδιὰ δὲν ἀνταποκρίνονται στοὺς ὅρους ποὺ εἴπαμε· δηλ. καὶ ὡς ποιήματα εἶναι ἀντιποιητικὰ καὶ πρόστυχα ἢ ἀνόητα, καὶ ὡς σκοπὸς ἄσχημα καὶ ἀκατάλληλα. Λίγες ἐξαιρέσεις γίνονται ἐδῶ καὶ κεῖ μὲ δημοτικὰ τραγούδια ποὺ διδάσκονται σὲ λίγα σχολεῖα· μιὰ καὶ σ' αὐτὰ δὲ γίνεται καμιὰ ἐπιλογὴ καὶ συχνὰ συμβαίνει νὰ διδάσκουν οἱ δάσκαλοι στὰ παιδιὰ δημοτικὰ τραγούδια ποὺ οὔτε τὸ περιεχόμενό τους μποροῦν νὰ καταλάβουν, οὔτε τὸ ρυθμὸ καὶ τὸ σκοπό τους νὰ αἰσθανθοῦν καὶ νὰ τραγουδήσουν. (Ἐδῶ πρέπει νὰ γίνῃ ἀρκετὴ ἐργασία: νὰ ζητηθοῦν πληροφορίες ἀπὸ διάφορα σχολεῖα τί τραγούδια διδάσκουν, ἂν τὰ τραγούδια αὐτὰ ταιριάζουν μὲ τὴν ἡλικία τῶν παιδιῶν κλπ.).

Δ'. Τί πρέπει νὰ γίνῃ. α) Νὰ γενικευτῇ τὸ μάθημα τῆς ὠδικῆς σὲ κάθε εἶδος σχολεῖο ὄχι ἐπαγγελματικό. Στὰ δημοτικὰ νὰ προχωροῦν τὰ παιδιὰ τόσο, ὥστε νὰ διαβάζουν ἁπλὰ τραγούδια γραμμένα στὸ χαρτὶ μὲ τὴ σημειωτική τους· τὸ ἴδιο καὶ στ' ἀστικὰ σχολεῖα καὶ στὰ γυμνάσια. Στὶς 2-3 τελευταῖες γυμνασιακὲς τάξεις νὰ ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὸ μάθημα τῆς ὠδικῆς ὅσοι μαθηταὶ δὲν μποροῦν νὰ παρακολουθήσουν· καὶ ὅσοι πάλι θέλουν νὰ σπουδάσουν κι ὀργανικὴ μουσικὴ νὰ τοὺς δίνονται τὰ μέσα γιὰ τὸ σκοπό τους. Κάθε ἀνώτερο σχολεῖο πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ κόρο τὸ δικό του. Μουσικὲς συναυλίες ἀπὸ μαθητὰς μὲ ταλέντο σὲ ἰδιαίτερες ὧρες γιὰ ὅλους τοὺς μαθητὰς κάθε σχολείου εἶναι πολὺ συντελεστικὲς γιὰ νὰ μορφώσουν τὸ μουσικὸ συναίσθημα· τὸ ἴδιο συναυλίες μὲ φτηνὴ εἴσοδο ἀπὸ εἰδικὰ σωματεῖα προωρισμένες γιὰ τὰ παιδιά.

β) Οἱ ὧρες γιὰ τὴν ὠδικὴ νὰ γίνουν 3 κάθε βδομάδα στὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ δυὸ στὰ ἀστικὰ καὶ τὰ γυμνάσια.

γ) Νὰ τονιστῇ ὅπως πρέπει τὸ μάθημα τῆς ὠδικῆς στὸ διδασκαλεῖο τῆς δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ νὰ γίνῃ ὑποχρεωτικὸ καὶ ἕνα ὄργανο. Οἱ καλύτεροι καὶ οἱ πιὸ προικισμένοι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δασκάλους θὰ μποροῦν τότε νὰ διδάσκουν ὠδικὴ καὶ στ' ἀστικὰ σχολεῖα καὶ στὰ γυμνάσια, ἐκτὸς ἂν δοθῇ τὸ μάθημα αὐτὸ στ' ἀνώτερα σχολεῖα σὲ εἰδικούς· οἱ εἰδικοὶ πρέπει πάντως νὰ προετοιμάζωνται καὶ γιὰ τὴ σωστὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας, ν' ἀποχτοῦν δηλαδὴ σχετικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση κι ἱκανότητα.

δ) Πῶς θὰ δοθοῦν ὡραῖα τραγούδια στὰ παιδιὰ καὶ ποῦ θὰ βρεθοῦν τέτοια τραγούδια εἶναι δουλειὰ τῶν εἰδικῶν. Ὁ κ. Καλομοίρης ποὺ ἔχει γράψει σχετικά, μπορεῖ καυτηριάζοντας τὰ σημερινὰ τραγούδια νὰ δώσῃ καὶ νὰ ὑποδείξῃ ἄλλα εἴτε δημοτικὰ εἴτε ἀτομικὰ μὰ ἐμπνευσμένα.

Ξυλόκαστρο 28/7/913. **Α. Δελμοῦζος**

Γ. Γ. Στὸ ὑπόμνημα ποὺ ἔστειλε τὸ Μάρτιο τοῦ 1912 ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος στὸ Κ. Ε. Συμβούλιο τῆς Δημοτ. Ἐκπαιδεύσεως γράψαμε ἀρκετὰ γιὰ τὴ μουσικὴ στὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ τὰ διδασκαλεῖα.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

ΜΕΛΠΩΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗ

Ἡ διδασκαλία τῆς Μουσικῆς στὰ σχολεῖα θεωρήθηκε πάντα σὰν κάτι δευτερεῦον ποὺ δὲν ἀξίζει μεγάλη φροντίδα καὶ προσοχή. Τὸ ἴδρυμα ποὺ συγκεντρώνει τὶς μουσικὲς προσπάθειες ὅλες ἦταν καὶ εἶναι τὸ Ὠδεῖο. Ὡς ἕνα βαθμὸ εἶναι σωστό, γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος σκοπός του, ἐνῶ τὸ σχολεῖο φροντίζει γιὰ τὴ γενικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ ξεχωρίση κανεὶς ποιὰ καὶ πόση εἶναι ἡ σημασία τῆς μουσικῆς στὴ γενικὴ αὐτὴ μόρφωση κι ἀνατροφή, καὶ ἂν ἐπομένως ἀξίζῃ τὸν κόπο νὰ δώσῃ κανεὶς μεγαλύτερη προσπάθεια ἀπὸ τὶς ἐπιπόλαιες καὶ ντιλετάντικες μεθόδους ποὺ μεταχειρίζονται συνήθως.

Τὸ Ὠδεῖο εἶναι βέβαια ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἑτοιμάσῃ τοὺς εἰδικούς, καὶ ποὺ θὰ καταγίνῃ ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ μουσική τους μόρφωση, μὰ εἶναι ἄραγε ἡ μουσικὴ καμωμένη μόνο γιὰ τὶς ἑκατοντάδες ποὺ φοιτοῦνε στὰ ὠδεῖα; Ἂν ναί, τότε καταντᾶ σὰ μιὰ πολυτέλεια τῆς ἀνατροφῆς, ποὺ δίνεται μόνο σὲ ὅσους σπουδάζουν στὶς Μουσικὲς σχολὲς—ἐξαιρῶ βέβαια ἐκείνους ποὺ θὰ ἐπιδοθοῦν τελειωτικὰ μὲ τὴ μουσική.— Καὶ προβάλλει τώρα ἡ ἐρώτηση: πρέπει ἡ ἐπίδραση τῆς μουσικῆς ν' ἀποκλειστῇ γιὰ τὸ πολὺ πλῆθος, ποὺ δὲν πηγαίνει στὰ ὠδεῖα; Εἶναι ἢ δὲν εἶναι εὐεργετικὴ ἡ καλλιέργειά της γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχή;

Τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι ἀρκετὰ σοβαρὸ ὥστε ν' ἀπασχολήσῃ τὴν παιδαγωγική. Ξέρομε τί βαρύτητα καὶ σημασία ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι στὴ μουσική· κανένα δὲ λογάριαζαν ἀληθινὰ μορφωμένο, ἂν δὲν ἦταν τελειωμένη καὶ ἡ μουσική του ἐκπαίδευση. Ἀκόμα περισσότερο: ἡ μουσικὴ ἦταν στενὰ ἑνωμένη μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ κι ἔκλεισε μέσα της σχεδὸν κάθε μορφὴ κι ἐξωτερίκευσι τῆς τέχνης.

Σήμερα γιὰ ποιὸν σκοπὸ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ μουσική; Φοβοῦμαι πὼς ἡ διδασκαλία της στὴ σημερινὴ ἀνατροφὴ τοῦ παιδιοῦ ἔχει ἐντελῶς ἐξωτερικὴ θέση. Γιὰ τ' ἀγόρια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι μιὰ ἀσχολία ποὺ θὰ τὰ κρατῇ ἀργότερα στὸ σπίτι· γιὰ τὰ κορίτσια εἶναι κάτι ἀκόμα πιὸ γελοῖο· εἶναι ἕνα λοῦσο γιὰ τὰ σαλόνια κι ἕνα μέσο γιὰ ν' ἀρέσουν. Πόσοι συλλογίζονται σήμερα νὰ μεταχειριστοῦν τὴ μουσικὴ ὡς μέσο ἀνατροφῆς γιὰ νὰ ἐπηρεάσουν βαθύτερα τὸ παιδὶ καὶ νὰ καλλιεργήσουν τὴν εὐαισθησία του; Κι ἀκόμα ἡ μουσικὴ μᾶς φέρνει κοντύτερα στὴν αἰώνια ἀνθρώπινη ψυχή, ποὺ ἀνέκαθεν ζήτησε τὴν ἔκφραση καὶ τὴν ἐξωτερίκευσή της στὴν τέχνη τοῦ ἤχου σὰν κάτι λιγώτερο ὡρισμένο ἴσως ἀπὸ τὸ λόγο ἢ τὸ χρῶμα, μὰ καὶ γιαυτὸ ἴσως πιὸ βαθύ, πιὸ ἐσωτερικό, πιὸ δικό της.

Ἔτσι πλαταίνει ἡ σημασία τῆς μουσικῆς καὶ παίρνει τὴ θέση ποὺ τῆς ἀξίζει, κι ὅταν συλλογιστοῦμε τὴ μουσικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ, δὲν τὴ βλέπομε πιὰ σὰ μιὰ ἀσχολία περαστικὴ τῶν παιδικῶν του χρόνων, παρὰ ὡς μέσο γιὰ νὰ ὁμορφύνωμε καὶ νὰ καλλιεργήσωμε τὴν ψυχή τους. Ἂν λοιπὸν καταντᾶ τὸ ζήτημα αὐτὸ νὰ ἔχῃ γενικὴ παιδαγωγικὴ βαρύτητα, γιατὶ ἀποκλείομε τὴν ἀληθινὴ μουσικὴ ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας καὶ βάζομε στὴ θέση της κάτι ποὺ βέβαια δὲν ἀξίζει αὐτὸ τ' ὄνομα; Τὰ συνηθισμένα ἐπιχειρήματα τῶν ἀρμοδίων εἶναι πὼς τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο δὲν ἔχουν καιρὸ γιὰ μουσικὴ μελέτη, πὼς κι αὐτὸ ποὺ γίνεται εἶναι πολὺ ἂν λογαριάσωμε πὼς σκοπὸς τῶν σχολείων κτλ. κτλ. Θὰ μποροῦσε νὰ τοὺς ἀπαντήσῃ κανεὶς πὼς δὲν περιμένει ἀπὸ τὰ σχολεῖα τεχνικὴ τελειότητα καὶ εἰδικὴ μουσικὴ μόρφωση, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει λόγος τὸ λίγο ποὺ διδάσκεται νὰ διδάσκεται στραβὰ καὶ νὰ στραβώνῃ ἡ ἰδέα τῆς μουσικῆς στὴν παιδικὴ ἀντίληψη. Τὸ σχολεῖο μπορεῖ νὰ κάνῃ πολλὰ καὶ νὰ ἔχῃ ὡραῖα καὶ πλούσια ἀποτελέσματα, ἂν θελήσῃ νὰ ἐφαρμόσῃ ἕνα πρόγραμμα μελετημένο. Τὸ σχολεῖο πρέπει:

α') νὰ δώσῃ στὸ παιδὶ τὰ τραγούδια του, ποὺ θὰ τὰ μεταχειριστῇ αὐθόρμητα σὲ κάθε περίσταση λυπητερὴ ἢ χαρούμενη τῆς ζωῆς του.

β') Νὰ τοῦ μάθῃ ἀρκετὴ θεωρία, ὥστε νὰ καταλάβῃ σὲ τί βάση στερεότατη, μαθηματική, πανέμορφη στὴν ἁπλότητά της, στηρίζεται ὅλος ἐκεῖνος ὁ πλοῦτος τῶν ἤχων, ποὺ θαρρεῖς πὼς πήγασε αὐθόρμητα ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ μουσικοῦ, χωρὶς νὰ σκλαβωθῇ μὲ κανόνες καὶ δῆθεν περιορισμούς. Αὐτοὺς τοὺς κανόνες νὰ τοὺς καταλάβῃ τὸ παιδὶ ὄχι ξερά, παρὰ νὰ νιώσῃ τὴν ὁμορφιά τους, κι ἔτσι ν' ἀναπτυχτοῦν οἱ μουσικές του γνώσεις σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοὺς φωτεινοὺς ποὺ ὁρίζουν τὴν τέχνη τοῦ ἤχου.

γ') Νὰ φτάσῃ στὴν μουσικὴ φιλολογία καὶ παραγωγὴ

και νὰ δδηγήση προσεκτικὰ τὸ παιδὶ ἀνάμεσα στοὺς θησαυρούς της μορφώνοντας καὶ καλλιεργώντας τὸ μουσικό του γοῦστο*.

Πρέπει ὅμως νὰ τονιστῆ καὶ πάλι, πὼς δὲν εἶναι δουλειὰ τοῦ σχολείου ἡ εἰδικὴ μουσικὴ μόρφωση οὔτε οἱ γνώσεις οἱ προχωρημένες, ποὺ πρέπει νὰ τὶς δώση ἕνα Ὠδεῖο· αὐτὸ γιὰ τοὺς μεμψίμοιρους καὶ κείνους ποὺ γυρεύουν δυσκολίες. Ἂς πάρωμε γιὰ πρόχειρο παράδειγμα δυὸ κήπους: Ὁ ἕνας δὲν εἶναι παρὰ ἀνθόκηπος· σκοπός του μόνος ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ φροντίδα τῶν λουλουδιῶν· ὁ ἄλλος ἔχει καὶ δέντρα ὀπωροφόρα καὶ χορταρικὰ καὶ λουλούδια. Ἀπὸ τὸν πρῶτο κῆπο περιμένομε ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ τριαντάφυλλα, τὰ πιὸ παράξενα καὶ σπάνια καὶ πλούσια, ποὺ θέλουν φροντίδα ἀκατάπαυτη, δοκιμὲς πολλὲς καὶ κόπο ἀλογάριαστο. Μὰ δὲν εἶναι λόγος τὸ μοναδικὸ καὶ συνηθισμένο εἶδος τριαντάφυλλα ποὺ θὰ μᾶς δώση ὁ δεύτερος κῆπος, νὰ μὴν εἶναι μυρωμένο, δροσερὸ καὶ γλυκοχρωματισμένο. Αὐτὰ λοιπὸν ζητοῦμε ἀπ τὸ δεύτερο κῆπο· νὰ μᾶς δώση λουλούδια δροσερά, ὄχι πολύπλοκα εἴδη ἀλλὰ μυρισμένα, καὶ τὸ κυριώτερο, λουλούδια τῆς πατρίδας, βασιλικό, θυμάρι καὶ λεβάντες, γιασουμιά, μυρτιὲς καὶ ροδοδάφνες. Γιὰ νὰ πετύχη ὁ σκοπὸς αὐτὸς χρειάζονται προγράμματα μελετημένα καὶ κυρίως ἄνθρωποι ζωντανοὶ ποὺ θὰ τὰ ἐφαρμόσουν**.

Θὰ ἐξετάσωμε ἀποκλειστικὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ Παρθεναγωγείου τῆς Δρέσδης ἀφήνοντας τὶς ἄλλες πόλεις ποὺ ἐπισκέφτηκα, γιατὶ τὸ σύστημα του εἶναι τὸ τελειότερο ἀπ' ὅσα εἶδα. Ἡ ἐξέταση αὐτὴ δὲ θὰ χρησιμέψη μόνο σὰν ἁπλὴ παρατήρηση· τὸ ἴδιο σύστημα, πάντα μὲ μερικὲς παραλλαγές, μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστῆ σὲ κάθε σχολεῖο γενικά· τὸ φέρνω λοιπὸν σὰν παράδειγμα καὶ σὰν κάτι ἄξιο νὰ τὸ μιμηθῆ κανείς. Πρὶν παρακολουθήσωμε τί γίνεται

* Δὲν εἶναι ὑπερβολικὲς οἱ ἀπαιτήσεις αὐτὲς οὔτε ἀδύνατες, καὶ θὰ δοῦμε παρακάτω πὼς στὸ Παρθεναγωγεῖο τοῦ κράτους στὴ Δρέσδη κατωρθώθηκε νὰ ἐφαρμοστῆ ὁλότελα τὸ πρόγραμμα αὐτὸ μὲ ἀποτελέσματα ἀπίστευτα.

** Λέγω κυρίως ἀνθρωποι ζωντανοὶ γιατὶ συλλογίζομαι ἕνα ἀπὸ τὰ Παρθεναγωγεῖα ποὺ ἐπισκέφτηκα στὴ Δρέσδη. Ἔπειτα ἀπὸ μιατριώτατη ἐργασία ὁλόκληρων χρόνων πῆραν τὸν καθηγητὴ ποὺ ἔχουν ἀκόμα τώρα. Τὰ θαυμαστὰ ἀποτελέσματα τῆς παιδαγωγικῆς του δράσης ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ παρατηρήσω τί μπορεῖ νὰ κάνη ἕνα ἄτομο, ὅταν ἔχη νὰ ξοδέψη ἐνθουσιασμό. Ὁ καθηγητὴς αὐτὸς βέβαια δὲν ἤβρε ἀνθρὴ τὴ μουσικὴ κατάσταση τοῦ παρθεναγωγείου, ἀλλὰ μ' ἐπιμονὴ ἀνεξάντλητη παρουσίασε σχέδια ἀτό ὑπουργεῖο, ἔτρεξε, φρόντισε, ὥσπου ψηφίστηκαν τὰ καινούρια προγράμματα, ποὺ ἔβαλε αὐτὸς σὲ πράξη μὲ θαυμαστὴ ἐπιτυχία.

στὶς διάφορες τάξεις, ἂς δοῦμε ποιὸ σκοπὸ ἀναγνωρίζει τὸ τυπωμένο πρόγραμμα τοῦ κράτους στὴ διδασκαλία τῆς μουσικῆς. Μεταφράζω τὶς λίγες γραμμὲς ποὺ ὁρίζουν τὸ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας: «Νὰ ξυπνήση στὸ παιδὶ ἡ χαρὰ τοῦ τραγουδιοῦ, νὰ νιώση τὴ μουσική, καὶ νὰ καλλιεργηθῆ τὸ μουσικό του γοῦστο. Κοντὰ σ' αὐτὰ νὰ τελειοποιηθῆ καὶ νὰ τοῦ ἐξευγενιστῆ ἡ φωνὴ καὶ νὰ δυναμώσουν τὰ φωνητικά του ὄργανα. Νὰ τοῦ μορφωθῆ τὸ αὐτὶ καὶ νὰ κατορθώση νὰ νιώθη γρήγορα καὶ μὲ βεβαιότητα τὶς διάφορες σχέσεις τῶν τόνων. Νὰ συνηθίση νὰ προφέρη σωστά, νὰ τραγουδῆ καθαρά, ἁρμονικὰ κι ἐκφραστικά. Νὰ μπορῆ νὰ διαβάζη τραγούδια ὄχι πολὺ δύσκολα. Νὰ κατέχη τὰ λόγια καὶ τὴ μουσικὴ μιᾶς πλούσιας συλλογῆς ἀπὸ τραγούδια δημοτικὰ κι ἐκκλησιαστικά. Νὰ γνωρίση τὶς κυριώτερες φόρμες τῆς μουσικῆς, καὶ τὰ ἐκφραστικά της μέσα καθὼς καὶ τὶς ἐξαιρετικὲς μουσικὲς φυσιογνωμίες ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν νεώτερων χρόνων».

Σ' αὐτὲς τὶς λίγες γραμμὲς εἰπώθηκαν ὅλα, χαράχτηκε ἕνα πλούσιο πρόγραμμα, κι ἀνοίχτηκε μπροστὰ στὸ δάσκαλο ὡραιότατο στάδιο ἐργασίας. Μπορεῖ νὰ φανῆ τὴν πρώτη στιγμὴ πολὺ ἀπαιτητικὸ τὸ πρόγραμμα αὐτό, μὰ δὲν εἶναι. Ἂν τὸ συνοψίσωμε θὰ δοῦμε τὶς τρεῖς μεγάλες διαιρέσεις ποὺ ὡρίσαμε καὶ παραπάνω: α') τὸ τραγούδι, β') θεωρία καὶ στοιχειώδης ἁρμονία, γ') μουσικὴ φιλολογία Τὰ λόγια τὰ περισσότερα δείχνουν πῶς θὰ πετύχη ὁ δάσκαλος τὸν τριπλὸ αὐτὸ σκοπό.

Καὶ τώρα ἂς κοιτάξωμε πῶς μοιράζεται αὐτὴ ἡ ἐργασία στὶς 10 τάξεις τοῦ παρθεναγωγείου. Στὶς δυὸ μικρότερες, 10η καὶ 9η, εἶναι ὡρισμένες δυὸ μισὲς ὧρες, στὴν 8η καὶ 7η ἀπὸ δύο ὧρες τὴν ἑβδομάδα, στὴν 6η, 5η καὶ 4η ἀπὸ μιὰ ὥρα καὶ στὶς τρεῖς πάλι τελευταῖες ἀπὸ δυό.*

Μιὰ χαρὰ ἦταν ἡ διδασκαλία σ' ὅλες τὶς τάξεις.** Στὶς μικρότερες τὰ παιδάκια διάβαζαν νότες χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ πιάνου,

* Θὰ προτιμοῦσα ἀπὸ τὴν 8η κι ἀπάνω νὰ μένουν οἱ ὧρες τῆς διδασκαλίας οἱ ἴδιες· δὲ μ' ἀρέσει ἡ ἀφαίρεση τῆς μιᾶς ἑβδομαδιάτικης ὥρας ἀπὸ τὶς τρεῖς μεσαῖες τάξεις, 6η, 5η καὶ 4η.

** Ὁ ἴδιος αὐτὸς καθηγητὴς παίρνει τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴν 9η κι ἔτσι σχεδὸν ἀρχίζει κι ἀποτελειώνει τὴ σχολικὴ μουσικὴ τους ἐκπαίδευση. Τὸ μέσο αὐτὸ εἶναι λαμπρό· τὰ παιδιὰ πέφτουν ἀμέσως σὲ καλὰ χέρια, καὶ ἀποφεύγουν τὶς ἀρχάριες ἐκεῖνες δασκάλισσες, ποὺ εἶναι τὶς περισσότερες φορὲς ἐντελῶς ἀνίκανες γιὰ μουσικὴ διδασκαλία.

σχημάτιζαν σκάλες, ὠνόμαζαν τὰ διαστήματα καὶ λίγο λίγο, ἀπὸ τάξη σὲ τάξη, ἔφταναν στοὺς νόμους τῆς ἁρμονίας, χωρὶς μεγάλες λεπτομέρειες, μὰ φωτεινά, στερεὰ κι εὔκολα.

Ὅσο γιὰ τὰ τραγούδια ἦταν ἀπόλαυση νὰ τ' ἀκούῃ κανείς. Ἡ σοφὴ ἐκλογὴ τοῦ καθηγητῆ ἀπόφευγε ὅσο μποροῦσε ὅλα ἐκεῖνα τὰ τραγούδια μὲ τὰ «κουνελάκια», τὰ «βουναλάκια» κτλ. Τὰ μικρὰ ἔλεγαν ὄμορφα κι ἁπλὰ τραγούδια. Στὶς μεγάλες τάξεις μεταχειρίζουνταν τὴ γερμανικὴ φιλολογία τοῦ τραγουδιοῦ, τὴν ἀσύγκριτη σὲ πλοῦτο: Schubert, Schumann, Brahms, Mendelssohn καὶ τόσους ἄλλους· τὴν τιμητικὴ ὅμως προτίμηση εἶχαν τὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ μερικὰ ἐκκλησιαστικὰ (Choräle). Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ γερμανόπαιδο γνωρίζει τὴν ψυχὴ τῆς φυλῆς του καὶ μὲ τὸ τραγούδι ἐπικοινωνεῖ μαζί της, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ πρῶτα δημοτικὰ τραγούδια καὶ τελειώνοντας στὸν πλοῦτο τὸν ἐθνικὸ ἑνὸς Schumann καὶ Schubert. Ἔτσι πλαταίνει ἡ σημασία τοῦ τραγουδιοῦ.

Εἴπαμε πὼς τὰ παιδιὰ μαθαίνουν στὸ σχολεῖο τραγούδια γιὰ νὰ μποροῦν νὰ τὰ μεταχειρίζωνται — ἀκόμα κι ἅμα μεγαλώσουν — σὲ στιγμὲς τῆς λύπης ἢ τῆς χαρᾶς. Μὰ κοντὰ σ' αὐτὸν τὸ σκοπό, βλέπω κι ἕνα δεύτερο: τὸ τραγούδι ἑνώνει τοὺς ἀνθρώπους μιᾶς φυλῆς, ἂν βέβαια δὲν εἶναι σχολαστικὸ ἢ ξένη μετάφραση. Μοῦ ἔτυχε συχνὰ περίσταση σὰν ἤμουν ἔξω, νὰ τὸ παρατηρήσω. Στὴ Γενέβη, σὲ ὡρισμένες περιστάσεις, σὲ μιὰ γιορτή, σχολικὴ ἐκδρομή, ἀκόμα κι ἐκδρομὴ μεγάλων, οἱ Ἑλβέτοι μ' ἕνα στόμα καὶ μιὰ ψυχὴ τραγουδοῦν τὸ Salut glaciers sublimes καὶ χίλια ἄλλα. Οἱ Γερμανοὶ πάλι μὲ κοινὸ ἐνθουσιασμὸ θὰ ποῦν τὴ Loreley, Tannenbaum, κι ἄλλα παρόμοια. Καὶ τὴν ὥρα ποὺ τραγουδοῦν ἔτσι, ὅλοι μαζί, αἰσθάνονται μιὰ χαρὰ καὶ μιὰ δύναμη νιώθοντας πὼς εἶναι τὰ παιδιὰ μιᾶς φυλῆς, ποὺ τὰ ἑνώνει τὸ τραγούδι τὸ κοινό.

Τί τραγούδια μαθαίνουν τὰ ἑλληνόπουλα στὰ σχολεῖα μας; Ξεφυλλίζω μερικὰ προγράμματα καὶ βλέπω τίτλους τραγουδιῶν. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, γιατί νὰ ὁρίζωνται τὰ τραγούδια σὰν κάτι ὡρισμένο κι ἀμετάβλητο; Αὐτὰ ἀφήνονται στὴ διάθεση τοῦ δασκάλου ποὺ πρέπει νὰ ὑποθέσωμε πὼς ξέρει νὰ διαλέξῃ.

Νά καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς τίτλους τῶν τραγουδιῶν: *ἀνθύλλιον, οἱ ἁλιεῖς, ὦ ἐλευθερία μήτερ τῶν λαῶν, ὁ ναύτης ἐν τρικυμίᾳ* κτλ. Ὑπάρχουν καὶ μερικὰ φυσικὰ κι ἀβλαστα, μὰ εἶναι ὅλα μέσα στὴν ἔρημο. Δημοτικὰ τραγούδια σχεδὸν καθόλου. Τὰ παιδιὰ δὲ θὰ τραγουδήσουν βέβαια σὲ καμιὰ σχολικὴ γιορτὴ *ὁ ναύτης ἐν τρικυμίᾳ*, οὔτε ἔξαφνα

οἱ πρόσκοποί μας θὰ μπορέσουν νὰ περπατήσουν τραγουδώντας κανένα ἀπὸ κεῖνα τὰ κρύα ἐμβατήρια.

Ποῦ εἶναι ὁ πλοῦτος τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν; κι ἀκόμη, γιατί δὲ διδάσκονται πολλὰ ποὺ μπῆκαν στὴν ἐθνικὴ ψυχή, ὅπως τὸ *Μαύρη εἶναι ἡ νύχτα στὰ βουνά, Ὁ Γεροδῆμος, Ὦ λιγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου, Ἡ Ἀμυγδαλιὰ (Μιὰ κόρη μὲ ὁλόξανθα σγουρὰ μαλλιά), Μιὰ βοσκοπούλα ροδοπλασμένη, Ἡ Ξανθούλα* καὶ τόσα ἄλλα ποὺ εἶναι κι ἑλληνικὰ κι ὡραῖα;

Θὰ ἔπρεπε ἀκόμη κοντὰ στὰ δημοτικὰ κι ἐθνικὰ νὰ ποῦμε τραγούδια νὰ κάνωμε δικά μας τὰ λίγα ἑλληνικὰ ποὺ ἔχουν γραφῆ, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ κ. Καλομοίρη, ποὺ μὲ τὴν πατριωτικὴ ὁρμὴ ποὺ τὸν χαρακτηρίζει ἄνοιξε τὸ δρόμο τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς *.

Βέβαια ἡ φιλολογία μας τοῦ τραγουδιοῦ δὲν εἶναι ἀκόμη ἀρκετὴ γιὰ νὰ γεμίσῃ τὸ πρόγραμμά μας, οὔτε κι ἂν ἦταν θὰ ἤμουν τῆς γνώμης, ν' ἀποκλειστοῦν τὰ ξένα ἀριστουργήματα· κάθε ἄλλο. Χρειάζεται μόνο προσοχὴ στὶς μεταφράσεις **.

Θὰ ἤθελα ἀκόμη νὰ γνωρίσουν τὰ παιδιὰ τὰ ξένα δημοτικὰ τραγούδια κι ἀπὸ τὶς σύγχρονες μουσικὲς σχολές, θὰ ἐπίμενα περισσότερο στὴ ρωσική, ποὺ μοῦ φαίνεται σὰν πιὸ κοντὰ στὴν ψυχή μας.

Αὐτὰ λίγο σύντομα γιὰ τὸ τραγούδι, τὸ πρῶτο καὶ σπουδαιότερο μέρος στὸ σχολικό μας πρόγραμμα. Γιὰ τ' ἄλλα δυὸ μέρη, ὁηλαδὴ τὴ θεωρία καὶ τὴ μουσικὴ φιλολογία δὲ θὰ μιλήσωμε ξεχωριστά· ἡ θεωρία εἶναι κάτι ποὺ διδάσκεται σπανιώτατα ἢ πολὺ ἄσχημα, ἐνῶ ἡ μουσικὴ φιλολογία εἶναι κεφάλαιο ἄγνωστο ἐντελῶς. Θὰ ἔμενε νὰ πῇ κανεὶς δυὸ λόγια γιὰ τὸ τὸ διδασκαλεῖο καὶ γιὰ τὴν ὀργανικὴ μουσική, ποὺ ἐκεῖ εἶναι ὑποχρεωτική.

---

* Ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ ἑλληνικὰ τραγούδια, θέλω ν' ἀναφέρω ἕνα μικρὸ τραγούδι τοῦ κ. Μ. Βάρβογλη, «Ὁ Ἀγωγιάτης», Ποίηση Σ. Σκίπη, ποὺ ἄκουσα τελευταῖα· εἶναι ἑλληνικώτατο στὴν ἔμπνευση καὶ πρωτότυπο στὴ μελωδία καὶ στὸ μουσικὸ γράψιμο.

** Μιὰ ἐργασία μοναδικὴ στὸ εἶδος της ἔκανε ἡ κ. Σ. Παπαδημητρίου, ποὺ ἔχει μεταφράσει τὰ τραγούδια ποὺ μελοποίησαν ὁ Schubert καὶ ὁ Schumann, Τραγουδεῖ ἔκτακτα ἡ ἴδια, γράφει, ξέρει τὰ γερμανικὰ τόσο, ὅσο γιὰ νὰ μπῇ τέλεια στὴν ὁμορφιὰ τοῦ πρώτοτυπου, κι ἔτσι μὲ τὰ προσόντα αὐτά, ποὺ εἶναι τόσο δύσκολο νὰ βρεθοῦν ἑνωμένα, ἔκανε κάτι ξεχωριστό. Μόλις τυπωθῇ ἡ συλλογὴ αὐτή, θὰ ἔπρεπε ἀμέσως νὰ χρησιμοποιηθῇ στὸ Ὠδεῖο καὶ στὰ σχολεῖα μας.

Τὸ Διδασκαλεῖο στὴ Δρέσδη εἶναι πεντατάξιο καὶ ὑποχρεωτικὸ ὄργανο γιὰ τὰ πέντε αὐτὰ χρόνια εἶναι τὸ πιάνο. Τὸ πιάνο εἶναι καμωμένο γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, καὶ θὰ δοῦμε ἀμέσως γιατί τὸ προτιμοῦν ἀπὸ κάθε ἄλλο ὄργανο, π. χ. τὸ βιολί*.

Τὸ βιολὶ εἶναι βέβαια ἕνα ὄργανο ὡραῖο καὶ σὰ νὰ ταιριάζῃ περισσότερο στὴν ἑλληνικὴ ψυχή, δὲν εἶναι ὅμως τ' ὄργανο ποὺ πρέπει γιὰ τὰ σχολεῖα. Ἡ παιδαγωγικὴ σημασία τοῦ πιάνου εἶναι ἀναμφισβήτητη. Σὲ πέντε χρόνια, ποὺ ὁρίζει τὸ διδασκαλεῖο γιὰ νὰ μάθῃ κανεὶς ἕνα ὄργανο, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ζητήσωμε ἀπὸ τὶς ἀπόφοιτες τοῦ διδασκαλείου τεχνικὴ τελειότητα καὶ σιγουράδα, ἰδίως ὅταν τὸ κυριώτερο μάθημα στὰ διδασκαλεῖα δὲν εἶναι βέβαια ἡ μουσική. Θὰ μποροῦσαν ὅμως νὰ εἶναι μορφωμένες παιδαγωγικὰ καὶ νὰ μεταχειρίζωνται τ' ὄργανό τους γιὰ τοὺς παιδαγωγικούς τους σκοπούς.

Τὸ τραγούδι εἶναι βέβαια ἡ μουσικὴ ἐξωτερίκευση ποὺ πρέπει περισσότερο νὰ καλλιεργῆται στὰ σχολεῖα· τὸ τραγούδι ὅμως πρέπει νὰ συνοδεύεται, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ συνοδεύεται ἀπὸ βιολί. Μὲ τὸ πιάνο λοιπὸν συνοδεύεται τὸ τραγούδι τῶν μαθητριῶν, ἀδιάφορο ἂν εἶναι λίγες ἢ χορὸς ὁλόκληρος ἢ σόλο. Μὲ τὸ πιάνο μποροῦν νὰ χορέψουν καὶ νὰ διασκεδάσουν τὰ παιδιά. Στὸ πιάνο τοὺς ἐξηγεῖ ἡ δασκάλισσα καλύτερα τὴ θεωρία, τοὺς δείχνει χεροπιαστὰ τὰ διαστήματα καὶ κάθε λεπτομέρεια, ἐνῶ στὸ βιολὶ δὲν μπορεῖ, ἀφοῦ οἱ νότες δὲν εἶναι ὅλες ἐκεῖ κι ἑπομένως καὶ τὰ διαστήματα δὲν εἶναι σχηματισμένα. Καὶ τὸ σπουδαιότερο: στὸ πιάνο μπορεῖ ὁ μουσικὸς νὰ δείξῃ στὸ μαθητή του καθετί, νὰ τὸν μυήσῃ σὲ ὅλους τοὺς μουσικοὺς κόσμους, ὄπερα, συμφωνία, musique de chambre, τραγούδια, ἐνῶ στὸ βιολὶ δὲν εἶναι δυνατό. Τὸ πιάνο εἶναι καὶ ὀρχήστρα, καὶ γιαυτὸ μπορεῖ νὰ μεταφέρῃ κανεὶς στὰ κόκαλά του ἀπάνω κάθε εἶδος σύνθεση καὶ μουσικὸ ἔργο. Ὅταν ὁ μαθητὴς ἁπλώνει τὶς γνώσεις του σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τῆς μουσικῆς κι ὄχι μόνο στὴ στενὴ περιοχὴ τοῦ ὀργάνου ποὺ σπουδάζει.

Ἂν μιὰ μαθήτρια θέλῃ νὰ σπουδάσῃ εἰδικὰ βιολί, πάλι τὸ πιάνο δὲν τῆς εἶναι ἄχρηστο· σὲ κανένα ὡδεῖο δὲ θὰ πετύχῃ στὶς ἐξετάσεις ὁ μαθητὴς τοῦ βιολιοῦ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ παίξῃ ὄχιχως λάθος ἕνα

* Ὁ Παιδαγωγικὸς Ὅμιλος (Δελτίο Ἰουλίου 1912) μέσα στὸ σοφό του πρόγραμμα γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν κοριτσιῶν, δείχνει μιὰ προτίμηση στὸ βιολὶ λέγοντας πὼς «στὸ Διδασκαλεῖο θὰ μαθαίνουν ὑποχρεωτικὰ ἕνα ὄργανο, πρὸ πάντων βιολί». Αὐτὸ εἶναι ὄχι μόνο συζητήσιμο, μὰ καὶ σφαλερό.

adagio τοῦ Beethoven Καὶ κοντὰ σ' ὅλα αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα ποὺ κάνουν τὸ πιάνο τὸ χρησιμώτερο παιδαγωγικὸ ὄργανο, δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῇ πὼς τὸ πιάνο, παιγμένο ἀληθινὰ ὡραῖα καὶ τραγουδιστά, εἶναι μιὰ βαθύτατη καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυση. Ὅλα μᾶς κάνουν λοιπὸν νὰ τὸ προτιμήσωμε γιὰ ὑποχρεωτικὸ ὄργανο τῶν σχολείων, καὶ αὐτοὶ βέβαια οἱ λόγοι ἔκαναν καὶ τὰ ξένα παρθεναγωγεῖα νὰ τὸ διαλέξουν μέσα στ' ἄλλα ὄργανα.

Δυὸ λόγια ἀκόμα γιὰ τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας. Τὸ συχνότερο παίρνουν στὰ παρθεναγωγεῖα δασκάλισσες ἐντελῶς ἀνάξιες νὰ νιώσουν τὸ ἔργο τους καὶ τὸ σκοπό του. Μαθαίνουν στὰ παιδιὰ τὸ χειρωνακτικὸ μέρος τοῦ πιάνου, μὲ τὸ μολύβι στὸ χέρι, ἕτοιμες νὰ σημειώσουν τὸ παραμικρὸ λάθος, καὶ δὲν καταλαβαίνουν πὼς οἱ ἴδιες κάνουν λάθος πολὺ σημαντικώτερο, μὲ τὸ νὰ στενεύουν καὶ νὰ περιορίζουν τὴ μουσικὴ διδασκαλία. Κι αὐτὸ ἀκόμα τὸ χειρωνακτικὸ μέρος τὶς περισσότερες φορὲς τὸ διδάσκουν στραβά, μὲ μέθοδο κακή, χωρὶς καμιὰ βάση. Τὴν ἡμέρα ποὺ τὰ σχολεῖα καὶ τὰ παρθεναγωγεῖα μας θὰ προσέξουν ὅλες αὐτὲς τὶς ἐλλείψεις καὶ θὰ διορίσουν μουσικοὺς μὲ ἀξία κι ἐνθουσιασμό, ἡ γενικὴ μόρφωση τῶν σχολείων μας βάχῃ κάνει ἕνα μεγάλο βῆμα πρὸς τὴν πρόοδο καὶ τὸν πολιτισμό.

ΤΙ ΔΙΑΒΑΖΟΥΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ

ΓΑΛΑΤΕΙΑΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ*

Ὅλοι ξέρομε ὅτι λίγα πράματα συγκινοῦν τόσο τὴν εὐαίσθητη ἰδιοσυγκρασία τοῦ παιδιοῦ ὅσο τὸ βιβλίο. Τὸ παιδὶ μὲ τὸ βιβλίο ζῇ μοναχό του, σκέπτεται μοναχό του, αὐτενεργεῖ καὶ βγάζει τὸ συμπέρασμά του, ὅπως τὸ δέχεται ὁ χαραχτῆρας του ὁ ἀτομικός, τὸ δικό του ἐγώ, ἡ δική του ψυχή.

Γιὰ νὰ τὸ ὑποστηρίξω αὐτὸ δὲν ἔχω παρὰ νὰ θυμηθῶ τὰ δικά μου παιδικὰ χρόνια· τὰ σαββατόβραδά μου καὶ τὶς κυριακές, ποὺ τὶς περνοῦσα μ' ἕνα βιβλίο πάνω στὰ γόνατα, σκυμμένη ὧρες ὁλόκληρες στὶς τερπνές του ἱστορίες καὶ τὰ παραμύθια. Ἦταν ἡ εὐτυχία μου οἱ ὧρες αὐτές, ἔπειτ' ἀπὸ τὸ βαρετὸ ἄμε κι ἔλα τοῦ σκολειοῦ.

Γιατί θέμε δὲ θέμε, τὸ σκολειὸ πάντα στάθηκε ἀντιπαθητικὸ στὸ παιδί. Τὸ πρόγραμμα ποὺ τοῦ κοπανᾶ κάθε χρόνο τὰ ἴδια μαθήματα τὸ βαριέται· ἡ δασκάλα εἶναι αὐστηρὴ καὶ παράξενη καὶ τὰ θέλει ὅλα σὲ τάξη· οἱ συμμαθήτριες οἱ πιὸ πολλὲς γκρινιάζουν.

Τὸ σκολειὸ εἶναι ἡ φυλακή. Τὸ ἀνυπότατχο πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ δὲν εἶναι εὔκολο νὰ περιοριστῇ μέσα στοὺς τέσσερεις τοίχους μιᾶς κάμαρας, ὅπου ὅλα εἶναι τάξη, μέθοδος, αὐστηρότητα κι ἐπίκριση· καὶ εἶναι αὐτὸ τόσο φυσικό, τόσο σωστό! Βέβαια τὸ σκολειὸ δὲν εἶναι ἀγαπητὸ στὸ παιδί. Πρῶτο γιατὶ δὲν τοῦ δίνεται ἐκεῖ μέσα ἡ ἐλευθερία ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ φύση του, καὶ δεύτερο γιατὶ ὅ,τι τοῦ δίνεται, τοῦ δίνεται στὴ μορφὴ ἑνὸς καθήκοντος, μιᾶς ὑποχρέωσης. Καὶ ξέρομε ἐμεῖς οἱ μεγάλοι πὼς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ποτὲ διασκεδαστικὴ ἡ ἱστορία ποὺ εἴμαστε *ὑποχρεωμένοι* νὰ διαβάσωμε.

Στὸ σκολειὸ ἔμεινα ἕντεκα χρόνια. Λοιπόν, τίποτα ἄλλο δὲν ξεχωρίζει φωτεινὸ καὶ χαροπὸ στὴ θύμησή μου ἀπὸ τὸ μακρὺ αὐτὸ διάστημα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κωμωδίτσες ποὺ παριστάναμε στὶς ἐξετάσεις στὸ τέλος τοῦ χρόνου. Αὐτὲς ἦταν μιὰ μεγάλη ψυχικὴ γιορτὴ γιὰ

* Διαβάστηκε στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο στὶς 4 Δεκεμβρίου 1913. Τὴν ἀντίληψη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου γενικὰ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ βλέπει ὁ ἀναγνώστης παρακάτω, στὸ ἄρθρο «Ἡ παιδικὴ μας Βιβλιοθήκη».

ὅλα τὰ παιδιά. Ἔπειτα ἀπὸ τὸ βαρὺ λήθαργο ποὺ μᾶς εἶχε καταδικάσει τὸ μαθητικὸ πρόγραμμα δέκα ὁλάκαιρους μῆνες, ἡ κωμωδίτσα μὲ τὶς παρδαλὲς φορεσιὲς καὶ τὰ νόστιμα λόγια μᾶς ἔδινε τὸν ἀέρα τὸ δροσερό, καὶ τὴ ζωηρότητα ποὺ ὅλα στὸ σκολειὸ ἀνεξαιρέτως μᾶς εἶχαν στερήσει.

Τότε ἦταν πανηγύρι! Παίρναμε τὰ μέρη μας, τ' ἀποστηθίζαμε γρήγορα γρήγορα, μπαίναμε στὴν ψυχὴ τοῦ προσώπου ποὺ ὑποκρινόμαστε, καὶ τόσο καλὰ τὴν καταλαβαίναμε, ποὺ ἡ δυστυχισμένη ἡ δασκάλα, ἀποροῦσε πῶς, ἐνῶ δὲν μπορέσαμε ποτέ, μ' ὅλες τὶς διδασκαλίες της, νὰ μάθωμε πόσα κάνουν δύο καὶ δύο, τώρα ἐννοούσαμε καὶ τὶς πιὸ λεπτὲς ἀποχρώσεις μιᾶς ψυχολογίας. Ἔ, λοιπόν, ἐνῶ στὴ θύμησή μου δὲν ἀπόμεινε τίποτα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ σκολειοῦ, στὴν ψυχή μου ζωηρότατα ζοῦν ἀκόμα καὶ μὲ συγκινοῦν ἀκόμα τὰ ὡραῖα λόγια, καὶ τὰ εὐγενικὰ φυσικὰ τῶν ἡρωίδων ποὺ ἔπαιζα.

Ἡ Μυλωνοῦ τοῦ ὡραίου μύλου, ποὺ δὲ θέλησε νὰ πουλήσῃ τὸ μύλο της στὸν ἄρχοντα οὔτε μὲ τὸ πιὸ βαρὺ χρυσάφι, γιατὶ ἦταν κτῆμα τῆς γενιᾶς της, καὶ εἶδε νὰ γεννηθοῦν καὶ νὰ πεθάνουν ὅλοι οἱ ἀγαπημένοι της, ποὺ πέθανε ἐκεῖ ὁ πατέρας της, καὶ ποὺ καὶ αὐτὴ θὰ πέθαινε κάποτε νανουρισμένη ἀπὸ τοῦ νεροῦ τὸ γαργάρισμα καὶ τοῦ τροχοῦ τὸ γλυκὸ κρότο, μοῦ ἔδωσε νὰ αἰσθανθῶ τόσα ὅσα δὲ μοῦ ἔδωσαν οἱ τόμοι τὰ βιβλία ποὺ κουβαλοῦσα πρωὶ καὶ βράδυ στὴν τάξη μιὰ ὁλάκαιρη ζωή. Καὶ αὐτὸ καθὼς πολὺ ἀργότερα κατάλαβα γιατὶ ἡ μυλωνοῦ τοῦ ὡραίου μύλου δὲν εἶχε τὸ ξερὸ καλούπι τῆς διδασκαλίας, καὶ δὲ μὲ μάθαινε ν' ἀγαπῶ τὸ καθετὶ ποὺ μοῦ ἐμπιστεύτηκαν οἱ πρόγονοί μου θέλει μύλος εἶναι αὐτό, θέλει ἐθνικὰ ἴδανικά, μὲ λόγια ἄψυχα καὶ τυπικά.

Ἔτσι ὅταν τὸν ἴδιο καιρὸ ἕνας Γάλλος πλοίαρχος τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ — ἦταν ἡ ἐποχὴ τῶν ὕστερων πιὰ Κρητικῶν ἀγώνων — προσκάλεσε τὸ σκολειὸ στὸ καράβι νὰ φιλέψῃ τὰ παιδιὰ γλυκά, μοῦ εἶπε προσφέροντάς μου μιὰ ὁλομέταξη μπομπονιέρα: «Εἴδετε τί σᾶς κάνουν οἱ Τοῦρκοι; Ἐλᾶτε μὲ τὴ Γαλλία ποὺ εἶναι ἕνα κράτος μεγάλο καὶ θὰ σᾶς φέρῃ ὡραῖα πράματα στὸν τόπο», ἐγὼ τοῦ ἀποκρίθηκα ἕτοιμη νὰ βάλω τὰ κλάματα, πὼς ἡ Κρήτη εἶναι τῆς Ἑλλάδας καὶ πὼς ἐμεῖς τὴν ἀγαποῦμε τὴν Ἑλλάδα μας κι ἂς εἶναι μικρή, κι ἂς εἶναι φτωχή, εἶναι ὅμως μάνα μας αὐτὴ καὶ θέμε νὰ πᾶμε μαζί της!

Ποιὸς ξέρει, ἴσως ἡ χαροπὴ μυλωνού, νὰ εἶχε κάμει τὸ θαῦμα της. Μὲ τὸν πλέον ὡραῖον τρόπο μοῦ δίδαξε κάτι ποὺ τ' ὁμολογῶ

δὲν εἶχαν καταρθώσει νὰ μοῦ μάθουν οἱ ἑλληνικὲς ἱστορίες παλαιῶν καὶ νεωτέρων χρόνων, ποὺ παπαγάλιζα ἀκατάπαυτα στὸ σκολειό.

*

Ἔτσι ἂν μοῦ ἀνάθεταν ποτὲ ν' ἀνοίξω ἕνα σκολειό, νὰ τ' ὀργανώσω ἐγώ, νὰ διαλέξω ἐγὼ τὰ βιβλία του, νὰ καλέσω ἐγὼ τοὺς δασκάλους του, μ' ἕνα λόγο νὰ τὸ κάμω ὅπως ἐγὼ τὸ φαντάζομαι, βέβαια πὼς τὸ σκολειὸ αὐτὸ θὰ ἦταν πολὺ πρωτότυπο καὶ ὁλωσδιόλου ὄξω ἀπὸ τὸ νόμιο.

Ποιὸ θὰ ἦταν τὸ σύστημά μου; ποιὸς ξακουστὸς παιδαγωγὸς θὰ μοῦ δάνειζε τ' ἀχνάρια του; Δὲν ξέρω· μπορεῖ κανείς.... Ἕνα μόνο ξέρω, πὼς σ' αὐτὸ τὸ μέγα ἔργο, δδηγητὴ κύριο θάχα τὴν ἀγάπη μου γιὰ τὰ παιδιά, καὶ τὴν ἄπειρη συγκίνηση νὰ ξέρω τὸν ἑαυτό μου πλάστη καὶ δημιουργὸ τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Μὲ τὴν ἀγάπη μου καὶ τὴ συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς μου, εἶμαι βέβαιη, θάφτανα ὥστε τὰ παιδιὰ βγαίνοντας ἀπὸ τὰ χέρια μου νὰ ἦταν καλύτερα ἀπ' ὅσο εἶναι σὰ βγαίνουν ἀπὸ τὰ διάφορα σκολειὰ τὰ ἐπίσημα καὶ τὶς διάφορες εὐρωπαῖες δασκάλες, καὶ ξέρω ἀκόμα τὸν ἀνελέητο πόλεμο ποὺ θὰ κήρυσσα σὲ ὅλα τὰ βιβλία ποὺ διαβάζουν σήμερα τὰ παιδιά μας· μιὰ μεταρρύθμιση, ἕνα ξερίζωμα, ἕνα σκούπισμα κάθε φυλλάδας φριχτῆς ποὺ φέρνει τὴ σφραγῖδα τοῦ ἐγκεκριμένου.

Ἐπειδὴ ὅμως κανένας δὲ μοῦ ἀναθέτει ὅμοια ἐντολὴ θὰ πασκίσω ἐδῶ, ὅσο μπορῶ πιὸ ἁπλὰ καὶ πιὸ σύντομα νὰ πῶ ὅσα σκέπτομαι πάνω σ' αὐτὸ τὸ μεγάλο ζήτημα τοῦ παιδικοῦ βιβλίου, ποὺ τόσο εἶναι παραμελημένο σ' αὐτὸν τὸν τόπο· νὰ πῶ τὴν ἀστοργία καὶ τὴν ἐπιπολαιότητα ποὺ χαραχτηρίζει ὅλα ὅσα δίνονται γιὰ διάβασμα στὸ παιδὶ θέλει ἀπὸ τὸ κράτος εἶναι αὐτά, θέλει ἀπὸ ἰδιωτικὲς πρωτοβουλίες.

*

Ἴσα μὲ τώρα οἱ συγγραφεῖς μας—κι ἔχομε δόξα τῇ θεῷ ἀμέτρητους—δὲ μᾶς ἔδωσαν τίποτε ἄλλο ἀπὸ ρομάντζα, δράματα, ἐπιθεωρήσεις· κανένας δὲ μᾶς ἔδωσε τὸ μυθιστόρημα, τὸ παραμύθι, τὸ διήγημα τοῦ παιδιοῦ. Τὸ αἴτιο δὲν τὸ ἐξετάζω. Ἴσως νὰ τὸ θεώρησαν κατώτερο εἶδος τέχνης καὶ νὰ μὴ καταδέχτηκαν νὰ τὸ μεταχειριστοῦν· ἴσως καὶ νὰ μὴν τὸ συλλογίστηκαν ποτέ. Ὅμως τὸ συμπέρασμα μένει πάντα τὸ ἴδιο. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα λείπει τὸ βιβλίο γιὰ τὰ παιδιά. Ἂν βγάλωμε τὰ βιβλία τῆς κ. Δέλτα ποὺ φάνηκαν τώρα τελευταία, ὅλα τ' ἄλλα βιβλία ποὺ διαβάζουν τὰ

παιδιά μας εἶναι μεταφράσεις ἀπὸ ξένα ἔργα. Καὶ ναὶ μὲν ἂν τρέξωμε σὲ περασμένα χρόνια θὰ βροῦμε κάποιους ἀπομονωμένους τόμους μὲ παιδικὰ διηγήματα γραμμένους ἀπὸ τὸν Κουρτίδη, Βικέλα, Ἀρσ. Παπαδοπούλου, Ξενόπουλο, γιὰ νὰ ἀναφέρω τοὺς πιὸ φανήσιμους, ἀλλὰ αὐτὸ βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ εἰπωθῇ πλούσια παιδικὴ βιβλιοθήκη, καὶ πρὸ πάντων θὰ διστάση κανεὶς νὰ τὴν πῇ καὶ καθαρῶς *παιδικὴ βιβλιοθήκη*. Ἡ παιδικὴ βιβλιοθήκη λοιπὸν ποῦναι καμωμένη ἀπὸ Ἕλληνες συγγραφεῖς λείπει ἐντελῶς, καὶ κείνη ποὺ ἔχομε ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὀνόματα ξένων συγγραφέων.

Εἶπα παραπάνω γιὰ τὴν ἀδιαφορία τῶν συγγραφέων μας στὸ εἶδος αὐτὸ τῆς τέχνης. Ἀλλὰ δὲν εἶμαι βέβαιη καὶ ἂν αὐτὸ ἔρχεται ἀπὸ τὴν κακὴ ἀντίληψη ποὺ ὑποβιβάζει τὸ παιδικὸ βιβλίο σὲ κατώτερη εἶδος φιλολογίας, ἢ ἂν τὸ ἐναντίο δὲν εἶναι ἕνας εὐγενικὸς δισταγμὸς γιὰ κάτι πολὺ σοβαρὸ καὶ πολὺ σπουδαῖο, ποὺ ἴσως οἱ συγγραφεῖς μας νομίζουν πὼς δὲ θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ τὸ καταπιαστοῦν. Ἴσως νὰ λὲν καὶ οἱ ἴδιοι: Ρομάντζα κακὰ μποροῦμε ἐπιτέλους νὰ κάνομε ὅσα θέμε, ἀλλὰ κακογραμμένα παιδικὰ βιβλία δὲ μᾶς ἐπιτρέπεται μὲ κανένα τρόπο νὰ γράψωμε! Καὶ θὰ ἔχουν δίκιο. Γιατὶ γιὰ νὰ γράψωμε ἕνα βιβλίο ποὺ νὰ μιλῇ στὴν παιδικὴ ψυχή, δὲ σώνει νὰ πλάσωμε τὶς περιπέτειες καὶ νὰ τὶς ἑνώσωμε. Πρέπει ὁ μῦθος ὁ ἴδιος νὰ εἶναι βγαλμένος ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας, ἀπὸ τὸ πιὸ ἐκλεχτὸ καὶ τὸ πιὸ ἀγνὸ τῆς καρδιᾶς μας· πρέπει προπάντων νὰ μᾶς συγκινῇ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους βαθιά. Τίποτα τὸ ψεύτικο καὶ τίποτα τὸ ἀναίσθητο καὶ τὸ πλαστὸ δὲν μπορεῖ ν' ἀνεχτῇ ἡ εὐαίσθητη καρδιὰ τοῦ παιδιοῦ· ὅ,τι ἀκριβῶς πρέπει νὰ συμβαίνῃ καὶ μὲ τὴ συναναστροφὴ μιας μὲ τὸ παιδί, ποὺ ὡς λέει ἡ Staël: αὐτὸς μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ παίξῃ μὲ τὰ παιδιά, εἶναι σὲ θέση νὰ τὰ διδάξῃ κατιτί· νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος παιδὶ εἶναι ὁ πρῶτος ὅρος στὴν ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐννοεῖ ἕνα ψεύτικο παιδιάρισμα, δὲν ἐννοεῖ λόγια καὶ φερσίματα ποὺ νὰ προδίνουν τὸ μεγάλο ποὺ συγκατεβαίνει νὰ κάνῃ τὸ μικρό· αὐτὰ τὸ παιδὶ τὰ καταλαβαίνει καὶ τὰ σιχαίνεται εὐθύς. Ἀκριβῶς τὸ ἴδιο πρᾶμα γίνεται καὶ μὲ τὸ βιβλίο. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ γράψῃ τὸ βιβλίο γιὰ τὰ παιδιὰ πρέπει πολὺ νὰ τ' ἀγαπᾶ, νὰ τὰ παρακολουθῇ μὲ τρυφερότητα καὶ νὰ αἰσθάνεται σὰ νὰ εἶναι ὁ ἴδιος, τὶς ἄπειρες γωνίτσες τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Τολμῶ μάλιστα νὰ πῶ, πὼς γιὰ νὰ συντροφέψωμε ἕνα παιδὶ καὶ νὰ τοῦ μορφώσωμε ὅσο μποροῦμε τὴ ψυχή του, δὲ σώνει διόλου νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψει ἕνα παιδαγωγικὸ σύστημα· πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ τὸ ἀγαποῦμε πολὺ τὸ

παιδάκι αὐτό. Τὸ παιδὶ ὑπακούει σ' αὐτὸν ποὺ ξέρει πὼς τὸ ἀγαπᾶ καὶ τὸ ξέρει πάντα. Ἕνας παιδαγωγὸς σοφὰ μορφωμένος δὲ σημαίνει πὼς θὰ βγάλῃ ἀπὸ τὰ χέρια του καλοὺς χαραχτῆρες. Πάντα ὅμως κάτι θὰ κάμῃ μιὰ μητέρα ποὺ μὲ τὰ δάκρυα στὰ μάτια παρακαλεῖ τὸ ἄταχτο παιδὶ της: νὰ γίνῃ καλὸ γιὰ χατήρι τῆς ἀγάπης της...

Καὶ γιὰ νὰ γυρίσω πάλι στὸ βιβλίο, καὶ στὴ φιλολογικὴ ἀξία ποὺ πρέπει νάχῃ, σφάλλει ὅποιος νομίζει πὼς τὸ παιδὶ μπορεῖ νὰ παρατρέξῃ τὶς λεπτομέρειες ἑνὸς ἔργου, καὶ νὰ καταγίνῃ μόνο μὲ τὶς μεγάλες γραμμές, ποὺ θὰ τοῦ δώσουν οἱ χοντρὲς περιγραφὲς τῶν γεγονότων. Τὸ παιδὶ σταματᾶ στὸ καθετί, αἰσθάνεται τὸ καθετί, ζῇ ὅλες τὶς περιπέτειες τοῦ ἥρωα καὶ παρακολουθεῖ καὶ τὶς πιὸ μικρές του ψυχικὲς κινήσεις μ' ἐνδιαφέρον καὶ συγκίνηση.

*

Αὐτὰ γενικὰ γιὰ τὸ παιδικὸ βιβλίο. Ὑπειδὴ ὅμως κοντὰ σ' αὐτὸ ὑπάρχει κι ἕνα ἄλλο εἶδος ἔντυπο, τὸ παιδικὸ περιοδικό, ποὺ ἔχει τὸν ἴδιο μορφωτικὸ σκοπό, καὶ εἶναι μὲ τὴ μορφή του πολὺ εὐχαριστότερο στὸ παιδὶ καὶ πλησιέστερα στὴ φαντασία του, ἐπειδὴ δὲν περιορίζεται σὲ ὡρισμένο περιεχόμενο μὰ ἁπλώνεται σὲ ποικιλία θεμάτων, ἂς δοῦμε καὶ αὐτὸ πῶς τὸ μεταχειριστήκαμε, πῶς τὸ παρουσιάσαμε καὶ τί δώσαμε στὰ παιδιὰ νὰ ὠφεληθοῦν ἀπ' αὐτό· ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ ἐξετάσωμε πῶς ὑπηρέτησε ἐθνικὰ τὴν ἰδέα τὴν ἑλληνική.

Δηλαδὴ τὴ στιγμὴ ποὺ ὅλα τὰ παιδιὰ στὴν Εὐρώπη ἔχουν πλῆθος δικά τους περιοδικὰ μὲ ἀφάνταστη πολυτέλεια τυπωμένα, μὲ εἰκόνες ποὺ θὰ στόλιζαν ἀκόμα καὶ σαλόνια, ποὺ μέσα στὴν πιὸ τερπνὴ ὕλη τοὺς δίνουν νὰ διδαχτοῦν ἄπειρα πράματα καὶ πρὸ πάντων νὰ μαθαίνουν τὴν ἱστορία τοῦ ἔθνους τους, τὰ μεγαλεῖα του, τὶς δόξες του, τὰ τρανὰ κατορθώματα τῶν προγόνων, τοὺς λὲν κάθε πρᾶμα ποὺ θὰ συντελέσῃ ὥστε τὰ παιδιὰ αὐτὰ νὰ ἔχουν ψηλὰ τὴν ἰδέα τῆς πατρίδας, νὰ εἶναι περήφανα γι' αὐτήν, ἐμεῖς ἔχομε ἔστω κι ἕνα μόνο ποὺ νὰ ἐξυπηρετ ᾖκαὶ σὲ μιᾶ, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὶς πνευματικὲς καὶ τὶς ἐθνικὲς ἀνάγκες τῶν παιδιῶν μας σύμφωνα μὲ τὴ δική μας ἑλληνικὴ ἰδεολογία; Πού νάμαστε σίγουροι πὼς μ' αὐτὸ θὰ γίνῃ τὸ παιδὶ μας καλύτερο ἀπὸ κάθε ἄποψη, ἀπὸ κάθε καθαρὰ ἑλληνικὴ ἄποψη; Ὄχι! Τὰ περιοδικά μας τὸ παιδικὸ ποὺ φάνηκαν ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Ἐφημερίδας τῶν Παίδων τοῦ Καλαποθάκη (1868) δυστυχῶς δὲν μπόρεσαν νὰ συγκεντρώσουν ὅλα μαζὶ τὰ καλὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ τὰ ἔκαναν ἄρτια. Ὑπειδὴ δὲν εἶναι πολλὰ αὐτὰ τὰ

περιοδικὰ θὰ μιλήσω γιὰ καθένα χωριστά, καὶ θὰ προσπαθήσω ν' ἀποδείξω πὼς συχνὰ δὲν ἀρκεῖ ἡ θέληση γιὰ ν' ἀκολουθήσῃ ἕνα πρᾶμα τὸ σκοπό του, καὶ ὅτι σ' αὐτὸ ἀνάγκη νὰ βοηθήσουν πολλοὶ παράγοντες ποὺ φαίνονται δευτερεύοντες, ἐνῶ εἶναι ἴσως οἱ μόνοι ποὺ θὰ ὡδηγοῦσαν στὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ.

Θὰ πάρω τὴν ἴδια τὴν Ἐφημερίδα τῶν Παίδων. Ἡ Ἐφημερὶς τῶν Παίδων ἄρχισε νὰ ἐκδίνεται μὲ θαυμάσιο μορφωτικὸ πρόγραμμα, ἂν λογαριάσῃ κανεὶς τὸ ὑλικὸ ποὺ πλούτιζε τὶς σελίδες της, ἤθελε δηλ. νὰ μπάσῃ τὸ παιδὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα στὸ φυσικὸ κόσμο. Ν' ἀνοίξῃ τὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ στὰ φυτικὰ καὶ τὰ ζωικὰ βασίλεια, νὰ φέρῃ τὴν ψυχή του νὰ συγκοινωνήσῃ ἄμεσα μὲ ὅλα τὰ πάντα. Καὶ ἀκόμα μακρύτερα. Ἤθινε στὸ παιδὶ νὰ γνωρίσῃ καὶ τοὺς ξένους λαούς· τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμά τους, τὰ προϊόντα τῶν διάφορων τόπων· ὅλα τὰ περίεργα καὶ τὰ φανταστικῶς ὡραῖα ἀπὸ τὰ πιὸ μακρινὰ μέρη. Τὸ κατάφερε ὅμως; Ὄχι. Γιατί; γιατὶ ὅλα αὐτὰ δίνουνταν ξερότατα, κομμάτια παρμένα ἀπὸ συγγράμματα φυσιογνωσίας, φυσικῆς ἱστορίας, ζωολογίας, κοσμογραφίας. Γιατὶ τὸ παιδὶ διαβάζοντας ὅλα ἐκεῖνα τὰ περίεργα, δὲν αἰσθανόταν καμιὰ συγκίνηση, δὲν ἔβλεπε μπροστά του ζωντανὰ καὶ κινούμενα τὰ ζῶα, τὰ λουλούδια καὶ τὰ φυτά. Ἡ φύση, ὁ μεγάλος αὐτὸς δάσκαλος κι ἐξευγενιστὴς τῆς ψυχῆς μας, ἔμενε νεκρή, δίχως ζωή, δίχως κίνηση, ἐπομένως δίχως ἐνδιαφέρον. Ἀπὸ τὴ μεριὰ λοιπὸν αὐτὴ ἡ Ἐφημερὶς τῶν Παίδων δὲν ἔδωσε μ' ὅλη τὴν καλή της θέληση τίποτα. Γιατὶ παράβλεψε τὸ μεγαλύτερο παράγοντα γιὰ τὴν ἐπιτυχία της: τὴ φιλολογική, τὴν ἀριστοτεχνικὴ διατύπωση τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Γιατὶ ἀπὸ τὸ πρόγραμμά της παράβλεψε τὴ τέχνη, παράβλεψε τὸ αἴσθημα. Καὶ εἶναι γνωστὸ πὼς δίχως αὐτὰ τίποτα, ἀπολύτως τίποτα δὲ γίνεται. Δὲν ἔδωσε ὅμως οὔτε ἀπὸ τὴ μεριὰ τὴν ἐθνικὴ τίποτα στὰ παιδιά, καὶ ἡ λέξη *Ἑλλάδα* δὲ φάνηκε ποτὲ στὶς σελίδες της. Ἔκανε μόνο κατάχρηση στὴ συμβουλὴ νὰ προσεύχωνται τὰ παιδιά, κι ἔφερνε γιὰ ἐπιχείρημα τὴν ὑλικὴ ἀμοιβὴ ποὺ φτάνει πάντα κι ἀλάθευτα ἀπ' αὐτήν. Πουθενὰ ὅμως δὲν ἔλεγε στὸ παιδί, ὅτι ναὶ μὲν ἡ προσευχὴ εἶναι ἕνα καθῆκον καὶ μιὰ ὑποχρέωση καὶ μιὰ παρηγοριὰ κι ἕνα καταφύγιο στὸν ἄνθρωπο, μὰ ὅτι εἶναι ἀνάξιο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀντὶ νὰ κοιτάζῃ μὲ τὴ δύναμή του καὶ τὴ δραστηριότητα νὰ νικᾷ τὶς ἀναποδιὲς τῆς ζωῆς, νὰ τ' ἀφήνῃ ὅλα στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, νὰ σταυρώνῃ τὰ χέρια καὶ νὰ παρακαλῇ νὰ τοῦ βολέψῃ ἐκεῖνος τὶς δουλειές του.

*

Πολὺ πιὸ ὕστερα, στὰ 1879, φάνηκε καὶ ἡ Διάπλασις τῶν Παίδων. Αὐτὴ ὅμως λιγώτερο ἀσχολήθηκε μὲ τὴ φύση. Ἔδωσε ἀπ' ἀρχῆς στὰ παιδιὰ διηγήματα καὶ μυθιστορήματα παρμένα ἀπὸ τὴ ζωή, ποιήματα, δραμάτια, κωμωδίες. Ἔδωσε πραματάκια διασκεδαστικὰ καὶ ἀγαπητὰ στὸ παιδί, χωρὶς ὅμως καμιὰ ὡρισμένη μορφωτικὴ κατεύθυνση. Ἀλλὰ καὶ ἡ Διάπλαση καθὼς καὶ ἡ Ἐφημερίδα τῶν Παίδων, παράλειψε συστηματικὰ στὸ πρόγραμμά της τὴν ἐθνικὴ ἑλληνικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ. Σὰ νὰ ἦταν ὄργανο προπαγάντας γιὰ τὴ διάδοση ξένων μυθιστορημάτων, διηγημάτων, ξένων ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ἢ σὰν ἡ Ἑλλάδα νάταν κατοικημένη ἀπὸ ἑλληνόφωνα ἐγγλεζάκια, φραντζεζάκια ἢ ὅ,τι ἄλλο, χρόνια τώρα δίνει στὰ παιδιά μας τὰ ἔργα ἀπὸ συγγραφεῖς ξένους ποὺ ἂν συχνὰ εἶναι ὡραῖα, ὅμως δὲν εἶναι ἑλληνικά. Ποιθενὰ μιὰ ἑλληνικὴ παράδοση, ἕνα δημοτικὸ τραγούδι, μιὰ ἱστορία ἑλληνικῆς οἰκογένειας, μιὰ ἡρωικὴ πράξη ἑνὸς ἑλληνόπουλου. Τὴν ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος διαδέχεται ἡ ἱστορία τῆς Μαρίας Ἀντουανέτας, καὶ τοὺς Τρεῖς μικροὺς Σωματοφύλακες, ἡ ἱστορία κανενὸς Τζόκεϋ· τὰ μικρά μας γνωρίζουν ἔτσι ὅλα τὰ γλέντια τῆς αὐλῆς τοῦ Λουδοβίκου XVI, γνωρίζουν ἂν θέτε ἀκόμα τὴν Ἀφρικὴ καὶ ὅλες τὶς βλέψεις τῆς Γαλλίας στὸ Μαρόκο καὶ στὸ Τιούνεζι, γνωρίζουν ὅλες τὶς ἀρχοντικὲς συνήθειες ποὺ ἔχουν οἱ παλιὲς οἰκογένειες τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ γιὰ τὴ μεγάλη μας Βυζαντινὴ ἱστορία, γιὰ τὸ ἱερὸ Παλάτιο καὶ τὴν Ἁγιὰ Σοφιὰ δὲν ἔχουν εἴδηση.

Καὶ ὅμως ἕνα περιοδικὸ στὴν Ἑλλάδα κατ' ἐξοχὴν ἐθνικιστικὸ σκοπὸ ὀφείλει νὰ ἔχῃ. Ὅλα τ' ἄλλα στοιχεῖα τῆς μόρφωσης τὸ ἑλληνόπουλο μπορεῖ νὰ τὰ βρῇ καὶ σὲ ξένα περιοδικά, τὴν ἑλληνική του ὑπόσταση ὅμως, τὴ συναίσθηση πὼς εἶναι Ἕλληνας καὶ τὴν ὑπερηφάνεια ποὺ πηγάζει ἀπὸ αὐτὴ τὴ συναίσθηση μόνο μέσα ἀπὸ τὸν τόπο του θὰ τὴν ἔχῃ. Ἀπὸ τὰ βιβλία, τὰ μυθιστορήματα, τὰ τραγούδια τὰ ἑλληνικά, ὅλες οἱ ἄλλες ἰδεολογίες εἶναι ξένες παράσιτες, καταστρεπτικές, φαρμάκια γιὰ τὴν ψυχή μας. Ἀλλὰ μήπως ἡ Διάπλαση μίλησε στὰ παιδιὰ γιὰ τὰ πλησιέστερά τους; Γιὰ τὴ γλύκα τῆς ἑλληνικῆς πατρίδας ἢ γιὰ τὶς ἀρχοντικὲς συνήθειες τοῦ τίμιου ἑλληνικοῦ σπιτιοῦ; Γι αὐτὸ δὲν ἔχω παρὰ ν' ἀναφέρω ὅτι ἡ Διάπλαση τῶν παίδων, πρὶν νὰ κηρυχτῇ στὴν Τουρκία τὸ σύνταγμα, ἀπόφευγε νὰ γράφῃ ἔστω καὶ τὴ λέξη Ἑλλάδα γιὰ νὰ μὴν τυχὸν ἐμποδιστῇ ἡ κυκλοφορία τοῦ φύλλου ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία. Ἔφερναν δὲ τὸ ἀστεῖο ἐπιχείρημα ὅτι καλύτερα τὰ ἑλληνόπουλα νὰ διαβάζουν τὴ Διάπλαση ἔστω καὶ χωρὶς τὴν Ἑλλάδα παρὰ νὰ μὴν τὴ διαβάζουν διόλου. Καὶ τὸ ἐπιχείρημα τὸ νόμιζαν ἀρκετό, καὶ μάλιστα, ποιὸς ξέρει, μπορεῖ καὶ νὰ θαυμάζαμε γιὰ τὸ πραξικόπημα.

Δὲ βρέθηκε ὅμως κανένας νὰ βγῇ νὰ πῇ τί τερατώδες ἦταν αὐτὸ ποὺ γινόταν. Κανεὶς δὲ συλλογίστηκε πὼς μὲ τέτοια Διάπλαση ὄχι μόνο κανένα καλὸ δὲν ἔβγαινε, μὰ καὶ ἡ ζημιὰ δὲν ἦταν μικρή. Μήπως δὲν ὑπῆρχαν ἐλεύθερα ἑλληνόπουλα; Ὅλα ἦταν σκλαβωμένα; Καὶ ἀφοῦ ἦταν κι ἐλεύθερα, ἦταν δίκιο, γιὰ νὰ μὴ μεταχειριστῶ πικρότερη ἔκφραση, νὰ στεροῦνται αὐτὰ τὴν ἐθνική τους ἀγωγὴ γιὰ τὸ χατήρι τῶν σκλαβωμένων, ποὺ ἦταν τὰ δυστυχισμένα ὑποχρεωμένα νὰ τὴ στεροῦνται.

Ποιὰ λοιπὸν ἡ ὠφέλεια, ἂν δὲν ἦταν ἡ καθαρῶς συμφεροντολογική; Καὶ μὲ ποιὸ ἐπιχείρημα θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ δικαιολογήσῃ ἡ Διάπλαση τὴν ταχτική της αὐτή; Ταχτικὴ ποὺ βάσταξε δεκάδες χρόνια, ἀφοῦ τὸ σύνταγμα τὸ τούρκικο θεσπίστηκε μόλις ἐδῶ καὶ τέσσερα πέντε χρόνια;

Γιὰ τὴ γλῶσσα τὴν ἑλληνική; ὦ δά, δὲν ἄξιζε τὸν κόπο. Πάντα στὰ σκλαβωμένα μας μέρη εἴχαμε τὰ σχολειά μας, ποὺ ὕψωναν τὴν ψυχή μας στὴν ἰδέα τοῦ ἔθνους καὶ ποτὲ δὲν ἀπόλειψαν οἱ δάσκαλοι τοῦ γένους, ποὺ μὲ τὴ φωτιὰ καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῆς ψυχῆς τους, κρατοῦν στὴν καρδιά μας ἄγγιχτη τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τὰ παιδιά μας δὲν ξέρουν τίποτε γιὰ τοὺς μεγάλους θρύλους τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, τὸν Ἀκρίτα καὶ τὸ Μαρμαρωμένο Βασιλιά. Δὲν ξέρουν οἱ μικροὶ ἀναγνῶστες τῆς Διάπλασης γιὰ τὸ παιδομάζωμα, τὴ φριχτὴ αὐτὴ δυστυχία ποὺ πλάκωνε τὸ ἑλληνικὸ σπίτι, καὶ τὸ βύθιζε σὲ πένθος σκληρότερο καὶ ἀπὸ τὸ πένθος τοῦ θανάτου· δὲν ξέρουν γιὰ τὸ κρυφὸ σκολειό, γιὰ τὰ ὅσα ὑπόφεραν κι ἔλπισαν οἱ Ἕλληνες· δὲν ξέρουν τίποτε γιὰ τὸ Εἰκοσιένα. Καὶ ἂν δὲ γινόταν τὸ σύνταγμα, καὶ ἂν ὁ Φαίδων δὲ μιλοῦσε στὰ παιδιά, ἔστω καὶ μὲ χρονογραφικὴ ἐπιπολαιότητα, γιὰ τὶς νῖκες μας τὶς τωρινές, τὰ ἑλληνόπουλα οὔτε τώρα δὲ θὰ μάθαιναν ἀπὸ τὴ Διάπλαση τῶν Παίδων τί ἔγινε στὴν Ἑλλάδα! Εἶμαι καὶ γὼ μιὰ παλιὰ ἀναγνώστρια τῆς Διάπλασης. Διάβασα λοιπὸν ὅλα τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ἰουλίου Βέρν, ἔλυσα ὅλα τὰ αἰνίγματα καὶ τοὺς γρίφους, ὅμως ἀπόμειναν μακριὰ ἀπὸ τὸν ἐθνισμό μου· ἕνα συστηματικὸ ξεστράτισμα, ἕνα παραπλάνημα τοῦ νοῦ μου καὶ τῆς καρδιᾶς μου σὲ τόπους ξένους, σὲ ξένες συνήθειες. Τὰ βουνὰ ποὺ μὲ γοήτευαν δὲν ἦταν τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδας, ἡ θάλασσα ποὺ ὀνειρευόμουν δὲν ἦταν ἡ γαλανὴ ἑλληνική

μας θάλασσα, καὶ σὰν ἡ καρδιά μου χτυποῦσε ἀπὸ τὴν ἀγάπη στὴν πατρίδα ἤταν γιατὶ θυμόμουν τὸν ἡρωισμὸ τῆς «Μαρουσίας» καὶ τοῦ «Πυρειοπώλη». Καὶ χρειάστηκα νὰ εἶμαι γεννημένη σ' ἕνα σπίτι καθαρὰ ἑλληνικό, καθαρὰ καὶ ἀκέρια δωσμένο στ' ὄνειρο τῆς ἑλληνικῆς μεγάλης πατρίδας γιὰ νὰ γίνω ὅ,τι εἶμαι τώρα.

Ἀλλὰ τάχα, Θεέ μου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ ὕλη τῆς Διάπλασης, δὲ θὰ εἶχε κανεὶς νὰ παρατηρήση καὶ ἄλλα ἄτοπα ἐκεῖ μέσα ποὺ πολὺ λίγο βέβαια συντελοῦν στὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν; Καὶ εἶναι αὐτὰ τὰ ἄτοπα ἡ συστηματικὴ ὑφαρπαγὴ τῆς παιδικῆς πεντάρας καὶ τὰ ἀσκήμια μέσα ποὺ βάζονται σ' ἐνέργεια γιαυτό. Ἂν ἀνοίξωμε ἕνα φυλλάδιο, ὅποιο νάναι, τῆς Διάπλασης, σ' αὐτὸ θὰ δοῦμε: Δώσετε μιὰ δεκάρα γιὰ ν' ἀλλάξετε ψευδώνυμο. Αὐτὸ ποὺ ἔχετε δὲν εἶναι καλό.... Δώσετε μιὰ δεκάρα γιὰ νὰ δημοσιευτῆ ἡ φωτογραφία σας.... Μιὰ ἄλλη ἀκόμα γιὰ νὰ μπῆ τὸ κυβόλεξό σας.... Καὶ ἀκόμα μερικὲς ἄλλες γιὰ νὰ δῆτε τυπωμένο τὸ διήγημά σας... Ἢ, ἂν θέλετε νὰ λάβετε μέρος στὰ μικρὰ μυστικά, ἐσωκλείσετε στὸ γράμμα σας ἕνα 20λεπτο γραμματόσημο. Ἢ, ἂν θέλετε νὰ παρασημοφορηθῆτε μὲ τὸ σῆμα τῆς Διάπλασεως, φέρτε φρ. 2... Διδάσκεται δηλ. τὸ παιδὶ πῶς σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ὅλα ἀγοράζονται μὲ τὸ χρῆμα, ἕνα σπίτι καθὼς καὶ μιὰ ἠθικὴ ἀξία, ἕνα ἁμάξι ἀπαράλλαχτα καθὼς κι ἕνα παράσημο.

Ἀλλὰ τὸ κακὸ δὲν περιορίζεται ὡς ἐδῶ. Ἔχομε καὶ τὰ περίφημα *ξεσπαθώματα*. Τὸ παιδὶ ποὺ ἀναλαβαίνει νὰ γίνη σ' ἕνα μέρος ὁ κομματάρχης τοῦ περιοδικοῦ ποὺ κυνηγᾶ τοὺς συνδρομητές, τοὺς βγάζει λόγο, κάνει στὴν ἀνάγκη καὶ τὸν μπράβο. Ἡ μικρογραφία δηλαδὴ ἀπὸ μιὰ φαυλοκρατικὴ διοίκηση. Τὸ ρουσφέτι, ἡ ρεκλάμα, ἡ βία, ὅλες οἱ παλιὲς ἁμαρτίες μεταφυτεμένες καὶ στὰ παιδιά. Οἱ ἴδιες ἰδέες, τὰ ἴδια ταπεινὰ μέσα γιὰ τὴν ἐπικράτηση. Κι ἔχομε στὸ ὕστερο (φύλλο 31 Αὐγούστου, περίοδος Β'., τόμος 20), παιδιὰ ποὺ ἀγοράζουν ψευδώνυμα ψεύτικα γιὰ νὰ πετύχουν στὸ ἀξίωμα...

Ἀλλὰ ἂς τὰ ποῦμε μὲ τὴ σειρὰ καλύτερα. Ἂς ἀνοίξωμε γιὰ τὸ ξεσπάθωμα τὸ πρῶτο τυχὸν φυλλάδιο. Μοιάζει μὲ τοὺς τοίχους τῆς Ἀθήνας σὲ παραμονὲς ἐκλογῶν: «Ψηφίσετε τὰ ψευδώνυμα: *Διάβολο ξεδᾶτο, Διαβόλου κέρατο, Ἀρχιμαέστρον τῶν γαϊδάρων, Ἀρχικουμπούρα, Λόρδον τῆς Λόρδας*». Γιὰ ν' ἀποχτήσουν τὰ παιδιὰ αὐτὰ τὰ εὐγενικὰ ὀνόματα πλήρωσαν· πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποστηριχτοῦν! Ἀντιγράφω καλύτερα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Διάπλαση τοὺς ὅρους της αὐτούς (Ἀριθ. 38, 1 Αὐγούστου, 1913 σελ. 307):

«Οὐδὲν ψευδώνυμον ἐγκρίνεται ἢ ἀνανεοῦται ἂν δὲν συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ δικαιώματος φρ. 1. Τὰ ἐγκρινόμενα ἢ ἀνανεούμενα ἰσχύουν μέχρι τῆς 30 Νοεμβρίου 1913». Καὶ παρακάτω: «Οὐδεμία πρότασις δημοσιεύεται ἐὰν δὲν συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ ἀντιτίμου ὡς ἑξῆς: Διὰ τὰς πρώτας τρεῖς προτάσεις ἑκάστου φύλλου λεπτὰ 25. Διὰ τὰς ἐπὶ πλέον τοῦ αὐτοῦ φύλλου λεπτὰ 5 ἡ λέξις. Προτείνουν μόνον οἱ ἔχοντες ψευδώνυμον ἰσχύον διὰ τὸ ἔτος τοῦτο, πρὸς τοὺς ἔχοντας ψευδώνυμον ἐπίσης ἰσχύον διὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Προτάσεις μὲ ὀνόματα, ἢ μὲ ψευδώνυμα κατηργημένα δὲν δημοσιεύονται».

Μὲ ἄλλους λόγους, ἂν ἕνα καημένο παιδάκι ποὺ ἔχει κάθε Σάββατο τὰ 10 λεπτὰ ποὺ χρειάζονται γιὰ ν' ἀγοράση τὸ φυλλάδιο, δὲν ἔχη νὰ πληρώνη κάθε τόσο τοὺς ὑπέρογκους φόρους ποὺ ἀπαιτεῖ καὶ τύχη νὰ γράψη κατιτί, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ δημοσιέψη. Καὶ πῶς; Ἡ Διάπλαση τῶν Παίδων δὲ γίνηκε φτωχοκομεῖο. Ἀγόρασε ψευδώνυμο, πλήρωσε καὶ τυπωτικά, ἄδειασε τὸ πορτοφολάκι σου στὸ ταμεῖο γιὰ νὰ δῆς τυπωμένο ὅ,τι γράφεις... ἀλλιώτικα μὴ ζηλεύεις, μὴ φιλοτιμιέσαι, μὴ φιλοδοξεῖς. Ἔχεις δεκάρες, ὅλα τὰ ἔχεις. Δὲν ἔχεις; δὲν ἔχεις τίποτε! Ἄλλωστε τὸ ξέρεις· τὸ σύστημα τῆς Διάπλασης εἶναι γνωστό: ὅλα ἀγοράζονται στὸν κόσμο.

Καὶ θὰ μποροῦσα βέβαια νὰ πῶ, πῶς μακάρι καὶ ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς Διάπλασης, σὰν καὶ τὰ φτωχάκια νὰ μὴν εἶχαν νὰ πληρώνουν, γιὰ νὰ μὴ δημοσιεύωνται τόσες περιττὲς ἀνοησίες, καὶ νὰ μὴν παίρνουν ἔτσι τὸ δικαίωμα ἀπὸ μικρὰ νὰ βεβηλώνουν μεθαύριο τὴν Τέχνη, ἢ νὰ ἔχουν τόσο μικρὲς φιλοτιμίες, ὥστε καὶ μὲ τὰ μουστάκια ἀκόμα νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ λαβαίνουν μέρος στοὺς διαγωνισμοὺς γιὰ τὶς λύσεις τῶν μαγικῶν εἰκόνων, γιὰ νὰ δημοσιευτοῦν οἱ εἰκόνες τους!

Ἀλλὰ αὐτὰ σὰν πιὸ βαθειὰ σκέψη καὶ πιὸ ἀνώτερη. Γιὰ τὴν ὥρα βλέπομε στὸ γνωστότερο περιοδικό μας γιὰ παιδιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ παρὰ καὶ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πλούτου, ἂς εἶναι καὶ στὴν πιὸ ἐξευτελιστική τους ἐκδήλωση. Βλέπομε τὸ μῖσος καὶ τὴ ζήλεια ἀνάμεσα σὲ παιδάκια, βλέπομε τὴν ἄβυσσο ποὺ ἀρχινᾶ ν' ἀνοίγεται στὶς δυὸ κοινωνικὲς τάξεις, τὴν τάξη τοῦ φτωχοῦ καὶ τὴν τάξη τοῦ πλούσιου· τὴν πιὸ σκοτεινὴ καὶ τὴν πιὸ ἀδικαιολόγητη ἄβυσσο ποὺ χωρίζει τοὺς ἀνθρώπους. Γιατὶ δὲν πρόκειται ἐπιτέλους ν' ἀποκλείσης ἕνα παιδάκι μὲ καμιὰ περγαμηνὴ ἢ μὲ κανένα οἰκόσημο — τὸ ἀποκλείνεις μὲ μιὰ πεντάρα ἀπὸ τὰ σιδερένια ἀλώνια τῆς τέχνης, ποὺ οἱ μαχητὲς δὲ μετριοῦνται μὲ πεντάρες. Μὰ γιὰ νὰ καταφέρη αὐτὸ

τὸ χώρισμα ἡ Διάπλαση βρῆκε ἄλλα μέσα πιὸ ἀσφαλῆ καὶ σίγουρα· ἵδρυσε Αὐτοκρατορία. Δὲν πρόκειται πιὰ γιὰ ψευδώνυμα καὶ λύσεις· πρόκειται περὶ ἀξιωμάτων καὶ τίτλων ποὺ παίρνουν τὰ προνομιοῦχα παιδάκια τῆς ζωῆς. Αὐτὰ ποὺ ἡ Καλὴ Μοῖρα στὴ γέννηση τ' ἄγγισε μὲ τὸ χρυσό της τὸ ραβδάκι.

Ὁ κανονισμὸς τῆς θριαμβευτικῆς Αὐτοκρατορίας ὅπου μόνο λαβαίνει μέρος πᾶν «ψευδωνυμοῦχον μέλος» εἶναι ὁ ἀκόλουθος (ἀρ. 36, 3ης Αὐγούστου 1913).—*Θριαμβευτικὴ Αὐτοκρατορία: Αὐτοκράτωρ καὶ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν κραταιοτάτου θριαμβευτικοῦ στρατοῦ ἡ Α. Μ. ὁ ἀήττητος εὔζωνος, Αὐτοκράτειρα ἡ Α. Μ. Αὐτοκράτειρα τῆς Τρέλλας.—Ἀνάκτορα, Αὐλή: Βαρῶνος Δελαπειναίου, Λόρδος τῆς Λόρδας, Κυρίαι τῆς τιμῆς: Βασιλοπούλα τοῦ Μιστρᾶ, Κόμισσα Κατιτί, Σωματοφυλακή, Διάβολος Ξειδάτος, Λέρα τοῦ Διαβόλου, Διαβόλου κέρατο.—Ὑπουργικὸν συμβούλιον: Πρωθυπουργός, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης καὶ μέγας σφραγιδοφύλαξ: Ἀδαμάντιος χαρακτήρ. Ὑπουργοί: Στρατιωτικῶν, Πρόμαχος τῆς Ἐλευθερίας, Ναυτικῶν, Ναυτάκι τῆς Χαλκίδος, Ἐξωτερικῶν, Ὀνειρευμένη Ἑλλάς. Ἐσωτερικῶν, Ἀναστηθεῖσα Ἤπειρος. Οἰκονομικῶν, Ταγγούνης Πιαούλης. Παιδείας καὶ Ἐκκλησιαστικῶν, Μαγευτικὸν Δάσος. Πρόεδρος Βουλῆς Μαγευτικὸν Ἀνικόρως.—Ὑπουργεῖον Στρατιωτικόν: Στρατηγοί: Κέντρου καὶ διοικητὴς Α' Μεραρχίας, Γενναιόψυχος Στρατηλάτης. Τοῦ Δεξιοῦ καὶ Διοικητὴς Β' Μεραρχίας, Στέφανο ατὴ Γαλανή μας. Τοῦ ἀριστεροῦ καὶ Διοικητὴς Γ" Μεραρχίας Σταυραετός. Διοικηταί, Α' Μεραρχίας ὁ συνταγματάρχης Πυροβολικοῦ, Ὀνειρευμένη Πατρίδα. Γ" Μεραρχίας ὁ ἀντισυνταγματάρχης Μηχανικοῦ, Ἀπελευθεροθεῖσα Ἤπειρος, ἀρχηγὸς τοῦ Πυροβολικοῦ, Ἀρχικουμπούρας. Τοῦ Ἐπιτελείου, Λαρνοστεφὴς Ὀλυμπιονίκης, τῆς Ἐπιμελητείας, ταγματάρχης Ἐωσφόρος, Ἀεροναυτικοῦ στόλου, ὑπολοχαγὸς Σατανᾶς.—Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν: Ναύαρχος τῆς Βαρέλλας. Διοικητὴς θωρηκτοῦ «Θρίαμβος» Χρυσαετός. Ἀσυρμάτου, Ἐθνικὸς ἐγωισμός.—Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν: Ἀθῆναι. Πρέσβυς, Ἑλληνὶς Μητέρα. Γραμματεύς, Ἐθνικὸν Ὄνειρον. Ἀκόλουθος, Ἄσπρος Ἀραπάκος. Διερμηνεὺς Συμμαχικὸς Στρατός. Πειραιεύς, Πρόξενος, Ἀττικὴ Λύσις. Γραμματεύς, Πανελλήνιον Ὄνειρον. Διερμηνεύς, Λοξασμένη Ἑλλάς. Βόλος. Ὑποπρόξενος, Ἐν τούτῳ Νίκα. Ἁλμυρός. Ὑποπρόξενος, Κῦμα τῆς Γαλανολεύκου. Γενικὸς Ἐπιθεωρητής, Ἐλπιδοφόρος Ἑλλάς.—Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν: Ἀρχιαστυνόμος, Ἀρχιζιζάνιον τῆς Χαλκίδος. Φρενοκομεῖον, Διευθυντής, Ὀνειρῶδες Βάλς. Φρενίατρος, Ἄγνωστος Χ. Νοσοκόμοι, Ξανθὸ διαβολάκι, Κατσαρὸ σκυλάκι.—Ὑπουργεῖον Παιδείας: Πανεπιστήμιον, Πρύτανις, Σιὸρ δόκτωρ Μπαρούτης. Καθηγητὴς τῆς ρητορικῆς Γαβριᾶς. Ἀρχιμαέστρος τῶν Γαϊδάρων. Ἀρχιεπίσκοπος, Δὸν Βίδας Καπουκίνος.—Γενικοὶ Ἀρχηγοί: Ἑλληνικὴ καρδία, Ἀναστηθεῖσα Ἤπειρος, Ὀνειρευμένη Ἑλλάς.

Ἀναφέρω μὲ τὶς λεπτομέρειες αὐτὲς ὅλη τὴ δράση τῆς Διάπλασης γιατὶ τυχαίνει αὐτὴ ν' ἀντιπροσωπεύη τὸ μόνο παιδικὸ περιοδικὸ στὴν Ἑλλάδα ποὺ ἔχει μεγάλη κυκλοφορία, ποὺ μπαίνει σὲ ὅλα τὰ σπίτια καὶ καυχιέται γιὰ τὴ θαυμαστή της ἐπίδραση, ἀφοῦ ὡς λέει σὲ κάποια ρεκλάμα, ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ ποὺ ἔχομε σήμερα ἀναθράφηκαν καὶ μορφώθηκαν μ' αὐτή. Ἴσως τώρα νὰ βρεθοῦν νὰ μὲ ρωτήσουν, ἂν πλάι πλάι μὲ τὰ κακὰ τῆς Διάπλασης δὲν ὑπάρχουν καὶ τὰ καλά της. Ναὶ ὑπάρχουν· γιὰ τὰ παιδιὰ ποὺ δὲν ἤξεραν γαλλικά, ἡ ἄλλη καμιὰ ξένη γλῶσσα στάθηκε ἕνας καλὸς μεταφραστής. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται νὰ μασήσω τὴν κριτική μου. Ἡ Διάπλαση δὲν ἀντιπροσώπεψε τὴν ἐθνικὴ ἰδέα. Αὐτὸ γιὰ μένα εἶναι τὸ κύριο, τὸ θεμελιῶδες. Τ' ἄλλα τὰ καλά της πᾶν νὰ μὴν ὑπάρχουν. Καὶ ἂν ἀκόμα ἐκεῖ μέσα ὑπῆρξαν συνεργάτες Ἕλληνες ποὺ ἔγραψαν πρωτότυπα καλὰ πραματάκια — ἐδῶ χρωστῶ νὰ πῶ πὼς ὁ Φαιδρὸς Ἀδάμας ἔγραψε ἀριστουργήματα — ἀπὸ τὴν ἄποψη ποὺ παίρνω ἐγὼ τὸ περιοδικὸ δὲν ἔχει αὐτὸ καμιὰ σημασία. Αὐτὰ γιὰ τὴ Διάπλαση· κι ἐπειδὴ δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ παιδικὸ περιοδικὸ στὴν Ἑλλάδα θὰ κοιτάξωμε ἀκόμη καὶ δυὸ ἄλλα, τὸν «Παιδικὸ Ἀστέρα», ποὺ ἔχει ἀπάνω κάτω δυὸ χρόνια ποὺ βγαίνει, καὶ τὸν «Ἑλληνόπαιδα» ποὺ εἶναι κι αὐτὸς δυὸ χρονῶν περιοδικό.

*

Ὁ Παιδικὸς Ἀστὴρ εἶναι τὸ γνήσιο παιδὶ τῆς Διάπλασης. Ὅλα δανεισμένα, ὅλα ξένα. Κατάχρηση στὶς πνευματικὲς ἀσκήσεις, καὶ δῶ, στοὺς διαγωνισμοὺς καὶ στὴν ἀλληλογραφία. Ἕνα μυθιστόρημά του μὲ ἑλληνικὴ ὑπόθεση, «Ἡ τελευταία Σπαρτιάτις», εἶναι κι αὐτὸ ἔργο ξένου συγγραφέα. Τρία πράματα τὸ χαραχτηρίζουν γενικά: ἡ τέλεια ἀπομίμηση τῆς Διάπλασης, ἡ φριχτή του καθαρεύουσα, καὶ ἡ ἔλλειψη σχεδὸν ποιημάτων. Στὰ τελευταῖα του φυλλάδια βλέπομε καὶ μερικὲς εἰκόνες ἀπὸ τὸν πόλεμο.

Κι ἔρχεται ὁ Ἑλληνόπαις. Ὁ τίτλος ἐδῶ φανερώνει τὸ πρόγραμμα. Νὰ εἰπωθοῦν πολλά, γιὰ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὴ θρησκεία. Καὶ λέγονται· ἀλλὰ Θεέ μου, πῶς! Σὲ μιὰ γλῶσσα ποὺ εἶναι ἀδύνατο

νὰ διαβαστῆ, σὲ μιὰ ὕλη ποὺ δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴ λογοτεχνία. Τίποτε ἄλλο πιὸ ἀντιπαθητικὸ καὶ πιὸ σιχαμένο ἀπὸ τὸν «Ἑλληνόπαιδα». Μιὰ ξερότατη ἀρθρογραφία, μιὰ περιγραφὴ ἀπὸ γεγονότα δίχως ψυχὴ καὶ τρυφερότητα, ποὺ θὰ σταθῆ στὸ παιδὶ ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ βρῆ ἔστω καὶ τὸ παραμικρὸ ἐνδιαφέρον. Ἡ γλῶσσα του, τὸ ξαναλέω, εἶναι τρισάθλια. Ὁ Κόντος ὁ μακαρίτης καὶ ὁ Μιστριώτης μόνο θὰ μποροῦσαν ἴσως νὰ τὴ διαβάσουν. Καὶ τί ἀδειοσύνη, τί ἀναισθησία! Προξενεῖ ἀγανάχτηση ὁ τρόπος ποὺ μιλεῖ γιὰ τὰ πιὸ γλυκὰ καὶ τὰ πιὸ πλησίον στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ. Ἂς ἀφήσωμε ὅμως ἕνα ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τοῦ «Ἑλληνόπαιδος» νὰ μᾶς πῆ γιὰ τὴν ἀγαπητὴ μορφὴ τῆς γιαγιᾶς:

«Ὑπάρχει ἓν οἰκογενειακὸν πρόσωπον ἐκ τοῦ ὁποίου τὸν κεφαλαιώδη ρόλον ἐν τῇ ὑφάνσει τῆς ἡμετέρας ὀντότητος δὲν ἔχομεν προσέξει δεόντως, συνεπῶς δὲν ἔχομεν πλήρη ἀντίληψιν τοῦ ρόλου τούτου καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἀποδίδομεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτὸ τὴν προσήκουσαν θείαν τιμήν...» («Ἑλληνόπαις», 13 Φεβρ. 1913).

Τώρα τί ἐννοεῖ μὲ τὸ: «ἐκ τοῦ ὁποίου τὸν κεφαλαιώδη ρόλον ἐν τῇ ὑφάνσει τῆς ἡμετέρας ὀντότητος», καὶ τί ἄραγε θέλει νὰ ἐκφράση μὲ τὴν «θείαν τιμήν» αὐτὸ δὲν εἶναι δουλειά μου νὰ τὸ ξεσκαλίσω· ὅ,τι ὅμως μοῦ κινεῖ τὴν ἀγανάχτηση εἶναι πὼς τὸ σπάνιο αὐτὸ μαργαριτάρι τῆς καθαρεύουσας ἔχει γιὰ τίτλο τὴν ἀκόλουθη τρυφερώτατη καὶ γλυκύτατη φράση: «Καλῶς μου τα!» Καὶ δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω γιατί αὐτὸς ποὺ τάγραφε αὐτά, ἀντὶ νὰ μεταχειριστῆ αὐτὴ τὴν ἔκφραση, δὲν ἔβαζε π. χ. «Ὡς εὖ παρέστητε φίλτατα τεκνία, γιὰ νὰ εἶναι τέλος πάντων καὶ συνεπὴς στὸν ἑαυτό του, καὶ ἄξιος ἔγγονος τῆς μάμμης του. Τώρα μοῦ κάνει θλίψη νὰ φαντάζωμαι τὰ τρεμάμενα χεράκια τῆς καλῆς γιαγιάκας, ν' ἀνοίγωνται νὰ ὑποδεχτοῦν τὰ ἐγγονάκια μὲ τὸ γλυκύτατο αὐτὸ καλωσώρισμα: «Καλῶς μου τα!» Ποῦ νάξερε πὼς ἔτσι ἀναίσθητα καὶ δασκαλικὰ θάρχονταν ἀργότερα τὰ γλυκά της λόγια στὴ θύμησή τους...

Αὐτὰ εἶναι τὰ περιοδικὰ ποὺ θέλησα σήμερα νὰ κρίνω. Τὰ ἔκρινα σύμφωνα μὲ τὴν κρίση μου καὶ τὴν ἀντίληψή μου, καὶ εἶπα καθαρὰ τὴ γνώμη μου γιὰ ὅλα, ἀποριῶντας μόνο λίγο, πὼς ὅ,τι κάνω ἐγὼ σήμερα δὲν τὸ ἔκαμαν πρῶτα ἀπὸ μένα χιλιάδες γονεῖς.*

*

Καὶ τώρα ἂς μιλήσωμε καὶ γιὰ τὸ ἄλλο, τὸ ἰδανικὸ παιδικὸ περι-

* Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔγραφε ὁ Πλ. Νουτσόπουλος «Ἡ διάπλαση καὶ τὰ Ρωμηόπουλα» στὸ Νουμᾶ, Δεκέμβρ. 1907, ἀρ. 273-274.

οδικό, ποὺ πλάι μὲ τὴν ἀναγέννηση τῆς φυλῆς θὰ συντελέση ὅσο μπορεῖ στὴ μόρφωση τοῦ αὐριανοῦ Ἕλληνα μὲ τὸν τίμιο χαραχτῆρα καὶ τὰ μεγάλα ἰδανικά. Δίπλα στὸ ἀρνητικὸ αὐτὸ ἀντίκρυσμα πάνω στὴν ἀξία τῶν περιοδικῶν μας, ἂς ὁρίσω τὶς βάσεις ποὺ πρέπει νάχη ἕνα νέο παιδαγωγικὸ φύλλο γιὰ τὸ ἑλληνόπουλο. Γιαυτὸ πρῶτα πρῶτα ἀνάγκη νὰ πῶ ποιὰ χαραχτηριστικὰ πρέπει ν' ἀναπτύξη στὸ χαραχτῆρα τοῦ παιδιοῦ. Κατόπι θὰ δοῦμε μὲ τί ὑλικὸ θὰ μπορέσωμε νὰ πετύχωμε τὸ ἀγαθὸ ἀποτέλεσμα.

Θυμοῦμαι τί μεγάλη ἐντύπωση μοῦ ἔκαμαν οἱ ἀγγλικοὶ στίχοι ποὺ εἶναι γραμμένοι στὸ τέλος τοῦ φυλλάδιου τῆς κ. Δέλτα, «Στοχασμοὶ γιὰ τὴν ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν μας». «Ὁ κόσμος, λέει ἡ μάνα στὸ παιδί της, ἔχει τόπο γιὰ ἀγῶνα ὅσο θές, μπορεῖς νὰ νικήσης ἀλλὰ μπορεῖ καὶ νὰ νικηθῆς, ὅμως ὅ,τι καὶ ἂν γίνη μεῖνε γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ τζέντλεμαν». Λοιπὸν αὐτὸ εἶναι: Νὰ μάθη τὸ παιδὶ νὰ εἶναι *τζέντλεμαν*. Καὶ θὰ τὸ μάθη ἂν στὸ καθετὶ ποὺ τοῦ δίνωμε νὰ διαβάση, βρίσκη τὰ χαραχτηριστικὰ ποὺ μορφώνουν τὸν ἀνώτατο αὐτὸν τύπο τῆς ἀνθρώπινης ἐκδήλωσης. *Νὰ εἶσαι τίμιος*, θὰ αἰσθάνεται τὸ παιδὶ νὰ βγαίνη ἀπὸ κεῖνα ποὺ θὰ διαβάζη, *νὰ εἶσαι ὑπερήφανος, νὰ εἶσαι γενναῖος, νὰ εἶσαι αἰσιόδοξος, νὰ ἔχης θέληση, νὰ λὲς τὴν ἀλήθεια, νὰ μὴν καταδέχεσαι νὰ ἐργάζωνται ἄλλοι γιὰ σένα, ν' ἀγαπᾶς τὴν πατρίδα σου, νὰ ἔχης φιλοδοξίες.*

Γιὰ νὰ βάλωμε αὐτοὺς τοὺς ὁρισμοὺς μέσα σὲ τερπνὴ ὕλη ἀπὸ διηγήματα, μυθιστορήματα, ποιήματα, ἀνέκδοτα, καὶ ἱστορικὰ ντοκουμέντα, δὲ θὰ χρειαστῆ αὐτὴ τὴν ὕλη νὰ τὴ ζητήσωμε ἀπὸ τὰ ξένα συγγράμματα. Δὲ θὰ μᾶς τὴν δανείση κανένα ξένο ἔθνος. Θὰ εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴ ζωὴ τὴν ἑλληνική, ἀπὸ τὰ ἤθη καὶ τὰ δικά μας ἔθιμα.

Οἱ πλούσιοι τόμοι τῆς Λαογραφίας τοῦ κ. Ν. Πολίτη θὰ μᾶς δώσουν χίλια θέματα γιὰ διηγήματα βγαλμένα ἀπὸ τὴ φυλή μας, ἀπὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἑλληνικό. Τοῦ Ἀναδρομάρη τ' ἀνέκδοτα θὰ μᾶς μάθουν μὲ τί τρόπο ἔζησαν οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ πῶς κράτησαν πάντα στὴ συνείδηση τους ψηλὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὶς ἐλπίδες καὶ τὰ ὄνειρα. Θὰ δοῦμε τὸ ἑλληνόπουλο πῶς κινήθηκε μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία. Τί ἡρωισμοὺς ἔκαμε καὶ πῶς ἀπὸ μικρὸ μάθαινε ν' ἀγαπᾶ καὶ νὰ εἶναι περήφανο γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ Κρυφὸ σκολειό, τὸ μικρὸ αὐτὸ φῶς ποὺ ἔλαμπε στὰ σκότη τῆς σκλαβιᾶς, γιὰ νὰ γίνη κατόπιν ὁ ἥλιος τῆς ἑλληνικῆς ἀναγέννησης, θὰ δείξη στὰ παιδιά, πῶς σκλάβος δὲ θὰ πῆ πάντα ταπεινωση κι ἐξευτελισμὸς

κι ἐξουθένωση, ἀλλὰ θὰ πῆ καὶ παλαίστρα ποὺ ὑψώνεται ἡ συνείδηση, καὶ γίνονται οἱ ψυχικὲς δυνάμεις ἀτσαλένιες, καὶ βγαίνει μὲ τὸν καιρὸ ὁ Ἕλληνας τοῦ 21. Θὰ μάθουν τὰ παιδιὰ πὼς σκλάβος δὲν εἶναι ποτὲ ἐκεῖνος ποὺ ἐνῶ σκύβει κάτω ἀπὸ τὸ βαρὺ πόδι τοῦ τυράννου, ὅμως ἡ ψυχή του ἀπομένει ἐλεύθερη καὶ ζητᾶ τὸ λυτρωμό της.

Τὸ ἰδανικὸ περιοδικὸ πρέπει νὰ μιλῆ στὸ ἑλληνόπουλο μας γιὰ τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς φυλῆς του· γιατὶ αὐτὰ εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μέσα στὴν πιὸ βαθειά της ὑπόσταση. Μέσα ἀπὸ αὐτὰ βγῆκε καὶ μεγάλωσε ἡ ἑλληνικὴ εὐγένεια. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὰ ξέρη καὶ νὰ τὰ σέβεται. Νὰ ξέρη πὼς ἂν νέοι κοινωνικοὶ ὅροι, μᾶς ἀναγκάζουν νὰ ζοῦμε διαφορετικά, ὅμως αὐτὸ δὲ θὰ πῆ πὼς πρέπει νὰ παραγνωρίσωμε τὶς σεμνὲς συνήθειες τοῦ σπιτιοῦ τῆς γιαγιᾶς· εἶναι πιὸ ἑλληνικὸ ἐκεῖνο καὶ πιὸ κοντὰ στὴν ἑλληνικὴ πατρίδα. Νὰ ξέρη τὴν ἑλληνικὴ οἰκογενειακὴ ζωή. Τὶς γιορτές της, τοὺς γάμους της, τὰ βαφτίσια της. Καὶ νὰ πάη καὶ μακρύτερα. Νὰ δῆ καὶ στὴν ἀρχαιότητα καὶ στὸ μεσαίωνα πῶς ζοῦσαν οἱ Ἕλληνες.

Ἔπειτα νὰ γνωρίση τοὺς γειτονικοὺς λαούς. Τὴ δύναμή τους, τὴν ἱστορία τους, τὶς ἱκανότητες τους. Πρὸπάντων αὐτές. Καὶ ποτὲ νὰ μὴν καταδεχτῆ νὰ τὶς ὑποτιμήση. Αὐτὸ ὄχι μόνο ἀνάξιό του θὰ εἶναι μὰ θὰ τοῦ σταθῆ καὶ ὀλέθριο. Πρέπει νὰ ξέρη τοῦ ἐχθροῦ τὰ πλεονεχτήματα καὶ νὰ προσπαθῆ νὰ τ' ἀποχτήση ἂν δὲ τάχη. Τὴν Τουρκία, τὴ Σερβία, τὴ Βουλγαρία, τὴ Ρουμανία, νὰ τὶς ξέρη στὰ δάχτυλα. Νὰ ξέρη μὲ τί γείτονες συνορεύει ἡ Ἑλλάδα.

Θὰ περιγράφη τὸ περιοδικὸ στὰ παιδιὰ ζωντανὰ εἰκόνες ἀπὸ τὴ καθημερνὴ ζωή. Θὰ τοῦ πῆ γιὰ τὸ μανάβη, ποὺ πρωὶ πρωὶ περνᾶ καὶ μᾶς ξυπνᾶ μὲ τὰ διαλαλήματα του· γιὰ τὸ γαϊδουράκι του τὸ καταστόλιστο ἀπὸ τὰ πράσινα λαχανικὰ καὶ τὰ γλυκὰ φροῦτα· γιὰ τὸν καρβουνιάρη τὸν καημένο ποὺ εἶναι ὅλο μουντζοῦρες, γιὰ τὰ παιδιὰ ποὺ πουλοῦν τὶς κουβαρίστρες καὶ τὰ κεντήματα, γιὰ τὸν ἐφημεριδοπώλη... Νὰ μάθη ἐκεῖ ν' ἀγαπᾶ καὶ νὰ σέβεται ὅλους αὐτοὺς τοὺς βιοπαλαιστές, ποὺ ἔρχονται στὴν πόρτα του ν' ἀγοράση ἀναπαυμένα αὐτὸς τὸ καθετί. Νὰ τοὺς συμπαθῆ, νὰ τοὺς λυπᾶται. Νὰ μάθη πὼς ἡ ζωὴ δὲν εἶναι γιὰ ὅλους ἄνετη, ὅτι συχνὰ ἔχει σκληρὲς δοκιμασίες. Νὰ τοὺς ἀγαπήση αὐτοὺς τοὺς ταπεινοὺς δουλευτάδες, καὶ νὰ μὴν τοὺς περιφρονήση ποτέ. Καὶ κοντὰ στοὺς ἀνθρώπους νὰ μάθη τὸ ἑλληνόπουλο ν' ἀγαπᾶ καὶ τὰ ζῶα. Ν' ἀγαπᾶ τὰ λουλούδια. Νὰ ξέρη πὼς ὅποιος δὲν ἀγαπᾶ αὐτὰ τὰ δυὸ πράματα δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸ νὰ εἶναι καλὸς ἄνθρωπος. Ἕνα λουλουδάκι κάποτε

ποὺ φύτρωσε μοναχό του ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς πλάκες τῆς φυλακῆς παρηγόρησε ἕναν κατάδικο, καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ θάρρος νὰ ὑπομονεύεται στὰ βάσανα του, καὶ πολλὲς φορὲς ἕνα πουλάκι, ἕνα γατάκι, ἕνα σκυλάκι, μᾶς συντροφεύει τόσο καλὰ ὅσο ἕνας ὅμοιός μας. Καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ θὰ τοῦ δίνη νὰ μαθαίνη φαιδρὰ τραγουδάκια, ἀστεῖες κωμωδίτσες, θὰ τοῦ δίνη καὶ κανένα μουσικὸ κομματάκι.

Νὰ γνωρίσουν τὰ παιδιὰ σὲ ἐξιστορήσεις ταξιδιῶν τὴν Ἑλλάδα ὅλη, τὶς πολιτεῖες της, τὰ βουνά της, τὰ προϊόντα της, τὶς ὁμορφιές της· νὰ τὴ δοῦν μὲ τὰ μάτια τῆς φαντασίας τους ὡραία, θεϊκὰ ὡραία τὴν Ἑλλάδα. Διάπλατη ν' ἀνοίγεται ἡ ψυχή τους ν' ἀναπνεύσουν τὸν ἀέρα της τὸ μυρισμένο· μέσα στὴ φύση τὴν ἑλληνικὴ νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ νὰ λατρεύουν τὴ φύση ἀλάκαιρη. Ν' ἀγαποῦν τὰ δέντρα, τὰ νερά, τὴ θάλασσα. Ν' ἀγαποῦν τὴν ἐξοχὴ καὶ τὰ βουνά, γιατὶ αὐτὰ κάνουν τὴν ψυχὴ ἐλεύθερη, ἀγνότερη, πιὸ δυνατή.

Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα νὰ γνωρίσουν καὶ ν' ἀγαπήσουν τὴ Βυζαντινή μας ἱστορία καὶ νὰ πεθυμήσουν τὴ Πόλη.

Μόνο σὰ θὰ μπορέσωμε νὰ δώσωμε στὰ παιδιὰ ἕνα τέτοιο περιοδικό, μὲ τέτοιο ὑλικό, γραμμένο στὴ γλῶσσα μας, βγαλμένο ἀπὸ τὴν καρδιά μας, θὰ δοῦμε νὰ ὑψώνεται τὸ δυνατὸ δέντρο ποὺ θὰ εἶναι ἡ νέα ἑλληνικὴ ἀναγέννηση. Τότε ἀντὶ ὁ *Ἑλληνόπαις* νὰ λέη τὶς γελοιωδέστερες ἀνοησίες γιὰ τὴ σεμνὴ μορφὴ τῆς «μάμμης», τὸ *Ἑλληνόπουλο* θὰ ψιθυρίζη συγκινημένο τὸ ὑπέροχο σονέτο τοῦ Πορφύρα:

Πῆραν στρατὶ στρατὶ τὸ μονοπάτι
Βασιλοπούλες καὶ καλοκυράδες,
Ἀπὸ τὶς ξένες χῶρες βασιλιάδες
Καὶ καβαλάρηδες χρυσοὶ στὸ ἄτι.

Καὶ γύρω στῆς γιαγιᾶς μου τὸ κρεβάτι,
Ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ χλομὲς λαμπάδες
Πετούσανε, καὶ σὰν τραγουδιστάδες
Τῆς τραγουδοῦσαν — ποιὸς τὸ ξέρει; — κάτι.

Κανεὶς γιὰ τῆς γιαγιᾶς μου τὴν ἀγάπη
Δὲ σκότωσε τὸ Δράκο ἢ τὸν Ἄραπη
Καὶ νὰ τῆς φέρη ἀθάνατο νερό.

Ἡ μάνα μου εἶχε γονατίσει κάτου
Μὰ πάνω — μιὰ φορὰ κι ἕναν καιρὸ —
Ὁ Ἀρχάγγελος χτυποῦσε τὰ φτερά του.

ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΜΑΣ

Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

Τέλεια ἀναγνωστικὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνουν ὅσο ἐπιβάλλεται στὸ σχολικὸ βιβλίο ἡ καθαρεύουσα· τὸ πρῶτο πρῶτο θὰ ἤταν ν' ἀλλάξη ἡ γλῶσσα· ἀφοῦ ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι στὸ χέρι μας, ἀφοῦ ὁ νόμος δυστυχῶς μᾶς ἐπιβάλλει τὴ διγλωσσία, τουλάχιστον ἂς διορθωθῆ ἡ οὐσία τοῦ ἑλληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ, ποὺ ὡς τώρα δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς παιδαγωγικῆς.

Ἀπὸ τὸ ἀλφαβητάριο ἀρχίζει ἡ ἀνυπόφορη καθαρεύουσα καὶ πηγαίνει αὐξάνοντας μὲ κάθε κεφάλαιο, σὲ κάθε βιβλίο. Στὸ βιβλίο ποὺ τὸ παιδὶ μαθαίνει νὰ συλλαβίζῃ (Ἀλφαβητάριο Α' Δημοτικοῦ) ἔχομε ἤδη λέξεις καὶ φράσεις καθὼς *συνάγχην* (σ. 30), *νῆσσα* (σ. 16), «*ἡ χὴν γεννᾷ μεγάλα ᾠά*» (σ. 17), «*ἐχόρευσαν καὶ ἠΰλησαν*» (σ. 22), «*ἂν ὁ κύριος ἀσθενῇ, ἀρρωστεῖ καὶ ὁ σκύλος*» (σ. 25), «*ὄνυχας γαμψούς*» καὶ «*σαθρῶν τοίχων*» (σ. 28), «*ὁ σκνίψ*» (σ. 31) κτλ.

Καὶ τὸν ἴδιο χρόνο στὸ πρῶτο ἀναγνωστικὸ (Α' τάξη, μέρος δεύτερο) βλέπομε τέτοιες φράσεις: «*Ἡ μήτηρ συνεχώρησεν αὐτόν*» (σ. 5), «*ἔσχιζε τὰς χεῖρας αὐτῶν μὲ τοὺς γαμψοὺς καὶ ὀξεῖς ὄνυχάς της*» (σ. 8), *ὀλάκτει μὲ χαράν*» (σ. 11), «*ὁ Ἔκτωρ ἠγάπα τὰ παιδία, διότι ταῦτα περιεποιοῦντο αὐτὸν περισσότερον τῶν ἄλλων*» (σ. 11) (φράση σκοτεινὴ καὶ βαρειὰ γιὰ μικρὰ παιδάκια), «*παιδίον... ἀνυπόδητον καὶ ρυπαρόν*» (σ. 14), «*τὸ μέγα ῥοῦφαρ*» (σ. 25), «*ὁ λαγωός*» (σ. 26), «*νὰ τὸν ἐκδιώξῃ*» (σ. 31), «*ἔλειχε τὰς χεῖρας*» (σ. 32), «*ὡραίας τριανταφυλλέας*» (σ. 36), «*δὸς εἰς ἐμέ*» (σ. 36), «*τὰ παιδία ἐκλίπτων ἐκ χαρᾶς*» (σ. 60), «*ἐδῶ δὲ ἐρώντο μηλέαι, ἀχλαδέαι*» (σ. 61) κ. ἄ.

Αὐτὰ γιὰ παιδάκια ποὺ ἀρχίζουν νὰ διαβάζουν μόλις, δηλ. 6-7 χρονῶν, μὴν τὸ ξεχνοῦμε. Οἱ δάσκαλοι ὅλοι τραβοῦν τὰ μαλλιά τους κάθε φορὰ ποὺ βάζουν τὰ παιδάκια νὰ διαβάσουν. Οἱ καλύτεροι προσπαθοῦν νὰ μεταφράσουν — ἂν εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ παραδεχθοῦμε ἕνα τέτοιο πρωτάκουστο πρᾶμα — λέξη πρὸς λέξη τὸ κείμενο, ὅπως δηλ. θὰ ἔκαναν ἂν μάθαινε τὸ ἑλληνόπουλο ξένη γλῶσσα καὶ ὄχι ἐκείνη ποὺ μιλᾶ στὸ σπίτι. Καὶ εἶναι χειρότερο παρὰ ἂν μάθαινε ξένη γλῶσσα· γιατὶ τὶς λέξεις τῆς ξέννης γλώσσας ποὺ θὰ

μάθη, θὰ τὶς ξανακούσῃ ὅποτε βρεθῆ μὲ ξένους ποὺ μεταχειρίζονται αὐτὴν τὴ γλῶσσα· ἐνῶ τὶς λέξεις ποὺ βρίσκει στὸ ἑλληνικὸ ἀναγνωσματάριο καὶ ποὺ κοπιάζει τόσο νὰ τὶς μάθη, δὲν τὶς ἀκούει σὲ καμιὰ ἑλληνικὴ συντροφιά, ὅπου ἡ *νῆσσα* λέγεται πάπια, τὰ *ᾠὰ* ἀβγά, ὁ *ὄνυξ* νύχι, ὁ *σκνίψ* σκνῖπα κτλ.

Μοῦ ἔλεγε μιὰ δασκάλισσα, μιὰ πολὺ μορφωμένη κυρία: «Ὅταν ἀνοίξω καὶ διαβάσω τὸ ἀναγνωστικό, δὲ μοῦ κάνει ἐντύπωση ἡ γλῶσσα, τὴν ἔχω συνηθίσει· μὰ σὰν πιάσω νὰ ἐξηγήσω τοῦ παιδιοῦ ποὺ διαβάζει... ποπό! μοῦ ἔρχεται νὰ τραβήξω τὰ μαλλιά μου.» Σ' αὐτὴ τὴν ψυχικὴ κατάσταση βρίσκονται ὅλοι οἱ δάσκαλοί μας ποὺ τίμια θέλουν νὰ διδάξουν τὰ παιδιά μας. Καὶ αὐτὸ δὲν τυχαίνει μόνο στὶς πολὺ μικρὲς τάξεις, ὅπου ἀπαντοῦμε τραγελαφικὲς φράσεις σὰν αὐτήν: «*καὶ ἀμέσως συλλαμβάνει τὴν ῥῖνα τοῦ Ἀνδρέου καὶ σύρει αὐτὴν δυνατά*» (Α*, σ. 15), καὶ ἄγριες καθαρεύουσες σὰν ἐτούτην: «*ὅταν ἐκκολαφθῶσιν οἱ πεινα λέοι νεοσσοί, οἱ γονεῖς ἔχουσι πολλὰ νὰ κάμωσι, διὰ νὰ καθησυχάσωσι τοὺς μικροὺς ταραξίας*» (Β, σ. 38)· αὐτὸ λέγω, δὲν τυχαίνει μόνο στὶς πρῶτες τάξεις ὅπου διδάσκονται παιδάκια 6 καὶ 7 χρονῶν, μὰ καὶ στὶς μεγάλες, στὴν Δ' καὶ στὴν Ε' τάξη, ἀκόμα καὶ στὴν Ϛ', ὅπου κεφάλαια ὁλόκληρα τὰ πηδοῦν ἐκ συμφώνου ὅλοι οἱ δάσκαλοι, γιατὶ οἱ ἴδιοι δὲν μποροῦν νὰ τὰ καλοκαταλάβουν ἔτσι ποὺ νὰ τὰ ἐξηγήσουν καὶ στὰ παιδιά. Ἕνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι στὴν Ϛ' τὸ κεφάλαιο «*Οἱ συνεταιρισμοὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ*», κακογραμμένο, σκοτεινό, ἀκατανόητο τόσο ποὺ μόνο σύγχυση μπορεῖ νὰ φέρη στὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ μπερδέψη τὶς λίγες γνώσεις ποὺ ἴσως ἔχει τὸ παιδὶ γιὰ τὸ συνεταιρισμό.

Μιὰ διευθύντρια παρθεναγωγείου μοῦ διηγήθηκε πὼς μιὰ μέρα ποὺ ἀναπλήρωνε κάποια ἄρρωστη δασκάλισσά της σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς μεσαῖες τάξεις, προσπάθησε νὰ ἐξηγήση στὰ παιδιὰ τὶς λέξεις ποὺ δὲν καταλάβαιναν· μὰ τόσες πολλὲς ἦταν αὐτές, τόσο συχνὰ ἀναγκάζουνταν νὰ σταματήση τὸ διάβασμα σὲ κάθε λέξη, ποὺ ἀπελπίστηκε καὶ τὰ παράτησε, καὶ εἶπε στὸ παιδί: «Διάβαζε τώρα καὶ μὴ γυρεύεις νὰ καταλάβῃς». Φαντάστηκε ἄραγε ποτὲ κανένας ὑπουργὸς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τί ἔγκλημα ἔκανε ὅταν παραδέχτηκε τὰ βιβλία αὐτὰ γιὰ νὰ ἐπιβάλη σ' ὅλα τὰ δυστυχισμένα παιδιὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸ βάσανο γιὰ ἕξι χρόνια τῆς ζωῆς τους νὰ διαβάζουν «χωρὶς νὰ γυρεύουν νὰ καταλάβουν»;

---

* Τὰ ψηφία Α, Β κτλ. σημαίνουν Ἀναγνωστικὸ γιὰ τὴν Α' δημοτικοῦ, Β' κτλ.

Δοκίμασα κάποτε νὰ βάλω παιδιὰ νὰ διαβάσουν δυνατά· ἦταν τραγικὸ ν' ἀκοῦς ἕνα παιδάκι δέκα χρονῶν ν' ἀραδιάζῃ σὰν παπαγάλος μὲ μονότονη τσιριχτὴ φωνὴ συλλαβὲς ἀκατανόητες, κόβοντας τὶς λέξεις στὴ μέση, κολλώντας τὸ τέλος τῆς μιᾶς στὴν ἀρχὴ τῆς ἄλλης, χωρὶς ἄλλη συλλογὴ παρὰ πῶς νὰ τὰ πῇ πιὸ γρήγορα: «Αἰκραεατό-μυιαιτοτεμέ-τονισχυρόν-βομβονκαί-τηνιῶραί-ανμεταλλικήν -λαμψιντῶν» κτλ.— Σταμάτησα τὸ παιδὶ καὶ ρώτησα: «Καταλαβαίνεις»; — Κοίταξε τὸ βιβλίο, ἐμένα, καὶ πάλι τὸ βιβλίο καὶ δὲ μίλησε. Πῆρα τὸ βιβλίο καὶ ζήτησα ἕνα διηγηματάκι ποὺ εἶχε διαβάσει λίγες μέρες πρωτύτερα τὸ παιδί, *«Πῶς ἀνταμείβεται μία ἀνθόπωλις διὰ τὴν τιμιότητα αὐτῆς»* (Γ, σ. 85), καὶ τοῦ εἶπα νὰ μοῦ τὸ διηγηθῇ. Τὸ μικρὸ μὲ κοίταζε, κοίταζε τὸ βιβλίο, μὰ δὲ μιλοῦσε. Ρώτησα: «Τὸ διάβασες;» — «Ναί» μοῦ εἶπε. — «Λοιπὸν πές μου το». — Καὶ τὸ μικρὸ μοῦ ὡμολόγησε, μὲ ντροπὴ καὶ στενοχωρία: «Τὸ διαβάσαμε στὸ σχολειό... μὰ δὲν τὸ κατάλαβα...» Δὲν τοῦ εἶχε περάσει ἡ ἰδέα πῶς τὰ βιβλία γράφονται γιὰ νὰ καταλαβαίνωνται.

Ἔβαλα μιὰ μαθήτρια ποὺ εἶχε τελειώσει τὴ Β' τοῦ Ἑλληνικοῦ νὰ μοῦ διαβάσῃ ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Γ' τοῦ Δημοτικοῦ, καὶ πολλὲς λέξεις δὲν τὶς καταλάβαινε· κάποτε ἡ ἔννοια τὴν ἔκανε νὰ μαντεύῃ, ἄλλοτε ἀπὸ τὴν ἔννοια μάντευε στραβά, καὶ ἄλλοτε δὲν καταλάβαινε τίποτα. Ἔχω σημειώσει στὸ περιθώριο τοῦ βιβλίου μερικές της ἀπαντήσεις:

«Τέλος παρετήρησε κάτι τι ἐντὸς κοιλώματος μιᾶς δρυός» (σ. 124), Ἐξήγηση: «στὸ σῶμα μιᾶς δρυός».

«Ἔχει ρύγχος ὀξύτερον τοῦ λύκου» (σ. 125). Ἐξήγηση: «δυνατώτερο».

«Ὀδὰν μακροτέραν, πλέον θανασιμωτέραν». Ἐξήγηση: «καμπυλωτή».

«Ὑλακτεῖ δὲ ἀξέως». Ἐξήγηση: «πηδᾶ δυνατά».

Στὶς σ. 126 καὶ 127, ἐμπρὸς σὲ ὁλόκληρες φράσεις ἔχω σημειώσει: «Δὲν μπόρεσε νὰ ἐξηγήσῃ». Στὶς λέξεις *«ἀδηφάγος — ἀκατάπαυστος — θηρεύει — κοντίκλους — βρύαν»* ἔχω σημειώσει: «ἄγνωστο». Στὴ σ. 91 βλέπω τὶς ἴδιας πάλι ἐξηγήσεις: *«ἔρπουσιν»*, ἐξήγ. «πετοῦν», καὶ ἔξαφνα «ἄχ, ὄχι! ἑρπετὰ εἶναι τὰ φίδια· θὰ πῇ σέρνονται! *«Θέτουσιν»*, ἐξήγ. «μπαίνουν» — *«εἰσδύουσιν»*, ἐξήγ. «βγαίνουν». Ἐδῶ ἡ ἔννοια τὴ γέλασε· ἡ φράσῃ λέγει: *«Τότε ἔρπουσιν αἱ κάμπαι, εἰσδύουσιν εἰς τὴν γῆν καὶ μεταβάλλονται εἰς χρυσαλλίδας»* (Γ, σ. 91). «Ἄ!» μοῦ εἶπε ἡ μαθήτρια τῆς Β' τοῦ Ἑλληνικοῦ, «εἰσδύουσιν, θὰ πῇ βγαίνουν ἀπὸ τὴ γῆ».

Σὲ ἄλλη μαθήτρια ποὺ εἶχε τελειώσει τὶς ἕξι τάξεις τοῦ δημοτικοῦ διάβαζα ἀπὸ τὸ ἀναγνωσματάριο τῆς Β', ποὺ εἶναι δηλαδὴ γραμμένο γιὰ παιδάκια 8—9 χρονῶν: *«Ὁ ἵππος εἶναι ὡραῖον ζῶον. Ἡ κεφαλή του εἶναι ἐπιμήκης»*. Ρώτησα: «Τί θὰ πῇ ἐπιμήκης;» — Μὲ κοίταζε καὶ συλλογίζουνταν, τέλος εἶπε: «Πέστε το πάλι», καὶ ξαναδιάβασα τὴ φράση. — «Ἄ!» εἶπε, «θὰ πῇ τετράγωνη· τετράγωνο δὲν εἶναι τὸ κεφάλι τοῦ ἀλόγου; τὸ μέτωπό του εἶναι πλατύ».

Σὲ διηγηματάκια ὅπου μιλοῦν παιδιὰ ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνυπόφορη· π. χ. *«Ἄχ, πόσον ψῦχος εἶναι σήμερον! Ἔλεγεν ἡ Καλλιόπη»*. *«Καὶ ὁ ἀδελφός της Ἀγησίλαος εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιον μὲ κοκκίνην ἐκ τοῦ ψύχους ρῖνα...»* (Β, σ. 26). *«Τί πτηνὸν νὰ εἶνε; ἠρώτησεν ἡ Καλλιόπη.— Εἶνε καρδερίνα, ἀπήντησεν ὁ Ἀγησίλαος. Δὲν βλέπεις τὸ κόκκινον στίγμα ἄνωθεν τοῦ ράμφους καὶ τὰ κίτρινα πτερὰ εἰς τὰς πτέρυγας;... νὰ τὸ βάλωμεν εἰς τὸ κλωβίον...»* (σ. 27). *«Εἶπεν ἡ μήτηρ τῶν παιδίων εἰς αὐτά: Ἀκούσατε, τέκνα μου, τώρα θὰ ηὐχαριστεῖτο ἡ καρδερίνα σας περισσότερον ἔξω ἢ μέσα εἰς τὸ δωμάτιον· Ἀπολύσατέ την, διότι ἠμπορεῖ νὰ ἀποθάνῃ εἰς τὸ κλωβίον...»* (σ. 28). *«Ἡ καρδερίνα... τέλος ἐπέταξε. Χαῖρε, καρδερίνα, χαῖρε! ἔκραξαν τὰ παιδία»* (σ. 29). *«Τότε εἶπε ἡ μήτηρ πρὸς αὐτά. Τὸ καλὸν πτηνὸν σᾶς ἀγαπᾷ ἀπὸ εὐγνωμοσύνην διότι ἐδείχθητε εὔσπλαγχνα πρὸς αὐτό...»* (σ. 29), κτλ.

Σὲ τέτοια διηγήματα ὅπου τὸ παιδὶ ποὺ διαβάζει ξαναβρίσκει σκηνὲς τῆς δικῆς του καθημερινῆς ζωῆς, φαίνεται ἀκόμα πιὸ φανερὰ ἡ ψευτιά, ἡ προσποίηση τῆς καθαρεύουσας· ἕνα παιδάκι 7—8 χρονῶν δὲν μπορεῖ νὰ ζωντανέψῃ στὴ διήγηση, γιατὶ γιὰ κάθε λέξη ἀναγκάζεται νὰ κάνῃ ἕναν κόπο στὸ κεφαλάκι του μέσα, νὰ τὴ μεταφράσῃ δηλ. γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ δῇ τὴν εἰκόνα ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἡ λέξη αὐτή· καὶ σὲ λίγο κουράζεται καὶ δὲ μεταφράζει πιά. Καὶ γίνεται ἐκεῖνο ποὺ ἔλεγε ἡ διευθύντρια, δηλ. διαβάζει χωρὶς νὰ γυρεύῃ νὰ καταλάβῃ. Καὶ τότε παίρνει τὴν παπαγαλίστικη, μονότονη φωνή, καὶ ἀραδιάζει συλλαβὲς κόβοντας τὶς λέξεις στὴ μέση, ἀδιαφορώντας ἂν ἔχῃ ἢ ὄχι ἔννοια αὐτὸ ποὺ λέγει, ἀφοῦ ἔτσι κι ἔτσι δὲν καταλαβαίνει τίποτα ἀπὸ τὸ βιβλίο του.

Κάποιος ἄλλος δάσκαλος μοῦ ἔλεγε γιὰ μιὰ μικρή του μαθήτρια πῶς «ἂν καὶ ἀγαποῦσε τὰ ξένα της μαθήματα, τὸ ἑλληνικὸ μάθημα τὸ ἀντιπαθοῦσε· στενοχωριοῦνταν, καὶ τὰ κρέμαζε κάθε φορὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ διαβάσῃ, ἐνῶ τὰ γαλλικά της βιβλία τὰ ἔτρωγε τὴν ὥρα τοῦ διαλείμματος καὶ δὲν ἤθελε νὰ τ' ἀφήσῃ». Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι

γενικὸ σὲ ὅλα τὰ παιδιὰ ποὺ διαβάζουν ξένες γλῶσσες· τρελαίνονται γιὰ τὰ ξένα τους βιβλία καὶ μισοῦν τὸ βιβλίο τὸ ἑλληνικό. Εὐτυχισμένα ὅσα διαβάζουν ξένες γλῶσσες! Τὰ περισσότερα ὅμως ἑλληνόπαιδα δὲ μαθαίνουν παρὰ ἑλληνικά, καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ δυστυχισμένα παιδιὰ ποὺ μεγαλώνουν χωρὶς καμιὰ πνευματικὴ τροφή, ἀφοῦ τ' ἀναγνωστικά μας δὲν τοὺς μαθαίνουν παρὰ λέξεις ποὺ θὰ τοὺς χρησιμεύσουν γιὰ λίγες ὧρες μόνο, ἀφοῦ μόλις κλείσουν τὸ βιβλίο, κλείνουν μέσα καὶ ὅσα ἔμαθαν, καὶ δὲ θὰ τὰ ξαναθυμηθοῦν παρὰ ὅταν ξανανοίξουν τὸ βιβλίο. Ἂν δὲν τὸ ἀνοίξουν καὶ ἀμέσως, ἂν περάσουν μερικοὶ μῆνες στὸ μεταξύ ἢ κι ἑβδομάδες μόνο, τὸ *ὑλακτῶ* γίνεται *πηδῶ* καὶ τὸ *ἐπίμηκες* γίνεται *πλατύ*.

Ἕνα ἀπὸ τὰ φοβερώτερα ἀναγνώσματα ὡς γλῶσσα εἶναι τὸ κεφάλαιο «*Οἱ ἄνθρακες*», ἀπὸ τὸ βιβλίο ποὺ διαβάζουν παιδάκια 9 χρονῶν (Γ, σ. 150). Ἡ γλῶσσα καταλαβαίνεται βέβαια ἀπὸ καθηγητὴ πανεπιστημίου· γράφηκε ὅμως μὲ τὸν ἐπαινετὸ σκοπὸ νὰ ἔχουν μιὰν ἰδέα τὰ παιδάκια τί θὰ πῆ κάρβουνο. Ἂν τὰ ρομάντσα μὲ «ἐπιλήψιμα» πράματα γράφουνταν σ' αὐτὴ τὴ γλῶσσα, μπορούσαμε χωρὶς τὸν παραμικρὸ κίνδυνο νὰ τ' ἀφήσωμε στὰ χέρια τῶν κοριτσιῶν μας· δὲ θὰ καταλάβαιναν τίποτα. Ὅταν ὅμως συλλογιστῆς πῶς ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ πρόκειται τὸ ἑλληνόπουλο νὰ μάθη χρήσιμες γνώσεις καὶ πῶς ἔξω ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔχει ἄλλο βιβλίο, σὲ πιάνει ἀγανάχτηση.

Ἄλλο κεφάλαιο φυσιογνωσίας στὸ ἴδιο βιβλίο εἶναι «*Τὸ Θεῖον*» ὅπου ἀπαντοῦμε (σ. 163) τὸν ἄγριο αὐτὸν παράγραφο, ποὺ πρόκειται, μὴν τὸ ξεχνοῦμε, νὰ τὸν καταλάβουν παιδάκια 9 χρονῶν: «*Οὗτος (ὁ σωρὸς ὀρυκτῶν) ἀναφλέγεται καὶ μέρος μὲν αὐτοῦ καίεται, τὸ δ' ὑπόλοιπον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελεῖται ἐκ θείου, τήκεται καὶ χύνεται εἰς λίκκους εὑρισκομένους παρὰ τὴν βάσιν τοῦ σωροῦ. Ἐκεῖ ψυχόμενον πήγνυται*», κι ἐξακολουθεῖ ἔτσι ὡς τὸ τέλος. Ἀκόμα χειρότερο ἴσως εἶναι τὸ κεφάλαιο «*Πόσον ἀνδρεῖοι φαίνονται μερικοὶ Ψαριανοὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν*» (Ε, σ. 150). Δὲ δοκιμάζω ν' ἀντιγράψω περικοπές· θὰ ἦταν δύσκολο νὰ διαλέξω, γιατὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος εἶναι ἐπίσης ἀκατανόητο. Μιὰ νέα δασκάλισσα ποὺ ἤθελε νὰ μάθη σὲ κάποιο ἑλληνόπουλο τὴν ὁμορφη αὐτὴ σελίδα τοῦ Εἰκοσιένα καὶ τὸ εἶχε διαλέξει ὡς ἀνάγνωση, ἀναγκάστηκε ὕστερα ἀπὸ λίγες γραμμὲς νὰ κλείση τὸ βιβλίο· καὶ μοῦ ἔλεγε μὲ ἀγανάχτηση: «Τί νὰ καταλάβη τὸ δύστυχο,

ἀπ' αὐτὰ ποὺ διάβαζε; Θ' ἀντιπαθήση καὶ τὸ Εἰκοσιένα μαζὶ μὲ τὸ βιβλίο του».

Μὰ γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὑπουργὸς καὶ ἡ ἐπιτροπὴ ποὺ ἐγκρίνουν τὰ γελοῖα καὶ σχολαστικὰ αὐτὰ κεφάλαια δὲν ἔχουν παιδιά; Δοκίμασαν ἄραγε ποτὲ νὰ βάλουν ἕνα παιδί, ὄχι πιὰ 9 χρονῶν, μὰ καὶ 13 καὶ 14 καὶ 15, νὰ διαβάση τὴν ἄγρια αὐτὴ γλῶσσα, νὰ δοῦν πῶς τὴ διαβάζει, τὸ δύστυχο, καὶ πῶς τὴν καταλαβαίνει; Δὲν ἔνιωθαν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι τί σκληρὸ ποὺ εἶναι ν' ἀναγκάζουν ἕνα παιδάκι 9 χρονῶν νὰ τυραννιέται ὄχι πιὰ γιὰ νὰ καταλάβη ἕνα στεγνὸ μάθημα ὀρυκτολογίας, ἀλλὰ νὰ μεταφράση μιὰ μιὰ λέξεις πεθαμένες, σβησμένες ἀπὸ τὴ ζωή, λόγια ποὺ μέσα στὸ κεφάλι του κουδουνίζουν σὰν ἀνυπόφορη, ἄγρια, κακόφωνη κλαγγή;

*

Καὶ μὲ τί ὕφος εἶναι ὅλα αὐτὰ γραμμένα! Ὑποθέτω ἡ ἴδια ἡ γλῶσσα φταίει γιὰ τὴ φτώχεια τῶν ἐκφράσεων, ποὺ παρουσιάζονται σὰ βγαλμένες ἀπὸ τὸ ἴδιο καλούπι. Π. χ. στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Δ' στὸ κεφάλαιο τῆς Πατριδογνωσίας «*Ἡ Θεσσαλία*» καὶ τ' ἀκόλουθα βλέπομε: «ἄνεμοι *δροσεροί* (σ. 25), ὕδατα *δροσερά* (σ. 25), τὰς *δροσερὰς* αὐτοῦ *πηγάς* (σ. 26), τὴν *δροσερὰν* σκιάν (σ. 31), *δροσίζει* τὸ δουλωμένον ἔδαφος (σ. 32), *διαυγῆ* ὕδατα (σ. 24), ῥυάκια *διαυγῆ* (σ. 29), ὁ Πηνειὸς *διαρρέει* τὴν πεδιάδα (σ. 24), ὕδατα *δροσερὰ καταρρέουσιν* (σ. 25), ὕδατα *καταρρέοντα* (σ. 26), *καταρρέουσι* ῥυάκια διαυγῆ, καὶ *καταρρέουσι* κελαρύζοντα ὕδατα, καὶ *διαρρέει* ὁ Πηνειός (σ. 29), ὁ Πηνειὸς *ῥέῃ* (σ. 31).—Ἡ Ὄσσα εἶναι *ἀπότομον* ὄρος (σ. 25), *ἀποτόμως* χωρίζεται, *ὑψηλὸν* καὶ *πολυκόρυφον* ὄρος.—Πρὸ χιλιάδων ἐτῶν... ἐπίστευον ὅτι ἐπὶ τῶν *ὑψηλοτέρων* αὐτοῦ *κορυφῶν*. — ἐπὶ τῶν *ὑψηλῶν* αὐτοῦ *κορυφῶν*. — εἰς τὴν *ὑψηλοτέραν* τοῦ Ὀλύμπου *κορυφὴν* (ὅλα αὐτὰ στὴν ἴδια σελίδα 26). — ἡ Πίνδος μετὰ τῶν *ὑψηλῶν* καὶ πριονωτῶν *κορυφῶν* αὐτῆς (σ. 27), *ἀπότομοι* τοῦ Ὀλύμπου οἱ βράχοι. —αἱ ὑπώρειαι αὐτοῦ εἶναι *ἀπότομοι* (σ. 29), *κελαρύζοντα* ὕδατα (σ. 29), τὸ *κελάρυσμα* τῶν κρυσταλλίνων ὑδάτων (σ. 31), ἡ Θεσσαλία εἶναι *ὡραία* χώρα (σ. 25), εἰς τὴν *ὡραιοτέραν* χώραν (σ. 26), ἡ *περικαλλὴς* Μακεδονία (σ. 27).—*ἀπερίγραπτον κάλλος*,—τὸ *κάλλος* τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος.— *εὔμορφος* εἶνε ἡ κοιλάς (σ. 32).—τὸ *κάλλος* αὐτῆς.— εἶνε ἡ Πατρὶς ἡμῶν ἡ *ὡραιοτέρα χώρα τοῦ κόσμου*».

Σὲ ἕξι σελίδες μέσα, γιατὶ οἱ ἄλλες εἶναι μουντζούρες ποὺ παρασταίνουν εἰκόνες, βλέπομε: «εἶνε τὰ δασώδη τῆς Θεσσαλίας βουνά

(σ. 24). — κατὰ τὴν ἄνοιξιν ἡ πεδιὰς χρυσίζει (;) ἐκ τοῦ πρασίνου (;) χρώματος τῶν σπαρτῶν (σ. 25).—τὸ πράσινον Πήλιον ...—τοῦ Πηλίου τὴν κορυφὴν καὶ τὰς κλιτῦς καλύπτουσι δάση μεγάλα. — ἐν μέσῳ δένδρων ὀπωροφόρων. — τὰς κορυφὰς αὐτῆς, τὰς κλιτῦς καὶ τὰς βαθείας χαράδρας καλύπτουσι δάση πυκνά. — μέγισται ἐκτάσεις τῶν ὑπωρειῶν αὐτοῦ εἶνε δασώδεις (σ. 26). — ἡ δασώδης Ὄρθρυς (σ. 27). —ὑπὸ παχεῖαν σκιὰν τὴν ὁποίαν ἁπλώνουσιν αἱ πλατανόφυτοι ὄχθαι (σ. 29). — ἀριστερόθεν... εἶνε ἐρριζωμένα (!) ὑψηλὰ καὶ καταπράσινα δένδρα, δεξιόθεν αἱ κλιτύες τῆς Ὄσσης εἶνε καταπράσινοι.— σκεπάζουσιν αὐτοὺς (τοὺς βράχους) τὰ χλωρὰ φύλλα τοῦ κισσοῦ καὶ ἄλλων φυτῶν (σ. 31)— βαδίζεις... πάντοτε ὑπὸ τὴν δροσερὰν σκιὰν τῶν δρυῶν καὶ τῶν πρίνων, τῶν πλατάνων καὶ τῶν ἰτεῶν. — τοὺς ὀφθαλμοὺς θέλγει ἡ ποικιλία τοῦ πρασίνου χρώματος» κτλ.

Βέβαια ἡ ποικιλία τῆς περιγραφῆς δὲ θέλγει τὴ φαντασία ἐκείνου ποὺ διαβάζει· ἡ φτώχεια τῶν ἰδεῶν σὲ πιάνει στὸ λαιμό, σὲ ἀηδιάζει. Νομίζει ὁ συγγραφέας πὼς ὅταν πῇ μιὰ φορὰ *εὐμορφιά*, τὴν ἄλλη *κάλλος* καὶ τὴν τρίτη *ὡραιότητα*, πὼς ἄλλαξε καὶ τὴν ἔννοια; Ἔπίσης καὶ ὅταν μᾶς μιλᾶ γιὰ βουνὰ *δασώδη*, *δάση μεγάλα*, *δάση πυκνά*, *ἐκτάσεις δασώδεις*, *δασώδη* Ὄρθρυν, *πράσινον χρῶμα*, *πράσινον* Πήλιον, *καταπράσινα* δένδρα, κλιτῦς *καταπρασίνους* κτλ. μήπως φαντάζεται πὼς κάθε φορὰ ποὺ ξαναλέγει τὴ λέξη *πράσινο* μᾶς φέρνει ἐμπρὸς στὰ μάτια μας ἀπὸ ἕναν ἄλλο χρωματισμὸ τῆς πρασινάδας; καὶ κάθε φορὰ ποὺ λέγει *δάσος* ἢ *δασῶδες* ἢ δέντρα *μεγάλα*, *δέντρα μικρά*, *δέντρα πράσινα*, πὼς προσθέτει καὶ ἀπὸ ἕνα δάσος στὴν εἰκόνα, ποὺ μάταια καταγίνεται νὰ ζωντανέψῃ μπροστά μας; Δὲ νιώθει τὸ βαρεμὸ τοῦ ἀναγνώστη ποὺ γιὰ ἕξι σελίδες δὲν μπορεῖ νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὶς *κλιτύες* καὶ τὰ *δασώδη* καὶ τ' ἀπότομα καὶ τὰ *δροσερὰ* καὶ τὰ *πράσινα* καὶ τὰ *καταρρέοντα* καὶ *διαρρέοντα* καὶ *ῥέοντα*; Παρακάτω, σὲ ἄλλο κεφάλαιο (Δ, σ. 58), «*Πῶς φαίνεται ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ἐπὶ τῆς Ὑκιώνας*», βρίσκομε τρεῖς σελίδες παραγεμισμένες μὲ παράγραφους καὶ ἄλλους παράγραφους ποὺ λέν καὶ ξαναλὲν τὰ ἴδια πράματα χωρὶς νὰ μᾶς λένε τίποτα. Μὲ λίγα, σεμνά, μετρημένα λόγια μποροῦσε νὰ μᾶς περιγράψῃ, σὲ μισὴ σελίδα μέσα, ζωντανὴ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἥλιου ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ψηλὸ αὐτὸ βουνό, ἐνῶ μᾶς ζαλίζει καὶ μᾶς κοιμίζει μὲ τοὺς πόθους του καὶ τὶς ἐπιθυμίες του ν' ἀνέβῃ: «Καὶ ὅμως ἐγὼ ἐκ τῆς σφοδρᾶς μου ἐπιθυμίας νὰ φθάσω εἰς τὴν κορυφὴν οὔτε τὰς δυσκολίας οὔτε τὸν κόπον ἠσθανόμην». «Ὁσάκις ὁ κόπος κατελάμβανε τὰς κνήμας

ἡμῶν (!) ἀνεπαυόμεθα ἐπ' ὀλίγον ἐπὶ τοῦ σάγματος τῆς ἡμιόνου» (σ. 59). — «Ἐκαθίσαμεν ν' ἀναπαυθῶμεν ὀλίγον, περιβεβλημένοι τὰ σκεπάσματα. Ἀφοῦ παρῆλθεν ἱκανὴ ὥρα ἠγέρθην. Εἶχον στραφῆ πρὸς ἀνατολάς» (σ. 60).

Τί ἐνδιαφέρον μποροῦν νὰ ἔχουν ὅλα αὐτά; Καὶ ἀκολουθοῦν κωμικοτραγικὲς προσπάθειες νὰ φτιάσῃ ποίηση: «Ἐπάνω εἰς τὸν γαλανὸν οὐρανὸν ἐλαμπύριζον οἱ ἀστέρες». (σ. 59). — «Ἐκ τοῦ φαιδροῦ ἐκείνου χρώματος οἱ μὲν ἀστέρες ὠχρίων, κύκλῳ μου δ' ἀνεφαίνοντο σημεῖα προέχοντα... Βραδέως καὶ αὐταὶ ἐβάφοντο διὰ τοῦ γλυκέος φωτὸς τοῦ οὐρανοῦ (σ. 60).— Πρὸ ὀλίγου ἀκόμη ἦσαν βεβυθισμέναι εἰς τὸ σκότος, ὡς ἂν μὴ ὑπῆρχον· καὶ τώρα ἐφαίνοντο, ὡς ἂν ἀνεπήδησαν ἐκ τοῦ μηδενός! Ἐνόμιζον ὅτι γίνομαι μάρτυς νέας Δημιουργίας» (σ. 61). Σὲ ἄλλο κεφάλαιο, «*Ἡ κοιλὰς τῶν Τεμπῶν*» (Δ' σ. 27): «Ἡ καρδία σου τότε ἐκ τῆς χαρᾶς θὰ σκιρτήσῃ»—«Τοὺς ὀφθαλμούς σου θέλγει ἡ ποικιλία τοῦ πρασίνου χρώματος» (σ. 31).— «Τὰ ὦτα σου τέρπει τὸ κελάρυσμα τῶν κρυσταλλίνων ὑδάτων καὶ σὲ συνοδεύει ἡ μουσικὴ τῶν εὐθύμων πτηνῶν»—«Εἶνε τερπνὸν νὰ προχωρήσῃς πρὸς τὸ πέρας» κτλ.

Εἶναι λυπηρὸ νὰ συλλογιστῆς πὼς τὸ ἑλληνόπουλο πρέπει νὰ σχηματίσῃ τὸ φιλολογικό του γοῦστο ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ στερεότυπα, ἀξιοθρήνητα, οἰκτρὰ καλούπια, ποὺ σέρνονται σὲ ὅλα τὰ τετράδια μὲ τὶς «ἐκθέσεις ἰδεῶν» τῶν μαθηταρίων.

Τὰ κεφάλαια ὅλα ποὺ ἔχουν τὸ συγκινητικὸ κι ἔμορφο τίτλο «πατριδογνωσία» εἶναι ἀποτυχημένες δοκιμὲς νὰ περιγράψουν μέρη τῆς Ἑλλάδας μας. Τίποτα δὲ λέγουν ποὺ νὰ χαρακτηρίζῃ τὴ Θεσσαλία, τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν ἢ τὰ ὅσα φαίνονται ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὴν Γκιώνα· οἱ περιγραφὲς αὐτὲς ποὺ χαρακτηριστικὸ ἔχουν μόνο μιὰν ἀπελπιστικὴ ἔλλειψη εἰδικοῦ χαρακτῆρα, φαντασίας καὶ ποίησης, μποροῦν νὰ μποῦν παντοῦ, στὴ Γερμανία, στὴν Ἱσπανία, στὴν Αἴγυπτο, στὴν Αὐστρία ἢ στὴν Ἀγγλία, ἀναλόγως ποὺ ἀναφέρουν βράχους καὶ δέντρα, ἢ κάμπους καὶ σπαρτά· τίποτε χαρακτηριστικὸ δὲ μᾶς λέγουν, τίποτα ποὺ νὰ μᾶς ζωντανεύῃ τὴν Ἑλλάδα μας ποὺ ξέρομε καὶ ἀγαποῦμε. Τί μᾶς φέρνει ἄραγε ἐμπρὸς στὰ μάτια περιγραφὴ σὰν αὐτές (Δ, σ. 62); «Ὑψοῦτο πλησιέστερον ὁ Παρνασσός· διεκρίνοντο καθαρῶς αἱ δύο προέχουσαι αὐτοῦ κορυφαί». «Κατωτέρω ὑψοῦτο ὁ χαριτωμένος Ἑλικών». «Κατωτέρω τοῦ Ἑλικῶνος εἶδον τὸν Κιθαιρῶνα μετὰ τῶν δασοφύτων αὐτοῦ χαραδρῶν καὶ τὴν πολυβότανον Πάρνηθα». «Ἀπέ-

ναντι τῆς Εὐβοίας ἠγείρετο τὸ Πεντελικόν. 'Εκ τῶν ἐγκάτων αὐτοῦ ἐξορύσσεται τὸ λευκὸν μάρμαρον». «Νοτιώτερον ὑψοῦται ὁ Ὑμηττός, τὰς ἐκτάσεις τοῦ ὁποίου καλύπτει ὁ ἀρωματώδης θύμος».

Τί ἰδιαίτερο μᾶς παρουσιάζει ἡ περιγραφὴ ὅλων αὐτῶν τῶν ἀγαπημένων μας βουνῶν; Τί διαφορετικὸ ἔχει τὸ ἕνα ἀπὸ τ' ἄλλο; Τὸ θυμάρι ξεχωρίζει τὸν Ὑμηττό; Μὰ θυμάρι βρίσκεται καὶ στὴν Πεντέ ς τὸν Πάρνηθα καὶ στὴν Γκιώνα καὶ σ' ὅλα μας τὰ βουνά. Ἡ γραμμὴ τοῦ Ὑμηττοῦ διαφέρει, ἐπίσης καὶ τὰ χρώματά του. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν Πεντέλη ποὺ ἀπὸ μακριὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τ' ἄλλα βουνὰ μὲ τὴν ἀσπρίλα τῶν μαρμαρένιων βράχων της καὶ τὶς πολυάριθμες καμποῦρες της, τὸ ἴδιο καὶ γιὰ ὅλα μας τὰ βουνὰ ποὺ ἔχουν τόσο χαρακτηριστικὲς γραμμές, τόσο ἰδιαίτερα χρώματα. Ἂν πρόκειται ἡ περιγραφὴ τοῦ «*Τί βλέπει κανεὶς ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς Γκιώνας*» (σ. 61 καὶ ἀκόλουθες) νὰ περιορίζεται σ' ἕνα σαχλὸ ἀράδιασμα ὀνομάτων ἀπὸ βουνὰ καὶ λίμνες καὶ ποτάμια, καλύτερο πολὺ εἶναι νὰ πάρωμε τὸ χάρτη μας καὶ νὰ κάνωμε ἕνα ξερὸ μάθημα γεωγραφίας. Θὰ τελειώσαμε γρηγορώτερα καὶ θὰ ἔχωμε σαφέστερες καὶ βεβαιώτερες ἰδέες γιὰ τὴν τοπολεσία τῶν βουνῶν κτλ. Οἱ βαρετὲς ἀναγνώσεις ἄλλωστε πληγιμυρίζουν τοὺς τόμους ὅλους Μεταξὺ τῆς Α' τάξης καὶ τῆς Ϛ' ἡ γλῶσσα διαφέρει, γιατὶ σὲ κάθε τάξη ἡ καθαρεύουσα γίνεται ἀγριώτερη· στὰ διηγήματα ὅμως τὰ ἠθοπλαστικά, ἡ οὐσία μένει ἐπίσης μωρουδιακίστικη. Ἀνοίξετε τὸ βιβλίο τῆς Ϛ' καὶ διαβάσετε π. χ. τ' ἀκόλουθα διηγήματα: «*Διατί ὁ ξυλουργὸς Πέτρος ἐργάζεται τώρα περισσότερον ἀπὸ τὸ σύνηθες*» (σ. 21). — «*Πῶς εἷς πλούσιος νέος ἀντεπέδωκε τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὀφειλομένην χάριν*» (σ. 30). — «*Πῶς φέρεται εἰς Ἑλλην νομάρχης πρὸς ἀσθενεῖς τινας ἀπαλουμένους ὑπὸ μωρκαΐας*» (σ. 38) κτλ. κτλ.

Οἱ ἐπικεφαλίδες εἶναι φοβερές, θέλουν μνημονικὸ καλὸ γιὰ νὰ τὶς θυμᾶται κανεὶς ἀπ' ἔξω, μιὰ ἡ οὐσία τους εἶναι κωμική· γραμμένα σὲ ἁπλὴ γλῶσσα, θὰ ἦταν καλὰ γιὰ παιδάκια 5–8 χρονῶν τὸ πολύ. Ἔκανα τὴν παρατήρηση αὐτὴν ἐμπρὸς σὲ μιὰ δασκάλισσα· μοῦ ἀποκρίθηκε ἀφοῦ τὸ σκέφτηκε λίγο: «Μὰ ἐσεῖς κρίνετε ἀπὸ τὰ ξένα παιδιά· τὰ δικά μας παιδιὰ 13–14 χρονῶν δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένα ὅσο τὰ ξένα».

Μὰ γιατὶ δὲν εἶναι μορφωμένα; Ποιὸς τὰ ἐμποδίζει νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ ἐπίσης ἀνεπτυγμένα, ἂν ὄχι καὶ περισσότερο; Ποιὰ ὁμολογία μεγαλύτερη θέλομε γιὰ ν' ἀποδείξωμε τὴν ἐλλειπότητα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μιᾶς συστήματος γενικά, καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν μας ἰδιαιτέρως;

Τὸ ἑλληνόπουλο, τὸ ξυπνότερο παιδάκι ποὺ μπορεῖ νὰ ὀνειρευθῇ νὰ διαπλάσῃ ἕνας δάσκαλος, φθάνει στὸ σχολεῖο μὲ τὸ μυαλὸ ἀνοιχτό, γεμάτο περιέργεια καὶ πόθο νὰ μάθῃ. Καὶ ὕστερα ἀπὸ ἕξι χρόνων κόπους καὶ μόχθους, μένει τόσο ἀμόρφωτο ὥστε οἱ ἄνοστες, ἀνούσιες, μωρουδιακίστικες, κουτὲς καὶ κοινὲς σαχλοδιηγήσεις αὐτές, ν' ἀρκοῦν ὡς τροφὴ στὸ πνεῦμα του! Θὰ πῇ πὼς τὸ ἀνοιχτὸ αὐτὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ ἔπαθε ἀτροφία στὸ μεταξύ· καὶ τὴν ἀτροφία αὐτὴν τοῦ τὴν ἔφερε τὸ σχολεῖο καὶ τὸ βιβλίο.

*

Μὰ δὲν ἔπαθε μόνο ἀτροφία τὸ παιδικὸ μυαλό· ἔχει χαλάσει συνάμα. Δὲν εἶναι μόνη ἡ γλῶσσα καὶ ἡ φιλολογικὴ διατύπωση τοῦ ἀναγνωστικοῦ μας ποὺ εἶναι κακή· ἡ οὐσία εἶναι ἀκόμη χειρότερη, ἰδίως στὸ ἠθοπλαστικὸ κεφάλαιο. Ἐκεῖνο π.χ. ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος κάνει ἐντύπωση στὰ ἑλληνικὰ ἀναγνωσματάρια, μὰ προπάντων στὰ τέσσερα πρῶτα, εἶναι ἡ ἔλλειψη ἀνώτερων αἰσθημάτων, ὅπως ἡ εὐγένεια, ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ τόλμη, ἡ ἀξιοπρέπεια, ἡ αὐτοθυσία. Καὶ ἀπεναντίας, ἐκεῖνο ποὺ τὸ περισσότερο καλλιεργεῖται ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ στὸ παιδὶ εἶναι ἡ φροντίδα τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ φόβος μὴν κακοπάθῃ, ὁ φόβος τῆς ἀρρώστειας. Τὸ τετράστιχο τοῦ παιδικοῦ τραγουδιοῦ «*Τὸ Ἀρνάκι*»:

Καθὼς παιδί μου προχωρεῖς
Καὶ σὰν ἐλάφι τρέχεις,
Νὰ κακοπάθῃς ἠμπορεῖς
Καὶ πρέπει νὰ προσέχῃς

ἔγινε εὐαγγέλιο στὸ ἄτολμο μυαλὸ τῶν διαφόρων συγγραφέων τῶν ἀναγνωστικῶν μας.

Πάρετε ὁλόκληρη τὴ σειρὰ τὰ διηγήματα τῶν πρώτων βιβλίων· ἀρκεῖ νὰ διαβάσῃ κανεὶς τὶς ἐπικεφαλίδες γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴν ἠθοπλαστικὴ σημασία ποὺ ἔχει τὸ περιεχόμενο. Στὸ Βιβλίο Α':
— «*Τί παθαίνει εἷς βοσκὸς ψεύστης*» (σ. 5).
— «*Τί παθαίνει ὁ φιλόνεικος Ἕκτωρ*» (σ. 11).
— «*Τί ἔπαθον αἱ δύο φιλόνεικοι αἶγες*» (σ. 16).
— «*Τί ἔπαθε τὸ ἀπειθὲς ψαράκι*» (σ. 21), καὶ ἄλλα ποὺ ἀφήνω.
— «*Τί παθαίνει εἷς βάτραχος ὅστις ἔβλαψεν ἕνα ποντικόν*» (Β, σ. 61).
— «*Τί παθαίνει εἷς ὑπερήφανος λύχνος*» (σ. 47).
— «*Τί ἔπαθεν εἷς πετεινὸς διὰ τὴν ὑπερηφάνειάν του*» (σ. 49).
— «*Τί παθαίνει εἷς κόραξ στολισθεὶς μὲ πτερὰ παγωνίων*» (σ. 105).

ἀφήνω πολλὰ καὶ παραλείπω τ' ἀμέτρητα «*Τί παθαίνει*» τῆς Γ' καὶ Δ'. Ἡ ἠθικὴ ποὺ βγαίνει ἀπ' ὅλα τὰ διηγήματα τῆς σειρᾶς τῶν ἀναγνωστικῶν εἶναι πὼς τὸ παιδὶ πρέπει νὰ εἶναι καλό, γιατὶ ὁ κακὸς ἄνθρωπος κινδυνεύει νὰ κακοπάθῃ. Ἔτσι «*ὁ φιλόνεικος Ἕκτωρ*», ἕνα σκυλάκι ποὺ χωρὶς λόγο δαγκάνει ἕνα μεγάλο σκύλο, τὶς τρώγει, καὶ κλαίγει γιατὶ πονεῖ. «*Αἱ δύο φιλόνεικοι αἶγες*» ἔπεσαν στὸ ποτάμι καὶ πνίγηκαν. «*Τὸ ἀπειθὲς ψαράκι*» ἔφαγε τὸ δόλωμα καὶ πιάστηκε στὸ ἀγκίστρι. «*Ὁ βάτραχος ὅστις ἔβλαψεν ἕνα ποντικόν*», ὕστερα ἀπὸ πολλὰ φαγώθηκε ἀπὸ ἕνα γεράκι. «*Ὁ πετεινός, διὰ τὴν ὑπερηφάνειάν του*» φαγώθηκε καὶ αὐτὸς ἀπὸ ἕνα γεράκι, κτλ. Ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ συμβαίνουν κατὰ τύχη, στέλνονται ἀπὸ κάποιο θεὸ ἄγνωστο γιὰ νὰ τιμωρηθοῦν οἱ κακοί.

Τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι ἀντιπαιδαγωγικὸ ὅσο παίρνει. Τὸ παιδὶ συνηθίζει νὰ περιμένῃ πάντα τιμωρία γιὰ τὴν κακὴ πράξη καὶ τὴν ἀμοιβὴ τῆς καλῆς· ὅτι καὶ ἂν κάνῃ, τὸ κάνει μὲ ὑπολογισμούς· ἀποφεύγει τὸ κακὸ ἀπὸ φόβο τῆς τιμωρίας, ἀπαιτεῖ νὰ τιμωρηθῇ ὅποιος τὸ βλάψῃ καὶ δὲν κάνει τὸ καλό, ἀκόμα καὶ τὸ ἁπλούστατο καθῆκον του, παρὰ ἂν πρόκειται νὰ μαθευτῇ καὶ νὰ τοῦ δοθῇ ἡ ἀμοιβή. Τὸ αἴσθημα ὅμως αὐτὸ εἶναι μικρὸ καὶ πρόστυχο· καλὸ εἶναι νὰ μαθαίνῃ τὸ παιδὶ νὰ κάνῃ τὸ καθῆκον του ἐπειδὴ πρέπει, ἀπὸ ὑπερηφάνεια, ἀπὸ ἀξιοπρέπεια. Οἱ ἀμοιβὲς καὶ οἱ τιμωρίες ἄλλωστε δὲν εἶναι κοινὲς στὴ ζωή· ὥστε εἶναι περιττὲς καὶ στὰ βιβλία.

Μαθαίνει ἐπίσης τὸ παιδὶ πὼς δὲν πρέπει νὰ λέγῃ ψέματα· ἀπὸ κανένα διήγημα ὅμως ὅπου πρόκειται γιὰ ψέμα δὲ βγαίνει πὼς πρέπει νὰ λέμε τὴν ἀλήθεια γιατὶ τὸ ψέμα εἶναι ἐλάττωμα ποταπὸ καὶ σιχαμένο ποὺ μᾶς λερώνει· πὼς πρέπει νὰ λέμε τὴν ἀλήθεια ἀπὸ ὑπερηφάνεια, χωρὶς ὑπολογισμούς, ἔστω καὶ ἂν μιὰ τολμηρὴ ἀλήθεια μᾶς φέρῃ κάποτε σὲ δυσκολίες, ἀκόμα καὶ σὲ καταστροφές.

Ἀπ' ὅλα τὰ διηγήματα ἀπεναντίας βγαίνει πὼς πρέπει νὰ λέμε *καλύτερα* τὴν ἀλήθεια, γιατὶ λέγοντας ψέματα μποροῦμε νὰ κακοπάθωμε.

Κι ἔτσι στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Α' τάξης (σ. 5), ὅταν ὁ Ἀνδρέας λέγῃ τὴν ἀλήθεια, πὼς ἔκανε μιὰ ζημιά, ἡ μητέρα ἀμέσως τοῦ δίνει τὸ μάθημα: «*Καλὰ ἔκαμες, Ἀνδρέα μου, καὶ μοῦ εἶπες τὴν ἀλήθειαν. Ἄκουσε, παιδί μου, τί ἔπαθεν εἷς βοσκός, ὁ ὁποῖος ἔλεγε ψεύματα!*» Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ διήγημα «*Τί παθαίνει εἷς βοσκὸς ψεύστης*» (σ. 5), ἡ κλασικὴ δηλ. ἱστορία τοῦ «*λύκοι! λύκοι!*» ποὺ φωνάζει ὁ βοσκὸς

χωρὶς νὰ ἔχῃ λύκους, καὶ ποὺ ὅταν ἔρθουν οἱ λύκοι μένει χωρὶς βοήθεια καὶ τὸν τρῶν ἢ τοῦ τρῶν τ' ἀρνιά του, γιατὶ κανένας πιὰ δὲν τὸν πιστεύει.

Ὁ Ἀνδρέας θὰ κάνῃ βέβαια τὴ σκέψη πὼς ἂν εἶναι πάντα νὰ βγαίνῃ ἔτσι σὲ τόσο κακὸ μιὰ ψευτιά, περισσότερο συμφέρει νὰ λέγῃ κανεὶς τὴν ἀλήθεια, ἀκόμα καὶ ἂν δὲν τὸν ἐσυγχωροῦσε ἡ μητέρα, ἀκόμα καὶ ἂν τὸν ἔδερνε. Ὁ Ἀνδρέας, ὅπως καὶ τὸ παιδὶ ποὺ διαβάζει τὴν ἱστορία τοῦ Ἀνδρέα, ἀρχίζει καὶ κάνει ὑπολογισμούς, ζυγίζει τὸ ὑπὲρ καὶ τὸ κατά, καὶ διαλέγει ἀπὸ τὰ δυὸ κακὰ τὸ μικρότερο.

Τὴν ὑπερηφάνεια τοῦ παιδιοῦ δὲν τὴν ἄγγιξε τὸ διήγημα· τὴ συνείδησή του οὔτε· κανένα ἔμορφο, γενναῖο ἢ τολμηρὸ αἴσθημα δὲν ξύπνησε μέσα του· μόνο ὑπολογισμοὺς θὰ σκεφθῇ νὰ κάνῃ ὁ ἀναγνώστης. «Πρέπει νὰ λέγω τὴν ἀλήθεια, γιατὶ τὸ ψέμα τιμωρεῖται, καὶ ἂν πῶ ψέμα Κύριος οἶδε τί κακὸ μπορεῖ νὰ μοῦ βγῇ στὸ κεφάλι».

Ἴσως καὶ σταματήσῃ καὶ δὲν πῇ τὴν ψευτιὰ ποὺ θὰ εἶχε ὄρεξη νὰ πῇ, ἀπὸ δεισιδαιμονία, μὲ τὴν πρόληψη ποὺ ἔχουν πολλὰ παιδιὰ πὼς τὸ κακὸ πάντα τιμωρεῖται. Ὁ φόβος αὐτός, ποὺ μπορεῖ βέβαια νὰ βολῇ τοῦ δασκάλου ἢ τοῦ γονέα, γιατὶ θὰ σταματήσῃ τὸ παιδὶ σὲ μιὰ κακὴ πράξη, δὲν ἔχει τίποτα ἔμορφο, εἶναι κακὸς γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ χαρακτῆρα τοῦ παιδιοῦ, εἶναι ἀντιπαιδαγωγικός, γιατὶ δὲν ἀγγίζει κανένα γενναῖο αἴσθημα· ἀπεναντίας εἶναι αἴσθημα μικρό, δειλὸ καὶ πρόστυχο.

Σ' ἕνα ἄλλο διηγηματάκι τῆς Β' τάξης (σ. 43), ποὺ μποροῦσε ἀλλιῶς γραμμένο καὶ σὲ ἁπλὴ γλῶσσα νὰ εἶναι νόστιμο, παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη νὰ λέμε τὴν ἀλήθεια μὲ ἀκόμα χειρότερο καὶ προστυχώτερο τρόπο. «Ὁ βασιλεὺς τότε τὸν ἐκάλεσε (τὸ βοριὰ) καὶ τὸν ἠρώτησεν ἂν ἦσαν ἀληθῆ ὅσα ἔλεγον ἐναντίον του οἱ ἄνθρωποι. Ὁ Βορρᾶς δὲν ἠδύνατο νὰ ψευσθῇ, διότι τὸ πρᾶγμα ἦτο πολὺ φανερόν». Μὲ ἄλλα λόγια, ἂν τὸ πρᾶμα δὲν ἦταν «πολὺ φανερὸν» ὁ Βορρᾶς «ἠδύνατο νὰ ψευσθῇ». Εἶναι καημὸς νὰ συλλογίζεται κανεὶς πὼς μὲ τέτοια ἠθικὴ ἀνατρέφονται τὰ ἑλληνόπουλα. Γιαυτὸ ὅταν φθάνουν στὰ 13-14 χρόνια, εἶναι τόσο πιὸ ἀμόρφωτα ἀπὸ τὰ ξένα παιδιὰ τῆς ἴδιας ἡλικίας. Τὸ ἀναγνωστικό μας δὲν ξυπνᾶ, δὲν καλλιεργεῖ τ' ἀνώτερα αἰσθήματα τοῦ παιδιοῦ· ἀπεναντίας ξυπνᾶ τὰ μικρὰ καὶ πρόστυχα ἐνστικτα, καὶ καλλιεργεῖ προπάντων τὴν ὑποκρισία καὶ τὴν πονηριά. Ἀπόδειξη τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα:

Στὴ Β' τάξη (σ. 100), βρίσκομε ἕνα διήγημα «*Πῶς τιμωρεῖται ὁ ψεύστης Ἀντώνιος ὑπὸ τοῦ πατρός του*». Ὁ Ἀντώνης εἶπε πὼς στὰς Ἀθήνας εἶδε ἕνα πορτοκάλι μεγάλο σὰν καρπούζι, καὶ ὁ πατέρας του τοῦ λέγει: «*Ἀπίστευτον μοὶ φαίνεται, ἀλλὰ ποῖος ἠξεύρει πάλιν; Ἕκαστος τόπος ἔχει καὶ τὰ παράδοξά του. Ἰδοὺ εἰς τὸν δρόμον ποὺ πηγαίνομεν, θ' ἀπαντήσωμεν μίαν γέφυραν· ὅταν διέλθῃ εἷς ὁ ὁποῖος εἶπε ψεῦδος, πίπτει καὶ θραύει τὸν πόδα του*». Ὁ Ἀντώνης ἀνησυχεῖ καὶ γυρεύει νὰ μικρέψῃ τὸ πορτοκάλι, ποὺ ἀπὸ καρπούζι γίνεται πεπόνι, ἔπειτα φράπα. «*Ὁ πατὴρ τοῦ Ἀντωνίου δὲν ἀπαντᾷ. Προχωροῦσιν· ὁ Ἀντώνιος εἶναι ἱδρωμένος· ἡ καρδία του κτυπᾷ, συλλογίζεται ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶνε σοβαρὸν καὶ ὅτι δύναται νὰ θραύσῃ τὸν πόδα του. Μετ' ὀλίγον φθάνουσιν εἰς τὴν φοβερὰν γέφυραν· τότε ὁ Ἀντώνιος, πρὶν πατήσῃ ἐπ' αὐτῆς, φωνάζει: Ἐπίστευσες ὅτι εἶδον τόσον μεγάλον πορτοκάλλιον; Νὰ σοὶ εἴπω τὴν ἀλήθειαν; Τὸ πορτοκάλλιον, τὸ ὁποῖον εἶδον, ἦτο ὅπως ὅλα τὰ πορτοκάλλια!*»

Τὸ διήγημα αὐτὸ βρίσκεται, μὴν τὸ ξεχνοῦμε, σὲ ἀναγνωσματάριο διδακτικό, ἐγκεκριμένο ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο, γιὰ νὰ μορφώσῃ τὸ ἑλληνόπουλο καὶ νὰ τὸ κάνῃ χρήσιμο πολίτη. Τὸ μόνο μάθημα ὅμως ποὺ μπορεῖ νὰ βγάλῃ τὸ παιδὶ ἀπὸ τὸ πολὺ κακογραμμένο αὐτὸ διήγημα εἶναι ἕνα μάθημα πονηριᾶς. Ἂν δὲν ἦταν τόσο κουτὸς ὁ Ἀντώνης, ἂν δὲν ἦταν τόσο σιχαμερὰ φοβιτσιάρης, θὰ καταλάβαινε τὴν πονηριὰ τοῦ εὐγενικοῦ πατέρα του, ποὺ γιὰ νὰ τὸν κάνῃ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ψευτιά του καταφεύγει ὁ ἴδιος σὲ ἄλλη ψευτιά, καὶ ὄχι μόνο θὰ πιάνονταν ὁ πατέρας, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπικυρώνονταν ἡ ψευτιὰ τοῦ Ἀντώνη, ἀφοῦ θὰ περνοῦσε τὸ γεφύρι χωρὶς νὰ σπάσῃ τὸ πόδι του, καὶ θ' ἀπόδειχνε ἔτσι πὼς τὸ πορτοκάλι ἦταν μεγάλο σὰν καρπούζι. Ὡραῖο ἠθικὸ μάθημα!

*

Τὸ χρηματικὸ ζήτημα παίζει σημαντικὸ ρόλο, καὶ εἶναι πολὺ ἀντιπαθητικό. Συχνὰ στὴ διήγηση μιᾶς καλῆς πράξης ἔρχεται ἡ χρηματικὴ ἀμοιβὴ ποὺ χαλνᾶ ὅλο τὸ ἠθοπλαστικὸ μάθημα. Στὸ νόστιμο διηγηματάκι τῆς Σ' τάξης (σ. 21), ποὺ θὰ εἶχε τὴ θέση του στὸ Α' ἀναγνωστικό, τόσο ἁπλὴ εἶναι ἡ οὐσία του —«*Διατί ὁ ξυλουργὸς Πέτρος ἐργάζεται τώρα περισσότερον ἀπὸ τὸ σύνηθες*»— ὁ Πέτρος δουλεύει τὴ νύχτα γιὰ νὰ δώσῃ ψωμὶ στὴν οἰκογένεια κάποιου ἄρρωστου γειτονά του, καὶ ὅταν τὸν ρωτᾶ ὁ πλούσιος κὺρ Ἀργύρης ἂν θ' ἀναγνωρίσῃ ὁ γειτονας τὴν καλωσύνη του, δίνει ὁ

Πέτρος τὴν πολὺ ἔμορφη κι εὐγενικὴ ἀπάντηση: «*Τί νὰ σοῦ εἰπῶ, κὺρ Ἀργύρη! Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπρόφθασα ἀκόμη νὰ τὸ σκεφθῶ. Τὰ παιδιὰ τοῦ Χρίστου πεινοῦν... Τώρα σκέπτομαι καὶ αὐτό, τὸ ὁποῖον λέγετε... Εἴτε μείνῃ (δηλαδὴ εὐχαριστημένος ὁ γειτονας) εἴτε δὲν μείνῃ, ἐγὼ εἶμαι πληρωμένος διὰ τοὺς κόπους μου. Ἠξεύρετε, πόσην χαρὰν αἰσθάνομαι, ὅταν βλέπω, μὲ τί χαρὰν μὲ ὑποδέχονται τὰ καϊμένα τὰ παιδάκια;*» (σ. 23). Ὁ πλούσιος στέλνει ἕνα ἑκατοστάρικο καὶ χαλνᾶ ὅλη τὴν ἐμορφιὰ τοῦ μαθήματος, ἀφοῦ οἱ κόποι τοῦ Πέτρου γίνονται ἄχρηστοι, ἡ θυσία του περιττή, καὶ τὸ παιδὶ ποὺ διαβάζει παύει νὰ νιώθῃ τὴν ἀνάγκη νὰ στερηθῇ κάτι γιὰ νὰ τὸ δώσῃ, ἀφοῦ μπορεῖ εἴτε ὁ πατέρας του εἴτε κανένας ἄλλος κὺρ Ἀργύρης νὰ τὸ ἀναπληρώσῃ χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς θυσία. Πόσο πιὸ ἔμορφο καὶ συνάμα παιδαγωγικὸ θὰ ἦταν ἂν ὁ Πέτρος μὲ τὸν κόπο του καὶ τὶς στερήσεις του βοηθοῦσε τὴ φτωχὴ οἰκογένεια καὶ τὴ συντηροῦσε ὡς ποὺ νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ ἄρρωστος πατέρας ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο.

Ἀφήνω τ' ἄλλα παραδείγματα, ὅπου τὰ διηγήματα εἶναι πολλὰ καὶ ἀκαλαίσθητα καὶ ἀνάξια νὰ τ' ἀναφέρῃ κανείς· ἀλλὰ εἶναι κι ἕνα ἔμορφο ποίημα τοῦ Παράσχου, «*Καὶ νεκρὸς ἐλεεῖ*» (Σ, σ. 27), ποὺ θὰ ἦταν ἔξοχο ἂν ἔλειπαν οἱ ἕξι τελευταῖοι στίχοι:

Μὰ... βρῆκαν κεῖ ποὺ ἔσκαβαν ὀπίσ' ἀπ' τἄγιο Βῆμα,
φλουρὶ γεμάτο ἕνα μικρὸ παμπάλαιο πιθάρι...

καὶ τὰ φλουριὰ αὐτὰ χαλοῦν ὅλη τὴν ποίηση τῶν ἕξι προτελευταίων στίχων:

Στὸ ρημοκλήσι ἔτρεξαν ἀνήσυχ' οἱ πτωχοί του
Καὶ κεῖ τὸν βρήκανε νεκρό... τὸ ὕστερνὸ ψωμί του
Κρατοῦσε, σὰν νὰ τόδινε· τὸ θάμα εἶχε ἀρχίσει·
Ὁ Χάρος δὲν ἐμπόρεσε τὸ χέρι του νὰ κλείσῃ!..
Ἕνας πτωχὸς τὸ φίλησε, τὸ ἔκαμε κομμάτια
Καὶ τόδωσε ἀντίδωρο μὲ βουρκωμένα μάτια.

Ἄξιζε, νομίζω, νὰ κοποῦν οἱ τελευταῖοι στίχοι καὶ νὰ σταματοῦσε ἐκεῖ τὸ ποίημα· θὰ ἦταν κέρδος γιὰ τὴ φιλολογικὴ καὶ παιδαγωγικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ.

Οἱ ὑπολογισμοὶ δὲ λείπουν ἀπὸ κανένα κεφάλαιο ἠθοπλαστικῆς, στὸ ζήτημα τῆς εὐγένειας, τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς τιμιότητας, τῆς τόλμης ὅσο καὶ τῆς ψευτιᾶς. Βλέπομε π.χ. κάτι ρητὰ τέτοια: —«*Δὲν πρέπει νὰ κρατῶμεν ποτὲ ξένον πρᾶγμα. Ἡ τιμιότης*

Στὴ Β' τάξη (σ. 100), βρίσκομε ἕνα διήγημα «*Πῶς τιμωρεῖται ὁ ψεύστης Ἀντώνιος ὑπὸ τοῦ πατρός του*». Ὁ Ἀντώνης εἶπε πὼς στὰς Ἀθήνας εἶδε ἕνα πορτοκάλι μεγάλο σὰν καρπούζι, καὶ ὁ πατέρας του τοῦ λέγει: «*Ἀπίστευτον μοὶ φαίνεται, ἀλλὰ ποῖος ἠξεύρει πάλιν; Ἕκαστος τόπος ἔχει καὶ τὰ παράδοξά του. Ἰδοὺ εἰς τὸν δρόμον ποὺ πηγαίνομεν, θ' ἀπαντήσωμεν μίαν γέφυραν ὅταν διέλθῃ εἷς ὁ ὁποῖος εἶπε ψεῦδος, πίπτει καὶ θραύει τὸν πόδα του*». Ὁ Ἀντώνης ἀνησυχεῖ καὶ γυρεύει νὰ μικρέψῃ τὸ πορτοκάλι, ποὺ ἀπὸ καρπούζι γίνεται πεπόνι, ἔπειτα φράπα. «*Ὁ πατὴρ τοῦ Ἀντωνίου δὲν ἀπαντᾷ. Προχωροῦσιν· ὁ Ἀντώνιος εἶναι ἱδρωμένος· ἡ καρδία του κτυπᾷ, συλλογίζεται ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶνε σοβαρὸν καὶ ὅτι δύναται νὰ θραύσῃ τὸν πόδα του. Μετ' ὀλίγον φθάνουσιν εἰς τὴν φοβερὰν γέφυραν· τότε ὁ Ἀντώνιος, πρὶν πατήσῃ ἐπ' αὐτῆς, φωνάζει: Ἐπίστευσες ὅτι εἶδον τόσον μεγάλον πορτοκάλλιον; Νὰ σοὶ εἴπω τὴν ἀλήθειαν; Τὸ πορτοκάλλιον, τὸ ὁποῖον εἶδον, ἦτο ὅπως ὅλα τὰ πορτοκάλλια!*»

Τὸ διήγημα αὐτὸ βρίσκεται, μὴν τὸ ξεχνοῦμε, σὲ ἀναγνωσματάριο διδακτικό, ἐγκεκριμένο ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο, γιὰ νὰ μορφώσῃ τὸ ἑλληνόπουλο καὶ νὰ τὸ κάνῃ χρήσιμο πολίτη. Τὸ μόνο μάθημα ὅμως ποὺ μπορεῖ νὰ βγάλῃ τὸ παιδὶ ἀπὸ τὸ πολὺ κακογραμμένο αὐτὸ διήγημα εἶναι ἕνα μάθημα πονηριᾶς. Ἂν δὲν ἦταν τόσο κουτὸς ὁ Ἀντώνης, ἂν δὲν ἦταν τόσο σιχαμερὰ φοβιτσιάρης, θὰ καταλάβαινε τὴν πονηριὰ τοῦ εὐγενικοῦ πατέρα του, ποὺ γιὰ νὰ τὸν κάνῃ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ψευτιά του καταφεύγει ὁ ἴδιος σὲ ἄλλη ψευτιά, καὶ ὄχι μόνο θὰ πιάνονταν ὁ πατέρας, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπικυρώνονταν ἡ ψευτιὰ τοῦ Ἀντώνη, ἀφοῦ θὰ περνοῦσε τὸ γεφύρι χωρὶς νὰ σπάσῃ τὸ πόδι του, καὶ θ' ἀπόδειχνε ἔτσι πὼς τὸ πορτοκάλι ἦταν μεγάλο σὰν καρπούζι. Ὡραῖο ἠθικὸ μάθημα!

*

Τὸ χρηματικὸ ζήτημα παίζει σημαντικὸ ρόλο, καὶ εἶναι πολὺ ἀντιπαθητικό. Συχνὰ στὴ διήγηση μιᾶς καλῆς πράξης ἔρχεται ἡ χρηματικὴ ἀμοιβὴ ποὺ χαλνᾶ ὅλο τὸ ἠθοπλαστικὸ μάθημα. Στὸ νόστιμο διηγηματάκι τῆς Γ΄ τάξης (σ. 21), ποὺ θὰ εἶχε τὴ θέση του στὸ Α' ἀναγνωστικό, τόσο ἁπλὴ εἶναι ἡ οὐσία του —«*Διατὶ ὁ ξυλουργὸς Πέτρος ἐργάζεται τώρα περισσότερον ἀπὸ τὸ σύνηθες*»— ὁ Πέτρος δουλεύει τὴ νύχτα γιὰ νὰ δώσῃ ψωμὶ στὴν οἰκογένεια κάποιου ἄρρωστου γειτονά του, καὶ ὅταν τὸν ρωτᾶ ὁ πλούσιος κὺρ Ἀργύρης ἂν θ' ἀναγνωρίσῃ ὁ γείτονας τὴν καλωσύνη του, δίνει ὁ

Πέτρος τὴν πολὺ ἔμορφη κι εὐγενικὴ ἀπάντηση: «*Τί νὰ σοῦ εἰπῶ, κὺρ Ἀργύρη! Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπρόφθασα ἀκόμη νὰ τὸ σκεφθῶ. Τὰ παιδιὰ τοῦ Χριστοῦ πεινοῦν... Τώρα σκέπτομαι καὶ αὐτό, τὸ ὁποῖον λέγετε... Εἴτε μείνῃ (δηλαδὴ εὐχαριστημένος ὁ γείτονας) εἴτε δὲν μείνῃ, ἐγὼ εἶμαι πληρωμένος διὰ τοὺς κόπους μου. Ἠξεύρετε, πόσην χαρὰν αἰσθάνομαι, ὅταν βλέπω, μὲ τί χαρὰν μὲ ὑποδέχονται τὰ καϋμένα τὰ παιδάκια;*» (σ. 23). Ὁ πλούσιος στέλνει ἕνα ἑκατοστάρικο καὶ χαλνᾶ ὅλη τὴν ἐμορφιὰ τοῦ μαθήματος, ἀφοῦ οἱ κόποι τοῦ Πέτρου γίνονται ἄχρηστοι, ἡ θυσία του περιττή, καὶ τὸ παιδὶ ποὺ διαβάζει παύει νὰ νιώθῃ τὴν ἀνάγκη νὰ στερηθῇ κάτι γιὰ νὰ τὸ δώσῃ, ἀφοῦ μπορεῖ εἴτε ὁ πατέρας του εἴτε κανένας ἄλλος κὺρ Ἀργύρης νὰ τὸ ἀναπληρώσῃ χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς θυσία. Πόσο πιὸ ἔμορφο καὶ συνάμα παιδαγωγικὸ θὰ ἦταν ἂν ὁ Πέτρος μὲ τὸν κόπο του καὶ τὶς στερήσεις του βοηθοῦσε τὴ φτωχὴ οἰκογένεια καὶ τὴ συντηροῦσε ὡς ποὺ νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ ἄρρωστος πατέρας ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο.

Ἀφήνω τ' ἄλλα παραδείγματα, ὅπου τὰ διηγήματα εἶναι πολλὰ καὶ ἀκαλαίσθητα καὶ ἀνάξια νὰ τ' ἀναφέρῃ κανείς· ἀλλὰ εἶναι κι ἕνα ἔμορφο ποίημα τοῦ Παράσχου, «*Καὶ νεκρὸς ἐλεεῖ*» (Γ, σ. 27), ποὺ θὰ ἦταν ἔξοχο ἂν ἔλειπαν οἱ ἕξι τελευταῖοι στίχοι:

Μὰ... βρῆκαν κεῖ ποὺ ἔσκαβαν ὀπίσω ἀπ' τάγιο Βῆμα,
φλουρὶ γεμάτο ἕνα μικρὸ παμπάλαιο πιθάρι...

καὶ τὰ φλουριὰ αὐτὰ χαλοῦν ὅλη τὴν ποίηση τῶν ἕξι προτελευταίων στίχων:

Στὸ ρημοκλήσι ἔτρεξαν ἀνήσυχ' οἱ πτωχοί του
Καὶ κεῖ τὸν βρήκανε νεκρό... τὸ ὑστερνὸ ψωμί του
Κρατοῦσε, σὰν νὰ τὄδινε· τὸ θάμα εἶχε ἀρχίσει·
Ὁ Χάρος δὲν ἐμπόρεσε τὸ χέρι του νὰ κλείσῃ!..
Ἕνας πτωχὸς τὸ φίλησε, τὸ ἔκαμε κομμάτια
Καὶ τὄδωσε ἀντίδωρο μὲ βουρκωμένα μάτια.

Ἄξιζε, νομίζω, νὰ κοποῦν οἱ τελευταῖοι στίχοι καὶ νὰ σταματοῦσε ἐκεῖ τὸ ποίημα· θὰ ἦταν κέρδος γιὰ τὴ φιλολογικὴ καὶ παιδαγωγικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ.

Οἱ ὁπολογισμοὶ δὲ λείπουν ἀπὸ κανένα κεφάλαιο ἠθοπλαστικῆς, στὸ ζήτημα τῆς εὐγένειας, τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς τιμιότητας, τῆς τόλμης ὅσο καὶ τῆς ψευτιᾶς. Βλέπομε π.χ. κάτι ρητὰ τέτοια: —«*Δὲν πρέπει νὰ κρατῶμεν ποτὲ ξένον πρᾶγμα. Ἡ τιμιότης*

ἀνταμείβεται» (Γ, σ. 91).— «*Ὁ ἀπειθῶν εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν γονέων τιμωρεῖται*» (Δ, σ. 149).— «*Ὁ ἀπατεὼν τιμωρεῖται*» (σ. 107). «*Ἡ τύχη βοηθεῖ τοὺς γενναίους. Ὁ γενναῖος σώζεται ἐν τοῖς κινδύνοις*». (Ε, σ. 164).— «*Λέγε πάντοτε τὴν ἀλήθειαν. Τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀπάτη τιμωροῦνται*» (Γ, σ. 99).

Ὅταν ὅμως «*ἡ τιμιότης*» δὲν ἀνταμείβεται, καὶ ὅταν «*τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀπάτη*» δὲν τιμωροῦνται, γιατί πρέπει νὰ μὴ λέμε ψέματα καὶ νὰ εἴμαστε τίμιοι; Καὶ ἂν ἡ τύχη δὲ βοηθήση τὸ γενναῖο, καὶ στὸν κίνδυνο σκοτωθῆ, γιατί πρέπει νὰ εἴμαστε γενναῖοι;... Πουθενὰ δὲ βλέπω ρητὸ νὰ λέγη: «*Τὸ ψέμα καὶ ἡ ἀπάτη λερώνουν καὶ ντροπιάζουν*», ἢ «*νὰ εἶσαι τίμιος ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ σου*», ἢ «*νὰ εἶσαι ἴσιος καὶ τίμιος ὄχι γιὰ νὰ σ' ἐπαινοῦν οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορῇς ἐσὺ νὰ ἐκτιμᾶς τὸν ἑαυτό σου*», ἢ «*μὴ γυρεύεις νὰ φαίνεσαι, μὰ νὰ εἶσαι*», καὶ «*μὴ φοβᾶσαι οὔτε κίνδυνο οὔτε θάνατο, ἀλλὰ μεῖνε στὴ θέση σου*», ἢ «*ἡ παλικαριὰ ἀνυψώνει τὸν ἄνθρωπο· ὁ φόβος τὸν μικραίνει καὶ τὸν πρωστυχεύει*».

Γιὰ τὴν εὐγένεια στοὺς τρόπους βλέπομε τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα παιδαγωγικῆς, μοναδικό, νομίζω, στὸ εἶδος του (Γ' σ. 66)· «*Τί διδάσκουσι τὰ ζῶα εἰς τὸν ἀχάριστον Λεωνίδαν*». Ἡ μητέρα τοῦ Λεωνίδα φέρνει κάποιο γλύκισμα, δίνει τοῦ γιοῦ της, τοῦ σκύλου, τῆς γάτας καὶ τοῦ κότσυφα· ὅλα δείχνουν μὲ σημεῖα τὴν εὐγνωμοσύνη τους ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γιὸ ποὺ ξεχνᾶ νὰ εὐχαριστήση. Καὶ τοῦ λέγει ἡ μητέρα «*... Λὲν γνωρίζουσι νὰ ὁμιλῶσι καὶ μὲ αὐτὰ (τὰ σημεῖα) ἐξέφρασαν τὰς εὐχαριστίας των διὰ τὸ γλύκισμα, τὸ ὁποῖον ἔδωκα εἰς τὰ καλὰ ζῶα. Σὺ δὲν εἶπες εὐχαριστῶ. Ἐὰν ἔλεγες... —Θὰ μοὶ τὸ ἔδιδες ὅλον; ἠρώτησεν ὁ Λεωνίδας κατακόκκινος ἀπὸ ἐντροπήν.— Βεβαίως, διότι διὰ σὲ τὸ ἔφερον.—Ὁ Λεωνίδας ἐλυπήθη διότι ἐφάνη ἀχάριστος εἰς τὴν μητέρα του, δι' αὐτὸ δ' ἐστερήθη ἓν τόσον ὡραῖον γλύκυσμα. Εἶδεν ὅμως, ὅτι ἡ μήτηρ του εἶχε δίκαιον*» (σ. 67). Ὁ Λεωνίδας ρώτησε πρῶτα πρῶτα ἂν θὰ ἔπαιρνε ὅλο τὸ γλύκισμα μ' ἕνα εὐχαριστῶ, καὶ ἡ μητέρα λέγει «*ναί*». Τὸ παιδὶ ποὺ διαβάζει φθάνει στὸ συμπέρασμα πὼς πάντα συμφέρει νὰ λέγη κανεὶς εὐχαριστῶ, γιατὶ δὲν κοστίζει τίποτα καὶ μπορεῖ νὰ τοῦ φέρη κανένα σημαντικὸ κέρδος. Παιδαγωγική!..

Στὸ βιβλίο τῆς Β' τάξης (σ. 135), βλέπομε ἕνα μάθημα πάστρας: «*Παρακαλέσατε τὰς μητέρας σας καθ' ἑβδομάδα ἢ τουλάχιστον κατὰ δεκαπενθήμερον νὰ πλύνωσιν ὁλόκληρον τὸ σῶμα σας μὲ χλιαρὸν ὕδωρ καὶ ἄρθονον σάπωνα*».

Ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά μας τὸ παιδὶ μαθαίνει κάτι παράξενες ὠφέλιμες γνώσεις, ποὺ ἀναγκάζεται ὕστερα συστηματικὰ νὰ ξεμάθη. Π. χ. στὴν Α' τάξη (σ. 66) μαθαίνει πὼς «*ὁ Θεὸς ἔχει τὴν κατοικίαν του εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀπ' ἐκεῖ βλέπει καὶ κυβερνᾷ ὅλον τὸν κόσμον*». Ἡ λέξη κατοικία δίνει στὴν ποιητικὴ ἰδέα τοῦ οὐρανοῦ ὅπου εἶναι ὁ Θεὸς κάτι ἀνυπόφορο, ὑλικὸ καὶ χειροπιαστό.

Βλέπομε ἐπίσης στὸ Ἀλφαβητάριο τῆς Α' τάξης, πλάγι σὲ μιὰ κακοζωγραφισμένη φραγκοπαναγιά, τὴν ἀκόλουθη διδαχὴ ποὺ ξαφνίζει: «*Ἔχε σέβας εἰς τὰς ἁγίας εἰκόνας· ἡ ἁγία εἰκὼν φυλάττει ἡμᾶς ἀπὸ κάθε κακόν, ἀπὸ βαρὺν χειμῶνα, ἀπὸ ξηρὸν θέρος, ἀπὸ πεῖναν καὶ ἀπὸ νόσον*» (σ. 19). Ὥστε ἀπὸ τὸ πρῶτο μάθημα τὸ σχολεῖο διδάσκει εἰδωλολατρεία στὰ παιδιά μας ἀντὶ νὰ τοὺς μαθαίνει τὴ θρησκεία μας; Κι ἐξακολουθεῖ ἡ διδαχὴ αὐτὴ ὡς τὴν Ϛ' τάξη, ὅπου βρίσκομε (σ. 251) τὸν ἀκόλουθο παράγραφο: «*Τὸ εἰκόνισμα ἐσώθη ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἔσωσε τὸν Μανώλην ἀπ' αὐτῶν. Ἦτο ἁπλοῦν συνειθισμένον εἰκόνισμα. Ἔκτοτε ὅμως ἔγινε θαυματουργόν, διότι ἡ Παναγία πρὸ τῆς τοιαύτης εὐσεβείας τοῦ νέου χωρικοῦ δὲν ἀπηξίωσε νὰ περιβάλῃ αὐτὸ διὰ τῆς θείας Αὐτῆς Χάριτος*». Καὶ αὐτὸ εἶναι στὸ κεφάλαιο «*Θεοσέβεια*»! Τὴν ἡμέρα ὅμως ποὺ τὸ παιδὶ βλέποντας τὸ χωράφι νὰ καταστρέφεται ἀπὸ ἀβροχιὰ θὰ ζητήση ἀπὸ τὸ εἰκόνισμα νὰ φέρη βροχὴ καὶ ὅμως ἡ βροχὴ δὲ θὰ ἔλθη; τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ δῇ κανέναν ἀγαπημένο του νὰ πεθαίνη καὶ ζητήση ἀπὸ τὸ εἰκόνισμα ἕνα θαῦμα, καὶ τὸ θαῦμα δὲ γίνη, τί πίστη θὰ μείνη στὸ παιδὶ αὐτό; Τὸ ζήτημα τῆς διδαχῆς τῆς θρησκείας δὲν εἶναι βέβαια εὔκολο πρᾶμα, οὔτε εἶναι στὸ χέρι καθενὸς νὰ δώση στὸ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ τὴν κατάλληλη κατεύθυνση, ὥστε νὰ κτίση τὴ θρησκεία του ἀπάνω σὲ σοβαρὴ καὶ βαθειὰ πίστη. Μὰ τότε ἂς μὴν καταπιάνωνται οἱ παιδαγωγοὶ τῆς ντουζίνας τὴ βαρειὰ αὐτὴ εὐθύνη, ἂς ἀφήνουν τὰ παιδιά μας νὰ διδαχτοῦν ἀπὸ τοὺς κατάλληλους καὶ ἂς μὴ μᾶς τὰ χαλοῦν στὰ σχολεῖα μὲ τὶς εἰδωλολατρικές τους προλήψεις.

Στὸ ἴδιο ἀλφαβητάριο βλέπομε (σ. 31), πὼς «*ὁ σκύλος εἶναι ἐχθρὸς τῶν ἀνθρώπων*», καὶ «*ὅπου κεντᾷ κάμνει ἄσπρας καὶ ἐρυθρὰς πληγάς*». Πιστεύω πὼς τὸ παιδὶ δὲ θὰ συνταυτίση τὸ ἄγριο αὐτὸ ζῶο ποὺ λέγεται *σκύλος* καὶ ποὺ κάνει πληγές, μὲ τὴ γνωστή του *σκύπα* ποὺ σὰν τὸ κεντήση τοῦ κάνει τὸ πολὺ πολὺ σημαδάκια κόκκινα ποὺ δίνουν δυνατὴ φαγούρα.

Στὸ ἀναγνωσματάριο τῆς Β' τάξης (σ. 59), μαθαίνομε πὼς τὸ

ἄλογο εἶναι «εὐφυὲς ζῶον» καὶ πὼς «ἂν συμβῆ καθ' ὁδὸν δυστύχημά τι εἰς τὸν κύριόν του, ἐπιστρέφει εἰς τὴν οἰκίαν, ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς του δὲ ἐννοοῦσιν οἱ συγγενεῖς τοῦ κυρίου του, ὅτι κάτι συνέβη εἰς αὐτόν». Τὸ παιδὶ ποὺ διαβάζει μένει μὲ τὴν πολὺ στραβὴ ἐντύπωση πὼς τὸ ἄλογο γυρίζει ἐπίτηδες γιὰ ν' ἀναγγείλη τὸ δυστύχημα στοὺς συγγενεῖς, ἐνῶ ἁπλούστατα μιᾶς καὶ μείνη χωρὶς ὁδηγό, γυρίζει φυσικὰ στὸ στάβλο του. Μὰ ἀμέσως παρακάτω μᾶς λέγει, *«ἂν φονευθῇ εἰς τὸν πόλεμον ὁ κύριός του, μένει πλησίον του λυπημένος»* δηλαδὴ ὁ ἵππος. Ὥστε τὸ ἄλογο εἶναι σὲ θέση νὰ κρίνη καὶ ν' ἀποφασίζη, ἂν ὁ κύριός του πέθανε ἀπὸ τὴν καρδιά του ἢ ἂν τὸν κτύπησε κλέφτης κι ἔπεσε ἀπὸ τὸ ἄλογο, πὼς πρέπει νὰ τρέξη πίσω, ἐνῶ ἂν σκοτωθῇ στὸν πόλεμο, πὼς πρέπει νὰ λυπηθῇ καὶ νὰ μείνη κοντά του.

Καὶ πάλι τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Α' τάξης (σ. 27): *«Ἀλλὰ τὰ ὦτα (τοῦ λαγοῦ) διατί εἶναι τόσον μεγάλα; ἠρώτησεν πάλιν ἡ Μαρία» — «Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀκούῃ καλῶς διὰ ν' ἀποφεύγῃ τοὺς ἐχθρούς του οἱ ὁποῖοι εἶναι πολλοί»,* ἀπαντᾶ ὁ πατέρας, ὁ ὁποῖος ἐξηγεῖ στὰ παιδιά του πὼς οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ εἶναι *«πρὸ πάντων οἱ ἄνθρωποι, αἱ ἀλώπεκες, καὶ οἱ λύκοι».* Καὶ ρωτᾶ πάλι τὸ παιδὶ *«Καὶ διατί τὸν κυνηγοῦσι τόσον τὸν καϋμένον τὸν λαγόν;»* Καὶ ἀπαντᾶ ὁ πατέρας. *«Διότι ἔχει πολὺ νόστιμον κρέας».* Τί γνώσεις ἔδωσε τοῦ παιδιοῦ ἡ ἐξήγηση αὐτή; Μόνο σύγχυση μπορεῖ νὰ φέρη στὸ μυαλό του· α) τὸ παιδὶ θὰ κάνῃ τὴ σκέψη πὼς καὶ ἄλλα ζῶα ἔχουν νόστιμο κρέας, σὰν π.χ. τὰ ψάρια, τὰ ὀρτύκια, οἱ πέρδικες, τὰ ἐλαφάκια καὶ τόσα ἄλλα ζῶα ποὺ κυνηγᾶ καὶ σκοτώνει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ τὰ φάγῃ, καὶ ποὺ βέβαια θὰ φοβοῦνται πολὺ τὸν ἄνθρωπο καὶ θὰ θέλουν καὶ αὐτὰ νὰ τὸν ἀποφεύγουν, καὶ ὅμως δὲν ἔχουν μεγάλα ἀφτιὰ σὰν τὸ λαγὸ νὰ *«ἀκούουν καλῶς καὶ ν' ἀποφεύγουν τοὺς ἐχθρούς των οἱ ὁποῖοι εἶναι πολλοί»,* καὶ τουλάχιστον ἐπίσης ἐπικίνδυνοι ὅσο καὶ γιὰ τὸ λαγό· — β) τὸ παιδὶ θὰ ρωτήσῃ γιατί καὶ ὁ γάιδαρος ἔχει καὶ αὐτὸς μεγάλα ἀφτιά, ἐνῶ δὲν ἔχει νόστιμο κρέας καὶ δὲν ἔχει πολλοὺς ἐχθροὺς τοὺς ὁποίους ν' ἀποφεύγῃ. Ἂν τὸ διήγημα τοῦ ἀναγνωστικοῦ θέλησε νὰ ἐξηγήσῃ στὸ παιδὶ τὴ θεωρία τοῦ Darwin, πὼς δηλ. ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες ποὺ γεννᾶ τὸ περιβάλλον κάθε ζώου ἀναπτύσσονται τὰ κατάλληλα ὄργανα, ἔπεσε ἔξω. Ἡ ἐξήγηση τοῦ πατέρα μᾶλλον θὰ τὸ βάλῃ τὸ δύστυχο σὲ ἀπορίες μεγάλες ποὺ δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ λύσῃ.

Ἀκόμη μερικὲς φυσικὲς ἐξηγήσεις ποὺ εἶναι μαργαριταράκια:

«Ἡ ἀηδὼν ἀγαπᾶ μετὰ πάθους τὴν ἐλευθερίαν. Ἐὰν αἰχμαλωτισθῇ, προσπαθεῖ κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα νὰ σπάσῃ τὴν κεφαλὴν κτυπῶσα αὐτὴν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς τοῦ κλωβίου». (Γ, σ. 21)· ἔτσι ἐξηγεῖ ὁ συγγραφέας τὶς προσπάθειες τοῦ πουλιοῦ νὰ σπάσῃ τὸ κλουβὶ ποὺ τὸ βαστᾶ.—*«Τὰς πρώτας ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἡμέρας ζητεῖ ν' ἀποθάνῃ ἐξ ἀσιτίας»,* δηλ. γυρεύει ν' αὐτοκτονήσῃ, ἐνῶ τὸ δύστυχο εἶναι ἀμάθητο νὰ τρώγῃ κλεισμένο καὶ γυρεύει νὰ φύγῃ νὰ πάῃ νὰ βρῇ φαγί! — *«Ὁ ἱέραξ εἶναι κακὸν πτηνόν· ἁρπάζει καὶ κατατρώγει ὄρνιθας καὶ ὀρνίθια».* (Β, σ. 1). Ὥστε ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἁρπάζει καὶ τρώγει βόδια, ἀρνιά, πουλιὰ καὶ τόσα ἄλλα, τί εἶναι; — *«Ὁ ἄνεμος ζηλεύει συνήθως τὸ μεγαλεῖον τῆς δρυὸς καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐκριζώσῃ αὐτήν».* (Γ, σ. 34).—*Ἐὰν ποτὲ ταξιδεύῃς, θὰ ἴδῃς ὄπισθεν τοῦ πλοίου σου ἀγέλην δελφίνων νὰ σκιρτᾶ ἐκ χαρᾶς, νὰ βυθίζηται καὶ ν' ἀναφαίνηται ἔμπροσθεν πάλιν. Αἰτία τῆς χαρᾶς ταύτης τοῦ δελφῖνος εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπον».* (Γ, σ. 77). Νομίζω πὼς ὕστερα ἀπὸ τὸ τελευταῖο αὐτὸ παράδειγμα, εἶναι περιττὸ νὰ ζητήσω ἄλλο δεῖγμα γιὰ τὶς κωμικὲς γνώσεις ποὺ μαζεύει τὸ ἑλληνόπουλο στὰ σχολικά του βιβλία.

Μὰ δὲν ἀρκοῦν αὐτά· πρέπει νὰ λογαριάσωμε καὶ τὶς κωμικὲς ἀνοησίες τοῦ ὕφους· π.χ. *«Ἐπίσης γνωστὸς ἀλωνισμὸς εἶναι ὁ γινόμενος διὰ παχείας σανίδος, ἐφ' ἧς συνήθως ἀνέρχεται παιδίον τι ἢ τέλειος ἀνήρ».* (Ζ, σ. 11). Ἄραγε ἂν τοῦ λείπῃ ἕνα μάτι δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀνέβῃ στὴ σανίδα; Καὶ παρακάτω: *«Ὁ σκύλος ἔσεισε τὴν οὐράν, ἐφίλησε τὴν χεῖρα τῆς κυρίας του καὶ ἔφαγε τὸ γλύκισμα».* (Γ, σ. 66). Μὴ γίνῃ, παρακαλῶ, καμιὰ παρανόηση καὶ νομίσῃ κανένας πὼς τὸ *«ἐφίλησε»* εἶναι λάθος τυπογραφικό. Παρακάτω μᾶς λέγει ἡ κυρία τί σημαίνει *«τὸ φίλημα τοῦ σκύλου»* της.— *«Καὶ ἀμέσως συλλαμβάνει τὴν ρῖνα τοῦ Ἀνδρέου καὶ σύρει αὐτὴν δυνατά».* (Α, σ. 15). Ποῦ ἄραγε; — *«Ἔξωθεν ὅλα τὰ μῆλα ἔχουσι φλοιόν. Ἐντὸς τοῦ φλοιοῦ εἶνε τὸ μέρος τοῦ μήλου, τὸ ὁποῖον τρώγομεν, καὶ οἱ σπόροι αὐτοῦ».* (Α, σ. 51). *«Ἡ ἀγαθὴ Ρωξάνη... ἄφῆκε κρυφίως νὰ πέσῃ ἐκ τῶν χειρῶν της ἓν διπλωμένον χαρτίον... Τὸ ἓν ἐκ τῶν τέκνων τῆς χήρας εἶδε τὸ χαρτίον, τὸ ἀνέλαβε καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς τὴν μητέρα του* (Γ, σ. 85). Τὸ *ἀνέλαβε* θὰ πῇ σήκωσε. — *«Πρὸς ἐξαγωγὴν λοιπὸν τοῦ ἄνθρακος σκάπτουσι βαθέα καὶ πλατέα φρέατα, διὰ τῶν ὁποίων κατέρχονται οἱ ἐργάται. Δεξιὰ καὶ ἀριστερά, καὶ ἐν γένει καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τοῦ φρέατος σχηματίζουσιν ὁδοὺς κόπτοντες τοὺς ὀρυκτοὺς ἄνθρακας».* — *«Τὸ μὲν (πτῶμα)*

ἠκρωτηριασμένον φρικωδῶς ἐκολύμβα ἐντὸς μαύρου αἵματος...». Αὐτὸ εἶναι τὸ γαλλικὸ «nageait dans le sang», ποὺ ἑλληνικὰ δὲ σημαίνει τίποτε· πῶς μποροῦσε ὁ ἄνθρωπος νὰ κολυμπᾶ ἀφοῦ ἦταν πεθαμένος; (Ε, σ. 157). — «*Ἀνῆλθον ἀκολούθως εἰς τὸ κατάστρωμα καὶ ἀφοῦ ηὐχαρίστησαν τὸν ἀγαθὸν ναύτην* (*ἀγαθὸς* γιατὶ τοὺς ἔδειξε τὸ πλοῖο) *κατέβησαν εἰς τὴν λέμβον*». Ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα διαιρεῖται σὲ «ἀγαθοὺς» καὶ «κακούς», ἐπίσης καὶ ὅλη ἡ φύση· ἔτσι βλέπομε τὸ *καλὸν πτηνὸν* καὶ τὸ *κακὸν πτηνὸν* ἀναλόγως ποὺ μᾶς εὐχαριστεῖ ἢ μᾶς δυσαρεστεῖ.

*

Ἀνοίγω τ' ἀγγλικὰ Royal Readers καὶ τὰ συγκρίνω μὲ τὰ δικά μας ἀναγνωστικά. Ἀναφέρω τ' ἀγγλικὰ αὐτὰ βιβλία, γιατὶ ἀπ' ὅλα τὰ σχολικὰ ἀναγνωσματάρια ποὺ εἶδα καὶ φυλλομέτρησα, τὰ βρίσκω ἀνώτερα, προπάντων στὸ ἠθοπλαστικὸ μέρος. Τὰ διηγήματα, ἀπὸ τὸ ἀλφαβητάριο ὡς τὸ 6. βιβλίο, ποὺ εἶναι τὸ τελευταῖο, ἀποτείνονται πάντα στὴν ὑπερηφάνεια τοῦ παιδιοῦ, στὴν τιμιότητα, στὴν καρδιά, στὴν παλικαριά, στὴ φιλοτιμία του. Ἕνα παιδὶ ποὺ ἀνατράφηκε μὲ αὐτὲς τὶς ἀναγνώσεις καὶ τὶς ἔνιωσε, δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ πῇ ψέματα, νὰ κάνῃ μικροὺς ὑπολογισμούς, νὰ καταδεχτῇ τὶς μικροπονηριὲς καὶ μικροπροστυχιές, ἔστω γιὰ νὰ ξεφύγῃ καμιὰ μεγάλη τιμωρία.

Στὸν πρόλογο κάθε χωριστοῦ τόμου, βλέπομε τὴν ἴδια ἰδέα: — (Α' χρόνος) «Τὸ βιβλίο τοῦτο γράφηκε μὲ τὴν πρόθεση νὰ κάνῃ τὸ παιδὶ νὰ ἐνδιαφέρεται σὲ κεῖνο ποὺ διαβάζει καὶ νὰ εὐχαριστιέται στὸ διάβασμα». — (Β' χρόνος) «Τὰ μαθήματα ποὺ εἶναι μέσα σκοπὸ ἔχουν νὰ ἐνδιαφέρουν τὰ μικρὰ ἔτσι ποὺ νὰ τὰ προτρέπουν νὰ διαβάζουν, ὄχι ὡς μάθημα, ἀλλ' ἀπὸ εὐχαρίστηση» — (Γ' χρόνος) «καὶ ὁ μόνος τρόπος νὰ κάνωμε τὰ παιδιὰ νὰ διαβάζουν πολὺ εἶναι νὰ τοὺς παρουσιάζωμε ἐνδιαφέροντα θέματα γραμμένα ἔμορφα» — (Δ' χρόνος). «Τὰ μαθήματα αὐτὰ σκοπὸ ἔχουν ὄχι μόνο νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ νὰ διαβάζουν καλά, μὰ καὶ νὰ τὰ κάνουν ν' ἀγαποῦν τὴν ἀνάγνωση. Προσπαθοῦν ν' ἀποφύγουν ὅσο τὸ δυνατὸ τὸ πληκτικὸ καὶ μονοκόμματο ὕφος ποὺ κάνει τὶς ὧρες τοῦ σχολείου τόσο βαρετὲς γιὰ τὰ μικρὰ» κτλ.

Ἀρκεῖ νὰ συλλογιστοῦμε μόνο τὰ δύο κεφάλαια τοῦ Γ' βιβλίου μας, «Οἱ ἄνθρακες» (σ. 150), καὶ «Τὸ θεῖον» (σ. 162), ἐπίσης καὶ τὸ κεφάλαιο «Συνεταιρισμοὶ» τοῦ Ϛ' βιβλίου, σελ. 12, καὶ χειρότερο

ἀκόμα, τὴν ἱστορία τῶν Ψαριανῶν, στὸ Ε' βιβλίο (σ. 150 καὶ ἀκόλουθες, γιὰ νὰ καταλάβωμε πῶς τὰ δικά μας βιβλία ἐργάζονται ἀκριβῶς μὲ τὸν ἀντίθετο τρόπο, δηλ. κάνουν ὅτι μποροῦν γιὰ νὰ μισήσῃ τὸ ἑλληνόπουλο τὸ διάβασμα.

Στὸ ἑλληνικὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Ϛ' τάξης, βρίσκομε ἐδῶ καὶ κεῖ κανένα καλὸ κεφάλαιο στὶς ὠφέλιμες γνώσεις, σοβαρὰ καὶ ἁπλὰ γραμμένα, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γλῶσσα, κατάλληλα γιὰ παιδιὰ 12—13 χρονῶν· μὰ τέτοια κεφάλαια εἶναι λίγα, καὶ πνίγονται ἀνάμεσα στὶς σχολαστικάδες ἄλλων κεφαλαίων καὶ στ' ἀνόητα, κούφια, κακογραμμένα, σαχλὰ διηγήματα, τάχα διασκεδαστικά. Συγκρίνετε π.χ. τὸ διήγημα «Πῶς εἷς πλούσιος νέος ἀνταπέδωκε τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὀφειλομένην χάριν», ποὺ καλογραμμένο καὶ σὲ πολλὴ ἁπλὴ γλῶσσα, θὰ ἦταν καλὸ γιὰ παιδὶ πέντε χρονῶν, ἢ τὸ ἄλλο τάχα διήγημα (σ. 43), «Πῶς προφυλάσσεται ἡ οἰκογένεια τοῦ Παύλου ἀπὸ τῆς διφθερίτιδος» (ὑγιεινή), γραμμένο μωρουδιακίστικα γιὰ νὰ πῇ σοβαρὰ καὶ σωστὰ πράματα, συγκρίνετε αὐτὰ καὶ ἄλλα ὅμοια μὲ τὸ κεφάλαιο, π.χ. «Ὁ Χριστόφορος Κολόμβος» (σ. 65), ἢ «Ἡ ἱστορία τῆς ἀτμομηχανῆς» (σ. 70). Πῶς εἶναι δυνατὸ τὸ ἴδιο παιδὶ νὰ διαβάζῃ καὶ τὸ ἕνα καὶ τὸ ἄλλο; «Ὁ Χριστόφορος Κολόμβος ἐκτὸς πάντα ἀπὸ τὴ δύσκολη γλῶσσα, εἶναι γραμμένο μὲ ὕφος σεμνό, σοβαρὸ ὅπως ταιριάζει σὲ παιδὶ ποὺ δὲν εἶναι πιὰ μωρό. Τ' ἄλλα διηγήματα εἶναι ἕνα κωμικὸ καὶ ἀδέξιο ἀνακάτωμα ἀπὸ σοβαρὲς γνώσεις καὶ παιδιάτικες ἀνούσιες κουβέντες, ποὺ οὔτε μικρὸ παιδὶ μπορεῖ νὰ εὐχαριστήσῃ, οὔτε μεγάλο παιδὶ νὰ ἐνδιαφέρῃ. Ἐνῶ τ' ἀγγλικὰ Royal Readers εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸ πρῶτο ὡς τὸ τελευταῖο μὲ ἑνότητα στὸ πρόγραμμα, μὲ φροντίδα κ' ἐπιζήτηση φιλολογική· ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τοῦ παιδιοῦ εἶναι λογαριασμένες οἱ γνώσεις καὶ οἱ ἰδέες ποὺ βρίσκονται σὲ κάθε βιβλίο, μὲ τρόπο ποὺ νὰ μπορέσῃ νὰ ἐνδιαφέρεται σὲ κεῖνο ποὺ διαβάζει καὶ συνάμα νὰ τὸ χωνεύῃ χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου.

Συγκρίνετε τὸν ἀριθ. 4 τῶν ἀγγλικῶν ἀναγνωστικῶν μὲ τὸ δικό μας τῆς Δ' τάξης· στὸν πρόλογο τοῦ ἀγγλικοῦ λέγει: «Ἡ ἐξήγηση τῶν δύσκολων λέξεων βρίσκεται στὴν ἀρχὴ κάθε μαθήματος. Ὁ ὁρισμὸς καὶ ἡ μετάφραση κάθε λέξης εἶναι ἔτσι καμωμένα ὥστε *νὰ μποροῦν νὰ μποῦν στὴ θέση τῆς δύσκολης λέξης* μέσα στὸ κείμενο», δηλ. χωρὶς ν' ἀλλάξῃ κὰν ἡ φρασεολογία. Καὶ ἀνοίγω, στὴν τύχη τὸ Δ' ἀναγνωστικό μας, καὶ πέφτω σ' αὐτὴν τὴ φράση: «Ἡ τέφρα καὶ οἱ σπινθῆρες, οἵτινες πανταχόθεν ἐκρηγνύονται, καὶ ὁ πυρώδης

καπνὸς περιβάλλουσιν καὶ πνίγουσιν αὐτόν· ἐν τῇ πυκνῇ δ' ἐκείνῃ σκοτίᾳ, ἀγνοεῖ ποῦ βαδίζει ἢ ποῦ εὑρίσκεται, καὶ σύρεται ὑπὸ τῶν πτερωτῶν ἵππων». Καὶ θυμοῦμαι πάλι τὰ λόγια τῆς δασκάλισσας ποὺ μοῦ ἔλεγε πῶς σὰν ἀνοίγῃ ἕνα ἀναγνωστικὸ δὲν τῆς κάνει ἐντύπωση, μὰ «σὰν πιάσω νὰ ἐξηγήσω τοῦ παιδιοῦ,... ποπό!... μοῦ ἔρχεται να τραβήξω τὰ μαλλιά μου».

Καὶ συγκρίνω τὴν ἀκατανόητη καθαρεύουσα μὲ τὴν εὔκολη τοῦ ἐγγλεζόπαιδου γλῶσσα, ποὺ εἶναι ἡ ἴδια μ' αὐτὴν ποὺ λέγει στὴ μάνα του πῶς τὴν ἀγαπᾶ ἢ πῶς νυστάζει ἢ πῶς ἔπαιξε μὲ τὸ σκύλο του καὶ πῶς ἀγαπᾶ πολὺ τὰ σκυλιά, γιατὶ στὸ σημερινὸ μάθημα διάβασε μιὰν ἱστορία ποὺ δείχνει πόσο πιστὰ εἶναι. Τὸ δικό μας δυστυχισμένο παιδάκι, σὰ γυρίσῃ σπίτι του καὶ τὸ ρωτήσουν οἱ γονεῖς του τί ἔμαθε, θὰ τυραννιστῇ νὰ ξαναθυμηθῇ τὴν *τέφραν*, τοὺς *σπινθῆρας*, τὴν *σκοτίαν*, ποὺ οὔτε στάχτη, οὔτε σπίθες, οὔτε σκοτάδι τοῦ θυμίζουν, παρὰ μόνο τὶς βαρετές, κουραστικὲς ὧρες τοῦ σχολείου ὅπου διάβαζε τὸ ἀκατανόητο μάθημα, ποὺ ἔχει ἀκόμα νὰ μάθῃ σὰν παπαγάλος γιὰ αὔριο.

Καὶ τί βλέπομε στ' ἀγγλικὰ αὐτὰ βιβλία ποὺ νὰ μὴν τὸ ζουλέψωμε! Στὸν πρόλογο τοῦ πρώτου βιβλίου λέγει: (Γιὰ νὰ ἐνδιαφέρεται τὸ παιδὶ σὲ κεῖνα ποὺ διαβάζει) «μεταχειριζόμαστε πολὺ τὸ βίο τῶν ζώων καθὼς καὶ ἐπεισόδια καὶ πράματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς ποὺ μποροῦν περισσότερο νὰ διασκεδάσουν τὰ παιδάκια». Στὸν ἴδιο πρόλογο βλέπομε πόση σημασία δίνεται στὴ ζωγραφιά: «Γιὰ νὰ ὠφεληθοῦμε ἀπὸ ὁλόκληρη τὴν παιδαγωγικὴ ἀξία τῶν εἰκόνων, πρέπει νὰ τὶς ἐξετάζωμε μαζὶ μὲ τὰ παιδιὰ ἀφοῦ τελειώσῃ τὸ μάθημα. Π. χ. (ἡ εἰκόνα παριστάνει μιὰ γάτα σ' ἕνα κλαδί, μ' ἕνα φόφιο πουλάκι στὰ νύχια της) . . . — «Τί εἶναι αὐτὸ τὸ ζῶο;» — «Εἶναι γάτα» — «Ποῦ βρίσκεται;» — «Στὸ κλαδὶ κάποιου δέντρου» — «Τί λὲς νὰ ἔκανε ἐκεῖ ἀπάνω;» — «Κυνηγοῦσε, νομίζω πουλάκια» — «Γιατὶ τὸ ὑποθέτεις;» — «Βαστᾶ ἕνα σκοτωμένο πουλάκι στα νύχια της» — «Τί εἶδος γάτα λὲς νάναι;» — «Θάναι ἀγριόγατα, σὰν αὐτὲς ποὺ ζοῦν στὰ δάση».

Ἐννοεῖται πῶς γιὰ νὰ γυμνάσωμε τὴν παρατηρητικότητα καὶ τὴν κρίση μὲ τὸν πολὺ ἔξυπνο αὐτὸν τρόπο πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ ἔχωμε ἀναγνωσματάρια μὲ καθαρὲς κι ἔμορφες εἰκόνες καὶ μὲ καλὸ χαρτί, ὅπου θὰ τυπώνεται καλὰ ἡ ζωγραφιά. Οὔτε εἶναι ἀνάγκη νὰ στοιχίσῃ ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἀκριβώτερα· τὸ ἀγγλικὸ βιβλίο ποὺ λέω κοστίζει 4 πένες, δηλ. 40 λεπτά. Τὸ ἀναλογο ἑλληνικὸ ἀναγνωσμα-

τάριο μὲ τις μουντζοῦρες γιὰ εἰκόνες καὶ τὸ κατώτερό του χαρτὶ στοιχίζει δρ. 1,15.

Στὸ ἀγγλικὸ ἀναγνωστικὸ ἀριθ. 5 βρίσκω, στὴ σελ. 141 ἕνα κεφάλαιο μὲ ἐπικεφαλίδα «Πῶς νὰ γράφωμε γράμματα». Δὲν μποροῦσε ἄραγε νὰ μεταφραστῇ ὁλόκληρο καὶ νὰ σταλῇ σ' ὅλους τοὺς δασκάλους ὅλου τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ μπῇ σὲ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ ἀναγνωστικά; Μεταφράζω ἐδῶ μόνο τὶς κυριώτερες συμβουλές: «α'. Γ ρ ά φ ε ὅ π ω ς μ ι λ ᾶ ς· λέγε ἀκριβῶς ἐκεῖνο ποὺ αἰσθάνεσαι, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ θὰ τὸ ἔλεγες ἂν ὁ ἀνταποκριτής σου ἦταν κοντά σου—β'. Νὰ μ ε τ α χ ε ι ρ ί ζ ε σ α ι τὶς ἁπλούστερες λέξεις ποὺ μπορεῖς νὰ βρῇς. Ἀπόφευγε μεγάλα λόγια καὶ λόγια τοῦ λεξικοῦ... Ἂν πολλὲς λέξεις σοῦ ἔλθουν στὸ νοῦ συγχρόνως, διάλεξε τὴν πιὸ ἁπλὴ καὶ τὴν πιὸ συνηθισμένη—γ'. Νὰ μεταχειρίζεσαι τὴ σωστὴ λέξη γιὰ νὰ ἐκφράσῃς τὴν ἰδέα ποὺ ἔχεις στὸ νοῦ σου. Ὁ κανόνας αὐτὸς εἶναι γιὰ τὴ σαφήνεια, ποὺ εἶναι τὸ μεγαλύτερο προτέρημα τοῦ ὕφους.—ε'. Ἡ φράση σου νὰ εἶναι κοντή—ς'. Ποτὲ μὴ μεταχειρίζεσαι δυὸ λέξεις ἂν μπορῇς μὲ μιὰ νὰ ἐκφράσῃς ὁλόκληρη τὴν ἔννοια ποὺ ἔχεις κατὰ νοῦ».

Καλὸ θὰ ἦταν οἱ συγγραφεῖς ποὺ γράφουν ἀναγνωστικὰ γιὰ τὰ παιδάκια μας νὰ τὶς μελετήσουν τὶς λίγες αὐτὲς φράσεις· ἴσως θ' ἀπόφευγαν τὴ βροχὴ ἀπὸ ἐπίθετα ποὺ πλημμυρίζουν τὰ ἑλληνικὰ ἀναγνωστικά.

*

Περισσότερο ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἁπλὴ γλῶσσα τοῦ ἀγγλικοῦ ἀναγνωστικοῦ ζουλεύω τὴν οὐσία καὶ τὸ ὕφος του. Ἐκεῖ δὲν ἔχει κούφιες ρητορικὲς καὶ σοβινιστικὲς μεγαλολογίες σάν: «Καὶ εἶναι ἡ Πατρὶς ἡμῶν ἡ ὡραιοτέρα χώρα τοῦ κόσμου» (Δ, σ. 32.), ἢ «Μεγίστην δόξαν περιποιεῖ εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν καὶ ἡ διώρυξις τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου» (Δ, σ. 136), ἢ «Ἀλλ' ἡ θεία πρόνοια προώριζε τὴν δόξαν ταύτην (νὰ κοπῇ ὁ Ἰσθμὸς) διὰ τὴν πατρίδα» (Δ, σ. 139), «Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν μητέρα τῶν μεγάλων τούτων τέκνων» ὅσοι δηλ. ἔκτισαν πτωχοκομεῖα, νοσοκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα καὶ ἄλλα σὲ -εῖα (Γ, σ. 51).

Τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας τὴν δυναμώνουν στὰ ἀγγλόπαιδα τὰ ἀγγλικὰ βιβλία μὲ τὶς ἱστορικὲς σελίδες των, δυνατὰ καὶ σεμνὰ γραμμένες ἀπὸ τεχνίτες τῆς φιλογογίας· μὲ διηγήματα ποὺ ξυπνοῦν τὴν ὑπερηφάνεια, τὴν εὐγένεια, τὴν παλικαριά, τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ παιδιοῦ· μὲ ἠθοπλαστικὰ μαθήματα ὅπου λείπουν συστηματικὰ οἱ

αὐτοθαυμασμοί, οἱ αἰσθηματικότητες, οἱ ἀμοιβὲς ποὺ πέφτουν ἀπὸ τὸν οὐρανό, καὶ φράσεις σὰν αὐτὴν ποὺ ἀντιγράφω ἀπὸ τὸ βιβλίο «Ὁ ἀμαξηλάτης κατώρθωσε νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ἵππους· ἀλλ' ὁ Λύσανδρος *ἐκ τοῦ τρόμου κατέπεσεν εἰς τὴν χιόνα*» (Γ' σ. 44), ποὺ δείχνουν τὴ δειλία σὰ φυσικὸ αἴσθημα.

Στὰ δικά μας, ἕνας ποὺ δὲν ἔκλεψε ὅταν τοῦ ἔτυχε περίσταση, γίνεται ἥρωας, καθὼς στὸ «Πόσον τίμιος ἦτο ὁ Ἀριστείδης»: «Εἰς τὴν παραλίαν ἔμενον δεδεμένα πλοῖα αἰχμάλωτα, κατάφορτα ἐκ χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων. Ὁ Ἀριστείδης ἠδύνατο, ἂν ἤθελε, νὰ γίνῃ τότε πλούσιος»· καὶ ὅμως «Οἱ θησαυροὶ ἐκεῖνοι δὲν ἀνῆκον εἰς αὐτόν· ἦσαν κτῆμα κοινὸν τῶν Ἀθηναίων». «Καὶ ὁ Ἀριστείδης *οὐδὲ διενοήθη κἂν* νὰ κηλιδώσῃ τὸ ἔντιμον αὐτοῦ ὄνομα» κτλ. (Γ,σ.87).

Διηγήσεις καὶ κρίσεις τέτοιες φέρνουν ἀηδία· δὲν εἶναι κἂν νὰ τὰ σχολιάζῃ κανείς· ἕνας ποὺ τὰ διαβάζει μένει μὲ τὴν ἐντύπωση πὼς τόσο κοινὴ καὶ γενικὴ εἶναι ἡ κλεψιὰ στὸν Ἑλληνισμό, ὥστε ἕνας ποὺ δὲν εἶναι λῃστὴς θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς πατριῶτες του ἐξαίρεση μοναδική.

Τὰ ὡραιότερα ἄλλωστε διηγήματα γίνονται κοινά, σαχλά, ἄνοστα στὰ χέρια τῶν συγγραφέων τοῦ ἀναγνωστικοῦ, χάνουν τὴ δύναμή τους, τὴν ποίηση, τὴν ἐμορφιά τους. Κοίτ. βιβλίο Δ' σ. 54 καὶ ἀκόλουθες, τί γίνεται ὁ ὡραῖος μῦθος τοῦ Φαέθοντος. «Τέλος εἰς φοβερόν τι μέρος τοῦ οὐρανοῦ χάνει τὸν νοῦν του, παραλύει ἐκ τοῦ τρόμου καὶ παραιτεῖ τὰς ἡνίας...» σ. 57, «... ἐν τῇ πυκνῇ δ' ἐκείνῃ σκοτίᾳ ἀγνοεῖ, ποὺ βαδίζει ἢ ποῦ εὑρίσκεται, καὶ σύρεται ὑπὸ τῶν πτερωτῶν ἵππων...» (σ. 58). Κρῖμα στὴν ἔμορφη εἰκόνα ποὺ μποροῦσε νὰ ζωγραφιστῇ στὴ φαντασία τοῦ ἑλληνόπουλου· ὁ Φαέθων ὄρθιος στὸ ἅρμα του, τὸ πρόσωπο ἀναμμένο, βάζοντας ὅλη του τὴ φιλοτιμία, ὅλη τὴ δύναμη καὶ τὴν ὑπερηφάνεια τῆς θεϊκῆς του γενιᾶς νὰ δαμάσῃ τὰ φτερωτὰ ἄλογα ποὺ τὸν παράσερναν! Ἀντὶς αὐτὸ βλέπομε ἕναν ἐλεεινὸ Φαέθοντα μισολιποθυμισμένο, σκαλωμένο στὶς πλευρὲς τοῦ ἅρματος γιὰ νὰ μὴν πέσῃ, τὸ πρόσωπο ἀναλυμένο ἀπὸ τὸ σιχαμένο τρόμο ποὺ τὸν κάνει, αὐτόν, τοῦ Ἥλιου τὸ γιό, πιὸ μικρό, πιὸ δειλό, πιὸ πρόστυχο ἀπὸ τὸ δειλότερο ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους.

Ἄλλο διήγημα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα, τὰ ἐμορφότερα, τὸ δρᾶμα τὸ πιὸ συγκινητικὸ τῆς ἱστορίας μας ὅλης καὶ τὸ πιὸ μεγάλο —ὁ θάνατος τοῦ τελευταίου μας αὐτοκράτορα— καταντᾶ καὶ αὐτὸ στὰ χέρια τους, κοινό, ἄψυχο, ἀσήμαντο. Κοίτ. «Ἡ τελευταία χριστιανικὴ τελετὴ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ» (Ε' σ. 165) καὶ ἀκόλουθες «Οἱ Τοῦρκοι τέλος περικυκλοῦσι τὸν λαμπρόψυχον βασιλέα. Ὁ Κωνσταντῖνος, βλέπων τὸν ἄφευκτον θάνατόν του, κραυγάζει πρὸς τοὺς ὀπαδούς του: Δὲν εἶνε κανεὶς ἐδῶ, ὅστις νὰ *λάβῃ* τὴν κεφαλήν μου;... Οὐδεὶς ζωντανὸς ἦτο πλησίον του· *δὲν ἦτο ἄλλο τι παρὰ* πτώματα χριστιανῶν.—Ἐπὶ τέλους δέχεται καὶ αὐτός, ὕστατος πάντων, τὸν οὐράνιον ἐκεῖνον στέφανον, περὶ τοῦ ὁποίου ὀλίγον πρότερον *ἔλεγεν*, ἐνθαρρύνων τοὺς συναγωνιστάς του· τρωθεὶς εἰς τὸν ὦμον πίπτει ἡμιθανὴς *κατὰ τὸ 49 ἔτος τῆς ἡλικίας του* καὶ ἐκπνέει εὐσεβὴς καὶ φιλόπατρις ὅπως καὶ ἔζησεν» (σ. 168).

Ἀλήθεια, ἡ περιγραφὴ αὐτὴ τὸν δείχνει «πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενον» ὅπως μᾶς τὸ λέγει τὸ ἴδιο αὐτὸ διήγημα (σ. 167). Διαβάζοντας τὸ χλιαρό, ἀνάλατο καὶ κακογραμμένο αὐτὸ τέλος, θὰ φανταστῇ ἄραγε ποτὲ τὸ ἑλληνόπουλο, τὸ φοβερὸ μεγαλεῖο τῆς μοναδικῆς αὐτῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας μας; Θὰ εἰκονίσῃ στὰ μάτια του τὸ ἄγριο κῦμα τῶν Τούρκων σκαρφαλώνοντας τοὺς γκρεμισμένους τοίχους, ὅπου ἀνάμεσα στοὺς πεθαμένους του ἥρωες, μονάχος σχεδόν, σκεπασμένος αἵματα καὶ σκόνη, πολεμᾷ ἀκόμα, σὰν ἁπλὸς στρατιώτης, ὁ μεγαλύτερος τοῦ κόσμου βασιλιάς; Ἀκούει τὸ ἑλληνόπουλο ἄραγε τὴ βροντὴ τῶν κολοσσιαίων κανονιῶν τοῦ Μουχάμετ, τὶς φωνὲς τῶν ἀγρίων του στρατιωτῶν; Μαντεύει τὸ δρᾶμα ποὺ ξεσπᾷ στὴν καρδιὰ τοῦ Βασιλιὰ ποὺ ξέρει τὴ χώρα του χαμένη, ποὺ βλέπει σὰ χείμαρρο τὰ θηρία νὰ χύνωνται στοὺς δρόμους τῆς Πόλης σφάζοντας ἀδιάκριτα ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδία, ποὺ νιώθει τὴν ἀδυναμία του νὰ τοὺς σταματήσῃ, καὶ μὲ ἤρεμη ἀπελπισία ρίχνεται στὸ θάνατο καὶ πέφτει ἐκεῖ μόνος, ἄγνωστος, σκοτεινός; Νιώθει, τὸ ἑλληνόπουλο ποὺ διαβάζει, τὴ σκηνὴ αὐτή, νιώθει, φαντάζεται τὴν ἐρημιὰ τῆς μεγάλης αὐτῆς βασιλικῆς ψυχῆς ποὺ δὲ θέλει νὰ ζήσῃ γιὰ νὰ δῇ τὸ μισοφέγγαρο ἀπάνω στὴν Ἁγιὰ Σοφιά, καὶ σβήνει ἐκεῖ πανέμορφη καὶ πανέρημη;...

Τίποτα ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔνιωσε τὸ ἑλληνόπουλο. Πέρασε κοντὰ στὴν τραγικώτερη σελίδα τῆς ἱστορίας του χωρὶς νὰ συγκινηθῇ. Ἂν τὴ διαβάσῃ μὲ κανέναν καλὸ δάσκαλο, μπορεῖ ὁ δάσκαλος νὰ συμπληρώσῃ ἐκεῖνο ποὺ δὲν εἶπε τὸ βιβλίο. Μὰ τ' ἀναγνωστικὰ δὲν πρέπει νὰ γράφωνται μὲ τὴν ἰδέα πὼς μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ ὁ δάσκαλος τὸ παιδὶ μόνο του πρέπει νὰ μπορῇ νὰ βγάλῃ ἀπὸ τὸ ἀναγνωσματάριο τὸ μάθημα ὁλόκληρο, χωρὶς κἂν νὰ καταλάβῃ πὼς εἶναι μάθημα.

Στ' ἀγγλικὰ Royal Readers οἱ τέτοιες ἱστορικὲς σελίδες εἶναι ἀριστουργηματάκια, ὅλα ὑπογραμμένα ἀπὸ λογοτέχνες. Συγκρίνω τὴν «Τελευταία χριστιανικὴ τελετὴ κτλ.» τοῦ Β' βιβλίου μας, μὲ τὸ διήγημα «Ἡ πολιορκία τοῦ Κεμπὲκ» σ. 169 τοῦ 5. ἀγγλικοῦ, συγκρίνω τὸ θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου μας μὲ τὸ θάνατο τοῦ στρατηγοῦ Βούλφ. Τὸ ἀγγλόπαιδο θὰ συγκινηθῆ κατάβαθα μὲ τὴν πολὺ ἁπλὴ καὶ σεμνότατη διήγηση ποὺ δείχνει ἀκόμα ἐμορφότερο καὶ μεγαλύτερο τὸ ἡρωικὸ τέλος τοῦ Ἄγγλου στρατηγοῦ καὶ θὰ μείνη μέρες μὲ τὴν ἐντύπωση τῆς ἀνάγνωσης αὐτῆς· ἐνῶ τὸ ἑλληνόπουλο θὰ κλείση τὸ βιβλίο του μὲ χαρὰ πὼς τελείωσε καὶ ξεφορτώθηκε τὸ μάθημα.

Καὶ ὅμως οἱ Ἄγγλοι στὸ Κεμπὲκ κυρίευσαν ἁπλῶς μιὰ νέα καὶ ἀπόμακρη χώρα. Ἐνῶ ἐμεῖς τότε χάναμε τὴν Πόλη.

Ἀλεξάντρεια, 28 Νοεμβρίου 1913.

Β΄. ΑΡΘΡΑ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΑΣ

Α. Δ.

Στὸ τελευταῖο Δελτίο τοῦ περασμένου χρόνου δημοσιεύτηκε τὸ πρῶτο ἄρθρο ἀπὸ μιὰ μελέτη γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας στὰ σχολεῖα μας: Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα της, Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας*. Ὁ συγγραφέας της Μ. Τριανταφυλλίδης τονίζει πόσο ἐπιτακτικὸ εἶναι γιὰ τὴν ἐκπαιδευτική μας ἀναγέννηση ν' ἀλλάξη τὸ γλωσσικὸ σύστημα ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ σχολεῖο στὴν Ἑλλάδα, καὶ δείχνει σὲ διάφορες εἰκόνες παρμένες ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, τί γίνεται ἐκεῖ μέσα μὲ τὴν ἐπίσημη αὐτὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα, τὴ βάση καὶ τὸ σκοπὸ κάθε διδασκαλίας στὸν τόπο μας.

Οἱ κωμικοτραγικὲς αὐτὲς εἰκόνες μοῦ θύμισαν κάτι σκίτσα ἀνάλογα ποὺ εἶχα πάρει καὶ γὼ ἀπὸ διάφορα σχολεῖα στὰ 1907-1908 κι ἀργότερα, σκίτσα ποὺ μιλοῦν ὄχι μόνο γιὰ τὴ γλῶσσα, μὰ καὶ γιὰ τ' ἄλλα χάλια τῆς παιδείας μας. Τὰ δίνω ὅλα, γιατὶ ὅλα ἐνδιαφέρουν τὸν πατέρα καὶ τὸ δάσκαλο, καὶ τ' ἀφήνω ἔτσι ὅπως τὰ βρῆκα στὶς σημειώσεις μου πρόχειρα γραμμένα καὶ χωρὶς σχόλια, ἀφοῦ ὅλα φωνάζουν μοναχά τους γιὰ τὴν αἰτία ποὺ τὰ προκαλεῖ.

Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἔλεγε πὼς στὶς εἰκόνες ποὺ ἔδωσε «λίγο μόνο ἀντιπροσωπεύονται οἱ μεγάλες πόλεις, ὅπου ὁ μαθητὴς φέρνει συχνὰ μαζί του κάπως διαφορετικὴ γλωσσικὴ προπαιδεία», καὶ μᾶς ἄφηνε ἔτσι τὴν ἐλπίδα πὼς ἴσως τὰ παιδιὰ στὶς πόλεις θὰ ὑποφέρουν λιγώτερο ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ χάλια τῶν ἑλληνικῶν σχολείων. Δυστυχῶς ὅμως κι αὐτὴ ἡ ἐπιφύλαξη δὲν ἔχει τὸν τόπο της. Ὅσα γράφονται παρακάτω τ' ἄκουσα σὲ πόλεις, καὶ τὰ περισσότερα μάλιστα στὴν καρδιά, στὴν πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδας.

Πρέπει ὅμως νὰ τονιστῆ πὼς μερικὲς ἀπαντήσεις τῶν παιδιῶν

* Τυπώθηκε καὶ χωριστὰ στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, 2 ἔκδ., 1913.

ὅπως *τὰ πύρινα δάκρυα* καὶ *τὰ κουκούτσια ἀπὸ βερίκοκα*, ἢ *τὸ ὠδικὸν πτηνὸν*=*τραγουδεῖ καλὰ ἡ ἀηδών* κλπ. δὲν ὀφείλονται τόσο στὴ γλῶσσα, ὅσο σὲ βαθύτερα ψυχολογικὰ αἴτια καὶ λάθη μεθοδικά, ἀφοῦ ἀνάλογα φαινόμενα βρίσκομε καὶ σὲ τόπους ὅπου τὰ παιδιὰ δὲ βασανίζονται μὲ γλῶσσα νεκρὴ καὶ τεχνητή. Τέτοιες ἀπαντήσεις — παρόμοιες βρίσκονται ἀρκετὲς καὶ στὴ σχετικὴ μελέτη τοῦ κ. Μ. Τριανταφυλλίδη — θὰ εἶναι πολύτιμες εἰδικὰ γιὰ τὸν παιδαγωγὸ καὶ τὸν ψυχολόγο.

Ι. Ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο.

Τάξη Α' (Ἀθήνα, Ἀναγνωστικὸ Παπαμάρκου).

Ὁ δάσκαλος: «Τί θὰ πῆ *πτέρνα*;»

Ἕνας μαθητής: «φτερούγα» (προηγήθηκε στὸ ἀναγνωστικὸ ἡ λέξη *πτέρυξ*).

Ὁ δάσκαλος: «Τί θὰ πῆ *πτίλα*;»

Μαθητής: «πτίλα θὰ πῆ πετᾶνε» (προηγήθηκε ἡ λέξη *πετῶσι*).

Δάσκαλος: «Τί θὰ πῆ *πτύω*;»

Μαθητής: «μεγάλα φτερά».

Δάσκαλος: «Πῶς λέγεται καλύτερα τὸ *φτύνω*;»

Μαθητής: «φτύω».

Ἕνας μαθητής: «... τὸ κουμπούρι ...»

Δάσκαλος: «Τὸ κουμπούρι πῶς λέγεται καλύτερα;»

Ἀπάντηση: «*κουμπούρα*». Ὁ δάσκαλος δὲν τὸ δέχεται καὶ ξαναρωτᾶ. «*Πιστόλι*» ἀπαντᾶ ἕνας δεύτερος. Ὁ τρίτος λέει «*τουφέκι*», «*Γκράς*», λέει ἕνας ἄλλος, κι ἄλλος ἀκόμη, «*ὅπλο*». Πῶς νὰ λέγεται καλύτερα τὸ *κουμπούρι*; νὰ φωτίστηκε τάχα ἡ τάξη;

Τὸ «πῶς τὸ λένε καλύτερα» παίρνει καὶ δίνει σ' ὅλο τὸ μάθημα. Ὁ μαθητὴς διηγεῖται: «Ἕνας ποιμὴν μὲ μία μαγκούρα». Ὁ δάσκαλος τὸν σταματᾶ: «Πῶς λέγεται καλύτερα ἡ *μαγκούρα*;» Πετιέται ἕνας: «ἀγκλίτσα». «Ὄχι», λέει ὁ δάσκαλος καὶ ξαναρωτᾶ. Ἄλλος μαθητής: «Ἡ μαγκούρα λέγεται καλύτερα *μπαστούνι*». Μὰ κι αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ *καλύτερο*. Ἕνας τρίτος· «ἡ μαγκούρα λέγεται καλύτερα *ράβδος*».

Ὁ δάσκαλος ρωτᾶ τί θὰ πῆ *πίπτω*· οἱ μαθηταὶ σωπαίνουν. Ὁ δάσκαλος σηκώνοντας τὴ βέργα του ψηλὰ καὶ ἀφήνοντάς την νὰ πέση κάτω τοὺς λέει: «αὐτὸ θὰ πῆ *πίπτω*». Ὕστερα ξαναρωτᾶ γιὰ τὴ σημασία τοῦ *πίπτω*, μὰ οἱ μαθηταὶ καὶ πάλι σωπαίνουν. Στὸ τέλος ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγη στὸ «*πέφτω*», κι ἔτσι δὲ χρειάστηκε ἄλλη ἑρμηνεία.

Ὁ δάσκαλος: «Τί θὰ πῆ *ὠδικὸν πτηνόν*;»

Ὁ μαθητής: «*ὠδικὸν πτηνὸν* θὰ πῆ *τραγουδάει καλὰ ἡ ἀηδών*».

Στὴν ἴδια τάξη ὁ ἴδιος δάσκαλος μιλώντας γιὰ κάποια ἐκδρομὴ ποὺ εἶχε κάμει μὲ τὰ παιδιὰ στὸ Λυκαβητὸ ρώτησε: «πῶς τὸ λένε ἐκεῖνο τὸ βουνὸ ποὺ πήγαμε;» Ἀπάντηση ἑνός: «*ὄρος*»· ἄλλου: «*λόφος*».

*

Ἕνας πατέρας ρώτησε τὸ κορίτσι του σὰ γύρισε στὸ σπίτι, τί εἶχε μάθει ἐκείνη τὴν ἡμέρα στὸ σχολεῖο. Τὸ κοριτσάκι τοῦ ἀποκρίθηκε: «Μᾶς εἶπανε γιὰ τὸ Χριστό. Γεννήθηκε σ' ἕνα *ξενοδοχεῖο*. Ἐκεῖ ἤτανε καὶ ὁ *κατώκει*». Ὁ δάσκαλος βέβαια εἶχε διηγηθῆ: «εἰς τὸ ξενοδοχεῖον κατώκει καὶ ὁ ...». Σὲ σχετικὴ ἐρώτηση τοῦ πατέρα γιατὶ νὰ τοὺς μιλοῦν ἔτσι στὴν Α' τάξη τοῦ δημοτικοῦ καὶ νὰ λένε ψέματα, ὁ δάσκαλος ἀποκρίθηκε: «τί νὰ τοὺς πῶ; *χάνι*;».

Τὸ ἴδιο κορίτσι στὸν πατέρα του: «Τὸ σκυλὶ δὲν ἔχει *ἀφτιά*, ἔχει *ὦτα* (Ἀνακοίνωση Δ. Σαράτση — Βόλος).

*

Τάξη Γ'. (Ἀθήνα).

Ἕνας μαθητὴς διηγεῖται στὰ θρησκευτικά: «...στὸ δρόμο εἶδε...» Ὁ δάσκαλος τὸν διορθώνει: «*καθ' ὁδόν*». Ὁ μαθητὴς τώρα λέει: «*καθ' ὁδὸν στὸ δρόμο εἶδε...*».

Στὴν ἴδια τάξη στὸ μάθημα τῆς γραμματικῆς ρωτᾶ ὁ δάσκαλος τὴν ὀνομαστικὴ τοῦ *πληγωθέντα*. Ἀπάντηση: «*ὁ πληγωμένος*»· ἄλλος μαθητὴς λέει τὸ σωστό: «*ὁ πληγωθείς*». Δάσκαλος: «τὸ θηλυκόν;» Μαθητής: «*ἡ πληγωθείς*». Δάσκαλος: «κλίνε τὸ *πληγωθείς*». Ὁ μαθητὴς τὸ κλίνει σωστὰ ὡς τὴ δοτικὴ τοῦ πληθυντικοῦ· ἐκεῖ λέει: «*πληγωθοῦσι*»· ἄλλος «*πληγωθέσι*»· ἄλλος «*πληγωθέντσι*». Ὁ δάσκαλος τοὺς ξαναεξηγεῖ πῶς τὸ *πληγωθέντσι* ἔγινε *πληγωθεῖσι* κι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του γυρίζει καὶ μοῦ λέει: «αὐτὴ ἡ τάξις τῶν ὀνομάτων δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα, ἀλλὰ τὸ διδάσκω διότι τοὺς εἶναι εὐκολώτατον καὶ κινεῖ τὴν ἅμιλλαν τῶν μαθητῶν».

Τάξη Δ' (Αθήνα).

Ὁ δάσκαλος μιὰ ὥρα ὁλόκληρη ἔδιδασκε γιὰ τὶς ἀντωνυμίες καὶ στὸ τέλος ἔδωσε στὰ παιδιὰ μόνος του τὸν ἀκόλουθο ὁρισμό: «*ἀντωνυμίαι λέγονται αἱ λέξεις αἱ τιθέμεναι ἀντὶ τῶν ὀνομάτων*».

Ὅταν τελείωσε τὸ μάθημα, ρώτησα τὰ παιδιὰ τί λέγεται ἀντωνυμία. Ὅλα τὰ χέρια πετάχτηκαν πρόθυμα· ἕνας μαθητὴς εἶπε: «ἀντωνυμίαι λέγονται» καὶ στάθηκε· ἄλλος· «ἀντωνυμίαι λέγονται τὰ ὀνόματα». Ὁ δάσκαλος πεισμωμένος μπῆκε στὴ μέση καὶ ρώτησε αὐτὸς ἕναν τρίτο μαθητὴ φυσικὰ ἀπὸ τοὺς πιὸ καλούς· καὶ ὅμως πῆρε τὴν ἀκόλουθη ἀπάντηση: «*ἀντωνυμίαι λέγονται ἀντὶ τῶν ὀνομάτων*».

*

Στὴν Δ' τάξη ἄλλου σχολείου ὁ δάσκαλος ρώτησε τὰ παιδιὰ νὰ τοῦ εἰποῦν τί σημαίνει ἡ φράση τοῦ ἀναγνωστικοῦ: *πύρινα δάκρυα*. Τὰ παιδιὰ σώπαιναν, ὥσπου ἕνα τίναξε ἀνυπόμονα τὸ χέρι του ψηλὰ φωνάζοντας: «κύριε! κύριε!» Δὲν πρόφτασε ἀκόμα ὁ δάσκαλος νὰ δώσῃ τὴν ἄδεια, καὶ ἡ ἀπάντηση εἶχε πιὰ πετάξει: «*πύρινα θὰ πῇ κοκκοῦτσι ἀπὸ βερίκοκα!*

Ἡ λέξη *πύρινα* θύμισε στὸ παιδὶ τὰ *γλυκοπύρηνα βερίκοκα*, κι ἀπὸ κεῖ ξεπήδησε ἡ ἐρμηνεία του φυσικώτατη καὶ τὰ δάκρυα λησμονήθηκαν, πρᾶμα ποὺ δὲ θὰ γινόταν βέβαια ἂν τὰ δάκρυα ἦταν καυτερά.

*

Τάξη Α' (Αθήνα).

Σ' ἕνα μικρὸ δωμάτιο σκονισμένο καὶ βρώμικο εἶναι στιβαγμένα ὡς 90 παιδιά· τὰ θρανία μακριά, μὲ τὸ ἴδιο ὕψος, καὶ στὸ καθένα στριμώνονται 9--10 μικροσκοπικοὶ μαθηταί· ἀπὸ πολλοὺς φαίνονται μόνο τὰ κεφάλια. Ὁ δάσκαλος ἔχει σηκώσει ἕνα παιδάκι στὸ μαυροπίνακα. Ἀπὸ τὶς ἐρωτήσεις του ἔχω σημειωμένες τὶς ἀκόλουθες: «*τί λέγεται ὁμόθογγος; γιατί λέγεται ὁμόθογγος; τί λέγονται σύμφωνα; τί ἄφωνα, τί ὀδοντόφωνα καὶ τί χειλόφωνα;*». Τ' ἄλλα παιδιὰ κάτω καὶ πέρα στὰ θρανία παίζουν, τσιμπιοῦνται, γελοῦν, φωνάζουν. Ὁ δάσκαλος πετᾷ δυὸ τρία ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα καὶ τ' ἄλλα λουφάζουν γιὰ μιὰ στιγμή. Ὕστερα σηκώνει στὸν πίνακα ἄλλο μαθητή, ξαναρχίζουν οἱ ἴδιες ἐρωτήσεις, κι ἔπειτα ἔρχεται ἄλλος κι ἄλλος, κι ὅλοι ἀπαντοῦν στὰ χειλεόφωνα, τὰ ὀδοντόφωνα καὶ Σ^{α}. Στὸ τέλος τοῦ μαθήματος ρώτησα τὸ δάσκαλο γιατὶ δέχτηκε τόσα πολλὰ παιδιά, καὶ μοῦ εἶπε: εἶχαν ἐγγραφῇ 130, μὰ ἔμειναν 90. Τὸ εἶπα στὸ διευθυντή, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἔκαμε τίποτα». Στὴν ἴδια μου ἐρώτηση πῆρα ἀπὸ τὸ διευθυντὴ τὴν ἀκόλουθη ἀπάντηση: «ὄχ ἀδερφέ! στὸ ρωμαίικο γίνεται τίποτα!»

*

II. Ἀπὸ τὶς ἐξετάσεις ἑνὸς παρθεναγωγείου.

Τάξη Γ' (Βόλος 1909).

Τὰ κορίτσια ἐξετάζονται στὴν ἀριθμητική. Λύνουν στὸ μαυροπίνακα σὰ μηχανὲς προβλήματα τρομερὰ πολυσύνθετα. Οἱ μόνες λέξεις ποὺ βγάζουν εἶναι: θὰ προσθέσωμεν, τώρα θὰ πολλαπλασιάσωμεν, θὰ ἀφαιρέσωμεν ἢ θὰ διαιρέσωμεν, καὶ κάνουν ὅλα αὐτὰ χωρὶς νὰ πάρουν ἀναπνοή· σ' ἕνα πρόβλημα ἐξετάζονται δυὸ τρεῖς μαθήτριες καὶ ὁ πίνακας καθαρίζεται καὶ ξαναγεμίζει κάθε λίγο καὶ λιγάκι μὲ ἀριθμούς. Ἡ δασκάλα μὲ παρακάλεσε ἐπίμονα νὰ ἐξετάσω καὶ γὼ κάτι, ἀφοῦ πρῶτα φρόντισε νὰ μοῦ ἀραδιάσῃ ὅλο τὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὰ μαθηματικὰ ποὺ εἶχε διδάξει στὴν τάξη της. Ρώτησα μιὰ μαθήτρια πόσο τ' ἀγοράζουν τ' ἀβγά.—«15 τὰ δύο»—«Θέλεις ν' ἀγοράσῃς ἢ ἀβγά· πόσα λεπτὰ θὰ δώσῃς;» — Ἡ μαθήτρια σωπαίνει. Κάνω τὴν ἴδια ἐρώτηση γενικὰ σ' ὅλη τὴν τάξη. Ὅλες σωπαίνουν. Ἡ δασκάλα ταραγμένη κάπως μοῦ λέει: «Ἐδιδάξαμεν τὰ κλάσματα, τὴν ἁπλῆν καὶ τὴν σύνθετον μέθοδον τῶν τριῶν...» Δὲν πρόφτασε ὅμως νὰ τελειώσῃ, κι ἕνας πατέρας ἀπὸ τὸ ἀκροατήριο πετάχτηκε καὶ φώναξε στὰ παιδιὰ ποὺ τὰ εἶχαν χαμένα: «37 $^1/_2$ λεπτά!». Ἦταν κλητῆρας στὴ δημαρχία.

*

III. Ἀπὸ τὶς ἐξετάσεις στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο κάποιου νησιοῦ.

Ἡ αἴθουσα τοῦ σχολείου—ἑνὸς παλιοῦ μοναστηριοῦ—στολισμένη μὲ λουλούδια καὶ γεμάτη γονεῖς καὶ κηδεμόνες.

Τάξη Α', Ἑλληνικά. Ἐξηγοῦν μύθους τοῦ Αἰσώπου. Ἕνας μαθητὴς διαβάζει τὸ μῦθο: «Ὑς καὶ κύων». Ἐξηγεῖ: «ὁ χοῖρος...» δάσκαλος: «πὲς τὸ θηλυκὸν τοῦ ὗς». Μαθητής: «ἡ χοίρα» — Ὁ δάσκαλος γυρίζοντας στὶς διπλανές του κυρίες: «*κυρίες μου γουροῦνες σᾶς ἔκανε!*» Στὸ μαθητή: «πές το *χυδαῖα!*» — Μαθητής: «*γουρούνα*». Δάσκαλος: «ἐρμήνευσον!» — Μαθητής: «*ἡ γουρούνα ὑπολιβοῦσα εἶπεν*».

Δάσκαλος: «πὲς τὸ θηλυκὸν τοῦ *κύων!*» — Μαθητής: «*ἡ κύνα*». Δάσκαλος: «πές το *χυδαῖα!*» — Μαθητής: «*ἡ σκύλα*».

Ὁ δάσκαλος θέλει νὰ τελειώσῃ κάποια φράση ποὺ ἄρχισε ὁ μαθητὴς — σχετικὴ μὲ γραμματικὲς παρατηρήσεις — καὶ λέει: *τοῦ τε ἑνικοῦ...* Μὰ ὁ μαθητὴς τὸν προλαβαίνει: «*οὔτε τοῦ ἑνικοῦ οὔτε τοῦ πληθυντικοῦ*».

*

Τάξη Β', Γραμματική. Δάσκαλος, «*Γιατί τὸ ἀθροίζω γράφεται μὲ οι;*» Μαθητής: «*διότι εἶναι ἀπὸ τὰ ἐξηρημένα*». — Δάσκαλος: «*βεβαίως*».

*

Τάξη Γ', Γραμματική. Λέει ὁ μαθητὴς πὼς τὸ *τιθέντσι* ἔγινε *τιθεῖσι*. Δάσκαλος: «*τί θὰ πῇ ἔκτασις;*» Μαθητής: «*τὸ ε γίνεται ει*». Δάσκαλος: «*Πολὺ καλά*».

*

Τάξη Α', Ἱστορία. Δάσκαλος: «Τί ἦτο ὁ Κόλων;» Μαθητής: «Ὁ Θησεὺς ὡς εἴδομεν» κλπ. — Σ' ἄλλη ἐρώτηση ἄλλος μαθητὴς ἀποκρίνεται: «Εἰς τὴν Φθίαν, χώραν περὶ ἧς ἀνωτέρω εἴπομεν...»

Τάξη Β'. Ὁ μαθητὴς διηγεῖται: «ἡ Κορνηλία ἦτο ὡραία...» Δάσκαλος: «τί ἄλλο;» — Μαθητής: — «Ἦτο μεγάλου κάλλους».

Θρησκευτικά. Μαθητής: «Ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίαν ὀνομάζομεν τὴν σπουδαίαν καὶ ὡραίαν ἐκείνην ὁμιλίαν, ἣν ὁ Ἰησοῦς...»

Μαθητής: «Λάζαρε, δέονται σου αἱ ἁμαρτίαι...» — Ἄλλος: «ἦτο προβεβηκυῖα τῆς ἡλικίας».

*

IV. Γυμνάσιο (Ἀθήνα).

Τάξη Α'. Ὁ δάσκαλος δίνει φράσεις στὰ παιδιὰ νὰ τὶς μεταφράσουν σπίτι τους στὴ λατινικὴ γλῶσσα. Μέσα στὶς πολλὲς εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθες: *ἂς πληρῶται ἡ θάλασσα νεῶν — ἐλυπήθημεν διότι δὲν ἐπετράπη ἡμῖν νὰ κλαίωμεν — παραινούμεθα νὰ κλαίωμεν — ὠφείλομεν νὰ ἀφανίσωμεν τοὺς ἀνθοῦντας κήπους.* — Στὴν τελευταία φράση οἱ μαθηταὶ ἔφεραν ἀντίρρηση πὼς δὲν εἶναι σωστή, ἡ οὐσία της βέβαια. Ὁ δάσκαλος δικαιολογήθηκε ἔτσι: «μὰ αὐτὸ εἶναι διὰ τὰ ἄκακα παιδιά!» Παρακάτω ὅμως τοὺς ἔδωσε τὴ φράση: *Εἴθε νὰ ὑπακούωμεν καὶ ἀρέσκωμεν τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις.*

Περιττὴ σημείωση: Ὁ δάσκαλος μετάφρασε τὶς φράσεις ἀπὸ κάποια λατινικὴ χρηστομάθεια καὶ τὶς ἔδωσε στὰ παιδιά, γιὰ νὰ μπορέσῃ εὐκολώτερα νὰ κρίνῃ ἂν τὶς μετάφρασαν σωστὰ στὰ λατινικά.

V. Πανεπιστήμιο.

(Μερικὴ ἐξήγησι στὶς παραπάνω ἐντυπώσεις).

Στὰ 1908 εἶχε καλέσει τὸ Ὑπουργεῖο τοὺς ἑλληνοδιδασκάλους στὴν Ἀθήνα, ὅπου διάφοροι εἰδικοὶ ἔκαναν πρότυπες διδασκαλίες στὸ Πανεπιστήμιο. Σὲ μιὰ διδασκαλία νεοελληνικῶν ἄκουσα τὸν ἀκόλουθο διάλογο:

Μαθητής: «Ὀφείλομεν νὰ βοηθῶμεν τοὺς πτωχούς».

Ὁ εἰδικός: «Πῶς δυνάμεθα κομψότερον νὰ ἐκφράσωμεν αὐτὸ τὸ νόημα;

Μαθητής: «Ὀφείλομεν νὰ βοηθῶμεν τοὺς ἐνδεεῖς».

Ὁ εἰδικός: «Ἔτι κομψότερον;»

Μαθητής: «Ὀφείλομεν νὰ περιθάλπωμεν τοὺς ἐνδεεῖς». (Αὐτὴ ἦταν ἡ φράση ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐντυπωθῇ στὰ παιδιά).

Ὁ εἰδικός: «Καὶ ὅστις σᾶς ἀκούσῃ νὰ ὁμιλῆτε τοιουτοτρόπως, τί θὰ εἴπῃ;».

Οἱ μαθηταὶ σωπαίνουν.

Ὁ εἰδικός: «Βεβαίως ὅτι εἶσθε μεμορφωμένος!».

ΔΙΔΑΧΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΒΗΛΑΡΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

"Αν σήμερα ὅλο καὶ βαθύτερα νιώθομε τὴν ἄμεση σχέση καὶ ὑπέροχη σημασία ποὺ ἔχει ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τοῦ λαοῦ καὶ τὴ μόρφωση τοῦ ἔθνους μας, τὴν ἀλήθεια αὐτὴ τὴν ἔνιωσαν κιόλας οἱ πρῶτοι καὶ λιγοστοὶ ποὺ σὲ περασμένους αἰῶνες παρουσιάστηκαν μέσα στὴ γενικὴ πλάνη πρόμαχοι τῆς λαϊκῆς γλώσσας· φαίνεται μάλιστα σὰ νὰ ἦταν ἡ μόρφωση τοῦ *ἀγράμματου* λαοῦ τους ποὺ τοὺς κίνησε νὰ ξεσηκώσουν γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ πολεμήσουν τὴν πρόληψη.

Πρῶτο ἔχομε, πρὶν ἀπὸ τὰ 1550, τὸν Κερκυραῖο Σοφιανό, ποὺ κήρυξε στὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς καὶ τοῦ πνευματικοῦ ξεπεσμοῦ, πὼς θὰ φωτιστῆ τὸ ἔθνος, πὼς θὰ «διορθωθῆ, καθὼς λέει, τὸ πάθος τοῦτο τῆς ἀπαιδευσίας» καὶ θὰ «γυρίσουν εἰς τὸ καλόν», ἂν τοὺς δοθῆ καλὴ πνευματικὴ τροφὴ στὴν ἐθνική τους γλῶσσα, «ἂν ἤθελαν διαβάσουν καὶ νὰ γρικήσουν τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων» σὲ «τέτοιαν γλῶσσαν, ὅπου καὶ οἱ γυναῖκες νὰ τὴν γρικοῦν»*.

Καὶ πιστεύει ἀκόμη ὁ Σοφιανός, πὼς μὲ τὴν καθιέρωση τῆς ἐθνικῆς γλώσσας «οἱ νέοι θέλουν ἀφήσει νὰ μηδὲν σπουδάζουν στὰ μαθήματα τὰ ἑλληνικά, ἀλλὰ μάλιστα τούτη θέλει εἶσται ἀρχὴ καλὴ νὰ παρακινηθοῦν καὶ νὰ πάρουν πόθον νὰ μάθουν ἐκεῖνα ποῦναι βαθύτερα... Ὕστερ' ἀπ' ὅλα, αὐτὴ ἡ φιλοσοφία ... ὅλα τὰ θέλομεν δώσει εἰς τούτην τὴν χυδαίαν καὶ κοινὴν γλῶσσαν».

Πρὶν περάσουν διακόσια χρόνια ὁ Κεφαλλονίτης Βικέντιος Δαμιωδός, φιλόσοφος, δικηγόρος καὶ διευθυντὴς σχολείου στὴν πατρίδα του, ὑποστηρίζει πὼς ἀκόμη καὶ τὰ φιλοσοφικὰ ἔργα πρέπει νὰ γράφωνται στὴν «κοινὴ γλῶσσα» καὶ τὴν «ἁπλὴ διάλεχτο» καὶ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ ἀκολουθεῖ ὁ ἴδιος, «ἐπιθυμῶντας λέει, νὰ ὠφελήσω κάθε λογῆς ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ γένος μας».

Γύρω στὰ 1800, μόλις ξανάρχισαν οἱ γλωσσικὲς συζητήσεις καὶ τὰ ζητήματα ξεκαθαρίστηκαν, τοῦ δημοτικισμοῦ τὰ αἰτήματα ξαναπαρουσιάζονται κατηγορηματικά. Ὁ Δημητράκης Φωτιάδης ὁ Καντατζῆς ἀπαιτεῖ στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ νὰ γίνεται ὅλη ἡ

* Κτ. ὅ,τι ἔγραψα γιὰ τὸ Σοφιανὸ στὸ Δελτίο 2 (1912) σ. 42.

διδασκαλία κι ὑποστηρίζει «ὅτ' εἶναι ἀνάγκη νὰ συγγράψουμε τὶς ἐπιστῆμες καὶ τέχνες ρωμαϊκα γιὰ νὰ προκόβουν οἱ νέοι μας πιὸ γλήγορα καὶ μὲ πιὸ θεμέλιο εἰς ὅλα». Καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς μὲ τὸ Δανιὴλ Φιλιππίδη, λόγιοι ἱερομόναχοι καὶ οἱ δυό τους, ἀναγνωρίζουν πὼς «τὸ πρῶτο καὶ φυσικὸ μάθημα τῶν νέων πρέπει νὰ εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς μητρικῆς τους γλώσσας», ἐνῶ μὲ τὸν τρόπο ποὺ συνηθίζεται «διαβάζουν καὶ δὲν μαθαίνουν τίποτες καὶ τὸ χειρότερο εἶναι ὁποῦ μὲ αὐτὸν τὸν ὁλέθριο τρόπο τῆς σπουδῆς ἐξαμβλύνεται ὁ νοῦς τους...».

Πιὸ συστηματοποιημένες καὶ μὲ ἀπαράμιλλη πειστικότητα καὶ χάρη βρίσκομε τὶς ἰδέες αὐτὲς γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀναγέννηση στὴν ἀρχὴ τοῦ περασμένου αἰῶνα, στὸ Βηλαρᾶ, ἰδίως στὶς *Φηλολογηκες* του *γραφες*, ποὺ δημοσιεύτηκαν στὰ *Προπύλαια* τοῦ Βλαχογιάννη. Πρέπει τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο «νὰ μαθαίνουν τὴ μικρὴ ἱερὰ κατήχηση τῆς πίστης μας, μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς παλαιᾶς καὶ νέας διαθήκης, τὴ γεωγραφία τοῦ βασιλείου τους, τὴν ἀριθμητική, τὴν ἱστορία τοῦ γένου μας μοναχὰ καὶ τὴ χριστιανικὴ ἠθική· καὶ ὅλα τοῦτα τὰ μαθήματα νὰ εἶναι γραμμένα στὴ γλῶσσα τῶν παιδιῶν τὴ μητρικὴ καὶ φυσική τους, ὅπου τὴν πρωτόμαθαν μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας τους» κι ἀκόμη καὶ τὰ μαθήματα ποὺ θὰ διδάσκωνται στ' ἀνώτερα σχολεῖα, «Λογική, Μεταφυσική, Φυσική, Ἠθική, Ἄλγεβρα, Γεωμετρία, Τριγωνομετρία, Θεολογία... ἡ παλιὰ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ λατινική, ἡ ἰταλική, ἡ φραντζέζικη, τὸ πραματευτάρικο σύστημα, ἡ κριτικὴ γενικὴ ἱστορία...» πρέπει ὅλα τους «νὰ εἶναι γραμμένα στὴν τωρινή μας φυσικὴ γλῶσσα». Γιατὶ κοντὰ στ' ἄλλα καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα «μᾶς χρειάζονται ... βιβλία τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν γιὰ νὰ πλουτίση τὸ γένος ἀπὸ ἰδέες ἀναγκαῖες, τὲς ὁποῖες ὄφκολα τὲς παίρνει, ἂν εἶναι γραμμένες στὴ γλῶσσα του».

Ὅποιος μελέτησε τὴν ἱστορία τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης στὴ νέα Ἑλλάδα θυμᾶται πόσα μεγάλα κατωρθώθηκαν στὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια, ξέρει ὅμως καὶ πόσα κοντὰ σ' αὐτὰ δὲν ἔγιναν, ὥστε καὶ σήμερα ἀκόμη, ἑκατὸ χρόνια ἀφοῦ ἔγραψε ὁ Βηλαρᾶς ὅσα εἴδαμε παραπάνω, νὰ βρισκόμαστε στὴν ἴδια περίπου θέση. Καὶ τὰ λιγοστὰ βιβλία ποὺ ἀραιὰ καὶ σπάνια βλέπουν σήμερα τὸ φῶς, γραμμένα στὴ ζωντανὴ γλῶσσα γιὰ ἐπιστῆμες καὶ τέχνες, γιὰ παιδιὰ καὶ σχολεῖα, μᾶς κάνουν διπλὰ νὰ ἐχτιμήσωμε τὴν κρίση τῶν ἀντρῶν ἐκείνων, ἰδίως ὅταν, καθὼς ὁ Σοφιανὸς καὶ ὁ Βηλαρᾶς, ζήτησαν καὶ πραχτικὰ νὰ ἐργαστοῦν γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ λαοῦ των.

Μερικὰ ἀνέκδοτα βιβλιαράκια γιὰ παιδιὰ γραμμένα ἀπὸ τὸ Βηλαρᾶ (ἢ ἀντιγραμμένα κάποτε ὡς φαίνεται ἀπὸ τοὺς κληρονόμους του), βρίσκονται στὴν πλούσια συλλογὴ τοῦ ἱστοριοδίφη Γ. Βλαχογιάννη*· ἀπὸ κεῖ εἶναι παρμένα καὶ τ' ἀκόλουθα ἀποσπάσματα. Ὁ κάτοχος τῆς συλλογῆς εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μὲ ἀφήσῃ νὰ τὰ παραθέσω, καὶ πρέπει νὰ εὐχηθοῦμε πὼς γλήγορα μιὰ μέρα θὰ βρεθοῦν τὰ μέσα γιὰ νὰ βγῇ στὸ φῶς ὁλόκληρη ἡ σοφὴ ἐργασία τοῦ Γιαννιώτη γιατροφιλόσοφου.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ

§ 1.

Τὴν ἡμέρα, παιδιά, ἀνοίγοντας τὰ μάτια μας βλέπομε τὸν οὐρανὸ γαλάζιο, καὶ ἕναν φωστῆρα, ὁποῦ τὸν λέμε ἥλιο, καὶ τὴ νύχτα βλέπομε ὅλον τὸν οὐρανὸ γεμάτον ἄστρια κι ἕναν φωστῆρα, ὁποῦ τὸν ὀνομάζομε φεγγάρι, καὶ τοῦτο πότε τὸ βλέπομε ἀπέρια, πότε μισό, καὶ πότε χάνεται ὁλότελα.

§ 2.

Ἐπάνω ὅμως στὴ γῆ περπατώντας βλέπομε βουνά, ποτάμια, λίμνες, θάλασσες, κάμπους, λόγκα, φυτὰ διάφορα, ἤγουν δέντρα καὶ χορτάρια καὶ θάμνους· ζῶα διαφορετικά, ἀνθρώπους διαφορετικούς, καὶ σὲ μερικοὺς τόπους τῆς γῆς παρατηροῦμε, ὅπου εἶναι χωριά, πόλες, τέχνες, μάθησες καὶ ἐπιστῆμες, νόμοι, κυβέρνησες κάθε λογῆς, θρησκεῖες καὶ γλῶσσες διαφορετικές· καὶ σ' ἄλλους τόπους βλέπομε τοὺς ἀνθρώπους μὲ σκηνὲς καὶ καλύβες, ὁποῦ βόσκουν τὰ ζῶα τους καὶ σ' ἄλλους τοὺς βλέπαμε σὰν τ' ἄλογα ζῶα.....

§ 4.

Ὅλα λοιπὸν τοῦτα, ὁποῦ εἴπαμε, ἐπερπάτησαν πολλοὶ προκομμένοι, τὰ παρατήρησαν σοστά, καὶ τάγραψαν, καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίο, ὁποῦ ἔκαμαν ἀπ' αὐτά, τονόμασαν Γεωγραφία. Καὶ ἐπειδὴ ὅσα εἶναι ἐπάνω στὴ γῆ ἄλλα εἶναι φυσικά, καθὼς τὰ ἔπλασε ὁ Θεός, καὶ ἄλλα τεχνικά, ὁποῦ οἱ ἄθρωποι τὰ ἐφεύρηκαν ἀπ' ἀνάγκη γιὰ ὠφέλειά τους, καὶ ἄλλα, ἀγαλὰ κι εἶναι φυσικὰ καὶ θεϊκά, ὅμως γιὰ

Α. χ.: Σύντομη Γεωγραφία για τα παιδία. 1822· τὲς 2 τοῦ Γενάρη, Γιάννενα.— Σύντομη Γενικὴ Ἱστορία. 1828· ὀκτωβρίου 20: Ἰωάννινα. — Γεωγραφία συντομη. 1826: Κερκύρᾳ.

νὰ ξηγηθοῦν, χρειάζεται ἡ μαθηματικὴ καὶ ἀστρονομία, γιὰ τοῦτο καὶ τὴ Γεωγραφία τὴ μοιράζουν σὲ τρία, σὲ φυσική, σὲ τεχνικὴ ἢ πολιτική, καὶ σὲ μαθηματική, ἢ ἀστρονομική· καὶ οἱ τρεῖς ὅμως ξηγᾶν ὅσα εἶναι καὶ φαίνονται ἐπάνω στὴ γῆ.

§ 5.

Ἐμεῖς* ὥστόσο, παιδιά, κατὰ τὸ παρὸν πρέπει νὰ ξηγήσωμε τὴ Φυσικὴ καὶ Πολιτικὴ Γεωγραφία, καὶ τὴν Ἀστρονομικὴ ὕστερα σὰν ἀκούσετε καὶ ἄλλα μαθήματα, γιὰ νὰ μπορέσετε νὰ τὴν καταλάβετε· ἀφορμῆς ὁποῦ εἶναι δύσκολη· οἱ πρῶτες ὅμως καὶ οἱ δυὸ εἶναι ὄφκολες καὶ πολλὰ ὠφέλιμες γιὰ ὅλους τοὺς ἀθρώπους, ὅπου χωρὶς αὐτὲς ὁ ἄνθρωπος εἶναι σὰν τὸ ζῶο, ἢ σὰν ἐκεῖνον, ὅπου κάθεται σ' ἕνα σπίτι, καὶ δὲ γναρίζει οὐδὲ τὰ χωρίσματα τοῦ σπιτιοῦ του, οὐδὲ τὰ κατώγια, οὐδὲ τί εἶναι σ' αὐτά...

§ 6.

Φυσικὴ Γεωγραφία

Ὅλη ἡ Γῆ εἶναι στρογγυλή, καθὼς εἴπαμε, καὶ καθὼς πολλὲς φορὲς τριγυρίστηκε ἀπὸ πολλοὺς προκομμένους, καὶ σκεπασμένη ἡ ὄψη της ἡ περσότερη ἀπὸ θάλασσες, ποτάμια καὶ λίμνες, καὶ καθὼς λὲν τοῦτοι οἱ προκομμένοι ἕνα τρίτο τῆς ὄψης της εἶναι χωρὶς νερό. Τοῦτο ὅμως τὸ ξέσκεπο δὲν εἶναι συγκρατούμενο, ἀλλὰ μοιρασμένο σὲ πολλὰ μέρη, ὁποῦ λέγονται νησιά· ἀφορμῆς ὁποῦ τριγυρίζονται ἀπὸ νερό· καὶ τοῦτα τὰ νησιὰ μοιράζονται σὲ δυό, σὲ μεγάλα, καὶ σὲ μικρά· καὶ μεγάλα εἶναι τρία, ὁποῦ λέγονται καὶ στεριές· μικρὰ ὅμως ἀναρίθμητα, καὶ τὰ περσότερα ἀπὸ τὰ μικρὰ εἶναι κοντὰ σὲ κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ τρία τὰ μεγάλα, σὰν τὰ πουλιὰ κοντὰ στὴν ὄρνιθα τὴν κλωσσαριά.

§ 7.

Τὰ τρία μεγάλα νησιά, ἤγουν οἱ τρεῖς μεγάλες στεριὲς ἔχουν καὶ τὰ ὀνόματά τους· ἡ μία ὁποῦ εἶναι ἡ μεγαλύτερη, καὶ στὴν ὁποία εὑρισκόμαστε, λέγεται καλιὸς κόσμος· ἀφορμῆς ὅπου τὸν ἤξευραν καὶ οἱ παλιοὶ πρόγονοί μας Ἕλληνες.....

§ 9.

Ὁ Ὠκεανὸς τριγυρίζοντας τὰ νησιὰ δὲν τὰ κατασταίνει ὁλοστρόγγυλα, ἀλλὰ σὲ σχῆμα ἀκανόνιστο, ἤγουν ἄνισο, καὶ σὲ μερικὰ

* *Ἐμεῖς*· τὸ χειρόγραφο ἔχει *ημης (=ἡμεῖς)*.

χώνεται τόσο πολὺ ἀνάμεσα, ὅπου σοῦ φαίνεται, πὼς θὰ τὸ *χωρίση* σὲ δυό, καὶ σὲ μερικὰ χώνεται ὀλίγο· καὶ στὴν πρώτη καὶ στὴ δεύτερη περίσταση αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ Ὠκεανοῦ, ὅπου μπαίνει ἀνάμεσα στὴ στεριά, λέγεται *κόρφος*, καὶ τὸ ἔμπασμα *ποροθμός*. Καὶ ἂν εἶναι μέγας πολὺ ὁ *κόρφος*, λέγεται καὶ θάλασσα, καθὼς ἡ μεσόγειος θάλασσα. Ἂν ὅμως ὁ κόρφος εἶναι μικρός, ὅπου νὰ ἠμποροῦν νὰ ἀράξουν τὰ καράβια χωρὶς κίνδυνο, τότε λέγεται *λιμάνι* καὶ *σκάλωμα*. Ὁ Ὠκεανὸς μερικὰ μέρη τῆς στεριᾶς τὰ ἀγκαλιάζει τόσο πολύ, ὅπου ζυγώνει νὰ τὰ *καταντήση νησιά*, ἀφήνει ὅμως ἕναν λαιμὸ τόσον στενόν, ὅπου ἠμπορεῖ τινας νὰ ἰδῇ τὴ θάλασσα κι ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη· αὐτὸ τὸ μέρος λέγεται *χερσόνησος*, καὶ ὁ λαιμὸς *ἰσθμός*· σὰν ὁ Μοριάς, τὸ Κριμί (ἢ Κριμαία), καὶ ἄλλα, καὶ ἰσθμὸς τὸ Ἐξαμίλι τοῦ Μοριά, καὶ τὸ Περικόπι τοῦ Κριμιοῦ....

§ 11.

Ἡ *θάλασσα* πολλὰ μέρη τῆς ὄψης τῆς γῆς δὲν τὰ σκεπάζει καλά, καὶ κινδυνεύουν τὰ πλεούμενα, ἂν δὲν τὰ ἀπεικάσουν νὰ τραβηχτοῦν. Καὶ αὐτὰ τὰ μέρη τὰ ὀνομάζουν *ξέρες*, ἂν εἶναι *πέτρες*, καὶ *ρηχὰ νερά*, ἂν εἶναι ἀμμουδιά. Στὰ πρῶτα τσακίζονται τὰ καράβια εὐθύς, καὶ στὰ δεύτερα κολνοῦν, καὶ ὕστερα τὸ κῦμα τυραίζοντάς τα τὰ ἀνοίγει καὶ πνίγονται.

§ 12.

Ὅλα τὰ νησιὰ καὶ τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρά, ἔχουν βουνὰ διὸ λογιῶν, κρύα καὶ ρλογισμένα, ἢ ἡφαίστεια. Τὰ κρύα εἶναι παντοῦ καὶ στὰ παραθάλασσα, καὶ βαθιὰ στὴ στεριά, σὲ διάφορα σχήματα ὅλα δέματα ἕνα μὲ τ' ἄλλο σὰν ἅλυσος, καθὼς ὁ Αἷμος (κοτζαμπάλκανι) ἑνώνεται μὲ τὸν Σκάρδο, μὲ τὸν Πίνδο καὶ μὲ τὰ Ἀκροκεραύνια.....

§ 14.

Ὅλα λοιπὸν τὰ *ποτάμια καταντᾶν* στὴ θάλασσα. Εἶναι ὅμως μερικά, ὅπου *χανέβουν* σὲ καμιὰ ἀμμούδα, καὶ λέγονται *ἐρημοπόταμα* σὰν ὁ Τίγρος τῆς Αἰθιοπίας, καὶ ἄλλα. Παρατηροῦμε ἀκόμη, ὅτι πολλὰ *ποτάμια κάνουν λίμνες*, καὶ πολλὲς λίμνες βγάζουν *ποτάμια*· σὰν ἡ λίμνη τῆς Ὄχρης, ὅπου βγάζει τὸ Ἀρίνα ποταμό. Ἀκόμη καὶ πολλὲς λίμνες *ἔχουν χανεῦτρες* καὶ *καταβόθρες*, καὶ σ' αὐτὲς χανεύουν τὰ νερά τους, καὶ ἔτσι ἀπόσκεπα τοῦ βάθου καταντοῦν στὴ θάλασσα σὰν ἡ διχή μας τοῦ Γιαννίνου.

Γ΄. ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΔΙΑΤΙ Η ΜΗΛΙΑ ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ ΜΗΛΕΑ

Κ. ΒΙΖΥΗΝΟΥ

Λίγα λόγια. Ἡ ἀκόλουθη ἱστορία τοῦ ἄτυχου ποιητῆ τῆς Βιζύης βρίσκεται τυπωμένη στὸ περιοδικὸ Ἑβδομάς, στὰ 1885 (τόμ. 2., ἀρ. 48, σ. 37-39). Ἦταν ἡ ἐποχὴ ποὺ ὁ γλωσσικὸς καθαρισμὸς εἶχε φτάσει στὴ μεγαλύτερή του ἀκμὴ καὶ ἄρχιζε νὰ γίνεται φανερὸ τὸ ἀπροχώρητο. Αἰτία ἦταν ὁ *κοντισμός*, καὶ τὴν ἀφορμὴ ἔδωσαν τοῦ Κόντου οἱ «Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν» (1882). Χωρὶς ξεκαθαρισμένο γλωσσικὸ πρόγραμμα ζητοῦσε στὶς 600 σελίδες τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὁ καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας νὰ κωδικοποιήσῃ τὶς διορθώσεις ποὺ εἶχε κάνει στὴν «ἐν δουλείᾳ καὶ βαρβαρότητι δημιουργηθεῖσαν» γλῶσσα, καθὼς μᾶς λέει ὁ ἀκδότης, καὶ νὰ βοηθήσῃ τὸ ἔθνος νὰ δῇ μέρες καλύτερες, καθὼς πίστευε ὁ ἴδιος· ἔτσι ξαναγίνουνταν τὸ γλωσσικὸ ζήτημα *φλέγον* καὶ ἀκόμη γιὰ μιὰ φορὰ — οὔτε πρώτη βέβαια οὔτε καὶ τελευταία — ἄναβε ὁ γλωσσικὸς πόλεμος.

Μιὰ χλομιασμένη ἀπήχηση ἀπὸ τὴ θύελλα τῶν φιλολογικῶν ἐκείνων καβγάδων ξαναβρίσκομε στὸ ἄρθρο αὐτὸ τοῦ Βιζυηνοῦ, τὸ ξεχασμένο σήμερα καὶ ἄγνωστο. Σκαλίζοντας μέσα στὶς παιδικές του ἀναμνήσεις ὁ ποιητὴς μᾶς ξαναζωντανεύει — κιὰς εἶναι στὴ συνηθισμένη κρύα γλῶσσα τῆς ἐποχῆς του — μιὰ σχολικὴ σκηνή, καὶ προσπαθεῖ νὰ δείξῃ στοὺς συγκαιρινούς του τὴν ἀνυπολόγιστη βλάβη ποὺ ἔβλεπε νὰ φέρνῃ ὁ γλωσσικὸς καθαρισμὸς στὴν παιδικὴ σκέψη καὶ σὲ ὁλόκληρη τὴν παιδεία τοῦ ἔθνους· καὶ ἀφοῦ ἔφτασε στὸ συμπέρασμα πὼς ἡ μόρφωση κατάντησε στὴν Ἑλλάδα «μόχθος σισύφειος...» ποὺ «καταδικάζει τὸ ἔθνος εἰς τὸν διὰ πνευματικῆς ἀσιτίας θάνατον», ὑποστηρίζει ὁ ποιητὴς τοῦ *Μαρμαρωμένου βασιλιά* πὼς τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι πιὸ σπουδαιότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ ἀνατολικό.

Ξέρομε πὼς ὁ ποιητὴς μιλεῖ συχνὰ προφητικὰ καὶ νιώθει στὴν ψυχή του ἀλήθειες ποὺ μόνο ἀργότερα ὡριμάζουν στὴν κοινωνία ποὺ τὸν ἔβγαλε· ἔτσι δὲ θὰ παραξενευτοῦμε διαβάζοντας στὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅσα ἀργότερα κήρυξε ὁ ἴδιος ὁ δημοτικισμός. Γι' αὐτὸ φαίνεται καλὸ νὰ ξεσύρωμε ἀπὸ τὴ λήθη τὶς λησμονημένες ἐκείνες σελίδες ποὺ μένουν καὶ ὕστερα ἀπὸ τριάντα χρόνια τόσο ἐπίκαιρες*.

Ἀγαθῇ τύχῃ, ἀνεκινήθη ἐσχάτως τὸ περὶ νεοελληνικῆς γλώσσης ζήτημα, τὸ οὐσιωδέστερον κατ' ἐμὲ τῶν ὅσα ἔπρεπε νὰ ἐπασχολοῦν τὸ ἡμέτερον ἔθνος, οὐσιωδέστερον ἴσως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Πλήν, ἀναγνῶσται καὶ ἀναγνώστριαι, ὅσοι ὑπολείπεσθε ἀκόμη

* Ἔχουν γίνει μερικὲς ἀλλαγὲς στὴν ὀρθογραφία.

τῆς Μεγάλης ἡμῶν Ἰδέας θιασῶται, μὴ ἐκπλαγῆτε διὰ τὴν ἄμεσον ταύτην συσχέτισιν τοῦ ζωτικωτέρου τῶν ζητημάτων μὲ τὴν γραμματικὴν τῶν σχολαστικῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ γνωρίζω: Οἱ καλόγηροι φρονοῦν, ὅτι θὰ ὑπάγωμεν ὅλοι εἰς τὸν διάβολον, ὅσοι δὲν ἀποκληροῦμεν τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας ἡμῶν, διὰ ν' ἀφιερώσωμεν τὰ κτήματά μας εἰς τὰ μοναστήρια πρὸς ψυχικὴν σωτηρίαν· οἱ συγγραφεῖς πρεσβεύουν ὡς ἄρθρον πίστεως ἰδίας, ὅτι πρόοδος ἐθνικὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐνόσῳ ἕκαστος τῶν Ἑλλήνων δὲν σπεύδει νὰ ἐγγραφῇ συνδρομητὴς εἰς τὰ βιβλία των, προκληρόνων, ἐννοεῖται, τὴν συνδρομήν του. Καὶ ἐγὼ λοιπόν, ἠμπορῶ νὰ φανῶ ὑποθέτων, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θὰ λύσῃ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ὑπὲρ ἑαυτῆς εἰ μὴ διὰ τῶν ἀπολύτων γενικῶν καὶ τῶν ἀπαρεμφάτων, καὶ ἔρχομαι ἐπομένως ἐνταῦθα νὰ παραστήσω τὸ σύνθημα τοῦ μέλλοντος μεγαλείου τῆς πατρίδος ὡς συνιστάμενον εἰς οὐδὲν ἄλλο, εἰ μὴ εἰς λέξεις, λέξεις, λέξεις! Ὄχι! ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον συνδέω τὸ γλωσσικὸν τῆς Ἑλλάδος ζήτημα μὲ τὸ ἄλλο, τὸ ἀποβλέπον τοῦτ' αὐτὸ τὴν ὕπαρξίν της εἶναι — ἀλλὰ καλύτερα νὰ τὸν μαντεύσητε μόνοι σας ἐν τῷ μεταξὺ ἀναγινώσκοντες. — Τὸ ἀνάγνωσμα ὅμως, ὅπερ σᾶς προσφέρω, δὲν εἶναι παρὰ μία ἱστορία. Μία ἱστορία τόσον ἁπλῆ καὶ συνήθης, ὥστε ἀπορῶ πῶς δὲν τὴν ἔχει καμία ἐκ τῶν μεγάλων ἐπιφυλλίδων, κανὲν ἀπὸ τὰ ὀγκώδη βιβλία ὅσα ἐγράψησαν ἐσχάτως περὶ τοῦ ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων. Ἰδοὺ ἡ ἱστορία.

Ὅταν ἤμην μαθητὴς τοῦ ἀλληλοδιδακτικοῦ σχολείου τῆς πατρίδος μου, εἶχον ἰδιαιτέραν τὴν ἀδυναμίαν εἰς τὴν *μηλιά*—δὲν ἐννοῶ τὴν Μηλιὰ τὴν θυγατέρα τοῦ γείτονός μου, ἀλλὰ τὴν γλυκομηλιά, τὸ δένδρον, τὸ ὁποῖον ἐστόλιζε τὸν κῆπον μας.—Ἦτο πολὺ περιεργον δένδρον αὐτὴ ἡ μηλιά: Ἔκαμνεν ἄνθη καὶ καρπούς, ὅπως πᾶσα ἐξαδέλφη της κατὰ τὸ θέρος, καὶ πάλιν ἄνθη καὶ καρποὺς κατὰ τὸ φθινόπωρον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἡ πρώτη μηλιά, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισα εἰς τὴν ζωήν μου, καὶ ἡ μόνη, ἥτις μὲ ἤρεσκε πλέον τῶν ἄλλων, ἔμαθον νὰ ὀνομάζω καὶ ὅλα τὰ δένδρα *μηλιὲς* ὅσα εἶχον τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ἔκαμνον μῆλα ὅμοιος τὰ τῆς ἰδικῆς μας, ἂν καὶ δὲν ἐκαρποφόρουν ἐκεῖναι ὅπως αὐτὴ δύο φορὰς τὸ ἔτος. Ἐν τούτοις μὲ ὅλην τὴν μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῆς μηλιᾶς παλαιὰν ἰριλίαν καὶ συμπάθειαν δὲν ἠμπορῶ νὰ εἴπω, ὅτι ἐγνώριζε καλὰ καλὰ ὁ εἷς τὸν ἄλλον. Δὲν ἠξεύρω ἂν καὶ ἡ μηλιὰ προσεπάθησέ ποτε νὰ ἐννοήσῃ τί πρᾶγμα ἤμην ἐγώ, ὅστις ἔπαιζον τόσον συχνὰ ὑπὸ τὴν σκιάν της

ἢ ἐκαθήμην ἱππαστὶ ἐπὶ τῶν κλάδων της. Ἐνθυμοῦμαι ὅμως πολὺ καλὰ ὅτι ἐγὼ πρὸ πάντων κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀνθήσεώς της, ἐσυνήθιζον νὰ ἵσταμαι ἔν τινι ἀπ' αὐτῆς ἀποστάσει μὲ τὰς χεῖρας ἐστηριγμένας ἐπὶ τῶν λαγόνων, τοὺς ὀφθαλμούς ἀτενεῖς πρὸς τὸν θαυμάσιον, τὸν ἐρυθρόλευκον αὐτῆς στολισμὸν ἀπορῶν κατ' ἐμαυτὸν ἐπὶ πολλὴν ὥραν τί πρᾶγμα νὰ εἶναι ἄραγε αὐτὸ τὸ δένδρον! Τί *πρᾶγμα* νὰ ἦναι. Ἀλλ' ὅσῳ καὶ ἂν ἠπόρουν, ὅσῳ καὶ ἂν ἠρώτων τοὺς περὶ ἐμέ, ἡ ἀπόκρισις ἦτο πάντοτε ἡ αὐτὴ ὅτι δηλαδὴ τὸ δένδρον ἐκεῖνο ἦτο *μηλιά*. Καλά! ἀλλὰ ἡ μηλιὰ τί *πρᾶγμα* εἶναι;...

Ὅταν ἔφερον εἰς τὸ χωρίον μας νέον διδάσκαλον, ἤλπισα ἐνδομύχως ὅτι θὰ ἐμάνθανον πλέον τί πρᾶγμα εἶναι ἡ μηλιά, διότι πρὶν ἀκόμη φθάσῃ ὁ φραγκοφορεμένος ἐκεῖνος κύριος εἰς τὸ χωρίον μας διεδόθη μεταξὺ τῶν παιδίων, ὅτι ἦτο πολὺ καλύτερος ἀπὸ τὸν παλαιὸν καὶ τὰ ἤξευρε ὅλα *περιγραμμάτου*. Ἡ φήμη δὲν διεψεύσθη. Διότι μόλις ἐλθὼν ὁ καχεκτικὸς ἐκεῖνος νεανίσκος ἀνέγνωσε τὰ ὀνόματά μας ἐκ τοῦ καταλόγου, καὶ ἀμέσως εὗρεν ὅτι ἦσαν ὅλα ἐσφαλμένα καὶ ὅτι ὁ πρώην ἡμῶν διδάσκαλος ἦτο *χαϊβάνι*. Καὶ ἐπῆρε λοιπὸν τὸ κονδύλι καὶ ἤρχισε νὰ μᾶς διορθώνῃ τὰ ὀνόματά μας.—Πῶς σὲ λέγουν ἐσένα;—Θόδωρο Μπεράτογλου.—Ὄχι βρὲ χαϊβάνι! Θουκυδίδη σὲ λέγουν. Θουκυδίδη Μπεράτογλου. Ἐσένα πῶς σὲ λέν; — Δημήτρη Ντεμιρτζόγλου. — Ὄχι, βρὲ χαϊβάνι! Δημοσθένη Ντεμιρτζόγλου.— Καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ μετέβαλεν ὁ ἀθεόφοβος ὅλα τὰ βαπτιστικά μας ὀνόματα ἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ τοιουτοτρόπως ὥστε ἂν συνέβαινε νὰ ἔλθῃ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς τὸ χωρίον μας ξένος τις ἐκ τῶν ἀγαθῶν φιλελλήνων θὰ ἐπίστευεν ἀναμφιβόλως, ὅτι ἀνεκάλυψεν αἴφνης τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὁλοζώντανον μὲ ὅλους αὐτῆς τοὺς θεούς, τὰς θεάς, τοὺς ἡμιθέους καὶ τοὺς ἥρωας, τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς σοφούς της φοιτῶντας εἰς τὸ ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον, γυμνοὺς μὲν τοὺς πόδας καὶ ἀσκεπεῖς τὴν κεφαλὴν ὅπως ἄλλοτε, ἀλλὰ βρακοφοροῦντας καὶ γελεκοφοροῦντας καὶ ἀντεροφοροῦντας! Ὁποσδήποτε, ὅταν ὁ ἀσυνείδητος ἐκεῖνος ἄνθρωπος ἔπεισε τὸν κόσμον, ὅτι ἐγὼ δὲν εἶμαι τὸ *Γιωργὶ* τοῦ χωρίου μου, ἀλλὰ εἶμαι ὁ *Γοργίας* τὸ πρᾶγμα δὲν μοῦ ἤγγισε τόσον δὰ τὴν καρδίαν: Τὸ ἐπῆρα δι' ἀστεῖον. Ἄλλως τε ἐγὼ δὲν ὠνόμαζον ποτὲ τὸν ἑαυτόν μου, καὶ ἡ μεταβολὴ ἀπέβλεπε τοὺς ὅσοι ἔμελλον νὰ μὲ καλῶσι μὲ τὸ νέον μου ὄνομα.

Ἀλλὰ τὰ *περιγραμμάτου* τοῦ διδασκάλου μας δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὰ ὀνόματά μας μόνον. Δὶς ἢ τρὶς τῆς ἑβδομάδος ἠγγάρευέ

τινας ἐξ ἡμῶν διὰ νὰ *ξεβοτανίζωμεν* τὸν κῆπον τῆς μητροπόλεως. Ἐγὼ δὲν ἔβλεπον τὴν ὥραν νὰ ἔλθῃ ἡ σειρά μου. Ἐν τῷ κήπῳ ὑπῆρχεν ἓν δένδρον ἀνθισμένον ὡς τὸ ἰδικόν μας, χωρὶς ἄλλο θὰ ἐμάνθανον τί πρᾶγμα εἶναι αὐτὸ τὸ δένδρον. Ὅταν τέλος ἀγγαρευθεὶς καὶ ἐγὼ εὑρέθην μετὰ τοῦ διδασκάλου ἐνώπιον τῆς μηλιᾶς: Τί πρᾶγμα εἶν' αὐτὸ τὸ δένδρον, δάσκαλε, τὸν ἠρώτησα δείξας πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ δακτύλου.—Μηλέα, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος.—Ὄχι, ἀπήντησα ἐγώ, δὲν τὸ ξέρεις! Αὐτό ν' μηλιά! Ἦτο ἡ κακὴ ὥρα ποῦ τὸ εἶπα· διότι ἀπὸ τότε ἤρχισαν τὰ βάσανά μου, μὲ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον. Θεοὺς καὶ ἀνθρώπους μαρτύρομαι, ὅτι ἐγὼ ἠρώτησα οὐχὶ περὶ τοῦ ὀνόματος — τὸ ὄνομα τὸ ἤξευρον — ἀλλὰ περὶ τοῦ *πράγματος*: τί πρᾶγμα εἶναι τὸ δένδρον ἤθελα νὰ μάθω, τίποτε ἄλλο. Ὁ διδάσκαλός μου ὅμως δὲν ἠξεύρω τί παθών, ἀπεριέσισεν ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς νὰ μὲ μάθῃ καὶ καλὰ ὅτι ἡ μηλιὰ δὲν εἶναι *μηλιά*, ἀλλὰ *μηλέα!*—Πὲς πῶς τὸ λὲν *μηλέα!* Ἐκραύγαζεν ἔξαλλος ὁ ἰσχνὸς καὶ χλωμὸς νεανίσκος, κρατῶν με ἀπὸ τοῦ ὠτίου καὶ δεικνύων τὸ δένδρον.—Μπά, π' ἀνάθεμά τον! ἐσκεπτόμην ἐγὼ ἠγανακτισμένος, πῶς ἠμπορεῖ αὐτὸ ποτέ, νὰ γίνῃ ἡ μηλιὰ *μηλέα!* Αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιο δένδρο ποῦ ἔχουμεν εἰς τὸν κῆπον μας, κάμνει τὰ αὐτὰ ἄνθη, τὰ αὐτὰ φύλλα, τοὺς αὐτοὺς καρπούς, δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι καὶ αὐτὸ μηλιά, ὅπως ἡ ἐδική μας. Τὸ ξεύρω ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, μὲ τὸ ἔμαθεν ἡ μητέρα μου. Τὰ λέγει ὅλος ὁ κόσμος! Ἐγὼ ποῖον νὰ πιστεύσω περισσότερον, τὴν μητέρα μου καὶ τοὺς χωριανούς μου ἢ αὐτὸν τὸν ξένον ποῦ ἦλθε νὰ μᾶς ἀλλάξῃ τὰ ὀνόματά μας! Ὄχι δάσκαλε, δὲν τὸ ξέρεις! ἀπεκρινόμην ὁσάκις μὲ ἠρώτα, αὐτό ν' μηλιά! —Μπά; Ἔτσι θὲς ἐσύ, χαΐβάνι; Τώρα νὰ σὲ δείξω ἐγὼ πῶς τὸ λέν. —Καί—αὐτοῦ σὲ τρώγει αὐτοῦ σὲ κονεῖ—μοῦ ἔδωκεν ὁ ἀθεόφοβος τεσσαράκοντα παρὰ μίαν, ὀξύτατα κραυγάζων ἐν τῷ μεταξὺ νὰ εἰπῶ, ὅτι ἡ μηλιά, δὲν εἶναι *μηλιά*, ἀλλὰ *μηλέα!*—Τώρα πρέπει νὰ ἠξεύρητε ὅτι εἰς τὸ χωρίον μου ἐπικρατεῖ μία φυσικὴ κατὰ τῆς χασμωδίας ἀντιπάθεια, συνεπεία δὲ ταύτης αἱ πλεῖσται τῶν λέξεών μας ὑπόκεινται εἰς ἐκθλίψεις πολλάς, καὶ συνιζήσεις, ἐνῷ ἄλλαι τινὲς λαμβάνουν τὸ *γ* μεταξὺ τῶν φωνηέντων ὡς τὸ *Θεγός, νέγος, ὡραίγα*, ἀντὶ *Θεός, νέος, ὡραία* κτλ. Εἶχον λοιπὸν ἐγὼ ὁ δυστυχὴς ὄχι μόνον νὰ θυσιάσω τὴν μηλιὰν εἰς τὴν *μηλέαν* ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπερνικήσω τὴν ἀντιπάθειαν ταύτην, νὰ προφέρω *μηλέα* ἀντὶ *μηλέγα*: κατόρθωμα, πρὸς τὸ ὁποῖον δὲν μὲ ἐβοήθουν τότε τὰ φωνητικά μου ὄργανα. Φαντάζεσθε λοιπὸν τί ὑπέφερα ἀπὸ τὸν μονομανῆ ἐκεῖνον

διδάσκαλον, ἕως ὅτου κατορθώσω καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο, καὶ νὰ εἴπω ἐπὶ τέλους ὅτι ἡ μηλιὰ εἶναι *μηλέα!* Ἐν τούτοις, ὅταν μετ' ὀλίγον μεταβὰς εἰς τὸν οἶκον μας, εἶδον τὸ ὡραῖον μας δένδρον ἀνθοβολοῦν καὶ μυροβόλον ἐν τῷ κήπῳ, κολακευτικῶς περιβομβούμενον ὑπὸ τῶν ἐπ' αὐτοῦ πετομένων μελισσῶν, ἠσθάνθην τόσην ἐντροπήν, τόσην ἐντροπήν! Ἐνόμιζον ὅτι ἕκαστος τῶν πρασίνων ὀφθαλμῶν του μὲ ἔβλεπε θυμωμένος· ἕκαστον τῶν ἀνθέων του ἤνοιγε τὰ χείλη νὰ μὲ εἴπῃ ὅτι τὰ ἐπρόδωσα. Καὶ μοὶ ἐφάνη ὅτι ὁ γενικὸς ἐκεῖνος *βόμβος ἦτο πικρὸς τῆς ἀνοησίας μου ἔλεγχος! Καὶ πῶς νὰ μὴ μὲ εἰποῦν ἀνόητον καὶ πῶς νὰ μὴ μ' ἐλέγξουν ἀφοῦ αὐτὸ τὸ δένδρον*, τὸ ὁποῖον ἔβλεπον ἐνώπιόν μου, ἦτο ὅλως διόλου τὸ αὐτὸ μὲ τὸ δένδρον τῆς μητροπόλεως καὶ ὅμως ἐγὼ τὸ ἀρνήθηκα καὶ εἶπα ὅτι δὲν εἶναι μηλιά, ἀλλὰ μηλέα!

Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ὅλην ἐκείνην τὴν νύκτα ἔβλεπον εἰς τὸν ὕπνον μου τὰ ἄνθη τῆς μηλιᾶς ὡς ἄπειρον πληθὺν μικροσκοπικῶν ὡραίων λευκοφόρων κορασίων, τὰ ὁποῖα μὲ περιεβόμβουν παραπονούμενα, ἐπιπλήττοντα, ἐλέγχοντά με διὰ τὴν ἀνοησίαν μου.

Ὅταν τὴν ἐπιοῦσαν εἰσῆλθον εἰς τὸ σχολεῖον ἔρριψα ἐπὶ τοῦ διδασκάλου περιφρονητικόν, προκλητικὸν βλέμμα. — Πῶς τὸ λέγουν τὸ δέντρο ποῦ σὲ εἶπα, βρὲ χαΐβάνι; μὲ ἠρώτησεν ἐκεῖνος χαιρεκάκως. — *Μηλιά*, δάσκαλε, ἀπήντησα ἐγὼ μετὰ πεισματος καὶ προέβην εἰς τὴν θέσιν μου. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασα νὰ καθίσω καὶ μὲ συνέλαβεν ὁ σκληρὸς ἀπὸ τοῦ ὠτίου καὶ ἤρχισε πάλιν νὰ μὲ βασανίζῃ. Δὲν εἶναι πολὺ τιμητικὸν διὰ τὸ γένος τῶν δασκάλων νὰ σᾶς διηγηθῶ ποσάκις ἐτιμωρήθην διὰ νὰ εἴπω καὶ καλά, ὅτι ἡ μηλιὰ εἶναι *μηλέα*· διότι ἐννοεῖται ὅτι ἔπρεπεν ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσω καὶ νὰ τοῦ εἰπῶ, ἄλλως ἐκινδύνευεν ἡ ζωή μου. Ἐν τούτοις, τὸ λέγω πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἰδικῆς μας τῆς μηλιᾶς, αὐτὴν δὲν τὴν ἐπρόδωσα. Καὶ ἰδοὺ πῶς: Ἀφοῦ εἶδον, ὅτι δὲν ἠδυνάμην ν' ἀνθέξω πλέον εἰς τὴν σκληρότητα τοῦ ἀπανθρωπαρίου ἐκείνου, ἔκαμα τὸν ἐξῆς λογαριασμὸν μὲ τὴν συνείδησίν μου καὶ εἶπον: Αὐτὴ ἡ μηλιά, ποῦ εἶναι μέσα εἰς τὸν κῆπον τῆς μητροπόλεως ἠμπορεῖ νὰ ἦναι *μηλέα*· καὶ εἶναι *μηλέα* ὄχι δι' ἄλλον λόγον, παρὰ... διότι ὁ διδάσκαλος δέρνει! Ἡ μηλιὰ ὅμως ὅπου εἶναι μέσα εἰς τὸν κῆπον μας εἶναι *μηλιά*, διότι εἶναι μηλιά! Τοιουτοτρόπως συνεβιβάσθημεν μὲ τὸν διδάσκολον.

Ἀλλὰ ἔλα τώρα ὅπου ἦρχισε μία τρομερὰ διαμάχη μεταξὺ τῆς *μηλιᾶς* καὶ τῆς *μηλέας* ἐντὸς τῆς κεφαλῆς μου! Τὸ πρᾶγμα ἠμπορεῖ νὰ φαίνεται παράξενον, νὰ φαίνεται ἀστεῖον, ἀλλ' ἐγὼ δὲν χορατεύω.

Ἡ μηλιὰ — δηλαδή, καθὼς λέγουν οἱ ψυχολόγοι, ἡ παράστασις τῆς λέξεως *μηλιά* — ἐμβῆκεν εἰς τὴν ψυχήν μου συγχρόνως μὲ τὴν παράστασιν τοῦ δένδρου καὶ εἰς ἕνα καιρὸν κατὰ τὸν ὁποῖον ὅλαι αἱ αἰσθήσεις μου εἶχον ἀναπεπταμένας τὰς θύρας καὶ ἐδέχοντο εὐχαρίστως κάθε τι, τὸ ὁποῖον ἤρχετο συστημένον ἢ ἀπὸ τὴν μητέρα μου ἢ ἀπὸ τοὺς οἰκείους μου νὰ κατοικήσῃ ἐντὸς τῆς κεφαλῆς μου. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἦτο πολὺς τόπος διαθέσιμος, ἑκάστη παράστασις, ἡ ὁποία εἰσήρχετο, ἔστηνε τὸν θρόνον της καὶ ἐκάθιζεν ὅσον καὶ ὅπως τῆς ἤρεσκε καλύτερα καὶ ἦτο ὡσὰν οἰκοκυρὰ μέσα εἰς τὸ σπίτι της. Ἔτσι τὸ ἔκαμον τόσαι ἄλλαι, ἔτσι τὸ ἔκαμε καὶ ἡ μηλιά. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ τελευταία ἐκεῖ ὅπου ἐκάθητο τόσα χρόνια εἰς τὴν ἡσυχία της καὶ εἶχε πλέον τὸ σπιτικό της καὶ τοὺς φίλους της καὶ τὰς φίλας της, παραστάσεις μὲ τὰς ὁποίας συνέζησε τόσον καιρὸν εἰς τὴν ψυχήν μου καὶ συνέδεσε τόσας σχέσεις πρὸς αὐτὰς καὶ συγγενείας, βλέπει μίαν ἡμέραν τὴν κυρὰ τὴν *μηλέα* ποῦ ἐμβαίνει μέσα στὸ κεφάλι μου ἔξαφνα ἔξαφνα, τόσον μονιάχη καὶ ὅμως τόσον ξιπασμένη νὰ τῆς λέγει τῆς μηλιᾶς «*σήκω σὺ νὰ κάτσω γώ*». Μπά! εἶπεν ἡ μηλιά, καὶ πῶς γίνετ' αὐτό! ἐγὼ εἶμαι ἐδῶ τόσα χρόνια, τὸν τόπο ποῦ κρατῶ τὸν ηὗρα ἀδέσποτο καὶ ἔκαμα κατοχὴν δικαιώματι προτεραιότητος, καὶ ποιὰ εἶσαι σύ, ποῦ ἔρχεσαι νὰ μοῦ τὸν πάρῃς; Καὶ ἐρώναξε τὰς σχετικάς της καὶ τὰς φίλας της καὶ τὰς ἠρώτησε: Ποιὰ εἶναι παρακαλῶ τοῦ λόγου της; Τὴν γνωρίζετε; Ὄχι, ὄχι! ἀπήντησαν ὅλαι ὁμοφώνως καὶ συνεμάχησαν μὲ τὴν μηλιὰν καὶ ἤρχισαν νὰ ἐκδιώκουν τὴν μηλέαν κακὴν κακῶς ἔξω! ἔξω ξένη. Δὲν ταιριάζεις μαζί μας! δὲν σὲ γνωρίζομεν! δὲν σὲ θέλομεν! Τότε ἡ παράστασις τῆς μηλέας ἐλάμβανεν εἰς ἐπικουρίαν της τὴν παράστασιν τοῦ διδασκάλου, τὰς παραστάσεις τῶν τιμωριῶν καὶ εἰσέρχεται ἐκ νέου εἰς τὴν συνείδησίν μου ὡς ἄνθρωπος ὅστις θέλει νὰ παρέμβῃ εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν ἄλλων διὰ τῆς ἀδίκου ὑποστηρίξεως ἀστυνομικῶν ὀργάνων. Ἀλλὰ καταλαμβάνετε, ὅτι ὁ *διδάσκαλος* τιμωρεῖ, ὄχι ὅμως καὶ ἡ παράστασίς του ὅτι οἱ *ραβδισμοὶ* προξενοῦν πόνον ὄχι ὅμως καὶ ἡ ἀνάμνησις τῶν ραβδισμῶν καὶ λοιπὸν ἐξανέστη κατὰ τῆς τοιαύτης παρεμβάσεως ὁλόκληρος ἡ ψυχή μου καὶ *ἔξω! ἔξω!* ἔστειλα τοὺς εἰσβολεῖς κατὰ διαβόλου. Μόνον ὁσάκις μὲ ἠρώτα ὁ ἀληθινὸς διδάσκαλος πῶς τὸ λέγουν τὸ δένδρον ἀπεκρινόμην, ὅτι τὸ ἔλεγον *μηλέαν*, ἀφοῦ δὰ δὲν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ δένδρου τοῦ κήπου μας. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔπαυσε μετ' ὀλίγον διότι καὶ ὁ ἀληθινὸς διδάσκαλος ἐδιώχθη κακὸς κακῶς ὄχι μόνον ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῆς

ψυχῆς μου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ χωρίου μας. Ὅτι μετ' αὐτοῦ ἔφυγον καὶ πάντες ἐκεῖνοι οἱ ὀνομαστικοὶ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες, δι' ὧν ἐπλημμύρησε τὸ χωρίον μας, εἶναι περιττὸν νὰ σᾶς τὸ εἴπω. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιέφερεν ἐνταῦθα εἶναι ὅτι ἡ μηλιὰ δὲν ἔγινε *μηλέα*, καὶ ὅτι ἐγώ, μὲ ὅλους ἐκείνους τοὺς δαρμοὺς καὶ τὰ μαλώματα ἔμεινα χωρὶς νὰ μάθω ἓν τῷ σχολείῳ τί *πρᾶγμα* εἶναι ἡ μηλιά!

Ὅσοι τῶν ἀναγνωστῶν τῆς *Ἑβδομάδος* ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἀναγινώσκοντας πᾶν οἱονδήποτε ἄρθρον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους δύνανται νὰ διακόψουν ἐνταῦθα τὴν ἀνάγνωσιν διότι ἡ ἱστορία μου ἐτελείωσεν. Ὅσοι ὅμως ἔχουσι τὴν κακὴν συνήθειαν ν' ἀναγινώσκουσι μόνον τοὺς ἐπιλόγους, ἂς μάθωσι τοὐλάχιστον ἐντεῦθεν, ὅτι ἡ μανία τῶν θελόντων νὰ διδάσκωσιν οὐχὶ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, εἰσάγοντες τὰ τελευταῖα ὑπὸ τὰ γνωστὰ αὐτῶν ὀνόματα, ἀλλὰ ἀγνώστους λέξεις δι' ὧν ἀπαιτοῦσι νὰ ὀνομάζωνται ἄγνωστα πράγματα, καθιστᾷ τὴν ἑλληνικὴν μόρφωσιν σισύφειον μόχθον καὶ καταδικάζει τὸ ἔθνος εἰς τὸν διὰ πνευματικῆς ἀσιτείας χείριστον θάνατον! Διὰ τοῦτο τὸ περὶ ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι κατ' ἐμὲ ὡς εἶπον οὐσιωδέστερον παρὰ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα.

Στὶς σελ. 269 καὶ 272 νὰ διορθωθῇ τὸ *Κ. Βιζυηνοῦ* ποὺ τυπώθηκε, σὲ *Γ. Βιζυηνοῦ*.

Δ΄. ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Ἐκπαιδευτικά

Τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια

Κάθε Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια φιλοδοξεῖ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν ἐκπαίδευση· τὸ πρᾶμα κατάντησε σχεδὸν μόδα. Γι' αὐτὸ δὲ θὰ ἦτανε λόγος νὰ συγκινηθοῦμε ἐξαιρετικὰ γιατὶ καὶ ὁ κ. Ἰ. Τσιριμῶκος ἔφερε σειρὰ ἀπὸ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια. Ὅμως αὐτὴ τὴ φορὰ ὄχι μόνο οἱ ἐξωτερικὲς περιστάσεις, δηλ. τὸ μεγάλωμα τῆς Ἑλλάδας καὶ ἡ γενικὴ κίνηση γιὰ νὰ καλυτερέψουν οἱ ὅροι τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς, μὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῆς μεταρρυθμίσεως ποὺ ζητοῦν νὰ φέρουν τὰ νομοσχέδια, δίνουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον στὴν προσπάθεια τοῦ κ. Τσιριμώκου.

Τὰ ἐφτά του νομοσχέδια προνοοῦν γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Δημοτικῆς καὶ τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως, γιὰ τὰ διδασκαλεῖα τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὸ διδασκαλεῖο τῆς Μέσης, γιὰ τὴν ἵδρυση διδασκαλείου τεχνικῶν μαθημάτων, γιὰ τὴ διοίκηση τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ γιὰ τὴ μίσθωση τῶν σχολικῶν κτιρίων.

Ὅσοι γνωρίζουν τὶς ἰδέες τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ὅσοι ἔχουν καταλάβει τὴν οὐσία καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως, ποὺ σημαντικός της σταθμὸς θὰ εἶναι ἡ ἀπολύτρωση τοῦ σημερινοῦ σκολειοῦ μας ἀπὸ τὸ σχολαστικισμό, τὸν τυφλὸ ἐμπειρισμό, τὴν προγονοπληξία, τὴν ἀβροδασία, τὸ λογοκοπάνισμα, τὴν ἀσυνειδησία, τὴν ὠχυρωμένη πίσω ἀπὸ τὴν πρόληψη κάθε λογῆς, ξέρουν πολὺ καλὰ πῶς δὲν παριμένομε, δὲν μποροῦμε νὰ τὰ περιμένωμε αὐτὰ ἀπὸ ἀλλαγὴ μόνο τοῦ ἐξωτερικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν σκολειῶν. Ξέρουν πῶς ὅλα αὐτὰ εἶναι πρὸ πάντων ζητήματα ἰδεολογίας, ἐπιστημονικῆς καὶ ἀληθινῆς μορφώσεως τῶν δασκάλων, καὶ ἀκόμη πιὸ πέρα πῶς εἶναι ζητήματα ἀλλαγῆς τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν ἢ καλύτερα ζητήματα αὐτοαναγνωρίσεως τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Οἱ ἰδέες μας πρέπει νὰ συμφωνήσουν μὲ τὴν ἀληθινὴ ὑπόστασή μας.

Τὰ ἰδανικά μας, ποὺ ὄργανό τους θὰ γίνῃ ὁ δάσκαλος καὶ τὸ σκολειὸ πρέπει νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἀληθινό εἶναι μας. Ἀπὸ τὸ εἶναι ἑνὸς λαοῦ μὲ μεγάλη παράδοση, μὲ μεγάλες ἐμφυτες ἀρετές, μὲ ζωτικότητα, μὲ ἀντοχή, μὲ ἱκανότητα προσαρμογῆς, μὲ θέληση ζωῆς, μὰ λαοῦ σημερινοῦ, λαοῦ ποὺ ζῇ στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα καὶ πρέπει νὰ βλέπῃ γύρω του καὶ μπροστά του μὲ μάτια δυνατὰ καὶ καθαρὰ ἀπὸ πρόληψη, καθαρὰ ἀπὸ ψεύτικα ὄνειρα. Ἑλληνικὰ μάτια ἔξυπνα, ποὺ νὰ βλέπουν ἐμπρὸς καὶ ὄχι πίσω· ἐμπρὸς καὶ πάντα ἐμπρός. Τὸ σύμβολο αὐτὸ μᾶς ἔδωσε τὴ νίκη στὸν πόλεμο. Αὐτὸ τὸ σύμβολο τὸ ἴδιο θὰ μᾶς δώσῃ τὴ νίκη καὶ στὴν εἰρήνη, στὸν ἀγῶνα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐμπρὸς σὰν Ἕλληνες, ἐμπρὸς σὰν Εὐρωπαῖοι τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ἐμπρὸς σὰν ἄνθρωποι.

Ἡ ἐπιστημονικότητα, ἡ αὐτοαναγνώριση, τὸ γνώρισμα τῆς ψυχῆς μας καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ μας, εἶναι πράματα ποὺ δὲ δημιουργοῦνται μὲ νομοσχέδια. Μὰ κατὰ μέρος βρίσκουν μέσα σ' αὐτὰ αὐτὸ τὸ ἐξωτερικό τους φανέρωμα. Ἡ

ἀλλαγὴ τῆς ὀργανώσεως ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ νὰ κινηθῇ μέσα σ' αὐτὸν ἡ νέα ψυχή.

Ἂν λοιπὸν βάλωμε τὸ ἐρώτημα: Ἔρχονται τὰ νέα νομοσχέδια ν' ἀνοίξουν αὐτὸ τὸ δρόμο; Μποροῦμε ν' ἀπαντήσωμε ἀδίσταχτα: ναί.

Τὸ ἑξατάξιο κοινὸ καὶ δυποχρεωτικὸ δημοτικὸ σκολειὸ εἶναι τὸ πρῶτο διαμάντι στὰ νέα νομοσχέδια. Εἶναι ἀπαίτηση τῆς ἐπιστήμης, ἀπαίτηση τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, εἶναι ἀπαίτηση τῶν ὅρων τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Φῶς στὸ λαό, γλῶσσα στὸ λαό, μάτι στὸ λαό, συνείδηση στὸ λαό, στὸ σκαφτιό, καὶ στὸν τσοπάνο, στὸν ἐργάτη καὶ στὸ μεροδουλευτή, στὸν τεχνίτη, στὸν ἑλληνικὸ ἄνθρωπο τὸ θαυμάσιο, ποὺ καὶ χωρὶς αὐτά, μὲ τὰ ὁρμέμφυτά του μόνο θαυματούργησε στὸν πόλεμο, μὰ ποὺ χρειάζεται τὰ ὅπλα αὐτὰ γιὰ νὰ θαυματουργήσῃ καὶ στὴν εἰρήνη.

Πνευματικὴ ἀπολύτρωση τῆς γυναίκας, τὸ δεύτερο διαμάντι τους. Ἡ ἑλληνίδα κόρη πνιγμένη στὴν ἀμάθεια, δολοφονημένη ἀπὸ τὴν ἀργία καὶ τὸ καρτέρι τοῦ γαμπροῦ, ἡ ἑλληνίδα «δεσποινὶς τῶν αἰθουσῶν» ψευτισμένη ἀπὸ τὴν ξενομανία καὶ τὸν παπαγαλισμὸ ξένων γλωσσῶν, πρέπει νὰ λείψουν. Ἡ γυναίκα ἄνθρωπος, ἡ γυναίκα ἄτομο συνειδητό, ἡ γυναίκα μέλος τῆς κοινωνίας ἐνεργό, ἡ γυναίκα ἀνεξάρτητη, ἡ γυναίκα φωτισμένη, ἡ γυναίκα ἐργάτης τῆς κοινωνικῆς πρόοδου καὶ ὄχι παθητικὸ ὄν, ὄχι βυζικάντι στὸ σβέρκο τοῦ ἀντρός, ἡ γυναίκα αὐτὴ θὰ βγῇ ἀπὸ τὴν παιδεία. Καὶ παιδεία ἔρχεται νὰ δώσῃ στὴ γυναίκα ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.

Χτύπημα τοῦ ἐπιστημονικοῦ μονοπώλιου, τὸ τρίτο διαμάντι τῶν νομοσχεδίων. Κάθε δέκα ἢ δεκαπέντε χρόνια πήγαιναν τρεῖς, τέσσερεις, πέντε ἄνθρωποι στὴν Εὐρώπη. Τί ἔκαναν ἐκεῖ ἀδιάφορο. Γύριζαν πίσω. Ἦταν οἱ σοφοί, ἦταν οἱ μανταρίνοι τῆς ἐπιστήμης. Μὲ κάτι μεταφρασοῦλες, μὲ κάτι μαζέματα, μὲ κάτι ξαναμασήματα ξένων ἰδεῶν, καὶ μὲ κάτι ἄλλα μέσα γνωστὰ σὲ ὅλους μας, κολλοῦσαν στὸ Πανεπιστήμιο. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκεῖνοι τύραννοι καὶ φωτοσβέστες. Κανεὶς νὰ μὴ σηκώσῃ κεφάλι γύρω τους. Αὐτὸς ἔφα' ὁ σοφὸς καθηγητής. Ποιὸν ὡδήγησαν στὴν ἐπιστήμη; Ποιὸν ὡδήγησαν στὸ φῶς; Κάθε νέος ἐπιστήμονας ποὺ δὲ θὰ ἦταν ὑποταχτικός τους, ἦταν ἐχθρός τους. Μονοπώλιο πνευματικό. Ἡ πανεπιστημιακὴ ἕδρα ταμεῖο τῆς σοφίας, καὶ τὶς περισσότερες φορὲς ταμεῖο ἄδειο.

Κάτω τὸ μονοπώλιο. Φῶς ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, φῶς πολύ, φῶς ἄφθονο. Ἑξήντα δημοδιδασκάλοι τὸ χρόνο, ἄλλοι τόσοι διδάχτορες νὰ πηγαίνουν ἔξω. Καὶ τότε οὐσία καὶ ὄχι τίτλοι, οὐσία καὶ ὄχι ἀποδείξεις, οὐσία καὶ ὄχι χειροτονίες ἀπὸ γραμματάκια εὐρωπαίων καλόβολων καθηγητῶν.

Θὰ ἔφταναν αὐτὰ γιὰ νὰ κάνουν τὴ μεταρρύθμιση συμπαθητική, ἄξια νὰ ὑποστηριχτῇ ἀπὸ κάθε φιλελεύθερο, κάθε ἀληθινὸ ἄνθρωπο. Καὶ ὅμως μὲ τὰ νομοσχέδια ὀργανώνεται σὲ νέα βάση ἡ ἐκπαίδευση τῆς μέσης ἀστικῆς τάξεως, ὀργανώνεται σὲ νέα βάση ἡ κλασικὴ παιδεία, δημιουργεῖται πραγματικὸ τμῆμα στὰ γυμνάσια, ἱδρύεται διδασκαλεῖο τεχνικῶν μαθημάτων, λύεται τὸ ζήτημα τῶν καθηγητῶν γιὰ τὰ γαλλικά, ὀργανώνεται ἡ διοίκηση, μεγαλώνουν οἱ μισθοὶ τῶν δασκάλων, ἱδρύονται κοινοτικὲς ἐπιτροπεῖες γιὰ τὰ δημοτικὰ σκολειά, αὐξάνουν οἱ ἐπιθεωρητές, κωδικοποιεῖται ἡ νομοθεσία, καὶ προβλέπονται πολλὰ ζητήματα ποὺ ἔδειξε ἡ πεῖρα πῶς πρέπει νὰ λύνωνται μὲ νόμους καὶ ὄχι μὲ διατάγματα.

Ἀλλὰ ἐφαρμόζεται τὸ πρόγραμμα τῶν δημοτικιστῶν μὲ

αὐτά; Ὄχι. Παραπάνω εἴπαμε γιατί δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῆ μὲ νομοσχέδια τὸ πλατύτερο πρόγραμμα τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Ἀλλὰ καὶ στενώτερα τὸ πρόγραμμα τοῦ δημοτικισμοῦ δὲν πραγματοποιεῖται. Ὅταν τὰ νομοσχέδια μιλοῦν γιὰ νεοελληνικὴ γλῶσσα, δὲν ἐννοοῦν βέβαια τὴ δημοτικὴ ποὺ θέλομε ἐμεῖς. Μπορούσαμε μάλιστα νὰ ποῦμε, πὼς ἂν δὲν εἴχαμε τὴν πεποίθηση πὼς ἡ καθαρεύουσα δὲ διδάσκεται, γιατὶ δὲν εἶναι γλῶσσα ἀλλὰ τάση, θὰ ἔπρεπε ν' ἀνησυχήσωμε πολὺ γιὰ τὴν ἔκταση ποὺ δίνεται στὴ διδασκαλία τῆς «νέας ἑλληνικῆς». Τὸν καιρὸ ποὺ ἡ καθαρεύουσα ὑποχωροῦσε στὰ σημερινὰ σκολειὰ τόσο γρήγορα γιὰ ν' ἀρχίση ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας, δὲν μποροῦσε ποτὲ νὰ μαθευτῆ ἀπὸ τὰ παιδιά. Τώρα τῆς δημιουργεῖται μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ δείξη τὴ δύναμή της. Ἂν δὲν μπορέση τώρα νὰ διδαχτῆ δὲ θὰ μπορέση ποτέ. Τῆς παραχωροῦν ὅμως ὅλο τὸν καιρό. Καὶ ἔπρεπε οἱ καθαρευουσιάνοι νὰ εἶναι εὐχαριστημένοι καὶ μεῖς ἀνήσυχοι. Καὶ ὅμως συμβαίνει τὸ ἀντίθετο! Τόσο λίγη πεποίθηση ἔχουν στὴ γλῶσσα ποὺ ὑποστηρίζουν! καὶ τόσο φοβοῦνται τὴν πραγματικότητα, ποὺ ἀποδίνουν σ' ἐνέργειες τῶν δημοτικιστῶν ἐκεῖνο ποὺ αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ κάμουν, καὶ ποὺ μόνο ἕνας ἀληθινὰ φανατικὸς καὶ πιστὸς καθαρευουσιάνος θὰ ζητοῦσε γιὰ τὴ γλῶσσα του: νὰ τῆς παραχωρηθοῦν ὧρες πολλὲς στὸ πρόγραμμα.

Ἀλλὰ κοντὰ σ' αὐτὸ οἱ καθαρευουσιάνοι ποὺ ἔγραψαν γιὰ τὰ νομοσχέδια βρίσκουν σ' αὐτὰ πόλεμο ἐνάντιο στὸν κλασικισμό. Καὶ γι' αὐτὸ μᾶς κατηγοροῦν ἐμᾶς, οἱ δειλότεροι μασημένα καὶ πλάγια, ἄλλοι πιὸ φανερά. Ἡ πλάνη τους εἶναι μοναδική, ἴση μὲ τὴν ἀμάθεια τους. Ἐμεῖς στὰ νομοσχέδια δὲ βρίσκομε πόλεμο ἐνάντια στὸν κλασικισμό· ἴσια ἴσια, τὴν προσπάθεια νὰ καλυτεράψη. Μὰ σ' αὐτὸ δὲ θέλομε ν' ἀπαντήσωμε, γιατὶ ἐμεῖς δὲν ἀπολογιούμαστε γιὰ τὰ νομοσχέδια. Θέλομε ὅμως νὰ δείξωμε πόσο μεγάλη εἶναι ἡ σύγχυσή τους, ὅταν νομίζουν ὅτι δημοτικισμὸς θὰ πῆ πόλεμος ἐνάντια στὸν κλασικισμό. Ποῦ βρίσκονται τὰ καθαρώτερα φανερώματα τοῦ κλασικισμοῦ μέσα στὴν Ἑλλάδα; ποῦ εἶναι ἡ βαθύτερη, ἡ ζωντανότερη ἀντίληψη τοῦ ἀρχαίου κόσμου; Στοὺς πρόλογους τοῦ Μιστριώτη, στὶς ἀερολογίες καὶ στὶς δολιχοδρομίες του, στὸ ταράμ τάμ τὰμ τῶν λέξεων, στοῦ Παγανέλη τὶς σαχλολόγιες, ἢ στῶν Ραγκαβήδων τὸ «Διονύσου πλοῦς»; Ἂς ρίξουν μιὰ ματιὰ στὴ δημοτικὴ φιλολογία, ἂς διαβάσουν τὸ Ταξίδι τοῦ Ψυχάρη, τὴν ἀνάλυση τοῦ «Φιλοχτήτη» στὴν «Ἄρρωστη δούλα» τοῦ ἴδιου, ἂς διαβάσουν τὸν «Ὕμνο στὴν Ἀθηνᾶ» τοῦ Παλαμᾶ, τοὺς «Ἀρχαίους θεοὺς» ἢ τὸν «Κεραμεικὸ» ἀπὸ «Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου» τοῦ ἴδιου, γιὰ νὰ δοῦν ποιοὶ αἰσθάνονται, ποιοὶ ἀγαποῦν, ποιοὶ λατρεύουν, ποιοὶ ἐννοοῦν τὸν ἀρχαῖο κόσμο, τὴν οὐσία καὶ ὄχι τὸν τύπο, τὴ ζωὴ καὶ ὄχι τὸ γράμμα τὸ ναρκωτικό, ἂς ἐξετάσουν νὰ μάθουν, ὅσοι μάλιστα θέλουν νὰ λέγωνται καὶ παιδαγωγοί, σὲ ποιὸ σκολειὸ ζωντανεύτηκε ποτὲ ὁ ἀρχαῖος κόσμος στὴν Ἑλλάδα, στὰ σχολαρχεῖα μὲ τὴν ἀττική τους γραμματική τους, στὰ γυμνάσια μὲ τὴν ἀττική τους σύνταξη ἢ στὸ Παρθεναγωγεῖο τοῦ Βόλου, ὅπου καρτσια 14 χρόνων ἤξεραν ὅλη τὴν Ὀδύσσεια καὶ εἶχαν αἰσθανθῆ ζωντανὰ τὸν δημοτικὸ κόσμο, ὅσο δὲν αἰσθάνθηκαν ὅλοι οἱ Γαρδίκηδες τῶν γυμνασίων.

Ἂν ὑπάρχη ἀληθινὸς κλασικισμὸς στὴν Ἑλλάδα βρίσκεται μόνο στοὺς δημοτικιστὲς καὶ πουθενὰ ἀλλοῦ. Τὰ νομοσχέδια τοῦ κ. Τσιριμώκου ἔχουν βέβαια στὰ καθέκαστα ἀνάγκη ἀπὸ πολλὰ διορθώματα καὶ συμπληρώματα, καὶ αὐτὰ θὰ γίνουν, ἐλπίζομε, ἂν ἔρθουν σὲ συζήτηση καὶ ψηφιστοῦν. Ἐμεῖς, γιὰ τοὺς λόγους

ποὺ εἴπαμε παραπάνω, δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ εὐχόμαστε νὰ ψηφιστοῦν. Ἀνοίγουν τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Στὴν ἐφαρμογὴ θὰ χρειαστῆ νὰ διαφωτιστοῦν πολλὰ ζητήματα. Καὶ τότες ἐλπίζομε νὰ μᾶς δοθῆ εὐκαιρία νὰ ποῦμε καὶ μεῖς ἀπὸ ἐδῶ πλατύτερα τὶς γνῶμες μας.

Δ. Φ.

Νέα βιβλία

Δ. Ι. Σαράτση. Περὶ ὑπαιθρίων σχολείων καὶ ὑπαιθρίου διδασκαλίας. Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν πρακτικῶν τοῦ Β'. ἑλληνικοῦ συνεδρίου κατὰ τῆς φυματιώσεως. Βόλος 1913, 35 σελ., σχ. 8ο.

Τὸ ἑλληνικὸ σκολειὸ βρίσκεται σὲ τέτοια πρωτόγονη ὑγιεινολογικὴ κατάσταση, ποὺ τὴν πρώτη στιγμὴ συλλογιέται κανεὶς πὼς εἶναι εἰρωνεία νὰ μιλᾶμε στὴν Ἑλλάδα γιὰ ὑπαίθρια σχολεῖα, παιδικὲς ἐξοχὲς καὶ τὰ παρόμοια. Ἀκόμη πέρυσι στὴν ἀριστοτεχνικὴ περιγραφὴ ποὺ μᾶς ἔδωκε γιὰ τὰ σκολειὰ τοῦ Δήμου Ἀθηναίων ὁ κ. Δαμασκηνός (Δελτίο Ἐκπαιδ. Ὁμίλου Α'. 2 (1912, 176 κ. ἑ.) εἴδαμε πὼς μέσα σ' αὐτὴ τὴν πρωτεύουσα τοῦ κράτους ὄχι μόνο ἔννοια σχολικῆς ὑγιεινῆς δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ πιὸ ἁπλὸ φιλανθρωπικὸ συναίσθημα δὲν φαίνεται νὰ συγκινῆ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ δολοφονοῦν τὰ παιδάκια μὲ τὴν ὑγρασία, μὲ τὴ βρῶμα, μὲ τὸ σκοτάδι, μὲ τὸ θηλητηριασμένο ἀέρα καὶ μὲ τὸ στράβωμα τοῦ κορμιοῦ ἀπάνω στὰ σαραβαλοθρανία.

Καὶ ὅμως διαβάζοντας κανεὶς τὸ βιβλίο τοῦ κ. Σαράτση βγάζει στὸ τέλος τὸ συμπέρασμα πὼς τὰ ἄκρα ἀπαντιοῦνται, πὼς θὰ μπορούσαμε θηλαδὴ νὰ περάσωμε ἴσως ἀπὸ τὸ κατώτατο σκαλοπάτι τῆς ὑγιεινολογικῆς πρόνοιας γιὰ τὰ παιδιὰ στὴν ἀνώτατη, ἂν καλλιεργήσωμε κι ἐφαρμόσωμε γενικὰ στὸν τόπο μας τὴν ἰδέα τοῦ ὑπαίθριου σκολειοῦ.

Ὁ κ. Σαράτσης μᾶς δείχνει στὸ βιβλίο του πῶς ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη, ποὺ γέννησε τὶς νεώτερες βιομηχανικὲς πόλεις καὶ στέρησε μεγάλο μέρος ἀνθρώπους ἀπὸ τ' ἀγαθὰ τῆς ἐξοχῆς, τοῦ καθαροῦ ἀέρα καὶ τοῦ ἡλίου, ἔφερε καὶ τὸ ξάπλωμα τῆς ποικιλόμορφης ἀρρώστιας, ποὺ δεκατίζει τὶς λαϊκὲς τάξεις καὶ ποὺ τὰ σπέρματά της ριζοβολοῦν καὶ ξαπλώνονται μέσα στὸν κλειστὸν ἀέρα τοῦ σκολειοῦ. 30 — 40 % ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῶν σκολειῶν βρέθηκαν ἔχοντας τὴν προδιάθεση ἢ τὶς ἀρχὲς ἀπὸ διάφορες ἀρρώστιες μὲ ὅλη τὴν προσοχὴ ποὺ δίνουν ἐκεῖ γιὰ τὴν ὑγιεινὴ τοῦ σκολειοῦ.

Σὲ μᾶς, ἂν καὶ λείπη ἀκόμη ἐκεῖνο τὸ στρίμωγμα τῶν ἀνθρώπων σὲ βγρὰ καὶ ἀνήλια σπίτια ποὺ ὑπάρχει στὶς εὐρωπαϊκὲς μεγαλοπολιτεῖες, ὅμως οἱ ἄλλοι ὅροι τῆς ζωῆς τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοῦ σκολειοῦ εἶναι τέτοιοι ποὺ ἡ ὑγιεινὴ κατάσταση τῶν παιδιῶν ἴσως ἔχει μόνο δὲν εἶναι καλύτερη παρὰ σὲ πολλὰ βρίσκεται χειρότερη.

Στὴν Εὐρώπη λοιπὸν καθὼς καὶ στὴν Ἀμερικὴ προσπαθοῦν τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια νὰ καλυτεράψουν τὴν ὑγεία τῶν μισοάρρωστων παιδιῶν ἀλλάζοντάς τους τὴν περιγυριὰ τῆς ζωῆς γιὰ λίγο ἢ περισσότερο καιρό. Ἢ τὰ πηγαίνουν τὸ καλοκαίρι τὶς σκόλες στὴν ἐξοχὴ ἢ κάνουν σκολειὰ ἔξω μέσα σὲ βάση ἢ πάνω σὲ βουνά. Καὶ πάλι στὰ σκολειὰ αὐτὰ τὰ ὑπαίθρια, τὰ σκολειὰ τοῦ δάσους, ἢ πηγαίνουν τὰ παιδιὰ τὸ πρωὶ καὶ γυρίζουν τὸ βράδυ σπίτι τους, ἢ μένουν μέρα νύχτα μέσα. Ὅλα τὰ συστήματα ἔδωσαν ἀποτελέσματα καλά, φυσικὰ καλύτερα τὰ σκολειὰ ποὺ κρατοῦν τὸ παιδὶ περισσότερο καιρὸ καὶ μέρα νύχτα· Γι' αὐτὰ δῆμοι καὶ κοινότητες, φιλανθρωπικὲς ἑταιρεῖες ἢ τὰ κράτη τὰ ἴδια, βοηθοῦν ὅσο

μποροῦν τὴν κίνηση αὐτὴ τῆς παιδικῆς σωτηρίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκθέτει μὲ ἀκρίβεια, μὲ στατιστικὰ πορίσματα, μὲ ἐπιστημονικὲς αἰτιολογίες, ὁ κ. Σαράτσης. Καὶ τὸ συμπέρασμά του εἶναι πὼς ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἔχομε ἄφθονο τὸν ἥλιο καὶ τὸν ἀέρα, ὅπου ἔχομε ἀκόμη μικρὲς πολιτεῖες καὶ πληθυσμὸ πολὺ ἀγροτικό, ὅπου ἔχομε τὴ φύση τόσο καλόβολη, πρέπει ὅλα τὰ σκολειὰ νὰ τελνουν πρὸς τὸ ὑπαιθρο. Γιὰ τοὺς μαθητὲς ποὺ εἶναι ἀσθενικοὶ θὰ μπορέσουν κοντὰ στὶς πολιτεῖες νὰ γίνουν συστηματικὰ ὑπαίθρια σκολειά, ὅπως τὰ εὐρωπαϊκὰ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Charlottenburg ἢ τῆς Ζυρίχης. Καὶ παιδικὲς ἐξοχὲς ὅπως τὶς ἄρχισε ἡ κ. Σλῆμαν στὴν Ἀθήνα, θὰ μποροῦσαν νὰ γίνουν καὶ ἀλλοῦ.

Μὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι κάθε σκολειὸ ποὺ χτίζεται, νὰ γίνεται ἔτσι ποὺ νὰ μπορῇ νὰ εἶναι καὶ ὑπαίθριο καὶ κλειστό. Ὁ κ. Σαράτσης προτείνει γι' αὐτὸ ἡ μιὰ πλευρὰ ἀπὸ κάθε αἴθουσα νὰ μπορῇ νὰ σηκωθῇ, ὁπότε τὸ σκολειὸ θὰ γίνεται ὑπαίθριο· ὁ κ. Σάββας εἶχε ἄλλοτε στὰ 1904 προτείνει νὰ ὑπάρχῃ στὴν αὐλὴ κάθε σκολειοῦ ἕνα μεγάλο ὑπόστεγο, ὅπου νὰ γίνεται ἡ διδασκαλία μόλις ὁ καιρὸς τὸ ἐπιτρέπει. Δοκιμὲς καὶ ἀκριβεῖς παρατηρήσεις δὲν ἔχουν γίνει ἀκόμη σὲ μᾶς, μὰ θὰ μποροῦσε κανεὶς καὶ ἀπὸ πρίν νὰ ὑποστηρίξῃ, πὼς τουλάχιστο 150 μέρες τὸ χρόνο ὁ καιρὸς θὰ ἀφήνῃ νὰ γίνεται ἡ διδασκαλία στὸ ὑπόστεγο. Κι ἔτσι θὰ εἴχαμε τὴν καλύτερη λύση τοῦ σχολικοῦ ὑγιεινολογικοῦ προβλήματος στὴν Ἑλλάδα· δὲ βλέπομε κανένα λόγο γιὰ νὰ μὴν πραγματοποιηθῇ ἡ πρόταση τοῦ κ. Σαράτση, ποὺ τὸ Συνέδριο τὴν ἀποδέχτηκε ὁμόφωνα καὶ τὴ διατύπωσε εὐχή.

Ἕνα μόνο ἐμπόδιο θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ νεολληνικὴ ὀκνηρία τῆς σκέψεως, ἐχτρὸς μεγάλος, ποὺ πρέπει ἐξάπαντος νὰ νικηθῇ γιατὶ εἶναι χειρότερος καὶ ἀπὸ τὸ Βούλγαρο.

Ἀχ. Τζαρτζάνου, Ὁδηγίαι πρὸς μεθοδικὴν διδασκαλίαν τῶν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ γυμνασίοις διδασκομένων μαθημάτων. Μέρος Λ'. Τεῦχος Λ'. Θρησκευτικὰ καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικά. Ἀθῆναι 1913, 160 σελ. σχ. 8°.

Ἐδῶ καὶ δακαπέντε χρόνια περίπου εἶχε τυπώσει τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας ἕνα ἀπὸ τὰ λίγα χρήσιμα ἔντυπα ποὺ ἔχει βγάλει ὡς τώρα, δηλ. ὁδηγίες γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, γραμμένες ἀπὸ τὸ μακαρίτη παιδαγωγὸ Δ. Ζαγγογιάννη. Οἱ ὁδηγίες ἐκεῖνες, ὅλως διόλου πραχτικές, δὲν ἔφεραν παρὰ πολὺ λίγη καλυτέρεψη στὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων αὐτῶν στὰ σκολειά, γιὰ δυὸ λόγους. Πρῶτα πρῶτα ἔλειπε ἀπὸ τοὺς δασκάλους στὴ Μέση Ἐκπαίδευση κάθε θεωρητικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση, ὥστε δὲν μποροῦσαν οὔτε νὰ καταλάβουν τὴ σημασία ποὺ εἶχαν οἱ πραχτικὲς αὐτὲς ὁδηγίες οὔτε νὰ τὶς ἐφαρμόσουν μὲ αὐτοτέλεια. Ἂν μάλιστα ἐπιχειροῦσε κανεὶς δάσκαλος νὰ τὶς ἐφαρμόσῃ πιστὰ μᾶλλον θάβλαφτε. Γιατὶ μὴ βάζοντας καθόλου ψυχή, ἐλευθερία καὶ σκοπιμότητα στὴν ἀρκετὰ πολυσύνθετη μηχανικὴ τῆς μεθόδου ποὺ τοῦ ἔλεγαν οἱ ὁδηγίες, θὰ ἐφάρμοζε ἕνα σχολαστικὸ καλούπι, θάφερνε σύγχυση στὰ κεφάλια τῶν παιδιῶν, καὶ θὰ χαλοῦσαν καὶ τὰ λίγα ἀποτελέσματα ποὺ πετύχανε μὲ τὴν πατροπαράδοτη καὶ καθιερωμένη μέθοδο τῆς διδασκαλίας, καθὼς θὰ ἔγινε ἀργότερα καὶ γίνεται ἀκόμα καὶ σήμερα μὲ τὶς διάφορες «Ὑποδειγματικὲς διδασκαλίες» καὶ τὶς μεθοδικὲς ρετσέτες ποὺ μερικοὶ ἐπιθεωρητὲς ἔδωσαν στὰ χέρια δασκάλων χωρὶς νάχουν τὴν προπούμενη θεωρητικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση.

Δεύτερος λόγος ποὺ δὲν ἔφεραν καλυτέρεψη εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἦταν γραμμένες καὶ τυπωμένες. Ὁ μακαρίτης Ζαγγογιάννης, ὀπαδὸς καὶ αὐτὸς τῆς προκομμένης ἀττικῆς καλλιέπειας, ἔγραφε τόσο στρυφνὰ καὶ ἀποκρουστικά, ποὺ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ νικήσῃ ὁποιος διάβαζε τὶς ὁδηγίες του, χρειάζονταν καὶ πολὺς κόπος γιὰ νὰ καταλάβῃ τί ἔλεγε. Ἦταν τυπωμένες χωρὶς καμιὰ διάκριση σὲ κεφάλαια, χωρὶς ἐπιγραφές, χωρὶς καθόλου νὰ ξεχωρίζωνται τὰ σημαντικὰ ἀπὸ τὰ δευτερεύοντα, ἔτσι ποὺ πελάγωνε ὁ ἀναγνώστης, ἂν δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ διακρίνῃ ὁ ἴδιος τὰ διάφορα εἴδη τῆς ἐργασίας ποὺ ἔπρεπε νὰ κάνῃ. Ὁ κ. Τζάρτζανος, καθηγητὴς μὲ πραχτικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση σημαντική, πῆρε τὶς ὁδηγίες αὐτὲς καὶ τὶς ξανάγραψε, συμπληρώνοντας μερικὰ μὲ τὴ δική του πεῖρα, προσθέτοντας παραδείγματα καὶ παρατηρήσεις σωστές, καὶ διορθώνοντας τὰ ἐλαττώματα ποὺ εἶχαν.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς πὼς σήμερα τὸ βιβλίο ἔγινε πολὺ πιὸ χρήσιμο ἂν καὶ τοῦ κ. Τζάρτζανου τὸ ὕφος, μόλες τὶς κάποιες ἐξωτερικὲς παραχωρήσεις του στὴν ἁπλούστερη χρήση τῆς καθαρευούσης, ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὰ χαραχτηριστικὰ τοῦ λογιωτατισμοῦ, τὸ βιβλίο του ὅμως διαβάζεται εὐκολώτερα. Καὶ ὑπάρχουν σήμερα κιόλας πολὺ περισσότεροι δάσκαλοι μὲ θεωρητικὴ παιδαγωγικὴ μόρφωση νὰ τὸ μεταχειριστοῦν. Γιατὶ πρέπει νὰ τὸ καταλάβουν πρῶτα πρῶτα οἱ παιδαγωγοί μας πὼς δὲν ἔχουν καμιὰ ἀξία, παρὰ μᾶλλον βλάβη φέρνουν, πραχτικὲς ὁδηγίες καὶ κάθε εἶδος μεθοδικὰ καλούπια, ἂν λείπῃ ἀπὸ τὸ δάσκαλο ἡ ὑψηλότερη θεωρητικὴ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη, ποὺ μόνη μπορεῖ νὰ τὸν ἀνεβάσῃ ἀπὸ χειροτέχνη σὲ ἐπιστήμονα καὶ πλαστουργὸ παιδαγωγό. Καὶ ἡ τέτοια βαθύτερη ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη φαίνεται πὼς λείπει ἀπὸ τὴ διδασκαλία ἀκόμη καὶ τῶν παιδαγωγῶν τῆς παλιᾶς σχολῆς τῶν δῆθεν νεωτέρων ἀποκλειστικῶν Ἑρβαρτιανῶν.

Καὶ στὸ βιβλίο τοῦ κ. Τζάρτζανου δὲν ὑπάρχει οὔτε ἱστορικὴ ἀνασκόπηση, οὔτε ἔρευνα γιὰ τὸ σκοπὸ καὶ τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων ποὺ πραγματεύεται, οὔτε ἐπιστημονικὴ γιὰ τὰ διδαχτικὰ μέσα ποὺ περιγράφει· καὶ βέβαια ὁ προορισμὸς τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι αὐτός. Εἶναι ἁπλές, πραχτικὲς ὁδηγίες ἀπάνω στοὺς καθιερωμένους σκοποὺς καὶ τὸ καθιερωμένο πρόγραμμα. Τὸ πρόβλημα τῆς μεθοδικῆς καὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν οὔτε θίγεται στὴν οὐσία του οὔτε βέβαια λύνεται μὲ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Τζάρτζανου.

Ἰωάννου Ν. Βαϊνοστούλου. Μαθήματα εἰδικῆς διδακτικῆς τῶν στοιχειωδῶν μαθηματικῶν. Ἀθῆναι 1912, 240 σελ., σχ. 8°.

Στὸ βιβλίο τοῦ κ. Βαϊνοπούλου γίνεται ἀκριβῶς σπουδαιότερη προσπάθεια νὰ δοθοῦν θεωρητικὲς γνώσεις γενικώτερες στὸ δάσκαλο, πρὶν νὰ δοθοῦν οἱ εἰδικές, μὲ τὴν προϋπόθεση πὼς ὁ δάσκαλος δὲν ἔχει ἀπ' ἀλλοῦ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως.

Γι' αὐτὸ ἀφιερώνονται καμιὰ ἑξηνταριὰ σελίδες γιὰ νὰ ἐξηγηθῇ τί εἶναι παιδαγωγοῦσα διδασκαλία, γιὰ νὰ ξετυλιχτοῦν τὰ «στάδια» τῆς διδασκαλίας, οἱ διδαχτικὲς μορφές, νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὶς ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις, γιὰ τὶς διδαχτικὲς ἀρχὲς καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον κτλ.· εἶναι δηλαδὴ ὁ συγγραφέας στὴν ἀρχὴ μιὰ σύντομη γενικὴ διδαχτική. Καὶ ὅπως εἶναι οἱ δάσκαλοι σήμερα κάνει καλά. Μόνο ποὺ δὲν τοῦ μένει ἔτσι καιρὸς νὰ ἐξετάσῃ ὅσο πρέπει βαθιὰ κυριώτερα γενικὰ ζητήματα ποὺ παρουσιάζει ἡ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν στὰ

σκολειά τῆς Μέσης 'Εκπαιδεύσεως, ἂν καὶ πρέπει νὰ ποθμε πὼς ἀφιερώνει σ' αὐτὰ τις 17 πρῶτες σελίδες τοῦ βιβλίου του. 'Ο συγγραφέας ἐξετάζει ξεχωριστὰ ὅλους τοὺς κλάδους τῶν μαθημ ατικῶν, πραχτικὴ ἀριθμητική, πραχτικὴ γεωμετρία, θεωρητικὴ ἀριθμητική, ἄλγεβρα, ἐπιστημονικὴ γεωμετρία καὶ τριγωνομετρία, καὶ δίνει γιὰ τὸν καθένα καὶ ὑποδείγματα διδασκαλίας. Μερικά του παραδείγματα ἴσως νὰ μὴν εἶναι καλοδιαλεγμένα, ἀλλὰ τὸ βιβλίο του στὸ σύνολό του εἶναι πολύτιμο καὶ ἀπαραίτητο βοήθημα γιὰ κάθε δάσκαλο τῶν μαθηματικῶν.

Δ. Φ.

Εἶναι ὑποχρεωτικὸ τὸ σχολεῖο;

Παίρνομε ἀπὸ τὴ «Νέα 'Ημέρα» τὸ ἀκόλουθο γράμμια ποὺ δείχνει πόσο γλήγορα ξαπλώνεται ἡ παιδεία στὴν 'Ελλάδα.

«Διατί τόση κατάπληξις; — Κύριε Συντάκτα. 'Εξεπλάγητε διὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἷς μικρὸς μόρτης εἰς τὸ πλημμελειοδικεῖον δὲν ἐγνώριζεν ἑλληνικά. 'Αλλὰ διατί τόση διὰ τοῦτο κατάπληξις; Καθ' ὃν χρόνον διηύθυνα τὸ σχολεῖον Χασιᾶς (Φυλῆς), δύο μόλις ὥρας μακρὰν τῶν 'Αθηνῶν, ἠναγκάσθην, στηριζόμενος εἰς τὸν γνωστὸν νόμον, νὰ καταγγείλω πολλοὺς γονεῖς, οἵτινες ἀντὶ νὰ στείλουν τὰ παιδιά των εἰς τὸ σχολεῖον τὰ ἔστελλαν στὸ βουνὸ νὰ βοσκήσουν τὰ πρόβατα ἢ νὰ κόψουν ξύλα. 'Ηλθεν ἡ ἡμέρα τῆς δίκης. 18 ἦσαν ὅλοι οἱ γονεῖς. Παρουσιάσθησαν συνοδευόμενοι ἀπὸ κουστρθίαν ὅλην συνηγόρων, οἵτινες μὲ πολλὴν εἰρωνίαν ὁμιλήσαντες περὶ ἐμοῦ ἐζήτησαν τὴν ἀθῴωσιν τῶν κατηγορουμένων καὶ τὸ Δικαστήριον τοὺς ἠθώωσε. 'Αποτέλεσμα τῆς δίκης αὐτῆς ἦτο οἱ μὲν 18 κατηγορούμενοι νὰ γίνουν ἐχθροί μου, οἱ δὲ λοιποὶ γονεῖς, ἀνθαρρυνθέντας ἀπὸ τὴν ἀτιμωρησίαν ν' ἀποσύρουν τὰ τέκνα των ἐκ τοῦ σχολείου. Μετὰ τιμῆς, Νικ. Βάγιας, Διευθυντὴς πλήρους σχολείου».

'Ο "Ομιλος δὲ λυπήθηκε καὶ πολὺ πὼς τὰ παιδιὰ τῶν 18 κατηγορούμενων γλιτώσανε τὸ σχολειό. Πιὸ καλὸ θὰ τοὺς κάνη νὰ βόσκουν πρόβατα καὶ νὰ κόβουν ξύλα παρὰ νὰ τοὺς στραβώνη τὸ μυαλὸ ἡ καθαρεύουσα.

Λογοτεχνικά

Τὸ τελευταῖο βιβλίο τοῦ Παλαμᾶ

Κωστῆ Παλαμᾶ, Τὰ πρῶτα Κριτικά (Λογοτεχνικὴ Βιβλιοθήκη Φέξη). 'Αθῆναι 1913, 200 σελ., σχ. 8ο.

'Εδῶ καὶ ἑκατὸ περίπου χρόνια ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς ρωμιοσύνης ἤτανε χωρισμένη σὲ τρεῖς τύπους — τὴν κλέφτικη ποίηση, τὴν ἑφτανησιώτικη παράδοση καὶ τὸ φαναριώτικο κλασικισμό. Οἱ τρεῖς αὐτὲς μορφὲς εἶχανε βάση καὶ προϋπόθεση ξεχωριστοὺς φυλετικοὺς ὀργανισμούς. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια ροβολοθσαν ἀπὸ τὰ ρουμελιώτικα βουνά, ἀπὸ κεῖ ποὺ τὸ ἀριανὸ τὸ σόι σωζότανε πιὸ ἀμόλευτο κι ἀγριμιακό. 'Η Μοῦσα 'Ιόνια — καθὼς θὰ ἔλεγε ὁ Κάλβος — ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς φυλετικῆς ὁμοιομορφίας ποὺ εἶχε πλαστὴ στὰ νησιὰ τὰ λεύτερα ἀπὸ τούρκικη σκλαβιὰ μὰ τὰ φασκιωμένα σὲ ἰταλικὰ σπάργανα' στὴν 'Ιταλία τότε πήγαιναν οἱ περισσότεροι "Ελληνες γυρεύοντας κάποιο φῶς ποὺ εἶχε πιὰ σβήσει ἐκεῖ ταλαιωτικά. 'Ο δασκαλισμὸς τῆς Πόλης καὶ τῆς Βλαχιᾶς εἶχε τὶς ρίζες του μέσα στὴ φυλετικὴ κοπριὰ ποὺ εἶχε σωριαστῆ στὸ Βυζάντιο, στὴν ἀνατολίτικη ἀνακατωσούρα ὅπου θεριεύανε τὰ χιτιτικὰ καὶ τὰ σημιτισμένα συριακὰ αἵματα.

'Απὸ τὴν ἀξία τοῦ φυλετικοῦ χαρακτῆρα ζυγίστηκε καὶ τῶν ἔργων ἡ σημασία. Τὰ τραγούδια τοῦ κλέφτη ἦταν ἡ λαβεντιὰ τῆς ρωμαίικης ψυχῆς καὶ στάθηκαν ἡ βάση τῆς ἐθνικῆς μας ποίησης, μὰ τοὺς ἔλειψε φυσικὰ ἡ βούλα ἡ ἀτομικὴ ποὺ συνοργανίζει τὴ δουλειὰ τοῦ ξεχωριστοῦ τεχνίτη. Στὰ 'Εφτάνησα ἀγεροχτύπησαν κάποια μεγάλα φτερουγίσματα — ὁ Σολωμὸς ποὺ γύριζε μὲ τὴν ἀστραπὴ του τὴ βιαστικὴ μέσα στὰ βάθια τῆς ψυχῆς ὡς τὶς ἐπικὲς κορφές, ὁ Κάλβος, κάτι γιγάντιο μέσα σὲ ταραχώδικο σκοτάδι. Μὰ ἡ ἑφτανησιώτικη ζωὴ καὶ στενὴ φυσικὰ ἤτανε καὶ τὴν παραμόρφωνε τῆς ψόφιας 'Ιταλίας ὁ ἰσουιτισμός. Γι' αὐτὸ βλέπουμε τοὺς ἀληθινὰ μεγάλους αὐτοὺς ποιητὲς νὰ μᾶς ἀφήνουν ἔργα λιγοστὰ μὰ πολλὰ συντριμμια. Κάποια φάγουσα εἶχε κόψει τὴν ὁρμή τους. "Οσο γιὰ τὸ Φανάρι, τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ κάνη τίποτε ζωντανό, γιατί — καθὼς πάντα τυχαίνει σὰ γίνεται ἄστατο ἀνακάτεμα φυλῶν — οἱ λογογράφοι του δουλεύανε μὲ τὸ ρητορικὸ ψέμα καὶ τὸν πιὸ ἀκάθαρτο ὑλισμό.

'Αργότερα σὰ λευτερώθηκε τὸ μικρὸ βασίλειο, ἔγινε ἀναγκαστικὰ μιὰ καινούρια φυλετικὴ ζύμωση ποὺ πῆρε μισὸ αἰῶνα καὶ παραπάνω γιὰ νὰ κατασταλάξη κάπως. 'Η ζύμωση αὐτὴ φανέρωσε τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα:

α') περιώρισε σημαντικὰ τὴ ζωντάνια τοῦ ρουμελιώτικου τραγουδιοῦ — οἱ καπεταναῖοι κατεβῆκανε στὶς συνταγματικὲς χῶρες, καὶ βάλανε κάλπη γιὰ συρθῆκανε στὰ Παρίσια νὰ τελειοποιηθοῦνε.

β') ἀδυνάτισε τὴ νησιώτικη φιλολογία ποὺ τὴν ἀτρόφευε τὸ καινούριο κέντρο, ἡ 'Αθήνα. Θαρρῶ πὼς ὁ τύπος αὐτὸς ξεψύχησε πιὰ μὲ τὸ Βαλαωρίτη καὶ τὸ Μαβίλη.

γ') ἄνοιξε στὴν ἀρχὴ λεύτερο δρόμο στὸν πολίτικο καλαμαρισμὸ κ' ἔτσι ἄφησε νὰ μουχλιάσῃ τὸ ἔθνος μέσα στὶς στιχοπλοκίες τῶν Σούτσων, τῶν Ραγκαβήδων, καὶ τῶν Τανταλίδηδων.

δ') ὅμως ἀργότερα, ἅμα στεριώθηκε κάπως μιὰ καινούρια φυλετικὴ μορφή, ξαναστήθηκε ἡ ζωὴ πιὸ ζωντανὴ παρὰ ποτὲ καὶ μᾶς ἔφερε στὴν τέχνη ποὺ δοξάζει σήμερα ὁ Παλαμᾶς. Νὰ μὴν ξεχνοῦμε ὅμως πὼς ὁ Παλαμᾶς εἶναι Ρουμελιώτης. Αὐτὸ μᾶς δείχνει τὸ θεμέλιο.

"Ισως ὁ πρόλογος αὐτὸς νὰ εἶναι κάπως βαρὺς γιὰ τὰ λίγα λόγια ποὺ θέλω νὰ πῶ γιὰ τὸ νιόβγαλτο βιβλίο τοῦ Παλαμᾶ — «Τὰ Πρῶτα Κριτικά». Μὰ δύσκολο νὰ καθορίσῃ κανεὶς συνειδητὰ τὴ θέση μιᾶς φιλολογικῆς ἐποχῆς ἂν πρωτύτερα δὲ γίνῃ κάποιο ἁπλόχωρο ξεκαθάρισμα. Καὶ θαρρῶ πὼς στέκει μιὰ τέτοια εἰσήγηση — ἂν κι αὐτὴ τόσο λακωνικὴ ποὺ νὰ καταντᾶ χρησιμοθοτική — γιατὶ τοῦ Παλαμᾶ τὸ βιβλίο ἴσια ἴσια ἀγκαλιάζει τὴ λογοτεχνικὴ μας ζωὴ ἀπὸ τὸ Ρήγα ὡς τὸν Καρκαβίτσα καὶ τὸ Βασιλικό. Εἶναι χωρισμένο σὲ ἕξι τμήματα μὲ τοὺς ἀκόλουθους τίτλους: Οἱ Πατέρες (Ρήγας καὶ Νολωμός), 'Ιόνιοι Ποιηταί (Κάλβος, Μαρκορᾶς καὶ Λασκαράτος), Πρόδρομοι καὶ Σκαπανεῖς (Πολυλᾶς, Καλοσγοῦρος, Ροΐδης, Ψυχάρης καὶ Πάλλης), Δυὸ Βιβλία Ποιητῶν (Δροσίνης καὶ Προβελέγγιος), Τὸ "Ελληνικὸν Διήγημα (Βιζυηνός, Καρκαβίτσας, 'Επαχτίτης, Μητσάκης), 'Η Νέα Κίνησις (Βασιλικός). Τὸ βιβλίο εἶναι γραμμένο στὴν καθαρεύουσα, γιατὶ τὰ ἄρθρα αὐτὰ τυπωθήκανε σὲ φημερίδες καὶ περιοδικὰ σὲ καιρὸ ποὺ ὁ Παλαμᾶς δὲν ἔγραφε ἀκόμα τὰ πεζά του στὴ δημοτική.

Οἱ μελέτες αὐτὲς γραφήκανε ἀπὸ τὰ 1880 ὡς τὰ 1900 καὶ λίγο πάρα ὕστερα. Ἡ ἀξία τους εἶναι διπλή. Πρῶτα γιατὶ μᾶς ζουγραφίζουνε μιὰν ἐποχὴ τῆς λογοτεχνίας μας χτεσινὴ ἀκόμα, μὰ ποὺ μεῖς οἱ πιὸ νέοι δὲν τὴν καλονιώθουμε πιά, καὶ ἴσως μάλιστα τὴν παραμελοῦμε σὰν κάτι ἐπαρχιώτικο καὶ στενόχωρο. Μὰ δὲν πρέπει νὰ καταφρονεθῆ, γιατὶ καθὼς τὸ λέει ὁ Παλαμᾶς στὸν πρόλογό του, «ἀπὸ τὸ παρασμένο τοῦτο καὶ μεῖς φυτρώσαμε, ἀπὸ τὴν κληρονομιὰ του πήραμε τὸ σπρώξιμο, κι ἂς τραβήξαμε μπροστά. Δείχνουνται μέσα του οἱ ματιὲς ποὺ ρίχνανε πρὸς κάποια ἰδανικὰ δυὸ γενεές, κείνη ποὺ ἦρθε ὕστερα ἀπὸ τὰ 1880 καὶ κείνη ποὺ ἦρθε ὕστερα ἀπὸ τὰ 1890».

Κι ὁ δεύτερος ὁ λόγος — ἴσως κι ὁ πιὸ σπουδαῖος — ποὺ μᾶς φέρνει νὰ διαβάσουμε προσεχτικὰ τοῦτο τὸ βιβλίο, εἶναι πὼς μᾶς δείχνει τὸν Παλαμᾶ σὲ ὥρα τῆς ζωῆς του κάπως προϊστορικὴ γιὰ μᾶς κι ὅμως χαραχτηριστική. Πόσοι ἀπὸ κείνους ποὺ ἀγαποῦνε τὸν ποιητὴ τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς» καὶ τοῦ «Δωδεκάλογου» ὑποψιάζουνται πὼς ἤτανε καιρὸς ποὺ ἔγραφε ταχτικὰ στὴν καθαρεύουσα τῆς ἑλληνομάθειας; Κι ὅμως αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνίζη. Ὁ Δάντες κι ὁ Πετράρκας γράφανε τὰ πεζά τους στὰ λατινικά. Τέτοια διμορφία φανερώνεται συχνὰ στὶς μεταβατικὲς ἐποχές. Μὰ ὅσο κι ἂν ἡ μορφὴ παθαίνει ἔτσι κι ἀσκημίζει ἀπὸ τῆς γλώσσας τὸ μαράζι, μπορεῖ ὅμως νὰ βρῆ κιόλας ὁ μελετητὴς μέσα σὲ τοῦτα τὰ κριτικὰ σκεδὸν ὁλάκερο τὸν Παλαμᾶ ποὺ ξετυλίχτηκε ἀργότερα στὰ πιὸ γινωμένα του ἔργα. Βλέπεις τὴν ἀγάπη τῆς ποίησης ποὺ τόνε φέρνει νὰ θαμάζη τὴν ὁμορφιὰ ὅσο κρυμμένη κι ὅσο ταπεινὴ κι ἂν εἶναι, καὶ βλέπεις τὴν ἀγάπη τῆς ἀλήθειας ποὺ ἀπὸ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ ἴσαμε τὴν κριτικὴ φιλοσοφία τόνε κάνει νὰ φωτίζη σταθερὰ τὴ σωστὴ τὴ στράτα. Ἐγὼ τουλάχιστο διάβασα μὲ χαρὰ τὶς μελέτες αὐτὲς γιατὶ καὶ πολλὰ μοῦ μάθανε καὶ γιατὶ μὲ κάνανε νὰ γνωρίσω τὸν Παλαμᾶ ἀκόμα πιὸ βαθιὰ πρὸς τὰ πίσω. Δὲν τοὺς λείπουν ἀτέλειες κι οὔτε φανερώνουν πάντα τὴν τόλμη ποὺ εἶναι σήμερα τὸ σίγουρο γνώρισμα τοῦ Παλαμᾶ, μὰ τὸ μπουσούλισμα αὐτὸ εἶναι διδαχτικὸ καὶ γιὰ τὸν ψυχολόγο καὶ γιὰ τὸν ἱστορικό, γιατὶ μᾶς δείχνει ὄχι μόνο πῶς ἄρχισε τὸ λευτέρωμα τῆς ἑλληνικῆς σκέψης μὰ καὶ πῶς συνοργανίζεται χτυπώντας κι ἀντιχτυπώντας ἕνας δυνατὸς ποιητικὸς χαραχτῆρας.

Ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς μᾶς δίνει τὸν πιὸ λαμπρὸ τὸ λόγο γιατὶ τυπώνει «Τὰ Πρῶτα Κριτικὰ» — «γιατὶ ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ προσώπου μου». Αὐτὸ σημαδεύει τὸ χαραχτῆρα τοῦ ζωντανοῦ ἀνθρώπου — μισεῖ τὴ λήθη, δὲ θέλει νὰ χαθῆ τίποτε ἀπὸ τὴν ἀτομική του ὕπαρξη. Καὶ γι' αὐτόνα παρασμένα καὶ μελλούμενα δὲν ὑπάρχουν ξεχωριστὰ — τέτοια ἱστορικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς μόνο στοὺς Ὀβριοὺς καὶ τοὺς παρακατινοὺς ὀλιστὲς ταιριάζει — μὰ ἡ ζωὴ στέκεται ἀκέρια πάντα καὶ σφύζει σύντονη μέσα στὸ ἀδάμαστο κι ὁλοένα σύγκαιρο τώρα.

Π. Θ.

Ἕνα βιβλίο γιὰ τὸ Μαβίλη

Ἀφιερωμένο τοῦ *Λορέντσου Μαβίλη*, Γ ρ ά μ μ α τ α. Μηνιαῖο λογοτεχνικὸ περιοδικό, Ἀλεξάντρεια 1913, τεῦχ. 13 - 14, 96 σελ., σχ. 8ο.

Τὸ περιοδικὸ τὰ «Γράμματα» βγάλανε ἕναν τόμο ἀφιερωμένο ὁλόκληρο στὸ Μαβίλη, τὸν Κερκυραῖο ποιητὴ ποὺ σκοτώθηκε πέρσι πολεμώντας στὸ Δρίσκο. Τυπώθηκαν ἐκεῖ μέσα δεκαπέντε γνωστὰ σονέτα τοῦ Μαβίλη κι ἄλλα δώδεκα ποὺ δὲν εἶχαν τυπωθῆ ποτέ. Τὸ ἔργο του ἤτανε λιγοστὸ καὶ σὰν παραμερισμένο

ἀπὸ τὸν ἴδιο. Θυμίζα κάπως τὶς λίγες γλάστρες βασιλικὸ ποὺ βρίσκεις σὲ μοναστήρι τῆς ἐρημιᾶς. Καὶ γιὰ νὰ γνωρίση κανεὶς καλὰ ὄχι μόνο τὸν ποιητὴ μὰ καὶ τὸν ἄνθρωπο, πρέπει νὰ διαβάση τὴ μονογραφία ποὺ τυπώνει ὁ Κώστας Παπαγιάννης στὸν τόμο αὐτόνα τῶν «Γραμμάτων». Μᾶς ξαναζωνταναύει μὲ τὴν φιλόλογη τέχνη τῆς φιλίας ποὺ φοβᾶται μὴν ξεχαστῆ τίποτα καὶ παραμεληθῆ, καὶ μᾶς φανερώνει χτυπητὰ τὴν ἠθικὴ ἀνοιχτοσύνη τοῦ Μαβίλη, τὴν ἴσια του ἀκαταδεξιά, τὴ σιγαλή του λύπη γιὰ τὴν πίκρια τῆς ζωῆς, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὴ στέρεη κ' ἐσώψυχή του ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴ γλῶσσα τὴ δημοτική.

Δὲ θὰ κάνω ἐδῶ κριτικὴ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μαβίλη. Θὰ ἦταν περιττή. Στὰ «Γράμματα» τυπωθήκανε γνῶμες διαλεχτὲς ἀπὸ ἀρκετούς μας λογοτέχνες. Κι οὔτε χρειάζουνται πολλὲς κριτικὲς γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Μαβίλη τὴ λιτὴ καὶ συγκρατητή, τὴ λυπημένη σὰ χειμωνιάτικο βασίλεμα, τὴν ὁκονομητικὴ κάποτε ἀπὸ μεταφυσικὴ ψυχοπάθεια καὶ τὴν κάποτε φρέσκα καὶ γυαλιστερὴ σὰ θαλασσόβρεχτο χαλίκι.

Τὰ σονέτα τοῦ Μαβίλη δὲν τὰ ἤξερα. Εἶναι παράξενο μὰ ὄχι καὶ τυχερὸ γνώρισμα τοῦ καιροῦ μας, πὼς τὴ φιλολογία μας λιγοστοὶ τὴν ξέρουνε ἀκόμα κι ἀπὸ κείνους ποὺ γράφουνε. Μὰ μὲ τὸ Μαβίλη ἔφταιγε ἀρκετὰ κι ὁ ἴδιος, γιατὶ τὰ λίγα του τυπωμένα ἔργα ἤτανε σκόρπια σὲ φημερίδες καὶ περιοδικά. Τὸν ἄνθρωπο ὅμως τόνε γνώρισα πέρσι λίγες μέρες προτοῦ φύγη γιὰ τὴν Ἤπειρο, καὶ γράφτηκε στὴ μνήμη μου τὸ ἀνοιχτόκαρδο πρόσωπό του καὶ τὰ μυστικισμένα του μάτια. Ἔλεγα νὰ τὸν ξαναθῶ γιὰ νὰ τόνε γνωρίσω καλύτερα. Μὰ τώρα πιὰ ἡ ψυχή του πρέπει δίχως ἄλλο νὰ πλανιέται «στὴν τετραγάλανη μονάξια» τῆς Παλιοκαστρίτσας, στὸ ἀγαπημένο του νησί.

Ξεχωριστὰ μοῦ ἀρέσουν τὰ δυό του σονέτα «Excelsior» καὶ ἡ «Λήθη». Τὰ ἀντιγράφω ἐδῶ.

Λ Η Θ Η

Καλότυχοι οἱ νεκροὶ ποὺ λησμονᾶνε
Τὴν πίκρια τῆς ζωῆς. Ὄντας βυθήση
Ὁ ἥλιος καὶ τὸ σούρουπο ἀκλουθήση
Μὴν τοὺς κλαῖς, ὁ καημὸς ὅσος καὶ νάναι.
Τέτοιων ὥρα οἱ ψυχὲς διψοῦν καὶ πᾶνε
Στῆς λησμονιᾶς τὴν κρουσταλλένια βρύση.
Μὰ βοῦρκος τὸ νεράκι θὰ μαυρίση
Ἂ στάξη γι' αὐτὲς δάκρυ ὄθε ἀγαπᾶνε.
Κι ἂν πιοῦν θολὸ νερὸ ξαναθυμοῦνται,
Διαβαίνοντας λιβάδια ἀπὸ ἀσφοδίλι,
Ἡνους παλιοὺς ποὺ μέσα τους κοιμοῦνται.
Ἂ δὲν μπορῆς παρὰ νὰ κλαῖς τὸ δείλι
Τοὺς ζωντανοὺς τὰ μάτια σου ἂς θρηνήσουν.
Θέλουν, μὰ δὲ βολεῖ νὰ λησμονήσουν.

Τῶν Κρητικῶν ἀγώνων ἡ ἐπικὴ λαβεντιὰ ζουγραφίζεται μὲ δωρικὴ λιτότητα στὸ ἀκόλουθο σονέτο.

EXCELSIOR

Κρύο κρύσταλλο νερὸ τὰ ἡλιοφρυμένα
Χείλια θὰ ὀγράνη. Εὐγενικιὰ ἀνθρωπότη
Θὰ τοὺς φιλέψη πλούσιο φαγοπότι.
Κορμιὰ ἀπὸ τὴν πλήθια χάρη ἀλαφρημένα,

Ἀγάλματα θεῶν ζωντανεμένα
Θ' ἀγναντέψουν στὴ Νίμπρο ἐκεῖ τὴν πρώτη
Τῆς λευτεριᾶς ἀστραφτερὴ λαμπρόϊη,
Τὰ στήθια θὰ χαροῦν τὰ πονεμένα.
Κι ἀνηφοροῦν οἱ βλάμηδες λεβέντες
Σὲ ἀτέλειωτο φαράγγι ὅλο χαλίκι,
Μουσκολοῦν μὲ γέλια καὶ κουβέντες.
Μὰ ἔχουν ποδάρια καὶ καρδιὲς τσελίκι·
Μὰ τοὺς θερεύει ἡ ἐλπίδα τοῦ θανάτου
Μὲ τ' ἁγιασμένα δαφνοστέφανά του.

Π. Β.

Τὸ ζωντάνεμα τῶν ἀρχαίων

Αἰσχύλου Ἀγαμέμνων, Μετάφρασις ***Ι. Ν. Γρυπάρη*** (Βιβλιοθήκη Φέξη ἀρχαίων ἑλλήνων συγγραφέων). Ἀθῆναι 1911, 80 σελ., σχ. 8ο.

Κοντεύουν τώρα δέκα χρόνια ποὺ εἶχα τυπώσει μιὰ παράφραση ἀπὸ τὸν Ἱππόλυτο τοῦ Εὐριπίδη. Στὸν πρόλογο ξηγοῦσα πῶς ἔπρεπε κατὰ τὴ γνώμη μου νὰ ξαναζωντανέψουμε τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ τί νὰ διαλέξουμε μέσα ἀπὸ τὰ λείψανα ποὺ μᾶς ἀπομείνανε. Κι αὐτὸ γιατὶ συχνὰ ἱστορικὴ μονάχα ἔχουν ἀξία ἢ ἀκόμα χειρότερα εἶναι βλαβερὰ ἔργα καθὼς κατίνα ποὺ μᾶς φίλεψε ὁ σάπιος καὶ ζούφιος Λουκιανός.

Ξαναδιαβάζοντας τώρα καὶ τὸν πρόλογο καὶ τὴ μετάφρασή μου ὁμολογῶ πὼς σὰ ἀρκετὰ λάθεψα τότε, ἢ γιατὶ μοῦ εἶχε κάποτε λείψει ἡ σπουδασμένη γνώση εἴτε γιατὶ κάποτε στραβοπάτησε ἡ τεχνική μου κριτική. Μὰ στὴν οὐσία νομίζω πὼς ἤμουνα σωστός — δηλαδὴ πὼς κάθε μεταφορὰ ἀρχαίου ἔργου πρέπει νὰ εἶναι καμωμένη ἀπὸ ποιητή, καὶ πὼς ὁ ποιητὴς πρέπει νὰ δουλέψῃ μὲ λευτεριὰ μεγάλη καὶ νὰ παραγκωνίσῃ τὸ κείμενο ὅπου ἡ σημερινὴ μας ἔννοια τῆς ζωῆς ἀπαιτεῖ ξανάνιωμα γιὰ νὰ μὴ χαθῇ τῆς ὁμορφιᾶς ἡ συγκίνηση.

Χάρηκα ποὺ ποιητὴς τῆς ἀξίας τοῦ Γρυπάρη καταπιάστηκε μετάφραση τῆς Ὀρέστειας τοῦ Αἰσχύλου. Δὲν ξέτασα ὁλάκερη τὴν τριλογία γιὰ τὴ λιγόλογη τούτη μελέτη μὰ περιωρίστηκα στὸ πιὸ χαραχτηριστικὸ ἀπὸ τὰ τρία δράματα — τὸν Ἀγαμέμνονα. Ἡ μετάφραση καὶ καλοδουλεμένη εἶναι καὶ συχνὰ ἀληθινὰ ποιητική. Παρατηρῶ ὅμως πὼς ἐξαιρώντας τὰ χορικά, ὁ μεταφραστὴς παρακολουθεῖ πολὺ πιστὰ τὸ κείμενο — τόσο πιστὰ μάλιστα ποὺ κάποτε κομπιάζει ὁ στίχος καὶ κάποτε φαίνεται σὰν ἄδειος.

Καὶ στὰ χορικὰ πάλι, θαρρῶ, πὼς δὲν ξεπατάχτηκε ἀρκετὰ ὁ Γρυπάρης παίρνοντας ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο τὴ γενικὴ πνοὴ μονάχα καὶ παραμελῶντας τὰ καθέκαστα τῆς στροφῆς. Τὰ χορικὰ ἤτανε μουσικὰ τραγούδια, καὶ μιᾶς ποὺ σήμερα τοὺς ἔλειψε ἡ μουσική, χρειάζεται νὰ μπῇ στὴ θέση της μιὰ πιὸ πλαστικὴ καὶ πιὸ νοητικὴ ἐνέργεια. Ὁ μεταφραστὴς τὸ προσπάθησε αὐτὸ — τὰ χορικά του ἔχουνε μάλιστα καὶ ρίμες — καὶ κάποτε πέτυχε νὰ ξαναστυλώσει τὴ λυρικὴ ὁρμή, μὰ καὶ κάποτε πάλι τοῦ λείπει τὸ φύσημα καὶ οἱ στίχοι του λυγίζουν ἀδύναμοι καὶ νεραμπουλιασμένοι.

Ἂς εἶναι, τὰ ψεγάδια αὐτὰ εἶναι μικρά. Τὸ μεγάλο κέρδος εἶναι πὼς ξαναγεννήθηκε γιὰ μᾶς ὁ Αἰσχύλος μὲ τοῦτο τὸ ἔργο. Μπορεῖ τώρα κάθε Ρωμιὸς νὰ πάρῃ νὰ διαβάσῃ τὴ σκηνὴ ὅπου ἡ Κασσάντρα, ἡ τρωϊκὴ ἡ μάντισσα, φανερώνει

στὸ χορὸ πῶς μέσα σφάζεται ὁ βασιλιὰς στὸ παλάτι, καὶ σύγκαιρα μοιρολογάει γιὰ τὸ φριχτὸ τέλος ποὺ κι αὐτήνα γλήγορα τὴν καρτερᾶ. Εἶναι σκηνὴ ἁπλὴ καὶ δωρικὴ καὶ πλήθια ἀπὸ τὴν πρωτόγονη μεγαλοπρέπεια τοῦ καιροῦ ὅπου οἱ θεοὶ δὲν εἶχαν ἀποξυλιάσει στὸν προστυχεμένο τους Ὄλυμπο μὰ ζοῦσε ἀκόμα τὸ «δαιμόνιον» καὶ τὸ «θεῖον» καὶ συγκοινωνοῦσε ψυχομαντευτικὰ μὲ ὅλη τὴν ἐνόργανη φύση.

Ἀλλοῦ πάλι ὅπου μιλᾶ κανένας ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, καθὼς ὁ φύλακας ποὺ ἀγρυπνάει ἀπάνω στὴ στέγη τοῦ παλατιοῦ, ξαναζωντανεύει τὸ ἀρχαῖο κείμενο μὲ μιὰ δύναμη καὶ μιὰ χάρη ποὺ ἡ δημοτικὴ μονάχα γλῶσσα μποροῦσε νὰ φανερώσῃ.

Ὁ Γρυπάρης μεταχειρίστηκε τὸ δωδεκασύλλαβο ἀντὶ τὸν πολιτικὸ στίχο. Ὑποθέτω προτίμησε τὸν πρῶτο γιατὶ κάνει τὴν ὁμιλία πιὸ λεύτερη κ' ἐπιτρέπει πολλὲς ποικιλίες μετρικές. Ἴσως νὰ ἔχῃ δίκιο καὶ σέβουμαι τὴν ἀντίληψή του, μὰ ὅσο γιὰ μένα θὰ προτιμοῦσα τὸν πολιτικό. Εἶναι πιὸ σταθερὸς καὶ πιὸ ἄξιος νὰ γίνῃ θραμματικὸς κόθορνος.

Δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ καταπιαστῶ κατάβαθη ἀνάλυση τῆς μετάφρασης τούτης τοῦ Γρυπάρη. Θέλω μόνο νὰ σημειώσω πόση ἀξίζει προσοχὴ τὸ ἔργο του καὶ νὰ τονίσω πὼς ὄχι μοναχὰ στὴ στενὴ φιλολογική του ἔννοια εἶναι δείγμα δουλειᾶς καλοσυνείδητης μὰ καὶ στὴν πλατύτερη ποιητικὴ ἀξιοσύνη.

Μιὰ μόνο παρατήρηση θὰ κάμω ἀκόμα. Ἡ γλῶσσα εἶναι καλὴ δημοτική — κάποτε μάλιστα κρουστὴ καὶ πλουτοχρώματη — μὰ βρίσκω πάλι πὼς εἶναι συχνὰ της ἀνακόλουθη στὸ τυπικό. Φέρω τὴ θεωρία πὼς τέτοια μικρολογήματα δὲ σημαίνουνε καὶ πὼς ἡ γλῶσσα μοναχὴ της θὰ κατασταλάξῃ. Δὲν τὸ παραδέχουμαι. Τέτοια γνώμη βαστιέται ἀπὸ τὸν ὀλισμὸ καὶ τὴν ἀβλεψιά. Τίποτε ποτὲ δὲ γίνεται μοναχὸ του στὴ ζωή. Ἔτσι καὶ στὴ γλῶσσα κάθε ἀτομικὴ προσπάθεια ἔχει τὸν τόπο της καὶ τὴν ἐπιρροή της. Καὶ γι' αὐτὸ καμιὰ δὲ μᾶς ἐπιτρέπεται ταμπελιὰ οὔτε ἀπροσεξία. Ὑποθέτω πὼς στὸ τύπωμα τοῦ «Ἀγαμέμνονα» σὲ πολλὰ ἔφταιξε ὁ τυπογράφος. Αὐτὸ βάζει ἀλλοῦ τὸ βάρος τῆς ἁμαρτίας μὰ ἡ ἁμαρτία μένει ὁλάκερη. Ποτὲ δὲ θὰ καταφέρουμε δουλειὰ σωστὴ ὅσο δὲ μάθουμε πειθαρχία καὶ στὰ παραμικρὰ καθέκαστα.

Ἂς ἀραδιάσω καὶ μερικὰ παραδείγματα. Βρίσκουμε τοὺς τύπους τὴ λάμψι, ἡ πόλι, τὴν σύναξι, μὰ καὶ τοὺς τύπους ἡ λάμψη, ἡ πόλη, τὴν πόλη, στὴν πόλη, στὴ γνώση, κρίση, τιμήν. Ἀπαντᾶς τὴ μορφὴ ἀνδρόψυχη, ἀνδρῶν, μὰ καὶ τὴ μορφὴ ἄντρας, ἀντρός. Μᾶς φανερώνεται ἕνας Ἀγαμέμνων, ἕνα στέλλει, ἕνα θάλθῃ, κι ὅμως ἀλλοῦ ξεπηδᾶνε τὸ ἠρθα, τὸ γατμα. Κάποτε ἀκοῦς τῆς πόλεως, τῆς γνώσεως, ἢ σκουντουφλᾶς σὲ κάποια φθάνει, φθόνος, ἔχθρητα, κι ἀλλοῦ πάλι ἀνταμώνεις τὸ κατακαημένο τὸ φτάνει, τὸ μόνο νόμιμο καὶ σωστό. Τέτοια ἀταξία μοῦ φαίνεται μεγάλη ἀδικία, καὶ γλωσσικὴ καὶ ποιητική. Π. Β.

Νέα ποιήματα

Ρήγα Ραγιᾶ, *Τραγούδια τοῦ Γένους*, Ἀθῆναι 1913.

Ἂν ἔλειπε ἀπὸ τὴν ποιητικὴ τούτη συλλογὴ τὸ «Τραγούδι τῆς Ρωμιᾶς» (σ. 43—46), καὶ λίγα ἄλλα ἡ συλλογὴ θάταν ἀπὸ τὶς συνηθισμένες ρητορεῖες ἑνὸς ριμαδόρου πατριώτη. Στὴν ποιητικὴ ὅμως μετριότητα ποὺ μᾶς πνίγει κι ἕνα τραγούδι μόνο νὰ βρεθῇ μέσα σ' ἑκατὸ σελίδες, εἶναι δῶρο πολύτιμο κι ἀναπάντεχο ποὺ τὸ δεχόμαστε μὲ ὑπερβολικὴ ἀγαλλίαση διψασμένου.

Τὸ «Τραγούδι τῆς Ρωμιᾶς» φλέγεται ἀπὸ ψυχικὴ περηφάνεια ἀδάμαστη καὶ τρέμει ἀπὸ τὴν πνοὴ μιᾶς δυνατῆς συγκίνησης κι ἀγάπης. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ὁ ρυθμὸς δὲ χαλαρώνεται, γιατὶ ἡ συγκίνηση, ἡ θαματουργικὴ αὐτὴ ἰδιότητα τῆς ψυχῆς μας, βαστιέται πάντα γερὰτη πάθος κι αἰλικρίνεια. Τὸ «Τραγούδι τῆς Ρωμιᾶς» γενικεύει ἔτσι μιὰ ὁρμὴ σὲ συμβολικὴ ἔκφραση τὴν ψυχὴ τῆς Ρωμιοσύνης ποὺ μισεῖ κι ἀγαπᾶ, βασανίζεται κι ἀδικιέται, μιὰ πάντα εὐγενικὰ καὶ πάντα περήφανη κι ἀλύγιστη. Ἕνας παιᾶνας νίκης ξεσπᾶ στὴ φυλακὴ της καὶ γεμίζει τὴ δυστυχία της ἀλαλαγμοὺς θριάμβου.

Σπάνια τραγούδι μὲ συγκίνησε τόσο πολύ. Βλέπω τὰ τεχνικά του ἐλαττώματα κι ὅμως ἡ συγκίνηση δὲ λιγοστάβει, γιατὶ τὸ τραγούδι τοῦτο εἶναι ὅλο ἕνα βγαλμένο ἀπὸ τὴ ρωμαίικη ψυχή. Ὁ ποιητὴς ποὺ στὰ ἄλλα του ποιήματα ξαπέφτει σὲ πολύλογα καὶ κοινά, πατριωτικὰ θούρια ἢ παῖζα ἀντιγράφει ἐθνικὰ ἐπεισόδια, ἐδῶ βρέθηκε σὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ στιγμή, καὶ δημιούργησε τὸ τραγούδι αὐτὸ ποὺ ἀνάμεσα στὰ πιὸ μέτρια του τὰ ἄλλα ὑψώνεται σὲ ποίημα δυνατὸ καὶ πρωτότυπο.

Τὸ Τραγούδι τῆς Ρωμιᾶς

Μοῦ τὴν πήραν στὴ χάψη τὰ κιζάνια,
Τότε ζώσανε τὴ νύχτα σὰ μελίσσια,
Ἐσκαλώσαν τὰ ντουβάρια ἀπὸ τὰ χάνια
Μὲ τραχάματα, φωτιὲς καὶ ραβδάκια,
Καὶ τὸν πήραν στὴ χάψη τὰ κιζάνια.

Τοῦ φορέσαν σι' ἀτσαλένια του τὰ χέρια
Σιδερένιες κελεψέδες κι ἀλυσίδες
Τοῦ ματώσαν τὸ κορμὶ μὲ τὰ μαχαίρια
Μπαϊβαντάδες, τσαουσάδες, σουβαρῆδες,
Καὶ τοῦ φόρεσαν τὰ σίδερα σιὰ χέρια.

Ἕνας μέσα σὲ χιλιάδες ἀνομάτου!
Στριφογύριας πέντ' ἕξι σὰν τροφίμια,
Ἕνὸς μαύρου τοῦ κοκκίνιας τὸ μάτι,
Σ' ὅλους πάτησε βριαδιαῒ καὶ βλαστήμια,
Μάταν ἕνας κι ἦταν χίλιοι αὐτοὶ ἀνομάτοι!

Μὲς στὴ χάψη τὸ χορτάσανε σαρδέλες
Ἀδειασμένα τοῦ ἁραδιάσανε κανάτια,
Μὲ βελόνες τὸν πατήσιαν σὰ βδέλλες,
Τὸν ξαγρύπνησαν μὲ ὀρθάνοιχτα τὰ μάτια
Καὶ τὸν τάιζαν, τὸν τάιζαν σαρδέλες!

Παλικάρι καὶ στὴ θέρα καὶ στὸν πόνο
Ὅπως ἦταν στὴν ἀγάπη παλικάρι,
Λὲν προυμούτσιας, δὲν εἶπε ὄν' «ἔχουν» μόνο
Καὶ κανεὶς τὸ μυστικό του δὲ θὰ πάρῃ
Παλικάρι ὅπως εἶναι καὶ στὸν πόνο.

Τὸ κρυφὸ τὸ μυστικὸ ποὺ κάτσιο βράδυ
Ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὸν ἔμμο τὸ φράχτη
Τὸ εἶδε μόνο τὸ τριακάτιδο σκοτάδι
Σ' ἕνα πάλεμα ποὺ θέριεψε τὸ ἄχτι
Μιὰ ψυχὴ τὸ ξέρει μόνο κι ἕνα βράδυ

. . . . . .
. . . . . Α. Β.

Τὰ δημοτικά μας τραγούδια

Ν. Γ. Πολίτου, *Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.* Ἀθῆναι 1914. (Βγαίνει σὲ λίγες ἑβδομάδες). Ὁ καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο κ. Ν. Γ. Πολίτης, ὁ μοναδικὸς μελετητὴς τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς τῆς κρυσταλλωμένης τόσο πλαστικὰ καὶ οὐσιαστικὰ καὶ ἀνόθευτα μέσα στὰ δημοτικὰ τραγούδια, τὶς παροιμίες, τὶς παραδόσεις καὶ τὰ παραμύθια τοῦ λαοῦ, μᾶς χαρίζει μὲ τὸ νέο του βιβλίο μιὰ ἐργασία πολύτιμη, ποὺ μόνο αὐτὸς μποροῦσε σήμερα νὰ κάνῃ. Συλλογὲς δημοτικῆς τραγουδιῶν ἔχομε ὡς τώρα πολλές. Οἱ γνωστότερες εἶναι τοῦ Fauriel, τοῦ Passow, τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Μὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, θησαυρὸς σκορπισμένος σὲ κάθε γωνιὰ ἑλληνική, περιμένει ἀκόμα νὰ τοῦ χτιστῇ ἕνα παλάτι ἁπλόχωρο καὶ ἄξιο γιὰ νὰ τὸν περιλάβῃ ὅλονε ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξετίμητα πετράδια του ὡς τὸ τελευταῖο μαργαριταράκι, τὸ παραπεταμένο σ' ἕνα χωριουδάκι ἢ σὲ μιὰ στάνη τοῦ βουνοῦ. Χιλιάδες σελίδες ἔχουν ὡς τώρα μαυριστῇ μὲ ὑλικὸ ἄχρηστο, μὰ ἀκόμα περιμένομε νὰ φανῇ ἕνας Μαικήνας γιὰ τὰ πιὸ ἄβολα φανερώματα τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Βέβαια δὲν εἶναι μόνο ζήτημα νὰ βρεθοῦν τὰ χρήματα γιὰ τὴν ἔκδοση, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ θὰ καταπιαστοῦν καὶ θ' ἀποτελειώσουν ἕνα τέτοιο μεγάλο καὶ δύσκολο ἔργο. Καὶ εἶναι ἀκόμη ἀλήθεια πὼς ἦταν ἀδύνατο σὲ ἐποχὲς ποὺ παραγνώριζαν τόσο πολὺ τὴν ἀληθινὴ ἀξία τοῦ σημερινοῦ, τοῦ δικοῦ μας πολιτισμοῦ, καὶ γύριζαν πάντα μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ ξεπεσμένου ἀριστοκράτη στὶς παλιὲς περγαμηνὲς νὰ γίνῃ γενικώτερα αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ τέτοια ἔκδοση.

Μὰ τώρα καὶ οἱ καιροὶ ἄλλαξαν σιγὰ σιγὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει βρεθῇ ποὺ ἀπὸ χρόνια ἔχει ἑτοιμάσει μὲ ὑπομονὴ καὶ ἀγάπη καὶ μὲ ἐπιστήμη καὶ μὲ σύστημα τὸ θησαύρισμα τοῦ ἑλληνικοῦ τραγουδιοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ παραμυθιοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς παροιμίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων. Ὡστόσο τὸ ἔργο ποὺ μᾶς δίνει τώρα ὁ κ. Πολίτης δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ διαγράψαμε στὴ Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ εἶχε ἀρχίσει μιὰ τέτοια ἐργασία γιὰ τὶς παροιμίες καὶ τὶς παραδόσεις, ποὺ κόπηκε στὴ μέση. Μὰ περιμένοντας νὰ βρεθοῦν καὶ τὸ χρῆμα καὶ οἱ δυνάμεις γιὰ ἀνάλογο ἔργο ὡς πρὸς τὰ τραγούδια προβαίνει ὁ μεγάλος λαογράφος μας σὲ κάποια ἄλλη ὄμοια σημαντικὴ καὶ ὄμοια χρήσιμη δουλειά. Εἶναι γνωστὸ πὼς τὰ δημοτικὰ τραγούδια βρίσκονται σὲ διάφορες παραλλαγές. Διαφορὰ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἀτομικὲς προσθῆκες, παρερμηνεῖες ἢ παρετυμολογίες, ἐπίδραση ἀπὸ τοπικὲς παραδόσεις, ἀδυναμία τοῦ μνημονικοῦ καὶ ἄλλοι λόγοι ἔχουν δημιουργήσει ὅπως εἶναι φυσικὸ μιὰ πολυμορφία, ποὺ πολλὲς φορὲς ὄχι μόνο τὸ ἴδιο τραγούδι γίνεται ὅλως διόλου ἀγνώριστο μέσα σὲ δυὸ παραλλαγὲς μὰ καὶ τὰ περισσότερα παρουσιάζονται ἀτέλειωτα, ἢ ἔχουν χάσματα, ἢ συμπληρώματα ἀπ' ἄλλα τραγούδια, κι ἔτσι δὲν ἱκανοποιοῦν τὸν ἀναγνώστη, δὲ δείχνουν ὅλο τους τὸ νόημα καὶ τὴν ἀληθινή τους ὁμορφιά. Εἶναι γνωστὸ πόσο τὸ ἑλληνικὸ τραγούδι εἶναι ἐπικὸ καὶ δραματικὸ καὶ πολὺ λιγώτερο λυρικό. Μὰ ἴσα ἴσα γι' αὐτὸ κι εὐκολώτερα μπορεῖ καὶ νὰ χάσῃ κομμάτια ὁλάκερα μάλιστα ἀπὸ τοὺς τελευταίους στίχους καὶ νὰ παραλλαχτῇ ὁλότελα. Ἅμα ἔχει κανεὶς μπροστά του τὸ σύνολο ἢ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὶς παραλλαγὲς βλέπει πὼς τὸ ἄτελο καὶ παραφθαρμένο τραγούδι μπορεῖ νὰ ξελαμπικαριστῇ καὶ ν'ἀποτελειωθῇ, ἅμα ἕνα χέρι ἐπιστήμονα καὶ καλλιτέχνη πάρῃ ἀπὸ τὶς διάφορες παραλλαγὲς τὰ διάφορα στοιχεῖα. Τέτοιος ἐπιστήμονας καὶ μὲ λογοτεχνικὸ γοῦστο καλλιεργημένο ἀπὸ μελέτες

και άπάνω στά κλασικά πρότυπα και στις νεώτερες εύρωπαϊκές και στην ίδια τή λαϊκή μας λογοτεχνία είναι ὁ κ. Πολίτης. Και γι' αὐτό μιά τέτοια δύσκολη και λεπτή έργασία, πού θά τή δεχόμαστε μέ δυσπιστία άπό κάθε άλλον άπό τούς σημερινούς μας έπιστήμονες, τή χαιρετίζομε μέ έμπιστοσύνη άμα τήν έπιχειρῆ ἕνας Πολίτης.

Οἱ Ἐκλογές του περιέχουν τά καλύτερα δημοτικά μας τραγούδια συμπληρωμένα μέ τόν τρόπο πού άναφέραμε. Και περιέχουν 1) Ἱστορικά τραγούδια, 2) Κλέφτικα τραγούδια, 3) Ἀκριτικά τραγούδια, 4) Παραλογές, 5) Τραγούδια τῆς ἀγάπης, 6) Νυφιάτικα τραγούδια, (τραγούδια τοῦ γάμου), 7) Ναναρίσματα, 8) Κάλαντα, βαττικα, (αὐχετικά), 9) Τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς, 10) Μοιρολόγια, 11) Τραγούδια τοῦ κάτω κόσμου και τοῦ χάρου, 12) Γνωμικά τραγούδια, 13) Ἐργατικά και βλάχικα, 14) Ἀβριγελαστικά. Ἀκολουθάει και ἕνα ἐπίμετρο πού περιέχει 1) Μεσαιωνικά δημοτικά τραγούδια και 2) τραγούδια εἰς ἑλληνικᾶς διαλέκτους (Θρακικά, νησιώτικα, κυπριακά, καππαδοκικά, ποντικά, τσακωνικά, τῆς κάτω Ἰταλίας κτλ.)

Σέ κάθε τραγούδι ἔβαλε ὁ ἐκδότης συμπληρωτής στήν ἀρχή ἕνα προεισαγωγικό σημείωμα και στό τέλος, ὅπου εἶναι ἀνάγκη, σημειώσεις ἐπεξηγηματικές λεκτικές και πραγματικές. Ὁ ἐκδότης ἔχοντας στά χέρια του τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ μᾶς δίνει ἀπ' αὐτό τό δημοτικό τραγούδι συναρμολογημένο, συμπληρωμένο, ξεκαθαρισμένο. Ὁ ἴδιος δέν προσθέτει τίποτα. Ὅλο τό ὑλικό παρμένο ἀπό τό στόμα τοῦ λαοῦ. Δικό του εἶναι τό ξεδιάλεγμα και ἡ κατάλληλη τοποθέτηση. Μόλα αὐτά ἡ ἐργασία του εἶναι συνθετική, δημιουργική, πολύτιμη και θυμίζει τή δουλειά πού ἔγινε ἀπάνω στά δημοτικά τραγούδια τήν ἐποχή τοῦ Πεισιστράτου. Ἡ σημασία της πολλαπλή. Ὄχι μόνο μᾶς δίνει κορυφωμένη τήν ἐντύπωση ἀπό τή λαϊκή λογοπλαστική δύναμη, μά μᾶς ἀνοίγει τώρα γιά πρώτη φορά ὅλους τούς θησαυροὺς τῆς λαϊκῆς ψυχῆς. Ἀκόμα παραπάνω γιά τόν ποιητή, γιά τό ζωγράφο, γιά τό μουσικό, γιά κάθε τεχνίτη και πλάστη κάθε ὑλικοῦ, πού θάθελε ν' ἀντλήση ἀπό τήν πλουσια, τήν πλατύστομη και πλατύφωνη και κρυσταλλένια πηγή τῆς λαϊκῆς Μούσας, και ἰδιαίτερα γιά τόν παιδαγωγό πού θάθελε και νά γνωρίση στό παιδί τή σημερινή Ἑλλάδα σέ ὅλες της τίς συγκινήσεις και σέ ὅλα της τά συναισθήματα και πού θάθελε μέ τό ἀνεχτίμητο τοῦτο ὑλικό νά πλάση γνήσιους Ἕλληνες, δίνονται τώρα μέ ὅλα τους τά κάλλη ζωντανεμένα τ' ἀριστουργήματα, πού κίνησαν τό θαυμασμό τῶν πιό διαλεχτῶν πνευμάτων τοῦ αἰῶνα μας.

Δ. Φ.

Γλωσσικά

Ἡ γλῶσσα πού γράφηκαν τά Εὐαγγέλια

Μ. Τριανταφυλλίδη, Τά Εὐαγγέλια και ὁ Ἀττικισμός (Ἀλεξάντρεια 1913, 7 σελ., 15 λ.), εἶναι τ' ὄνομα μιᾶς μικρῆς μελέτης πού βγῆκε τελευταία, ἀφοῦ πρωτοτυπώθηκε στά «Γράμματα», τό γνωστό φιλολογικό περιοδικό στήν Ἀλεξάντρεια. Ἐξετάζεται, καθώς κι ἀπό τόν τίτλο φαίνεται, ἡ γλῶσσα πού γράφηκαν τά Εὐαγγέλια, και ξέρομε πῶς στ' ὄνομά τους ζήτησαν τελευταία νά χτυπήσουν τό δημοτικισμό οἱ ἐχτροί του, γιατί τάχα μιά και γράφηκαν τά Εὐαγγέλια στήν ἀρχαΐζουσά τους γλῶσσα, δέν ἐπιτρέπεται ἐμεῖς οἱ νεώτεροι νά καθιερώσωμε τή δημοτική μας. Ἀπό τή σύντομη αὐτή μελέτη μαθαίνομε ὡστόσο πῶς ἡ διαφορά πού παρουσιάζουν στήν ἐποχή τους τά Εὐαγγέλια ἀπό τή γλῶσσα τήν κλασική ἦταν σημαντικώτατη και πῶς ἡ γλῶσσα τῆς Γραφῆς εἶναι ἡ δημοτική γλῶσσα τῆς ἐποχῆς, κι ὄχι καμιά καθαρεύουσα πού τάχα μιλοῦσαν τότε οἱ διαβασμένοι και λόγιοι.

Περισσότερο ἀκόμη ἐνδιαφέρει τό μέρος ὅπου βάζει ὁ συγγραφέας κοντά κοντά τούς ἀφορισμούς τῶν δασκάλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης — πού σάν τούς σημερινούς ἀποφάσιζαν τά σωστά και μή χυδαῖα, και τά ἔβαζαν μέ ὅσους δέν ἐννοοῦσαν νά τούς ἀκούσουν — και ἀπό τήν ἄλλη μεριά τά ὄμορφα, ἀπέριττα λόγια τοῦ Χριστοῦ, γραμμένα στή γλῶσσα ἴσια ἴσια τήν καταδικασμένη. Λέει ὁ Φρύνιχος (γραμματικός στόν 2. αἰῶνα μ. Χ.): ... *βιωτικόν ἀηδῶς ἡ λέξις — ἀποτάσσομαί σοι ἔκφυλον πάνυ — εὐσχήμων, τοῦτο μέν οἱ ἀμαθεῖς ἐπί τοῦ πλουσίου — ἔμελλον ἥμεσαι, ἐσχάτως βάρβαρος ἡ σύνταξις*, και ἄλλα ὅμοια. Και ὅμως στά Εὐαγγέλια και τ' ἄλλα ἔργα τῆς Καινῆς Διαθήκης διαβάζομε: *μήποτε βαρυνθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ και μέθῃ και μερίμναις βιωτικαῖς — ἐπίτρεψόν μοι ἀποτάξασθαι — Ἰωσήφ εὐσχήμων βουλευτής — τῆς μελλούσης τεκεῖν, μέλλω σε ἐμέσαι* κτλ. κτλ. Δέν εἶναι βέβαια δυνατό νά βάλωμε ἐδῶ ὅλα τά παραδείγματα· μά και αὐτά ἀρκοῦν γιά νά δείξουν πόσο ἀστεῖοι και ἀνώφελοι ἦταν οἱ κανόνες τῶν ἀττικιστῶν, πού ζητοῦσαν νά σταματήσουν τή ζωή και καθώς παρατηρεῖ και ὁ συγγραφέας, οἱ κανόνες τους «ἔμειναν ἄκαρποι». «Τοῦ Χριστοῦ ὅμως τά λόγια, ἄν και γράφηκαν στή γλῶσσα τήν περιφρονημένη ἀπό τούς διαβασμένους τῆς ἐποχῆς σκόρπισαν τή ζωή στόν κόσμο, ξανάδωσαν ἐλπίδες στούς ἀπελπισμένους και θεμέλιωσαν μιά καινούρια θρησκεία». Και θά ἦταν και ἀστεῖο ἄν μιά θρησκεία σάν τή χριστιανική εἶχε ἀνάγκη γιά νά νικήση.... ἀπό τήν καθαρεύουσα.

Κ. Κ.

Δημοτικισμός και σοσιαλισμός

Καθώς και ἄλλοι ἄλλοτε παρατήρησαν ὁ δημοτικισμός κι ὁ σοσιαλισμός, ἀπό φύση κι ἐξ ἀρχῆς ξεχωριστά πράματα, δέν μποροῦν νά ἔχουν ἄμεση σχέση. Ὡστόσο εἶναι φανερό πῶς κάθε ἐργατική κίνηση στήν Ἑλλάδα, ὅσο καλύτερα προσαρμόζεται στίς λαϊκές ἀνάγκες δέν μπορεῖ παρά νά ξεκολλήση σιγά σιγά και ἀπό τήν καθαρεύουσα και νά μεταχειριστῆ γιά ὄργανό της τή λαϊκή γλῶσσα. Κι εἶναι κι αὐτό ἀπό τ' ἀπίστευτα πού μόνο στόν τόπο μας μποροῦσε κανείς νά περιμένη — σοσιαλιστή καθαρευουσιάνο, ἀνθρώπους πού νά γυρεύουν νά φωτίσουν και νά μορφώσουν τό λαό μέ γλῶσσα πού δέν μπορεῖ νά γίνη δική του, και τό λαό τόν ἴδιο νά πολεμᾶ μιά κίνηση πού περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη εἶναι ἐθνική και λαϊκή. Ὡστόσο στά βιβλία και τά φυλλάδια πού βγῆκαν τά τελευταῖα χρόνια μέσα ἀπό τήν ἐργατική κίνηση ἄρχισε νά φανερώνεται δειλά και ἡ δημοτική γλῶσσα, κάποτε μάλιστα νά δείχνεται καθαρώτερη και πιό μελετημένη. Τέτοια εἴδαμε τελευταῖα τοῦ *Μάρξ-Ἔγγελς*, Τό κομουνιστικό μανιφέστο, μετάφραση Κ. Χατζόπουλου (Ἔκδοση Σοσιαλιστικοῦ Κέντρου Ἀθηνῶν) Ἀθήνα 1913, κι ἕνα μικρό κόκκινο φυλλαδάκι γιά τίς ἐργάτριες μέ τό καταστατικό τοῦ Ἀλληλοβοηθητικοῦ Συνδέσμου Ἀθηνῶν. Ἀπό τή σύντομη εἰσαγωγή ἀντιγράφομε ἕνα μέρος:

«Τί γίνεται ὅταν ἀρρωσταίνωμε; τρομάζομε νά γιατρευθοῦμε. Ὁ γιατρός θέλει

χρήματα, τά φάρμακα θέλουν παράδας καὶ τὸ ἡμερομίσθιο σταματάει. "Οταν ἡ τύχη τὸ φέρῃ νὰ βρεθῇ κανένα παλικάρι καὶ γιὰ μᾶς, ἔχομεν ἀνάγκη ἀπὸ λίγα χρήματα διὰ τὰ ἔξοδα τῆς χαρᾶς· ποιὸς θὰ μᾶς προικοδοτήσῃ; Πόσοι γάμοι δὲν χαλοῦν καθεμιέρα γιὰ λίγες ψωροδραχμές! "Οταν οἱ ὑπανδρευμένες ἀπὸ ἐμᾶς ἔρχωνται στὴν ὥρα τους καὶ ἀποτραβιοῦνται ἀπὸ τὴ δουλειά τους ποιὸς πληρώνει τὰ λίγα ἔκτακτα ἀλλὰ ἀπαραίτητα ἔξοδα ποὺ χρειάζονται διὰ τὴν περίστασι; «Οταν πεθαίνωμεν — ἄνθρωποι εἴμαστε — ποιὸς φροντίζει διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ τελευταίου ταξιδιοῦ μας; Πόσες οἰκογένειες δὲν εὑρέθησαν σὲ φρικτὴ θέσι μὲ λείψανο στὸ σπίτι καὶ ἀδειανὴ τὴν τσέπη!... Μὰ καμιὰ δὲν ἐσκέφθηκε ποτὲ ὅτι μποροῦμε μόνες μας, χωρὶς τὴ βοήθεια καὶ τὴν προστασία καὶ τὴ φιλανθρωπία κανενός (ὦ, νὰ τὴν χαίρωνται τὴ φιλανθρωπία τους!) νὰ κάμωμε λίγο καλύτερη τὴν τύχη μας, νὰ κάμωμε πιὸ χαρούμενη τὴ ζωή μας (διότι ἔχομε δικαιώματα καὶ μεῖς στὴ χαρὰ καὶ τὴ ζωή, καὶ νὰ αὐτοπροστατευθοῦμε. Μποροῦμε, ἀλήθεια, μονάχες μας νὰ κάμωμε ὅλα αὐτὰ τὰ τρομερὰ πράγματα καὶ πλάσωμε νέα ζωή; Ναί, ἀδελφές, μποροῦμε. Φθάνει νὰ τὸ θελήσωμε!

"Ενωσις — συνασπισμός — συσσωμάτωσις. Ἡ μία μὲ τὴν ἄλλη καὶ ὅλες μαζὶ νὰ ἑνωθοῦμε σὲ ἕνα κοινὸ σκοπό, μιὰ κοινὴ ἰδέα: τὴν ἀλληλεγγύην, τὴν ἀλληλοβοήθειαν, τὴν ἀλληλοϋποστήριξιν... Καὶ ἔτσι ἱδρύθη ἀπὸ ἐμᾶς ὁ «Ἀλληλοβοηθητικὸς Σύνδεσμος Ἐργατριῶν Ἀθηνῶν». Καὶ τώρα ὁ σύνδεσμός μας σᾶς προσκαλεῖ στὴν ἀγκαλιά του. Θὰ βρῆτε μέσα του φροντίδα, στοργή, παρηγοριὰ στὶς δυστυχίες σας, ἐνθάρρυνσιν στὸν ἀγῶνα σας, βοήθεια στὶς δύσκολες καὶ στὶς ἔκτακτες περιστάσεις τῆς ζωῆς σας. Ἐμπρός, ἐλᾶτε μαζί μας νὰ κτίσωμε τὸ λαμπρὸ παλάτι του μὲ τὰ χέρια μας ὅλες μαζὶ ἀδελφωμένες, ὁμονοιασμένες, σφιχτοδεμένες μὲ τὴ χρυσῆ ἁλυσίδα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀλληλοϋποστηρίξεως».

Ὁ Gœthe *καὶ οἱ διάλεχτοι*

Μιὰ ἀπὸ τὶς συχνότερες κατηγορίες γιὰ καινοὺς ποὺ γράφουν στὴ δημοτικὴ εἶναι πὼς χωρὶς λόγο συστηματικὰ μεταχειρίζονται διαλεχτικὰ στοιχεῖα κι ἀπειλοῦν ἔτσι τὴ γλωσσική μας κι ἐθνικὴ διάσπαση. Δὲν εἶναι βέβαια ἐδῶ ὁ τόπος νὰ τονιστῇ πόσο ἀδικαιολόγητος εἶναι ὁ φόβος αὐτὸς καὶ νὰ ξαναειπωθῇ πὼς ἴσια ἴσια οἱ δημοτικιστὲς καὶ πρῶτος ὁ Ψυχάρης — οἱ ἐξαιρέσεις δὲ σημαίνουν βέβαια τίποτε — φρόντισαν νὰ μεταχειριστοῦν τοὺς κοινοτέρους τύπους καὶ ν' ἀποφύγουν κάθε ἀδικαιολόγητο μεταχείρισμα ἰδιωματικῶν στοιχείων. Οἱ διάλεχτοι ὡστόσο ἑνὸς λαοῦ εἶναι κι αὐτὲς μιὰ ἀπὸ τὶς πολυτιμότερες πηγὲς γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῆς γραφομένης του, καὶ θὰ ἦταν λάθος καὶ ἀσυχώρετη στενοκεφαλιὰ ἂν ἤθελε κανεὶς ν' ἀποκλείσῃ ἀπὸ τὴν κοινὴ γλῶσσα καθεμιὰ ὄμορφη λέξη, ἕναν τύπο ποὺ ἐκφράζει κάτι ξεχωριστό, ἕναν ἰδιωτισμό, μόνο καὶ μόνο γιατὶ ἔτυχε νὰ εἶναι διαλεχτικός. Ἐμεῖς ἴσως νὰ μὴ φτάσαμε ἀκόμη στὴν ἐποχὴ ποὺ νὰ συλλογιστοῦμε προσεχτικώτερα τὸ ζήτημα αὐτό, κι ἴσως εἶναι καὶ σωστότερο γιὰ τὴν ὥρα νὰ φροντίσωμε τὰ κοινὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀποτελοῦν τὴ βάση τῆς γραφομένης μας. Μὰ ὅποιος μελέτησε τὶς ξένες γλῶσσες καὶ τὴν ἱστορία τους ξέρει πὼς ὅλες τους ἔχουν πλουτιστῇ ἀπὸ τὰ ἰδιώματα, καὶ πολλὲς φορὲς μάλιστα μεγάλοι λογοτέχνες συνειδητὰ ἐργάστηκαν γι' αὐτὸν τὸ σκοπό.

Ἀφορμὴ στὶς σκέψεις αὐτὲς ἔδωσε τὸ ἄρθρο Mundartliches bei Gœthe («Διαλεχτικὰ στοιχεῖα στὸν Gœthe») ποὺ δημοσιεύτηκε σ' ἕνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα

φύλλα τοῦ περιοδικοῦ Zeitschrift des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins 28 (1913) σ. 161 ἑ. Ἀπὸ κεῖ ξεσηκώνω μερικὰ ποὺ νομίζω χρήσιμα καὶ γιὰ μᾶς:

Ὁ Gœthe ἔδειχνε ἰδιαίτερη προσοχὴ γιὰ τοὺς διαλεχτικοὺς τύπους. Φοιτητὴς στὴν Ἀλσατία, καὶ ἀργότερα ταξιδεύοντας στὴν Ἑλβετία καὶ τὴν Ὁλλανδία κι ἀλλοῦ, σημείωνε ὅλες τὶς ἐκφράσεις ποὺ τοῦ φαίνουνταν περίεργες. Τὸ ἴδιο προσέχει καὶ τὶς ποιητικὲς συλλογὲς ποὺ ἔβγαιναν σὲ διαλεχτικὴ γλῶσσα καὶ συχνὰ μιλᾶ γι' αὐτὲς σὲ περιοδικά. "Οταν ἄμα βγῆκαν τοῦ Hebel τὰ ποιήματα στὴν ἀλεμανικὴ διάλεχτο, τοῦ Grübel τὰ νυρεμπέργικα, τοῦ Voss τὰ βορειογερμανικά, καὶ ἄλλα. Διάλεχτο μεταχειρίστηκε καὶ ὁ ἴδιος ἅμα ἔγραψε τὸ ἑλβετικὸ τραγούδι: Ufm Bergli bin i gsässe, ha de Vögli zugschaut κτλ. Στὸν προφορικὸ λόγο κράτησε ὅλη του τὴ ζωὴ κάτι ἀπὸ τὴ φραγκφουρτέζική του προφορὰ καὶ δῶ καὶ κεῖ μεταχειρίζονταν καὶ λέξεις ἰδιωματικές.

Μ. Τ.

Ὁ Λούθηρος καὶ τὰ γερμανικά

Βγῆκε τελευταῖα ἕνα μεγάλο ἔργο στὴ Γερμανία γιὰ τὸ Λούθηρο, Martin Luthers deutsche Bibel, 1522-1546, σὲ ἑφτὰ τόμους, καὶ στὸ περιοδικὸ Zeitschrift des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins 28 (1914) στ. 324 δημοσιεύτηκε ἕνα μικρὸ ἄρθρο γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ καὶ τὴν ἐποχὴ ποὺ περιγράφει. Ξεσηκώνομε ἐδῶ μερικὰ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐνδιαφέρουν: Σὲ κάθε καινούρια ἔκδοση τῆς γερμανικῆς Διαθήκης ὁ Λούθηρος συζητοῦσε μὲ τοὺς φίλους του ὅσα ἔπρεπε ν' ἀλλαχτοῦν στὴ μετάφραση γιὰ νὰ γίνῃ πιὸ γερμανικὴ καὶ πιὸ ὄμορφη. "Ενας μαθητής του πῆρε σημείωση ἀπὸ τὶς συζητήσεις αὐτὲς καὶ μᾶς τὶς φύλαξε. Γίνουνταν σὲ μιὰ ἀνυπόφορη λατινογερμανικὴ γλῶσσα ποὺ συνήθιζαν τότε οἱ λόγιοι, καὶ ποὺ πρῶτος ὁ Λούθηρος τόλμησε νὰ παρατήσῃ.

Μὰ καὶ γιὰ τὸ Λούθηρο δὲν ἦταν εὔκολο νὰ μεταφράσῃ σωστὰ στὴ μητρική γλῶσσα κάθε νόημα τῶν Γραφῶν. Κι αὐτὸς συλλογίζουνταν λατινικά, καὶ συχνὰ σημείωνε στὸ περιθώριο τοῦ κειμένου «λατινικά» τὸ νόημα ποὺ δὲν μποροῦσε ἀκόμη νὰ τὸ ἀποδώσῃ γερμανικά. "Επρεπε κι ὁ Λούθηρος νὰ ξεμάθῃ νὰ συλλογίζεται λατινικά, ἐκεῖ ποὺ «κάθε ἄνθρωπος τῆς σκέψης ὡς τότε λατινικὰ μόνο συλλογίζουνταν» καὶ πίστευε πὼς τὰ γερμανικὰ δὲν ἔφταναν γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν βαθύτερες σκέψεις.

Ὁ Λούθηρος γιὰ νὰ συγκινήσῃ τὸ λαὸ ζητοῦσε ὄχι τὶς λέξεις ποὺ θ' ἄρεζαν στὰ μάτια τοῦ ἀναγνώστη, μὰ τὴν ἔκφραση ποὺ θὰ πήγαινε στὸ ἄφτι. Σὲ κάθε νέα ἔκδοση βρίσκονται καὶ νέες ἀλλαγές. Ἡ κυριολεξία γίνεται μεγαλύτερη καὶ ἡ γλῶσσα πιὸ παραστατική. Προσπαθοῦσε νὰ γράψῃ γερμανικὰ τέτοια ποὺ νὰ τὰ νιώθῃ κι ἕνας ἁπλὸς ἄνθρωπος «χωρὶς νὰ πονοκεφαλᾶ». Καὶ πολλὲς φορὲς σημειώνει ὁ Λούθηρος γιὰ μιὰ του φράση «ἔτσι λέμε», «ἔτσι λέμε καλὰ γερμανικά»».

Μ. Τ.

Ἡ ἁπλοστοίηση τῆς ὀρθογραφίας στὴν Ἀγγλία

Τώρα τελευταῖα ἄρχισε στὴν Ἀγγλία μιὰ κίνηση γιὰ τὴν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας. Δὲν ἔγινε λόγος γι' αὐτὴ στὴν παραπάνω μελέτη τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη, μὰ εἶναι ἐπίκαιρο νὰ εἰποῦνε ἐδῶ λίγα λόγια καὶ γι' αὐτὸ τὸ κίνημα. Μᾶς στάλθηκε ἡ τρίτη ἔκδοση ἑνὸς μικροῦ βιβλίου Simplified Spelling, An appeal to common sense ('Απλοποιημένη ὀρθογραφία, ἔκκληση στὸν κοινὸ νοῦ)

95 σελ., σχ. 8⁰ μικρ., πού μέ πλούσια καί πραχτικά ἐπιχειρήματα, καθώς μόνο ἀπό Ἄγγλους καί Ἀμερικάνους μπορεῖ κανείς νά περιμένη, ὑποστηρίζεται μιά ἀρκετά ριζική μεταρρύθμιση τῆς ἀγγλικῆς ὀρθογραφίας. Τό βιβλιαράκι αὐτό τό ἔβγαλε The Simplified Spelling Society, πού ἱδρύθηκε στό Λονδίνο στά 1908 κι ἔβγαλε ὡς τώρα διάφορα σχετικά φυλλάδια. Ἴσως θά εἶναι διδαχτικό νά ρίξη κανείς ἄλλοτε μιά ματιά καί στήν κίνηση αὐτή πού μᾶς ἔρχεται ἀπό τήν Ἀγγλία. Σήμερα θά περιοριστοῦμε ν' ἀναφέρωμε μιά κριτική πού τελευταῖα δημοσιεύτηκε στήν Contemporary Review τοῦ Λονδίνου (Ἰανουάριος 1914).

Ὁ ἀρθρογράφος ἀπορεῖ πῶς βρίσκονται μές στόν ἀγῶνα αὐτόν ὁ μεγάλος ἑλληνιστής Gilbert Murray, ὁ Carnegie καί ἄλλοι ἀπό τούς πιό γνωστούς καί ξεχωριστούς λόγιους, τόσο πού καθώς λέει, καί κεῖνοι ἀκόμη παῦ δέν μποροῦν νά δοῦν τίποτε τυπωμένο στή νέα ὀρθογραφία τούς ἔρχεται νά γίνουν ὀπαδοί τῆς μεταρρυθμισμένης ὀρθογραφίας. Τό σημαντικώτερο ἐπιχείρημα τῶν Ἄγγλων μεταρρυθμιστῶν εἶναι πῶς τά παιδιά δυσκολεύονται καί χάνουν τόν καιρό τους. Ὁ ἀρθρογράφος ὅμως νομίζει πῶς αὐτό δέν εἶναι καί τόσο σπουδαῖο, γιατί οἱ ἀσυνέπειες καί ἀνωμαλίες τῆς ἀγγλικῆς ὀρθογραφίας δίνουν στά παιδιά κάποια βοήθεια καί ἀνάσα ἔπειτα ἀπό τήν ἄλλη λογικάδα τῆς σχολικῆς ρουτίνας. Οἱ ἀσυνέπειες κι ἀλογίες δίνουν, λέει, κι αὐτές ἀφορμή σέ ἱστορικές ἐπεξηγήσεις, κι εἶναι καλό νά ὑπάρχουν ὀρθογραφικές δυσκολίες ὥστε ν' ἀργοπορῆ τό παιδί πού πρωτομαθαίνει νά διαβάζη, κι ἔτσι νά μαθαίνη καλύτερα. Ὁ ἀρθρογράφος ἐλπίζει πῶς δέ θ' ἀποθαρρυνθῆ ἡ νεογέννητη ἑταιρεία μέ τήν κριτική του, καί αὐτό βέβαια δέ θά γίνη ἄν δέν ὑπάρχουν σοβαρώτερα ἐπιχειρήματα γιά τήν διατήρηση τῆς ἀγγλέζικης ὀρθρογραφίας. Καί ἄν, καθώς ἀκόμα παρατηρεῖ ὁ ἐπικριτής, γιά νά πετύχη ἡ μεταρρύθμιση δέν πρέπει ν' ἀλλαχτοῦν διά μιᾶς πολλά, τό παράδειγμα ἔδωσε κιόλας ὁ σύλλογος γιά τήν ἁπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας στήν Ἀμερική, πού κι αὐτός ἐξ ἀρχῆς εἶδε πῶς ἔτσι μποροῦσε νά ἐργαστῆ μέ περισσότερες ἐλπίδες ἐπιτυχίας.

Μ. Γ.

Πῶς προσπαθεῖ νά γίνη πραχτικό τό κράτος

Τό Ὑπουργεῖο τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, τμῆμα Γεωργίας, ἔβγαλε ἕνα φυλλάδιο γιά νά φωτίση τούς γεωργούς στό φύτεμα καί μεταφύτεμα τῶ δεντρῶνε. Τοῦ ἔδωσε καί τόν τίτλο «Πρακτικαί Ὁδηγίαι» μά δέ συλλογίστηκε πόσο σκοντάφτει ἡ πράξη ἅμα δοκιμάση νά μιλήση στή συνταγματική γλῶσσα γιά πράματα πού ὁ λαός τά ξέρει μέ τά δικά του τά δημοτικά ὀνόματα. Εἶναι περισσότερο ἀπό παράξενη ἡ τυφλαμάρα αὐτή τοῦ κράτους πού θέλει νά φωτίση τό λαό κι ὅμως ἀφοῦ ἀνάψη τό καντήλι τό σκεπάζει ἀμέσως μέ τό πιθάρι τῆς καθαρεύουσας, κι ἀφήνει ἔτσι τό δύστυχο τό χωριάτη μέσα στό ἴδιο σκοτάδι πού τόνε σκλάβωνε καί πρίν. Εἶναι ἀνάγκη νά τό φωνάζουμε κάθε μέρα πῶς τότε μοναχά θά πολιτιστῆ καί θά δασκαλευτῆ ὁ λαός ὅταν τό κράτος κι ὁ δάσκαλος καί τό βιβλίο θά τοῦ μιλήσουν τή γλῶσσα τή δική του, τή ζωντανή καί τόσο πραχτική;

Γιά νά δείξουμε τό χάος πού χωρίζει τό τμῆμα τῆς Γεωργίας ἀπό τήν ἀλήθεια βάζουμε πλάι-πλάι μερικά λόγια στή δημοτική καί τό καθαρευουσιάνικο ἀντίστοιχο κείμενο, καί ρωτοῦμε, ποιό ἀπό τά δυό θά καταλάβη καλύτερα, ὄχι μοναχά ὁ χωριάτης μά κι ὁ πιό σοφός καθηγητής κι ὁ πιό γραμματισμένος κάτοικος τῆς πολιτείας;

Ὅσο βαστᾶ τό κούνημα καί τό κουβάλημα τῆς μπάλας πού εἶναι μέσα στό βαρέλι, χρειάζεται νά μήν τραντάχτῆ αὐτή καθόλου καί νά μή χτυπηθῆ. Ὁ λάκκος ὅπου θά ξαναφυτευτῆ τό δέντρο, πρέπει νά εἶναι ἕτοιμος καί νά ἔχη κατήφορο ἀπό τή μιά μεριά γιά νά μπορέση νά γλιστρήση εὔκολα στή θέση της ἡ μπάλα. Φέρνουμε λοιπόν τό δέντρο κοντά στό λάκκο, καί καθώς ἡ μπάλα κατεβαίνει γλιστρώντας πρός τά μέσα, ἕνας ἐργάτης σέρνει σιγά σιγά βιαστώντας τή φυλλωσιά τοῦ δέντρου. Ὅταν μπῆ πιά ὁλότελα μέσα στό λάκκο ὀρθοστυλώνουμε τό δέντρο κανονικά μέ τά σκοινιά πού μεταχειριστήκαμε γιά τό ξεριζωμα. Ἕνας ἐργάτης στερεώνει τήν μπάλα μέσα στό λάκκο σέ τρόπο πού νά σταθῆ κάθετος ὁ κορμός τοῦ δέντρου κ' ἔπειτα κόβουμε μέ πριόνι τά τρία στεφάνια δυάμεσα σέ δυό γειτονικές ντοῦγες. Ὅλα τά σανίδια τοῦ βαρελιοῦ βγαίνουν ἔπειτα μέ εὐκολία.

Γεμίζουμε τό λάκκο μέ τό ξεσκαμμένο χῶμα καί τό ζουλᾶμε καλά γιά νά μήν τύχη καί γείρη ἔπειτα τό δέντρο ἀν κατακαθίσουν τά χώματα ὕστερ' ἀπό τό πότισμα. Τό πότισμα πρέπει νά γίνη μεγάλο καί ἔτσι τό μεταφύτεμα τελειώνει.

«Καθ' ὅλην τήν μεταφοράν καί τόν χειρισμόν τοῦ βυτιοειδοῦς σβώλου σπουδαῖον εἶνε τό νά μή ταραχθῆ οὗτος καί ὑποστῆ κτυπήματα. Ὁ λάκκος, ὅστις θά δεχθῆ τό δένδρον, πρέπει νά εἶνε ἕτοιμος καί ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἐπίσης ἐπικλινής, ἵνα διευκολυνθῆ ἡ διολίσθησις τῆς μπάλας εἰς τήν θέσιν της. Φέρομεν λοιπόν τό δένδρον παρά τόν λάκκον καί ἄνωθ ὁ σβῶλος ὁλισθαίνων πίπτει ἐντός αὐτοῦ, εἷς ἐργάτης ἀνασύρει βαθμηδόν τήν κόμην του, ἀφ' οὗ δέ τεθῆ ἐντελῶς εἰς τόν λάκκον, κανονίζομεν τήν ὀρθήν στάσιν τοῦ δένδρου διά μέσου τῶν σχοινίων, τά ὁποῖα ἐχρησιμοποιήσαμεν διά τήν ἐκρίζωσιν. Εἷς ἐργάτης στερεώνει τήν μπάλαν ἐν τῷ λάκκῳ, οὕτως ὥστε ὁ κορμός τοῦ δένδρου νά εἶνε κάθετος, διά μέσου δέ πρίονος ἀποκόπτομεν τάς τρεῖς στεφάνας μεταξύ δύο συνεχῶν δουγῶν καί τό ὅλον περικάλυμμα βυτίου ἐξάγεται μετά ταῦτα εὐκόλως.

Πληροῦμεν τόν λάκκον διά τοῦ ἐξαχθέντος χώματος καί πιέζομεν καλῶς, ἵνα μή τό δένδρον κλίνει κατά τήν καθίζησιν τῶν χωμάτων κατόπιν τοῦ ποτίσματος, τό ὁποῖον θά δοθῆ γενναῖον καί ἀπαραιτήτως τήν τελευταίαν πρᾶξιν τῆς μεταφυτεύσεως».

Π. Β.

Ἡ γλῶσσα πού θέσπισε τό σύνταγμα

Ὅσο κι ἄν χάρηκαν οἱ ἀντιδραστικοί γιά τό γλωσσικό ἄρθρο πού μπῆκε στό νέο σύνταγμα, δέ λείπουν κάθε τόσο στόν τύπο τά παράπονα γιά τήν ἐπίσημη γλῶσσα, πού ὅπως τουλάχιστο τή μεταχειρίζονται οἱ ἐπίσημοι, δυσκολεύει τή συνεννόηση σέ ὅλους τούς κλάδους τῆς διοίκησης καί τῆς πολιτείας. Εἴδαμε παραπάνω σέ τί ἀλαμπουρνέζικα προσπαθεῖ τό κράτος νά χαρίση στούς πολίτας του τίς πραχτικές του ὁδηγίες, κάτι ἀλαμπουρνέζικα πού συχνά προκάλεσαν διαμαρτυρίες στόν τύπο. Ἐδῶ βάζομε ἀκόμη λίγα ἀποσπάσματα ἀπό τόν καθημερινό τύπο πού δείχνουν πῶς καί ἡ κοινή γνώμη τῶν ἐφημερίδων δέ μαιάζει νά εἶναι τόσο ἱκανοποιημένη ἀπό τή συνταγματική γλῶσσα:

Ἀπό τό «Ἐμπρός» τῆς 31 Ἰαν. 1915, σελ. 3, στ. 2: «Σανσκριτική! Προχθεσινή ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν διατάσσει τά σώματα νά ὑποβάλουν πίνακας ἀναφερομένου ὑλικοῦ ἐξ *ἐμπενετρίδων, κλείστρων πυγαίου, παρακύκλων, ἀπαιξονίων, παρεκταμάτων, ὑπερίσμιτος, πλοκαμίδων, νήματος, σειρίδων παρεκτριπτῶν* κτλ. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀκαταλήπτων αὐτῶν φράσεων — ἀπό διακόσια ὀνόματα τοῦ καταλόγου μόνον δέκα ἠμπορεῖ νά ἐξαιρέσῃ κανείς — πιθανόν νά ὑπενθυμίζῃ σανσκριτικήν, σινοϊαπωνικήν ἤ καί ἀλαμπουρνέζικην ἄν θέλετε, ποτέ ὅμως ἑλληνικήν. Καί ἔχουν ὅλα αὐτά τά στρατιωτικά εἴδη ἑλληνικώτατα καί δημοτικώτατα ὀνόματα. Διότι *φαρία* μετά *θυσσάνων* δέν εἶναι ἴσως παρά τά λαβέντικα βύζωνικά φέσια, καί αἱ *παρεκτριπταί σειρίδες* τά σειρήτια τῶν ἀξιωματικῶν. Ἐχάθη ἑπομένως μία μετάφρασις τῶν ὅρων αὐτῶν ὥστε νά μή βασανίζωνται ἀγαθοί στρατιῶται εἰς ἀνιαράν ἀποστήθισιν; Ἐκτός ἄν τό ἀπαιτῇ πλέον ἡ βύζωνική φιλολογία...»

Τό πιό ἀστεῖο ὅμως σέ ὅλην αὐτή τή δουλειά εἶναι πῶς κάποτε ἡ ἴδια ἡ

ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου καταλαβαίνει πῶς ἡ γλῶσσα τοῦ κράτους χρειάζεται νά τήν καταλάβουν καί οἱ πολῖτες οἱ καλότυχοι, πού εἶχαν τήν εὐτυχία νά φρουρηθῆ ἡ γλῶσσα τους μέ συνταγματική διάταξη. Ὅταν μᾶς πληροφορεῖ τ' ἀκόλουθα ἡ «Ἑστία» τῆς 3 Ἰαν.: «Ἐκεῖνο τό ὁποῖον εἴπαμεν διά τήν ἐγκύκλιον περί τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐκλογῶν, πραγματοποιεῖται ἤδη. Τό ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, διά νέας ἐγκυκλίου του προσκαλεῖ τούς Δημάρχους, τούς Ἱερεῖς καί τούς δημοδιδασκάλους νά ἐξηγήσωσιν εἰς τούς ἐκλογεῖς τήν ἄλλην ἐγκύκλιον, τήν γραμμένην εἰς τό αὐστηρόν γραφειοκρατικόν ὕφος, τοῦ ὁποίου τάς δυσκολίας ὑπεβάλλαμεν ἀπό τότε. Ἡ νέα ἐγκύκλιος μάλιστα προβαίνει καί περαιτέρω, καί καθιστᾷ ὑπευθύνους τούς δημάρχους, Ἱερεῖς καί δημοδιδασκάλους, ἄν κάπου ἐξ αἰτίας των ἐπέλθῃ ἀνωμαλία εἰς τήν ἐκλογήν.

Καί οἱ μέν δήμαρχοι καί οἱ Ἱερεῖς καί οἱ δημοδιδάσκαλοι θά προσπαθήσουν βεβαίως νά κάμουν τό καθῆκόν των, καί διότι εἶναι καθῆκον, ἀλλά καί διά τήν ἀπειλήν τῆς εὐθύνης. Θά τό κατορθώσουν ὅμως ὅλοι, ὅσον καί ἄν προσπαθήσουν; Καί δέν θά ἦτο ἀπείρως προτιμότερον αὐτούς ἐξ ἀρχῆς τό ὑπουργεῖον ν' ἄφηνε τήν στρυφνότητα τοῦ ἐπισήμου ὕφους καί νά συντάξῃ τήν ἐγκύκλιόν του εἰς τήν ἑλληνικήν γλῶσσαν τῶν ἐφημερίδων τήν ὁποίαν ἀννοοῦν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ τό ἔγγραφον αὐτό δέν ἦτο προωρισμένον διά τήν ἐσωτερικήν κατανάλωσιν τῆς ὑπηρεσίας συνηθισμένης εἰς αὐτά τά ἱερογλυφικά;»

Τί σᾶς λέει τώρα ἐκεῖνο τό «αὐστηρόν γραφειοκρατικόν ὕφος», πού ἔχει «δυσκολίας» καί «στρυφνότητα ἐπισήμου ὕφους»; Ὡς τώρα ξέραμε γλῶσσα πού μιλοῦμε — τή «χυδαία» καί «ποιητική» — καί γλῶσσα πού γράφεται — τήν «προγονική» κι «ἐπίσημη». Τώρα μαθαίνομε πῶς οὔτε κι οἱ ἐφημερίδες δέ μεταχειρίζονται τή συνταγματική γλῶσσα, ἀφοῦ ἀκοῦμε πῶς πρέπει τό ὑπουργεῖο νά παρατήσῃ τή γραφειοκρατική καί στρυφνή γλῶσσα γιά τήν «ἑλληνική» τῶν ἐφημερίδων, «τήν ὁποίαν ἀννοοῦν ὅλοι οἱ Ἕλληνες».

Ἡ διάκριση αὐτή δέ μᾶς φαίνεται ἄσκημη. Ἐκεῖ πού ἄλλοι λαοί γράφουν, καταλαβαίνουν καί μιλοῦν τήν ἴδια γλῶσσα, ἐμεῖς στήν Ἑλλάδα ἔχομε τρεῖς: Μιά γλῶσσα γιά νά τή μιλοῦμε καί νά τήν καταλαβαίνωμε — τή δημοτική δηλαδή — μιάν ἄλλη πού δέν τή μιλοῦμε μά πού τήν «ἐννοοῦν» ὅμως ὅλοι οἱ Ἕλληνες, μερικοί τουλάχιστο — τή γλῶσσα τῶν ἐφημερίδων καί τῆς «Ἑστίας» — καί μιάν ἄλλη ἀκόμη πού οὔτε τή μιλοῦμε οὔτε τήν καταλαβαίνομε, καθώς τό παραδέχεται καί ἡ «Ἑστία», μά πού τήν ἔχομε γιά νά τή βλέπωμε τυπωμένη καί νά τή φυλάμε στό σύνταγμα, καί πού ἀπαγορεύεται ἡ «οἱαδήποτε» παράβασή της. Ὅμως φαίνεται πῶς δίκαια εἶναι τά παράπονα πού καθημερινά σχεδόν διαβάζομε στίς ἐφημερίδες γιά τή γλῶσσα αὐτή πού δέν καταλαβαίνεται. Σέ μιάν ἄλλη περίσταση φαίνεται μάλιστα πῶς γίνηκε σωστή ἀνακατωσούρα. Τέτοια πού τήν τελοφορεῖ «κομφούζιον» — «γλῶσσα τῶν ἐφημερίδων» κι αὐτό — ἡ «Ἑστία». Νά τί μᾶς λέει στό φύλλο τῆς 21 Δεκ. 1913. «Χάρις εἰς τό στρυφνόν τῆς ἐπισήμου ἑλληνικῆς φρασεολογίας, ἡ δημοσίευσις τῶν τροποποιήσεων τοῦ Βασιλολογίου, αἱ ὁποῖαι ἐτοποθετήθησαν χθές εἰς τήν Βουλήν καί δημοσιευόμεναι αὐτοῖσιοι σήμερον εἰς τάς ἐφημερίδας, ἐπροξένησαν καταπληκτικήν σύγχυσιν εἰς τό κοινόν. Εἰς τάς λαϊκάς μάλιστα συνοικίας ἐθεωρήθη ὅτι ἐπικειται ἔφοδος τῶν βασιλῶν καί ἠκούσθησαν ὀρῆνοι καί ὀδυρμοί.

Ἀλλά καί αἱ ἐφημερίδες ἐπέτειναν τήν σύγχυσιν, διαιρεθεῖσαι εἰς τρεῖς κατηγορίας. Ὑπάρχουν μερικαί αἱ ὁποῖαι πίσω ἀπό τήν στρυφνότητα τοῦ ὕφους διέγνωσαν περί τίνος πρόκειται καί τό ἐξήγησαν. Ὑπάρχουν ἄλλαι αἱ ὁποῖαι αὐτήν τήν φροντίδα τήν ἄφησαν εἰς τούς ἀναγνώστας των, ἀρκεσθεῖσαι νά δημοσιεύσουν τά ἱερογλυφικά ὅπως τά ἔλαβαν. Καί τέλος ὑπάρχουν καί ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ἀφαντάσθησαν αὐξῆσιν τῶν βασιλῶν.... Σέ ἄλλη στήλη τῆς «Ἑστίας» βρίσκεται μεταφρασμένη ἡ συνταγματική γλῶσσα στό «ἰδίωμα» τῶν ἐφημερίδων.

Ὅμως φαίνεται πῶς μέ ὅλο τό σύνταγμα καί τίς ἀπαγορευτικές του διατά-

ξεις οἱ ἴδιοι οἱ ὑπουργοί τό κατάλαβαν πῶς προκοπή δέ γίνεται μέ τήν ἐπίσημη γλῶσσα. Καί νά τί ἀνακοινώνει σ' ἕνα συντάχτη τῆς «Ἑστίας» ὁ Γενικός Διοικητής Μακεδονίας καί ὑπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Ρέπουλης ἔπειτα ἀπό τήν περιοδεία του στούς νέους τόπους. «Ἔδωσα, λέει, τή συμβουλή στούς δασκάλους «ν' *ἀποφεύγουν τ' ἀκατάληπτα βιβλία* καί νά προτιμοῦν τήν ὑπαγόρευσιν εἰς τούς μαθητάς λέξεων καί φράσεων τῆς *καθομιλουμένης* γλώσσης, ἡ ὁποία εὐχαρέστατα ἐκμανθάνεται, ἐνῷ ἡ ἄλλη, διδασκομένη, ἀποβαίνει ἄχρηστος εἰς τήν συνομιλίαν.»

Habemus confitentem! ὁ ἴδιος ὁ ὑπουργός, γνωστός μάλιστα καθαρευουσιάνος, πού ἀπρόκλητος ὁμολογεῖ πῶς τά βιβλία τοῦ κράτους στραβώνουν μέ τή γλῶσσα τους καί καλύτερα νά λείπουν. Ἀργά σά ν' ἄρχισαν νά ξυπνᾶν οἱ ἐπίσημοι, μά κάλλιο ἀργά παρά ποτέ. Χρόνια καί χρόνια τώρα τό φωνάζομε ἐκεῖνο πού ἔνιωσε ὁ κύριος ὑπουργός ἔπειτα ἀπό τό ταξίδι του στή Νέα Ἑλλάδα, πῶς μόνο μέ τή ζωντανή μας γλῶσσα γίνεται δουλειά. Μά μόνο γιά τή Μακεδονία εἶναι «ἄχρηστος εἰς τήν συνομιλίαν» ἡ «διδασκομένη γλῶσσα»; καί πῶς δέ φροντίζει ὁ ὑπουργός νά καοῦν ὅλα τ' «ἀκατάληπτα» ἐγκεκριμένα βιβλία, μιά καί πείστηκε πῶς πρέπει νά τ' ἀποφεύγουν οἱ δάσκαλοι;

Τό φυλλάδιο πού μιλήσαμε δέν εἶναι τό μόνο. Βγῆκαν, μέ τήν καλύτερη πάντα πρόθεση, μιά ὁλόκληρη σειρά τέτοιες ὁδηγίες πρακτικές, μέ ἐπικεφαλίδα συνήθως «Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Οἰκονομίας. Τμῆμα α' Γεωργίας» καί μέ αὔξοντα ἀρι" θμό. Τά ὀνόματά τους εἶναι «Ἡ ψωρίασις τῶν ἐσπεριδοειδῶν καί τῆς συκῆς», «Πρακτικαί ὁδηγίαι πρός κατασκευήν καλῶν οἴνων», «Πρακτικαί ὁδηγίαι πρός καταπολέμησιν τοῦ δάκου (μυίας) τῆς ἐλαίας», «Θεραπεία τῆς διστομίτιδος (κλακάτσας) διά τοῦ αἰθερίου ἐκχυλίσματος τῆς ἀρτεμισιοπτέριδος», «Πρακτικαί ὁδηγίαι περί χρήσεως τοῦ μαγειρικοῦ ἄλατος ἐν τῇ κτηνοτροφίᾳ καί τῇ κτηνιατρικῇ». Ἀπό τό πρῶτο φυλλάδιο πού ἀναφέραμε καί τό τελευταῖο βάζομε ἐδῶ χωρίς ἄλλα σχόλια δυό μικρά δείγματα.

«Ἐνδείξεις καί ἀντενδείξεις χρήσεως τοῦ ἅλατος. — Ἡ εἰς τά ἀγροτικά ζῷα παροχή τοῦ ἅλατος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀνάγκης, ἥτις ἐκάστοτε παρουσιάζεται πρός τοῦτο, ἐν σχέσει πρός τήν ἐν γένει ὑγιεινήν κατάστασιν καί τήν εὐεξίαν ἢ κακεξίαν αὐτῶν. Ἐπιβάλλεται, ἐπί παραδείγματι, ἡ παροχή ἅλατος ὁπόταν τά ζῷα εἶναι ἀνόρεκτα, ὅταν ἀρέσκωνται νά ἀναλαμβάνωσι ξένας ρυπαρᾶς ὕλας, ὡς χῶμα, κόπρον, ἤρια κτλ. ὁπόταν, ἀποτόμως, ἀρνούμενα τήν συνήθη τροφήν των, ἐπιζητῶσι νά λείχωσι τά φατνία, τά τοιχώματα τῶν σταύλων κτλ., ἢ καί νά ἀλληλολείχωνται. Ὁπόταν ταῦτα φαίνωνται ἐξηντλημένα, κεκμηκότα, νωθρά, ἀδύνατα· ὁπόταν τό τρίχωμα ἢ τά ἤρια φαίνωνται ἀμαυρά, ἀνορθωμένα καί ἄστιλπνα· ὁπόταν ἐλλείπῃ ὁ φυσιολογικός αὐτῶν ὀργασμός καί τέλος ὁσάκις, ἄνευ προφανοῦς τινος νοσηρᾶς αἰτίας, ἄρχεται ἐκδηλουμένη μείωσις τῆς συνήθους ποσότητος τοῦ γάλακτος.

Τοὐναντίον ἀντενδείκνυται ἡ χορηγία τοῦ ἅλατος εἰς τά πάσχοντα ἐξ ὀξειῶν φλεγμονῶν τοῦ γαστροεντερικοῦ σωλῆνος ἢ καί ἐξ ἄλλων ἐκ τῶν συνήθως τά ζῷα προσβαλλουσῶν συμφορητικῶν νόσων. Ὑπίσης ἀντενδείκνυται τό ἅλας κατά τά μεγάλα καύματα, κατά τάς μεγάλας ξηρασίας, ὡς καί εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἐν τῇ χώρᾳ ἔνθα συνήθως βόσκουσι τά ζῷα δέν ὑπάρχουσι καθαρά πόσιμα ὕδατα, ἀναγκάζονται δέ ταῦτα νά πίνωσι ρυπαρά καί ἀνθυγιεινά ὕδατα».

«Τό μαγειρικόν ἅλας ὡς μέσον θεραπευτικόν. — Ἐκτός τῶν ἐν τοῖς ἄνω σημειωθεισῶν ἰδιοτήτων, τό ἅλας κέκτηται καί θεραπευτικάς, ἀποτελεῖ δέ ἐξαίρετον πρόχειρον καί εὐθηνόν φάρμακον, δυνάμενον λίαν ἐπιτυχῶς νά ἀντικαταστήσῃ τά εἰδικώτερα φάρμακα».

«Τρόπος χορηγίας τοῦ ἅλατος εἰς τά ζῷα καί ποσότης αὐτοῦ. — Τό ἅλας χορηγεῖται εἰς τά ζῷα, εἴτε συντετριμμένον, εἴτε καί εἰς

πυκνόν διάλυμα μεθ' ὕδατος μέχρι κορεσμοῦ (ἐντὸς δηλονότι τοῦ δοχείου τοῦ περιέχοντος τὸ πρὸς διάλυσιν ἄλας ἐπιχέεται κατὰ μικρὸν τόση ποσότης ὕδατος ὅση ἐπαρκεῖ πρὸς τελείαν αὐτοῦ διάλυσιν). Καὶ συντετριμμένον μὲν παρέχεται εἴτε ἀναμιγνυόμενον εἴτε ἐπιπασσόμενον ἐπὶ τῶν τροφῶν δι' ὧν ἕκαστος κτηνοτρόφος συνειθίζει νὰ διατρέφῃ τὰ ζῷα του, ἢ τοῦτο ῥίπτεται ἐντὸς τῶν δοχείων ἀπὸ τῶν ὁποίων τὰ ζῷα ἀναλαμβάνουσι τὰς τροφάς των».

«Καταπολέμησις τῆς ψωριάσεως. — Ἐξ ὅσων ἐκ τοῦ βίου τῶν κοκκοειδῶν ἐντόμων καταφαίνεται ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ καταπολέμησις ἀποβαίνει λίαν δυσχερής, καθόσον ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ πολλαπλασιασμὸς αὐτῶν λαμβάνει χώραν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας καλύπτονται ταὐτοχρόνως ὑπὸ τοῦ, περὶ οὗ ἤδη ἐγένατο λόγος, χελωνίου, ὅπερ προφυλάσσει αὐτὰ ἀπὸ τὰς κατ' αὐτῶν χρησιμοποιουμένας ἐντομοκτόνους οὐσίας. Ἵνα δῶμεν αἱ συνιστώμεναι διάφοροι παρασιτοκτόνοι οὐσίαι ἀποβῶσι θραστικαὶ κατὰ τῶν ζωυφίων, πρέπει νὰ ἐκλέγηται ἡ κατάλληλος ἐποχή, ἡ ἐποχὴ δηλ., καθ' ἣν εἰσέτι τὰ ζωύφια εἶναι γυμνὰ καὶ δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἀναπτύξει τὸ χελώνιόν των. Καὶ ἐπειδὴ ἡ φωτοκία καὶ ἐκκόλαψις ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις ἐντὸς τοῦ ἔτους, πρέπει καὶ ἡ χρῆσις τῶν παρασιτοκτόνων οὐσιῶν νὰ ἐπαναληφθῇ, ὁσάκις γίνεται καὶ νέα ἐκκόλαψις ψαρίων».

Κ. Κ.

Ἕνας δάσκαλος γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα

Εἷς δημοδιδάσκαλος ἔχει γιὰ ὑπογραφὴ τὸ ἄρθρο «Ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς γλώσσης» ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν Ἀκρόπολη τῆς 11 Δεκεμβρίου 1913 καὶ ποὺ ἀξίζει νὰ ξανατυπωθῇ ἐδῶ ὁλόκληρο. Μὲ χαρὰ βλέπομε πὼς καὶ μέσα ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν δημοδιδασκάλων ἄρχισαν κι ἀκοῦονται τέτοιες φωτεινὲς γνῶμες γιὰ τὴ σημερινὴ γλῶσσα τῶν σχολείων μας.

«Τὸ κατωτέρω γεγονὸς μαρτυρεῖ πόσην δύναμιν ἔχει ἡ δημοτικὴ γλῶσσα καὶ ποῖα ἀγαθὰ ἀποτελέσματα θὰ ἔχωμεν, ἐὰν ἠθέλομεν εἰσαγάγει αὐτὴν εἰς τὰ σχολεῖα μας. Ἀναφέρω ξηρὰ ξηρὰ ὅ,τι εἶδον καὶ ἤκουσα ἀπὸ ἕνα μαθητὴν τῆς δευτέρας τάξεως τοῦ σχολείου ἐν ᾧ ὑπηρετῶ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἀπαιτεῖ νὰ ἔχῃ πολλὴν κανεὶς περὶ τὰ παιδαγωγικὰ καὶ γλωσσολογικὰ σπουδὴν διὰ νὰ ἐξαγάγῃ συμπεράσματα.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων ἐπειδὴ δὲν προσήρχοντο τακτικῶς ὅλοι οἱ μαθηταὶ καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ σχολείου δὲν εἶχε καθορισθῇ ταλείως πρὸς τακτικὴν λειτουργίαν τῶν μαθημάτων, ἡμεῖς δὲ οἱ διδάσκαλοι δὲν προσηρχόμεθα ἀκριβῶς εἰς τὴν κεκανονισμένην ὥραν, ἠναγκάσθη ὁ κ. διευθυντὴς νὰ ὁρίσῃ ἐπιτηρητὰς κατὰ τὰ συνήθεα καὶ χάριν τῆς ἡσυχίας, μέχρις οὗ τακτοποιηθῶσι τὰ πάντα καὶ ἀρχίσῃ ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ σχολείου. Μίαν πρωΐαν μετάβην εἰς τὸ γραφεῖον — ὀλίγον βραδέως — εὗρον τὸν κ. διευθυντὴν ἐνεργοῦντα ἐγγραφὰς καὶ τοὺς λοιποὺς συναδέλφους ἀπασχολοῦντας· ἀκολούθως μετέβην ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν διὰ νὰ παρατηρήσω τί κάμνουν οἱ μαθηταί. Πρὶν ἢ εἰσέλθω εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς δευτέρας τάξεως δὲν ἤκουον οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον θόρυβον καὶ ἐνόμισα ὅτι οἱ μαθηταὶ εἶχον ἀπέλθει. Ὡς δὲ εἰσῆλθον καὶ εἶδον τὸν μικρὸν ἐπιμελητὴν ἐπὶ τῆς ἕδρας, ἠρώτησα, πῶς συμβαίνει νὰ κάθωνται οἱ μαθηταὶ τόσον ἡσύχως, ἐνῷ εἰς τὰς ἄλλας τάξεις μὲ ὅλας τὰς ἀπειλὰς καὶ καταγγελίας τῶν ἐπιμελητῶν οὐδεμία τάξις ἐπικρατεῖ. Τότε τινὲς τῶν μαθητῶν μοὶ ἀπήντησαν ὅτι ἠκροῶντο ἑνὸς παραμυθίου, τὸ ὁποῖον ὁ ἐπιμελητὴς διηγεῖτο εἰς αὐτούς. Ἴσκ περιεργείας ὅπως μάθω ὁποίου εἴδους ἦτο αὐτὸ τὸ παραμύθι — διότι δυνατὸν νὰ ἦτο τοῦτο ἀκατάλληλον διὰ μαθητὰς — εἶπον εἰς τὸν ἐπιμελητὴν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ παραμύθι του καὶ ἔλαβον θέσιν ἀκροατοῦ μεταξὺ τῶν μαθητῶν.

Ὁ μικρὸς ἐπιμελητὴς μετὰ μικρὰν δυστροπίαν ἐξηκολούθησε τὴν διήγησίν του μέχρις οὗ ἐτελείωσεν αὐτήν. Τότε ἐγερθεὶς τῆς θέσεώς μου ἠρώτησα τοὺς μαθητάς ποῖος ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ ὅσα ἤκουσε. Ποῖα ἐκπλήξις! Ὅλα τὰ παιδάκια μὲ τὰ ἀτελεύτητα ἐγώ, ἐγώ, ἐγὼ ἀνέτειναν τὰς χεῖρας, ἐγείροντο, ὤφοῦντο ἐπὶ τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν των, ὅπως καταφανέστεροι γίνωνται καὶ ἐπροθυμοποιοῦντο ποῖον ἐκ τῶν πρώτων νὰ διηγηθῇ τὸ παραμύθι. Ἐξέλεξα τέλος ἕνα τῶν σχετικῶν ἀδυνάτων. Ὁποία τις καὶ πάλιν ἐκπληξις. Ὁ μικρὸς ἐπανέλαβεν ἄνευ βοηθείας τινὸς τὸ παραμύθι ἀκριβέστατα. Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ὑπὸ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου μαθητοῦ.

Καὶ ἤδη ἐρωτῶ. Ποῦ ἔγκειται τὸ μυστήριον τῆς ἐπιτυχίας; Ποία δύναμις ἔφερεν αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, ὥστε νὰ μὴ ἀπαιτῆται ἐπαναδιήγησις; Ἡ μεθοδικότης τοῦ ἐπιμελητοῦ; Ὄχι. Ἡ ἀντιληπτικὴ δύναμις τῶν μαθητῶν; καὶ πάλιν ὄχι. Διότι οἱ αὐτοὶ μαθηταὶ ἀκροῶνται καὶ τοῦ διδασκάλου των, ἀλλ' εἰς ἐρώτησιν ποῖος δύναται νὰ ἐπαναλάβῃ ὅσα ἤκουσε παρ' αὐτοῦ, δὲν ἀποκρίνονται, δὲν ὤφοῦσι τὰς χεῖρας των καὶ μὲ ἀπλανὲς βλέμμα προσβλέπουσι πρὸς αὐτόν. Ὁ διδάσκαλος ἀναγκάζεται νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν διήγησιν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι μόλις οἱ εὐφυέστεροι μετὰ δυσκολίας καὶ πολλῶν χασμάτων δύνανται νὰ εἴπωσί τι. Ποῖον ἄλλο δύναται νὰ εἶναι ἢ ἡ γλῶσσα; Ὁ μαθητὴς ὁμιλεῖ καὶ διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς ὑπὸ τῶν ἄλλων συμμαθητῶν του δὲν μεταχειρίζεται λέξεις καὶ φράσεις νεκράς, ἀλλὰ ζώσας, ὁμιλῶν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ μαθητοῦ. Ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς γραφίδος καὶ τοῦ μιστριωτισμοῦ μεταχειρίζεται — χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ — τὴν ἐπιτηδευμένην, τὴν νεκρὰν καὶ πνευματοκτόνον γλῶσσαν. Ὅπως τὰ κεκαρυκευμένα φαγητὰ βλάπτουσι τὸν στόμαχον οὕτω καὶ ἡ πλαστὴ διήγησις τὸ πνεῦμα. Τὰ μιστριώτικα νεκρὰ τῆς ὑπερκαθαρευούσης λόγια οὔτε κἂν προσβάλλουσι τὸ ἀκουστικὸν τύμπανον τοῦ ἀκροατοῦ, καὶ ἂν τοῦτο γίνεται οὐδεμίαν δύναμιν ἔχουσιν ὥστε νὰ διεγείρωσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ ἀπὸ τὸν γλυκὺν καὶ ἡσυχον αὐτῆς ὕπνον, εἶναι τὸ ἴδιον ὡς νὰ ἀκούῃ τις ἤχους γαλλικῶν ἢ ἀγγλικῶν λέξεων. Ἡ ζωντανὴ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ὑπερβάλλει ὅλας τὰς μεθόδους, κρατεῖ εἰς ἀδιάπτωτον προσοχὴν τὸ ἀκροατήριον, διεγείρει τὸ διαφέρον καὶ γεννᾷ τὰ λεπτότατα τῶν συναισθημάτων, διότι ὡς μουσικὴ γλυκεῖα ἠχοῦσα τέρπει τὴν ψυχήν, συμπαρασύρει τὸν ἀκροατὴν καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ αὐτὸς παρακολουθεῖ τὴν διήγησιν. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἡ λαλουμένη, ἡ ζωντανὴ πρέπει νὰ γίνῃ γλῶσσα τοῦ σχολείου ἂν θέλωμεν νὰ ἀπαλλάξωμεν τὰ παιδιά μας ἑνὸς βασανιστηρίου ἀπομνημονεύσεως ξηρῶν καὶ νεκρῶν λέξεων τῶν ὁποίων οὐδέποτε θὰ κάνωσιν ἐν τῷ βίῳ των χρῆσιν. Καὶ πρὸς πίστωσιν τῶν λόγων μου ἀρκεῖ νὰ φέρω ὡς παράδειγμα ἐκ τοῦ ἐπισήμου σχολείου λέξεις τοιαύτας:

Ἄνθη. *Δίανθος — (γαρυφαλλιά), χειρανθος — (βιολέτα ἢ κιτρίνη), ἴον τὸ τρίχρουν — (πανσές), ἀντίρρινον — (σκυλίκια).* Ζῶα. *λείριξ ὁ ἀγροδίαιτος — (γυρνοσάλιαγκας), κηπονία ἡ χρυσάχρους — (χρυσόμυγα), μελεαγρὶς ἡ γουμιδική — (φραγκόκοτα), ἔποψ — (τσαλαπετεινός).* Καρποί. *Στρύχνος ὁ ἐδώδιμος — (μελιτζάνα), στρύχνος, τὸ λυκοπερσικὸν — (ντομάτα), ἰδίαιτος ὁ ἐδώδιμος — (μπάμια), κλπ.*

Καὶ ἤδη προβάλλεται τὸ ἐρώτημα. Τίς ἡ πρακτικὴ ὠφέλεια ἐκ τῆς ἀπομνημονεύσεως τοιούτων λέξεων; Δικαιοῦται ἢ ὄχι χρόνος μάταιος; Θὰ τολμήσῃ τις ποτὲ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν μανάβην ἀντὶ ντομάτας στρύχνον, τὸ λυκοπερσικόν; Ἀλλ' ὁ μανάβης τί τοῦ ζητᾷ καὶ τύχῃ νὰ ἔχῃ σάπιες.

Τί δὲ νὰ εἰπω διὰ τὸ τυπικὸν καὶ ἐτυμολογικὸν μέρος τῆς γλώσσης; Ὁ μαθητὴς μανθάνει κανόνας καὶ ἐξαιρέσεις χωρὶς νὰ κάμνῃ ἐφαρμογὴν ποτὲ αὐτῶν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος, ἄλλο τυπικὸν διδάσκει καὶ ἄλλο μεταχειρίζεται εἰς τὸν διὰ ζώσης λόγον του. Π. χ. διδάσκει *τὸ ὕδωρ - τοῦ ὕδατος* καὶ *ἡ βρύσις γεν. τῆς βρύσεως*, ἀλλὰ ζητῶν ἕνα ποτήριον ὕδατος λέγει, *δῶσε μου ἕνα ποτήρι νερὸ τῆς βρύσης*. Ἐπίσης διατάσσων ὁ διδάσκαλος τὸν μαθητὴν νὰ γράψῃ τὸν ἀόριστον τοῦ γράφω εἰς τὴν προστακτικὴν λέγει, *γράψε* τὸν ἀόρ. τοῦ *γράφω* εἰς τὴν προστακτικήν, ἢ ἂς γράψῃ ὁ Α μαθητὴς κ.λ.π. Ἐνῷ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀπαιτεῖ νὰ τοῦ γράφουν *γραψάτω*, αὐτὸς λέγει *γράψε, ἂς γράψῃ*... Πληθώραν τοιούτων παραδειγμάτων δύναμαι νὰ παραθέσω, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς θεωρῶ τοῦτο περιττόν, καθ' ὅσον ὑπὸ πολλῶν καὶ δὴ εἰδικῶν ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν τοιαῦτα, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ὅλοι ἔχομεν πρόσφατα καὶ ἀπειροπληθῆ ἐκ τῆς καθημερινῆς χρήσεως ἐν τῷ σχολείῳ, καθ' ὅσον οὐδὲν ἄλλο πράττομεν ἢ νὰ μεταφράζωμεν κατὰ 99 $^0/_0$ ἐκ τῆς ὁμιλουμένης εἰς τὴν νεκράν: *ψωμί — ἄρτος, γάρι — ἰχθύς, νερὸ — ὕδωρ*, κλπ.

Ἴσως τινὲς μὲ κατακρίνωσιν ὅτι δὲν εἶμαι σύμφωνος πρὸς ὅσα γράφω. Δὲν ἀντιλέγω, ἀλλὰ τὸ αἴτιον εἶνε εὐνόητον. Ἓν μόνον δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω καὶ τοῦτο ἀναμένω νὰ ἀκούσω ἀπὸ εἰδικωτέρους ἐμοῦ, τίνι τρόπῳ θὰ λυθῇ, ὄχι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, διότι τοῦτο εἶνε πρὸ πολλοῦ λελυμένον, ἀλλ' ὁ γλωσσοδέτης, αἱ χειροπέδαι τὰς ὁποίας μᾶς ἔθεσαν λαοπλάνοι δημοκόποι διὰ τοῦ γνωστοῦ ἄρθρου τοῦ συντάγματος. Τοῦτο ἀναμένω ἀνυπομόνως ν' ἀκούσω παρὰ εἰδικῶν γλωσσολόγων καὶ παιδαγωγῶν χάριν τοῦ σχολείου.

Ἀθῆναι, Δεκέμβριος 1918.

Μουσικά

Γιὰ τὴ μουσικὴ κίνηση τῆς περασμένης χρονιᾶς στὸν τόπο μας πολὺ λίγα ἔχει κανένας νὰ πῇ. Τὴ στιγμὴ ποὺ ἀκούστηκε τὸ πολεμιστήριο σάλπισμα ποὺ ξύπνησε τὸ ἔθνος γιὰ τὸ μεγάλο τὸν ἀγῶνα, σώπασε κάθε ἄλλη μουσική. Ὅλες οἱ καρδιὲς μὲ τὸν ἴδιο παλμὸ καὶ μὲ τὴν ἴδιαν ἀγωνία ζοῦσανε τὶς μεγάλες μέρες τῆς φυλῆς μας. Καὶ κάθε ἄλλο φανέρωμα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἤτανε σὰν κάτι χωρὶς σημασία, κάτι ἀδιάφορο καὶ ξένο, μπροστὰ στὸ ἕνα καὶ τὸ μεγάλο ποὺ γέμιζε ὅλες τὶς ψυχές.

Φυσικὸ ἦτανε νὰ ζητήσῃ τὸ δυνατὸ αὐτὸ πατριωτικὸ αἴσθημα νὰ φανερωθῇ καὶ στὴν τέχνη. Γιὰ μερικοὺς ἀνάγκη, τοὺς ἀληθινοὺς τεχνίτες, γι' ἄλλους βιομηχανία, ὅπως τυχαίνει πάντα — δυστυχῶς. Κι ἅμα γραφτήκανε διάφορα ἐμβατήρια, θούρια, πολεμιστήρια τραγούδια, ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς μουσικούς μας, δασκάλους καὶ μαθητάδες κι ἐρασιτέχνες.

Κρῖμα τόσο ἀσήμαντη νὰ εἶναι ὅλη αὐτὴ ἡ παραγωγὴ ποὺ τίποτα ἀπ' αὐτὴ νὰ μὴν μπορέσῃ νὰ μείνῃ μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ λαοῦ ὡς ἀντίλαλος μιᾶς δοξασμένης ἐποχῆς. Γιατὶ οἱ τραγοὶ ποὺ γράψανε φαίνεται σὰ νὰ γράψανε ὄχι ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τόσο, ὅσο γιατὶ ἡ περίσταση τὸ καλοῦσε, γιατὶ τὸ θεωρήσανε χρέος τους νὰ πληρώσουνε κι αὐτοὶ τὸ φόρο τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, στὸ δικό τους τὸ νόμισμα. Καὶ στενέψανε τὸν ἑαυτό τους σὲ κάτι ξένο γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ τὴ φύση τοῦ ταλέντου των. Γι' αὐτὸ μοναχὰ σχετικὰ μπορεῖ νὰ κρίνῃ κανεὶς τὰ ἔργα τοῦ Καλομοίρη καὶ τοῦ Σαμάρα· γιατὶ ὅσο κι ἂν ἀπέχουνται ξεχωριστὰ ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα,

δὲν μποροῦνε φυσικὰ νὰ σταθοῦνε πλάι μὲ ἄλλα δικά τους ἔργα. Ὡστόσο δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὁ πιὸ ἀληθινός, ὁ πιὸ εὐγενικὸς ἐνθουσιασμὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ξεχειλίζει μέσα ἀπὸ τὸ «Ἐμπρός» τοῦ Καλομοίρη, γραμμένο ἀπάνω σὲ στίχους τοῦ Παλαμᾶ. Ἀλήθεια πὼς στὸ πρῶτο καὶ στὸ δεύτερο ἀκόμα ἄκουσμα μπορεῖ νὰ φανῇ στρυφνὸ καὶ δύσκολο στὴν ἐκτέλεση· ὁ συνθέτης ποὺ ἀποστρέφεται τὴν προστυχιὰ καὶ τὴν κοινοτοπία, προσπάθησε καὶ δῶ νὰ δώσῃ ἕναν καινούριο τόνο, νὰ μεταχειριστῇ πλούσιες κι ἀσυνήθιστες ἁρμονίες ποὺ ξαφνιάζουνε στὴν ἀρχή. Ὅμως ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ξάφνιασμα εἶναι ποὺ στεριώνει τὴ μελωδία μέσα στὴ μνήμη ὕστερα ἀπὸ μιὰ καλὴ ἄσκηση τοῦ ἀφτιοῦ.

Ἡ πρώτη στροφὴ τοῦ ὕμνου τοῦ Σαμάρα «Οἱ νικηταί» εἶναι γραμμένη μὲ πρωτοτυπία καὶ δύναμη. Ἔχει ἕνα ρυθμὸ σφιχτοδεμένο, στερεὸ καὶ ἀντρικό. Δὲν ἀξίζει νὰ μιλήσῃ κανεὶς γιὰ τ' ἄλλα ξεχωριστά. Θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ συστήσῃ γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὸν «Ὕμνο τῆς Νίκης» τοῦ Γ. Λαμπελὲτ καὶ τὸ «Γλυκοχάραμα» τῆς Χαρίκλειας Καλομοίρη. Ὅμως τὸ πρῶτο, ὅσο κι ἂν παρουσιάζῃ κάποιο ἐνδιαφέρον μουσικό, ἔχει πολὺ συχνὰ σπουδαιότατα λάθη τονισμοῦ, δηλαδὴ ἡ τονισμένη συλλαβὴ τοῦ στίχου πέφτει σ' ἕνα ἄτονο μέρος του ρυθμοῦ, κι ἀντίστροφα. Αὐτὸ δυσκολεύει τὸ τραγούδι, καταστρέφει τὸ νόημα καὶ χαλαρώνει τὸ ρυθμό. Τὸ δεύτερο, τῆς κ. Καλομοίρη, εἶναι ἕνα χαριτωμένο, φαιδρὸ ἐμβατήριο, ποὺ τραγουδιέται εὔκολα κι ἀπὸ ἀγύμναστες ἀκόμα φωνές. Καταλληλότερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα γιὰ τὰ σχολεῖα.

*

Κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ πέρασε ἀπαρατήρητο γιὰ τὸν πολὺ κόσμο, μὰ ποὺ ἔχει πολὺ μεγάλη σημασία γιὰ ὅλους ὅσοι ἐνδιαφέρουνται γιὰ τὴ μουσικὴ παιδαγωγία, εἶναι ἡ ἔκδοση μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ μικρὰ εὔκολα κομματάκια γιὰ πιάνο. Ὁ τίτλος της «Γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα», ἐξηγεῖ καὶ τὸ σκοπό της. Τὰ κομματάκια αὐτά, γραμμένα ἀπὸ τὸν Καλομοίρη, μᾶς πείθουν πὼς μονάχα ἕνας μουσικὸς μὲ ἀληθινὸ ταλέντο καὶ μεγάλη πνοὴ ξέρει νὰ σκύψῃ κι ἀπάνω στὴν παιδικὴ ψυχὴ καὶ νὰ τῆς τραγουδήσῃ σκοποὺς ποὺ θὰ ξυπνήσουνε μέσα της τὸν πόθο καὶ τὴν ἀγάπη τῆς ἀληθινῆς μουσικῆς. Ὅπως ὁ Schumann στὶς θαυμαστὲς του «Παιδικὲς σκηνὲς» μίλησε μὲ τὴν ἁπλὴ γλῶσσα τοῦ παιδιοῦ στοῦ παιδιοῦ τὴν ψυχή, ἔτσι κι ὁ Καλομοίρης μιλεῖ μὲ ἑλληνικὴ μουσικὴ γλῶσσα στὰ «ἑλληνόπουλα», καὶ τοὺς λέει *ἕνα σωρὸ χαριτωμένα καὶ φαιδρὰ πράματα* ποὺ τὰ νιώθουν καὶ τὰ χαίρουνται ἀληθεια· γιατὶ μὲ ἀληθινὴ χαρὰ τὰ μελετοῦνε καὶ τὰ παίζουν οἱ μικρές μου μαθήτριες τὰ κομματάκια αὐτά, ποὺ εὔχομαι νὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ τέτοια κομμάτια γιὰ τὴ νεολαία ποὺ σπουδάζει. Στὸν τόπο μας εἶναι πρώτη φορὰ ποὺ συλλογίστηκε κανεὶς νὰ δώσῃ στὸν παιδικὸ κόσμο, ἔξω ἀπὸ τὰ σαχλὰ μεταφράσματα ποὺ τραγουδιοῦνται στὰ σχολεῖα, κάτι ποὺ νὰ τοῦ μορφώσῃ τὴν αἰσθητική του ἀντίληψη καὶ νὰ τοῦ δυναμώσῃ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴ μουσική.

*

Τὸ «Ἀποκριάτικο ὄνειρο» τῆς Δόας Λαμπάρη ποὺ παίχτηκε γιὰ πρώτη φορὰ φέτος τὸ καλοκαίρι, παρουσίασε μιὰ καλλιτέχνιδα μὲ σοβαρὴ μουσικὴ μόρφωση καὶ μέλλον, ὅταν λογαριάσῃ κανεὶς πὼς ἡ ὀπερέτα αὐτὴ εἶναι τὸ πρῶτο της ἔργο γιὰ τὸ θέατρο. Πλούσια καὶ ἐνδιαφέρουσα ἐνορχήστρωση, καλοδουλεμένα κόρα, εἶναι τὰ κυριώτερα προτερήματα τοῦ ἔργου· τοῦ λείπει ἡ φόρμα

τῆς ὀπερέτας, ἡ πεταχτὴ φαιδρότητα, ἡ ἀλαφράδα. Τελειώνει μελοδραματικά, θριαμβευτικά, βαρειά. Σ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ φταίη πιὸ πολὺ τὸ λιμπρέτο, ποὺ εἶναι ἐξαιρετικὰ σαχλὸ κι ἄνοστο. Ἡ Δ^ια Λαμπάρη ἔχει τὰ προσόντα γιὰ νὰ γράψη πολὺ καλά, ἂν εὕρη θέματα ποὺ νὰ ταιριάζουνε πιὸ πολὺ στὴν ἰδιοσυγκρασία της, ποὺ νὰ πλησιάζουνε περισσότερο στὸ λυρικὸ δρᾶμα παρὰ στὴν ὀπερέτα.

*

Τώρα μὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου βλέπομε παντοῦ μιὰ καινούρια ζύμωση. Ἡ ἀτμοσφαῖρα εἶναι γεμάτη ἠλεχτρισμό· προσπάθειες ἀπ' ὅλα τὰ μέρη καὶ πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα. Τὸ προγνωστικὸ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι καλό. Ὅμως πρέπει ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουνε τὴ δύναμη στὰ χέρια τους νὰ προσέξουνε πολὺ μήπως αὐτὲς ὅλες οἱ προσπάθειες πάρουνε κακὸ δρόμο, καὶ χρειαστῆ ἀργότερα διπλὸς κόπος γιὰ νὰ διορθωθῆ τὸ παραστράτισμα. Μακριὰ ἀπὸ ντιλεταντισμούς. Ἀνέλεος πόλεμος στὸν ντιλεταντισμό. Τὰ μουσικὰ ζητήματα ἂς μείνουνε στὰ χέρια τῶν μουσικῶν, ὅπως κάθε ζήτημα νὰ τὸ καταπιάνωνται μονάχα οἱ εἰδικοί. Ἂς πολεμηθοῦνε ὅλοι οἱ διάφοροι σύλλογοι ποὺ μὲ μεγάλα καὶ κουδουνιστὰ ὀνόματα, «Ἀκαδημίες», «Τέχνες» κτλ. ἐπαγγέλλονται τὴν ἀναγέννηση ὅλων μαζὶ τῶν κλάδων τῆς τέχνης καὶ τάζουνε λαγοὺς μὲ πετραχήλια. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ γλιτώση κανεὶς ἀπὸ τὴν παγίδα. Ἀρκεῖ νὰ δῆ ὅτι ἐκεῖνο ποὺ λείπει κυρίως ἀπὸ τοὺς μουσικοὺς αὐτοὺς συλλόγους εἶναι οἱ μουσικοί, καὶ ὅτι κυβερνιοῦνται συνήθως ἀπὸ λόγιους, ἀρχαιολόγους καὶ κάθε ἄλλο ἐξὸν ἀπὸ μουσικούς. Τὸ μόνο κακὸ εἶναι πὼς μποροῦν νὰ παρασύρουν τὸ ἀνίδεο πλῆθος, καὶ τὴ στιγμὴ ποὺ θ' ἀρχίση μιὰ σοβαρὴ ἐργασία, θὰ βρῆ ἀντίδραση κι ἀργοπορία. Ἀργοπορία κυρίως, γιατὶ ἡ σοβαρὴ καὶ θετικὴ ἐργασία ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ φτάση στὸ σκοπό της — δὲ γίνεται ἀλλιῶς — καὶ θὰ φτάση μονάχη της, μὲ τὰ δικά της μέσα, χωρὶς ρεκλάμες καὶ φασαρίες, καὶ «σεληνοφώτιστες νύχτες», καθὼς μᾶς ἀναγγέλλει τὸ πρόγραμμα τῆς «Μουσικῆς Ἀκαδημίας».

ΑΥΡΑ Σ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

Διάφορα

J. B. Bury, A History of the Eastern Roman Empire, from the fall of Irene to the accession of Basil I (A. D. 802-867). Λονδίνο 1912. («Ἱστορία τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀπὸ τὸ ξεθρόνιασμα τῆς Εἰρήνης ὡς τὴν ἀνάβαση τοῦ Βασιλείου τοῦ Α' στὸ θρόνο»).

Ἀπὸ τὸ σοβαρὸ κι εὐσυνείδητα μελετημένο αὐτὸ ἔργο, τὸ ἀφιερωμένο στὴ σκιὰ τοῦ Κρούμπαχερ, ξεχωρίζομε τ' ἀκόλουθα, σχετικὰ μὲ τὴ γλῶσσα, τὴν παιδεία καὶ τὴ φιλολογία τῶν Βυζαντινῶν, ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ἐνδιαφέρουν τοὺς ἀναγνῶστες τοῦ Δελτίου:

«Μπορεῖ κανεὶς νὰ ξεχωρίση μέσα στὴν Ἰγνατιακὴ πολεμικὴ τὶς ἀρχὲς τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιπάθειας Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, ποὺ ἀργότερα δυναμώνουν τόσο πολύ. Μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε καθαρὰ μέσα στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Πάπα μὲ τὸν Αὐτοκράτορα τὴ λατινικὴ φιλυποψία γιὰ τοὺς Ἕλληνες καὶ τὴν ἑλληνικὴ περιφρόνηση γιὰ τοὺς Λατίνους. Ὁ Βασιλιὰς περιγράφει τὴ λατινικὴ γλῶσσα ὡς «βάρβαρη καὶ σκυθικὴ», ἴσως ὑποκινημένος ἀπὸ τὸ Φώτιο. Ξεχνοῦσε ὁλότελα πὼς αὐτὴ ἦταν ἡ γλῶσσα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κι ἔχει ὁ Πάπας νὰ τοῦ θυμίση πὼς ὁ δικός

του τίτλος εἶναι «Αὐτοκράτορας τῶν Ῥωμαίων» καὶ πὼς καθημερινὰ στὶς τελετὲς τῆς δικῆς του αὐλῆς λατινικὲς λέξες λαλοῦνται. Μὰ αὐτὴ ἡ παιδιακίσια κι ἀμελέτητη ἐπίθεση ἐνάντια στὴ γλῶσσα τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου δείχνει τὸ ποῦθε φυσοῦσε τότε ὁ ἀέρας κι ὡραῖα ζωγραφίζει τὸ πῶς οἱ Βυζαντινοὶ μὲ τὴν ἔντονη πεποίθηση τῆς ὑπεροχῆς τοῦ δικοῦ τους πολιτισμοῦ — εἶχαν ἀλήθεια πολλοὺς λαμπροὺς λόγους νὰ τὸ πιστεύουν — θεωροῦσαν πιὸ πὼς οἱ λατινόγλωσσοι λαοὶ ἀνήκανε στὸ βάρβαρο κόσμο. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ περιμένη πὼς οἱ Ἕλληνες συνεπαρμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο θὰ δέχουνταν ἀξίωσες ἐκκλησιαστικῆς ὑπεροχῆς σὰν τοῦ Πάπα Νικολάου, ἢ πὼς ἡ Ἐκκλησία τῆς Πόλης θ' ἄφηνε ἢ θὰ προκαλοῦσε τὴν παπικὴ ἐπέμβαση, παρὰ μόνο σὰν προσωρινὸ μέτρο. Ὁ Φώτιος ἔκαμε συνειδητὸ τὸ ἑλληνικὸ ἐθνικὸ αἴσθημα, ποὺ ὁλόκληρο τὸ μεσαιῶνα ἀντλοῦσε θύναμη καὶ τροφὴ ἀπὸ τὸν ἔντονο ἀνταγωνισμὸ μὲ τὴ ρωμαϊκὴ χριστιανοσύνη, καὶ οἱ τωρινοὶ Ἕλληνες δίκιο ἔχουν νὰ τόνε θεωροῦν μὲ σεβασμὸ ἕναν ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς φυλῆς τους (σελ. 206. Κεφ. 6ο «Φώτιος καὶ Ἰγνάτιος»).*

«Γνωρίζουν ὅλοι πὼς ὁ βυζαντινὸς κόσμος ποὺ εἶχε βγάλει πολλοὺς ἄντρες μὲ πλατειὰ καὶ ποικίλη μάθηση ἢ μὲ λεπτὸ μυαλό, σὰν τὸ Φώτιο, τὸν Ψελλὸ καὶ τὸν Εὐστάθιο — γιὰ νὰ ὀνομάσουμε μόνο τρία ἀπὸ τὰ γνωστότερα ὀνόματα — ποτὲ δὲ γέννησε πρωτότυπο καὶ δημιουργικὸ μεγάλο πνεῦμα. Ἡ ἐπιστήμη του δὲν μπορεῖ νὰ περηφανευτῆ γιὰ καμιὰ καινούρια ἀνακάλυψη, ἡ φιλοσοφία του γιὰ κανένα νέο σύστημα ἢ ἐξήγηση τοῦ κόσμου. Ἐποχὴ τὴν ἐποχή, ἄπειρα κοντύλια ταράχτηκαν, κοτάμια χύθηκε τὸ μελάνι, μὰ κανένα ἔργο φιλολογικὸ δὲν ἔμεινε ποὺ νὰ μπορῆ ν' ἀξιώση θέση ἀνάμεσα στὰ μνημειακὰ βιβλία τῆς οἰκουμένης. Στὸν ὄγκο τῆς ἀνθρωπότητας ἡ βυζαντινὴ φιλολογία εἶναι νεκρὸ πρᾶμα. Δὲν ἔχει ἀφήσει κανένα ἀθάνατο βιβλίο ποὺ νὰ διδάσκη καὶ νὰ χαροποιῆ τὶς ἀκόλουθες γενεές.

Ἐνῶ τὸ ἀναξέταστο κῦρος ποὺ εἶχε τὸ θρησκευτικὸ δόγμα καὶ ἡ τυραννία τῆς ὀρθοδοξίας περιώριζαν τὴ σκέψη μὲ ἀόρατα δεσμά, ποὺ ἔπνιγαν τὴν ὁρμὴ τῆς ἐλεύθερης ἔρευνας καὶ τὴ διανοητικὴ ἐπιχειρηματικότητα, προσθέτονταν κι ἄλλο κῦρος, ὄχι λιγώτερο μοιραῖο γιὰ τὴν ἐλευθερία — ποὺ εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος γιὰ τὴ φιλολογικὴ ἐπίδοση ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ προκοπὴ — τὸ κῦρος τῶν ἀρχαίων.

Εἴδαμε τὴν ὑπεροχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας πάνω στὰ συγκαιρινά της εὐρωπαϊκὰ κράτη ὅσο γιὰ τὴν ἀνώτερη παιδεία ποὺ ἔδινε. Μέσα στὸ ἐκπαιδευτικὸ τοῦτο σύστημα ποὺ ἔδινε τὴν εὐκαιρία στοὺς μελετητοὺς νέους καὶ τοὺς ξεθάρρευε νὰ γνωρίσουν τοὺς μεγάλους εἰδωλολάτρες λογοτέχνες τῆς Ἑλλάδας, θὰ μπορούσαμε νὰ φάξουμε μήπως βροῦμε διέξοδο γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ τὶς κοσμογονικὲς θεωρίες καὶ τὶς ἀποψες τῆς ζωῆς ποὺ τοὺς ἐπι-

* Τὸ πνεῦμα τοῦ Φώτιου γαλοιογραφήθηκε ἀξιοπερίεργα στὴν Ἑλλάδα στὸν τελευταῖο ἀγῶνα ἀνάμεσα στὰ δυὸ γλωσσικὰ στρατόπεδα. Οἱ ὑπερασπιστὲς τῆς λόγιας γλώσσας (τῆς καθαρευούσας), ποὺ μ' ἀρχηγὸ τὸν καθηγητὴ κ. Μιστριώτη κατάφεραν καὶ καταδικάστηκε τελειωτικὰ ἡ λαϊκὴ γλῶσσα, βεβαίωναν πὼς ξενικὴ ἐπίδραση ὑποστήριζε τοὺς ἀντίπαλούς των, τοὺς ὑποστηριχτὲς τῆς κοινῆς γλώσσας (γνωστοὺς μὲ τ' ὄνομα *μαλλιαροί*), καὶ πὼς σκοπός τους ἦταν νὰ ὑποσκάψουν τὴν ἑλληνικὴ ἐθνότητα καὶ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. — Οἱ ξένοι μόνο νὰ χάσκουν ἀπὸ ἀπορία μποροῦν.

βάλλουνταν δογματικὰ ἀπὸ τὴ θρησκεία, ἢ τουλάχιστο ἕνα κεντρὶ ποὺ νὰ τοὺς δίνῃ ἀφορμὴ νὰ ζητοῦν ὑλικὸ γιὰ φιλολογικὴ τέχνη μέσα στὸν ἀπέραντο κάμπο τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Μὰ ἡ ἐπίδραση τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν μυαλῶν ἀποδείχτηκε ἀνίκανη νὰ γλιτώσῃ σκλάβους θελγητικούς, ποὺ μελετοῦσαν τὸ γράμμα καὶ δὲν ἔνιωθαν τὸ νόημα.

Κι ἔτσι αὐτὴ ἡ ἐκπαίδευση ἔφερε ἀποτέλεσμα τὸ σκλάβωμα τοῦ νοῦ σὲ ἄλλο ζυγό: στὸ λόγιο κῦρος τῶν ἀρχαίων. Ἡ κλασικὴ παράδοση ἦτανε βραχνὰς μᾶλλον παρὰ διεγερτικό· ἡ κλασικὴ φιλολογία τοὺς ἦταν εἴδωλο, μὰ ὄχι ἔμπνευση. Ἡ ἀνώτερη ἐκπαίδευση ἦταν ἐκπολιτιστική, μὰ ὄχι κινήτρα δύναμη· ἦτανε ἐλευθέρια μὰ δὲν ἐλευθέρωνε.

Οἱ τελευταῖοι Ἕλληνες ἔγραφαν μὲ ὕφος καὶ τρόπο ποὺ ἀποτελοῦνταν στοὺς πιὸ μορφωμένους συγκαιρινούς των, καὶ τὸ γοῦστο αὐτῶν τῶν ἀναγνωστικῶν ἀχτιμοῦσε κι ἀπαιτοῦσε τεχνητὸ καὶ φιλοδουλεμένο ὕφος, ἔμμεσο, περιφραστικὸ καὶ συχνὰ μεταφορικὸ ποὺ γιὰ μᾶς καταντᾶ ὑπερβολικὰ κουραστικὸ καὶ κρύο. Τὸ λεξιλόγιο καὶ ἡ γραμματικὴ τῆς φιλολογίας αὐτῆς ἦταν διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο καὶ τὴ γραμματικὴ τῆς καθημερινῆς ζωῆς, κι ἔπρεπα μὲ πολλοὺς κόπους ν' ἀποχτηθοῦνε στὸ σκολειό. Ἡ φιλολογία στὸ Βυζάντιο, γραμμένη ἔτσι σὲ γλῶσσα ποὺ ἦταν καθαρὰ συνθηματική, φυλάγοντας τὴν παράδοση τῆς ρητορικῆς ποὺ κατέβαινε ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἦταν χεροπόδαρα δεμένη μὲ ἀφύσικους θεσμούς. Κάτι τέτοιο θὰ εἶχε τύχει στοὺς Ἰταλοὺς ἂν εἶχαν πάντα μεταχειριστῆ τὰ λατινικὰ γιὰ φιλολογικὸ ὄργανο, καὶ δὲν εἶχαν σταθῆ ἄξιοι νὰ ξεσκλαβωθοῦν ἀπὸ τὴν κηδεμονία τοῦ Κικέρωνα, τοῦ Λίβιου καὶ τοῦ Σενέκα. Ἡ δύναμη αὐτῆς τῆς παράδοσης στὸ ὕφος εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ τὸ συντηρητικὸ πνεῦμα τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας. — Αὐτὰ τὰ περιστατικὰ ἔκαναν καὶ δὲν κατώρθωσαν ἔτσι οἱ Βυζαντινοὶ λογοτέχνες νὰ βγάλουν ἀπὸ μέσα τους τίποτε ποὺ νὰ ἔχῃ ἀνθρώπινη ἀξία. Μὰ ὅμως, σὰν ἀντάλλαγμα γιὰ κάποιες συναισθηματικὲς μὲ ἀξία σταθερή, ἡ φιλολογία τοῦ κόσμου δὰ χρωστάει τίποτε στοὺς Βυζαντινούς, ὅμως ἐμεῖς χρωστοῦμε σ' αὐτοὺς καὶ στὴν ἐπιμονὴ ποὺ ἔδειξαν οἱ ἐκπαιδευτικές τους παράδοσες, κάτι ἀναχτίμητο, γιατὶ αὐτοὶ διατήρησαν ὅσα μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας χαιρόμαστε σήμερα. Παίρνουμε γιὰ παραδειγμένη τὴν κληρονομιὰ μιᾶς καὶ σπάνια στοχάζόμαστε νὰ θυμηθοῦμε πὼς τὰ χερόγραφα τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ πεζογράφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας γράφηκαν ὄχι γιὰ ἀπομακρυσμένους κι ἀγνωστους ἀπόγονους μὰ γιὰ νὰ ἐπαρκέσουνε στὴ ζήτηση καὶ στὶς ἀνάγκες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς (σελ. 448. Καφ. 14 «Τέχνη, Ἐκπαίδευση καὶ Παιδεία στὴν Ἀμοριανὴ ἐποχή. § 2 Ἐκπαίδευση καὶ Παιδεία»). Φ. Δ.

Ἄννας Καταίγρα Μελᾶ, Ὁδηγίαι διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν βρεφῶν, ἐγκριθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Β. Ἰατροσυνεδρίου, Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν, τμῆμα Δημοσίας Ὑγείας. Ἀθῆναι 1912, 46 σελ., σχ. 8ο μικρό.

Τὸ ἀνοίγεις μὲ προκατάληψη. Τί καλὸ μπορεῖ νὰ παρουσιάσῃ ἕνα μικρὸ φυλλάδιο 46 σελίδες, μὲ ἄσπρο ψυχρὸ ἐξώφυλλο ποὺ σοῦ θυμίζει κανονισμούς, Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, γραφειοκρατεία; Καὶ ὅμως ἀμέσως ἀπ' τὴν πρώτη σελίδα νιώθεις μιὰ ζέστη ζωντανὴ νὰ βγαίνῃ ἀπ' τὸ ἄψυχο χαρτί.

Τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ γράφηκε γιὰ τὶς μητέρες τοῦ λαοῦ πρὸ πάντων, ὅλες ὅμως θὰ κάνουν καλὰ νὰ τὸ διαβάσουν, γιὰ ὅλες γενικὰ ἔχει κάτι καὶ ὅλες θὰ ὠφεληθοῦνε διαβάζοντας χρήσιμα λόγια μὲ καρδιὰ εἰπωμένα.

Οἱ ὁδηγίες διαιροῦνται σὲ δυὸ μέρη: πρὶν γεννηθῇ τὸ παιδὶ καὶ μετὰ τὴ γέννησή του. Στὸ πρῶτο φυσικὰ εἶναι συμβουλὲς πρακτικὲς γιὰ τὴν ὑγεία τῆς μητέρας «γιατὶ κάθετι σχετικὸ μὲ τὴν δίαιτα τῆς μητέρας, τὴν διάθεσή της καὶ τὴν ζωή της γενικῶς, εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς κυήσεως, ἐπηρεάζει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδιοῦ της. Κάθε ἀδιαθεσία, ἀταξία ἢ παρεκτροπή της τὴν πληρώνει ἐκεῖνο». Ἀρχίζοντας λοιπὸν ἀπὸ τὴ διάθεσή της τὴν ψυχική, ἡ μητέρα πρέπει νὰ προσέχῃ τὸν περίπατό της, τὴν τροφή, τὰ φορέματά της, πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τὴν ἀρρώστια.

Στὸ δεύτερο μέρος τὴ μεγαλύτερη θέση τὴν ἔχει τὸ ζήτημα τοῦ θηλασμοῦ τοῦ παιδιοῦ, τὸ κυριώτερο, ἐξετάζονται ὅμως προσεχτικὰ καὶ μὲ καθέκαστα ὅλα τ' ἄλλα σπουδαῖα ζητήματα τῆς καθαριότητας, τῆς ἐνδυμασίας, τῆς κούνιας, τῆς ὀδοντοφυΐας, τῶν πρώτων βημάτων καὶ τοῦ περιπάτου.

Ὅλες οἱ συμβουλὲς ποὺ δίνει ἡ Κα Καταίγρα Μελᾶ εἶναι ἀξιόλογες. Μπορεῖ ἴσως νὰ διαφωνήσῃ κανεὶς σὲ τούτην ἢ σὲ κείνη τὴ λεπτομέρεια, μὰ αὐτὸ εἶναι ἀδιάφορο· γενικὰ ὅ,τι λέει στηρίζεται σὲ γνώση βαθειὰ τοῦ θέματός της καὶ σὲ μεγάλη πεῖρα. Ὅμως τὸ πιὸ σημαντικὸ δὲν εἶναι οἱ ἴδιες οἱ ὁδηγίες ποὺ δίνει ὅσο ὁ τρόπος ποὺ τὶς δίνει ὁ μεταδοτικός· ἕνας τρόπος δικός της, ποὺ μοιάζει κάποτε ὁμιλία, κάποτε σάλπισμα καὶ κάποτε μάλωμα, ἕνας τρόπος ποὺ ἀποκλείνει τὴν ἀντίρρηση, ποὺ αὐξάνει τὴν αὐτοπεποίθηση καὶ τὴ φιλοτιμία τὴ μητρική. Ἡ κυρία Μελὰ ἀποτείνεται σὲ γυναῖκες λαϊκὲς καὶ τοὺς τὰ λέει ξάστερα· δὲ φοβᾶται νὰ τρομάξῃ καμιὰ γυναῖκα, γιατὶ κοντὰ στὸν κίνδυνο ποὺ τῆς δείχνει κατηγορηματικὰ τῆς δίνει καὶ τὸν τρόπο ποὺ θὰ τὸν ἀποφύγῃ. Δυὸ καὶ δυὸ κάνουν τέσσερα.

«Τὸ γάλα τοῦ ζώου ἀπεστειρωμένον ἢ μή, τὸ γάλα τοῦ κουτιοῦ καὶ τὰ διάφορα ἄλευρα σκοτώνουν τόσα παιδιὰ ὅσα καμιὰ ἐπιδημία. Τίποτε, ἀπολύτως τίποτε, δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ γάλα τῆς μητέρας» (σελ. 9).

«Δὲν ὑπάρχει μητέρα ποὺ ἔχει μωρὸ καὶ δὲν ἔχει γάλα. Ἰδοὺ μία ἀλήθεια ποὺ τὴν διαψεύδουν τὰ πράγματα κάθε ἡμέρα ἀκριβῶς διότι δὲν εἶναι γνωστή. Ὑπάρχουν μητέρες μὲ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον γάλα, μητέρες εἰς τὰς ὁποίας ἔρχεται ἐνωρίτερον, μητέρες εἰς τὰς ὁποίας ἔρχεται ἀργότερον. Δὲν ὑπάρχουν ὅμως μητέρες χωρὶς γάλα» (σελ. 10).

«Πρὶν βγάλετε ἔξω τὸ παιδί σας πρέπει νὰ τὸ ἐμβολιάσετε. Λέγουν πὼς τὰ μικρὰ δὲν βγάζουν τὴν εὐλογιάν. Ψέματα. Λέγουν πὼς τὰ μικρὰ ὑποφέρουν πολὺ ἀπὸ τὸ ἐμβόλιασμα, ὅτι δὲν κάνει τὸ καλοκαίρι κλπ. Ὅλα ψέματα. Ὅσο μικρότερο εἶναι τὸ παιδὶ τόσο καλύτερα, ἂν μάλιστα εἶναι ἐπιδημία ἠμπορεῖτε νὰ τὸ ἐμβολιάσετε ἀπὸ τὴν πρώτην ἑβδομάδα» (σελ. 12).

Ὅσο ἀμείλιχτη εἶναι ἡ κυρία Καταίγρα Μελᾶ γιὰ τὶς διάφορες προλήψεις «τῶν γιαγιάδων» καὶ τὶς ψευτοευαισθησίες (σελ. 15 καὶ 45) ποὺ κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ μητρικὴ ἀγάπη, τόσο τὴν αἰσθάνεσαι γυναῖκα μὲ καρδιὰ ζεστὴ καὶ μεγάλη, μὲ καρδιὰ μητέρας τ.υφερή. Αὐτὸ εἶναι τὸ μυστικὸ ποὺ ζωντανεύει τ' ἀποφθέγματά της καὶ διορθώνει τὴν κάποτε αὐστηρή της γλῶσσα. Πότε μπαίνει στὴ θέση τοῦ μωροῦ: «τρῶγω καλὰ καὶ ὅσον πρέπει καὶ χωνεύω λαμπρά. Μεῖνε ἡσυχη καλή μου μητερούλα» (σελ. 20)· «μὴ μὲ σφίγγεις καλή μου μητερούλα τόσο πολύ. Ἄφησέ με σὲ παρακαλῶ ὀλίγο ἐλεύθερο' μοῦ πιέζεις τὴν κοι-

λίαν, μοῦ πιέζεις τὸ στῆθος καὶ δὲν ἠμπορῶ ν' ἀναπνεύσω» (σελ. 34)· καὶ πότε συμμερίζεται τόσο ὑποκειμενικὰ τὴ χαρὰ καὶ τὴν ὑπερηφάνεια τῆς νέας μητέρας γιὰ τὸ μωρό της, ποὺ κάθε μιὰ ποὺ τὶς διαβάση καὶ ἄθελα θὰ φανταστῆ πῶς γιὰ τὸ δικό της ξανθὸ καὶ παχουλὸ παιδάκι γράφηκαν οἱ «Ὁδηγίες».

Προσέξτε τὸν πρόλογο καὶ τὸν ἐπίλογο. Ξαναδιαβάστε καὶ τὸ κεφάλαιο «Παραμάνα» στὴ σελίδα 30: «Ἐὰν ἕως τώρα δὲν ἀνέφερα τὸν θηλασμὸν μὲ τὴν παραμάναν ὁ λόγος εἶναι διότι νομίζω ὅτι εἰς τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα, αἰῶνα πολιτισμοῦ καὶ ἀνθρωπισμοῦ, ὅπως τουλάχιστον καυχώμεθα, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχῃ ἕνα τοιοῦτον ἐπάγγελμα. Μόνον εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ζωὴ μικρῶν καὶ μεγάλων δὲν ἐλογαριάζετο διὰ τίποτε, μόνον εἰς ἐποχὴν τῆς σκλαβιᾶς, ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐννοήσῃ ἕνα τέτοιο ταπεινὸ ἐπάγγελμα· ἦτο τὸ ἐπάγγελμα τῶν δυστυχισμένων σκλάβων. Ἀλλὰ σήμερον ποὺ κάθε ζωὴ εἶναι σεβαστή, σήμερον ποὺ ἡ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη ἔλαβε τόσην ἔκτασιν, δὲν εἶναι ἐντροπὴ νὰ ὑπάρχῃ αὐτὸ τὸ λείψανον τῆς σκλαβιᾶς; Παραμάνα ἐπάγγελμα, τί φρίκη! Τὸ μητρικὸν γάλα τρόφιμον ἐμπορεύσιμον, τί ἐντροπή! Ἐσκεφθῆκατε ποτέ, κυρίαι μου, τί γίνεται τὸ παιδὶ τῆς παραμάνας, τοῦ ὁποίου κλέπτομεν τὸ γάλα; Τί ἄλλο τὸ περιμένει παρὰ κακὴ διατροφή, γαστρεντερῖτις, ἀτροφία, θάνατος! Δι' αὐτὸ ὅταν βλέπετε εἰς τὸν περίπατον καλοντυμένες παραμάνες μὲ σκουφάκια καὶ πλατσιὲς κορδέλες, νὰ σκέπτεσθε ὅτι ὑπάρχει ἐκεῖ κάπου ἕνα μωρὸ ποὺ ὑποφέρει, ἂν δὲν ἀπέθανε, καὶ δυὸ μητέρες ἔνοχοι, ἡ παραμάνα ποὺ ἄφησε τὸ παιδί της καὶ ἐκείνη ποὺ ἀγόρασε διὰ τὸ ἰδικόν της παιδὶ τὸ γάλα ἑνὸς δυστυχισμένου, ἄμοιρου μωροῦ, τὸ ὁποῖον ἐστερήθη μόλις εἶδε τὸ φῶς, τὰ πλέον πολυτιμότερα πράγματα ποὺ ἔχει ἕνα παιδί: τὸ γάλα καὶ τὴν καρδιὰ τῆς μητέρας του».

Εἶναι χαρακτηριστικὰ αὐτὰ γιὰ κεῖνα ποὺ εἶπα παραπάνω. Τὸ τρίτο μάλιστα θὰ ἦταν θέμα γιὰ ἕνα φυλλάδιο ἠθικοκοινωνικῆς ὑγιεινῆς ποὺ θὰ ἤθελα νὰ τόγραφε ἡ κυρία Καταίγρα Μελᾶ μὲ τὴν ἴδια φωτιὰ καὶ στρατευόμενη ἀγάπη ποὺ ἔγραψε τὶς ὁδηγίες, ἀλλὰ μὲ γλῶσσα ὁμοιογενέστερη καὶ δημοτική, ποὺ θὰ μποροῦσε ἕνα φυλλάδιο πρακτικῶν συμβουλῶν ὅπως τοῦτο νὰ τὸ μετατρέψῃ σὲ τέλειο ποίημα χωρὶς νὰ ἐλαττωθοῦν οὔτε ἡ ἀξία του ἡ ἐπιστημονικὴ οὔτε ἡ ἐνέργεια του.

Π. Φ.

Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες καὶ ἡ καταγωγή τους. Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ τυπώθηκε τελευταῖα στὴν Contemporary Review τοῦ Ἰανουαρίου 1914 μιὰ ὄμορφη μελέτη ἀπὸ τὸ Γερμανὸ καθηγητὴ τῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Στρασβούργου *A. Thumb*. Ἀπὸ τὴ μελέτη αὐτὴ κρίναμε καλὸ νὰ μεταφράσωμε γιὰ τοὺς ἀναγνῶστες τοῦ Δελτίου τὶς ἀκόλουθες περικοπές: «Οἱ Σλάβοι ἔχουνε σήμερα χαθῆ ὁλότελα ἀπὸ τὴν καθαυτὸ Ἑλλάδα. Μποροῦμε ὅμως νὰ μάθωμε ἀρκετὰ γιὰ τὸ ξάπλωμά τους στὸ μεσαιῶνα ἂν μελετήσωμε προσεχτικὰ τὶς γεωγραφικὲς ὀνομασίες στὶς διάφορες ἑλληνικὲς χῶρες. Χωριά, ποταμοὶ καὶ πόλεις ἔχουν ὀνόματα σλαβικῆς καταγωγῆς ποὺ φανερώνουν καθαρὰ πῶς Σλάβοι ἔποικοι ἦρθαν καὶ κατασταλάξαν ἐκεῖ. Ὁ Τύρναβος στὴ Θεσσαλία, ἡ Ἀράχοβα κοντὰ στοὺς Δελφούς, καὶ οἱ Ζαγορὲς σὲ πολλὰ μέρη τοῦ Μωριά, τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχαίου Ἑλικῶνα, ἡ Γκόρτσα στὴ Λακωνία, τὸ ποτάμι Καμενίτσα στὴν Ἦλιδα, ὅλα ὀνόματα παρμένα στὴν τύχη, κι ἄλλα πολλὰ ποὺ μπορῶ νὰ ἀραδιάσω χωρὶς δυσκολία, φανερώνουνε πῶς οἱ Σλάβοι εἶχανε μιὰ φορὰ ἐγκατασταθῆ στὶς ἑλληνικὲς αὐτὲς χῶρες. Μελετώντας αὐτὰ τὰ ὀνόματα μὲ περισσότερη προσοχή, παρατηροῦμε πῶς ἁπαντοῦν πιὸ συχνὰ σὲ μερικὰ μέρη τοῦ Μωριά, μὰ στὴν Ἀττικὴ δὲν ἔμεινε σχεδὸν κανένα σημάδι σλαβικό.

Κριτικὴ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ ποὺ μᾶς παρουσιάζουν τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα δὲν ἔγινε ἀκόμα. Τὰ λεγόμενα τοῦ Φαλμεράγιερ δὲ βασίζονται σὲ γνήσια ἐπιστημονικὴ μέθοδο. Π.χ. σήμερα πρέπει νὰ παρατήσωμε τὴ γνώμη πῶς τὸ νέο ὄνομα γιὰ τὴν Πελοπόννησο, ὁ Μωριάς, εἶναι σλαβικό· εἶναι καταγωγῆς καθάρια ἑλληνικῆς καὶ θὰ πῆ «ἡ χώρα τῆς μουριᾶς». Τότε μοναχὰ θὰ μπορέσωμε νὰ δοῦμε σὲ τί μέρη δὲν πατήσανε ποτὲ Σλάβοι καὶ ποῦ οἱ Ἕλληνες ἀνακατώθηκαν μὲ τοὺς Σλάβους, ὅταν πρῶτα γίνῃ ἐθνολογικὴ μελέτη καὶ τ' ἀποτελέσματά της καταγραφοῦν σὲ χάρτη ἐθνολογικό. Οἱ Ἕλληνες διατηρηθήκανε ὄχι μοναχὰ στὶς πόλεις — ποὺ μείνανε πάντα ἑλληνικὲς — παρὰ καὶ στὸν ἀνοιχτὸ κάμπο καὶ τὰ βουνά, ἡ Ἀργολικὴ π.χ ἔμεινε ἐλεύθερη ἀπὸ Σλάβους κι αὐτὸ τὸ δείχνει ξάστερα ἡ ἀπουσία σλαβικῶν ὀνομάτων σὰ κεῖνο τὸ νομό. Ἡ Κυνούρια κατὰ τὰ νότια τῆς Ἀργολικῆς ποὺ τὴν κατοικεῖ ἡ περίεργη φυλὴ τῶν Τσακώνων, ἔμεινε στὴ μέση καθαρὰ ἑλληνική. Ἀπὸ προσεχτικὴ μελέτη ποὺ ἔκανα ἐγὼ ὁ ἴδιος τῶν ὀνομάτων τοῦ τόπου αὐτοῦ δείχνεται πῶς ἀπὸ τὴν Κυνούρια καὶ τὶς νότιες γειτονικές της χῶρες ὡς κάτω στὴ Μονεμβασία, λείπουν ὁλότελα ἢ σχεδὸν ὁλότελα τὰ σλαβικὰ ὀνόματα. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο μποροῦνε νὰ ὑπερηφανεύωνται πῶς ἔχουν καθάρια ἑλληνικὴ καταγωγὴ καὶ οἱ παλικαρίσιοι Μανιάτες, τουλάχιστο ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς ζοῦν ἀπὸ τὴ γραμμὴ Τσίμοβα - Γύθεια καὶ κάτω. Ἔτσι λοιπὸν βλέπομε πῶς καὶ στὴν Πελοπόννησο ἀκόμα — τὸ μέρος ποὺ τὸ βγάζουν πρῶτα πρῶτα γιὰ δεῖγμα τοῦ σλαβισμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας — δὲν ὑπάρχουν ἀρκετοὶ λόγοι γιὰ νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ξεριζώθηκε ὁλότελα ἀπὸ κεῖ ἡ ἑλληνικὴ φυλή. Ἀκόμα λιγώτερο μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ πῆ γιὰ τ' ἄλλα ἑλληνικὰ μέρη. Τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, οἱ ἑλληνικὲς χῶρες στὴ Μικρὴ Ἀσία καὶ ἡ Κύπρο ἔμειναν ἀπείραχτες ἀπὸ τὰ κύματα τῆς σλαβικῆς ἐπιδρομῆς.

Εἶναι βέβαιο πῶς καὶ μιὰ βιαστικὴ ἀκόμα μελέτη τῆς ἑλληνικῆς ἐθνογραφίας δείχνει ὅτι τὰ συμπεράσματα τοῦ Φαλμεράγιερ ἦτανε στραβὰ καὶ λανθασμένα. Δὲ στέκεται νὰ πῆ κανεὶς πῶς οὔτε στάλα ἀπὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ αἷμα βρίσκεται σήμερα μέσα στὶς φλέβες τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων. Κι ἀντίθετα κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ πῶς σὲ μερικὰ ἑλληνικὰ μέρη ἀνακατεύτηκαν τὰ ἑλληνικὰ καὶ σλαβικὰ αἵματα... Τὸ πιὸ σπουδαῖο καὶ τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα ἑνὸς λαοῦ εἶναι ἡ γλῶσσα του. Καὶ ***ἡ γλῶσσα τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων εἶναι οὐσιαστικὴ ἀπόδειξη τῆς καταγωγῆς τους.*** Τὰ ρωμαϊκὰ δὲν εἶναι βέβαια ἀρχαῖα ἑλληνικὰ (κανένας γνωστικὸς δὲν μποροῦσε νὰ τὸ περιμένῃ αὐτό) μὰ εἶναι — κι ἂς τὰ χωρίζουν ἀρκετὲς βαθιὲς διαφορὲς — ***νόμιμο παιδὶ καὶ φυσικὴ ἐξέλιξη τῆς ἀρχαίας γλώσσας.*** Ὅσες δοκιμὲς ἔγιναν γιὰ νὰ βρεθοῦν μέσα στὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ γραμματική, μορφολογία καὶ στὸ συνταχτικό, στοιχεῖα σλαβικῆς ἢ ἀρβανίτικης καταγωγῆς ἔχουν ἀποτύχει, καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀποτύχουν γιατὶ αὐτὰ ποὺ τὰ νόμιζαν ξένα καὶ μεταγενέστερα εἶχαν ἀλήθεια ἀρχίσει νὰ φανερώνωνται πολὺν καιρὸ πρὶν κατεβοῦν οἱ Σλάβοι κι οἱ Ἀρβανίτες, κάποτα μάλιστα καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχή. Τὰ σημερινὰ ἑλληνικὰ ἦταν κιόλας ἕτοιμα σὲ πρωτόγονη κατά-

σταση κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητας. Τὰ «ἑλληνικὰ» ἢ ἀλεξαντρινὰ ἑλληνικὰ στέκονται ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν ἀττικὴ καὶ τὰ νέα ἑλληνικά, καὶ δείχνουν κιόλας τὰ πιὸ σημαντικὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ χωρίζουν τὶς κλασικὲς ἀπὸ τὶς σημερινὲς γλῶσσες. Τὸ λεχτικὸ φανερώνει φυσικὰ ξένες ἐπιρροές. Μὰ οἱ ξένες λέξεις ποὺ μπαίνουν μέσα σὲ μιὰ γλῶσσα δὲν πειράζουν τὸν ἐθνογραφικὸ χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καθὼς δὲν τὸν πειράζει καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ καφέ, ταῦ ταγιοῦ ἢ τοῦ καπνοῦ». Καὶ ἀποτελειώνοντας ὁ καθηγητὴς Thumb λέει: «Κι ἔτσι τὸ θέμα μας τὸ φυλετικὸ μᾶς ἔφερε στὰ πολιτικά, στὸ ἀνατολικὸ δηλαδὴ τὸ ζήτημα. Τὸ πρόβλημά μας εἶναι δεμένο καὶ μὲ αὐτὸ τὸ ζήτημα, γιατὶ ἡ σημασία του δὲν εἶναι μόνο ἐπιστημονική μὰ καὶ πολιτική. Οἱ ἱστορικοὶ καὶ ἐθνογραφικοὶ ὅροι ἀπαιτοῦν νὰ λυθῇ τὸ πολιτικὸ πρόβλημα μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ἡ φυλὴ ποὺ στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸ μεσαιῶνα κυριαρχοῦσε στὸ Λίγατο καὶ ποὺ εἶχως ἄλλο δὲν ἔχασε ἀκόμα τὴ ζωτικότητά της, νὰ ξανανεοῦ στὴν παλιὰ ἱστορική της θέση καὶ νὰ βρῇ καλύτερη τύχη».

Τώρα τελευταῖα παρασημοφορήθηκε ὁ καθηγητὴς Thumb ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Κυβέρνηση μὲ τὸ Σταυρὸ τῶν Ταξιαρχῶν. Κάλλιο ἀργὰ παρὰ ποτέ! Δίκαιη τιμὴ στὴν πολύτιμη καὶ πολύχρονη ἐργασία τοῦ γερμανοῦ σοφοῦ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Α. Δελμούζου, Νὰν παραμυθι. [Ἀθήνα] 1913, 105 σελ., σχ. 8ο.

Κ. Τριανταφυλλοπούλου, Θεὸς καὶ Θέμις, Ἀθήναι 1912, 29 σελ., σχ. 8ο.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι μία ἀπολογία τοῦ κ. Α. Δελμούζου ποὺ κατηγορήθηκε, καθὼς εἶναι γνωστό, πὼς ἔκανε συνωμοσία μὲ ἄλλους πολλοὺς νὰ καταστρέψουν τὴ γλῶσσα, τὴ θρησκεία καὶ τὴν ἠθική. Τὸ δεύτερο ἐξετάζει τὴ νομικὴ ὄψη τῆς κατηγορίας ἰδίως ἂν μπορῇ νὰ σταθῇ κατηγορία γιὰ ἄρνηση τοῦ Θεοῦ. Σ' ἕνα μικρὸ σημείωμα εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνῃ ἀνάλυση τῶν δύο αὐτῶν ἔργων, γιατὶ τὰ ζητήματα ποὺ ἐξετάζομε εἶναι πολλὰ καὶ σπουδαῖα καὶ γεννοῦν πολλές, πάρα πολλὲς σκέψεις. Ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ τόπου μας πρέπει νὰ διαβάσουν μὲ προσοχὴ αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴ δικαστικὴ καταδίωξη τῶν μαλλιαρῶν καὶ τῶν ἀθέων τοῦ Βόλου. Μὲ αὐτὴ ἔρτασε ὁ διωγμὸς τοῦ δημοτικισμοῦ στὸ μεγαλύτερό του σημεῖο καὶ γι' αὐτὸ ἔπεσε σὲ ἀτοπίες καὶ παραλογισμοὺς ἀφάνταστους. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσω πὼς ἐχαραχτηριστηκε οὐσιαστικῶς ἀξιόποινη πράξη ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ διάδοση τῆς δημοτικῆς, καθὼς καὶ ὁ σοσιαλισμός, καὶ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως ἑρμηνεύτηκε ὡς ἐλευθερία τῆς σκέψεως μόνο καὶ ὄχι καὶ τῆς ἐκφράσεώς της.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ στὴν καταδίωξη αὐτὴ φαίνεται πόσο τὸ ἀδικαιολόγητο ἀνακάτωμα τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος δίνει εὐκαιρία σὲ διάφορους ἐπιτήδειους, ποὺ ἔχουν δικούς τους σκοποὺς νὰ τὸ μεταχειριστοῦν γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὰ συμφέροντά τους, τὰ πάθη καὶ τὶς φιλοδοξίες τους, καὶ πόσο σκοτίζει τὸ νοῦ τῶν πολλῶν, ὥστε νὰ πιστεύουν πὼς τοὺς ἀπειλοῦν ἀόρατες δυνάμεις καὶ ὅτι εἶδαν ἢ ἄκουσαν πράματα ποὺ μονάχα ἡ φαντασία τους γέννησε. Αὐτὴ ἡ σύγχυση κάνει καὶ ἀνθρώπους σοβαροὺς καὶ δικαστὲς ἀκόμη νὰ παίρνουν πράματα ἀθῶα ἢ ἐντελῶς ἀσήμαντα ἢ ἀστεῖα γιὰ πολὺ σοβαρὰ κι ἐπιλήψιμα. Ἔτσι π. χ. τὸ ἄναμμα στὴν ἀνάσταση μιᾶς λαμπάδας μὲ σπίρτο καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ κερὶ τοῦ παπὰ θεωρήθηκε προσβολὴ κατὰ τῆς θρησκείας, τὰ ἐθνικιστικὰ διηγήματα τῆς κυρίας Δέλτα χαραχτηριστηκαν ἀναρχικὰ καὶ μιὰ ὁμιλία γιὰ τὴν ἡλικία τοῦ καταρράχτη Νιαγάρα πέρασε γιὰ ἀπόδειξη ἀρνήσεως τοῦ Θεοῦ.

Τὸ θέμα, τὸ ξαναλέω, εἶναι πολὺ μεγάλο. Καὶ δὲ θὰ ἦταν ὑπερβολὴ ἂν ἔλεγε κανεὶς πὼς τὸ ὅλικὸ ποὺ παρουσιάζουν σ' αὐτὴν τὴν καταθλιψη τὰ παράξενα εἶναι τόσο ἄφθονο, ὥστε γιὰ νὰ γίνῃ τέλεια φιλοσοφική, ψυχολογικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἐκμετάλλευσή του, θὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ συσταθῇ μιὰ εἰδικὴ ἑταιρεία. Ὡστόσο σὲ λίγο θὰ γίνῃ ἡ δίκη, κι αὐτὴ θὰ μᾶς δείξῃ ἂν τὰ χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὴν ἀπαγγελία τῆς κατηγορίας ὡς σήμερα, ἰδίως τὰ πραγματικῶς κοσμοϊστορικὰ γεγονότα ποὺ ἔγιναν στὸ μεταξύ, ἄρχισαν νὰ φέρνουν πρόοδο στὴ σκέψη. Ἂν δὲν ἄρχισαν δὲ θὰ βραδύνουν πολὺ νὰ τὸ κάμουν. Α. Π.

Κ. Α. Τριανταφυλλοπούλου, Ὁ Φαλκίδιος νόμος ἐν τῷ Βυζαντινῷ δικαίῳ. Ἀθῆναι, Ἐλευθερουδάκης καὶ Μπάρτ, 1912, 7+96 σελ., σχ. 8ο.

Ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὴν ἐξέλιξη ποὺ ἔπαθε ἕνας ρωμαϊκὸς νόμος μέσα στὸ βυζαντινὸ δίκαιο. Τὰ καθαυτὸ νομικὰ πορίσματα τοῦ βιβλίου δὲν ἔχουν βέβαια θέση ἐδῶ πέρα· γι' αὐτὰ ἔγραψε ὁ καθηγητὴς Beseler στὴν Berliner philologische Wochenschrift 1912, στ. 567· μόνο γιὰ τὸ νόμο, ποὺ ἑρμηνεύει ὁ συγγρ. στὴ σ. 22. σημ. 25, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ πὼς δὲ συμφωνεῖ σὲ ὅλα τὰ σημεῖα μὲ τὸ κείμενο. Ἀξιοσημείωτη ὅμως εἶναι ἡ παραβολὴ ποὺ κάνει ὁ συγγρ. τοῦ δικαίου μὲ τὴν ἐπίσημη καὶ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα τοῦ ἑλληνισμοῦ: «Εὐρὺ καὶ βαθὺ χάσμα ὑφίσταται ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ὡς παρίπου μεταξὺ γραφομένης λογίας καὶ ὁμιλουμένης γλώσσης, οὕτω καὶ μεταξὺ τοῦ γραπτοῦ δικαίου τῆς Ρώμης καὶ τοῦ ζωντανοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον γνωρίζει ὁ λαὸς ἐκ παραδόσεως» (σ. 84). Ὅτι αὐτὰ τὰ δυὸ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, γλῶσσα καὶ δίκαιο, ἔχουν στὴ γέννηση καὶ στὴν ἐξέλιξή τους πολλὰ κοινὰ σημεῖα, εἶναι βέβαια παρατηρημένο καὶ γνωστό. Μὰ πρώτη φορὰ ξεσκεπάζονται στὸ βιβλίο αὐτὸ τόσοι καὶ τέτοιοι θησαυροὶ λαϊκοῦ δικαίου, ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμη ζῇ στὸ στόμα καὶ στὴν ἀντίληψη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὥστε καὶ ἡ μέθοδος τοῦ συγγραφέα μπορεῖ νὰ χρησιμέψῃ βέβαια ὡς πρότυπο γιὰ τὴ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ τόσο χαρωποῦ ἀνεπίσημου δικαίου μέσα στὰ ἐπίσημα νομικὰ βιβλία. Ἀκόμα καὶ ὁ Ψελλός, ποὺ ὅπως λέει ὁ συγγρ. στὸ γερμανικὸ πρόλογο (σ. VI), «λαχταράει γιὰ κάθε χάρτινο πρᾶμα», ἐπομένως καὶ γιὰ ἐπίσημη χάρτινη γλῶσσα καὶ τὸ ἐπίσημο δίκαιο, δὲν μπόρεσε νὰ ξεφύγῃ τὴν ἐπίδραση τοῦ λαϊκοῦ δικαίου καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ μᾶς φύλαξε στὸ «νομικὸν παίγνιό» του μερικὰ ζωηρὰ κομμάτια. Τὴ δημοτικὴ λέξη *ἄκληρος* θέλει, φαίνεται, ὁ συγγρ. σ. VI, 19[12] νὰ τὴ σχετίσῃ μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, ποὺ ὁ πατέρας μόνο ὅταν εἶναι ἄτεκνος μπορεῖ νὰ διαθέσῃ σὲ ἄλλους τὴν περιουσία του, *τὸν κλῆρο*. Νομίζω ὅμως πὼς ἡ λέξη δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν κλῆρο, ἀλλὰ μὲ τὴν *κλήρα*. *Κλήρα* εἶναι στὴ δημοτικὴ γλῶσσα τὸ παιδί (βλ. Παπαδιαμάντη, Ἡ Γυφτοπούλα, ἔκδ. Φέξη σ. 37). ΜΛΑΞΟΣ

Γλωσσικὲς πενιὲς

Ἡ γλῶσσα μας καὶ τὰ παιδιά μας

Στὸ τραπέζι τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ γυρεύει τὸ παιδάκι, κάπου 3 ½ χρονῶν, «τὸ ἀβγό του», κι ὁ πατέρας— καθαρευουσιάνος—μισὸ ἀστεῖο μισὸ σοβαρά, τοῦ

λέει πῶς πρέπει νὰ γυρέψῃ γιὰ νὰ τοῦ δώσουν τὸ «ᾠ ό ν» του...' καὶ γυρεύοντας στὴν ὑπηρέτρια: «φέρε του τὸ φόν». Μὰ ὁ μικρός, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ στιγμὴ σιωπή, μὲ φωνὲς παραπονιάρικες κι ἀπαιτητικές: «Θέλω τὸ ἀβγό μου!... θέλω τὸ ἀβγό μου!»

✠ Ἕνας φίλος τοῦ σπιτιοῦ κάνει ἐπίσκεψη, κι ἡ μητέρα καμαρώνει τὸ παιδάκι της, ποὺ λέει στὸν ξένο κύριο τὰ γαλλικὰ ποὺ ξέρει...: ἡ μύτη εἶναι n e z..., c h a p e a u θὰ πῇ καπέλο... καὶ *κύων* θὰ πῇ σκύλος.

✠ Σ' ἕνα δημοτικὸ σχολεῖο στὴν Ἄντρο, ρωτᾶ ὁ δάσκαλος στὶς ἐξετάσεις ἕνα παιδάκι: «Π ῶ ς τ ὸ λ ὲ ν τ ὸ ἄ λ ο γ ο ;»... Αὐτὸ στὴν Α' δημοτικοῦ.

✠ Ἕνα παιδάκι κλίνει *ὀνόματα τριτόκλιτα* καὶ λέει: *τῆς φλόγας... τοὺς κοράκας*. Τοῦ λέει ἡ δασκάλισσα: «Μὰ παιδί μου, πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ γράψῃ τοὺς *κοράκας*;» — «Εἴδαμε τόσο παράξενα πράματα» ἀπαντᾶ τὸ παιδὶ ἥσυχα. «Σ' αὐτὴ τὴ γλῶσσα ὅλα μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ περιμένῃ».

✠ Πέντε παιδιὰ θέλουν νὰ καθίσουν γύρω σ' ἕνα τετράγωνο τραπέζι. Ὁ μικρὸς Κωσταντῖνος, ὀχτὼ χρονῶν, ἔχει καθίσει κιόλας, μὲ τοὺς ἄγκωνες ἁπλωμένους τόσο ποὺ πιάνει ὅλο τὸ ἕνα μέρος τοῦ τραπεζιοῦ. «Ἀγαπητέ μου Κωσταντῖνε,» τοῦ εἶπε ἡ μεγάλη του ξαδέρφη, «πρέπει καὶ οἱ δυό μας νὰ χωρέσωμε ἐδῶ». Ὁ μικρὸς σήκωσε τὰ μάτια καὶ μὲ σοβαρὸ ὕφος τῆς εἶπε: «Τί ἀστεία ποὺ εἶσαι! Μιλᾶς σὰ νὰ γράφῃς γράμμα!»

✠ Μοῦ παραπονιέται μιὰ μητέρα, μὲ δυὸ παιδιὰ ποὺ τελειώνουν τὸ δημοτικό, πῶς δοκίμασε νὰ τοὺς διαβάσῃ ἑλληνικὰ βιβλία, μὰ ἀπελπίστηκε καὶ τὸ ἄφησε, γιατὶ ἡ γλῶσσα τους εἶναι δύσκολη· ὅλο καὶ τὴ ρωτοῦν τὰ παιδιά, τί εἶναι αὐτὸ καὶ τί θὰ πῇ ἐκεῖνο καὶ κάποτε δυσκολεύεται καὶ ἡ ἴδια νὰ τοὺς ἀπαντήσῃ. Τῆς ζήτησα νὰ δῶ κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ μοῦ ἔδωσε τὸ Σάνσελλωρ τοῦ Ἰουλίου Βέρν κατὰ μετάφρασιν Π. Φέρμπου, Βιβλιοπωλεῖον Σιδέρη 1910. Ἄρχίζει ἔτσι: «Καταλείπομεν τὴν προκυμαίαν τοῦ πυροβολείου τῇ 8 μ.μ. ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς παλλιρροίας, ἡ δὲ ἄμπωτις ἐκφέρει ἡμᾶς ταχέως εἰς τὸ πέλαγος. Ὁ πλοίαρχος Χόντλυ ἐκέλευσε νὰ ἐκπετάσωσι τὰ ἀνώτερα ἱστία καὶ τὰ κατώτερα, ἡ δὲ πνοὴ τοῦ Βορρᾶ ὠθεῖ τὸν Σάνσελλωρ ἀνὰ τὸν κολπίσκον. Μετ' οὐ πολὺ κάμπτομεν τὸ φρούριον Σόντερ καὶ ἀφίνομεν ἀριστερὰ τὰ μετωποβόλα πυροβολεῖα τῆς παραλίας. Τὴν τετάρτην ὥραν τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, ἐξ οὗ ἐκφεύγει ταχὺ ρεῦμα ἀμπώτιδος παρέχει δίοδον εἰς τὸ πλοῖον.... Τὰ ἱστία τοῦ Σάνσελλωρ ἠθετίσθησαν πρὸς τὸν ἄνεμον, καὶ τὴν 7 μ. μ. τὸ πλοῖον ἡμῶν, παραπλεῦσαν τὴν ἐσχάτην ἀμμώδη ἄκραν τῆς παραλίας, διὰ μιᾶς εἰσβάλλει εἰς τὸν Ἀτλαντικόν:...»

Ἡ γλῶσσα ποὺ δὲ μαθαίνεται.

✠ Ἕνα παλικάρι πουλεῖ στὸ δρόμο τὸ περιοδικὸ «Ἑλλάς». Εἶπε ὅμως κι ἕνα «τὴν Ἑλλὰς» κι ὁ ἀγοραστὴς τοῦ παρατηρεῖ πῶς «*τὴν Ἑλλάδα* πρέπει νὰ λές».— «Καὶ δὲ βλέπεις ποὺ γράφει Ἑ λ λ ά ς;»—«Μὰ αὐτὸ εἶναι ὀνομαστική»— «Εἶμαι ἀγράμματος».

✠ Ρωτᾶν τὸν ὁδηγὸ στὸ τραμ, ποῦ εἶναι ἡ ὁδὸς Ἠπείρου. — «Δὲν ξέρω αὐτὴν τὴν ὁδός».

✠ Κι αὐτὸ ἀπὸ τὴν τελευταία πρωτοχρονιά, Θέλησαν νὰ εὐχηθοῦν στοὺς πελάτες τους τὴν καλὴ χρονιὰ ἐκεῖνοι ποὺ σκουπίζουν τὸν ἄσφαλτο στὴν ὁδὸ Ἀκαδημίας. Τὴν εὐχή τους τὴν τύπωσαν σ' ἕνα κοκκινωπὸ χαρτόνι, καὶ κεῖ βρίσκονται τ' ἀκόλουθα. «Οἱ καθαρισταὶ τ ο ῦ ἀ σ φ α λ τ ο ς τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας εὔχονται ὑμῖν αἴσιον καὶ εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος 1914». Εὐχαριστοῦμε, καὶ τοῦ χρόνου.

✠ Κάποιος εἶπε σ' ἕνα στρατιωτικὸ γραφεῖο «κύρι σιτιστή», κι ὁ γραφέας στρατιώτης τὸν ρωτᾶ γιατὶ δὲν καταδέχεται νὰ πῇ «κύριε *σιτιστά*». Σὲ λίγο παρουσιάζεται ἕνας στρατιώτης καὶ ρωτᾶ: «εἶναι ὁ κύριος σιτιστὰς ἐδῶ»; Ἡ ἀπάντηση δόθηκε πληρωμένη.

✠ Οἱ αἰτιατικὲς σὲ *ές, μαθητές*, κτλ. φαίνονται σὲ μερικοὺς ἀχώνευτες· μὰ κι ὁ λαὸς φαίνεται σὰν ἀκόμη λιγώτερο νὰ μπορῇ νὰ χωνέψῃ τὶς αἰτιατικὲς σὲ -*ὰς* καὶ τὶς βάζει κι ὅπου δὲν πρέπει. *Ἦρθαν δυὸ φοιτητάς, ἕνας φοιτητάς, εἶναι τετρακόσιες δραχμάς.*

Ἡ γλῶσσα μας ὅπως μιλιέται.

✠ Στὴν «Πατρίδα» διαβάζομε — καὶ γράφηκε κι ἀπὸ ἄλλες ἐφημερίδες — πὼς στὴ Θεσσαλονίκη ὅμα ἔγινε ἡ ἀπογραφή, ρωτήθηκε «ἕνας φτωχὸς καὶ δυστυχὴς Ἕλλην» πῶς λέγουν τὸ παιδί του.—«Φιλοχτήμιος». — «Ἐκεῖνο;» — «Ἀχιλλείκης». — «Κι αὐτό;» — «Μουστοκλῆ». — «Τὸ ἄλλο;» — «Περίδρομος». — «Τί λές, μωρέ;» — «Περίδρομος. Ἔτσι τὸ εἶπε ὁ νουνός του».

Ἴσως νὰ εἶναι ὑπερβολικὰ ὅσα ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς «Πατρίδος» ἔγραφε. Μὰ πιθανὸ εἶναι καὶ βέβαιο ὅμοια κανεὶς ν' ἀκούσῃ συχνότατα. Εἶναι τόσο φυσικὸ ν' ἀλλάξουν μὲ τέτοιο τρόπο στὸ στόμα τοῦ λαοῦ μας ὁ Φιλοκτήμων, ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Περίανδρος. Τὴν ἀγάπη αὐτὴ γιὰ τ' ἀρχαῖα ὀνόματα βρίσκουμε μεγάλη μάλιστα στὴ σκλαβωμένη Ἑλλάδα. Σ' ἕνα ξενοδοχεῖο τὰ τρία γκαρσόνια λέγονταν Ἀριστείδης, Ἀχιλλέας, Χρυσόστομος.

✠ Ὁ λοχίας τῆς ὑπηρεσίας ἀναφέρει στὸ λοχαγό του πῶς ἕνα ἄλογο ψόφησε ἀπὸ τὴν *κολλητικὴ ἀρρώστια* ποὺ οἱ γιατροὶ τὴ λένε *μάλιν*, καὶ τοῦ λέει: «Ὁ ἵππος ὑπ' ἀριθμὸν τάδε ἔθανε πάσχων *ὑπὸ μάλης*». Ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἀκούσει πὼς μπορεῖς νὰ πάρῃς μιὰ κουραμάνα ἢ τὸ τουφέκι ὑπὸ μάλης καὶ τὰ μπέρδεψε.

✠ Ὁ δεκανέας ποὺ γυμνάζει: «μερικοὶ δὲν πᾶν βῆμα κι οὔτε ἀποπειρῶνται νὰ τὸ φτιάσουνε».

Ὁ ἴδιος: «ἐνῶ βαδίζουμε παραγωγικῶς τέσσαροι τέσσαροι».

✠ Γίνεται ἀναφορά, κι ὁ λοχίας διαβάζει: «...τιμωρῶ διὰ τετρα,... τετρακονθημέρου φυλακίσεως». Κάποιος μουρμουρίζει «τετρακόσιες μέρες!... πολλὴ εἶναι αὐτὴ ἡ τιμωρία». Ἡ ἀναφορὰ ἔλεγε βέβαια «40ημέρου».

✠ Ρωτᾶν τὸ μάρτυρα τί ὥρα σηκώθηκε. Ἀπαντᾶ: «Δὲν ξέρω καλὰ καλά. Μὰ ἀ κ ρ ι β ῶ ς στὶς τρεῖς». Ὁ ἄνθρωπος ἐννοοῦσε «περίπου». Κι ὅταν παρατήρησε πὼς χαμογελάσαμε μᾶς εἶπε: «Μὴν κοιτάζῃς, ἐγὼ εἶμαι Ἀρβανίτης, μπερδεύεται κάποτε ἡ γλῶσσα μου».

Ἡ γλῶσσα μας ὅπως καταλαβαίνεται.

✠ Ἀγοράζω στὴν ὁδ. Σταδίου, ἀντίκρυ στὴν ὁδ. Ἀγχέσμου τσιγαρέτα «Εὖα». Ἐκεῖ ποῦ τὰ παίρνω ρωτῶ τὸ παιδί, κάπου δέκα πέντε χρονῶν, τί θὰ πῇ τὸ «ὥθησον» ποὺ λέει ἀπέξω στὸ κουτί. — «Ὄχι, λέει, *Εὖα* εἶναι.» — «Ναί, ξέρω, μὰ τὸ «ὥθησον» ἀπὸ δῶ τί σημαίνει;» — «Εἶναι *Εὖα*,... τὸ «ὥθησον», εἶναι μάρκα τοῦ κουτιοῦ». — «Ἄ, εὐχαριστῶ».

Ἡ ἴδια σκηνὴ σὲ ἄλλο καπνοπωλεῖο: «Τί σημαίνει τὸ «ὥθησον» ποὺ γράφει ἐδῶ;» — «Αὐτὸ εἶναι ἡ ρεκλάμα τοῦ καταστήματος».

✻ Ἀπὸ τὸν πλοίαρχο ἑνὸς πλοίου πρόκειται νὰ παραλάβῃ κάποιος μερικὲς κάσες· ὁ πλοίαρχος ἀνακοινώνει κοντὰ στ' ἄλλα πὼς θὰ τοῦ παραδώσῃ καὶ μιὰ κάσα «κενή», μὲ ἕξι κουτιὰ μέσα. Τὸν ξαναρωτῶ, μὰ ὅλο τὸ ἴδιο μοῦ ξαναλέει. Στὸ τέλος, ἅμα τὸν ρώτησα πῶς γίνεται νὰ εἶναι ἄδεια, μοῦ ἐξήγησε πὼς ἐννοοῦσε *ἀνοιγμένη*.

✻ Εἶπε ἡ κυρία στὴν ὑπηρέτρια νὰ πῇ στὸ νέο (ποὺ τοῦ εἶχε γράψει ἕνα συστατικό) νὰ περάσῃ γιὰ νὰ πάρῃ τὸ μπιλιέτο. Σὲ λίγο ἡ ὑπηρέτρια ἀναγγέλλει πὼς ὁ νέος ἦρθε νὰ πάρῃ τὸ *εἰσιτήριο*.

✻ Διαβάζω δυνατά, ἐμπρὸς στὴ ράφτρα μου, ποὺ ἔκανε 6 χρόνια σκολειό, τὸ ἐγκεκριμένο ἀναγνωσματάριο γιὰ τὴ δεύτερη τοῦ Δημοτικοῦ. «Ὁ ἵππος εἶναι πολὺ ὡραῖον ζῶον. Ἡ κεφαλή του εἶναι ἐπιμήκης». Καὶ ρωτῶ: «Μαρία, τί θὰ πῇ ἐπιμήκης;»

Μὲ κοιτάζει, σκέπτεται καὶ ρωτᾶ. «Πέστε το πάλι;»

— «Εἶναι λόγος γιὰ τὸ ἄλογο, καὶ λέει πὼς ἡ κεφαλή του εἶναι ἐπιμήκης!»

— «Ἄ! θὰ πῇ πλατύ».

✻ Τὸ Ὑπουργεῖο εἶχε βγάλει κάποτε διαταγὴ γιὰ νὰ ὀργανώσῃ τὰ γυμνάσια τοῦ στρατοῦ. Γινόντανε ἐκεῖ μέσα λόγος γιὰ «μισογάγκεια». Ὁ συνταγματάρχης δὲν τὴν ἤξερε τὴ λέξη. Ρώτησε τοὺς κατώτερους ἀξιωματικούς καὶ αὐτοὶ ρώτησαν τοὺς ὑπαξιωματικούς, κι οἱ ὑπαξιωματικοὶ πάλι τοὺς στρατιῶτες, ὅμως σὲ ὅλάκερο τὸ σύνταγμα δὲ βρέθηκε ἄνθρωπος νὰ ξέρῃ τί σήμαινε ἡ λέξη. Ἀναγκάστηκε στὸ τέλος τὸ σύνταγμα νὰ γράψῃ στὸ Ὑπουργεῖο νὰ ρωτήσῃ τί θὰ πῇ «μισογάγκεια». Μήπως στὸν πόλεμο γυρίζουν οἱ ἀγγελιαφόροι μὲ κανένα λεξικὸ τῆς ἀρχαίας μαζί τους;

Ἡ γλῶσσα μας ὅπως «διορθώνεται».

✻ Ἕνας ταξιδιώτης στὸν Πειραιᾶ ποὺ χρειάζεται βάρκα, φωνάζει σ' ἕνα ποὺ βρίσκεται σιμά της: «Ἔ βαρκάρη, ἔλα...» Μὰ τοῦ δίνεται ἡ ἀπάντηση: «Δὲν εἶμαι *βαρκάρης* ἐγώ, εἶμαι ὀχτωφόρος».

✻ Στὸ βαπόρι ὅπου ἤμαστε, ἕνα ἀγοράκι πουλοῦσε ἐφημερίδες. «Ὁ Παρνασσός!... Ὁ Παρθενός!...»

Τοῦ φωνάζω: «Τί πουλᾶς, μικρέ;»

— «Ἐφημερίδες, τὸν Παρθενός.

Ὁ πλοῦτος τῆς γλώσσας μας.

✻ Μιλῶντας μ' ἕνα λοῦστρο, ἐκεῖ ποὺ μοῦ γιαλίζει τὰ παπούτσια, τοῦ λέω ἀπάνω στὴν κουβέντα γιὰ τὴν ὀνομασία τῆς δουλειᾶς ποὺ κάνει: «... μὰ καὶ σὺ ἔχεις δυὸ ὀνόματα...» — «Ὄχι, λέει, καθόλου, τρία». — Ἔμεινα. Τί ἐννοοῦσε; Πῶς δηλαδή, τοῦ λέω. — «*Λοῦστρος, στιλβωτής, ὑποδηματοκαθαριστής!*» Εἶχα ξεχάσει τὸ τελευταῖο! Μὰ γιατί ὄχι καὶ τέσσερα, πέντε, κι ἕξι. Δουλειὰ μόνο νὰ ἔχωμε.

✻ Μιὰ μητέρα, καθαρευουσιάνα, μοῦ διηγεῖται, πὼς τὸ παιδάκι της, ποὺ ξέρει καλύτερα ἀπὸ τὴ μητρική του γλῶσσα τὰ γαλλικά, καταγίνεται τώρα καὶ μὲ τὰ ἑλληνικά, καὶ πὼς ἀπορεῖ — περίεργο ποὺ δὲ μοιάζει σ' αὐτὸ μὲ κάμποσους γλωσσολόγους ποὺ κηρύχνουν πὼς παντοῦ τὸ ἴδιο τυχαίνει — γιατί νὰ μὴν ἔχωμε στὴ γλῶσσα μας μι ὰ λέξη γιὰ κάθε πρᾶμα, παρὰ δυό; «Τί νὰ πῶ, μὲ

ρωτᾶ ἡ μητέρα, παρὰ ὅ,τι κι εἶναι, πὼς ἡ γλῶσσα μας εἶναι πλούσια, καὶ γιαυτὸ ἔχει πολλὲς διπλὲς λέξεις.

✻ Σ' ἕνα γραφεῖο μέσα κατασκευάζονται διάφορα πράματα ποὺ στέλνονται στὸν πόλεμο, κι ὁ γραμματικὸς ὑπαγορεύει σ' ἕναν ὑπάλληλο ἕναν κατάλογο μὲ τὰ πράματα ποὺ φεύγουν «... τριάντα κάδοι ἢ κουβάδες». Ρωτῶ τὸ γραμματικό: «Εἶναι διαφορετικὰ πράματα οἱ κάδοι κι οἱ κουβάδες. — «Ὄχι, μοῦ λέει, τὸ ἴδιο». Κι ὁ ὑπάλληλος πετιέται: «Τὸ λὲν κι ἔτσι, κι ἔτσι»...

Γλωσσικὰ καὶ γλωσσολογίες.

✻ Ἡ γενικὴ πληθυντικὴ στὰ πρωτόκλιτα νὰ σβήνῃ ἢ νὰ μὴ σβήνῃ; Μιλώντας τὴν ἀποφεύγομε· ἄλλοτε πάλι τὴ διαβάζομε ὅπου δὲν τὴν περιμένομε. Σ' ἕνα πειραιώτικο κατάστημα βρίσκεται μιὰ μεγάλη ἐπιγραφή: *Κατάστημα ἐσαεντζῶν.*

✻ Ὁ τονισμὸς στὴ γενικὴ τῶν παροξύτονων δευτερόκλιτων μᾶς βάζει συχνὰ σὲ μπελάδες καὶ εἶναι μερικοὶ ποὺ προτιμοῦν νὰ βαστοῦμε τὸν ἀρχαῖο τονισμό, *τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ διαπαίλου* κτλ. Ὡστόσο φαίνεται πὼς καὶ δῶ δὲν εἶναι τόσο εὔκολη ἡ λύση. Τὸ ἀκόλουθο ἀνέκδοτο ποὺ μᾶς διηγήθηκαν δείχνει πόση σημασία μπορεῖ κάποτε νὰ ἔχῃ ἕνας τόνος.

Κάποιος παίρνει ἕνα ἀμάξι καὶ λέει στὸν ἀμαξᾶ νὰ τὸν πάῃ στὸ σπίτι «τοῦ Γιαννάρου». Ὁ ἀμαξᾶς ὅμως δὲν τὸ ξέρει. — «Γράβα, καὶ γὼ ξέρω ποῦ πέφτει». Ἔφτασαν στὸ δρόμο, μὰ τὸ σπίτι δὲ βρίσκεται. Καὶ βρίσκεται μόνο στὸ τέλος, ὅταν ὁ κύριος ἐξηγήθηκε καλύτερα πὼς γύρευε τὸ σπίτι «τοῦ Γιάνναρου».

Βουλευτικὰ λόγια

✻ Τὸ πόσο μποροῦν νὰ στραβοπατήσουν καὶ σοβαροὶ ἀκόμα ἐπιστήμονες ἅμα ἀγγίξουν τὸ γλωσσικὸ ζήτημα χωρὶς πρῶτα νὰ ξετυφλωθοῦν ἀπὸ τὴν πρόληψή τους, δείχνει ἡ ἀκόλουθη περικοπή.

«Δὲν πρέπει νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητος ἡ κεφαλαιώδης ἀρχὴ τοῦ τερατώδους τούτου διδακτικοῦ προγράμματος... καθ' ἣν ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος» ἔχει σκοπὸν «νὰ κάνῃ στὰ παιδιὰ συνειθητοὺς τοὺς γραμματικοὺς καὶ συντακτικοὺς κανόνες ποὺ ἀσυνείδητα ἔχουν στὰ χείλη τους... Ὥστε, ὅ,τι χυδαῖον καὶ ρυπαρὸν φέρουσι τὰ χείλη τοῦ παιδίου ἐκ τῆς οἰκίας καὶ τῶν τριόδων πρέπει νὰ μονιμοποιῇ τὸ σχολεῖον καὶ νὰ τὰ θεσπίζῃ ὡς κανόνας. Καὶ διατί νὰ μὴ ἐφαρμόσητε τὴν ἀγωγὴν ὑμῶν ταύτην καὶ εἰς τὴν αὐτοπεριφορὰν, καὶ τὴν περιβολὴν καὶ ἔτι καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου; Τοιουτοτρόπως θὰ εἴσθε συνεπέστεροι πρὸς ὑμᾶς αὐτούς, καθιστάντες παρὰ τοῖς παιδίοις συνειδητὸν πᾶν ὅ,τι ἀσυνείδητον φέρουσι ταῦτα μεθ' ἑαυτῶν ἐρχόμενα εἰς τὸ σχολεῖον! Ἀλλ' ἡμεῖς ἀπαιτοῦμεν ὅλως τοὐναντίον παρὰ τοῦ σχολείου, δηλ. νὰ καθάρῃ τὸ παιδίον ἀπὸ παντὸς ὅ,τι ρυπαρὸν φέρει τοῦτο μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀγυιῶν.» Μέρμιγκα, Ἡ βουλευτεία μου. Ἀθῆναι 1912, σ. 43 ἑ. (Ὁμιλία στὴ βουλὴ «περὶ τοῦ γλωσσ. ζητήματος)».

Δ. Ν.

Γλωσσικὰ στὸν πόλεμο καὶ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ

Ὁ πόλεμος — ἡ βαθειὰ καὶ πικρὴ αὐτὴ ξομολόγηση ἑνὸς ἔθνους — φανέρωσε καὶ στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας ποὺ εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ποὺ κακοφορμίζει ἀκόμα τὸ μόλεμα τῆς ἠθικῆς σκλαβιᾶς. Ὅσο μιλούσανε γιὰ μάχες, γιὰ πολιτικὰ καὶ διπλωματίες, οἱ ἐφημερίδες κ' οἱ γραφιάδες ὅλοι τὰ κατάφερναν ὅπως ὅπως μὲ τὴν καθαρεύουσα. Ὅταν ὅμως τοὺς ζέσταινε τὸ αἷμα τῆς ζωῆς, ὅταν τοὺς ἔσφιγγε ὁ πόνος καὶ τοὺς ἔκαιγε τὸ πάκρυ, θὲ βαστοῦσαν πιά, καὶ σὰν τὸ παιδὶ ποὺ πάει νὰ κλάψῃ

στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας του παραφήνουνταν κι αὐτοὶ στὴ ζέστη τῆς μητρικῆς τους γλώσσας. Ἤξεραν ποῦ θὰ βροῦν τὴ λευτεριὰ καὶ ποῦ θὰ τοὺς χαδέψη ἡ παρηγοριά. Κ' ἔτσι ἄθελά τους μὲ τὸ ψυχόρμητο κεῖνο τῆς ἀνάγκης ποὺ καὶ τὴν ὑποκρισία κὰν δὲ φοβᾶται, πῆγαν ἴσια στὴ δημοτικὴ γιὰ νὰ τραγουδήσουν τὴ χαρά τους, νὰ θρηνήσουν καὶ νὰ λειτουργηθοῦν, καὶ τὸ πιὸ σημαντικό — γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸ θανατικὸ κανονίζοντας, καθηγητὲς ἄνθρωποι, τὶς ὁδηγίες ποὺ φυλάνε τὸν κόσμο ἀπὸ τὴ χολέρα.

Δὲν ἦταν παράξενο νὰ μιλήση ὁ ποιητὴς στὴ δημοτική. Τὸ ἀντίθετο θὰ μᾶς ξάφνιζε. Μὰ κι ὁ γιατρὸς κι ὁ νομάρχης, ἡ βασίλισσα κι ὁ ραγιάς, ἅμα θέλησαν νὰ τοὺς καταλάβουν καὶ νὰ τοὺς ἐμπιστευτοῦνε, στὴ δημοτικὴ μιλήσανε χωρὶς δειλία καὶ χωρὶς ρητορικές.

Δύσκολο θὰ ἦτανε νὰ ἀραδιάσουμε ὅλα ἀρκετὰ δείγματα τῆς νίκης τῆς ζωντανῆς μας γλώσσας. Καὶ πρῶτα πρῶτα ἀνάγκη νὰ παραλείψουμε τοὺς στίχους ποὺ ἔφερε ὁ πόλεμος στὰ χείλια τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Πολέμη, τοῦ Σικελιανοῦ, τοῦ Στρατήγη καὶ τόσων ἄλλων — ἀκόμα καὶ τοῦ καημένου τοῦ Σουρῆ. Σὲ ποιὰν ἄλλη γλῶσσα ἦτανε φανταστὸ πὼς θὰ μιλήσουν αὐτοί; Μὰ κι ἀπὸ τὰ ἄλλα τόσα, λίγα μοναχὰ θὰ διαλέξουμε κομμάτια — τὰ πιὸ χαραχτηριστικά, καὶ κεῖνα ποὺ μᾶς δείχνουν πιὸ φανερὰ ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει πιὰ νὰ ξεσκλαβώνεται καὶ ἡ κοινωνική μας ζωή.

Ποῦ πᾶτε; τοῦ *Ματσούκα*. Δημοσιεύτηκε στὴν «Ἑσπερινὴ» τῆς 10 Μαΐου 1913, ὡς κύριο ἄρθρο, καὶ εἶναι γιὰ κεῖνους ποὺ ἑτοιμάζονταν νὰ μεταναστέψουν στὶς παραμονὲς τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου.

«Ποῦ πᾶτε δυστυχισμένοι ἄνθρωποι; Γιατί ἀφήνατε τὴν καλὴ Πατρίδα: Ποιὸς ἦταν ἐκεῖνος ὁ προδότης ποὺ σᾶς ἔβαλε συμβουλὴ νὰ φύγετε μὲ ξένα διαβατήρια. Κατάρα!! Σᾶς πῆρε ἡ ὀργή, καὶ τώρα δὲ νιώθετε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ φύγετε. Τὰ ὄρνια καὶ οἱ λύκοι ποὺ θὰ σᾶς φᾶνε μακριὰ ἀπὸ τὴν Πατρίδα, δὲν τὰ ξέρετε. Κατάρα. Ποῦ πᾶτε λεβέντες; Ἡ Πατρίδα σᾶς θέλει γιὰ τὸ Στρατό. Σᾶς θέλει γιὰ τὴν τιμή της. Σᾶς θέλει νὰ μεγαλύνη. Σᾶς θέλει νὰ δοξασθῆ. Σᾶς θέλει νὰ προοδεύση. Σᾶς θέλει νὰ ὀργώσετε τὴν γῆν, ποὺ μένει χέρσα. Σᾶς θέλει! Σᾶς θέλει! Σᾶς θέλει!..... Κατάρα! Τί κρατᾶτε κάτω τὸ κεφάλι καὶ φεύγετε μὲ ξένα διαβατήρια;... Ἡ Πατρίδα μας θέλει *τὰ παιδιά* της, τὴ ζωή της, θέλει τὸ αἷμα της. Ἡ Πατρίδα μας ἡ Ἑλλάδα ἡ Δοξασμένη. Ἡ νέα Πατρίδα τῶν δαφνῶν καὶ τῶν παιάνων, Σᾶς θέλει νὰ χτυπήση κατακέφαλα τοὺς προδότας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀληθινῆς ἀγάπης. Ποῦ πᾶτε ἀδέρφια; Σᾶς ἐξορκίζω — ἑτοιμασθῆτε γιὰ τὸν ἀγῶνα τὸν ἱερὸν ποὺ μᾶς περιμένει σήμερα, αὔριο, ἀπόψε, αὐτὴ τὴ στιγμή...»

Ζ. Παστανεσίου, Ὁ νομάρχης Κυκλάδων πρὸς τοὺς ἐργάτας Σύρου. (Τυπώθηκε χωριστά, καὶ δημοσιεύτηκε καὶ στὶς ἐφημερίδες).

«Στὰ ἐργοστάσια ποὺ δουλεύουν κυρίως ἄνδρες ἐπέρασα κι ἐξήγησα πῶς θὰ κάμετε καλλίτερη τὴν τύχη σας. Σᾶς τὰ ξαναγράφω σύντομα ἐδῶ γιὰ νὰ τὰ βάλετε καλὰ στὸ νοῦ σας. Σᾶς εἶπα: Μὲ 30 λεπτὰ ποῦ δίνατε τὸ μεσημέρι στὸ μάγερα γιὰ νὰ φᾶτε ἐλεεινὰ καὶ ξύλινα πράγματα ποὺ σᾶς καταστρέφουν, μπορεῖτε νὰ φᾶτε σ' ἕνα Συνεργατικὸ Ἐστιατόριο φαγητὸ ἄφθονο, φαγητὸ καθαρό, θρεπτικό. Ὁ μικρομάγερας ποὺ σᾶς ἐκμεταλλεύεται τώρα πρέπει νὰ ζήση καὶ γιὰ νὰ ζήση εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ σᾶς πουλῆ ἀκάθαρτα φαγητὰ γιὰ τὰ ὁποῖα σεῖς οἱ ἴδιοι ἐζητήσατε τὴν ἐκδίκαση τῆς ἀστυνομίας. Συντηρεῖται λοιπὸν ἀπ' τὸ τομάρι σας, κλέβοντας τὴν ὑγεία σας, τὴ δύναμή σας καὶ τὰ λεπτά σας.

Ἐνῷ τὸ Συνεργατικὸ Ἐστιατόριο ὄχι μόνο δὲ θὰ σᾶς παίρνη τίποτε παραπάνω, ἀλλὰ θὰ σᾶς δίνη φαγητὸ παραπάνω. Τὸ Συνεργατικὸ δὲν ἔχει τίποτα νὰ κερδίση, γιατὶ θὰ εἶναι δικό σας. Μὲ δικά σας λεπτὰ θὰ γίνη, σεῖς θάστε οἱ ἀφεντάδες του,

ἐσεῖς οἱ ἴδιοι θὰ πουλᾶτε κι ἐσεῖς θ' ἀγοράζετε. Ἀφοῦ θὰ εἶνε δικό σας, δὲ μπορεῖτε νὰ κλέψετε βέβαια τὸν ἑαυτό σας, καὶ νὰ γιατὶ τὸ Συνεργατικό, τὸ σπίτι τῶν ἐργατῶν, εἶναι σωτηρία γι' αὐτούς. Ὅ,τι θὰ κέρδιζεν ἂν τὸ εἶχεν ἕνας ξενοδόχος, θὰ τὸ κερδίζη ἡ τροφὴ ποὺ θὰ τρῶτε, θὰ τὸ κερδίζη ἡ τσέπη σας. Γιατὶ καὶ τὸ κέρδος ποὺ θ' ἀφήνη τὸ κατάστημα στὸ τέλος τοῦ χρόνου πάλι θὰ μοιράζεται σὲ σᾶς. Θ' ἀγοράζετε τὸ κρέας χοντρικῶς, ὅπως ὁ χασάπης, θὰ παίρνετε καὶ θὰ βάζετε στὴν ἀποθήκη τοῦ Συνεργατικοῦ χοντρικῶς τὰ φασόλια σας, τὸ βούτυρό σας, τὸ λάδι σας, τὰ ὁλικά σας, ὅλα. Ἐπομένως ὅ,τι τρῶτε θὰ εἶναι καθαρό, ὄχι βρώμικο. Θὰ εἶν' ἀληθινό, ὄχι ψεύτικο. Θὰ εἶναι σωστό, ὄχι ξύλικο. Θὰ εἶναι παρακάνω ἀπ' τὰ λεπτὰ ποὺ δίνετε.

Ἔχετε καθῆκον νὰ κάμετε τὸ Συνεργατικὸ ὄχι μόνο γιὰ σᾶς, ἀλλὰ γιὰ τὰ χίλια πεντακόσια κορίτσια καὶ παιδιὰ ποὺ ἐργάζονται στὰ ἐργοστάσια, Τρῶνε φρικτά, νηστεύουν, εἶναι ἀρρωστιάρικα, εἶναι σκιές, εἶναι καταδικασμένα τὰ περισσότερα σὲ θάνατο ὅπως τρέφονται τώρα.

Τέλος — βάλτε το τοῦτο καλὰ στὸ νοῦ σας — τὸ Συνεργατικὸ θὰ χρησιμεύση νὰ κάμετε ἀργότερα καὶ Μπακάλικο δικό σας, καὶ Ψωμάδικο δικό σας... καὶ Φαρμακεῖο δικό σας. Δίνοντας δηλαδὴ τὰ 30 λεπτά σας γιὰ νὰ τρῶτε σ' αὐτὸ κάνετε μιὰ Συνεργατικὴ Ἑταιρεία στὴ Σύρα, σὰν αὐτὲς τῆς Εὐρώπης ποὺ ἔχουν εὐεργετήσει τὸν ἐργάτη, ποὺ εἶναι τιμή του καὶ δύναμή του. Ὅλες οἱ Συνεργατικὲς Ἑταιρεῖες τῶν ἐργατῶν τῆς Εὐρώπης, καθὼς εἴδατε στὰ βιβλία ποὺ σᾶς ἔδειξα, τὰ ἔχουν αὐτὰ ὅλα καὶ χίλια ἄλλα εὐεργετήματα. Αὐτὰ τὰ μεγάλα ἱδρύματα τῆς Εὐρώπης ἀρχίσανε μὲ 600 καὶ 800 δραχμές. Σεῖς καθὼς εἴπαμε προφορικῶς, μπορεῖτε νὰ τ' ἀρχίσετε μὲ 5,000 δραχμές! Ἂν δὲν τὰ κάμετε θὰ πῆ πὼς σᾶς ἀρέσει ἡ σημερινὴ κατάστασις ποὺ βρίσκεστε καὶ τότε τὴν ἀξίζετε. Τιμὴ σ' ἐκείνους ἀπὸ σᾶς ποῦ θὰ τ' ἀρχίσουν!»

Διὰ τὴν ἰδέαν τοῦ «Λευκοῦ Σταυροῦ», ἓν ὡραῖον γράμμα, Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ δημοσιεύτηκε στὴν «Ἑστία» τῆς 25 Μαΐου 1913, τὸ ἀκόλουθο γράμμα πρὸς τὸ Ματσούκα ἑνὸς καθολικοῦ παπᾶ τῆς Ἀθήνας, τοῦ *Δὸν Μάμου*.

Ἀγαπητέ μου Σπῦρο,

Γιὰ τὸ σταυρό, ποὺ θὰ περιμαζέψη ἀποκάτω ἀπὸ τὶς λευκὲς φτεροῦγες του τῆς ἑλληνικῆς λεβαντιᾶς καὶ παλικαροσύνης τὰ τιμημένα βλαστάρια, δέξου καὶ ἀπὸ τὸ φτωχικό μου βαλάντιο τὴ μικρή μου ἀσήμαντη προσφορά, μὲ τὴν ἐπιείκεια καὶ καλωσύνη, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ κοινός μας Πατέρας ἐδέχθηκε τῆς χήρας τὸν ὀβολό. Πόσες φορὲς μὲ τὸ μαγικὸ ὅραμα τοῦ λευκοῦ σου σταυροῦ δὲν ἐγλύκανα τὶς τελευταῖες στιγμὲς τῶν μελλοθανάτων πολεμιστῶν μας, ποὺ φεύγοντας γιὰ τὴν ἄλλη ζωὴ ἀθημονοῦσαν γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀγαπημένων παιδιῶν, ποὺ ἄφηναν πίσω τους!

— Καὶ τὸ παιδί μου; μὲ ρώτησε μιὰ μέρα μὲ πόνο ἕνας ἀπὸ τοὺς τραυματίας τῆς μάχης τῶν Γιαννιτσῶν, γειρμένος στὴν ἀγκαλιά μου.

— Τὸ παιδί σου; Νά το! τοῦ ἀπήντησα ἀμέσως. Βλέπεις ἐκεῖ κάτω ἐκεῖνο τὸ μεγάλο ἄσπρο σταυρὸ μὲ τὶς πανώριες φτεροῦγες; Ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὶς ἄσπρες ἐκεῖνες φτεροῦγες τὸ παιδάκι σου παίζει καὶ χοροπηδάει χαρούμενο καὶ γελαστό.

Τὰ σβησμένα μάτια τοῦ πονεμένου πατέρα ἐπροσηλώθηκαν στὴ λευκὴ ὀπτασία ποὺ τοῦ ἔδειξα. Ἐκίνησε μὲ κόπο ἄλλη μιὰ φορὰ τ' ἀποσταμένα χείλη του καὶ ἐψιθύρισε στοργικά:

— Ναί, τὸ βλέπω! Ματσούκα μου, σ' εὐχαριστ..., καὶ δὲν μίλησε πιά.

Αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν τῆς πατρικῆς εὐγνωμοσύνης, ποὺ μάζεψα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἑτοιμοθανάτου μαζὶ μὲ τὴν τελευταία πνοή, ὀφείλω κατὰ καθῆκον νὰ σοῦ μεταδιδάσω, ἀγαπητέ μου Σπῦρο, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐκπληρῶ τὴ στερνὴ θέληση τοῦ τιμημένου ἀγωνιστοῦ τῶν Γιαννιτσῶν, ὁ ὁποῖος τώρα εὐλογάει ἀπὸ τὸν Οὐρανὸν τὸ λευκό σου σταυρὸ ποὺ μαζὶ μὲ τόσα ἄλλα παιδιὰ θ' ἀγκαλιάση καὶ τὸ μικρό του ὀρφανό. Μὲ πολλὴν ἀγάπην κτλ.».

Ἔπειτα ἀπὸ τὸν πρῶτο πόλεμο, κι ὅσο βαστοῦσε ὁ δεύτερος, ἡ «Ἑστία» δημοσίευε συχνὰ στὴ θέση τοῦ κύριου ἄρθρου, γράμματα τοῦ στρατιώτη καὶ ἀρχι-

συντάχτη της *Νίκου Καρμπούνη*. Μικρό δείγμα ἂς εἶναι τὸ κομμάτι ποὺ ἀκολουθεῖ, παρμένο ἀπὸ τὸ ἄρθρο «Χαίρετε ἐκλεκτοί», ποὺ τυπώθηκε στὴν «Ἑστία» τῆς 11 Αὐγούστου 1913, σ. 1.

«.... Δὲν Σᾶς ἐκλάψαμεν· οὔτε καὶ θὰ Σᾶς κλάψουμε· ἐδεχτήκαμε κ' ἐφυλάξαμε στ' ἄβυτα τῆς ψυχῆς μας τὸ τελευταῖο σας, τὸ ἄφραστο ἐκεῖνο ἀνάβλεμμα. Σὲ βλέπουμε πάντα, ἔφηβε σύντροφε, ποὺ μὲ τὴν ἀστραποβολὴ πάλλευκων δοντιῶν ἐγελοῦσες ἀκόμη εὐτυχισμένα ἀπὸ τὰ μυστήρια τῆς Ἀθανασίας, ἤρεμα ξαπλωμένος στὰ χείλη τοῦ χαρακώματος τοῦ ἐχθρικοῦ, ὅπου ὁ Ἀρχάγγελος τοῦ Πολέμου μὲ τὸ φλογισμένο καὶ αὐστηρὸ πρόσωπο σοῦ ἔβαλε στὸ μέτωπο τὰ τρία αἱματηρὰ φιλήματα, ποὺ σ' ἔκαμιαν ἀθάνατο. Ἀκόμη ἀκοῦμε τὴ βροντερή Σου τὴ φωνή, ποὺ ἐβέσπιζε μέσα στῶν ὁβίδων καὶ τῶν σφαιρῶν τὸ μανιασμένο σφύριγμα, πολιὲ συνταγματάρχα — τὴ φωνὴ ποὺ ἔκοψεν ἀπότομα τὸ μοιραῖο τὸ βόλι — τὸ βόλι ποὺ Σ' ἐξέπλωσε γιὰ πάντα κάτω ἀπὸ τ' ἄλογο.

Πῶς νὰ ξεχάσουμε τὴν θείαν ἔκφρασιν τῆς μορφῆς Σου, ἀτάραχε λοχαγέ, ποὺ ἡ λόγχη ἡ βαρβαρικὴ Σοῦ ἔκλεψε τὸ αἷμα μιᾶς πολυτίμου ζωῆς, μέσα στὸ πρόχωμα, ὅπου πρῶτος ἐπήδησες, γιὰ νὰ μὴν ξαναβγῇς; Ὀρθώνεσαι πάντοτε ἐμπρός μας χαμογελῶντας, ὅπως ὡρθώθης μὲ χαμόγελο μέσα στὸν ἀλαλαγμὸ καὶ τὴ βροντερὴ συμφωνία τῆς μάχης, ἀγαπημένε σύντροφε τῶν καμάτων, τῶν κινδύνων καὶ τῆς δόξης.

.... Κι ὅλοι Ἕσεῖς, οἱ νέοι κληρωτοί, ποὺ πετιῶντας μὲ μιὰ ζητωκραυγὴ ἀπὸ τὶς λεῦκες ποὺ ἀκύκλωναν στοργικὰ τὸν εἰρηνικὸ τὸ νερόμυλο πρὸς τοὺς λόφους ὅπου ἐπαραμόνευεν ὁ θάνατος, ἐπέφτετε γύρω μας ὅπως τὰ παγωμένα τὰ πουλιά, τὰ κυνηγημένα ἀπὸ ἄκαρδους κυνηγοὺς κάποιο πρωὶ Δεκεμβριανό. Ἕσεῖς ... ποὺ τὸ θάνατό Σας τὸν ἀκούσαμεν ἀπὸ χείλη συντρόφων τὴν ὥρα ποὺ σὲ νέο χορὸ μιᾶς ἐκαλοῦσεν ὁ Ἄγγελος τοῦ Πολέμου, ἢ ὅταν, κουρασμένοι τὶς νύχτες, ἐκαρτεροῦσαμε ξαπλωμένοι τὴν νέαν αὐγὴ κοιτῶντας τὴν Μεγάλην Ἄρκτον, ποὺ ἔθειχνε τὸν δρόμον πρὸς βορρᾶν, πρὸς τὴν Σόφια, καὶ Ἕσεῖς, ποὺ κανεὶς δὲν ἐπαράστεκε στὶς τελευταῖες Σας στιγμές, ἄγνωστοι νεκροί, χαίρετε! Δὲν θὰ σᾶς κλάψουμε τώρα, ὅπως δὲν Σᾶς ἐκλάψαμε τότε, γιατὶ ἡ χαρά σας ἦταν μεγαλείτερη ἀπὸ τὴ λύπη μας.

Τὸ αἷμα ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ στερεωθῇ τὸ βάθρον τῆς ἐλευθερίας, ἡ τύχη ἠθέλησε νὰ τὸ θώσετε Ἕσεῖς. Σᾶς ζηλεύομεν καὶ Σᾶς μακαρίζομεν. Καὶ ἂν πατέρες ἀσπρομάλληδες καὶ μητέρες πικραμένες καὶ ἀδελφὲς κρινομέτωπες δὲν ἔγειραν ἀπὸ πάνω Σας γιὰ νὰ ζεστάνουν μὲ τὸ χλιαμὸ τὸ χέρι των τὸ στοργικὸ τὰ μαρμαρωμένα Σας μέτωπα καὶ τὰ στήθη τὰ ψυχρὰ ἀπὸ τὸ ἀγκάλιασμα τοῦ Θανάτου· καὶ ἂν γυναῖκες πιστὲς καὶ ἀθῶα παιδάκια δὲν ἐκόλλησαν τὰ φρυγμένα ἀπὸ τὸν πόνο τοῦ χαμοῦ Σας χείλη στὰ χέρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον ὁ θάνατος ἠμπόρεσε ν' ἁρπάξῃ τὴ λόγχη τὴν ἐκδικήτρια καὶ τὸ σπαθὶ τὸ τρομερὸ στοὺς ἐχθρούς, μία Μητέρα Ἀθάνατη γέρνει τώρα ἀπάνω Σας ἀργά, καὶ παραμερίζοντας μὲ τὸ θεῖό Της χέρι τὰ ματωμένα Σας τὰ μαλλιά, Σᾶς χαρίζει τὸ φίλημα τῆς χιλιάκριβης εὐχαριστίας. Γιατὶ ἀκρηπιδώσατε Ἕσεῖς μὲ τὰ κορμιά Σας τὸ Ἱερὸν τῆς Ἐλευθερίας, ποὺ τὸ ἐστολίσαμεν ἐμεῖς οἱ ἄλλοι μὲ δάφνες ἀμάραντες καὶ ἀκριβές.

Ἡ χαρά Σας ὑπερηφάνεια μας. Ὁ θάνατός Σας καύχημα τῆς Ἑλλάδος. Ὁ χαμός Σας ἀξαγορὰ ἐλευθερίας καὶ δόξης. Ἡ μνήμη Σας λατρεία τῶν γενεῶν ποὺ θαρθοῦν. Ἡ ἀθεϊανή Σας θάσις μπροστὰ στὴν πατρικὴ τὴ γωνιὰ τὶς χειμωνιάτικες βραδιὲς ποὺ θαρθοῦν, γύρω ἀπὸ τὸ φωτεινὸ ζεστοκάμμα τῆς χαρωπῆς φωτιᾶς, κέντρισμα σ' ὅσους ὄμειναν γιὰ νέους ἀγῶνες. Ἡ ἱστορία τοῦ θανάτου Σας θρύλος ἐθνικός. Ἡ ὡραιότης του ἔμπνευσις. Ἡ χαρά του ζωή».

Ὀδηγίαι διὰ τὸν λαὸν, περὶ προφυλάξεως ἀπὸ τῆς χολέρας. Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν, *Βρασιλ.] Ἰατροσυνέδριον*. Βγῆκε σὲ χωριστὴ ἐγκύκλιο.

Ἡ χολέρα εἶνε ἀσθένεια πολλητική, ἐπιδημική, βαρεῖα καὶ συχνὰ θανατηφόρος.

Ἡ χολέρα μεταδίδεται ὅπως ὁ κοιλιακὸς τύφος. Πρὸ πάντων μεταδίδεται μὲ τὸ νερό, μὲ τὰς τροφάς, μὲ τὰ ἀσπρόρρουχα, τὰ στρώματα, τὰ διάφορα πράγματα τοῦ κρεββατιοῦ, τὰ φορέματα, τὰ διάφορα σκεύη, τὰ ὁποῖα ἐμολύνθησαν ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὰ περιττώματα (ἀποπατήματα, ἐμέσματα) τῶν χολεριώντων.

Τὸ νερὸ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε βρασμένο. Τὰ κοινῶς λεγόμενα φίλτρα δὲν εἶναι ἄξια καμιᾶς ἐμπιστοσύνης. Πολλὲς φορὲς τὸ νερὸ μολύνεται μὲ αὐτά, ἀντὶ νὰ καθαρισθῇ.

Κατάλληλον ποτὸν εἶνε τσαὶ ἢ νερὸ βρασμένο μὲ φλοῦδα λεμονιοῦ, ἢ ἄλλα ἀρωματικὰ ποτὰ (θυάσμος, μέλισσα, φασκομηλιά, χαμόμηλο κλπ.) ἢ νερὸ βρασμένο καὶ ἔπειτα ἀνακατωμένο μὲ ὀλίγο μαῦρο ἢ ἄσπρο κρασὶ ἢ μὲ ζουμὶ ἀπὸ λεμόνι. Ἐπίσης βρασμένο πρέπει νὰ εἶνε ἐν καιρῷ χολέρας τὸ νερὸ τὸ ὁποῖον χρησιμεύει διὰ νὰ πλύνωμεν τὰ χέρια μας, τὸ πρόσωπον, τὸ στόμα, τὰ σκεύη τοῦ μαγειρείου καὶ τοῦ τραπεζιοῦ (κατσαρόλας, πιάτα, μαχαίρια, ποτήρια κλπ.) τὰ τρόφιμα, τὰ φορέματα κλπ.

Πρέπει ὁ καθεὶς νὰ ἠξεύρῃ ὅτι οἱ μῖγες μεταδίδουν τὸ μόλυσμα τῆς χολέρας καὶ ὅτι πρέπει νὰ προσέχωμεν νὰ μὴ μολύνουν τὰ φαγητά μας κλπ. Ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι νὰ τὰ σκεπάζωμεν ὅλα καὶ νὰ τὰ προφυλάττωμεν καλὰ ἀπὸ τῆς μίγες».

Ἡ ἐγκύκλιος αὐτὴ σχολιάστηκε ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Ἀθῆναι» (12 Ἰουνίου 1913, σ. 2). Κατώρθωσαν, λέει, οἱ συντάχτες της, «ἐπὶ τῷ προσχήματι, ὅτι εὐχερέστερον θὰ κατανοηθοῦν αἱ ὁδηγίαι ἀπὸ τὸν λαόν ... νὰ κυκλοφορήσῃ ἡ πρώτη ἐπίσημος ἐμφάνισις τῆς χυδαιοτέρας ἀντιλήψεως τοῦ μαλλιαρισμοῦ». Ἀπόδειξη τοῦ «χυδαιοτέρου» αὐτοῦ «μαλλιαρισμοῦ» εἶναι γιὰ τὸν ἀρθρογράφο οἱ τύποι ζεστό, βρασμένο, τὶς πολλὲς φορές, παστρεύομεν.

Ὁ Λευκὸς Σταυρός. Εἰς μνήμην τοῦ πρωτομάρτυρος Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α' καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας ὑπὲρ τῶν θυμάτων τοῦ πολέμου. — Ἡ ἔκκληση αὐτὴ τοιχοκολλήθηκε εἰς διάφορα ἀθηναϊκα μαγαζιά, στὴν ὁδ. Σταδίου, Ἑρμοῦ κτλ., καὶ μαζὶ μ' ἕνα ποίημα τοῦ *Ματσούκα* εἶχε καὶ τ' ἀκόλουθα λόγια τοῦ ἰδίου:

Ἀδέρφια, ἄντρες εἶστε, καὶ ἄντρας εἶμαι, καὶ ἀντρικὰ καὶ παλικαρίσια σᾶς μιλῶ. Τ' ἀκοῦτε; Ὁ ἀγῶνας τώρα ἀρχίζει. Τὸ τραγούδι τὸ ἡρωϊκὸ τώρα θ' ἀκουστῇ στὰ πέρατα τοῦ Κόσμου. Τώρα κι ἐγὼ τραγουδιστὴς καὶ πολεμιστὴς ζητάω νὰ ἰδῶ τὰ ξάστερα τὰ μάτια τῶν ἀληθινῶν πατριωτῶν καὶ ν' ἀκούσω μὲ τ' αὐτιά μου τοὺς χτύπους τῶν γενναίων καρδιῶν γιὰ τὸ σκοπό, ποὺ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἀρχίζω. Ἀδέρφια, οἱ νεκροί μας τότε θ' ἀναπαυθοῦν ὅταν ἰδοῦνε πῶς φροντίζουμε γιὰ τοὺς δικούς των. Ὁ ἀγῶνας τώρα ἀρχίζει. Ὅτι σᾶς περασέβει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ψωμὶ σας κόψτε καὶ στεῖλτε το στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα γιὰ τὸ «Λευκὸ Σταυρό». Πιστέψτε ὅ,τι πιστεύω καὶ τραγουδῶ. Ἐνεργῆστε ὅ,τι ἐνεργῶ μὲ τὴν τρανὴ δύναμη μου, ποὺ εἶσθε Σεῖς, καὶ μὲ τὸ θάρρος μου, ποὺ εἶναι ἡ ἀναπνοή Σας. Ἡ Πατρίδα μᾶς καμαρώνει. Ὁ Θεὸς μᾶς βοηθεῖ καὶ μᾶς βλέπει. Ἀδέρφια, σᾶς ἀσπάζομαι ἀδερφικά, κρατώντας στὰ χείλη μου τὰς τρεῖς ἱερὰς λέξεις: «Ὁ ἀγῶνας τώρα ἀρχίζει».

«*Ἡ Βασίλισσα Ὄλγα* ἐπισκεπτομένη τὰ νοσοκομεῖα. Τί ἐμοίρασεν εἰς τοὺς τραυματίας». Ἀπὸ τὸ ἄρθρο αὐτό, τυπωμένο στὴν Ἀκρόπολη τῆς 10 Μαΐου 1913 μαθαίνομε πῶς ἡ Βασίλισσα Ὄλγα πῆγε στὶς 9 Μαΐου στὸ μεγάλο νοσοκομεῖο τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ χάρισε σὲ κάθε πληγωμένο «ἀπὸ ἕνα μικρὸ εἰκονισματάκι καὶ ἀπὸ ἕνα λευκὸ χαρτόνι, ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον ἦταν τυπωμένα τὰ ἑξῆς ὡραῖα καὶ συγκινητικὰ λόγια»:

«Παιδί μου πληγωμένο,
Παιδί μου ποὺ πληγώθηκες κι εἶσαι μονάχο καὶ πονᾶς, θυμήσου τὸν Χριστό μας πῶς ἦτον πληγωμένος κι ἐπόναε φρικτὰ ἀπάνου εἰς τὸ Σταυρό, ἀπαρατημένος. Κ' ἐκεῖ ποὺ ἐπόναε ὁ νοῦς του πῆγε σπλαγχνικὰ εἰς σέ, καὶ εἶπε λόγια γκαρδιακὰ γιὰ τὴν παρηγοριά σου. Πάσχω, εἶπε, παρὰ πολύ, ἀλλὰ δὲ θὰ σὲ παρατήσω πληγωμένε μου, ὅπου καὶ ἂν εἶσαι. Λὲ θὰ σ' ἀφήσω· τὸν πόνον σου τὸν παίρνω ἐγὼ καὶ θὰ σὲ λεφτερώσω. Ξέρω τί πάσχεις· ἕνας Θεὸς τὸ ξέρει.

Καὶ ἡ μητέρα τοῦ Χριστοῦ μας, ἡ ἄχραντος Μαρία, ἡ τρισευλογημένη Παναγία μας, κι Αὐτὴ ποὺ τὸν ἔβλεπε κρεμάμενον εἰς τὸν Σταυρὸν ἐπόνας κ' ἐθρήνει. Μητέρα, τῆς εἶπεν ὁ Χριστός, Σοῦ ἀφήνω τὸν ἀγαπημένο μου μαθητὴ τὸν Ἰωάννην νὰ τὸν ἔχῃς ὡς υἱόν καὶ αὐτὸς νὰ σὲ ἔχῃ μητέρα καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾶς καὶ νὰ σὲ ἀγαπᾶ καὶ τίποτε ποτὲ νὰ μὴ σᾶς λείψῃ. Πάντοτε ὁ νοῦς μου καὶ ἡ καρδία μου στοὺς πάσχοντας πηγαίνει, ἀρκεῖ νὰ μὴ μὲ λησμονοῦν καὶ θάλθῃ ἀναστάσεως ἡμέρα.

Παιδί μου πληγωμένο, θυμήσου τὸν Χριστόν. Τὸ πνεῦμα του μᾶς σώζει. Ἡ ἀγία του καρδία εἶνε γεμάτη ἀπὸ ἀγάπη κι εὔσπλαχνία καὶ τώρα ὅπου ζοῦμε καὶ ὅταν ἀποθάνουμε. Μᾶς συμπονεῖ καὶ θὰ μᾶς ἀνοίξῃ τὴν Πύλην τῆς Ζωῆς. Φροντίζει καὶ μᾶς στέλνει νύκτα καὶ ἡμέρα στὸ πλευρό μας τοὺς ἀγγέλους του καὶ τοὺς ἁγίους τους καὶ μᾶς ἐμψυχώνουν καὶ μᾶς παρηγοροῦν χωρὶς νὰ τοὺς βλέπουμε. Παιδί μου, ἡ χάρι τοῦ Χριστοῦ μας καὶ τῆς Παρθένου σοῦ φέρνει ἀνάσταση ὑγεία καὶ ζωή».

Ἡ ζωντανὴ γλῶσσα ἄρχισε νὰ φανερώνεται τολμηρότερη κι ὄξω ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα. Στὴν ἐφημερίδα τῆς Μυτιλήνης «Λαϊκὸς ἀγὼν» τῆς 6 Ἰουνίου 1913, διαβάζουμε τὸ ἄρθρο «Τὴν Πρώτη Φορά» ἑνὸς ποὺ ὑπογράφεται «Σμυρνιός». Βλέπει τὸν ἑλληνικὸ στόλο ποὺ ἔρχεται νὰ ξεσκλαβώσῃ τὸ νησί του καὶ ἡ καρδιά του ξεσπάει σὲ ὕμνο ἀκράτητο γιὰ τὴν ἀναπάντεχη «Λευτεριά».

«Ἀργὰ σὰν κουρασμένο προχωροῦτε τὸ βαπόρι γιὰ τὸ εὔμορφο νησὶ τῆς Μυτιλήνης. Ἦταν τῆς μάννας τὸ φιλί, τὸ ὄνειρο τὸ μεγάλο, τὸ ἀνεκτίμητο, ἡ ἄσβεστη ἐλπίδα μιᾶς, ἡ λευτεριὰ ἦταν ἐκείνη.

Τρεμοῦλα τώρα, ἡ καρδιά μου στὸ θαῦμα αὐτὸ βλέποντας αὐτὴ τὴν ἀνέλπιστη νεκρανάσταση· νόμιζες πὼς θὰ πετοῦσε, πὼς θὰ φύγῃ ἀπ' τὰ στήθεια μου πὼς θὰ τρέξῃ γρήγορα τὰ πέλαγα νὰ ἀνεσάνῃ λίγο, νὰ ζήσῃ μιὰ στιγμὴ μπροστήτερα ἐλεύθερη μιὰ ὥρα. Τὸ ὄνειρο ἤρχισε τώρα νὰ γίνεται ἀλήθεια.

Βλέπαμε μπροστά μας στ' ἀλήθινά, βλέπαμε ζωντανοὺς αὐτοὺς ποὺ μᾶς λέγανε οἱ γονεῖς μας, βλέπαμε αὐτοὺς ποὺ γνωρίσαμε μονάχα στὰ παραμύθια, ποὺ μᾶς ἔλεγε ἡ γιαγιὰ μικρὰ παιδιὰ ἀκόμα μὲ φόβο γιὰ τὸν τύραννο.

Τὰ παληκάρια τῆς πατρίδος μας ἤτανε αὐτά; Θεὲ καὶ πῶς νὰ τὰ φιλήσω; Θεέ μου ἀπ' τὴν πληγωμένη μου καρδιὰ ἐσταίρεψε τὸ αἷμα, στὸν κόσμο τίποτε γιὰ μένα ὄμορφο δὲν εἶναι, τὰ μάτια βλέπουν σκοτεινὰ γιατ' εἶναι σκλαβωμένα....»

Πῶς μιλοῦν στὴν Κοζάνη. Τὸ μαθαίνομε ἀπὸ ἄρθρο πολεμικοῦ ἀνταποκριτῆ στὴν Ἀκρόπολη τῆς 22 Δεκεμβρίου 1912.

«Ἴσις τὰς 2 τὸ ἀπόγευμα ὁ κήρυξ ἐφώναζεν ἀπὸ τὴν βάσιν τοῦ πελωρίου καμπαναριοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου: «Στὶς 11 ἡ ὥρα, ἀλὰ τούρκα, ἔρχεται ὁ Βασιλέας μας. Διαταγὴ τοῦ Δημάρχου εἶνε νὰ κλείσουν καὶ αὐλὰ τὰ σπίτια. Ὅλοι οἱ Κοζανιῶτες, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιὰ πρέπει νὰ εἱμαστάνε στὸ ἀπάντημα τοῦ Βασιλέα».

Π. Β.

Ε'. ΑΠ' ΟΣΑ ΜΑΣ ΓΡΑΦΟΥΝ

1. Τὰ ἀναγνωστικά μας

Ἡ μικρὴ μὰ πολύτιμη μελέτη τῆς Κας Δέλτα γιὰ τ' ἀναγνωστικά μας ποὺ δημοσιεύτηκε παραπάνω στὸ πρῶτο μέρος τοῦ φετινοῦ τόμου, κυκλοφόρησε καὶ χωριστὰ στὴ σειρὰ τῆς «Βιβλιοθήκης τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου». Παρακαλέσαμε μερικοὺς δασκάλους καὶ παιδαγωγοὺς νὰ γράψουν στὸ Δελτίο τὴ γνώμη τους γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ἀναγνωστικῶν. Ἀπάντηση ὅμως ὡς τώρα ἀπὸ κεῖ δὲ μᾶς ἦρθε. Τυπώνομε ὡστόσο μὲ χαρὰ ὅσα μᾶς ἔγραψαν δυὸ μητέρες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

Μὲ χαρὰ βλέπομε πὼς ἀρχίζουν νὰ συλλογίζωνται οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν τους καὶ τὰ χάλια τῆς σημερινῆς παιδείας.

Τόσο βαθειὲς εἶναι οἱ κοινωνικὲς ρίζες τῆς παιδείας ὥστε μιὰ ἄμεση καὶ σταθερὴ ἐνέργεια τῆς κοινωνίας τῆς ἴδιας εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ξεσκλαβωθῇ τὸ ἐκπαιδευτικό μας σύστημα ἀπὸ τὸ μεσαιωνισιὸ καὶ νὰ φυσήξῃ στὴ νεοελληνικὴ παιδεία νέα ζωή.

«Ἡ κ. Δέλτα εἶχε τὴ μεγάλη ὑπομονὴ νὰ διαβάσῃ μὲ προσοχὴ τ' ἀναγνωστικά μας, νὰ τὰ ἐξετάσῃ λεπτομερῶς καὶ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ σὲ μιὰ πραγματεία τὸ πόρισμα τῆς μελέτης της. Πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσω. Δὲ θὰ εἶχα τὴν ὑπομονὴ νὰ καταπιαστῶ μιὰ τέτοια ἄχαρη δουλειά· χρειάζεται πραγματικὸ κουράγιο νὰ διαβάσῃ κανεὶς πολλὰ κεφάλαια ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτά. Ἄλλωστε, ὕστερα ἀπὸ τὴν προσεκτικὴ ἀνάλυση ποὺ ἔκανε ἡ κ. Δέλτα εἶναι ἴσως καὶ ἐντελῶς περιττό. Καθὼς πολὺ σωστὰ ἀρχίζει τὴν πραγματεία της «τέλεια ἀναγνωστικὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνουν ὅσο ἐπιβάλλεται στὸ σχολικὸ βιβλίο ἡ καθαρεύουσα» ποὺ τὸ παιδὶ δὲν τὴν ἐννοεῖ καὶ τὴ σιχαίνεται. Μοῦ φαίνεται ὅτι ἐνδιαφέρον εἶναι ν' ἀκούσωμε καὶ τὴ γνώμη τῶν παιδιῶν μας γιὰ τὰ βιβλία τους.

Γνωρίζω ἕνα παιδάκι, ποὺ ὅταν ἔγινε ὁ χρονῶν ἐπρόκειτο νὰ μάθῃ «γράμματα» μὲ τὸ ἐγκεκριμένο ἀλφαβητάριο. Ἄρχισε μὲ τὰ ἴα καὶ προχώρησε κανονικὰ στὰ ψὰ καὶ στὰ ὦτα· στὴν ἀκόλουθη λέξη τὸ ἔπιασε τέτοια ἀγανάκτηση, ὥστε ἅρπαξε τὸ βιβλιαράκι του καὶ τὸ πέταξε κατ' εὐθεῖαν στὸν τενεκὲ τῶν σκουπιδιῶν. Ὅταν τὸ ρώτησε ἡ μαμά του γιατὶ τὸ ἔκανε αὐτό, τῆς ἀπάντησε κατακόκκινο: «Δὲ μ' ἀρέσουν ἐμένα αὐτὰ τὰ βιβλία ποὺ ὅλα τὰ πράματα τὰ λέν μὲ ἄλλο ὄνομα». Ἡ μητέρα του ἀναγκάστηκε νὰ φτιάσῃ μόνη της ἐκ τοῦ προχείρου ἕνα ἀλφαβητάριο μὲ γνωστὲς λέξεις, μὲ γάτες, μὲ σκύλους καὶ ἄλλα παρόμοια, κι ἔτσι ἔμαθε αὐτὸ τὸ παιδάκι νὰ διαβάζῃ.

Ἐζήτησα ἀπὸ ἕνα γνωστό μου κοριτσάκι νὰ μοῦ δώσῃ τὸ περσινό της ἀναγνωστικὸ (Δ' Δημοτικοῦ) γιὰ νὰ κοιτάξω μερικὰ κεφάλαια ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἐψάρεψε μέσα τους τόσα μαργαριτάρια ἡ κ. Δ., καὶ μοῦ ἀπάντησε ὅτι τὸ πέταξε μόλις τελείωσε ὁ σχολικὸς χρόνος, γιατὶ ἦταν πολὺ σαχλὸ καὶ δὲ θέλει νὰ τὸ ἔχῃ πιὰ τώρα ποὺ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένη... «Δὲ μοῦ ἀρέσουν τὰ βιβλία

μας, γιατί εἶναι πολὺ ἠθικά» μοῦ εἶπε. — « Τί ἐννοεῖς μ' αὐτό ; » — «Λέν πάντοτε κάτι σαχλὲς ἱστορίες ὅτι ὁ Γεώργιος ἦτο καλὸν καὶ εὐπειθὲς παιδίον καὶ ὁ Παῦλος ἠγάπα τὴν ἀλήθειαν», καὶ γὼ τὰ βαριέμαι αὐτά. Ἤθελα νὰ ξέρω, μοῦ πρόσθεσε μὲ παράπονο, γιατί ἡ κυβέρνηση δὲ λυπᾶται ἐμᾶς τὰ καημένα τὰ παιδιά, καὶ μᾶς δίνει τέτοια σαχλὰ βιβλία.

Ἕνα κοριτσάκι πάλι μοῦ διηγήθηκε ὅτι στὸ βιβλίο τῆς Δ'. τοῦ Δημοτικοῦ (σ. 60) ἐδιάβασε : «*Σχηματίζουσιν αὐλαμὸν καὶ γυμνάζονται ὡς στρατιῶται, κρατοῦντα ἀντὶ ὅπλου κάλαμον, μεταβάλλοντα πρόσωπον, γραμμήν, βαδίζοντα μὲ παράστημα στρατιωτικὸν καὶ μὲ κανονικὸν βῆμα*». Ἐνόμιζε ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ ἐνέργειες ἀναφέρονται στὸν κάλαμον καὶ δὲν μποροῦσε νὰ βγάλῃ ἔννοια.

Μοῦ φαίνεται πὼς τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἔβαλαν τὸ ζήτημα στὴ θέση του. Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῶν ἀναγνωστικῶν μας εἶναι τὸ ἀ κ α τ α ν ό η τ ο καὶ ἡ σ α χ λ α μ ά ρ α τ ο υ ς.

Εἶναι γραμμένα βιομηχανικά, δηλαδὴ ἐπίτηδες γιὰ νὰ πετύχουν στὸ διαγωνισμό, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους ὄχι συγγραφεῖς ἀπὸ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ μόνο γιὰ τὴν περίσταση, τοὺς λείπει λοιπὸν κάθε ἐμπειρία καὶ κάθε πρωτοτυπία. Παίρνουν διάφορα θέματα, τὰ ὁποῖα συχνότατα τοὺς εἶναι καὶ ἐντελῶς ἄγνωστα, τὰ περιγράφουν σύμφωνα μὲ τοὺς κανονισμοὺς καὶ φτιάνουν ἕνα βιβλίο σαχλὸ καὶ ἀκαλαίσθητο. Ὅσο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διαλέξῃ κανεὶς γιὰ τ' ἀναγνωστικὰ βιβλία, πράματα καλογραμμένα, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ ἀντὶ ἔ χ ω σ ι ν λὲν ἔ χ ο υ ν, καὶ ἄλλα παρόμοια, δὲ βλέπω τί μπορεῖ νὰ γίνῃ γιὰ νὰ διορθωθῇ τὸ κακό. Τί εὐχαρίστηση λοιπὸν νὰ βροῦν τὰ παιδιά μας σὲ τέτοια ἀνούσια κατασκευάσματα; Καὶ ὅμως τὸ κοριτσάκι ποὺ πέταξε τὸ ἀναγνωστικό του διαβάζει μὲ πάθος τὰ ξενόγλωσσα βιβλία του.

Συχνὰ παρατήρησα πὼς τὰ παιδιὰ βρίσκουν περισσότερη εὐχαρίστηση στὰ ἀ ρ χ α ῖ α ἑλληνικά, ἂν καὶ φυσικὸ εἶναι νὰ τὰ καταλαβαίνουν ἀκόμα λιγώτερο ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα. Ἴσως γιατὶ εἶναι καλογραμμένα, ἴσως ἐπειδὴ τὸ παίρνουν ἀπόφαση ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πὼς μαθαίνουν ἀ ρ χ α ῖ α, καὶ ὄχι ἕναν ψεύτικο κόσμο ποὺ μιλάει διαφορετικὰ στὸ σπίτι του καὶ διαφορετικὰ στὸ βιβλίο. Δὲν πρόκειται πιὰ περὶ τοῦ «φιλαλήθους Παύλου» καὶ τῆς «μικρᾶς Αἰκατερίνης», ἀλλὰ γιὰ τὰ διάφορα ζῶα τοῦ Αἰσώπου, ἢ γιὰ τὸν ἀρχαῖο πραγματικὸ Διογένη. Θυμᾶμαι μὲ πόση εὐχαρίστηση διάβασα ὡς παιδὶ τοὺς νεκρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος, ἐνῶ οἱ διάφοροι εὐτακτοι Παῦλοι καὶ Γεώργιοι τῶν ἀναγνωστικῶν ποτὲ δὲν κατόρθωσαν νὰ μὲ συγκινήσουν. Καὶ κάτι ἄλλο. Τὸ διήγημα «Πῶς τιμωρεῖται ὁ ψεύστης Ἀντώνιος ὑπὸ τοῦ πατρός του» ποὺ ἀναφέρει ἡ κ. Δ. (σ. 14) εἶναι μιὰ κακοφτιασμένη μετάφραση ἑνὸς μύθου τοῦ Gellert, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι στὸ πρωτότυπο πρόκειται γιὰ σκυλὶ καὶ ὄχι γιὰ καρπούζι. Ὅτι ὁ ἔμπειρος αὐτὸς μῦθος δὲν κερδίζει καθόλου στὴν πεζὴ μετάφραση καὶ δὲν ἔχει τὴ θέση του μέσα στὸ ἀναγνωστικὸ ἄλλος ὁ λόγος. Δὲν εἶναι ἄλλωστε αὐτὴ ἡ μόνη μετάφραση· δὲν ἔχω πρόχειρα τὰ ἀναγνωστικὰ ἀπὸ τὶς διάφορες τάξεις νὰ σᾶς ἀναφέρω καὶ ἄλλες πολλές. Ὥστε οὔτε κὰν πρωτότυπα δὲν εἶναι τὰ σαχλολογήματα αὐτά. Γιατί ὅμως νὰ μὴν ἀναφέρουν τοὐλάχιστον πὼς εἶναι μεταφράσεις ;

Τὸ παιδὶ λοιπὸν καθὼς εἴπαμε αἰσθάνεται τὴν ἠθικὴ ποὺ θέλει νὰ τοῦ ἐπιβάλλῃ τὸ σχολεῖο μὲ φράσεις ἐξεζητημένες καὶ παραδείγματα κρύα. Μοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ ἡ γερμανικὴ διασκευὴ ἑνὸς ἰταλικοῦ βιβλίου (Le avventure di Pinochio),

ποὺ ἔπεσε κάποτε στὰ χέρια μου. Πρόκειται γιὰ τὴν ἱστορία ἑνὸς Φασουλὴ ξύλινου. Ὁ Φασουλὴς αὐτὸς εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἄτακτου παιδιοῦ. Κάνει διάφορες ἀταξίες καὶ τράλες, κάθε φορὰ ὅμως ποὺ κάνει κάτι τιμωρεῖται μὲ τὴν φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀταξίας του, πολλὲς φορὲς καὶ γίνεται γελοῖος. Καὶ ὅλα αὐτὰ περιγράφονται πολὺ παραστατικὰ καὶ ζωντανὰ καὶ πρὸ πάντων μὲ πολλὰ ἀστεῖα. Ἕνα παιδὶ ποὺ τὸ εἶχε, τὸ διάβασε ὀχτὼ φορές, ἕνα ἄλλο ἐπιχείρησε νὰ τὸ μεταφράσῃ ἑλληνικά. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἕνα σημεῖο ποὺ ἤθελα νὰ τονίσω ἰδιαιτέρως. Τὸ παιδὶ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ χαρὰ καὶ ἀπὸ γέλια, καὶ τὸ βιβλίο ποὺ θὰ τοῦ προξενήσῃ αὐτὴ τὴν εὐχαρίστηση θὰ γίνῃ ὁ ἀχώριστός του φίλος. Γιατί ἐπὶ τέλους τὸ ἀναγνωστικὸ νὰ εἶναι πέρα καὶ πέρα σοβαρό, μὲ παιδικοὺς τύπους σχεδὸν ἀσκητικούς, καὶ νὰ μὴν ἔχῃ καὶ μερικὰ κεφάλαια ἀστεῖα καὶ διασκεδαστικά ; Εἶναι ἀνάγκη νὰ πλήττῃ τὸ παιδὶ γιὰ νὰ μάθῃ ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο φρόνιμον παιδίον ;

Οἱ περιγραφὲς ἀπὸ τὴ φύση ποὺ ἀναφέρει ἡ κυρία Δέλτα εἶναι μονότονες καὶ βαρετές, γιατὶ οἱ περισσότερες εἶναι γραμμένες ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν εἶδαν κάν ποτέ τους τὰ μέρη ποὺ περιγράφουν. Ἐδιάβασαν ἴσως καμιὰ γεωγραφία, ἢ τίποτα ἄλλα σχετικὰ μὲ τὰ μέρη αὐτὰ καὶ ἀραδιάζουν ἔπειτα ξερὰ ξερὰ πρασινάδες, νερὰ καὶ κορυφὰς βουνῶν, σὰ νὰ ἐπρόκειτο νὰ μετρήσουν κουκιά. Καμία ζωντανὴ περιγραφὴ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, κανένα κομμάτι ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἐθνικὴ μας ζωή. Ποιοδενὰ ἡ περιγραφὴ ἑνὸς ἑλληνικοῦ χωριοῦ μὲ τὰ ἤθιμά του, μὲ τοὺς χωρικούς του ἢ μὲ τὰ τραγούδια του. Τὰ νησιά μας μὲ τοὺς ψαράδες των, τὰ πανηγύρια μας, ὁ γεωργός, ὁ βοσκὸς καὶ ὅλοι αὐτοὶ οἱ ζωντανοὶ τύποι τῆς πατρίδας μας μένουν terra incognita γιὰ τὰ παιδιά μας, ποὺ διαβάζουν τὶς μούμιες τῶν ἀναγνωστικῶν μας μὲ τὶς κατὰ φαντασίαν περιγραφὲς τῆς φύσεως καὶ μὲ τοὺς σχολαστικοὺς παιδικοὺς τύπους.

Μόνο βιβλία γραμμένα ἀπὸ καλοὺς συγγραφεῖς καὶ ἀπὸ μορφωμένους παιδαγωγοὺς καὶ στολισμένα — nota bene — μὲ εἰκόνες καλλιτεχνικὲς θὰ ἦταν κατάλληλα γιὰ ἀναγνωστικὰ τῶν παιδιῶν μας. Τὸ τέλειο μᾶς ἀρκεῖ γιὰ τὰ παιδιά μας, καθὼς εἶπε κάποιος Γερμανὸς γιὰ τὰ παιδικὰ βιβλία : Das beste ist für unsere Kinder gut genug. Πῶς εἶναι ὅμως δυνατὸ νὰ περιγράψῃ κανεὶς πράματα ζωντανὰ μὲ γλῶσσα ψόφια ;

Καὶ ἔτσι καταλήγομε σὲ κεῖνο ποὺ λέει ἡ κ. Δέλτα στὴν ἀρχὴ τῆς πραγματείας της : «Τέλεια ἀναγνωστικὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνουν ὅσο ἐπιβάλλεται στὸ σχολικὸ βιβλίο ἡ καθαρεύουσα».

Β. Λέπα

«Τὸ λέγομεν μερικοὶ αἰσθάνεσθαι πὼς ἔγινε κάποια πρόοδο στὰ σχολικά μας βιβλία καὶ τὸ πιστεύομε ὅσοι δὲν εἴδαμε κανένα ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά, ἢ δὲν ἔχομε νὰ κάνομε ἀμέσως μὲ παιδιά, ἢ ποὺ τὰ παιδιά μας ἔχουν περάσει ἀπὸ καιρὸ τὰ «θύσκολα χρόνια» τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀλήθεια ὡς ἕνα βαθμό, μὰ ὁ βαθμὸς αὐτὸς θὰ εἶναι τόσο χαμηλὸς ποὺ γι' αὐτὸ σχεδὸν δὲ φαίνεται. Πρέπει νὰ δῇς μαζεμένα τὰ παραδείγματα ποὺ μᾶς παρουσιάζει σήμερα ἡ Κα Δέλτα, παραδείγματα ὅλα παρμένα ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ τὰ «ἐγκεκριμένα» τῶν ἓξι τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ, γιὰ νὰ φρίξῃς μὲ τὴ γλῶσσα, μὲ τὴν ἐκλογὴ τῶν λέξεων, μὲ τὴν οὐσία τῶν βιβλίων αὐτῶν καὶ γιὰ νὰ λυπηθῇς συναμα κατάκαρδα ὄχι μόνο τὰ παιδιὰ ποὺ τὰ διαβάζουν, ἀλλ' ὡς καὶ τὸ δάσκαλο, ἂν ἀξίζῃ τίποτα,

ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὸ νόμο τέτοια ὄργανα νὰ μεταχειριστῆ. Κι ἐφτὰ ψυχὴ ἂν ἔχῃς αἰσιοδοξία θὰ τὴ χάσῃς μπροστὰ στὴν τραγικὴ πραγματικότητα.

Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἡ γλῶσσα ἡ ψεύτικη, ἡ ψυχρή, ἡ ἀλύγιστη, ἡ ἀχρωμάτιστη, ἡ ἄγονη, ἡ καθαρεύουσα· ἀπὸ τ' ἄλλο — ἄξιο ἀκολούθημα τῆς τέτοιας γλώσσας — ἡ οὐσία ἡ φτωχή, ἡ σαχλή, ἡ ἄνοστη, ἡ ταπεινή, ἡ βουλόπρεπη. Ὄχι, δὲν κάνει νὰ τὶς χωρίσωμε· ἐδῶ εἶναι ὁ φαῦλος κύκλος.

Καὶ πάλι φαῦλος κύκλος εἶναι ἡ γνώριμη, δυστυχῶς, εἰκόνα ποὺ παρουσιάζεται στὰ μάτια μας: τοῦ παιδιοῦ ποὺ σαστίζει καὶ παύει νὰ σκέπτεται* μόλις ἀρχίσῃ τὴν ἀνάγνωση, καὶ τοῦ δασκάλου ποὺ ἀναγκάζεται κάποτε νὰ πῇ στὸ παιδί: «διάβαζε τώρα καὶ μὴ γυρεύῃς νὰ καταλάβῃς».**

Δὲ βοηθεῖ τὴ σκέψη ἡ καθαρεύουσα· τὸ ἐναντίον τὴ σκοτίζει. Ὄχι μόνο στὰ μικρὰ παιδιὰ παρατηρεῖται αὐτὸ ἀλλὰ καὶ στὰ μεγαλύτερα, ποὺ τελειώνοντας τὸ γυμνάσιο σπάνια εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκθέσουν τὶς ἰδέες τους.

Μὴν περιμένετε οὔτε αὐτοσχεδιοποίηση, οὔτε πρωτοτυπία οὔτε εἰλικρίνεια σὲ ὅ,τι γράφουν· τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς γλώσσας ποὺ ἔμαθαν εἶναι οἱ ἕτοιμες φράσεις καὶ ἡ «κατὰ προσέγγισιν» ἀλήθεια· αὐτὲς πλάθουν καὶ τὴν ἠθική τους ὑπόσταση. Γι' αὐτὸ δὲ χωροῦν ἐδῶ ἡμίμετρα. Γιὰ νὰ σωθοῦν τὰ παιδιά μας πρέπει νὰ λείψῃ πρῶτα πρῶτα ἡ καθαρεύουσα ὡς ὄργανο διδασκαλίας. Νὰ τὸ πάρουμε ἀπόφαση πὼς εἶναι ψεύτικη γλῶσσα ποὺ δὲ δίνει στὸ παιδὶ τὴν καθαρή, τὴν ἄδολη ἔννοια τῶν πραγμάτων, τὴν ἀκριβολογία. Τὸ τρέφει μὲ «πομφόλυγες», μὲ ἀοριστίες, μὲ νεροὺλὲς μισαλήθειες. Γι' αὐτὸ τοῦ ψευτίζει ὄχι μόνο τὴν ἔκφραση μὰ τὴ διάνοια καὶ τὴν ψυχή.

Ἂν δὲν μπορῇ ἀκόμη νὰ λείψῃ ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας ἂς μείνῃ ὡς ξένη γλῶσσα, ὅπως ἀποφάσισε νὰ τὴ διδάσκῃ ἕνας δάσκαλος ἔξυπνος καὶ ποιητὴς σ' ἕνα νησί.

Ἀκόμη ὅμως καλύτερα — καὶ δὲν τὰ λέγω ἀστεῖα — θὰ ἦταν νὰ γυρίζαμε πίσω στὰ χρόνια ποὺ τὰ παιδιὰ ἐμάθαιναν ἀνάγνωση μηχανικὴ στὸ Ψαλτήρι τοῦ σπιτιοῦ ἢ στὸ Μέγα Ὡρολόγιον, καὶ τὶς «γνώσεις» τοῦ καιροῦ τους στὸ μεγάλο βιβλίο τῆς ζωῆς. Διάβαζαν παπαγαλίστικα, μὰ ταυλάχιστο ἔσωζαν ἀκέρια στὴν ψυχή τους καὶ στὰ χείλια τὴ ζωντανή, τὴ μητρική τους γλῶσσα. Καὶ γι' αὐτό, μὲ τὶς ἐλλείψεις ποὺ μποραῖ νὰ εἶχαν, φαίνονται ἀπὸ μακριά, ὅπως καὶ ἦταν, μορφὲς γνησιώτερες καὶ πιὸ καθαρογραμμένες τῆς φυλῆς μας, ποὺ μ' ὅλα της τὰ προτερήματα δὲ δημιούργησε ἀκόμη ἐθνικὸ χαρακτῆρα σταθερό. *Μία*

2. Γιὰ τὰ βιβλία τῶν παιδιῶν μας

Γιὰ τὰ βιβλία τῶν παιδιῶν μας λέγομε ἀρκετὰ παρακάτω, ἐκεῖ ποὺ μιλοῦμε γιὰ τὰ παιδικὰ βιβλία ποὺ ἄρχισε νὰ βγάζῃ ὁ Ὅμιλος, τὰ «Βιβλία γιὰ τὰ Ἑλλη-

* Ξέρω ἕνα παιδάκι 7 χρόνων ἔξυπνο καὶ ζωηρὸ ποὺ μόλις καθίσῃ στὸ θρανίο γίνεται ἀφηρημένο, ἀπρόσεχτο καὶ δὲν καταλαβαίνει τίποτα. Διάβαζε προχτὲς «ἡ χὴν γεννᾶ μεγάλα φά;», καὶ στὴν ἐρώτηση «τί θὰ πῇ *φά*;», ὕστερα ἀπὸ πολὺν κόπο γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ τὴ σκέψη του, ἀποκρίθηκε «*φὰ* θὰ πῇ ἀφτιά». Τὸ λάθος στὴ λέξη δὲν εἶναι τίποτα κοντὰ στὴν ἀπόδειξη τῆς ἀδιαφορίας του γιὰ τὴν ἔννοια». Τέτοια παραδείγματα ἔχει πλῆθος ἡ Κα Δέλτα στὴ μελέτη της. Κτ. καὶ στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτ. Ὁμίλου 2, 1912, «Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα της».

** Βέβαια εἶναι παιδιὰ ποὺ προσέχουν ἀπὸ μάθημα ἴσο κουραστικὸ κι ἂν εἶναι. Μ' αὐτὸ εἶναι ζήτημα ἀντοχῆς. Κι αὐτὴ ὅμως ἡ ἀντοχὴ θὰ ἦταν ἄξια γιὰ πρακτικώτερο ἀποτέλεσμα.

νόπουλα». Ἐδῶ βάζομε σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο ζήτημα περικοπὴ ἀπὸ τὸ γράμμα μιᾶς κυρίας, καὶ μιὰ σκηνὴ σχολικὴ ποὺ μποροῦμε νὰ τὴ βεβαιώσωμε· καὶ τὰ δυὸ δείχνουν πόσο ἀληθινὰ εἶναι ὅσα ἀλλοῦ ὑποστηρίζομε.

«Τὰ δικά μας βιβλία ἀπομακρύνουν τὰ παιδιά· εἶδα κι ἔπαθα νὰ ξεκολλήσω τὴ μικρή μου ἀδερφὴ ἀπὸ τὴν Bibliothèque Rose καὶ τὶς ἄλλες διάφορες Bibliothèques! Τὴν παρακαλοῦσα νὰ διαβάζῃ ἑλληνικά — «δὲν τὰ καταλαβαίνω» ἦταν ἡ θλιβερὴ ἀπάντηση. Φαντάζεστε τί οἰκτρό, τί λυπηρό, τί ἀπελπιστικὸ πρᾶμα, τὸ παιδὶ νὰ μὴν καταλαβαίνῃ τὴ γλῶσσα του; Ἂν δοκίμαζαν οἱ ὀπαδοὶ τῆς καθαρεύουσας νὰ διδάξουν μόνοι τους τὰ παιδιά τους, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν τοὺς ἔπειθαν μερικὰ τέτοια παραδείγματα. Τὴν ἴδια ἔλλειψη, ὅπως στὰ σχολικὰ βιβλία, βλέπομε καὶ στὰ διασκεδαστικά, ἐκεῖνα ποὺ στὶς ξένες γλῶσσες ἀποτελοῦν τὶς διάφορες Bibliothèques. Τὰ ἑλληνόπουλα δὲν ἔχουν βιβλία. Ὑπάρχουν μόνο μεταφράσεις, ποὺ τὶς περισσότερες φορὲς δὲν ἔχουν τίποτα νὰ κάνουν μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ παιδιοῦ.

Μόνη ἐξαίρεση στὴν ἔρημο αὐτὴ εἶναι τὰ βιβλία τῆς Κας Δέλτα, ποὺ εἶναι γραμμένα γιὰ παιδιά, μὰ κρατοῦν ἄγρυπνο τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴ συγκίνηση τοῦ μεγάλου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος. Εἶναι ἕνας θησαυρὸς γιὰ τὰ ἑλληνόπουλα. Δὲν εἶναι μόνον τὸ ὕφος, ἡ γλῶσσα ποὺ τὰ κάνουν καὶ ξεχωρίζουν· τὸ παιδὶ ὅταν διαβάζῃ π. χ. τὸν «Βουλγαροκτόνο» μαθαίνει ἕνα κομμάτι τῆς ἱστορίας του, λίγο ἀπὸ τὴ γεωγραφία τῆς πατρίδας του, νιώθει βαθιὰ πὼς εἶναι Ἕλληνας, ξυπνοῦν μέσα του χίλιες ἀπορίες ψυχολογικὲς ποὺ θέλει νὰ ἐξηγήσῃ, κι ὅταν τελειώσῃ τὸ βιβλίο, θέλει νὰ τὸ ξαναδιαβάσῃ. Ἡ μικρή μου ἀδερφὴ ἐννιὰ φορὲς ἔχει διαβάσῃ τὸ «Βουλγαροκτόνο», κι ὅλο τὸν ξαναδιάβαζε· καὶ κάθε φορὰ εἴχαμε καινούριες συνομιλίες καὶ καινούριες συγκινήσεις.

Καὶ θέλω νὰ τελειώσω μὲ μιὰ παιδιακίστικη σκηνή. Οἱ μικρὲς φιλοξενοῦσαν μιὰ μέρα φιλενάδες τῆς ἡλικίας τους. Ἡ ἀδερφή μου μὲ ὕφος ὑπερήφανο ἔφερε τὸ «Βουλγαροκτόνο» σὲ μιὰ ἄλλη μικρὴ καὶ τῆς λέει: «Θὰ σοῦ δείξω ἕνα ὡραῖο βιβλίο». — «Ἑλληνικό εἶναι; εἶπε τὸ κοριτσάκι. Ὄχι, φέρε καλύτερα τὸ Général Dourakine, δὲν τ' ἀγαπῶ τὰ ἑλληνικὰ βιβλία».

Ἐγὼ ἄκουσα σιωπηλὴ τὴ δίκαιη αὐτὴ καταδίκη ἀπὸ παιδικὸ στόμα. Μὰ ἡ μικρή μου ἀδερφή, χωρὶς νὰ ταραχτῇ τὸ παραμικρό, πῆγε καὶ κάθισε κοντὰ στὴ φιλενάδα της λέγοντας ἥσυχα. «Δὲν ξέρεις, αὐτὸ δὲν εἶναι σὰν τ' ἄλλα!»

Σὲ μισὴ ὥρα, σὰν ξαναμπῆκα στὸ δωμάτιο, οἱ δυὸ μικρὲς διάβαζαν, διάβαζαν προσεκτικὰ καὶ τὰ μάτια τους ἔλαμπαν. Μὲ βαθειὰ χαρὰ συλλογίστηκα πὼς ἡ κ. Δέλτα φίλιωσε ἕνα παιδάκι μὲ τὴ γλῶσσα του καὶ μοῦ γεννήθηκε ἡ ἐλπίδα πὼς μιὰ μέρα, ὄχι πολὺ μακρινή, τὰ ἑλληνόπουλα θὰ διαβάζουν βιβλία ἑλληνικά, γραμμένα γιὰ νὰ τοὺς μορφώσουν μιὰ ψυχὴ καθάρια ἑλληνικὴ καὶ δυνατὴ κι ὁλόρθη.

Μ. Α.

Μιὰ φορὰ κάποιος δάσκαλος εἶχε δώσῃ στὴν τάξη του τῆς Κας Δέλτα τὸ «Γιὰ τὴν Πατρίδα»· κάθε μαθήτρια τὸ ἔπαιρνε σπίτι της, τὸ διάβαζε καὶ ὕστερα τὸ ἔδινε σὲ ἄλλη κι αὐτὴ σὲ ἄλλη, ὥστε νὰ τὸ διαβάσουν ὅλες. Μιὰ μαθήτρια ὅμως τὸ κράτησε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε κι οἱ ἄλλες ποὺ ἤθελαν νὰ τὸ πάρουν παραπονέθηκαν στὸ δάσκαλό τους. Ἡ μαθήτρια ποὺ τὸ εἶχε, ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ τὸ κρατήσῃ ἀκόμα δυὸ μέρες, γιατὶ δὲν πρόφτασε νὰ τὸ τελειώσῃ. Κι ὅταν

τὸ πῆγε στὸ δάσκαλό της, τοῦ ἔδειξε μαζί καὶ ἕνα ἄλλο χειρόγραφο καλοδεμένο. Τὸ εἶχε ἀντιγράφει ὅλο καὶ ἔδωσε καὶ τὸ ἔδεσαν. Καὶ ἅμα ρώτησε ὁ δάσκαλος γιατί ἔκανε τόσαν κόπο νὰ τὸ ἀντιγράψη, ἀποκρίθηκε: «ἦταν τόσο ὡραῖο, ἤθελα νὰ τὸ ἔχω πάντα».

3. *Οἱ ξενόφωνοι καὶ τὰ σχολεῖα μας*

Πόσο ἡ σημερινὴ γλωσσικὴ κατάσταση μᾶς ζημιώνει, κοντὰ στ' ἄλλα, καὶ στοὺς φιλετικούς μας ἀγῶνες στὴ Μακεδονία καὶ τ' ἄλλα μέρη, ὅπου ἔχομε ν' ἀφομοιώσωμε μὲ τὸ ἐθνικὸ σχολεῖο τοὺς ξενόγλωσσους καὶ ὅπου κύριο ὄργανο γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ παρουσιάζεται ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους μας, πολλοὶ τὸ ξέρουν καὶ συχνὰ ἔλαβαν ἀφορμὴ νὰ τὸ τονίσουν ἄνθρωποι ποὺ ἔζησαν ἐκεῖ καὶ ἄλλοι, δημοτικιστὲς καὶ καθαρευουσιάνοι, δικοί μας καὶ ξένοι. Τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ νομίσωμε πὼς ἔπεσε ἀπὸ τὴ νέα Ἑλλάδα ποὺ δημιούργησαν οἱ νίκες τοῦ στρατοῦ μας ἔλλειψε πιά, ἢ πὼς ἐλαττώθηκε ἡ σημασία του. Γιατί γνωρίζομε πὼς ὁ ἀγῶνας οὐδὲν τέλειωσε· καὶ οὔτε λείπουν ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ μεγαλωμένου κράτους οἱ ξενόφωνοι, οὔτε καὶ γιὰ κείνους ποὺ ἤρθαν μέσα του σωστὸ θὰ ἦταν νὰ τοὺς ἀφήσωμε στὴν τύχη τους. Καὶ ὅμως φαίνεται σὰ νὰ μὴν τοὺς πολυσυλλογιζόμαστε ὅλους αὐτούς. Καὶ μὲ ὅσα κι ἂν ἐδῶ καὶ κεῖ γράφηκαν ἢ εἰπώθηκαν, λείπει ἀκόμη μιὰ μελέτη ποὺ νὰ φωτίση καὶ μιὰ γιὰ πάντα νὰ ξεκαθαρίση τὸ ζήτημα αὐτό, ὥστε νὰ κινηθοῦν ἴσως καὶ κεῖνοι ποὺ χρέος τους εἶναι ἡ ἀπεριόριστη ἐνέργεια.

Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἐλπίζομε πὼς στὸν ἐρχόμενο τόμο τοῦ Δελτίου μας εἰδικὸς συνεργάτης θὰ γράψη διεξοδικά· γιὰ σήμερα κρίναμε σκόπιμο νὰ καταχωρίσωμε μὲ μικρὲς ἀλλαγὲς ἀποσπάσματα ἀπὸ ἕνα ποὺ εἶχε σταλῆ στὴ σύνταξη τοῦ Δελτίου στὰ 1912, πρὶν ἀκόμη μεγαλώσουν τὰ ὅρια τοῦ κράτους.

Μὲ λίγα καὶ μετρημένα λόγια μᾶς ζουγραφίζεται ἡ κατάσταση ἀπὸ κάποιον ποὺ ζῆ καὶ δουλεύει στὴν καρδιὰ τῆς μακεδονικῆς γῆς, στὴν ἑλληνικώτατη πόλη ποὺ δὲν ἦταν γραμμένο νὰ ἑνωθῆ μὲ τὴ μητέρα Ἑλλάδα. Τὸ δημοσιεύομε μὲ χαρά, καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ γίνη ἀφορμὴ νὰ φιλοξενηθοῦν στὸ ἐρχόμενο Δελτίο καὶ ἄλλες γνῶμες ἔγκυρες γιὰ ἕνα ζήτημα ποὺ κοντὰ στὴ γλωσσική του σημασία ἔχει τέτοια ἀναπολόγιστη ἐθνικὴ σπουδαιότητα.

«... Μέσα στὶς τόσες τους φροντίδες γιὰ τὰ μεγάλα καὶ τρανὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ζητήματα οἱ πουριτάνοι τῆς γλώσσας δὲν ξέχασαν καὶ τοὺς ξενόφωνους Ἕλληνες. Καὶ ρωτοῦν τί θ' ἀπογίνουν μετὰ τὸν ἐκχυδαϊσμὸ οἱ χιλιάδες Βλαχόφωνοι, Ἀλβανόφωνοι, Βουλγαρόφωνοι, Τουρκόφωνοι, Ἀρμενόφωνοι κτλ. Δὲ θὰ σημαθοῦν τότε καὶ αὐτοὶ μὲ τὸ δίκιο τους νὰ ζητήσουν χωριστὴ καλλιέργεια τῆς μητρικῆς τους γλώσσας;

Ἴσως τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ νὰ μὴ λογαριάστηκε καὶ πολὺ ὡς τὰ τώρα στὶς γλωσσικὲς πολεμικὲς τῆς παλιᾶς Ἑλλάδας. Ἐδῶ ὅμως στὸ ἐξωτερικὸ ἀποτελεῖ τὸ κύριο ὅπλο τῶν ὑπέρμαχων τῆς γλωσσικῆς παραδόσεως. Παραβλέπουν κὼς μὲ τὸ σύστημά τους κινδυνεύουν καὶ αὐτοὶ οἱ ἑλληνόφωνοι νὰ χάσουν τὴ γλῶσσα τους καὶ νὰ βαρβαρωθοῦν, καὶ τρέμουν μήπως ἡ γλωσσικὴ ἐπανάσταση κάνει τοὺς ἀλλόγλωσσους καὶ χωριστοῦν ἀπὸ μᾶς.

Κατὰ τὴν παρίφημη αὐτὴ λογικὴ ἐμεῖς οἱ ξενόφωνοι δὲν αἰσθανόμαστε τοὺς ἑαυτούς μας Ἕλληνες παρὰ μόνο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ συντακτικοῦ καὶ τῆς γραμματικῆς καὶ τῶν λόγων τοῦ Μιστριώτη.

Ὅμως κι ἂν δὲν εἶχε γεννηθῆ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, οὔτε εἶχε βρεθῆ κανεὶς νὰ ἐλεήση τὰ παιδιὰ τῶν σχολείων τῆς Ἑλλάδας, πάλι ἀκριβῶς γιὰ χάρη αὐτῶν τῶν ξενόγλωσσων ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῆ αὐτό. Γιατὶ βέβαια δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχη κανεὶς ποὺ νὰ ἐλπίζη πὼς θὰ μπορέση ποτὲ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ σφηνωθῆ καὶ νὰ ξαπλωθῆ στὴν πλατειὰ μᾶζα τῶν ξενόφωνων ὅσο εἶναι σκεπασμένη μὲ περισσότερα καὶ παρδαλότερα κουρέλια καὶ ἀπὸ τὴν πρωτοχρονιάτικη γκαμήλα. Κι ἔτσι, ἐνῶ ἡ Βουλγαρία κατώρθωσε σὲ διάστημα 20 χρονῶν νὰ διαθέση τὴ βάρβαρη κι ἀπελέκητη γλῶσσα της στοὺς τουρκόγλωσσους κατοίκους της, ἐμεῖς ἔπειτα ἀπὸ τετραπλάσιο διάστημα βρισκόμαστε στὰ πρόθυρα πρωτεύουσας τῶν Ἀθηνῶν πληθυσμοὺς ἀπὸ Ἕλληνες πολίτες, ποὺ μπροστὰ στὴ γλῶσσα τοῦ Ξενοφῶντος μένουν σαστισμένοι ὅσο καὶ μπροστὰ στὰ κινέζικα. [Δὲ θὰ μᾶς φανῆ μάλιστα καθόλου παράξενο ἂν αὔριο μεθαύριο σηκωθῆ ὁ Μπρὲτ τῆς Ἀλβανίας καὶ μᾶς γυρέψη γλωσσικὰ καὶ σχολικὰ προνόμια γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες στὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν Πελοκόννησο. Δὲ θὰ ἔχη ἄδικο. Καὶ τὸ χρωστᾶμε τῆς καθαρευούσας. Σ. τ. Σ.] Κι ἂν ἔχομε τέτοια ἀποτελέσματα στὸν πρῶτο νομὸ τοῦ ἐλεύθερου κράτους μὲ ὅλη τὴν ἐργασία τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐφημερίδων καὶ τοὺς λέγους τῶν κομματαρχῶν, ἂς συλλογιστῆ καθένας πόσες ἀκόμη χιλιετηρίδες μᾶς χρειάζονται γιὰ νὰ ἐλπίσωμε πὼς θὰ ἐξελληνιστοῦν καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ξενόφωνοι, ποὺ σκορπισμένοι καὶ μοιρασμένοι σὲ ὅλη τὴν εὐρωπαϊκὴ καὶ ἀσιατικὴ Τουρκία πνίγονται ἀπὸ ἕνα ἄγριο καὶ ἀκράτητο ὠκεανὸ φυλῶν βαρβάρων ἀλλὰ καὶ ἀκμαίων.

Τὸ Μοναστήρι εἶναι τὸ καταλληλότερο μέρος γιὰ νὰ μελετήση κανεὶς καὶ νὰ σφυγμομετρήση τὴν ἐργασία τῶν σχολείων μας. Ἐδῶ εἶναι τὸ κοινὸ σημεῖο ὅπου διασταυρώνονται Κουτσόβλαχοι, Σλάβοι, Ἀρβανίτες, Τοῦρκοι, ὅλες οἱ φυλὲς τῆς Μακεδονικῆς Βαβυλωνίας. Πρὸ 30-40 χρονῶν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ἦταν δικοί μας· ἀπὸ τότε ὅμως ὥρμησαν Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Σέρβοι, Ἀλβανιστές, Ἱεραπόστολοι, Φράγκοι κι Ἀμερικάνοι, μὲ χρήματα καὶ μὲ σχολεῖα, μὲ σύστημα καὶ μέθοδο, καὶ μᾶς ἅρπαξαν μεγάλα κομμάτια καὶ κυρίως ἀπὸ τοὺς Σλαβοφώνους. Μᾶς μένουν πάλιν ἀρκετοί. Μὰ τὸ ζήτημα εἶναι ἂν θὰ μπορέσωμε ὡς τὸ τέλος νὰ διατηρήσωμε κι αὐτούς. Ἀνκρίνη κανεὶς ἀπὸ τὴ σημερινὴ χρεωκοπία δὲν ἠμπορῆ παρὰ νὰ εἶναι πολὺ ἀπαισιόδοξος γιὰ τὸ μέλλον. Ὑπάρχουν ολαθόφωνα χωριά, ὅπου ἀπὸ 50 χρονῶν διατηροῦμε σχολεῖα μὲ διὸ τρεῖς τάξεις. Οἱ δάσκαλοι δὲν ἦταν ὅλοι γιὰ πέταμα. Βρίσκονταν μεταξύ τους καὶ ταλεισόφοιτοι τοῦ διδασκαλείου Θεσσαλονίκης κι ἀπὸ τὸ γυμνάσιο τῆς πόλεως μας. Καὶ ὅμως στὰ χωριὰ αὐτά, ποὺ εἶναι στὰ πρόθυρα τῆς χώρας μας δὲ βρίσκεις σήμερα ὄχι γυναῖκα μὰ οὔτε ἕναν ἄντρα ποὺ νὰ συνενοηθῆς μαζί του ἑλληνικά. Καὶ ἀπεναντίας, σὲ ὅσα χωριὰ μπῆκαν οἱ Βούλγαροι δάσκαλοι, ἔκαμαν σὲ λίγα μόλις χρόνια ὅλους τοὺς χωρικοὺς νὰ διαβάζουν βουλγάρικες ἐφημερίδες.

Καὶ δὲν εἶναι σπάνιο ν' ἀνταμώση κανεὶς στὰ χωριὰ αὐτὰ ἀνθρώπους ποὺ νὰ κάνουν διάκριση μεταξὺ *ἄρτου* καὶ *ψωμιοῦ*· *ἄρτο* λέγουν τὸ ψωμὶ τῆς χώρας καὶ *ψωμὶ* τὸ μαῦρο τοῦ χωριοῦ. Ξέρουν ἀκόμη τὸν ὅρον μὰ ὅταν τοὺς παζαρεύῃς κανένα γάιδαρο, νομίζουν πὼς τοὺς ζητᾶς μουλάρι. Ἢ τὸ περιεργότερο, μπορεῖς ν' ἀκούσῃς ἀπὸ χεῖλη ποὺ μόλις ξέρουν νὰ ψιθυρίσουν λίγες λέξεις ἑλληνικὲς «τὰ *φὼ Κωμα· ἐτηγανίσθησαν*». Καὶ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ δημιουργήσῃ ἀπὸ τὸ ὑλικὸ

τῆς γλωσσικῆς αὐτῆς ἱλαροτραγωδίας ποὺ μᾶς ἔχει κοστίσει ποταμοὺς αἵματα καὶ χρήματα μιὰ νέα βαβυλωνία, γιὰ τὴν ὁποία δὲν θὰ εἶναι πιὰ ὑπεύθυνος ὁ καιρὸς καὶ οἱ ἱστορικὲς περιπέτειες τῆς φυλῆς μας, μὰ τὰ ἐκπαιδευτικά μας χάλια.

Τὸ παραδοξότερο εἶναι πὼς τὰ κοινότερα πράματα, ποὺ ἀπὸ αὐτὰ θ' ἀρχίση ἀναγκαστικὰ κάθε ἐργασία καθὼς λ. χ. τὸ νερό, τὸ κρασί, τὸ χωράφι, τὸ σπίτι, τὸ βώδι, τὸ ἄλογο κτλ., αὐτὰ ἀκριβῶς παρουσιάζονται στὰ μάτια τοῦ μικροῦ μασκαρεμένα. Ἔτσι πελαγώνει τὸ χωριατόπουλο ... κι ὅσοι καταφέρουν καὶ μάθουν τὰ ἑλληνικὰ δύσκολα μποροῦν ἀργότερα νὰ τὰ μεταχειριστοῦν. Γίνονται πάλι οἱ ἴδιοι χωριάτες, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ Βούλγαροι λέγουν πὼς παθαίνουν «*ἀνοσία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας*» ... Καὶ ὅμως ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους, ὄχι πιὰ παιδιὰ μὰ ἄντρες ὡριμοι, ἐργάστηκαν μὲ τὰ ἑλληνομακεδονικὰ σώματα, μπόρεσαν εὐκολώτατα σὲ λιγώτερο καιρὸ καὶ μόνο μὲ τὸ ἀφτὶ νὰ μιλοῦν ἑλληνικὰ τέλεια. ... Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ποὺ στρατολογήθηκαν τελευταῖα κι ἔχουν πληθυνθῆ τὴν πόλη μας... Διαβάζουν καὶ καταλαβαίνουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα ξέρουν πολλὲς ἀρχαιοπρεπεῖς λέξεις ..., ἑλληνικὰ ὅμως δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ μιλήσουν καὶ νὰ συνεννοηθοῦν».

4. Ἡ ὀρθογραφία μας.

Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας μας ποὺ ὑποκινήθηκε πάλι ἀπὸ τὴν παραπάνω μελέτη τοῦ κ. Γριανταφυλλίδη, δημοσιεύομε ἐδῶ μερικὲς γνῶμες ποὺ στάλθηκαν στὴ Σύνταξη ἢ στὸν κ. Γρ. τὸν ἴδιο *.

«... Ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐπέλθῃ ταχέως συμφωνία τις περὶ τὴν γραφὴν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ νὰ λείψῃ ἀπ' αὐτὴν ἡ ἀκαταστασία, τὴν ὁποίαν μὲ τόσην ἀκρίβειαν περιγράφετε. Ἐγὼ συμφωνῶ μαζί σας καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῆς δημοτικῆς γλώσσης δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ αὐστηρῶς ἡ ἱστορικὴ ἀρχή, ἀλλ' ὅτι δίκαιον εἶναι νὰ προτιμηθοῦν πολλάκις γραφαὶ ἁπλούστεραι καὶ εὐκολώτεραι ἀντὶ τῶν ἐτυμολογικῶς ὀρθοτέρων. Ἐπίσης χάριν τῆς ἁπλοποιήσεως τῆς ὀρθογραφίας ἡμῶν δέχομαι ἀδιστάκτως τὴν κατάργησιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων, ἂν καὶ τὰ σημεῖα αὐτὰ καθιέρωσεν ἡ χρῆσις τόσων αἰώνων, ἡ κατάργησις των δὲ δυνατὸν εἶναι νὰ ἔχῃ καὶ τινα ἐνοχλητικὰ ἐπακόλουθα. Ἀλλὰ σήμερον πρὸ πάντων *ἔχομεν ὑπέρτατον ἐθνικὸν καθῆκον νὰ καταστήσωμεν τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης ὅσον τὸ δυνατὸν εὐκολωτέραν*, διὰ τοῦτο δὲ φρονῶ, ὅτι καὶ ἡ Πολιτεία ὀφείλει νὰ μελετήσῃ σοβαρῶς τὰς γνώμας τοῦ Γ. Παπασωτηρίου, τοῦ Γ. Χατζιδάκι καὶ τῶν δημοδιδασκάλων, οἵτινες ἀπαιτοῦσι τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν βιβλίων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τουλάχιστον ἀπὸ τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων».

Χρ. Τσούντας [καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας στὸ Καποδιστρ. Πανεπιστήμιο].

«... Πολὺ λίγα ἔχω νὰ προσθέσω σὲ ὅσα λέγετε στὸ βιβλίο σας. Συμφωνῶ μὲ τὶς ἀρχές σας· εἶναι οἱ ἴδιες μὲ κεῖνες ποὺ εἶπα κι ἐφαρμόζω στὸ Handbuch μου. Γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ στὶς λεπτομέρειες μπορεῖ πάντα κανεὶς νὰ συζητήσῃ. Δὲ μοῦ πολυαρέσει λ. χ. ἕνα νὰ *γράφῃ* ἀντὶς νὰ *γράφῃ* ἢ καλύτερα *νὰ γράφει*, καὶ γιὰ τὴν κατάργηση ὅλων τῶν τόνων θὰ δυσκολευόμουν νὰ συμφωνήσω· εἶμαι μόνο γιὰ τὸν περιορισμό, ἢ τὴν κατάργηση τῆς περισπωμένης. Τὸ σημαντικὸ θὰ ἦταν νὰ συμφωνοῦσαν οἱ συμπατριῶτες σας ἀπάνω στὶς γενικές σας ἀρχές. Τότε θὰ μποροῦσε μιὰ ἐπιτροπὴ νὰ κανονίσῃ τὴν «ἐπίσημη» ὀρθογραφία, καὶ φυσικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ λίγο ὁ καθένας στὸν ἄλλο».

* Ὅσα τυπώθηκαν μὲ ἀραιὰ στοιχεῖα εἶχαν ὑπογραμμιστῆ ἀπὸ κείνους ποὺ τὰ ἔγραψαν.

A. Thumb [καθηγητὴς τῆς ἰνδογερμανικῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Στρασβούργου. (Τὸ πρωτότυπο γράφηκε γερμανικά)].

«Ἡ θέσις τοῦ συγγραφέως θεωρητικῶς εἶναι τελεία καὶ κατ' ἀνάγκην τοιουτοτρόπως σκέπτεται κάθε ἐπιστημονικῶς ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἡ διαφορὰ γνωμῶν προκύπτει εἰς τὸ σημεῖον τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὴν θεωρίαν εἰς τὴν πρᾶξιν. Δηλαδὴ ἐξαρτᾶται αὐτὴ πρῶτον ἀπὸ τὴν θέσιν ἡ ὁποία πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὸ ὀρθογραφικὸν ζήτημα μέσα εἰς ὅλον τὸ γλωσσικὸν ζήτημά μας, καὶ δεύτερον ἀπὸ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἔχει λάβει κανεὶς σχετικῶς μὲ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα.

Ὅπως καὶ ὁ συγγραφεὺς φρονῶ καὶ ἐγὼ ὅτι δὲν ἠμπορεῖ τώρα νὰ γίνῃ καμμία γενικὴ ὀρθογραφικὴ μεταρρύθμισις, διότι τὸ ὀρθογραφικὸν ζήτημα εἶναι τὸ τελευταῖον μέλος τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀνάγκην θὰ περιμένῃ τὴν σειράν του εἰς τὴν λύσιν του. Προχωρῶν μάλιστα περισσότερον ἀπὸ αὐτὸν φρονῶ, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ θέτωμεν ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν εἰς τὴν ἰδίαν βαθμίδα τὰ γινόμενα εἰς ἄλλους πολιτισμένους λαοὺς μὲ τὰ ἰδικά μας, διότι ἐκεῖνοι ἵστανται πρὸ πολλοῦ εἰς σημεῖον γλωσσικόν, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν κατωρθώσαμεν ἡμεῖς ἀκόμη νὰ σταθῶμεν. Ἀπέχομεν μάλιστα κατὰ τὴν γνώμην μου πολὺ ἀκόμη ἀπὸ τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἕνεκα τῆς καταστάσεως λοιπὸν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ γλωσσικόν μας ζήτημα, εἶναι ἀνάγκη νὰ μείνῃ ἄλυτον εἰς τὴν γενικότητά του καὶ τὸ ὀρθογραφικόν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον θεωρεῖται λυμένον τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, δηλαδὴ διὰ τοὺς γράφοντας μόνον τὴν δημοτικὴν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικάς των σχέσεις καὶ διὰ τὰ λογοτεχνικὰ εἴδη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεκράτησε τελείως ἡ δημοτική, φρονῶ ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ γενικὴ μεταρρύθμισις. Διότι καὶ τὰ ὅρια τῆς κοινῆς εἶναι *ἀκόμη* ῥευστὰ καὶ οἱ λογοτέχναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ καθεστῶτος, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἔχουν ἐντελῶς ἐνιαίαν πορείαν.

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν μόνον μερικώτεροι νεωτερισμοὶ ἠμποροῦν νὰ γίνουν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος, οἱ ὁποῖοι νὰ συμβιβάζωνται πρὸς τὰς σημερινὰς κοινωνικὰς ἀντιλήψεις καὶ νὰ ἀφορῶν μόνον τὴν δημοτικήν. Τοιοῦτοι δυνατοὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος νεωτερισμοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους συνιστᾷ ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ σελ. 34 ἑξ. (παράγραφος VII). Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρασταθοῦν ὡς ἀνάγκη, ἀλλὰ μόνον ὡς ἀξιομίμητα παραγγέλματα διὰ τοὺς γράφοντας τὴν δημοτικήν. Διότι *ἡ ἔκτασις* των κοινωνικῶς θὰ εἶναι μονομερής, ἐφ' ὅσον δὲν συνδεθοῦν τὰ σχετικὰ διδάγματα πρὸς τὰς πρώτας ἀντιλήψεις τὰς διδομένας διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ῥιζικωτέρα ἁπλοποίησις, τὴν ὁποίαν προτείνει ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ σελ. 52 ἑξ. (παράγραφος VIII) εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου ἀδύνατος ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ φυσικὰ ἀδύνατος εἶναι καὶ ἡ γενικωτέρα μεταρρύθμισις ὅσον ἀφορᾷ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα. Τοῦτο δὲ ὄχι διότι ἐμποδίζουν λόγοι ἱστορικοί, ἀλλὰ διότι εἶναι πρόωρος διὰ τὴν γλωσσικήν, ἐκπαιδευτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρισκόμεθα τώρα. Εἰς μερικὰ σημεῖα τῶν καὶ ὑπ' ἐμοῦ κρινομένων ὡς δυνατῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος νεωτερισμῶν ἔχω μερικὰς ἀντιρρήσεις, τὰς ὁποίας θὰ ὑποδείξω ἴσως εἰς ἄλλην περίστασιν».

Ἀθανάσιος Χ. Μπούτουρας

«... Εἶναι τόσον πολλαπλαῖ αἱ δυσκολίαι τῆς γραφῆς καὶ τόσον ἐπίπονον καὶ ἀκανθῶδες τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας της, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ο ἱ α ν δ ή π ο τ ε μεταρρύθμισιν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν μας πιστεύω ὅτι ἡ μὲν διδασκαλία τῆς γλώσσης μας ὀλίγον θὰ ἀνεκουφίζετο, τὸ δὲ κακὸν τῆς ἀνορθογραφίας δὲν θὰ ἔπαυε. Οὐχ ἧττον ἡ παράλειψις τῶν πνευμάτων καὶ ἡ χρῆσις ἑνὸς μόνου τονικοῦ σημείου — διότι τὴν ὁλοσχερῆ κατάργησιν τῶν τόνων δὲν θεωρῶ πρακτικήν — εἶναι νομίζω, ἡ προχειροτέρα μεταρρύθμισις, τὴν ὁποίαν θὰ ἠνείχετο ἡ ὀρθογραφία μας, καὶ τὴν ὁποίαν πάντες θὰ ἀπεδέχοντο».

Η. Λορεντζᾶτος [ἀρχισυντάχτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς ἑλλ. γλώσσης].

«...Ὅτι ἡ ὀρθογραφία τῆς γλώσσης μας ἔχει πολλὰς καὶ μεγάλας δυσκολίας, εἶναι γεγονός, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν. Ὅτι δὲ ἕνεκα τούτου πολὺς καὶ πολύτιμος χρόνος χάνεται χάριν ταύτης εἰς τὰ σχολεῖα μας, χωρὶς πάλιν νὰ ἐπιτυγχάνεται ποτὲ ἡ τελεία ἐκμάθησίς της, εἶναι παρατήρησις, τὴν ὁποίαν, πιστεύω, δὲν ὑπάρχει διδάσκαλος, ὁ ὁποῖος νὰ μὴν ἔχῃ κάμει. Ἡ δυνατὴ λοιπὸν ἁπλοποίησις τῆς ὀρθογραφίας μας ἐπιβάλλεται, καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν σχολείων μας πάσης βαθμίδος θὰ ἦτον αὕτη ἀληθὴς εὐεργεσία.

Ὅσον ἀφορᾷ τώρα εἰς τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ἁπλοποίησις αὕτη, ἡ γνώμη μου εἶναι ἡ ἑξῆς: α) Νὰ καταργηθοῦν τὰ διάφορα σημεῖα τόνων καὶ πνευμάτων, τὰ ὁποῖα, ὡς γνωστόν, δὲν εἶχεν ἀρχικῶς ἡ γραφομένη μας γλῶσσα, νὰ ὁρισθῇ δὲ ἓν μόνον σημεῖον πρὸς δήλωσιν τῆς ἐντονώτερον προφερομένης συλλαβῆς τῶν δισυλλάβων καὶ ὑπερδισυλλάβων λέξεων, ὅταν αὗται τονίζωνται οὐχὶ ἐπὶ τῆς λήγούσης. — β') Διὰ τὰς λέξεις καὶ καταλήξεις τὰς ἰδιαζούσας εἰς τὴν νέαν μας γλῶσσαν (π. χ. *ἀγῶρι, βαλέ, γέρως, διάκως, γυναικούλλα, φασούλλι, στήθια, χείλια, Γεώργιε, Βασίλεις* κ. τ. λ.) νὰ ἐπιτραπῇ παρέκκλισίς τις ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς βάσεως τῆς ὀρθογραφίας καὶ ἡ γραφὴ αὐτῶν κατά τινα ὡρισμένον, τὸν ἁπλούστερον καὶ συνηθέστερον, τρόπον.

Ἀχιλλ. Τζάρτζανος [καθηγητὴς τὸ Διδασκαλεῖο τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως].

«...Ἂν τώρα κι αὐτὴ ἀκόμα ἡ ἀρκετὰ — μὲ τὸν σκοπὸ νὰ εἶναι εὐκολώτερα ἐφαρμόσιμη — συντηρητικὴ τ ρ ο π ο λ ο γ ί α τῆς ὀρθογραφίας, ποὺ μας προτείνει ὁ Κος Τριανταφυλλίδης — ἂν καὶ ἐπιστημονικώτερη ἀπὸ ὅλες, ποὺ ἔχουνε κατὰ καιροὺς προταθῆ — ἂν κι αὐτὴ ἀκόμα θὰ γίνει δεκτή, κι αὐτὸ εἶναι ζήτημα — δηλαδὴ γιὰ μένα δ ὲ ν εἶναι, γιατ' εἶμαι βέβαιος, πὼς δ ὲ ν θὰ γίνει! Κι ἂν ὅμως ἀκόμα πετύχαινε, βλέπει, νομίζω, μολαταῦτα κατὰ βάθος ὁ Κος Τριανταφυλλίδης, πὼς τὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας μας — ὁ καινούριος αὐτὸς γ ό ρ δ ι ο ς δ ε σ μ ό ς — μ ό ν ο μ ὲ σ π α θ ί μπορεῖ νὰ κοπῇ: μὲ — θεωρητικὰ εὐκολώτατη — μεταγραφὴ στὸ πανευρωπαϊκὸ ἀλφάβητο, μιά, καθὼς κι ὁ Ὕδιος λέει στὸ βιβλίο του, «εἴμαστε καταδικασμένοι στὴν τύχη ἐκείνων, ποὺ πολὺ ἀγαπηθήκανε» — τύχη κάθε ἄλλο παρὰ ζηλευτή».

Ν. Χατζιδάκις [καθηγητὴς τῶν Μαθηματικῶν στὸ Ἐθνικὸ Πανεπιστήμιο].

«...Τὸ ἱστορικὸ μέρος τῆς μονογραφίας ἀποτελεῖ μιὰ φωτεινὴ κριτικὴ ὅλης τῆς ἐργασίας ποὺ γινε ὡς τώρα. Βρίσκω μόνο — ἂς μοῦ ἐπιτρέψει ὁ γλωσσολόγος νὰ πῶ τὴ γνώμη μου — πὼς εἶνετε πιότερη σημασία παρ δουη ἀξίζουν σὲ κάποια αἰθαίρετα συστήματα τωρινὰ ἢ περασμένα. Δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ κουτουροῦ: θὰ γράφω ἔται γιὰ τὸ εὐκολώτερο ἢ γιατὶ ἔτσι μ ἀρέσει, ἀλλάζοντας τὴ μορφὴ τῆς γλώσσας πέρα πέρα. Κι ἂν τὸ πετ δὲν ἀξίζει πολλὴ προσοχή. Εἴτ ἀπ τὴν ἰδια τοῦ Ἀλκιβιάδου εἴτ ἀπὸ ἄλλη αἰτία κάθει οὐρὲς αὐθαίρετα, μὰ δὲ θὰ πάρει βέβαια ἔτσι ἕλες τῆς λέξες ἢ τῆς συλλαβὲς κουτσονόρες. Θὰ σαύσουν οἱ ἰδιορυθμίες του σὰν τοῦ Σκυλίτση, τοῦ Φαρδῦ κλπ. — Τὸ βιολογικὸ φ α ι ν ό μ ε ν ο τ ο ῦ π ε ρ ι τ τ ο ῦ, σὰν ἡ οὐρὰ π. χ. στὰ ζῶα ποὺ δὲν τοὺς χρειάζεται, ἔχει καὶ στὴ γλώσσα μεγάλη σημαντικότητα κ' ἐφαρμογὴ καὶ πολλὰ μάλιστα, ποὺ σὰν νὰ μὴ χρειάζονται καὶ νὰ μὴ δικαιολογοῦνται σήμερα, εἶναι ζωντανὰ καὶ ἀμετασάλευτα ἀπὸ ἱστορικὴν αἰτία. Κι αὐτὰ κάποτε μὲ παρερμηνεῖες στὴ χρήση καὶ μὲ διπλοτυπίες πλουτίζουν μὲ λεπτότητες θαυμάσιες στὴ γλῶσσα. Ὁ μαθηματικὸς νόμος τῆς συνεχείας (ὄχι *συνέχειας* ποὺ θὰ πῇ ἄλλο) εἶναι καὶ ἐφαρμοστὸς καὶ δηγητής.

Ἔτσι γι αὐτὰ καὶ γι ἄλλα, ποὺ ἴσως ἄλλοτε σᾶς τὰ διατυπώσω, δεχόμενος πολλὲς ἀπὸ τὶς δικές σας μεταρρυθμίσεις ποὺ συστηματικὰ ὁρίζονται ἀπὸ τὸ VII καὶ κάτω κεφάλαια τῆς μονογραφίας σας — μεταρρυθμίσεις ὡς τόσο ὅλες μὲ σύστημα καὶ μέτρο, ἐμπειρία καὶ προσοχή, ἐπιμέλεια καὶ καλαισθησία — δὲν συμφωνῶ ὅμως σὲ κάποια ριψοκίνδυνα, σὰν π. χ. στὴν κατάργηση τῶν τόνων ἢ στὴ γραφὴ μὲ *η* ὅλων τῶν θηλυκῶν (τοῦτο γιατὶ δέχουμαι πὼς ὑπάρχουν καὶ τριτόκλιτα θηλυκά, κάποτε μάλιστα παράλληλα μὲ τὸ πρωτόκλιτο τύπο τους μὲ ἄλλη ἔννοια: *ἡ δύναμη — ες* καὶ *ἡ δύναμις — εις, ἡ θλίψη* καὶ *ἡ θλίψις*. Ἴσως νἄχω ἄδικο καὶ νὰ παρασύρομαι ἀπὸ μιὰ συγγραφικὴ λεπτολογία προσωπική. Μὰ καὶ δίκηο νἄχω στὶς ἐπιφυλάξεις μου, πάλι ἡ μονογραφία σας γιὰ τὴν ὀρθογραφία εἶναι διαφωτιστική...»

Ἰ. Ζερβός

«... Αἱ προτάσεις τοῦ συγγρ. περὶ ἁπλοποιήσεως τῆς ὀρθογραφίας μοῦ φαίνονται ὅλαι πρακτικαί. Τὰ πνεύματα καὶ ἡ περισπωμένη ὅτι περιττεύουν ὅλως διόλου, νομίζω πὼς δὲν χρειάζεται συζήτηση. Ἀπὸ τοὺς τόνους ἂς μείνῃ προσωρινῶς ἕνας. Τὸ κέρδος ἀπὸ τὰς ἁπλοποιήσεις αὐτὰς θὰ εἶνε πολὺ μεγάλο. Κάθε διδάσκαλος μπορεῖ νὰ τὸ ἐκτιμήσῃ».

Γ. Σωτηριάδης [καθηγητὴς τῆς Γεν. Ἱστορίας στὸ Καποδιστ. Πανεπιστήμιο].

Ἀπὸ τὸν κ. *Γ. Παπασωτηρίου*, ἄλλοτε Διευθυντὴ Διδασκαλείου καὶ Προέδρο τοῦ Ἐποπτικοῦ Συμβουλίου τῆς Δημοτικῆς λάβαμε ἕνα μεγάλο ὑπόμνημα· ἀπὸ αὐτὸ κρίναμε καλὸ νὰ βάλωμε ἐδῶ τὶς ἀκόλουθες περικοπές:

«...Ἐνῷ ὁ κ. Τριανταφυλλίδης γράφει ἐν σελ. 31 ὅτι «ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ μιὰν ὀρθογραφία ἁπλὴ καὶ εὐκολομάθητη» θεσπίζει ὅδε κανόνας (τινὰς τούτων μάλιστα ὑποδιῃρημένους καὶ εἰς κανονίδια), τῶν ὁποίων ἡ τήρησις εἶναι δύσκολος μὲν διὰ τὸν λόγιον δημοτικιστήν, ἀδύνατος δὲ διὰ τὸν διδαχθέντα μόνα τὰ μαθήματα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ διὰ τὰ παιδία. Οὕτω π. χ. τὸ παιδίον ἀδυνατεῖ νὰ ἐφαρμόζῃ τὸ β' καὶ γ' § τοῦ 4ου κανόνος (σελ. 36) καὶ τὸν 6ον κανόνα (σελ. 39) τοῦ κ. Τριανταφυλλίδου διότι ἀγνοεῖ τίνες λέξεις προέρχονται ἐκ ξένης γλώσσης καὶ τίνες εἶναι αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ παρεφθαρμέναι καὶ ἂν ἐγράφοντο εἰς τὴν ἀρχαῖαν ἑλληνικὴν διὰ διπλοῦ *γ* ἢ διὰ *γκ* αἱ λέξεις «*ἀγγαρεύω, ἄγγειον, ἄγγελος, μαγκανεία, σφίγγω, ἀγκάλη, ἄγκυρα, ἀγκών, ἄγκιστρον, ἀνάγκη*». Πῶς ταῦτα δύναται νὰ προβάλῃ τὴν ἔνστασιν ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ὅτι τοὺς κανόνας, τοὺς ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ διατυπωθέντας δὲν θὰ διδαχθῶσιν οἱ παῖδες, ἀλλ' ὅσοι τῶν λογίων γράφουσι κατὰ τὸ δημοτικιστικὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα, οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι γνωρίζουσι «ποῦ ἡ ἐτυμολογία καὶ ἡ γραμματικὴ κατώρθωσαν νὰ ἐξακριβώσουν πῶς γεννήθηκε ἕνας τύπος» (σελ. 30), καὶ ποῦ δὲν κατώρθωσαν, καὶ οἱ ὁποῖοι γνωρίζουσιν ὅτι *ὁ πάγκος* προέρχεται ἀπὸ τὸ *banc* καὶ ὅτι τὸ *φράγκο* προέρχεται ἀπὸ τὸ *franc*.

Ἂν τοῦτο ἐπεδίωξεν ὁ κ. Τριανταφυλλίδης διὰ τῆς πραγματείας αὐτοῦ, νὰ φέρῃ εἰς συμφωνίαν τοὺς λογίους δημοτικιστάς, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι θὰ ἐπισύχῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐλύθη τὸ σπουδαιότατον ζήτημα. «Πῶς θὰ γράφωσιν οἱ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουσι τόσας γνώσεις; Πῶς θὰ γράφωσιν οἱ μαθηταὶ τῶν δημοτικῶν σχολείων;» Περὶ τούτων δ' ἀκριβῶς ἤλπιζον ὅτι θὰ ἐλάμβανε μάλλον πρόνοιαν ὁ δημοτικιστὴς κ. Τριανταφυλλίδης.... Ἐν ᾧ τόσον ῥιζοσπαστικοὶ καὶ ἀδιάλλακτοι ἐφάνησαν οἱ δημοτικισταὶ ὡς πρὸς τὴν ἀποδοχὴν λέξεων καὶ τύπων λέξεων, εἶναι συντηρητικώτατοι ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν, ἡ ὁποία παρέχει ἀσυγκρίτως περισσοτέρας δυσκολίας καὶ βασανίζει ἀπηνέστερον τὸν θέλοντα νὰ τηρήσῃ τοὺς κανόνας αὐτῆς κατὰ τὴν γραφήν.... Ἀφοῦ ἀπεφάσισαν οἱ δημοτικισταὶ νὰ καταργήσωσι τοὺς κανόνας τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐκφερομένων διὰ ζώσης καὶ ἀκουομένων λέξεων, δυσκολεύονται νὰ καταργήσωσι καὶ τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν γραφὴν τῶν λέξεων καὶ οὔτε τὰ πνεύματα καταργοῦν οὔτε τὰ τρία τῶν τόνων σημεῖα ἀντικαθιστῶσι δι' ἑνός, οὔτε ι γράφουσι ἀντὶ *η, υ, νι, οι, ει, ῃ*, οὔτε *υ* ἀντὶ *ω* καὶ *φ* γράφουσιν, οὔτε τὸν ὁριστικὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ *γγ* ἢ τῶν *γκ* ἀπαφασίζουσιν, οὔτε τὸ *υ* διὰ τοῦ *φ* καὶ διὰ τοῦ *β* ἀντικαθιστῶσι, ὅπου τὸ *υ* ἐκφέρεται ὡς *φ* καὶ *β*. Ἂν κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐπεχείρουν νὰ ἁπλοποιήσωσι τὴν γραφὴν τῶν λέξεων οἱ δημοτικισταί, θὰ ἐδικαιολογοῦντο πληρέστατα διὰ τὴν καινοτομίαν, διότι ὄντως ἁπλοποιεῖται αὐτὴ καὶ διευκολύνεται ἡ ἐκμάθησις τῆς γλώσσης εἰς παιδία καὶ εἰς ἀλλογλώσσους ἀνήλικας. Ἀλλὰ καταργοῦντες τοὺς εἰς τὴν κλίσιν τῶν λέξεων ἀναφερομένους κανόνας καὶ νομοθετοῦντες ὀρθογραφίας κανόνας περιπίπτουσιν εἰς ἀντίφασιν ἀδικαιολόγητον... Ἀλλὰ δὲν τολμῶσι νὰ προτείνωσιν ὅσα ἀνωτέρω ὑπέδειξα μέτρα (κατάργησιν πνευμάτων, τόνων, τοῦ *ω*, τοῦ *η*, τῶν *υ, ει, οι*, κλπ.) διότι θεωροῦσι τὸ ζήτημα κοινωνικὸν (σελ. 62) καὶ θέλουσιν ἴσως νὰ παρασκευάσωσι τὴν κοινωνίαν εἰς ἀποδοχὴν ῥιζοσπαστικωτέρων μέτρων, βραδύτερον ληφθησομένων προτείνοντες κατ' ἀρχὰς μετριωτέρας μεταρρυθμίσεις...

Τὴν γνώμην ταύτην τῆς πλειοψηφίας τῶν δημοτικιστῶν δὲν εὑρίσκω πολὺ βάσιμον. Οἱ περισσότεροι τῶν ἐχόντων τέκνα φοιτῶντα εἰς τὸ δημοτικὸν καὶ τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον θὰ εὐχαριστηθῶσιν ὅταν ἴδωσιν, ὅτι δὲν βασανίζονται τὰ τέκνα των καὶ δὲν κατατρίβουσι χρόνον μανθάνοντα πράγματα ἄχρηστα καὶ ὅτι ὁ χρόνος ὁ ὁποῖος θὰ κατεσπαταλᾶτο εἰς διδασκαλίαν ἀχρήστων γνώσεων, χρησιμοποιεῖται εἰς ἀπόκτησιν ἄλλων πολλῇ χρησιμωτέρων, ὡς εἶναι π. χ. τὰ φυσιογνωστικὰ μαθήματα, ἡ γεωγραφία, τὰ μαθηματικά...»

Στὴν «Ἐφημερίδα» τῆς 3 Φεβρουαρίου 1914 δημοσιεύτηκε μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Ὀρθογραφία» μας ἕνα χρονογράφημα τοῦ κ. *Γρ. Ξενόπουλου*, τοῦ γνωστοῦ λογογράφου μας, σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο ζήτημα. Ἀπὸ τὸ ἄρθρο αὐτὸ ξεσηκώνομε ἐδῶ τ' ἀκόλουθα λόγια:

«...Ἀλλ' ὅτι κάποια ἁπλοποίησις τῆς ὀρθογραφίας μας, λογικὴ καὶ συγχρόνως μετρημένη, κατὰ τὸ δυνατὸν συντηρητική, εἶνε ἀναγκαιοτάτη καὶ τὴν ἐπιβάλλει αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, περὶ τούτου κανεὶς φρόνιμος ἄνθρωπος δὲν εἰμπορεῖ ν' ἀμφιβάλῃ. Τὰ πράγματα ἐκεῖ τείνουν μοιραίως. Καὶ εἴτε θέλομεν ἡμεῖς, εἴτε ὄχι, τὰ παιδιά μας ἀφεύκτως θὰ καταργήσουν μερικοὺς τόνους τουλάχιστον καὶ μερικὰ διπλᾶ σύμφωνα.

Ὁ κ. Πέτρος Βλαστὸς προτείνει νὰ καταργηθοῦν τὰ πνεύματα καὶ οἱ τόνοι, καὶ νὰ μείνῃ μόνο μία ὀξεῖα, διὰ νὰ σημειώνεται ἡ τονιζομένη συλλαβή. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς τῆς «Ὀρθογραφίας» προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερον. Αὐτὸς δὲν παραδέχεται οὔτε τὴν ὀξεῖαν. Τὴν κρατεῖ ὅμως, διὰ νὰ τὴν βάζῃ μόνον ἐκεῖ ὅπου χρειάζεται, δηλαδὴ ὅπου εἰμπορεῖ νὰ γεννηθῇ ἀσάφεια.

Ὁμολογῶ, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο συστημάτων τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως, ἐγὼ θὰ ἐπροτιμοῦσα τὸ τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη. Αἱ συνεχεῖς ὀξεῖαι τοῦ κ. Βλαστοῦ μ' ἐξαφνίζουν πολὺ περισσότερον παρὰ τὸ ὅλως σχεδὸν ἄτονον κείμενον τοῦ πρώτου. Ἔπειτα δὲν βλέπω διὰ ποῖον λόγον αἱ μονοσύλλαβοι λέξεις πρέπει νὰ τονίζωνται. Καὶ τέλος τὸ ἄτονον κείμενον εἶνε ἀσυγκρίτως κομψότερον — «γλαφυρώτερον» ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ μακαρίτης Σπηλίτσης, διώκτης αὐτὸς τῆς θασείας μόνον καὶ τῆς βαρείας — ἀπὸ τὸ πλῆρες ὀξειῶν, τὸ ὁποῖον, ὀπτικῶς πάντοτε, μοῦ φαίνεται χειρότερον καὶ ἀπὸ τὸ φορτωμένον μὲ ὅλα τὰ πνεύματα καὶ ὅλους τοὺς τόνους, *τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τοὐλάχιστον κάποιαν ποικιλίαν...*»

5. *Ἕνας δάσκαλος γιὰ τὸ σχολεῖο του*

Ἕνας ἑλληνοδιδάσκαλος διωρίστηκε τελευταῖα κάπου στὴν παλιὰ Ἑλλάδα καὶ γράφοντας σ' ἕνα φίλο λέει τὶς ἐντυπώσεις του. Ἀπὸ τὸ γράμμα του ἀξίζει νὰ διαβαστοῦν σὲ πλατύτερο κύκλο μερικά.

«Ἤθελα νὰ σὲ εἶχα ἀπὸ μιὰ μεριὰ νὰ βλέπῃς τὴν τρύπα ποὺ εἶναι τὸ σκολειὸ τοῦ χωριοῦ. Ἅμα βρέχει δὲ βλέπουμε μέσα τὴ μύτη μας, ἅμα εἶναι κρύο σκωτόνουμε μπεκάτσες, οἱ ποντικοὶ τὴν ὥρα τῆς παραδόσεως κάνουνε σουλάτσα στὴν κάμαρα, οἱ μαθητές μου χαζεύουν βλέποντάς τους καὶ ἐγὼ τρίβω τὰ πόδια μου νὰ φύγουν γιὰ νὰ συγκεντρώσω τὴν προσοχὴ τῶν παιδιῶν. Σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς ὑγιεινῆς τὰ παράθυρα καὶ τῶν τριῶν τάξεων ποὺ εἶναι στὴ σειρὰ βλέπουνε... στὸ ντουβάρι τῆς ἐκκλησιᾶς ποὺ τὴν χωρίζει ἀπὸ τὸ σκολειό μας μιὰ σούδα γεμάτη κοπριά! Τὰ χάλια τῶν θρανίων δὲ λέγονται, ξεχαρβαλωμένα, σκουληκοφαγωμένα τρία σὲ κάθε τάξη καὶ τὰ παιδιὰ ἀπάνω σὲ δαῦτα σὰ σαρδέλες. Οἱ Γεωγραφικοὶ χάρτες, εἰκόνες Φυσικῆς κλ. εἶναι ἄγνωστα πράματα γιὰ τὸ περιβόητο σκολειό μας.

Συνηθίζω σὲ κάθε μάθημα ποὺ θέλω νὰ τοὺς παραδώσω, νὰ τοὺς ρωτάω, ἂν πρόκειται λ.χ. γιὰ κανένα γνωστό τους ζῶο, σὰν τί ξέρουν μ' αὐτὸ καὶ τί ἔχουν παρατηρήσει γιὰ νὰ ἰδῶ καὶ ἐγὼ τί παραστάσεις ἔχουν. Τότε δὴ τότε! Τοὺς βλέπεις καὶ ἀρχίζουνε σὰν καὶ κεῖνον ποὺ λέει τὸ Ψαλτήρι στὴν ἐκκλησιά, ἀραδιάζοντας λέξεις ποὺ τὶς ἀκούσανε ἀπὸ τὸ δάσκαλο καὶ τὴ δασκάλα καὶ δὲν τὶς καλοθυμοῦνται, χωρὶς κανένα νόημα, χωρὶς καμιὰ σειρά, χωρὶς καὶ αὐτοὶ νὰ καταλαβαίνουνε τί λένε! Τί νὰ σοῦ πῶ, μεγαλύτερη στρεβλομάρα μυαλοῦ καὶ μεγαλύτερη ἐπιπολαιότητα δὲ φαντάστηκα ποτέ μου. Μὲ πιάνουνε στὰ τελευταῖα τὰ νεῦρα μου. «Μωρὲ πέστε μου, ὅπως μιλᾶτε στὸ σπίτι σας τί ξέρετε γι' αὐτὸ τὸ πρᾶμα;»... κανένας! Ξέρεις τί καταλαβα; φοβοῦνται καὶ ντρέπονται νὰ μιλήσουνε στὸ δάσκαλο, ὅπως μιλᾶνε στὰ σπίτια τους, γιατὶ οἱ δάσκαλοι τους τοὺς ἔλεγαν: σεῖς ποῦ μαθαίνετε γράμματα νὰ μὴ μιλᾶτε ὅπως μιλᾶνε οἱ χωριάτες οἱ πατεράδες σας! Μὲ ἐκδρομὲς ἅμα μοῦ τὸ ἐπιτρέπει ὁ καιρὸς προσπαθῶ νὰ τοὺς κινήσω τὸ παρατηρητικό, νὰ τοὺς μάθω νὰ συλλογίζωνται καὶ μάλιστα νὰ μιλᾶνε στὸ δάσκαλό τους στὴ γλῶσσα τους, χωρὶς φόβο καὶ χωρὶς ντροπή. Πιστεύω ὡς τὸ τέλος κάτι νὰ καταφέρω...»

Γ'. ΔΙΑΦΟΡΑ

Ὁ Διαγωνισμός μας γιὰ τὸ Ἀλφαβητάριο

Σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμά του εἶχε προκηρύξει ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος τὴν 1 Μαρτίου 1912 ἕνα διαγωνισμὸ γιὰ ἕνα Ἀλφαβητάριο κατάλληλο γιὰ ἑλληνόπουλα, καὶ ἡ προκήρυξή του ἐκείνη δημοσιεύτηκε στὸ Δελτίο τοῦ 1912, ἀρ. 2. σ. 93. Στὸ μεταξὺ ὅμως ἦρθε ὁ πόλεμος, καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ὁμίλου ἀποφάσισε νὰ βάλῃ καινούρια προθεσμία γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν χειρογράφων τὴν 31 Δεκεμβρίου 1913.

Ὡς τὴν ἡμέρα ἐκείνη εἶχαν ἔρθει στὰ γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου 7 ἀλφαβητάρια μὲ τ' ἀκόλουθα ρητὰ γιὰ διακριτικὸ σημάδι :

1. Τὰ κούφια δόντια πονοῦν ὅταν βγαίνουν, μὰ σὰν βγοῦν ἡσυχάζουμε (2 μέρη).
2. Ὅσο θέλεις δούλευε· καὶ ὅσο θέλ' ὁ Θεὸς σοῦ δίνει.
3. Τοῦ φρονίμου τὸ παιδὶ πρωτοῦ πεινάσει μαγειρεύει (2 μέρη).
4. Τὰ γράμματα θέλουν κατοικιά (2 μέρη).
5. Ἡ χαρὰ δὲν μετράει τὲς ὧρες, ἡ λύπη τὲς μετράει.
6. Ἂς χαρεῖ περισσότερο ἡ νέα γενεὰ μας (2 μέρη).
7. Ἀρνὶ ποῦ βλέπει ὁ Θεός, ὁ λύκος δὲν τὸ τρώει.

Μὰ καὶ πάλι δὲ θὰ μπορέση ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ βγάλῃ τὴν ἀπόφασή της πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1914, κι ἔτσι ἀποφασίστηκε νὰ μείνῃ ἀνοιχτὴ ἡ προθεσμία ὡς τὶς 30 Ἀπριλίου 1914. Ἔγινε τέτοια δήλωση καὶ στὸ «Νουμᾶ» (12 (1914) ἀρ. 522).

Οἱ φετινὲς ὁμιλίες τοῦ Ὁμίλου

Οἱ ἀλήθειες ποὺ θέλει ὁ Ὅμιλος νὰ νικήσουν καὶ νὰ ξαπλωθοῦνε στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία εἶναι κιόλας μέσα της, μὰ δὲν ξύπνησαν ἀρκετὰ γιὰ νὰ γίνουνε συνειδητές. Ὁ καλύτερος ἴσως τρόπος γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ἀσύνειδο συνειδητὸ εἶναι ἡ ὁμιλία. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ Ὅμιλος φρόντισε καὶ φέτος νὰ γίνουν ὅσο γίνεται πιὸ συχνὲς κι ὅσο γίνεται πιὸ καλὲς οἱ ὁμιλίες του. Πρώτη πρώτη μίλησε ἡ Κα Καζαντζάκη. «Τί διαβάζουν τὰ παιδιά μας» ἦταν τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας της μὰ δὲν κάνομε δῶ ξεχωριστὸ λόγο γιατὶ τυπώθηκε ὁλόκληρη στὸ φετινὸ δελτίο (σελ. 216 — 230).

Ὁ κ. Κ. Παλαμᾶς εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μιλήσῃ στὸν Ὅμιλο γιὰ τὸ Βαλαωρίτη, καὶ οἱ δυό του ὁμιλίες γι' αὐτὸ τὸ θέμα ἦτανε τόσο ξεχωριστὲς καὶ μεγαλοφτέρουγες ποὺ θὰ μείνουνε δίχως ἄλλο

χαραγμένες βαθιὰ στὴν ἱστορία ὄχι μόνο τοῦ ἔργου τοῦ Παλαμᾶ μὰ καὶ τοῦ ἀγῶνα τῆς δημοτικῆς.

Ἡ πρώτη ὁμιλία τοῦ Παλαμᾶ ἔγινε στὴ σάλα τοῦ Ὁμίλου μὰ δὲν ἔφτασε οὔτε γιὰ τοὺς μισοὺς ποὺ ἤθελαν νὰ ἀκούσουν τὸν ποιητή. Ὁ Ὅμιλος προβλέποντας πὼς θὰ μαζευτῇ κόσμος πολὺς εἶχε γυρέψει μερικὲς ἄλλες σάλες καθὼς τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῶν Ἐμπορουϋπαλλήλων, μὰ ἄλλοι τοῦ ἀρνήθηκαν κατηγορηματικὰ κι ἄλλοι τοῦ εἶπαν πὼς θὰ δίνανε τὴ σάλα τους στὸν Παλαμᾶ ὡς Παλαμᾶ μὰ ὄχι ὡς μέλος τοῦ Ὁμίλου. Τέτοιο ξεχώρισμα οὔτε ὁ ποιητὴς οὔτε ὁ Ὅμιλος μπορούσανε νὰ τὸ δεχτοῦνε.

Τὸ Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων πρόσφερε τὴ σάλα του μὲ πολλὴ εὐγένεια γιὰ τὴ δεύτερη ὁμιλία τοῦ Παλαμᾶ καὶ στάθηκε ἔτσι δυνατὸ νὰ ἀκουστῇ ὁ Παλαμιᾶς ἀπὸ πολὺ πιὸ μεγάλο κοινό.

Δύσκολο θὰ ἦτανε νὰ δώσωμε ὄχι κριτικὴ ἀνάλυση μὰ οὔτε σύντομη περίληψη τῆς ὁμιλίας τοῦ Παλαμᾶ. Ὅταν ἕνας ποιητὴς σὰν τὸν Παλαμᾶ μιλῇ γιὰ ἕνα ἥρωα ποιητῇ σὰν τὸ Βαλαωρίτη δὲν εἶναι τόσο τὰ θέματα ποὺ σημαίνουν ὅσο ὁ τόνος, τὸ χρωμάτισμα, ἡ ὁρμή. Πόσο διαλεχτά, πόσο δυνατὰ ἦταν αὐτὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ συμπεράνῃ ἂν ἀναλογιστῇ ὅτι ὁ Βαλαωρίτης ἦταν ὁ ποιητὴς ποὺ ξύπνησε τὸν Παλαμᾶ, ποὺ τὸν ἔκανε ξαφνικὰ νὰ γνωρίσῃ τὴ γλῶσσα του, τὴν πατρίδα του καὶ τὴν ἱστορία του· ἕνα τέτοιο συναπάντημα γίνεται ἀχάλαστη ἀγάπη.

Αὐτὸ ποὺ ξεχώρισε ὁ Παλαμᾶς στὸν ποιητὴ τῆς Κυρὰ Φροσύνης, τοῦ Διάκου καὶ τοῦ Φωτεινοῦ, εἶναι ἡ ἐπική του πατριδολατρεία, ἡ κλέφτικη λεβεντιά, τὸ ἀλήθεμα μιᾶς ἐνέργειας ἀντικειμενικῆς. Ὁ λυρισμὸς καὶ ἡ γυναῖκα δὲν ἔχουν τὸν τόπο τους σὲ μιὰ τέτοια παίγνη. Τὸ δημοτικὸ τὸ μοιρολόι ὅμως ξαναζωντανεύει στοὺς στίχους τοῦ Βαλαωρίτη μὲ ὅλη τὴν ἁπλή του μεγαλοπρέπεια. Κι ὁ Παλαμᾶς ἀποτελείωσε τὴν ὁμιλία του μὲ τὴν ἀνάλυση τοῦ «Ξεριζωμένου Δέντρου,» μὲ τὸ «Ρουπάκι», τὸ σπάνιο κεῖνο ποίημα τοῦ Βαλαωρίτη ὅπου ἀνταμώνεται σὲ μιὰ συναρμονισμένη τριλογία τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἡ λατρεία τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ ἡ κρυφὴ φιλοσοφία τοῦ ποιητή.

Ἔπειτα ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ ἤτανε νὰ μιλήσῃ ὁ κ. Δελμούζος. Ὁ Σύλλογος τῶν Ἐμπορουϋπαλλήλων ἄλλαξε γνώμη στὸ μεταξὺ καὶ πρόσφερε τὴ σάλα του στὸν Ὅμιλο γιὰ ὁλόκληρη τὴ χειμωνιάτικη σειρὰ τῶν ὁμιλιῶν του. Ὁ Ὅμιλος δέχτηκε, ὥρισε τὴν ἡμέρα τῆς ὁμιλίας, τὸ θέμα, τὸν ὁμιλητὴ (τὸν κ. Δελμούζο), ἔστειλε τὸ νοίκι τῆς σάλας καὶ τὶς καρέκλες του. Τὴν Παρασκευὴ ποὺ ἤτανε νὰ γίνῃ ἡ ὁμιλία κάποια πρωινὴ ἐφημερίδα ἔγραψε τὶς συνηθισμένες βάρβαρες ἀνοησίες γιὰ τὸν κ. Δελμούζο. Ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου φοβήθηκε καὶ 2 ½ ὧρες πρὶν ἀρχίσῃ ἡ ὁμιλία ἔστειλε πίσω τὰ χρήματα κι ἀρνήθηκε τὴ σάλα πατώντας τὴν ἀπόφαση καὶ τὴ συμφωνία τοῦ συμβουλίου του. Δὲν ἔγινε ἔτσι κείνη τὴ μέρα ἡ ὁμιλία τοῦ κ. Δελμούζου. Αὐτὴ τὴ φορὰ ἤτανε πρόθυμος ὁ Σύλλογος νὰ δώσῃ τὴ σάλα του

στὸν Ὅμιλο ὡς Ὅμιλο, ὄχι ὅμως στὸν κ. Δελμοῦζο ὡς Δελμοῦζο. Ὁ Ὅμιλος φυσικὰ καὶ πάλι δὲ δέχτηκε νὰ χωριστῇ ἀπὸ τὸ μέλος του. Ἔτσι ἔγινε ἡ ὁμιλία του μιὰ ἑβδομάδα ἀργότερα στὰ γραφεῖα τοῦ Ὁμίλου. Τὸ θέμα — Τρία χρόνια Δάσκαλος — ἦτανε παρμένο ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ τοῦ Βολιώτικου σχολείου. Ὁ κ. Δελμοῦζος ἔδειξε χεροπιαστὰ πῶς τὸ σωστὸ σκολειὸ καὶ ἡ ἀληθινὴ γλῶσσα μπορεῖ νὰ ζωντανέψουν σὲ λίγους μῆνες μέσα τὰ παιδιὰ ποὺ τὰ εἶχε κιόλας μαραζώσει τὸ ἐπίσημο σκολειό. Πιὸ τρανὴ καὶ πιὸ συγκινητικὴ ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀναμόρφωσης θὰ ἦτανε δύσκολο νὰ βρεθῇ.

Ὁ κ. Δελμοῦζος ἐξακολούθησε τὶς ὁμιλίες του αὐτὲς στὰ Γραφεῖα τοῦ Ὁμίλου καὶ στὴν κάτω σάλα τοῦ Λυκείου τῶν Ἑλληνίδων· ἐκεῖ θὰ μιλήσουν καὶ οἱ κ. κ. Χρυσάφης καὶ Βλαστός.

Ἡ παιδική μας βιβλιοθήκη

Ὅποιος ζήτησε νὰ χαρίσῃ στὸ παιδί του ἕνα βιβλίο διασκεδαστικό, χρήσιμο, ἑλληνικό, γραμμένο στὴ γλῶσσα μας ξέρει πόσο δύσκολο εἶναι νὰ βρεθοῦν τέτοια βιβλία. Οἱ περισσότεροι ἀναγκάζονται νὰ καταφύγουν στὶς ξένες φιλολογίες καὶ σὲ ἀλλόγλωσσα βιβλία γιὰ νὰ πετύχουν ὅ,τι ἄδικα ζήτησαν στὴ γλῶσσα τους, καὶ ξέρομε μητέρες ποὺ διαβάζοντας ἕνα ἑλληνικὸ παραμύθι στὰ παιδάκια τους ἀναγκάζονταν — μᾶς τὸ διηγήθηκαν οἱ ἴδιες — νὰ μεταφράζουν ἀπὸ τὴ γλῶσσα τοῦ βιβλίου στὴ γλῶσσα τὴ δική τους. Ἔτσι ἔπρεπε νὰ κάνουν γιὰ νὰ συγκινηθοῦν οἱ ἁπαλὲς ψυχὲς ἀπὸ τὸ παραμύθι καὶ νὰ γλιτώσουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τύπους ἀσυνήθιστους καὶ λέξεις ἄγνωστες, καὶ νὰ μὴ βασανίζουν τὴ μητέρα τους μὲ τὰ ρωτήματα ἐκεῖνα «γιατί, μητέρα, νὰ τὸ λέμε αὐτὸ κι ἔτσι;» καὶ «γιατί νὰ ἔχωμε ἁπλὲς λέξεις;»

Ἂν ἡ φιλολογία ἑνὸς ἔθνους εἶναι ἡ πολύτιμη ἄνθιση ζωῆς πλούσιας καὶ πολιτισμοῦ δυσκολοαπόχτητου, παιδικὴ φιλολογία δὲν εἶναι βέβαια εὔκολο νὰ δημιουργηθῇ μέσα σὲ λίγα χρόνια. Ὡστόσο μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες καὶ βιαστικώτερες ἐθνικές μας ἀνάγκες εἶναι νὰ δώσωμε στὰ παιδιά μας βιβλία, νὰ βοηθήσωμε νὰ μορφωθοῦν ὅλες οἱ χιλιάδες ἑλληνόπουλα, ἡ αὐριανὴ γενεά. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ φαίνεται ἀκόμα μεγαλύτερη ἅμα θυμηθοῦμε πῶς τὸ σχολεῖο τὸ ἑλληνικὸ ὄχι μόνο ἀφήνει ἀμόρφωτο τὸ παιδί, χωρὶς νὰ τοῦ δώσῃ νὰ νιώσῃ οὔτε τὸν ἱστορικοφιλολογικὸ οὔτε τὸ φυσικὸ κόσμο, μὰ καὶ φροντίζει νὰ τοῦ καταστρέψῃ τὶς πνευματικές του ἱκανότητες, τὸ παρατηρητικό, τὴ φαντασία καὶ τὴ σκέψη, καὶ τοῦ στρεβλώνει ἀκόμα καὶ τὸ ἠθικό, ἀναγκάζοντάς το νὰ γίνῃ ραγιάς. Τὸ ἑλληνόπουλο σιχαίνεται τὸ βιβλίο καὶ τὸ διάβασμα καὶ μπαίνει στὴν κοινωνία χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ γράψῃ οὔτε δυὸ λόγια ἁπλά, φυσικὰ καὶ ἀβίαστα.

Ἔτσι ὑψώνεται ὁ σκοπὸς τοῦ παιδικοῦ βιβλίου καὶ τοῦ παιδικοῦ περιοδικοῦ πιὸ δύσκολος καὶ πιὸ ἱερός. Δὲν ἔχει νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐργασία τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, μὰ πρέπει νὰ πολεμήσῃ τὴν κακὴ ἐπίδραση, νὰ προσπαθήσῃ νὰ γιατρέψῃ κι ἔπειτα νὰ δημιουργήσῃ.

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος θέλοντας νὰ βοηθήσῃ τὸ ἔργο αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ βγάλῃ μιὰ σειρὰ βιβλία γιὰ παιδιὰ μὲ τὸν τίτλο «Βιβλία γιὰ τὰ ἑλληνόπουλα», καὶ τὰ πρῶτα βιβλία ποὺ βγῆκαν συνωδεύτηκαν μὲ τ' ἀκόλουθα λόγια, ποὺ φανερώνουν καλύτερα τὸ σκοπὸ τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς:

Γνωρίζομε ὅλοι μας ποιὰ μορφωτικὴ δύναμη ἔχει σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαοὺς τὸ βιβλίο καὶ πόσο ἄγνωστο καὶ ἀδιάβαστο μένει στὴν πατρίδα μας τὸ βιβλίο τὸ ἑλληνικό. Γιὰ τ' ἀγαπήσῃ ὅμως ὁ λαός μας τὸ διάβασμα πρέπει νὰ νιώσουν τὰ ἑλληνόπουλα ἀπὸ μικρὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ βιβλίου, καὶ γιαυτὸ εἶναι τὰ καλὰ βιβλία ἀπὸ τὰ χρησιμώτερα καὶ πιὸ ἀπαραίτητα ποὺ ἔχομε σήμερα νὰ δώσωμε στὸ Ἔθνος μας.

Γιὰ νὰ βοηθήσῃ ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος τὸ μεγάλο αὐτὸ ἔργο ἀποφάσισε νὰ βγάλῃ μιὰ σειρὰ βιβλία γιὰ τὰ ἑλληνόπουλα.

Τὰ βιβλία αὐτὰ θὰ ἔχουν πάντα λογοτεχνικὴ ἀξία· γιατὶ μόνο ὅ,τι εἶναι ὄμορφο καὶ μὲ τέχνη γραμμένο μπορεῖ νὰ συγκινήσῃ τὸ παιδί, καὶ ἀξίζει νὰ τοῦ τὸ δώσωμε.

Θὰ παίρνουν τὸ ὑλικό τους ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ζωή, τὴ σημερινὴ καὶ τὴν περασμένη, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ φυσικὸ κόσμο. Ἔτσι θὰ ζωντανέψουν γιὰ τὸ ἑλληνόπουλο ἔθνος καὶ φύση, καὶ θὰ τὸ κάνουν νὰ νιώσῃ καλύτερα τὴ θέση του καὶ τὴ σημασία του μέσα στὸ ἔθνος καὶ τὸν κόσμο.

Θὰ εἶναι πρωτότυπες ἑλληνικὲς ἱστορίες ἢ καὶ ξένα κλασικὰ ἔργα σὲ μεταφράσεις καὶ διασκευές, ποὺ νὰ μποροῦν νὰ διαβαστοῦν μὲ ὠφέλεια ἀπὸ τὰ δικά μας παιδιά.

Θὰ χρησιμεύουν γιὰ νὰ διαβάζωνται ἀπὸ τὰ παιδιά μας σπίτι, σὰ συμπλήρωμα νὰ ποῦμε τῆς ἀγωγῆς ποὺ τοὺς δίνει τὸ σχολεῖο, θὰ ἔχουν ὅμως καὶ μέσα στὸ ἐθνικὸ σχολεῖο τὴ θέση τους.

Περιττὸ νὰ προσθέσωμε πὼς τὰ βιβλία αὐτὰ θὰ εἶναι γραμμένα στὴ δημοτικὴ μας γλῶσσα Γιατὶ μόνο σὲ αὐτὴν εἶναι δυνατὸ νὰ νιώσουν τὰ παιδιά μας καὶ ν' ἀγαπήσουν ὅ,τι διαβάζουν, καὶ μόνο μὲ αὐτὴν μποροῦμε νὰ τοὺς δώσωμε ἀληθινὴ μόρφωση. Ἄφησε ποὺ δὲ γράφεται σήμερα ἔργο μὲ φιλολογικὴ σημασία σὲ ἄλλη γλῶσσα ἀπὸ τὴ γλῶσσα τὴ ζωντανή.

Τὰ βιβλία αὐτὰ τυπώθηκαν μὲ ὅλη τὴ δυνατὴ φροντίδα, σύμφωνα μὲ τὸν ἱερὸ σκοπό τους. Μὲ ὅμοιο σχῆμα καὶ χρωματιστὸ ξώφυλλο, μὲ τιμὴ ὅσο γίνεται μικρή, ὥστε νὰ διαδοθοῦν ὅσο γίνεται καὶ στὸ μαθητικὸ κόσμο καὶ νὰ μποροῦν νὰ διαβαστοῦν ἀπὸ κάθε ἑλληνόπουλο.

Τὰ βιβλία ποὺ βγῆκαν στὸ τέλος τοῦ 1913 εἶναι τ' ἀκόλουθα: Γ. Βλαχογιάννη, Μεγάλα χρόνια — Π. Σ. Δέλτα, Γιὰ τὴν Πατρίδα — Ἀδάμ, Ἀπὸ τὸ χωριό μου — Τὰ Κοράλλια, μετάφρ. Α. Δελμούζου.

Τὰ Μεγάλα χρόνια εἶναι ἱστορίες ποὺ ζωντανεύουν τὸ Εἰκο-

σιένα και τοὺς δυνατοὺς χαραχτῆρες ποὺ ἐργάστηκαν τότε γιὰ νὰ ἐλευθερωθῆ τὸ ἔθνος, γραμμένες ἀπὸ τὸ γνωστὸ ἱστοριοδίφη καὶ συγγραφέα.

Τὸ Γιὰ τὴν Πατρίδα εἶναι ἕνα κομμάτι διδαχτικώτατο κι ὁλοζώντανο ἀπὸ τὴ μεγάλη μας βυζαντινὴ ἐποχή, τῆς συνεργάτισσας τοῦ Δελτίου, ποὺ ἔγραψε καὶ τὸ ἄλλο λαμπρὸ βιβλίο «Στὸν Καιρὸ τοῦ Βουλγαροκτόνου». Σὲ μιὰ φτηνὴ ἔκδοση τῶν βιβλίων γιὰ τὰ ἑλληνόπουλα θὰ μποροῦσε ὁ καθένας ν' ἀγοράσῃ τὸ «Γιὰ τὴν Πατρίδα».

Τὰ ἠπειρώτικα διηγήματα Ἀπὸ τὸ χωριό μου ζουγραφίζουν τὴν ἁπλὴ κι ὁμορφη ζωὴ τοῦ χωριοῦ, καὶ μᾶς δίνουν τὴ λαϊκὴ ψυχολογία καὶ φιλοσοφία μὲ λόγια λίγα καὶ παρατήρηση πολλή.

Τὰ Κοράλλια θὰ τὰ ἀκολουθήσουν γλήγορα καὶ ἄλλα παραμύθια τοῦ Δανοῦ Ewald. Σὲ ἁπλὲς μὰ ποιητικὲς σελίδες τους ξαναζωντανεύει ὁ φυσικὸς κόσμος, καὶ τὰ πλούσια μυστικά του ἀνοίγονται στὸ μάτι τοῦ παιδιοῦ μὲ μιὰ τέχνη μυριόψυχη καὶ ὑπονοητική.

Αὐτὰ εἶναι τὰ βιβλία μὲ τὰ ὁποῖα νομίσαμε πὼς μπορούσαμε ν' ἀνοίξωμε τὴν παιδική μας βιβλιοθήκη. Εἶναι ἀλήθεια πὼς δὲν παρουσιάζουν ἴσως ἴδια τὴν πρωτοτυπία ποὺ θὰ περίμεναν μερικοί. Κοντὰ στὸ «Γιὰ τὴν Πατρίδα» ποὺ βγαίνει τώρα σὲ δεύτερη φτηνότερη, λαϊκὴ ἔκδοση, τοῦ Ἀδὰμ τὰ διηγήματα ἔχουν δημοσιευτῆ σχεδὸν ὅλα στοὺς τελευταίους τόμους τῆς Διαπλάσεως, καὶ τοῦ Βλαχογιάννη οἱ περισσότερες ἱστορίες βρίσκονται σκορπισμένες σὲ διάφορες ἐφημερίδες καὶ περιοδικά. Αὐτὸ ὅμως δὲν κρίθηκε ἀρκετὸς λόγος γιὰ ν' ἀποκλειστοῦν ἀπὸ τὴν Παιδικὴ Βιβλιοθήκη, μιὰ καὶ κρίναμε τὸ ὑλικό τους κατάλληλο γιὰ παιδιά. Στὰ διηγήματα τοῦ Βλαχογιάννη καὶ τοῦ Ἀδὰμ ἔγινε ἄλλωστε ἡ κατάλληλη ἐπιλογή, καὶ τὰ διηγήματα τοῦ τελευταίου παρουσιάζουν σημαντικὲς ἀλλαγὲς καὶ στὸ περιεχόμενο σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ τοῦ βιβλίου· καὶ ἀπὸ τὴν ὑποστήριξη ποὺ θὰ βροῦν αὐτὰ θ' ἀποφασιστῆ ἂν ἡ βιβλιοθήκη μας θὰ πλουτιστῆ γρήγορα καὶ μὲ ἄλλα παρόμοια βιβλία, μάλιστα πρωτότυπα.

Δυὸ λόγια ἀκόμη γιὰ τὴ μορφὴ τῶν βιβλίων αὐτῶν, τὴ γλῶσσα τους καὶ τὴν ὀρθογραφία. Φροντίσαμε νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα στὸ λεχτικὸ καὶ στὸ τυπικό της ὅσο γίνεται ὁμοιόμορφη, ἀφοῦ ἀνάγκη εἶναι τὸ σχολεῖο, καὶ κοντά του τὸ παιδικὸ βιβλίο, νὰ βοηθήσῃ νὰ διαδοθῆ ἕνας κοινὸς τύπος γραφομένης. Ἡ ὁμοιομορφία αὐτὴ ἦταν ἀναγκαιότερη, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος κι εὐκολώτερη νὰ τὴν πετύχωμε, στὰ βιβλία ποὺ προορίζονται γιὰ μικρότερα παιδιά, ὀχτὼ καὶ δέκα χρονῶν· σὲ κάπως μικρότερο βαθμὸ βρίσκεται στὰ βιβλία γιὰ παιδιὰ μεγαλύτερα. Ἐδῶ δὲ θελήσαμε νὰ ἐφαρμόσωμε δογματικὴ ὁμοιομορφία στοὺς γλωσσικοὺς τύπους· αὐτὸ μόνο ἡ φιλολογία θὰ τὸ πετύχῃ τελειωτικὰ ἔπειτα ἀπὸ καιρό. Κι ἔτσι οὔτε δικαίωμα θὰ εἴχαμε ν' ἀλλάξωμε τίποτε, κι οὔτε θὰ ἦταν ἀναγκαῖο ἢ σκόπιμο νὰ γίνῃ αὐτὸ σὲ βιβλία γιὰ παιδιὰ δέκα τριῶν καὶ δέκα πέντε χρονῶν, ποὺ ἀρχίζουν νὰ γνωρίζωνται μὲ τὴ νέα μας

λογοτεχνία. Ἀκόμη καὶ μερικοὶ ἰδιωματικοὶ τύποι ποὺ ἀφήσαμε στὰ διηγήματα τοῦ Ἀδάμ, ἀφόντας γεννηθήκαμαν μῆλα δὲν ἐφάγαμαν κτλ. βρίσκονται ταιριασμένοι μὲ τὶς ἱστορίες τῆς «κυραμάνας» καὶ κάνουν τὸ ἑλληνόπουλο νὰ προσέξῃ στὸν πλοῦτο τῆς μητρικῆς του γλώσσας καὶ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ καλύτερα καὶ πιὸ συνειδητά.

Αὐτὰ γιὰ τὴ γλῶσσα· μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα κοιτάξαμε καὶ τὴν ὀρθογραφία· ἂν καὶ ἀποφύγαμε κάθε ριζικώτερη ἀλλαγὴ ποὺ θὰ ἔρχουνταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐπίσημη σχολικὴ ὀρθογραφία, προσπαθήσαμε νὰ τὴν κάνωμε ὅσο γίνεται κανονική, ἁπλὴ κι εὔκολη, ἀκολουθώντας τὸ σύστημα ποὺ ὁ ἀναγνώστης βλέπει στὴν παραπάνω σχετικὴ μελέτη.

Βιβλία γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα

Γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα — ποὺ τόση σημασία ἔχει γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μας καὶ κοινωνικὴ ἀναγέννηση — πολλὰ ἔχουν γραφῆ, σὲ μιὰ κοινωνία ὅμως ποὺ λίγο διαβάζει δὲ διαβάστηκαν ὅσο ἔπρεπε, κι ἴσως νὰ ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ ἀκόμη ποὺ θέλουν νὰ φωτιστοῦν, δὲν ξέρουν ὅμως τί νὰ διαβάσουν. Σ' αὐτοὺς ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος συσταίνει σήμερα μερικὰ ἀπὸ τὰ σχετικὰ βιβλία ποὺ κρίνει καταλληλότερα.

Ἐλισαίου Γιαννίδη, Γλῶσσα καὶ Ζωή, Ἀναλυτικὴ Μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, 2 ἔκδ. Πόλη 1910, (Ἔκδοση τοῦ Ἀδερφάτου τῆς ἐθνικῆς γλώσσας) «8 + 184. σελ., σχ. 8⁰ μικρό». Τιμ. δρ. 1. Τυπώνεται ἡ γ' ἔκδοση.

Ἀπ' ὅσα ἔχουν γραφῆ ἑλληνικὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι τὸ καλύτερο καὶ καταλληλότερο γιὰ νὰ δώσῃ μιὰ σύντομη, ἁπλὴ καὶ περιεχτικὴ εἰκόνα γιὰ τὸ γλωσσικό μας ζήτημα καὶ τὴ σημασία ποὺ ἔχει γιὰ τὴν ἐθνικὴ ζωὴ ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση. Κοντὰ σὲ ἄλλα του κεφάλαια (Πλάνες - ἡ Κατάσταση - Ἀνάγκη - Μαλλιαροί) τὸ «Σχολειὸ» (σ. 135 — 166) ἐξετάζει τὸ γλωσσικὸ ζήτημα σχετικὰ μὲ τὴν παιδεία μας, καὶ σὲ ὀχτὼ θέσεις ἀνακεφαλαιώνει τὶς μεγάλες βλάβες ποὺ γεννᾶ ἡ διγλωσσία στὴν ἐθνικὴ ζωή.

Φώτης Δ. Φωτιάδης, Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ἡ ἐκπαιδευτική μας ἀναγέννησις. Ἀθήνα 1902, 406 σελ., σχ. 8⁰. Τιμὴ δρ. 3.

Σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ γράμματα — ξαναδημοσιευμένα ἀπὸ τὸν «Ταχυδρόμο» τῆς Πόλης — ὑποστηρίζει κι ἀποδείχνει ὁ συγγραφέας πὼς «ἡ πλέον κατεπείγουσα ἐκπαιδευτική μας ἀνάγκη» ἂν θέλωμε ν' ἀναμορφώσωμε τὴν παιδεία μας, εἶναι νὰ καθιερώσωμε στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τὴ γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ βιβλίο εἶναι γραμμένο — ἔξω ἀπὸ τὸν πρόλογο — στὴν καθαρεύουσα, ὥστε νὰ διαβάζεται κι ἀπὸ κεῖνους ποὺ δὲν ἀποφασίζουν νὰ διαβάσουν βιβλία γραμμένα στὴ μητρική τους γλῶσσα. Ἀπὸ τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀπομένουν στὸ γραφεῖο μας πολὺ λίγα ἀντίτυπα.

Γ. Ψυχάρη, Τὸ ταξίδι μου, 2 ἔκδ.. Ἀθήνα 1905, 275 σελ., σχ. 8ο. Τιμὴ δρ. 2. Τὸ πιὸ σημαντικὸ ἴσως βιβλίο ποὺ γράφηκε γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Σήμερα πολλὲς ἀπὸ τὶς ἀλήθειες ποὺ μὰς ἔφερε κατάντησαν πιὰ κοινοτοπίες, μὰ ἴσια ἴσια αὐτὸ εἶναι καὶ ἡ ἀξία τοῦ ταξιδιοῦ. Ἐκεῖ φανερώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἡ δημοτική μας γραμμένη στὸ πεζὸ μὲ σύστημα ἐπιστημονικὰ μελετημένο. Εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς μεγάλης δουλειᾶς τοῦ Ψυχάρη, ὁ πρόλογος ποὺ κλείνει κιόλας μέσα του ὁλόκληρο τὸ γλωσσικό του πρόγραμμα καὶ τὴν ποιητική του ἐνέργεια. Γιατὶ ἡ ξεχωριστὴ ἀξία τοῦ βιβλίου εἶναι πὼς γράφηκε ἀπὸ ποιητή. Δὲν εἶναι ξερὴ σοφία γλωσσολογική. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ζωντανὸς ποὺ ἀγαπᾶ τὴν πατρίδα του — «μὴ μύνεσθαι περὶ πάτρης» εἶναι χαραγμένο στὸ μέτωπο τοῦ Ταξιδιοῦ — καὶ ποὺ γι' αὐτὸ μισεῖ τὸ δάσκαλο κι ὀρθώνεται γιὰ νὰ λευτερώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ χειρότερή της σκλαβιά — τὴ γλωσσικὴ καὶ διανοητικὴ σκλαβιά. Ὅποιος θέλει νὰ καταλάβῃ τὸ γλωσσικὸ τὸ ζήτημα μὲ τὴν πλατειὰ τὴν ἐθνική του ἔννοια πρέπει δίχως ἄλλο νὰ διαβάσῃ πρῶτα τὸ Ταξίδι.

Ἐ. Ροΐδη, Τὰ Εἰδώλα, 2 ἔκδ. Ἀθῆναι 1912, 20+234 σ. σχ. 8ο. (Ἔκδοση Φέξη), δρ. 4.—Τὸ βιβλίο τοῦ Ροΐδη συμπληρώνει τὸ Ταξίδι τοῦ Ψυχάρη. Ἐκεῖ ὁ τεχνίτης γίνεται γλωσσολόγος γιὰ νὰ βρῇ τὸν ἀληθινὸ χαραχτῆρα τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἐδῶ ὁ κριτικὸς παίρνει βοηθοὺς τὴν ἐπιστήμη καὶ τὸ σαρκασμό, καὶ γίνεται ὁ διώχτης κι ὁ τιμωρητὴς τῆς γλωσσικῆς ψευτιᾶς. Μὰ καὶ μετρημένος πάντα εἶναι ὁ Ροΐδης καὶ λογικός. Ὁ θυμός του σπάνια περνᾶ τὰ σύνορα τῆς εἰρωνίας. Μὲ σύστημα καὶ τάξη φωτεινὴ ἐξετάζει τὴν ἱστορία καὶ τὸ ξετύλιγμα κάθε γλώσσας, κι ἀποδείχνει ὁλοφάνερα τὴ νόμιμη κι ἀναγκαστικὴ ζωντάνια τῆς δημοτικῆς.

Τὸ βιβλίο εἶναι γραμμένο στὴν καθαρεύουσα καὶ γι αὐτὸ τὸ συστήνομε σὲ ὅσους δυσκολεύονται ἀκόμα νὰ διαβάσουν τὴ γλῶσσα τους γραμμένη. Εἶναι ἀλήθεια πὼς μερικὲς γλωσσικὲς θεωρίες τοῦ Ροΐδη εἶναι σήμερα παλιωμένες μὰ ὄχι χάνει γι αὐτὸ τίποτε ἡ ἀποδεικτικὴ δύναμη τοῦ βιβλίου.

Η. Νιρβάνα, Γλωσσικὴ αὐτοβιογραφία. Διάλεξις στὴν αἴθουσα τῶν Παναθηναίων. Ἔκδοσις Παναθηναίων, Ἀθῆναι 1905, 44 σελ., σχ. 16ο. Τιμὴ δρ. 1.

Πρέπει νάχῃ καὶ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα τὴ μεθυγραφική του φιλολογία, γιατὶ κοντὰ στὴ μεγάλη σοβαρότητα, στὴν ἀληθινὴ κάποτε τραγικότητα τῶν προβλημάτων του, φανερώνεται τόσο ἀστεῖα ἡ κωμική του ὄψη ποὺ δὲ χρειάζεται ἄλλο ἐπιχείρημα δυνατώτερο γιὰ νὰ χτυπηθῇ ὁ σχολαστικισμός.

Ἔτσι ὁ συγγραφεὺς στὴν ξωτικὴ αὐτὴ διάλεξη, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξέταση τοῦ ζητήματος περιορίζεται στὰ γελοῖα τῆς καθαρεύουσας καὶ τῆς βάζει νικηφόρο ἀντιμέτωπο τὸν κοινὸ νοῦ ποὺ τὸ κάτω κάτω εἶναι ὁ καλύτερος σ' ὅλα σύμβουλός μας.

K. Krumbacher, Das Problem der neugriechischen Schriftsprache. Μόναχο 1903. Ἀξιολογώτατη μελέτη ποὺ μεταφράστηκε κι ἑλληνικὰ στὴ Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ: Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς ὑπὸ K. Krumbacher (καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γ. Ν. Χατζιδάκι), Ἀθῆναι 1905, 300 (+560), σχ. 8ο. Τιμ. δρ. 8.

Τὸ βιβλίο αὐτὸ ποὺ στὴν ἐποχή του σήκωσε τέτοια θύελλα καὶ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ δυσφημιστῇ ὁ σοφός του συγγραφέας ἀξίζει νὰ διαβαστῇ ἀπὸ καθένα ποὺ θέλει νὰ νιώσῃ βαθύτερα τὸ ζήτημά μας. Εἶναι τὸ τελειότερο βιβλίο ποὺ γράφηκε γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Μὲ σπάνια εὐθυκρισία μᾶς δίνει ὁ ὀνομαστὸς βυζαντινολόγος μιὰ πολύτιμη ἱστορικὴ ἐπισκόπηση, ἐξετάζει τὴ σημερινὴ κατάσταση καὶ τὶς βλάβες ποὺ φέρνει ἡ διγλωσσία στὴν παιδεία, τὴν πνευματικὴ ζωή, τὴν ἐκκλησία, τὴ διοίκηση κτλ., ζυγιάζει τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ φέρνουν οἱ καθαρευουσιάνοι καὶ οἱ δημοτικιστές, οἱ ριζοσπαστικοὶ καὶ οἱ συντηρητικώτεροι γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἰδέα τους, κι ἔτσι ἁπλὰ κι ὁμορφογραμμένα βοηθεῖ τὸν ἀναγνώστη νὰ νιώσῃ τὸ ζήτημα καὶ νὰ μορφώσῃ τὴ γνώμη του ὁδηγὸ ἔχοντας τὴ φωτεινὴ καὶ δίκαιη κρίση τοῦ βαθυστόχαστου σοφοῦ.

K. Brugmann, Schrift- und Volkssprache und die Sprachfrage der heutigen Griechen (Deutsche Revue 1906, σ. 211 κ. ἑ.). Μεταφρασμένα ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸ Λέκα Ἀρβανίτη, Γραφτὴ καὶ δημοτικὴ καὶ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴν Ἑλλάδα. Ἀθήνα 1907.

A. Thumb, zur neugriechischen Sprachfrage (Neue Jahrbücher für das klass. Altertum, 17 (1906) σ. 704 κ. ἑ).

Ἀπὸ τ' ἄλλα βιβλία ὅσα γράφηκαν γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα σημειώνομε τ' ἀκόλουθα.

Ψυχάρη, Ἀπολογία, (Ρόδα καὶ Μῆλα, Τόμ. Γ') Ἀθήνα 1906.

Ι. Πολυλᾶ, Ἡ φιλολογική μας γλῶσσα, Ἀθῆναι 1892. 100 σελ., σχ. 8ο, Τιμ. δρ. 1.

Μ. Τριανταφυλλίδη, Ξενηλασία ἢ Ἰσοτέλεια, Μερ. Α'. τεῦχ. 1 - 2, Ἀθῆναι 1905 - 7, 376 σελ., δρ. 5+5.

Ἀρχεῖο. Μιὰ περδικλήση.

Κάθε τόσο δημοσιεύονται σὲ περιοδικά, ἐφημερίδες καὶ χωριστὰ φυλλάδια, σὲ ὅλα τὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἄρθρα σχετικὰ μὲ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, τὴν ἐκπαιδευτικὴ μιᾶς ἀναγέννησης καὶ γενικώτερα, τὴν πνευματικὴ κίνηση καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωή. Αὐτά, μαζὶ μὲ χαραχτηριστικὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, θὰ δώσουν τὸ πρῶτο ἀπαραίτητο ὑλικὸ γιὰ κεῖνον ποὺ θὰ ζητήσῃ μιὰ μέρα νὰ ἱστορήσῃ τὶς σύγχρονες προσπάθειες γιὰ τὴν ἀναγέννηση καὶ τὴ μόρφωση νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Μὲ τὸν τρόπο ὅμως ποὺ γίνεται στὸν τόπο μας ἡ ἔκδοση βιβλίων καὶ περιοδικῶν δύσκολο εἶναι νὰ παρακολουθῆ κανεὶς παντοῦ ὅ,τι γράφεται, καὶ φυσικὸ νὰ χρειαστῆ καὶ ἄλλων ἡ βοήθεια. Ὅποιος νιώθει τὴ σημασία ἑνὸς τέτοιου ἀρχείου ποὺ θὰ συγκεντρώση τὸ ὑλικὸ αὐτό, τὸν παρακαλοῦμε νὰ στέλνη ὅ,τι σχετικὸ δημοσιεύει ἢ διαβάζει—ἄσχετα μὲ τὶς ἰδέες ποὺ ὑποστηρίζονται—ἤ, ἂν αὐτὸ δὲ γίνεται, ἕνα σημείωμα ποὺ νὰ λέη τί ἔχει τὸ ἄρθρο κτλ. ποὺ βγῆκε καὶ ποῦ ἀκριβῶς δημοσιεύτηκε. Οἱ πληροφορίες αὐτὲς εἶναι χρήσιμες ἰδίως γιὰ ὅσα δημοσιεύονται μακριὰ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα.

Οἱ ἀποστολὲς αὐτὲς παρακαλοῦμε νὰ γίνωνται πρὸς τὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο, ὁδ. Λέκα ἀρ. 4, μὲ τὴν πρόσθετη σημείωση, Γιὰ τὸ Ἀρχεῖο.

Τὰ βιβλία μας

Στὰ Γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου βρίσκονται τ' ἀκόλουθα βιβλία:

Α'. Βιβλία γιὰ παιδιά.

Γ. Βλαχογιάννη, Μεγάλα χρόνια, δρ. 0,75.
Π. Σ. Δέλτα, Γιὰ τὴν Πατρίδα, δρ. 0,75.
Ἀδάμ, Ἀπὸ τὸ χωριό μου, δρ. 0,75.
Τὰ Κοράλλια, μετάφρ. Α. Δελμούζου, δρ. 0,20.
Π. Σ. Δέλτα, Γιὰ τὴν Πατρίδα, μαζὶ μὲ τὴν Καρδιὰ τῆς Βασιλοπούλας, δρ. 3,50.
» Παραμύθι χωρὶς ὄνομα, δρ. 3,50.
» Τὸν καιρὸ τοῦ Βουλγαροκτόνου (2 τόμοι), δρ. 4,50.

Β'. Βιβλιοθήκη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου

Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα της, δρ. 0,25.
Α. Δελμούζου, Τρία χρόνια δάσκαλος, δρ. 0,20.
Π. Σ. Δέλτα, Τὰ ἀναγνωστικά μας, δρ. 0,20.

Γ'. Ἄλλα βιβλία ποὺ πουλιοῦνται στὰ γραφεῖα τοῦ Ὁμίλου

Φώτη Φωτιάδη, Τὸ γωσσικὸν ζήτημα κ' ἡ ἐκπαιδευτική μας ἀναγέννηση. Ἀθήνα, 1902, 406 σελ. δρ. 3—
Ἐλισαίου Γιαννίδη, Γλῶσσα καὶ Ζωή, ἀναλυτικὴ μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, 184 σελ. δρ. 1—
Μ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς Ρωμαϊκης Γλώσσας, Τόμοι 2, Ἀθήνα, 1907, 1910, σελ. 564, δρ. 2.—
Μ. Τριανταφυλλίδη, Τὰ Εὐαγγέλια καὶ ὁ Ἀττικισμός, Ἀλεξάντρεια, 1913. σελ. 8, δρ. 0,15.
Π. Σ. Δέλτα, Στοχασμοὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν μας, 2. ἔκδ., 1912, 22 σελ. Τιμὴ δρ. 0,25.
Κ. Κ. Κ. Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὰ σχολεῖα τοῦ δήμου Ἀθηναίων, 1912, 28 σελ. Τιμὴ δρ. 0,20.

Δ'. Βιβλία ποὺ χαρίζονται

Β. Λαζαρίδου, Ἀλφαβητάριον (Μακεδονικὴ βιβλιοθήκη τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, 2 ἔκδ., ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία).
Η. Βλαστοῦ, Κριτικὰ ταξίδια, Φυσική.

Δίνονται χάρισμα μόνο στοὺς συνδρομητὲς τοῦ Δελτίου καὶ τὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου. Γιὰ ταχυδρομικὰ πρέπει ὅμως νὰ λογαριάση ὅποιος τὰ ζητήσει 10 λεπτὰ γιὰ τὸ κάθε βιβλίο.

Γιὰ τὰ μέλη τῆς Φοιτητικῆς Συντροφιᾶς

Πέρασαν δυὸ χρόνια ποὺ τὰ μέλη τῆς Συντροφιᾶς δὲν ξανανταμώθηκαν, οὔτε ἔδειξαν πῶς σκοπεύουν νὰ τὸ κάνουν. Οἱ περισσότεροι ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴ Συντροφιὰ τέλειωσαν κιόλας τὶς πανεπιστημιακές τους σπουδὲς κι ἔτσι ἂν πάλι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι μαζεύουνταν, ἡ συντροφιά τους δὲ θὰ ἦταν πιὰ φοιτητική. Τέλος δὲ δείχνουν ἀκόμη οἱ νεώτεροι φοιτητὲς πῶς ἑτοιμάζουνται νὰ ἱδρύσουν καινούριο δημοτικιστικὸ σύλλογο. Γιὰ ὅλα αὐτὰ ἔκρινα καλύτερο τρόπο γιὰ νὰ διαθέσω τὴ μικρὴ περιουσία ποὺ μοῦ ἀπόμεινε τῆς ἀνύπαρχτης τώρα Φ. Συντροφιᾶς, νὰ τὴν παραδώσω σ' ἕνα σύλλογο ποὺ νὰ ζῆ καὶ νὰ ἔχη σκοπὸν ὅμοιο μὲ τὸ σκοπὸ ποὺ εἶχε κείνη. Γιὰ τοῦτο παραδίνω στὴν κυριότητα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου τὶς σαράντα (40) δραχμές της καὶ τοὺς τόμους τῆς Βιβλιοθήκης της. Ἐπειδὴ ἔσβησε ἡ πρώτη Φοιτητικὴ Συντροφιὰ δὲ σημαίνει αὐτὸ πῶς ἔλλειψε καὶ ἡ ἀνάγκη ποὺ τὴν εἶχε γεννημένη. Ἡ ἀνάγκη ὑπάρχει καὶ φωνάζει στοὺς καινούριους δημοτικιστὲς φοιτητὲς νὰ ξυπνήσουν γλήγορα, νὰ μαζευτοῦν, νὰ ὀργανωθοῦν γιὰ νὰ ἐχτελέσουν τὸ ἔργο ποὺ εἶχε ἀναλάβει ἡ Φοιτητικὴ Συντροφιά, νὰ ἐνεργήσουν δηλαδὴ συστηματικὰ μέσα στὴν πανεπιστημιακὴ καὶ μαθητικὴ νεολαία γιὰ τὴ διάδοση καὶ τὴν τελειωτικὴ καθιέρωση τῆς Ἰδέας τοῦ Δημοτικισμοῦ.

Ἀθήνα 13 τοῦ Δεκέβρη 1913. ΓΚ.

Προοδευτικὸ Κέντρο. Πόλη.

Μὲ χαρὰ μαθαίνομε πῶς συστήθηκε στὴν Πόλη ἕνας νέος σύλλογος, τὸ Προοδευτικὸ Κέντρο, «μὲ σκοπὸ νὰ ἐργαστῆ γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς γλώσσας, σὲ ὅλες τὶς ἐκδήλωσες τῆς ἐθνικῆς ζωῆς». Ἀπὸ τὸ καταστατικὸ μαθαίνομε ἀκόμη πῶς τὸ σκοπό του θὰ πετύχη ὁ Σύλλογος μὲ «δημόσιες ὁμιλίες, ἔκδοση βιβλίων, ἐφημερίδες, περιοδικά, καταρτισμὸ βιβλιοθήκης, διαγωνισμούς, καὶ ὅ,τι ἄλλο θὰ κρίνη κατάλληλο». Τμήματα ἔχει ὁ Σύλλογος «λογοτεχνικό, ἐκπαιδευτικό, ἐπιστημονικὸ καὶ ὅποιο ἄλλο μὲ τὸν καιρὸ θὰ κρίνη χρήσιμο». Ἡ διεύθυνση τοῦ Προοδευτικοῦ Κέντρου εἶναι: Πόλη, Péra, Passage Christaki eff. 10.

Γιὰ τοὺς ἀναγνῶστες μας

Τὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου βγαίνει σὲ 250 ὡς 300 σελίδες τὸ χρόνο, κάποτε σὲ ἕνα μονάχα τόμο καθὼς φέτος, κάποτε σὲ δυὸ ὡς τέσσερα φυλλάδια.

Συνδρομὴ τοῦ Δελτίου εἶναι 5 δρ. τὸ χρόνο.

Γιὰ δημοδιδάσκαλους καὶ φοιτητὲς 2 δρ. μόνο.

Κάθε νέος συνδρομητὴς τοῦ 1ου τόμου θὰ λάβῃ τὸν Α' καὶ τὸ Β', ἂν μᾶς στείλῃ 2 δρ. γιὰ τὸν πρῶτο καὶ 4 δρ. διὰ τὸ δεύτερο. Ἀπὸ τὸν Α' τόμο λείπει τὸ 1 φυλλάδιο γιατὶ ἔχει ἐξαντληθῇ.

Κάθε γράμμα, συνδρομὴ γιὰ τὸν Ὅμιλο ἢ τὸ Δελτίο κτλ. στέλνεται στὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, καὶ ὄχι σὲ ἄτομα.

Τὴν εὐθύνη γιὰ κάθε ἄρθρο μὲ ὑπογραφὴ ἔχει φυσικὰ ὁ συγγραφέας τοῦ ἄρθρου. Δὲ γυρίζομε πίσω τὰ χειρόγραφα.

Γιὰ εὐκολία τῶν συνδρομητῶν τοῦ Δελτίου τοὺς εἰδοποιοῦμε πὼς μαζὶ μὲ τὴ συνδρομή τους μποροῦν νὰ μᾶς στέλνουν κι ἕνα ποσὸ μικρὸ ἢ μεγάλο. Αὐτὸ θὰ φυλάγεται σὲ ἰδιαίτερο ταμεῖο σὲ ὄνομά τους κι ἀπέναντί του θὰ τοὺς στέλνωμε βιβλία καὶ ἄλλα δημοσιεύματα τοῦ Ὁμίλου ἀνάλογα μὲ τὴν παραγγελία ποὺ θὰ μᾶς κάνουν.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συνδρομητὲς τοῦ Δελτίου ἀλλάζουν κατοικία χωρὶς νὰ μᾶς τὸ ἀναγγείλουν, κι ἔπειτα παραπονιοῦνται ὅτι δὲ λαβαίνουν τὸ Δελτίο. Γι αὐτὸ παρακαλοῦμε κάθε συνδρομητὴ ποὺ ἀλλάζει σύσταση νὰ μᾶς εἰδοποιῇ ἀμέσως μ' ἕνα δελτάριο, γιὰ νὰ μὴ γίνεται ἀκαταστασία ἢ ἀργοπορία στὴν ἀποστολὴ τοῦ Δελτίου.

Μαζὶ μὲ τὸ φετινὸ τόμο θὰ λάβῃ κάθε συνδρομητὴς καὶ ἀγοραστὴς τοῦ Δελτίου γιὰ δεῖγμα τῆς Παιδικῆς μας Βιβλιοθήκης ἕνα κεφάλαιο ἀπὸ τὸ «Γιὰ τὴν Πατρίδα» τῆς Κ^ης Δέλτα, καὶ τὰ «Κοράλλια». Κάθε νέος συνδρομητὴς θὰ λάβῃ τὸν πρῶτο ἀριθμὸ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ὁμίλου «Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα της».

Δήλωση

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος δοκίμασε φέτος νὰ ἐφαρμόσῃ μὲ συντονώτερη ἐνέργεια τὸ πρόγραμμά του, γιὰ νὰ διαδοθοῦν οἱ ἰδέες του, πραχτικὰ καὶ ἰδεολογικά, σὲ ὅσο γίνεται πλατύτερο κύκλο.

Φρόντισε γι' αὐτὸ νὰ τυπώσῃ τὰ τέσσερα βιβλία τῆς παιδικῆς του βιβλιοθήκης, ὀργάνωσε μιὰ σειρὰ ὁμιλίες, καὶ προσπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ στὸ Δελτίο του, ὅσο περισσότερη μποροῦσε πρωτότυπη ἐργασία. Καὶ ἀκόμα ἔχει προκηρύξει ἕνα διαγωνισμὸ γιὰ τὸ πρῶτο ἀναγνωστικό, τὸ Ἀλφαβητάριο, ποὺ θὰ κριθῇ πρὶν κλείσῃ ὁ χρόνος.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Ὁμίλου κόστισε χρήματα πολλά, πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα τοῦ ἔρχονται ἀπὸ ταχτικὲς συνδρομές... Μόνο, γιὰ τὸ Ἀλφαβητάριο π. χ. θὰ χρειαστοῦνε 2000 δραχμές, χίλιες γιὰ τὸ βραβεῖο καὶ χίλιες γιὰ τὴν ἔκδοση.

Γιὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ Ὅμιλος νὰ δουλεύῃ μὲ ζῆλο, δύναμη καὶ ἀποτέλεσμα, πρέπει νὰ τοῦ δοθοῦν τὰ ὑλικὰ μέσα, καὶ γι' αὐτό, λογαριάζοντας πόσο ἱερὸς εἶναι ὁ σκοπός του, θεωρεῖ χρέος του ὁ Ὅμιλος νὰ παρακαλέσῃ ὅλους τοὺς φίλους τοῦ Δημοτικισμοῦ νὰ τὸν βοηθήσουν, ὁ καθένας ὅπως μπορεῖ — ἂς εἶναι καὶ μὲ λίγα φτάνει νὰ εἶναι ἀπὸ πολλούς.

«*Χαραυγὴ*»

Ἔτσι ὀνομάζεται τὸ δεκαπενθήμερο εἰκονογραφημένο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τῆς Μυτιλήνης, ποὺ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ περασμένου χρόνου ἄρχισε καὶ βγαίνει στὴν Ἀθήνα. Στὴ σχετικὴ ἀγγελία ποὺ ἀταλθηκε καὶ σὲ μᾶς, βρίσκονται καὶ τ' ἀκόλουθα λόγια γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦ περιοδικοῦ ποὺ κρίνομε καλὸ νὰ βάλωμε καὶ ἐδῶ:

«... Τὸ περιεχόμενόν της δὲν θὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς λογοτεχνικὸν (στίχοι, διήγημα, θέατρον, μυθιστόρημα). Ἡ μουσική, ἡ ζωγραφική, ἡ γλυπτική, ἡ φωτογραφία (ἑλληνικὰ καὶ ξένα τοπεῖα, ἐνδιαφέρουσαι φυσιογνωμίαι κλπ.), μία ὑψηλοτέρα ἐπιθεώρησις τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς μας, μία σατυρογραφικὴ ἐπίκαιρος σελίς, ὅλη αὐτὴ ἡ ὡραία ποικιλία τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ μιᾶς φυλῆς, θὰ παρουσιάζεται εἰς τὰ φύλλα τοῦ περιοδικοῦ μας ὅσον τὸ δυνατὸν τελειότερα».

Τὰ γραφεῖα τῆς «Χαραυγῆς» εἶναι στὴν ὁδ. Βαλτετσίου· ἡ συνδρομὴ εἶναι 15 δρ. γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Μυτιλήνη· 17 δρ. γιὰ τὶς ἐπαρχίες καὶ 20 δρ. γιὰ τὸ ἐξωτερικό. Μιὰ φτηνότερη ἔκδοση γιὰ παπάδες καὶ δημοδιδασκάλους 10 δρ. τὸ χρόνο.

Τὰ «*Γράμματα*», τὸ γνωστὸ ἀλεξαντρινὸ περιοδικὸ ἑτοιμάζουν μιὰ νέα ἔκδοση. «Τὸ ἔργο τοῦ Μαβίλη» μὲ ὅλα ὅσα ἄφησε ὁ ποιητὴς τῆς Λήθης· θὰ βγῇ σ' ἕνα τόμο ἀπὸ 10 τυπογραφικὰ φύλλα μὲ φωτογραφίες τοῦ ποιητή. Τιμὴ 3 δρ. σὲ χαρτὶ τῶν «Γραμμάτων» καὶ 10 φρ. σὲ καλύτερο χαρτί. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὶς φιλολογικὲς ἐκδόσεις γράφει κανεὶς στὸ περιοδικό, P.O.B. 1146, Ἀλεξάντρεια.

Βιβλιογραφία

Στὰ Χανιὰ τῆς Κρήτης τυπώθηκε στὰ 1912 μιὰ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Ντοστογέφσκυ, «Τὸ ἔγκλημα καὶ ἡ τιμωρία» σὲ 2 τόμους. Ἡ μετάφραση αὐτὴ εἶναι καμωμένη σὲ καλὴ δημοτικὴ ἀπὸ τὸν κ. *Στέλιο Χαριτάκη* κι ἀξίζει νὰ διαβαστῇ καὶ μάλιστα νὰ ἀγοραστῇ γιατὶ ὁ μεταφραστὴς μᾶς τάζει νὰ ξακολουθήσῃ τὴ δουλειά του μὲ τοὺς «Ἀδερφοὺς Καραμάζωφ», ἂν πρῶτα ξεπουληθῇ εἴχως ζημιὰ ἡ πρώτη του μετάφραση. Ἐκδότης εἶναι ὁ κ. Γ'οργίας Φορταάκης, στὰ Χανιά.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΑΘΗ

(σημειώνονται μόνο τὰ κυριώτερα)

σ. 64, στ. 4	ἀντὶ	*τσιρῶττο*	διάβαζε *τσιρότο*
σ. 118, στ. 12	ἀπὸ κάτω	*μολο*	» *μόλο.*
σ. 119, στ. 1	ἀπὸ κάτω	*συνήθους*	» *συνήθως*
σ. 121, στ. 19		*σκοτεινιασμένα*	» *σκοτεινιασμενα*
σ. 245, στ. 17		*πολλὰ*	» *σαχλὰ*
σ. 245, στ. 20		*στίχοι... Μὰ βρῆκαν*	» *στίχοι, ὅπου... βρῆκαν*
σ. 246, στ. 2		*σ. 107*	» *Β, σ. 107*
σ. 247, στ. 6		*κάτι ἀνυπόφορο, ὑλικὸ*	» *κάτι ἀνυπόφορα ὑλικὸ*
σ. 249, στ. 1	ἀπὸ κάτω	*ἄνθρακας».*	» *ἄνθρακας» (σ.52).*
σ. 250, στ. 6		*λέμβον».*	» *λέμβον» (Γ. σ. 148).*
σ. 250, στ. 19		*ἔστω γιὰ*	» *ἔστω καὶ γιὰ*
σ. 252, στ. 3		*Ὕπων».*	» *Ὕπων» (σ. 58).*
σ. 256, στ. 3		*τοῦ Β' βιβλίου*	» *τοῦ Ε' βιβλίου*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Σὰν πρόλογος.	ε'
Α' Μελέτες	
Λ. Δελμούζου, Τρία χρόνια δάσκαλος (Πῶς πῆρα τὰ παιδιά)	1
Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ ὀρθογραφία μας	28
Μ. Καλομοίρη, Ἡ Μουσικὴ στὸ σκολειό	196
Μέλπως Λογοθέτη, ἡ Μουσικὴ στὰ σχολεῖα	208
Γαλάτειας Καζαντζάκη, Τί διαβάζουν τὰ παιδιά μας . . .	216
Π. Σ. Δέλτα, Τὰ ἀναγνωστικά μας	232
Β' Ἄρθρα	
Α. Ἀ., Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας	257
Μ. Τριανταφυλλίδη, Διδαχτικὰ τοῦ Βηλαρᾶ ἀνέκδοτα . . .	264
Γ' Δημοσιευμένες σελίδες	
Γ. Βιζυηνοῦ, Διατί ἡ Μηλιὰ δὲν ἔγινε Μηλέα	269
Δ' Ἐπιθεώρηση	276-318

Ἐκπαιδευτικὰ 276, Λογοτεχνικὰ 282, Γλωσσικὰ 290, Μουσικὰ 300, Διάφορα 302, Γλωσσικὲς πενιὲς 309, Γλωσσικὰ στὸν πόλεμο καὶ τὴ ζωὴ 313.

Ε' Ἀπ' ὅσα μᾶς γράφουν	319-331

Τὰ ἀναγνωστικά μας 319, Γιὰ τὰ βιβλία τῶν παιδιῶν μας 322, Οἱ ξενόφωνοι καὶ τὰ σχολεῖα μας 324, Ἡ ὀρθογραφία μας 326, Ἕνας δάσκαλος γιὰ τὸ σχολεῖο του 331.

Ϛ' Διάφορα	332-343

Ὁ Διαγωνισμός μας γιὰ τὸ Ἀλφαβητάριο 332, Οἱ φετινὲς ὁμιλίες τοῦ Ὁμίλου 332. Ἡ παιδική μας βιβλιοθήκη 334, Βιβλία γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα 337, Ἀρχεῖο. Μιὰ πρόσκληση 339, κτλ.

ΒΙΒΛΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ

Μὲ 70 ὡς 140 σελίδες τὸ καθένα καὶ μὲ μιὰ εἰκόνα στὴν ἀρχή. Τὸ κάθε βιβλιαράκι πουλιέται ἄδετο δρ. 0,75. Ὁμορφα δεμένο δρ. 2 (Τὸ Γιὰ τὴν Πατρίδα πουλιέται καὶ χαρτόδετο δρ. 1.10).

1. Γιάννη Βλαχογιάννη, **Μεγάλα Χρόνια** (Μεσολόγγι — Σούλι — Γ' Ἄρματα — Ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα — Διηγήματα). Βιβλίο ἐμπνευσμένο ἀπὸ τοὺς Ἀρματωλικοὺς χρόνους καὶ ἀπὸ τὸ μεγάλο Ἀγῶνα τοῦ Εἰκοσιένα.

Γιὰ παιδιὰ 13 χρονῶν καὶ ἀπάνω (Μὲ τὸ δάσκαλο στὸ σχολεῖο μποροῦν νὰ διαβαστοῦν καὶ ἀπὸ μικρότερα παιδιά).

2. Π. Σ. Δέλτα, **Γιὰ τὴν Πατρίδα.** (Β' ἔκδοση). Ἱστορικὸ διήγημα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν ἡρωικῶν ἀγώνων τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων μὲ τοὺς Βουλγάρους.

Γιὰ παιδιὰ 10 χρονῶν καὶ ἀπάνω.

3. Ἀδάμ, **Ἀπὸ τὸ χωριό μου.** Ζωγραφιὲς ἀπὸ τὴ νεοελληνικὴ ζωή.

Γιὰ παιδιὰ 13 χρονῶν καὶ ἀπάνω.

4. Γιὰ τὴν ὥρα βγῆκε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ αὐτὸ μόνο ἕνα παραμύθι, **Τὰ Κοράλλια,** μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Α. Δελμούζο. Κοστίζει ἄδετο 20 λ.

Γιὰ παιδιὰ 8 χρονῶν καὶ ἀπάνω.

Τὰ βιβλία αὐτὰ βρίσκονται στὰ **Γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου,** ὁδ. Λέκκα 4, καὶ στὰ κυριώτερα βιβλιοπωλεῖα στὴν Ἀθήνα καὶ στὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις.

Γιὰ ταχυδρομικὰ πρέπει νὰ λογαριάση κανεὶς 10% παραπάνω ἀπὸ τὴν ἀξία τους.

Γίνεται ἰδιαίτερος ξεπεσμὸς σὲ κείνους ποὺ ἀγοράζουν γιὰ σχολεῖα, συλλόγους κτλ. πολλὲς σειρὲς ἀπὸ τὸ ἴδιο βιβλίο.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

Στὴ βιβλιοθήκη αὐτὴ δημοσιεύονται μικρὲς διαφωτιστικὲς μελέτες γιὰ τὴν παιδεία μας, τὴ γλῶσσα καὶ κάθε ἄλλο ζήτημα ποὺ συγγενεύει μὲ τὴν πνευματική μας κίνηση.

Ὡς τώρα βγῆκαν:

1. *Μ. Τριανταφυλλίδη*, Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα της (Εἰκόνες ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας) 2. ἔκδ., 1913, 40 σελ. Τιμὴ λ. 25.
2. *Α. Δελμούζου*, Τρία χρόνια Δάσκαλος (Πῶς πῆρα τὰ παιδιά), 1913, 27 σελ. Τιμὴ λ. 20.
3. *Π. Σ. Δέλτα*, Τὰ ἀναγνωστικά μας, 1913, 24 σελ. Τιμὴ λ. 20.

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος ἱδρύθηκε μὲ σκοπὸ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀναγέννηση τῆς παιδείας στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου βγαίνει σὲ 250-300 σελίδες τὸ χρόνο.

Τὰ Γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτ. Ὁμίλου εἶναι στὴν ὁδ. Λέκκα 4.

Ἡ συνδρομὴ γιὰ τὸν Ὅμιλο εἶναι 5 δρ. τὸ χρόνο· γιὰ τὰ μέλη στὴν Ἀθήνα 10 δρ. Ἡ συνδρομὴ στὸ Δελτίο εἶναι 5 δρ. τὸ χρόνο. Μιὰ φτηνότερη ἔκδοση φοιτητῶν καὶ δημοδιδασκάλων 2 δρ. τὸ χρόνο.

Εἶναι ἀδύνατο ν' ἀναγεννηθῇ ἡ παιδεία μας καὶ νὰ μορφωθῇ ὁ λαός μας ὅσο δὲν παίρνει ἡ ἐθνική μας γλῶσσα μέσα στὸ σχολεῖο τὴ θέση ποὺ τῆς ἀνήκει. Ὅσοι θέλουν νὰ φωτιστοῦν γιὰ τὴν ἀσύγκριτη σημασία ποὺ ἔχει τὸ γλωσσικὸ ζήτημα γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση καὶ τὴ μόρφωση τοῦ ἔθνους μας ἂς διαβάσουν τ' ἀκόλουθα βιβλία:

Φώτη Δ. Φωτιάδη, Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα κ' ἡ ἐκπαιδευτική μας ἀναγέννησις. Ἀθήνα 1902, 406 σελ., σχ. 8ο. Τιμὴ δρ. 3.

Ἐλισαίου Γιαννίδη, Γλῶσσα καὶ Ζωή. Ἡ β' ἔκδοση ἔχει ἐξαντληθῇ μὰ ἑτοιμάζεται ἡ τρίτη.

Τὰ βιβλία αὐτὰ βρίσκονται στὰ *Γραφεῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου*, ὁδ. Λέκκα 4, καθὼς καὶ στὸ Βιβλιοπωλεῖο *Ἐλευθερουδάκη καὶ Μπάρτ*, Πλατεῖα Συντάγματος, καὶ *Ἑστίας*, ὁδὸς Σταδίου 44, καὶ στέλνονται σὲ ὅποιον στείλῃ τὸ ἀντίτιμό τους καὶ 10 % γιὰ τὰ ταχυδρομικά.

Ἀθῆνα, Τυπογραφεῖο «Ἑστία» Κ. Μάισνερ καὶ Ν. Καργαδούρη — 0681.